BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE ROMA
8
12 — C
30

Ex Bibliotheca
majori Coll. Rom.
Societ. Jesu
III. 12. e.

III
14
E

IO. FRANCISCI BVDDEI
THEOL. D. ET P. P. O.

INSTITVTIONES THEOLOGIAE MORALIS

VARIIS OBSERVATIONIBVS. ILLVSTRATAE.

CVM PRIVILEGIO SAC. CAES. MAIESTATIS.

LIPSIAE,
APVD HAEREDES THOMAE FRITSCH,
1727.

Digitized by Google

SERENISSIMO PRINCIPI

AC DOMINO,

DOMINO

FRIDERICO

SAXONIAE, IVLIAE, CLIVIAE ET
MONTIVM, ANGRIAE QVOQVE
AC WESTPHALIAE, DVCI,
LANDGRAVIO THVRINGIAE,
MARCHIONI MISNIAE,
PRINCIPI COMITI HENNEBERGENSI,
COMITI MARCAE ET
RAVENSBERGAE,
DYNASTAE RAVENSTEINII
ET DONNAE,

PRINCIPI AC DOMINO MEO
LONGE CLEMENTISSIMO.

Digitized by Google

singularem. Sub TVA tutela, ceu vmbra, immo clypeo quodam, latitare mihi secure licuit, & aduersariorum, quos liuor & inuidia erga innocentissimos quosque armare solet, insultus tuto contemnere. TIBI namque per Numinis propitium fauorem datum, recta a prauis, falsa a veris, a fictis & vanis solida, caute discernere, vnde veritas pariter ac innocentia in TE praesidium inuenit certissimum firmissimumque. Quo ipso id facis, quod TVI quoque est officii, cum supremi Numinis vicibus in ditionibus TVO imperio subiectis fungaris, praemiumque amplissimum a supremo rerum omnium iudice merito expectas. Idque agnoscunt, qui ad TE, SERENISSIME PRINCEPS, ceu ad sacram anchoram confugiunt: qui licet in Deo, supremo isto rerum omnium moderatore, spem omnem atque fiduciam collocent, summorum tamen cum imperantium opera, ad protegendos defendendosque innocentes, pariter ac puniendos improbos, ad ecclesiae non minus quam orbis vniuersi fata sapientissime dispensanda, vti, intelligunt. De TVA vero quid dicam clementia, qua aditum ad TE nemini denegas, quem & mihi benignissime concessisti, simulque occasionem, animi corporisque dotes diuinas admirandi, suppeditasti? Sed quid hisce immoror, cum ignarus rerum omnium esset, qui dubitare vellet, an causas praegnantes habeant, qui TE norunt, aut tam beati sunt, vt obsequii cultu TIBI sint deuincti, suam, cur ea, qua possunt ratione, pietatem, animumque submissum atque deuotum demonstrare cupiant? De eo potius sollicitus esse debebam, an dignum sit tam sublimi fastigio,

quod

quod offero, animi grati & venerabundi monumentum? Sed hocce TVA pietas ſtatim mihi eximit dubium, SERENISSIME PRINCEPS, quae certum eſſe iubet, ipſum operis argumentum longe vtique nobiliſſimum, conatumque lucem ei affundendi, ſe TIBI prorſus adprobaturum, etſi a me nihil eximii profectum ſit, aut eiusmodi quid, quod TVIS ſubiici oculis mereatur. Quae ad vitam enim chriſtianam ſancte, recte, prudenter inſtituendam pertinent, paucis hocce opere complexus ſum, & luculenter perſpicueque expoſui. Demonſtraui, quae ratio ſit, ſuperatis, quae omnes circumſtant, periculis grauiſſimis, maximisque difficultatibus, in vitae ſanctitate proficiendi: hinc, quid legibus diuinis praeceptum vetitumque, quaeue omnium mortalium erga Deum, erga ſe ipſos, erga alios ſint officia, quid denique chriſtianae prudentiae ratio ab omnibus, praecipue a verbi diuini miniſtris exigat, ediſſerui. Haec ita comparata eſſe, vt ſatis inculcari nequeant, vti nemo temere dubitauerit, ita TE vel maxime, SERENISSIME PRINCEPS, me ſuffragantem mihi hac in re habiturum, certus ſum. Id namque vt pietatis opus eſſe probe intelligis, vt vitae ſanctae ratio ſibi conſtet, ita ipſemet hancce ingrediendo viam, pietatis conſecutus es laudem; eiusque decus cum perſpectum habeas, TVO præcipue fauore dignos cenſes, qui & ipſimet vitae puritati & innocentiae ſtudent, & alios vt eandem conſectentur, fidemque adeo ſuam fructibus comprobent, adhortantur. Accipe igitur, DOMINE CLEMENTISSIME, ſerena mente, hilarique fronte, munus, quod omni licet

ſplendore,

ſplendore, quo ſe commendare queat, deſtitutum, hoc tamen nomine ingratum eſſe nequit, quod votis TVIS, ad regni diuini amplificationem & incrementum tendentibus, ſaltem pro argumenti conditione, intentioneque, ex qua profectum eſt, reſpondet: accipe ſincerae mentis, animique deuotiſſimi, munerisque a TE ſibi concrediti ſimul rationem reddere geſtientis, documentum certiſſimum. Facies hoc ipſo, quod TVA clementia, TVAQVE dignum eſt pietate. Ego vero Deum praepotentem atque immortalem ſupplex ſemper venerabor, vt TE, imperii pariter ac verae eccleſiae columen, Principumque totius orbis decus, Saxonicae gentis ornamentum, ſaluum incolumemque, & omni felicitatis genere cumulatum, in eccleſiae, academiae noſtrae, omniumque hominum, quibus virtus curae cordique eſt, praeſidium & ſolatium, ſuperſtitem quam diutiſſime eſſe iubeat.

SERENITATI TVAE

Ienae die XXIII. Martii
Ann M DCC XI.

ſubiectiſſimus, deuotiſſimusque

IOAN. FRANCISCVS BVDDEVS.

LECTORI BENEVOLO.

S.

CVm ad docendam theologiam in hancce academiam euocatus eſſem, ut munere mihi demandato rite fungerer, nihil mihi prius, nihilque antiquius fuit, quam vt cum reliquis ſacrae doctrinae partibus, eam quae de vita recte inſtituenda praecipit, ſollicite coniungerem, eamque ad ſacrarum litterarum ductum, diligenter explicarem. Non enim eram neſcius, agenda cum credendis arctiſſimo cohaerere nexu, nec ſeiungenda a ſe inuicem eſſe, ſed vt vitae chriſtianae ratio ſibi conſtet, praemittenda & inculcanda ſedulo, quae ad fidem pertinent, vtque fides fructibus dignoſcatur, ſuasque rite explicet vires, non quoque negligenda, quae de vitae ſanctitate integritateque, mediisque eum conſeruandi & augendi, ſcriptura ſacra tradit. Exemplum hac in re mihi praeiuiſſe ipſum apoſtolum Paulum credebam, qui ex vna quidem parte Timotheum ſuum τὰς βεβήλους καὶ γραώδεις μύθους, euitare, adeoque haereticorum erroribus atque commentis ſe opponere, iubet, ex altera autem parte addit: γύμναζε δὲ σεαυτὸν πρὸς εὐσέβειαν, addita ratione: corporis enim exercitatio cum ſit ad pauca vtilis, pietas ad omnia vtilis eſt, promiſſiones habens & praeſentis & futurae vitae, 1. Tim. IV, 7. 8.

In eo itaque cum totus eſſem, vt auditorum meorum etiam hac in re pro viribus conſulerem commodis, haud abs re me facturum arbitrabar, ſi theologiam moralem eadem methodo proponerem, qua philoſophiam practicam in academia Hallenſi, per vndecim annos tradideram. Eam enim multis viris ſapientibus, harumque rerum peritis, ſe adprobaſſe, perſpectum mihi erat atque exploratum. Et ipſa quoque, vt puto, facilitate & perſpicuitate ſe commendat, praeterquam quod plene & iuſto ordine in ea exhibeantur, quae ad morum doctrinam, iuxta rationem ſpectatam, pertinent. Cumque huius rei periculum feciſſem, ipſa experientia didici, feliciter & ex voto hocce inſtitutum procedere, occaſionemque, variis acceſſionibus amplissimum moralis theologiae campum locupletandi, mihi ſuppeditari.

Hac proinde ratione ſemel iterumque eam theologiae partem, quae de agendis praecipit, docendo ad finem perduxi, non ſine emolumento illorum, qui huncce mecum decurrerunt campum. Cumque, quae diſſeruiſſem calamo excepta ab iis, qui mea vtebantur inſtitutione, latius dimanarent, & in multorum venirent manus, fuerunt, qui ſuaderent & hortarentur, vt ipſemet ſummam eorum, quae propoſueram, luculentis praeceptionibus comprehenſam, luci publicae exponerem. Fore enim, vt perquam commodum

hoc illis esset, qui meas imposterum frequentaturi essent praelectiones, dum labore cuncta calamo excipiendi, subleuari, & ad alios etiam, quibus copia me audiendi fieri nequit, emolumentum aliquod inde redundare posset. Quibus aliisque rationibus, cum nihil quod momentum traheret, reponere possem, nec vllam temere occasionem academicae pubis, praesertim illorum, qui ab ore meo pendent, commoda promouendi, praetermittere soleam, facile me induci passus sum, vt tandem in publicam lucem institutiones hasce theologiae moralis, prodire sinerem.

Quemadmodum autem philosophiam practicam omnem, tribus commode comprehendi partibus posse existimo, & hac ratione elementa quoque mea philosophiae practicae concinnavi, ita eadem ratione methodoque theologiam moralem dispositi atque partitus sum. Actiones namque hominis regeniti, quas theologia, quam vocant, practica seu moralis considerat, triplici ratione spectari possunt; primo, prout homo regenitus in vitae sanctitate proficere debet, vt vires in eo spirituales augeantur & incrementum capiant; deinde, prout omnes & singulas actiones ad legem diuinam componere studet, vt animum gratum beneficiorumque diuinorum in se collatorum memorem demonstret, seque filium Dei morigerum, & voluntati patris sui, qui est in coelis, obsequi paratum, ostendat, & denique, prout prudenter pericula, quibus circumseptus est, declinare incommoda, quae rectum in vita christiana cursum impedire queant, superare, & mediis legitimis finem optimum vbique ad diuini nominis gloriam, suamque & aliorum salutem promouendam obtinere potest. Hinc pro triplici hacce obiecto speciali, ea theologiae pars, quae de agendis praecipit, commode iterum in tres partes dispesci potest, quas ita seorsim ordinis caussa tractare licet, & si quae in iis traduntur in ipsa praxi sint coniunctissima, aeque ac ipsa agenda & credenda in praxi indissolubili vinculo inter se sunt coniuncta.

In prima itaque parte eam adhibui methodum, quae medicorum filiis propria est, vt considerata primum velut natura hominis regeniti, ad infirmitates ceu morbos illi adhaerentes procederem, tum sanitatem, ad quam adspirare debet, describerem, signa quoque seu characteres, quibus varii hominum status, aut actiones dignosci possunt, indicarem, & media denique, quibus vita spiritualis non tantum conseruari, sed profectus & incrementum sanctitatis, promoueri potest, subiungerem. Non insolens est, vt morum doctrina hac methodo exhibeatur, quod & alios ante me fecisse noui: mihi autem in prima hacce parte ideo ea placuit, quod viderem, posse per eam apte, concinne, plene, cuncta exhiberi, quae de hocce argumento praecipienda sunt. Occasio mihi hinc suppeditata fuit, discrimen naturae & gratiae paulo fusius, tum generatim, tum speciatim per omnes & singulas

mentis

mentis facultates, cauſſasque praecipuas, quibus originem ſuam varii hominum mores debent, explicandi: quod an hac ratione, & tam diſtincte a quoquam theologorum factum ſit, ignoro, mihi certe nemo, qui hoc eo modo fecerit, innotuit. Quantopere enim mea tractatio ab illorum commentationibus, qui forte de natura & gratia ex inſtituto ſcripſerunt, differat, res ipſa docet, facileque intelligent, qui has cum illa conferre atque componere, operae pretium duxerint. Quod autem paulo prolixior in hocce capite fuerim, nemo mihi vitio vertet, qui ſecum expenderit, diſcrimen naturae & gratiae, vtramque fere in vitae chriſtianae praxi facere paginam. Plurimi namque mortalium in eo falluntur turpiter, quod hocce diſcrimen ignorantes, multis egregiisque virtutibus ſe ornatos putant, quae gratiae, adeoque & fidei ſint documentum certiſſimum, cum tamen mera ſint naturae opera, illique, qui ſe iam beatos putant, fidei tamen ſint expertes, adeoque a vera ſalutis via longiſſime adhuc remoti. Eamque etiam in finem, naturae gratiam imitari geſtientis fallaciam detegere vbique atque demonſtrare allaboravi. Fieri autem hoc commode non potuit, vt non ſubinde ex philoſophia quaedam de mentis humanae facultatibus & operationibus repeterentur, cum gratiae & naturae diſcrimen accurate tradi nequeat, niſi hanc pariter ac illam, penitus perſpectam habueris. Ob noſtram itaque, quam ſequimur, tractandi rationem, hoc prorſus neceſſarium fuit: idque eo magis, quod res ipſa quandoque poſtulauerit, vt paulo plenius noſtram de quibusdam exponeremus mentem, de quibus perperam alii ſentiunt, aut erroneas opiniones fouent, aut quae ab aliis, vel a nobis ipſis alibi, breuiter nimis, aut forte paulo obſcurius fuere propoſita. Interim nihil hic attigimus, quod non vſum certiſſimum praeſentiſſimumque in theologia morali, ipſaque vitae chriſtianae praxi, haberet. Ceterum vt primam hancce noſtrae tractationis partem a reliquis diſcernerem, eam theologiae moralis *ſtrictius ſic dictae, nomine inſignui, quemadmodum* theologiae moralis *latius ſic dictae nomine, reliquas quoque partes comprehendo. Hanc vero &* theologiam practicam *vocare licet, non quidem a fine, cum eo ſenſu tota* theologia *ſit practica, ſed ab obiecto, quia circa agenda verſatur, vt thetica ſeu dogmatica, circa credenda, vti iam in prolegomenis primae partis, a me eſt obſeruatum.*

Altera itaque noſtrae tractationis pars de officiis hominis chriſtiani, ſeu regeniti, praecipit, ſimul que adeo doctrinam vniuerſam de legibus diuinis tum generatim, tum ſpeciatim ſpectatis, exhibet. Hinc & iurisprudentiae diuinae *nomine nobis venit. Cum enim noſtra aetate plurimi fuerint, qui in legibus diuinis iuxta lumen rationis conſiderandis & inueſtigandis ſtudium induſtriamque plane ſingularem collocauerint, operae pretium duxi,*

consisterent, pedemque figerent, non inuenirent. Sed plana, ni fallor, & expedita omnia sunt, si leges matrimoniales, vti reuera sunt, hypotheticas, supponentes, ex prima matrimonii institutione cuncta deriuemus Obviam etiam hac ratione iri potest Socinianis & Arminianis, qui, vt probent Christum noui testamenti esse legislatorem, inter alia exempli loco sacramenta noui testamenti, baptismum & sacram cœnam adferunt. His quod alii ex nostratibus regesserint, suo loco dictum est, quorum nonnulli eousque progressi sunt, vt leges caerimoniales noui testamenti admittendas censuerint, sine vlla quidem necessitate, sacramenta enim, instituta sunt diuina, quibus hominibus beneficium offertur, non leges proprie sic dictae. Interim quilibet ipso iure naturali ad sacramentorum vsum legitimum est obligatus, quippe quod praecipit, vt media nostram salutem promouendi a Deo praescripta, secundum eius voluntatem vsurpemus. Et hasce quidem, similesque leges, quae institutum aliquod praesupponunt, hypotheticas voco. Quodnam autem inter institutum & legem intercedat discrimen, & quod hypotheticarum legum eadem sit obligandi vis, ac absolutarum, & quo pacto hac ratione omnibus, quae moueri solent, dubiis in iurisprudentia diuina occurri planissime queat, in ipsa tractatione luculenter, ni fallor, exposui atque demonstraui. Vidi equidem haud ita pridem, virum quendam doctissimum, in obseruatione morali, de distinctione iuris naturalis in absolutum & hypotheticum, item de discrimine iusti, honesti, aequi & decori, *quae* in actis eruditorum Lipsiensibus, supplement. tom. IV. sect. IV. p. 410. *extat, ius diuinum itidem in hypotheticum & absolutum dispescere; sed longe alio hoc eum facere sensu, quam ego id feci, res ipsa, & meae tractationis, cum eius commentatione collatio, facile quemuis conducere potest.*

Vltima denique nostri operis pars, de prudentia christiana generatim, speciatim de pastorali, seu doctorum ecclesiae, praecipit. Diuersae vtique quaestiones sunt, an aliquid liceat, an vero etiam conducat? licet haec illam supponat, & nihil vtile censendum sit, quod non sit licitum. Idque ipse nos iam docuit Paulus apostolus, dum πάντα *inquit,* μοι ἔξεστιν ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει, 1. Cor. VI. 12. *Cumque in rebus negotiisque huius seculi, vtilitatis non minus ratio haberi soleat quam iustitiae aut honestatis in rebus quoque spiritualibus, & ad regni diuini amplificationem spectantibus, vt idem fiat, par est, ne* φρονιμώτεροι *sint* οἱ υἱοὶ τοῦ αἰῶνος τούτου ὑπὲρ τοὺς υἱοὺς τοῦ φωτὸς, Luc. XVI. 8. *Atque hoc est, quod paucis in vltima hacce moralis theologiae parte demonstraui; in qua id porro egi, vt ostenderem, quo pacto euidentissima verae prudentiae principia, ad spiritualia applicari queant, vt quilibet christianus ea rite obseruando, suam aliorumque salutem, cum*

cum ſucceſſu exoptato promouere poſſit. Potuiſſet idem deinceps in omnibus hominum ſtatibus demonſtrari, ut quae chriſtianae prudentiae in iis rite dirigendis, vis ſit, eluceſceret; ſed cum ita in infinitum fere haecce commentatio producenda fuiſſet, ſatis eſſe duxi, exemplo ſtatus eccleſiaſtici hocce declarare, de quo adeo paulo prolixius egimus, quo pacto in omnibus officii ſui partibus prudentiae quoque leges verbi diuini miniſtri, eccleſiaeque doctores, obſeruare debeant ſummatim exponentes. Ceterum tum in hacce, tum in reliquis operis huius partibus, hinc inde obſeruationes quasdam ſeu annotationes adſperſi, in quibus aut breuius, ac obſcurius dictis lux affunditur, aut dicta quaedam ſcripturae explicantur, aut ſententiae ſingulares virorum doctorum examinantur, aut auctores laudantur, qui argumentum aliquod verius pertractant. Quae omnia cum ad lectorum commodum ac vtilitatem ſpectent, hoc quoque illis non ingratum fore, ſpero.

Ex dictis itaque quae noſtri inſtituti ſit ratio, quadantenus intelligere licebit: etſi is demum, qui ipſum opus noſtrum, & quidem integrum, perluſtrauerit, accurate, quid in eo praeſtiterimus, perſpecturus ſit. Nec enim cuncta hic indicare, aut edifſerere licet. Nihil ego hocce qualicunque labore, aliorum in hocce genere ſcriptis longe praeſtantiſſimis, detractum cupio. Ingenue potius & cordate, quae iam ab aliis recte & praeclare dicta aut ſcripta ſunt, laudo, illorumque in eccleſiam chriſtianam merita praedico. Simul tamen peritos harum rerum exiſtimatores, eosque odii & liuoris expertes, intellecturos ſpero, non omnino nihil ad hocce ſtudiorum genus me contuliſſe, ſaltem animum eccleſiae, reique litterariae, cumprimis iuuenum, qui mea inſtitutione vtuntur, commoda, pro viribus promouendi, mihi non deeſſe. Itaque in re, cum id quod officii mei eſt, me praeſtitiſſe credam, immo certo ſciam, de aliorum vt magnopere ſollicitus ſim iudiciis, neceſſe non eſt: iniquos autem cenſores, quibus ſolemne eſt, aliorum arrodere labores, cum tamen meliora quae proferant, non habeant, prorſus contemno, cum iam pridem mihi perſpectum ſit, eiusmodi homines maximum ſuaemet exiſtimationi & famae inurere dedecus, ne dicam, quod peccatis ſe obſtringant grauiſſimis, Deoque dictorum omnium pariter ac factorum rationem ſint reddituri. Faxit Deus praepotens, vt eccleſia ex hocce quoque qualicunque labore, commoda quamplurima, fructusque ampliſſimos, vberrimosque percipiat.

INDEX

Digitized by Google

INDEX

SERIEM PARTIVM THEOLOGIAE MORALIS IN HIS INSTITVTIONIBVS EXHIBENS.

PARTIS PRIMAE

Prolegomena: de natura & indole Theologiae moralis, deque adminiculis ſtudio eius inſeruientibus.

cap. I. de natura & gratia.
- ſect. I. de natura & gratia generatim.
- ſect. II. de diſcrimine naturae & gratiae quoad intellectum & habitus intellectuales.
- ſect. III. de diſcrimine naturae & gratiae quoad conſcientiam.
- ſect. IV. de diſcrimine naturae & gratiae quoad voluntatem & virtutes morales.
- ſect. V. de diſcrimine naturae & gratiae quoad facultatem imaginatiuam.
- ſect. VI de diſcrimine naturae & gratiae quoad adpetitum ſenſitiuum & adfectus.
- ſect. VII. de diſcrimine naturae & gratiae quoad mores ex corporis conſtitutione rebusque externis fluentes.

cap. II. de imperfectionibus ac infirmitatibus regenitorum, item de tentationibus, vt & de lucta carnis & ſpiritus

cap. III. de regenitorum ſanctitate & incremento vitae ſpiritualis.

cap. IV. de ſemeiotica theologia, vbi & de dokimaſia ſpirituali.

cap. V. de mediis ſtudium ſanctitatis, incrementumque vitae ſpiritualis promouendi.

PARTIS SECVNDAE

Prolegomena: de natura & indole iurisprudentiae diuinae, deque adminiculis ſtudio eius inſeruientibus.

cap. I. de actionibus hominum, ſpeciatim regenitorum, prout ad normam ſeu legem dirigendae ſunt.

cap. II. de legibus diuinis vniuerſalibus in genere.

cap. III. de legibus diuinis in ſpecie.
- ſect. I. de officiis hominum erga Deum, ſpeciatim de cultu Dei interno.
- ſect. II. de cultu Dei externo, qua leges tum abſolutas, tum hypotheticas.
- ſect. III. de officiis hominum erga ſe ipſos.
- ſect. IV. de officiis hominum erga alios abſolutis.
- ſect. V. de officiis hominum erga alios hypotheticis.
- ſect. VI. de officiis coniugum, parentum & liberorum, dominorum & ſeruorum.
- ſect. VII. de officiis ſummorum imperantium & ciuium.
- ſect. VIII. de officiis miniſtrorum verbi diuini & auditorum.

cap. IV. de mediis legalibus, quibus ad leges diuinas obſeruandas homines compelluntur.

PARTIS TERTIAE

Prolegomena: de natura & indole prudentiae chriſtianae & theologicae, deque adminiculis eo ſpectantibus.

cap. I. de prudentia chriſtiana.

cap. II. de prudentia eccleſiaſtica & paſtorali in genere.

cap. III. de prudentia eccleſiaſtica & paſtorali in ſpecie.

INSTI-

INSTITVTIONVM THEOLOGIAE MORALIS PARS PRIMA.

Digitized by Google

Q. D. B. V.

PROLEGOMENA
DE
NATVRA ET INDOLE
THEOLOGIAE MORALIS DEQVE ADMINICVLIS STVDIO EIVS INSERVIENTIBVS.

Σύνοψις.

CRedendorum & agendorum nexus: illorumque neceſſitas ante agenda, §. I.
Agenda a credendis ſeparanda non eſſe, probatur ſcripturae teſtimoniis, §. II.
vi &, ex natura theologiae archetypae, §. III.
Separatim tamen agenda conſiderari poſſunt: vnde theologia practica, §. IV.
Theologiae moralis ſtricte ſic dictae, definitio, §. V.
Eſt ſcientia, adeoque cognitio vera, §. VI.
certa, §. VII.
viua & efficax, §. VIII.
hinc & cum ſenſu & experientia ſpirituali coniuncta, §. IX.
eſt porro, ſcientia practica, §. X.
& quidem habitualis, pro principio vnico habens ſcripturam ſacram, §. XI.
obiectum eius, atque ſubiectum, §. XII.
Cauſae theologiae moralis, efficiens, meritoria, inſtrumentalis, §. XIII.
Finis, §. XIV.
Adminicula ſummatim indicantur, §. XV.
Scripturae ſacrae lectio, §. XVI.
Naturae, praeſertim reſtitutae, conſideratio, §. XVII.
Lectio aliorum ſcriptorum, quorum magna varietas, §. XVIII.
Quinam ex eccleſiae patribus huc faciant, §. XIX.
Speciatim de Auguſtino, aliisque, §. XX.
Scholaſtici quid huc conferant, §. XXI.
Item ſcriptores theologiae moralis ſyſtematici recentiores, apud Pontificios, §. XXII.
Lutheranos, §. XXIII.

Reformatos, §. XXIV.
De Scriptoribus aſceticis, §. XXV.
Item, myſticis: myſticae theologiae origo, §. XXVI.
Puriores, quae a morali non differt, ex ipſa Scriptura ſacra repetenda, §. XXVII.
Commixtio eius cum philoſophia Platonica, §. XXVIII.
In unum corpus redacta eſt a Dionyſio Areopagita, §. XXIX.
Quo pacto in occidentali eccleſia efflorueriit, §. XXX.
Scholaſtica theologia occaſionem dedit theologiae myſticae diligentius excolendae, §. XXXI.
Facies ſtatusque theologiae myſticae, poſt reformationem Lutheri, §. XXXII.
Quid in ſcriptoribus myſticis reprehendendum, §. XXXIII.
Quid laudandum, §. XXXIV.
Uſus exemplorum & hiſtoriarum in theologia morali, §. XXXV.
Philoſophia moralis quid huc conferat, §. XXXVI.
Methodus, ratioque primam hancce partem tractandi, §. XXXVII.

§. I.

ETſi ea, circa quae theologia occupatur, in credenda & agenda, diſpeſci ſoleant, * arctiſſimo tamen vinculo haec inter ſe coniuncta ſunt, nec diuelli vlla ratione debent. Credenda namque praecedere debent, niſi quis exiſtimauerit, ambulari homines commode in tenebris poſſe, aut fructum dari ſine arbore. Vult Deus omnes homines ſaluari, ſed ita, vt ad agnitionem veritatis perueniant. *1 Tim. II, 4.* Et ſi quis pie viuere cupit, neceſſe eſt, vt Moſen audiat atque Prophetas. *Luc. XVI, 29.* add. *Prouerb. I, 2. 3. Eſa. XI, 9. Ioan. V, 39. 2 Tim. III, 15. 16. 17.*

* Duobus hiſce capitibus omnem theologiae ambitum, non recentiores tantum, ſed & veteres circumſcribunt. Confeſſor ille Laicus in Concilio Nicaeno, apud SOCRATEM *Lib. 1. c.* , ita loquitur: *Chriſtus certe & apoſtoli, artem dialecticam nobis neutiquam tradiderunt, neque inanes fallacias,* ἀλλὰ γυμνὸν γνώμην πίστει νῦν καλοῖς ἤθεσι φυλαττομένην, *ſed apertam doctrinam, fide ſeruandam & bonis operibus.* AVGVSTINVS: *In his, quae aperte in Scriptura poſita ſunt, inuenientur illa omnia, quae continent fidem, mores que viuendi, ſpem ſcilicet, atque charitatem: de doctrina chriſtiana lib. 2. c. p. 9.* add. LACTANTIVS *lib. 3. de falſa ſapientia: cap. 30.*

§. II.

Ad praxin vero vitae cum credenda comparata ſint, haec, quae coniunctiſſima eſſe debent, ſeparare, nefas fuerit. Eſt namque theologia ἐπίγνωσις τῆς ἀληθείας, ſed τῆς κατ' εὐσέβειαν, & quidem ἐπ' ἐλπίδι ζωῆς αἰωνίου *ſub ſpe, ſeu ad ſpem vitae aeternae, Tit. I, 1. conf. 1 Tim. VI, 3.* idemque eſt *ſpiritus ſcientiae, & reuerentiae Domini, Eſa. XI. 2.* Vnde Chriſtus ait: *ſi haec ſciatis, beati eſtis, ſi iſta praeſtetis, Ioan. XIII, 17.* Scientia, praxi deſtituta, *inflat, charitas autem aedificat, 1 Cor. VIII, 1.* add. *Matth. VII, 21.* item *24. ſeqq. Rom. II, 13. 1 Cor. XIII. 1. 2. Iacob. I, 22 23. III, 17.*

§. III.

Idem ex natura theologiae archetypae, quae in Deo eſt, patet. Vt enim τὸ βάθος πλούτου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως in eo admiramur,

Rom.

Rom. XI, 33. ita non minus τὸν πλοῦτον τῆς χρηστότητος αὐτοῦ, καὶ τῆς ἀνοχῆς, καὶ τῆς μακροθυμίας in eo pie veneramur, *Rom. II, 4.* Et vt ſumma omnis praxeos in amore continetur, *Gal. V, 6.* ita Deus eſt ipſe amor *1 Ioh. IV, 8.* Hinc &, cum imago Dei, ad quam conditi ſumus, in nobis reſtauranda eſt, non minus *in cognitione, Coloſſ III, 10.* quam *iuſtitia & ſanctitate* proficimus, *Eph. IV, 24.* Imago vero diuina, vt omnium perfectiſſime in Chriſto relucet, ita in eo non tantum reconditi ſunt *omnes theſauri ſapientiae & cognitionis Col. II, 3.* ſed idem in omni virtutum genere, ὑπογραμμὸν nobis reliquit, vt veſtigiis eius inſiſtamus, *1 Petr. II, 21.* add. *Matth. XI, 29.* Poſſet idem ex natura & conditione hominis, item ipſa articulorum fidei ſeu credendorum inductione, probari: ſed ea nunc mittimus.

§. IV.

Interim nihil obſtat, quo minus peculiaris theologiae pars conſtituatur, quae ſpeciatim de agendis praecipiat. Etſi enim in praxi vitae chriſtianae, credenda & agenda ſint coniunctiſſima, diſtincte tamen & credenda & agenda, ſtricte ſic dicta, conſiderari poſſunt. Quamuis fieri vix poſſit, vt non in ipſa credendorum tractatione, ad agenda, & vice verſa, in agendorum conſideratione, ad credenda, ſubinde reſpiciatur. Ea vero theologiae pars, quae agenda ſeorſim conſiderat, *practica* vocari ſolet, ab obiecto ſcilicet, non a fine. Ratione finis enim tota theologia practica eſt. Dicitur & *moralis*, voce iſta latius accepta. Etenim, cum agenda ad tres reuocari claſſes queant, * quarum prima ea, quae ad vitae ſpiritualis incrementum pertinent, altera actiones regenitorum ad legem diuinam, tertia, easdem ad regulas prudentiae chriſtianae, exigendas, complectitur, fas nobis fuerit, voce iſta ſtrictius ſumta, quae primae claſſis agenda conſiderat, *theologiam moralem.* adpellitare.

* Eadem hic eſt ratio theologiae, ac philoſophiae practicae. Vtriusque tres commode conſtitui poſſunt partes, pro obiectorum diuerſitate. Pro obiecti enim formalis diuerſitate, diuerſos aut diſciplinas, aut diſciplinae vnius partes conſtitui poſſe, notum eſt. Iam vero aliud obiectum habet theologia moralis ſtricte ſic dicta, incrementum ſcilicet vitae ſpiritualis, aliud iurisprudentia diuina, ſcilicet actiones hominum ad leges dirigendas, aliud prudentia chriſtiana, actiones ad regulas prudentiae chriſtianae ac theologicae componendas. Eodem fere modo philoſophiae practicae tres partes conſtitui, ethicam, hominem ad ſummam felicitatem viam monſtrantem, iurisprudentiam naturalem, & prudentiam ciuilem, quarum illa ad leges naturales, haec ad prudentiam ciuilem, actiones hominum componere docet. conf. *elem. philoſoph. pract. part. 1. cap. 1. §. 2.* Vt vero *ethicae* vox aut generaliter ſumitur pro tota philoſophia practica, quo ſenſu veterum quidam totam philoſophiam in *logicam, phyſicam & ethicam* diuiſere, vid. DIOGENES LAERTIVS *in vita Epicuri p. 609.* SENECA *epiſt. 129.* aut ſpecialiter pro *prima practicae philoſophiae* parte: ita nunc mihi etiam liceat vocem *theologiae moralis* ſpeciatim pro ea parte vſurpare, quae de vitae ſpiritualis incrementis, mediisque eo ſpectantibus

ſtantibus, praecipit, licet in latiori etiam ſignificatione, iurisprudentiam diuinam, & prudentiam chriſtianam complectatur.

§. V.

Per theologiam itaque moralem, ſtricte ſic dictam, intelligimus ſcientiam practicam, ſecundum diuinarum litterarum ductum, docentem, quo pacto homines regeniti, in vita ſpirituali ad diuinae imaginis vlteriorem reſtaurationem magis magisque proficere debeant, donec tandem, depoſita poſt mortem omni imperfectione, aeternae & ſummae felicitatis participes fiant.

§. VI.

Scientiam, dum eam vocamus, ſumpta iſta voce in ſignificatione theologica, & vt in ſcriptura ſacra ſumi conſueuit, veram hanc cognitionem eſſe ſupponimus. Falſa enim & erronea cognitio, ne quidem *ſcientiae*, multo minus, *theologiae* nomine digna eſt. Habet haec auctorem Deum, qui mentiri nequit. *Num. XXIII, 19.* Summus eius magiſter ipſe Chriſtus eſt, qui *& vita, & via & veritas eſt*, *Ioan. XIV, 6.* non excluſo Spiritu Sancto, qui eſt *ſpiritus veritatis*, *quem mundus accipere nequit*, *Ioan. XIV, 17.* Procul itaque faceſſere iubemus, omnes haereticorum, aliorumque errores, qui ſiue circa credenda, ſiue circa agenda verſentur, vitae tamen etiam ſanctitati noxii ſunt, licet directe alii, alii indirecte.

§. VII.

Cum enim cognitio vera, vel certa ſit, vel probabilis, hic *certam* intelligi, manifeſtum eſt. Nec enim alia *ſcientiae* nomen promeretur. Diuina nimirum nititur auctoritate, quae fallere nequit. Sermo ille propheticus, ex quo cognitio haec fluit, *βεβαιότερος* eſt, *2 Petr. I, 19.* cui ſi quis fidem habeat, nullatenus decipitur. Locuti enim ſunt viri iſti ſancti, *φερόμενοι ὑπὸ πνεύματος ἁγίου ibid. v. 21.* Atque ille ipſe Spiritus teſtatur in cordibus fidelium, haec vera eſſe. Cuius teſtimonio nihil certius eſſe poteſt. *Accepimus*, inquit Paulus, *non ſpiritum huius mundi, ſed ſpiritum ex Deo, ἵνα εἰδῶμεν. vt ſciamus, quae a Deo nobis gratificata ſunt. 1 Cor. II, 12.* conf. *Prouerb. XVI, 2. XXI, 2. 2 Cor. IV, 13. 2 Tim. I, 12.* Scepticiſmum itaque omnem, theoreticum pariter ac practicum, procul hinc abeſſe iubemus, qui cum iſta cognitionis diuinae certitudine, conſiſtere nequit.

§. VIII.

Non ſufficit, hanc cognitionem, quae ſcientiae nomine, iuxta ſcripturae ſacrae ſtilum, nobis venit, eſſe veram & certam, requiritur etiam vt *viua* ſit, & *efficax*. Ceteroquin enim parum nobis prodeſſet. Namque omnis cognitio & ſcientia in ſpiritualibus eo tendere debet, vt in praxi

praxi vitae, viua fiat & salutaris: ideoque credenda cum agendis arctissimo vinculo coniuncta esse, antea demonstrauimus. Hinc & scriptura, veram cognitionem cum praxi operum coniunctam esse, docet. De se ipso Christus: *& noui eum & verbum eius seruo. Ioan. IIX, 55.* & de hominibus, *si haec sciatis, beati estis, si ista praestetis. Cap. XIII, 17.* Sic & de verbo euangelii Paulus: *& est fructificans, quemadmodum etiam in vobis, a quo die audiuistis, & cognouistis gratiam Dei in veritate, Coloss. I, 6.* conf. *& v. 9. & 10.* Hinc & sapientia superna *plena dicitur bonorum fructuum, Iacob. III, 17.* Planissime Ioannes: *si quis dicat, noui eum, & mandata eius non seruat, mendax est. 1 Ioan. II, 4.* conf. & *cap. III, 6.* it. *Ioh. XXVIII, 28.* vt & *Rom. II, 18. 22. 23.*

§. IX.

Qui ita efficaciter & salutariter veritatem diuinam cognoscit, αἴσθησιν quoque, hoc est, *sensum*, seu *experientiam* rerum diuinarum habet, *Ps. XXXIV, 9. Ioan. VII, 17. 1 Petr. II, 3. Ebr. VI, 4 5.* Hinc ἐπίγνωσιν & αἴσθησιν iungit Apostolus *Phil. I, 9.* Quae αἴσθησις vt earum rerum est, quae experientia sentiuntur, ita vel maxime in iis adesse debet, qui habitum theologiae sibi vindicant, quamquam nemo qui vera & viua fide praeditus est, eius expers censeri debeat. * Multum autem referre, an aliquis aliquid cognitione, *vera* quidem, in quantum conceptus eius concepribus scripturae sacrae conformes sunt, sed *mortua*, & *inefficaci*, an contra *viua*, *efficaci*, sensuque & experientia spirituali, adeoque *salutariter*, cognoscat, constat inter omnes, ** & vel ea, quae in rebus naturalibus datur experientia, quemlibet condocere potest.

* Bene hoc explicat B. SALOMO GLASSIVS, *agnitio* (ἐπίγνωσις) *haec, est viua fides in Christum, Tit. 1, 1. Ioan. XVII, 3. Ff. LIII, 11. Eam comitatur* αἴσθησις *sensus, hoc est, experientia interior animae, seu interius Spiritus S. in corde testimonium, de gratia Dei, & adoptione ad salutem, de quo Rom. V, 1. 5. IIX. 15. 17. XV, 17. Ebr. V, 17. Hebetor. sacr. p. 367.*

** Hinc cum iuxta notissimam illam studii theologici regulam, praeter orationem, & meditationem, tentatio quoque theologum faciat, B. LVTHERVS ipse hoc ita explicat: *docet tentatio non solum scire, sed etiam sentire & experiri certitudinem, veritatem suauitatem, efficaciam & consolationem verbi, quod id sapientia sit supra omnem sapientiam; super Ps. CXIX.* Quem locum etiam adfert ABRAHAMVS CALOVIVS *in paedia theolog. p. 75.*

§. X.

Scientiam praeterea hanc vocauimus *practicam*. Non scilicet *a fine*, quippe quo pacto reuera omnis cognitio & scientia theologica, vt antea indicatum, practica est, & ea etiam theologiae pars, quae circa credenda versatur, practica dici potest: sed *ab obiecto*, quia circa agenda versatur. Cumque etiam iurisprudentia diuina, & prudentia christiana circa agenda versentur, hoc recte generis loco a nobis positum, manifestum est.

§. XI.

Digitized by Google

§. XI.

Non qualemcunque etiam ſcientiam practicam, ſed habitualem intelligimus, per quam non tantum qui ea praeditus eſt, proficere in vitae ſpiritualis incremento poſſit, ſed quae ad docendum etiam alios eum aptum reddat, vt homo Dei ἄρτιος ſit, πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἐξηρτισμένος *2 Tim. III, 17.* Ab hac enim ſcientia habituali, theologi denominantur, quae denominatio in homines ſimpliciores, & docendi imperitos, non cadit. Principium autem, norma & regula vnica, ſcientiae huius, quam in diſcendo & docendo ſequi debemus, eſt ſcriptura ſacra, * quae abunde ſufficienterque ea omnia tradit, quae non tantum ad credenda, ſed etiam ad agenda pertinent. *2 Tim. III, 16. Rom. XV, 4.*

* Unde quodnam inter theologiam, & philoſophiam moralem diſcrimen, intercedat, patet. Differunt ſcilicet principio cognoſcendi: quod in theologia morali eſt *reuelatio*, in philoſophia *recta ratio*. Ratio vero, cum in hacce parte vel maxime deficiat, & nec mali, peccatorumque originem, ac corruptionis profunditatem, nec media inde eluctandi, & ad veram felicitatem, vitaeque ſanctitatem perueniendi, aut, quod theologiae morali proprium eſt, in ea rite proficiendi, perſpecta habeat, & ea omnia, quae gratia efficit, in quibus praecipuum moralis theologiæ caput conſiſtit, ignoret, ad multa omnino capita hocce ſe extendere diſcrimen, manifeſtum eſt, conf. quae hac de re dixi, *in elem. philoſ. pract. part. 1. cap. 1. §. 24. ſqq.* Addi poſſunt, quæ de inſufficientia luminis naturalis ad ſalutem paſſim diſputari ſolent. Qui *legem diuinam*, principium cognoſcendi in theologia morali vocant, de ea ſpeciatim in theologiae moralis parte, quae de officiis praecipit, quamuc nos *iurispr. diuinam* vocamus, loquuntur.

§. XII.

Obiectum theologiae moralis, eſt incrementum hominum regenitorum in vita ſpirituali. Subiectum vero, ſcilicet operationis, vt loqui ſolent, ſunt homines regeniti, in quantum in virtute & pietate, ſeu vita ſpirituali creſcere atque proficere poſſunt. Vbi nunc quidem ſupponimus, quod fuſius alibi demonſtratur, cum ante conuerſionem in peccatis homines eſſent mortui, poſt vires in regeneratione per fidem acceptas, eos in vita ſpirituali creſcere, ac proficere poſſe, *Epheſ. III, 16. 19. IV, 13. 14. Phil. I, 9. 1 Ioan. II, 12. 13. 14. 1 Petr. V, 10. 2 Petr. III, 18.* Quemadmodum vero per gratiam, non vero per naturam, homo id habet, quod proficere in vita ſpirituali poſſit; ita ad obiectum hocce legitime tractandum, neceſſe eſt, vt expoſito naturae & gratiae diſcrimine, quae inbecillitates regenitis adhuc adhaereant, indicetur, tum quae vitae illa ſanctitas ſit, ad quam contendere debeant, exponatur, & denique media ſuppeditentur, per quae ſuperatis obſtaculis, remotisque infirmitatibus, in ſanctitate, vitaque ſpirituali proficere queant. Id quod ex ipſa luculentius conſtabit tractatione.

§. XIII.

Ceterum licet homo ipſe per vires ſpirituales in regeneratione acceptas, ad hocce incrementum vitae ſpiritualis aliquid conferre queat,

queat, quia tamen gratiae & quidem cooperantis opus eſt, cauſſa eius efficiens principalis eſt, atque manet Deus triunus, pater *Phil. I, 6. 1 Theſſ. V, 23.* filius *1 Cor. I, 30. Ebr. II, 11. Ioan. XV, 5.* & ſpiritus ſanctus *Tit. III, 5. Rom. I. 4. VIII, 14. 26. 1 Cor. III, 16.* Chriſtus vero non tantum cum patre & ſpiritu ſancto vitam hanc ſpiritualem in nobis producit, auget, conſeruat, ſed ſuo merito etiam eam nobis acquiſiuit. *Ebr. IX, 4. Rom. VI, 6. 8. Gal. III, 14.* Cauſſa denique inſtrumentalis eſt verbum & ſacramenta, *1. Ioh. III, 9. Pſ. CXIX, 11. Luc. VIII, 15. Tit. III, 5. Rom. VI, 3. 5. 1 Petr. III, 21.* accedentibus ex parte hominis variis exercitationum ſpiritualium generibus: de quibus ſuo loco ex inſtituto exponetur.

§. XIV.

Finis proximus, eſt vlterior reſtauratio imaginis diuinae. Licet enim iam in regeneratione deſtructio imaginis ſatanae, & reſtauratio imaginis diuinae incipiat, *Ioh. III, 3. 6.* in renouatione tamen, ſeu ſanctificatione vtraque continuanda, docente diſerte Apoſtolo, *Epheſ IV. 22.* & *Col. III, 10.* At in hac vita perfecta eius reſtauratio non obtinetur, *1 Cor. XIII, 12. Ebr. XII, 1.* ſed in futura demum vita, *1 Ioan. III, 2.* in qua adeo ſummae & perfectae felicitatis reddimur participes, non vllo noſtro merito, ſed gratia & miſericordia Dei, meritoque Chriſti, vera fide apprehenſo, *Ioan. III, 16. Rom. VI, 23. Epheſ. II, 8.*

§. XV.

Vt in ſtudio theologiae moralis rite aliquis proficiat, non negligenda ſunt ſubſidia, praeter viuae vocis inſtitutionem, huc vel maxime comparata. * Ea ſunt: ſcripturae ſacrae, eorum praecipue librorum, in quibus velut ex inſtituto moralia tractantur, diligens & attenta lectio & meditatio; naturae praeterea, praeſertim reſtitutae, accurata conſideratio, & cum corrupta, ad vtriusque diſcrimen eo rectius intelligendum, comparatio; & librorum denique, quibus hanc theologiae partem veteres pariter ac recentiores inſtruxerunt, cauta & cum δοκιμασίᾳ coniuncta, lectio.

* Quae generatim ſtudio theologico inſeruiunt media, orationem, meditationem, tentationem, nunc ſupponimus.

§. XVI.

Scripturam ſacram nunc non tanquam principium, ſed tanquam fontem vberrimum omnis ſapientiae diuinae conſideramus. Ea ingentes ſolidioris doctrinae theſauros nobis recludit: de vita praecipue hominis recte inſtituenda tam plene nos inſtruit, vt vel eo praecipue argumento, eius ἐξοχὴν prae ſcriptis humanis omnibus, ipſamque θεοπνευστίαν comprobare nonnulli adgreſſi ſint. * Nec vllus ſcripturae

liber, qui non aut exemplis, aut praeceptis, dogmatibusque nos inſtruat. Sermones tamen varios ipſius ſeruatoris,** epiſtolasque Paulinas*** vel maxime huic inſeruire inſtituto conſtat: ex veteri etiam teſtamento ſcripta Salomonaea,**** praeſertim ſi vbique ad veros & genuinos chriſtianarum actionum fontes reſpiciatur: ceteroquin pleraque ad eam potius moralis theologiae partem, quae de officiis, deque chriſtiana prudentia praecipit, ſpectare, palam eſt.

* Id ex inſtituto agit VINCENTIVS PLACCIVS, in libro, cui titulum fecit: *philoſophiae moralis plenioris fi uctus praecipuus* &c. add quae in compendio hac de re diximus *element. philoſ. pract. part. I. cap. 6. §. 55. ſqq.*

** Moralem doctrinam ſeu *Ethicam Chriſti*, patrum teſtimoniis illuſtratam, lingua Germanica dedit ERNESTVS SALOMO CYPRIANVS, V. C. Coburgi MDCCVII 8uo.

*** Etſi enim in grauiſſimis fidei capitibus plerumque occupatus ſit diuinus ſcriptor, nullam tamen occaſionem ad praxin vitae dogmata traducendi, praetermittit.

**** Scripta Salomonaea ob inſignem, quem in moralibus vſum habeant, generatim commendat HENRICVS IVLIVS SCHEVRLIVS *bibliograph. moral. pag.* 97. Quod tamen recte capiendum. Finem ſcopumque eorum non aſſequuntur, qui intra vſus philoſophicos ſubſiſtunt, non aliter, quam Phaedri fabulas, aut Theognidis ſententias ea legentes: nec ſublimius quid ibi quaerentes. Nec alia tamen *videtur* mens eſſe GABRIELI NAVDAEO, dum Salomonis ſcripta, cum libro ſapientiae & eccleſiaſtico ita commendat: *quorum ſic eſt vniuerſalis doctrina, ſic arta & caſtigata methodus, vt, quemadmodum etiam de oratione domini dicitur, omnium hominum generi vtiles eſſe poſſint, chriſtianis, ethnicis, philoſophis, religioſis, piis, impiis, ac propterea ſine flagitio in hoc cenſu librorum praetermitti non debent*; *bibliograph. polit. p.* 501. ex edit. Thomae Crenii. Mentem profanam, ſummamque in theologicis imperitiam, clarius prodere non potuiſſet NAVDAEVS, vir alias haud indoctus. Ad vſum ab eo indicatum cum maxime etiam comparata ſint VICTORINI STRIGELII *in prouerbia & Eccleſiaſten commentaria*, quid de iis cenſendum ſit, palam eſt. Fuerunt etiam, qui dogmata Salomonaea in ordinem quendam ſyſtematicum redigere conati ſunt, vt IOSEPHVS HALLVS, cuius extat *ethica, politica & oeconomica Salomonaea*, Anglice ſcripta: ſed in linguam Germanicam conuerſa. Idem inſtitutum fuit auctoris anonymi, qui lingua Gallicana ſcripſit: *conſilia Salomonis, ſiue colle ta Salomonis axiomata, maxime neceſſaria homini, vt ſe ipſum ſapienter dirigat*; quae & latino ſermone prodierunt Coloniae Agrippinae, anno MDCXCIV. 12. haud ita pridem etiam in linguam Germanicam translata.

§. XVII.

Naturae praeterea, praeſertim reſtitutae, conſideratio, & cum corrupta comparatio, profectus in hoc ſtudiorum genere, plurimum iuuat.* Naturae autem voce, humanam intelligimus, eadem facultates omnes mentis corporisque connotantes, quas perſpectas accurate habere, earumque diſcrimen, ſi tum in ſumma, in qua omnes naſcuntur homines, corruptione, per educationem, aliasque cauſſas morales naturalesque, mirifice aucta, tum in reſtitutione, quae per Numinis gratiam illis obtingit, ſpectentur, tenere, plurimum profecto refert. Namque, quam ex ipſa rerum conſideratione haurimus, notitiam, accuratiorem ſolidioremque eſſe, quam quae ex humanis libris ſaltem,

tem, aut aliorum relatione accipitur, etiam praeſtantiorum philoſophorum ſcitum eſt.

* Hoc eſt, quod alii dicunt, cum *libro ſcripturae*, coniungendum ſedulo eſſe *librum conſcientiae*. Eoque referenda ſed recte quoque intelligenda ſunt, quae B. IO. ARNDIVS *de magno & interno hominis regeniti theſauro*, ex inſtituto, *lib. 3. de vero chriſtianismo*, diſſerit.

§. XVIII.

Vltimum denique locum ſcripta varia & libri eruditorum tenent, quorum in moralis theologiae ſtudio, vſus aliquis eſſe poteſt. Sunt iſti vel veterum eccleſiae doctorum vel recentiorum: & horum iterum ſyſtematici ſunt alii, alii aſcetici, quorſum myſticorum, quos vocant, ſcripta referre licet: nec negligendi, qui exemplis & hiſtoriis hanc theologiae partem inſtruunt promouentque: quemadmodum, & ex philoſophiae moralis ſcriptoribus, nonnulli, ſpeciatim characteriſtici, non omnino nullius vſus ſunt.

§. XIX.

Ex patribus, * primo quidem ſeculo CLEMENS ROMANVS, POLYCARPVS & IGNATIVS, in epiſtolis genuinis, ſparſim quaedam dabunt, cum dogmatibus more apoſtolorum ea, quae ad mores formandos, vitaeque ſanctitatem promouendam pertinent, coniungentes: nonnulla etiam, ſed itidem ſparſim fere, ſeculo ſecundo IVSTINVS MARTYR & IRENAEVS, & ſeculo tertio TERTVLLIANVS, ORIGENES, GREGORIVS Neocaeſarienſis, CLEMENS ALEXANDRINVS, CYPRIANVS: etſi ex his quidam Platonica dogmata, aut alios errores admiſcentes, purioris doctrinae moralis fontes, haud parum coinquinauerint. Seculo quarto BASILIVS M. GREGORIVS vterque, NAZIANZENVS, atque NYSSENVS, CHRYSOSTOMVS, AMBROSIVS, aliique, partim ex inſtituto, partim aliud velut agendo, praeſertim in homiliis, ad hunc ſcopum perquam accommodatis, ſedulo inculcarunt, quae vitae ſanctioris ſtudium promouere poſſunt: ſed omnibus tamen dubiam hic palmam reddit MACARIVS ille Aegyptius, tum in homiliis, tum in aliis opuſculis: earum quippe rerum, quae ad interiorem animi culturam pertinent, callentiſſimus, & hoc nomine a quibusdam inter myſticos ſcriptores relatus.

* Summatim praecipuos patrum, qui nonnulla ad noſtrum inſtitutum ſpectantia ſcripſerunt, indicaſſe ſufficiet: de quibus prolixius, ſingula illorum ſcripta edifferendo, ago in *hiſtoria critica theologiae moralis*, quam ſelectis quibusdam diſcipulis tradere ſolco. Recenſet ea ceteroquin etiam GEBHARDVS THEODORVS MEIERVS, in introductione *in vniverſum theologiae moralis, cum dogmaticae, tum pragmaticae ſtudium*. Canones conciliorum, eorumque collectores, idem iungit. & poſt eum alii. At a ſ. eccleſiae diſciplinam comparati iſti fuerunt: quae ad interiorem animi culturam faciunt, inde non diſcas, adeoque ad theologiam moralem, proprie ſic dictam, parum faciunt.

§. XX.

Superſunt AVGVSTINVS & HIERONYMVS, quos ad ſeculum quintum nonnulli referunt: qui vt omnes theologiae partes, ita eam quoque, quae de moribus tractat, variis ſcriptis illuſtrarunt: idque AVGVSTINVS praecipue tanta ingenii felicitate praeſtitit,* vt velut oraculum aliquod occidentalis eccleſiae euaderet, & ex eo tempore, tanto quis, in theologia etiam morali doctior cenſeretur, quanto rectius Auguſtini mentem teneret. Circa officia etiam cum varias quaeſtiones moueret, caſusque dubios euolueret, occaſionem ſcholaſticis praebuit, hiſce eius veſtigiis diligenter inſiſtendi. Certamina praeterea, quae illi tum, aliisue, cum Pelagianis interceſſerunt,** occaſionem dederunt, doctrinam de gratia atque natura diligentius excolendi, quam in morali theologia vtramque facere paginam, notum eſt, & ex dicendis conſtabit. De reliquis, qui patrum adhuc nomine veniunt, LEONE I. ſeu magno, SALVIANO, ISIDORO, GREGORIO M. aliisque, pro ſeculi, quo vixerunt, conditione, ferendum iudicium.

* Scripta AVGVSTINI pariter ac HIERONYMI moralia, alibi enumero. In praeſenti facere non poſſum, quin libros AVGVSTINI duos, *de moribus eccleſiae catholicae & Manichaeorum* commemorem, in quorum priori, velut compendium aliquod moralis theologiae exhibet, iisdem principiis ſuperſtructum, quibus & nos inſiſtimus. Fundamenti loco ponit, ſolum Deum animae noſtrae ſummum eſſe bonum: indeque concludit, Deum ſupra omnia amandum: virtutes autem nihil aliud quam diuerſos amoris huius diuini modos eſſe, accurate oſtendit.

** De quibus praeter veteres, GERARDVS IOAN. VOSSIVS, HENRICVS NORISIVS, aliique ex inſtituto.

§. XXI.

Cum ſcholaſtica theologia etiam ſyſtematica originem cepit,* cum ad vtramque certis gradibus via ſtrata eſſet. Neque dogmaticam ſaltem, ſed moralem etiam theologiam, ſuis ſyſtematibus complectebantur veteres ſcholaſtici. In qua quidem Ariſtotelicae philoſophiae, legumque eccleſiaſticarum, ciuiliumque, cum theologia ex ſententiis patrum hauſta, mixtura, admodum monſtroſa, ſi quid vel maxime bonae frugis reperiatur, ad hanc, de qua loquimur, moralis theologiae partem parum facit. De officiis enim ſaltem, actionibusque ad leges componendis, variisque hinc reſultantibus caſibus, diſceptabant, de interiori animi cultura parum ſolliciti. Hanc ergo moralis theologiae partem, velut derelictam occupaturi alii, patrum quorundam, qui Platonica puriori doctrinae admiſcuerunt, arripuerunt ſcripta: vnde myſticae theologiae cultura: cuius adeo vt in tractandi methodo, ita in obiecto quoque, a ſcholaſtica,

a ſcholaſtica, magna erat diuerſitas. Scholaſtica enim eam, quae de officiis praecipit, maxime inſtruebat theologiae moralis, latius ſic dictae, partem: quae interiorem animi culturam reſpicit, a myſticis colebatur, de quibus deinceps.

* Conf. IOAN. MICHAELIS LANGII, viri celeberrimi, diſſertatio prooemialis, *de origine & progreſſu theologiae moralis ſyſtematicae*, Io. Conradi Durrii, compendio Theologiae moralis, praemiſſa §. 7 *ſeqq.*

§. XXII.

Syſtematicam docendi theologiam tum dogmaticam, tum moralem, rationem, non tantum retinuerunt Pontificii, ſed & qui poſt felicem eccleſiae a ſoediſſimis erroribus repurgationem ab illis recedere coacti ſunt, tum noſtrae eccleſiae doctores, tum & Reformati, aliique. Et Pontificiorum quidem, qui moralis theologiae vaſta dedere volumina, ingens eſt numerus, ſiue in Thomam de Aquino commentati ſint, ſiue ſub titulo, *inſtitutionum moralium*, aut de *iuſtitia & iure*, aut de *virtutibus & vitiis*, vel de *quatuor virtutibus cardinalibus* ſimilibusque, ſuum executi ſint inſtitutum. * Praeterquam vero, quod veterum ſcholaſticorum vitia adeo non emendauerint, vt nouis etiam erroribus ea auxerint: ** ad iſtum, quem nobis conſtituimus finem, non pertingunt, officiorum ſaltem externorum, & quae huc pertinent, conſideratione, tractationem ſuam circumſcribentes, eoque nomine ſi quid commodi afferre poſſunt, iurisprudentiae diuinae potius ſtudio inſeruientes.

* Praecipuos recenſet GERHARDVS THEODORVS MEIERVS, *in introduct. in theol. moral. ſtud. cap. 9. ſeq.* add. IO. FRIDERICVS MAYERVS *in bibliotheca ſcriptorum theol. moralis Pontificiorum*, Aegidii Strauchii theologiae morali adiecta.

** Nota ſunt recentiorum, quos vocant, Moraliſtarum, ſpeciatim Ieſuitarum dogmata, de aequiuocationibus & reſeruationibus mentalibus, probabili conſcientia, methodo dirigendi intentionem, peccato philoſophico, & reliqua, Romanenſium etiam quibusdam explosa, ſpeciatim LVDOVICO MONTALTIO, ſeu BLASIO PASCHALI in *litteris provincial.* & WENDROCKIO ſeu NICOLIO, qui notas ad eas ſcripſit, add. quae dixi in *hiſtoria juris natural.* §. 11. *ſeqq.* Huc pertinet liber, gallica lingua ſcriptus: *La Morale des Jeſuites extraite fidelement de leurs livres, &c.* cuius editio tertia anno MDCCII. prodiit. Ceterum quae HVGO GROTIVS *prolegom. oper. de iure belli & pacis* §. 52. in laudem ſcholaſticorum adfert, tanti non ſunt, inducere vt aliquem poſſint, vt credat, multum bonae frugis ex illorum ſcriptis hauriri poſſe.

§. XXIII.

Cum B. MARTINI LVTHERI opera priſtina facies, abſterſis ſordibus, theologiae tum dogmaticae, tum moralis reddita eſſet, initio quidem credenda & agenda, vti reuera inter ſe coniunctiſſima ſunt, ita coniunctim etiam tractabant theologi. * Mox conſultum nonnulli putantes, haec ſeorſim tradere, eam praecipue partem, quae de offi-

ciis praecipit, exemplo Scholasticorum & Pontificiorum, at erroribus remotis, ex genuinis principiis, excolere coeperunt. Vnde haud exiguus illorum numerus, qui *casus conscientiae* ediderunt, ** aut *responsa* & *consilia* theologorum collegerunt. Quo ipso vt omnem moralis theologiae ambitum neutiquam complexi sunt, ita eam, quae de interiori animi cultura praecipit, partem, pro sui instituti ratione attingere non potuerunt. Qui deinceps compendia aut systemata theologiae moralis condiderunt, maiori equidem studio hoc argumentum exhaurire aggressi sunt, pauci tamen aut eam partem attingunt, aut ea, qua decet ratione, pertractant.

* Id quod vel PHILIPPI MELANCHTHONIS exemplo patet, qui quidem veteres scholasticos imitatus, in *locis suis theologicis*, omnem theologiam moralem complexus est, vt facile intelliget, qui, quae de libero arbitrio eiusque viribus, de lege, de peccato eiusque fructibus &c. differit, legerit. MELANCHTHONIS vestigiis MARTINVS quoque CHEMNITIVS insistit: nec fuit, quantum mihi constat, seculo decimo sexto ex nostratibus theologis, qui moralem theologiam seorsim systematice tractaret. Recte quidem. Nec tamen vituperandi, qui eam seorsim tractare coeperunt; modo in praxi maneant coniunctissima, quae seorsim considerantur.

** Nota sunt de casibus conscientiae FRIDERICI BALDVINI, GEORGII KONIGII, ANDREAE KESLERI, LVDOVICI DVNTE, IO. ADAMI OSIANDRI, IO. CONRADI DANHAVERI, B. FRIDEMANNI BECHMANNI nostri, aliorumque ex nostratibus scripta, de quibus rectius, vti & de illis, qui responsa & consilia theologica collegerunt, infra, cum iurisprudentiam diuinam trademus, erit dicendi locus. Ad eius, de qua nunc agimus, partis, vberiorem culturam inde parum proficias. Interim de illis cons. IO. FRID. MAYERVS in *bibliotheca scriptorum theol. moralis Lutheranorum*. Idem dicendum de IO. GEORGII DORSCHAEI *theologia morali*, opere erudito, sed ab auctore ad finem non perducto, edito autem a MAYERO, an. MDCLXXXV. Nec alio habendae loco institutiones aut compendia theologiae moralis, vt *epitome theologiae moralis* GEORGII CALIXTI, quem primum ex nostratibus fuisse, qui disciplinae in morem theologiam moralem tractare instituerit, auctor est GEB. THEOD. MEIERVS *introduct. in theol. mor. stud. cap.* 18. IO. CONRADI DVRRII *compendium theologiae moralis*, tertia vice cum eiusdem auctoris annotationibus posthumis, aliisque accessionibus anno MDCXVIII. recusum, HENRICI RIXNERI *institutionum theologiae moralis, libri duo:* GERHARDI THEODORI MEIERI *disputationes theologicae, partem primam & secundam theologiae moralis exhibentes*, AEGIDII STRAVCHII *theologia moralis*, a IO. FRIDERICO MAYERO, anno MDCCV. luci publicae exposita. In his & aliis eiusdem generis compendiis & systematibus erudite quidem, quae ad officia christianorum pertinent, plerumque pertractantur: quae vero ad ἕξεις spectant, aut praetermittuntur, aut sparsim saltem inseruntur, nec iusta explicatione edisseruntur. Idem de IVSTI CHRISTOPHORI SCHOMERI, *specimine theologiae moralis, quo vera & naturalia omnis iuris atque honestatis principia eruuntur*, quinque disputationibus in academia Rostochiensi proposito, & anno MDCXC. edito, censendum. Praeterquam enim quod vel ex titulo opetis istud constet, tractatio quoque hoc abunde docet: ipseque *cap.* 1. §. 8. obiectum theologiae moralis directum, id constituit, quod immediatae obligationis est erga Deum. Elegantioribus interim compendiis citra controuersiam est annumerandum, nec desunt hinc inde adspersa, quae theologiae morali strictius sic dictae, lucem adfundant, vt ex ipsa tractatione nostra constabit. Nouis accessionibus auctum, recusum est anno MDCCVII. sub titulo: *theologia moralis sibi constans*. Plura adhuc, quae nostro instituto, in prima hacce parte, inseruiunt, suppeditat IO. OLEARIVS, Lipsiensis

Lipſienſis academiae theologus longe celeberrimus, multisque nominibus de eccleſia noſtra meritus, in *doctrina theologiae moralis totius in vſum incipientium, certis paediae ac methodi limitibus circumſcripta & tabulis 72. comprehenſa: quae cum introductione in theologiam caſualem*, Lipſiae anno MDCCIII. prodiit. Dignam itaque merito eam cenſuit, quam annotationibus ſuis illuſtraret B. FRIDEMANNVS BECHMANNVS noſter, quae anno MDCCIV. lucem adſpexerunt publicam. BARTOLDVS BOTSACCVS theologus Haſſnienſis in *medulla theologiae moralis* ſeu *tractatu theologico de irreprehenſibilitate, praeprimis fidelium*, qui itidem anno MDCCIII. prodiit, partem ſaltem doctrinae huius exhaurit, nec ad omnia, quae hic tradi debent, ſe porrigit. At integrum moralis doctrinae theologicae campum complecti conſtitutum fuerat B. IO. GVIL. BAIERO: morte tamen praeditus, deſtinata exequi non potuit. Quae reliquit, anno MDCXCVII. lucem adſpexerunt, ſubtitulo: *compendium theologiae moralis, officia hominis chriſtiani tam generalia quam quoad ſingulos ordines, in eccleſia & republica ſpecialia exhibens.* Praecipue itaque illi conſtitutum, de officiis praecipere: non pauca tamen quoque attingit, quae ad ἦθικην, interioremque animi culturam pertinent. Supplementum anno MDCCIII. addidit, vir doctiſſimus, nobisque iam antea laudatus, IOAN. MICHAEL LANGIVS. Sed mitto reliqua, quae hic dici poſſunt, in *hiſtoria critica theologiae moralis & caſuiſticae*, vberius ediſſerenda.

§. XXIV.

Apud Reformatos res eodem fere modo geſta eſt. Primi, qui apud eos eruditionis laude inter theologos efflorvere, iunctim credenda & agenda tradebant. Qui agenda ſeorſim deinceps conſideranda ſibi ſumpſerunt, de officiis hominum, actionibusque ad leges diuinas componendis, & caſibus conſcientiae, praecipue ſolliciti fuere.* Recentiores quidam in compendiis vlterius progreſſi ſunt, pleniori forma integram theologiam moralem exhibentes: ** quidam vero ex inſtituto τὰ ἀσκητικὰ in ordinem redigere, & ſyſtematica connexione exhibere, conſultum duxerunt.

* Id ſcripta teſtantur caſuiſtica, IO. HENRICI ALSTEDII, GVIL. AMESII, GVIL. PERKINSII, ANDREAE RIVETI, ROBERTI SANDERSONI, aliorumque, de quibus praeter alios IO. FRIDERICVS MAYERVS, *in bibliotheca ſcriptorum theologiae moralis & caſuiſticae, religioni reformatae addictorum.*

** Hos inter principem ſibi locum vindicat IOAN HOORNBECKIVS, cuius *theologia practica*, Vltraiecti anno MDCLXVIII. edita, aliquoties lenae recuſa, omnibus fere, ſi errores Reformatorum paſſim adſperſos demas, in hocce genere dubiam reddit palmam. Plenissime enim & ex genuinis fontibus, ſcripturae ſcilicet ſacrae, hocce argumentum tractauit, de iis praecipue immo vnice fere, quae ad interiorem animi culturam ſpectant, ſollicitus. Cumque theologia moralis ſtricte ſic dicta, & a iurisprudentia diuina diſtincta, hocce ſibi argumentum vindicet, nonnulli tamen ex Reformatae eccleſiae doctoribus ſub titulo *aſceticae* hoc, aut partem ſaltem eius inſigniorem, exhibere maluerunt. Fecit hoc GISBERTVS VOETIVS, cuius τὰ ἀσκητικὰ ſiue *exercitia pietatis*, methodo quadam ſyſtematica diſpoſita, prodierunt, Gorichemi MDCLXIV. 8uo. Definitionem aſceticae is hanc tradit, quod ſit *doctrina theologica, ſeu pars theologiae, quae continet methodum ac deſcriptionem exercitiorum pietatis. Prolegom. p. 1.* De exercitiis vero pietatis nos vel maxime ſolliciti ſumus in theologia morali. Fecit idem PETRVS VAN MASTRICHT, Vltraiectinae academiae theologus, perquam celebris: cuius *theologia theoretico-practica*, Vltraiecti MDCXCIX. lucem adſpexit, in qua praetet *ideam theologiae moralis, hypotypoſin theologiae aſceticae*, ſeorſim exhibet.

§. XXV.

§. XXV.

Praeter ſyſtematicos ſcriptores conferendi etiam ſunt *aſcetici*, * quippe quorum nonnulli recte adhibiti, ad vberiorem moralis theologiae culturam plurimum conferunt. Vt enim methodi, quibus ſe circumſcribunt ſyſtematici, leges, & ἀκριβείας conſectatio, tractationem illorum quandoque ieiunam & ſterilem reddit, ita ſi doctrinae maior copia & vbertas, haud raro ex aſceticis haurienda, accedat, perfectius quid & conſummatius inde efflorescit. Syſtematicorum ἀκριβεια, ſi quid forte exorbitantis libertatis in aſceticis occurrit, corrigit: vbertas aſceticorum cum viuidiori efficaciorique proponendi modo, coniuncta, ne ſterilis euadat ſyſtematica tractatio, efficit. Vtrobique tamen ſedulo diſpiciendum, ne ſcholae ſaltem aut vanis ſpeculationibus deſtinetur, doctrina, quae vitae vnice inſervire debebat.

* Solet a nonnullis inter ſynonyms theologiae moralis, *Aſcetica* referri, voce, vt ISAACVS CASAVBONVS, *exercitat. 2. contra Baron. ſect.* 13. docet, a ludis & certaminibus veterum, ad exercitia ſacra, ſeu ſtudium pietatis, tradu&ta. conf. 1 *Cor.* IX, 24. 1 *Tim.* IV, 7. 8. Recte quidem, ſi de theologia morali ſtricte ſic dicta, vti nos vocem iſtam accipimus, intelligatur. Et ita aſcetici etiam erunt, qui hanc theologiae partem ſyſtematice tractant. Nos vero in ſtrictiori adhuc ſignificatione *aſceticos* in praeſenti ſyſtematicis opponimus: eo nomine illos appellantes, qui non ſyſtematice, ſed methodo liberioti, magisque vitae accommodata, hanc doctrinam, aut in vniuerſum, aut qua certam eius partem, pertractarunt. Cuius quidem generis ſcriptorum magna vbique, non apud nos modo, ſed Pontificios & Reformatos etiam, eſt copia. Pontificiorum quidem digna quae ſint, vt hic commemorentur, ſcripta, a myſticis, de quibus deinceps, diſtincta, pauca inuenimus. Non modo ſuae eccleſiae erroribus, genuinae pietati e diametro oppoſitis, referta ſunt, ſed ineptae cuiusdam & vanae eruditionis, aut eloquentiae oſtentatione, lectores, melioribus adſuetos, offendunt potius, quam inſtruunt. HIERONYMI DREXELII, DIDACI STELLAE, IO. EVSEBII NIEREMBERGII, ſimiliumque, quibus vulgo pretium aliquod ſtatuunt, exemplo hoc patet. Ianſeniſtarum tamen quorundam ſcripta Gallicana excipias, maiori iudicio compoſita. Aſceticos etiam illi vocare ſolent, qui regulas monachis praeſcriptas continent & explicant, quorum nonnullos recenſet IO. MABILLONIVS *de ſtudiis monaſticis p.* 633. *ſeqq.* At illorum apud nos exiguus vſus. Inter Reformatos, magnam in hoc genere laudem conſecuti ſunt Angli, quorum vt alias in omni eruditionis genere, ita in hac etiam parte commendanda eſt induſtria. Hinc RICHARDI BAXTERI, IOSEPHI HALLI, THOMAE GODWINI, DYKII vtriusque DANIELIS & IEREMIAE, LVDOVICI BAYLII, THOMAE BROOCKII, EMANVELIS SONTTOMI, aliorumque concelebrantur ſcripta, in linguam etiam Germanicam translata: quibus ex recentioribus iungendi SCHERLOCKIVS, TILLOTSONVS, aliique. Catalogum praecipuorum, eorum quidem, quorum in Germanicam linguam conuerſa ſcripta extant, IO. GEORGII HOFFMANNI, *oratori ſacro Anglicano*, lingua Germanica ſcripto, praemiſit IO. MARTINVS SCHAMELIVS, Lipſiae anno MDCCVI. 4to. *Bibliothecam* vero quam vocat *Anglorum*, argumentis ab iis pertractatis, ad certos titulos reuocatis, & ſub iis adlegatis auctoribus, locisque in quibus de iis agitur, indicatis, concinnauit MARTINVS KEMPIVS, anno MDCLXXVII. 4to. Negandum profecto non eſt, multa egregie & praeclare dicta in iis occurrere: notaque ſunt magnorum inter noſtrates virorum exempla, qui ad pietatis praxin, ex quorundam horum ſcriptorum lectione, multum ſe profeciſſe, profeſſi

feſſi ſunt: nollemque cum CONRADO TIBVRTIO RANGONE; in libello Germanico, in quo *Quakeriſmum in Quietiſmo* demonſtrare adgreſſus eſt, *cap.* 12. §. 8. horum ſcriptorum lectionem & vſum prorſus damnare: hoc tamen certum, circumſpectione hic quoque vel maxime opus eſſe, ne temere & ſine δοκιμασία quiduis arripiamus. Habent ſuos errores, communes ſectae, cui quisque addictus fuit: habent ſubinde & proprios. Rara etiam multis & pulchra videntur, quae quotidiana & vbiuis obuia, praeſertim ſi ſemotis ornamentis, rem conſideres. A Reformatis, quorum plurimos lubens praetermitto, priusquam diſcedam, facere non poſſum, quin clariſſimi viri OSTERWALDI, merita adhuc concelebrem, quippe qui ſcriptis quibusdam Gallicanis, ſed egregiis, de *cauſis corruptionis in moribus*, item *contra immoritatem*, hanc doctrinae partem ornauit. Ad noſtros venio. Namque tot praeſtantium in hoc genere ſcriptorum copia abundamus, vt domi iam quae vſui ſint, reperiamus abunde, nec apud exteros ea temere quaerenda ſint. Poſt B. MARTINI LVTHERI, HIERONYMI WELLERI, VRBANI REGII, aliorumque quorundam veterum ſcripta, hoc comparata, principem in his locum tribuo B. IOANNI ARNDIO, tum in aliis, tum maxime in aureo & incomparabili opere, de *vero chriſtianiſmo*; quibusdam quidem in locis, a nonnullis heterodoxiae acculato, ſed a praeſtantiſſimis, & ſumma orthodoxiae laude florentibus theologis dextre explicato, & egregie defenſo. Qua de re non dubitauerit, qui praeter alia, *Apologeticam* illam *Arndianam* a viro quodam docto, lingua Germanica concinnatam, editamque Lipſiae anno MDCCVI. legerit. At praeter ARNDIVM, B. IO. GERHARDVS, PAVLVS EGARDVS, IO. LVTKEMANNVS, HENRICVS MVLLERVS, CHRISTIANVS SCRIVERIVS, PHILIPPVS IACOBVS SPENERVS, aliique quam plurimi, hanc ſpartam egregie ornarunt, ediris ſcriptis luculentis admodum & ad pietatis ſtudium, quorſum & moralis theologia vnice collineat, promouendum prorſus accomodatis. Quod ſi quid in quibusdam forte minus accurate dictum occurrat, hoc reliquis eorum meritis condonandum, nec in malignum detorquenda ſenſum, quae innocenter dicta ſunt. Sola ſcriptura vtique infallibilitatis praerogariua gaudet: reliqua, quorumcunque etiam ſcripta, exigenda ad hanc normam, atque adeo cum δοκιμασία legenda.

§. XXVI.

Ad aſceticos ſcriptores proxime accedunt myſtici, immo a quibusdam inter myſticos etiam commumerantur aſcetici. Quidquid huius ſit, vt myſticorum ſcriptorum non vnum eſt genus: ita non eodem etiam omnes habendi ſunt loco. Et hinc de ipſa quoque theologia myſtica* pronunciandum. Quo nomine ſi nihil aliud, quam ipſa theologia moralis intelligatur, ** vt vocem vix aliter capere poſſunt, qui de puriori theologia myſtica loquuntur, de origine quoque eius aliter ſentiendum, quam cum complexus aliquis Platonicarum chriſtianarumque doctrinarum, de interiori animi cultura, eadem ſignificatur.

* Vocem *Myſtica* a ſacris Gentilium, ſpeciatim Eleuſiniis nonnulli repetunt. Nec inſolens, vt vocabula a ritibus & conſuetudinibus gentilium, ad res diuinas exprimendas transferrentur. Quod ſi veteres chriſtiani ab ethnicis hanc vocem acceperunt, ſenſu innocenti & putiſſimo hoc factum, vt credamus, par eſt. Videndus CASAVBONVS *exercitat. 6. contra Baronium n.* 41. Hoc certum, quod verbum μυεῖν, vel μυεῖσθαι, vnde μυστικὸς, aeque ac vox μυστήριον, in ſcriptura ſacra occurrat. conf. *Phil.* IV, 12. 1 *Cor.* II, 7. Quidquid huius ſit, chriſtiani ſcriptores, vocem μυστικὸν, quae, *arcanum*, *abſconditum*, ſignificat, ſacrae theologiae, & quidem ei parti quae myſteria, & abditas ac a ſenſu & ratione humana remotas maxime habet res diuinas, adplicuere. Speciatim tamen ea

theologiae pars, quae contemplatur DEVM, & myſterium regenerationis, & hanc inſequentis renouationis chriſtianae, ac vnionis cum DEO myſticae doctrinam complectitur, id nominis accepit. Erudite haec omnia edidit ADAMVS RECHENBERGIVS, *diſſert. de origine theol myſt. c. 2. ad* 8.

** Ita exiſtimo: theologiam myſticam puriorem & theologiam moralem rem vnam eandemque eſſe. Idem vtrobique finis: idem ſubiectum: media eadem. Nec repugnat, quam nonnulli tradunt, myſticae theologiae definitio, quod ſit *diuina & arcana de Deo rebusque diuinis ſapientia, qua mens hominis regeniti illuminetur, voluntas virtutibus diuinis inſtructa, ab inquinamentis peccatorum purgetur, vt illa Deo arctiſſime vniatur.* Namque & moralis theologia eo tendit, vt in illuminatione qua intellectum, ſanctitate qua voluntatem, magis magisque proficiat homo regenitus, arctiusque cum DEO vniatur. Sunt tamen, qui in ſtrictiori ſignificatione, per theologiam myſticam ſublimiorem contemplationis gradum, aut gratiae diuinae operationes ſingulares, & velut extraordinarias, intelligunt: in latiori ſignificatione, id omne myſticum dici poſſe exiſtimantes, *quod ad ſanctam ſpiritualem & internam vitam aut chriſtianiſmum practicum pertinet.* vid. GOTHOFR: DI ARNOLDI *hiſtoria theolog. myſt. cap.* 2. §. 5 *pag.* 19. 20. Qua quidem ratione, theologia myſtica in latiori ſignificatione conuenit cum theologia morali, in ſtrictiori, ab eadem differet. Verum praeterquam, quod de *ſublimiori illo contemplationis gradu, & operationibus gratiae ſingularibus*, multa adhuc moneri poſſent, ne illuſioni locus concedatur, & cuncta inſuper ad ſcripturae ſacrae regulam ſint exigenda, id probe obſeruandum, difficile eſſe de eiusmodi rebus ita ſcribere, vt illi, qui eiusmodi quid nnn percepturi ſunt, quod illi, qui hoc ſcribunt, perceperunt, aut percepiſſe ſibi viſi ſunt, intelligant. Longe adhuc difficilius, aut ſuperuacaneum etiam videtur, peculiarem inde theologiae partem, a ceteris diſtinctam conſtituere. Bene haec obſeruat auctor libri Gallici, qui Amſtelodami prodiit ſub titulo: *chriſtianiſmus illuſtratus, quoad hodiernas, de Quietiſmo controuerſias.*

§. XXVII.

Nimirum cum totam doctrinam chriſtianam, σοφίαν θεοῦ ἐν μυστηρίῳ τὴν ἀπεκεκρυμμένην, dixerit apoſtolus *1 Cor II, 7.* recte quoque pars eius, quae de incremento vitae ſpiritualis agit, eodem nomine venit, & hoc ſenſu myſtica theologia vocatur: idque eo magis, quod eadem dogmata, easdemque loquendi formulas ex ſcriptura ſacra, theologia moralis retineat, quibus myſtica theologia purior gaudet. Vnde & non errant, qui hac ratione ex ipſa ſcriptura ſacra myſticae theologiae originem repetunt, eiusque auctores Chriſtum ipſum atque apoſtolos faciunt, immo ſanctos & patriarchas veteris teſtamenti, arcanae huius ſapientiae participes fuiſſe contendunt. *

* Ecquis enim ignorat de renouatione, incrementisque vitae ſpiritualis, & vnione cum DEO, quae praecipua myſticae theologiae ſunt capita, ipſam nos abunde informare ſcripturam ſacram? Hinc phraſes ſacrae myſticis receptae, *ex Deo naſci*, 1 *Io.* III, 9. 1 *Io.* I, 12. *nouam fieri creaturam*, 2 *Cor.* V, 7. *exuere veterem hominem & induere nouum*, *Epheſ.* IV, 22 24. *vitam abſconditam cum Chriſto in Deo quaerere*, *Coloſſ.* IV, 3. *Chriſtum in nobis viuere*, *Gal.* II, 20. & quae ſunt eiusdem generis longe plurimae. Mirum itaque non eſt, quod ex ipſa ſcriptura ſacra myſticae theologiae, ſed purioris, origo repetatur. add. BALTHASARIS KÖPKENI *theologia myſtica, ſeu aſcetica Germanice ſcripta, cap.* 1.

§. XXVIII.

§. XXVIII.

In primitiua autem eccleſia contigit, vt nonnulli Platonicae philoſophiae innutriti ad ſacra chriſtianorum accederent, & hinc Platonica dogmata, formulasque loquendi chriſtianae religionis ſcitis admiſcendo, aut haereſes portentoſas excitarent, aut moralem myſticamque doctrinam iisdem contaminarent. * Quibus etſi patres quidam ſe oppoſuerunt, ex nimio tamen Platonicae philoſophiae amore, hi ipſi quoque placita quaedam formulasque loquendi Platonicorum retinuerunt, & ſacrae, praecipue morum doctrinae adaptarunt. Hinc in CLEMENTIS ALEXANDRINI, ** aliorumque, maxime aſceticorum, ſcriptis, Platonicas loquendi formulas, ſententiasque, paſſim deprehendere licet, quales etiam apud THEODORETVM, GREGORIVM NAZIANZENVM, CHRYSOSTOMVM, aliosque inveniuntur.

* Sunt, qui myſticae theologiae originem ex philoſophia Platonica deriuant: idque prae ceteris, omnibus viribus agit EHREGOTT DANIEL COLBERGIVS *in Chriſtianiſmo Hermetico-Platonico part. 1. cap. 1. §. 11. ſeqq. p. 47. ſeqq.* Quod de puriori theologia myſtica intelligi nequit, vti iam dictum. Puriorem vero illam per Platonicarum ſententiarum & formularum admixtionem, contaminatam, concedimus. Interim ſi ad ſpecialiora deſcendatur, caute incedendum, ne quid pro Platonico dogmate venditetur, quod tale non eſt: neue quid ideo, quia Platonicum, ſed quia erroneum, reiiciatur: & denique, quo ſenſu ſententia, aut formula quaedam Platonica, a ſcriptore myſtico adhibeatur, diſpiciatur. Id iam monui, in diſſertat. de *καθάρσει Pythagoraeo-Platonica*, quae in *Analectis hiſtoriae philoſ.* extat, §. 19. Qua ratione autem Platonica dogmata in theologiam myſticam recepta & propagata ſint, omnium optime docet IACOBVS THOMASIVS, in *ſchediaſmate de definitione philoſophiae* &c. quod deinceps ſub titulo: *origines hiſtoriae philoſophicae & eccleſiaſticae*, prodiit, §. 39. *ſeqq.*

** Gnoſticis hoc tribuitur, quod Platonicam philoſophiam cum chriſtiana doctrina commiſcentes, variorum errorum produxerint monſtra, ſpeciatim & myſticam theologiam conſpurcauerint. Quod de quibusdam Gnoſticorum facile conceſſerim: namque non unum fuiſſe Gnoſticorum genus, conſtat. Hoc certum, quod CLEMENS ALEXANDRINVS, ſub verae γνώσεως nomine, quam haereticorum γνώσει ψευδωνύμῳ opponit, ea, quae ad theologiam myſticam pertinent, tradiderit. Idemque, per *τὰ κατὰ τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν ὑπομνήματα*, ſubinde memorata, nihil aliud, quam myſticae theologiae placita intelligit, immo hinc inde ipſo *τῆ μυστικῆ* vocabulo vſus eſt, vt *paedagog. lib. 2. cap. 8. ſtromat. lib. 1. &c.* vt erudite obſeruat REGHENBERGIVS *l. c. §. 19.* In iſtis myſticae theologiae dogmatibus proponendis Platonicae philoſophiae eum aſſumſiſſe placita, formulasque, res ipſa docet, & obſeruatum praeter alios IACOBO THOMASIO *l. c. §. 46. ſeqq.* Simile quid in MACARIO ſupra nobis laudato, item ARSENIO, AGATHONE, ANTONIIS, quorum apophthegmata myſtica, POSSINVS refert, in *theſauro aſcetico opuſcul. 9.* aliisque, nonnulli ſibi obſeruaſſe viſi ſunt. De THEODORETO & reliquis, qui ſimiles formulas Platonico-myſticas adhibuerunt, vid. REGHENBERGIVS *l. c. §. 20.* de reliquis eiusdem aetatis ſcil. ſec. 2. & 3. ſcriptoribus, qui pro myſticis aut aſceticis habentur, vid. ARNOLDVS *hiſt. theol. myſt. cap. 13 & 14.*

§. XXIX.

Talia cum hinc inde, & ſparſim in patrum quorundam ſcriptis

reperirentur, ſeculo tandem quarto Dionyſius,* quem vulgo Areopagitam vocant, in vnum corpus ea coire iuſſit, in libro *de theologia myſtica*, qui primum doctrinae huius compendium, & quoddam velut ſyſtema, exhibet, quanquam & in aliis, quae reliquit, ſcriptis, myſtica diligenter inculcet dogmata. Hunc igitur auctorem deinceps reliqui, qui myſticorum nomine veniunt, ducem fere & anteſignanum ſecuti ſunt: quemadmodum nec inter veteres defuerunt, qui annotationibus ſuis & commentariis eum illuſtrarunt.

* Quae de hocce DIONYSIO vulgo diſputari ſolent, nunc non attingo. Nec ad noſtrum hoc inſtitutum pertinet. Ad opera, quae ſub Dionyſii nomine circumferuntur, quod attinet, fuerunt, qui ea Dionyſio iſti Areopagitae ſeu Athenienſi tribuere non dubitarunt, vt PETRVS LANSSELIVS, BALTHASAR CORDERIVS, MARTINVS DELRIO, PETRVS HALLOIX, aliique. Quibus cum praeter alios IO. LAVNOIVS, & IO. DALLAEVS, ille in libro de *duobus Dionyſiis*, hic in peculari de *ſcriptis, quae ſub Dionyſii Areopagitae & Ignatii nomine circumferuntur*, opere, rationes ſolidiſſimas oppoſuiſſent, his decta videri poterat, niſi noſtra aetate NATALIS ALEXANDER, in *ſelectis H. E. capitibus, ſec. 2. diſſert. 2.* itemque EMANVEL SCHELSTRATENVS, & monachus quidam monaſterii S. Benedicti ad Ligerim, nouas pro Dionyſio iſto in aciem produxiſſent copias, nutanti eius cauſſae, ſuppetias, ſi poſſent, laturi; quibus nuper LAVRENTIVS COZZA acceſſit, in *vindiciis Areopagiticis* Romae anno MDCCII. editis. Quidquid huius ſit, a veritate a limine aberrauerit, qui cum viris harum rerum peritiſſimis auctorem horum operum, quae Dionyſii nomen praeferunt, ſub lineam ſeculi quarti aut initium quinti, vixiſſe, exiſtimauerit. In libris de *coeleſti & eccleſiaſtica hierarchia*, item *de diuinis nominibus*, aliisque, myſticorum dogmata, placitaque paſſim adſperſit, ſed in eo, quem de *theologia myſtica* ſcripſit, vti dictum, velut ex inſtituto, hocce argumentum tractauit. Hunc ducem & anteſignanum reliquos fere ſecutos, qui myſticam theologiam excoluerunt, ex annalibus eccleſiaſticis ſatis conſtat. Idque tot etiam, qui in eum extant, teſtantur commentatores: quos inter primum locum MAXIMVS confeſſor tenet, ſeculi ſeptimi ſcriptor, qui aliis etiam ſcriptis myſticis innotuit. Ex latinis idem fecere, HVGO DE S. VICTORE, ALBERTVS M. THOMAS DE AQVINO, aliique, ex Graecis PACHYMERES, qui ſeculo 12. paraphraſi Dionyſium illuſtrauit, vt reliquos, praeſertim recentiores, nunc mittam.

§. XXX.

Vt in occidentali eccleſia myſticae theologiae ſtudium efflorеſceret, factum cumprimis opera & ſtudio IOANNIS ERIGENAE, qui & SCOTVS dictus, quippe qui Dionyſii opera in latinum transtulit ſermonem, quod & ſeculo XII. IOANNES SARRACENVS fecit, quo tempore & BERNHARDVS * vixit, qui ſcriptis variis & pro ſeculi conditione egregiis, myſticam theologiam explanauit.

* Tot encomiis eruditorum celebratus eſt BERNHARDVS, vt mea laude nihil illi accedere poſſit. Et licet ſuis non careat naeuis, multum tamen bonae frugis in ſcriptis eius deprehendere licet. Ad theologiam myſticam ſpectant ſermones eius in *diebus dominicis aliisque feſtis*, variaeque *homiliae*, quinque de *meditatione* libri ad Eugenium Papam, & alia, cumprimis autem *ſermones* 86. in *priora tria capita cantici canticorum*.

§. XXXI.

§. XXXI.

Scholastica scilicet theologia caput tollente, plurimi quoque fuerunt, qui mysticae theologiae studio se traderent. Etenim illa cum ita comparata esset, vt scholae potius inseruiret, quam vitae, & ab iis maxime coleretur, qui ingenii doctrinaeque captabant laudem, parum inde se percipere emolumenti intelligebant, qui de interiori animi cultura vel mediocriter erant solliciti. Nam & quae de morum doctrina praecipiebant scholastici, vel potius more suo disputabant, & ieiuna nimis erant, & huic scopo parum accommodata, maximam etiam partem ad externa officia, aut ecclesiae disciplinam spectabant. * Hinc tanto diligentius a quibusdam mysticae theologiae cultum studium: at successu non adeo felici: cum erroribus, quibus iam conspersa erat ea doctrina, nouos adderent, dogmaticae theologiae corruptelas, quae iam vbique regnabant, etiam inferentes, vel inanibus speculationibus indulgendo, nouos ipsi excogitantes. Fuerunt tamen, qui supra saeculi captum sapientes in tanta doctrinae scholasticae & mysticae corruptela, salutaria multa, & profutura traderent, ** quorumue scripta, semotis, qui iis adhaerent, naeuis, hodie nonnullis in pretio sunt.

* Ita ergo licet scholastica, mysticaque theologia maxime oppositae essent, per illam tamen huius quoque studium fuit promotum. Taedio sane scholasticae theologiae, quod rixosis, quibus referta, contentionibus quaestionibusque vanis & spinosis, animus veritatis diuinae amans exatiari non posset, multos ad theologiam mysticam excolendam excitatos, recte obseruat COLBERGIVS, in *christianismo hermetico-platonico part.* 1. *cap.* 1. *§.* 3. *p.* 60. Nec praetermittendum, praestantissimos scholasticorum, velut in conscientia de scholasticae suae theologiae inanitate, conuictos, etiam mysticae simul theologiae studio se dedisse: vt HVGONIS atque RICHARDI DE S. VICTORE, THOMAE AQVINATIS, BONAVENTVRAE, ALBERTI M. aliorumque, exemplo constat, quippe quorum plurima extant scripta mystica. De erroribus in horum scriptis obuiis, non necesse est, vt aliquid adiiciamus, cum hoc satis constet. Id modo notandum, inter ipsos mysticos iam tum interdum certamina enata, vnumue ab alio postulatum erroris. Sic IO. GERSON, atro notauit lapillo IOANNEM RVSBROCKIVM inter mysticos seculi decimi quarti longe celeberrimum, quem tamen IO. a SCHONHOVEN peculiari apologia defendit, quod & DIONYSIVS CARTHVSIANVS fecit *lib.* 3 *de contemplat.* & GERHARDVS ab HAMONT, *dedic. opp. Rusbroc.* conf. VOETIVS in *ascet. sticis p.* 77. In HENRICO HARPHIO itidem nonnulli quaedam desiderant, nec sine circumspectione eum legendum monent.

** Huc ex seculo 14. praecipue IOANNES TAVLERVS spectat, vita pariter ac scriptorum praestantia commendabilis. LVTHERI, MELANCHTHONIS, aliorumque nostrae quoque ecclesiae doctorum, de eo testimonia satis nota. Auctor epistolae de *principiis & charakteribus mysticorum*, in P. POIRETI *bibliotheca Mysticorum selecta*; *habetur*, inquit, *inter mysticos pro auctore quam maxime probato, & primi subsellii, cuius sententiae cum extrema veneratione omnes ac stipulantur*, *p.* 108. vbi & characterem eius in compendio exhibet. Exsequenti seculo decimo quinto, commendandi maxime IOANNES GERSON, in variis opusculis, THOMAS a KEMPIS, tum in aliis, tum maxime egregio, de *imitatione Christi* libello, si modo is eius auctor; qua de re Romanenses inter se ita dimicant & digladiantur, vt imitationis Christi parum sint memores, & deniq; e auctor

BIBLIOTECA NAZ. ROMA

theologiae Teutonicae B. LVTHERO tantopere commendatae, vt ex hoc demum libro, *quid* DEVS, *Chriſtus, homo & omnia* ſint, ſe didiciſſe, libere & ingenue profiteatur. Plura de his non addo, nec licet, niſi inſtituti immemor eſſe velim; faciam id, ſi DEVS voluerit, in *hiſtoria critica theologiae myſticae*.

§. XXXII.

Ortis ſeculo decimo ſexto, quae hodie adhuc vigent, maximis in eccleſia occidentali certaminibus, orbeque chriſtiano in varias ſectas diuiſo, moralis quoque myſticaeque theologiae non una vbique fuit facies. Namque nulla fuit ſecta, quae non theologiae huius haberet cultores, * eam vel eccleſiae, cui addicti fuerunt, placitis accommodaturos, vel nouis etiam erroribus locupletaturos, aut ſaltem veteres errores non reiecturos, ſed nouos potius ex iis deducturos. Hinc porro factum, vt mox a quibusdam reiiceretur tota theologia myſtica, ab aliis defenderetur, aut excuſaretur: ab aliis a puriori, impura & fanatica diſcerneretur, diuerſo iterum reſpectu, prout ex ſuae, cui quisque addictus fuit eccleſiae, hypotheſibus, doctrinae puritatem aeſtimabat.

* *Hinc diſtinctius de myſticae theologiae ſcriptoribus, inter noſtrates, Pontificios, Reformatos, & ſic porro, dici poſſet. Nimirum, quod ad noſtrates attinet, nonnulli puriorem illam & genuinam theologiam myſticam excoluerunt, quorſum aſcetici illi ſpectant, ſupra iam a nobis laudati, quos inter poſt* LVTHERVM, *principem locum tenet* B. IO. ARNDIVS. *Poſt Lutherum*, inquit IACOBVS THOMASIVS, *quaſi partitis operis alii ſcholaſticam, alii myſticam magis magisque reformare aggreſſi ſunt (theologiam). Equibus Iohannes Arndius maxime negotium ſibi ſumpſit myſticae theologiae refingendae, in faciem ſaniorem. Georgius* vero *Maior* (ita paucis interiectis pergit) *dum vitas patrum repurgauit, quod quidem factum anno* MDXLIV. *non conſcio tantum, ſed etiam impellente Lutbero, Arndio quodammodo praeluſiſſe in opere ſin ili cenſendus eſt, in originib. hiſt. philoſ. & eccleſ. p.*145. Fuerunt vero alii, qui, etſi noſtrae eccleſiae addicti videri voluerint, variis tamen grauiſſimisque erroribus theologiam myſticam contaminando, effecerunt, indigni vt cenſeantur, qui inter noſtrates referantur, quorſum IACOBVM BOEMIVM, VALENTINVM WEIGELIVM, CHRISTIANVM HOBVRGIVM, aliosque, quorum ſcripta ſatis nota ſunt, refero. Inter Pontificios plurimos fuiſſe, etiam poſt Lutheri reformationem, myſticae theologiae cultores, nemo ignorat, niſi cui ignoti fuerint LVDOVICVS BLOSIVS, THERESIA A IESV, FRANCISCVS DE SALES, IOANNES BONA, cardinalis, & ipſe denique ROBERTVS BELLARMINVS, aliique quam plurimi, quorum hoc ſcripta reſtantur. In hiſce praeter errores quoſdam impuriori theologiae myſticae proprios, tales etiam, qui omnibus Romanae eccleſiae addictis communes ſunt, reperiri, vel me non monente, quilibet intelligit. Interim nonnulli Romanenſium ex ſua opinione puriorem quandam theologiam myſticam ſtatuentes, aliorum ſuae eccleſiae addictorum, impuriorem damnarunt, quod exemplo MICHAELIS DE MOLINOS, & Cameracenſis archiepiſcopi, FRANCISCI FENELON DE SALIGNAC, ſatis pater. Inter Reformatos myſticae theologiae non defuiſſe cultores, vel GISBERTI VOETII exemplo conſtat, cuius ἀνωνυμία ſupra iam commemorata nihil aliud, quam theologiam myſticam methodice digeſtam, continent, quanquam etiam in hac cauſa aduerſarium expertus ſit SAMVELEM MARESIVM. Ex Anglis plerique aſcetici, itidem ſupra iam laudati, in hanc claſſem reponi ſolent. Refere huc etiam licet PETRVM POIRETVM, myſticae theologiae celeberrimum reſtauratorem, & ANTONIAE BVRIGNONIAE aſſeclam, ſed errores ſimul grauiſſimos, & iampridem damnatos, iterum

iterum in ſcenam producentem. De Quakeris aliisque, qui itidem eiusdem theologiae cultores videri voluerunt, non neceſſe eſt, vt aliquid addam. De his enim quid ſentiendum ſit, inter omnes conſtat. Ceterum de theologia myſtica dum hactenus egimus, praecipuos quosdam auctores indicauimus: de reliquis, quos enarrare noſtri non fuit inſtituti, poſt MAXIMILIANVM SANDAEVM, & ANDREAM SAVSSAYVM *de myſticis Galliae Scriptoribus*, vid. GOTHOFR. ARNOLDVS in *hiſtor. theol. myſt.* & PETRVS POIRET in *bibliotheca myſticorum ſelecta.*

§. XXXIII.

Et hinc tandem liquet, quid de theologia myſtica, myſticisque ſcriptoribus ſit ſentiendum. Diſtinguenda in illis ſunt vera a falſis, a noxiis vtilia & profutura. Nonnulli principiis quibusdam pſeudomyſticis, prima fronte ſpecioſis, ſed pernicioſiſſimis tamen, inſiſtentes, aut innoxiis peſſime abutentes, ad ea dilabuntur, quae ipſa religionis chriſtianae fundamenta euertunt. * Nonnulli cautius incedentes a craſſioribus eiusmodi erroribus ſibi temperant, at talia tamen aſſumunt, quae accuratius examen vix ſuſtinent. Plurimi etiam errores ſuae, cui addicti ſunt, eccleſiae, myſticae quoque doctrinae admiſcent, caute itaque & cum δοκιμασία hoc quoque nomine legendi.

* Huc illorum placita referenda, qui e. g. quietem animi eo vsque extendunt, vt nec precibus vacandum, neceſſarium putent, mediaque conſeruandae augendaeque fidei & ſanctitatis prorſus reſpuunt, immo ipſam ſcripturam ſacram infirmis & carnalibus, qui internam Spiritus ſancti vocem audire nondum didicerint, conceſſam contendunt, & quae reliqua ſunt, hinc inde apud quosdam obuia, ita quidem comparata, vt non tantum cum chriſtianae religionis fundamentis pugnent, ſed vitae etiam ſanctitatem euertant, tantum abeſt, vt promoueant, qui tamen myſticae theologiae ſcopus eſſe debebat. Ad alteram claſſem pertinent, qui dogmata quaedam, ſi recte explicentur, veriſſima, vltra, quam par eſt, extendunt, e. g. de amore puro, & alia, in ipſa tractatione paſſim a nobis notanda. Sunt etiam quaedam loquendi rationes myſticis propriae & peculiares, non temere quidem ob ambiguitatem aut obſcuritatem aut vſurpandae, aut imitandae; Interim cum innocentem etiam ſenſum admittant, non reiiciendae, aut in deteriorem detorquendae ſenſum: de quibus vid. BALTHASAR KOEPKENIVS *theol. myſt. cap.* 2. *p.* 82. *ſeqq.*

§. XXXIV.

Interim illos, qui ceteris puriores ſunt, inſigniter chriſtianae vitae adiuuare praxin, ſtudioque adeo theologiae moralis egregie inſeruire, apud peritos harum rerum exiſtimatores, poſitum eſt extra controuerſiam. De vitae enim ſpiritualis incremento, de gratiae divinae in anima hominis operationibus variis, de mediis in renouatione proficiendi, de amore Dei, de abnegatione ſui, ſimilibusque argumentis, circa quae moralis theologia, ſpeciatim ita dicta, occupatur, haud raro tam copioſe, tam profunde, & efficaciter praecipiunt, vt haec ſimiliaque in illis legiſſe, & recte ponderaſſe, neminem poeniteat.

§. XXXV.

Digitized by Google

§. XXXV.

Cum autem exempla aliorum * vitam egregie inſtruant, ad virtutem excitent, prudentiam augeant: nec in vita ſpirituali, & quae ad eius incrementum comparata eſt, theologia morali, eiusque ſtudio, inſuper habendos eſſe auctores, qui talia exhibent, praeſertim qui in vitis ſanctorum deſcribendis, operam ſtudiumque collocarunt, manifeſtum eſt. Vt enim, quae agenda ſint, moralis theologia docet, ita quo pacto, quae illa praecipit, agantur, haecce hiſtoriae pars luculenter oſtendit. At cum non omnia eiusdem generis ſint exempla, nec pari prudentia, qui ea litteris conſignant, praediti, ſelectu opus eſt, & accuratiſſima illorum quae proponuntur, diiudicatione.

* Solet moralis philoſophiae triplex tractandi methodus commendari, *dogmatica*, *paraenetica*, & *paradigmatica*. Pari vero ratione & theologia moralis triplici hac methodo tradi non tantum poteſt, ſed & ſolet. Cumque quaelibet aliquid habeat, quo ſe praecipue commendet, difficile ſane eſt iudicare, quae reliquis ſit praeferenda. Dogmatica methodus in ſyſtematicis conſpicitur ſcriptoribus. Paraenetica in aſceticis. Paradigmatica in illis, qui per exempla docent. Quantum in ciuili prudentia exemplorum vis & vtilitas ſit, docent, qui hiſtoriarum hinc pretium aeſtimant, vſumque commendant, IO. ANDREAS BOSIVS, de *comparanda prudentia & eloquentia ciuili*, IO. HENRICVS BOECLERVS in *hiſtoria, ſchola principum*, ISAACVS CASAVBONVS, in *praefatione Polybio praemiſſa*: re ipſa declarare aggreſſus eſt ERASMVS IO. BROCHMANDVS in *ſpecimine ethices hiſtoricae*. In vitae chriſtianae praxi, non minorem exemplorum vim & vſum eſſe, certum eſt. Vnde GEORGIVM MAIOREM, conſilio & inſtinctu LVTHERI *vitas patrum* edentem, hoc ipſo theologiam myſticam, ſeu moralem, reſtaurare voluiſſe, ſupra obſeruatum. Plurimi deinceps, praeſertim ex Pontificiis, in vitis Patrum & Sanctorum edendis ſtudium collocarunt: fructu tamen aut nullo, aut exiguo, inde ad nos redundaturo, quod vera a falſis non ſecernerent, & in iſtis patrum vitis plurima inepta, ſuperſtitioſa, ridicula, pietatisque ſtudium ſuffocatura potius quam exeitatura, lectoribus propinarent. Nec a Pontificiis aliud quid facile hac in re ſperandum: ex noſtratibus & Reformatis pauci in huncce ſe dedere campum. Specimen quidem non contemnendum auctor anonymus dedit, qui lingua Germanica *hiſtoriam regenitorum*, anno MDCCI. recuſam in lucem emiſit. Sed vel eius, vt & reliquorum exemplo conſtat, caute hac in re verſandum, adhibendamque hic vel maxime regulam Pauli: *πάντα δοκιμάζετε*.

§. XXXVI.

Tandem & ex philoſophia morali aliquem hic capere fructum licet. Cum enim naturae gratiaeque perſpectum habere diſcrimen, plurimum referat, quis eius vſus ſit, facile intelligitur. Naturam namque depingunt philoſophi, * quaeue & quam variae hominum ſint inclinationes, propenſionesque, quae in iis ſatis iam per adhaerentem & connatam omnibus labem corruptis, magis adhuc corrumpendis, aut vtcunque etiam emendandis, educationis, conſuetudinis, imitationis, aliarumque cauſſarum naturalium moralium vis ſit & efficacia, oſtendunt. Quibus omnibus luculenter perſpectis, quantopere a natura diſtet

diſtet gratia, quam nihil naturae valeant vires, cum & quae optima praeſtantiſſimaque videri poterant, iuxta ſpiritualem eiusmodi rerum diiudicationem, vitia ſint, ſplendidaque peccata, niſi gratia correctrix & emendatrix acceſſerit, intelligere licet.

* Certe debebant. Qui enim hoc non agunt ſcriptores ethici, digni non ſunt, qui hic in cenſum veniant. Vnde & liquet, quo loco habendi, qui intra ieiunas de vndecim virtutibus Ariſtotelicis commentationes, ſubſiſtunt: aut ethicam cum iurisprudentia naturali confundentes, vel ἀρετολογίαν agunt, vel omnino ad ſpinoſas & ineptas Moraliſtarum, quos vocant, quaeſtiones dilabuntur. Quod illorum etiam, qui vulgo praeſtantiores habentur, eſt vitium. Huic itaque, quem nos deſignauimus, fini, cumprimis inſeruiunt, ſcriptores characteriſtici, quorum deinceps ad *cap.* 5. diſtinctius facere mentionem conſtitui. Qui vero *ethicas chriſtianas* ſcripſerunt, aut philoſophiam cum theologia confuderunt, aut ſub hocce titulo, quod theologiae proprium eſt, pertractarunt. Inter Reformatos hoc nomine notus eſt LAMBERTVS DANAEVS, cuius extant *ethices chriſtianae lib.* 3. in quibus ea tamen praecipue attigit, quae iurisprudentiae ſunt diuinae. Ad ordinem enim decalogi de officiis agit, philoſophorum, ſubinde & iurisconſultorum ſcita in ſubſidium vocans. Propius ad noſtrum inſtitutum accedunt GEORGII GRABOVII *ethica chriſtiana*, & IOAN. PIKERI *aretologia chriſtiana*, cum B. SPENERI praefatione edita: in quibus ea maxime praecipiunt, quae theologia moralis ſtrictius ſic dicta ceteroquin ſibi vindicat.

§. XXXVII.

Noſtrum nunc eſt, quae nobis propoſuimus, perſequi: primamque hanc moralis theologiae, latius ſic dictae, partem ita pertractare,* vt naturae gratiaeque tum generatim, tum ſpeciatim, expoſito diſcrimine, imperfectiones regenitorum, ex naturae reluctantia oriundas, enarremus, tum vitae ſanctitatem, ad quam quotidianis incrementis contendere debent, exhibeamus; ſigna praeterea, quibus naturae gratiaeque opera dignoſcantur, explicemus; & media denique, quibus gratiae vires augeantur, vitaeque ſpiritualis incrementum promoueatur, ſubiungamus.

* Eandem hic ſequor methodum, qua elementorum philoſophiae practicae partem primam conſcripſi. A medicis eam deſumſimus: adeo, vt primum caput velut phyſiologiam, alterum noſologiam, tertium hygienem, quartum ſemeoticam, quintum therapeuticam exhibeat. Rebus moralibus, praeſertim primae huic parti, eam perquam accommodatam eſſe, iam pridem viri doctiſſimi animaduerterunt. Si vero aliis licet, theologiam tum theticam, tum moralem, methodo vulgari philoſophica tractare, vt a fine ad ſubiectum, & hinc ad media progrediantur, (etſi in theologicis haec methodus difficultate non careat) non erit mihi nefas, aut medicos, aut eos ex philoſophis, qui hanc methodum ſequuntur, imitari.

Digitized by Google

Q. D. B. V.

CAPITIS PRIMI
DE
NATVRA ET GRATIA
SECT. I.
DE
NATVRA ET GRATIA
GENERATIM.

Σύνοψις.

VOx, natura, quomodo hic accipiatur? §. I.
Facultates mentis complectitur, §. II.
Et propensiones, tum naturales, tum habituales, §. III.
Corporis quoque dispositionem, §. IV.
Causas praeterea propensionum morales, §. V.
Omnes denique actus, & motus naturales, §. VI.
Natura hominis corrupta est, §. VII.
Qua facultates omnes, speciatim intellectum & voluntatem, §. VIII.
Vnde haec vitia in spiritualibus, §. IX.
Etiam in naturalibus imbecillitas & imperfectio, §. X.
Corruptionis huius intimae, causae, §. XI.
Quibus nominibus in scriptura sacra exprimatur, §. XII.
Tum in actibus singulis tum in statu naturali hominum conspicitur, §. XIII.
Qui hic in censum veniat, §. XIV.
Estque vel securitatis, vel seruitutis, §. XV.
Vtriusque causae, §. XVI.
Status seruitutis iterum vel est apertior, §. XVII.
Vel occultior, §. XVIII.
Praetextus eius, §. XIX.
Status securitatis, §. XX.
Est vel crassior, vel sublimior, §. XXI.
Quod in statum securitatis alii, alii in statum seruitutis deueniant, ex peruersa agendi ratione, in negotio conuersionis, interdum oritur, §. XXII.
Cuius rei ratio exponitur, §. XXIII.
Transitus etiam fieri potest ex statu securitatis in statum seruitutis, §. XXIV.
Et vice versa, ex statu seruitutis in statum securitatis, §. XXV.
Diuisio status in bestialem, humanum & christianum, non conuenit cum diuisione in statum securitatis & seruitutis, §. XXVI.
Ex quolibet statu naturali, immediate transitus fit in statum gratiae, §. XXVII.
Vtrique statui, securitatis & seruitutis, propria est quaedam hypocrisis, §. XXVIII.
Quo nomine quid intelligatur, §. XXIX.
Hypocriseos variae dantur genera: alia est stulta & inepta, §. XXX.
alia crassissima, §. XXXI.
crassa alia, §. XXXII.
alia subtilis, §. XXXIII.
alia subtilissima, §. XXXIV.
Caussa hypocriseos: ea ad omnes vitae christianae actus se diffundit, §. XXXV.
Natura, quo facto in regenitis se habeat: facultates naturales, & habitus per se non mali, non destruuntur, sed emendantur, §. XXXVI.
Quod probatur, §. XXXVII.
Diuersitatis, quae in natura conspicitur, commoda & incommoda, §. XXXVIII.
Vox, gratia, diuersimode accipitur, §. XXXIX.
Secundum eam, quae hic in censum venit, significationem, in praeuenientem, operantem, & cooperantem dispescitur, §. XL.
Gratia cooperans, seu inhabitans, de qua hic agendum, quid sit? §. XLI.
Est concursus Numinis, & quidem totius sacrosanctae Trinitatis, §. XLII
Singularis & beneuolus, §. XLIII.

Supponens

Supponens iam operationem quandam regenitorum, §. XLIV.
Quae Dei, quae hominis, in hoc concursu partes sint, §. XLV.
Obiectum gratiae cooperantis, §. XLVI.
Tum operans, tum cooperans, gratia, asseritur, §. XLVII.
Duo hinc in regenitis principia, spiritus & caro, §. XLVIII.
Diuersae gratiae diuinae species: quoad subiectum, alia operans, alia cooperans: illuminans quoad intellectum, sanctificans quoad voluntatem, §. XLIX.
Quoad modum operandi gratia cooperans in perficientem & adiuuantem, dispescitur: perficientis variae iterum sunt species, § L.
Vt & gratiae adiuuantis, §. LI.
Quoad effectum gratia vel inefficax est, vel efficax: ab hac sufficiens perperam distinguitur, §. LII.
Quod gratia & quoad statum, & quoad singulas actiones considerari possit, §. LIII.
Quinam in statu gratiae constituti dicantur, §. LIV.

§. I.

CVm vox *naturae* diuersas, tum apud philosophos, tum apud theologos habeat significationes,* nobis quidem nunc ita accipitur, vt complexum denotet omnium facultatum, propensionum, habituumque naturalium, qua mentem, qua corpus, non exclusis caussis, ex quibus propensiones istae, habitusque, itemque motus, affectus, actionesque hominum, in quantum moralitatem recipiunt, oriuntur.

* De variis, quas vox ista apud philosophos habet, significationibus vid. IO. CHRISTOPHORVS STVRMIVS de *naturae agentis idolo cap.* 1. *tom.* 2. *philos. eclect. p.* 359. *seqq.* & ROBERTVS BOYLE, in *disquisitione de ipsa natura.* Quid nobis significet, ex opposito, *gratia*, facile intelligitur. Hinc conferendi, qui ex theologis hoc argumentum tractarunt, quod ex Reformatis FRANCISCVS IVNIVS, ANDREAS RIVETVS, aliique fecerunt, quorum notae de *natura & gratia* commentationes, ad controuersias tamen maxime de hominis conuersione, viribusque liberi arbitrii, & praedestinatione, capitibusque connexis, comparatae: quod argumentum Pontificii, DIDACVS DE ALVAREZ, PETRVS DE LEDESMA, aliique, sub titulo de *auxiliis gratiae* pertractant: quod & ex nostratibus sub eodem titulo fecit IO. HVLSEMANNVS, & sub titulo de *natura & gratia*, IVSTVS FEVRBORNIVS, contra Mosen Amyraldum disputans. Ad nostrum institutum propius accedit, etsi tractandi modo plane differat, B. SPENERVS in libello Germanico de *natura & gratia*, ad vitae praxin plane accommodato, & multis, sed sterilibus, scholasticorum commentationibus, multis modis anteferendo. MALEBRANCHIVS in libello Gallico, de *natura & gratia*, rationem, qua Deus tum in regno naturae, cum in regno gratiae, operatur, suis praesertim hypothesibus de causis secundis, tamquam mere occasionalibus insistens, explicare annititur, parum aut nihil, quod vitae inseruiat, afferens, suisque se inuoluens subtilitatibus.

§. II.

Manifestum itaque est, ipsum intellectum & voluntatem cum omnibus suis operationibus, actibus, motibusque, phantasiam quoque & appetitum sensitiuum, *naturae* nomine nobis venire. Haec enim prima naturalium operationum, quae in morum doctrina in censum veniunt, principia esse, constat inter omnes.

§. III.

Facultatibus istis mentis, non tantum variae per naturam insunt propensiones, sed habitus etiam, industria, studio, & consuetudine acquisiti accedunt, ex quibus variae itidem hominum profluunt actiones aut aperte malae, aut qua speciem bonae, vt ab imperitioribus pro gratiae effectibus habeantur. Gratiae tamen, cum haec omnia plane opposita sint, merito *naturae* nomine nobis veniunt.

§. IV.

Sed corporis quoque dispositio hic in censum venit, *naturaeque* nomine comprehenditur. Pro temperamentorum namque varietate, diuersitate aetatis, sexus, aliarumque corporis affectionum, sanitatis, morbi, & quae reliqua sunt eiusdem generis, diuersas gigni in animis hominum propensiones, motus oriri atque affectus diuersos, ipsa omnes condocet experientia.

§. V.

Quemadmodum vero, corporis dispositio, & quae huc pertinent, caussae sunt naturales propensionum variarum, quae in homine existunt: ita caussae praeterea morales variae accedunt, siue directe propensiones habitusque producant varios, vt *educatio, imitatio, conuersatio, consuetudo*, siue indirecte, vt *honores, dignitates, nobilitas generis, diuitiae, paupertas, eruditio, ignorantia* & reliqua, quae omnia itidem sub *naturae* notione, heic comprehendimus.

§. VI.

Ex hisce, quas indicauimus, caussis, fontibusque, vt habitus propensionesque, oriuntur admodum diuersi: ita habitus atque propensiones in varios motus, affectus, operationes internas, & externas, subinde erumpunt, sub eadem notione nobis comprehendendas. At motus actionesque non quasuis intelligimus, sed in genere morum tales, quaeue adeo, si ad legem exigantur, bonae aut malae esse possunt, idque iudicio scripturae sacrae hominisque regeniti, qui tantum πνευματικὰ πνευματικῶς discernere potest, *1 Cor. II, 15.*

§. VII.

Naturam hominis, quam ita descripsimus, corruptam penitus & deprauatam esse, & experientia docet, & scriptura sacra testatur. In omnibus namque facultatibus hominis, & perfectionis, qua gaudere debebant, absentia, & inclinatio summa ad mala quaeuis conspicitur. Vnde sequitur & ἀδυναμία in spiritualibus, & in naturalibus quoque maxima imperfectio.

§. VIII.

Digitized by Google

§. VIII.

Facultates hominum omnes, ſpeciatim intellectum & voluntatem, penitus corruptas, & non tantum perfectionibus ſibi debitis deſtitutas, ſed ad mala quaeuis pronas, vel ex Moſis teſtimonio diſcimus *Gen. VI, 5. & VIII, 21.* vbi *figmentum omne cogitationum cordis humani, tantum malum* dicitur, *omni die* Voluntatis quippe, quae haud raro cordis nomine venit, aeque ac intellectus, cuius eſt cogitare, ſumma intimaque prauitas indicatur. Vnde & ex corde omnes cogitationes malae prouenire dicuntur, *Matth. XV, 19.* Et Paulus Epheſios, nondum conuerſos, non tantum ἐσκοτισμένους τῇ διανοίᾳ, & alienos a vita Dei vocat, ſed ἄγνοιαν quoque illis tribuit, idque διὰ τὴν πώρωσιν τῆς καρδίας αὐτῶν *Epheſ. IV, 18.*

§. IX.

Quae cum ita ſint, in ſpiritualibus hominem naturae viribus nihil poſſe, palam eſt. Cœcus namque, mortuus, & ad omnia ineptus eſt. Homo ψυχικὸς *animalis, naturalis* ſibi relictus, viribusque gratiae deſtitutus, ὁ δέχεται τὰ τοῦ πνεύματος τοῦ Θεοῦ *1 Cor. II, 14.* add. *Ioan. III, 12. Eph. II, 1. 5. V, 8. Rom. VII, 11. 15. 18. 2 Theſſ. II, 10.*

§. X.

Etiam in rebus naturalibus, quo nomine & morales ac ciuiles comprehendo, magnam facultatum mentis eſſe imperfectionem, tot ignorantiae, errorum, infirmitatis in iudicando, ratiocinando, eligendo, conſultando, quae in viris etiam doctiſſimis, conſpiciuntur, exempla, neminem dubitare ſinunt.

§. XI.

Intima illa hominis, qua omnes facultates corruptio, & deprauatio, prout a primorum parentum lapſu deriuatur, *peccati originalis* nomine venire ſolet: quod per naturalem generationem in omnes homines deriuatur, *Pſalm. LI, 7. Ioan. III, 6.* per educationem prauam, conſuetudinem, aliasque cauſſas naturales & morales, mirifice augetur & confirmatur. Quod ſi educatio, aliaeque cauſſae, ad ſupprimenda vitia conſpirent, imminui equidem vtcunque prauarum propenſionum vis, non tamen infringi poteſt, cum hoc demum gratiae opus ſit. Saepe id etiam eo pertinet, vt ſubtiliora vitia non animaduertentes, ſub falſa gratiae ſpecie ſe ipſos decipiant, miſeri mortales.

§. XII.

Corruptio iſta naturae, quam hactenus deſcripſimus, variis nominibus in ſcriptura ſacra inſignitur. Vocatur enim *vetus homo Epheſ. IV, 22. Rom. VI, 6. caro*, hominesque inde *carnales. Io. III, 6. Rom. VIII, 6.*

Gal. V, 19. Eph. II, 3. caro & ſanguis, 1 Cor. XV, 50. Gal. I, 16. Matth. XVI, 17 caro cum concupiſcentiis ſuis, Gal. V, 24. corpus peccati Rom. VI, 6. Col II, 11. & in quantum in varios motus & affectus, actusque prauos natura haecce corrupta erumpit, *membra terreſtria* huic corpori peccati tribuuntur *Coloſſ III, 5.* Naturae vox varias habet ſignificationes, ut patet ex *Rom. II, 14. Gal. II, 15. IV, 8. 1 Cor. XI, 14. 15. Iacob. III, 7. Iudae v. 10.* ſed ad noſtrum inſtitutum ea praecipue pertinet, in qua adhibetur *Epheſ. II, 3.* Qui enim *natura* hic idem eſſe volunt ac *conſuetudine*, oppido falluntur. *

* Per *naturam Epheſ.* II, 3. AVGVSTINVS, aliique veterum & recentiorum, intelligunt ipſam *natiuitatem*, vel, quod eodem redit, *naturam ipſam*, non qualis in primo homine condita eſt, ſed qualis per eius transgreſſionem facta, a ſingulis naſcendo accipitur, vid. AVGVSTINVS *ſerm.* 14. de *verb. apoſt. it lib* 1. *retract. cap.* 10. & 15. & paſſim contra Pelagium, Recte ſane. Opponitur enim *h. l.* φύσις τῇ χάριτι *gratiae.* Nam quemadmodum hoc verſiculo dicimur, *natura filii irae*, ita poſtea *verſ.* 8. dicimur, *gratia ſaluati.* Proinde idem eſt hic τῇ φύσει, ac a natiuitate, ab vtero ſumus filii irae, poenaeque diuinae obnoxii, ob peccata, in quibus naſcimur. Sic *Gal.* II, 15. dicitur: nos φύσει Iudaei ſumus: in oppoſitione ad proſelytos, qui non φύσει ſed ἔθει Iudaei erant, vt ad *h. l.* B. BALDVINVS, aliique paſſim obſeruant. Fallitur itaque HVGO GROTIVS, dum hanc vocem per *conſuetudinem*, aut *receptum morem* explicat. Cum enim *lib. 2. de iure belli & pacis cap.* 12 §. 26 illud Pomponii: *in pretio venditionis & emptionis naturaliter licere ſe mutuo circumuenire*, attuliſſet, *naturaliter*, inquit, *eo in loco, vt & alibi interdum, poſitum eſt pro eo, quod recepti paſſim moris eſt:* idque exemplis illuſtraturus, ſic inter alia pergit: *ſic idolorum cultores, non autem quoſvis homines, φύσει μαινάδας appellat ſcriptor libri ſapientiae: & τέκνα φύσει ὀργῆς Paulus apoſtolus (Epheſ.* II, 3.) *non tam ex ſua, quam ex Romanorum, apud quos tum vinebat, perſona loquens.* In annotatis tamen ad *h. l.* (*Epheſ.* II, 3.) τὸ φύσει idem eſſe putat, *ac reuera: φύσει autem*, inquit, *ſignificat, non opinione, ſed reuera, vt Gal.* IV, 8. ἀληθῶς, γνησίως, *vt hic habet Oecumenius.* Haec GROTII explicatio ipſi diſplicet IO. CLERICO, in re ipſa licet cum Grotio conſentienti, hiſce Pauli verbis labem originalem minime indicari. Prolixe is de voce *natura* agit *art. critic. part.* 2. *ſect* 1. *cap* *. Verba Pauli cum attuliſſet, *ad hanc locum*, inquit, *vir ſummus, modo laudatus* (Grotius *aſſert Gal* IV, 8. *vt probet, Paulum hoc velle, Iudaeos fuiſſe reuera filios irae: Sane qui ſunt φύσει τέκνα ὀργῆς, reuera ſunt irae digni, nec, ad rem ipſam quod ſpectat, a ſenſu aberrarunt ii ex veteribus, qui ante Grotium ita verba Pauli intellexerunt. At non eſt ea propria vocis ſignificatio.* Lubentes admittimus, quod haec propria vocis ſignificatio non ſit. At a ſenſu etiam tum GROTIVM, tum eos, qui cum eo hoc ita explicant, aberrare, antea allatae rationes docent. Suam vero vir doctiſſimus ita proponit ſententiam: *Vbi agitur de gentibus integris, vt in loco Pauli allegato, φύσει ſignificat indolem gentis. Scriptor libri de elocutione, qui Demetrio Phalereo tribui ſolet, φύσει inquit, ἐβραχυλόγησαν δι Λάκωνες, natura paucis loquebantur Lacones.* Quod & pluribus Graecorum, Latinorumque in medium allatis locis, comprobare annititur. Nec abnuimus, apud profanos auctores hanc vocis hujus quandoque eſſe ſignificationem. Quid *Eph.* II, 5. ea vox ſignificet, ex ipſo contextu diiudicandum. Loquitur de φύσει corrupta tum Iudaeorum, tum reliquorum hominum. Diſerte dicit: *natura eramus filii irae, vt & reliqui*, ſcilicet homines. Non igitur de indole quadam, huic aut illi genti propria, ſed de corruptione quadam vniuerſali, Iudaeis & ethnicis communi, verba facit. Cuius profecto corruptionis & prauitatis vniuerſalis cauſſa, alia eſſe non poteſt, quam peccatum originale per naturalem generationem in omnes propagatum. Vt gens quaelibet ſuam habeat indolem, aliam Athenienſes, aliam Lacedaemonii, aliam Romani, a conſuetudine, educatione, aliisque cauſſis particularibus prouenit. At communis & vniuerſalis corruptionis, vniuerſalis quaerenda cauſſa, quam cum nomine φύσει hic exprimat Paulus, nihil aliud quam ipſam natiuitatem, & quam per eam omnes habent ad praua inclinationem ea denotare poteſt, quippe per quam in eo ſtatu conſtituti ſunt, vt nihil aliud quam iram diuinam promereantur.

§. XIII.

§. XIII.

Naturae praeterea corruptio, quae ſimpliciter interdum *naturae* nomine venit, tum in *actionibus ſingulis* hominum, tum in eorundem *ſtatu* conſpicitur. Actiones namque omnes, internae & externae, omnesque motus, affectus, *naturales* vocantur, quae *naturam*, non *gratiam*, pro principio habent, idque in regenitis quandoque contingit, ex adhaerente illis imbecillitate vt naturae opus ſit, quod ipſi, niſi diligenter, attendant, ex gratia profluxiſſe facile ſibi perſuadent.

§. XIV.

Nobis de ipſo *ſtatu* hominum, nunc ſermo eſt, qui cum eſt *naturalis*, oppoſitus ſcilicet ſtatui *gratiae*, quidquid in eo homines cogitant, cupiunt, loquuntur, agunt, *naturae eſt effectus*, prauae arboris, prauus fructus, *Matth. VII, 18* quantumuis egregium, honeſtum, ſplendidum videatur.

§. XV.

Status hominum naturalis, iterum duplex eſt, vel *ſecuritatis*, vel *ſeruitutis*, qui & *legalis* dici ſolet. Quidam enim homines, docente Paulo viuunt χωρὶς νόμου, alii ὑπὸ νόμον, quibus opponit ſtatum ὑπὸ χάριν ſub gratia. *Rom. VI, 14.* Ad vltimam claſſem regeniti pertinent, verique filii Dei: quibus adeo, qui oppoſiti ſunt, in duplici hocce diſcrimine ſunt conſtituti.

§. XVI.

Vtriusque ſtatus in quo irregeniti conſtituti ſunt, cauſſa, peccatum originale eſt accedente ἀπιστίᾳ *Ioan. VI, 9.* cum fides vera libertatem *Ioan. VIII, 36.* ſpiritumque filialem *Rom. VIII, 15.* largiatur, & ſomnum ſecuritatis excutiat, *Epheſ. V, 14.* hominumque mentes ad abnegandam omnem impietatem, caſtiget. *Tit. II, 12.* Vt tamen nonnulli magis ad ſtatum ſecuritatis, alii magis ad ſtatum ſeruitutis proni ſint, id ex temperamentorum, educationis, aliarumque cauſſarum diverſitate, prouenit.

§. XVII.

Status ſecuritatis iterum non vno modo ſe habet. In quibusdam enim ſecuritas *aperta & proterua* deprehenditur, in aliis eadem *occultior* eſt, & ſub velamine quodam hypocritico latitat. In ſtatu ſecuritatis *apertae* ea omnia cogitat, dicit, agit homo, ad quae amor ſui inordinatus, prauusque affectus eum impellit. Hinc cultus diuini interni & externi neglectus, aut contemptus, effrena libertas in loquendo, violentia affectuum, abuſus ſenſuum & creaturarum, conformatio ad ſchema mundi, & quaeuis opera carnis *Gal. V, 19.* Haec omnia aperte

aperte eiusmodi homo designare paratus est, nisi forte aut commodum aliquod aliud quid suadeat, aut pœnae ignominiaeque metus, vel aliud quid, eum deterreat.

§. XVIII.

Status securitatis *occultior* est, quando homo ea omnia, ad quae inordinato sui amore prauoque affectu ducitur, cogitare, dicere, agere paratus est, sed vt speciem tamen quandam christianismi & honestatis retineat, & a peccatis grauioribus sibi temperet. Cultui igitur Numinis externo, vt operi, quod vocant, operato fauent, qui in eo constituti sunt, preces consueto tempore fundunt, verbum Dei interdum haud illibenter sibi audire videntur, virtutisque speciem facile adsumunt, vitiaque contraria fugiunt, siue hoc ex temperamenti, educationisque, siue ex aliarum caussarum, naturalium aut moralium conditione, contingat.

§. XIX.

Commodum ex hocce statu securitatis subtilioris, hocce sibi habere videntur, quod vitam tranquille vt putant, & hilariter sibi transigere liceat, tristitiam omnem fugientes, conscientia, per istam christianismi speciem, utcunque pacata, per prauam atque peruersam scripturae interpretationem, auctoritatem moresque aliorum, imbecillitatis aut *ἀδυναμίας πρόφασιν*, vel ignoratae diuinae voluntatis in omnibus ac singulis obtentu, aliaque ratione, eludere conantes, quidquid illos erroris conuincere, adamatamque tantopere falsam mentis quietem, perturbare poterat.

§. XX.

Vox *seruitutis* interdum late accipitur, vt statum securitatis etiam complectatur. *Ioan. VIII, 34. Rom. VI, 16. 17. 20.* Quo sensu & *τὸ sub lege esse*, accipitur *Gal. V, 18 23.* At a nobis *status seruitutis & legalis* in strictiori sensu accipitur, distinguiturque a statu securitatis. Est namque in hoc sensu, status *seruitutis* seu *legalis*, quando homines legis quidem horrorem persentiscunt, idque ex metu irae diuinae, hoc vel illud peccatum forte omittunt, saltem ab externis & grauioribus sedulo sibi cauent, interim saluificae fidei gratia, & amore Dei destituti, ex metu seruili agunt, quidquid agunt, reuera clandestinum aliquod odium erga Deum fouentes, ea prohibentem aut praecipientem, quae prohibita aut praecepta esse nollent, quaeue nonnisi inuiti aut faciunt, aut intermittunt, aut omnino fieri vel intermitti non posse, existimant. Et hinc in eiusmodi hominibus *per legem peccatum magis irritari*, dicitur, *Rom. VII, 5. 8.* conf. *Ebr. II, 15. Rom. VI, 14. VIII, 2.*

§. XXI.

§. XXI.

Status ille ſeruitutis & legalis itidem ſuos habet gradus: poteſtque pari ratione in *craſſiorem* & *ſubtiliorem* diuidi. Ille per opera externa in apertam quandoque erumpit ſuperſtitionem, animis mortalium metu & terrore mortis, ad quiduis ſuſcipiendum, facile adducendis, vt conſcientiae conſulant, imminentiaque mala auertant. Hic eo vsque non procedit, ſed ſeipſum interdum ſub παῤῥησίας, & filialis fiduciae ſpecie decipit, libertatem interdum quandam in externis affectans, cum tamen ex praua radice cuncta procedant, & in intimis animi receſſibus auerſio a Deo, ſpiritusque ſeruilis regnet. Manifeſtum itaque eſt, huncce ſtatum, & *craſſiorem* & *ſubtiliorem*, mere eſſe hypocriticum. De ſtatu namque ſimili fidelium in tentationibus, hic ſermo non eſt.

§. XXII.

Praeterquam vero, quod naturae conditione quadam, nonnulli ad ſtatum *ſeruitutis* & *legalem*, magis proni ſunt, quam ad ſtatum *ſecuritatis*, accedit peruerſa agendi ratio in negotio conuerſionis, per quam nonnulli in huncce ſtatum deueniunt. Etenim ſi ex comminatione legis horror quidam in anima oriatur, vt de Felice legimus, *Act. XXIV, 24. 25.* tum, ſi eum homines excutiant, in ſecuritatis ſtatum iterum deuoluuntur, ſin non recte eo vtantur, vt in perfectam libertatis legem introſpiciant, *Iacob. I, 25.* ſeruilis inde anxietas oritur, ſtatusque legalis, in ἐθελοθρησκείαν tandem variaque ſuperſtitionum genera deſinens, *Coloſſ. II, 18. 19. 20.*

§. XXIII.

Varia autem ratione contingere poteſt, vt ſeipſum aliquis impediat, quo minus in opere conuerſionis ita ſe gerat, vt *in perfectam legis libertatem introſpiciat.* Scilicet, ſi quis in hocce opere parum ſincere verſetur, foueatque *aliquid falſi in corde ſuo, Pſalm. XXXII, 2. 3. ſeqq.* ſi preces aut negligat, aut intermittat, aut non eo modo adhibeat, quo Deum precari par eſt, *Luc. XIII, 24. XVIII, 1. Eſ. I, 15.* aut legi tantum inhaereat, interniſſo genuino & legitimo vſu euangelii, & quae alia ſunt eiusdem generis.

§. XXIV.

Fieri etiam poteſt, vt ex ſtatu *ſecuritatis* aliquis tranſeat in ſtatum *ſeruitutis*, & vice verſa. Cuius rei imaginem nonnulli in filio iſto degenere, ante conuerſionem eius, *Luc. XV, 13. ſeqq.* quaerunt. Rationesque huius rei varias afferre licet. Si quis enim per cauſſas equidem naturales pronus ſit ad ſtatum ſecuritatis, at legis comminatione perterrefactus horrorem animo concipiat, nec tamen ſua culpa ad filialem fi-

duciam perueniat, ſero nimis deprehendet, ſe ex ſtatu ſecuritatis in ſtatum ſeruitutis peruenisſe. Quod eo facilius continget, ſi per quasdam cauſſas naturales in ſtatum ſecuritatis detruſus ſit, at per alias longe validiores ad ſtatum ſeruitutis determinetur, quae ceſſantibus prioribus, vim ſuam exerant.

§. XXV.

Eadem ratione, haud inſolens eſt, vt quis per quasdam cauſſas naturales in ſtatu ſeruitutis ſeu legali detineatur, ceſſantibus tantiſper, quae in ſtatum ſecuritatis eum detrudere poterant, quae vim ſuam ac efficaciam ſtatim exſerent, ac impedimenta fuerint remota.

§. XXVI.

Solet ceteroquin ſtatus hominis a quibusdam diuidi in *beſtialem*, *humanum* & *chriſtianum*.* Quae diuiſio, ad eam, de qua nobis hactenus ſermo fuit, proxime prima fronte, accedere videtur. Vt enim ſtatus hominis chriſtiani eſt *ſtatus gratiae*, ita ſtatus beſtialis reſpondere videtur *ſtatui ſecuritatis*, & ſtatus humanus *ſtatui legali*. At accuratius rem expendentes, facile diſcrimen ingens deprehendent. Namque *ſtatus*, quem vocant, *beſtialis* & *humanus*, gradibus ſaltem vitiorum differunt, cum ſtatus contra *ſecuritatis*, & *ſeruitutis*, ſpecie differant.

* Fuerunt, qui huius diuiſionis iam apud HIERONYMVM mentionem fieri contenderunt, in libro *de viro perfecto*. Et extat ſane ſub HIERONYMI nomine liber *de viro perfecto*, *tomo* 4. operum eius, *p.* 32. *ſqq.* editionis, quae Francofurti ad Moenum an. MDCLXXXIV. prodiit. Sed HIERONYMO perperam huncce librum tribui, conſtat inter omnes. Et licet auctor, quicunque demum ſit, multis oſtendat verbis, quibus in rebus beſtiis quandoque aſſimilentur homines improbi, eo tamen modo, quo a recentioribus quibusdam fieri ſolet, triplicem huncce hominum ſtatum, non diſtinguit.

§. XXVII.

Vt vero ex quolibet ſtatu naturali immediate tranſitus fieri poteſt ad *ſtatum gratiae*, ita fundamento non tantum caret illorum ſententia, qui ex ſtatu beſtiali ad humanum, & hinc ad ſtatum gratiae, tranſeundum cenſent, ſed in pericula ſe conijcerent, qui hunc obſeruare ordinem vellent, facile aliquando *ſtatum*, quem vocant *humanum*, pro ipſo gratiae ſtatu habituri, indeque in ſtatum aut *ſecuritatis* aut *ſeruitutis ſubtilioris*, prolapſuri.

§. XXVIII.

Eſt naturae quoque fallacis haec indoles, vt ſub ſchemate hypocritico lubens lateat: idque non in iis tantum, qui in *ſtatu ſeruitutis*, ſed & qui in *ſtatu ſecuritatis ſubtilioris* degunt, deprehendimus. Hinc vt cuncta eo rectius intelligantur, & naturae corruptae indoles eo melius perſpiciatur, de *hypocriſi*, quae huc faciunt, afferenda erunt.

§. XXIX.

§. XXIX.

Hypocriſin, cui ἀλήθεια *Epheſ. IV. 21.* & εἰλικρίνεια *1. Cor. V, 8.* opponitur, hic non intelligimus particularem alicuius facti, *Gal. II, 13.* ſed vniuerſalem, totius religionis, pietatisque chriſtianae, quaeque adeo non tam homines, quam Deum petit, & quantum in ſe eſt, ludit. Dicitur μόρφωτις τῆς εὐσεβείας *2 Tim. III, 5.* χῆμα *2 Cor. XI 13 14.* mendacium. *Apoc. XXII, 15.* conf. & *1 Tim. IV, 2. Ier. XII, 2.*

§. XXX.

Non vnum eſſe hypocriſeos genus, omnes facile intelligunt. Poſſunt, ſi praecipuos modos conſideres, quinque eius claſſes conſtitui. Prima illorum eſt, qui pii & religioſi videri volunt, etſi ipſi ſe tales non eſſe agnoſcant, nec ab aliis, ſaltem prudentioribus, pro talibus habeantur. Hanc non *impiam* modo, ſed *ſtultam* & *ineptam* hypocriſin dixeris. Huc & illi pertinent, qui in manifeſtis licet flagitiis viuentes, religionem tamen eiusque veritatem ſibi curae cordique eſſe, aliis perſuadere volunt, conf. *Prouerb. VII, 14. Matth. XXIII, 25. 26.*

§. XXXI.

Altera claſſis illorum eſt, qui pii & religioſi haberi volunt, ab aliis etiam pro talibus habentur, ſaltem ita ſe gerunt, vt pro talibus a quibusdam haberi queant: ipſi tamen in conſcientia conuicti ſunt, tales ſe non eſſe, ſi v. g. in peccatis voluntariis, ſed clandeſtinis, viuant. *Craſſiſſimam* merito hanc hypocriſin dixeris. Huc illos retuleris, qui propter opinionem hominum, quibus ſolis ſe conformare geſtiunt, & probare, hypocriſin affectant. *Matth. VI, 3. XXIII, 5.* aut qui honoris, vel commodi cauſſa id faciunt, vt Iudas, *Ioan. XII, 6.*

§. XXXII.

Tertia claſſis illorum eſt, qui & ſibi ipſis pii videntur, & ab aliis pro talibus vt habeantur, quandoque impetrant, ſed peccatis tamen grauioribus contaminantur, quae tamen ipſi aut pro peccatis plane non habent, aut inter peccata infirmitatis referunt, quibuscum vitae ſanctimonia, bene conſiſtere queat. Referuntur merito huc & illi, qui in cultu externo omne ſolatium quaerunt, *Ierem. VII, 4.* conf. *Iacob. I, 22. Luc. XIII, 26. Marc. VII, 2. 3.*

§. XXXIII.

Quarta claſſis illorum eſt, qui & ſibi ipſis pii videntur, & facile ab aliis quandoque impetrant, ab illis vt pro talibus habeantur, immo magno ſtudio peccata, praecipue externa fugiunt, hoc tamen faciunt ex ſpiritu ſeruili, ſimulque haud raro internis cupiditatibus peccatisque

ſubtilioribus indulgent, aliosque prae ſe contemnunt, vt phariſæus ille *Luc XVIII, 11.12.* conf. & *Matth. XIX,20. Subtilem* hanc hypocriſin dixeris.

§. XXXIV.

Vltima denique illorum claſſis eſt, qui & ſibi & aliis pii & irreprehenſibiles videntur, peccata interna & externa ſummo ſtudio fugiunt, cupiditatibus prauis bellum indicunt, ſed iisdem tamen ſub virtutis ſanctitatisque ſpecie indulgent, cum v. g. ex zelo diuino, ſtudioque gloriam Numinis promouendi ſe agere putant, ad quae tamen affectus naturalis, ſed occultus, impellit. Tales ſunt, qui innocentes ex zelo, vt putant diuino, perſequentes, ſe Deo rem gratam facere exiſtimant. *Ioan. XVI, 2.* Hanc merito *ſubtiliſſimam* hypocriſin dixeris.

§. XXXV.

Diuerſas itaque hypocriſeos eſſe cauſſas ſpeciales poſſe, hinc ſua ſponte intelligitur. Namque interdum ex malitia, interdum vero ex ignorantia procedere poteſt, cum quis reuera ſe pium eſſe credit atque ſanctum, cum minime talis ſit. Partialis hypocriſis interdum & ex metu oritur. *Gal. II, 12. 13.* In omnibus quoque vitae chriſtianae actibus hypocriſin quandam, plerumque ex naturae fallacia procedentem, deprehendere licet. Namque & pœnitentia quaedam datur hypocritica, & fides hypocritica, & ſanctitas hypocritica, & preces hypocriticae, &c. Quae omnia naturae corruptae indolem, geniumque demonſtrant.

§. XXXVI.

In regenitis natura ita ſe habet, ut quidquid in ea prauum atque peruerſum eſt, per *gratiam* magis magisque imminuatur: ipſae autem facultates naturales, habitusque, qui per ſe mali non ſunt, non deſtruuntur, ſed emendantur, ſanctificantur, & ad bonum finem diriguntur.

§. XXXVII.

Probatur id primo, ex ipſa indole regenerationis, per quam natura ipſa, ſeu eſſentia hominis, facultatesque naturales non deſtruuntur, ſed affectiones eius, inclinationes, propenſionesque prauæ mutantur, *Ioan. III, 6.* tum, ex doctrina de renouatione ſeu ſanctificatione, iuxta quam vetus homo, h. e. vitia reliqua, facultatibus naturalibus hominis inhaerentia, exuendus eſt & deponendus, *Epheſ. IV, 22. 23. 24.* & denique ex diverſitate donorum, quae in ipſis apoſtolis, aliisque viris ſanctis conſpiciebatur, & in regenitis deprehenditur, quae plerumque ingenii aliarumque facultatum naturalium diuerſitatem ſupponit, & inde oritur.

§. XXXVIII.

Nimirum, vt ex naturae, hoc eſt, facultatum & propenſionum, quam quisque per generationem aliasque cauſſas, ſortitus eſt, diuerſi-

tate,

tate, diuersa oriuntur incommoda, tentationesque peculiares, quibuscum regenitis est colluctandum: ita donorum quoque virtutumque christianarum mira varietas, ad membrorum corporis Christi συναρμογισμὸν mirifico consensu conspirans, inde efflorescit, summam Numinis sapientiam, luculentissimo exemplo demonstratura. conf. *Coloss. II, 19. Ephes. IV, 15. 16.*

§. XXXIX.

Naturae hactenus explicatae, opponimus *gratiam*. Quo nomine vt constet, quid intelligatur, non vnam eius significationem esse, obseruandum. Interdum namque significat propitium & benignum Numinis fauorem, quo mouetur ad salutem nostram procurandam, *Ephes. I, 7. II, 7. 8. Rom. III, 24. 1 Petr. V, 10.* Qui fauor benignus, alias & *amoris* nomine venit, describiturque *Ioan. III, 16. Rom. V, 8. 1 Ioh. IV, 9.* Significat etiam gratia beneuolentiam Numinis, merito Christi prouocatam, ad hoc, vt velit Deus omnes homines ad participationem suae gratiae & vitam aeternam, vocare & adducere. conf. *Ioan. XIV, 6. Actor. IV, 12. Rom. III, 24. Ephes. I, 4. 5. sqq.* Apud scriptores ecclesiasticos, frequentissime sumitur pro gratiosa Dei in anima hominum operatione, per quam eos conuertit, vitamque spiritualem in iis producit, atque conseruat pariter ac auget. conf. & *1 Cor. III, 10 XV, 10. Ephes. I, 13.* * Denique & vox gratiae dona diuina denotat, tum *naturalia*, quo sensu ipsa natura in se absque corruptione spectata, est donum, seu effectus gratiae diuinae, *Iac. I, 17.* tum *spiritualia*, *1 Cor. I, 4. Ephes. IV, 7. 1 Tim. IV, 14.*

* Tertia haec vocis *gratiae* significatio, admodum tum aliis, tum & IO. CLERICO displicet. De vocibus enim obscuris verba faciens, *art. critic. part. 2. sect. 1, cap 8. §. 12. p. 323.* huc etiam refert vocem *gratiae*. *A tempore*, inquit, *Augustini vix vlla vox frequentior fuit voce* GRATIA, *vbi sermo est de hominis ad saniorem mentem reditu, & vi, cui is reditus debetur. Ea tamen voce quid significetur, cum ab iis quaeritur, qui ea vtuntur, nihil responsi facilis occurrere licet. Hinc factum, vt in Gallia Iesuita festiui ingenii (Bouhours in dialogo, du je ne sai quoi) non inficete dixerit, gratiam illam diuinam, quae tantum strepitum excitauit in scholis, & tam mirabiles effectus in hominum animis edit, gratiam illam adeo efficacem & suauem simul, quae de duritie cordis illaesa arbitrii libertate triumphat nihil esse tandem, praeter* NESCIO QVID. *Nec certe ea vox vsquam in scriptura eo sensu legitur, quamuis caeteroqui sit κοινότερος. Vbi de Deo sermo est, χάρις gratia eius misericordiam, aut beneficium quodpiam significat, nusquam arcanum afflatum, quo sensu eam intellexit Augustinus, popularis fane orator, sed criticae imperitus.* Paucis interiectis ita pergit: *nulla definitio vocis* GRATIA, *quae quadret in notionem Augustini, dari potest praeter hanc: Est nescio quid, quo Deus ex Augustini sententia animos nostros ad pietatem inelutabiliter flexit, idque ab omnibus cum nostris ratiocinationibus, tum iis, quae extrinsecus nobis obiiciuntur, distinctum. Si itaris clarorem notionem adnectere voci* GRATIA, *ea tua erit notio, non Augustiniana.* Quae quidem perperam dicta esse a viro doctissimo, existimo. Quidquid nempe de mente AVGVSTINI, non vnum est, cum de hominis conuersione, & conuersorum in studio sanctitatis progressu, vox gratiae adhibetur, eam significare gratiosam quandam Dei in anima hominis operationem,

qua aut conuerſionem eius operatur, aut, poſtquam conuerſus eſt, ad virtutum bonorumque operum exercitium concurrit. Ponamus, in hac ſignificatione vocem gratiae in ſcriptura ſacra non occurrere, res ipſa tamen ſatis clare in ea exprimitur. *Ioan.* VI, 44. XV, 5. *Eph.* I, 13. alibique. Ad eam etiam operationem exprimendam aprislima plane eſt vox *gratiae*, cum nemo dubitare queat, quin ea diuini amoris atque beneuolentiae ſit effectus, aeque ac reliqua beneficia, quae in ſcriptura ſacra gratiae nomine quandoque venire, ipſe agnoſcit CLERICVS. Sed id quoque ſine ratione ſumitur, vocem iſtam in ſcriptura ſacra in iſta ſignificatione non occurrere, cum 1 *Cor.* III, 10. XV, 10 alibique, omnino locum inueniat. Afferunt nonnulli etiam hunc in finem locum *Ioan.* I, 16. & *ex plenitudine eius accepimus χάριν ἀντὶ χάριτος*, *gratiam*, ſeu gratioſam Numinis in anima noſtra operationem, *propter gratiam*, id eſt, ex mera gratia, propitioque Numinis fauore. Certe per *χάριν* ipſe etiam HVGO GROTIVS *dona Spiritus S.* intelligit: aliorumque huc collimantes opiniones refert THOMAS GATAKERVS *aduerſar. miſcellan. cap.* 27. ſed huic ego non ſubſcribo ſententiae, cum planior illorum videatur, qui hoc ſibi Ioannem velle aſſerunt, nos pro gratia, ſeu loco gratiae primaeuae creationis ad imaginem Dei, beneficio Chriſti, aliam gratiam reparationis & reſtiturionis ad ſalutem accipere. Praeterea AVGVSTINVS non fuit primus ex antiquis eccleſiae doctoribus, qui voce gratiae in hac ſignificatione vſus eſt, quod vel ex MACARII teſtimoniis, deinceps afferendis, conſtare poterat.

§. XL.

Cum igitur a natura *gratia* diſcernitur, in tertia adhibetur vox ea ſignificatione, qua operationem quandam Dei in anima hominis denotat. Ea vero operatio cum diuerſa ſit, pro diuerſa conditione ſubiecti, aliterque ſe habeat circa hominem in ipſo negotio conuerſionis conſtitutum, aliter denique circa conuerſum, diuerſas itidem ſortitur denominationes, ſoletque in *praeuenientem*, *operantem* & *cooperantem* diſpeſci. Alii eodem ſenſu gratiam in *adſiſtentem* & *inhabitantem* diſpeſcunt, ſub *adſiſtente*, praeuenientem & operantem, comprehendentes, cooperantem autem, *inhabitantis* nomine deſignantes, quod in homine operari incipiat, poſtquam iam regenitus eſt, atque fidem admiſit.

§. XLI.

Res ipſa vero docet, de gratia *cooperante*, ſeu *inhabitante*, quam adſiſtentis gratiae continuationem nonnulli dicunt, nobis ſermonem eſſe * cum de principio operationum, quod in regenitis deprehenditur, ſolliciti ſimus. Hanc merito ſingularem, beneuolumque Numinis concurſum dixeris, ad omnes ac ſingulos motus & actiones regenitorum ſpirituales, quibus vita ſpiritualis in iis conſeruetur augeaturue, vt ita magis magisque ad diuinae imaginis reſtaurationem, proficiant.

* Quam nonnulli etiam *gratiam adiuuantem* vocant. A Pelagii enim errore prope abeſſe, qui & operantem, *adiuuantis* nomine comprehendunt, docet IOAN. HVLSEMANNVS, qui & de voce *auxilii*, quo itidem abutuntur ſcholaſtici, idem obſeruat, *de auxiliis gratiae*, *cap.* 2. §. 18. *p.* 28.

§. XLII.

Numinis dum hoc loco concurſum dixi, ſacroſanctam intelligo Trinitatem, cum opus ad extra, vt loqui ſolent, ſit, omnibusque adeo

adeo Trinitatis perſonis, conueniat. Hinc & mox patri hoc tribui videas, *Ioan. XV, 2. Ebr. XIII, 21. 1 Theſſ. V, 23. 24.* mox filio, qui non tantum hanc gratiam nobis promeruit *Ebr. IX, 14. Rom. VI, 6. 8. Galat. III, 14.* ſed eam etiam operatur, *1 Cor I, 30. Ebr. II, 11. Ioan. XV, 5.* immo a quo, ceu capite, membra corporis myſtici, omnem influxum ſpiritualem recipiunt, *Epheſ. I, 23. IV, 15. Coloſſ. II, 19.* Denique & ſpiritui ſancto idque ſpecialiori quadam ratione, ſeu per appropriationem, vt loqui amant, hoc tribuitur. *Rom. I, 4. VIII, 2. 9. 10. 11. 14. Gal. V, 22. Eph. III, 16. V, 9.* alibique.

§. XLIII.

Singularis eſt iſte concurſus ſeu cooperatio, atque beneuolus. *Singularis* quidem, quia a generali Dei concurſu ad omnes ſingulasque hominum etiam malorum actiones, qui partem prouidentiae diuinae conſtituit, plane differt. Idem vero & *beneuolus* eſt, quia miſericordiae amorisque diuini, ſummi & ineffabilis, eſt effectus, hinc & *gratiae* nomine merito inſigniendus. Complectitur etiam ſapientiſſimam, omnium actionum, qua intentionem, qua alias circumſtantias, directionem, in quantum regeniti nullum impedimentum afferunt, & media ſalutis, a Deo praeſcripta, rite vſurpant. Quod & generatim de iſto concurſu, ſeu cooperatione, eſt intelligendum.

§. XLIV.

De regenitis nobis hic ſermonem eſſe, & res ipſa docet, & nomen etiam *cooperationis* indicat. Hinc namque intelligitur, hominem etiam aliquid operari poſſe, quod de irregenito, ceu mortuo in peccatis, dici nequit. Regeniti autem viribus gratiae iam inſtructi ſunt, per quas aliquid operari poſſunt, cum in illis nouus homo ſit, *Epheſ. IV, 24.* noua creatura, *2 Cor. V, 28.* nouus ſpiritus *Rom. VII, 6.* ὁ κρυπτὸς τῆς καρδίας ἄνθρωπος, *1 Petr. III, 4.* Hae tamen vires non ſufficerent, & mox iterum defecturae eſſent, niſi Deus benigno iſto concurſu ſuo eas conſeruaret, corroboraret, augeret, qui bonum iſtud opus & inchoare & perficere poteſt. *Phil. I, 6.*

§. XLV.

Rationem inde perſpicere licet, cur vna eademque actio, mox diuinae gratiae, mox homini ipſi in ſcriptura ſacra tribuatur. Sic Deus dicitur nos purificare *Ioan. XV, 2.* mox purificare nos ipſos iubemur *1 Ioan. II, 3.* & caſtas facere animas noſtras, *1 Petr. I, 22.* Quod ſi vero accuratius huncce Dei hominumque concurſum expendimus, facile deprehendemus, Deum hic agere quod praecipuum eſt, quippe a quo regeniti per fidem in Chriſtum omnem velut ſuccum vitalem recipiunt,

Ioan.

Digitized by Google

Ioan. XV, 5. hominem vero id maxime, vt impedimenta remoueat, & mediis, quibus gratia diuina, eiusque incrementum obtinetur, recte vtantur. Quod & pleraeque denominationes sanctificationis, in quantum homini tribuitur, condocent. conf. *Gal. V, 24. Ephes. IV, 22. Coloss. III, 10. 1 Cor. IX, 27. Matth. XVIII, 8. 9.*

§. XLVI.

Occupatur itaque ista gratia, circa omnes & singulos regenitorum motus, affectus, cogitationes, dicta, facta. Quae omnia ideo & spiritualium motuum, & actionum nomine, nobis veniunt, quia a spiritu sancto, per media legitime vsurpata, producuntur, sanctificantur, purgantur, diriguntur. Vnde nec motus ac actiones ex facultatibus naturalibus profluentes nos excludere palam est, in quantum in genere morum spectantur, suntque sanctificationis, purgationis, directionis spiritualis capaces. Finis vero gratiae est, vt homo magis magisque ad restaurationem imaginis diuinae proficiat, *Ephes. IV, 24. Coloss. III, 10.*

§. XLVII.

Tam luculenter, vt ex hactenus dictis patet, cum scriptura sacra gratiam describat, & a natura discernat, in manifesto grauissimoque versantur errore, qui aut omnem gratiam, operantem & cooperantem, in dubium vocant, naturae viribus cuncta tribuentes: aut fallaci sermone, gratiae quidem voce vtuntur, sed ea nihil aliud, quam quod naturae proprium est, tegunt. Namque Deum esse, qui & *velle in nobis operetur & perficere*, docet Paulus *Phil. II, 13.* qui *bonum opus in nobis inchoet & absoluat, cap. I, 6. Deum πάσης χάριτος omnis gratiae* esse, qui nos *perficiat, confirmet, corroboret, fundet*, testatur Petrus, *1 Epist. V, 10.* & Christus ipse diserte: *sine me nihil potestis facere. Ioan. XV, 5.* Quorsum & paedia illa gratiae, *Tit. II, 11. 12.* & sapientiae, *Prouerb. I, 23. 30. III, 11. 12. IX, 6.* alibique pertinet.

§. XLVIII.

Atque hinc etiam in regenitis duo haec principia, *spiritus*, (cum gratia spiritus sancti opus sit, ut supra probatum) & *caro*, hoc est, *natura*, perpetuo sibi opponuntur, *Gal. V, 16. 17. 18* itemque homo ψυχικὸς & πνευματικὸς *1 Cor. II, 13. 14.* Spiritus mundi, & spiritus ex Deo, *ibid. vers. 12.* Hominesque, qui in Christo sunt, ambulare dicuntur, οὐ κατὰ σάρκα, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα, *Rom. VIII, 1.* & eos, qui secundum carnem aut naturam viuunt, sentire τὰ τῆς σαρκὸς, affectos esse vt carnis atque naturae conditio suadet, eos vero, qui secundum spiritum viuunt, τὰ τοῦ πνεύματος. *vers. 5.*

§. XLIX.

§. XLIX.

Vnica autem licet ſit gratia, pro diuerſis tamen operationibus ſiue ſubiectum, ſiue modum, ſiue effectum ſpectes, diuerſas ſortitur denominationes. * Namque quod ad ſubiectum attinet, praeterquam quod pro diuerſa hominis conditione, alia *operans*, alia *cooperans* ſit, vt iam ſupra obſeruatum, rurſus ſi diuerſas hominis facultates ſpectes, ad *intellectum* alia, alia ad *voluntatem* pertinebit gratiae operatio. Ad intellectum, gratia *illuminans*, hoc eſt, illuminationem, cognitionemque ſpiritualem in conuerſione collatam, perficiens atque augens, *Epheſ I, 17 18. III, 18. 19. Rom. XII, 2.* quorſum & vnctio illa ſpiritualis pertinet *1 Ioan. II, 20.* Ad voluntatem, gratia *ſanctificans*, *purificans*, &c. ſi has voces ſpecialius acceperis, ceteroquin enim ad intellectum etiam referri poſſunt.

* Diuerſas gratiae operationes eleganter ex veteribus iam exprimit MACARIVS *hom. 38. p. 473.* λοιπὸν, *inquit*, φωτίζει ἡ χάρις αὐτὸν, δίηγεῖ, ἡρεμεῖ, ἀγαθύνει πρὸς πάντα ὅσα θεῖα καὶ ἐπουράνιος. *Porro gratia ipſum illuminat, dirigit, pacificum reddit, ac bonum efficit, quae gratia per omnia diuina & coeleſtis eſt.* Et de *charitate cap. 6. pag. 142.* οἱ τέκνα θεοῦ γε ὄντως καταξιωθέντες, καὶ τὸν Χριστὸν ἐν ἑαυτοῖς ἐλλάμποντα ἔχοντες, ἐν ποικίλοις καὶ διαφόροις τοῦ πνεύματος δίπονται τρόποις, καὶ ἐν τῷ ἀφανεῖ τῆς καρδίας ὑπὸ τῆς χάριτος περιθάλπονται; *qui eo digni habiti honore ſunt, vt filii Dei fierent, & Chriſtum in ſeipſis reſplendentem circumferrent, v riis & differentibus modis a ſancto riguntur ſpiritu, & in arcano cordis a gratia demulcentur.* Hinc cum varias gratiae diuinae operationes, prolixius edisſeruiſſet, tandem eleganter concludit: ὕτως ἡ θεία χάρις πολυτρόπως ἑαυτὴν ἐν τούτοις ἐξαλλάττουσα καὶ ποικίλλουσα παιδοτριβεῖν ἔοικε καὶ γυμνάζειν βάλλεται τὴν ψυχὴν, ἵνα τέλειαν αὐτὴν καὶ ἄμωμον καὶ καθαροτάτην τῷ ἐπουρανίῳ παραστήσῃ πνεύματι; *ſic multifariam diuina gratia, ſeipſam varians ac multipliciter transformans, exercere vult ac diuerſe inſtruere animam, vt perfectam ipſam, immaculatam, puriſſimam ſupercoeleſti ſiſtat ſpiritui.* Vnde intelligere licet, non hodie demum, aut nudius tertius gratiam ita diſtingui coepiſſe, prout eam diſtinguimus.

§. L.

Quod ſi modum operandi diuerſum ſpectes, diuerſas gratiae cooperantis ſpecies nonnulli conſtituunt. Solent namque *cooperantem* ſeu *inhabitantem* gratiam iterum in *perficientem* & *adiuuantem* voce iterum ſpecialius accepta, cum ceteroquin omnis gratia cooperans, etiam adiuuans, dici queat) diſpeſcere. Gratiae perficientis diuerſi iterum ſunt actus, ſpeciesque. Alia namque eſt *conſeruans*, ſeu *cuſtodiens* φυλάττουσα a Paulo dicta *2 Tim. I, 12.* a Petro autem memorabili voce a cuſtodia & praeſidio militari, φρουρουμένους *1 Petr. I, 5.* alia eſt *confirmans*, & *certificans* στηρίζουσα τὰς καρδίας *confirmans corda*, & interiorem hominem cum de praeſenti, tum de futura ſalute certum reddens *1 Theſſ. III, 13.* Alia eſt gratia *roborans*, fidem, cum infirma facta eſt, robuſtiorem, firmioremque reddens, eandem ſuſtentans, augens, vt diſcipuli ſeruatoris orabant: *Domine, adde nobis fidem. Luc. XVII, 5.* add. *2 Cor. I, 21. 22.* Alia denique *erigens*, & *conſolans* eſt gratia miſeris & afflictis & ſub iugo

variarum calamitatum gementibus ſolatium impertiens, eosque recreans & reficiens. *2 Cor. I, 3 4. XII, 9. Rom. VIII, 26.*

§. LI.

Gratiae adiuuantis, ſpeciatim ſic dictae, diuerſos iterum actus conſtituunt. Huc namque referunt gratiam *purificantem Ioan. XV, 2.* & *caſtigantem Tit. II. 11. 12. augentem ac locupletantem Ephes III, 16. ſqq.* item *perficientem*, in quantum per infirmitates hanc vitam comitantes, licet: eadem enim gratia, quae renouationem noſtram incipit, eandem etiam *ἐπιτελεῖ*, abſoluit, & perficit *Phil. I, 6.* Haec vero omnia etiam ſub generali nomine gratiae *ſanctificantis* comprehenduntur. *1 Theſſ. V, 23.*

§. LII.

Quod ad effectum attinet, perperam nonnulli, & ſine omni ſcripturae ſuffragio, gratiam in *efficacem* & *ineſficacem* diſtinguunt. Omnis namque gratia in ſe & ſua natura eſt efficax, hoc eſt, reuera id efficere producereque poteſt, quod efficere, ex benigna Numinis, omnes homines ſeruare cupientis voluntate, debebat: quod ſi vero effectus non ſequatur, hominum huic gratiae reſiſtentium, vel mediis non recte vtentium, peruerſitati id tribuendum. *Matth. XXIII, 37.* Vocibus etiam puerorum modo ludunt, qui inter gratiam *ſufficientem* & *efficacem* diſtinguunt: per ſufficientem, aut eiusmodi quid intelligentes, quod naturae viribus peragi poteſt, poſitumque adeo eſt in hominis irregeniti poteſtate, adeoque indignum eſt *gratiae* nomine, aut ſufficientem gratiam eam vocantes, quae *ineſficax* ſit, in ſe quidem & ſua natura, hoc eſt, plane nulla. Idem de *irreſiſtibili*, quam nonnulli ſtatuunt, gratia, cenſendum, quae non tantum ſcripturae ſuffragio deſtituitur, ſed eidem plane etiam refragatur. *Matth. l. c. Luc. VII, 30.* *

* conf. HVLSEMANNVS de *auxiliis gratiae*, *cap.* 2. §. 19. *ſeq. p.* 30. *ſeq.*

§. LIII.

Ceterum vt natura, ita etiam gratia, tum ratione *ſtatus*, tum ratione *ſingularum actionum* conſiderari poteſt. Cumque in regenitis ſubiugata quidem, non tamen penitus perdomita aut extincta ſit natura, etiam in quantum corrupta eſt, facile contingit, vt in ſpiritualibus natura gratiam mentiatur, hoc eſt, actio naturalis ſit, quam quis pro operatione gratiae habeat. Vnde neceſſitas, in ſingulis etiam actionibus, *naturam* & *gratiam* diſcernendi, apparet.

§. LIV.

In *ſtatu* vero *gratiae* conſtitutus homo dicitur, quando per regenerationem in eum ſtatum deductus eſt, vt ſpiritus, ſeu gratia in eo dominetur

netur. Licet enim in regenitis duo ſint agendi principia, * *natura* & *gratia*, *caro* & *ſpiritus*, quae inter ſe pugnant: ea tamen id ratione fieri oportet, vt gratia & ſpiritus victoriam referant & dominentur, *Gal. V, 17. ſeqq. 1 Ioan. V, 4.* hinc & caro ſeu natura crucifigitur, *Gal. V, 24.* & ita *lex ſpiritus*, nos liberat a *lege mortis. Rom. VIII, 2.*

* Hoc ἐμφατικῶς explicat MACARIVS de *eleuatione mentis, cap. 13. pag. 128.*

CAPITIS PRIMI
SECT. II.
DE
DISCRIMINE NATVRAE ET GRATIAE QVOAD INTELLECTVM ET HABITVS INTELLECTVALES.

Σύνοψις.

HOmo duabus conſtat partibus eſſentialibus: facultates, animae vel purae, vel mixtae ſunt, §. I.
Purae facultates ſunt intellectus & voluntas, §. II.
Operationes intellectus, §. III.
Quo facto in ſcriptura ſacra exprimantur, §. IV.
Ratiocinationis, quae inter intellectui operationes eminet, iterum variae ſunt ſpecies, §. V.
Habitus intellectuales, quinam ſint? §. VI.
Intellectus per naturam maxime corruptus eſt, §. VII.
Ad conceptus materiales, de rebus omnibus ſibi formandos, pronus, §. VIII.
Vitia eius in prima operatione §. IX.
Pronitas ad mala quaeuis, ex voluntatis propenſione orta, in eadem conſpicitur, §. X.
Cognitio mortua & inefficax, itidem inter vitia intellectus, merito refertur, §. XI.
Vitia intellectus in altera operatione, XII.
Errorum in ſpiritualibus, multitudo, & grauitas, §. XIII.
Dubitationis commoda & incommoda, §. XIV.
Determinatio ad mala, quae in iudiciis conſpicitur, §. XV.
Vitia intellectus in tertia operatione, §. XVI.
Determinatio, quae in illa ſe exſerit, ad mala quaeuis, §. XVII.
Corruptio intellectus, in certis ratiocinationum ſpeciebus, §. XVIII.
Item in habitibus intellectualibus, §. XIX.
Ratio, an & quousque corrupta dici poſſit? §. XX.
Hoc nomine aut ipſe intellectus, cum ſuis facultatibus venit, aut principia rationis §. XXI.
Rationis, priori modo acceptae, infirmitas in naturalibus, §. XXII.
Coecitas & ſtultitia in diuinis, § XXIII.
Concrete ſcilicet, & in irregenitis ſpectatae, §. XXIV.
Principia rationis, quae vere talia ſunt, admittuntur, §. XXV.
Principia ſpuria, falſa, carnalia, cum peruerſa verorum principiorum applicatione, reiiciuntur, §. XXVI.
Intima intellectus, ſeu rationis corruptio, in variis vitiis, veritatis diuinae cognitioni oppoſitis, ſeſe exerit, §. XXVII.
Speciatim in ſcepticismo theologico, §. XXVIII.
vt & indifferentismo religioſum, §. XXIX.
item, naturalismo, ſeu rationalismo, §. XXX.
& denique in haereſi, §. XXXI.

quae intellectus vitium est, licet ad eam concurrat voluntas, §. XXXII.
Quid ratione intellectus ad haeresin requiratur, §. XXXIII.
ratione item voluntatis, §. XXXIV.
Intellectus corruptio intima, cum summa voluntatis depravatione, stultitiam gignit spiritualem, §. XXXV.
Quo nomine quid intelligatur XXXVI.
Qua ratione cognoscatur, §. XXXVII.
Causae corruptionis, quae in intellectu conspicitur, §. XXXVIII.
Ad eas praeiudicia, in rebus spiritualibus etiam obuia, referuntur, §. XXXIX.
Impedimenta christianismi & conuersionis ex intellectus corruptione: speciat in ex ignorantia, & falsis conceptibus, §. XL.
ex cognitione insufficienti, & inefficaci, §. XLI.
ex indiciis falsis & peruersis, §. XLII.
ex dubitatione, §. XLIII.
ex ratiociniis falsis & peruersis, §. XLIV.
Intellectus quo pacto secundum gratiam se habeat? In eo lux seu cognitio & sapientia conspicitur, §. XLV.
Lucis nomine quid intelligatur, §. XLVI.
Causa eius principalis Deus est, §. XLVII.
Hinc quid gratia illuminans sit, explicatur, §. XLVIII.
Medium illuminationis est verbum diuinum §. XLIX
Subiectum, quod, illuminationis. §. L.
Subiectum, quo, §. LI.
Illuminatio intellectus & emendatio voluntatis, non debent separari, item quo ordine, se inuicem excitant, §. LII.
Qua ratione illuminatio fiat, eademque augeatur & continuetur, §. LVI.
Decrescere etiam potest lux spiritualis, & tandem amitti, §. LIV.
extendit se ad omnes intellectus operationes §. LV.
Intellectum eiusque facultates & habitus, non destruit illuminatio, sed emendat, §. LVI.
Sapientia duplex est, vel hypostatica, vel habitualis, §. LVII.
Hypostatica, seu filius Dei, fons est omnis sapientiae habitualis, §. LVIII.
Sapientia habitualis pertinet ad intellectum, voluntatis tamen emendationem supponit, §. LIX.
Prius ex scriptura sacra comprobatur, §. LX.
sed & posterius, §. LXI.
Per sapientiam praecipue cognitio seu eruditio dirigitur, §. LXII.
A sapientia diuina seu spirituali, quo pacto differat sapientia humana, §. LXIII.
In quo vtraque conueniat, §. LXIV.
Sapientiae spiritualis diuersi dantur gradus, incrementum, & decrementum, §. LXV.
Omnes itaque regeniti sapientiae diuinae capaces sunt, sed in diuerso gradu, §. LXVI.
Diuersae eruditionis species, ex diuerso eius ad sapientiam aut humanam aut diuinam respectu, oriuntur, §. LXVII.
De prudentia, praesertim spirituali, §. LXVIII.
De reliquis virtutibus intellectus, quarum in scriptura sacra mentio iniicitur, §. LXIX.
Concluditur, in intellectu quoad gratiam considerato, imaginis diuinae restauratione resplendescere, §. LXX.
Fallacia naturae gratiam imitantis, quoad lucem seu cognitionem, §. LXXI.
Cognitio naturalis, interdum spiritualis cognitionis speciem mentitur, §. LXXII.
Fallacia naturae quoad sapientiam, §. LXXIII.
quoad prudentiam, §. LXXIV.
In donis itaque spiritualibus diiudicandis, & a naturalibus discernendis, cautione opus est, §. LXXV.

§. I.

VT homo ex duabus constat partibus essentialibus, anima & corpore * arctissimo vinculo inter se colligatis, ita in anima diuersae sunt facultates, quarum alias sine corporis commercio se exerere, quas *puras* dicere moris est, alias cum corporis operationibus coniunctas esse, quas ideo *mixtas* vocant, notum est, positumque extra dubium.

* Non

* Non ergo cum illis facio, qui hominem ex tribus partibus essentialibus constare autumant: licet hi ipsi quoque inter se non consentiant, sed diuersimode mentem suam explicent. Grauissimus citra controuersiam illorum error est, qui spiritum ab anima ita distinguunt, vt illum diuinae essentiae particulam statuant: quam sententiam ex Platonicorum Stoicorumque lacunis haustam, iterum in scenam producere, nonnullis volupe fuit: solentque eam in rem passim allegari IOSEPHVS STELLATVS in *pegaso sapientiae* siue *introduct. ad sapientiam veterum cap.* 3. IO. BAPTISTA HELMONTIVS *de sede animae n.* 17. THEOPHRASTVS PARACELSVS de *creat. homin. p.* 757. aliique. Platonis idem fuisse dogma, si quis cognoscere aueat, adeat MARSILIVM FICINVM *comment. in conuiu. Platonis orat.* 6. Hinc vero quidam occasionem adepti, vlterius progressi sunt, istam diuinae essentiae particulam labis expertem, salutis principium dixerunt, fidem ipsam in ea, & in eius a corporeorum vinculorum liberatione, modum perueniendi ad salutem quaesiuerunt, praecipua hoc ipso christianae religionis dogmata pessundantes, atque euertentes. Alii vero ethnica ista de origine animae commenta merito proscribentes, praeter mentem & corpus, medium aliquod principium, ad varias, quae in corpore humano conspiciuntur, operationes rite explicandas, admittendum censuerunt: quemadmodum rursus alii per medium istud principium, quod animam vocant, nihil aliud, quam sanguinem & spiritus animales intelligunt, quo sensu tres hominis partes asserit BERNARDVS CONNOR in *euangelio Medici articul.* 2. *p.* 7. Quorum licet tolerabilior sit sententia, sine vlla tamen & ratione partes hominis essentiales multiplicant, cum sanguis & spiritus animales, vel quodcunque operationum corporearum statuatur principium, commode ad corpus, seu partem hominis materialem, referatur. Perspicue & luculenter hoc expediuit S. C. TEVBERVS, in *moderato iudicio de quaestione theologica, an dentur tres partes hominis essentiales*, Magdeburgi anno MDCCVIII. edito, in quo & *p.* 21. ingenue meam hac de re sententiam exponit. Ad dicta scripturae, quae pro contraria sententia allegari solent, 1 *Thessal.* v, 23. *Matth.* xxii, 37. 1 *Cor.* ii, 14. 15. xiv, 14. *Ebr.* iv, 12. & reliqua, partim laudatus auctor respondet, partim facili negotio responderi potest. Interim legi, sed & expendi, merentur, quae ad locum 1 *Thess.* v, 22. illustrandum ex antiqua Ebraeorum Platonicorumque philosophia, adfert CAMPEGIVS VITRINGA *obseruat. sacrar. lib.* 3. *cap.* 4. *pag.* 526. *seqq.* vbi ex instituto de *duabus partibus mentis, spiritu & anima*, agit.

§. II.

Sed id quoque constat, meritoque ceu explicatum alibi * supponitur, animae separatim, qua puras suas operationes consideratae, duas iterum principes esse facultates, *intellectum* & *voluntatem*, quarum quaelibet, diuersas iterum variasque operationes habet. Quamquam nonnulli facultatibus puris, memoriam adhuc mentalem addunt, sub ipso tamen intellectu, facile comprehendam.

* Vid. *elementa philos. pract. part.* 1. *cap.* 2. *sect.* 1. § 2. *seqq.* Sunt equidem variae doctorum virorum de animae facultatibus sententiae, in quarum inquirere veritatem, hujus loci non est. PETRI cumprimis POIRETI multorum in se animos conuertit opinio, idque eo magis, quod integrum de eruditione systema, demonstrationemque Trinitatis personarum in diuinitate, aliasque magni momenti veritates theologicas, eidem superstruxerit; vt ex libro de *eruditione vera & falsa*, item ex *cogitationibus eius rationalibus de Deo, anima & malo*, intelligere licet. At accuratius rem considerantibus palam fiet, eum distinguere, quae non distinguenda erant, & praeter necessitatem animae potentias multiplicare. *Desiderium* parirer ac *acquiescentia* ad voluntatem rectissime referuntur, cum illud saltem bonum spectet, quod adhuc concupiscimus, haec vero bonum, quod iam obtinuimus. Voluntatem interim nostram ita cumparatam, vt terrestria & finita bona

eam exſatiare nequeant, lubentes concedimus, qua de re deinceps. Intellectum porro perperam in mera paſſione, ſeu facultate recipiendi lumen inuentum, conſtituit, & rationem ab eo diſcernit: cum & paſſio quaedam ac actio in intellectu ſe exerat, & haec ſpeciatim rationis nomine veniat. Monenda paucis haec fuerunt: quia horum obſeruatio per omnem theologiae campum late ſe diffundit. PETRI PETITI ſententiam, homini peculiarem vaticinandi facultatem in libro de *Sibylla* tribuentis, ex inſtituto confutaui in *diſſertat. an naturali homines pollent vaticinandi facultate?*

§. III.

Praeterea, intellectu percipere nos ideas rerum, easque inter ſe comparare, adhibita interdum idea tertia, ad reliquarum conuenientiam aut diſcrepantiam oſtendendam, itidem ex philoſophorum ſcholis, & ipſa conſtat experientia, vnde *percipiendi, iudicandi*, voce ſpecialiter accepta, & *ratiocinandi* vim, intellectui tribuere ſolent. Quae etiam, ſi accurate conſiderentur, quemlibet facile condocebunt, intellectum, neutiquam mere paſſiue, ſed omnino etiam actiue, ſe habere, in ſuis operationibus.

§. IV.

Paſſim harum operationum ipſa ſcriptura ſacra meminit, licet diverſis eas exprimat vocibus. Sic intellectui tribuit actum videndi, ſentiendi, quod cum prima operatione conuenire videtur, *Epheſ. I, 18. coll. 2 Cor. IV, 4. Eſ. VI, 10. Matth. XIII, 14. Rom. XI, 8. Pſ. CXIX, 18.* Nec male huc referas τὰ αἰσθητήρια *Ebr. V, 14.* Alterum intellectus actum, ſcriptura innuere videtur per verba νοεῖν *Matth. XXIV, 15. 2 Tim. II, 7.* νόει ἃ λέγω, conſidera, perpende, iudica, quae dico; κρίνειν *Rom. XIV, 5. Act. XIII, 46.* ἀνακρίνειν, διακρίνειν. *Luc. XXIII, 14. Matth. XVI, 3.* item per συνιέναι, quaſi committere, conferre, *2 Cor. X, 12. Luc. XXIV, 45.* Huc nonnulli etiam referunt τὸ δέχεσθαι *1 Cor. II, 14.* Ad vltimam denique operationem referas verba διανοεῖσθαι, λογίζεσθαι, συλλογίζεσθαι *Rom. VIII, 18. 2 Cor. X, 11. Marc. II, 8. Luc. V, 21. XX, 5.*

§. V.

Inſignis maxime inter reliquas intellectus operationes eſt ratiocinatio, quae diuerſas iterum ſortitur denominationes, prout aut certis aut probabilibus principiis, aut aliorum teſtimonio & auctoritate nititur, aut etiam ex ſignis communibus aut propriis, aliquid colligit: vnde *ſcientia, opinio, fides*, * *praeſumtio, coniectura*, &c. De conſcientia autem deinceps dicetur.

* Fides hic intelligitur in ſenſu philoſophico, neutiquam theologico. Sumitur equidem & apud philoſophos diuerſimode: interdum ſcilicet pro *conſtantia in ſeruandis promiſſis*; ſic fides dicitur fundamentum iuſtitiae apud HVGONEM GROTIVM *lib. 1. de iure belli & pacis cap. 1. §. 1. n. 4.* vinculum ſocietatis apud eundem *lib. 3. cap. 25. §. 1. n. 12.* Eo ſenſu, Regum fides vim inſtrumenti habet *lib. 2. cap 13. §. 22.* Interdum rectum animi iudicium, vel ipſam conſcientiam denotat: quorſum iureconſultorum, de *bona & mala fide*

fide formulas referas: de quibus SCHILTERVS *manud. philoſ mor. ad iurisprud. cap. 7. §. 12.* Cum vero pro ratiocinatione ſumitur, quae auctoritati & teſtimonio alterius innititur, ea hic innuitur ſignificatio. Longe aliter apud theologos eam vocem ſumi, notum eſt: quas ſignificationes nemo ſine imperitia confuderit.

§. VI.

Per inſtitutionem etiam & exercitationem naturalem, perfici vtcunque, & ad certas operationes prompte & dextre edendas, aptior reddi intellectus poteſt; vnde *ſcientia*, *prudentia*, *ſapientia* ψυχικὴ ſeu naturalis, *Iacob. I, 15.* aliique habitus intellectuales, de quibus philoſophi. add. *Luc. XVI, 8.*

§. VII.

Iam ſi, hiſce ita praemiſſis, quo pacto intellectus ſecundum naturam ſe habeat, inquiramus, ſummas maximasque imperfectiones, morbos grauiſſimos, immo nihil niſi ἀδυναμίαν in ſpiritualibus in eo deprehendemus.

§. VIII.

Generatim maximum intellectus vitium eſt, quod ad res materiales corporeasque ſibi repraeſentandas longe pronior ſit, quam ad ſpirituales, & immateriales. Tanta hinc quorundam, immo plurimorum deprauatio, vt de rebus etiam diuinis ſine corporearum rerum imaginibus cogitare nequeant, conceptus adeo cum ſumma Numinis, quod ſpiritus eſt, perfectione neutiquam conuenientes, ſibi formantes. Imperfectioni errorem addunt, qui, non alios homines ſibi conceptus formare poſſe, putant: vt in contrarium contra alterumque extremum procurrunt, qui ad ſpirituales, immaterialesque conceptus longe aptiorem, quam ad materiales, hominem contendunt, & tantum non in angelum, corporis omnis expertem, commutant.

§. IX.

In prima, quam vocant, intellectus operatione imperfectiones varias, ignorantiam, errorem, idearum confuſionem, imperfectionemque ipſa etiam ratio deprehendit. Et licet in naturalibus quoque hae intellectus imbecillitates longe maximae ſint, in ſpiritualibus tamen tantae ſunt, vt homines irregeniti non tantum ἐσκοτισμένοι τῇ διανοίᾳ, ſed omnino σκότος *tenebrae*, dicantur. *Epheſ. IV, 18. V, 8.* Speciatim itaque & ignorantia hominibus irregenitis tribuitur, *1 Tim I, 13. 1 Petr. I, 14.* & error, *Epheſ. IV, 22. Rom. I, 27. 2 Petr. II, 18. 19.* Cognitionis autem in ſpiritualibus obſcuritas quaedam & imperfectio, in regenitis etiam adhuc deprehenditur, qui δι ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι item ἐκ μέρους tantum cognoſcunt. *1 Cor. XIII, 12.*

§. X.

§. X.

Deprehendas quoque in hac intellectus operatione, ob arctiſſimam intellectus & voluntatis, omniumque facultatum connexionem, ſingularem quandam ad mala quaevis pronitatem, homine ſemper promtiore exiſtente, ad eos ſibi formandos conceptus, qui philautiae prauae, & cupiditatibus illicitis quam maxime ſunt conuenientes. *Gen. VI, 5. VIII, 21.* Quod & ſpeciatim in ſingulis fere hominibus conſpicere licet, pro cuiusque indole, diſpoſitione, temperamento. Sic videas nonnullos ad talia de Deo, attributisque diuinis cogitanda, & docenda paratos, quae a crudelitate prope abſunt, abſolutum aliquod reprobationis decretum a ſumma eius perfectione non abhorrere credentes, quod illud ſecundum eas rerum notiones, quas ſecundum ſuam indolem ſibi fingunt, forte in laude poſitum, certe a naturae diuinae excellentia non alienum ſit. Rurſus qui ad miſericordiam ipſi ſua natura proni ſunt, miſericordiam quoque Numinis facile eo vsque extollunt, vt illud iuſtum quoque eſſe, immemores ſint. Videas porro, non pro affectuum modo, ſed pro ſtudiorum etiam diuerſitate, diverſos ſibi homines de rebus diuinis formare conceptus, philoſophicos, mathematicos, mechanicos, politicos, &c. vnde errorum ſaepe nec modus, nec finis.

§. XI.

Cum etiam rerum diuinarum cognitio, iuxta ſcripturam ſacram, *lucem & vitam* coniungentem *Pſ. XXXVI, 9. Ioan. I, 4.* viua & efficax eſſe debeat, naturae corruptae vitium eſt, ſi ea *mortua* ſit & *inefficax*, cognitionis quidem, ſtilo ſcripturae ſacrae, nomine indigna conf. *1 Ioan. II, 3. 9. Ioan. X, 14. 2 Tim. II, 19.*

§. XII.

In altera mentis operatione, non minor ſe prodit naturae noſtrae corruptio, quippe in qua itidem & *error* & *falſitas* in iudiciis, tum ratione *quantitatis*, tum *qualitatis* deprehenditur, praeterea *fluctuatio* ſeu *dubitatio* inconſulta, & intempeſtiua *admiratio*.

§. XIII.

Errorum iudicii, tanta varietas, tanta multitudo eſt in ſpiritualibus, tum in theoreticis, tum in practicis, vt eam vix quisquam mente capere poſſit. Et quantumuis leuis error ſit, corruptae tamen naturae eſt indicium: quantumuis etiam innocuus videatur, in maxima tamen facile homines coniicit pericula, & ad fidei vitaeque ac morum corruptionem plurimum valet. *Koheleth VII, 26. Sap. X, 5. Iacob. V, 20. 2 Pet. II, 18. 1 Ioan. IV, 6.*

§. XIV.

Digitized by Google

§. XIV.

Fluctuationis etiam dubitationisque, (vnde tandem ſcepticiſmus) quanta pernicies ſit, conſtat. vid. *Epheſ. IV, 14.* Quam non effugient, qui non ſpiritus ſancti gratia ad certitudinem perducuntur. *Prouerb. XVI, 2. XXI, 2.* Eam tamen dubitationem, quae ad accuratiorem ſui explorationem tendit, neutiquam damnamus, commendante eam ipſo apoſtolo, *2 Cor. XIII, 5.* Etſi enim omnis dubitatio in ſe quaedam ſit imbecillitas, eo tamen intuitu bona eſt, cum ad maiorem conſequendam certitudinem adhibetur.

§. XV.

In iudiciis quoque magna ad praua quaeuis, praeſertim ad temere iudicandum, conſpicitur pronitas. Namque & hic cupiditatum vis ſe prodit: vnde ἐπιθυμίαι τῆς ἀπάτης, quibus perit, magisque corrumpitur vetus homo, *Epheſ IV, 22.* Quare & illis, qui in ſtatu gratiae ſunt, ſemper opus eſt renouatione, τῷ πνεύματι τὸ νοὸς *in ſpiritu mentis noſtrae, ibid. verſ. 23. Col. III, 10.* vt in captiuitatem redigatur omnis cogitatio ad obediendum Chriſto, *2 Cor. X, 5.*

§. XVI.

Ratiociniorum quanta ſecundum naturam ſit prauitas atque corruptio in ſpiritualibus, vel hinc intelligere licet, quod & ſuis ipſa laborent vitiis, & plerumque, quae reliquis mentis operationibus adhaerent, recipiant, iisque innitantur. Nullum praeterea ſophiſmatum eſt genus, quo non increduli, improbique homines ſe decipiant miſere: mox principii petitionem committentes, mox fallacia non cauſſae vt cauſſae, aut a dicto ſecundum quid ad dictum ſimpliciter, mox alia ratione, aut ſibi ipſis, aut aliis illudentes.

§. XVII.

Prauitas illa & determinatio ad praua, vel maxime etiam in ratiociniis eluceſcit. Hinc ματαιότης τὸ νοὸς vanitas intellectus *Epheſ. IV, 17.* & de ethnicis Paulus: ἐματαιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν *Rom. I, 21.* & faciunt voluntatem τῶν διανοιῶν mala quaeuis ſuadentium, *Epheſ. II, 3.* Iſti ſunt σκολιοὶ λογισμοὶ, peruerſi illi ſyllogiſmi, qui nos procul a Deo ſegregant, *Sap. I, 3.*

§. XVIII.

Quanta naturae deprauatio, in *credulitate, incredulitate, ſuſpicione, calliditate, imprudentia* conſpiciatur, per ſe patet, & aliunde * quoque conſtat. Credulitas partim voluptatis, partim & maxime qui-

dem auaritiae filia, ſuperſtitionis mater eſt: incredulitas, ambitionis plerumque filia, atheiſmi haud raro eſt genetrix. Suſpicionem, cum vitiis connexis inter grauiſſima peccata refert Paulus, *Rom. I, 29.* & cum charitate conſiſtere non poſſe, docet, *1 Cor. XIII, 7.*

* *Elem. philoſ. pract. part. 1. cap. 3. §. 16. ſeqq.*

§. XIX.

Habitus intellectuales, *ſcientia, prudentia*, &c. modo reuera tales ſint, dignique iſto quo veniunt nomine, vt homo iis imbutus, reuera eruditus, prudens, &c. cenſeri queat, ita comparati ſunt, vt accedente gratia, ſanctificari, dirigique ad bonum & ſalutarem vſum queant: at naturae corruptae iuncti, deprauantur & corrumpuntur & ipſi, hominibusque ſaepe occaſionem ſeipſos magis magisque deprauandi, ſuppeditant: indeque fit, vt ſapientia ἐπίγειος, & ψυχικὴ, tandem fiat δαιμονιώδης, *Iacob. III, 14.* Hinc etiam non multi σοφοὶ κατὰ σάρκα, vocationem diuinam acceptant, *1 Cor. I, 26.*

§. XX.

Ceterum complexus ille facultatum ac operationum intellectus, etiam *rationis* nomine venire ſolet: in qua vel maxime naturae corruptionem eluceſcere, contendunt quamplurimi, quibus refragantur alii, rationem quantis poſſunt, laudibus extollentes. Litem vero omnem dirimere haud adeo difficile, modo, quid vtriusque *rationis* nomine veniat, attendamus.

§. XXI.

Diuerſimode namque vox haec accipitur: ſed ad duas ſignificationes principes, quae quidem in cenſum veniant, reliquae reduci poſſunt, * Aut enim ipſae intellectus *facultates*, vel ſi mauis, intellectus ipſe, aut *principia* rationis, hoc eſt axiomata, de quorum veritate nemini dubitare fas eſt, hoc nomine veniunt. Perinde eſt, ſi dixeris, *rationis* vocem ſumi aut *ſubiectiue*, aut *obiectiue*, prout in ſcholis loqui amant.

* Ra ionem, qua a brutis differimus, alii aliter definiunt: & miſerum eſt, in ipſo limine, & communi intelligendi principio etiam diſſide.e philoſophos, cum quid illud ſit, quo ſe omnes nixi, quodque ſequi ſe gloriantur, indagant. Ita recte IVSTVS CHRISTOPHORVS SCHOMERVS pronunciat, in *theologia morali cap. 3. §. 3. p. 62.* vbi varias rationis definitiones adfert: ipſe in eam tandem ingrediens ſententiam, rationem eſſe *facultatem diſtincte reflectendi ſuper conceptus & cogitationes noſtras.* Quo ipſo patet, eum rationem pro facultate accipere, ſeu animi poten ia: at nimis arctis eam circumſcribit limitibus, ad reflexiuam cognitionem ſuper conceptus & cogitationes noſtras eam reſtringens: cum per loquendi conſuetudinem vſus vocis latius pateat, & ad totum intellectum, ſi pro facultate accipi.tur, rectius referatur. Nos rationis definitionem tradere, nec eſſe eſſe non putamus, cum, quid intellectus, quid principia rationis ſint, nemo ignoret: ad haſce vero ſignificationes ceu praecipuas, reliquae facile referri poſſunt. Et hinc etiam liquet, quid de lite, quae hac de re inter IO. LOCKII & PETRI POIRETI quosdam defenſores orta eſt, cenſendum

ſendum ſit. LOCKII diſcipulus rationem, vti fidei opponitur, definit, quod ſit *aſſenſus propoſitioni alicui praeſtitus ob propriam eius euidentiam, vel immediatam, vt in principiis, vel mediatam, vt in concluſionibus.* Coniungit itaque velut vtramque ſignificationem, & pro facultate pariter ac principiis ſimul rationis vocem accipit, propoſitionis euidentiam, cui aſſenſus innitatur, ad rationem requirens; deinde, in quantum pro facultate vox accipitur, rurſus ſine cauſſa ad actum quendam facultatis, ſeu aſſenſum, hanc ſignificationem reſtrinigit. Deinceps tamen in ipſa tractatione pro mera facultate vocem rationis accipit, & ita vocis ambiguitate lectori illudit. POIRETI contra defenſor rationem definit per *facultatem, qua homo ex habitis quondam perceptionibus realibus, earumque veſtigiis, multimodas abſentium obiectorum formare ideas, easque iterum ſecum inuicem comparare, componere, diuidere, pluriumque modis conſiderare, conſiderando ab vna ad alias diſcurrere, & ſic nouas notiones aliis ex aliis conſtruere, ſeu nouas indies conſequentias nectere, inque eo opere plurimos errores committere, aptus eſt.* Rationem hîc pro facultate accipi, patet: at perperam auctorem cum POIRETO rationem ab intellectu diſtinguere, iam ſupra obſeruatum eſt, Breuius antea dixerat, rationem eſſe *facultatem pingentem, vmbratilem, ſterilem*: vnde intellectum ceu facultatem mere paſſiuam, & realem, a ratione diſtinguit; quamvis noſter auctor varias intellectus ſpecies conſtituat, & intellectus actiui nomine rationem complectatur. Quae partim gratis ſumuntur: partim ita comparata ſunt, vt receptae vſitataeque notiones ſine neceſſitate immutentur. Sed noſtra id nunc non adeo refert. conf. *fides & ratio collatae, ac ſuo vtraque loco redditae, aduerſ. principia Io. Lockii &c. p. 25. ſeqq.*

§. XXII.

Priori modo, ſi vox rationis capiatur, expendendae rurſus eius vires ſunt, tum in *naturalibus*, tum in *diuinis*. In naturalibus, quo nomine res etiam morales & ciuiles intelligimus, inſignem eſſe rationis, ſi recte inſtruatur & dirigatur, vim, etſi plurimis circumſepta etiam ſit imperfectionibus, ex hactenus, vt puto, dictis conſtabit. Et hoc modo rationi ſua conſtat laus, ſicut & habitibus, qui illi perficiendae, & excolendae inſeruiunt.

§. XXIII.

At in diuinis, ratio, hoc modo accepta, coeca eſt, *2 Cor. IV, 4.* obſcurata, *Epheſ. IV, 18.* tenebrae, *Epheſ. V, 8.* ὁ δύναται γνῶναι, *1 Cor. II, 14.* immo ἀνόητος eſt, *Tit. III, 3.* ἀσύνετος, *Rom. I, 21.* * Namque non tantum in ſingulis intellectus operationibus maximae deprehenduntur imperfectiones, ſed pronitas illa ad praua accedit, quam identidem in ſingulis intellectus operationibus obſeruauimus: idque ob arctiſſimum omnium animae facultatum, praeſertim intellectus, & voluntatis, inter ſe nexum. ** Quare ſi vel maxime ratio, hoc ſenſu accepta, circa principia in ſe vera verſetur, & ea vt vera admittat, ad minimum in applicatione, ſe inimicam prorſus & aduerſam conſilio Dei de hominum ſalute, demonſtrabit. Atque ita capienda ſunt illorum effata, qui ad ductum ſcripturae ſacrae contendunt, & inculcant: rationem in diuinis veritatibus eſſe remouendam, cohibendam, captiuandam, deteſtandam; idque praeeunte ſcriptura ſacra, *Rom. VIII, 6. 7. 2 Cor. X, 5.* coll. *Rom. XVI, 16. Coloſſ. II, 8.*

* Interim

* Interim ratio quantumuis coeca, stulta, corrupta, manet tamen ratio, id est, ea facultas, qua homo cognoscit & iudicat: adeo quidem, vt homo nihil omnino, quale illudcunque, sit, cognoscere & iudicare valeat, nisi per rationem suam, tanquam medium, organon, instrumentum omnis cognitionis. Quamobrem ipsae etiam res diuinae, mysteriaque, in quantum cognosci possunt, non aliter, quam ratione, ceu omnis cognitionis organo, cognoscuntur. Et huc ea pertinent, quae prolixe PETRVS DANIEL HVETIVS disputat, *fidem, & cum ab homine suscipitur, & postquam suscepta est, rationis viam non aspernari: in quaestionibus Alnetanis, de concordia rationis & fidei, lib. 1. cap. 3. p. 35 seqq.* Hoc tam manifestum, vt negari a nemine queat. Quod si probe obseruetur, sophisma sectatoris illius Lockiani, quo rationis praetide ὑποχὴν & praestantiam probare annititur, facile dilui potest. *Diuina*, inquit, *fidei necessarii praesupponit certa scientiam, qua, reuelationem illam & testimonium, cui innititur, vere voce fere a Deo, cognoscatur. Haec certa scientia acquiri debet aut per rationem, aut per fidem: non autem per fidem, alias praesupponeret semet ipsam, & daretur processus in infinitum, ergo per rationem.* Non inquiram, an fidem recte definierit: cui facile demonstrari queat, & LOCKII & POIRETI defensorem hic multum a recto tramite obberrare. Ad argumentum saltem quod attinet, moneo, certam illa de scripturae sacrae diuina auctoritate coniectionem acquiri per internum spiritus sancti testimonium, quod fidem diuinam in nobis gignit: fides humana acquiritur equidem per argumenta varia, in quibus cognoscendis & diiudicandis vsus rationis organicus & instrumentalis est: sed quid inde? Num ideo ratio praeferenda fidei? instrumentum scilicet seu organon, opera, quod per illud producitur? Minime.

** Rationem per affectus corrumpi misere, excaecari & deprauari, adeo notum est, vt superuacaneum videatur, quid quam addere. Interim exemplo Graecanicorum philosophorum luculenter hoc ostendit CAMPEGIVS VITRINGA, *in dissertat. de philosophia Graecorum, vitio affectuum corrupta*, quae exstat in *obseruationibus* eius *sacris lib. 3. cap 12. pag. 633. seqq.* Summa eo redit: doctrinam euangelii siue Christi crucifixi, τοῖς ἔθνεσι Graecis, hoc est, Graecorum praecipue philosophis, μωρίαν stultitiam esse, Paulus pronunciat 1 *Cor.* 1, 23. id innuens, philosophos in doctrina euangelii non animaduertisse nexum & ordinem viarum DEI, DEO dignum: quod nimirum, quae in euangelio de DEO & viis DEI proposita sunt, eo ordine eaque sapientia non perspexerint esse digesta, vt DEVM putauerint illius doctrinae esse auctorem: sed contra sibi persuaserint, doctrinam illam de iustitia DEI demonstrata in Christo crucifixo, omnino esse alienam ab iis perceptionibus, quas homines ex communi principio rationis de DEO, eius que viis h. e. modo & ordine agendi cum hominibus, colligerent. Haec sane clare colligitur ex iis, quae Lucas narrat *Actor.* XVII, 18. Quod si iam in causas inquiramus, cur euangelium a Paulo gentibus praedicatum, iis fuerit stultitia? alterutrum horum statuendum videtur: vel quod euangelium repugnet *sanae rationi*, hoc est, *rectis & genuinis rationis principiis*, vel quod philosophorum perceptiones de doctrina religionis *secundum sanam rationem* formatae non fuerint. Prius sane dici nequit, vt ex dicendis constabit, ab auctore vero inde etiam probatur, quod 2 *Cor.* IV, 2. Paulus profiteatur, in euangelio esse φανέρωσιν τῆς ἀληθείας, per quam, qui hanc doctrinam profitetur, se possit commendare conscientiae hominum: hoc est, veritatem euangelicam non modo non repugnare notionibus purae rationis, sed etiam veritates, naturae nobis cognitas, de DEO & homine, per verbum euangelii excitari & illustrari. Sane ea mens in loco citato apostoli, non disputo: res ipsa dubio caret, principiis sanae rationis doctrinam euangelii non repugnare. Nihil ergo aliud superest, quam vt concludamus, perceptiones philosophorum de doctrina religionis secundum sanam rationem formatas non fuisse. Si porro quaeras: quae eius rei causa? corruptam prauis affectibus philosophorum fuisse rationem, respondet, idque ex ipsa illorum doctrina comprobat. Enimuero, licet interdum de hominum miseria conquererentur philosophi, intimam tamen naturae humanae corruptionem perspectam non habuerunt. Hinc magno in eam inierunt sententiam consensu, adesse homini facultatem recte viuendi, & a vitiis se conuertendi ad virtutem, idque propriis viribus. Idcirco Cotta apud CICERONEM: *atque hoc quidem*, inquit, *omnes mortales sic habent, externas commo-*

commoditates, vineta, segetes, olueta, vbertatem frugum & fructuum, omnem denique commoditatem, prosperitatemque vitae a diis se habere: virtutem autem nemo vnquam acceptam DEO *retulit. Nimirum recte. Propter virtutem enim iure laudamur, & in virtute recte gloriamur. Quod non contingeret, si id* DONVM ADEO NON A NOBIS, *haberemus, lib. 3. de natura deorum.* Paucis & neruose SENECA, *stultum esse*, ait, *bonam mentem a* DEO *optare, cum vnusquisque eam a se impetrare possit.* Idque & HORATIVS innuit, dum ex Stoicorum disciplina vitam quidem a Numine petit, at virtutem lectari, id in sua esse potestate profitetur: *det vitam, det opes, aequum mihi animum ipse parabo lib. 1. epist. 18. conf.* & M. AVRELIVS ANTONINVS *lib. 5. de seipso aa seipsum §. 14. & lib. 6. §. 15.* ac quae prolixius hac de re disserui in *dissert. 2. de erroribus Stoicor. in philos. morali §. 9.* Ea ergo cum gentilium animis de viribus hominum naturalibus quoad virtutum exercitium sederet sententia, quid mirum, quod euangelii doctrina illis vila fuerit μωρία? Qui homines, recte inquit antea laudatus auctor, libero concipit arbitrio, & facultate ad virtutem & vitium, is sibi in eo blanditur, quod indoles humana tantopere non sit vitiata, ac reuera est. Is minuit vim peccati, vt suam vim extollat ac depraedicet. Id vero ex quo alio oritur principio, quam ex concupiscentia & affectu, & inordinato amore erga se ipsum? Quod pluribus deducit *l. cit §. 8. p. 640. seqq.* In sententia porro, de *incorrupta bene agendi facultate*, indicium est superbiae peccatoris, qui affectus est omni peccatori communis. Quid enim hoc est dicere, *possum virtuti studere, vbi volo*, liue τὸν προαιρετικὸν *arbitrium hominis nequidem ipsos Deos cogere posse*, quod Stoicorum fuit? Nihil profecto magis doctrinae euangelii, gratiam DEI, ceu vnicam salutis & bonorum etiam operum causam, praedicanti aduersatur, quam haecce σοφία plane carnalis. Haec vero paulo prolixius edisserere volui, vt vel hocce exemplo constaret, quantopere prauis affectibus deprauetur ratio. Plura vero auctor antea laudatus suppeditabit.

§. XXIV.

Nimirum, rationem hoc modo pro ipsis intellectus facultatibus acceptam, considerant isti, non *abstracte & ratione essentiae*, prout esse debebat; sed *concrete, & ratione existentiae*, prout reuera hodie existit in hominibus, iisque non *regenitis*, quippe in quibus ratio iam purificata est & sanctificata, licet omnium imbecillitatum neutiquam immunis, * magisque adeo & magis subiuganda, sed in irregenitis, qui per prauas cupiditates eam magis magisque corrumpunt.

* Hinc Petro qui iam aliquamdiu in schola Christi versatus erat, dicebatur: οὐ φρονεῖς τὰ τοῦ θεοῦ *Matth.* XVI, 23. atque aliis discipulis: *o! amentes & tardi corde ad credendum, Luc.* XXIV, 25.

§. XXV.

Quod si vero *rationis* nomine veniant ipsa principia rationis, tum cautius incedendum. Sunt ea, in genere spectata, duplicia, *formalia*, vt nonnullis loqui placet, ac *materialia*. * Priora, scilicet formalia, adeo sunt vniuersalia, vt eorum vsus, modo sit verus ac sobrius, sit licitus & plane egregius. Materialia principia, pro diuersitate rerum & multitudine disciplinarum, varia sunt & diuersa. Omnia vero haecce principia, si modo vere principia sint, ** hoc est, requisita veri principii habeant, vt sint vera, euidentia, in suo genere adaequata, reiici a nemine mortalium possunt, multo minus *rationis* nomine veniunt,

cum haec vt corrupta, malesana, & verbo Dei inimica, damnatur. Vocaueris etiam haec principia recte, *lumen rationis*, quod nomen rationi, priori modo acceptae, perperam tribueris. Intellectus namque veritatem percipit, & apprehendit, vt oculus lumen, adeoque id, quod intellectum illuminat, distinctum quid & diuersum ab intellectu esse debet, vid. *Ps. XXXVI, 10. CXIX, 105.*

* Formalia principia vocantur, quae ad formam modumque rite argumentandi requiruntur: quae vero ad materiam argumentorum pertinent, *materialia* vocari solent. De vtrisque accurate agit B. IOAN. MVSAEVS *de vsu principiorum rationis & philosophiae in controuersiis theologicis, lib. 2. cap. 2. p. 204. sqq.* In toto hocce opere erudite contra NICOLAVM VEDELIVM ostenditur, quis legitimus principiorum rationis in theologia vsus sit: perperamque ab eodem dictum, demonstratur, nostrae ecclesiae theologos, abusum rationis in Reformatis damnantes, occasionem Romanensibus nouam suam artem seu methodum, qua non alias aduersariorum suorum probationes, quam quae diserte scripturae verbis, reiecto consequentiarum vsu, nituntur, admittendas contendunt, procudendi suppeditasse.

** Id quidem probe obseruandum. Subinde enim contingit, vt aliquid pro principio, seu pro clara & euidenti veritate, habeatur, in quo tamen error lateat & falsitas. Sed id quoque haud raro contingit, vt quis putet, cum perspicua aliqua veritate aliquid pugnare, quod tamen cum ea amice conspirat. Harum obseruationum cum immemores sint mortales, mirum non est, quod diuersa ratione hic agatur in praeceps. Nonnulli pugnam inter rationem & fidem tantam comminiscuntur, quae non nisi cum alterius partis euersione, tolli queat. Alii vt pugnam istam tollant vel cupient, rationis imperio subiicere fidem non dubitant. Atque hoc Socinianis, aliisque, perquam solenne est, qui mysteriorum omnium expertem religionem christianam esse volunt. Scilicet in eosdem, quos supra notauimus, scopulos impingunt. Principia quaedam rationis fingunt, quae nihil minus sunt, quam principia. Exempla videre licet in ANDREAE RESLERI *Metaphysica*, quam vocat, *Photiniana*. Deinde, repugnare aliquid apertae & claraе veritati, subinde contendunt, quod tamen amica conspiratione cum ea consentit. Vtriusque erroris exempla exhibet HERMANNVS WITSIVS in *dissertat. de vsu & abusu rationis*, quae est 17. in parte secunda *miscellaneorum* eius *sacrorum*, §. 17. & 18. Enimuero, pugnam nullam esse inter rationem & fidem, quilibet, vtramque paulo accuratius considerans, facile intelliget. Idque de ratione, si primi facultate eam accipias, sana & emendata, verum est, non minus etiam de principiis rationis veris & genuinis. Non enim ratio, sed quod in ratione, vtroque modo accepta, corruptum, fallum, erroneum est, veritati diuinae repugnat. Et sanae rationis non minus auctor Deus est, quam fidei. *Absit*, inquit AVGVSTINVS *epist. ad Consentium*, quae est 222. *vt hoc in nobis Deus oderit, in quo reliquis animantibus excellentiores creauit. Absit, inquam, ne ideo credamus, vt rationem accipiamus siue quaeramus, eum & credere non possemus, nisi rationales animas haberemus, &c.* Sed dum rationi, praesertim pro principiis sumptae, iustum ita pretium statuimus, eam suis tamen simul circumscriptam vnlumus limitibus. Etenim dum ratio seu intellectus, ex notionibus sibi notis principia ista seu axiomata formar, cogitandum, multa esse posse ignota, & nostro intellectui non perspecta. Ideoque mirandum non est, quod mysteria fidei, limites istos captumque rationis multum transcendant. Ideoque neutiquam licet rationi mysteria fidei eo nomine reiicere, quod nihil vnquam iis simile in suis ideis ac notionibus inuenerit. conf. 1 *Cor.* 11, 9. Praesertim cum vel ipsa ratio doceat, multa in Dei infinitate & consilio eius latere, quae ipsa per se assequi non possit: Deoque dignum esse, ea de se reuelare, quae captum nostrum superant. Praeterea, si ponamus, extare reuelationem diuinam, in qua Deus voluntatem suam erga homines, viamque perueniendi ad salutem hominibus manifestauit, quod hodie apud omnes, qui se christianos vocant, positum est, certe esse debet, extra controuersiam, & in ea reuelatione occurrere, quae rationis captum transcendunt, manifestum est, in inquirendo diuinorum verborum sensu, non esse tum audiendam primo rationem, qui ex se de iis rebus

rebus velit, ſed vnice attendendum, quid ipſa verba, ſecundum regulas hermeneutices recte explicata, ſignificent. Etenim ſi ratio ipſa de rebus eiusmodi aliquid aſſequi aut ſtatuere poſſet, non opus fuiſſet reuelatione: hoc ipſo igitur, dum Deus ea reuelauit, voluit, vt iis, quae reuelauit, ratio acquieſceret. Recte nanque IVSTINVS martyr dixit: *ὁ χρὴ γὰρ τοῖς ἡμετέροις ἐνθυμήμασι μετρῶν τὰ Θεοῦ τὰ ἔργα, ὑπὲρ νοῦν γὰρ καὶ διάνοιαν καὶ λόγον τὰ Θεοῦ ἔργα: non enim oportet cogitationibus noſtris metiri opera Dei, quia ſuper intellectum, & ſenſum, & rationem ſunt opera Dei*, in *confutat. Graecar. quaeſt. p.* 134. Nec minus appoſite FRANCISCVS BACO DE VERVLAMIO: *Praerogatiua Dei totum hominem complectitur; nec minus ad* RATIONEM, *quam ad* VOLVNTATEM *humanam extenditur. Quare, ſicut legi diuinae obedire tenemur, licet reluctetur voluntas, ita & verbo Dei fidem habere, licet reluctetur ratio. Etenim ſi ea duntaxat credamus, quae ſunt rationi noſtrae conſentanea, rebus adſentimur, non auctori: quod etiam ſuſpectae fidei teſtibus praeſtare ſolemus. Quanto igitur myſterium aliquod diuinum magis fuerit abſonum & incredibile, tanto plus in credendo exhibetur honoris Deo, & fit victor in fidei nobilior; de augment ſcientiar. lib. 9. cap. 1. p.* 488 add PETRVS DANIEL HVETIVS in *Quaeſtionibus Alnetanis de concordia rationis & fidei, lib. 1. cap. 4. & 5.*

§. XXVI.

Principia vero iſta rationis, ſi quidem vere talia ſint, vti poſita ſunt extra dubium, ita neutiquam negandum, rationem ſeu intellectum non tantum perperam ſubinde in applicatione iis vti, ſed alia etiam principia, quibus in vitae directione vtatur, iis adiungere, quae licet ſibi principiorum loco eſſe neget, reuera tamen ſequitur, ceu vnicam vitae morumque cenſuram, * cuiusmodi illud eſt: quidquid amori proprio, aut amori mundi, conuenit, illud verum & bonum eſt, & quidquid illi repugnat, malum ac falſum eſt, & quae reliqua ſunt, eiusdem generis. Haec principia *implicita* merito dixeris, quod homo ſaepius neſciat, ſe ea ſequi, cum tamen ſequatur vel maxime: item *carnalia*, quod homo naturalis non poſſit non *κατὰ σάρκα*, viuere i. e. agere, ſentire, iudicare. *Rom. VIII, 9. 12. 13. Epheſ. IV, 22. Geneſ. VI 3.* Fontem cauſamque rei facile etiam deprehenderit, qui arctiſſimum facultatum animae, ſpeciatim intellectus & voluntatis, nexum, & huius quod in illum exercet imperium, ſecum expenderit. Et ita ſane *ratio*, ſeu intellectus nondum illuminatus, cum falſis ſuis ratiociniis, principiisque carnalibus, & verorum principiorum abuſu prauaque applicatione, merito inter *naturae corruptae* illuſtria documenta refertur, & ceu inimica verbo diuino, proſcribitur.

* Hoc pluribus euincitur, & accurate deducitur, in diſſertatione de *aeſtimatione rationis humanae theologica*, quae ſub praeſidio PAVLI ANTONII, theologi Hallenſis celeberrimi, anno MDCCVIII. prodiit.

§. XXVII.

Luculenter intellectus rationisque deprauatio ſe prodit, in graviſſimis illis vitiis, quae diuinae veritatis cognitioni oppoſita ſunt, & quo magis damnantur, eo magis hominum peruerſitate retinentur, qualia

qualia sunt, *scepticismus*, *religionum indifferentismus*, *rationalismus*, *haeresis*, *enthusiasmus*, *fanaticismus*. Aut enim veritatem omnem in dubium vocat ratio, nec certi quid, vbi pedem figat, sibi inuenire videtur, vnde *scepticismus*; aut veritatem contemnit, omniaque eodem loco habet dogmata, vnde *religionum indifferentismus*; aut reiecta reuelatione suae immemor imbecillitatis, viribus suis nititur, viamque ad salutem sine duce, se inuenire posse confidit, vnde *rationalismus & naturalismus*; aut pro reuelatione per verbum diuinum facta, reuelationes proprias, motus & instinctus, quos pro diuinis habet, adsumit, eosque vt doctrinae vitaeque normam sequitur, vnde *enthusiasmus*; aut vana quadam incertaque persuasione, omni fundamento destituta, nititur, vnde *fanaticismus*; aut denique scripturam quidem assumit, eiusque nititur auctoritate, sed praue eam interpretatur, & ad errores pertinaciter tuendos, detorquet, vnde *haeresis*.

§. XXVIII.

Scepticismum, praesertim theologicum, * de quo nobis nunc sermo est, grauissimum esse intellectus morbum, etsi voluntatis vitia ad eum producendum, fouendum, augendum, conferant plurimum, nemo inficias iuerit. Perinde enim est, ac si veritatem lucemque omnem tollat eiusmodi homo, in tenebris data opera ambulaturus: similisque κλύδωνι θαλάσσης ἀνεμιζομένῳ καὶ ῥιπιζομένῳ, vt eleganter Iacobus loquitur, *cap. I, 6.* idem ἀκατάστατος, *inconstans in omnibus viis suis, vers. 8.* Procul ab eiusmodi vitio absunt in statu gratiae constituti, obsignati quippe spiritu sancto, *2 Cor. I, 22.* vnde confidenter dicunt: *scio, in quem credo &c. 2 Tim. I, 12.* Omnis autem omnino scepticismus, siue in credendis, siue in agendis versetur, siue vniuersalis sit, siue particularis, & ad certa tantum dogmata se extendat, inter naturae corruptae opera, morbosque intellectus grauissimos, a nobis refertur. add. *Proverb. XVI, 2. XXI, 2.*

* Dantur enim varia scepticismi genera. Vniuersalis alius est, alius particularis. Et hic iterum aut theologorum & scripturae sacrae, aut philosophorum scita, conuellit & labefactat: idque rursus vel directe, ipsorum principiorum dubiam reddendo aut veritatem, aut certitudinem, aut indirecte, talia defendendo dogmata, quibus velut per cuniculos ipsorum principiorum certitudo euertatur. Pluribus haec omnia edisserui in dissertat. de *scepticismo morali*, quae in *analectis historiae philosophicae* extat, §. 3. 4. *seq.* De discrimine inter scepticismum theoreticum & practicum, *ibid.* §. 16. dictum.

§. XXIX.

Coniuncta quidem haud raro cum scepticismo est, *indifferentia religionum*, ab eo tamen diuersa. Fieri enim potest, vt non tam dubitet de

de religionum veritate, qui eas vno eodemque loco habet, quam eam prorſus neget, ſiue quod nullam omnino admittat ipſe religionem, ſiue coli Numen ſine veritatis cognitione poſſe exiſtimet, ſiue denique diſſentientium a ſua opinione errores, pro innocuis & minime fundamentalibus, certe pro talibus habeat, qui non obſtent, quo minus Deum quis rite colere poſſit. Vnde & varias *indifferentismi religionum* ſpecies, & gradus eſſe conſtat: * cuius & in eo conſtat diuerſitas, quod mox ad plures, mox ad pauciores religiones, ſeſe extendat. Summa inde humani intellectus peruerſitas eluceſcit, dum nouimus, ſuperſtructos eſſe debere eos, qui ſalutis aeternae compotes fieri cupiunt, ſuper *fundamentum apoſtolorum & prophetarum, lapide angulari exiſtente ipſo Ieſu Chriſto, Epheſ. II, 20.* add. *1 Cor. III, 11.* Vti vnicum ergo ſalutis fundamentum, ita, quidquid cum hocce fundamento conſiſtere nequit, reiectaneum: quique aliud euangelium, quod doctrinae apoſtolorum non conforme, praedicat, anathema eſt. *Gal. I, 7.*

* Eſt nimirum indifferentismus religionum vel vniuerſalis, vel particularis. Vniuerſalis eſt qui omnes religiones, chriſtianam, iudaicam, ethnicam, muhammedanam, vno eodemque loco habet, hoc eſt, omnes contemnit, nec vnam alteri praeferendam cenſet. Idque iterum aut ideo, quod nullam religionem pro vera habet, vel quod ſolam naturalem admittit. Si prius, cum *atheismo* coniunctus eſt indifferentismus: ſi poſterius, cum *naturalismo*, de quo deinceps. Particularis ad eas ſaltem ſe extendit ſectas, quae communi chriſtianorum nomine comprehenduntur: ſed iterum aut ad omnes, aut ad quasdam. Fundamentum praeterea huius indifferentismi diuerſum eſt: namque vel ideo perinde eſſe putant, cui quis addictus ſit religioni, quod ad cultum Numinis ſufficiat amor, aut quod fides actus ſit voluntatis, non intellectus, hoc ipſo ſatis indicantes, ſe nec cultus diuini, nec fidei indolem atque naturam ſatis perſpectam habere: vel ideo, quod veritas ita abſcondita ſit, vt in ea inuenienda omnis fruſtra conſumatur opera, quae eſt ſententia auctoris haud incelebris, qui *commentarium philoſophicum ſuper verba, compelle eos intrare*, ſcripſit, quem PETRVS IVRIEV & ELIAS SAVRINVS, ſed diuerſa ratione, refutarunt. Praeterea alia indifferentismi ſpecies ad ipſam doctrinam, alia ad neceſſitatem hoc vel illud credendi, alia ad externam fidei profeſſionem pertingit. Ad primam claſſem illi pertinent, quos antea memorauimus, qui omnes eodem loco religiones habent, eo quod nullam veram credunt: ad alteram, qui vnam ſententiam veram, alteram falſam credunt, aut credere videri volunt, ſed vt diſſenſum minime in fundamentalibus eſſe contendant, ex quo fonte etiam ſyncretismus, & tolerantia religionum profluit. Denique, quod ad fidei profeſſionem attinet, ſunt, qui de veritate ſuae, quam tenent, doctrinae, & de falſitate doctrinae diſſentientium, non dubitant, fas tamen eſſe putant, ſuam quandoque diſſimulare ſententiam, alteriusque ſententiae adprobationem, qua dogmata, qua ritus, ad certum tempus, aut ſemper prae ſe ferre. Quae tamen turpis rectius hypocriſis, quam indifferentismus religionum, dicitur. In hisce autem indifferentismi ſpecibus magnam intellectus humani imbecillitatem ſe prodere, manifeſtum eſt. Si enim vera a falſis diſcernere, & veritati ſuum ſtatuere pretium, eaque, quae ad hominum ſalutem & felicitatem pertinent, rite diiudicare, eiusmodi homines didiciſſent, ſtultos eiusmodi & abſonos non admitterent errores. Idque multo magis de ipſo atheismo, craſſioris indifferentismi genitore, dicendum, quod & praeclare iam RICHARDVS BENTLEIVS in *ſtultitia & irrationabilitate atheismi*; & THEODORVS VNTEREICH, in *atheo ſtulto*, aliique demonſtrarunt. Voluntatis tamen plurimum hic conferre prauitatem, negari nequit: praeſertim vbi omni veritatis inquiſitione inſuper habita, in religione

id saltem homines sectantur, quod commodum, gloriam, tranquillitatem externam, adfert, aliorumque illis conciliat fauorem. Facile hinc diuersas indifferentismi species itidem discernas, inuelligasque, in quibusdam intellectus, corruptionem, in aliis voluntatis prauitatem, mali istius causam praecipuam existere. Simul vero patet, cur *religionis prudentum* nomine indifferentismus veniat: quod scilicet prudentiae, (sed carnalis) esse existimant, in religionis, opinionumque delectu ita se gerere, prout commodis suis id vel maxime expediat. Hinc indifferentismum religiosum, *animam religionis prudentum*, recte vocat FRIDERICVS ERNESTVS KETTNERVS, de *religione prudentum*: *thes.* 18. *p.* 1. Eoque etiam pertinet religio *electiua* siue *eclectica*: cum ex omnibus sectis id eligitur, quod cum commodis nostris, aut saltem praeiudicatis consentit opinionibus. Sed de *indifferentismo religionum* ex instituto egit MOSES AMYRALDVS, cuius commentatio lingua Gallicana scripta, etiam in Germanicam translata, prostat.

§. XXX.

Naturalismus, quem & rationalismum nonnulli dicere solent, naturae rationisque summam deprauationem ignorat. * Emendatae namque & rectae rationis proprium est, imbecillitatem suam agnoscere. Quod si faceret, perspiceret etiam facile, principia rationis, etsi verissima, non tamen monstrare viam veram & sufficientem ad salutem, etsi recte vsurpata manuductionem quandam, ad lumen aliquod certius inuestigandum, suppeditare possint. Ratio vtcunque accepta, ignorat Christum, vnicum illum inter Deum & homines mediatorem, sine quo nemini mortalium salus obtingit, *Ioan III, 16. XVII, 3. Act. IV, 12. 1 Tim I, 15. 1 Tim. II, 5. 1 Thess. I, 20. Coloss. I, 14. 1 Ioan. II, 2.* Maximam ita rationis infirmitatem, naturaeque profundam corruptionem hoc ipso produnt, qui suis, quod nequeunt, assequi viribus contendunt.

* Innoxia, quoad originem *naturalismi* & *naturalistarum*, nomina, dudum male audire, & de iis, qui naturae maiores in spiritualibus, quam decebat, vires tribuunt, adhiberi coeperunt. Nec vnius generis est naturalismus. Sunt, qui tres eius species, subtilem, crassum & crassissimum constituunt. Subtilis illorum est, qui cum Pelagio naturae vires in tantum extollunt, in quantum gratiam imminuunt. At cum & hoc non vna ratione fiat, & directe aliae aperte, alii oblique magis & occulte cum gratiae imminutione naturae vires euehant, subtilem hunc naturalismum in varias iterum abire species, manifestum est. Crassus naturalismus illorum est, qui hominibus etiam extra ecclesiae pomoeria constitutis, & diuina reuelatione carentibus, viam ad salutem pandunt. Quanquam & hi non vna omnes via incedant, cum alii sola rationis scita ad hoc sufficere contendant, alii contra gratiam quandam vniuersalem aut extraordinariam, illis adiungant: qua de re a me dictum in *dissertat. de religione naturali contra* PETRVM CHAWINVM *cap.* 1. Crassissimus denique illorum est, qui naturam rerum omnium pro Deo habent, vt IVLIVS CAESAR VANNINVS, & BENEDICTVS SPINOZA, &, qui ipso Spinoza est deterior, IO. TOLANDVS, quippe qui scripturae sacrae, speciatim auctori pentateuchi, hanc sententiam tribuere non veretur, in *originibus Iudaicis*, ipsius Ἀθαναδάμου subnexis; merito ideo castigatus a IACOBO FAYO, in *defensione religionis, nec non Mosis, ac gentis Iudaicae.* Vt vero vlrima naturalismi species nihil aliud est, quam ipse atheismus, prima vero Pelagianismi nomine venire solet; ita de media nobis praecipue sermo est; eaque, vt & prima vel maxime ex imbecillitatis virium naturalium, speciatim intellectus, ignoratione oritur, adeoque hoc nomine inter intellectus corrupti documenta luculentissima, rectissime refertur. Sed pluribus veram & genuinam naturalismi indolem illustrant IO. DIECMANNVS, theologus

theologus multis nominibus de re eccleſiaſtica & litteraria bene meritus, de *naturalismo cum aliorum, tum maxime* IO. BODINI; & B. ADAMVS TREBECHOVIVS in *hiſtoria naturalismi a prima ſua origine ad noſtra vsque tempora, per ſuas claſſes deducta.*

§. XXXI.

Enthuſiaſmus, cum haud raro imaginationis a recto tramite aberrantis, imperiumque rationis reſpuentis fructus ſit, alio loco commodius explicabitur, & a fanaticiſmo, corruptae ſubinde itidem imaginationis notam praeferente, diſcernetur. * Haereſis itaque ſupereſt, intellectus humani, aeque ac voluntatis, ſi gratiae diuinae moderamen abſit, intimam corruptionem, luculentiſſime ob oculos ponens. **

* De vtroque itaque, enthuſiasmo & fanaticismo, deinceps *ſect.* v. dicetur.

** Vox αἵρεσις, vti notum, iuxta originem ſuam, ſignificat *electionem*, aut *optionem*. Αἵρεσις, inquit ATHANASIVS, dicitur, ἀπὸ τῦ αἱρεῖσθαί τι ἴδιον, καὶ τότε ἐξακολουθῶν, *ab eligendo, quando quis proprium quid ſibi eligit, illudque ſequitur*: *quaeſt.* 38. *de parabolis t.* 2. *p.* 402. Sed ſi vſum ſpectes, *profeſſionem ſententiae*, ſiue vera ſit, ſiue falſa, quam *ſectam* Latini vocarunt, ſignificat. Idque exempla, in ſequentibus alleganda, docent. Senſim vox iſta nonniſi in vitio poni coepit, ſignificatque errorem, ſiue falſae alicuius ſententiae electionem, defenſionemque pertinacem. Inter loca ſcripturae, in quibus vox haec ita accipitur, quae deinceps allegamus, referri etiam ſolet 1 *Cor.* XI, 19. vbi tamen non tam de doctrinae diuerſitate, quam de ſchismatibus & contentionibus, intelligenda videtur, vt recte quoque ad *h. l.* notauit HVGO GROTIVS. Ita ſane veteres intelligunt. CHRYSOSTOMVS: Αἱρέσεις ἐνταῦθα, οὐ τάυτας λέγει τὰς τῶν δογμάτων, ἀλλὰ τὰς τῶν σχισμάτων: *haereſes appellat hoc loco non eas, quae ſunt circa dogmata, ſed quae ſunt circa ſchismata*: *homil.* 27. *in priorem ad Corinthios.* Hunc ducem ſequuntur THEODORETVS, THEOPHYLACTVS, PHOTIVS, apud OECVMENIVM, aliique.

§. XXXII.

Licet enim voluntatis quoque peruerſitas plurimum ad haereſin conferat, paucaeque forte nominari haereſes poſſint, quae non ex ambitione, inuidia, liuore, contendendi pruritu, ſimilibusque voluntatis vitiis, ortae ſint: ad intellectum tamen praecipue haereſeos notionem referendam, ſcriptura ſacra luculenter teſtatur, * quae de Iudaeorum ſectis eam adhibet, *Actor. V, 17. XV, 5.* Iam vero vitae quidem inſtituto, & moribus, praecipue tamen opinionibus placitisque Phariſaeos, Sadducaeosque inter ſe diſſenſiſſe conſtat. conf. *Matth. XXII, 23. 24. Actor. XXIII, 8. 9.* Hinc & Iudaei chriſtianorum haereſin memorant, *Actor. XXVIII, 22.* Sic & *2 Petr. II, 1.* & *Iudae verſ. 19. 20.* falſi doctores a prauis quidem moribus deſcribuntur; ſed vt error intellectus haud obſcure ſimul innuatur.

* Quod ad intellectum praecipue haereſeos ſit referenda notio, adeo manifeſtum eſt, vt, qui hoc negare ſuſtineat, loca ſcripturae, quibus haereſeos, aut haereticorum fit mentio, parum accurate ſecum expendiſſe, merito cenſeatur. Sed tamen nec id negandum, vitia quaedam voluntatis, cum haereſi ſemper coniuncta eſſe: haereticorumque nomine apud veteres eos demum venire, non qui ex intellectus quadam imbecillitate errant, ſed qui ambitione, inuidia, auaritia, aliisque vitiis concitati, noua diſſeminabant dogmata, &

disseminata defendebant. Haec enim similiaque voluntaris vitia, praecipuas esse haereseos causas, & ex historiarum satis constat monumentis, & alibi a nobis comprobabitur. Nunc IGNATII saltem quaedam adducemus testimonia, vt, qualis haereseos haereticorumque veterum mentibus insederit notio, inde intelligamus. In *epistola ad Ephesios* §. 9. *p.* 179. ex editione THOMAE ITTIGII: τὸ δὲ πλέον πνεῦμα ἑαυτὸ ἀκριβῖ τὰ ἴδια λαλῆ (ἀυτάρεσκον γάρ ἐστιν) ἑαυτὸ δοξάζει (τύφω γάρ ἐστι μεγάλω) ζηλοδιδάσκαλον ὑπάρχει, ἀπατηλὸν, διαστρεπτικὸν, κολακευτικὸν, ὕπουλον, ὑποφωνὸν, βλάκερον, ἀσύμφωνον, ἀμετρουπὲς, πλάσχρον, ψεῦδος. *Error autem spiritus seipsum praedicat, sua propria dicens, sibi placens etenim est, & seipsum glorificat. Acerbus namque est, plenus extans falsiloquio, seductor, lubricus, ut verbus, arrogans, verbosus, dissonus, immensuratus, nigriformis, tumidus.* Addit: *de cuius operationibus liberauit nos Iesus Christus, fundans nos super petram tanquam lapides electos.* In *epistola ad Magnesianos* §. 9. *p.* 209. ita eos describit: διέχθροι τῦ Σωτῆρος ὧν ὁ Θεὸς ἡ κοιλία δι τὰ ἐπίγεια φρονοῦντες, δι φιλήδονοι καὶ ἀ φιλόθεοι, μέρφωσιν ἐυσεβείας ἔχοντες, τὴν δὲ δύναμιν ἀυτῆς ἠρνημένοι, δι χριστέμποροι, τὸν λόγον καπηλεύοντες, καὶ τὸν Ἰησῦν πωλοῦντες δι τῶν γυναικῶν ῥᾳδιοῦργοι, καὶ τῶν ἀλοτρίων ἐπιθυμηταὶ, δι χρηματολαίλαπες· ὧν φυλάττε ἑαυτὸς ἀπὸ Θεῦ, διὰ τῦ κυρίου ἡμῶν, Ἰησῦ χριστῦ. *Inimici Saluatoris, quorum Deus venter est, qui terrena sapiunt, amat res voluptatum, & non Dei, speciem quidem pietatis habentes, virtutem autem eius abnegantes verbum Dei in tabernis praedicantes, & Dominum Iesum Christum vendentes, mulierum corruptores, aliena concupiscentes, & pecuniarum amatores: a quibus exuamini, misericordia Dei faciente per dominum nostrum Iesum Christum.* Eundem in modum in *epistola ad Trallianos*, §. 6. *p.* 149. de haereticis verba facit: οὐ γάρ τινες μυθολόγοι καὶ ψευδατόκοι, ἀ χριστιανοὶ, ἀλλὰ χριστέμποροι, ἵνατινα περιφέροντες τὸ ὄνομα τῦ Χριστῦ, καὶ καπηλεύοντες τὸν λόγον τῦ Εὐαγγελίυ, καὶ τὸν ἰὸν προσπλέκοντες τῆς πλάνης· τῷ γλυκεῖ περσυγορίᾳ, ὥσπερ δηναλέτε κάνδον κεράννυντες, &c. *Sunt enim quidam vaniloqui & mentis seductores, non christiani, sed Christum mercantes, seductione circumferentes nomen Christi, & cauponantes verbum euangelii, & venenum erroris commiscentes dulci blandimento, sicut oenomeli venenum admiscentes, &c.* Haec licet ex interpolatis IGNATII epistolis desumta sint, satis tamen ostendunt, quae veterum mentibus, de haeresi & haereticis insederit idea. Quae bene obseruasse, nostra refert, ne ad voluntarem vnice referamus vitium, cuius in intellectu propria sedes est, sed ne voluntatis hinc excludamus vitia, & homines ex imbecillitate errantes in haereticorum statim referamus numerum, & iis, quae in scriptura & ab antiquis ecclesiae doctoribus de haereticis dicta sunt, per animi quandam praecipitantiam statim applicemus. Legi merentur, quae erudite hac de re disserit ELIAS PRICKIVS, vir doctissimus, in dissertat. sub ELIAE VEIELII praesidio habita, de *cura veterum circa haereticos, sect.* I. §. 4. *seqq p.* 6. *seqq.* Ea vero notio haereseos, quam Pontificii scriptores, praesertim iuris canonici interpretes, sibi formant, quae eo comparata est, vt igne & ferro in homines a doctrina recepta dissentientes statim saeuiatur, inepta plane est & ridicula, impia insuper, cum ad homines innocentes & in doctrina orthodoxos adplicetur.

§. XXXIII.

Non quilibet tamen error, nec quaelibet voluntatis peruersitas, haereseos notam alicui statim inurunt, * si ex praescripto scripturae & notionibus recte sentientium, rem omnem aestimare velis. Etsi enim leuissimus etiam error, corrupti & deprauati intellectus sit indicium, vt tamen in haereticorum quis veniat censum, eiusmodi errorem foueat necesse est, qui ipsum fidei fundamentum directe aut indirecte euertat. Ita enim per haereses manifestantur *οἱ δόκιμοι* 1 *Cor. XI, 19.* conf. 2 *Petr. II, 1. 2. Tit. III, 10. 11.* Idem vlterius confirmari potest ex *Rom. XVI, 17. Gal. I, 8. 9. Col. II, 18. 19. 1 Tim. I, 5. 6. 7.* aliisque scripturae sacrae locis. Cum vero ad fundamentum fidei

alia

alia accedant propius, alia longius discedant, quaedam etiam ita comparata sint, vt ignorari saluo fidei fundamento, non tamen negari queant, cum alia nec ignorari, nec negari, saluo fidei fundamento possint, magnam hinc etiam esse haereseos diuersitatem, sua sponte quilibet intelligit.

* Non vno eodemque modo vox *haereticus* sumitur: nos tamen secundum receptum in scriptura sacra, & nostrorum theologorum scriptis, eius vsum, de ea pronunciamus. Sic haereticorum nomine non veniunt schismatici. Etsi enim in *can. 6. Concil. Constantinop.* & alibi apud veteres, haereticorum quoque nomine schismatici veniant, distinguendos tamen eos esse res ipsa satis docet. Iudaei, pagani, Muhammedani, & apostatae, qui ad Iudaeos, paganos, Muhammedanos transeunt, itidem haereticorum nomine non veniunt. Estque omnino discrimen inter *apostatam & haereticum*, si illos, qui accuratius cuncta discernunt, sequi velimus. Quanquam, quod negandum non est, veteres hoc discrimen non semper obseruent. Sic THEODORVS BALSAMON in *collect. canon. ecclesiast. p.* 1292. titulum facit περὶ ἀποστατῶν, & *sect.* 3. tamen dicit, ὁ ἐξ ὀρθοδόξου γενόμενος αἱρετικὸς, &c. *qui ex orthodoxo factus haereticus fuerit, non versatur in hominum consortio, nec testis est, nec testamentum condit, nec hereditates adit, nec poenitentiae locum habet, vti fit in aliis delictis.* Vbi de apostatis illi sermonem esse, seu illis, qui ad Iudaeos aut paganos desciuerunt, ex ipso titulo satis patet. Hinc & alibi idem BALSAMON duo facit haereticorum genera, quorum alterum ipsos Iudaeos atque paganos complectitur; *ad can.* 14. *concil. Chalcedon. pag.* 340. Sed latior ista haereseos & haeretici acceptio, hic in censum non venit. Namque cum de haereticis loquuntur theologi, eos intelligunt, qui inter christianos equidem nomen profitentur suum, sed vt erroribus putiorem doctrinam commaculent, ad eos pertinaciter defendendos prauis suis cupiditatibus abrepti. Errores autem, vti dictum, non quilibet statim haereticum faciunt, sed grauiores, quibus ipsum tandem fundamentum fidei labefactant. Hisce enim merito limitibus, praeeunte scriptura, nostrates theologi haereseos notionem circumscribunt. Id quod rursus non accurate obseruatum veteribus. Subinde enim generatim quoscunque a fide orthodoxa aberrantes haereticorum nomine designant. Sic ZONARAS *ad can. 6. Constant. pag.* 75. Αἱρετικοὺς πάντας καλεῖ τοὺς παρὰ τὴν ὀρθόδοξον πίστιν, δοξάζοντας. Hic canon *haereticos omnes eos vocat, qui contraria orthodoxae fidei sentiunt.* Et ad *can.* 33. *Laod. p.* 351. Αἱρετικοὶ λέγονται οἱ περὶ τὴν πίστιν σφάλλόμενοι *haeretici dicuntur, qui circa fidem errant.* PHOTIVS *nomocan. ex constitut.* 12. *tit.* 5. Αἱρετικός ἐστιν, ὁ μὴ ὢν ὀρθόδοξος *haereticus est, qui non est orthodoxus.* add. LAMBERTVS DANAEVS, *differt. de haeresi*, quam Augustini libro de haeresibus, praemisit, cap. 3.

§. XXXIV.

Voluntatis etiam tanta accedat peruersitas oportet, vt meliora monentes non audiat, errorem contra eo pertinacius defendat, & media, quibus eluctari ex ista caligine queat, repudiet. Quae tum maxime intelligitur peruersitas, si in conuincendo eiusmodi homine, licet luculentissimae rationes proponantur, opera, quod aiunt, oleumque perdatur. Vnde apostoli haec est sententia: *haereticum hominem, post vnam alteramque admonitionem, declinato. Tit. III, 10.* *

* Id quod & Ioannes apostolus suo exemplo singulari quadam ratione comprobauit, si fides adhibenda iis quae hac de re veteres, in circumstantiis non vsque quaque inter se consentientes, narrant. vid. IRENAEVS *lib.* 3. *cap.* 3. EVSEBIVS *hist. eccles. lib.* 4. *cap.* 14. EPIPHANIVS *haeres.* 30. THEODORETVS *haeret. fabul. lib.* 2. *cap.* 3. aliique. Sed hac de re alibi.

§. XXXV.

Ex intellectus etiam ſumma corruptione, cum voluntatis perverſitate coniuncta, oritur ſtultitia, maxime ſpiritualis, *1 Cor. III, 19.* luculentis characteribus a Salomone deſignata, *Prouerb. X, 23. XII, 15. 16. XVII, 10. 16. 24. XVIII, 2.* add. *Sirac. XIII, 12. 17. XXI, 17.* Hinc ſi morbos ſoli intellectui inhaerentes *tenebrarum* nomine comprehendi velis, *ſtultitiae* autem, qui ſummam voluntatis ſimul prauitatem, per quam & intellectus ad praua quaeque diſponitur, ſecum coniunctam habent, cuncta intellectus vitia, ad duo haecce ſumma capita, *tenebras* & *ſtultitiam*, quibus ſtilo ſcripturae *lux* & *ſapientia* opponuntur, reuocare poſſes.

§. XXXVI.

Stultitiam autem intelligimus, quae a fatuitate, & inſania diſtincta eſt, cum ex praua corporis, aut organorum diſpoſitione, haec praecipue oriantur vitia. Stultitia nimirum naturalem facultatum mentis vſum, minime impeditum, ſupponit, ſed erroribus non tantum variis contaminatum, verum ob voluntatis prauitatem plane peruerſum. Cumque tanta quorundam ſit malitia, vt in rebus quoque naturalibus talia agant dicantue, quae ipſi rationi repugnant, naturalium quoque hominum iudicio *ſtultitiae* infamiam contrahunt. Alii contra caute euitantes, quae naturalium hominum iudicio repugnant, ſapientiae quadam ſpecie ſtultitiam tegunt, * ſed in ſpiritualibus ſummam intellectus peruerſitatem, ex prauitate voluntatis ortam, oſtendunt.

* Huc itaque illud apoſtoli pertinet, ἡ σοφία τοῦ κόσμου τούτου, μωρία παρὰ τῷ Θεῷ ἐστι. *Sapientia huius mundi, eſt ſtultitia apud Deum,* 1 Cor. III, 19. Quod THEOPHYLACTVS ad *h. l.* ita explicat: κἂν παιδεῦσαι ὦσι καὶ σοφοὶ, ὡς μωροὶ καὶ ἀνόητοι ἐλεγχόντου, *etiamſi aſſuti & ſapientes fuerint, tanquam ſtulti tamen & inſipientes arguuntur.* Eorum autem ſapientia, cum reuera ſtultitia ſit coram Deo, mirum non eſt, quod illis rurſus ſapientia DEI videatur ſtultitia. Hinc 1 *Cor.* 1, 21. *dicitur* DEVS διὰ τῆς μωρίας τοῦ κηρύγματος σῶσαι τοὺς πιστεύοντας; *per ſtultitiam praedicationis, ſeruare credentes.* Vocatur ſcilicet praedicatio euangelii μωρία, non quod ſit ſtultitia, ſed quia ἐνομίζετο μωρία, *exiſtimabatur ſtultitia*, ὅτι ἐκλήθη παρὰ τοῖς ἀνοήτοις μωρία, *quia a ſtultis ſtultitia vocata eſt*, vti hunc locum explicat THEODORETVS.

§. XXXVII.

Iſta vero mortalium ſtultitia vt variis documentis, ita manifeſtae praecipue veritatis impugnatione, abſurdiſſimorumque placitorum adprobatione, dictis porro factisque rationis ſummum defectum, maximamque animi improbitatem arguentibus ſe prodit, comitemque habet oſtentationem, iactantiam, fiduciam ſui ipſius, contemtum aliorum, pertinaciam, petulantem aliorum irriſionem, & quae alia ſunt impotentis animi indicia.

§. XXXVIII.

Digitized by Google

§. XXXVIII.

Iam vt de cauſſis quoque corruptionis ſummae, quae in intellectu conſpicitur, aliquid ſubiungamus, primam praecipuamque, labem eſſe originalem, clariſſimis ſcripturae ſacrae teſtimoniis conſtat. *Gen. VI, 5. VIII, 21. 1 Cor. II 14. Epheſ II, 3. IV, 18.* Accedunt tamen & aliae cauſſae, quarum in augendis & corroborandis intellectus vitiis mira vis eſt, vt educatio, imitatio, conuerſatio, conſuetudo, praeterea ignauia, aliaque voluntatis vitia, in iis ſaltem operationibus, in quibus a voluntate quodammodo intellectus dependet.

§. XXXIX.

Speciatim & praeiudicia, vti iam inſignem corrupti intellectus humani partem ipſa conſtituunt, ita multorum errorum & imbecillitatum maxime in ſpiritualibus etiam ſunt cauſſae: vt praeiudicium auctoritatis, *Io. VII, 48.* conſuetudinis & paterni moris, *1 Petr. I, 18.* receptae hypotheſeos, *Ioan. VII, 12. VIII, 33.* proprii commodi & vtilitatis, *Ioan. XI, 48.* Huc & principia iſta implicita & carnalia omnia, ſupra memorata, quibus in vitae directione homines plerumque vtuntur, pertinent.

§. XL.

Maxima grauiſſimaque ex vitiis intellectus, hactenus commemoratis, chriſtianiſmi, praeſertim conuerſionis, oriri impedimenta, in aprico eſt. Ne quid enim de ipſa rerum diuinarum ignorantia, dicam, certiſſima incredulitatis & impietatis matre, erronei quoque de rebus, praeſertim attributis diuinis, ſpeciatim omnipraeſentia, omniſcientia, iuſtitia, miſericordia, &c. conceptus, & conuerſionem, & vitae purioris inſtitutum, multum ſufflaminant. Subinde enim contingit, vt in peruerſis hiſce conceptibus, aut peccatorum impunitatem, aut excuſationem aut imminutionem, aut ſimile quid, neglecto ordine diuino, quaerant homines, vel ſibi poenitentia opus non eſſe, concludant. conf. *Eſ. LVIII, 2 3. Mich. VI, 6. 7. Hoſ. VII, 6. Amos. V, 21. 23.*

§. XLI.

Multum quoque nocet nuda, mortua, & inefficaci cognitione contentum eſſe, nec operam, vt decebat, nauare, vt ea viua & efficax fiat, cum tamen ſpiritualium practicarumque rerum haec ſit indoles, vt ad praxin fidei & vitae tendere debeant. *Matth. VII, 24. ſqq. Iacob. I, 22. ſqq.*

§. XLII.

Iudicia peruerſa & falſa, quantum conuerſioni hominis, vitaeque ſanctae inſtituto adferant impedimentum, res ipſa & experientia quoti-

quotidiana condocet. Id principia etiam ista carnalia, supra memorata, quibus plerique in vitae directione vtuntur, testantur. Prouerbia huc plurima referas, doctrinae salutari e diametro opposita, quibus tamen, ceu dictis sapientum, regulisque non contemnendis, plurimorum vita regitur.

§. XLIII.

De dubitatione, aliisque defectibus, qui in iudiciis deprehenduntur, idem dicendum. Si enim has intellectus imbecillitates rite quis emendare aut dirigere nesciat, vt dubitet, de quibus dubitandum non est, dubitare vero nolit, vbi ad veritatis cognitionem dubitatio viam aperire poterat, flexus sibi disponet inextricabiles, obstaculisque, quae non facile superauerit, viam salutis circumsepiet ipse.

§. XLIV.

Ratiociniis pernicioſis atque falsis, cum hominis naturalis, sibique relicti, intellectus totus scateat, mirum itidem non erit, si plurima inde conuersionis, vitaeque bene instituendae impedimenta, sibi obiici sentiat. Hinc est, quod conuertendi cum *carne* ac *sanguine* deliberent, secus, ac Paulus fecit, *Gal. I, 15. 16.* verbumque salutis durum nimis minimeque ferendum censeant, *Ioan. VI, 60.* indeque a Christo tandem prorsus auertantur, *vers. 66.* add. *Matth. XVI, 22. 23.* De reliquis intellectus vitiis, habitibusque intellectualibus, si vsus sobrius non accedat, idem censendum, vt iam ex supra dictis constat.

§. XLV.

Intellectum hominis hactenus considerauimus secundum *naturam*. Nunc, quo pacto idem secundum *gratiam* comparatus sit, dispiciendum. Si paucis, idque stilo scripturae, summam eorum, quae hac de re dici possunt, comprehendere velis, dixeris, per gratiam Numinis in intellectu hominis regeniti, deprehendi, *lucem* & *sapientiam*, cum antea in eo essent: *tenebrae* & *stultitia*.

§. XLVI.

Vt, quid *lucis* nomine nobis veniat, distinctius explicemus, perinde vt in naturali oculi illuminatione se rem habere, credimus. Vt enim ibi distincta sunt organon, seu oculus, quo lumen recipitur, & lumen ipsum: ita in spiritualibus intellectus hominis lumen recipit; lumen vero ipsum est euangelium, quod ideo vocatur φωτισμὸς τῦ ἐυαγγελίυ τῆς

τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ, *2 Cor. IV, 4.* Luminis vero eius receptio, seu salutaris euangelii agnitio, illuminatio, ex parte hominum, passiua, dici potest.

§. XLVII.

Lumen hocce originem suam trahit a Deo ipso, omnis lucis fonte, adeoque illuminationis nostrae caussa efficiente principali. *Deus* enim, *qui lu. em ex tenebris lucere iussit, Gen. I, 3. is est, qui ἔλαμψεν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, illuxit animis nostris, ad claritatem cognitionis gloriae Dei in facie Iesu Christi. 2 Cor. IV, 6.* Hinc & ipse Deus *lux* dicitur, in quo nullae sint tenebrae, *1 Ioan. I, 5.* quod & speciatim de patre asseritur, *Iac. I, 17. 2 Cor. IV, 6.* & de filio, *Io. I, 4. 5. 9. VIII, 12. IX, 5. XII, 46. Luc. II, 32.* & de spiritu sancto. *Actor. XXVI, 23. Ephes. I, 17. 1 Cor. II, 10.*

§. XLVIII.

Operatio haecce Dei triunius, quod amoris itidem summi effectus sit, *gratiae illuminantis* nomine venit, per quam adeo benignam intelligimus Dei operationem, qua homini per verbum euangelii facultatem salutariter agnoscendi, & diiudicandi, quae sunt spiritus Dei, confert. Hunc Numinis in hominis intellectum, per verbum euangelii influxum, nonnulli *lumen gratiae*, vocant, quod a *lumine naturae*, & *lumine gloriae*, distinguunt.

§. XLIX.

Medium illuminationis, seu caussa efficiens minus principalis, est *verbum diuinum*, * speciatim *verbum euangelii*, quod ideo *lumen* ipsum dici obseruauimus, quo intellectus hominis illuminatur. *2 Petr. I, 19. Psal. XIX, 8. 9. Iacob. I, 21.* Immediatae vero illuminationes, quae viris quibusdam sanctis obtigerunt, cum extraordinariae sint, nobis nunc in censum non veniunt.

* Frustra itaque nonnulli lumen aliquod immediatum, idque a ratione distinctum, omnibusque hominibus concessum, vel innatum potius, fingunt. Nota sunt illorum nomina, qui eiusmodi lumen defendunt, quibus accessit etiam auctor libri: *fides & ratio collatae*, qui §. 145. *seqq.* suam perspicue hac de re explicat sententiam: *Deus omnipotentis sui luminis substantialis scintillam aliquam in tenebrosum hominis fundum iaculatus est, & quasi eidem incorporauit, vt intra semet ipsum haberet homo, quidquid ipsi opus esset, totum videlicet regnum Dei, in seminis velut parvo granulo conclusum, temporis omniumque vicissitudinum decursu, magis magisque se explicaturum, prout homo libero suo gratoque adsensu, vt bona terra sese eidem aperuerit. Et haec diuini luminis scintilla, est ipsum illud substantiale Dei lumen, aeternumque verbum, quod glorioſum regnum Dei in ipso Deo, summamque eius beatitudinem constituit, in centro animae pro modulo eius veluti (vt sic dicam) fixatum. Haec diuini luminis scintilla, seminis instar in terram cordis nostri proiecta, seu aeternum Dei viuumque verbum substantiale, ab aeterno patre in intimum supremi spiritus nostri fundum gratioſe pronunciatum, est immediatus & internus salutis nostrae effector, & totius miserandae nostrae depravationis omnipotens reparator.* Quae eiusmodi sunt, vt

omni destituantur fundamento, immo & experientiae & scripturae refragentur. Id equidem verum est, quod nemo, vt auctor loquitur, sine lumine quodam diuino aliquid boni cogitare valeat, at inde non sequitur, lumen aliquod a ratione distinctum, omnibus innatum esse, cum illud potius, quod per & ex scriptura accipimus, sit verum illud lumen, cuius beneficio boni quid cogitare possumus. Homines vero scripturae lumine, adeoque & fide, destitutos, boni quid cogitasse aut egisse, eiusmodi quidem, quod DEO placere queat, facilius dicitur, quam probatur. Gentilium itaque exempla procul facessant. A lumine porro isto cum plane diuersum quid sit fides, quam Paulus *verum credendarum substantiam* vocat, *Ebr.* XI, 1. manifestum est, quam nihil hocce oraculum ad substantiale aliquod in homine lumen comprobandum, faciat. Christus equidem in scriptura sacra passim lux vocatur. Loca iam supra allegauimus, conf. *& Es* IX, 2. LX, 1. XLII, 6. XLIX, 6. *Luc.* II, 32. *Actor.* XIII, 47. Nonnulli huc & referunt *Ps.* XXXVI, 10. *in lumine tuo videbimus lumen.* Hoc namque THEODORETVS ita explicat: ὑπὸ γὰρ τῆ παναγίω πνεύματος φωτιζόμενοι, τὰς τῦ μονογενοῦς ἐνθεωρῦμεν ἀκτῖνας: *nam a sancto spiritu illuminati, vnigeniti tui radios contuemur.* Cum primis illustris admodum locus est *Ioan.* I, 9. vbi Christus dicitur τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν ὁ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. Quod ita capiunt immediati istius luminis asseretores, ac si omnes omnino homines, etiam qui scripturae sacrae vsu destituuntur, a Christo illuminarentur. Perperam quidem. Etsi enim Christus lux substantialis sit cum patre, 1 *Io.* I, 5. ἀπαύγασμα patris, *Ebr.* I, 3. idem tamen ratione hominum dicitur lux ἐνεργητικῶς, quia lucem in illis operatur: at num immediate? Nullibi hoc extat. Namque per verbum suum illuminat homines, vt ipse hoc explicat spiritus sanctus, *Matth.* IV, 15. 17. *Actor.* XIII, 46. 48. At ita, inquis, non omnem illuminat hominem venientem in mundum: quod tamen diserte Ioannes dicit. Sane illuminare cupit, imo actu per verbum luminis sui radios ad omnes spargit, *Ps.* XIX, 5. *Rom.* X, 18. licet plurimi lumen hoc repudient, & admittere nolint. Sol lumen suum per orbem vniuersum diffundens, reuera actu omnes illuminat, etsi coeci homines, quiue oculos claudunt, non percipiant illud lumen. Ita Christus per verbum lumen omnibus offert, etsi plerique manere in tenebris malint, vt ipse hoc explicat *Ioan.* III, 19. add. ANTONIVS REISERVS in *Anti-Barclaio p.* 304. Diiudicanda hinc etiam, & recte explicanda sunt, quae veteres hac de re habent, speciatim MACARIVS, qui prolixe de illuminatione disserit, *de libertate mentis cap.* 21. 22. *p.* 211. 212. *seqq.*

§. L.

Illuminantur autem omnes homines, qui conuertuntur. *Ephes. V, 14. 2 Cor. III, 14. 15. 16. 2 Tim. II, 25. Ioan. VII, 17.* Qui vero iam conuersi sunt, magis magisque illuminantur, dum in cognitione spirituali quotidie proficiunt atque crescunt. *Ephes. I, 17. 18. III, 16. 19. Coloss. I, 9. 11. Phil. I, 9. 2 Petr. III, 18.* Vnde, quod illuminatio actiua, partim ad *operantem*, partim ad *cooperantem* gratiam referenda sit, patet.

§. LI.

Pertinet praeterea illuminatio proprie ad intellectum, non ad voluntatem, quod vel ex ipsa voce illuminationis, aliisque synonymis, quibus describitur, patet: sed coniuncta tamen semper est cum emendatione voluntatis. Quorsum referas, quod *cor excoecatum* dicitur, *Es. VI, 10.* item *illuminati oculi cordis, Ephes. I, 18.* Conuersio enim, seu regeneratio, cuius pars est illuminatio hominis regeniti, ad intellectum aeque

aeque ac voluntatem pertinet, & vtriusque ſupernaturalem immutationem denotat. Hinc lux & vita iter ſe coniunguntur. *Ioan. I, 4 Pſ. XXXVI, 10.* confer. *Ioan. VII, 17.* Statuenda itaque quaedam *ſemiconverſio* eſſet, ſi quis conuerſus eſſe poſſet quoad intellectum, hoc eſt, illuminatus, non tamen quoad voluntatem. Saltem ſtilo ſcripturae, illuminatio ita accipitur, vt voluntatis emendationem includat; ſeu de iis tantum dicatur, qui etiam qua voluntatem, vita ſpirituali praediti ſunt. *Si quis alia ſignificatione, illuminationem quandam irregenitis tribuere velit, ſuo eum abundare patimur ſenſu. add. *1 Ioan. III, 6. Tit. I, 16.*

* Et hinc diiudicari poteſt quaeſtio, an, & quo ſenſu homo impius & irregenitus, illuminatus dici queat? Diſtinguendum namque primo inter illuminationem *actiuam* & *paſſiuam*. Quod ad illam attinet, certum eſt, quod Deus omnes homines per verbum ſuum illuminare velit. Et hoc ſenſu Chriſtus dicitur *lux, illuminans omnem hominem venientem in mundum, Ioan.* 1, 6. Quo quidem ſenſu non temere quis impiis & irregenitis illuminationem denegauerit, prouti nempe eſt gratiae praeuenientis, vt nonnulli vocant, operatio, quam ex parte ſubiecti nullus ſequitur effectus, certe non talis, qualis hanc operationem ſequi poterat, & debebat. Sane verbum, circa quod homines impii verſantur, & quod vtcunque cognoſcunt, ipſum lumen eſt, quod eos illuminare poterat, vti antea §. 49. dictum, ſi modo ipſimet vim eius non impedirent, & ſpiritui ſancto reſiſterent, *Actor.* VII, 51. Paſſiue autem ſi vox illuminatio accipiatur, quo pacto accurate loquendo tantum, aliquis *illuminatus* dici poteſt, tum quidem duplici ratione hoc intelligi poteſt: primo, vt quis ea quidem, quae in ſcriptura ſacra reuelata ſunt, capiat, ſed vt minime efficax & ſalutaris ſit haec cognitio; deinde, vt ita veritatem diuinam cognoſcat, vt haec vim ſuam ſimul & efficaciam exerat, adeoque cognitio iſta ſalutaris fiat. Proprie loquendo itaque & ſecundum ſtilum ſcripturae, qui cognitione diuinae veritatis poſteriori modo ſpectata, praeditus eſt, *illuminatus* dicitur. Idque euincunt ea ſcripturae ſacrae loca, quae tum h. l. tum in prolegomenis, § 2 & 3. in medium attulimus, in quibus ea cognitio, quae viua & efficax eſt, κατ' ἐξοχὴν ita dicitur, aut fides, vel praxis vitae chriſtianae a cognitione abeſſe non poſſe, demonſtratur, aut illuminatio, in ipſa conuerſione, & vice verſa, ponitur. Huc & clariſſima Pauli apoſtoli verba pertinent: *eratis aliquando tenebrae, nunc autem lux in Domino, Epheſ.* V, 8. Et ne dubitemus, de conuerſione ſeu regeneratione eum loqui, fructibus eam vult demonſtrari: *tanquam filii itaque lucis ambulate.* Explicat etiam, quales lucis fructus ſint: ὁ γὰρ καρπὸς τοῦ πνεύματος (nonnulli codices habent φωτὸς vnde & SEBASTIANVS CASTALIO vertit *eſt autem lucis fructus*) ἐν πάσῃ ἀγαθωσύνῃ καὶ δικαιοσύνῃ καὶ ἀληθείᾳ: *fructus autem ſpiritus eſt in omni bonitate, & iuſtitia, & veritate.* Haec itaque poſita ſunt extra controuerſiam. Priori autem modo ſi cognitio ſpectetur, tum quidem verum, quod homo irregenitus ſibi de rebus in ſcriptura ſacra reuelatis conceptus rebus ipſis conformes, formare, & hactenus veritatem cognoſcere poſſit; verum etiam eſt, quod verbum diuinum, quod ita cognoſcit, ſit maneatque verbum diuinum, ſeu lumen diuinum, iuxta ea, quae ſupra diximus, adeoque in generaliori ſignificatione illuminatio dici poteſt, prout omnis veritatis cognitio in quocunque homine ita adpellari poteſt: at tum quidem id non fit ſecundum ſcripturae ſacrae ſtilum & loquendi rationem. Quia vero ſpiritus ſanctus haud dubio grauiſſimas rationes habuit, cur ita loqueretur, nosque hoc ipſo docere voluit, ne ſeparemus, quae inter ſe ſunt, & eſſe debent coniunctiſſima, noſtri quoque eſt officii, ab hacce loquendi ratione, non temere discedere.

§. LII.

Quae itaque inter ſe ſunt coniunctiſſima, *illuminatio intellectus*, & *vita ſpiritualis voluntatis*, neutiquam a ſe inuicem ſunt ſeparanda. Quod

vero ad ordinem istarum gratiae diuinae operationum attinet, distincte, quo pacto primo in regeneratione, tum in renouatione se res habeat, spectandum: & ad illam quod attinet, actus paedagogici distinguendi sunt a principalibus, quibus vitae spiritualis excitatio atque illuminatio, stricte & proprie sic dicta, absoluitur. Considerandum hic quoque, qua ratione partim intellectus a voluntate, partim voluntas ab intellectu in suis operationibus, pendeat: qua de re deinceps * ex instituto dicetur.

* *sect. 4. §. 9.*

§. LIII.

Vt vero, quae in intellectu, dum illuminatur, peraguntur, distinctius cognoscamus, obseruandum, intellectum illuminatum, multa in diuinis cognoscere, quae antea non cognouit, recte multa cognoscere, quae antea perperam cognouit, certo praeterea scire, se recte res diuinas cognoscere, deque earum veritate, intime ac planissime persuaderi, vt ita homo efficaciter, ad ea quae cognouit, agenda, & in praxin deducenda, moueatur. Et hinc quo pacto illuminationis continuatio, eiusque incrementum se habeat, facile intelligitur. *Matth. XI, 25. 27. XVI, 17. 1 Cor. II, 12. 13. 2 Cor. IV, 6. 2 Petr. I, 19. Iacob. I, 22.*

§. LIV.

Quemadmodum autem in intellectu illuminationis datur incrementum, homine in rerum diuinarum cognitione spirituali magis magisque proficiente, ita etiam, si rebus suis non attendat, eiusdem dari decrementum, dubitari nequit: adeo, vt omnino statu gratiae excidens, pristinis tenebris immergatur. Quod si contingat, remanet equidem interdum memoria rerum spiritualium, & externa cognitio, forte paulo perfectior, quam illorum, qui nunquam fuere illuminati: omnis tamen ista cognitio, etsi vera, qua conceptuum cum rebus ipsis conformitatem, mortua tamen est, homoque iterum merito hoc sensu in caligine & tenebris constitutus, dicitur. *Ioan. XVII, 25. 1 Ioan. I, 5. 6.*

§. LV.

Ex dictis etiam colligere licet, per omnes intellectus facultates illuminationem hancce diuinam sese extendere, vt ignorantia & errores in prima & secunda mentis operatione magis magisque, pro diuerso hominum statu, diuersimode, in maiori aut minori gradu, tollantur, ratiocinia quoque emendentur & in ordinem redigantur, & quae reliqua sunt. Quod de spiritualibus, de quibus nunc loquimur, intelligendum est rebus.

§. LVI.

§. LVI.

Vitia ſcilicet intellectus, pro ſubiecti & obiecti conditione, emendat gratia, intellectum ipſum eiusque facultates non deſtruit: immo eas potius, in quantum emendari poſſunt, corrigit atque ſanctificat. Id quod & de habitibus intellectualibus, omnique eruditionis ambitu, intelligendum. Eruditio enim per gratiam purificata, & ſanctificata, inſigne eſt hominis regeniti ornamentum, inſtrumentumque diuini nominis gloriam, aliorumque ſalutem promouendi. * Diſcernere vero quid in eruditione, habitibusque intellectualibus vtile, quid noxium, eosque, vti & mentis facultates ipſas, ad legitimum finem, genuino ſeruato vſu, abuſu reiecto, dirigere, hoc enim verae ſapientiae opus, de qua nunc porro dicendum.

* In recepta & vſitata ſignificatione vocem *eruditionis* accipimus, qua veram ſolidamque rerum vtilium & neceſſariarum notitiam ſignificat, ad vſum adeo magis reſpicientes, quam ad originem. Nec enim cauſſam video, cur ab vſitata & recepta ſignificatione ſit diſcedendum. Qui enim cum eruditione plerumque coniunctus eſt abuſus, euitari poteſt, ſi illi, ad mentem ſententiamque veterum ſapientiam directricem adiungamus. Hinc nec improbis ac irregenitis eruditionem denegamus, ſi modo veram ſolidamque rerum neceſſariarum vtiliumque cognitionem habeant: ut primo, vitia voluntatis ſaepiſſime obſtare dicimus, quo minus ad veram ſolidamque rerum vtilium & neceſſariarum notitiam in naturalibus perueniant: deinde, ſi eam adepti ſint, illa ad ſuam ſubinde aliorumque perniciem ſaepiſſime vtuntur, niſi gratia ſanctificans & ſapientia directrix, accedat. Notiones autem admodum receptas ſequimur, dum eruditionem & ſapientiam diſcernimus, cum experientia quotidiana doceat, eruditos multos eſſe, qui non ſunt ſapientes. Sed hae de re alibi. Operoſe & diligenter ceteroquin in eruditionis naturam inquiſiuit, & multa notatu digna monuit, vir doctiſſimus IO. CHRISTIANVS LANGIVS, in *prolegomenis ad theoriam eruditionis humanae uniuerſae*. Quam nos eruditionem vocamus, ea veteribus γνῶσις nomine ſubinde venit. Dupliciter enim vox illa apud eos accipitur: vel generatim pro cognitione & ſcientia omnium hominum, vel ſpeciatim pro ea, quae ſolis fidelibus atque piis eſt propria. Illam CLEMENS ALEXANDRINVS ita deſcribit: ἔστι γνῶσις κοινὴ, ἡ ἐν πᾶσιν ἀνθρώποις ὁμοίως εὐτυχὴς τε καὶ ἀντίληψις, κατὰ τὸ γνωρίζειν ἕκαστον τῶν ὑποκειμένων, παραπλησίως ἐμφαινομένη: *dicitur cognitio communiter, quae eſt in omnibus hominibus, ſimiliter intelligentia & apprehenſio, quae ex cognitione ſingulorum, quae ſubiecta ſunt, publice elucet*: lib. 6. *Strom. p.* 617. At eam, quae chriſtianis propria eſt, ita deſcribit: ἡ γνῶσις ἀπόδειξις ἐστι διὰ πίστεως παραλημμένου ἰσχυρὰ καὶ βέβαιος ὑπὸ τῆς κυριακῆς διδασκαλίας, ἐποικοδομουμένη τῇ πίστει, ἐπὶ τὸ ἀμετάπτωτον καὶ μετ' ἐπισύμης: καὶ καταληπτὸν παραπεμπούσα: *cognitio eſt firma ac ſtabilis demonſtratio eorum, quae aſſumta ſunt per fidem, quae per doctrinam Domini ſuper fidem aedificatur, quae transmittit ad id, quod non poteſt excidere & mutari, & poteſt comprehendi ſcientia. lib. 7. Strom. p.* 732. Breuius & clarius dici potuiſſet, chriſtianorum γνῶσιν veram eſſe & viuam, rerum diuinarum notitiam, ex ſcriptura ſacra haustam, & cum diuinae ſapientiae, qua rectum eius vſum, directione coniunctam. Et hinc intelligitur, quaenam ſit ψευδώνυμος illa γνῶσις Paulo memorata, 1 *Tim.* VI, 20. Omnis enim vana, falſa, inanis, rerum quantumuis ſublimium, ad oſtentationem comparata, legitimoque vſu & ſapientiae directione deſtituta, ſcientia & eruditio, qualis veterum Gnoſticorum erat, merito hoc nomine venit. Qua de re pluribus a me dictum *in primitiis Ienenſibus*. In alterum extremum prolapſi ſunt Gnoſimachi, ſi fides habenda iis, quae vulgo de illis referuntur. Vt enim Gnoſtici pro Iunone nubem, pro vera cognitione falſam, inanem, vanam amplectebantur, eaque ſe efferebant, ea ſola ſe beatos putabant, ita omnem contra cognitionem eruditionemque reiecisſe dicuntur Gnoſimachi,

vanum & minus neceſſarium exiſtimantes laborem eorum, qui in ſcripturis ſacris aliquam exquirunt ſcientiam. Perperam quidem: cum chriſtianorum ex ſcripturis ſacris hauſta cognitio, gratiae illuminantis donum plane eximium; generatim vero omnis eruditio humana ex eorum genere ſit, quae equidem inter naturae opera numeranda, ſed ea, quae per gratiam diuinam ſanctificari, & accedente ſapientia, ad bonum legitimumque finem dirigi & poſſint & debeant. Legendus hac de re IO. FRANCISCVS PICVS MIRANDVLANVS de *diuinae & humanae philoſophiae ſtudio, lib. 1. cap. 1.* vbi ex inſtituto euincit, omnem ſcientiam notitiamque per ſe bonam eſſe, ſed fieri poſſe malam ex accidenti. Nec parum huc faciunt, quae idem habet *cap. 2. & 3.*

§. LVII.

Sapientiae vox vt diuerſimode accipitur, adeo, vt ob ambiguitatem multis obſcura eius notio videatur, ita nobis nunc obſeruandum, quod ſtilo ſcripturae ſacrae alia ſit *hypoſtatica*, alia *habitualis*. Per hypoſtaticam ipſum filium Dei, verum, & eiusdem cum patre eſſentiae Deum, intelligimus: cui merito hoc nomen competit, idque pereminentiam, cum fons ipſe & ſcaturigo ſit omnis ſapientiae habitualis. *Prouerb. VIII. ſeqq. Sap. VII, 25. 26.* collat. cum *Ebr. I, 3. Matth. XI, 19. Luc. XI, 49. 1 Cor. I, 24. 30.*

§. LVIII.

De hypoſtatica autem ſapientia, licet hic nobis non magis ſermo ſit, quam de illa, quae inter attributa diuina locum obtinet, qua ſolus Deus ſapiens dicitur, *Rom. XVI, 27. 1 Tim. I, 17.* conf. & *Rom. XI, 33. Epheſ. III, 10.* commemorare tamen illam neceſſe fuit, vt ad fontem verae ſapientiae habitualis attenderemus, qui eſt Deus triunus, *Iacob. I, 5.* ſpeciatim Chriſtus, qui nobis factus eſt ſapientia, *1 Cor. I, 30.* Ideoque & ſubinde habitualem ſapientiam cum hypoſtatica coniungi in ſacris litteris videas, vt ad arctiſſimum vtriusque nexum, eo diligentius attendamus.

§. LIX.

Habitualis itaque ſapientia, ad intellectum equidem proprie pertinet, ſed ita vt ex voluntatis rectitudine oriatur, ſaltem cum emendata & ad omnem virtutem compoſita voluntate, arctiſſimo vinculo ſit colligata.

§. LX.

Ad intellectum proprie pertinere ſapientiam ex communi, quae omnium fere hominum animis ſedet, notione, patet. Nec vllo temere ſcripturae loco, aliter ſe rem habere, comprobari poterit. Saepius etiam cum eiusmodi vocibus coniungitur, aut per eas explicatur, quae intellectus quandam virtutem, omnium confeſſione denotant, vt *intelligentia, conſilium* &c. *Prouerb. II, 10. III, 13. VIII, 10. 14.*

§. LXI.

At rurſus ſine voluntatis ſanctitate, piaque affectione, nullam eſſe ſapien-

ſapientiam, illis ſaltem, qui ex ſcripturae teſtimoniis veram ſapientiae notionem metiuntur, manifeſtum eſt. Luculenter hoc teſtatur Iacobus: *Qui in vobis ſapiens eſt & intelligens, oſtendat bonis moribus ſua opera, cum ſapientiae manſuetudine. cap. III, 13.* & iterum *verſ. 17. At ſuperne oriens ſapientia primum caſta eſt, deinde pacifica, aequa, obſequioſa, pietate, bonisque referta fructibus, ſerena, & minime ſimulatrix.* Idem ex oppoſito etiam ſapientiae patet, *ſtultitia,* cuius infamia nemo, niſi improbus, in ſcriptura ſacra notatur.

§. LXII.

Sapientiae itaque erit officium, cum reliquas mentis facultates, & operationes, & hinc ortas actiones externas, tum praecipue intellectus cognitionem dirigere, vt obiectum legitimum eligatur, vt debito quis circa iſtud modo verſetur, vt inania dimittat, vtilia & profutura conſectetur, finisque, ad quem omnia referenda, cum primis habeat rationem. In his omnibus cum prauis maxime adfectibus a recto tramite in deuia abripiantur homines, ſapientiae eſſe, vt hiſce imponant frenum, & intra limites eos coërceant, nemo non videt.

§. LXIII.

Sapientia habitualis, vel *diuina* eſt, ſeu ſpiritualis; vel *humana*. At illa ſola hoc nomine tituloque digna. Haec vero vmbra ſaltem quaedam ſapientiae eſt, & in iis conſpicitur hominibus, qui per naturae vires, exercitatione vtplurimum & educatione accedente, vtcunque adfectibus imperare didicerunt, ne nimio efferueſcant impetu, aut in delicta grauiora erumpant. Hinc virium intellectus etiam regimen & manifeſtorum intellectus vitiorum, euitatio. Experientia namque conſtat; quo magis continere homines ſibi relicti adfectus in obſequio poſſint, lapſusque intellectus hinc neceſſario orituros euitare, eo omnium iudicio eos eſſe ſapientiores.

§. LXIV.

Vti vero vmbraticum ſaltem eſt imperium, quod in prauos adfectus vitiaque voluntatis natura ſibi vindicat, ita vmbratica ſaltem eſt haec ſapientia, verae tamen ſapientiae indolem vtcunque referens & repraeſentans. Haec namque iam ſubactam timore Domini voluntatem ſupponens, *Prouerb. I, 7. IX, 10.* felicius tum in reliquas mentis facultates, tum maxime in intellectum ſingulasque eius operationes, vim ſuam exerit. Vt nulla enim intellectus facultas eſt, quae non interdum voluntatis prauitate ad malum velut determinetur: ita nulla quoque earum eſt, quae non ſapientia directrice opus habeat.

§. LXV.

Digitized by Google

§. LXV.

Sapientia ſpiritualis ſuos porro habet gradus, incrementa & decrementa, diuerſimode etiam pro ingeniorum, quibus gubernatrix praeeſt, diuerſitate ſeſe exerit. Quod gradus diuerſos, incrementa & decrementa admittat, nemo dubitauerit, qui ſecum cogitauerit, magis interdum aut minus ſupprimi a mortalibus prauos adfectus, qui ad deuia intellectum abripiunt. Ingeniorum quoque diuerſitas, & hinc porro diuerſitas ſtudiorum poſita in aprico eſt; quibus omnibus dum directrix ſapientia accedit, magis quoque aut minus impeditur, effectuum ſapientiae miram varietatem inde oriri, neceſſe eſt. Retuleris huc, quod de ſapientia hypoſtatica dicitur, eſſe in ea *πνεῦμα μονογενὲς καὶ πολυμερὲς, ſpiritum vnicum & multiplicem. Sap. VII, 22.*

§. LXVI.

Nullus itaque eſt hominum regenitorum, qui non ſapientiae ſpiritualis particeps fieri poſſit & debeat, cum Chriſtus omnibus factus ſit ſapientia, 1 *Cor. I, 30.* ſed ſuo modo, ſuoque gradu. Quo excellentior autem eſt intellectus cognitio, eo nobilius ſapientia habet obiectum, & eo ipſa inde eniteſcit illuſtrior. Vnde etiam factum, vt varia rerum cognitione eminentibus, vt eruditionis, ita ſapientiae nomen per eminentiam quandam tribueretur. *

* Hinc nihil vſitatius, quam vt homines eruditi etiam *ſapientes* dicantur. Minus tamen accurate: cum, vti ex ſupra dictis conſtat, ſapiens aliquis eſſe queat, qui non ſit eruditus, & rurſus eruditus, qui non ſit ſapiens. Apud veteres, eruditos ſapientum nomine veniſſe, mirum non eſt, quod exiſtimarent, cum eruditione coniungendam eſſe ſapientiam, hominemque rerum cognitione varia imbutum, ſed non ſapientem, nullo haberent loco. Factum inde, vt ipſa rerum cognitio *ſapientiae* nomine quandoque veniret. Sic CLEMENS ALEXANDRINVS, *ἡ σοφία*, inquit, *ἐπιστήμη ἐστὶ θείων καὶ ἀνθρωπίνων, καὶ τῶν τούτων αἰτίων, ſapientia eſt rerum diuinarum & humanarum & cauſſarum ipſarum ſcientia, lib. 1. Strom. p. 284.* Quod & repetit *lib. 4. pag. 540.* quemadmodum & eadem ſapientiae definitio occurrit apud ORIGENEM *lib. 3. contra Celſum p. 154.* Eadem ratione vocem ſapientiae ſumit LACTANTIVS, quando *inſtitution. diuinar. lib. 3.* de ſapientia falſa, & *libro 4.* de ſapientia vera agit. Namque per falſam ſapientiam, gentilium intelligit philoſophiam, id quod aperte profitetur *cap. 2. p. m. 167. Huius*, inquit, *libri munus eſt, philoſophiam quoque eſtendere, quam inanis & falſa ſit, vt, omni errore ſublato, veritas patefacta clareſcat.* Per veram autem ſapientiam ipſam intelligit doctrinam chriſtianam, quam & ideo a religione ſeu cultu Numinis diſtinguit. Hinc de vera ſapientia verba faciens, *non poteſt igitur*, inquit, *nec religio a ſapientia ſeparari, nec ſapientia a religione ſecerni; quia idem Deus eſt qui & intelligi debet, quod eſt ſapientiae, & honorari, quod eſt religionis: lib. 4. diuinar. inſtitut. cap 4. p. 252.* LACTANTIVM ſecuti ſunt alii quam plurimi, vocem *ſapientiae* in eadem ſignificatione adhibentes: quos inter eſt & IO. FRANCISCVS PICVS MIRANDVLANVS, in libris duobus de *ſtudio diuinae & humanae philoſophiae*, ſeu, vt in tractatione ipſa vocat, de *ſtudio diuinae & humanae ſapientiae.* Per *diuinam* enim *ſapientiam*, doctrinam intelligit ex ſcriptura ſacra legitime hauſtam, per *humanam* autem eam, quae ex rationis fontibus principiisque deriuatur. Longe itaque alio ſenſu

ſenſu ſapientia hoc modo accepta, *diuina* aut *humana* dicitur, quam cum ſumta pro habitu in *diuinam & humanam* diſpeſcitur. Haec omnia probe obſeruaſſe, noſtra multum intereſt, tum ne diſtinctas vocis ſignificationes confundentes erroribus implicemur variis, tum & vt ſcripturae quaedam dicta eo rectius intelligamus. Cum Paulus 1 *Cor.* II, 6. dicit: Σοφίαν λαλοῦμεν ἐν τοῖς τελείοις, *ſapientiam loquimur inter perfectos*, haud dubie doctrinam euangelii intelligit. Cumque & ceteroquin eruditio ac cognitio, vti obſeruatum, ſapientiae nomine veniat, longe maiori iure doctrina euangelii ita vocatur, quia viam ſimul ad ſapientiam veram, (pro habitu acceptam) monſtrat. Σοφίαν, inquit CHRYSOSTOMVS, λέγει τὸ κήρυγμα καὶ τὸν τρόπον τῆς σωτηρίας. τὸ διὰ σταυροῦ σωθῆναι: *ſapientiam appellat praedicationem & modum ſalutis, ſalutem per crucem partum*, homil 7. *in prior. ad Corinth. p.* 279. Eodem referas σοφίαν λόγου, *ſapientiam ſermonis*, ſeu eloquentiam, 1 *Cor.* 1, 17. quod ipſe explicat *cap.* II, 4. dicens praedicationem ſuam non fuiſſe ἐν πιθοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις. Pari ratione, cum de ſapientibus huius mundi ſermo eſt, homines aut eruditione, aut ſapientia habituali equidem, ſed humana, σαρκικῇ, vt apoſtolus vocat 2 *Cor.* 1, 12. praediti, diuinaeque & ſpiritualis ſapientiae expertes, intelliguntur, conf. *Matth.* XI, 25. 1 *Cor.* 1, 20. Sed hac de re plura alibi.

§. LXVII.

Quemadmodum vero rerum diuinarum humanarumque cognitio ſeu eruditio, nobiliſſimum eſt ſapientiae obiectum: ita, ſi iſta eruditio moderatricem hanc ſapientiam non habeat, facile in inanem, falſam, erroneam, pernicioſam, degenerat. Nexus igitur ſapientiae & cognitionis non tantum neceſſarius, ſed diuerſa quoque eruditionis facies, ex diuerſo eius ad ſapientiam reſpectu. Humanarum namque rerum cognitio, quantumuis vaſta & admiranda, ſi omni ſapientiae directione deſtituatur, *vana* prorſus *ſtolidaque* cenſebitur & indigna, quae ſplendido iſto nomine veniat. Si humanae ad minimum ſapientiae directio accedat, *ſplendidior* erit, & prudentum huius ſeculi iudicio, locum ſuum tuebitur. At diuinae ſapientiae praeſidio, ſi diuinarum humanarumque rerum cognitio, veraque eruditio fuerit ſuffulta, tum demum cuncta ſibi conſtabunt, & aliquid, quod hocce nomine tituloque dignum ſit, inde efflorescet, in quantum humanae imbecillitatis ratio permittit.

§. LXVIII.

Quae de ſapientia diximus, locum fere etiam habent in *prudentia*, & ad eam accommodari facili negotio poſſunt. Prudentiae namque eſt, notiones practicas generales ad res & circumſtantias ſpeciales applicare, adeoque cum ipſa praxi coniuncta eſt. conf. *Matth. VII, 24. Luc. XII, 42. XVI, 8.* Ea itidem intellectus quidem virtus eſt, ſed cum voluntatis probitate, ſi modo prudentia & non calliditas eſt, debet eſſe coniuncta: diuina praeterea eſt, & humana, quae diuinae quandam vmbram refert, &c. Agetur de ea ſuo loco * ex inſtituto.

* ſcil. *part.* 3. vbi de prudentia chriſtiana, ſpeciatim paſtorali, agemus.

§. LXIX.

Quae alias in ſcriptura commemorantur virtutes intellectus, ad ſumma iſta, quae conſtituimus, emendati intellectus capita, facile revocaueris: quanquam non deſint, qui ſollicite eas diſtinguant. * *Scientia* namque, luci intellectus, ſeu cognitioni, reſpondet: quemadmodum & *intelligentia*, niſi hac velis diſcretionem quandam & diiudicationem rerum ſpiritualium ſignificari, vt quodammodo iudicio illuminato reſpondeat; *conſilium* vero & prudentia pari fere paſſu ambulabunt, certe ad hanc illud retuleris haud immerito. Quamuis non vbique diſcrimen aliquod inter haſce voces obſeruetur. conf. *Prou. II, 6. XVII, 3. X, 13. XVI, 21. XI, 14. XII, 5.*

* Intellectus pariter ac voluntatis virtutes quaedam comprehenduntur in illo Eſaiae: *& requieſcet ſuper eum ſpiritus Domini, ſpiritus ſapientiae & intelligentiae. ſpiritus conſilii & fortitudinis, ſpiritus ſcientiae & timoris Domini, cap.* XI, 2. Haec dona ſeu virtutes PHILIPPVS MELANCHTHON ita diſtinxit: dona Dei verſantur circa tria: circa *diuina, vt ſapientia*, quae eſt agnitio Dei ſpiritualis, & *intelligentia*, quae eſt diiudicatio dogmatum, ſpirituum, doctrinae de Deo, vt citius videt doctrinae corruptelam Paulus, quam alius: circa *pericula, vt conſilium*, de gubernatione, & *fortitudo*, quae executio eſt conſilii; circa actiones, vt *ſcientia* de moralibus in communi vita, & *timor Domini*, vt conſeruatio bonae conſcientiae. Hanc MELANCHTHONIS diſtinctionem cum retuliſſet MATTHIAS FLACIVS, addit: *de qua diſtinctione iudicent alii: mihi ſane magis per ſe concinna & elegans, quam vel rebus, vel verbis, vt in ſacris litteris vſurpantur, per omnia conueniens videtur. Eſt etiam valde vſitatum in ſacris per συνδρομὴν plura vocabula congerere, quae non ſemper & per omnia diuerſas res notent, vt ea exactiſſime inter ſe diſcerni opus ſit: in clauſe ſcript. ſacr part. I. voc. ſapientia, p.* 1114. *ſeqq.* Cuius iudicio & ego ſubſcribo.

§. LXX.

Summatim tandem ſi complecti velimus, quae de intellectus per gratiam emendatione diximus, eo cuncta tendere deprehendemus, vt imago Numinis, ad quam homo conditus erat, ſed quam per triſtem parentum primorum lapſum amiſimus, in credentibus, etiam qua intellectum, magis magisque reſtauretur. Dubium enim non eſt, quin luce diuina, ſeu excellentiſſima diuinarum humanarumque rerum cognitione, primi hominis intellectus ante lapſum fuerit praeditus, vnde & accedente voluntatis ſanctitate, ſumma & perfectiſſima, non potuit non ſapientia conſummata, omnibusque numeris abſoluta oriri. Nouus itaque homo, quem induere iubentur, qui vitae ſanctitati ſtudent, renouari etiam debet *εἰς ἐπίγνωσιν κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτόν*, *Coloſſ. III, 10.* conf. *Sap. VII, 17. 21.*

§. LXXI.

Ex dictis cum conſtet, quae intellectus humani *ſecundum gratiam* ſit conditio, nunc quoque *fallaciam naturae*, ſeu *naturam gratiae*

tiae imitatricem, obſeruare licet. Etenim cum hominem chriſtianum illuminatum quoque eſſe debere mortales audiunt, ne iſto titulo ſe indignos fateri neceſſe habeant, falſum aliquod lumen ſibi fingunt, naturalemque ac mortuam cognitionem pro ſpirituali & viua venditant, & ſic ſe quoque illuminatos eſſe concludunt. Sic phariſaei, etſi coeciſſimi mortalium, nullo tamen modo ſe coecos eſſe, ſibi perſuadere poterant. *Ioan. IX, 40. 41.* conf. *Rom. II, 19. 20. Apocal. III, 17.* Huc & ψευδώνυμος illa γνῶσις pertinet, ab apoſtolo damnata. *1 Tim. VI, 20.*

§. LXXII.

Eo facilius autem falluntur homines, quo magis cognitio mere naturalis & mortua, diuinae lucis aut cognitionis ſpiritualis ſpeciem mentitur: quod contingit, ſi multas veritates cognoſcant, craſſioresque, quibus alii circumſepti ſunt, errores, perſpectos habeant & deteſtentur. Vnde ſibi, in tenebris ſe adhuc verſari, nullo modo perſuadere poſſunt: cum tamen tenebras magis adhuc ament quam lucem, *Ioan. III, 19.*

§. LXXIII.

Sapientia quoque *humana*, praeſertim ſi circa ſacra verſetur, haud raro pro *diuina* vult haberi. Eius etiam tanto magis aſſequitur ſpeciem, quo felicius in operationum mentis ſingularum directione procedit: vt ſi externa ſpectes, nullum quandoque diſcrimen appareat. Quorſum educatio, aliaeque cauſſae, quibus ad adfectus ſapientiae inimicos perdomandos, homines inſtruuntur, plurimum faciunt. At intimiores mentis ſi introſpicere receſſus datum fuerit, naturae deprehenderis facile fallaciam, quae tum alias, tum in eo ſe prodit, quod in iſta ſapientia maximopere homo ſibi placeat. conf. *Eſ. V, 21. Prouerb. III, 7. 1 Cor. III, 18. 19.*

§. LXXIV.

Idem de prudentia obſeruandum, quae cum nihil ſaepius minus, quam ſpiritualis ſit, ſpiritualis tamen vult videri. Iſta *pſeudoprudentia*, vel craſſior eſt, vel ſubtilior. Craſſior eſt, cum irregenitorum prudentia plane carnalis ſpeciem prudentiae ſpiritualis impudentiſſime mentitur. Sic ex carnali timiditate orta lenitas vituperabilis erga hoſtes veritatis, prudentiae chriſtianae facile adſumit nomen: quemadmodum barbarus furor, in quosuis diſſentientes ſaeuiens, eodem titulo quandoque ſuperbit, ac ſi tempeſtiue ſerpenti malo obuiam eat. Subtilior eſt, quando etiam regeniti, carnis blanditiis abrepti, bona licet intentione, aliquid agunt, quo rebus ſuis conſulere videantur, quod tamen reuera noxium eſt.

§. LXXV.

Caute proinde incedendum, ne dona ſtatim ſpiritualia & opera gratiae eſſe credamus, quae mera tamen ſaltem ſunt naturae, ad omnem fallaciam compoſitae, opera. Quae tanto maior eſt fallacia, ſi in ſtatu homo hypocritico degat, & a grauioribus ſceleribus ſibi temperet, & non tantum qua intellectum, ſed & qua voluntatem, opera gratiae, licet ipſe filius adhuc irae, ſibi vindicare ſuſtineat.

CAPITIS PRIMI
SECT. III.
DE
DISCRIMINE NATVRAE ET GRATIAE
QVOAD CONSCIENTIAM.

Σύνοψις.

CVr de conſcientia ſeorſim agatur, §. I.
Conſcientia quid? §. II.
Sitne actus, an habitus, an potentia? §. III.
Conſtat notitia principiorum, & ſcientia facti, §. IV.
Quo ſenſu mox regulae, mox teſtis, mox iudicis rationem habere dicatur, §. V.
Eſt vel vera ſeu recta, vel erronea, vel dubia: vera & erronea, vel certa, vel probabilis, §. VI.
In his omnibus partim ad principia, partim ad facta reſpiciendum, §. VII.
An conſcientia erronea, nomen conſcientiae mereatur? §. VIII.
Ratione concluſionis conſcientia vel bona eſt, vel mala, §. IX.
Quo pacto conſcientia ſe habeat ſecundum naturam: error, dubium, probabilitas, humanae corruptionis documenta ſunt, §. X.
Aliter iſta in regenitis, aliter in irregenitis ſe habent, §. XI.
In irregenitis, ipſam principiorum notitiam ſubinde obliterari, aut corrumpi, §. XII.
Sed in factorum etiam ſcientia eos per malitiam haud raro errare, §. XIII.
Improbi non erroneam modo, ſed malam etiam, impuram, mordentem conſcientiam habent, §. XIV.
Qui in ſtatu ſecuritatis conſtituti ſunt, conſcientiam habent laxam, dormientem, cauteriſatam, §. XV.
Qui in ſtatu ſeruitutis degunt, anguſtam, dubiam, ſcrupuloſam, §. XVI.
Impedimenta chriſtianismi & conuerſionis oriuntur ex imaginaria conſcientiae tranquillitate, §. XVII.
Ex conſcientiae ſcrupuloſitate, & hinc orta falſa conſcientiae tenerae perſuaſione, §. XVIII.
Ex imaginaria conſcientiae bonitate, §. XIX.
Conſcientia ſecundum gratiam ſpectata bona eſt, & pura, §. XX.
Regeniti erroribus, dubiisque conſcientiae, pro viribus obuiam eunt: quaenam ſit conſcientia infirma? §. XXI.
Tranquillitas conſcientiae, quo pacto in iis ſe habeat, §. XXII.
Παιδία conſcientiae in quo conſiſtat, §. XXIII.
Fallacia naturae gratiam imitantis, quoad conſcientiae bonitatem, §. XXIV.
quoad conſcientiam veram & certam, §. XXV.
quoad tranquillam, §. XXVI.
quoad imaginariam conſcientiae paedam, §. XXVII.

§. I.

§. I.

DE conſcientia ſeparatim agimus, non quod eam diſtinctum quid aut diuerſum ab intellectu exiſtimemus, ſed quod inter reliquas intellectus operationes haec maxime inſignis, diligentiorem conſiderationem mereatur, vt quo pacto tum ſecundum *naturam*, tum ſecundum *gratiam* ſe habeat, intelligatur.

§. II.

Conſcientia itaque nobis nihil aliud ſignificat, quam argumentationem hominis de actionibus ſuis ad legem relatis, vt earum hinc aut prauitatem, aut bonitatem colligat. * In ſcriptura ſacra interdum *cordis* nomine venit, *1 Sam. XXIV, 6. 2 Sam. XXIV, 10.* In corde ſcilicet effectus conſcientiae maxime ſentiuntur. conf. & *1 Ioan. III, 20. 1 Cor. IV, 5. Rom. II, 15. Ierem. XVII, 1. Mentis* quoque nomine venit *Rom. XIV, 5.* & aliquando menti iungitur, cum eius quaedam ſit facultas, *Tit. I, 15.*

* Non puto, circa hanc conſcientiae notionem quenquam diſſentire poſſe: & licet aliorum aliis forte verbis conceptae ſint definitiones, eodem tamen res ipſa tandem redit. Minus autem accurate PETRVS CHAVVINVS, conſcientiam dixit *Deum menti noſtrae inſidentem, cumque ea intime differentem; de relig. natural. part. 1. cap. 14.* Etſi enim Deus per leges ſuas omnino ad omnes homines loquatur, non tamen ipſe Deus, ſed mens hominis leges has diuinas intelligens, expendens & ad eas actiones ſuas diiudicans, *conſcientiae* nomine venit. Sed hac de re plura dixi in *animaduerſionibus in Petri Chauuini librum de religione naturali, cap. 5.* Ceterum de variis conſcientiae nominibus, qui plura deſiderat, IOAN. MICHAELIS DILHERRI adeat diſſertationem *de conſcientia*, quae tomo ſecundo *diſſertationum* eius *academic.* praecipue *philologic.* extat, *num. 18. p. 508. ſeqq.*

§. III.

Sitne conſcientia actus, an habitus, an potentia, fruſtra diſputatur. Manifeſtum namque, in homine ſemper quidem eſſe potentiam de actionibus ſuis ratiocinandi, ſed eam non ſemper in actum erumpere. Quod ſi fiat, recepto loquendi more, argumentatio haec conſcientia dicitur. Idem ſibi volunt, quando dicunt: *conſcientiam expergiſcere, excitari:* vti contra *dormire* dicitur, quando potentia iſta in actum non deducitur. *

* Falſum itaque eſt, quod interdum dicitur, *quosdam conſcientiam non habere*, ſi proprie accipiatur. Vnusquisque enim hominum, hoc ipſo dum rationem, ſeu intellectum habet, hoc eſt, homo eſt, habet etiam facultatem de actionibus ſuis iuxta legem iudicandi: quae facultas licet aliquando lateat, & hoc ſenſu conſcientiam non habeat, non tamen extingui aut amitti poteſt.

§. IV.

Duo in ratiocinatione iſta practica concurrunt, notitia principiorum, & ſcientia facti. Illam *συντήρησιν* vocare ſolent, * hanc *συνείδησιν*, ſeu *conſcientiam*, ſumpta voce in ſignificatione ſpecialiori. Principiorum notitia ad omnes quidem leges ſe extendit; ſed nobis nunc

diuinae leges, eaeque vniuerſales, praecipue in cenſum veniunt, ** quae nemini mortalium ignotae eſſe poſſunt, ac debent.

* Vox *συντηρήσεως* ſaepe quidem apud recentiores occurrit, & in hoc ſenſu vſurpatur, ſed ſine exemplo veterum, cum nec in ſcriptura ſacra, nec apud alium probatum auctorem in hoc ſenſu adhibeatur, docente IO. COCCEIO ad 2 *Tim.* 1, 15. Ad rem ipſam quod attinet, vnde iſta principiorum notitia, ſi a ſcriptura ſacra diſcedamus, homini obtingat, itemque an, & quo ſenſu admittenda ſint principia innata? diſputari ſolet: ſed agetur hac de re a nobis ex inſtituto in ſequentibus, parte ſecunda, cum de legibus, earumque notitia, verba faciemus. Reuocabimus ibi etiam ſub examen ſententiam & rationes IO. LOCKII, principia quaeuis innata ſtrenue impugnantis, de *intellectu humano lib.* 1. *cap* 2. Interim conf. IO. SELDENVS, *de iure naturae & gent. iuxta diſciplin. Ebraeorum lib.* 1. *cap.* 9.

** Generatim quidem, quaecunque homini pro norma ſunt, vt ad ea actiones ſuas componere & dirigere obſtrictus ſit, ea etiam conſcientiae pro norma ſunt, vt ſecundum ea de actionibus ſuis, iudicet pronuncietue. Iam vero non tantum leges diuinae, ſed humanae quoque hominem obligant, vt ad eas actiones ſuas componat: immo iuramentis, votis, promiſſis, pactis obligatur, vt ſecundum ea itidem agat: quod ſi ergo hoc non faciat, contra conſcientiam egiſſe merito dicitur. At vero vt ex legibus diuinis omnis obligandi vis, quam leges humanae, pacta, promiſſa, vota, iuramenta habent, oritur; ita haec omnia includuntur, cum lex diuina norma, praecipua vtique & fundamentalis, conſcientiae dicitur. Si enim quaeras, cur legibus humanis obtemperare debeamus, reſpondetur, quia Deus iuſſit. *Rom.* XIII, 1. 2. 1 *Petr.* II, 13. 15. Sic & iuramentis, votis, promiſſis, pactis, obſtringuntur homines, quia Deus iuſſit, vt promiſſa, vota, iuramenta, accurate & religioſe ſervent. Et hinc diiudicanda, quae hac de re habet DILHERRVS *l. c.* §. 12. *ſqq. p.* 515. *ſqq.* Ideoque & Paulus apoſtolus principia illa practica & quidquid conſcientia pro norma habere poteſt, *legis*, ſcilicet *diuinae*, nomine comprehendit, *Rom.* II, 14. 15. *Gentes legem non habentes, ſibi ipſis ſunt lex: vt qui oſtendant opus legis ſcriptum in cordibus ſuis, vna teſtimonium reddente, ipſorum conſcientia.* Leges autem nullae ſunt ſine legislatore: & omnis praeterea vis & efficacia legum ab auctoritate & poteſtate legislatoris dependet. Hinc & conſcientia, de iuſtitia & omnipotentia Dei intime perſuaſa, ad hunccce maxime reſpicit legislatorem, id pro vltimo tandem fundamento ſupponens, quia iuſtiſſimus, ſanctiſſimusque patiter ac omnipotens Deus eſt, ideo legibus eius parendum, poenamque, qui eas migrent, non euitaturos. Deus igitur dicitur *erudire gentes*, & *docere homines ſcientiam*, *Pſ.* XCIV, 10. intus nimirum, per dictamen conſcientiae; adeo quidem, vt non poſſit homo quidquam bene agere, niſi de bonitate rei agendae *ἐν ἴδίῳ νοὶ πληροφορηθῆς*, firmiter perſuaſus, id Deo gratum eſſe, *Rom.* XIV, 5. Ideo etiam Petrus, conſcientiam hominum vocat *conſcientiam Dei*: *ſi quis patiatur διὰ συνείδησιν Θεῦ*, *propter conſcientiam Dei*, 1 *Petr.* II, 19. Nimirum non Deo conſcientiam tribuit Petrus: Deus enim proprie loquendo conſcientiam non habet. Conſcientia namque, cum ſit ratiocinatio de actionibus ad legem relatis, ſupponit eum, qui ita de actionibus ſuis iudicat, legibus ſubiectum eſſe: quod de Deo dici nequit. Conſcientia itaque Dei, iuxta HVGONEM GROTIVM ad *h. l.* per metonymiam obiecti, dicitur conſcientia eius, quod quis Deo debet: vel conſcientia de Deo, quia conſcius eſt, id Deum velle, & Deo gratum eſſe, voluntatique Dei obtemperandum eſſe in omnibus. *Certum hoc eſt*, inquit B. GERHARDVS ad h. l. *non intelligi conſcientiam, quam Deus habet, ſed quam homo coram Deo habet, qua cauet, ne Deum offendat. Ergo per conſcientiam Dei intelligitur hoc loco bona coram Deo conſcientia, qua ſolicite cauent ſerui, ne ſua aduerſus heros inobedientia, ſeditione, rebellione, Deum offendant.*

§. V.

Prout in conſcientia, aut notitia iſta principiorum, aut facti ſcientia ſpectatur, diuerſos ſortitur reſpectus, & mox libri & regulae, mox teſtis,

teſtis, iudicis &c. nomine venit. * Intelligere inde etiam licet, quo ſenſu pro norma actionum humanarum a quibusdam habeatur.

* In ſyllogiſmo namque practico, quo conſcientia velut abſoluitur, maiorem ſi ſpectes propoſitionem, principium aut legem continentem, conſcientia habet rationem *regulae* aut *normae*; ſi minorem, aut notitiam facti, *libri* merito ac *teſtis* nomine venit; quod ſi concluſionis, & hinc porro effectus, rationem habeas, dum aut abſoluitur ſuo. met iudicio homo, aut damnatur, ſub *iudicis* ac *tortoris* ſchemate ſiſtitur. Atque hoc ſibi vult Paulus apoſtolus, cum *Rom.* II, 15. actus iudiciales, συμμαρτυρῶν, κατηγορῶν καὶ ἀπολογῶν conſcientiae tribuit. Hinc admodum eleganter GREGORIVS NAZIANZENVS conſcientiam alicubi vocat, οἰκεῖον δικαστήριον. Adſunt namque, ſi ſub hocce ſchemate rem proponere velimus, cliens, aduerſarius, aduocatus, iudex. Pertinent huc illa IVVENALIS *ſatyr.* 13.

- - - - *Prima haec eſt vltio, quod ſe*
Iudice, nemo nocens abſoluitur, improba quamuis
Gratia fallacis praetoris vicerit vrnam.
Poena haec eſt vehemens, & multo faeuior illis,
Quas aut Caeditius grauis inuenit aut Rhadamantus,
Nocte dieque ſuum geſtare in pectore teſtem.

Legi etiam merentur, quae hanc in rem differit CHRYSOSTOMVS *homil.* 17. *in Geneſin.*

§. VI.

Cum ratiocinationis etiam diuerſae ſint affectiones, conſcientiae quoque quandam diuerſitatem inde oriri, neceſſe eſt. Conſtat namque, ratiocinationes noſtras vel *veras* eſſe, vel *falſas*; illas iterum vel *certas*, vel *probabiles*, vti hae itidem vel ſub *certitudinis*, vel ſub *probabilitatis* ſpecie fallunt: quemadmodum *dubiae* medium velut inter veras & falſas locum tenent. Hinc igitur & conſcientia alia *vera* ſeu *recta*, alia *erronea*, alia *dubia*; & vere iterum vel *certa*, vel *probabilis*, vti & erronea vel ſub *certitudinis* vel *probabilitatis* ſpecie fallitur.

§. VII.

Vt recta ſit conſcientia, non tantum principiis, ſed factorum etiam ſcientiae, ſua veritas conſtet, neceſſe eſt. * Id quod & de certitudine obſeruandum. Vnde error rurſus & dubium partim ex peruerſo & ambiguo principiorum atque legum ſenſu, partim ex falſa aut incerta factorum, praecipue circumſtantiarum, quae ea comitantur, notitia.

* Si ſcilicet de *actionibus* iam *perpetratis* iudicium ferendum ſit. Cereroquin enim conſcientia interdum etiam circa *facienda* verſatur, unde a nonnullis in *antecedentem*, & *conſequentem* diſpeſcitur. Alii conſcientiam rei futurae bonam, *ſuadentem*, malam, *diſſuadentem*; conſcientiam rei praeteritae bonam *adprobantem*, malam *reprobantem* vocant. Legendus praeter alios hac de re PETRVS CHAVVINVS *de relig. natur. lib.* I. *cap.* 14. vbi ad conſcientiam ſuadentem ac diſſuadentem etiam genium Socratis refert, de quo tamen multa eruditi diſputant. Factorum autem, dum hic facimus mentionem, id non tantum *de actionibus externis*, ſed *internis* etiam, cogitationibus ſecretis, animique adfectibus eſt intelligendum. Namque haec omnia iudicio conſcientiae ſubiacent. De actionibus externis loquitur Salomo *Kohelet* VII, 22. *ſaepe anima tua uertit*, (h. e. annotauit, teſtatum eſt) *cor tuum* (conſcientia tua) *te quoque maledixiſſe aliis.* Hoc iudicio & teſtimonio

monio conſcientiae ſi nitamur, facile aliorum de noſtris actionibus iudicia contemnimus, iuxta illud apoſtoli: ἡ καύχησις ἡμῶν αὕτη ἐστὶ τὸ μαρτύριον τῆς συνειδήσεως ἡμῶν, *gloriatio noſtra haec eſt, teſtimonium conſcientiae noſtrae*, 2 *Cor.* I, 12. Sed animi quoque adfectus, motuſque interni conſcientiae iudicio, vt diximus, ſunt obnoxii. Sic Paulus de ſuo erga Iudaeos amore verba faciens, ad conſcientiae prouocat teſtimonium: *veritatem dico in Chriſto, non mentior, συμμαρτυρούσης μοι τῆς συνειδήσεώς μου, atteſtante mihi ſimul conſcientia mea per ſpiritum ſanctum &c.* Rom. IX, 1.

§. VIII.

Falſam, ſeu erroneam conſcientiam, nonnulli omnino pro conſcientia non habent. * Sed omnis de voce eſt contentio. Indignam quidem eſſe, quae hoc nomine veniat, palam eſt, ſi veram principiorum factorumque ſcientiam, eadem ſignificari praetendas: ſin a veritate & falſitate vtriusque propoſitionis abſtrahas, aliter fuerit pronuntiandum.

* Fuerunt nonnulli, qui negarent conſcientiam erroneam, nomine *conſcientiae* appellitandam, contra quos diſputat HERMANNVS WITSIVS, *in exercitat. de conſcientia an vnquam errante*, quae in *parte ſecunda miſcellaneor. ſacror. eſt* 18. Omnis controuerſia, ſi rem accurate expendas, in merami λογομαχίαν abit. Si enim iudicium tantum rectum & verum de actionibus hominum dignum cenſeas, quod *conſcientiae* nomine veniat, erronea omnino nomen conſcientiae non promerebitur. Quod ſi generatim omne hominis iudicium de ſuis actionibus ad legem relatis conſcientiam vocaueris, quod vſu haetenus obtinuit, nihil obſtat, quo minus & erronea conſcientia, hocce nomine venire queat. Immo apud ipſum Paulum apoſtolum venit 1 *Cor.* VII, 7. *Sed non in omnibus eſt ea cognitio: nonnulli enim cum conſcientia idoli, vsque ad hoc tempus, vt idolis immolatum edunt, & conſcientia eorum infirma cum ſit, inquinatur.* Extra controuerſiam eſt, loqui apoſtolum de *conſcientia erronea*, ſeu de iis, qui per errorem putabant, non fas eſſe veſci idolothytis. Horum conſcientiam infirmam vocat, quod tanta illis non adeſſet cognitio veritatis, quanta ad hunc errorem excutiendum requirebatur. Horum denique conſcientiam inquinari dicit, quod contra conſcientiam, etſi erroneam, nihilo ſecius idolothytis veſcerentur. Ergo & erroneam conſcientiam Paulus pro conſcientia habuit. conf. 1 *Cor.* X, 28. 29. Ceterum in indole ſaltem conſcientiae explicanda nunc verſamur, & quo pacto tum ſecundum naturam, tum ſecundum gratiam ſe habeat. De obligatione autem conſcientiae, quorſum & illuſtris quaeſtio pertinet, an & quousque conſcientiam erroneam quis ſequi debeat? dicetur ſuo loco, parte huius operis ſecunda.

§. IX.

Ad concluſionem denique ſi attendas, deprehendasque, actionem tuam legi eſſe conformem, conſcientia inde reſultabit *bona* vere talis, ſi in praemiſſis nullus admiſſus fuerit error. Sin deprehendas, repugnare legi actionem tuam, conſcientiam habebis *malam*. Et ita quidem generatim ſe habet conſcientia.

§. X.

Iam ſi diſpiciamus, quo pacto eadem ſe habeat ſecundum *naturam*, & quidem in irregenitis, ſummae deprauationis & hic deprehendemus veſtigia. Ipſa conſcientia erronea, probabilis, dubia, * humanae naturae

naturae iam demonſtrant imbecillitatem, cum, ſi labis ea eſſet expers, nec errores, nec dubia, locum haberent.

* Quod de conſcientia erronea diximus, id etiam de dubia eſt obſeruandum, eſſe nonnullos, qui & hanc conſcientiae nomine indignam iudicant. Conſcientiae enim, inquiunt, eſt, aliquid dictare, aut definire, quod de conſcientia dubia, iudicium ſuſpendente, dici nequit. At cum nos conſcientiae vocem in latiori ſignificatione accipiamus, vt omne hominis iudicium, ſiue verum, ſiue falſum, ſiue certum, ſiue incertum, hoc nomine veniat, patet, quod dubia quoque conſcientia, aeque ac erronea, recte conſcientiae nomine veniat. Interim id iudicium eſt, conſcientiam erroneam, dubiam, ſcrupulo'am, rectiſſime inter humanae imbecilliratis documenta a nobis referri. Id quod & de probabili cenſendum, praeſertim falſa. Namque conſcientiam probabilem, vel probabiliter veram, vel probabiliter falſam eſſe poſſe, conſtat. Vnde intelligitur, quam incaute agant, qui probabilem conſcientiam generatim actionum normam & cynoſuram ſtatuunt, an & vera, & vere probabilis ſit, inſuper habentes. Facillime etiam hominem in probabilis ſententiae electione falli poſſe conſtat. Sed hac de re, parte ſecunda, plura dicemus, vbi Romanenſium quorundam de probabili conſcientia commenta explodemus. Interim conf. SAMVELIS RACHELII *diſſertatio, de probabiliſmo.*

§. XI.

Reperiuntur equidem & in regenitis eiusmodi quandoque conſcientiae defectus: ſed longe aliter ſe habent in irregenitis. In his enim non tantum vt plurimum cum aliis vitiis coniuncti ſunt, & aut ignauiam, aut malitiam voluntatis ſuppoſunt: ſed in iis quandoque rebus ſe exerunt, in quibus errare aut dubitare, ſine ſalutis periculo praeſentiſſimo, non licet.

§. XII.

Namque, quod ad ipſa principia attinet, haec per ſupinam negligentiam, aut ſummam malitiam, ab irregenitis interdum non tantum aut ignorantur, aut negantur, ſaltem tacite & implicite, ſed & ſi quodammodo admittantur, haud raro non recte intelliguntur, cum ſenſum legis carnalem, non ſpiritualem, habeant, vt Phariſaei, quos hoc nomine redarguit Seruator, *Matth. V, 20. ſeqq.*

§. XIII.

In factorum ſcientia per ſummam animi peruerſitatem ibidem ſubinde aberrant, ad defendenda, emollienda, excuſanda peſſima facinora proni ſunt, & hinc porro longe alia facie, praeſertim qua circumſtantias, quae, vt grauius leuiusque delictum reputetur, vel maxime in cenſum veniunt, ea ſibi repraeſentant.

§. XIV.

Ita ergo homines improbi, conſcientia, in grauiſſimis etiam peccatis, erronea, ſed errore affectato, adeoque exitiali, gaudentes, praecipiti curſu in perniciem ruunt. Subinde tamen erroris licet, qua principia, qua facta, conuicti, in peccatis tamen pergunt, *malam* atque

impuram, mordentemque conſcientiam hoc ipſo ſecum circumferentes. *Tit. I, 15. Ebr. X, 22.*

§. XV.

Praeterea cum homines ſibi relicti aut in ſtatu *ſecuritatis* viuant, aut in ſtatu *ſeruitutis*, diuerſimode naturae deprauatio quoad conſcientiam, ſeſe prodit. Qui enim in ſtatu ſecuritatis degunt, habent *conſcientiam laxam*, aut *dormientem*, hoc eſt, conſcientia illorum per peccata non multum mouetur, idque ideo, quod aut in errore verſantur & ignorantia, non credentes hoc vel illud peccatum eſſe, aut quia per ignauiam actiones ſuas non examinant, aut veritatem denique detinent in iniuſtitia, *Rom. I, 18.* Si per ſummam malitiam & proteruiam dictamen legum diuinarum contemnant & negligant, *cauteriſatam conſcientiam* habere dicuntur, *1 Tim. IV, 2.* * ἀπηλγηκότες *Epheſ. IV, 19. qui dedoluerunt, omnemque conſcientiae ſenſum abiecerunt*; in ſenſum ideo reprobum a Deo dati, *Rom I, 28. A cauteriſata conſcientia* nonnulli *ſtupefactam* diſtinguunt, quae in profunda principiorum ignorantia conſiſtit.

* Cauteriorum, vnde metaphora haec deducta, duplex vſus eſt, vt viri quidam eruditi obſervant. Primo enim, macula ſeu nota infamiae cauterio inuritur alicui, qui maleficii convictus, idque vel in fronte, vel in alia quadam corporis parte conſpicua: deinde etiam carcinomata, & vlcera venenata cauterio aduruntur, quae alias ſunt incurabilia. Atque ita κεκαυτηριασμένοι τὴν ἰδίαν συνείδησιν, *conſcientia cauteriati*, dicuntur, quorum animi, callo malitiae ita obducti, vt in rebus peſſimis nullos ſtimulos, nullas punctiones ſentiant, idque, quia contra conſcientiam agere ſueuerunt. Namque vt cauterio in parte quadam corporis ſenſus doloris adimitur, ita conſuetudine peccandi contingere poteſt, vt conſcientiae reclamantis morſus aliquis non amplius curet & ſentiat. Id veriſſimum etiam eſt de Anti-Chriſti ſatellitibus, de quibus apoſtolus loquitur. Quod contra conſcientiam plerique Romanenſium, viuant, agant, doceant, tot teſtimonia veritatis, quae vis conſcientiae illis expreſſit, a noſtratibus collecta docent. Hoc non obſtante, in hoc inſtituto pergunt, conſcientiae tandem ſenſum amittentes, & reuera κεκαυτηριασμένοι τὴν συνείδησιν. Quod & de aliis, quorum ſimilis eſt conditio, intelligendum.

§. XVI.

Qui autem *in ſtatu ſeruitutis* conſtituti ſunt, ſentiunt ſubinde vim legis diuinae, ideoque habent *conſcientiam anguſtam*, ſed ſentiunt modo ſeruili, vt libenter ea perpetraturi eſſent, quae conſcientia mala eſſe dictitat, modo poenae metus non obſtaret. Hinc vt legis obligationem euitent, dubia varia & ſcrupulos circa eam mouent, non ex alio, ſi rem accurate expendas, fundamento, quam quia inuiti ad legis obſeruantiam accedunt.

§. XVII.

Ex iſta conſcientiae, quoad naturam, conditione, maxima grauiſſimaque quoad conuerſionem & rem chriſtianam oriri impedimenta, per

per ſe patet. Praecipuum in *imaginaria* conſcientiae *tranquillitate* conſiſtit. Quia enim forte conſcientiae dormientis, & per errores aliaque ratione conſopitae morſus non ſentiunt, hinc concludunt, ſe bonam & tranquillam habere conſcientiam, atque adeo in ſtatu gratiae eſſe conſtitutos, & non indigere poenitentia. Hinc audacter eos illud Iobi vſurpare videas; *non reprehendet me cor meum* (conſcientia mea) *in omni vita mea, cap. XXVII, 6.*

§. XIIX.

Rurſus alii per nimiam *conſcientiae* falluntur *ſcrupuloſitatem.* Quod illis fere contingit, qui in ſtatu ſeruitutis ſunt conſtituti. Cum enim ſaepius conſcientiae angores & ſcrupulos ſentiant, hoc pro ſigno *conſcientiae tenerae* habent, indeque concludunt, cum circa vitam recte inſtituendam admodum ſint ſolliciti, certiſſimum hoc eſſe fidei ſignum. At cum ex ſeruili ſaltem metu haec omnia proficiſcantur, vellentque libenter, ſi hic non obſtaret, ſuis indulgere vitiis, iſta conſcientiae ſcrupuloſae ſpecie, ſeipſos decipiunt turpiter.

§. XIX.

Contingit etiam, vt homines in ſtatu ſecuritatis, ſaltem ſubtilioris, viuentes, aliquando haetenus conſcientiae rationem habeant, vt a grauioribus delictis atque peccatis ſibi temperent, quo ipſo in eam facile ingrediuntur opinionem, fidei hoc eſſe documentum, quod conſcientiam laedere nolint: cum tamen in alius generis peccatis, ſaltem leuioribus, conſcientiae monita ſtrenue contemnant. Interim, poenitentia & conuerſione ſibi opus non eſſe, inde concludunt.

§. XX.

Secundum gratiam itaque conſiderata conſcientia, primo quidem *pura* eſt, purificata per ſanguinem Chriſti, atque *bona*, hoc eſt, nullis peccatis proaereticis contaminata, idque non per errorem, ſed ſecundum rei veritatem, accurata ſui exploratione praemiſſa. *1 Tim. I, 5. 19. III, 9. 2 Tim. I, 3. 1 Petr. III, 16. 21. Ebr. IX, 14. X, 22. XIII, 18. Iob. XXVII, 6.* Etſi enim credentibus etiam, hominibusque ſanctis, cum variis colluctandum ſit infirmitatibus, ſciunt tamen, quod οὐδὲν κατάκριμα illis ſit, *qui in Ieſu Chriſto ſunt, qui non ſecundum carnem, ſed ſecundum ſpiritum ambulant, Rom. VIII, 1.* *

* Et hinc etiam patet, quod ſoli credentes & regeniti, *conſcientiam certam* habere queant: quippe ad quam requiritur non tantum, vt certo ſciam, actionem meam bonam eſſe, ſed eam etiam Deo placere. Per ſolam autem fidem Deo placemus, & ſine fide Deo nihil placet ac placere poteſt, *Ebr. XI, 6.* Adhaerentes autem fidei imbecillitates conſcientiam hominis regeniti incertam aut dubiam non reddunt, quandoquidem ſe horum condonationem per fidem in Chriſtum impetrare nouit. Et huc etiam refero illud apoſtoli,

Rom. XIV. *verſ. vlt.* πᾶν ὃ οὐκ ἐκ πίστεως ἁμαρτία ἐστιν. *Quidquid non eſt ex fide, peccatum eſt.* Non equidem neſcio, CHRYSOSTOMVM, OECVMENIVM, AMBROSIVM, alioſque, vocabulum *fidei*, pro recto animi iudicio, ſeu pro *conſcientia recta* hic accipere, vt ſenſus ſit: quidquid ſit conſcientia non adſtipulante, peccatum eſt. Quibus etiam HVGO GROTIVS, ad *h. l.* aliique recentiorum, ſuffragantur. Et verum ſane eſt, ſi quis aliquid agat, de quo dubitat, an hocce agere fas ſit, eum grauiſſime peccare, nec a mente apoſtoli id alienum. Quae ſententia tamen apoſtoli ſalua eſt, ſi etiam in eminentiori illa ſignificatione vocem *fidei*, capiamus, qua filialem erga Deum fiduciam merito Chriſti innixam, ſignificat. Primo namque certum eſt, quidquid ex hac fide non proficiſcitur, peccatum eſſe. Deinde, ſine iſta fide, nemo certam conſcientiam habere poteſt. Ea enim fide qui praeditus non eſt, aut per errorem ſibi perſuadebit, ſua opera placere Deo, quae tamen diſplicent, aut anceps & fluctuandus haerebit, an opera, quae tot imperfectiones comites habent, Deo placere queant. Contra qui vera fide, qua meritum Chriſti apprehendimus, praeditus eſt, ſcit ſe habere pacem cum Deo, *Rom.* V, 1. adeoque μετὰ παῤῥησίας ἀληθινῆς ἐν πληροφορίᾳ πίστεως ad Deum accedit. *Ebr.* X, 22. Eum itaque in modum etiam dictum Pauli explicant AVGVSTINVS, *lib.* 4. *contra Iulianum cap.* 3. & *de gratia Chriſti cap.* 26. PROSPER *lib.* 3 *de vita contemplativa, cap.* 1. *&* 5. aliique add. IO. ADAMVS OSIANDER *annotat. ad Hug. Grotii lib.* 2. *de iure belli & pacis, cap.* 23. *p.* 1233. *ſeqq.*

§. XXI.

Praeterea, licet intellectus regenitorum, ab infirmitatibus humanis, erroribus (ſed ad fundamentum fidei non ſpectantibus) & dubiis, non plane ſit immunis, in eo tamen omne ſtudium operamque collocant, vt magis magisque cognoſcant, quae ſit voluntas Dei, bona illa, accepta, & perfecta, *Rom. XII, 2. Epheſ. V, 17. 1 Theſſal. IV, 3.* Quae infirma fidelium ſit conſcientia, hinc intelligitur, quam ne offendamus temere, ſed modeſte corrigamus, & in rectam reducamus viam, noſtri eſt officii, docente Paulo, *Rom. XIV, 15. 20. 1 Cor. VIII, 7. 13.*

§. XXII.

Tranquillitas quoque in regenitis deprehenditur *conſcientiae*, non imaginaria, aut illuſoria, ſed vera & realis, fundata in vera fide in Chriſtum, & in teſtimonio ſpiritus ſancti in cordibus illorum. *1 Ioan. III, 19. 20.* Qua in re ne vnquam fallantur, diligens & indefeſſa δοκιμασία ſui ipſius illis inſeruit. *Pſ. CXXXIX, 23. 24. 2 Cor. XIII, 5.*

§. XXIII.

Nec praetermittere licet παιδείαν, qua in regenitis conſcientia fungitur, admonens ſubinde & commonefaciens eos, ne quid temere admittant, quod contra officium ſit, neue ruant in deteriora. Id *antecedentis*, quam vocant, * conſcientiae officium eſſe, conſtat, cum *conſequentis* ſit, aut abſoluere aut condemnare hominem ob perpetrata. *Rom. II, 15.* Ita vero hoc munere apud regenitos fungitur, vt paediae huic lubentes obediant, ſeque a prauis abſtrahi patiantur. *Tit. II, 11. 12.*

* de qua ſupra, ad §. 7. dixi.

§. XXIV.

§. XXIV.

Gratiam & hic imitatur fallax natura, caute obſervanda. Pura bonaque conſcientia ſi dignoſci regenitos dixeris, prompti ſunt paratique & impii ad eiusmodi quid ſibi perſuadendum. Si enim peccata quaedam, grauiora praeſertim, fugiant, ſuffragante externa fidei profeſſione, nihil ſibi ad conſcientiam puram, bonamque, deeſſe putant. Errorem tamen mox deprehendes, ſi modo attendas, num de externis peccatis ſaltem ſis ſollicitus, an vero etiam de internis; num quaeuis peccata fugias, an certum peccati genus excipias; num ex ſpiritus filialis ductu hoc facias, an metu poenae, vel emolumenti cupiditate vel alia quacunque cauſſa naturali impulſus.

§. XXV.

In ſcripturae etiam, veritatumque diuinarum ſcrutinio, dum naturali ingenii bonitate, accedente praeſertim induſtria, magis nonnulli proficiunt, quam alii, hinc & ab erroribus variis dubiisque felicius ſe expediunt, facilius etiam in eam ſe induci patiuntur opinionem, conſcientia vbique ſe gaudere & vera & certa: cum ſubinde ſecus ſe res habeat, quod πνευματικὰ πνευματικῶς non diiudicent. *1 Cor. II, 14.*

§. XXVI.

De tranquillitate illuſoria conſcientiae, iam obſeruauimus, quod multi ea decipiantur. Qua in re naturae, gratiam imitantis, ſallacia vel maxime conſpicitur. Quae eo eſt ſpecioſior, ſi poſt qualemcunque ſed hypocriticam explorationem, conſcientiae tamen ſeruare tranquillitatem, ſibi homo videatur.

§. XXVII.

Conuictionem & reluctantiam conſcientiae, quam homines impii ſubinde experiuntur, cui tamen non obediunt, ſed contemnunt eam potius, habentque inſuper, fruſtra nonnulli pro iſta paedia conſcientiae, quae in regenitis eſt, habent, inde, vt ex horum ſe numero eſſe, inferant. Quod fallacis naturae nouum eſt argumentum.

CAPITIS PRIMI
SECT. IV.
DE
DISCRIMINE NATVRAE ET GRATIAE QVOAD VOLVNTATEM VIRTVTESQVE MORALES.

Σύνοψις.

VOluntatis nomine quid intelligatur, §. I.
Quo pacto ab intellectu differat, §. II.
Errant, qui intellectui in capite, voluntati in corde sedem assignant, §. III.
Quid cordis nomine in scriptura sacra indicetur, §. IV.
Obiectum voluntatis, bonum aliquod aut malum est, §. V.
In bonis particularibus appetendis, magna hominum est diuersitas, §. VI.
Bonum appetendum, aut malum auersandum cognitum esse debet, §. VII.
Intellectus itaque praecedit voluntatem; a voluntate tamen rursus certa ratione determinatur, §. VIII.
An & quousque emendatio atque conuersio hominis ab intellectu incipiat? §. IX.
Sufficiens & proportionata intellectus ad mouendam voluntatem requiritur cognitio, §. X.
Praecipua voluntatis proprietas est libertas: quo nomine quid intelligatur, §. XI.
Circa obiecta indifferentia voluntatem etiam indifferentem esse, §. XII.
Obiectum bonum non potest non appetere voluntas, & malum auersari, §. XIII.
Quae voluntatis ratio, quoad bonum appetendum, fuerit in statu integritatis, quae futura sit in aeterna beatitudine, §. XIV.
quae post lapsum sit, §. XV.
Omni scilicet libertate voluntas in spiritualibus destituitur. §. XVI.
Quod scripturae testimoniis comprobatur, §. XVII.
Quamdiu etiam in hoc statu manet, nihil boni ab ea proficisci potest, §. XVIII.
In externis tamen & ciuilibus, voluntas omnino gaudet libertate quadam, at imminuta, §. XIX.
Vnde & leges, praemia, & poenae ciuiles locum habent, §. XX.
Quo pacto libertatem in spiritualibus homo recuperet, & iterum amittat, §. XXI.
Libertati hominis non obstat concursus, aut praescientia diuina, §. XXII.
nec fatum aliquod, §. XXIII.
Imperium voluntatis, in quo consistat, §. XXIV.
Extendit se ad intellectum, aliasque mentis facultates, §. XXV.
Item ad motus quosdam corporis, §. XXVI.
Per inclinationes voluntatis, mores, quid intelligatur, §. XXVII.
Quinam mores boni, quinam mali, §. XXVIII.
Affectus mentales, §. XXIX.
A sensualibus sedulo discernendi, nec confundendi cum spiritualibus, §. XXX.
In voluntate secundum naturam considerata, deprehenditur philautia: quo nomine quid nobis veniat, §. XXXI.
Si pro innato omnibus se conseruandi studio, accipiatur, vitio caret, §. XXXII.
Quis amor ordinatus sit, §. XXXIII.
Scilicet, eum Deus super omnia amatur, §. XXXIV.
In gradibus amoris aestimandis, ad obiectum respiciendum; vnde dubium aliquod soluitur, §. XXXV.
Quaenam itaque philautia prana & inordinata sit, hinc colligitur, §. XXXVI
Philautiam pranam, grauissimum esse voluntatis vitium, §. XXXVII.

Immo

Immo fontem & scaturiginem reliquorum vitiorum omnium, §. XXXVIII.
Quod scripturae etiam testimoniis comprobatur, §. XXXIX.
Propensiones pravae, ex philautia prava oriundae, ad tria vitia cardinalia, ambitionem, auaritiam, voluptatis cupiditatem, revocari possunt, §. XL.
Tria haecce vitia, cardinalia esse, probatur, §. XLI.
Idem aliis quoque rationibus evincitur, §. XLII.
itemque scripturae testimonio, §. XLIII.
Vitia haec ex philautia prava oriri, demonstratur, §. XLIV.
Nec obstat quod quaedam bona apparentia, corpus, quaedam mentem tantum afficere videantur, §. XLV.
Voluptatis cupiditas describitur, §. XLVI.
Cur propensio, & quidem infinita dicatur, §. XLVII.
Obiectum eius varium & multiplex, §. XLVIII.
In eo frustra animi quies quaeritur, §. XLIX.
Quo pacto voluptati deditus se gerat in iis, quae ad rectum de Numine sensum spectant, §. L.
in cultu Numinis, §. LI.
in officiis erga seipsum, §. LII.
in officiis erga alios, §. LIII.
in statu coniugali, paterno, & reliquis, §. LIV.
Per ambitionem quid intelligamus, §. LV.
Cur animi propensio, & quidem infinita dicatur, §. LVI.
Obiectum ambitionis, §. LVII.
ex scriptura sacra declaratur, §. LVIII.
Frustra in eo animi quies quaeritur, §. LIX.
Quo pacto ambitiosus se gerat in iis, quae ad rectum de Numine sensum spectant, §. LX.
item in cultu Numinis, §. LXI.
in officiis erga seipsum, §. LXII.
in officiis erga alios, §. LXIII.
in statu coniugali, paterno, reliquisque, §. LXIV.
Auaritiae descriptio, §. LXV.
Et eam infinitam ac insatiabilem esse animi propensionem, §. LXVI.
Obiectum auaritiae, §. LXVII.
Variae sunt auaritiae species, §. LXVIII.
Animi quies in obiectis auaritiae frustra quaeritur, §. LXIX.
Quo pacto homo auarus se gerat in iis, quae ad rectum de Numine sensum spectant, §. LXX.
item in cultu Numinis, §. LXXI.
in officiis erga seipsum, §. LXXII.
in officiis erga alios, §. LXXIII.
in singulis statibus, §. LXXIV.
Ex tribus istis vitiis vnum plerumque dominari, ex earum autem coniunctione, magnam inclinationum varietatem oriri, §. LXXV.
Varietatis istius causae plenius explicantur, §. LXXVI.
Alii, qui ex istorum vitiorum coniunctione exsurgunt, effectus, §. LXXVII.
Corruptionis, quae in voluntate conspicitur, causae: quas inter primum locum tenet peccatum originale, §. LXXVIII.
Accedunt, educatio, imitatio, consuetudo, & aliae, §. LXXIX.
Concluditur ex dictis voluntatem secundum naturam spectatam referre imaginem diaboli, §. LXXX.
Plurima praeterea hinc oriuntur ebristianismi & conuersionis impedimenta: & generatim quidem ex philautia, summa cordis fallacia, §. LXXXI.
Impedimenta, quae ex voluptatis cupiditate oriuntur, §. LXXXII.
ex ambitione, §. LXXXIII.
ex auaritia, §. LXXXIV.
Per gratiam voluntas a Deo auersa, iterum cum eo vnienda est, §. LXXXV.
Vnionis huius initium, & media, §. LXXXVI.
termini eius, seu quinam inter se vniantur, §. LXXXVII.
modus, §. LXXXVIII.
effectus, §. LXXXIX.
Cum vnione ista coniuncta est amor Dei, cuius comes perpetuus est abnegatio sui, §. XC.
In quibus voluntatis emendatio summatim veluti continetur, §. XCI.
Abnegatio sui in quo consistat, §. XCII.
Per eam philautia prava destruitur, §. XCIII.
Vnde necessitas eius colligitur, quae & vlterius confirmatur, §. XCIV.
Quid abnegandum? §. XCV.
Fieri debet abnegatio sui libere, §. XCVI.

Scrio

Serio, §. XCVII.
Quaedam ita abneganda, vt eorum vsu & poſſeſſione nos abdicemus, in quibusdam abuſus ſaltem euitandus, §. XCVIII.
Conſtans quoque ſit abnegatio ſui, §. XCIX.
Vnde eam agnoſcere liceat? §. C.
Effectus abnegationis ſui praecipui ſunt humilitas, & patientia, §. CI.
Humilitatem ex abnegatione ſui oriri, probatur, §. CII.
In quo conſiſtat? §. CIII.
Quod alia ſit erga Deum, alia erga alios homines, ſed quod vtraque coniuncta eſſe debeat, §. CIV.
Sine humilitate nullam virtutem eſſe, §. CV.
Patientiam itidem ex abnegatione ſui fluere, probatur, §. CVI.
in quo conſiſtat? §. CVII.
Eam itidem reliquarum virtutum comitem eſſe perpetuum, §. CVIII.
Ad patientiam proxime accedunt, manſuetudo, longanimitas, ἐπιείκεια, §. CIX.
Amor Dei deſeritur, §. CX.
Eſt gratiae cooperantis effectus, §. CXI.
Amandus eſt Deus, quia eſt ſummum bonum, §. CXII.
Aliae rationes cur amandus ſit? §. CXIII.
In eo ſolo vera animi quies inuenitur, §. CXIV.
Vnde agnoſcatur? §. CXV.
Eſt vel concupiſcentiae vel complacentiae, & hic vel amicitiae vel obedientiae, §. CXVI.
Fundamentum huius partitionis, §. CXVII.
Amor concupiſcentiae in quo conſiſtat? §. CXVIII.
item, amor complacentiae, §. CXIX.
Specialim amor amicitiae, §. CXX.
Et denique amor obedientiae, §. CXXI.
Iſtae amoris ſpecies ſemper coniunctae ſint, neceſſe eſt, §. CXXII.
Amor concupiſcentiae, quo Deus amatur, vel purus eſt, vel impurus: hic in quo conſiſtat? §. CXXIII.
In quo ille conſiſtat? §. CXXIV.
Amor Dei cum abnegatione ſui reliquarum virtutum chriſtianarum mater eſt, §. CXXV.
Virtutis nomine, quid nobis veniat, §. CXXVI.
Vlterius hoc declaratur, §. CXXVII.
Norma virtutis voluntas Dei eſt, quae ſedulo exploranda, §. CXXVIII.
Proprietates virtutis chriſtianae, §. CXXIX.
Scilicet, diligentia, §. CXXX.
Obedientia, §. CXXXI.
Iuſtitia correctrix, §. CXXXII.
Simplicitas, §. CXXXIII.
Sinceritas, §. CXXXIV.
Has proprietates virtutis, ex amore Dei fluere, probatur, §. CXXXV.
Vnicam tantum eſſe virtutem, ex dictis colligitur, §. CXXXVI.
Pro diuerſitate tamen obiecti perſonalis, tres eſſe virtutes cardinales, pietatem, temperantiam, iuſtitiam, §. CXXXVII.
Pietatis nomine quid intelligamus? §. CXXXIX.
item temperantiae, §. CXXXIX.
vt & iuſtitiae, §. CXL.
officia, quo pacto a virtutibus differant? §. CXLI.
Virtutes omnes inſeparabili vinculo eſſe connexas, §. CXLII.
Concluditur in voluntate, quoad gratiam conſiderata, reſplendeſcere reſtaurationem imaginis diuinae, §. CXLIII.
Fallacia naturae gratiam imitantis, & primo quidem quoad abnegationem ſui, §. CXLIV.
Quo pacto fallacia haec detegatur, §. CXLV.
Fallacia quoad humilitatem & patientiam, §. CXLVI.
Quo pacto detegatur, §. CXLVII.
Fallacia quoad amorem Numinis, §. CXLIIX.
Quo pacto detegatur, §. CXLIX.
Fallacia quoad pſeudo-virtutes, §. CL.
Quo pacto detegatur, §. CLI.
Fallacia quoad pſeudo-pietatem, §. CLII.
Quo pacto detegatur, §. CLIII.
Fallacia quoad pſeudo-temperantiam, §. CLIV.
Quo pacto detegatur, §. CLV.
Fallacia, quoad pſeudo-iuſtitiam, & pſeudo-charitatem, §. CLVI.
Quo pacto detegatur, §. CLVII.
Pſeudo-virtutum cauſſae & origo, §. CLIIX.

§. I.

Digitized by Google

§. I.

VOluntatis nomine eam mentis facultatem * intelligimus, qua bonum appetimus, malum autem auerſamur. Eaque quod omnes homines, aeque ac intellectu praediti ſint, ipſa quemuis experientia docebit: ex qua etiam, ſi modo ad ſeipſum attendere velit, quam rectiſſime, quid appetere bonum, quid auerſari malum ſit, condiſcet.

* Vocem voluntatis, vel facultatem, vel habitum, vel actum volendi ſignificare, notum. Vt autem a nobis pro facultate accipitur, ita hosce conceptus male a BENEDICTO DE SPINOZA confundi, recte obſeruat IVSTVS CHRISTOPHORVS SCHOMERVS *theol. moral. cap.* 4. §. 1. Spinoza nimirum quoties de voluntate loquitur, eam non niſi pro generali & abſtractiuo volendi actu, qui ab actuali quamis voluntate diſtinguatur, ad ſpecies ab indiuiduo, accipit, & accipiendam eſſe cenſet, quaſi nulla peculiaris in animo facultas detur, qua velle actu, & ad aliquid nos determinare, poſſumus. Immo voluntatem (pro facultate acceptam) *non niſi entis rationis eſſe, & nequaquam cauſſam huius & illius volitionis* dicendam, diſerte contendit. *epiſt. 2. ad Oldenburgium p.* 399. Quae quorſum tendant, ſcilicet vt omni ſublata libertate, totus mundus in aliquod automaton mathematicum, cuius partes mechanica quadam ratione operentur, commutetur, facile perſpicere licet. Recte autem addit SCHOMERVS: *quemadmodum muſculorum & neruorum in digitis ea vis & potentia eſt ante omnem mentis operationem, vt variis modis flecti poſſint, quae non demum naſcitur, cum actu flectuntur, alioquin ab aliis inertioribus membris ea in re nihil differrent, ita & animo ſuam vim ineſſe oportet, qua voluntatem actualem elicere poteſt, quam non poteſt ſtipes. Ea autem vis, quidquid tandem ſit, & vndecunque proueniat, aut adiuuetur, illud alterum principium eſt, quod in doctrina morali conſideramus, vnde voluntates actuales & habituales fluunt.*

§. II.

Facultatem mentis dum voluntatem diximus, manifeſtum, nos neutiquam illorum ſubſcribere ſententiae, qui animam ex intellectu & voluntate ceu partibus, vel omnino ſubſtantiis diuerſis compoſitam volunt; quippe quod naturae eius ſpirituali & ſimplici repugnat. Vnius namque eiusdemque animae, diuerſae ſunt, pro obiecti diuerſitate operationes, adeoque & δυνάμεις ac potentiae diuerſae, hinc & diverſae denominationes.

§. III.

Multo itaque minus, illorum adprobamus ſententiam, qui omnino ſedibus etiam diuerſis intellectum & voluntatem diſtinguunt, illi in capite, huic in corde domicilium aſſignantes. Licet enim nonnulli voluntatis motus in corde vel maxime ſentiantur, inde tamen eam in corde collocandam, non ſequitur. Nec video, quo pacto cum natura animae ſpirituali haec ſententia conſiſtere queat.

§. IV.

In ſcriptura ſacra equidem voluntas ſubinde *cordis* nomine venit. Etenim, vt alia taceam, cum *cor integrum*, id eſt, ſincerum, ſerium, non ſubdolum aut hypocriticum alicui tribuitur, voluntatem intelligi, res ipſa docet. conf. *1 Reg. XV, 14. 1 Paral. XII, 38. 2 Paral. XXIX, 31. Pſal.*

LXXVIII, 37. Vnde & pii in Psalmis saepius vocantur, *recti corde. Ps. VII, 11. XI, 2. XXXVI, 11. XCIV, 15.* Eandem tamen hoc fieri ob causſam, quod voluntatis scilicet motus in corde maxime sentiantur, constat. Voluntatis sedem in corde esse, inde colligi nequit: cum aliae etiam mentis facultates, aut iunctim, aut separatim, *cordis* nomine quandoque veniant. * Cum autem in corde fons & scaturigo prauarum aut bonarum cogitationum, motuum, affectuum ponitur, totam quidem animam, praecipue tamen voluntatem intelligendam esse, contendimus. conf. *Gen. VI, 5. VIII, 21. Matth. VI, 21. XV, 19.*

* Lecta digna sunt, quae de significatione vocis *cor*, obseruauit MATTHIAS FLACIVS Illyricus, in *clauc, p. 178. Ebraei*, inquit, *tum rationem hominis cordi tribuunt, & omnino rationalem animam, in corde collocare videntur, certe perinde ac si ea ibi habitaret, cordi omnem vim intelligendi simul & eligendi, volendi & agendi, adscribunt, sicut etiam vetustissimi Graeci, praesertim poetae, faciunt. Contra philosophi, animam rationalem, & ita etiam omnem vim intelligendi, volendi ac eligendi, in capite aut cerebro collocant, solosque affectus cordi relinquunt. Sin autem velies sacras litteras, cum philosophia in hac parte concordare, dicere posses, eas ideo tribuere notitiae, intelligentiam & electionem cordi, quod in practicis notitiis & electionibus plurimi dominantur affectus aut motus cordis: age e autem sacras litteras non de speculatiuis, sed de practicis notitiis, quas Deus vult vel maxime viuas, ardentes ac operosas esse: alioqui eas docere, illas speculatiuas notitias esse tantum hypocrisin quandam, & labialem cultum aut honorem. Vt vero declararetur haec summa coniunctio affectuum & practicarum notitiarum, adduci posset erudita disputatio Aristotelis Ethic. 6. quod speculatiuas quidem notitias (vt sunt mathematicae) non corrumpant affectus aut habitus mali: at practicas, & prudentiam ipsam, totamque cogitationem gubernatricem, & consultatricem vitae, prorsus euertant: & si quis semet prorsus dedat prauis voluptatibus aut cupiditatibus, is mox amittit pia praecepta de moribus, vt, quod propter Deum, ac veram pietatem omnes voluptates, opes ac commoda, atque adeo vita ipsa sit negligenda. Ostendit sane quotidiana experientia, lapsibus & prauorum consuetudine, mox excuti veras salutaresque notitias primae & secundae tabulae, atque adeo euangelii ipsius, aut etiamsi vtcunque manent, tamen esse otiosas & prorsus emortuas: quas scriptura, mortuam siue occidentem litteram, & mortuam fidem vocat, 2 Cor. III, 6. Iacob. II, 26. quas non aliter saepe hypocritae decantant ex suggestu, aut alioqui in colloquiis, quam psittacus suum χαῖρε &c.*

§. V.

Obiectum, quod voluntatem mouet, afficitque, vt potentia haec seu facultas in actum erumpat, bonum aliquod aut malum est. * Illud namque voluntas appetit, hoc auersatur. Vbi bonum aut malum non absolutum, sed relatiuum, intelligendum est, hoc est, quod nobis bonum vel malum sit, vel videatur, & ad nostram conseruationem ac perfectionem, aut destructionem, quacunque ratione faciat, vel facere videatur. Verum enim, an apparens illud bonum sit, perinde est, cum vtroque aeque moueatur voluntas. Vt malum quatenus malum est, voluntas appetat, aut bonum quatenus bonum, auersetur, fieri nequit. Si malum appetat, aut bonum auersetur, illud boni, hoc mali speciem habeat necesse est.

* Volun-

* Voluntas itaque a quibusdam dicta est facultas ἀγαθοειδὴς *boniformis*. vid. HENRICVS MORVS in *enchiridio ethico c. 2. §. 5.* Denominatio facta a potiori: cum hoc ipso dum bonum appetit, non possit non auersari malum. Ceterum regulam hanccc, quod voluntas semper feratur in bonum, PLATO intellexit, de bono honesto, atque inde conclusit, neminem sponte malum esse, nec volentem quemquam labi nisi decipiatur, & sic omne, quod turpiter fit, fieri ab ignaris. At quod homines semper bonum honestum sequantur, est contra experientiam, vt recte pronuntiat SCHOMERVS, *theol. moral. cap. 4. §. 17. pag. 117.* Aut ergo errauit PLATO, ad solum bonum honestum hanc regulam restringendo, aut hoc sibi voluit, si homines bonum honestum tanquam vnicum & verum bonum agnoscerent, fieri aliter non posse, quam vt illud ament: & ita conditionate sententia eius intelligenda esset. Quidquid huius sit: generatim si bonum spectemus, abstrahendo, num verum an falsum sit, verissimum est, quod omnes homines bonum appetant, & malum auersentur. Et sic non necesse est, vt axioma illud vniuersale, in praeceptum officii mutemus, quippe quod sine restrictione ad bonum verum & honestum, admitti nequit.

§. VI.

Et hac quidem ratione apud omnes omnino homines se voluntas habet, vt generatim bonum appetat, malumue auersetur. Sed si ad certa bonorum, malorumue genera descendas, maximam deprehendes varietatem, auersante vno, quod adpetit alter. Cuius diuersitatis ratio non tantum a diuersa obiectorum repraesentatione, sed a propensionum diuersitate, quae voluntati per corporis constitutionem, consuetudinem, aliasque causas & naturales & morales insunt, petenda.

§. VII.

Vt ad appetendum vel auersandum aliquid, moueatur voluntas, necesse est, vt obiectum aliquod vel bonum vel malum, a facultate quadam cognoscente exhibitum, sentiat: tum enim aut ad istud obiectum fertur, si bonum fuerit, seque velut vnire cum illo cupit, quod *appetere* vocamus, aut illud fugit, seque velut retrahit, quod *auersari* dicimus. Vnde in voluntate aeque ac intellectu & passionem & actionem quandam esse, eosque falli, existimamus, qui intellectus & voluntatis discrimen in eo constituunt, quod illa facultas mere passiua sit, haec actiua *

* Ita CARTESIVS, eiusque discipuli, LVDOVICVS DE LA FORGE *de mente humana, cap. 11. pag. 72. seqq.* ANTONIVS LE GRAND, *institut. philos. part. 9. artic. 5.* MALEBRANCHE, *de inquir. verit. lib. 1. cap. 1.* & ex recentissimis EDVARDVS ANDALA, *in exercit. academ. in philosophiam primam & naturalem, part. 1. exercitat. 9. §. 9. 10.*

§. VIII.

Appetere bonum cum voluntas & auersari malum, nisi a facultate quadam cognoscente, speciatim si obiecta intelligibilia sint, ab intellectu, bona ista aut mala exhibita sint, nequeat, res ipsa profecto, & experientia docet, quod intellectus praecedat voluntatem. Nec enim voluntas appetere aliquid aut auersari potest, quod non cognitum vlla ratione menti aut perspectum sit, num bonum an malum sit. Voluntas

Digitized by Google

tamen rursus determinare intellectum potest, ad bonum aut malum accuratius adhuc cognoscendum, immo ad illud ea ratione considerandum, qua id considerari vult voluntas, ad appetitum suum vel auersationem suam aut conseruandum aut augendum.

§. IX.

Perspicere hinc licet, quod ab intellectu emendationis fieri debeat initium, si is ignorantia & errore adhuc laboret: quemadmodum & illud patet, ea intellectus vitia, quae a voluntate pendent, emendari quam rectissime posse, si & voluntas emendetur. Fit id quidem ratio docet. In spiritualibus, seu conuersione hominis peccatoris ad Deum, hactenus eadem ratione se res habet, quod rerum diuinarum, quarum ad salutem necessaria est cognitio, omnino ad eam praerequiratur, etsi in ipso deinceps opere conuersionis stricte sic dictae; ad veritates diuinas accuratius considerandas, & salutariter cognoscendas, vt & ad assensum illis praebendum, intellectus a voluntate moueatur, & determinetur, vt hac ratione, & hoc respectu, initium eius fiat, a voluntate. *

* Ne in quaestione haece, an hominis emendatio ab intellectu, num vero a voluntate incipiat, distinguenda confundamus, quo pacto tum in philosophicis, tum in theologicis ac spiritualibus res se habeat, distinctim considerandum. De emendatione itaque ista qualicunque, qua ad rei summam parum proficitur, quam ratio docet, si sermo sit, certum est, quod cognitio rerum expetendarum ac fugiendarum, vuluntatis emendationem praecedere debeat. Si enim homo nesciat, quae bona, quaeue mala sint, quomodo aut bona appetet, aut mala fugiet? Quomodo itaque & voluntatem emendabit? cum emendatio illa in eo consistat, vt bona consectari, euitare mala, homo condiscat. Atque illud est, quod iam docui *in element. philos. pract. part.* 1. *cap.* 2. *sect.* 1. §. 29. *quod nihil adpetamus aut auersemur, nisi idem vtcunque nobis cognitum atque perspectum fuerit*: addita ratione: *ignoti enim nulla cupido.* Quando vero, *in element. philos. instrument. part.* 1. *cap.* 4. §. 43. scripsi, *emendationem mentis a voluntate inchoandam*, id non absolute intelligendum, sed de iis vitiis quae a voluntate in intellectum deriuantur, & in quibus hic ab illa dependet, vt ex proxime antecedentibus, in quibus de praeiudiciis ex praua voluntate ortis, sermo fuit, luculenter patet: vt adeo, qui aliter haec acceperit, non satis ad ea, quae ibi dicta sunt, attendisse, merito censeatur. Quod si vero ad spiritualia quaestio transferatur, tum itidem certum, quod earum rerum, quae ad salutem scitu sunt necessaria, cognitione, instructus omnino esse debeat, qui se ad Deum vult conuertere. Si quis enim quid lex, quid peccatum sit, quantopere peccatis offendatur Deus, quam nulla alia ratio sit iram Numinis euitandi, quam si meritum Christi fide vera amplectamur, & quae reliqua sunt, ignorauerit, quo pacto ad Deum is se rite conuertere aut poenitentiam agere queat, nulla ratione intelligi potest. Et ab hac quidem cognitione conuersio incipit, si vocem conuersionis late accipias, prout actus etiam paedagogicos complectitur. Namque ipsa conuersio stricte sic dicta in ista cognitione nondum consistit, cum ea praediti esse possint, qui tamen non sint conuersi. Interim ad conuersionem stricte sic dictam, omnino praerequiritur, vti res ipsa docet. Quod si vero ista cognitione praeditus homo sit, & voluntas efficaciter moueatur, tum demum stricte sic dicta conuersio incipit, in qua, quo pacto a voluntate moueatur & determinetur intellectus, B. IOAN. MVSAEI potius, quam meis verbis exprimere malo: *a concursu*, inquit, *Dei supernaturali habet eadem* (reuelatio) *quod intellectum ad assensum credendo.*

credendorum & sui, mouet. Et eo quidem eleuata, superaddit intellectui quasi lucem ad rei fidei, iam apprehensione simplici cognitas, iudicio iis conformi cognoscendas. Quia tamen eas intellectus non in seipsis euidentes, sed tantum in testimonio Dei, eoque ineuidenti cognoscit, vt certum sit eius iudicium & assensus firmus, requiritur vt diuinitus eleuata reuelatio longius, & ad voluntatem quoque se porrigat, eamque simul afficiat, pulset, & in consensum trahat atque adeo id efficiat, VT SVO IMPERIO VOLVNTAS INTELLECTVM AD ACTVM ASSENTIENDI, *absque vlla formidine oppositi eliciendum,* DETERMINET. *Motio haec voluntatis,* ita pergit laudatus auctor, *ad imperandum intellectui assensum, a Deo reuelante, eiusque cum sua reuelatione concursu supernaturali profecta, est testimonium illud Dei, quod in semetipsis habent credentes, & quo ad credendum, quod Deus ipse in scripturis, & per eas loquatur, inducuntur, 1 Ioh. V, 10. de quo paulo ante egimus pluribus. Christus videtur eam verbo trahendi insinuare, quando Ioh. VI, 44. dicit: nemo potest venire ad me, nisi pater, qui misit me, traxerit eum. Nam venire ad Christum hoc loco est credere in eum, vt ex praecedente vers. 35. intelligitur: trahere autem hominem ad credendum in Christum, pertinet potissimum ad voluntatem, estque eius voluntatem mouere, vt intellectum suo imperio ad assensum, credendis iam per reuelationem ei repraesentatis, & simplici apprehensione cognitis, praebendum, firmiter determinet. Paulus eandem per apertionem cordis, innuere videtur, cum Actor. XVI, 14. dicit, Deum aperuisse Lydiae purpurarum venditrici, cor, ad attendendum ea, quae dicerentur. Nam aperire cor ad attendendum, quoad rem est mouere, inducere cor, seu voluntatem, (quae in scripturis frequenter admodum cordis appellatione indigitatur) vt intellectum ad considerandа ea quae dicuntur, & ad assensum iis praebendum, applicet & determinet.* Ita quidem MVSAEVS, *in tract. theol. de conuers. hom. peccat. ad Deum, disp. 6. §. 74. 75. p. 385. 386.*

§. X.

Nec qualiscunque saltem, sed sufficiens & proportionata cognitio praecedere debet ad mouendam, adeoque & emendandam, voluntatem. Ratio ipsa hoc omnes docet, quod obiecti repraesentatio, si aut recte se non habeat, aut non sufficiens sit & proportionata, in mentis facultatibus nihil efficiat, aut id non efficiat, quod efficere debebat, quod vel sensuum & appetitus sensitiui exemplo patet. Vnde si ad spiritualia haec transferantur, palam est, conuerti hominem rite non posse, adeoque nec saluari, nisi eorum omnium, quae ad fundamenta doctrinae christianae pertinent, vera & sufficienti notitia instructus sit. Quod non satis secum perpendunt, qui voluntati omnia, intellectui nihil tribuentes, aut illam sine intellectus opera fide instrui, virtutibusque imbui posse, perperam existimantes, religionum quandam indifferentiam infelici conatu fingunt. *

* Multiplici ratione haec istorum hominum sententia peccat, qui hoc modo religionum indifferentismum promouere cupiunt. Namque & erroneos de fide sibi conceptus formant, ac si ad solam voluntatem spectet, cum tamen simul ad intellectum & voluntatem pertineat, ad illum quoad notitiam, & assensum, ad hanc quoad fiduciam, immo fidem potius cum amore confundunt: & perperam etiam sibi persuadent, ac si fides, vt illi eam accipiunt, seu amor, vel vllus alius motus, sine praeuia sufficiente & proportionata cognitione, excitari in voluntate possit. Quae omnia cum partim rationi ipsi, partim & quidem diserte scripturae sacrae, & primis christianae religionis elementis aduersentur, vt iis prolixe refutandis immoremur, necesse non est, praesertim cum haec ad alium quoque locum spectent.

Digitized by Google

§. XI.

Praecipua voluntatis proprietas, qua si non actu semper gaudet, saltem gaudere debebat, libertas constitui solet, adeo vt iuxta quosdam ipsa essentia voluntatis in libertate consistat. Libertatis autem nomine eiusmodi intelligimus indifferentiam ad oppositа, qua omnibus ad agendum positis requisitis, agere aliquis potest, vel non agere, hoc item vel alio modo agere. Qui vero libertatem per absentiam impedimentorum externorum definiunt, discrimen quod inter sponte agere, & libere agere, intercedit, non attendunt. *

* De natura libertatis non vna omnium est sententia. In absentia impedimentorum ab aliis ponitur, ab aliis indifferentia ad oppositа. Priori sententiae subscribunt IO. CHRISTOPHORVS BECMANNVS, *in lin. doctrin. mor. cap.* 6. §. 5. ANTONIVS LE GRAND *institut. phil. part.* 9. *artic.* 5. NICOLAVS GVRTLERVS *institut. theolog. cap.* 9. §. 8. 9. ceterique reformatae ecclesiae doctores, posteriori praeter theologos nostrates, SAMVEL PVFENDORFIVS *in element. iurisprud. vniuers. lib.* 2. *obseruat* 20. & alii quamplurimi. Nos ita incedimus. Eum qui per principium aliquod externum ad certum agendi modum determinatur, liberum non esse, fatentur omnes. In eo ergo consensus est, ad libertatem requiri externorum impedimentorum absentiam. Rursus tamen nec id negari potest, bruta libere non agere, etsi per externum principium ad vnum agendi modum non determinentur. Ad libertatem itaque amplius quid requiritur: scilicet indifferentia ad oppositа, aut si mauis, vis quaedam seipsum ad certum agendi modum determinandi. Rursus tamen & id manifestum, eos, qui seipsos ad certum agendi modum determinant, non carere libertate: qua proprie illi demum priuantur, qui a principio alieno, siue in eodem subiecto, siue extra illud existente, ad certum agendi modum determinantur. Quae cum ita sint, primo quidem notionem libertatis non eo vsque extendendam patet, vt immunitatem a principio determinante proprio denotet, cum voluntas etiam, cum ab interna rectitudine ad obediendum Deo, hic & nunc determinatur, rectissime libera dicatur. Sed tamen nec ad solam impedimentorum externorum absentiam restringendam manifestum est, cum vel hominum brutorumque hoc doceat differentia. Et hinc etiam patet, quid respondendum sit, quando obiiciunt, angelos hominesque beatos, non habere indifferentiam ad oppositа, v. g. ad peccandum & non peccandum. Ad veram enim notionem libertatis hoc non requiritur. Liber enim is est, qui rectum intellectum sequi, & pro eius iudicio se determinare potest, non vero liber est, qui illum vel non habet, vel sequi nequit. Praeterea indifferentia ad peccandum, ideo ad notionem libertatis referri nequit, quia imperfectionis tantum est libertas, ad damnum contrahendum, seque sua libertate exuendum, vt loquitur SCHOMERVS *theolog. moral. cap.* 4. §. 4. Ceterum IO. LOCKIVS, notionem libertatis in voluntatem plane non quadrare, contendit, quaestionemque, *an voluntas hominis libera sit*, absonam plane & ridiculam vocat. Immo eodem modo se istam quaestionem habere dicit, ac si quis quaerat: *num virtus quadrata sit?* Nimirum per libertatem, facultatem quandam agendi, hoc est, cogitandi vel non cogitandi, mouendi se & non mouendi, cum electione vnius prae alio, coniunctam, intelligit. Eaque facultas seu potentia, cum agentium sit, voluntati eam tribui non posse existimat, quae & ipsa sit facultas: nisi dicere velis, facultatis dari facultatem, quod ridiculum sit. Ita omnea de voluntatis libertate controuersias vnico velut ictu prosternere sibi videtur: *de intellectu humano lib.* 2. *cap.* 21. *p.* 281. *seqq.* At id sibi sumit LOCKIVS, non temere illi concedendum a quibusuis, libertatem esse facultatem seu potentiam distinctam a voluntate. Est enim proprietas quaedam voluntatis, in eius operationibus conspicienda. Putoque omnes intelligere homines, quid illud sit, cum quaero: an voluntas pluribus propositis obiectis vnum possit eligere, alterum respuere? cum

cum contra quaestionis, *an virtus quadrata sit?* nullus sensus sit. Et hinc reliqua diiudicari possunt. Sed dicendum hic quoque aliquid esset de GVILIELMO KING, qui nouam quandam rationem, libertatem voluntatis explicandi, sibi inuenisse visus est, *de origine mali cap. 5. sect. 1. subsect. 2 & 3. p. 130 seqq.* nisi sententiam eius iam explosisset IO. CHRISTOPHORVS WOLFIVS *in Manichaeismo ante Manichaeos, sect. 3. §. 30. pag. 446 seqq.* Bene vero est, quod ipse agnoscat KINGIVS, receptam sententiam (quae voluntati facultatem seipsam determinandi tribuit) *libertatem stabilire, & communi hominum sensui, & experientiae conuenire.* Quae vero ipse in hac sententia desiderat, non magni sunt momenti, & facile dilui possunt. *Voluntas*, inquit, *se determinare statuitur, at quomodo id fieri potest, non dicitur, nec cui vsui inseruiat eiusmodi potentia, si admittatur. Immo videtur magis obesse, quam prodesse hominibus.* Enimuero, ideo neganda res ipsa non est, si modus operationis non constet. Hoc ipse docuerat KINGIVS *supra pag. 160. Neganda*, inquit, *res non est, quia modus, quo fit, nescitur: modus, quo solis radii oculorum neruos mouendo, conceptum lucis in animo efficiunt, penitus ignoratur: nec magis notum, quomodo ad conceptum mentis & voluntatis nutum, membra corporis agitarentur: nemo tamen haec negat, quia modus, quo fiunt, latet.* Hoc ergo & sibi hic dictum puter. Miror vero, quod *vsum huius facultatis*, sibi commonstrari cupiat, quasi hicce vsus non sit maximus, quid vel ipso fatente auctore, libertatem haec sententia stabiliat. Quem vsum longe maximum esse, facile agnoscent omnes, qui secum expendent, quaenam sequantur, si libertas omnis homini eripiatur. Sed mitto reliqua, de quibus luculenter WOLFIVS *l. c.* Id saltem adhuc addo, cum variae sint *libertatis* species, quarum praecipuae sunt *libertas a necessitate*, & *libertas a lege*, non de hac, sed de illa nobis sermonem esse. Libertatem enim ab omni lege, etiam diuina, cum natura hominis non conuenire, suo loco a nobis probabitur.

§. XII.

De libertate itaque voluntatis cum quaeritur, is quaestionis sensus est, an pluribus obiectis propositis, voluntas vnum eligere, respuere alterum possit, nec naturae quadam necessitate ad vnum eligendum, alterum respuendum feratur. Vbi quidem id dubio, vt puto, caret, si obiectum sit indifferens, & nec boni nec mali rationem habeat, voluntatem quoque manere indifferentem, nec ad vnum prae alio aut eligendum, aut respuendum, ferri.

§. XIII.

Quod si obiectum aliquod aut bonum aut malum sit, & reuera ita a mente cognoscatur sentiaturue, voluntas bonum quidem non potest non appetere, & malum non potest non auersari: porro si plura occurrant bona, quorum vnum vehementius afficiat voluntatem, quam alterum, dubium non est, quin misso hoc, voluntas in illud feratur: quod identidem etiam de malis est intelligendum, si plura concurrant, quorum alterum vehementius altero, voluntatem percellat. Interim tamen, si intellectus ostenderit bonum aliquod, quod voluntas appetit, reuera non esse bonum, & vice versa, potest voluntas se vtcunque determinare ad ea agenda, quae ad amorem istum

istum imminuendum aut augendum, licet pro diuersitate circumstantiarum vario cum successu, pertinent. Cumprimis autem statuum diuersorum, in quibus homines constituti sunt, habenda est ratio.

§. XIV.

In statu integritatis, cum nihil adesset, quod hominem impediret, quo minus Deum vt summum bonum cognosceret & amplecteretur, non poterat non eundem amare super omnia: quemadmodum & eadem in vita aeterna futura est hominis felicitas: quam si quis hoc nomine non satis perfectam credat, quaenam vera felicitas sit, nescire videtur. Libertas interim hominis in vtroque statu summa & adfuit, & futura est, cum nihil aut fuerit, aut futurum sit, quod eam aut imminuerit, aut imminuere possit, caussaque nulla extiterit, cur aliter voluntas se determinare debuerit, aut futura sit, cur se aliter determinare debeat.

§. XV.

Postquam vero per tristem primorum parentum lapsum, homo a Deo ad se ipsum conuersus est, seque & ea omnia, quae suis cupiditatibus maxime inseruiunt, pro summo bono habet, ea quoque non potest non amare & affectu intensissimo prosequi. Cumque caussae diuersae sint, vt supra iam dictum, cur ex plurimis obiectis vnum homini magis placeat, quam alterum, prout scilicet ad iucunda magis, aut decora, aut vtilia fertur, suam in his beatitatem quaerens, quamdiu quod placuit, bonum illi videtur, illud quoque non amare nequit. Et quamdiu in eo statu homo versatur, libertate omni caret, frustraque illi dixeris: Deum supra omnia amandum. Quod enim pro summo bono habet & amat, necessario amat. Prout vero amor iste comparatus est, ita & cogitationes, affectus, actiones internae, externae, nisi obstaculum aliquod aut impedimentum accedat, se habent.

§. XVI.

Si intellectus etiam, rectiora edoctus, vel maxime intelligat, non verum, sed apparens, nedum summum bonum esse, quod amatur, & media etiam proponat, per quae voluntas ab inordinato isto amore liberari queat, (quamuis media ad hoc sufficientia sola scriptura suppeditat) subinde tamen parum proficit, voluntate etiam ad media ista legitime vsurpanda nimis existente languida, & a vero summoque bono abhorrente. Inclinationes enim suas propensionesque

nesque ad certum bonorum genus, siue a corporis constitutione, siue aliunde ortas, subinde potius sequitur voluntas, quam intellectus repraesentationem. Vnde omni prorsus libertate in spiritualibus destitutum hominem, quamdiu nondum conuersus est, intelligitur.

§. XVII.

Atque idem scriptura sacra confirmat, quae hominem nondum conuersum *seruum peccati* esse docet, *Rom. VI, 16. mortuum in peccatis*, *Ephes. II, 1. Coloss. II, 13.* quine adeo solis naturae viribus nihil aut velle, aut operari, possit. Vnde & Christus seruator dicit: *sine me nihil potestatis agere*, *Ioan. XV, 5.* Qui & alibi profitetur: *si filius vos liberauerit, vere liberi estis*, *Ioan. VIII, 36.* Ex hoc enim libertatis defectu prouenit, quod homo seipsum conuertere nequeat, voluntate per sui ipsius & rerum creatarum amorem a Deo auersa, donec per eius gratiam iterum ad eum conuertatur. Deus enim est, qui *in nobis operatur & velle & perficere*, *Phil. II, 13.* qui *cor hominum aperit*, *Actor. XVI, 15. lapideum cor remouet*, *Ezech. XI, 19. XXXVI, 26. cor nouum in nobis creat*, *Ps. LI, 12. resipiscentiam dat & agnitionem veritatis*, *2 Tim. II, 25.* Ideoque & conuerti homo, non seipsum conuertere dicitur, *Ps. LXXX. 4. 8. 20. Ierem. XXXI, 18.* alibique, aut quando seipsum conuertere iubetur, sensus est, quod diuinae operationi non debeat resistere. conf. *Ezech. XVIII, 31. Ierem. IV, 4.* Qui vero conuersi sunt, *liberati sunt a peccato*, *serui facti iustitiae*, *Rom. VI, 20.*

§. XVIII.

Quemadmodum autem homo sibi relictus, solis naturae viribus seipsum conuertere nequit, ita & quamdiu conuersus non est, nihil boni in spiritualibus edere potest. Peruerso enim isto amore sui, rerumque creatarum, semper ad praua cupienda, cogitanda, agenda, nisi impedimento quodam retineatur, abripitur. *Omne* enim *figmentum cogitationum cordis humani tantum malum*, *Genes. VI, 5.* Ex venenato cordis fonte mala tantum scaturiunt, *Matth. XV, 19.* Malae arboris boni fructus esse nequeunt, *Matth. VII, 18.* add. *Rom. VI, 18. Ephes. II, 3.*

§. XIX.

Quae de spiritualibus diximus, ea ad externa & ciuilia, minime sunt extendenda. In hisce quin libertatem, sed imminutam tamen, homo habeat, dubitari nequit. * Licet enim in bona apparentia, & praesertim, quae eius propensioni maxime conuenientia sunt, ita feratur homo naturalis sibique relictus, vt ea non amare nequeat, si

tamen in certo bonorum apparentium genere amor iſte eousque excedat, vt in peccata externa erupturus ſit, in hominis poſitum eſt poteſtate, aut aliorum bonorum, licet apparentium, aut malorum etiam, quae externa peccata conſequuntur, repraeſentatione, appetitum ſuum ita coercere, ne in eiusmodi peccata externa erumpat. Immo poteſt voluntas, ſi intellectus damna ex inordinato amore in hominem redundatura repraeſentauerit, ſeipſum determinare ad media quaedam vſurpanda, quibus amoris iſtius vis imminuatur, quanquam vera & genuina media nullibi, niſi in ſcriptura ſacra, inueniat. Cuius quidem libertatis varii omnino dantur gradus, prout per educationem, conſuetudinem, aliasque cauſſas aut propenſio iſta ad certum bonorum genus confirmata & radicata, aut contra facultas mentem velut in aequilibrio, quoad actus ſaltem externos, immo & interdum internos, continendi aucta & corroborata fuit.

* In libertate voluntatis recte explicanda duo euitanda ſunt extrema: alterum illorum eſt, qui libertatem hominis nimis extendunt, in ſpiritualibus etiam homini gratiae viribus deſtituto, aliquam concedentes libertatem, id quod faciunt PELAGIANI, & qui illorum veſtigia premunt: alterum illorum, qui omnem plane libertatem homini eripiunt, illum in machinam quandam ſeu automaton commutantes, cuius motus omnes & actiones mechanica quadam neceſſitate ex certis cauſſis fluant. Atque hoc magno conatu SPINOZA egit, cuius ethica inter alia eo quoque tendit, vt omnem hominis euertat libertatem. Non enim conſiderandum hominem cenſet, vt qui imperium in impetio naturae exerceat, ſed qui in omni etiam cogitationum geneſi, & voluntatis motu, tanquam pars naturae, eius communem ordinem ſequatur, in quo ſemper vnum determinetur ab altero in infinitum, ſecundum modos quibus corpus afficitur. Hinc *part. 1. ethic. propoſ. 32.* docet: *Voluntas non poteſt vocari cauſſa libera, ſed tantum neceſſaria.* Quod ita demonſtrare annititur: *Voluntas, certus tantum cogitandi modus eſt, ſicut intellectus, adeoque (per propoſ. 28.) vnaquaeque volitio non poteſt exiſtere, neque ad operandum determinari, niſi ab alia cauſſa determinetur, & haec rurſus ab alia, & ſic porro in infinitum.* Similia habet *part. 2. propoſ. 9.* item *propoſ. 48. & ſqq.* Fundamentum impiarum iſtarum & abſurdarum hypotheſium, ad illud de ſucceedente ſibi in infinitum, rerum connexione ac dependentia, poſtulatum, tandem redit, quod *part. 1. defin. 2. & propoſ. 21. & 28.* inde probat, quia omne finitum, finitur per aliud eiusdem naturae, adeoque non ex abſoluta natura alicuius attributi fluit, quae aeterna & infinita eſt, ſed quatenus illud aliquo modo affectum eſt. Satis quidem inepte, vt recte pronuntiat B. SCHOMERVS, qui exemplo futilitatem iſtius pſeudo-demonſtrationis aperte oſtendit. *Quae ſubtilitas*, inquit, *ſi in exemplo fiat clarior, eadem eſt, ac ſi diceres: voluntatem v. g. cibi capiendi voluntatem determinatam eſſe, propterea, quia non eſt v. g. voluntas lapidis proiiciendi, ideoque non fluere illam cibi capiendi voluntatem ex abſoluta ſeu vniuerſali & abſtracta natura cogitationis, ſed a voluntate aliqua determinata alia, nempe voluntate proiiciendi lapidis, & ſic in infinitum.* Hinc recte addit: *ita coburnata haec geometricae demonſtrationis ſapientia in pueriles reſoluitur ineptias, quibus determinatio rei interna cum externa, & haec cum cauſalitate cauſſae efficientis miſere confunditur.* Nec rectius ſe habet altera SPINOZAE hypotheſis, *part. 2. propoſ. 7.* ordinem ac connexionem idearum eandem eſſe, ac ordinem & connexionem rerum, *idque ideo, quia cognitio effectus pendeat a cognitione cauſſae*, quod ab eodem auctore *l. c.* demonſtratur. Sed SPINOZAM vna cum HOBBESIO, easdem cum illo tibias inflante, refutauit etiam CLARCKIVS *in orationibus de demonſtratione exiſtentiae & attributorum Dei, prop. 9.* Iungendus his vir cetera doctiſſimus

ctiſſimus PETRVS BAELIVS, qui paſſim de hominis ita philoſophatur libertate, vt eam penitus euertere videatur. Huc ſane tendunt principia quaedam, quorum haud obſcure in ſe ſuſcepit patrocinium. Alterum eorum eſt, quod Deus actiones cauſſae liberae praeuidere non potuerit: alterum, quod actiones omnes ipſi Deo adſcribendae ſint, iuxta ſyſtema, quod vocant, cauſſarum occaſionalium, recentioribus quibusdam philoſophis adprobatum. Per vtrumque ſane, libertas hominis labefactatur. Ex priori enim ſequitur, hominem iam antea ad agendum a Deo fuiſſe determinatum, vt, quid acturus eſſet, praeuidere potuerit. Ex poſteriori autem ſequitur, hominem nihil agere, aut agere poſſe, cum homo qua animam pariter ac corpus occaſionem tantum praebeat Deo, potentiam ſuam in homine exercendi, atque per hunc eeu inſtrumentum quoddam operandi. In ea enim, qui ſyſtema cauſſarum occaſionalium defendunt, verſantur opinione, ob arctiſſimam animae corporisque vnionem, Deum ad certorum motuum praeſentiam in anima certas formare ideas, & rurſus ad praeſentiam certorum actuum voluntatis, certos in corpore motus producere. Quae profecto ita comparata eſt ſententia, vt homini nihil omnino, quod agat, relinquat, & plurima quoque incommoda ad ſummam impietatem ducentia, poſt ſe trahat. BAELIO haec, quae indicauimus, recte tribui principia, etſi ſententiam ſuam ex aliorum mente ſubinde diſputando, callide tegat, euincit vir clariſſimus, IO. CHRISTOPHORVS WOLFIVS in *Manichaeismo ante Manichaeos, ſect.* 3. §. 21. *pag.* 413. qui & in hacce ſententia confutanda ſtudium operamque ſuam haud inutiliter collocauit. conf. §. 22. *p.* 415. *ſeqq.*

§. XX.

Qua libertate poſita, poenae etiam & praemia ciuilia locum habent. Iniuſtum enim ceteroquin foret, punire hominem, niſi in eius poſitum fuiſſet poteſtate, a delictis iſtis grauioribus ſibi temperare. Immo leges quoque fruſtra hominibus praeſcriberentur, ſi in illorum non eſſet poſitum poteſtate, ſuos ad illas componere mores, & a vetitis ſe abſtinere. * Ex quo id etiam conſequitur, legum ciuilium, & quae iis innituntur, poenarum, hanc vim eſſe & efficaciam, in officio vt contineantur homines: emendari inde, niſi per accidens, nequeunt. Nec enim emendatio vera ſperanda, quamdiu homines apparentia bona, pro ſummo bono habent, iisque ſe abripi ad peruerſa quaeuis patiuntur.

* Quod libertate tali, quam explicauimus, in naturalibus, ſeu moralibus & ciuilibus, prout haec ſpiritualibus opponuntur, voluntas gaudeat, variis comprobari rationibus poteſt. ipſa hoc teſtatur ſcriptura ſacra, cum conſilii ſui hominem habere poteſtatem dicit, 2 *Sam. XXIV*, 12. *Actor. V*, 4. 1 *Cor. VII*, 37. ipſaque hoc omnes experientia docet, cum homines, qui aliquid agunt, deliberationes inſtituunt, & ex pluribus obiectis aliquid eligunt. Praeterea, ſi quid eſſet extra voluntatem in nobis, vnde illa determinaretur, vel motus corporis eſſet, quod vult SPINOZA, vel iudicium intellectus, quod ſcholaſtici quidam contendunt cum SOCRATE & PLATONE: at vtrumque perperam dici, neruoſe oſtendit SCHOMERVS *theol. moral. cap.* 4. §. 7. *p.* 103. Ad haec accedit argumentum, a poenis & praemiis deſumptum, quo ad libertatem voluntati aſſerendam, vſi ſunt patres, IVSTINVS martyr. *apol.* 1. *pro chriſtianis pag.* 89. & *apol.* 2. *p.* 137. CLEMENS ALEXANDRINVS *lib.* 1. *Strom. pag.* 5. aliique. Perperam autem inde colligit PETRVS CHAVVINVS, ac ſi homo irregenitus in ſpiritualibus etiam libertate quadam gaudeat, *lib.* 2. *de relig. natur. cap.* 3. Non enim ea mens veterum eccleſiae doctorum: neque ex hocce argumento illud fluit. Vt poenae & praemia ciuilia locum habeant, ſufficit libertas quoad externa, ſeu quod homo externas ſuas actiones ad leges componere poſſit. Quod ad diuina & ſpiritualia attinet, cuncta illi peccata in foro diuino recte imputantur, etiamſi libertate deſtituatur.

destituatur. Per lapsum enim primorum parentum, posteris eorum omnibus iure meritoque impuratum, homines ipsi in culpa sunt, vt in hocce statu seruitutis versentur, & per naturae suae corruptae conditionem non peccare nequeant. conf. quae hac de re dixi in *animaduersionibus in Petri Chauuini librum de religione naturali, cap.* 2. §. 18.

§. XXI.

Ad Deum itaque dum conuertitur homo, apparentium bonorum peruersus & inordinatus amor magis magisque imminuitur, & ita *seruitus peccati* pro vitae huius conditione tollitur, homoque libertati restituitur; * qua rursus excidit, si, quod fieri potest, rerum mundanarum deliciis inescatus, eas loco Dei, pro summo bono amplectatur & amet. Si quis enim mundum amat, in eo non est amor patris, *1 Ioan. II, 15.*

* Non male nonnulli cum BERNHARDO triplicem *libertatem* statuunt: aliam *a necessitate*, aliam *a seruitute peccati*, aliam *a miseria*. Haec enim si recte intelligantur, hactenus dictis lucem affundere possunt. Libertatem a necessitate, habet homo etiam post lapsum. Libertatem a seruitute peccati, habuit ante lapsum, & eam recuperat post conuersionem. Libertatem a miseria obtinebunt demum fideles post hanc vitam. Sed referre liber ipsa BERNHARDI verba: *triplex*, inquit, *nobis est proposita libertas: a peccato, a miseria, a necessitate. Hanc vltimo loco positam, contulit nobis in conditione natura. In primam restauramur a gratia. Media nobis reseruatur in patria. Dicatur ergo prima, libertas naturae, secunda gratiae, tertia gloriae, de gratia & lib. arbitr. cap.* 3. Eandem distinctionem dum refert HENRICVS A S. IGNATIO, homo Romanensi ecclesiae addictus, sed satis ingenuus, admodum conqueritur de peruersa ista moralistarum recentiorum agendi ratione, qua libertatem saltem a necessitate defendant, *explosa libertate a seruitute peccati*, (in quantum ea hominibus regenitis competit.) Haec scilicet est libertas, quam homines huius seculi non intelligunt, & parum curant. *Nescio*, inquit, *cur tanta cum animositate nouiores explodant omnem aliam, quam indifferentiae libertatem, tanta etiam contentione Theophilus Raynaudus, Annatus, Antonius Richardus post Molinam persuadere conentur, veram proprieque dictam libertatem necessitati in vniuersum, opponi, non seruituti, ideoque libertatem seruituti oppositam, non veram, sed metaphoricam & improprie dictam libertatem esse, solum e suggestu suadendam, non in scholis & e cathedra tradendam, vtpote non philosophicam, nec principiis Aristotelicis innixam.* Nimirum, qui indolem peccati, intimamque naturae humanae corruptionem non intelligunt, aut cum PELAGIO cleuant, eos mirum non est, liberationem ab hac seruitute non magni facere. Interim recte addit antea laudatus auctor: *quasi vero plura de natura libertatis Aristoteles, lumine naturae assecutus fuerit, quam apostolus Paulus, &c. Quasi non ipse, (quod amplius est) Christus Ioan. VIII. dicat si vos filius liberauerit, tunc vere liberi eritis: in ethica amoris, seu theologia sanctorum Augustini & Thomae Aquinatis, part.* 2. *lib.* 2. *cap.* 1. *p.* 189.

§. XXII.

Extra hominem nihil est, quod eum libertate sua ita priuet, vt necessitate quadam imposita, ad bene vel male agendum, adigat. Qui enim cum Numinis aut concursu, aut praescientia, libertatem hominis consistere non posse existimant, & in Deum & in homines iniurii sunt, nec aut concursus diuini, aut praescientiae rationem intelligere videntur. Concurrit enim Deus cum hominibus aliquid agentibus, sed modo naturae humanae conuenienti. Praescientia autem, quod rebus

rebus praeſcitis inferat neceſſitatem, nec ratione, nec exemplo comprobari poteſt, & praeſcientiae indoli repugnat, conf. *Eſ. XLVIII, 8. Deut. XXXI, 20.* *

* Prolixas, quae de concurſu Dei, & praeſcientia eius, num hominum tollatur per eam libertas, inſtituuntur, diſputationes, nunc attingere nolo, quamuis non deeſſent, quae hac de re dici poſſent. Erit alibi de hisce ex inſtituto agendi locus. Quo pacto autem electiones prauae hominum, ex liberi arbitrii abuſu profluentes, cum bonitate & potentia Numinis conſiſtere queant, operoſe explicat GVILIELMVS KING, *de orig. mali, cap. 5. ſect. 5. p. 198. ſeqq.* Digna ſunt, quae legantur, ſed & expendantur, ac rite diiudicentur.

§. XXIII.

Fato praeterea cuidam, qui hominum libertatem ſubiiciunt, ſiue ſidereum, ſiue Stoicum ſit, quid dicant, neſciunt, & aſſerunt, quae probare nequeunt, quaeue & rationi & experientiae repugnant. Aſtrologicae enim artis, praeſertim ſi eo vsque progrediatur, plurimi iam ſatis exploſerunt vanitatem. * Stoicum autem fatum, vel hoc nomine, quod, quid ſit, ab ipſis Stoicis explicari non potuerit, & cum hominis libertate Numinis prouidentiam tollat, iampridem proſcriptum eſt a ſapientioribus. **

* Legendi hac de re HIERONYMVS SAVANAROLA, *aduerſus aſtrologiam diuinatricem*, IO. SARISBERIENSIS, *lib. 2. Polycrat. cap. 19.* IO. PICVS MIRANDVLANVS, *libris 12. aduerſus aſtrologos*, BENEDICTVS PERERIVS, *lib. 2. commentar. in Geneſin.* PAVLVS MERVLA, *lib. 2. cosmograph. generalis cap. 16.* GERARDVS IOANNES VOSSIVS, *theolog. gentil. lib. 2. cap. 48.* DANIEL BARTOLI, *in operibus moralibus, part. 3. lib. 2. cap. 10.* GISBERTVS VOETIVS, *diſſertat. de prophetia*, aliique, add. *diſſertatio* noſtra *de cultura ingenii, cap. 1. §. 11. ſeqq.*

** Fruſtra quidem annitente, omnemque mouente lapidem, IVSTO LIPSIO, vt fatum Stoicum defendat, & per illud ipſam prouidentiam diuinam eos intellexiſſe euincat, *phyſiolog Stoicor. lib. 1 diſſertat. 11.* Malignitatem fati Stoici ex inſtituto demonſtrat IACOBVS THOMASIVS, *de exuſtione mundi Stoica, diſſertat. 13. pag. 106. ſeqq.* add. quae dixi *diſſert. 2. de erroribus Stoicorum in philoſ. morali §. 10. & diſſert. 3. §. 4.*

§. XXIV.

De libertate voluntatis cum ex dictis conſtet, nunc & de imperio, quod illi tribuitur, aliquid monendum. Eo vero nomine nihil aliud intelligimus, quam eiusmodi voluntatis poteſtatem, qua mentis facultates reliquas in vſum ſuum intendere, & motus quosdam corporis pro lubitu excitare ac determinare poteſt. *

* Improprie itaque dictum eſt imperium, quod voluntati tribuitur. Scholaſtici multas hic ſibi ſine neceſſitate ambages disponunt. Sufficit ſcire, quod experientia omnes docet, intellectum voluntatis quandoque nutum ſequi, itemque motus quosdam corporeos, idque ita ſapientiſſime a Deo eſſe diſpoſitum, cum ad hominis conſeruationem hoc neceſſe ſit, nec plus tamen requiratur. Legendus hac de re ex recentioribus philoſophis PHILARETVS, vel quis-quis ſub hocce nomine latitat, *ethic. lib. 1. cap. 3. §. 8. p. 40. ſeqq.*

§. XXV.

In intellectum voluntati imperium aliquod competere, iam ſupra obſeruauimus. Neque hoc ita capiendum, ac ſi voluntas efficere queat,

vt, quod intellectus ita intelligit, hoc ad eius nutum aliter intelligat: vel vt intellectus, quod verum iudicat, falsum iudicare queat, si homini ita visum fuerit. Perinde enim hoc esset, ac si quis existimaret, perceptionem colorum, quae fit oculis, itidem ad lubitum voluntatis mutari posse. Quidquid intellectus verum esse intelligit, id non potest non vt verum cognoscere, siue id velit, siue nolit voluntas. Voluntati hoc saltem relictum, intellectum vt determinet, ad rem quandam accuratius aut segnius, hoc aut illo modo, considerandam: indeque contingere potest, vt ad voluntatis lubitum, non vt decebat, intellectus rem considerando, eam non recte intelligat, sed decipiatur, inducaturue in errorem. Et hinc quodnam etiam in facultatem imaginatiuam, ac memoriam, voluntatis imperium sit, intelligitur. Diiudicare etiam hinc licet, an & quousque ad sententiam quandam, ceu veram, amplectendam, homo cogi queat.

§. XXVI.

In corporis quosdam motus, qui & inde *voluntarii* dicuntur, voluntati potestatem quandam seu imperium competere, ipsa quemlibet experientia docet, quemadmodum contra obscurum valde, quo pacto mens corpus moueat. Rursus tamen & id constat, non competere voluntati imperium in omnes motus corporis. Scilicet, consultum erat ad hominis conseruationem, vt manus pedesque mouere posset pro lubitu: non aeque, vt pro lubitu sistere posset circulationem sanguinis. Et per hanc facultatem mouendi corpus certasque eius partes, externos quoque sensus ad animi corporisque salutem dirigere voluntas potest, minime autem efficere, vt, quod semel sensibus percepimus, non ita percipiamus, vt percepimus. Ad vitam recte instituendam, hoc obseruasse, plurimum refert.

§. XXVII.

Ex bonorum, praesertim apparentium, varietate, non potest non inclinationum magna oriri diuersitas. Hoc enim nomine propensiones istas ad certum bonorum genus, quae alicui per naturam insunt, intelligimus: quae, si per consuetudinem, aliasque causas morales, inducantur, aut si iam insint, confirmentur, corroborenturue, *mores* vocari solent. Liceat enim haec ita distinguere: quamuis ab aliis hoc discrimen non obseruetur, morumque nomen naturalibus etiam propensionibus tribuatur.

§. XXVIII.

Quinam *boni maliue mores* sint, hinc intelligitur. Propensiones enim eiusmodi per causas morales inductae aut confirmatae ad *bonum verum*,

verum, quo nomine κατ' ἐξοχὴν Deus ceu *ſummum bonum* venit, & obiecta bono huic ſummo ſubordinata, ſunt *mores boni:* contra propenſiones ad *bona apparentia*, quorum tria ſumma capita, *vtilia*, *iucunda*, *decora*, *1 Ioan. II, 16.* pro *malis* recte habentur moribus. Hinc vero, quidquid inter actus externos bonorum aut malorum morum nomine venit, originem habet.

§. XXIX.

Actus, in quos propenſiones iſtae tum naturales, tum habituales erumpunt, in bono aliquo appetendo, aut malo auerſando, *affectuum* nomine veniunt, & quidem, cum voluntatem puram hic conſideremus, *mentalium.* A quibus quo pacto mere *corporei & mixti*, ſeu *ſenſuales* differant, aliunde conſtat. *

* Paucis haec attingo, eo quod exquiſitior horum conſideratio ad philoſophorum ſcholas pertineat. Delibanda tamen fuere, vt ordo ſeriesque tractationis noſtrae ſibi conſtaret. Interim vid. GEORGIVS WESENFELDIVS *in georgica animae & vitae, cap. 2. §. 2. 3.* add. VINCENTIVS PLACCIVS *in acceſſionib. ethic. part. 1. cap. 4. §. 9. ſqq.*

§. XXX.

Mentales iſti affectus, vt in ipſa mente, per obiecti intelligibilis repraeſentationem originem habent, ita ſi vehementiores fuerint, ipſum corpus afficiunt. Caute tamen a ſenſualibus diſcernendi, praeſertim in obiectis ſpiritualibus, quae ſpirituales etiam, adeoque mentales affectus producere debent. Quod ſi ſpirituales cenſeantur, quae tamen a ſenſuum commotione originem habent, ſedulo diſpiciendum, ne per naturae quandam fallaciam decipiamur. De diuiſione & varietate horum affectuum ex iis, quae de ſenſualibus affectibus dicuntur alibi, ſtatuendum.

§. XXXI.

Ad voluntatis naturam declarandam pertinent, quae hactenus diximus, & praemittenda fuere, vt, quae dicenda ſunt, eo rectius intelligantur. Iam ergo, ſi, quo pacto voluntas ſecundum naturam ſe habeat, conſideremus, in ea philautiam ſummam, vitiorum omnium prauarumque propenſionum, venenatum fontem, deprehendimus. Quo nomine neutiquam ſpeciem quandam ambitionis, quam nonnulli ita vocare ſolent, * nec ordinatum ſe conſeruandi ſtudium, ſed amorem ſui ipſius peruerſum intelligimus, quo homo cuncta non ad Deum, vt debebat, ſed ad ſeipſum refert, ſuum commodum, honorem, gloriam, voluptatem, quaerit, adeoque tantum non ſeipſum ceu idolum aliquod adorat. conf. *Deut. VIII, 17. Dan. IV, 27.*

* Duplici ſcilicet ratione vox philautia ſumitur. Interdum namque ſpeciatim, eiusmodi animi vitium denotat, quo homo vana quadam ambitione elatus, ſeipſum aliis omnibus praefert, aut ſe meliorem aliis exiſtimat. Huc illud HORATII refero, *lib. 1. ſatyr. 3. v. 23.*

Stultus

Stultus & improbus hic amor est, dignusque notari.

Sed pertinet huc quoque illa φιλαυτίας prauae delineatio, quam tradit GVIL. SALDENVS *differt. de philautia*, quae tertia est *libri 1. etior. eius theolog.* §. 16. Generatim autem philautia, in malam quidem partem accepta, omnem amorem sui inordinatum significat, prout eum in sequentibus describemus. Nec inusitatam etiam apud philosophos hanc vocis significationem esse, vel ipsius ARISTOTELIS testimonio, *lib. 9. ethicor. ad Nicomach. cap. 8.* comprobari potest; cuius deinceps producemus verba.

§. XXXII.

Etenim quod ad innatum omnibus, non hominibus modo, sed rebus creatis, se conseruandi studium attinet, id quidem in se & abstracte spectatum, nullum inuoluere vitium, constat inter omnes. Nulla namque, cur istud studium se conseruandi, malum sit, adferri ratio potest. Praeterea, cum non in hominibus, sed rebus quoque creatis aliis deprehendatur, id a Deo ipso illis inditum esse, vt concludamus, par est. * Consentit scriptura. Paulus enim, cum dixisset: *qui vxorem suam diligit, se ipsum diligit*, addit: *nemo vnquam carnem suam odit, sed nutrit ac fouet eam. Ephes. V, 28. 29.* Et Salomo: *stolidus consumit carnem suam. Kohel. IV, 5.* Quod quidem conseruandi seipsum studium, non tantum ad mentem, sed & ad corpus se extendit. ** Corpore enim non minus quam mente constat homo, & vtriusque creatorem Deum veneratur.

* Atque hoc est, quod CICERO, tum *tertio de finibus*, tum aliis in locis, ex Stoicorum libris disserit, esse quaedam *prima naturae*, Graecis τὰ πρῶτα κατὰ φύσιν. Prima scilicet naturae vocat, quod simul, atque natum est animal, ipsum sibi conciliatur, & commendatur, ad se conseruandum atque ad suum statum, & ad ea, quae conseruantia sunt eius status diligenda: alienatur autem ab interitu, iisque rebus, quae interitum videantur afferre. Hinc etiam, ait, fieri, vt nemo sit, quin, cum vtrumuis liceat, aptas malis & integras omnes partes corporis, quam easdem vsu imminutas aut detortas habere. Primumque esse officium, *vt se quit conseruet in naturae statu &c.* vid. HVGO GROTIVS *de iure belli & pacis lib. 1. cap. 2 §. 1.* Eodem pertinent, quae in medium adfert GVIL. SALDENVS, *l. c. §. 7.* dum probat, φιλαυτίαν vt sic, id est, in se & per se consideratam, pro peccato non esse habendam. conf. omnino auctor libri: *apologie du veritable amour de Dieu, lib. 1. cap. 1. p. 2.*

** Id non sine ratione addimus. Fuerunt enim, qui sapientem maxime φίλαυτον esse debere, pronuntiarent, sed tantum ratione mentis & felicitatis mentalis: corpus indignum existimantes, cuius habeatur ratio. Quae sententia ex illo philosophorum gentilium, originem mali lapsumque primorum parentum ignorantium, errore, mentes in coelo peccasse, indeque in corpora tanquam ergastula detrusas, vel certe corpus mentis vinculum & carcerem esse, orta videtur. Nos rectiora hac de re ex scriptura sacra edocti, corporis quoque gerendam curam nouimus, sed ita ne animae inde creetur periculum, iuxta monitum Pauli καὶ τῆς σαρκὸς πρόνοιαν μὴ ποιεῖσθε εἰς ἐπιθυμίας *Rom. XIII, 14.* add. ARNOLDVS WESENFELDIVS, *in georgica animi & vitae, part. 2. cap. 11. §. 8.*

§. XXXIII.

Peruersus itaque saltem, & inordinatus sui amor, in vitio ponitur. Quo nomine vt intelligatur, quid significemus, primo, quid ordinatus sui amor sibi velit, explicandum. Nimirum, cum plurima homini se offerant obiecta, quae eum ad sui amorem alliciant atque impellant, quaedam

quaedam quidem ita comparata ſunt, vt odio potius, quam amore digna ſint: quaedam vero ita, vt amari equidem, ſed certo obſeruato ordine, queant. * Quod enim praeſtantius eſt, in amore praeferendum minus praeſtanti, ratio ipſa omnes condocet. Peruerſe itaque agit qui minus praeſtans antepoſuerit praeſtantiori.

* Non male AVGVSTINVS dixit, virtutem nihil aliud eſſe, quam ordinem amoris. Vt autem amor ordinetur, omnino ad obiecta amoris eſt reſpiciendum. Talis enim eſt ordo amoris, qualis eſt ordo rerum in bonitate. Qua de re ſubinde egregie verba facit Hipponenſium praeſul. *Iuſte*, inquit, *lib. 1. de doctrin. Chriſt. cap. 27. & ſancte viuit, qui rerum integer aeſtimator eſt: ipſe eſt autem, qui ordinatam habet dilectionem, ne aut diligat, quod non eſt diligendum, aut amplius diligat, quod minus eſt diligendum, aut aeque diligat, quod vel minus vel amplius eſt diligendum: vel amplius, quod aeque diligendum eſt.* Et *epiſt. 120. ad Honoratum: ſicut bona ſunt omnia, quae creauit Deus, ab ipſa rationali creatura vsque ad infimum corpus, ita bene agit in his anima rationalis, ſi ordinem ſeruet, & diſtinguendo, eligendo, pendendo, ſubdat minora maioribus, corporalia ſpiritualibus, inferiora ſuperioribus temporalia ſempiternis, neſuperiorum neglectu, & appetitu inferiorum (quoniam hinc fit & ipſa deterior) & ſe & corpus ſuum mittat in peius, ſed potius ordinata charitate ſe & corpus ſuum conuertat in melius.* Paucis rem omnem complectitur, *lib. de vera religione cap. 48. Ordo amoris eſt, vt potius potiora, & minus minora diligamus.* add. HENRICVS A. S. IGNATIO, *in ethica amoris, lib. 5. cap. 10. p. 241.* Lectu etiam cum primis digna ſunt, quae hanc in rem adfert vir clariſſimus, CAMPEGIVS VITRINGA, *diſſertat. de concupiſcentia recta & laudabili, obſeruat. ſacrar. lib. 3. cap. 5. §. 6. & 7.*

§. XXXIV.

Inter obiecta itaque amabilia, ceu omnium praeſtantiſſimum, primum merito locum tenet Deus ipſe. Hic enim absque controuerſia ſummum bonum eſt, adeoque ſolus adaequatum & proportionatum obiectum amoris ſummi eſſe poteſt. * Patet idem ex natura illius tendentiae & inclinationis, quae in amore cernitur. Haec enim cum infinita ſit & illimitata, nec vllius rei finitae fruitione impleri queat, ſequitur, Dei ceu infiniti illius boni fruitione eam tantum exſatiari poſſe. Primum ergo inter omnia obiecta amabilia locum tenet Deus: quod & ſcriptura confirmat, quando docet; Deum ſuper omnia amandum eſſe, *toto* ſcilicet *corde, tota anima, & tota mente, Deut. VI, 5. Matth. XXII, 37. Luc. X, 27.*

* Deum eſſe ſummum bonum adeoque ſupra omnia amandum, ex ipſa quoque ratione manifeſtum eſt, multo magis apud chriſtianos, debet poſitum eſſe extra controuerſiam. Sed hac de re deinceps, cum de amore Dei agemus. Nunc id ſaltem addo, quod ipſi gentiles, qui docuerunt, voluntati diuinae in omnibus ita obtemperandum, vt noſtram voluntatem illi ſubiiciamus, omnesque noſtras cupiditates, Numinis voluntati poſtponendas, luculentum huic veritati praebuerint teſtimonium. Talis enim ex iſto principio, quod Deus inter obiecta amabilia primum locum teneat, per pronam conſequentiam fluunt. Plura hanc in rem adfert GVIL. SALDENVS, *diſſert. de philautia* ſupra iam laudata, §. 10. vbi docet, omnem noſtram φιλαυτίαν vtut in ſe licitam, ſapientiſſimo Dei beneplacito ſubmittendam eſſe, adeo, vt ſi fieri, quod Deus vult, & nos vellemus, obtineri non poſſet, praeferatur, quod Dei eſt, cedat, quod noſtrum eſt. Illicita namque & inordinata eſt illa philautia, in qua Deus primum locum non tenet. Quod ſi Deus, vt par eſt, primum in amore noſtro locum tenet, huic amori cetera omnia cedant, neceſſe eſt.

Digitized by Google

§. XXXV.

Quod si quis contendat, amorem sui ipsius, primum, summum, & centralem esse, cum fons & radix sit omnium propensionum & affectuum: immo nullum sine respectu quodam ad amantis felicitatem aut beatitudinem, concipi amorem posse, illum hoc perpendere iubemus, quod in gradibus amoris aestimandis, non respectus ille ad nos ipsos, sed obiecti praestantia in censum veniat. Adeoque, si obiectum amabile praestantia sua & bonitate, omne illud, quod in nobis ipsis deprehendimus, vincat, illud etiam *supra nos* amandum. Et sane, si alios homines non infra nos, sed *aeque ac nos ipsos* amare debemus, *Matth. XXII, 39.* multo magis Deum, ceu summum bonum, *supra nos* amare debemus. Qui vero, vt hinc se expediant, amorem quendam sine omni ad nos ipsos, aut nostram felicitatem respectu fingunt, naturam *amoris* non satis cognitam perspectamque habere videntur. *

* Fuit & nostra aetate haec de re disputatum, speciatim inter MALEBRANCHIVM atque LAMYVM, viros scriptis variis, & ingenii praestantia, celebres. LAMYVS amorem Dei, in quo vlla nostrae felicitatis habeatur ratio, impurum pronuntiat. MALEBRANCHIVS contra, amorem ita purum, qui propriae felicitatis nullam rationem habeat, nec eam concupiscat, esse ἀδύνατον, & frustra fingi. Immo amorem istum sui, quo quilibet seipsum naturaliter amat, aut immensum illud desiderium, quo quilibet ad ea, quibus perfectior, felix & beatus reddi potest, apperenda, fertur, naturale & vniuersale principium omnium animae motuum esse contendit: *voluntatem*que, in quantum amare potest, nihil aliud esse, quam desiderium solidae & verae illius felicitatis, quod Deus nunquam non hominibus imprimat, vt nos illud ad Deum, ceu finem nostrum vltimum amandum excitet. Nostra licet parum referat, quis in hoc certamine sit superior, MALEBRANCHII tamen rationes, si ab admixtis falsis hypothesibus abstrahamus, potiores esse, res ipsa docet. Amor ille indifferens, quem LAMYVS fingit, repugnat notioni communi amoris, quae omnium fere hominum mentibus insidet. Amorem sui etiam generatim spectatum, si nulla κακία accedat haud illicitum esse, antea demonstrauimus. Rationem praeterea ipsam & experientiam sibi suffragantem habet MALEBRANCHIVS, cum asserit, desiderium felicitatis seu beatitudinis homini ita innatum esse, vt deponi & exui nequeat, omnesque homines in omnibus, quae agant, siue bona sint, siue mala, beatitudinem quandam aut felicitatem quaerere. Vnde porro recte concludit, Deum quoque ab hominibus ideo amari, quia in eo summam suam felicitatem inueniant (qua de re tamen in sequentibus ex instituto) eumque amorem, qui omnis respectus ad nostram felicitatem expers fingatur, ἀδύνατον esse &c. Praecipuum, quod huic sententiae opponi dubium potest, hoc est, quod hac ratione homo non Deum, sed seipsum, aut seipsum, supra Deum, amare videatur; sed huic dubio, quo pacto occurri queat, id vero est, quod a nobis in hacce thesi ostensum est. Eodem fere redeunt, quae MALEBRANCHIVS adfert, vt hoc dubium remoueat. Distinguit namque *id quod nos impellit* ad amandum, a *fine*, seu *principium* necessarium omnis amoris, a *termino*, quem homo libere sibi proponit, & ad quem ceu scopum amor tendit atque dirigitur. Si ergo homo seipsum aut suam felicitatem pro vltimo fine & scopo amoris sui constitueret, improbus hic amor foret, dignusque notari: at hoc ab auctore non asseritur, sed hoc saltem, quod id quod hominem ad amandum Deum moueat & impellat, sit propriae felicitatis desiderium, quod ab amore nullo modo separari queat. Vid. MALEBRANCHII *Traité de l'Amour de Dieu, en quel sens il doit etre desintereſſé.*

intereſſe. add. ARNOLDVS WESENPELDIVS, *in georgica animi & vitae, part. 2 cap. 11. §. 12.*

§. XXXVI.

Si ergo amor ſui ab hocce ordine diſcedat, nec homo Deum ſupra ſe, ſed ſeipſum ſupra omnia diligat, peruerſus eſt, atque prauus. * Et talis eſt reuera poſt lapſum omnium hominum ſibi relictorum, nec dum conuerſorum, amor ſui ipſius: qui & cum omnium propenſionum, affectuum, actionumque humanarum fons & ſcaturigo ſit, ** eum non immerito vitiorum quoque omnium, voluntati inhaerentium, fontem dici, conſtat. Adhaerens enim illa philautiae prauitas, non poteſt non in propenſiones omnes, inclinationes, affectus, actus, propagari.

* Nimirum amor in ſe ſpectatus ad eſſentiam voluntatis pertinet: & vt intellectui proprium eſt, intelligere, cognoſcere, iudicare, ita voluntati proprium eſt, amare. Vt itaque intellectus recte ſe habet, non, ſi plane non intelligat, ſed ſi recte intelligat, ita voluntas recte ſe habet, ſi recte amet, eo ſcilicet ordine, quem obiectorum ratio, atque conditio poſtulat. Praeclare AVGVSTINVS: *ipſa dilectio vacare non poteſt. Quid enim de quoquam homine etiam male operatur, niſi amor? Da mihi vacantem amorem, & nihil operantem. Flagitia, adulteria, facinora, homicidia, luxurias omnes, nonne amor operatur? Purga amorem tuum, aquam fluentem in cloacam, conuerte ad hortum. Quales impetus habebas ad mundum, tales habeas ad artificem mundi. Num nobis dicitur, nihil ametis? Abſit. Pigri, mortui, deteſtandi, miſeri eritis, ſi nihil ametis. Amate, ſed quid ametis, videte: in Pſalm.* XXXI.

** Id iam pridem accuratioribus philoſophis obſeruatum, affectus omnes motusque animi, nihil aliud quam amoris eſſe modificationes, & eius quidem quo homo ſeipſum amat. De propenſionibus idem conſtat, adeoque & de virtutibus vitiisque iuxta ea, quae ſupra §. 28. diximus. Idem egregie quoque confirmat B. SCHOMERVS, *in theolog. moral. cap.* 4. §. 27. cuius verba digna ſunt, quae hic legantur: *In omnibus hisce voluntatis affectuumque motibus fundamentalis inuoluitur ſui ipſius amor, quo quisque ſibi bene eſſe cupit, qui ita naturalis eſt, vt ſine contradictione negari nequeat. Dum enim quid cupimus vt gratum & acceptum nobis, & auerſamur aliud vt ingratum, vtique in illius adeptione aut remotione volumus noſtrum gaudium augere, vel animi ſaltem tranquillitatem ſeruare. Ita etiam, qui ſeipſos interficiunt, ea in re finem aut euitationem alicuius mali quaerunt. vid. 1 Sam.* XXXI, 4. *Poteſt quidem formalis animi motus, intenſior eſſe in aliud quid, quam in te ipſum, etiam vt alii plus cupias quam tibi, vt ametur Deus ſuper omnia, vt non vita tantum pro fratre ponatur, ſed & cum Paulo & Moſe aliorum ſalutem, ſuo ſummo exitio quis optet redimere: in ipſo tamen acriore amore, fundamentalis inuoluitur ſui ipſius amor, dum id cupit, cuius contemplatio tibi dulciſſima eſt, cuiusque ſuauitate omnem dolorem alium ſperes ſuperatum iri. Atque ita ſemper manet in homine ille niſus, quo ſibi in re volita bene eſſe cupit, &c.*

§. XXXVII.

Talis amor ſui, quod grauiſſimum voluntatis vitium ſit, inde quoque liquet, quod voluntatis recta conſtitutio per eam turbetur, vt per morbum corporis deſtruitur conſtitutio, quo minus ſuas rite edat operationes. Effectus praeterea teſtatur de cauſſa. Quae enim ex philautia

praua fluunt vitia, & peccata grauiſſima, impietas, ſuperbia, iniuſtitia, auaritia, &c. ſatis teſtantur, arborem bonam eſſe non poſſe, cuius peſſimi extant fructus. Quid vero multis? philautia iſta peſſima eſt idololatria, qua homo loco Dei ſe ipſum colit: prohibita adeo praecepto primo, *Exod. XX, 3.* conf. & *Matth. VI, 24.* Hinc & ad omnes homines, etiam ab externo idolorum cultu maxime alienos, pertinet illud apoſtoli: *ὁ βδελυσσόμενος τὰ εἴδωλα, ἱεροσυλεῖς, Rom. II, 22.* *

* Legendus hac de re omnino B. IOAN. ARNDIVS de *vero chriſtianismo lib. 4. part. 2. cap. 32.*

§. XXXVIII.

Fontem & ſcaturiginem omnium vitiorum, prauarumque propenſionum, adeoque affectuum & operationum malarum a voluntate dependentium, philautiam prauam eſſe, ex inductione omnium vitiorum moralium patet. * Quemadmodum enim, ex auaritia, voluptatis cupiditate, & ambitione, cuncta mortalium vitia fluunt: ita tria iſta vitia capitalia, nihil aliud ſunt, quam philautiae prauae ſpecies, aut ſi mauis, modificationes, vt ex dicendis conſtabit.

* Ex Ethnicis hoc agnouit ipſe ARISTOTELES, cuius hac de re locus notatu admodum dignus, extat *lib. 9. ethicor. ad Nicomachum, cap. 8.* Proponit ibi quaeſtionem: *πότερον δὲ φιλῶν ἑαυτὸν μᾶλλον, ἢ ἄλλον τινὰ, virum ſeipſum maxime amare oporteat, an alium quempiam?* Ad quam dum reſpondet, initio obſeruat, vocem *φιλαυτίας* vulgo in malam partem accipi *Solent enim*, inquit, *vulgo obiurgari, qui ſui ſunt amantiſſimi, & quaſi ea res cum turpitudine ac dedecore coniuncta ſit, φίλαυτοι, i. e. ſui amantes, appellantur.* Hinc concedit, quod homines improbi omnia ex φιλαυτίᾳ agant: *Videturque homo improbus omnia ſui cauſſa agere, eoque magis, quo ſit vitioſior. Itaque eum criminantur & accuſant, quod nihil agit a ſuis commodis & rationibus alienum.* Hinc porro ſubiicit, etſi aliter vir honeſtus ſe gerere videatur, re tamen accuratius conſiderata deprehendi, etiam virum honeſtum ſui cauſſa agere omnia *sibi enim quisque*, inquit, *maxime amicus eſt. Quo fit, ut ſi ipſi quisque maxime diligendus.* Quaenam ergo inter virum improbum & honeſtum ſit differentia, prolixe diſputat, nec ſatis ſe hinc extricare poteſt bonus ARISTOTELES. Cuncta eo redeunt, improbos in rebus turpibus etiam ad ſui commodum reſpicere, illorumque adeo condemnandam eſſe & vituperandam philautiam: virum honeſtum contra, in rebus praeclaris & laude dignis, ad ſeipſum maxime reſpicere. Et hanc minime culpandam eſſe philautiam. *Itaque virum quidem bonum*, inquit, *ſui amantem eſſe oportet. Namque & ipſe ex honeſtis actionibus vtilitatem percipiet, & aliis proderit. Improbum autem ac vitioſum non oportet, & ſibi enim & proximo cuique nocebit, vitioſis animi perturbationibus obtemperans.* Nimirum cum philautia praua vel craſſior ſit, per grauiora vitia ſe prodens, vel ſubtilior, ſub honeſtatis quodam ſchemate latens, illam tantum damnauit ARISTOTELES, hanc laudauit. Subtilioris enim philautiae prauitatem agnoſcere, erat ſupra captum hominis ethnici. Interim id recte agnouit, fontem omnium affectuum, omniumque vitiorum moralium, craſſiorum & ſubtiliorum, eſſe philautiam.

§. XXXIX.

§. XXXIX.

Idem ex ſcriptura ſacra luculenter conſtat. Siue enim primorum parentum lapſum, ſiue lapſorum hominum miſeriam, ſiue eorum reſtitutionem conſideres, cuncta haec euincunt, prauam philautiam malorum omnium, qua voluntatem, fontem eſſe ac principium. Lapſum primorum parentum in eo conſtitiſſe, quod infernalis ſerpentis voci, eſu fructus vetiti Deo ſimiles eos reddendos, docentis, aures praebuerint, & hinc a Deo ad ſeipſos, ſeque ſupra Deum amandos, conuerſi fuerint, conſtat ex *Geneſ. III, 4.5.* A primis parentibus peruerſus ille, ſtultusque amor ſui, in omnes poſteros fuit propagatus. Hinc non eſt inter eos *intelligens, non eſt quaerens Deum*, *Pſ. XIV, 2. Rom. III, 11.* Qui vero Deum non quaerit, ſeipſum quaerat neceſſe eſt. Quare & cum reſtituendi ſunt homines in priſtinum ſtatum, neceſſe eſt, vt ad Deum conuertantur, *Actor. XXVI, 20.* & conuerſi, ſeipſos abnegent. Philautiae enim prauae vel maxime oppoſita eſt abnegatio ſui ipſius, tantopere commendata, *Matth. X, 37. XVI, 24. Marc. VIII, 34. Luc. IX, 23.* *

* Atque inde etiam eſt, quod fons & ſcaturigo omnis mali in ſcriptura ſacra ſubinde ἐπιθυμίας nomine veniat, per quam quando vox in malam partem aceipitur, ſi ſpeciatim philautiam prauam intelligamus, a vero non aberrabimus. Sic Paulus *Rom.* VII, 7. ſcribit: *peccatum non cognoui, niſi per legem:* τὴν τε γὰρ ἐπιθυμίαν οὐκ ἤδειν, εἰ μὴ ὁ νόμος ἔλεγεν, οὐκ ἐπιθυμήσεις, *concupiſcentiam enim non cognoui, niſi lex diceret, non concupiſces.* Et *Gal.* V, 16 *dico autem, ſpiritu ambulate,* καὶ ἐπιθυμίαν τῆς σαρκὸς οὐ μὴ τελέσητε, *& concupiſcentiam carnis ne perficiatis.* Sic & Iacobus: εἶτα ἡ ἐπιθυμία συλλαβοῦσα τίκτει ἁμαρτίαν, *poſtea concupiſcentia, poſtquam concepit, parit peccatum, cap.* I, 5. Quibus in locis concupiſcentiam, non tantum vt peccatum, ſed & vt fontem & originem omnis peccati, proponi, cuiuis paulo accuratius loca iſta conſideranti, patebit. Vox equidem ἐπιθυμία generatim ſignificat aliquid appetere, poteſtque & in bonam & in malam partem accipi. In bonam partem ſumitur, cum Chriſtus dicit: *amen dico vobis, quod multi prophetae & iuſti* ἐπεθύμησαν ἰδεῖν ἃ βλέπετε *deſiderarint videre, quae videtis: Matth.* XIII, 17. item cum Paulus ſcribit *Gal.* V, 17. *caro concupiſcit contra ſpiritum,* τὸ δὲ πνεῦμα (*ſcil.* ἐπιθυμεῖ) κατὰ τῆς σαρκὸς, *ſpiritus vero* (*concupiſcit*) *contra carnem.* Quando vero in malam vox haec accipitur partem, non tantum ex materia ſubſtrata id facile intelligitur, ſed talibus haud raro epithetis quoque ſcriptores ſacri hanc concupiſcentiam circumſcribunt, quae produnt, ipſos non de omni, ſed de certo quodam genere concupiſcentiae, id eſt, de concupiſcentia prana loqui. Dicitur namque ἐπιθυμία τοῦ σώματος *concupiſcentia corporis, Gal.* V, 16. ἐπιθυμία τῆς σαρκὸς, *concupiſcentia carnis, Epheſ.* II, 3. ἐπιθυμίαι τῆς ἀπάτης, *concupiſcentiae ſeductionis, Epheſ.* IV, 22 ἐπιθυμία πονηρὰ, *concupiſcentia praua, Coloſſ.* III, 5. & ſic porro. *conf. 1 Timoth.* VI, 9. *2 Tim.* II, 22. *2 Timoth.* IV, 3. *Iacob.* I, 14. *&c.* Iam ergo ſi quaeras, vnde contingat, vt quaedam concupiſcentia bona, quaedam mala ſit, nihil aliud reſponderi poteſt, quam id inde euenire, quod aliquando homines concupiſcentiam ſeu amorem ſuum in obiectum legitimum, & cum plura obiecta adſint, debito ordine, non dirigant. Tum enim concupiſcentia vocatur prava. Quod ſi vero circa obiectum legitimum, debitoque ordine, & modo, concupiſcentia verſetur, bona erit atque laudabilis. Atque hoc prolixe & ex inſtituto edifſerit CAMPEGIVS VITRINGA, in *diſſert. de concupiſcentia viti ſa & damnabili, obſervat ſacr. lib* 2. *cap.* 6. *pag.* 554. *ſeqq.* vbi prauae concupiſcentiae obiecta ordine reſenſet. Quodcunque autem concupiſcentiae

tiae prauae obiectum fuerit, fundamenti loco semper adest amor sui, vt ex supra dictis constare potest. Pone, concupiscere aliquem diuitias, agros, domos, praedia, honores, imperium, reliqua, quare haec concupiscit? Quia in his omnibus *suum* commodum, vtilitatem, delectationem, ἰσχὺν, &c. quaerit. Immo si nullus amor, nulla concupiscentia sine amore sui est, sequitur, quod in his quoque omnibus amor sui fundamenti loco ponendus sit. Merito itaque & κατ' ἐξοχὴν concupiscentiae, scilicet prauae, nomine venit, si fuerit inordinatus. Omnes enim concupiscentiae prauae, in amore sui inordinato continentur. Quando itaque in decalogo *concupiscentia praua* condemnatur, *Exod.* xx, 17. *Deut.* v, 21. etiam philautia praua vel maxime, tanquam omnium pranarum cupiditatum mater, condemnatur. Non moramur hic Ebraeorum opinionem, qui praecepto decimo eas tantum prohiberi appetitiones censuerunt, quae & quatenus effectum sortiebantur, & per quas concupiscentes rerum cupitarum compotes euadebant. Quanquam in duplici iterum, qui ita sentiunt, constituti sint discrimine: aliis existimantibus, cogitatione & cupiditate sola non como itti peccatum poena dignum, si ea effectum non habeat. aliis concedentibus, sola cogitatione & concupiscentia peccari posse, negantibus tamen, *prauam* hanc *concupiscentiam* animi, in praecepto decimo decalogi prohiberi. Fuisse in hac gente, qui prius asserebat, ex explicatione decalogi, quam Christus seruator corruptelis Pharisaicis opponit, *Matth.* v satis patet, & ex KIMCHIO quoque atque ABENESRA obseruauit HVGO GROTIVS ad *Exod. cap.* xx. Alii vero licet concedant, cogitatione omnino atque concupiscentia peccari, interdictionem tamen decalogi de *non appetendo*, de illa tantum concupiscentia, quae effectum suum certo sortitur, interpretantur. MAIMONIDIS haec est sententia atque ABENESRAE, quorum haec de re verba refert CAMPEGIVS VITRINGA, *loco* deinceps *citando*. Altera vero harum sententiarum absurda est plane & inepta, altera, nullo omnino nititur fundamento. Absurda est ea, quae sola mente & cupiditate peccari negat: Ipsque iam seruator haec Iudaeorum impietatem profligauit, *Matth. cap.* v. *v.* 21. *seqq.* Suntque haud pauci ex ipsis ethnicis, qui eandem damnant. Altera fundamento destituitur, cum nulla ratio afferri queat, cur vox ebraea, quae *appetere* vel *concupiscere* significat, tantum de tali concupiscentia, quae effectum sortitur, debeat intelligi. Immo cum in praecedentibus praeceptis, sexto praesertim & septimo, extra controuersiam talis concupiscentia fuit prohibita quid necesse erat, illam prohibitionem in praecepto decimo reperere? Est nimirum obseruandum, quod in omnibus praeceptis non tantum actus externi, sed ipsa quoque concupiscentia, ex qua isti actus prodeunt, prohibeatur, iuxta interpretationem ipsius seruatoris: sed cum concupiscentia praua vel actualis sit, vel habitualis seu originalis, & illa iterum vel materialiter, vel formaliter, considerari possit, in decimo quidem praecepto concupiscentia originalis, in nono actualis, forma aliter spectata, in reliquis eadem materialiter considerata, prohibetur. Hoc passim a nostratibus theologis ostenditur, neruose autem rem omnem explicat AEGIDIVS STRAVCHIVS in *theologia morali pag.* 320. *seqq.* Hic vero a nobis praeter alios dissentit vir clarissimus CAMPEGIVS VITRINGA, existimans, in decimo praecepto, sub quo nonum etiam iuxta suorum placita, comprehendit, actualem concupiscentiam, directe, indirecte autem saltem habitualem prohiberi. *Leges enim*, inquit, *versantur circa actus. Indirecte tamen prohibetur quoque hoc interdicto concupiscentia habitualis, quatenus actus concupiscentiae vel producunt habitum concupiscentiae vt effectum, vel eum supponunt tanquam causam differat. de concupiscentia vitiosa & damnabili, obseruation. sacrar. lib.* 3 *cap.* 7. §. 15. Verum cum in reliquis praeceptis, vt diximus, omnis concupiscentia actualis iam prohibita sit, iuxta explicationem authenticam ipsius seruatoris, *Matth.* v. longe rectius statuitur in decimo praecepto ipsam concupiscentiam habitualem, speciatim originalem, prohiberi. Nec simpliciter verum, leges tantum versari circa actus. Et si de humanis concedatur, non aeque concedendum de diuinis. *Vetatur peccatum originis*, inquit IO. CONRADVS DANHAVERVS, *non vt faciamus illud, sed vt non insit, totus contra homo ea sanctitate illustris sit, quam per lapsum amisit. in collog. decalog. pag.* 956. vbi plura hac de re. Cum ergo concupiscentia originalis in hocce praecepto prohibeatur, ipsam philautiam prauam, quae summatim omnem concupiscentiam malam continet, prohiberi necesse est. Ceterum cum haecce concupiscentia, subinde *concupiscentia carnis*, item *concupiscentia corporis* dicatur,

dicatur, facile in eam ingredi quis sententiam possit, a corpore non ab anima, eius originem repetendam, quod nostrae sententiae vel maxime aduersaretur, sed hac de re ex instituto deinceps dicemus, *ad* §. 79.

§. XL.

Licet autem praua haecce philautia in vitia infinita fere abeat, vt iam supra obseruatum, possunt tamen malae istae, quae ex ea oriuntur, propensiones, ad tria capita, seu vitia capitalia, philautiae filias, sed reliquorum vitiorum matres, reuocari; auaritiam, ambitionem & voluptatis cupiditatem.

§. XLI.

Tria haecce vitia, rite explicata, pro capitalibus, ex quibus reliqua fluunt, recte haberi, variis luculenter probari potest rationibus. Ad tres namque classes bona ista apparentia, quae philautiam hominis mouent atque determinant, reuocari possunt, diuitias scilicet, honores & ea bona, quae iucunda sunt, voluptatemque hominum excitare apta. Pro obiecti autem conditione, varias esse propensiones hominum, inclinationesque, notum est. Idem porro ex inductione patet, cum nullum sit vitium morale, quod non ex vno trium horum vitiorum capitalium, deriuari queat. Suffragatur experientia: quod aut vnum ex hisce vitiis in homine dominetur, aut quae in eo conspiciuntur vitia singularia, ex horum combinatione resultent.

§. XLII.

Idem praeterea ex diuersa corporum constitutione videtur comprobari posse. Cum enim tria sint hominum, ad certos mores eos disponentium, temperamenta: cholericum, melancholicum & sanguineum, totidem quoque esse vitia capitalia, mirum non est. Phlegmaticum enim cur in censum adeo non veniat, ex dicendis patebit. Quidquid tamen huius sit: cum temperamentum corporis ad animi vitia aliquid conferre dicitur, neutiquam id ita capiendum, ac si ex corporis prauitate animae labes resultet: cum in hac praecipue mali omnis fontem quaerendum esse constat. * Immo incertum, annon animae seorsim atque separatim spectatae, ad certum aliquod bonorum genus specialis sit inclinatio. Haec nobis minime sunt explorata. Si ita res se non habeat, per corporis constitutionem, accedentibus tamen deinceps aliis caussis externis, ad certam propensionem animum determinari palam est: sin vero & anima certas propensiones habeat, aut fortiores euadent, si corporis constitutio conspirauerit, aut debiliores, si non conspirauerit, eodem effectu, qui oriri solet, si caussae diuersas inclinationes producentes, concurrant.

* Dicitur hac de re infra ex instituto *ad* §. 79.

§. XLIII.

§. XLIII.

Idem quoque scriptura sacra confirmat. Luculenta sunt Ioannis verba: ὅτι παν τὸ ἐν τῷ κόσμῳ, ἡ ἐπιθυμια τῆς σαρκὸς, καὶ ἡ ἐπιθυμία τῶν ὀφθαλμῶν, καὶ ἡ ἀλαζονεια τῦ βιυ, ὐκ ἔςιν ἐκ τῦ πατρὸς, ἀλλ' ἐκ τῦ κόσμυ ἐςί. *1 epist. II, 16.* Vbi, quin generatim omnia vitia cardinalia complectatur, dubium non est, cum diserte dicat: πᾶν τὸ ἐν τῷ κόσμῳ. Eundem per ἐπιθυμίαν τῆς σαρκὸς, *voluptatis cupiditatem*, & per ἀλαζονείαν τῦ βίυ, *ambitionem* intelligere, positum est extra controuersiam. Auaritiam quoque hac ratione alibi in scriptura sacra describi, constat conf. *Kohel. IV, 8. Prouerb. XXVII, 20.* *

* Ita praeter alios ex nostratibus hunc locum explicat IO. CONRADVS DANHAVERVS in *colleg. decalog. pag.* 946. cuius verba cum mirifice nostram sententiam illustrent atque confirment, digna sunt, quae hic legantur: *Concupiscentia oculorum*, inquit, *est auaritia, eius obiecta sunt aurum, argentum, gemmae, praedia, opes, res curiosae & pretiosae; oculorum dicitur, cum quia solos oculos pascit, tum quia solis oculis tenetur, & possidetur. Concupiscentia carnis, est gulositas & luxuria, cuius obiecta sunt vinum, cibus delicatus, mulier, vel venereae: carnis autem, quia hanc titillat, & irritat, & ab hac tenetur ac possidetur, vilis, vtpote bestiis communis, exigua, vtpote cito consumpta, sordida, vtpote in sputa desinens, in stercora, vomitus, vomicas, putredines, febres, dysenterias, morbos alios: superbia vitae, & ambitio, & fastus, cuius obiecta sunt superbae vestes, palatia, famuli, rhedae, dignitates, magistratus, praelaturae:*

Ambitiosus honos, & opes, & foeda voluptas,
Haec tria pro trino Numine mundus habet.

Tres hi sunt omnium tentationum fontes, quibus prima etiam mater, & Christus tentati, vid. AVGVSTINVS, *lib. 10. confess. cap. 30.* Eandem quoque sententiam calculo suo comprobat HVGO GROTIVS, *lib. 2. de iure belli & pacis, cap. 20. §. 29. n. 3. &* IO. ADAMVS OSIANDER, *ad Hugonis Grotii l. c.* Si aliorum tria haecce vitia tanquam cardinalia agnoscentium conquirere testimonia vellemus, plurima sane possemus in medium proferre, sed vnum alterumue delibasse sufficiat. PHILO IVDAEVS, in *explicatione decalogi*, omnia mala esse dicit, ἐκ ἐπιθυμίας ἡ χρημάτων, ἡ δόξης, ἡ ἡδονῆς, *ex concupiscentia aut opum, aut gloriae, aut voluptatis.* Nec procul hinc discedit LACTANTIVS, cum *lib. 6. diuinar. institution. cap. 5. virtus*, inquit, *est, iram cohibere, cupiditatem compescere, libidinem refrenare. Id est enim, vitium fugere. Nam fere omnia, quae fiunt iniuste atque improbe, ab his oriuntur affectibus.* Quemadmodum enim per cupiditatem auaritiam intelligit, ita quae irae tribuit, ad ambitionem irae progenitricem praecipuam, pertinent, quod subiecta explicatio docet: *Si enim commotionis huius, quae ira dicitur, impetus retundatur, omnes hominum contentiones malae sopientur, nemo insidiabitur, nemo prosiliet ad nocendum. Item, si cupiditas temperetur, nemo terra marique grassabitur, nemo exercitum ducet, vt rapiat & vastet aliena. Item, si ardor libidinum comprimatur, omnis aetas & sexus retinebit suam sanctitatem, nemo quidquam pudendum aut patietur, aut faciet. Ergo vniuersa scelera & flagitia, his commotionibus virtute sedatis, ex hominum vita moribusque tollentur.* Si veterum philosophorum ἀσκήσεις & exercitamenta, quibus viriorum competcere impetum satagebant, consideremus, huc maxime ea fuisse comparata intelligimus, vt ambitioni, auaritiae, & voluptatum cupiditati, obuiam irent, quod luculenter, ni fallor, a me demonstratum est, in *dissertat. de ἀσκήσει philosophica.* Atque in monastica disciplina, quae in multis cum ἀσκήσει veterum philosophorum conuenientiam quandam habet, res eodem fere est comparata modo, vt rem omnem accuratius contemplantes, facile deprehendent. Castitatis etiam, paupertatis

paupertatis & obedientiae id satis comprobant vota, quibus se plerumque obstringere tenentur, qui vitae monasticae se addicunt: quae quidem hisce maxime opposita esse vitiis, patet. Obedientia enim ambitionem, paupertas auaritiam, castitas voluptatem coercere, docet. Si philosophorum porro audire placita lubeat, ipsum sententiae huius patronum inuenietis ARISTOTELEM. Praeter homines enim βιωτικοὺς seu *sensui plurimum deditos*, triplex hominum genus constituit, ἀπολαυστικὸν, quod voluptates sectatur, πολιτικὸν, quod ad honores adspirat, & χρηματιστικὸν, quod pro fine habet diuitias. Sententiam ARISTOTELIS eleganter expressit HORATIVS *lib. 1. carm. od. 1.* idque ad *h. l.* pluribus edisserit FRIDERICVS RAPPOLDVS *pag.* 1134. Eodem pertinet, quod vulgo tres classes sententiarum circa summum bonum aberrantium, constitui solent, prima eorum, qui cum Epicuraeis summum bonum in voluptatibus corporis constituunt, altera illorum, qui illud in honoribus quaerunt, tertia denique illorum, qui illud in diuitiis collocant. Quod documento est luculentissimo, in triplici discrimine quoad propensiones praecipuas, homines esse constitutos. Scholastici quidam doctores, speciatim qui THOMAM DE AQVINO sequuntur, septem peccata, vt loquuntur, mortalia constituunt, superbiam, auaritiam, luxuriam, inuidiam, gulam, iram, acediam, seu tristitiam. vid. HENRICVS A. S. IGNATIO in *ethica amoris part. 2. cap. 1. pag.* 579. At commodissime haec ad tria reduci possunt. Superbia enim iram secum coniunctam habet, auaritia inuidiam & acediam, vti luxuria & gula voluptatis sunt filiae. Interim idem auctor recte docet, peccata omnia esse inordinati amoris modos aut effectus. Ceterum ex recentioribus, hanc doctrinae moralis partem de tribus viriis cardinalibus, quoad rationes philosophicas, omnium diligentissime excoluit, & aliis vt eam excolerent, exemplo praeiuit, CHRISTIANVS THOMASIVS, vir longe celeberrimus, tum in aliis scriptis, tum maxime in *ethica*, Germanico idiomate scripta, *part. 2. cap. 7. p. 157. seqq.* add. ex theologis P. IOAN. ARNDIVS de *vero christianismo l. 4. part. 2. c. 33.*

§. XLIV.

Ex philautia praua, vitia haecce cardinalia oriri, iam supra obseruatum est. * Id vero paulo accuratior harum rerum consideratio, vnumquemque facile condocebit. Bonum enim quod amatur, relatiuum est: nec amatur quidquam, nisi nobis bonum vel sit vel videatur, hoc est, respectum ad nos habeat. Iucunda itaque bona ideo amantur, quia nobis voluptatem afferunt: vtilia, quia nobis talia sunt, & ad nostram conseruationem facere videntur: decora, quia iis nos supra alios efferimus. Si in iis omnibus nihil esset, quod ad nostram quandam beatitatem, aut felicitatem, licet apparentem, quidquam conferret, ea quoque non amaremus.

* conf. dicta ad §. 38.

§. XLV.

Nec obstat, quod quaedam ex apparentibus bonis, corpus tantum afficere videantur, cum tamen philautiae sedes in anima sit: sicut quaedam rursus tantum animam afficere videntur. Cum enim mens arctissimo vinculo cum corpore sit vnita, fieri aliter non potest, quam vt quae corpus bene afficiunt, menti quoque grata sint: immo adeo grata sunt, vt posthabitis iis, quae ad eius conseruationem pertinent, vehementissime quandoque mens concupiscat ea, quae cor-

pori grata sunt. Rursus tamen & mentis commotiones, praesertim si vehementiores fuerint, in corpus se transfundunt, illudque bene afficiunt.

§. XLVI.

Iam si vitia haec cardinalia paulo accuratius considerare velimus, (quod nostra magnopere refert, vt quo pacto voluntas secundum naturam se habeat, intelligamus,) primo loco se nobis offert ἡ ἐπιθυμία τῆς σαρκὸς, seu *voluptatis cupiditas*. * Hoc itaque nomine non ipsam delectationem, aut voluptatem quandam spiritualem, sed propensionem voluntatis infinitam, significamus, quo homo vniri cupit cum obiectis, sensus internos & externos delectantibus, in quibus tranquillitatem & quietem quaerit, sed non inuenit.

* Cum *voluptatis* vocabulum diuersimode accipiatur, scilicet pro quauis delectatione, item pro voluptate mentis: hic tamen speciatim pro delectatione sensuum, maxime externorum, sumitur. Cumque ipsa delectatio, ab eius cupiditate diuersa sit, *cupiditatem voluptatis*, quam *voluptatem*, dicere maluimus.

§. XLVII.

Propensionem scilicet tum naturalem, tum habitualem intelligimus, quae subinde, quoties obiectum eam irritare aptum offertur, nec impedimentum adest, in actum erumpit. Actus enim voluptatis in iis etiam deprehenditur, qui ceteroquin voluptati dediti non sunt. Infinitam eam propensionem diximus, eo quod semper vlterius tendit, nec obiectis, quantumuis multis, & actibus saepius continuatis, exsatiari potest. Namque *nec oculus videndo, nec auris audiendo, exsatiatur*, teste Salomone, *Kohel. I, 8.* add. *Prouerb. XXVII, 20.*

§. XLVIII.

Obiectum voluptatis res omnes sunt, quae sensus internos, & externos delectare possunt; * quarum vt constat, magna est varietas. Alii itaque ex voluptati deditis aliis magis rebus delectantur: quidam gulae, alii veneri magis litant: delicias alias alii sectantur: idque pro varia ratione status, educationis, consuetudinis, diuersimode. Varia hinc & voluptatum genera. Ad internos sensus, imaginationem scilicet, alia, alia ad externos pertinet, crassior alia, alia subtilior, quaedam palam damnatur, quaedam excusatur, quaedam laudatur.

* Hinc DIO CHRYSOSTOMVS, *serm. 4 de regno p. m. 91.* mores hominum voluptati deditorum, eleganter hunc in modum exprimit: *alter vir, & illius viri genius, voluptatis sacra colit, & illam deam admiratur, & singulari cura illam muliebrem deam veneratur, varius & multiplex: odoribus & gustatu, visu denique & auditu aliquo iucundo, contactu suaui & molli inexplebilis, lauationibus quotidianis, saepe etiam vno die genitalis, & vnctionibus, non vt morbo alicui medeatur, dat operam.* Quae ex more & consuetudine veterum dicta, facile ad nostri seculi genium accomodari possunt.

§. XLIX.

§. XLIX.

Quietem animi quod in eiusmodi obiectis, homines voluptati dediti quaerant, constat. Philautia enim seu amor sui, postquam verum amoris obiectum, Deum, homo amisit, semper quaerit, in quo adquiescat. Sed quod in hisce rebus constantem & perennem quietem non inueniat, vel ex earum vanitate, inconstantia, labilitate, variisque incommodis, quae continuus earum vsus secum trahit, constat. Vnde voluptas Petro audit: *ἐπιθυμία φθορᾶς, 2 Petr. I, 4* * conf. *Luc. XV, 12. 14. 15. ὁ κόσμος παράγεται, καὶ ἡ ἐπιθυμία αὐτοῦ; 1 Ioan. II, 17.* conf. & *Luc. XII, 19. 20.*

* Immo gentilium philosophis hoc adeo fuit perspectum, vt homine ingenuo, & sapiente nihil indignius censuerint, quam sectari voluptatem. Hinc de vanitate, lubricitate, foeditate voluptatum, tot illorum extant sententiae, tot declamationes, vt integrum inde facile esset componere librum. Pleraque in compendio exhibet PETRVS DANIEL HVETIVS, in *quaestionibus Alnetanis, lib. 3. cap. 12. & 13.* Legi merentur, quae EPICTETVS habet in *enchiridio, cap. 56.* & SIMPLICIVS, *comment.* ad *h. l.* item M. AVRELIVS ANTONINVS, *de seipso ad se ipsum, lib. 6. §. 26.* & alibi passim.

§. L.

Quam friuole in officiis erga Deum, seipsos, & alios se gerant, alibi iam obseruatum est. In rebus scilicet ad religionem spectantibus. incuriam & negligentiam in inquirenda veritate, in iis obseruare licet; hinc & desidiae amore inueteratos potius retinent errores, * quam vt laborem accurate in veritatem inquirendi, in se suscipiant. Ad ignaviam hancce suam tegendam, quae erroribus suis repugnant, vt noua, ideoque minime ferenda, damnant: sibi contra constantiae laudem, pacis ac tranquillitatis amorem tribuunt. Sed cum in fundamenta rerum non penetrent, ad scepticismum etiam interdum proni sunt: quandoque & ad syncretismum, si vitae iucunde & tranquille transigendae magis conducere putent, diuersas conciliare opiniones, ad minimum dissentientes tolerare.

* Quadrat in eiusmodi homines plane illud CORNELII TACITI: *subit quippe etiam ipsius inertiae dulcedo, & inuisa primo desidia, postremo amatur*, in *vita Agricolae cap. 3.* Ceterum rem ipsam, quo pacto ignauia incredulitatis, adeoque errorum grauissimorum in religione, sit causa, pluribus edisserit IOAN. CLERICVS, in libro Gallico, *de incredulitate, part. 1. cap. 6. p. 103. seqq.*

§. LI.

In cultu Numinis, quo pacto se gerant homines, *quorum Deus venter est, τὰ ἐπίγεια φρονοῦντες*, facile coniicias. Languidi in eo sunt, remissi, inconstantes. Reuera Deum non colunt, sed in cultu, quem verum esse sibi persuadent, haec illorum est indoles: impetu quidem interdum ad preces, aliasque cultus diuini partes, aut hypocriticam vitae emendationem rapiuntur, at mox iterum in deteriora ruunt,

praesertim si occasio indulgendi genio, illis se offerat. Hinc illud Petri in eos quadrat: κύων ἐπιστρέψας ἐπὶ τὸ ἴδιον ἐξέραμα· καὶ ὗς λουσαμένη εἰς κύλισμα βορβόρου, *2 Petr. II, 22.* Aspera quaedam & duriora pro Numinis cultu subire plane detrectant, ἐχθροὶ τοῦ σταυροῦ τοῦ χριστοῦ, *Phil. III, 18.* Cultus tamen externi obseruantes sunt, praesertim si voluptatem afferat, ad aliorum etiam hac in re mores & consuetudinem facile se componunt, maxime si illorum referat, ne pro impiis habeantur.

§. LII.

In officiis erga seipsos, propensionis istius prauae turpitudo non minus se prodit. Eo namque vnice intenti sunt, vt delectationem qua sensus, internos & externos, sectentur, * vitamque iucunde & suaviter transigant. Quem istorum hominum characterem scriptura passim designat. conf. *Is. XXII, 13. LVI, 12. 1 Cor. XV, 32. Sap. II, 6.* Vigilantiae porro & laborum, praesertim diuturniorum, sunt impatientes, Cretensium instar, γαστέρες ἀργαί, *Tit. I, 12.* incurii externorum, inconstantes, emaces, & ad profusionem proni. ** Dum corporis nimiam, animae nullam curam habent, *** praesentibus adeo intenti, vt neglectis futuris, per summam imprudentiam morbos, infamiam, paupertatem, aliaque mala, & incommoda infinita, sibi attrahant. conf. *Proverb. X, 4. XII, 23.* Paucis, de omnibus dici potest, quod de vidua voluptati dedita Paulus pronuntiat: ἡ δὲ σπαταλῶσα ζῶσα τέθνηκε, *1 Tim. V, 6.*

* Inter obiecta externa, quae voluptatem prouocant, cum ea emineant, quae ad libidinem, aut intemperantiam homines irritant, factum inde, vt luxuria, seu libido, & gula, ceu eminentiores voluptatis species vulgo describi soleant, vt supra ad §. 43. obseruauimus. Et in hisce sane voluptatis cupiditas, maxime se prodit, & quidem crassiori quadam ratione: ideo tamen non iniuper habenda obiecta, circa quae voluptas subtiliori quodam modo versatur. Quod libido hominem voluptati deditum praecipue prodat, DIO etiam CHRYSOSTOMVS indicat, dum eiusmodi hominum & huncce characterem constituit: *imprimis rei venereae cupiditate furit, & sunt hoc genus permulta alia flagitia, de quibus reticere satius est, in quibus ille eodem modo voluptatur &c. l. c.* scil. *orat. 4. de regno p. m.* 92. Quod vero ad exceſſum in cibo ac potu attinet, homines voluptati deditos, circa qualitatem potius, quam circa quantitatem, quanquam circa hanc quoque, peccare, aliis obseruatum est.

** Recte CICERO: *omnino duo sunt genera largorum, quorum alteri prodigi, alteri liberales. Prodigi, qui epulis, & visceratiouibus, & gladiatorum muneribus, ludorum, venationumque adparatu pecunias profundunt in eas res, quarum memoriam aut breuem, aut nullam sint relicturi omnino: de officiis lib. 2. p. m.* 341. editionis Rachelianae.

*** Id DIO CHRYSOSTOMVS ita effert, quod *in ipsum corpus saltem deiectos oculos gerat, animum vero & res, quae animo subiectae sunt, non curet quicquam, l. c. p.* 97.

§. LIII.

Vt vero sibi ipsis maximopere noxii, ita aliis quoque graues sunt eiusmodi homines. Ad misericordiam equidem, & humanitatis quaedam officia proni sunt, nec ex instituto temere quenquam laedunt,

laedunt, cum committere nolint, ex quo moleſtia ſibi creari queat. Vnde variarum virtutum, ſed apparentium, προφάσις. Sibi ipſi tamen ita conſulere, vt in aliorum hoc cedat damnum, religioni ſibi non ducent: eamque ob cauſſam & iuſtitiae facile migrant limites, fidem fallunt, pacta violant, mentiuntur, loquacitate ſua multa miſcent, & turbant. Ad apertas & manifeſtas iniurias non lacesſiti, non facile deſcendunt: petulantia tamen ſua facile laceſſunt alios, ad dicteria, & ſarcaſmos proni: aliis tamen, ſi laeſi fuerint, condonant haud difficulter, veniam prompte dantes, quam ipſi rurſus, ſed haud raro fruſtra, expectant ab aliis. Ad amicitiam, praeſertim cum ſui ſimilibus impetu quodam feruntur, quam eadem tamen facilitate abrumpunt.

§. LIV.

Quod ſi in ſtatibus certis conſtituti ſint, nihil profecto praeclari ab iis expectari poteſt. Ad imperandum aeque ac ſeruiendum parum ſunt idonei, ad hoc tamen minus, quam ad illud. Patre, marito, domino, principe, voluptatibus dedito, ad regendos liberos, vxorem, familiam, ſubditos, quid ineptius? Nec ipſi facient, quae officii erunt, nec ab aliis auctoritatis plerumque deſtituti, vt quae ſui officii ſunt, faciant, impetrabunt. Conniuentia, indulgentia, lenitas nimia, immorigeros reddet omnes imperio illorum ſubiectos. Doctorum vero, praeſertim eccleſiaſticorum, quo pacto rite fungentur munere? quippe quos τύπος τῆς ποιμνίου eſſe decet. *1 Petr. V, 3.* Inferiores vero ſi ſint in hiſce ſtatibus, ductum quidem ſuperiorum haud grauatim ſequentur, nec temere mordebunt frenum, ob ignauiam tamen, voluptatumque ſtudium, tarde ſatis aut peruerſe iuſſa ſuperiorum exequentur, eruntque ſpecialiori quadam ratione non ποιηταὶ, ſed ſaltem ἀκροαταὶ τοῦ λόγου, *Iac I, 22.* Decori quae apud eos ratio, iam alibi dictum. *

* *Element. philoſ. pract. part. 1. cap. 3. §. 67. add.* DIO CHRYSOSTOMVS *l. c.*

§. LV.

Alterum, quod conſtituimus vitium capitale, *ambitio* eſt. * Quod licet diuerſimode vſurpetur nomen, nos tamen eodem propenſionem voluntatis infinitam intelligimus, qua homo ea omnia, quibus aliis praeferri, ſeque ſupra eos euehere poteſt, appetit, ſeque cum iis vnire cupit, ita vt in eiusmodi rebus animi quietem quaerat, ſed non inveniat.

* Diuerſimode vox *ambitionis* ſumitur. Sunt enim qui ſpeciatim per ambitionem intelligunt inordinatum appetitum honoris aut dignitatis, vt ſi quis ambiat munus, quod rite adminiſtrare nequit, vel honores, quos non promeretur. Sed a nobis in generaliori ſignificatione accipitur, pro ſtudio prauo quocunque modo prae aliis eminendi. Dici itaque & *ſuperbia* poteſt, ſumpta & hac voce in generaliori ſignificatione, prout fere a THEOPHRASTO deſcribitur, quod ſit aliorum omnium praeterquam ſui contemptus, in *charac-*

steribus morum, p. m. 65. Vbi recte ISAACVS CASAVBONVS ad *b. l. p. 163.* monet, duo omnino mala superbiae inesse, *vanam de sua praestantia opinionem, & despectum aliorum.* Etenim si non vtrumque, prius saltem malum in omni est ambitione. Quae cum ita sint, honorem, gloriam, laudem, potentiam, & omnia, quibus aliquis prae aliis eminere & excellentior esse solet, ad obiectum ambitionis referimus. Nec male ex scholasticis nonnulli ambitionem seu superbiam definiunt, *per inordinatum appetitum propriae excellentiae.* vid. HENRICVS AS. IGNATIO in *ethica amoris, lib. 10. part. 2. cap. 2. p. 580. seqq.* Ceterum tractationi huic de ambitione, inseruiunt praeter DIONEM CHRYSOSTOMVM, *lib. 4. de regno p. 99. seqq.* THEOPHRASTVS in *charact eribus morum, cap.* de *contumacia* seu *ferocia, p. 45.* & *cap. de ostentatione, p. 62* item *cap. de superbia pag. 65.* & ISAACVS CASAVBONVS, ad *haec loca.* LVDOVICVS MOLINAEVS, in *morum exemplari, p. 120.* item *124. seqq.* ERASMVS IOANNES BROCHMANDVS, in *specimine ethices historicae, cap. 8. & 9. p. 472. seqq* Licet enim non vbique rem acu tetigerint, ad naturam tamen indolemque ambitionis rectius intelligendam, plurimum conferunt.

§. LVI.

Animi propensionem, & quidem infinitam seu insatiabilem esse ambitionem, constat. Adeo enim gloriae, laudis, imperii, cupiditas exsatiari nequit, vt eum quo potiti sunt honoris & imperii gradum, occasionem saltem vltra tendendi, esse existiment, nec mundus imperandi cupidine lymphatis, sufficiat.

§. LVII.

Obiectum ambitionis varium equidem est & multiplex. Plurima enim sunt, in quibus ἐξοχὴν quandam, & praestantiam, prae aliis quaerunt. Interdum eam in rebus plane ludicris, vestimentorum certo genere, corporis robore, formositate, titulis, &c. quaerunt. Alii specie paulo honestiore eam in variis animi dotibus, scientia, eruditione, similibusque quaerunt. Hinc illud apostoli; *scientia inflat, 1 Cor. XIII, 1.* Alii aliud quid arripiunt, quo se meliores praestantioresque aliis credunt. Praecipua tamen ambitionis obiecta, ad duas classes, *gloriam & potentiam*, reuocari possunt: vnde duas nonnulli ambitionis species, *cupiditatem gloriae, & potentiae*, constituunt. Ex obiectorum itaque conditione alia ambitio *inepta* est & *ridicula*, circa rem ludicram, leuem, nullius momenti occupata: alia vero grauius aut honestius, vulgi saltem iudicio, habet, sed ea rursus, si modum, quo hocce vitium se exserit, spectes, vel *crassior* est, vel *subtilior*, aliosque gradus habet. *Spiritualis* ambitio, itidem ab obiecto speciali denominationem sortita est.

§. LVIII.

Altiora nimirum semper cogitant & cupiunt eiusmodi homines. * Quod est ὑψηλοφρονεῖν, oppositum τῇ ταπεινοφροσύνῃ *Rom. XI, 20. & XII, 16. 1 Tim. VI, 17. Es. XIV, 13.* Inde τετυφωμένοι dicuntur, *2 Tim. III, 4.* Vti humor in corpore supra quam oportet egreditur, & loco suo

ſuo excedit, ita ſuperbia intumeſcere facit animum, hinc & corpus quoque. Ideoque elatio cordis dicitur, *Deut. VIII, 14. XVII, 20. 2 Reg. XIV, 10. Ezech. XXVIII, 1.* quae elatio ſuper alios, quamcunque ob cauſſam fiat, coniuncta eſt cum contemptu aliorum. Exemplo ſunt, qui *Luc. XVIII, 9. ſibi ipſis confidebant, quod eſſent iuſti*, adeoque aliis ſe praeferebant, ſed & *contemnentes alios.* vid. & *verſ. 11.* Vtrumque & Paulus coniungit, *Gal. V, 26.* ne ſitis *κενόδοξοι alii alios prouocantes.*

* Eleganter DIO CHRYSOSTOMVS: *Hic natura ſua* (de ambitioſo homine loquitur) *neque aquilis, neque gruibus, nec vlli volatilium generi, ſed ſi quis aequiparare velit, illi vehementi, & praeter naturam concitato volatui Icari ſimillimus, &c. l.c.*

§ LIX.

In obiectis iſtis, quibus ſe aliis praeſtare credit, animi quietem homo ambitioni deditus quaerit. Felicem ſe futurum exiſtimat, ſi hunc aut illum honoris gradum conſequi poſſet. Eo ſi potitus fuerit, nihil minus quam felicem ſe cenſet, ad altiora adſpirans. Pericula, labores, incommoda, quae honores, gloriamque & potentiam comitantur, ſatis oſtendunt, quam parum quietis in his omnibus inueniatur, conf. *Actor. XII, 21. 22. 23.* *

* Ea omnia, quae homines ambitioſi concupiſcunt, adeo vana, inania, inconſtantia eſſe, vt indigna ſint, quae homo ſapiens quaerat, tanto conſenſu gentilium quoque docuere philoſophi, vt ingentia hac de re ex illorum teſtimoniis confici volumina queant. Id vero documento eſt certiſſimo, fruſtra in eiusmodi obiectis animi quietem veram & perennem quaeri. Id quod experientia quoque facile quemuis condocebit. Philoſophorum veterum hac de re teſtimonia diligenter collecta exhibet PETRVS DANIEL HVETIVS, in *quaeſtionibus Alnetanis, lib. 3. cap. 8.* Lubens conceſſerim, multos hic ſuae diſciplinae migraſſe leges, nec ſemper ex animi ſententia locutos: multos contra ambitionem gloriaeque cupiditatem ſtrenue declamando, ſapientiae & eloquentiae quaeſiuiſſe laudem. Sed veritati tamen perhibuerunt teſtimonium, ea ſe credere vera prae ſe ferentes, quae experientia ipſa vera eſſe dictitat, & quae ſi falſa dicere voluiſſent, contra rationem & experientiam pugnando, omnem ſapientiae laudem apud homines ratione vel minimum vtentes, amiſiſſent. Tanta veritatis vis eſt, vt ſi vel maxime affectus aliud quid ſuadeat, contra veritatem tamen & experientiam aliquid proloqui, merito erubeſcant ſanae mentis homines.

§. LX.

Hinc in officiis erga Deum, & iis quidem, quae ad rectum de Deo rebusque diuinis ſenſum pertinent, ita ſe gerit homo eiusmodi, vt ad extremum haud difficulter impietatis gradum ſe adduci patiatur. Singulares namque de rebus diuinis ſententias aut ipſi inueniunt, aut ab aliis inuentas facile amplectuntur, & ſectantur, vt ſupra vulgus ſapere videantur. * Immo eousque ſubinde progrediuntur, vt res manifeſtiſſimas, ipſamque Numinis exiſtentiam in dubium vocent, & quandoque, praeſertim ſi periculum abſit, publice propugnent, ne quid ſcilicet cum vulgo, hominibusque ſua opinione ſtupidis, & imperi-

tis,

Digitized by Google

tis, commune habere videantur. Sectarum praeterea & haereseon hinc prodeunt conditores, ** cum ad nouas opiniones non minus inueniendas aut amplectendas, quam acriter & pertinaciter defendendas, proni sunt. Id quod Paulus iam docuit: *si quis diuersam tradit doctrinam, neque sanis verbis domini nostri Iesu Christi inhaeret, & doctrinae, quae est secundum pietatem, τετύφωται, inflatus est. 1 Tim. VI, 4.* Promtus idem est, ad haereseos notam aliis, etiam innocentibus inurendam, si suae auctoritati & existimationi se hac ratione consulere posse, existimet. Pruritus namque alios vellicandi, contradicendi studium, pertinacia in sententia semel arrepta strenue defendenda, & alia eiusdem commatis vitia, funesta maximopere ecclesiae, & diuinae veritati noxia, huic hominum generi, fere propria sunt.

* Eiusmodi hominibus symboli loco est illud LVCRETII:

Nil dulcius est, bene quam munita tenere,
Edita doctrina sapientum templa serena,
Despicere vnde queas alios, passimque videre
Errare, atque viam palantes quaerere vitae,

de rerum natura, lib. 2. p. m. 35. ex edit. OBERTI GIFANII. Legi etiam merentur, quae eleganter hac de re disserit IOAN. CLERICVS, de *incredulitate, lib. 1. cap. 2. p. 30. seqq.* Potest autem ambitio & alia ratione erroribus occasionem praebere, dum homines veritatem ab aliis prolatam sub examen reuocare dedignantur, adeoque in erroribus suis permanent. Id multis philosophorum gentilium circa religionem christianam contigisse, nullus plane dubito.

** Non equidem abnuo, posse & aliis quem inducere causis, vt errorem quendam eligat aut defendat: at rarius illud fieri experientia docet. Immo in aliorum potius militabunt castris, quam sectae caput constituent, qui alia, quam ambitione, ad hoc inducuntur caussa. Nostrae sententiae PAVLVS Apostolus suffragatur, vti ostensum. Idem patribus passim, veteribusque ecclesiae doctoribus, obseruatum. IVSTINVS MARTYR, vel quisquis est auctor *quaestion. & respons. ad orthodoxos*: δῆλον ὅτι ἐκ φιλοδοξίας ἡ ἐντυχοδόκου τῶν αἱρεσιαρχῶν, τάχα δὲ αἱρέσεως τῆς ἐδοκούσης ἀρχήκασι τῆς εὐσεβείας ἐντῶν. *Manifestum est, omnes haereses occasionem habuisse ex ambitione, & mutua inuidia haeresiarcharum, qu. 4. p. m. 394.* Consentit CHRYSOSTOMVS: ἐκ τῦ μὴ φιλεῖσθαι ἀλλήλους τὰς ἑαυτῶν ἐφθόνων ἐυδοκιμῦσιν, ἐκ δὲ τῦ φθονῶν ἐφιλάρχυν, ἐκ δὲ τῦ φιλαρχῶν αἱρέσεις ἔτεκεν. *Quoniam sibi inuicem suos non diligebant, inuidiae stimulis exagitabant bene audientes; ex inuidia dominandi libido oriebatur; ex dominandi vero libidine, haereses natae sunt, hom. 2. in 1 ad Timoth. tom. 4. p. 256.* Breuius THEOPHYLACTVS: φιλαρχία τῶν αἱρέσεων μήτηρ: *dominandi libido haereseon mater est*, in *cap. 5. ad Galatas, pag. 483.* conf. & ISIDORVS PELVSIOTA *epist. 56. lib. 4. pag. 441.* & qui ex instituto hocce argumentum tractauit, D. IO. GVIL. BAIERVS, peculiari *dissertat. de ambitione haeresium caussa.*

§. LXI.

Cultum Numinis in ambitionis suae instrumentum callide conuertunt, exemplo Ieroboami, *1 Reg. XII, 28. 29.* Internum, nisi forte in statu legali & hypocritico subtiliori constituti fuerint, parum curabunt. Externum rebus suis scite attemperant. Si scilicet expedire sibi credant, pro piis deuotisque haberi, cum summo studio ostentant, vt cautos etiam quandoque decipiant homines, iisque tales se esse persuadeant, quales videri cupiunt. §. LXII.

§. LXII.

Temperantia, laborum tolerantia, parſimonia, fortitudo & conſtantia, magnam quidem excellentium virtutum ſpeciem in officiis erga ſeipſum, praebent: at in iis, qui ambitioni litant, virtutes ſaltem ſunt apparentes, ſplendidaque, ſi dicendum, quod res eſt, vitia. * Animi potius quam corporis curam gerunt, ſed vt ad magna quaeuis, praeclara, excelſa, apti ſint. Ad iracundiam praeterea procliues ſunt, audaces iidem, & ad profuſionem proni, ſi ad gloriam vel laudem hoc facere putent: tempore denique & opportunitate vti norunt, nullam temere elabi ſibi permittentes.

* Id praeter alios recte etiam docet, pluribusque comprobat, ERASMVS IOANNES BROCHMANDVS, in *ſpecimine ethices hiſtoric. cap.* 8. *n.* 5. *Labores*, inquit, *ferre ac pericula ſuſcipere, nemo illorum erat, qui non libenter vellet, aut ſemel ſuſceptа indefinenter non poſſet ſuſtinere.* Quod ad iram proni ſint eiusmodi homines, & in omnem audaciam prompti, idem auctor condocet.

§. LXIII.

Erga alios iniquiſſimi ſunt mortalium: * ſibi omnia, reliquis nihil tribuentes: ipſi imperare cupientes, dura ſeruitutis lege aliis impoſita. Interdum equidem, cum generoſiores videri volunt, alios non temere laedunt: at ſi praerogatiua quaedam & ἐξοχὴ quaerenda, graviſſimis alios afficere iniuriis, eosque mente, ore, facto laedere, contemnere, deprimere, vexare, fidemque fallere datam, ſibi non ducent religioni. Diſſimulatores iidem ſunt, ** ingrati, ad quiduis patrandum, modo imperii, augendaeque aut gloriae, aut potentiae cauſſa fiat, parati. Metui etiam malunt, quam amari, quod metus potentiae & imperii quaedam ſit confeſſio. Amicitiam, vt rebus ſuis exped't, ineunt, initamque, quamdiu hoc ſibi conducere putant, ſeruant, conſilio & hic cuncta potius, quam impetu aut affectu, agentes.

* Paucis cuncta complectitur DIO CHRYSOSTOMVS: *ſint igitur, vt quam breuiſſime dicamus mores eius, contentionis ſtudium, ſtultitia, faſtus, arrogantia, aemulatio, & quae bis agreſtibus perturbationibus vicina ſunt maxime l. c.* Ad ſocietatem itaque etiam colendam vel maxime ineptos eſſe eiusmodi homines, alii oſtendunt. Inter ſocialitatis enim leges haud profecto vltima eſt, ne quis ſine ratione, & temere ſe praeferat aliis, qua de re ſuo loco dicetur. Ex veteribus philoſophis idem agnouit, docuitque ARISTOTELES, *Rhetoric. lib. 2. cap.* 17. vbi non paruam aut vulgarem, ſed immodicam iniuſtitiam eiusmodi hominibus tribuit. Sunt, ſecundum eius ſententiam, non μικροδίκαιοι ſed μεγαλάδικοι.

** Hoc ita exprimit SALLVSTIVS: *ambitio multos mortales falſos fieri ſubegit, aliud clauſum in pectore, aliud promptum in lingua habere: de bello catil. cap.* 10. Eodem pertinet quod idem de amicitia horum hominum dicit: *amicitias inimicitiaque, non ex re, ſed ex commodo aeſtumant, magisque vultum, quam ingenium bonum habent.*

§. LXIV.

In ſtatibus magna plurimaque ex hocce vitio oriuntur incommoda. Inferiores enim hac indole praediti, contumaces ſunt, immorigeri, iugi impatientes, ad frena mordenda proni. Superiores contra, aſperi ſunt, rigidi, inclementes, delicta grauiſſime puniunt, veniam raro impertiunt, metui volunt. In eccleſiaſtico munere conſtituti, non docere, ſed imperare, ipſis etiam imperantibus cupiunt, *ὡς κατακυριεύοντες τῶν κλήρων*, *1 Petr. V, 3.* Paucis: ambitionis vitio laborantes plane intolerabiles ſunt: Deo ideo aliisque hominibus inuiſi. Inter prima namque, quae Deus odit, *oculi elati ſunt*, *Prouerb. VI, 17.* quare illis etiam obſiſtit, *Matth. XXIII, 12. 1 Petr. V, 5. Iacob. IV, 6.* eosdem deprimit, *Iob. IX, 13. XL, 6. 7. Matth. XI, 23.* Decori denique obſeruantiores aliis ſunt ambitioſi, nec ad hoc inepti, licet & hic vitii iſtius ſatis ſe prodat prauitas, vt alibi exponitur. *

* Videntur repugnare, quae THEOPHRASTVS, locis ſupra ad §. 55. citatis, aliique hac de re habent. Sed qui diſſentiunt, non ſatis attendunt ad diſcrimen morum, qui ex ambitione fluunt, & qui hominum ſunt cum ambitione auaritiam, aliaque vitia, coniungentium. Quod ſi obſeruetur, dictis ſua conſtabit veritas.

§. LXV.

Supereſt *auaritia:* quo nomine non pecuniae ſaltem, ſed rerum quarumuis vtilium, cupiditatem deſignamus. * Pecuniam enim ideo praecipue amant auari, quod eius beneficio, reliqua facile comparentur. Eſt itaque nobis auaritia, infinita voluntatis propenſio, qua ad bona quaeuis terreſtria ſub ſpecie vtilitatis fertur, & cum iis ſe vnire cupit, ita, vt quietem in iis quaerat, ſed non inueniat.

* Ideo & DIO CHRYSOSTOMVS *l. c. p.* 85. amatorem diuitiarum, vocat *genium auri, argenti, terrae, pecorum, & omnium poſſeſſionum cupidiſſimum.* Hinc & vulgo auaritia definiri ſolet, *per inordinatum amorem diuitiarum.* vid. HENRICVS AS. IGNATIO in *ethica amoris lib.* 10. *part.* 2. *cap.* 18. Ex philoſophis auarorum mores deſcribit THEOPHRASTVS in *charakteribus morum cap. de ſordida parſimonia, pag.* 32. item *cap. de illiberalitate, pag.* 60. Quem tamen non vbique rem acu tetigiſſe, iudicabunt facile harum rerum periti

§. LXVI.

Infinitam hanc, ſeu inſatiabilem propenſionem eodem ſenſu dicimus, quo ambitionem, & voluptatis cupiditatem, ita vocauimus. Quamuis eminentiori fere ratione in auaritia pateat, propenſionem hanc eſſe inſatiabilem: cum in auarum quadret, quod de hydropico dicitur: *quo plus potantur, plus ſitiuntur aquae:* vel vt Salomonis potius teſtimonio vtar: *qui amat pecuniam, non ſatiatur pecunia, Kohel. V, 9.* conf. & *Eſ. V, 8.* Nec id praetermittendum, cum qua voluptatem, ad animalia bruta proxime accedat homo, qua ambitionem

nem ad malos genios, qua auaritiam vtriusque eum deteriorem videri, cum hocce eiusmodi vitium sit, quod si accurate rem aestimes, nec in bruta, nec in spiritus, qua tales, cadat.

§. LXVII.

Obiecta auaritiae varia itidem sunt, & fere innumera. Quidquid enim sub vtilitatis specie homini blanditur, vt eodem ad sui conseruationem sibi opus esse existimet, id hominis auari animum ad se attrahit, allicitque. Sic nonnulli in agros, domus, praedia, in librariam supellectilem alii, alii in alia feruntur, plerique in aurum argentumque, seu pecuniam, rerum omnium pretium eminenter continentem. Idque pro diuersa status, educationis, consuetudinis, aliarumque caussarum, auaritiam ad certum obiectum determinantium, ratione.

§. LXVIII.

Cum eiusmodi obiectis vnire se cupit auarus, hoc est, ea tenere, possidere, custodire, ceu propria sibi seruare, conf. *Luc. XII, 19.* Pro obiectorum enim diuersitate diuersa est vnionis cum illis ratio. Interim in ista proprietate, quam maximopere appetit auarus, qua sibi soli toto nisu quidquid potest, vindicat, philautiae prauae vis, vel maxime conspicitur. Non vnam itaque qua obiecta, qua gradus, esse auaritiam, speciatim *subtiliorem* aliam, immo *subtilissimam*, aliam *crassiorem* esse, hinc facile intelligas.

§. LXIX.

Quam praeposterе in rebus tam inconstantibus, tam cito perituris, quietem animi auari quaerant, res ipsa satis docet. Ecquid enim diuitiis, opibus, inconstantius? quid labilius? Quid hisce, ad veram animae tranquillitatem conciliandam, ineptius? * Tempus, priusquam putant, aduenit, quo adimpletum vident illud Iacobi: ὁ πλοῦτος ὑμῶν σέσηπε, καὶ τὰ ἱμάτια ὑμῶν σητόβρωτα γέγονεν· ὁ χρυσὸς ὑμῶν, καὶ ὁ ἄργυρος κατίωται, καὶ ὁ ἰὸς αὐτῶν εἰς μαρτύριον ὑμῖν ἔσται, &c. *Iacob. V, 2. 3.* In compendio Paulus: παράγει γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου, *1 Cor. VII, 31.* qui & Timotheo diligenter iniungit, diuites huius seculi sedulo vt adhortetur: μὴ ὑψηλοφρονεῖν, μηδὲ ἠλπικέναι ἐπὶ πλούτου ἀδηλότητι, ἀλλ' ἐπὶ τῷ Θεῷ ζῶντι, &c. *1 Tim. VI, 17.* add. *Ezech. VII, 19. Zephan. I, 18. Luc. XII, 20.*

* Hoc gentilium etiam philosophis adeo perspectum fuit, vt iudice SOZOMENO *lib. 6. hist eccles. cap. 9.* praecipuum in philosophia fuerit, *contemnere diuitias.* Indignum quippe plane viro sapiente putabant, in rebus adeo caducis, instabilibus fortunae casibus obnoxiis, animi quietem, summumque quaerere bonum. Hinc TVLLIVS, *nihil,* inquit, *est tam angusti animi, tamque parui, quam amare diuitias, nihil, honestius magnificentiusque, quam pecuniam contemnere,* de *officiis lib. 1 p. m. 27.* Philosophorum veterum dicta, facta, quibus diuitiarum contemtum significarunt, diligenter collegit PETRVS DANIEL HVETIVS, in *quaestionibus Alnetanis, lib. 3. cap. 16.* Quae omnia de incertitudine & vanitate

vanitate quoque diuitiarum teſtantur, quam & prae reliquis SENECA ſaepius ſibi aliisque in memoriam reuocat. Speciatim *& lib 6. de beneficiis cap.* 3. egregie hac de re verba facit, ad beneficentiam ſuos hoc argumento adhortans, quod diuitiae incertae ſint, beneficiorum contra memoriam nullus temere caſus tollat. *Omnia iſta*, inquit, *quae vos tumidos & ſupra humana elatos, obliuiſci cogunt, veſtrae fragilitatis, quae ferreis clauſtris cuſtoditis armati, quae ex alieno ſanguine raptu veſtro defenditis propter quae claſſes, eruentaturas viaria deducitis, propter quae quaſſatis vrbes, ignari quantum ſe'orum in aduerſo fortuna comparet, propter quae raptis toties affinitatis, amicitiae, collegii, foederibus, interintendentes deos, terrarum orbis eliſus eſt*, NON SVNT VESTRA. *In depoſiti cauſſa ſunt, iam iamque ad alium dominum ſpectantia, aut hoſtis iſta, aut hoſtilis animi ſucceſſor, inuades: &c.*

§. LXX.

In officiis erga Deum, & quidem ſi primo rectum de Numine ſenſum ſpectes, ad idololatriam & ſuperſtitionem, erroresque quosuis grauiores, quos a tenera aetate imbibit, pertinaciter retinendos, procliuem admodum eſſe auarum, & ratio & experientia dictitat. Iudicii defectus, rerum creatarum amor immodicus, quo facile inducitur, vt his aliquid diuini ineſſe credat, domeſticarum rerum cura, quae accuratius in veritatem inquirere non permittit, ad hoc conſpirant.

§. LXXI.

Deum non colit auarus, ſed Mammona, *Matth. VI, 24.* Nummum aeſtimat pro numine. Hinc *idololatra* dictus, *Epheſ. V, 5. Coloſſ. III, 5. Matth. XIX, 22. Iob. XXXI, 24. Pſ. LXII, 11.* Scilicet, licet Deum verum, cultu etiam interno colere ſibi videatur, peruerſe tamen hoc facit, * vt fortunarum ſcilicet ſuarum ab eo impetret incrementum, ſimilesque ob cauſſas. Ideoque & cultui externo admodum addictus eſt, in ſtatu legali ſi non craſſiori, ſaltem ſubtiliori, plerumque conſtitutus. Cupiditas ſubito diteſcendi, ad magiam, ſimiliaque crimina, facile eum inducit. *1 Tim. VI, 9.*

* Superſtitio itaque auaris eſt propria. Hanc namque recte THEOPHRASTVS per δειλίαν πρὸς τὸ δαιμόνιον, *meticuloſum erga numen affectum*, definit, in *characteribus morum p. m.* 47. conf. & CASAVBONVS ad *h. l.* Nimirum, merus bona ſua amittendi, aut ne hinc ſperato excidat, votique non reddatur compos, hominem auarum ad cultum Numinis ineptum, impellit. Quadrant huc vota & preces hominis auari apud HORATIVM:

-- -- -- O! ſi angulus ille
Proximus accedat, qui nunc denormat agellum,
O! ſi vrnam argenti fors qua mihi monſtret, vt illi
Theſauro inuenſo, qui mercenarius agrum,
Illum ipſum mercatus, arauit diues amico.

ſatyrar. lib. 2. ſatyr. 6. v. 8. ſeqq. Eundem in modum & DIO CHRYSOSTOMVS *l. c.* auarum inducit. *Deos ipſos non amplius eſſe putantem, niſi ei maximos & complures theſauros patefecerint, aut mortes afferant amicorum, & cognatorum, ex quibus hereditates ſubſequantur.*

§. LXXII.

In officiis erga ſeipſum, virtutum quarundam, ſed apparentium ſpeciem in eo deprehendas, laborum patientiam, voluptatum contemptum,

temptum, parſimoniam, & alia. Scilicet, auaritia ipſa illi parſimonia eſt; labores & vigilias tum ſubire paratus eſt, ſi id ad rem faciendam neceſſarium credat; a voluptatibus tum demum ſibi temperat, cum ſumptibus parcit. * Interim nec animae nec corporis curam gerit, prodigus vtriusque, cum opes vtrique praeferat: meticuloſus idem, inconſtans, ad praeclara quaeuis & egregia ineptus, abiectus in aduerſis, deſperabundus interdum, & ad violentas ſibi ipſi inferendas manus, pronus.

* Id DIO CHRYSOSTOMVS *l. c. p.* 88. ita exprimit: *imprimis pecuniae inexplebili cupiditate ardet, & eius conquirendae praeclarus eſt artifex, eamque noctu dieque perſequitur, per omnes eius vias, ceu luna decurrens &c.* add. & ERASMVS IOANNES BROCHMANDVS, *in ſpecim. ethic. hiſtor. cap.* 3 *pag.* 204. & 212.

§. LXXIII.

Erga alios inhumanus eſt, immiſericors, calumniator, inuidus, fraudulentus, perfidus, litigioſus, beneficia nec in alios conferens, nec in ſe collata, grato animo agnoſcens, ad amicitiam prorſus ineptus. Immo nullum ſcelus eſt, in quod auaritia hominem incitare nequeat, & protrudere. * Hoc vel Iudae proditoris exemplo conſtat. *Matth. XXVI, 15.* Hinc furta, ſacrilegia, *Ioſ. VII, 1. Actor. V, 1.* caedes, proditiones, & omne malorum genus.

* Conſentiunt in eo fere omnes, ethnici pariter ac chriſtiani, non temere peſtilentius aut pernicioſius vitium eſſe, auaritia. SALLVSTIVS: *auaritia fidem, probitatem, ceteraſque artes bonas ſubuertit: pro his ſuperbiam, crudelitatem, Deos negligere, omnia venalia habere, edocuit:* in *bello catilinar. cap.* 10. Auarum itaque, velut peritus pictor ita delineat DIO CHRYSOSTOMVS *l. c p* 87. *nunquam ridet* (in eo fallitur) *nunquam facilem ſe praebet, in omnes ſuſpicioſus eſt, improbos cunctos exiſtimat, omnibus diffidit, vultu rapaci praeditus eſt, digitos perpetuo torquet, aut ſuas aut alterius diuitias numerat.* Rem omnem paucis complectitur ipſe apoſtolus, dum auaritiam *ῥίζαν πάντων τῶν κακῶν, radicem omnium malorum vocat,* 1 *Tim. VI,* 10. Quod ita explicat CHRYSOSTOMVS: ὅσα ἂν ἴδῃς κακὰ κἂν ἐν οἰκίᾳ, κἂν ἐν ἀγορᾷ, κἂν ἐν δικαστηρίοις, κἂν ἐν βουλευτηρίοις, κἂν ἐν βασιλείοις, κἂν ὁτιδήποτε, ἐντεῦθεν πάντα τὰ ὄψια βλαστάνοντα. *Quaecunque inueneris mala, ſiue domi, ſiue in foro, ſiue in iudiciis, ſiue in curiis, ſiue in regia, ſiue quaecunque alio in loco, hinc omnia videbis naſci, homil.* 11. *in epiſt. ad Roman pag.* 85 Alibi, ſcilicet in *Pſalm. XLVIII.* diuitiarum cupiditatem vocat, τὴν ἀκρότολιν τῶν κακῶν, *malorum ſummum apicem.* Eadem plane ratione POLYCARPVS, in *epiſtola ad Philippenſes*: Ἀρχὴ πάντων κακῶν φιλαργυρία, *initium omnium malorum auaritia.* conf. & CLEMENS ALEXANDRINVS, *paedagog. lib. 2. cap.* 3. Peſſimos auaritiae fructus, eadem fere ac nos ratione, enumerat GREGORIVS M. *moral. lib.* 31. *cap.* 17. *De auaritia,* inquit, *proditio, fraus, fallacia, periuria, inquietudo, violentiae, & contra miſericordiam obdurationes, oriuntur.* Sed, quid teſtimonijs opus, cum ipſa hoc omnes condoceat experientia?

§. LXXIV.

Noxium denique valde ſingulis ſtatibus eſt auaritiae vitium. Perdit familias, *Prouerb. XV,* 27. rempublicam, *Prouerb. XXIX,* 4. 1 *Sam. VIII,* 3. eccleſiam, vnde tam ſedulo epiſcopos & presbyteros monent apoſtoli, vt ab eo ſibi caueant. 1 *Tim. III,* 3. *Phil. II,* 20. 21. 1 *Petr. V,* 2. *

Inferiorum equidem in ſingulis ſtatibus non male interdum ſuſtinere videntur perſonam, cum iugi ſint patientes, laborum, ſi neceſſitas iubeat, tolerantes, ad rem familiarem tuendam atque augendam apti: at perfidia ſua, fraudulentia, furacitate, dominis & ſuperioribus ſuis multum interdum nocent. Ad imperandum vero nemo ineptior. Nec venerationem, nec amorem a ſibi ſubiectis facile impetrant. In ſtatu domeſtico, inferioribus denegabunt, quae ad vitam honeſte ſuſtentandam pertinent: princeps eiusmodi laborans vitio, nec miniſtros ſervosque fideles habebit, nec morigeros ſuique amantes ſubditos, quos exactionibus nimiis eneruatos a ſe alienabit, imprudenter praeterea & inconſiderate multa ſuſcipit, quae parum feliciter finit. Decori quam parum obſeruantes ſint auari, iam aliunde conſtat.

* Vnde DIO CHRYSOSTOMVS, omnes hoc vitium deformare, ait, & mirum in modum turpitudinem adipergere, *ſiue priuata aliquem, ſiue regia forma ceperit*; quod plurib⁹ edoſſerit *l. c.* add. THEOPHRASTVS, in *characteribus morum p.* 32. 33. qui & decorum auarorum attingit, cum *p.* 12. 13. de ἀγροικίᾳ ſeu *ruſticitate*, & *p.* 49. περὶ μικροψυχίας; ſeu de *iniqua querulitate*, agit.

§. LXXV.

Iam de tribus iſtis vitiis capitalibus porro obſeruandum, quod licet natura omnibus hominibus iunctim inſint, vnum tamen prae reliquis plerumque emineat, & velut dominetur, primumque obtineat locum. Praeterea, extrium iſtorum vitiorum cardinalium in vno eodemque homine coniunctione, aut ſi ita loqui liceat, commixtione, eorundemque pro diuerſis ſtatibus, vitaeque generibus, aliisque cauſſis, modificatione, infinitam fere inclinationum & propenſionum, varietatem, oriri neceſſe eſt, vt inter tot homines vix duos deprehenſurus ſis, qui moribus & inclinationibus ſibi prorſus ſint ſimiles.

§. LXXVI.

Nimirum, vt tantae varietatis fontem, paucis deſignemus, primo quidem propenſiones ipſae & iunctim & ſeparatim ſumptae, in vno homine vehementiores, aut debiliores ſunt, quam in altero, idque pro conditione temperamenti corporis, educationis, conſuetudinis, aliarumque cauſſarum. Deinde, ſi eas propenſiones in vno eodemque homine conſideres, easdemque inter ſe conferas atque contendas, eas variis a ſe inuicem diſtare gradibus, deprehendes: ſecunda namque ad primam ſe habere poteſt, vt duo ad quatuor, ad ſex, ad octo, & ſic porro; item vt tria ad ſex, ad nouem, ad duodecim, &c. & ita tertia ſe habere poteſt ad ſecundam. Quemadmodum itaque iam ex eo, quod mox ambitio primum, voluptas ſecundum, auaritia tertium, mox voluptas primum, ambitio ſecundum, auaritia tertium, & ſic porro, locum teneat,

teneat, varietas quaedam oritur, ita ſi graduum iſta diuerſitas ſimul in cenſum veniat, maximam profecto inclinationum particularium diverſitatem inde exſurgere oportet. Iam ſi his porro omnium iſtarum propenſionum modificationem diuerſam, pro diuerſa hominum aetate, ſexu, ſtatu, addas, quod aliter e. g. ambitio in milite, aliter in mercatore, aliter in principe, ſe exerat, infinitam prorſus & incredibilem iſtam inclinationum varietatem non amplius miraberis.

§. LXXVII.

Coniunctionis iſtius diuerſarum propenſionum, quarum vna interdum aliam temperat, interdum certa ratione modificat, hic etiam effectus eſſe ſolet, vt vitia quandoque minus conſpicua fiant, ſpeciemque virtutum induant. * Rurſus tamen contingit, ſi quae maxime ſibi repugnant, aequali fere gradu coniungantur, vt vitia magis, ſubinde ridicula quadam ſpecie, ſeſe prodant, omniumque oculis offerantur. Vtrumque exemplis luculentis conſtat. Quaenam autem ſingularum iſtarum propenſionum in alias animi facultates, ſpeciatim intellectum vis ſit, iam alibi dictum, dignum tamen, quod expendatur haud perfunctorie.

* Hinc *pſeudo-virtutum*, quibus ſeipſos, aliosque miſere decipiunt mortales, tanta efflorescit ſeges: de quibus deinceps §. 10. *ſeqq.* Illuſtre huius rei exemplum, in *virtute* quam vulgo *heroicam*, vocant, conſpicitur. Accuratius enim ſi heroum, quos vocant, ALEXANDRI M. IVLII CAESARIS, aliorumque, facinora conſideres, nihil aliud quam eminentem quandam ambitionem, voluptatis cupiditate quandoque temperatam, in illis deprehendes. Hinc enim illa fortitudinis, clementiae, iuſtitiae, humanitatis, ex quibus heros cenſetur, ſpecies. Bella iniuſta, rapinae, oppreſſa libertas, gentium caedes, vrbium ruinae, adulteria, ſcortationes, non obſtabunt, quo minus ſit maneatque *heros*; dignus qui gentibus imperet, cum ipſe ſuarum cupiditatum ſeruus ſit turpiſſimus. Virtutem interim heroicam in eiusmodi hominibus, qui vix hominum titulo nomineque digni, laudant poetae, oratores, hiſtorici, philoſophi, & quis non? ignorantiae ſcilicet ita ſuae, aut ſtultitiae, documentum, ſapientioribus relicturi.

§. LXXVIII.

Supereſt, vt in tantae corruptionis, quae voluntati hominis inſidet, cauſſas inquiramus. Quas inter primum praecipuumque locum tenet, labes originalis. * Per hanc enim vt intellectus tenebris obfuſcatus eſt, ita voluntas a Deo auerſa, ſuique amore repleta, & hinc ad praua quaeuis & noxia prona eſt. Quidquid enim ex carne natum eſt, caro eſt, *Ioan. III 6 Pſ. LI, 7.* Qui autem carnales ſunt, τὰ τῆς σαρκὸς φρονῶσι, ea ſaltem *ſapiunt*, adeoque & appetunt, quaerunt, concupiſcunt, quae *carnis* ſunt. conf. & *Iob. XIV, 4. Rom V, 12. 14. Epheſ. II, 3.* Vnde nemo quoque exemptus eſt, cum ex carnali generatione, qualis omnium hominum eſt, non poſſint alii, quam carnales prodire. Et licet per regenerationem, dominium peccati originalis infringatur, penitus tamen, quamdiu viuit homo, extirpari nequit; ideoque & contra reli-

reliquias eius, motusque carnales, regenitis & sanctis hominibus, nunquam non pugnandum est. *Gal. V, 17. Rom. VI, 12.* In impiis autem & irregenitis dominatur adhuc peccatum originale, adeoque & philautia, & propensiones pravae hinc ortae, etsi in vno magis hae, in alio aliae: qui ideo pravarum suarum cupiditatum serui, merito dicuntur. *Rom. VI, 16. 2 Petr. II, 19.*

Viderunt & gentilium philosophi, magnam vehementemque in homine ad prava esse inclinationem, facile etiam colligere potuerunt, inordinatum sui amorem omnium vitiorum esse fontem, sed vnde tanta hominum propenserit corruptio, & ad amoris ordinati turbandos circulos promtitas, id quidem ignorarunt, nec capere potuerunt, aut si quid forte tradiderunt, quod ad veritatem quodammodo accederet, id ex traditione, aut commerciis cum Iudaeis accepisse videntur. ARISTOTELES in mali huius originem inquirens, ad τὸ συγγενὲς prouocat *lib. 3. ethic. op. vlt.* Stoici culpam omnium malorum in materiam conferebant, in quo & alios gentilium philosophorum, secum habuerunt consentientes. vid. IVSTVS LIPSIVS *manuduct. ad Physiol. Stoic. lib. 1. dissert. 14 & 15.* Epicurei sublata diuina prouidentia, mala sua sponte oriri docebant. Alii aliter sentiebant. Cum primis sententia illorum, qui duplex aliquod principium, alterum boni omnis, alterum omnis mali fontem, statuunt a Zoroastre, vt creditur, excogitatum, a pluribus gentilium philosophorum, directe aut indirecte adprobatum, a Manichaeis in ipsam ecclesiam christianam introductum, hinc ab aliis subinde arreptum, multorum occupauit animos. Ad originem enim mali omnis explicandam, eam perquam accommodatam esse, existimarunt. Quo ipso illis contigit, vt dum euitare charybdin voluerint, in scyllam inciderent. Nihil enim ad omnem euertendam religionem, pietatemque e medio tollendam, accommodatius, nihil clarissimis etiam rationis principiis, & ideae, quam de summa Numinis perfectione omnes habent, aduersum magis, quam haec de duplici principio, vtroque quidem independente, sententia. Quare cum ratio originem mali ignoret, non eo tamen progredi debet, vt admittat, quae suis principiis vel maxime aduersantur, cum suae ignorantiae aut imbecillitatis professione, facilius hinc se expedire queat. Multo vero minus statuendum, Dei bonitatem in rationis humanae foro, a malitiae labe, ob permissum liberi arbitrii abusum, vindicari nullo modo posse, nisi Manichaeorum adprobetur systema, quem PETRI BAELII errorem, grauissimum sane & admodum noxium, post IO. CLERICVM, IACOBVM BERNARDVM, & IAQVELOTIVM, ex instituto profligauit, IO. CHRISTOPH. WOLFIVS, in *Mani. haeresmo ante Manichaeos sect.* 3 praesertim §. 14. *seqq. p.* 369. *seqq.* qui & in antecedentibus, tum originem, tum vnice salutarem huius erroris, de duplici principio, pluribus edisserit. Ad Deum originem mali referri non posse, ex instituto ostendit GVILIELMVS KING de *origine mali*, etsi subinde quaedam immisceat, quae sine accuratiori examine non dimittenda: qua de re alibi. Quod vero diximus, rationem, mali genuinam originem ignorare (ex qua ignorantia non potuerunt non foedissimi theologiae gentilis errores orti) id profecto res ipsa docet, cum de lapsu tum angelorum, tum primorum parentum nihil certi mortalibus, nisi ex scripturae sacrae indicio, innotescat. Hinc & AVGVSTINVS, cum dicentem indixisset TVLLIVM, non vt a matre, sed vt a nouerca natura editum esse hominem, in quo tamen velut obrutus inesset, ignis quidam diuinus mentis, subiungit: *non hoc auctor iste male viuentium moribus dixit effectum, sed naturam potius accusauit. Latebat enim eum, cur esset graue iugum super filios Adam, quia sacris litteris non eruditus, ignorabat originale peccatum, lib. 4. contra Iulianum cap.* 12. Mirum itaque, fuisse, qui labem originalem ex lumine rationis deriuare anniterentur. Occurrunt equidem in gentilium, tum poetarum, tum philosophorum scriptis, effata, quae probare videntur, eos notitia huius rei non fuisse plane destitutos. Illustre prae ceteris est testimonium PYTHAGORAE in *carmin. aureis v.* 29. vbi malum hoc συντροφὸν vocat, quod cum dicto Pauli *Rom. VII*, 21. confert FRIDERICVS RAPPOLDVS, *comment. in Horatium p.* 1152. Huc & nonnulli referunt, quae poetae, speciatim HORATIVS *lib. 2. ode 3.* de furto

de furto Promethei referunt: haec enim lapsum primorum parentum adumbrare, autumant. Immo & in eo quod PLATO comminiscitur, animas mortalium simul a Numine conditas, & ob nescio quod scelus deiectas detrusasque in corpora velut carceres esse, huius veritatis quaedam sibi inuenisse vestigia, videntur. vid. MARSILIVS FICINVS *comment. super Platon. conuiu. orat. 4. cap. 4.* Verum & incerta haec sunt, & obscura: & si quid forte veri subfuit, nihil aliud inde sequitur, quam per traditionem aut commercia cum Iudaeis, famam quandam, de lapsu primorum hominum ad eos perveniisse, vt iam antea obseruauimus. add. TOBIAS PFANNERVS, *syst. theolog. gentil. puriorit cap. 9. §. 6. seqq.* item quae nos hac de re diximus in *dissertat. de religione naturali contra Petrum Cbauuinum, cap. 1. §. 10.* & in dissertat. 3. de *praecipuis Stoicorum in philosophia morali erroribus, §. 5.*

§. LXXIX.

Ad innatum tamen hocce omnibus hominibus malum partim augendum & corroborandum, partim modificandum, & quadantenus determinandum, plurimum conferunt, constitutio corporis, * educatio, ** imitatio, *** consuetudo, **** conuersatio cum aliis, * errores & praeiudicia intellectus. ** Quae omnia cum hodie ad voluntatem hominis ad praua quaeuis alliciendam, conspirent, haec vero iam sua sponte ad ea prona & longe propensissima sit, profundam & intimam eius corruptionem, satis inde intelligere licet.

* In corpore, non in mente, mali originem quaerendam esse, nonnullorum hodie est sententia, immo veterum plurimorum fuit. Maxime mirandum, fuisse & inter Iudaeos, qui huic sententiae adstipulatentur. Auctor celebris libri COSRI, de corpore Adami, ita verba facit, vt omne discrimen, quod inter nostra & illud intercedit, oriri innuat, *a temperamento seminis paterni*, aut a *sanguine materno*, vel a *ciborum & nutrimenti qualitate*, vel a *diaeta & regimine in annis educationis & pueritiae*, vel denique a *mutationibus aeris, maris & terrae*. Peccati habitualis nulla ibi mentio. Digna sunt verba, quae legantur & expendantur *part. 1. §. 95. pag. 49.* ex editione IOAN. BVXTORFII. Eadem est sententia MOSIS MAIMONIDIS, cuius hac de re verba ex *More Nevochim part. 3. cap. 8.* adferre lubet: *Quod autem inquit Salomo: mulierem strenuam quis inueniet? perspicua & clara est parabola, quod videlicet, cum homini contingit materia bona & conueniens, quae ei non praeualet, nec dispositionem eius corrumpit aut destruit, pro singulari dono Dei sit agnoscendum & habendum. Summa rei est: materia bona & conueniens facile regi potest.* Quae verba cum & CAMPEGIVS VITRINGA retulisset, recte addit: *clara est horum verborum sententia. Materiam concipiunt hi doctores, vnicum esse omnis corruptionis fontem & fomitem. Describunt illam, vt hostem, qui mentem impugnat: neque tamen omnibus (licet longe maximae hominum parti) adesse hanc vitiositatem. Volunt, eam non tantum hunc impugnare magis, alium minus, sed & aliquando euenire, vt homini parum noceat; obseruationum sacrar. lib. 3. cap. 9. §. 4. p. 607.* qui & praecedenti *cap. 8.* pluribus, luculentioribusque adhuc testimoniis, hanc Iudaeorum esse sententiam euicit: quod & IO. COCCEIVS iam obseruauit, in *summ. theol. cap. 24. §. 21.* ne quid nunc de RAYMVNDO MARTINI dicam, atque CHRISTOPHORO HELVICO, quorum ille copiose hac de re disserit in *pugione fidei part. 3. dissertat. 2. cap. 6.* hic vero in dissert. de *proteuangelio*, quae inserta est *bibliis criticis*. Quam corrupta Iudaeorum de peccato, speciatim de peccato originis, sit doctrina, hinc apparet. Et sane de grauissimo hocce doctrinae coelestis capite, iam tempore Christi & apostolorum minus recte eos sensisse, haud obscuris indiciis, ex historia euangelistarum & epistolis Paulinis, colligere licet. Hauserintne Iudaei hanc doctrinam a gentilibus, nunc non disquiram: hoc certum, gentilium philosophorum, saltem plerorumque, speciatim Platonicorum & Stoicorum hypothesin, de materia omnis mali fonte, huic sententiae

tentiae occasionem praebere: immo hanc ex illa non posse non fluere. Gentiles autem in hunccce prolapsos errorem, quod mali originem ignorarent, iam supra nobis obseruatum est. add. IACOBVS WINDETVS *de vita functorum statu, sect.* 3. *p.* 32. *seqq.* Hodie eandem sententiam inter alios propugnant, qui ex ARMINII schola prodierunt, vt videre licet apud PHILIPPVM A LIMBORCH *theolog. christ. lib.* 3. *cap.* 4. *p.* 178. *seqq.* Verum non in corpore, sed in mente praecipuam mali sedem collocandam esse, rationibus quam plurimis condoceri potest, & scriptura quoque luculenter testatur. *Inuerno enim*, inquit ipse seruator, *ex hominum corde*, (h. e. mente, praecipue voluntate,) *prodeunt praua cogitationes, adulteria, stupra, caedes &c. Marc.* VII, 21. Paulus τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς vocat ἔχθραν εἰς θεὸν *inimicitiam aduersus Deum*, *Rom.* VIII, 7. Inimicitia autem aduersus Deum, menti competit, non corpori. Idem, *mentis nostrae spiritu nos renouari* iubet, mentem praecipue corruptam esse, haud obscure innuens, *Ephes.* IV, 22. Ideoque & in homine ad imaginem Dei restaurando requirit, τὴν καθαρὰν καρδίαν & συνείδησιν ἀγαθὴν, 1 *Tim.* 1, 5. Quae & ratio est, quod conuersio peccatoris in scriptura vocetur κάθαρσις τῆς καρδίας, *Act.* XV, 8. Nec aliter res se habere potest. Cum enim Deus homini primo corpus dederit sanum (qua de re, nemo sanae mentis dubitauerit) omnis inordinati motus sanguinis ac spirituum expers, & totum subiectum arbitrio atque imperio mentis, non potest illius ἀκρασία aliunde ortum trahere, quam a mente, ac proin vitiositas in mente prius concipienda est, quam in corpore. Nec obstat, quod scriptura facta in corpore sedem peccati passim statuere videatur. Subinde enim praua concupiscentia *carnis* ἐπιθυμία σαρκικὴ, *concupiscentia carnalis*, vel τὸ σῶμα τῆς, *corporis*, vocatur, vt loca supra iam allegata condocent. Enimuero, si arctissimum, quo inter corpus & animum intercedit, nexum consideres, per quem adeo contingit, vt motus mentis in corpus, & corporis motus in mentem deriuentur, rationem facile perspicies, cur corpori quandoque tribuatur, quod menti est proprium. Corpus itidem per peccatum maxime corruptum non negamus: id proh dolor experientia quotidiana, & inordinati corporis motus, quemuis condocere possunt. Sed originem peccati, praecipuamque sedem, in anima quaerendam contendimus. Animi autem ista labes in corpore, interdum per corporis, maxime se exserit. Praeterea per corporis constitutionem, vehementer innatum illud malum augetur, & certa ratione etiam determinatur, vti supra (§. 42.) dictum. Vnde abunde ratio patet, cur corpori quandoque haec concupiscentia tribuatur, quae proprie tamen, & praecipue in mente sedem habet. Laudandus hic iterum CAMPEGIVS VITRINGA, qui luculenter & erudite hac de re disserit, *obseruation. sacrar. lib.* 3. *cap.* 10. *p.* 614 *seqq.*

** Educandi namque liberos ratio, quae hodie vulgo obtinet, valde corrupta est & deprauata. In ea namque non id agitur, vt praui affectus, aut tollantur, aut imminuantur, sed vt fuscitentur potius, magisque corroborentur. Hinc mox voluptate infantes permulceri & allici, mox ad ambitionem & aemulationem indicatis honoribus, excitari, mox propositis praemiis, aut dum opes ceu res magni momenti laudantur & euehuntur, auaritiam in illis incendi videas. Immo tota educatio est continua affectuum concitatio, vnde tandem auaritiam, ambitionem, & voluptatis cupidinem admodum in illis firmari, hominesque magis magisque adhuc fieri, vt Deum reliquis omnibus postponant, mirum non est. Qua in re summa profecto mortalium imprudentia sese prodit. Recte namque si in liberorum educatione atque prudenter sese gerere vellent, omnis illorum huc tendere cura deberet, vt prauorum vis affectuum quouis modo imminueretur, quod per ipsorum affectuum, qui in tenera aetate se produnt, legitimam directionem haud difficulter obtineri posset. Legisse forte poenitebit neminem, quae hac de re habet MALEBRANCHIVS, de *inquirenda veritate*, *lib.* 2. *part.* 1. *cap.* 3. & cumprimis OSTERWALDVS, in libro Gallicano idiomate scripto, de *fontibus corruptionis, quae hodie inter christianos regnat, &c.*

*** Obseruatum est nonnullis, innatum velut a natura omnibus hominibus esse studium aliquod alios imitandi; idque pluribus confirmat MALEBRANCHIVS, *de inquir. verit. lib.*

lib. 2. part. 3. cap. 1. pag. 226. seqq. Idem iam PLATO intellexisse videtur, dum in *Timaeo* dixit, nihil sine exemplo recte apteque fieri posse: atque propterea Deum ipsum in mundo hoc condendo, mentis suae ideam expressisse. Digna sunt hac de re, quae hic legantur QVINTILIANI ex *lib. 10. institut. orator cap. 11.* verba: *atque ea nimis vitae ratio sic est, vt quae probamus in aliis, facere ipsi velimus. Sic litterarum ductus, vt scribendi sat vsus, proni sequuntur. Sic musici docentium, pictores opera priorum, rustici probatam experimento culturam, in exemplum intuentur. Omnis denique disciplinae initia ad propositum sibi praescriptum formari videmus.* Et nihil profecto frequentius, quam vt homines, vitia & virtutes aliorum imitentur, quin & gestus, vestimenta, sermonem, & alia. In causam autem huius rei inquirenti, cur tam proni ad alios imitandos sint mortales, non alia se offert, quam ipsa philautia, sed amor sui ipsius. Id bene expressit QVINTILIANVS, dum dixit *l. c.* facere nos velle, *quae probamus in aliis.* Quae enim nobis displicent in aliis, ea neutiquam imitamur. In iis ita pie, quos imitamur, aut imitari cupimus, praestans quid & eximium nobis deprehendere videmur, statumque nostrum meliorem fore credimus, si iis hac in re simus similes. Id quod philautiae profecto documentum longe manifestissimum. Nec obstat, quod vitia etiam aliorum imitemur. Qui enim hoc faciunt, in ipsis vitiis eximium quid & praestans sibi deprehendere videntur: qua in re licet iudicii imbecillitatem prodant, ostendunt tamen, se reuera credere, fore se sua opinione praestantiores, si eiusmodi hominibus sint similes. Imitationem itaque non vnius eiusdemque esse generis, hinc intelligitur. Namque cum ipsa philautia, vel prava sit, & inordinata, vel ordinata, laudabilem quoque esse oportet imitationem, quae ex hac progreditur, illaudabilem, quae illi originem debet. Porro tanum intellectus vt accedat iudicium, necesse est. Si enim aliquid praestans & eximium credimus, quod eiusmodi non sit, aut quod vlla ratione assequi nequeamus, partim prava, partim inepta hinc oritur imitatio: in quam illud HORATII quadrat: *o! imitatorum stultum pecus &c.* Hominum vero sibi relictorum ea est indoles, vt quae in vitio posita sunt, maxime eximia, praestantia, & pulchra putent, ideoque & ad ea imitanda, natura sunt promptissimi. Hinc inter causas quibus morum corruptio mirifice augetur, rectissime refertur imitatio. Contra, si imitatio recte se habeat, inter media proficiendi in virtute, & vita sancta, haud vltimum occupat locum: qua de re suo loco. Interim conf. *Matth.* XI, 29. XVI, 24. *1 Cor.* IV, 16. XI, 1. *Ephes.* V, 1.

*** Quantum consuetudo valeat, illi intelligunt, qui consuetudinem *alteram naturam* dicere consueuerunt. Per consuetudinem fit, vt anthropophagi carne humana sine horrore vescantur, quem morem alii, vt plus quam ferinum, detestantur. Quanto maior consuetudinis vis erit, si prauae per eam corroborentur propensiones, quae per naturam homini insunt; & experientia quoque docet, quam difficulter exuantur habitus vitiosi, quibus per longum temporis tractum homines adsueuerunt.

* Praeclare SENECA: *Sumuntur a conuersantibus mores: & vt quaedam in contactos corporis vitia transiliunt, ita animus mala sua proximis tradit. Ebriosus conuictores in amorem vini traxit: impudicorum coetus, fortem quoque, & si liceat, virum emollit; auaritia in proximos virus suum transtulit: de ira lib. 3. cap. 8* conf. & *1 Cor.* XV, 33.

** Vt enim praeiudicia moralia & principia rationis carnalis, ex voluntatis prauitate subinde nascuntur, ita ad voluntatis vitia augenda, fouenda, corroboranda, vel maxime comparata sunt: immo huc vnice tendunt. Quam diu itaque homines praeiudiciis fascinati, existimant, se cupiditatibus suis indulgendo recte agere, nec aliter agere posse, strenue in iis pergunt. Referas huc illud seruatoris: *lucerna corporis est oculus. Quod si fuerit oculus tuus simplex, totum corpus tuum erit lucidum. Sin fuerit oculus tuus nequam, totum corpus tuum erit tenebrosum. Si igitur, quod in te lumen est, tenebrae sunt, quantae erunt ipsae tenebrae, Matth.* VI, 22. 23. Iudicium scilicet intellectus est oculus mentis. Quod si igitur iudicium mentis corruptum fuerit & deprauatum, tenebras profecto crassissimas, ignorantiam & errores, inde oriri oportet: quibus cum mens repleta est, eo securius in omni cupiditatum genere homo progreditur. confer. HVGO GROTIVS, ad *Matth. l. c.*

§. LXXX.

Ex hactenus dictis etiam qualis hominum voluntas secundum naturam sit, manifestum est. Quae si summatim complectamur, hominem, qua voluntatem etiam in spiritualibus longe esse miserrimum, mortuum in peccatis, seruum prauarum cupiditatum, nec amplius imaginem conditoris sui, sed diaboli, a quo seductus est, circumferre, deprehendemus, *Ioan. VIII, 44. 2 Petr. II, 4. Iud. vers. 6.*

§. LXXXI.

Neque tantum per istam naturae corruptae conditionem, miserrimus est homo, sed plurima insuper ex ista voluntatis deprauatione oriuntur impedimenta, quae conuersionem eius, per quam ab ista miseria liberari poterat, impediunt. Ex philautia scilicet generatim spectata, summa cordis humani oritur fallacia, qua homo seipsum turpiter decipit, qua etiam ad miseriam suam quouis modo tegendam, excusandam, emolliendam, defendendam, pronus est. conf. *Ierem. XVII, 9. 10.*

§. LXXXII.

Speciatim, quod ad eos attinet, qui voluptatum cupiditate tenentur, plurima sibi ipsis disponunt impedimenta, quo minus ad mentem meliorem adduci queant. Ob leuitatem enim summam animi, vix vnquam, aut raro admodum, statum suum expendunt, verbumque diuinum, ea qua decebat, animi attentione, meditantur: per bonam intentionem se facile decipiunt, cumque non temere alios lacessant, se minime malos esse credunt. Voluptates, quas expetunt, naturales admodum esse, sibi persuadent, a quibus nemo facile abhorreat: in iis quod modum excedant, humanae esse imbecillitatis. Quare, si vel maxime verbum Dei aliquando recipere videantur, hoc tamen per spinas voluptatum mox suffocatur, *Luc. VIII, 7. 14.* add. *Actor. XXIV, 25.*

§. LXXXIII.

Qui ambitione laborant, iis ob consiliorum, quibus emergere annituntur, copiam negotiorum, studiorumque molem, semper tempus aut occasio deest, aut de sua miseria serio cogitandi, aut verbum diuinum meditandi, conf. *Luc. VIII, 5.* Iidem monitoribus sunt asperi, & castigationum impatientes: hinc contra eos, qui ad meliorem frugem eos perducere laborant, subinde insurgunt, irritantur, obnituntur. Iustitiae externae, temperantiae, aliarumque virtutum apparen-

parentium ſpecie, ſibi ipſis facile imponunt, ſe minime ex illorum numero eſſe, qui poenitentia opus habeant, exiſtimantes, *Luc. XVIII, 11.* Sententiarum denique in religione ſingularium electio, earundemque ad aucupandam gloriam pertinax propugnatio, maximum conuerſionis impedimentum, eiusmodi hominibus adfert.

§. LXXXIV.

Nec minoribus premuntur incommodis auari. Diuitiarum, rerumque huius ſeculi cura, non permittit, vt ſerio de ſalute ſua ſint ſolliciti. Pertinacia, & cordis durities, hiſce hominibus propria eſt. Ob hanc itaque, accedente plerumque ſuperſtitione, ad quam proni ſunt, verbum ad fundum cordis raro penetrat, *Luc. VIII, 6. 13.* Non minus externi cultus diligens & ſuperſtitioſa obſeruatio eos decipit, vt ſe iam in ſtatu gratiae conſtitutos exiſtiment. Accedit ſpecies virtutum adparentium, temperantiae, parſimoniae, aliarum, aliquando & praeſertim ſi in ſtatu ſeruitutis ſpiritualis conſtituti ſint, rigidioris iuſtitiae.

§. LXXXV.

Hactenus voluntatem hominis ſecundum *naturam* conſideraui-mus. Nunc quo pacto eadem ſecundum *gratiam* comparata ſit, diſpiciendum. Vbi initio id ſupponendum, quemadmodum per lapſum primorum parentum, & hinc in omnes homines propagatum peccatum originale, homo a Deo, quocum ante lapſum arctiſſime vnitus fuerat, ſeiunctus & ſeparatus prorſus eſt, *Eſ. LIX, 2. 1 Ioan. I, 6. Epheſ. II, 12. 13. IV, 18.* ita eundem ad hancce vnionem cum Deo, iterum eſſe perducendum. Vt enim in vnione, vel cupiditate ſe vniendi cum bonis apparentibus, ſumma hominis conſiſtit miſeria, ita in vnione cum Deo, ceu vero eoque ſummo bono, * ſumma hominis conſiſtit felicitas.

* Deum ſummum hominis eſſe bonum, ceu notum, & exploratum omnibus ſupponimus. Eiusmodi enim id eſt, vt nemo ſanae mentis de eo dubitare poſſit & debeat. Si quis enim rationem *boni*, praeſertim relate ſpectati, conſideret, & hinc ex variorum bonorum inter ſe inſtituta comparatione colligat, quid ad ſummum bonum requiratur, facile deprehendet, nihil eſſe in hocce vniuerſo, in quod ſummi boni notio quadret, praeter ſolum Deum. Atque id a me oſtenſum pluribus, in *element. philoſ. practic. part. 1. cap. 4. §. 20. ſeqq.* Quodſi quibusdam credimus, ipſis gentilibus haec veritas cognita fuit atque perſpecta. Apud Aegyptios Mercurius, quem vocant Trismegiſtus, profanum errorem iudicauit (vt nonnulli perhibent) ſi aliud quid praeter Deum *bonum* vocetur, cum nihil in hoc vniuerſo, ſi Deum excipias, ſua natura bonum ſit. Id quod pluribus ediſſerunt PHILIPPVS MORNAEVS, *de verit. chriſtian. rel g. cap.* 19. LAVRENTIVS PIGNORIVS, in *characterib. Aegypt. cap. 1. ſeqq.* AVGVSTINVS STEVCHVS EVGVBINVS, de *perenni philoſophia*, aliique. add. HERMANNVS WITSIVS, in *Aegyptiacis lib. 1. cap. 2.* Pythagoram idem docuiſſe, nonnulli ſibi perſuadent. Etſi enim THEODORETVS, de *curandis Graecor. affectionibus lib. 11.* autumet, Pythagoram ſum-

mum hominis bonum in exactiſſima numerorum ſcientia poſuiſſe: cum tamen Deum ipſum per numerum certum deſignauerit, colligunt inde nonnulli, eum hac doctrina ad Deum reſpexiſſe. Accedit enim, quod aliquando explicatius mentem ſuam prodiderit, aſſerendo, finem huius vitae contemplationem eſſe, contemplationis Deum, beatitudinem vero hominis, Deum fieri. Hinc & HIEROCLES docet, finem Pythagoricae philoſophiae eſſe, *vt homo in primum ſtatum reſtituatur & Deus fiat, in carm. aurea Pythag. cap.* 69. add. IO. SCHEFFERVS de *philoſ. italica cap.* 7. *p.* 43. IO. MEVRSIVS in *denario Pythagorico cap.* 2. & 3. Confirmat idem BOETHIVS de *conſolat philoſ. lib.* 1. *proſ.* 4. vbi illud ἕπου θεῷ. *Pythagoricum effatum*, quod quotidie menti ſuae fuerit obuerſatum vocat. De Platone teſtatur CLEMENS ALEXANDRINVS, *ſtromat. lib* 2. *p.* 403. quod in eadem fuerit ſententia. *Plato*, inquit, *philoſophus finem ponens beatitudinis, dixit, eum eſſe Dei aſſimulationem, quantum eius fieri poteſt.* Clarius adhuc AVGVSTINVS: *cedant philoſophi omnes Platonicis, qui non dixerunt, beatum eſſe hominem fruentem corpore, vel fruentem animo, ſed fruentem Deo, lib.* 8. *de ciuit. Dei cap.* 8. Quod ad Stoicos attinet, qui prae ceteris in morum diſciplina regnare ſibi videbantur, illorum quoque ſententia non procul inde recedere videtur. Zeno quidem Citticus, ſectae huius conditor, finem bonumque vltimum eſſe dixit, ὁμολογουμένως ζῆν, *conuenienter viuere.* Id quod de virtute, vtpote, quae ſibi ſemper conſtat, capit SENECA, *epiſt.* 74. Cleanthes autem Zenonis mentem velut explicaturus, addidit vocem *naturae*, aſſeruitque adeo, vltimum finem eſſe. ὁμολογουμένως τῇ φύσει ζῆν, *conuenienter naturae viuere.* Naturae autem voce Stoici nihil aliud quam ipſum Deum deſignabant. Ita SENECA: *quid aliud eſt natura, quam Deus & diuina ratio, toti mundo & partibus eius inſerta? lib.* 4. *de beneficiis cap.* 7. *add. lib.* 2. *quaeſtion. natural. cap.* 45. Nihil itaque frequentius in illorum ſcriptis, quam ſuos adhortari, vt *Deum ſequantur*, vt *Deum imitentur.* Chryſippus quidem, non de natura communi, ſed propria, hoc Stoicorum de ſummo bono effatum, capiebat. Sed facile inter ſe conciliari poſſunt. Quod enim generatim per ὁμολογίαν exſtulit Zeno, illud determinauit Cleanthes. Chryſippi natura propria eſt pars eſſentiae diuinae, ipſius naturae communis, quam aſſeruit Cleanthes. Sunt denique, qui & ARISTOTELEM illis addunt, qui Deum ipſum pro ſummo bono agnouerunt. Idque ex eo colligunt, quod *lib.* 2. *Metaphyſic. cap.* 5. fateatur, quod Deus ſit βέλτιον τῆς ἕξεως. conf. MORNAEVS *loc. cit.* & qui totum hocce argumentum diligenter tractat B. MAGNVS DANIEL OMEISIVS, in *diſſertat. de fruitione Dei ceu ſumma hominis felicitate.* Et haec quidem omnia de conſenſu philoſophorum gentilium cum chriſtianis, in doctrina de ſummo bono ſplendide ſatis dicuntur. Non tamen, niſi caute admodum, & cum grano quodam ſalis accipienda ſunt. Quae enim prima fronte conſentire videntur, accuratius conſiderata, maximopere diſſentiunt. Primo namque de Deo ipſo, quem ſummum bonum dicunt, non recte ſentiunt gentiles. Immo tales de eo ſibi conceptus formant, qui a ſumma prope abſunt impietate, cum ipſa natura eum confundentes, aut a materia, ea, qua decet ratione, non ſeparantes. Quod Stoicorum exemplo luculenter patet, de quibus porro conferenda, quae dixi *diſſertat.* 2. *de erroribus Stoicor. in philoſ morali* §. 2. Deinde, de hominum cum Deo vnione & communione non recte ſentiunt: ſaltem ita loquuntur, vt mutationem quandam hominum in naturam diuinam ſtatuere videantur. Qui error, vt ex priori quodammodo fluit, ita fanaticismi fons praecipuus merito cenſetur. conf. COLBERGII *chriſtianismus hermetico-platonicus part.* 1. *cap.* 1. Quanquam non deſint, qui dictis quibusdam philoſophorum, hac in re meliorem ſenſum tribuant. Denique, ſi vel maxime & de Deo, & de noſtra cum eo vnione recte ſentirent philoſophi illi, media tamen, per quae ad vnionem cum Deo aditus patet, eos neſciuiſſe, certum eſt. Nos inde colligimus, partem veritatis innotuiſſe gentilibus, quam tamen commentis variis corruperunt. Nobis haec de re certiora conſtant. Deum namque ſummum bonum eſſe, & ratio a figmentis gentilium purgata docet, & ſcriptura teſtatur luculenter. *Diligere* namque *Deum iubemur ex toto corde, toto animo, tota mente, Deut.* VI, 5. *Matth.* XXII, 37. Id quod in ſummum tantum bonum quadrat. Ideoque & Ieremias dixit: *pars mea Dominus, dixit anima mea, propterea expectabo eum. Bonus eſt dominus ſperantibus in eum, animae quaerenti illum, Threnor.* III, 24. 25. & Dauid, *Pſalm.* LXXIII. 25. 26. *Quis mihi eſt in coelo!*

coelo? & tecum nolo (quemquam) in terra. Defecerat caro mea, & cor meum: robur autem cordis mei, & pars mea eſt Deus in ſeculum. conf. & Gen. XV, 1. Pſalm. XVIII, 2.

§. LXXXVI.

Initium huius vnionis fit in conuerſione hominis peccatoris ad Deum, quippe qua a tenebris ad lucem, & a poteſtate ſatanae ad Deum conuertitur, *Actor. XXVI, 18.* Quemadmodum vero per contritionem omne id, quod nos a Deo ſeparat, aboletur, ita per fidem *Chriſtum induimus*, & cum eo quam arctiſſime vnimur. *Gal. III, 27. Ioan. VI, 56. XIV, 23. XV, 5.* Vnde & vnionis huius eadem media eſſe conſtat, quae ſunt producendae, augendae, & confirmandae fidei, verbum ſcilicet & ſacramenta. *Ioan. XIV, 23. 2 Petr. I, 3. 4. Gal. III, 27. 1 Cor. X, 16. 17. XII, 13.* Simulque & id patet, in ſanctificatione hanc vnionem continuari, vti iuſtificationem iam ſupponit. Quare & vnio haec opus gratiae diuinae eſt, nec a ſolis naturae viribus expectanda. *Epheſ. IV, 18. Ioan. XIV, 23.*

§. LXXXVII.

Vniuntur autem ex vna quidem parte, Deus triunus, *Ioan. XIV, 23. 2 Cor. VI, 16. 17. 18.* ſpeciatim Chriſtus ſecundum vtramque naturam, diuinam & humanam, *1 Cor. VI, 17. Epheſ. I, 22. 23. III, 17. IV, 15. V, 30. 32.* qui ideo *ſponſus, Ioan. III, 29. Matth. IX, 15. XXV, 5. 6. 10. caput corporis ſui, Epheſ. I, 22. IV, 15. vera vitis, Ioan. XV, 1. vita noſtra, Coloſſ. III, 4. panis vitae, Ioan. VI, 35.* dicitur: ex altera parte, homines credentes, *Iſ. LVII, 15. 1 Petr. I, 4. Epheſ. III, 17.* qui ideo *templa Dei & ſpiritus ſancti, 1 Cor. III, 16. 17. VI, 19. ſponſa Chriſti, Ioan. III, 29. Matth. IX, 15. corpus Chriſti, Epheſ. I, 23. membra corporis eius, cap. V, 30. τὰ μέλη, Ioan. XV, 2. 5.* dicuntur.

§. LXXXVIII.

Modus huius vnionis plane ſingularis eſt, & myſticus: &, ſi nonnullos audias, non in omnipraeſentia ſaltem diuina, qua Deus rebus creatis omnibus adeſt, nec in donis ſaltem aut operationibus diuinis, quarum fideles facti ſunt participes, ſed in arctiori quadam fidelium, quoad ſubſtantiam ſuam, cum ſubſtantia totius SS. Trinitatis, incluſa etiam ſubſtantia carnis Chriſti, vnione conſiſtit. * *Ioan. XIV, 23. XVII, 21. Gal, II. 20* Quod & imaginibus vnionis inter coniuges, caput & membra & reliquis, comprobari poſſe exiſtimant: a quibus tamen alii ex noſtrae eccleſiae theologis diſſident. Quidquid huius ſit, eam ratione modi, nec *eſſentialem*, nec *ſubſtantialem* eſſe conſtat, etſi ratione termini a quo, duabus ſcilicet ſubſtantiis vnitis, *ſubſtantialis*, vocari ſoleat.

* Inter noſtrae eccleſiae doctores hac de re diſputatum eſſe conſtat: habetque vtraque ſententia, tum ea quae nouam ſubſtantiae diuinae approximationem negat, tum quae eam adſu-

adfirmat, magni nominis theologos, defensores. Prioris etiam defensionem non ita pridem erudite suscepit IOAN. IACOBVS MVLLERVS, theologus quondam Augustanus, in tractatu, de *vnione mystica ad normam scripturae sacrae & analogiam fidei exacta*, anno MDCCIV. edito; eiusdemque tractatus *vindiciis*, anno MDCCVI. luci publicae expositis. Nec desunt vtrique parti argumenta, quibus sententiam suam probabilem reddant: his quidem omnipraesentiae diuinae indolem, quacum noua quoad substantiam approximatio, pugnet, vrgentibus: illis τῷ ῥητῷ scripturae, cum Deus ad fideles *venire*, *accedere*, in illis *manere*, *habitare*, dicitur, insistentibus. Respondent etiam, qui nouam ipsius substantiae approximationem defendunt, omnipraesentiae diuinae rationem non obstare, quo minus talis approximatio substantiae detur, quod pluribus ostendere conatur IO. ADAMVS SCHERZERVS, in *breviar. Hulsemann. cap.* 2. *thes.* 26. *p.* 145. *seqq.* Addunt denique, quod si occurrant, quae ratio capere nequeat, cogitandum, ipsam omnipraesentiam diuinam rationis captum multum superare; quod & B. IO. GERHARDVS ex instituto demonstrat, *loc. de Deo* §. 183. Interim certe cauendum, ne sententia illorum, qui ipsius substantiae approximationem defendunt, eo vsque extendatur, vt in alterum extremum, quod WEIGELIANORVM, similiumque hominum est, prolabamur. Etenim, etsi WEIGELIVS extrema vnienda, recte retineat, eiusmodi tamen vnionis fingit modum, quo identitas emergat diuinae ac humanae substantiae, hac in illam essentialiter commutata, perinde ac baculus *Aaronis* in serpentem, *Exod.* VII, 10. & substantia aquae in vinum, *Ioh.* II, 9. conuertebatur. Hinc SCHWENCFELDII, STIFELII, aliorumque effata, mutationem quandam humanae naturae in diuinam arguentia, & quae hominum sunt, Christo ipsi tribuentia, communi recte sentientium calculo damnata. Quantopere vero nostrorum theologorum sententia distet ab istorum errore, ex instituto docent THVMMIVS, in *impietate Weigeliana*, *error* 61. *p.* 139. *seqq.* NICOLAVS HVNNIVS, in libello germanico contra Weigelii & Paracelsi theologiam scripto, *motiu.* 10. *n.* 821. *seqq.* aliique quamplurimi. add. SCHERZERVS in *breviar. Hulsemann. cap.* 14. *p.* 910. *seqq.* vbi id, quod diximus, hanc vnionem, non ratione modi, sed ratione termini a quo, substantialem dici posse, vberius confirmat. Nos plura non addimus, cum controuersias tractare, polemicae theologiae sit proprium.

§. LXXXIX.

Effectus huius vnionis cum Deo, praecipui, sunt, communio cum Deo, *1 Ioan. I, 3. 6. 7. 2 Petr. I, 4.* * speciatim cum Christo, quocum adeo fideles, circumcidi, crucifigi, mori, dicuntur, *Coloss. II, 11. Gal. II, 19. Rom. VI, 3.* participatio spiritus Christi ad incrementum in spiritualibus, & perseuerantiam in fide, constantiamque in aduersis, *Eph. III, 16. 19. Coloss. I, 11.* communio fidelium inter se, veraque φιλαδελφία, *1 Ioan. I, 3. 6. 7. 1 Cor. XII, 12. 13. 2 Petr. I, 7.*

* Ieiune nimis hanc κοινωνίαν τῆς θείας φύσεως HVGO GROTIVS, praeeuntibus Socinianis, explicat, de imitatione diuinae bonitatis. Nihilo secius eodem redit & sententia HENRICI HAMMONDI, quam in paraphrasi huius loci expressit. Nostrates potius monent, κοινωνίαν seu communicationem supponere vnionem, quae omnino intercedit animae fideli cum Deo, & participationem aliquam diuinorum κυχημάτων vi gratiosae istius vnionis, siquidem omni plenitudine diuina repleamur, per inhabitationem Christi in cordibus nostris per fidem, *Ephes.* III, 19. pro natura mysticae & spiritualis vnionis. Nulla quidem hic fingenda est essentialis μεταβόλωσις, quae ne quidem in hypostatica vnione, longe arctiori, locum habet, nec tamen sola qualitatum mutatio, & imaginis diuinae quaedam restauratio, exhaurit hanc κοινωνίαν. Possidemus enim ipsammet diuinam naturam secundum gratiosam ἐνοίκησιν *Ioan.* III, 23. *Ephes.* III, 17. & participes reddimur diuinorum κυχημάτων. Ita rem omnem clare & perspicue explicat CALOVIVS *ad h. l.* Egregie quoque B. LVTHERVS eidem CALOVIO laudatus: *Quid est natura Dei? aeterna veri-*

tas,

tas, iuſtitia, ſapientia, aeterna vita, pax, gaudium, & voluptas, & quidquid boni nominari poteſt. Qui ergo naturae diuinae particeps ſit, ille haec omnia conſequitur, vt viuat in aeternum, & aeternam pacem, gaudium, & voluptatem obtineat, vt ſit mundus, iuſtus, & omnipotens, contra diabolum, mortem, & peccatum. add. B. GERHARDVS ad *h. l.*

§. XC.

Praecipue autem cum vnione iſta coniunctus eſt *amor Dei*, *Ioan. XIV, 23.* qui comitem perpetuum & indiuulſum habet, *abnegationem ſui ipſius.* Enimuero, ſi quis cum Deo vnitus ſit, & magis magisque cum eo vniri cupiat, neceſſe eſt, vt eum ceu ſummum bonum amet: nemo vero Deum ceu ſummum bonum amabit, qui ſeipſum adhuc ſupra omnia amat. Sui ergo abnegatione opus, vt Deum rite amemus.

§. XCI.

Voluntatis itaque cum Deo vnitae, & adeo per gratiam emendatae ratio in hiſce duobus, *amore Dei, & abnegatione ſui*, maxime conſpicitur, virtutibus reliquis omnibus facili negotio inde deriuandis, vt philautia omnium vitiorum, qua voluntatem, mater eſt. Amore enim Dei nos perpetuo ad Deum, ſeu ſummum bonum, conuertimus, & ad eius voluntatem nos componere ſtudemus: abnegatione noſtri propullulantem philautiam coercemus, & ita labem, quoad fieri poteſt, ceteroquin virtutibus noſtris adhaeſuram, euitamus. Haec paulo diſtinctius, initio ab abnegatione ſui facto, conſiderare iuuabit.

§. XCII.

Per abnegationem ſui, intelligo eiusmodi operationem ſpiritus ſancti in anima fidelium, qua homo regenitus, agnita philautiae prauae ſumma turpitudine, nihil ſibi, ſed omnia Deo tribuit. Eam dum ſpiritus ſancti operationem diximus, non naturae, ſed gratiae eam opus eſſe innuimus. Ex ſolis enim naturae viribus nemo ſeipſum magis abnegare, quam diligere Deum poteſt. Gratiae autem opera, vt Deum triunum, ita ſpeciatim ſpiritum ſanctum, auctorem agnoſcere, iam ſupra commonſtratum eſt. In hominibus vero iam regenitis cum abnegatio ſui ſpectetur, hi omnino etiam per vires in regeneratione collatas, ad ſui abnegationem concurrunt, adeoque rectiſſime homo eiusmodi ſeipſum abnegare dicitur. Vnde ſimul patet, ſi homines naturales, quemadmodum & de ipſis ethnicis narratur, * virtutis cauſſa incommoda quaedam, bonorum iacturam, corporis afflictiones, ſimiliaque, in ſe ſuſcipiunt, hoc minime pro abnegatione vera habendum. Accedit, quod haud raro gloriae, aut alterius commodi temporalis conſequendi cauſſa, id faciant.

* Vid. PETRVS DANIEL HVETIVS *in quaeſtionibus Alnetanis, lib. 3. cap. 7. & 8.* add. *diſſertatio noſtra de heroica philoſophica*, quae in *analectis hiſtor. philoſoph. exſtat.*

§. XCIII.

Vt recte abnegatio sui procedat, necesse est, vt philautiae naturalis turpitudinem, cum detestatione homo agnoscat: tum sane sua sponte inde fluet, vt sibi nihil amplius, sed Deo omnia tribuat: vt non suum commodum, honorem, voluptatem, sed vnice gloriam Dei quaerat. Quemadmodum enim philautia, reuera foediſſima idololatria est, quo homo seipsum, & sui causſa res creatas omnes, ex quibus vtilitatem, commodum, voluptatem capere potest, adorat: ita vt Deo incipiat honorem suum reddere, necesse est, vt idolum hocce in cordibus hominum destruatur. Vnde & praeceptum de vno eoque vero Deo colendo, & supra omnia amando, abnegationem sui requirit. vid. *Deut. VI, 4. 5.* collat. cum *Matth. XXII, 37. Marc. XII, 30. 1 Cor. VIII, 5. 6.*

§. XCIV.

Et hinc abnegationis sui necessitas apparet: quae inde etiam constat, quod toties ab ipso seruatore, diserte profitente, discipulum suum esse non posse, qui seipsum non abnegauerit, sit inculcata & commendata. *Luc. IX, 23. XIV, 26. Matth. X, 37. 38. XVI, 24.* Hinc & beatos praedicat *pauperes spiritu*, eorumque regnum coelorum esse, dicit *Matth. V, 3.* add. *Tit. II, 12. Deut. XXXIII, 9.* Patetque idem exemplis Abrahami, *Genes. XII, 1.* Mosis, *Ebr. XI, 24. 25. 26.* Iobi, *Iob. I, 21.* ipsius seruatoris nostri Iesu Christi, qui licet omnis peccati esset expers, sua sponte se diuinae maiestatis splendore atque vsu abdicauit, *Rom. XV, 3. Phil. II, 6. 7. 2 Cor. VIII, 9.*

§. XCV.

Abneganda sunt omnia, quibus homo sibi ipsi placet, in quibus commodum suum, gloriam, voluptatem quaerit. Speciatim ratione intellectus, abneganda omnis ingenii praestantia, eruditio, sapientia, eloquentia, *1 Cor. I, 17. 19. 20. seqq. II, 1.* quoad voluntatem, & appetitum sensitiuum, omnia ista bona apparentia, quae cupiditatibus nostris ablandiuntur, & philautiam irritare apta sunt, voluptates, & quae his inseruiunt, *Tit. II, 12.* diuitiae, opes, & quae commodum afferre videntur. *1 Tim. VI, 9. Ebr XI, 26.* honores, *Ebr. XI, 25 Phil. III, 4. 5. 7. 8.* Praeterea omnes homines, quantumuis sint proximi, amici, parentes, liberi. *Matth. XIX, 29. VIII, 22. Deut. XXXIII, 9.* Ratione corporis abneganda sunt, sanitas, robur, formositas, ipsa denique vita, *Luc. XIV, 26.* adeoque & omnia ea, in quibus sibi viuere videntur homines. Nimirum abneganda sunt non tantum, quae per se illicita sunt, & praua, sed & ea, quae amare haud nefas, * at quae amore inordinato, hoc est supra Deum amantur, vt cor hominis, iis ceu idolis adhaereſcat.

* Non

* Non itaque omnem amorem ſui, ſed prauum, tollit abnegatio ſui: nec omnem aliorum hominum, aut rerum creatarum, ſed inordinatum. Paucis, ipſa ἀταξία exulare debet ab omni amore, eoque tendit ſui ipſius abnegatio. Non itaque eousque haec exrendenda eſt, vt per eam homo ἀπαθὴς & ad omnia indifferens, eſſe cenſeatur. At alterum enim hocce extremum nonnulli, in ſui ipſius abnegatione progreſſi ſunt, vt non moderandos, ſed extirpandos affectus naturales, etiam non illicitos, cenſuerint. Quo ipſo a Stoicorum indifferentia prope abſunt, ex quorum mente EPICTETVS: ἀλλὰ διανοηκὰς ὅτι πᾶν τὸ ἀποβησόμενον ἀδιάφορον, καὶ μηδὲν πρὸς σε ὁποῖον δ' ἂν ᾖ. *Sed conſtitutum eſſe oportet, nihil inter quemuis euentum intereſſe, neque ad te pertinere eum cuiuscunque modi; enchirid. cap.* 39. Pyrrhonii quoque atque ſceptici, ſimilem, licet ex alio fundamento, iactitabant indifferentiam. Rectius ſapere chriſtianos decebat. Neque enim in Chriſto aut apoſtolis ſimile quid obſeruamus. Amorem, laetitiam, triſtitiam, aliosque affectus naturales in iis deprehendimus: ſed redactos in ordinem, nec voluntati Numinis vllatenus repugnantes. Veterem hominem, hoc eſt, prauos affectus, vitiaque, ex praua philautia fluentia, exuere & crucifigere ſcriptura iubet, *Eph.* IV, 22. *Rom.* VI, 6. itemque carnem cum ſuis concupiſcentiis, *Gal.* V, 24. non autem amoris recti motus ordinatos. Naturam, absque vitio ſpectatam, non tollit, ſed emendat gratia, vti ſupra demonſtratum. Diſputat hac de re ex inſtituto GVILIELMVS SALDENVS, *diſſert. de philautia, otior. theolog. lib.* I. *exercit.* 3. §. 8. *ſeqq.* add. omnino IVSTI CHRISTOPHORI SCHOMERI *theologia moralis cap.* 8. §. 22.

§. XCVI.

Ad modum quod attinet, fieri debet abnegatio ſui, *libere*. Qui enim neceſſitate quadam coacti res ceteroquin ſibi charas deſerunt, eas minime abnegare cenſendi ſunt. Simplex enim rerum derelictio, & abnegatio, neutiquam vnum idemque ſunt. Deſerimus multa, ſed inviti: quae abnegamus, ab iis ſponte, propter Chriſtum, animum abducimus; lubenter dimittimus, quae retinere poteramus. Ideo Ebraeos laudat apoſtolus, quod direptionem bonorum ſuorum ſuſtinuerint, *μετὰ χαρᾶς, Ebr. X, 34.* & Moſen, *quod maluerit mala perpeti,* (*μᾶλλον ἑλόμενος συγκακουχεῖσθαι*) *cum populo Dei, quam temporariam peccati recreationem habere, Ebr. XI,* 25.

§. XCVII.

Fieri praeterea debet *ſerio*, vt non tantum animum ab obiectis, quae abneganda ſunt, auertamus, ſed in quantum ad philautiam nos irritant, & motus prauos excitant, odio etiam proſequamur. *Luc. XIV, 26.* Immo ſi aliter euitare motus inordinatos nequeamus, res ipſas ſeu obiecta, quae eos excitant, remoueamus, etiamſi hoc cum maximo incommodo noſtro, atque dolore, coniunctum ſit, *Matth. V, 29. 30. XVIII, 9.* quae eſt crucifixio carnis & cupiditatum noſtrarum, *Gal. V, 24.*

§. XCVIII.

Vt dubiis omnibus hic occurratur, obſeruandum, obiecta abnegationis eſſe duplicia: quaedam ita comparata ſunt, vt poſſeſſio illorum non tantum licita, ſed quodammodo neceſſaria ſit: quaedam vero nec

neceſſaria ſunt, nec licite poſſidentur. Haec ita abneganda, vt plane ea remoueamus, & ab illorum poſſeſſione abſtineamus: illa vero retineri quidem poſſunt qua poſſeſſionem & vſum, ſed euitandus abuſus, nec animo illis adhaerendum, *Pſ. LXII, 11. opulentia quod ſi abundet, ne apponatis animum*; add. *1 Cor. VII, 29. 30. 31.* Excipiendi vero certi caſus ſunt. Namque vbi diuini nominis gloria hoc exigit, aut ſingulare Numinis praeceptum accedit, vt prompte ipſa rerum poſſeſſione nos abdicemus, omnino abnegatio ſui poſtulat. conf. *Matth. IV, 20. 22. XIX, 21.*

§. XCIX.

Conſtans, denique & *firma*, debet eſſe abnegatio ſui, ne quod proverbium habet, de canibus, reuertantur ad vomitum. *2 Petr. II, 22.* Nemo enim coronatur, niſi ad finem vsque perſeuerauerit. *Apoc. II, 10.* Incipit equidem abnegatio ſui quodammodo in ipſa conuerſione, in qua homo a vanis idolis, atque adeo a ſeipſo, ad Deum conuertitur; *Actor. XIV, 15. 1 Theſſal. I, 9.* ſed in opere demum ſanctificationis, ſeu renouationis, maxime ſe exerit, *Tit. II, 12.* in quo ad finem vitae usque eſt continuanda.

§. C.

Abnegationem itaque ſui agnoſcas, ſi quis non quaerat, quae ſui, ſed quae Chriſti ſunt, *Phil. II, 21.* aut quae aliorum ſunt, *1 Cor. X, 24.* ſi quis non ſibi ipſi placeat, *Rom. XV, 3.* nec aliis hominibus placere ſtudeat, ſed Chriſto, *Gal. I, 10.* ſi quis cum carne & ſanguine non conſultet, ſeu in rebus ad gloriam diuinam, animaeque ſalutem ſpectantibus, corruptae rationis conſilia non ſequatur, *Gal. I, 17.* nulla in re, ſi Deum excipias, toto animo acquieſcat, vel innitatur, *1 Cor. VII, 29.* rerum ablationem patienti animo ferat, *Iob. I, 21.* & quae reliqua ſunt eiusdem generis.

§. CI.

Effectus abnegationis ſui, varii ſunt. Certa enim ratione ad omnes virtutes chriſtianas concurrit, cum virtutis nomine indigna ſit, quae ex philautia praua procedit, cui remedium adfert abnegatio ſui, conf. *1 Tim. I, 5.* Praecipui tamen abnegationis effectus ſunt, *humilitas* & *patientia*, virtutes admodum inſignes, ſimulque reliquarum virtutum, ſi genuinae ſint, comites perpetui & indiuulſi.

§. CII.

Humilitatem ex abnegatione ſui oriri, res ipſa docet. Quemadmodum enim ex philautia ſuperbia, ita illa per abnegationem ſui repreſſa, non poteſt non oriri humilitas. Si quis enim ſerio agnoſcat, nil

nil niſi malum in nobis, hoc eſt, carne noſtra eſſe, *Rom. VII, 18. Geneſ. VIII, 21.* & ſi quid forte boni habeat, id ſoli Deo acceptum ferendum, *1 Cor. IV, 7.* & ſi omnia etiam praecepta Numinis ſeruauerit, ſe inutilem tamen ſeruum eſſe, *Luc. XVII, 10.* adeoque ſoli Deo omnia, ſibi nihil tribuendum, quae abnegationis ſui vera & genuina ratio eſt, is mox aliis ſe praeferre deſinet, immo vt indignum beneficiis omnibus, ita reliquis etiam hominibus multum ſe inferiorem, agnoſcet.

§. CIII.

Conſiſtit namque humilitas in iuſta ſui depreſſione: adeoque miſeriae ſuae, imbecillitatisque ſupponit agnitionem. Hac enim agnita, ſeipſum magni aeſtimare homo deſinet, adeoque alios ſe praeſtantiores facile credet, nec aegre feret, eos ſibi praeferri. Animi itaque proprie eſt humilitas, *Matth. XI, 29. Dan. V, 22.* licet vultu, geſtibus, *Luc. XVIII, 13.* habitu, *Iob. XLII, 6.* ſermone, *Gen. XVIII 27.* actionibus, *2 Sam. VI, 22.* ſe prodat. Externa vero humilitatis ſpecies, quae eſt ſine vera humilitate animi, mera foediſſimaque eſt hypocriſis.

§. CIV.

Humilitas illa ſe exerit tum erga Deum, tum erga alios homines. Erga Deum humilis eſt, qui ſibi ſuisque viribus nihil tribuit, ſeque indignum plane omnibus beneficiis diuinis reputat. *Mich. VI, 8. Eſ. LVII, 15. Luc. XVIII, 13. 1 Petr. V, 6.* Erga alios homines, qui aliis neutiquam, niſi in quantum ordinis ratio poſtulat, praeferri cupit, aliosque ſe praeſtantiores, meliores, digniores eſſe credit, eosque adeo ſibi ipſi praefert, iuxta monitum Pauli: *ἀλλὰ τῇ ταπεινοφροσύνῃ ἀλλήλους ἡγούμενοι ὑπερέχοντας ἑαυτῶν, Phil. II, 3.* Si quis vero humilem erga Deum ſe ferret, qui tamen humilis non eſſet erga alios, ſuam palam proderet hypocriſin.

§. CV.

Humilitatem aeque ac abnegationem, reliquarum virtutum omnium comitem eſſe, patet, cum ſine ea Deo nihil placeat. *Reſiſtit* enim *Deus ſuperbis, humilibus autem dat gratiam. 1 Petr. V, 5.* add. *1 Petr. III, 4.* Temperantia, caſtitas, fortitudo, charitas, & eminentiſſimae quaeque virtutes, indignae ſunt virtutum nomine, ſi humilitas abſit. Gratiſſima itaque Deo eſt humilitas, multumque in ſcripturis commendata, & ampliſſimis ornata promiſſionibus. *Eſ. LVII, 15. 1 Sam. II, 3. 4. 5. Luc. I, 52. 53 Matth. XI, 25. 2 Cor. VII, 6. 1 Petr. V, 5. Iacob. IV, 10.* add. & *Deut. XXVI, 5. 1 Sam. XVI, 11. Pſalm. LXXVIII, 70.*

§. CVI.

Alter abnegationis sui effectus praecipuus est *patientia*. Eam vero ex abnegatione sui fluere, facile intelligitur. Qui enim sibi nihil tribuit, iureque sibi nihil deberi credit, patienti feret animo, si voluptatibus, diuitiis, honoribus, gloria, carendum sit. Contra, qui iniuriam sibi fieri putat, si talia non adsint, aut denegentur, is demum bonorum eiusmodi apparentium absentiam aegro feret animo. Hinc impatientia.

§. CVII.

In latiori itaque vocem patientiae accipimus significatione, qua non tantum iniuriarum aut afflictionum, sed incommodorum quorumuis, ex bonorum apparentium absentia oriundorum, tolerantiam significat. Patientiam enim agnoscas, cum fortunarum iacturam lubenti animo suscipimus cum Iobo, *Iob. I, 21.* & Ebraeis ad Christum conuersis, *Ebr. X, 34.* ignominiam cum Dauide, *2 Sam. XVI, 10.* incommoda quaeuis, repudiata ἁμαρτίας ἀπολάυσει, cum Mose *Ebr. XI, 25.*

§. CVIII.

Patientiam igitur itidem virtutum reliquarum comitem esse, ipsa eius nos condocet indoles. Si paupertatem rerumque inopiam perpeti paulisper mortales possent, auaritiam citius compescerent: nec voluptati tam facile se dederent, si famem, sitim, aliaque pati incommoda didicissent: ambitionem facilius infringerent, si ferre contemptum, aut ignominiam possent. Ergo ad continentiam, temperantiam, humilitatem, fortitudinem, ceterasque virtutes omnes, nihil aeque necessarium, quam patientia. Vnde necessitas quoque patientiae intelligitur, quae & alibi passim in scriptura sacra commendatur, *Rom. V, 3. Iacob. I, 2. 3. 4. Ebr. XII, 1.*

§. CIX.

Si charitati erga alios patientia adsit, vti adesse omnino debet, *mansuetudo* inde oritur, seu πραότης, quae cum humilitate passim coniungitur, *Matth. XI, 29. Ephes. IV, 2.* itemque μακροθυμία seu *longanimitas*, quae cum mansuetudine inter fructus spiritus collocatur, *Gal. V, 22.* conf. & *Gal. VI, 1. 1 Cor. IV, 21. XIII, 4. 5.* & denique ἀνεξικακία, seu *defectuum* in aliis *tolerantia*, *2 Tim. II, 24. 1 Cor. IV, 12.* add. *Gal. VI, 1. 2 Cor. XI, 20. Rom. XV, 1.*

§. CX.

Abnegatio sui ipsius cum eo tendat, vt philautia praua magis magisque imminuta, & eneruata, amor Dei excitetur, qui cum vnione nostra cum Deo non potest non esse coniunctus, de eo itidem nobis nunc dicendum est. Eo vero nomine * propensionem voluntatis infinitam intel-

intelligimus, qua homo Deum ceu ſummum bonum amplectitur, & in eo veram animi quietem quaerit, ac inuenit.

* Eodem tendit definitio charitatis, quam tradit AVGVSTINVS, *lib. 3. de doctrina chriſtiana, cap. 10. Charitatem*, inquit, *voco, motum animi ad fruendum Deo propter ipſum, & ſe atque proximo propter Deum.* Etſi enim generatim charitatem definiat, ſimul tamen, quid Amor Dei ſit, ſignificat, & quo pacto omnis amor ordinatus fiat, ſi primo loco Deus, & propter Deum reliqua omnia amentur, eondocet.

§. CXI.

Per amorem itaque Dei non actum, ſed propenſionem habitualem, nunquam non in actum, in quantum humanae vitae imbecillitas permittit, erumpentem, intelligimus. * Quae propenſio cum nemini per naturam inſit, a gratia eam proficiſci neceſſe eſt. Deus ſane eſt, qui per ſpiritus ſancti gratiam, nos non tantum ad ſe trahit, & allicit, ſed ſui etiam amorem ingenerat. Namque *charitas ex Deo eſt, & vnusquisque amans ex Deo natus eſt, & nouit Deum, 1 Ioan. IV, 7. & qui Deum amat, iam ab eo agnitus eſt, 1 Cor. VIII, 3.* Hinc & *2 Theſſ. III, 5.* apoſtolus Dominum orat, *vt dirigat corda illorum in amorem Dei.* **

* Dum amorem Dei non nudum actum, ſed propenſionem habitualem eſſe ſtatuimus, illorum nos opponimus errori (qui in praxi vitae chriſtianae haud eſt infrequens) qui affectum quendam, aut motum tranſitorium, ſaepe & imaginarium, ſtatim pro vero & genuino amore Dei habent. Multo vero minus, cogitatio amoris pro amore ipſo habenda, vt imperite & pernicioſe multi faciunt, qui amorem Dei in quadam cogitatione collocant, qua Deum a nobis amari profitemur. *Verus amor pondus quoddam eſt voluntatis in rem amatam, non ingenii commentatio, quae poteſt quidem iſtius amoris comes eſſe, ſed ab illo late diſiungitur. Quam multae matres vel ardentiſſime filios diligunt, quam multae vxores maritos ſuos, quibus tamen nunquam venit in mentem, eiusmodi verbis aut cogitationibus amorem ſuum teſtificari! Veriſſimos illae amoris actus exercent, dum filios aut coniuges ſollicite & amanter curant, dum illis aegrotis anguntur, conualeſcentibus gaudent, periclitantibus metuunt, abſentes deſiderant. Hae formas, aliasque innumeras, induit terrena charitas, ex qua nobis coeleſtis intelligenda, non minus ipſa variis affectibus multiplex.* Ita eleganter rem exprimit WENDROCKIVS, ad *Montaltii litteras prouinciales, not. 4 in epiſt. 10. teſt. 1. p. 293.* Rurſus dum in propenſione amorem collocamus, neutiquam propenſio, quae in actum non erumpat, cogitanda. Quanquam vero propenſio, quae, quoad fieri poteſt, in actum non erumpat, vix cogitari queat. Interim non defuerunt ex lepidiſſima Moraliſtarum, quos vocant, Pontificiorum gente, qui hoc inculcarent, amari Deum cenſendum, etſi nullus vnquam actus amoris edatur: aut, vt illorum verbis vtar: *mortali piaculo praeceptum de amando Deo non violare, qui nullum vnquam diuini amoris actum eliciat.* Hanc ANTONII SIRMONDI, & ſociorum, ſententiam, prolixe & accurate refellit WENDROCKIVS *l. c. p. 292. ſeqq.* Vt vero errorem ſuum pallient eiusmodi homines, abuti ſolent diſtinctione, inter amorem *affectiuum* & *effectiuum*. Affectiuum dici putant, qui intra affectum ſubſiſtat; qui opere ipſo, & ſine affectu ſe prodat, effectiuum. Perperam quidem. Quo pacto enim effectiuus amor ſine affectiuo eſſe queat, intelligi nequit. Qui in ſano ſenſu hanc diſtinctionem adhibent, eam ita intelligunt, quod amor affectiuus is ſit, qui in voluntate & animo remanet, nec in exteriores actus ſe diffundit: amor autem effectiuus idem ſit interior animi affectus, quatenus in externos actus funditur. Ad rem ipſam quod attinet, amorem ſeu charitatem, cum fide arctiſſimo vinculo connexam eſſe, conſtat. Vt ergo fide eos, qui in ſtatu gratiae ſunt, & ſine interruptione eſſe cupiunt, nullo temporis momento excidere oportet, ita neque amore Dei excidere oportet, ſed vtriusque habitum continuum ſeruare, actus omnes noſtros dirigentem (adeoque nunquam non in actum erum-

erumpentem) 1 *Ioh.* IV, 16. *Ioan.* XV, 9. *seqq.* Sic per omnem vitam se amari iubet Deus, *Deut.* XI, 1. & XIX, 9. & anathema dicitur non amanti Iesum Christum, 1 *Cor.* XV, 22. Haec cum recte quoque obseruasset IVSTVS CHRISTOPHORVS SCHOMERVS, porro addit: *Quare miramur insignem vecordiam, non tantum Antonii Sirmondi Iesuitae, qui amoris diuini non tam praeceptum, quam consilium agnoscit, aut si omnino praeceptum, non rigoris tamen sed clementiae, id est tale, quod impune negligere liceas, sed & plerosque inter Pontificios moralistarum, qui eum per habitum charitatis diuinitus infusum se coram Deo iustificari, & consequenter etiam saluari docent, non tamen habitum, sed actus tantum transeuntes sub praeceptum cadere statuunt, quod apud Thomam 1. 2. p. 31. seqq. frequenter occurrit; adeoque nec semper hoc charitatis praeceptum obseruatu necessarium esse, statuunt. theolog. moral. cap. . 6. 8 p. 305.*

** Non aliorum itaque, quam errore Pelagiano imbutorum potest esse sententia, dari amorem Dei naturalem, in statu naturae lapsae, quam merito profligat WENDROCKIVS ad *Monsaltium p. m.* 313. Si ad praxin vitae attendas, multos dari, qui, etsi inregeniti sint, sibi tamen persuadent, se amare Deum posse, certum est.

§. CXII.

Obiectum itaque amoris huius Deus est, ceu summum hominis bonum. Solum vero Deum summi boni nomine tituloque dignum esse, iam ex supra dictis constat. add. *Matth. XIX, 17.* Vnde & eum supra omnia amandum esse, sequitur. * In solo itaque Deo, qui eum amat, omnem delectationem suam quaerit, & cum eo arctius vniri cupit. *Ps. XVIII, 2. 3. LXXIII, 25. 26. XXXIV, 9. 1 Cor. VI, 17.*

* Sequitur hinc, amorem Dei *summum* esse debere. Pro ratione enim obiecti, quod nos ad amandum mouet, amor quoque inrenditur. Si ergo obiectum summi boni habet indolem, amorem quoque, quo in illud feramur, summum esse oportet. Id vero vt recte intelligatur, in amore rite aestimando, tum ad obiectum, seu id, quod diligitur, tum ad subiectum, seu hominem diligentem, respiciendum est. Si obiectum respiciatur, fatendum, nullum in hominibus aut rebus creatis esse posse amorem, qui perfecte respondeat obiecto, seu quo amari Deus dignus est: sin vero subiecti habeatur ratio, summus is amor dicitur, cum quis tantum amat, quantum potest, etsi obiecti cognitio & praestantia plus adhuc exigeret. Et tum quidem iterum ad duplicem hominum statum est respiciendum: alio enim sensu in statu integritatis, alio in statu post lapsum amor hominum, sed regenitorum, summus dicitur. In statu enim integritatis summus erat amor Dei secundum rigorem legis In statu autem post lapsum ea minime expectanda perfectio, interim laudantur fideles, quod ex *toto corde* Deum ament, vel amauerint, & amore equidem intensiue summo, sed prout in hunc statum, tot infirmitatibus, & imbecillitatibus circumseptum, cadit. Multis enim imperfectionibus laborare amorem hominum credentium, cum scriptura experientia testatur, adeo, vt aliquando a feruore suo plane remittat, *Matth.* XXIV, 12. *Apoc.* II, 4. Amor autem intensiue summus, etiam comparate summus esse debet, adeo, vt nullum obiectum, quodcunque demum sit, ea ratione ametur, qua Deus est amandus. Solus enim Deus habet rationem summi boni, vltimique finis: adeoque solus propter seipsum, reliqua omnia propter Deum, amanda sunt. Hic est amor recte ordinatus, si quis Deum propter Deum, non propter seipsum, ceu vltimum amoris finem diligat. Deus enim omnium rerum & principium & finis est, qui omnia condidit propter seipsum & ad gloriam suam, *Prouerb.* XVI, 4. *Rom.* XI, 36. Recte AVGVSTINVS: *neque enim ad aliud Deus referendus est*, (id est, non propter aliquid a se distinctum, finaliter amandus) *quoniam omne, quod ad aliud referendum est, inferius est, quam id ad quod referendum est, quaest. lib. 83. quaest. 33.* Et *lib. 2. de sermon. domini in monte cap. 25. Quaecunque res propter aliquid aliud quaeritur, sine dubio inferior est, quam id, propter quod quaeritur.* Prolixe admodum & ex instituto hoc euincit HENRICVS A S. IGNATIO, in *ethica amoris part. 1. lib. 6. cap. 1. seqq.* qui non tantum ex patribus, sed & *cap. 12. & seqq.* ex scriptura sacra, speciatim

tim & 1 *Petr* IV, 8. 1 *Cor.* x, 31. *Matth.* VI, 33. hancce comprobat ſententiam. Sua ſponte vero inde ſequitur, omnem amorem rerum creatarum, quo quis finaliter & propter ipſas eas amat, inordinatum atque adeo prauum eſſe. Atque hoc eſt, quod AVGVSTINVS, *lib. I. de doctrina chriſtiana, cap. 4. ſeqq.* docet, ſolo Deo *fruendum*, rebus autem creatis omnibus ſaltem *vtendum* eſſe. *Frui enim*, inquit, *eſt, amore alicui rei inhaerere propter ſeipſum: vti autem, quod in vſum venerit, ad id, quod amas, obtinendum referre, ſi tamen amandum eſt.* Totus in hocce argumento eſt, quem antea laudauimus, HENRICVS A S. IGNATIO, per integrum fere librum ſeptimum, in quo de amore creaturarum ordinato agit, & ex inſtituto probat, nullam rem creatam per ſe & finaliter diligi poſſe, vt non amoris ordo turbetur. Nos autem porro addimus, vt rerum creatarum omnium, ita & noſtri ipſorum amorem iure meritoque cedere amori ſummo Numinis. Immo hunc ſummum non eſſe, niſi ille cederet. Neque vt nobis ipſis, ſed vt Deo placeamus, par eſt. *Rom.* XV, 1. Neque etiam nos propter nos ipſos, ſiue primum creati, ſiue a ſtatu mortis redemti, & ad vitam electi ſumus, ſed propter Deum, ad eius gloriam augendam. 1 *Cor.* XI, 7. *Epheſ* I, 6. 1 *Petr.* II, 9. Aequum itaque etiam eſt, vt non noſtram vnquam gloriam, ſed diuinam expetamus, *Pſalm.* CXV, 1. & quidquid inter bona noſtra reputamus, Deo acceptum feramus, 2 *Cor.* IV, 7. 1 *Cor.* XV, 10. & ad auctorem eo nomine magis amandum, referamus, *Ierem.* IX, 23. *ſeqq.* vt ſic vltimato nobis omnis de Deo ſit gloriatio 1 *Cor.* I, 31. 2 *Cor.* X, 17. Rem omnem iterum praeclare expedit AVGVSTINVS: *magna quaedam res eſt homo, factus ad imaginem & ſimilitudinem Dei, non in quantum mortali corpore includitur, ſed in quantum beſtias rationalis animae honore praecellit. Itaque magna quaeſtio eſt, vtrum frui ſe debeant homines, an vti, an vtrumque. Praeceptum eſt enim nobis, vt diligamus inuicem, ſed quaeritur, vtrum propter ſe homo ab homine diligendus ſit, an propter aliud. Si enim propter ſe, fruimur eo: ſi propter aliud, vtimur eo. Videtur autem mihi propter aliud diligendus. Quod enim propter ſe diligendum eſt, in eo conſtituitur vita beata. Cuius etiamſi nondum res, tamen ſpes eius nos hoc tempore conſolatur. Maledictus autem, qui ſpem ſuam ponit in homine.* (*Ierem.* XVII, 5.) *Sed nec ſeipſo quisquam frui debet, ſi liquido aduertas, quia nec ſeipſum debet propter ſeipſum diligere, ſed propter illud, quo fruendum eſt. Tunc quippe eſt optimus homo, cum tota ſua vita pergit in incommutabilem vitam, & toto affectu inhaeret illi. Si autem ſe propter ſe diligit, non ſe refert ad Deum, ſed ad ſeipſum conuerſus, non ad incommutabile aliquid conuertitur. Et propterea iam cum defectu aliquo ſe fruitur, quia melior eſt, cum totus haeret atque conſtringitur incommutabili bono, quam cum inde vel ad ſeipſum relaxatur, &c.* de *doctrina chriſtiana, lib.* 2. *cap.* 22. add. quae ſupra diximus §. 35.

§. CXIII.

Praeterquam vero, quod Deus ſummum bonum ſit, aliae quoque rationes ad eius amorem nos adducere debent. Ipſe namque prius nos amauit, *1 Ioh. IV, 19.* amore aeterno, ante iacta fundamenta mundi, *Epheſ. I, 4. 5.* & perpetuo, *Ier. XXXI, 3.* & maxima beneficia in nos contulit, adeo, vt filium ſuum vnigenitum pro nobis in mortem traderet. *Ioan. III, 16. Rom. VIII, 32.* Accedit, quod amantes ſe non poſſit non iterum amare Deus. *Prouerb. VIII, 17. Ioan. XIV, 23.* *

* Quocunque oculos animumque tum in regno naturae, tum in regno gratiae conuertimus, ſtatim deprehendimus argumenta, quae ad amorem Numinis nos alliciant. Eleganter AVGVSTINVS: *coelum & terra, & omnia, quae in eis ſunt, ecce! vndique mihi dicunt, vt te amem, nec ceſſant dicere omnibus, vt ſint inexcuſabiles. lib.* 10. *confeſſion. cap.* 6. Copioſe autem, & magna eum emphaſi, more ſuo, rationes, quae nos ad amandum Deum inducere debeant, edidit B. IOAN. ARNDIVS, de *vero chriſtianismo lib.* 1. *cap.* 28.

§. CXIV.

In Deo etiam vera animi quies quaeritur recte, & inuenitur. In rebus creatis eam fruſtra quaeri, experientia docet. Summum bonum tantum, quod Deus eſt, propenſionem iſtam in infinitum tendentem, exſatiare poteſt. * In eo itaque, ceu vero & genuino amoris centro, veram quietem homo inuenit. Nec quidquam eſt, quod ſummi huius boni perennem poſſeſſionem, ſi modo homo mediis gratiae recte vtatur, dubiam aut incertam reddere queat. ** Hinc ſi Deo modo fruatur, reliquis omnibus facile carere poteſt. *Pſalm. LXXIII, 25. 26.*

* Non multum equidem ſcholaſticis doctoribus delector: THOMAM tamen de AQVINO non plane contemnendum puto, qui aliquando haud inconcinne de rebus grauiſſimis loquitur. De eo, quod in ſolo Deo veram quietem & tranquillitatem homo inueniat, ita philoſophatur: *beatitudo eſt bonum perfectum, quod totaliter quietum reddit appetitum, alioquin non eſſet vltimus finis, ſi adhuc aliquid reſtaret appetendum. Obiectum autem voluntatis eſt vniuerſale bonum, ſicut obiectum intellectus eſt vniuerſale verum. Ex quo patet, quod nihil poſſit quietam reddere voluntatem hominis, niſi bonum vniuerſale, quod non inuenitur in aliquo creato, ſed ſolum in Deo, quia omnis creatura habet bonitatem participatam. Vnde ſolus Deus voluntatem hominis implere poteſt, ſicut dicitur Pſalm. CII. qui replet in bonis deſiderium &c. 1. 2. quaeſt. 2. act. 8.*

** Doctrinae chriſtianae, prae philoſophia gentilium, maxima hinc eluceſcit praeſtantia. Quo pacto enim conſtans, perennis, & perpetua ſummi boni eſſe poſſit poſſeſſio, (quod tamen ad veram felicitatem requiritur) philoſophi neutiquam aſſequi poterant, & hinc ſuae doctrinae imbecillitatem vel maxime prodebant. Propius equidem, quam reliqui, ad veritatem accedere videtur PLATO, quando *in Epinomide, ſub init.* ita diſſerit: *impoſſibile arbitror, homines, quamdiu hic viuunt, felicitatem ac beatitudinem hic aſſequi, exceptis paucis, illam ſcilicet qui deguſtant. Bona tamen ſpes eſt, vt poſt mortem ea omnino conſequatur, quorum deſiderio accenſus, pro viribus optime egit vitam, atque exegit.* Initium equidem, ſeu *primitias* (*Rom.* VIII, 23.) beatitudinis, at non naturae viribus, ſed ſola fide in Chriſtum, homines in Chriſtum credentes in hac vita accipiunt: ſed plena & conſummata beatitudo poſt hanc vitam demum in iis conſummatur. *Coloſſ.* III, 4. *1 Ioan* III, 2. Id non incerta quadam perſuaſione, ſed fide certiſſima tenent. Vt vero viam ad felicitatem veram ignorauit tum PLATO, tum reliqui, ita quae de animae immortalitate ac vita beata poſt hanc vitam expectanda aliquando tradunt, incertis apud eos nitebantur fundamentis. Ideoque nec de perennitate verae felicitatis certi eſſe poterant. Nos de his omnibus ex ſcriptura ſumus certiſſimi: quae docet nec per mortem ſummi boni poſſeſſionem tolli, quippe quae tranſitus ſaltem ſit ad vitam. *Iob.* VIII, 51.

§. CXV.

Cognoſcitur amor Dei, ſi verbo Dei, rebusque diuinis omnibus, delectemur, *Pſ. XLII, 2. 3. LXIII, 1-7. LXXXIV, 2. 3.* peccatum omne, quippe quod Deo tantopere diſplicet, *Pſ. V, 5.* ſedulo fugiamus, *Pſalm. CXIX, 128.* obedientiam noſtram in ſeruandis eius mandatis Deo probemus, *Ioan. XIV, 23. 24. 1 Ioan. V, 3.* pro nominis diuini gloria aſpera quaeque ſubire, non detrectemus, *Actor. XXI, 13. Rom. VIII, 36.* Dei cauſſa & alios homines diligamus. *1 Ioan. IV, 20.*

§. CXVI.

Digitized by Google

§. CXVI.

Solent nonnulli amoris varias conſtituere ſpecies, eumque in amorem *concupiſcentiae & complacentiae*, & hunc iterum in *amicitiae & obedientiae*, diſpeſcere. * Addunt quidam amorem *vnionis:* ſed omnis amor Dei vnionem cum Deo iam ſupponit, & ad arctiorem cum eo vnionem tendit. Reliquae etiam amoris ſpecies reuera tantum modificationes amoris ſunt, ex obiectorum diuerſa repraeſentatione ortae.

* Notiſſima quidem haec & hodie maxime celebrata eſt amoris diſtinctio. Non tamen vno eodemque modo explicatur. Id quod obſeruandum puto, ad varias, quae hac ſuper re ortae ſunt, contentiones, rite componendas. Nonnulli *amorem concupiſcentiae* ſemper in malam partem accipiunt. Idque iterum diuerſa ratione. Namque interdum, voce hac ſtrictius accepta, per amorem concupiſcentiae intelligunt amorem bonorum temporalium & ſenſibilium. Interdum vero, voce iſta latius accepta, eum concupiſcentiae amorem vocant, qui pro obiecto habet bona quaecunque conducentia ad felicitatem, tam animae, quam corporis, tam ſpiritualia, quam corporalia. Eiusmodi amorem vtroque modo acceptum, illicitum eſſe, contendunt: hactenus quidem recte, ſi homo bona iſta, praecipue ſpiritualia, propter ſe & finaliter diligat. vid. HENRICVS A S. IGNATIO, in *ethica amoris part. 1. lib. 5. cap. 2. pag. 234. ſeqq.* Non multum hinc diſcedere videtur IVSTVS CHRISTOPHORVS SCHOMERVS, quando diſcrimen inter amorem amicitiae & concupiſcentiae, ita explicat: *amor amicitiae*, inquit, *eſt, qui fertur in obiectum ſimpliciter, vt ſeruandum vel augendum; concupiſcentiae, qui fertur in obiectum, vt vſu vel poſſeſſione ſui non tantum nos, ſed & alios augeat. Ille* (amor amicitiae) *praecipue in perſonas: hic promiſcue etiam in bruta, & res inanimatas cadit. Quod amicitia amatur, amatur quidem propter ſe, quod concupiſcentia, propter vtentem vel poſſidentem.* Hac ratione amore in concupiſcentiae, ceu illicitum, reiicere videtur SCHOMERVS, ſed ſubiuncta explicatio efficit, vt aliter ſentiam: *ſed vterque amor iterum reſpici poteſt, vel vt iucundus per ſe, eum in illo vel rei, vel vſus & poſſeſſionis eius, amore acquieſcimus, vel vtilis, cum ab alio fine, qui magis amatur, voluntas noſtra menſuram accipit, i. e. eum in amicitiae amore, non quidem obiecti, ſed amoris tamen vſus & vtilitas reſpicitur. Dum autem non differre dicimus vtrumque amorem, nisi ab eo, quod praecipue reſpiciunt, concludimus, quod non differant realiter, niſi quoatque obiectum ſuum non omni ex parte aequaliter reſpiciunt: theolog. moral cap. 8. §. 3. pag* 296. Sunt tamen alii, qui paulo aliter voces iſtas accipiunt, &, ni fallor, diſtinctius hac de re philoſophantur. Per amorem ſcilicet concupiſcentiae, intelligunt amorem ſui cum deſiderio vniendi ſecum ea, quae ad bene eſſe ſuum pertinent, ſpectatum. Quatenus vero illud, quod ſibi conueniens ſuaeque nunc inclinationi quam ſimillimum eſt, etiam in aliis animaduertit, eoque magis, quam verſus alia aliosue propendet, *amor complacentiae, iuxta illos vocatur.* Monentque ſimul, complacentiae hunc amorem, tantum ad alios ſe extendentem, accurate diſtinguendum a complacentia, quae omnem amorem antecedit, & nonniſi voluptatis quaedam eſt ſpecies. Ita quidem ARNOLDVS WESENFELDIVS, in *georgica animi & vitae part. 2. c. 9. §. 4.* Et ita nos quoque has voces accipimus, vt ex ipſa tractatione patet.

§. CXVII.

Nimirum, cum ſummis & infinitis Deus gaudeat perfectionibus, tria tamen praecipue in eo conſiderare poſſumus, * ad amorem noſtrum erga eum excitandum. Primo, tanquam ipſum ſummum bonum ſpectari poteſt, in cuius fruitione noſtra conſiſtat felicitas: deinde, ipſa naturae diuinae excellentia, quae tanta eſt, vt, quidquid perfectionum cogitari poteſt, in eminentiſſimo gradu contineat, noſtrum

in se conuertere animum potest: denique, & vt auctor conditorque huius vniuersi considerari potest, cui vitam, & cuncta, quae possidemus, debeamus, indeque ad obedientiam omnibus numeris absolutam praestandam, obligati sumus.

* Non enim sine ratione factum esse, vt censeamus, par est, quod Deus sub diuersis respectibus se reuelauerit. Omnes enim illi respectus in eo conspirant, vt eo fortius ad amorem Numinis nos excitent, atque inflamment. Et licet in praxi coniunctissimi sint, seorsim tamen considerari possunt, quemadmodum & amor ipse certam inde accipit modificationem. Quae tamen rursus ita accipiendae sunt modificationes, ne vna alteram tollat aut euertat, sed vt ad amorem Dei perficiendum, quantum fieri potest, amica conspiratione inter se consentiant. Atque hoc est, quod alii docent, ad amorem Numinis requiri, vt sit *adaequatus ex parte obiecti*, atque ex omnibus illis causis procedat, ex quibus nobis amandi obligatio est, quas in Deo reuelatio scripturae detegit: ita quidem, vt quemadmodum nullae in nobis animi vires sint, quin occupari debeant in amore Dei, ita nihil in Deo cognitum sit, quin a nobis omni studio ametur. Bene hac ratione rem exprimit I. C. SCHOMERVS, *theol. mor. cap.* 8. §. 15. *p.* 317. qui & Quietistas, quos vocant, hoc nomine reprehendit, quod omnes rationes formales obligationis nostrae, quibus Deum, vt pastorem, medicum, patrem, dominum respicimus, tanquam puri amoris impedimenta negligere & abiicere iubeant, vt sic tandem omni suo neruo atque fomite amor spolietur.

§. CXVIII.

Cum ergo Deum, ceu summum nostrum bonum, in cuius fruitione omnis nostra felicitas versetur, amamus, amor dicitur *concupiscentiae*. In meliorem itaque partem hanc vocem sumi, manifestum est. Ita Dauid dilexit Deum: *intimis viscеribus diligam te, Iehoua; firmitas mea, Iehoua petra mea, & propugnaculum meum, & liberator meus, Deus rupes mea, ad quem me recipiam, clypeus meus, & cornu salutis meae, editus locus meus, Ps. XVIII, 2. 3.* Et Abrahamum ad eiusmodi amorem excitauit ipse Deus: *ego sum clypeus tuus, & merces tua magna valde, Genes. XV, 1.* add. *1 Cor. II, 9.*

§. CXIX.

At cum summa numinis perfectio, excellentia, pulchritudo nos in eius amorem rapit, namque, & quae pulchra sunt, amamus) * vocatur *amor complacentiae*. De eo rex sanctissimus Dauid loquitur *Ps. LXXIII, 25 26. quis mihi in coelis, & praeter te nullo delector in terra &c.* Hicce amor nos impellit, vt solum Deum dignum omni gloria & honore iudicemus, eiusque nomen & gloriam vbique agnosci & praedicari cupiamus, *Apoc. IV, 10. 11. dignus es Domine, qui accipias gloriam, & honorem, & virtutem*, conf. & *cap. VII, 12.*

* Eleganter hac de re BASILIVS in *asceticis cap.* 2. *Quid autem pulchritudine Dei praeclarius? quid magnificentia Dei gratius & iucundius excogitari poterit? quodnam desiderium animae adeo vehemens est, & graue, atque id est, quod animae ab omni malitia repurgatae a Deo inditur, quae & ex vera dilectionis affectu dicit. quoniam dilectione vulnerata sum. Pulchritudinis Dei fulgor omnino iudicendus, & inenarrabilis est. Nec sermo illum potest exprimere,*

mere, nec auditus cuiusquam percipere vt si luciferi fulgorem dixeris, aut lunae splendorem, vel solis lucem. omnia imparia sunt adgloriae diuinae similitudinem, & minus ad veram lucis collationem faciunt, quam si obscura, inamoena, & tenebricosa nox, serenissimae meridiei conferatur.

§. CXX.

Amorem *complacentiae*, in amorem *amicitiae & obedientiae* dispesci, supra diximus. * In illo praeter excellentiam & praestantiam eius, qui amatur, accedit, quod ab eo iterum amari cupiamus. ** Id namque & natura amoris quemuis docet, vt ab eo, quem ob singularem praestantiam amamus, iterum amari cupiamus. Vnde ad hunc amorem amantium aequalitas non requiritur: adeoque nec summa inaequalitas inter Deum & homines obstabit, quo minus amor amicitiae inter eos locum habeat: praesertim cum Christus non dedignetur homines *fratres* appellare, *Ebr. II, 11.* quemadmodum & Abrahamus *amicus Dei* appellatus est. *Iac. II, 23.* conf. & *Es. XLI, 8. 2 Paral. XX, 7.* Hinc & Christus ipse ad apostolos: *non voco vos seruos, sed amicos meos, Ioan. XV, 15.*

* §. 116.

** add. WESENFELDIVS, in *georgica animi & vitae, part. 2. cap. 10. §. 21. seqq.* vbi pluribus & ex instituto haec edisserit.

§. CXXI.

Denique & *amore obedientiae* amandus est Deus. Si enim cogitemus, eum auctorem conditoremque huius vniuersi, praesertim hominum, esse, hominumque spiritum & vitam ab eo dependere vnice, ad obsequium mandatis eius praestandum, nos obligatos esse, facile deprehendemus. Iam ergo si amamus Deum, & nos etiam insuper ad obediendum ei obstrictos intelligimus, prono promptoque hoc faciemus animo, ad exemplum Christi seruatoris. *Ioan. IV, 34.* Et hic est *amor obedientiae*, de quo *Es LVI, 6. ad diligendum nomen Iehouae, vt sint ei serui & 1 Ioan. V, 3. haec est dilectio Dei vt praecepta eius seruemus;* & Christus ipse, *amici mei estis, si feceritis, quae vobis praecipio, Ioan. XV, 14.* add. *cap. XIV, 23. XV, 10.*

§. CXXII.

Isthaec amoris diuini species, coniunctae inter se sunt, non separatae, nec separandae. Reuera enim amoris nostri, vt supra diximus, quaedam saltem sunt modificationes. Falluntur itaque, qui amore v.g. concupiscentiae se recte amare Deum putant, si tamen eundem non etiam ament amore obedientiae. *Si mea*, inquit seruator, *praecepta seruaueritis, manebitis in amore meo, vt ego mei praecepta patris seruaui, & in eius amore maneo. Ioan. XV, 10.*

§. CXXII.

De amore equidem *concupiſcentiae*, diſputari ſolet, * an eo omnino amandus Deus ſit? Eſt vero obſeruandum, amoris huius diuerſos dari gradus, aliumque *purum*, alium vero *impurum eſſe*. Impurus eſt, ſi quis Deum propter bona temporalia amat, qui hypocriticus plane amor eſt, & hoc nomine plane indignus. ** Sic Iudaei Chriſtum propter panes, & quod iis ſaturati eſſent, amabant. Deinde & ille impurus amor eſt, ſi quis propter dona ſpiritualia, & aeternam beatitudinem, Deum amet, ita quidem, vt vel tantum, vel primo ſaltem loco, ſuam beatitudinem ſeu felicitatem quaerat. *** Pugnant haec cum iis, quae ſupra docuimus, Deum ſupra omnia eſſe amandum. *Matth. XXII, 37.*

* Et noſtra aetate hac de re diſputatum acriter, etiam olim ſententia de amore Dei puro, ſingularia habuit fata. Conſtat namque, iam inter Iudaeos, ante Chriſtum natum, Antigonum Sochaeum, ſapientiae laude clarum, docuiſſe, Deo non ita obediendum eſſe, vt ſerui dominis obediunt, ſpe mercedis. Quod Sadock atque Baithus, Antigoni diſcipuli, ita intellexerunt, ac ſi dixiſſet, Deo ſeruiendum eſſe ſine ſpe retributionis: & hinc porro collegerunt, nullas poenas, nulla quoque poſt hanc vitam expectanda eſſe praemia, animas hominum cum corpore perire, & quae reliqua erant, Sadducaeorum, quibus originem dederunt, placita. Regula Antigoni, quae diſcipulis errandi occaſionem praebuit, extat in *Pirke Auoth. cap.* 1. De reliquis ipſe pluribus expoſui, in *introduct. ad hiſtor. philoſoph. Ebraeor. pag.* 68. Fuerunt deinde ex patribus, qui eandem doctrinam de amore puro vrgerent, ſed ita, vt myſticis ſcriptoribus eam iterum vltra, quam par erat, extendendi, praeberent occaſionem. Cum primis hac de re inſignis apud CLEMENTEM ALEXANDRINVM extat locus, *lib.* 4. *Stromatum pag.* 532. dignus omnino, qui hic legatur: *ὁ δὲ ψιλῇ κλήσει καθ' ὃ κέκληται ὑπακούων, οὔτε διὰ φόβον, οὔτε διὰ ἡδονὰς ἐπὶ τὴν γνῶσιν ἔρχεται· οὐ γὰρ περιεσκέπται ἢ τι λυσιτελές· ἔξωθεν ἕκαστα κέρδος ἡ ἀπόλαυσις αὐτῷ, ἀγάπῃ δὲ τοῦ ὄντος ὄντος ἁπλῶς ἑλκόμενος, καὶ πρὸς τὸ δέον ἀγόμενος, θεοσεβῶς. ἆθλον, οὐδ' ἡ καθ' ὑπόθεσιν ἐξουσίαν λάβοι παρὰ τοῦ Θεοῦ πράττειν τὰ ἀπηγορευμένα, ἀτιμώρητός τε ὤν, οὐδ' ἡ μισθὸν τὰ μαλάκων ἀγαθὰ λήψεσθαι ἐπὶ τοῖς δὲ ἐπαγγελίαν προσλάβοι, ἀλλ' ἡ καὶ λήσεσθαι τὸν θεὸν ἐφ' οἷς πράττει πικθάνῃ, ὅπερ ἀδύνατον πρᾶξαι, παρὰ πᾶν λόγον τὸν ὀρθὸν βουλήσεται ποτ' ἂν καὶ ὄντως καλὸν καὶ ἀγαστὸν ἐξ ἑαυτοῦ, καὶ τοῦτο ἀγαπητὸν ὄνον ἅπαξ ἑλόμενος. Qui nudae vocationi, quatenus vocatus eſt, obedit, is neque propter timorem, neque propter voluptatem tendit ad cognitionem. Non enim conſtaerat, an aliquod vtile lucrum, vel delectatio aliqua extrinſecus conſequatur, ſed tractus amore eius, quod reuera eſt amabile, eoque ad officium actus, pius Dei cultor eſt. Vnde nec ſi fingamus, poteſtatem ſibi a Deo factam eſſe agendi ea, quae prohibita ſunt, citra vllam poenam, neque ſi propterea beatorum bona accepturum eſſe promiſſum ei fuerit, ſed nec ſi perſuaſum habuerit, fore, vt Deum lateant ea, quae gerit (quod quidem fieri non poteſt) in animum vnquam inducturus eſt, vt aliquid agat praeter rectam rationem, cum id, quod eſt vere honeſtum & ex ſeipſo eligendum, & ea ratione expetendum, amandumque, ſemel elegerit.* Quod quidem CLEMENTIS effatum, rite acceptum, recte omnino ſe habet, & rem, vti eſt, exponit. Fuerunt tamen deinceps, ex myſticis, quos vocant, ſcriptoribus, qui vltra renderent, limitesque amoris puri ita coarctarent, vt ipſam fere amoris indolem atque naturam euerterent. Fecit id noſtra eumprimis aetate FRANCISCVS de SALIGNAC FENELON archiepiſcopus Cameracenſis, in libro, cui titulum fecit: *explication des maximes des Saints ſur la vie interieure.* Quinque is amoris, quo Deum amamus, ſpecies conſtituit: prima eſt, cum tantum ob bona temporalia Deus amatur, quem amo-

rem

rem merito, *pure ſeruilem*, dicit: altera eſt, cum Deus tantum vt medium, aut inſtrumentum, noſtrae felicitatis amatur, quem iſte *amorem concupiſcentiae*, vocat, (voce quidem iſta aliter accepta, ac nos eam accipimus) tertia eſt, quando Deum propter ipſum Deum equidem amamus, ſed ita, vt noſtrae felicitatis amor primum adhuc locum obtineat; & eum quidem amorem vocat, *amorem ſpei*. Quarta amoris ſpecies eſt, quando praecipue quidem & primo loco Deum propter ipſum amamus, ſed vt noſtrae tamen etiam beatitudinis, in ipſius fruitione obtinendae, habeamus rationem. Vltima denique amoris ſpecies eſt, cum Deum nulla noſtri commodi, noſtraeque felicitatis, ratione habita, tantum propter ipſum Deum amamus: & hunc demum *amorem purum, perfectamque*, dicit, *charitatem, l. c. pag.* 9. 10. Quid vero de hacce Cametacenſis archiepiſcopi ſententiis, quae cum aliis quibusdam ſcriptoribus myſticis illi communis eſt, ſentiendum ſit, ex iis, quae hoc loco diſputamus, facile liquet. Priores tres amoris, quas conſtituit, ſpecies, indignas eſſe, quae amoris nomine veniant, facile largimur. Quartam vero, quod pro amore impuro habet, in eo vel maxime fallitur, eum illum amorem ipſa ſcriptura ſacra iniungat atque commendet. Quinta, ipſam naturam amoris euertere videtur: cum ſupra ſatis a nobis oſtenſum ſit, nullum ſine vllo reſpectu ad ſeipſum, eſſe amorem poſſe. Idque praeter alios, qui hac in cauſſa ſcripſerunt, luculenter oſtendit auctor libri: *Apologie du veritable amour de Dieu*, cumprimis *lib.* 2. *cap.* 1. 2. 3. Puri eiusmodi amoris exemplum PENELONIVS, & qui cum illo ſentiunt, ſibi inueniſſe viſi ſunt, in exemplo Pauli, optantis anathema eſſe a Chriſto pro fratribus ſuis: ηὐχόμην, inquit, ἐγὼ γὰρ ἀνάθεμα εἶναι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου, *Rom.* IX, 3. Quae quidem apoſtoli verba difficultate non carent. Id namque poſitum eſt extra controuerſiam, votum hoc neutiquam praecipitantet ac temere conceptum, aut ſine matura animi deliberatione prolatum, multo minus inane, aut ſani conſilii expers eſſe. Rurſus tamen & illud exploratum, non licere cuiquam, voto ſe aliquo a ſalutifera Chriſti communione ſegregare, & damnatorum, i. e. hoſtium Chriſti ſtatui aggregare, quippe qui non ſolum miſerrimus, ſed & propter deſperationem, odiumque Dei, longe eſt ſceleratiſſimus. Ad hancce itaque tollendam difficultatem; non vnam viri docti ingreſſi ſunt viam. Minime omnium audiendi ſunt, qui Paulum de tempore phariſaeiſmi ſui loqui putant, aut anathema de morte violenta, aut annihilatione, interpretantur. Nec rem acu tangunt, qui ſeparationem ab eccleſia intelligunt, eſſi in hac ſententia verſetur IO. SELDENVS, de *ſynedr. lib.* 1. *cap.* 8. atque HENRICVS HAMMONDVS, in *paraphraſi ad h. l.* Differre enim apoſtolus dicit, optare ſe anathema eſſe ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ, *a Chriſto*: quo ipſo quin ſeparationem a Chriſto, ſtatumque adeo damnationis, innuat, dubitari nequit. Nec aliter hoc capi poteſt, niſi claris ac luculentis apoſtoli verbis vim inferre velis. At qui optare hoc potuit apoſtolus, dicis, quod in ſe illicitum videtur, immo quod cum ipſa charitate Dei pugnat, & ordine etiam amoris, ab ipſo Deo conſtituto? Nec dicam, quod ſui ſubſtitutionem pro Iudaeis, ſine iniuria Chriſti, optare non potuerit, quippe cui ſoli ob dignitatem perſonae & mediatorii muneris, talis ſubſtitutio conuenit. Sed planiſſima cuncta erunt, omnesque euaneſcent difficultates, ſi obſeruemus, tacitam in verbis Pauli ſubeſſe conditionem, neque abſolute eum optare, vt fieret anathema a Chriſto, ſed conditionate, poſito, ſi fieri poſſet, & hoc optare fas eſſet. Idque ex ipſa voce ἠυχόμην, *optarem*, liquet, vti iam accurate obſeruauit PHOTIVS: οὐδὲ γὰρ εἶπεν, εὔχομαι χωρισθῆναι, ἀλλ' ἠυχόμην ἂν τοῦτο, εἰ δυνατὸν ἦν, εἰ συνέβαινεν θεῷ κἀμοὶ περὶ ἑνὸς τοῦτο ἐνδοῦναι· εἰ ἄρα; θεωρητὴς θειοτέρου ἔρωτα παρηνδουλωμένος, καὶ τοῦτον ὑπὲρ τῶν ἀγαπωμένων *Non enim dixit*, opto ſeparari, *ſed* optarem, *hoc eſt, ſi poſſibile eſſet, ſi fieri poſſet, vt deſiderium diuinum diuino deſiderio vinceretur: ſi amor decens Deum diuinum amorem tranſcenderet, bunc ego vt ſubirem.* Et iterum: Ηὐχόμην ἄν, εἰ ἐνεδέχετο, εἰ ἐνεχώρει, εἴ τις ἦν ἀπόσασις, σωτήριος, θεοῦ χαριζομένου συνάφειαν, ἢ τις χωρισμὸς συνδέσμου σφοδρότερον, ἢ τις ἀλλοτρίωσις οἰκειώσεως τελειότερον. *Optarem ſi concederetur, ſi liceret, ſi apoſtaſia aliqua ſalutaris eſſet, quae cum Deo coniunctionem procuraret, ſi qua ſeparatio arctius conſtringat, ſi qua alienatio perfectius vniat.* Quae PHOTII effata hac de re adfert HERMANNVS WITSIVS, in *exercitat. ad Rom.* IX, 3. quae extat *miſcellan. ſacrorum tom.* 2. *pag.* 52. *ſeqq.* Et idem quidem auctor Pauli mentem haud incommode ita exprimit: *tam immenſa & incredibili charitate fratres meos Iſraelitas, populum perenni foedere Deo nexum, proſequor, vt quando ad eam felicitatem attendo, a qua exciderunt, eamque miſeriam, in quam ſe praecipitarunt, aeternae meae ſalutis diſpendio, ſi quidem*

quidem id salvo Dei beneplacito (immo salua iustitia & sanctitate diuina) *fieri possit, redemptos cuperem, vt gloria Dei in vniuersi potius populi salute, quam in mea tuata luculentissime fulgeret.* Eadem ratione votum apostoli ex nostratibus explicant AEGIDIVS HVNNIVS, & ABRAHAMVS CALOVIVS, ad *h. l.* Licet autem amor Pauli ardentissimus ex hisce verbis intelligatur, locumque omnino habeat, quod recte a nonnullis dictum, *affectus amantium cum exardescit, ad impossibilia procedit*: non tamen id sequitur, quod mystici nonnulli volunt, Paulum reuera optasse suam a Deo separationem, adeoque supposuisse, se amare Deum posse, etsi damnatus esset, & ab omni felicitate ac beatitudine, quam fruitio Dei parit, remotus. Hoc Paulus hisce verbis minime innuit, adeoque frustra hinc exemplum amoris eiusmodi, quem statuunt, puri, petitur.

** Referas huc illud AVGVSTINI: *si propterea amicum amas, vt praestet tibi vel pecuniam, vel aliquod commodum temporale, non illum amas, sed illud, quod praestat. homil.* 38.

*** Bene rem omnem explicat BERNARDVS, *de diligendo Deo*: *non enim*, inquit, *sine praemio diligitur Deus, etsi absque praemii intuitu diligendus sit. Vacua namque vera charitas esse non potest, nec tamen mercenaria est. Quippe non quaerit, quae sua sunt. Affectus est, non contractus, nec acquiritur pacto, nec acquirit, sponte afficit, & spontaneum facit. Verus amor se ipso contentus est. Habet praemium, sed id, quod amatur.* Plura in eodem BERNHARDI tractatu, de *diligendo Deo*, occurrunt, quae hanc doctrinam mirifice illustrant.

§. CXXIV.

Quod si vero quis Deum ita amet, vt primo quidem propter ipsum Deum, seu quia summum bonum, dignusque sit, qui supra omnia ametur, eum amet, tum vero & quia suam in eo inueniat beatitudinem, eius amor neutiquam impurus dici debet. Namque eiusmodi amorem in scriptura sacra praecipi, & commendari, iam ex supra dictis constat. Amor vero, in quo nullus plane respectus ad beatitudinem, videtur ipsam amoris naturam euertere, qui semper pro obiecto, bonum aliquod relatiuum habet. Vnde & in amore complacentiae, eiusque speciebus, eiusmodi respectus omnino supponitur. Nec obstat, quod ita philautia quaedam in amore Dei locum habeat, cum non omnis philautia praua sit, sed inordinata saltem, vt supra demonstratum,* vbi illis etiam, qui in contrarium currentes, in omni amore concupiscentiae, philautiae primum locum tribuendum putant, satisfactum. **

* §. 32. *seqq.*

** Hoc namque si verum esset, omnino omnis amor concupiscentiae proscribendus esset: sed responsum est ad hocce dubium, §. 35.

§. CXXV.

Inter praecipuos amoris diuini effectus referimus, quod reliquarum virtutum christianarum mater sit. * Ex amore enim diuino eas fluere, vt hic vnionem cum Deo per fidem in Christum supponit, certum est. Vnde simul patet, quod ex parte hominis, fides primum virtutum christianarum fundamentum & principium sit, quippe ex qua amor Dei, cum amore aliorum hominum hinc fluente, summam totius legis

legis continens. *Matth. XXII, 37. 39.* Quo pacto vero abnegatio sui itidem, sed *priuatiue*, remouendo inordinatos philautiae motus, ad virtutes omnes christianas concurrat, ex supra dictis iam constat.

* Perperam de virtute philosophantur, qui eam pro medio perueniendi ad summum bonum habent, quod non pauci faciunt in libellis ethicis, qui communi & recepta methodo conscripti sunt. Saltem cum theologorum scitis haec sententia conuenire nequit. Cum enim per naturam nemo virtutem habeat, quo pacto per virtutem summam obtinebit felicitatem? Taceo alia ἄτοπα, quae hanc sententiam consequuntur. Nec multo melius sentiunt, qui virtutem pro parte summi boni habent. His forte Aristotelis pluris est auctoritas, quam recta ratio, aut scripturae testimonium, si modo & isti Aristotelis recte assequuntur mentem. Nobis cum perspectum & exploratum sit, Deum esse summum bonum, idque super omnia amandum, si homo felix esse cupiat: amorem vero sine studio se conformandi ad Numinis voluntatem esse non posse, non possumus non ita sentire, virtutem esse consequens seu fructum amoris, vti hic ex fide in Christum, per quam cum Deo vnimur, resultat. Idcoque & in scriptura virtutes, fructus spiritus vocantur, *Gal.* v, 22. & 2 *Petr.* 1, 5. iubemur suppeditare in *fide virtutem.* Supponit ergo virtus iam hominem credentem, iustificatum, cum Deo vnitum: adeoque felicitatis summae, hac ratione inchoatae, fructus est & consequens. Qui autem virtutem pro medio habent perueniendi ad summam felicitatem, ab errore pontificiorum, bona opera inter causas salutis referentium, vix se liberabunt. Ceterum cum specialia virtutum nomina frequentissima sint in scriptura sacra, nomen generale rarius occurrit. Vtitur tamen eodem Paulus *Phil.* IV, 8. Cum enim varia christiano homini officia confectanda commendasset, scilicet τὰ ἀληθῆ, σεμνὰ, δίκαια, ἁγνὰ, προσφιλῆ, εὔφημα, addit, εἴ τις ἀρετὴ *si quae virtus, & si quae laus, haec cogitate.* Sic & 2 *Petr.* 1, 5. fideles iubentur in fide sua suppeditare, vel exhibere ἀρετὴν, *virtutem.* De etymologia vocis ἀρετὴ. nostrum de virtute conceptum, haud mediocriter confirmante, vid. METHODIVS apud PHOTIVM *cod.* 237. *p.* 960. In eodem *cap.* 1. *epist.* 2 *Petri v.* 3. virtus etiam Deo tribuitur: ὡς πάντα ἡμῖν τῆς θείας δυνάμεως αὐτοῦ τὰ πρὸς ζωὴν καὶ εὐσέβειαν δεδωρημένης, διὰ τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ καλέσαντος ἡμᾶς, διὰ δόξης καὶ ἀρετῆς. Displicet THEODORO BEZAE virtutem Deo tribui: ideo vltima verba ita vertit, *qui vocauit nos ad gloriam ac virtutem* notatque: τῆς ἀρετῆς *nomen, nemo non videt, quanto melius conueniat hominibus, quam Deo, cui potius tribuitur* δύναμις, *id est potentia, seu potestas, vel* κράτος. At bene obseruant alii, ἀρετὴν apud LXX. interpretes saepe idem esse, ac δύναμιν: adeoque citra controuersiam Deo recte tribui. conf. & 1 *Petr.* II, 9.

§. CXXVI.

Per virtutem autem nihil aliud intelligo, quam constans & serium studium, se in omnibus ad voluntatem Numinis componendi. * Deum enim qui amat, ei non potest non nihil prius, nihil antiquius esse, quam vt ei placere, & ad eius nutum voluntatemque se componere cupiat. Amor autem vt ex fide procedit, nec naturae opus, sed fructus spiritus est, ita de virtute non potest non idem pronuntiari. vid. *Gal. V, 22. 2 Petr. I, 5. Ebr. XI, 6.* Hinc etiam est, quod Paulus pro Ephesiis suis se orare dicit, vt *impleantur omni plenitudine Dei*, i. e. virtutibus, quae sunt dona Dei, *cap. III, 19.* conf. *Rom. XV, 13. Phil. I, 9.*

* In scholis itaque theologorum, immo ne philosophorum quidem, locum non inuenit recepta illa, & multorum errorum genetrix definitio, quod virtus sit *habitus electiuus consistens in mediocritate, frequenti bonarum actionum exercitio confaratus.* Enimuero

bonarum actionum exercitio quod virtus, proprie & accurate sic dicta, acquiri possit, experientiae repugnat, multo autem magis rationibus theologicis. Multo rectius ex ipsis gentilibus PLATO in *Menone* docuit, virtutem neque natura, neque doctrina, neque exercitatione parari, sed Dei donum esse: qua in re consentientem secum habet HOMERVM, cuius hac de re verba adfert FRIDERICVS RAPPOLDVS, Lipsiensium quondam theologus doctissimus, *comment. in Horatium p.* 809. 810. Ex recentioribus etiam philosophis, virtutem per habitum recte definiri, negant HENRICVS MORVS *enchirid. ethic. lib.* 1. *cap.* 3. & ARNOLDVS GEVLINCIVS *eth. tract.* 1. *cap.* 1. *p. m.* 35. Nec abludunt, qui preces, ceu efficacissimum medium, virtutes comparandi, etiam ex gentilibus commendant. EPICTETVS de compescendis affectibus ita verba facit: *certamen quidem magnum est, opusque plane diuinum. Dei igitur memineris, eum inuoca opitulatorem & auxiliatorem, quemadmodum nautae Dioscuros, cum in tempestate nauigant. Quae enim maior tempestas, quam quae oritur ex imaginationibus violentis, ipsamque rationem elidentibus. addd.* ARRIANVS *comment. lib.* 2. *cap.* 1. Multo luculentius scriptura sacra nos hac de re instruit, dum Deum donorum spiritualium, virtutumque omnium, auctorem & caussam efficientem ostendit, vt iam ex locis allegatis, constat, & Pauli porro testimonio confirmatur, Deum esse, adiicientis, qui in nobis & *velle* operetur, & *perficere secundum bonet lacitum suum, Phil.* II, 13. esse quidem διαιρέσεις ἐνεργημάτων, sed vnum eundemque esse Deum, qui operetur omnia in omnibus, 1 *Cor.* XII, 6. vide & Iacobus: *omne bonum donum, omneque perfectum munus ἄνωθέν ἐστι superne est descendens a patre luminum cap.* 1, 17. Interim & homo regenitus per vires gratiae in regeneratione acceptas, & cum adsistentia spiritus sancti, suo modo ad virtutem concurrit, & hinc pro caussa secunda & subordinata virtutis recte habetur. Ideo & iubentur regeniti operam dare virtuti, *Phil.* IV, 8 conf. & 2 *Petr.* 1, 5. Ceterum in antea allata, vulgoque recepta, virtutis definitione, illud quoque desiderandum, quod virtutem consistere dicat in mediocritate. Perperam sane. Non id nunc vrgebo, quod HVGO GROTIVS prolixe ostendere annititur, non omnes virtutes duo habere extrema, alterum in excessu, in defectu alterum, in *prolegom. oper. de iure belli & pacis* §. 43. frustra quidem reuitente, & vulgarem sententiam infeliciter tuente, ad *h. l.* GRONOVIO. Id modo obsertio, mediocritatem consequens saltem esse virtutis, non autem ipsam formalem eius rationem constituere. conf. PHILARETVS *ethic. lib.* 1. *part. post. cap.* 1. §. 1. *pag.* 139. Plana autem cuncta sunt & perspicua, si, vti fecimus, per constans serium que studium, in omnibus ad voluntatem Numinis se componendi, virtutem definiamus. Eodem redit, sed paulo plenius rem exhibet definitio, quam tradit IO. GVIL. BAIERVS noster, quod *virtus sit habitualis inclinatio voluntatis, ad agendo ea, quae lex diuina homini renato conuenire docet, & cauendi, quae illa prohibet, cum habituali obedientia appetitus sensitiui coniuncta, ad sanctimoniam vitae, Deique gloriam.* Quo sensu eam *habitualem inclinationem* appelliter, pluribus ipse explicat, docerque, non posse virtutem *habitum*, proprie loquendo, vocari: notarque, a B GERHARDO virtutem describi per *studium bonorum operum*, quod eodem redit: *compend. theolog. moral. part.* 3. *c.* 4. §. 9. De virtute autem morali, non intellectuali, nobis hic sermonem esse, res ipsa, & tractationis nostrae ordo, docet.

§. CXXVII.

Constans & serium sit hocce studium, necesse est. Namque impetus saltem aliquis aliquando faciendi, quod rectum est, qui mox iterum cesset, virtutis nomen neutiquam promeretur. Multo minus actio, non ex fide, nec ex amore Dei, sed gloriae forte cupiditate, aliisque caussis carnalibus procedens, hocce nomine digna est. Sed in omnibus quoque homo virtuti deditus, se ad Numinis componere voluntatem annititur. In quibusdam enim qui hoc faciunt,

faciunt, non in omnibus, satis ostendunt, se rem serio non agere. Hypocritarum character est, missis grauioribus, leuiora saltem sectari, *Matth. XXIII, 23.*

§. CXXVIII.

Voluntas itaque Numinis, ad quam se componere studeant, illis cognita & explorata esse debet. Hanc vero, licet lumen rationis vtcunque nobis manifestet, longe tamen certius, plenius, accuratius cognoscitur ex scriptura sacra. Christianorum autem est, operam dare, vt magis magisque in eam inquirant, & quae sui sint officii, condiscant, *Rom. XII, 2. 2 Thess. IV, 3.*

§. CXXIX.

Proprietates virtutis, quas alii *modos virtutis*, nonnulli *virtutes primitiuas*, vocant, variae sunt. * Nonnullae namque ex *abnegatione sui* fluunt, aliae *ex amore Dei*. Ex *abnegatione sui* fluunt *humilitas*, *& patientia*, de quibus supra dictum. Ex *amore Dei* fluunt: *diligentia*, *obedientia*, *iustitia correctrix:* quibus *simplicitas* adhuc, atque *sinceritas*, addi possunt.

* ARNOLDVS GEVLINGIVS atque PHILARETVS, vt vir quidam doctus vocari voluit, quatuor proprietates virtutis constituunt, *diligentiam, obedientiam, iustitiam correctricem, & humilitatem:* ille quidem in *tractatu ethic. t. p. m.* 44. hic autem *ethic. lib. 1. part. post. cap.* 2. & horum ego secutus sum vestigia, *element. philos. practi. part* 1. *cap.* 4. §. 52. *seqq.* HENRICVS MORVS, quas nos proprietates virtutis vocamus, *virtutes primitiuas* appellitat, earumque tres constituit, *prudentiam, sinceritatem, patientiam, lib. 2. enchirid. ethic. cap. 2. & 3.* Sed prudentia ad virtutes intellectuales pertinet. Reliquae rem omnem non exhauriunt. Plures constituit IO. CHRISTOPHORVS BECMANNVS, vir celeberrimus, *modos* vocando, quod nos *proprietates* dicimus: scilicet *vnitatem, inuariabilitatem, sinceritatem, integritatem, sedulitatem, in lin. doctrin. moral. cap.* 13. §. 2. *seqq.* Quae nos hac de re tradimus, ita comparata esse censemus, vt nec desint necessaria, nec adsint superflua. Nolim hac super re cum quoquam contendere: interim hasce proprietates obseruasse, ad veram virtutis indolem dignoscendam, hypocrisinque, quae hic late regnat, detegendam, multum iuuat.

§. CXXX.

Per *diligentiam* sedulo, & indefessa opera, ad voluntatem diuinam attendimus, *Mich. VI, 8. Es. VIII, 20.* & postquam eam cognouimus, strenue, quae nostri officii sunt, executioni damus, nec operae aut labori parcimus, vt destinata peragamus; summo praeterea studio nos ab iis omnibus auertimus, quae in cognoscenda, aut adimplenda voluntate diuina, nos impedire poterant. vid. *2 Corinth. VII, 11. VIII, 16. Tit. II, 14.*

§. CXXXI.

Obedientia est prompta executio eius, quod diuinae voluntati conforme esse intelleximus, siue praecipiat aliquid Deus, siue vetet. Vnde duas obedientiae partes esse constat, primo facere ea, quae

Deus vult, & praecipit, & omittere ea, quae non vult & vetat. In conuenientia itaque & conformitate cum diuina voluntate, cum obedientia consistat, eam quoque vt sequamur, par est: *Matth. VI, 10. XXVI, 39. Ps. XL, 9. 1 Thess. IV, 3. 1 Petr. II, 15.* neutiquam autem voluntatem nostram, *Hos. XIII, 2.* nec aliorum vel hominum, *Actor. IV, 19. 20. Ezech. XX, 18. 19. 2 Chron. XVII, 4.* vel etiam angelorum, *Gal. I, 8.* multo minus receptam consuetudinem. *1 Petr. I, 18.*

§. CXXXII.

Per *iustitiam correctricem* intelligimus studium actiones suas tam accurate ad voluntatem diuinam conformandi, vt nec in defectu, nec in excessu peccetur. Actionum enim moralium haec est indoles, vt accuratissime cum lege conuenire debeant: quod si vel minimum ab ea deflectant, non amplius bonae, sed malae sunt. Quare duas nonnulli iustitiae correctricis partes constituunt, *puritatem*, quae resecet, quod nimis est, & *perfectionem*, quae suppleat, quod minus est. Sic Paulus corporis rationem habere iubet, sed ita, ne concupiscentiae pravae alimentum praebeatur. *Rom. XIII, 14.* Temperantiae studendum, sed vt sanitatis, quantum sine animae periculo fieri potest, habeatur ratio. *1 Tim. V, 23.*

§. CXXXIII.

Inter virtutis proprietates merito etiam refertur ἁπλότης, *simplicitas*, tantopere in scriptura commendata. Ea scilicet in virtutum exercitio, omnem dolum, prauitatemque intentionis, abesse iubet, nihilque aliud, quam gloriam Dei, aliorumque salutem, omni commodorum temporalium intuitu procul remoto, quaerit. Hinc Paulus gloriatur, se ἐν ἁπλότητι καὶ εἰλικρινείᾳ Θεοῦ, *in simplicitate & sinceritate Dei*, apud Corinthios vixisse; *2 Cor. I, 12.* cui *vers. 17.* ἐλαφρίαν, *leuitatem, & consilium carnale*, opponit. conf. *2 Cor. VIII, 2. IX, 13. XI, 3. Act. II, 47. Col. III, 22. Matth. X, 16.*

§. CXXXIV.

Non multum a simplicitate differt, immo iuxta quosdam plane conuenit, *sinceritas*, quae omni hypocrisi remota, cuncta ex animi sententia, sine fraude, sine dolo, coram Deo hominibusque, agere atque dicere docet. Dicitur aliquando ἀλήθεια: eoque pertinet, *ambulare in veritate*; *2 Ioan v. 4. 3 Ioan. v. 4. Ephes. IV, 15.* Hinc & cum εἰλικρινείᾳ ἀληθεια coniungitur, *1 Cor. V, 8.* add. *2 Petr III, 1.*

§. CXXXV.

Ex amore Dei hasce virtutis proprietates fluere, vel leuior singularum consideratio vnumquemque docebit. Amor enim si verus sit,

ſit, excuſſa ignauia, & attentionem ſeu diligentiam excitat, & ad obedientiam impellit & vt ei, quem amat, placeat, ἀκρίβειαν in iis, quibus placere cupit, ſectatur, nec aliud quid cupit, quam vt ei, quem amat, placeat, adeoque ἁπλῶς & ſincere, ſine dolo, ſine fuco, ſine hypocriſi agit. conf. *Cant. VIII, 6. 1 Tim. I, 5.* Nullam quoque virtutem genuinam, eoque nomine dignam eſſe, quae haſce proprietates non habeat, licet non ſemper in eodem gradu adſint, per ſe liquet.

§. CXXXVI.

Ex hactenus dictis, ſi rem accurate aeſtimemus, vnicam tantum eſſe virtutem, intelligemus. Vnicum eſt ſtudium ſe ſuasque actiones ad Numinis voluntatem componendi. * Id tamen ſtudium cum pro obiectorum diuerſitate ſe diuerſimode exerat, diuerſas ſortitur denominationes. Et eo quidem ſenſu, varias dari virtutes, vt varia quoque hominum ſunt officia, manifeſtum eſt. conf. *Phil. IV, 8. 2 Petr. I, 5. 6. ſqq.*

* Solis exemplo hoc declarari poteſt, qui licet vnus ſit, ob obiectorum tamen varietatem, magna virtutum eius eſt varietas. Sic vnius animae diuerſae ſunt facultates, & ſumma imperantium poteſtas diuerſas ſortitur denominationes, quae iurium deinceps maieſtaticorum nomine veniunt. Sed cum virtutibus hic non ſunt confundenda officia, quae a virtute, vt actus ab habituali quadam diſpoſitione prouenientes, differunt, vt deinceps §. 141. dicetur.

§. CXXXVII.

Obiectum perſonale, circa quod virtus praecipue verſatur, triplex eſt, Deus, homo ipſe, qui virtutibus deditus eſt, eamque ſequitur, & alii homines. Quae enim erga angelos bonos praeſtanda ſunt, ad officia hominis erga alios reuocari poſſunt: vti ea, quae circa bruta obſeruanda, ad officia hominis erga ſeipſum. Tres itaque ſunt virtutes principales, ſeu cardinales, *pietas, temperantia, iuſtitia*, conſentiente etiam apoſtolo. *Tit. II, 12.* Qui vero vndecim (vel potius nouem) virtutes cardinales, iuxta numerum fructuum ſpiritus, *Gal. V, 22.* aut ſeptem, iuxta numerum donorum ſpiritus ſancti, *Iſ. XI, 2.* aut octo, ex *Matth. V, 3. ſqq.* ſtatuunt, certo deſtituuntur fundamento. Illorum vero, qui quatuor conſtituunt virtutes cardinales, *prudentiam, fortitudinem, temperantiam, & iuſtitiam*, ſententia, cum noſtra facile conciliari poteſt. *

* Vndenarius numerus virtutum Ariſtotelicarum iampridem a cordatioribus explosus eſt. Si enim virtutes cardinales ſaltem enumerandae ſint, peccat in exceſſu; ſin de omnibus virtutibus ſermo ſit, longe plures, quam vndecim, ſunt, adeoque in defectu peccat. Mitto, quod eminentiſſimae quaedam virtutes in hocce numero omiſſae ſint, quaedam etiam homileticae ſaltem ſint, & ad decorum, non autem ad honeſtum, ſpectantes. ARISTOTELIS etiam mentem non aſſequi mihi videntur, qui exiſtimant, virtutem moralium ambitum eum hoc numero concludere voluiſſe: cum politicum inſtruens, ciuiles tantum deſcribat virtutes, quibus inſtructum ornatumque eſſe decet, qui ad honores

* Id iam Stoicis perspectum fuit, quorum celebre extat effatum: virtutes plures esse, atque eas inseparabiles. Hinc & CICERO, *quaest. Tusculanar. lib. 2. si vnam virtutem confessus sit te non habere, nullam necesse sit te habiturum.* Quod multo profecto magis illi, qui accuratius de vera virtutis indole ex scriptura sacra erudiuntur, perspectum & exploratum esse debuit. Recte itaque ex ecclesiae doctoribus idem tradidit AMBROSIVS, *lib. 1. de officiis cap. 27. virtutes indiuiduas esse, sed opinione vulgi seiunctas.* Legi quoque merentur, quae hac de re habet MACARIVS, de *custodia cordis cap. 8. p. 7.* add. IVSTVS LIPSIVS *manuduct. ad philos. Stoic. lib. 3. dissertat. 4. p. 114. seqq.* & quae supra diximus, ad §. 136.

§. CXLIII.

Quod si nunc summatim, quo pacto voluntas secundum gratiam se habeat, complecti velimus, imaginis diuinae per tristem primorum parentum lapsum, amissae, inchoatam restaurationem, sed magis magisque diligenti studio continuandam, in ea deprehendemus. Vt enim voluntas ante lapsum, arctissime cum Deo vnita, tenerrimo eius amore flagrabat, ad omne obsequium mandatis diuinis praestandum, prona: ita per regenerationem, suppressa philautia praua, iterum arctiori vnionis vinculo cum Deo coniungitur, & in iustitia sanctitateque ad imaginem eius, qui hominem condidit, proficit, *Ephes. IV, 24.* & ita particeps fit diuinae naturae, *2 Petr. I, 4.*

§. CXLIV.

Superest igitur, vt *fallaciam naturae* seu *naturam gratiae imitatricem*, in iis, quae ad voluntatem spectant, paucis consideremus. Quae quidem fallacia naturae, primo in ipsa *abnegatione sui*, conspicitur. Saepius enim contingit, vt aut ex superstitione, falsaque animi persuasione, aut ex ambitione quadam subtiliore, rerum quarundam ad huius seculi commodum, aut gloriam, atque splendorem spectantium, vsu, homines sua sponte se abdicent, aut iis se abstineant, quod per consuetudinis, aut educationis rationem, aut alias causas naturales, aut morales, iis non admodum delectentur. Tum si quis animum inducat ad credendum, hanc esse abnegationem sui, a Christo tantopere commendatam, is seipsum decipiet misere.

§. CXLV.

Agnoscetur facile haec naturae fallacia, si, num particularis, an vniuersalis sit haec abstinentia, item num libera & spontanea, an coacta, inquiramus. Enimuero quod ad prius attinet, qui ex causis antea allatis rerum quarundam vsu se abdicant, plerumque ad certum hoc restringunt cupiditatum genus. Fac, abstinere aliquem vsu rerum omnium, quae libidinem, & intemperantiam irritare possunt, sed non aeque iis se abstineat, quae auaritiam, aut ambitionem alunt, fouentque, naturae statim agnosces fallaciam. Eandem facile deprehendes, si in causas, ex

qui-

Digitized by Google

quibus abdicatio illa aut abſtinentia prouenit, paullo accuratius inquiſieris.

§. CXLVI.

Eandem naturae fallaciam, quoad *humilitatem & patientiam*, deprehendere, & eadem fere ratione dignoſcere licet. Multos falſa humilitatis ſpecie, & ſeipſos & alios decepiſſe, omnium ſeculorum annales docent. Non de illis loquor, qui geſtibus, vultu, verbis, veſtimentis, humilitatem craſſiori quadam hypocriſi prae ſe ferunt: ſed de illis, qui aut per ignauiam, aut temperamenti conditionem, aut conſuetudinem, & educationem, humi repunt, ad altiora non adſpirant, alios ſibi anteponi, adeo non aegre ferunt, vt nulla inde ratione commoueantur, & ita egregie ſe humiles eſſe ſibi perſuadent, non diſcernentes, ea quae naturae ſunt, ab iis quae ſunt gratiae. Quod & pari ratione de *patientia* cenſendum.

§. CXLVII.

Agnoſcas vero & hic fallaciam, ſi, an iidem homines, ad abſtinentiam a voluptatibus, diuitiis, opibus, ad laborem, induſtriam, ſimilesque virtutes, aeque proni ſint? diſpicias. Enimuero ſi harum aut aliarum virtutum defectus, aut forte vitia contraria, in iis conſpicere liceat, meram naturae fallaciam eſſe concludes, cum virtutes omnes arctiſſimo vinculo inter ſe colligatas eſſe, ſupra demonſtratum ſit.

§. CXLVIII.

In *amore Numinis* fallaciam naturae longe eſſe frequentiſſimam, experientia ipſa docet. Inter tot homines enim cupiditatibus ſuis ſeruientes, flagitiisque deditos, paucos profecto reperies, qui negent, ſe amare Deum, aut hoc ſibi non perſuadeant. Scilicet, ſi naturale aliquod deſiderium vitae aeternae in ſe ſentiant, aut cogitationes quasdam de Deo, quod ſummum bonum, adeoque amore dignus ſit, ſibi formant, aut ceſſantibus forte reliquis affectibus, motus quosdam, quos pro amore Dei habent, ſibi ſentire videantur, aut falſo etiam ſibi imaginentur, ſe Deum reliquis omnibus praeferre, concludunt inde, ſe amare Deum, etſi tota vita nihil aliud agant, quam vt peccatis ſuis eum offendant. conf. *Hoſ. VII, 6. 7.*

§. CXLIX.

At cum tranſitorius & imaginarius ſit, iſte hominum irregenitorum adfectus, immo vana ſaepius & illuſoria perſuaſio, naturae fallaciam & hic facile agnoſcas. Amorem nec complacentiae, nec concupiſcentiae, ſine amore obedientiae eſſe, ſupra diximus. Quare ſi vita ipſa moresque te condoceant, non adeſſe amorem obedientiae, fruſtra

quoque amorem aut concupiſcentiae, aut complacentiae, adeſſe, tibi perſuaſeris.

§. CL.

Porro, in *pſeudo-virtutibus* quoque, natura fallax gratiam imitatur. Si quid enim legi diuinae conforme videatur, ſiue a poenae humanae metu, ſiue gloriae cupiditate, aut aliis cauſſis naturalibus moralibusque profectum, id ſtatim virtutis ſibi ſumit nomen. Plane ac ſi perinde eſſet, quo fine, quaue intentione, aut quo animi impulſu, aliquid peragatur; aut, ac ſi in virtute ad actum attendere ſatis eſſet, & non potius ad ipſam animi propenſionem, ex qua actus, qui officiorum nomine venire debent, proficiſcuntur. * Accedit, quod iam pridem propria virtutum nomina amiſerimus: adeo vt crudelitas ſaepius iuſtitiae nomine veniat, indulgentia clementiae, auaritia parſimoniae, prodigalitas liberalitatis, voluptas humanitatis, & ſic porro. Quae cum ita ſint, non mirandum, neminem temere tam improbum eſſe, qui non egregiis ſe condecoratum eſſe virtutibus, ſibi perſuadeat.

* Eleganter & perſpicue hoc argumentum tractauit auctor doctiſſimus, cui nomen ESPRIT, in libro gallicano idiomate ſcripto, de *falſitate virtutum humanarum* (*la fauſſeté des vertus humaines*) Amſtelodami anno MDCLIX. recuſo. Cuncta enim, quae prolixe diſſerit, eo redeunt, *virtutes ex ſolis naturae viribus procedentes, eſſe pſeudo-virtutes: nec vllam virtutem veram genuinamque eſſe, aut virtutis nomen mereri, quae non gratiam diuinam genitricem agnoſcat.* Id quod eundo per plerarumque virtutum exempla, luculenter demonſtrat. Summam rei *intelligere* licet ex iis, quae in praefatione, generatim de pſeudo-virtutibus *diſſerit.* Digna ſunt, quae ex lingua gallicana in latinam a nobis translata hic legantur. Oſtendat ita, ait, 1) ex defectu *legitimi finis*, falſitatem virtutum humanarum *praecipue oriri*: eſſe enim homines faciles, humanos, indulgentes, benignos, officioſos, *non quia Deus legibus ſuis iſtud iuſſerit*, ſed vt aliorum hominum ſibi concilient animos, & ex eorum amicitia commodum aliquod capiant, minimeque adeo eos reuera virtuti ſtudere: 2) homines, per naturae corruptae conditionem, innumeras edere actiones, in ſe quidem bonas, ſed absque animi tamen bonitate, adeoque absque virtute: quemadmodum contra Deus, per ſuae naturae excellentiam ſummamque perfectionem, legum ſuarum contemptum ſeuerisſime, ſed absque vlla animi commotione vindicet, & ſine adfectu (qualis hominum eſſe ſolet) ea agat, quae in hominibus adfectus vehementiſſimos arguunt; 3) actiones, virtutis ſpeciem prae ſe ferentes, duplici intuitu poſſe ſpectari: primo ratione mundi, aut aliorum hominum, & ita ſpeciem eas praebere longe pulcherrimam, deinde ratione illorum, a quibus proficiſcuntur, & tum vitia, defectusque quamplurimos, *in iis deprehendi*; 4) illos, qui virtutes humanas, verarum virtutum loco habent, laudibusque dignas cenſent, iudicare de illis ex actibus, iuſtitiae, fidei, probitatis externae, qui ab hominibus exercentur: qui vero eas virtutes pro pſeudo-virtutibus habent, conſiderare eas eo modo, quo Deus actiones hominum conſiderat, quo ſolo intuitu, num laude an vituperio dignae ſint, reuera aeſtimandae veniant; 5) denique, inde contingere, vt hominibus, perſpicaci ingenio praeditis, ſui ſeculi virtutes non probentur, cum illis exploratum & perſpectum ſit, intentionem illorum, qui maximarum & ſplendidiſſimarum virtutum elogio condecorantur, non eſſe aliam, quam vt gloriam conſequantur, reliquos autem communium virtutum ſtudio ſua ſaltem ſpectare commoda. Ita quidem ille: quae a nobis dictis, lucem affundere poſſunt.

§. CLI.

Digitized by Google

§. CLI.

Possent tamen, si vellent, & nisi dulce multis & iucundum esset, ita decipi, & hanc naturae fallaciam facile deprehendere mortales. Ad ipsum nimirum, quod inter naturam & gratiam intercedit, discrimen, attendendum saltem esset: perpendendum etiam, hominem carnalem non posse alios, quam fructus carnales, edere, *Gal. V, 19. Rom. VIII, 5.* adeoque, quamdiu nondum est regenitus, virtutes eius omnes, quantumuis splendidas, nihil aliud esse, quam opera carnis: vera denique virtutis ratio, sedulo meditanda esset, & explorandum, an ex vero, serio, & constanti studio, se in omnibus ad voluntatem Numinis componendi, veniat, quidquid virtutum nomine venit.

§. CLII.

Speciatim fallacia ista naturae se prodit in *pseudo-pietate:* cum in solo cultu externo pietas omnis constituitur, aut internus, qua speciem saltem, non autem reuera, talis est: scilicet, cum carnalem quandam fiduciam pro vera fide in Christum homines habent, adfectum quendam imaginarium, pro amore Dei, metum seruilem & hypocriticum pro timore Dei, inanem persuasionem de aeterna beatitudine, etsi non respiscant, obtinenda, pro spe viua, & sic porro.

§. CLIII.

Ad quam quidem fallaciam detegendam, non multo labore opus est. Cogitandum enim, quod *factores verbi*, non *auditores* saltem esse debeamus, *Iacob. I, 22.* quod parum prosit, dixisse, *Domine, Domine, nonne in tuo nomine magna perpetrauimus facinora*, sed quod *facienda sit voluntas patris in coelis, Matth. VII, 21. 22.* quod fides operum vacua, non sit *vera & viua*, sed *mortua fides, Iac. II, 17.* quod in Christo, nec circumcisio quidquam valeat, nec praeputium, sed *fides, quae per charitatem est efficax, Gal. V, 6.* quod mendax sit, qui profitetur, se amare Deum, & odio tamen prosequitur fratrem, *1 Io. IV, 20.* quod non seruilem, sed filialem spiritum acceperimus, in quo clamamus: *Abba, pater, Rom. VIII, 15.* & denique, quod per regenerationem *spem viuam* adipiscamur. *1 Petr. I, 3.*

§. CLIV.

Idem de *pseudo-temperantia* censendum. Cibi potusque cupiditati ponere modum ex auaritia, aut ambitione; a libidine sibi temperare, vt poenam ignominiamque euitemus; adfectus continere intra limites, ne excedant, grauioraque nobis attrahant incommoda, vel vt prudentiae laudem tueamur; aduersa aequo ferre animo, vel ne nos adeo adfligant, vel quod videamus, impatientia parum profici; magnam quidem interdum temperantiae & moderationis speciem hominibus

conciliat, ſed a vera temperantiae laude abſunt adhuc quam longiſſime, ſeque adeo, ſi eam ſibi tribuant, miſerrime decipiunt.

§. CLV.

Neque difficile admodum eſt hoc intelligere, modo paulo accuratius ad ſeipſos attendere velint mortales. Longe aliud eſt ex auaritia, gloriae cupiditate, prudentiae carnalis laude, & ad felicitatem quandam huius ſeculi obtinendam, aliquid facere, aliud, ex ſtudio ſe componendi ad voluntatem Numinis. Quorum poſterius vt praecipue ad virtutem chriſtianam requiritur, ita qui ex aliis cauſſis ad aliquid agendum aut patiendum inducuntur, nihil ſe minus quam chriſtianos eſſe demonſtrant, virtutisque adeo laudem fruſtra ſibi vindicant.

§. CLVI.

Eodem denique modo ſe habet *pſeudo-iuſtitia, & pſeudo-charitas.* Videas quosdam iuſtitiae aequitatisque tenaciſſimos: ſed ideo, quod intelligant, ad exiſtimationem conſeruandam hanc laudem conferre plurimum. Qui enim palam iniuſtus eſt, & verbis factisque alios fallit, nullo inter homines loco eſt, contemptui omnium & odio expoſitus. Laedere alios verbis aut factis, nonnulli religioni ſibi videntur ducere, ſed quod videant, plurimis ſi hoc faciant, ſe exponi periculis. Non enim impune ſemper laceſſere alios licet. Ad quaeuis humanitatis officia proni ſint alii, commodaque aliorum quouis modo promouere parati, ſed ſua intereſſe putant, fauorem & beneuolentiam eorum hac ratione captare. Nihil hic, quod verae virtutis laudem mereatur.

§. CLVII.

Coecus admodum ſit, & rerum parum intelligens, ſi quis naturae hic non animaduertat fallaciam: quamuis plurimi non animadvertant. Qui viri ſaltem honeſti & iuſti laudem tuetur, qui gloriam captat, aut incommoda, quae hominum vitia comitantur, euitat, qui peccata fugit, ne nullo omnino apud alios loco ſit, qui bene aliis facit, illorum vt impetret gratiam & fauorem, nihil facit, quod homo irregenitus facere nequeat. vid. *Matth. V, 46. 47.* Studium vero ad voluntatem Numinis ſe componendi dum deeſt, vera etiam deeſt virtutis chriſtianae indoles.

§. CLVIII.

Virtutes iſtae apparentes, quarum praecipuas indicauimus, & in quibus vel maxime naturae fallacia conſpicitur, plurimas quidem habent cauſſas. Namque & poenae metum, & gloriae cupiditatem, & edu-

& educationem quoque ac consuetudinem, imitationemque, plurimum huc facere, iam indicauimus. Haud vltimum vero inter eas locum diuersarum propensionum prauarum occupat coniunctio, cuius hunc inter alia interdum effectum esse, itidem iam supra diximus, vt alterius vis nimis excedens per alteram temperetur, impetusque cohibeatur, vnde, accedentibus deinceps aliis caussis, virtutis quaedam externa species oritur, tanto facilius deceptura hominem, quo plures probi videri, quam esse, malunt.

CAPITIS PRIMI
SECT. V.
DE
DISCRIMINE NATVRAE ET GRATIAE QVOAD FACVLTATEM IMAGINATIVAM.

Σύνοψις.

PEr imaginatiuam facultatem quid intelligatur? §. I.
Quomodo ad eam concurrat corpus? §. II.
Mens in imaginando se vel passiue habet, §. III.
vel actiue, §. IV.
Vnde colligitur, quo pacto imaginatio differat ab intellectu puro, §. V.
& a memoria, §. VI.
vt & a sensibus externis, §. VII.
Quousque mentis directio in imaginatione procedat, & quod subinde cesset, §. VIII.
Associatio idearum in imaginatione, quo pacto se habeat, §. IX.
Imperium imaginationis, §. X.
Eiusdem communicatio. §. XI.
De ingenio & iudicio, §. XII.
Viriusque discrimen, §. XIII.
Ingeniorum diuersitas, §. XIV.
Memoria sensualis, §. XV.
Imaginatiuae facultatis, secundum naturam consideratae, corruptio in eo conspicitur, quod non in omnibus eodem modo se habeat, §. XVI.
item in eo, cum mens directione sua priuatur: quorsum & enthusiasmus pertinet, §. XVII.
Enthusiasmum verum & naturalem, esse morbum mentis, §. XVIII.
Caussa enthusiasmi proxima & remota, §. XIX.
Enthusiasmum ad omnes mentis facultates, immo ad ipsum etiam corpus se extendere, §. XX.
Distinguendi ab eo sunt motus vere diuini credentium, §. XXI.
Quo pacto ab eo differat fanaticismus, §. XXII.
Et hunc morbum mentis esse grauissimum, §. XXIII.
In associatione imaginum, itidem imaginatiuae facultatis corruptionem, conspici, §. XXIV.
vt & in imperio imaginationis in reliquas mentis facultates, §. XXV.
itemque in eius communicatione, §. XXVI.
Naturae denique corruptionem in ingenii, iudicii, memoriae defectibus se exerere, §. XXVII.
Magna hinc conuersionis, vitaeque christianae oriri impedimenta, speciatim ex peruersa obiectorum repraesentatione, §. XXVIII.
item ex nexu imaginationis ac affectuum, §. XXIX.
vt & ex imperio eius in intellectum, §. XXX.
denique ex imaginationis, quae in diuersis deprehenditur, diuersitate, §. XXXI.

Quo pacto secundum gratiam se habeat imaginatio: & quod vno impetu emendari nequeat, §. XXXII.

Praui imaginationis repraesentationibus, quouis modo resistit homo regenitus, §. XXXIII.

Qua ratione imaginatiua facultas vtcunque emendari queat, §. XXXIV.

Plurimum huc confert adfectuum emendatio, §. XXXV.

Imaginatiuae facultatis in quo consistat emendatio, §. XXXVI.

item ingenii, iudicii, & memoriae, §. XXXVII.

Imbecillitatem harum facultatum prorsus tolli nequeunt, §. XXXVIII.

Fallacia naturae circa imaginatiuae facultatis emendationem: & primo quidem in eo, quod homines irregeniti etiam turpium imaginum repraesentationes quandoque auersentur, §. XXXIX.

deinde in eo, quod per causas naturales mutatio quaedam in imaginatiua facultate contingat. §. XL.

item, si quis per consuetudinem vitiorum quorundam in hac facultate expers censeatur, §. XLI.

denique si quis defectuum, qui in aliis conspiciuntur, expers sit, §. XLII.

§. I.

PEr *imaginatiuam facultatem* intelligimus facultatem mentis, imagines per sensus externos ope spirituum animalium impressas, percipiendi, considerandi, separandi, componendi, dirigendi, aliaque ratione circa eas versandi. Vnde quidem patet, ad facultates, quas *mixtas* philosophi vocant, & in quibus mentis cum corpore concursus conspicitur, hanc referendam esse.

§. II.

Obiectum itaque huius facultatis sunt imagines, per sensus externos, ope spirituum animalium, impressae. Organa enim sensuum externorum per obiecta externa mouentur: motus ille per neruos sensorios, ope spirituum animalium, ad cerebrum vsque continuatur: tum certae imaginis fit impressio. Et haec quidem omnia ex parte corporis fiunt. Mens autem motus istos percipit, & ea agit, quae suarum sunt partium.

§. III.

Constat nimirum, quod mens nostra in imaginando vel *passiue* se habeat, vel *actiue*. Passiue, cum imagines percipit, siue hoc fiat, cum primum per sensus externos earum fit impressio, siue sua sponte imagines istae recurrant, quod quidem varias ob causas contingere potest, maxime vero, si per crebram earundem imaginum repetitionem & consuetudinem, spiritus animales ad eosdem motus quam facillime concitentur. Vbi quidem subinde contingit, vt vel inuitis imagines obuersentur, animusque in iis amouendis, omnem frustra collocet operam. *

* Huius obseruationis vsus per omnem vitam, maxime christianam, latissime patet. Experientia enim quotidiana docet, quod piis etiam & sanctis hominibus rerum turpium imagines praeter illorum voluntatem, imo maxima cum ipsorum detestatione, offerantur. Idque quin ex causis etiam naturalibus fiat, nemo harum rerum peritus dubitauerit: etsi non negem.

negem, infernalem etiam hic concurrere genium, vt deinceps dicetur. Haec autem euitare vix poterunt incommoda, qui ante conuersionem prauis diu multumque delectari fuere cogitationibus. Vnde simul patet, quam imprudenter agant, qui vitae emendationem diu differunt. Quo tardius enim homo ad salutare istud opus accedit, eo plures superare primum necesse habet difficultates, & eo grauiores deinde experitur tentationes, natura ad eos repetendos motus prona, quibus antea adsueta fuit.

§. IV.

Actiue mens nostra hac in re ita versatur, * vt imagines per sensus impressas consideret, componat, seiunget, dirigat: immo, vt, si obiecta externa, quae sensus feriunt, absint, eas resuscitet, conseruet, iisque ad varios motus atque adfectus excitandos, augendos, imminuendos, compescendos, vtatur.

* In quantum itaque mens in imaginatione actiue se habet, imaginatio dependet ab ipsa mente, non quidem a voluntate, vt MALEBRANCHIVS perperam docet, sed praecipue ab intellectu, ita, vt quotics volumus, & cetera requisita adsint, toties certae imagines se nobis sistant, quas intellectus contemplatur, componit, diuidit, dirigit. Non aliter autem sentire MALEBRANCHIVS potuit, cum omnem actionem intellectui deneget, eamque soli tribuat voluntati. Perperam quidem, vt alibi demonstratur. Legenda sunt ea de re, quae habet *lib. 2 de inquirenda veritate, cap. 1. §. 2. p. m. 127.* add. WESENFELDIVS, in *georg. anim. & vitae, cap. 2. §. 15.*

§. V.

Ex dictis facile colligere licet, quo pacto imaginatio, tum ab intellectu, * tum a memoria, tum a sensibus externis differat. Intellectus namque purus versatur circa res immateriales, & incorporeas, vti sunt abstracta, vniuersalia, moralia, spiritualia: imaginatio contra, circa res corporeas, materiales, singulares, in sensus externos incidentes. Interim si ipsas mentis operationes, cogitationesque spectes, quae intellectus puri sunt, cum iis, quae ad imaginatiuam pertinent, ita plerumque sunt permixta, vt vna saltem videatur esse facultas. Hinc & contingit, vt vni quandoque tribuatur, quod ad alteram pertinet: & cum intellectus purus difficilius se exerat, homines res spirituales etiam & immateriales, sub notionibus & conceptibus corporeis, & materialibus, sibi proponant, vt deinceps dicetur.

* Errant itaque omnino, qui inter intellectum & imaginationem, nullum discrimen intercedere existimant. Hi non satis ad ea, quae in mente humana peraguntur, mihi attendisse videntur. Discrimen vero illud praeter alios eleganter exposuit auctor *artis cogitandi, part. 1. cap. 1. p. 4.* cuius hac de re hic legisse verba, neminem poenitebit: *Homines*, inquit, *post peccatum, vti a diuo Augustino obseruatur, ita assueuere rebus tantum corporeis, (quarum imagines per sensus ingressae cerebro imprimuntur) considerandis, vt pars maxima iudicent, nihil se posse concipere, quod nequeant etiam imaginari, hoc est, tanquam rem corpoream contemplari: quasi vero nullum aliud haberemus cogitandi & concipiendi genus. Cum e contra nemo possit ea, quae apud mentem suam sunt, attente considerare, quin statim agnoscat, se multa concipere, omni corporea imagine prorsus destituta, discrimenque percipiat inter imaginationem & intellectionem puram. Cum enim e. c. triangulum imaginor, illud non solum concipio tanquam figuram tribus lineis rectis comprehensam, sed insuper has tres*

lineas

lineas vi & interna mentis applicatione, tanquam praesentes considero, quod proprie imaginari *est. Quod si cbiliogonum vellem considerare, verum quidem esses, me eadem facilitate concipere, illud esse figuram mille lata habentem, qua prius cognoueram, triangulum tribus lateribus constitisse; illius tamen figurae mille latera imaginari non possum, illaque tanquam praesentia, mentis, vt ita dicam, oculis contemplari:* & quibusdam interiectis: *Hoc etiam euidentius deducitur e multarum verum considerutione, quas clarissime valemus concipere, cum tamen eas nullatenus imaginatione assequi possimus. Quid enim clarius ipsa cogitatione, dum cogitamus, concipimus? Impossibile tamen est, cogitationem imaginari, villamue illius picturam in cerebro effingere. Quaenam etiam affirmationis* est, *& negationis*, non est, *particularum in cerebro depingi possunt imagines? Vterque tamen, tum qui affirmat, tum qui negat, terram esse rotundam, easdem in imaginatione res expressas habet*, terram *scilicet & rotunditatem. Ille affirmationem bis adiicit, quae mentis actio est, quam sine omni imagine corporea concipit: hicce contra negationem, quae est alia mentis actio, & quae multo minus depingi potest.* Haecce auctoris doctissimi verba hic adferre visum, quod non temere a quoquam intellectus & imaginationis discrimen expositum sit, nec exponi, vt puto, possit luculentius. Interim certissimum tamen est, homines plerosque intellectum & imaginationem inter se confundere, aut potius, sola imaginatione res concipi & repraesentari, credere. Cuius quidem rei variae sunt caussae, easque inter haud vltima, quod notante quoque AVGVSTINO, vti antea obseruatum, rebus tantum corporeis considerandis plerique mortalium adsueuerint. Hinc vero porro factum, vt omnibus obiectis mentis, nomen *imaginis, ideae, conceptus*, datum, confirmatique inde in isto errore sunt quamplurimi, intellectum circa corporeartum tantum rerum imagines occupari. Recte hoc & erudite etiam ex theologis obseruauit IVSTVS CHRISTOPHORVS SCHOMERVS *theol. moral. cap.* 3. §. 8. *pag.* 73. *Cum enim*, inquit, *de re aliqua cogitamus, plerumque nobis aliquam eius imaginem mente pingimus, vel qualem vidimus antea, vel ex iis, quae vidimus, compositam. Vnde fit, vt nomina conceptus, ideae, speciei, cogitationibus data sint, quae cum de omni intellectione, vel intellectus obiecto, vt in mente est, dicuntur, intellectionem cum imaginatione confundimus, quasi omnium cogitationum tales sint in mente imagines, & sine illis nihil intelligatur.*

§. VI.

A memoria scilicet sensuali differt imaginatiua facultas, quod illa imagines iam velut oblitteratas denuo resuscitet, & menti repraesentet: haec vero imagines nondum oblitteratas pro obiecto habeat, siue durante adhuc praesentia obiectorum externorum, siue remotis quidem & absentibus eiusmodi obiectis, sed motu per ista obiecta excitato, nondum cessante. Vnde nonnulli imaginationem, continuationem esse sensuum externorum, asserere non dubitant. Sed addendum tamen, operationes mentis circa imagines a memoria resuscitatas, itidem interdum imaginationis nomine venire.

§. VII.

A sensibus denique externis differt imaginatio, quod illi supponant, externi cuiusdam obiecti praesentiam: cum imaginatio contra absente etiam obiecto eiusmodi externo, officium suum peragat. Ipsa vero perceptio mentis, quae fit, cum sensus per obiecta externa moventur, nondum absoluit imaginationem. Interim obseruandum, eo

for-

Digitized by Google

fortiorem esse imaginationem, quo recentior est impressio per sensus externos facta: eo magis etiam excitari, & ad idem obiectum repraesentandum proniorem reddi, quo saepius sensûs externi per eiusmodi obiecta mouentur: debilitari contra & imminui, quo longius temporis spatium post impressionem per sensus factam, interceſſit.

§. VIII.

Cum menti directionem quandam imaginum tribuimus, id ita accipiendum, quod subinde in istius directionis exercitio vehementer turbetur, vnde insignis eius infirmitas eluceſcit. In motum enim vehementiorem & extraordinarium si concitentur spiritus animales, tanta impressionis inde factae vis est, vt resistere mens nullatenus queat, sed vna abripiatur, & imperio velut ac directione excutiatur. Vnde absurdae & ineptae imaginationis effectus quamplurimi, saepe longe tristissimi. Idque & per morbos corporis, & per adfectus vehementiores contingere potest: habetque ista imaginationis perturbatio gradus suos diuersos, mentemque aut qua omnes, aut qua certas saltem operationes, * directione sua spoliat. Quae omnia probe obseruanda, ne diuina statim aut supernaturalia existimemus, quae forte inusitata in his nobis videntur.

* Possem haec omnia latius explicare atque confirmare, si nostri nunc instituti ratio permitteret, in philosophorum campos excurrere. Sed id praetermittere non possum, quod de imaginatione ex parte saltem, quoad certa obiecta, perturbata, ex parte & quoad reliqua obiecta, sana & recte se habente, subiunxi, id aliis quoque iampridem obseruatum esse. At enthusiasmi quaedam phaenomena explicanda, hoc itidem adsumit HENNINGIVS IOANNES GERDESIVS, *in schediasmate de enthusiasmo cap 2. sect. 1. Habet*, inquit, *certa quaedam melancholiae species hoc sibi peculiare, vt homo in vna aliqua re deliret, in reliquis indicium satis constans possideat, quod multis exemplis probant* SENNERTVS, HVARTVS, FYENVS, *aliique. Hinc videmus, enthusiastas interdum pie ac consentanee, facunde ornateque loqui, iudicio ciuili politica, practica, & oeconomica, perquam consistente pollere, vt multi, hunc exteriorum facultatum ornatum videntes, fidem illis in rebus etiam ineptis adhibeant; quantum vero ad hoc vnum, quod se immediate a Deo inspiratos credunt, quod nonnulli eorum professi sint, se esse paracletum, angelum e caelo missum &c. hoc certe in istis hominibus aeque verum, sed longe deterius delirium est, quam si quis seipsum taurum gallumue esse imaginetur, cum tamen omnium mortalium sensibus manifestum sit, esse illum hominem &c.*

§. IX.

Nec praetermittendum, quod de associatione imaginum, nonnulli tradunt. * Quae enim per sensus externos fit impressio, ita comparata est, vt haud raro plura simul se offerant sensibus obiecta. Imaginationis itaque ea est ratio, vt, si vnum istorum obiectorum, quae simul exhibita fuerunt, se menti sistat, statim reliquorum obiectorum succurrant imagines. Hinc & contingit, vt, si forte fortuna obiectum

aliquod, licet minoris momenti, exhibeatur ex iis, quae coniuncta fuerunt, cum impreſſio iſta fieret, ſtatim reliqua ſe menti exhibeant, etiam ea, quae vel minime nobis exhiberi vellemus. Immo etſi non ex eodem obiectorum numero ſit, quod nobis occurrit, ſi modo ſimilitudinem quandam habeat cum vno alteroue obiecto, quod praeſens fuit, cum impreſſio iſta fieret, ſtatim & reliquorum obiectorum recurrunt imagines. Id quod praecipue contingit, cum impreſſio vehementior fuit, & cum adfectu quodam coniuncta: quemadmodum rurſus vel ex minimi obiecti, eorum quidem, quae tum praeſentia fuerunt, repraeſentatione, ſimilis ſtatim excitatur adfectus.

* Vt doctrinam de *aſſociatione idearum* ſeu *imaginum* paulo accuratius inueſtigarem, occaſionem mihi praebuit vir ſubtiliſſimi ingenii, IOAN. LOCKIVS, qui inter philoſophos, quantum mihi conſtat, primus fuit, qui hac de re, quod operae pretium fuerit, tradidit, de *intellectu humano lib. 2 caſ. 33. pag. 486. ſeqq.* Inſignem autem doctrinae huius vſum, tum in ciuili, tum in chriſtiana vita deprehendi, cum per eam ad dubia quamplurima expedite reſponderi queat. Quid mihi itaque de ea in mentem venerit, paucis exponam. De ideis ſeu imaginibus rerum corporearum nobis ſermo eſt: in his enim ſi non vnice, ſaltem praecipue, nexum eiusmodi atque aſſociationem deprehendi, exiſtimo. Ea vero connexio idearum dupliciter ſe habet: vel enim connectuntur imagines ſeu ideae, quae coniungi debebant, vel coniunguntur, quae non debebant coniungi, & ſua natura etiam nullam connexionem inter ſe habebant. De poſteriori connexione hic praecipue ſermo eſt, cum in priori nihil occurrat, cuius reddere rationem pronum non ſit. Et haec quidem idearum aſſociatio, vt LOCKIO etiam bene obſeruatum, duplici potiſſimum fit ratione, vel arbitrio ſtudioque hominum, vel caſu. Ad prius quod attinet, id varia ratione fieri poteſt. Per educationem, converſationem, aliasque cauſſas contingere poteſt, vt certas ideas coniungere inter ſe adſuefcat homo, eo deinceps effectu, vt recurrente vna, altera ſtatim etiam non cuti ſe offerat. Multum huc confert, ſi cum adfectu quodam acceperimus, quae ab aliis ſunt tradita. Sic ſi per praeceptores auctoris cuiusdam aut libri notitia nobis obtigerit, cum eiusdem laude aut vituperio coniuncta, vix vnquam iſtius libri aut auctoris recurret idea, vt non ſimul laudis etiam aut vituperii idea reſuſcitetur. Pratis praeterea propenſionibus, adfectibusque hinc ortis inducti homines, varias ipſi fingendo ſaepius ideas connectunt, vt aut voluptatibus ſuis, aut ambitioni, aut ire, imaginaria, obiecti cuiusdam repraeſentatione, ſatisfaciant. Quod ſi ſaepius iſtam repraeſentationem reperierint, arctiſſime eandem ideae inter ſe connectuntur, vt vna deinceps recurrente, aut reuocata, ſua ipſa, nobis etiam inuitis, recurrat altera. Sed ſaepius etiam hoc fit caſu, velut quodam fortuito. Si enim forte fortuna obiectum offeratur, cuius vehementiori quadam ratione imprimatur idea, plerumque contingit, vt alia obiecta, quae vna eo tempore adfuerunt, ſimul imprimantur, idque eadem ratione, vt vnius obiecti, etſi minus principalis, idea recurrente, ſtatim etiam reliquorum obiectorum menti ſe exhibeant imagines. Sane, non in quauis hoc fit obiectorum repraeſentatione, ſed, vti dixi, in tali, quae cum vehementiori quadam & velut extraordinaria impreſſione fuit coniuncta. Pone, aliquem prima vice ingredi in vrbem, cuius viſendae iam pridem magno flagrauerit deſiderio: pone, plurima ſimul illi ſe offerre obiecta. Contingere iam, vt iſtius ingreſſus non temere recurrat idea, vt non reliquorum, ſaltem quorundam obiectorum, quae vna exhibita fuerunt, e. g. comitum, quitum adfuerunt, aedificiorum, quae primum oculis ſe obtulerunt, & reliquorum, rerum ſe iſtiant imagines. Eodem modo res ſe habet, cum impreſſio facta eſt comitante adfectu quodam vehementiori. Sic, ſi quis forte homicidio perpetrato interfuerit, vix aut homicidii recordabitur, vt non perſonarum, quae adfuerunt, loci, temporis, & reliquarum circumſtantiarum recurrant ideae: & vice verſa, ſi

loci

loci aut temporis, aut perſonae cuiusdam, quae tum adfuit, idea recurrat, ſtatim reliquorum, quae vna exhibita fuerunt, reuocabuntur imagines. Et ita in aliis quamplurimis res ſe habet. Et hinc facile intelligetur, cur non ſemper haec aſſociatio idearum locum inueniat, nec in omnibus vno eodemque modo ſe habeat, cum in quibusdam fortior impreſſio eſſe queat, remiſſior in aliis: & propenſionibus etiam, adeoque & adfectibus, mirum in modum inter ſe differant homines. Id vero praecipue obſeruatu dignum, quod non modo ideae ſeu imagines inter ſe connectantur, vt recurrente vna, aut ſimili imagine, recurrant & aliae: ſed & quod ideae cum adfectibus ita connectantur, vt recurrente idea quadam, quae, cum adfectus quidam vehementior excitaretur, adfuit, recurrat etiam adfectus, etſi ceteroquin idea iſta cum iſto adfectu nullam videatur habere conuenientiam. Notiſſimum eſt, quod idea loci ac temporis, per ſe non poſſit producere adfectum. Interim tamen conſtat, quod ad ideam loci aut temporis ſubinde, vel nobis non aduertentibus, adfectus quidam excitentur, idque propter idearum atque adfectuum connexionem. Loci, in quo magnum aliquis ſubiit infortunium, vix quisquam recordabitur, vt non adfectus cieatur triſtitiae. Diei, quo quis inſigni affectus fuit beneficio, aut ſingularem laetandi habuit cauſſam, vix vnquam nobis ſe exhibebit idea, vt non adfectus etiam laetitiae quodammodo excitetur. Hinc videas nonnullos diei dominicae, aut feſtorum quorundam, aliquando non ſine certis adfectibus reminiſci. Obſeruationis huius, vt antea diximus, vſus lariſſime patet. Namque multarum rerum, quae abſconditae videntur, aut ad longe alias cauſſas v. g. ſympathiam aut antipathiam referuntur, rationes hinc reddi quam expeditiſſime poſſunt. Si quis prima vice nobis innoteſcat homo in negotio, quod moleſtiam creet, iramque aut odium excitet, continget facile, vt is, licet nulla ſua culpa, nobis inuiſus ſemper ſit, eadem idea ſemper eundem concitante adfectum, niſi nexus iſte diuturnitate temporis, vel aliis intercedentibus cauſſis, diſſoluatur. Vnde prudentiae erit, eiusmodi ſubterfugere negotia, quae adfectus ſimiles, nobisque damnum aliquando allaturos, in aliis excitare poſſunt. Quam vero neceſſaria ſit haec obſeruatio in vitae chriſtianae praxi, experientia quemuis condocere poteſt. Rationem hinc reddere licet, cur rerum turpium ideae vel inuitis ſaepiſſime exhibeantur, prauique excitentur adfectus. Ob idearum ſcilicet tum inter ſe, tum cum adfectibus connexionem fieri aliter nequit, quam vt vna idea reſuſcitet aliam, cum qua ſimul impreſſa fuit, aut cum qua etiam ſimilitudinem quandam habet, ſimilesque etiam ideam ſequantur motus. Hinc piis etiam quandoque & regenitis, quotidie cum prauis cogitationibus & motibus illicitis eſt colluctandum: apud irregenitos autem noua quotidie, peccatis ſe illaqueandi, inde oritur occaſio. Id quod profecto mortales cautos reddere debebat in ſenſuum externorum vſu, & cogitationum ſuarum directione. Cumque iuuenes praecipue aut ex periculi ignorantia, aut lenitate quadam animi, facillime & frequentiſſime hac in re peccare ſoleant, illorum, qui moribus eorum formandis praefecti ſunt, eſt officium, ſaepiſſime eos huius rei admonere, ne pro lubitu coniungendo ideas, easque in iſta coniunctione repetendo, aut occaſionem per rerum turpium adſpectum ſe oblectandi, captando, vel non euitando, hocce ſibi incommodum attrahant, in quo amouendo per omnem deinceps vitam fruſtra ſaepius laboratur. Pari ratione multum haecce doctrina conducit, ad fallaciam naturae, in rebus ſpiritualibus detegendam. Contingere ſcilicet poteſt, vt ob idearum & adfectuum connexionem, ad ideam quandam temporis, adfectus triſtitiae aut laetitiae recurrat, cum forte circa verbi diuini meditationem ſunt occupati homines. Hunc adfectum laetitiae, aut triſtitiae, ſi ſtatim pro adfectu quodam ſpirituali habeant, miſere turpiterque decipientur. Sed mitto reliqua.

§. X.

Imaginationis etiam cum tanta vis ſit, vt per eam reliquae mentis facultates in ſuo aliquando exercitio impediantur, factum inde, vt eidem imperium aliquod tribui ſoleat. Admodum quidem improprie. Impeditur autem per imaginationem ipſe quandoque intellectus, ſi

per eam caligo illi velut offundatur, quo minus iuſtum rebus pretium ſtatuere, & ſecundum veri rectiue regulam, de cunctis iudicare queat. Id quod exemplo hominum, adfectu vehementiori abreptorum, ſatis patet. De voluntate idem cenſendum, quae ſubinde adfectibus cum imaginatione conſpirantibus, reſiſtere nequit. Immo & de ſenſibus externis, qui ſuo quandoque non recte fungi officio videntur, ſi vehemens imaginationis agitatio cuncta turbet *

* Quod magna imaginationis in intellectum pariter ac voluntatem vis ſit, nemo forte harum rerum vtcunque peritus, in dubium vocauerit. Sed quod de ſenſibus externis diximus, experientia docet, cum homines in adfectu vehementiori conſtituti, audire ſibi ſaepius atque videre videntur, quae reuera non audiunt nec vident. Nec tamen haec eo vsque extendenda ſunt, vt *in* iis, quae exploratae veritatis ſunt, ſine cauſſa ſufficiente, externis ſenſibus fidem derogemus, quod BALTHASAREM BECKERVM feciſſe conſtat, qui hac de re paſſim diſſerit, in *mundo faſcinato*, ſpeciatim *lib. 4. cap. 1. §. 9. ſeqq. p. 6. ſeqq.* & alibi.

§. XI.

Non modo in mentis noſtrae facultates, ſenſusque externos, immo & ipſum corpus, ſingularis quaedam vis imaginationis ſeſe exerit, ſed & in alios homines. * Vſu namque compertum eſt, inſigni & excellenti imaginationis facultate pollentes, ſiue litteris quid conſignent, ſiue verba ad alios faciant, ſubinde alios ita percellere, & in ſui admirationem rapere, vt, licet ſolidis rationum momentis deſtituantur, ſuffragantes eos tamen, dictisque ſuis adplaudentes habeant. Quod qui parum penſi habent, a ſolidis ſuperficiaria, vera ab apparentibus, ſiue dicta, ſiue ſcripta aliorum diiudicanda ſint, vix diſcernere potuerunt.

* Vocare hoc nonnulli ſolent *communicationem imaginationis*, quae cum varia ratione fieri queat, nos tamen de ea nunc loquimur, cum per dicta aut ſcripta aliorum, vis imaginandi in nobis excitatur, ad ſimiles imagines concipiendas: vnde ſimiles quoque ſubinde motus atque adfectus ſequuntur. Vbi id ſupponendum, fortiori quadam imaginatione eum debere eſſe praeditum, qui aliorum excitare imaginationem cupit: ſed id quoque, non aeque ad imaginationem aliorum recipiendam omnes eſſe aptos: quosdam facilius hoc facere, quam alios: eos vero, qui iudicio pollent, plerumque quam difficillime aliorum imaginationem recipere. Atque id experientia docet, feminas hominesque plebeios, & iudicio deſtitutos, ludis ſcenicis, poetarum lectione, oratorum imaginandi vi excellentium eloquentia, magis commoueri, quam viros ſapientes, & iudicio praeditos. Qua vero ratione iſta communicatio fiat, facili negotio intelligitur, ſi ad naturam indolemque imaginationis attendamus. Initio ſcilicet conſtat, eos, qui alios mouere poſſunt, aut volunt, res, de quibus dicere cupiunt, viua, efficaci, & forti imaginatione ſibi ipſis exhibere, accedente plerumque adfectu. Namque ſine adfectu languet fere imaginatio. Adfectum vero vel imaginaria obiecti cuiusdam repraeſentatione in ſeipſis excitare, eiusmodi hominibus haud difficile. Tum vero accedunt voces, exprimendis, quas conceperunt mente, imaginibus, aptae. In quibus natura itidem plurimum valet, cum ſermo figuratus, & ad rem viuis coloribus exprimendam aptus, ab imaginatione potiſſimum ac adfectibus originem trahat. Et ſi eiusmodi homo non loquatur eleganter, & ſecundum regulas artis Gramma-

Grammaticae, loquetur tamen efficaciter. Tandem vox, vultus, geſtusque imaginationis repraeſentationi conformes, & adfectus intus latentes, prodentes, auditores facile vna abripient. Ita enim excitata primum attentione, ſimiles mox imagines ſibi formant, adfectus mox ſimiles producturas, & per adfectus iterum fouendas, corroborandas, & altius imprimendas. In hunc ſtatum ſi ſemel mens deducta fuerit, ſepoſito plerumque iudicio, homines laudant, adprobant, extollunt, quae orator dixit, cunctaque vera, recta, ſolida exiſtimant, nec ſuſpiciunem erroris ab eo admiſſi mentem ſubire patiuntur. Quodſi inſuper ii, qui ſuam cum aliis communicant imaginationem, magnae ſint auctoritatis, & hinc etiam mentes noſtras facile ad attentionem, & dicta ſua cum veneratione quadam recipienda, excitare valeant, res eo facilius procedit. Recte hoc obſeruat, qui diligenter & accurate hocce argumentum pertractauit, MALEBRANCHIVS, de *inquirenda veritate, lib. 2. part. 3. cap. 2. p. m.* 245. Non vero tantum viua voce, aut exemplo, quod oculis intueri licet, actionibusque & geſtibus; ſed ſcriptis etiam, fit iſta imaginationis communicatio. Quae enim ex forti & viuida imaginationis repraeſentatione fluxere ſcripta, verbis inſuper ad rem apte repraeſentandam ſunt compoſita, non poſſunt non acriter & lectorum imaginationem mouere, ea ſubinde efficacia, vt in aſſenſum abripiantur, ſaltem in admirationem, etſi ſolidis rationibus auctor deſtituatur, quibus ſententiam ſuam probet. Hoc TERTVLLIANI, SENECAE, atque MICHAELIS MONTANI exemplo luculenter comprobat MALEBRANCHIVS *l. c. libr. cap. 3. p.* 285. Profecto dum TERTVLLIANI librum de *pallio* euoluo, ſtatim occurrit exemplum, ex quo res omnis euidenter intelligi poteſt. Defendere ſcilicet ſe volebat TERTVLLIANVS, quod pallium ſumpſiſſet pro toga. De mutatione itaque habitus diſſerens, in haecce erumpit verba: *diuerſa in vnum, ex demutatione diuerſa ſunt. Denique diuerſitatis diſcordiam vices foederant. Ita mutando erit mundus omnis, qui & diuerſitatibus corporatus, & vicibus temperatus. Noſtra certe mutatio, quod clauſis vel in totum Homericis oculis liquet, totum verſiforme eſt. Dies & nox inuicem vertunt. Sol ſtationibus annuis, luna modulationibus menſtruis variat. Siderum diſtincta confuſio interdum deiicit quid, interdum reſuſcitat. Coeli ambitus nunc ſub diuo ſplendidus, nunc nubilo ſordidus: aut imbrem ruunt, aut ſi qua miſſilia cum imbribus, dehinc ſubſtillum & denuo ſudum &c. p. m.* 133. Splendide haecce dicta quis neget? Accuratius contra ſi inſpicias, hanc ratiocinationem, non omnium probandam calculo, deprehendes: multae ſunt in mundo rerum vicisſitudines: ergo mihi pro toga ſumere licuit pallium. Huius vero de imaginationis communicatione obſeruationis, in vira quoque chriſtiana magnum eſſe vſum, facile intelligitur. Non enim tantum inde conſtat, quanto ſtudio & ſcripra & ſermones illorum fugiendi ſint, qui turpia parumque honeſta tractant: ſed quam caute etiam & prouide aut legendi aut audiendi ſint, qui errores varios rebus ſacris admiſcent, facileque eloquentiae oſtentatione alios inducunt, vt veris atque falſis aeque adhibeant fidem, & ad illorum nutum ſe circumagi patiantur in omne nefas, inque omne impietatis genus. Eadem vero etiam ratione contingit, vt adfectus ex cauſſis mere naturalibus excitentur, quos ſi quis ſtatim pro ſpiritualibus atque diuinis habeat, ſeipſum decipiet miſere.

§. XII.

Inter facultates mentis, quae corporis conſortium ſupponunt, referri etiam ſolet *ingenium* & *iudicium*. Pro corporis enim maxime diuerſitate diuerſimode hanc mentis vim, quae aut ingenii, aut iudicii nomine venit, ſe exſerere, manifeſtum eſt, & experientia docet: vnde vix veroſimile, hanc diuerſitatem ex ipſa mente eſſe repetendam.

§. XIII.

Ingenii autem vox diuerſimode accipitur. * Interdum enim ge-

neratim mentis virtutes, quae per naturam ei inſunt, omnes complectitur, quibus maxime ad litterarum ſtudia aut artes quascunque, vel grauioris etiam momenti negotia, aliquis aptus cenſetur: interdum ſpeciatim, facultatem res apte componendi, ordinandi, ex rerum collatione aliquid inueniendi denotat: & ita differt a iudicio. Iudicium enim, vti hic quidem vocem accipimus, facultatem ſecernendi, ſegregandique, vt quid verum, quid falſum, quid bonum, quid malum ſit, appareat, denotat. Vti autem ingenium, ſpeciatim ita dictum, tum maxime conſpicitur, cum viuida & inſigni aliquis praeditus eſt imaginandi facultate, ita contingit inde, vt imaginationis quandoque nomine veniat.

* Diuerſae iſtae vocis huius ſignificationes non negligendae ſunt, cum ad aliorum hac de re effata recte percipienda, hoc plurimum valeat, & varii etiam hac ratione facile euitari errores queant. In priori ſignificatione ſi vocem capias, ingenium illis etiam recte tribuitur, qui iudicio excellent, etſi ingenio ſpecialiter ſic dicto, quod tum nonnullis quandoque imaginationis nomine venit, deſtituti ſint. Contra ſi in altera, ſeu ſpecialiori ſignificatione, vox iſta capiatur, intelliges, quid ſibi velint, qui dicunt, iudicio quidem excellenti aliquem praeditum eſſe, ſed deſtitutum ingenio. Eadem ratione poetis quandoque κατ' ἐξοχὴν ingenium tribuitur, quod hi ſint εὐφαντασιώτατοι, hoc eſt, imaginandi vi prae ceteris polleant. Sed porro obſeruandum, interdum non tam ipſas facultates mentis, aut vnam earum, quam virtutes aut perfectiones, aut omnium, aut vnius, ingenii nomine venire. Etenim ſi ipſam facultatem diſcernendi, aut componendi rerum imagines, aut eas ſibi in memoriam reuocandi ſpectes, nemo mortalium ſine omni prorſus ingenio erit, cum quilibet ſaltem pro captu ſuo hoc facere poſſit: ſed ſi vſum huius aut illius facultatis, aut vel omnium, vel vnius excellentiam vel perfectionem, hac voce deſignes, plurimi profecto ingenii defectum palam prodent, tantum abeſt, vt eum diſſimulare queant. Et ita intelligendi ſunt, qui ingenium aut cum ARISTOTELE, per *vim animi perueniendi ad finem propoſitum*, aut cum ISIDORO, per *naturalem ſapientiam* definiunt, aut mentis ſolertiam, quam Graeci ἀγχίνοιαν dicunt, dexteritatemque percipiendi, cum iudicio, & memoria tenaci, ad ingenium requirunt. Nec aliud, quam praeſtantiam nobilitatemque ingenii, indicauit PLATO, dum illud *cor animae* vocauit, aut CICERO, dum *decus hominis* dixit. Idem CICERO multas eiusmodi perfectiones vno velut faſce complectitur, cum docilitatem memoriamque huc refert: *quae fere omnia*, inquit, *adpellantur vno ingenii nomine, easque virtutes qui habent, ingeniosi vocantur*; *lib. 5. de finibus num. 36. p. m. 149.* conf. quae ex OLIVARII *diſſertat. de ingenio*, refert IO. BAPTISTA DV HAMEL de *corpore animato. lib. 1. cap. 5. tom 2. opp. pag. 504. ſeqq.* add. noſtra diſſertatio de *cultura ingenii*, quae in *ſelectis iuris naturae & gentium* extat, *cap. 1. §. 8.* Iudicii vox itidem non vna eademque ratione ſumitur. Interdum enim ſecundam, quam vocamus, mentis operationem denotat, qua duas inter ſe ideas comparamus, interdum vero pro ipſa ratiocinatione ſumitur. At nobis pro facultate, obiecta quaeuis rite diſcernendi, ſumitur, vt, quid verum, quid falſum, quid bonum malumue ſit, appareat. Soletque ab obiectis, circa quae occupatur, diuerſas denominationes ſortiri. Hinc enim aliud *theoreticum* dicitur, aliud *practicum*. Quod enim nonnulli ad certas res diiudicandas aptiores ſint, quam ad alias, id ab vſu putiſſimum & exercitatione, ac conſuetudine prouenire, arbitror, quanquam & aliae concurrere cauſſae poſſint. SAMVEL PVFENDORFIVS *facultatem iudicatiuam* vocat, quod alii *iudicium* dicunt, eique *repraeſentatiuam*, quae aliis *ingenii*, aut *imaginationis* nomine venit, opponit, *lib. 1. de iure nat. & gent. cap. 3. §. 1.* add. IO. SCHILTERVS in *manuduct. philoſ. moral. ad iurisprud. cap. 4. §. 11.* cumprimis autem de

de ingenii atque iudicii discrimine, legendus est DANIEL GEORGIVS MORHOFIVS, *polybistor. litterar. lib. 2. cap. 1.*

§. XIV.

Quodsi in latiori ambitu vox ingenii capiatur, iudicium, imaginationem, seu ingenium specialiori significatione ita dictum, & memoriam etiam, complectitur. Cumque diuersi harum facultatum dentur gradus, aeque diuersimode inter se coniunctae sint, & consociatae, maxima inde ingeniorum oritur diuersitas, ad varios vitae humanae, sed & christianae actus, probe diligenterque obseruanda. * Cuius diversitatis ratio etiam in diuersa corporum constitutione, spirituum animalium indole & motu, educatione quoque, & aliis tum moralibus, tum naturalibus caussis, facile inuenitur.

* Magnam & infinitam fere ingeniorum esse varietatem, & experientia docet, & eruditis viris iampridem obseruatum est. Ex instituto hoc demonstrauit ANTONIVS ZARA, Aquileiensis, episcopus Petinensis, in *anatomia ingeniorum & scientiarum*, Venetiis anno MDCXV. edita; *speciatim sect. 1. membr. 1.* ne quid de IO. BARCLAIO dicam, in *icone animorum*, praesertim *cap. 10.* Nostra vero aetate in varietate ingeniorum enarranda luculenter versatus est IOAN. CHRISTIANVS LANGIVS, in *protheoria eruditionis humanae vniuersae, cap. 4. quaest. 40. p. 104. seqq.* Operae pretium faciunt, qui respectu praecipue ad litterarum studia habito, quaenam ad ea idonea, quaenam inepta sint, ostendunt, quod post IANVM HVARTVM in *scrutinio ingeniorum, cap. 2.* EDMVNDVM RICHERIVM, in *obstetricie animorum cap. 4. §. 7.* EVDONEM NEVHVSIVM, in *theatro ingenii humani, lib. 1. cap. 1.* aliosque, praestitit DANIEL GEORGIVS MORHOFIVS, *polybistor. litterar. lib. 2. cap. 1.* Sed nos quoque hac de re mentem nostram exposuimus, in dissertat. *de cultura ingenii, cap. 2. §. 8. seqq.*

§. XV.

Et memoria quidem, cuius hic mentionem fecimus, intelligitur non mere intellectualis, nec mere corporea, sed mixta seu sensualis: quae, vt ex supra dictis iam constat, in facultate, imagines impressas, iamque velut oblitteratas resuscitandi, consistit. Quodsi impressionis factae nulla remaneant vestigia, aut statim prorsus deleantur, memoriae quis laborare defectu dicitur. Idque cum ex cerebri maxime constitutione proueniat, vti haec corporis vniuersi constitutionem supponit, facile intelligitur, quod memoriae indoles diuersa e corporum varia conditione, sit repetenda. Sed vt resuscitari imagines queant, signa quaedam seu symbola, vel documenta accedere oportet, siue extrinsecus haec nobis adueniant, siue intrinsecus imago quaedam, quamcunque conuenientiam, cum alia imagine quae resuscitanda venit, habens, huic instituto inseruiat. Ista vero conuenientia cum multiplex & admodum diuersa esse queat, diuersas quoque rationes esse, quibus aliquid nobis in memoriam reuocamus, inde eluceſcit.

Pluri-

Plurimum vero huc confert aſſociatio idearum, antea commemorata. Per eam enim contingit, vt vna idea, quae cum alia imagine connexionem quandam habet, recurrente, altera facile illius beneficio reuocetur. Sed id quoque ex dictis liquet, vel nobis inuitis quandoque quarundam rerum imagines reſuſcitari, vti contra in noſtra neutiquam poſitum eſt poteſtate, imagines impreſſas plane obliterare, rerumque obliuiſci: * licet omnino aliquid ad memoriam rerum conſeruandam, aeque ac ad obliuionem inducendam, homo conferre poſſit. Vnde &, quousque eorum, quae recordatur homo, aut obliuiſcitur, rationem reddere teneatur, intelligitur.

* Hinc eſt, quod nonnulli diſtinguant inter obliuionem *naturalem*, & *voluntariam* ſeu *conuentionalem*. Hanc vocant, qua rerum, quarum naturaliter non obliuiſcimur, non recordamur in vindictam & vltionem. De naturali obliuione legi meretur TVLLIVS, *lib.* 3. *quaeſt. Tuſculan. num.* 35. Quod vero ad memoriam naturalem conſeruandam, aeque ac ad obliuionem naturalem inducendam, plurimum conferre homo poſſit, res ipſa docet. Si enim eandem imaginem ſaepius repetamus, eiusque veſtigia hac ratione profundius cerebro imprimamus, omnino memoriae ſuccurri, & obliuio impediri poteſt. Secus contra ſi nos geramus, raroque admodum aut nunquam imaginem repetamus, eius rei quod nos capiat obliuio, mirum non eſt. Et hinc imputationis, quae hic locum habet, ratio patet, de qua ex inſtituto agit illuſtris vir SAMVEL STRYKIVS, de *iure ſenſuum diſſert.* 9. *cap.* 1. add. IO. CHRISTOPHORVS BECMANNVS, *lin. doctrin. moral. cap.* 2. §. 19.

§. XVI.

Praemittenda haec, quae hactenus diximus, fuere, vt eo luculentius, naturae gratiaeque diſcrimen, in his omnibus pateat. Et ad naturam quidem quod attinet, intima eius corruptio & deprauatio hic etiam vel maxime eluceſcit. Cuius rei luculentiſſimum in eo conſpicitur documentum, quod imaginatio non in omnibus, nec in vno eodemque homine, ſemper ſit eadem, ſed pro aetate, ſeu, vitae ratione, gentium inſtitutis, maxime pro adfectuum diuerſitate, minim in modum variet. Namque ad adfectus quod attinet, arctiſſimo vinculo cum imaginatione eos connexos eſſe conſtat, hinc vt per imaginationem maxime iſti excitantur aut fouentur, ita ad imaginationem determinandam, rurſus plurimum conferunt.

§. XVII.

Luculenter etiam ſumma naturae hic ſe exerit corruptio & miſeria, cum mens directione imaginationis ſpoliatur, quod per varias cauſſas contingere poſſe, ſupra iam obſeruauimus. Hinc variae grauiſſimaeque mentis imbecillitates, quas inter eminet *enthuſiasmus*. Eo namque nomine, ſi in malam, vt plerumque ſolet, ſumatur partem, *

eius-

eiusmodi mentis significatur morbus, quo homines vehementiori imaginationis impetu abrepti, motus quosdam, aut perceptiones, repraesentationesue, etsi mere naturales, pro supranaturalibus atque diuinis habent, eosque a rectae rationis licet, scripturaeque sacrae regulis, valde aberrantes, ceu vitae doctrinaeque normam sequuntur.

* Verbum ἐνθουσιάζειν, vnde ἐνθουσιασμὸς, a voce ἔνθεος, seu ἔνθυς per contractionem, in *quo Deus est*, descendere, notum est. In scriptura sacra vox ista non occurrit: licet aliae locutiones, quibus idem significatur, passim sint obuiae, vt, cum de scriptoribus θεοπνέυστοις dicitur, quod φερόμενοι ὑπὸ πνεύματος ἁγίου, locuti sint, 2 *Petr. I*, 21. & de Stephano, quod fuerit πλήρης πνεύματος ἁγίου, *Actor. VII*, 55. Immo cum Paulus pro Ephesiis ita precatur: ἵνα πληρωθῆτε εἰς πᾶν τὸ πλήρωμα τοῦ Θεοῦ, *Ephes. III*, 19. Apud profanos vero scriptores, maxime PLATONEM, & Platonicos, vsus eius est longe frequentissimus, & plerumque in bonam accipitur partem, significatque *afflatum diuinum immediatum, qui hominem Deo plenum reddat*. Hinc PLVTARCHVS, *enthusiasmus*, inquit, *est illud, quod est diuinitate Deoque plenum, sicut* τὸ ἔμπνουν *illud, quod vino, &* τὸ ἔμφρονα *illud, quod sapientia plenum est; erot. p.* 76. At non semper, nec in omnibus verbis, eiusdem formae, eandem rationem esse, monet, exemplisque conducet MERICVS CASAVBONVS, in erudita de *enthusiasmo* commentatione, *cap.* 1, *pag.* 8. Speciatim, ad solam mentis illuminationem, vox haec refertur ab HESYCHIO, dum in *lexico*, *enthusiasmus*, inquit, *est, quando tota anima* ἐλλάμπεται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, *a Deo illuminatur* Vim quandam, motumque animi, seu impetum a Deo profectum, hac voce indicare videtur SVIDAS, dum enthusiasmum explicat, ὑπὸ ἐνθέου πνεύματος κατοχὴν, *a diuino spiritu occupari*. In malam partem apud profanos scriptores sumitur, cum ipsam maniam & insaniam denotat, vnde ἐνθουσιάζειν, quandoque est μανίαν ἔχειν; quod inde ortum nonnulli censent, quoniam vates ethnicorum, oracula dantes, fere semper furorem & mentis abalienationem patiebantur, aut saltem eiusmodi quid prae se ferebant. Haec aliaque de voce enthusiasmi, praeter alios etiam obseruauit HENNINGIVS IOANNES GERDESIVS, *in schediasm. inaugurali de enthusiasm. cap.* 1. §. 1. Enthusiasmum alio nomine *ecstasin* dici, idem docet: sed inter enthusiasmum & ecstasin maximum intercedere discrimen, ex dicendis patebit, licet interdum enthusiastae etiam in ecstasin rapiantur, aut rapi sibi videantur. Quidquid huius sit, de voce enthusiasmi, porro addendum, eam ab ethnicis, speciatim Platonicis philosophis, in ecclesiam christianam deriuatam esse, sed ita, vt in malam partem acciperetur. Messalianis enim, seu Enchitis haereticis id nomen impositum legitur. vid. THEODORETVS *hist. eccles. lib.* 4. *cap.* 11 In bonam partem ab vllo patrum eam adhibitam negant, qui harum rerum periti videri volunt. Quod de voce ἔνθεος intelligi nequit, quam ita nonnulli capiunt, vt, quod ea denotant, minime sit vituperabile. Sancti namque prophetae, ἔνθεοι προφῆται, audiunt THEOPHYLACTO in 1 *Cor. XII. pag.* 262. Et Christus ipse EVSEBIO vocatur: ἔνθεος καὶ ἱερὰν λόγον, *diuinum & coeleste verbum, hist. eccles. lib.* 1. *cap.* 4. *p.* 3. Vt reliqua eiusdem generis, quae afferri possent, mittam. Ex dictis autem diiudicare pronum est, quid de illorum censendum sit sententia, qui *enthusiasmum, in bonum & malum*, dispescunt. Praeeuntem hi sibi habent IO. HOORNBECKIVM, *in summa controuersiarum, lib.* 6. *pag.* 378. Et bonum quidem ille *a Deo* esse dicit, siue modo & via *ordinaria*, communem omnibus fidelibus & sanctis, qui a Dei spiritu aguntur & reguntur, *Ioan. III*, 8. 1 *Cor. XII*, 3. siue *extraordinarium*, qualis propheris & scriptoribus sacris contigerit, 2 *Tim. III*, 16. 2 *Petr. I*, 21. Malum vocat, quem a diabolo homines patiuntur, vel a suis propriis illusionibus, vel quando diuinum enthusiasmum fingunt sibi & pingunt, fictitium plane & mentitum. 2 *Thessal. II*, 11. Quae hic tenus quidem, si rem ipsam spectes, recte se habent, cum de affluxu immediato prophetarum virorumque θεοπνεύστων, vt & de moribus diuinis fidelium & sanctorum, qui illis via ordinaria contingunt, nullum sit dubium. Sed an hisce enthusiasmi nomen recte tribua-

tribuatur, merito dubites, cum & hodie plerumque in malam partem vox ista accipiatur, nec quod in bonam accepta sit, vllo ex antiquitate comprobati exemplo queat. add. GERDESIVS *l. c. cap. 1. p. 3.*

§. XVIII.

Loquimur de enthusiasmo *vero*, non *ficto*. * Qui enim eiusmodi quid fingunt, cuius se expertes esse ipsimet probe sibi conscii sunt, non enthusiasmi, sed impostura grauissimae rei sunt, poenis promeritis coercendi. De eo etiam loquimur enthusiasmo, qui ex caussis naturalibus, ** si non vnice (namque infernalem genium non procul hinc abesse nouimus) saltem ex parte, aut praecipue prouenit. Et hunc mentis morbum esse nemo dubitauerit, *** cum turbatis eius operationibus, in grauissimos errores, praeceps ruat homo.

* Fuisse omni tempore eiusmodi impostores, qui afflatus diuinos, & enthusiasmos prae se ferrent, quorum tamen expertes erant, historiarum nos dubitare vetant monumenta. Pseudo-prophetas veteris testamenti, qui verorum prophetarum, dicta, facta, gestus, imitabantur, ex horum fuisse numero, constat. Fuisse etiam apud gentiles, qui ἐνθουσιασμοὺς furoresque, & diuinos afflatus fingerent, non negauero: idque passim ostendit ANTONIVS VAN DALEN *de oraculis gentilium*, speciatim *dissertat. 1. cap. 6. pag. 159.* qui tamen vltra quam par est, progreditur, daemoniumque prorsus hinc remotam cupit operam. Quia in re illi suffragari nequeo, cum esse omnino inter gentiles potuerint ἐνθουσιάζόμενοι, accedente ad caussas naturales, singulari operatione daemonis: licet aliquando hominum etiam fraude & impostura, eiusmodi quid fingeretur. Praeterea inter principes rerumque dominos fuere, qui diuino impulsu ad res magnas gerendas se excitari, persuadere aliis voluerunt, aut quacunque ratione diuinitatis sibi conciliare opinionem, e re sua esse duxerunt. VARRONIS equidem apud AVGVSTINVM *de ciuit. Dei, lib. 3. cap. 4.* extat effatum: *vtile esse ciuitatibus, vt fortes viri, etiamsi falsum sit, ex diis genitos esse credant, vt eo modo animus humanus, velut diuinae stirpis fiduciam gerens, res magnas aggrediendas praesumat audacius, agat vehementius, & ob hoc impleat ipsa securitate felicius.* Quae dum scriberet VARRO, in mente habuisse Alexandrum Magnum, verisimile videtur MERICO CASAVBONO, de quo eiusmodi quid a vitae eius scriptoribus memoriae proditum sit, quod ex Ioue se genitum credidetit. Sed recte idem addit, non credibile esse, reuera Alexandrum eiusmodi quid sibi persuasisse, sed meram fuisse simulationem politicam, ad consequendum apud alios eo maiorem auctoritatem & obsequium, de *enthusiasmo cap. 1.* Nec defuerunt deinceps etiam inter christianos, qui suis cupiditatibus diuina obtenderent. Sed de istis impostoris, fictisque enthusiasmis, hic dicendi locus non est.

** Diuersa passim enthusiasmi solent species constitui. PLATO namque quatuor enthusiasmi facit species: μαντικὸν *diuinatorium*, τελεστικὸν *mysticum*, ποιητικὸν *poeticum*, & ἐρωτικὸν *amatorium*; *in Phaedro, pag. 265.* Non procul hinc discedit PLVTARCHVS *in erot. p. 77.* in quinque classes enthusiasmum dispescens, *diuinatorium*, *corybanticum*, *poeticum*, sub quo *musicum* simul complectitur, *bellicum* seu *martialem*, & *amatorium*. MERICVS CASAVBONVS, cum enthusiasmum *in naturalem*, & *supernaturalem* diuisisset, de illo ex instituto acturus, ad octo praecipuas eius species reuocat classes, quarum prima, *enthusiasmum contemplatiuum & philosophicum* complectitur, altera *rhetoricum*, tertia *poeticum*, quarta *precatorium* seu *supplicatorium*, quinta *musicum*, sexta *martialem* seu *bellicum*, septima *eroticum* seu *amatorium*, octaua denique *mechanicum*.

Diui-

Diuinatorii autem enthuſiasmi nullam iniecit mentionem, eo, quod ambigit, an eius aliqua ſpecies ſit mere naturalis, *de enthuſiasmo cap. 1. pag. 2. 13.* HENNINGIVS IOANNES GERDESIVS enthuſiasmum verum, *in naturalem, praeternaturalem, & supernaturalem* diſpeſcit. Naturalem iterum vel hominis ſani beneque valentis, vel aegri morboque laborantis, eſſe dicit. Sani beneque valentis enthuſiasmus naturalis, iuxta illum, eſt excellens quidam ingenii ardor, impetus & vis, cuius ille beneficio admiranda & ſingularia prorſus exequitur, vt Numinis quendam afflatum illi adfuiſſe videri poſſit. Enthuſiasmus naturalis hominis aegri, morboque laborantis, illi eſt ſingularis quaedam corporis praua diſpoſitio, ſaepe multum inſolita, & extraordinaria, orta ex melancholico, atrobilioſo, aut alio quodam morbifico humore, cuius vitio homo iſte ſingulares patitur raptus, affectibusque ſuis abreptus, lumen extraordinarium, reuelationesque diuinas, ſibi contingere credit, quin adeo peregrina ſaepe loquitur, perpetratque, vt facillime ſupernaturale quid, non tantum creduli & rudes, ſed ipſi etiam docti, rerumque periti, hic venerentur. Praeternaturalem enthuſiasmum vocat hominis a potentia quadam ſuperiori externa, raro angelica, hodie fere ſemper diabolica, realem occupationem, in hominum perniciem, regnique Sathanici ſtabilimentum. His denique addit enthuſiasmum ſupernaturalem, qui illi eſt interna & immediata mentis praecipue illuminatio, facta a Deo ipſo, in ſui nominis gloriam, hominumque ſalutem. Et huius praecipuos fructos eſſe dicit, prophetiam & miracula, de *enthuſiasmo cap. 1. §. 5. ſeqq.* An illae vbique recte ſe habeant partitiones, non inquiram: cum ſuper minutiis cum quoquam diſceptare, noſtrum non ſit. In latiori tamen quandoque, quam vſus fert, vox haec videtur ſumi ſignificatione. Quidquid huius ſit, omnino enthuſiasmi diuerſitas partim a cauſſa efficienti, partim ab obiecto prouenit. Illius reſpectu, alius *ſupernaturalis*, alius *naturalis*, alius *praeternaturalis*: huius intuitu, MERICVS CASAVBONVS naturalem, in *philoſophicum, rhetoricum, poeticum, precatorium &c.* dividit. Nobis de naturali, [illegible] eſt, ex cauſſis naturalibus prouenient, ſermo eſt, non excluſo penitus praeternaturali. *Quemadmodum* enim in praeternaturalibus etiam daemonis operationibus, plerumque naturae quaedam diſpoſitio adeſt, qua infernalis genius ad hominis perniciem vtitur, ita in iis rurſus operationibus, quae mere naturales ſunt, daemonis, nullam occaſionem hominem perdendi praetermittentis, quendam plerumque ſubeſſe concurſum, neutiquam dubitauerim. Naturae enim corruptae vitiis, ille ad opus ſuum peragendum ſemper vtitur. Et hinc patet, quo loco habendi ſint, qui a theologis ſpeciatim *enthuſiaſtarum* nomine inſigniuntur, & quorum ingentem catalogum texere ſolent, qui eccleſiaſticos annales condunt, & de quibus HOORNBECKIVS agit, *ſumma controuerſ. lib. 6. pag. 378. & ſeqq.* aliique, qui contra Enthuſiaſtas & Fanaticos calamum ſtrinxerunt. Ad obiectum porro quod attinet, licet in omni enthuſiaſmo, quocunque nomine veniat, naturae corruptio, turbatusque ordo, & mentis magna impotentia conſpiciatur, noſtrae tamen praecipue conſiderationis ille eſt, qui in rebus ad religionem ſpectantibus ſe exerit. Mattialem itaque, amatorium, mechanicum, non curamus. At qui circa religionem resque ſacras verſatur, itidem non vnius generis eſt, poſſeſque huc nonnullas ſpecies a MERICO CASAVBONO allatas, ſpeciatiori quadam ratione referre. Primo namque dubium non eſt, quin huc pertineat enthuſiasmus *diuinatorius*, de quo ex inſtituto CASAVBONVS agit, *l. c. cap. 2 per integr.* & cuius luculentiſſimum ſpecimen noſtra aetate exhibuerunt prophetae iſti Anglicani, quorum fama per omnem volitauit orbem, ſed quorum praedictionibus tum euentus non reſpondiſſet, eos in verorum prophetarum numerum referendos non eſſe, palam factum eſt. De diuinatione enthuſiaſtica prolixe hic diſquirit CASAVBONVS, an talis aliqua ex cauſſis naturalibus oriri queat? Sed eadem a me iam pridem pertractata quaeſtio eſt, in diſſertatione: *an naturali homines pollleant vaticinandi facultate?* vbi, quidquid pro naturali iſta vaticinandi facultate adſtruenda, ab hominibus impiis in medium adfertur, me ſatis diſcuſſiſſe arbitror. Interim experientia conſtat, homines quandoque enthuſiasmo correptos, ſibi facultatem vaticinandi vindicaſſe, ſibique perſuaſiſſe, ſe futura praedicere poſſe: ſed & maximopere in ea opinione fuiſſe confirmatos, ſi caſu quodam, quod fieri quandoque poteſt, praedictioni reſpon-

derit euentus. Huc praeterea pertinet enthusiasmus *contemplatiuus*, seu *philosophicus*. Philosophicus scilicet vocatur, quod philosophis, contemplationi deditis proprius sit: interim omnia enthusiasmi genera nonnulli solent hac voce complecti, quae aliquo modo ab intensione seu contemplatione mentis pendent, quae, quia philosophis magis propria sunt, nomine illo ideo designantur, licet nonnullis etiam accidant, qui nunquam aliam, quam naturalem, omnibusque ratione praeditis, communem, degustarunt philosophiam. Ita quidem CASAVBONVS *l. c. cap.* 3. *pag.* 41. Et sane vti olim philosophis quibusdam contingebat, vt in profunda rerum contemplatione defixi, in ecstasin velut quandam raperentur, ita illis, qui circa res diuinas versati sunt, multo frequentius contigit, vt extra se positi sibi viderentur, cessante tantisper sensuum externorum officio. Quod & quorundam mysticorum exemplo patet. Atque in hoc etiam statu, qui constituti sunt, si, quae sibi videre aut audire videntur, pro diuinis statim reuelationibus habeant, enthusiasmi rei sunt. Id vero, quo pacto ex caussis naturalibus fieri queat, eleganter explicat MERICVS CASAVBONVS, *l. c. p.* 45. quem omnino hac de re audire iuuat. Cum enim ex SCALIGERI mente ecstasin descripsisset, quod sit *priuatio officiorum animae sentientis, mouentis, & intelligentis*; talem ecstasin, addit, naturalibus corporis morbis, velut epilepsiae & similibus, communem esse, omnes medici concedunt. Quemadmodum & hoc, quod morbi iidem, plerunque paroxismo feruente, socias habent miras visiones, easque aliquando destitutas vlteriori effectu, quas distinctionis ergo, *ordinarias* appellabimus, aliquando vero impressiones quasdam in cerebro relinquentes, extra paroxismum quoque efficaces, adeo, vt homo, postquam ad se sensumque vsum, ac reliquas naturae functiones rediit, plene persuasus sit, visiones, quae in paroxismo illi obtigerunt, non *naturales*, ex vitio corporis oriundas, sed *veras & reales* esse. Hae impressiones, ita pergit CASAVBONVS, si fortes fixaeque sunt, vti in nonnullis, hominem saepius exponunt recidiuis ecstasium, aut febrium ecstaticarum, licet prima caussa, epilepsia nempe, aliaue, aut sanata iam sit, aut certe in praesenti remota. adeo, vt, quod primum symptoma esset corporis generatim male affecti, iam proprius sit cerebri morbus, quam speciem vocare licebit, *extraordinariam ecstasin*. Praeterea, solius melancholiae vitio homo potest fieri ecstaticus, & licet directa ecstasi non laboret, obnoxius tamen eiusdem effectibus, *impressionibus* nempe *ecstaticis*, & illusionibus cerebri. Obseruant enim cum philosophis medici, geminam esse melancholiam, quarum altera ex *vitio corporis* originem trahit, altera ex *vitio solius animi*, vt fit in iis, qui ex nimia deuotione, studio, aut amore, melancholici euadunt. Siue ergo ecstasis adsit, siue non, omnes eos tamen, qui visionibus vel internis, vel externis, ex caussis naturalibus ortis, afficiuntur, ita, vt respse veras certasque illas credant, sine vllo tamen fundamento, & ex mera imaginatione, eos, inquam, omnes, ecstaticis annumero. Ita CASAVBONVS *l. c. p.* 44 45. Et hactenus quidem recte, modo discrimen, inter enthusiasmum & ecstasin, illum aut praecedentem aut concomitantem, probe obseruetur. *Enthusiasmi* scilicet *contemplatiui* nomine ipsae illae visiones, aut imaginationis repraesentationes, impressionesque ecstaticae veniunt, si quidem homo sibi persuadeat, eas non tantum veras certasque esse, sed Deum etiam habere auctorem. Cessatio vero sensuum externorum ipsa, *ecstasis* vocatur. Et haec licet aeque ac ipsae visiones, repraesentationesque variarum imaginum, ex caussis naturalibus proueniat, vt optime a CASAVBONO ostensum, subinde tamen ex caussis supranaturalibus (quorsum virorum sanctorum ecstases, in scriptura sacra commemoratae, pertinent) aut praeternaturalibus contigisse; item ad caussas naturales, supranaturales & praeternaturales accedere posse, certum est. Quae omnia vt rite discernantur, caute omnino incedendum. Ceterum de ecstasi, de qua hac occasione prolixe & erudite CASAVBONVS, alibi ex instituto erit dicendi locus. Vt reliqua potius, quae huius loci sunt, persequamur, *rhetoricum* quoque *enthusiasmum*, in iis, qui circa res sacras & ad religionem spectantes, versantur, locum habere existimamus. Ipsi gentilium rhetores in prompta illa & copiosa dicendi facultate, iremque in cogitationum & verborum sublimitate, & efficacia orationis ad commouendos affectus, θεῖόν τι quaerebant. DIONYSIVS LONGINVS de Demosthene verba faciens: τοῦτά φησι, ὡς δεινότητά τινα ἐκφήματα, ἃ γὰρ ἄντο θεμιτὸν

θειοτέρα ἐνθουσιάσεις, *haec cenſeo, tanquam diuinitus immiſſa quaedam dona, humana enim dicere nefas*; περὶ ὕψους, *ſect.* 31. *pag.* 97. Idem LONGINVS quinque τῆς ὑψηγορίας fontes aperiens, praeter felicem quandam ſententiarum vbertatem, vel maxime in oratore requirit τὸ σφοδρὸν καὶ ἐνθουσιαστικὸν πάθος, *vehementem & enthuſiaſticum affectum.* Cumque quasdam partes in eloquentia diſciplina ſibi vindicet, nonnullae autem naturae indolique debeantur, adfectus quidem ita comparatos eſſe arbitratur, vt niſi diuinus quidam impetus accedat, omnes rhetoricae artis theſauros, omnes regulas atque praeſcripta, fruſtra iis concitandis aliquis impenderit. Finem denique argumento huic impoſiturus, denuo pronunciat, *adfectus tanquam a furore quodam procedere, & ſpiritu diuinum quid exhalante, vt orationi Phaebeum veluti vigorem adferant, concilientque, l. c. ſect.* 7. *ſeqq. p.* 14. *ſeqq.* Quae & ſimilia iampridem a me obſeruata ſunt, in diſſertatione de θεῖον ἐνθουσιῶν ſiue *de eo, quod in oratione diuinum eſt, ad illuſtrandam ſectionem* 31. *Dionyſii Longini*, anno MDCXCI. in hac ipſa academia Ienenſi habita. Quod ſi vero gentiles philoſophi & rhetores in eloquentia θεῖον τι agnouerunt, mirum non eſt, eos, qui circa res ſacras verſantur, ſi quid forte contingat illis, quod inuſitatum videtur, aut cuius cauſſas naturales non aſſequuntur, ad diuinos afflatus ſe recipere, & enthuſiaſmi reos fieri. Pono nimirum, quod fallantur, & pro diuino habeant, quod ex cauſſis mere naturalibus procedit. Id enim, quod reuera in oratione, praeſertim virorum θεοπνεύστων, diuinum eſt, abſit, vt ad cauſſas naturales referamus. Id ſaltem aſſero, contingere poſſe, vt per errorem quis pro diuino aliquid in eloquentia habeat, quod reuera naturale eſt. Idque pluribus comprobat MERICVS CASAVBONVS, *l. c. cap.* 4. vbi ex inſtituto de enthuſiaſmo rhetorico agit. Nec difficulter iſtud ex iis, quae tum de viribus, tum de communicatione imaginationis ſupra diximus, intelligitur. Poetici atque precatorii enthuſiaſmi, de quibus idem auctor *cap.* 5. & 6. agit, eadem eſt ratio. Vt enim eiusmodi motus & impetus ex cauſſis naturalibus procedere poſſunt, ita, ſi pro afflatu diuino habeatur, quod naturale eſt, in enthuſiaſmum homines incidunt. Quod tum facile contingit, cum circa res ſacras verſantur. Enimuero quod in precibus etiam eiusmodi naturae fallacia haud infrequens ſit, exemplo patet hominum impiorum, qui tanto ardore & verborum copia preces fundere conſueuerunt, vt ab imperitis diuino perculſi afflatu facile crederentur. Sic in IOANNE BASILIDE, Moſcouiae duce, ardorem deuotionemque ſummam in precibus itemque viſiones, & reuelationes nonnulli notarunt: quibus non obſtantibus, ſumma eum erga alios fuiſſe crudelitate conſtat. Sed mitto reliqua a CASAVBONO in medium allata, qui & in cauſſas huius rei naturales inquirit. Praeter CASAVBONVM autem cauſſas enthuſiaſmi generatim ſpectati, diligenter inueſtigat HENRICVS MORVS, *in enthuſiaſmo triumphato, tom.* 2. *opp. philoſ. p* 188. His IOAN. SPENCERVM adhuc iungit, in libro quodam Anglicano idiomate ſcripto, HENNINGIVS IOANNES GERDESIVS, qui & ipſe CASAVBONI praecipue veſtigia legens, hac de re diſſerit, *in ſchediasmate inaugurali, cap.* 2. *ſect.* 1.

*** Enthuſiaſmum naturalem inter mentis humanae morbos, ſeu naturae corruptae ac deprauatae effectus, referendum eſſe, nemo, qui cuncta accurate ſectim expenderit, dubitauerit. Vbique enim vim quandam exorbitantem imaginationis deprehendere licet. In aliam tamen ire ſententiam videtur IAMBLICHVS, barbaricae philoſophiae antiquae, aeque ac platonicae, peritiſſimus, quem hac de re audire iuuabit. *A corpore*, inquit, *& melancholicis eius affectibus, nullam trahit enthuſiaſmus originem, quia tunc corporea quaedam paſſio fouet: neque ingenii opus eſt, neque animae, neque totius compoſiti, quia iſta in ſe non habent vel cauſſam vel fontem diuinae illius παρεκβάσεως, ſiue alienationis, quae hic fit, nec ſolent, quae ſunt praeſtantiora, a deterioribus procreari. Male etiam creditur, enthuſiaſmum eſſe mentis motionem, vna cum inſpiratione daemoniaca. Sed nec recte ecſtaſis ille vocatur, quia potius dici debet reſtitutio animi, & reſtitutio in melius, cum ecſtaſis & raptus in deterius peruerſionem haud obſcure ſignificet. Propterea, qui hac de re ita diſputat, ea forte dicit, quae diuinitus afflatis accidere ſolent, non tamen rei ipſius naturam, & quod praecipuum eſt, tangit. Praecipuum autem eſt, ipſos afflatos*

potius a Deo possideri, quam quidem obsessionem postea sequitur, tanquam accidens, ecstasis & alienatio. Opus autem est plus quam humanum, diuinus aliquis raptus: de mysteriis Aegypt. sect. 3. cap. 7. pag. 67. & cap. 8. pag. 6. Sed vt in IAMBLICHI hisce ratiociniis, oppido infirmis, refutandis, multum temporis aut operae collocemus, necesse non est. Primo namque diuinum quendam sibi fingit enthusiasmum, cum tamen inter gentiles non nisi aut naturalis, aut daemoniacus esse potuerit. De fictitio enim nunc nobis sermo non est. Praeterea, quaecunque adfert ad probandum, hunc enthusiasmum non esse naturalem, frustra ab eo ceu certa sumuntur, cum tamen nondum euicta sint, & profundam verae philosophiae ignorantiam arguunt. Quod enim corporis dispositio, visque imaginationis praescriptas sibi leges migrantis, eiusmodi quid efficere valeat, ex dictis manifestum, nec hodie in tanta philosophiae luce, cuiquam obscurum esse potest. Sed plura non addo, cum prolixe & ex instituto contra IAMBLICHVM disputet GERDESIVS *l. c. cap. 2. sect. 1. §. 3.*

§. XIX.

Caussa proxima huius enthusiasmi naturalis, est vehementior & exorbitans imaginatio; * quippe ex qua motus tam vehementes, & repraesentationes tam viuidae, tantaque vi animum percellentes oriuntur, vt non possint non homines creduli suspicari, subesse aliquid extraordinarii atque diuini. Vehementioribus autem eiusmodi imaginationis agitationibus cum obnoxii maxime sint melancholici, hosce quoque ad enthusiasmos promptissimos esse, constat. Sunt enim iidem ad superstitionem propensi, seque ipsos facile religionis specie decipiunt.

* Eundo per omnes, quas supra indicauimus, enthusiasmi species, facile hoc demonstrare possumus, proximam caussarum naturalium, esse vehementem & exorbitantem vim imaginationis. Sic in diuinatorio, rerum futurarum repraesentationes a fortiori imaginatione profectas, veras, adeoque diuinas esse credunt, cum saepe nihil aliud sint, quam merae corruptae aut exorbitantis phantasiae fallaciae. Ad contemplativum enthusiasmum quod attinet, in visionibus ac impressionibus ecstaticis, imaginationem vel maxime vim suam exserere, per se patet, & vel me non monente quilibet intelligit. Et ita in reliquis se res habet. Consentientes hac in re nobiscum habemus omnes harum rerum vel mediocriter peritos. Et hinc profecto imaginatiuae facultatis summam, post primorum parentum lapsum, agnoscere licet corruptionem. Idque recte etiam obseruat GERDESIVS *l. c. cap. 1. sect. 2.* cuius verba, quia toti nostrae tractationi, de discrimine naturae & gratiae, qua facultatem imaginatiuam, lucem affundunt, adiicere placet: *Homine*, inquit, *manente integro, vtique & phantasia & imaginatio integrae mansissent nunquam ita exorbitaturae, vt aliqua rationem molestia afficere potuissent. At nunc, toto homine corrupto, effrenatam harum petulantiam, vitiatosque corporis humores, sola ratio vix ac ne vix quidem compescere potest.* Temperamentum vero melancholicum, quod plurimum huc conferat, ex iis, quae alibi de temperamentis dicuntur, satis patet. Certe ob sanguinem crassiorem, & particulis terrestribus refertum, non possunt non vehementissimae fortissimaeque impressiones oriri, si semel in motum extraordinarium concitatus fuerit. Eandem ob rationem iidem ad tristitiam, hinc & ad superstitionem, proni sunt. Interim accedere, etiam in enthusiasmo, voluntatis quasdam vitia possunt, vt credulitas, arrogantia, & alia. Eminere enim prae aliis, iisque multum praestare sibi videntur, qui afflatuum diuinorum se participes factos existimant. Quae omnia intimam naturae humanae per peccatum corruptionem supponunt. Vnde optime B. LVTHERVS noster: *Quid multis? Enthusiasmus insitus est Adamo, & filiis eius*

eius a primo lapſu vsque ad finem mundi, ab antiquo dracone ipſis veneno quodam implantatus, & infuſus, eſtque omnium haereſium & papatus, & Mahometismi origo, vis, vita & potentia; in articulis Smalcaldicis, p. m. 333. Ceterum licet enthuſiasmus ex corrupta imaginatione, corporisque vitio potiſſimum originem ducat, inde tamen minime inferendum, eos, qui enthuſiasmo corripiuntur, culpae omnis eſſe immunes. Praeterquam enim, quod voluntatis, vti dictum, vitia plerumque accedant, ipſa etiam imaginatio corrupta, per media legitima corrigi vtcunque atque emendari poteſt, vt ex dicendis patebit. Quam emendationem qui negligunt, aut intermittunt, ſua omnino culpa peccare cenſendi ſunt.

§. XX.

Ad omnes autem mentis facultates iſte enthuſiasmus pertingit, non tamen ſimul omnes ſemper inficit, ſed quandoque vnam alteramue. Namque & imaginationis ad omnes mentis facultates extendi imperium, ſupra diximus. Et ad intellectum quidem ſpectat, cum firmiter homo ſibi perſuadet, opiniones ſuas erroneas, ex revelatione quadam, aut illuminatione extraordinaria, promanaſſe. Idque eo magis, quod viſiones, atque ecſtaſes, haud raro cum enthuſiasmo ſint coniunctae. Rurſus in voluntate exerit ſe enthuſiasmus, cum inſtinctus, impetusque ad aliquid agendum, vel omittendum, vehementior, ſtatim pro diuinis habentur: item cum adfectus quidam vehementiores eam agitant, idque a cauſſa ſupranaturali & diuina prouenire, credatur. In ſomniis vel maxime imaginationis vis ſe prodit, ſed haec quoque, ſi pro diuinis habeantur, quae naturalia ſunt, ad enthuſiasmum ducunt. Denique nec corpus eximitur, in quo motus extraordinarios, imaginatio ſubinde excitat, quos ſi ſtatim pro ſpiritus diuini, menti inſidentis, ſignis habeas, falleris, & ab enthuſiasmo noxio prope abes. Hinc vero conſtat, varias eſſe enthuſiasmi ſpecies: varios etiam in his omnibus dari gradus, non temere quisquam ambiget.

§. XXI.

Ab his omnibus, motus vere diuini, qui in credentibus ſe exerunt, caute diſcernendi ſunt: ne, quod diuinum eſt, ceu naturale aut diabolicum reiiciamus. Quod qui facit, aeque grauiter peccat, ac qui pro diuino venditat, quod naturale eſt ac diabolicum. Certiſſima haec diſcernendi via eſt, * ſi cuncta ad ſcripturam ſacram exigantur, tanquam ad lapidem Lydium. Hanc qui deſerunt, vt in vita aut doctrina ſuas viſiones, ſuos inſtinctus ſequantur, iam ſatis produnt, ſe enthuſiasmi eſſe reos. Nec alia aut admittenda illuminatio, reuelatione, nec motus alii probandi, quam quales ſcriptura ſacra admittit, probatue, & in fidelibus dari, nos condocet.

* Quam

* Quam facile eſt, generatim cauſſas naturales enthuſiasmi explicare, tam difficile ſaepius, ſi ad applicationem ventum fuerit, diuina, a naturalibus, aut praeternaturalibus diſcernere. Vnde qui temere, & re non ſatis explorata, homines innocentes enthuſiasmi, aut naturalis, aut omnino diabolici, arguunt, granisſimo profecto ſe obſtringunt crimine. Certisſimus autem character enthuſiasmi eſt, verbi diuini, & reliquorum mediorum ſalutis, contemptus atque reiectio. Quem cum ipſi libri noſtri ſymbolici conſtituant, hinc ſane, quinam Enthuſiaſtarum nomine inſigniendi ſint, diiudicandum. Hinc in *formula concordiae pag.* 678 dicitur: *magna ieueritate & pio zelo redarguendi ſunt enthuſiaſtae, neque in eccleſia Dei ferendi, qui ſomniant, Deum ſine certis mediis, ſine auditione verbi diuini, & ſine vſu ſacramentorum, hominem ad ſe trahere, illuminare, iuſtificare, & ſalvum facere.* Etiam antea, *in articulis Smalcaldicis pag.* 331. dixerat B. LVTHERVS: *in his quae vocale & externum verbum concernunt, conſtanter tenendum eſt, Deum neminem ſpiritum, vel gratiam ſuam largiri, niſi per verbum, & cum verbo externo & praecedente, vt ita praemuniamus nos aduerſum Enthuſiaſtas, id eſt, ſpiritus, qui iactitant, ſe ante verbum, & ſine verbo ſpiritum habere, & ideo ſcripturam, ſiue vocale verbum, iudicant, flectunt, & reflectunt pro libito, vt faciebat Monetarius, & multi adhuc hodie, qui accurate diſcernere volunt, inter ſpiritum & litteram, & neutrum norunt, nec, quid ſtatuant, ſciunt. Quid, quod etiam papatus ſimpliciter eſt merus enthuſiasmus, quo papa gloriatur, omnia iura eſſe in ſcrinio ſui pectoris, & quidquid ipſe in eccleſia ſua ſentit, & iubet, id ſpiritum & iuſtum eſſe, etiamſi ſupra & contra ſcripturam & vocale verbum, aliquid ſtatuat & praecipiat.*

§. XXII.

Ad enthuſiasmum proxime accedit *fanaticismus.* * Fanaticorum ſaltem nomine enthuſiaſtae venire ſolent, etſi eodem alii quandoque inſigniantur. Namque ſi vſum vocis ſpectemus, fanaticorum nomine ſubinde inſigniuntur, qui vana quadam incertaque perſuaſione inducti, opiniones erroneas pro veris aſſumunt, fouent atque defendunt.

* Perperam nomen *fanaticus* a nonnullis deriuatur a graeco verbo φαντάζω, ac ſi illi eo denotentur, qui apparitiones iactant, & ſibi ipſis illuminati videntur. Namque & ſi vſum ſpectes ac ſignificationem, latius ea patet, & ſi ad originem attendas, a *fanis* potius, ſeu templis gentilium, *fanaticos* dici, notum eſt. Id latinorum ſcriptorum teſtimoniis iampridem probatum dedere alii ſpeciatim LVDOVICVS DE LA CERDA *aduerſarior. ſacror. cap.* 31. *p.* 27. & inſcriptionum quoque antiquarum auctoritate patet, ni quibus, *fano adſcripti miniſtri*, hoc eſt, circa fanum verſantes, & ſubinde ἐνθεοι καὶ ἐνθουσιῶντες memorantur: apud GRVTERVM *theſ. inſcript. pag.* 311. 313. & 651. aliosque. Traducta hinc vox eſt, ad eos ſignificandos, qui mentis non vbique ſanae eſſent: ſpeciatim in ſcholis theologorum vſus eius increbuit, adhibitaque eſt, ad eos deſignandos, qui καίνοτα & καινόφωνα ſtatuere aliis videbantur, ac ſi mentis non ſatis compotes eſſent. Vnde ab enthuſiasmo in eo ſaltem differt ſanaticismus, quod *fanaticismi* vox latius pateat, & iis etiam tribuatur, qui generatim abſona & inepta, maleque cohaerentia dogmata aut ſpargunt, aut ſpargere videntur, etſi nec reuelationes iactitent, aut viſiones, aut motus ſuos atque inſtinctus, pro diuinis venditent. Pro obiecti varietate, fanaticismum quoque varium eſſe, hinc intelligitur. Namque & in philoſophicis contingere poteſt, & in theologicis, vt opiniones varias, ineptas & vagas, ſectentur homines, & ad eas imbibendas ſe abripi patiantur. Vnde *fanaticismi* aliis erit *philoſophicus*, & is rurſus totuplex, quot ſunt philoſophiae partes: alius

alius *theologicus*, per omnes iterum theologiae partes late se diffundens. Nobis quidem de theologico praecipue sermo est, etsi philosophicus quoque, humanae naturae intimam corruptionem, satis arguat.

§. XXIII.

Morbus itaque quin grauissimus mentis, fanaticismus sit, dubitari nulla ratione potest. Nec enim luculentius mentis imbecillitas se prodit, quam in vanis, vagis, ineptis, erroneis sententiis, opinionibusque. Praesertim si in grauioris momenti rebus, & iis, quae ad fidem vitamque pertinent, deprehendantur. Quae quidem imbecillitas licet puro etiam intellectui tribui quodammodo queat, dubium tamen non est, quin imaginationis vis plurimum huc conferat. * Per eam enim contingit, vt seposita accuratiori inquisitione, auide arripiantur ea, quae nostris praeiudiciis, cupiditatibus, adfectibus, quam maxime consentanea videntur, etsi solido fundamento destituta. Vnde & intellectus, iudiciique quendam defectum arguit fanaticismus: immo iis tribuitur, qui mentis suae non satis compotes, quae dicant, quaeue sentiant, parum pensi habent, vt velut cum insanis & furiosis eodem loco habeantur. **

* Atque hinc vt causam proximam fanaticismi intelligere licet, ita si causam remotam spectes, proni prae ceteris ad fanaticismum erunt homines leues, inconsiderati, praecipiti iudicio asserentes aut defendentes, quae non satis accurate secum expenderant. Accedunt vero & hic subinde voluntatis vitia, vanae gloriae cupiditas, studium aliis placendi, inclarescendi pruritus, & alia. Generatim naturae humanae corruptio intima supponitur, vnde quod supra de enthusiasmo LVTHERVM dixisse, accepimus, de fanaticismo itidem affirmari potest, eius semina omnium hominum cordibus insita esse.

** Et hinc patet, quam graue crimen sit, si quis innocenti *fanaticismum* temere obiiciat. Certe in hos quoque quadrat sententia Christi seruatoris, *Matth.* v, 22. Interim omni tempore solenne fuit, vt viris piis & sapientibus, fanaticismus exprobraretur. Id ipse expertus est seruator noster, dum a Iudaeis pro homine furioso habebatur. Hinc *Ioan.* VIII, 52. dicunt, *nunc intelligimus, te daemonium habere*, hoc est, furere, insanire, mentis non satis compotem, seu fanaticum esse. Hunc enim horum verborum sensum esse, res ipsa docet. Verba enim Christi, *si quis sermonem meum seruauerit, non gustabit mortem in aeternum*, illis tam absurda, tam absona videbantur, vt ea sani hominis esse credere non possent. Hinc excipiunt: *nunc intelligimus, te habere daemonem*: vnde hoc intelligebant? *Abraham mortuus est, & prophetae; & tu dicis: si quis sermonem meum seruauerit &c.* plane ac si dicere vellent: absona sunt & fanatica, quae loqueris. Eodem loco Festus habebat Paulum, cum ad illum dicebat: *μαίνῃ Παῦλε, τὰ πολλά σε γράμματα εἰς μανίαν περιτρέπει.* *Actor.* XXVI, 24. Existimabat namque Festus, studiis, lucubrationibus, multorumque librorum lectione Paulum, ingenii vim ita corrupisse, vt iam, quid diceret, faceretque, nesciret. Id enim in litterarum tractatione, librorumque multorum promiscua lectione, contingere posse, constat. Absonus itaque & ineptus Festo Pauli sermo videbatur, vt eum pro homine insano, & mentis non satis compote, haberet. Idemque quin reliquis apostolis, aliisque viris sanctis subinde contigerit, dubium non est. Memorabile admodum est, quod CELSVS, homo profanus, religionisque christianae acerrimus hostis, Mariam Magdalenam, *mulierem fanaticam* appellitet. Digna sunt hac de re, quae hic legantur, verba ORIGENIS, *lib.* 2. *contra Celsum p. m.* 96. *Deinde*, inquit, *commemoratis ex scriptura vestigiis supplicii, quae post resurrectionem ostentauerit* (Christus) *videlicet*

licet manus, ita vt ferro transfixae fuerant, percontatur (Celsus) *quis hoc viderit, & obiter Mariam Magdalenam calumnians, quae hoc vidisse scribitur,* ἄτε γυνὴ πλεονεχτικὸς ὡς φησι, *mulier,* inquit, *vestra quoque confessione fanatica.* Ita enim haec interpretatur SIGISMVNDVS GELENIVS. Quae CELSI verba indicant satis, a multis eo tempore Mariam Magdalenam, pro fanatica habitam fuisse. ORIGENES ad CELSI rationem prolixe respondens, quod ad Mariam Magdalenam attinet, hucce regerit: *Celsus mulierem furentem vocauit* (πλεονεχτοῦσαν ἄτε τὴν γυναῖκα) *incertum, vnde natus occasionem calumniae, quando in scripturis nihil tale habetur.* Quodsi tamen coniecturis indulgere licuit, fieri potuit, vt singularem mentis deuotionem gestibus etiam externis proderet Maria Magdalena, grato semper agnoscens animo, suam, a daemonum obsessione, liberationem, *Luc.* VIII, 2. Hinc a Iudaeis primum pro fanatica aut furiosa habita est: vnde fama ad exteros propagari potuit. Nisi forte ex eo, quod antea a daemone obsessa esset, collegerit CELSVS, eam pro fanatica habitam fuisse. Reliquis deinde christianis idem saepius contigisse, ex variis constat monumentis, adeo, vt cum Paulo dicere potuerint: ἡμεῖς μωροὶ διὰ χριστὸν: *nos stulti propter Christum* 1 *Cor.* IV, 10. *Nos bebetes, stolidi, fatui, obtusi pronunciamur & bruti,* inquit, ARNOBIVS add. CHRISTIANVS KORTHOLTVS in *pagano obtrectatore, lib.* I. *cap.* II. *pag.* 159.

§. XXIV.

In associatione porro imaginum, itidem naturae corruptae vestigia sese offerunt. Etsi enim vsu suo ista associatio non destituatur, mentis tamen simul quandam arguit imbecillitatem, & infinitas peccandi suppeditat occasiones. Hinc enim contingit, vt vel minima circumstantia, aut obiectorum quorundam similitudo, admissorum reuocet facinorum memoriam, quae si non ingrata fuerit, nouo se obstringit homo crimine. Illis vero, qui admissa detestantur, perpetua inde cum prauis cogitationibus, motibusque variis conflictandi, imponitur necessitas.

§. XXV.

Imperium quoque illud imaginationis in alias facultates, praesertim sensus externos, vti turbati ordinis in homine luculentum est indicium, ita naturae corruptio in eo vel maxime se exerit, cum prauarum cupiditatum, cum imaginatione ad nostram perniciem conspirantium, impetu, abrepti mortales, intellectus pariter ac sensuum vsum legitimum amittunt, & ea intelligere, sentire, videre se existimant, quae alii non possunt non pro imaginationis corruptae illusionibus habere.

§. XXVI.

Communicatio imaginationis in se spectata, ita comparata est, vt vsu suo non destituatur, si prudens directio accedat. Sed hominum tamen simul indicat imbecillitatem, siue actiue consideretur, siue passiue. Priori enim modo considerata, excellentem quidem & eximiam arguit vim imaginandi, sed iudicii defectum simul indicat, quem viuida illa animosque percellens rerum repraesentatio tegit: ne quid de eo dicam,

dicam, quod plerique ea ad mala abutantur, vt in oratoribus & poetis, prophanis, ineptis, occasionem saltem se ostentandi quaerentibus, conspicere licet. Si passiue spectetur, palam est, intellectu parum pollere, qui non rerum momentis rationibusque, sed verbis splendidis, phaleratis, oratione ad fallendum composita commouentur, seque patiuntur abripi.

§. XXVII.

Ingenii, iudicii, memoriae defectus naturales, quotidie se offerunt. Nec defectus modo, sed determinatio quoque quaedam ad mala, in his conspicitur. Plurima hinc in veritatis studio incommoda: longe maiora in spiritualibus. Per stupiditatem alii non capiunt, quae cognoscere debebant; per iudicii infirmitatem vera a falsis, mala a bonis non recte discernuntur; per memoriae imbecillitatem eorum facile obliuiscimur, quae quotidie animo obuersari debebant, vti subinde vel inuitis in mentem recurrunt, quorum vt nunquam renovaretur memoria, optandum esset.

§. XXVIII.

Ex hacce humanae naturae, qua facultatem imaginatiuam corruptione, plurima atque grauissima oriuntur conuersionis vitaeque christianae, impedimenta. Etenim quamdiu cupiditatum prauarum obiecta, vt iucunda, & admodum delectabilia, per imaginatiuam facultatem exhibentur, vix ac ne vix quidem, vt iis nuntium mittat, seque serio ad Deum conuertat, a se homo impetrare poterit. Idque eo magis, quod plerumque per imaginationem corruptam, & cum adfectu prauo connexam, res omnes, quae animum afficere aptae sunt, longe iucundiores, vtiliores, praestantiores nobis videantur, quam reuera sunt: vti experientia quotidiana id confirmat.

§. XXIX.

Sed nexus quoque ille arctissimus imaginationis atque adfectuum, maximum hic adfert impedimentum. Vt enim per adfectus imaginatio ad praua subinde determinatur, ita imaginatio excitat atque fouet adfectus prauos, quibus perturbatus animus ad verbum Dei meditandum, riteque tractandum, parum aptus est. Idque eo magis, quo maior imaginationis hic deprehenditur foecunditas, in fingendis etiam obiectis, quae adfectus aut excitent, aut foueant, adeo quidem, vt ex figmentorum etiam * repraesentatione, maximi vehementissimique excitari adfectus possint.

* Stultitiae hominum maximum in eo conspicitur documentum, vt, cum obiecta ipsa, aut occasiones, & instrumenta desint, quibus suas explere cupiditates queant, figmentis tamen eas pascere, & ita prauos adfectus excitare, atque fouere, non dubitent. Hinc non tantum

aliorum figmentis, vti ſunt poetarum, & fabularum Romanenſium, multum delectantur, ſed non temere quisquam tam ſterilem imaginationem nactus eſt, vt non ipſemet fingere & ſibi ipſi repraeſentare valeat, quae excitare, alere, & fouere prauas cupiditates queant. Atque id vti in confeſſo apud omnes eſt, ita non aeque ad hoc attenditur, ſubinde ſub conditione quadam eiusmodi figmenta menti exhiberi, ne directe prauas cogitationes adprobare videamur. Quas quidem repraeſentationes conditionatas, *peccata hypothetica* vocare ſoleo, quae omnino in claſſem eorum peccatorum, quae vulgo pro peccatis non habentur, referenda ſunt. Sic, ſi quis forte ab altero laeſus ſit, ſimul & in conſcientia conuictus, illicitam eſſe omnem vindictae cupiditatem, facile tamen in has incidit cogitationes: *ſi ego iudex eſſem, nequitiam huius hominis grauiſſime punirem.* Hanc cogitationem neutiquam malam eſſe, ſibi perſuadet, cum iuſtitiae opus ſit, punire ſcelera. At re accuratius conſiderata, patebit, hoc figmentum vnice ad explendam vindictae cupiditatem ſpectare, eoque comparatum eſſe, vt ſub hocce ſchemate irae indulgeatur. In rebus laſciuis & obſcoenis, imaginationi repraeſentandis, vtuntur homines ſaepius hac conditione: *ſi hoc licitum eſſet*, aut, *ſi ego in hoc vel illo rerum ſtatu conſtitutus eſſem.* Vtrumque autem vt ſaepe eſt ἀδύνατον, indeque ineptum & abſonum illud figmentum, ita eo tamen pertinet, vt hocce ſchemate miſere turpiterque ſe decipiant, exiſtimantes, ſe non peccare, ſi hac ratione ſuis ſe cogitationibus oblectent. Et eiusmodi quidem repraeſentationum hypotheticarum infinitus eſt numerus. Praeſertim, ſi in futurorum euentuum conſiderationem incidant, amplißimus imaginationi, foecunditatem ſuam exerendi, aperitur campus. Tum enim ſtatim occurrit conditio, *ſi hoc ita eueniat?* ſtatimque imaginatio res, quae hac vel illa ratione euenire poſſunt, ita exhibet, ac ſi iam praeſentes eſſent, vnde vehementißimis mox adfectibus animus concutitur, & conturbatur. Vnde ex iſta rei futurae, & quae aliter euenire poteſt, hypothetica repraeſentatione, mox in gaudium concitantur, aut in ſpem eriguntur, mox ad iram, immo ad furorem commouentur, aut metu excruciantur, immo ad deſperationem quandoque & ἀπαγχόνιαν procedunt. Si vero accurate conſiderent, quid iſtud tandem ſit, quod tantos excitat ſtrepitus, deprehendent, merum eſſe non-ens aut ens rationis, figmentum inane, phantaſiae luſum. O! miſeros, ſtolidosque mortales!

§. XXX.

Nec praetermittenda illa imaginationis exorbitantia, quae vim intellectus impedit atque ſufflaminat, praeſertim ſi conſuetudine fuerit corroborata. Hinc enim contingit, vt homo ad mentis ſuae ſtatum vix vnquam ſerio attendat, eumque, ea, qua decet, diligentia exploret. Surdo itaque plerumque narratur fabula. Quod ſi vel maxime ſecum aliquando ſtatuat, ad ſui emendationem omnia conſilia, omnesque animi vires ſe collaturum, mox mille aliarum rerum, quae nos afficiunt, imagines occurrunt, vt ad alia omnia mens delabatur potius, quam vt id, quod antea ſtatuerat, exequatur.

§. XXXI.

Cum etiam non vna ratione in omnibus vim ſuam exerat imaginandi facultas, ſed pro diuerſitate temperamenti, educationis, conſuetudinis, ſtatus, in quo quisque conſtitutus eſt, magna operationum eius, effectuumque ſit diuerſitas, impedimentorum quoque hinc exorientium magnam varietatem eſſe, neceſſe eſt. Praecipue in eo etiam diſcrimen maximum conſpicitur, quod ad leuitatem alii proni, ſtatim dimittant, quae forte audiuerant, nec penetrare altius in animum permit-

mittant, ſecuritati hinc litantes, cum alii contra, quae triſtia & funeſta videntur, imaginatione ſua ita exaggerent, vt ad deſperationem, & violenta quaeuis, facillimo negotio abducantur.

§. XXXII.

Quo pacto ſecundum *naturam corruptam* ſe habeat imaginatiua facultas, & quae inde conuerſionis, vitaeque chriſtianae oriantur impedimenta, dictum eſt hactenus. Nunc, quo pacto etiam ſecundum *gratiam* comparata ſit, exponendum. Vbi id quidem ſtatim ſupponendum, habituales propenſiones ac diſpoſitiones, ſpeciatim etiam eas, quae a corporis conſtitutione pendent, non poſſe vno impetu corrigi & emendari, vt non vel nobis inuitis, ſimiles motus recurrant. Id quod in facultate imaginatiua ita ſe etiam habere, experientia docet, praeſertim, ſi diuturna conſuetudo, in obiectis prauis, & cupiditates irritare aptis, acceſſerit.

§. XXXIII.

Interim homo regenitus prauis iſtis imaginationis repraeſentationibus non indulget, multo minus iis delectatur: quin potius dolet, angitur, contra eas pugnat, & quouis modo remouere, & amoliri eas, annititur. Hinc cum Siracide nunquam non precatur: *quis adhibebit cogitationi meae flagella, & cordi meo diſciplinam ſapientiae? c. XXIII, 2.* Cumque corporis conditio, ad vim imaginationis augendam, aut imminuendam, plurimum conferat, in id quoque homo regenitus incumbit, vt debita ratione illud coerceat, motusque inordinatos, pro viribus compeſcat. *Rom. XIII, 14. 1 Cor. IX, 27.* conf. & *1 Theſſal. V, 23.*

§. XXXIV.

Quemadmodum autem determinatio imaginationis ad praua, per conſuetudinem mirifice augetur & confirmatur: ita ſi ad reliqua media ſpiritualia, ſuo loco indicanda, accedat exercitatio & conſuetudo contraria, inminui inſigniter vis iſta imaginationis, & determinatio ad mala, diſpoſitio autem ad bonum, corroborari poteſt. Idque facilius obtineri, nonnulli obſeruant, ſi indirecte ad alia flectatur imaginatio, quoties eius impetus recurrit, cum magis excitari quandoque ſoleat, ſi directe illi obuiam eatur.

§. XXXV.

Eo magis autem emendatio hic ſperanda, quo arctior imaginationis & adfectuum eſt connexio, vti iam docuimus. Etenim cum in adfectibus prauis compeſcendis, omne ſtudium induſtriamque collocet homo regenitus, iuxta monitum apoſtoli, *Rom. VIII, 13. Gal. V, 24. Col. III, 5.* ſua ſponte ſequitur, quo magis hi perdomantur, atque eneruantur,

eo magis etiam vim imaginationis ad mala tendentem, imminui. Ab adfectibus enim concitari vel maxime imaginationem, supra ostendimus.

§. XXXVI.

Atque hinc, in quo imaginatiuae facultatis emendatio consistat, intelligere licet: scilicet, vt, semotis praesertim prauis adfectibus, obiecta magis ex vero repraesentare adsuescat; vtque directionem mentis facilius admittat, nec vltra limites procedat, reliquisue mentis facultatibus aut operationibus, obstaculum vllum aut impedimentum adferat.

§. XXXVII.

Ingenii, iudicii, memoriae defectus, in quantum & inde vitae christianae impedimentum oritur, eadem ratione vtcunque corrigi, atque emendari possunt. Saltem eiusmodi harum facultatum directio accedat, necesse est, ne iis ad praua abutamur, sed adiumentum potius, quantum fieri potest, praxeos christianae inde capiamus. Habitualis si iis inest ad praua dispositio, exercitatione itidem atque consuetudine, reliquis mediis adiuncta, imminui vtcunque potest.

§. XXXVIII.

Sed vt imminui imaginatiuae facultatis defectus, & hinc resultantia incommoda, ita neutiquam tolli possunt penitus. Multa itaque regenitorum mentibus se offerunt, quae quam longissime remota vellent. Hinc vero tentationum variarum largissima seges: hinc pugnae spiritualis occasio quotidiana, in qua suas periclitetur vires fides, victoriasque referat quam plurimas: vti suo loco vberius declarabitur.

§. XXXIX.

Tandem & hic *fallaciam naturae*, gratiam imitari gestientis, obseruare licet. Sunt enim & inter irregenitos, immo ethnicos, qui turpium imaginum repraesentatione adeo non delectantur, vt detestentur potius, & remotas procul quandoque ex mente vellent. Idque ideo, quod aut foeditatem eiusmodi cogitationum agnoscant, aut incommoda quaedam inde sentiant, aut pericula ex adfectibus, per eiusmodi imaginationem excitatis, metuant. Quod vero quaedam pravarum rerum repraesentationes per se molestae sint, experientia constat, & exemplo hominum voluptati deditorum, si forte imagines tristitiam, iram, odium excitare aptae illis obuersentur, satis patet. Auersatio itaque ista turpium imaginum, non statim pro effectu gratiae habenda, cum naturae quandoque opus esse queat, & in ethnicis interdum etiam deprehendatur.

§. XL.

§. XL.

Per cauſſas etiam naturales contingit, vt hominum inclinationes ac propenſiones, ſi non quoad ſpeciem, ſaltem quoad gradus mutentur, vti vel ex variantibus pro aetatis varietate, hominum moribus, patet. Iſta vero inclinationum, adeoque & adfectuum mutatio, ſi quandam in imaginatiua facultate mutationem ſecum adferat, non ſtatim colligendum inde, hoc eſſe opus gratiae. Namque & hic naturae quaedam ſubeſſe poteſt fallacia.

§. XLI.

Quanta conſuetudinis, ad habituales quasdam diſpoſitiones inducendas, vis ſit, aliunde conſtat. Idem in hac etiam, de qua loquimur, mentis facultate, conſpicitur. Per conſuetudinem contingere poteſt, vt taedio ſint rerum iucundarum repraeſentationes, quae antea maximam adferebant voluptatem: ſi quis neceſſitate forte, aut aliis cauſſis adductus, ad alia obiecta cogitationes conuertere adſuefiat. Vnde iterum imaginationis quaedam mutatio, ac imminutio, pro gratiae effectu, ab incautis rerumque harum imperitis, facile venditanda.

§. XLII.

Atque eiusmodi in vno eodemque homine cum eueniant, mutationes, nunc porro accedit, quod per varias cauſſas, naturales, moralesque, naturae defectus qua imaginationem, ceterasque facultates, ingenium, iudicium, memoriam, maiores ſint in aliis, in aliis minores. Vnde ſi quis comparatione inſtituta, minores forte in ſe, quam in aliis, aut vice verſa, deprehendat, indeque, gratiae quoddam hocce opus eſſe, concludat, ſe, quid gratia, quid natura ſit, ignorare, turpiterque decipi, oſtendet.

CAPITIS PRIMI
SECT. VI.
DE
DISCRIMINE NATVRAE ET GRATIAE
QVOAD ADPETITVM SENSITIVVM ET ADFECTVS.

Σύνοψις.

OB artiſſimam mentis corporisque vnionem, illa adpetit, quae huic grata, aduerſatur, quae ingrata ſunt, §. I.

Hinc, quid adpetitus ſenſitiuus ſit, declaratur §. II.

Quo pacto a voluntate differat, §. III.

Hinc

Hinc porro, quid pugna rationis & adpetitus sensitiui sit, explicatur, §. IV.

Item, quid adfectus sensuales sint? §. V.

Sedes adfectuum non in intellectu, sed voluntate, seu adpetitu sensitiuo, quaerenda, §. VI.

Adfectus commotiones sunt, non tantum passiuae, sed & actiuae, §. VII.

Quod distinctius explicatur, §. VIII.

In commotionibus illis notandus terminus a quo, & terminus ad quem. Hinc, quaenam perceptiones, perperam inter adfectus numerentur, indicatur, §. IX.

Caussa proxima adfectuum est obiecti cuiusdam repraesentatio, siue per sensus, siue per imaginationem facta, §. X.

De repraesentatione per imaginationem, obseruationes quaedam, §. XI.

Repraesentatio ista fieri debet cum relatione quadam ad nos, §. XII.

Consequentia, seu effectus adfectuum, tum ratione corporis, §. XIII.

tum ratione mentis, §. XIV.

Commoda atque incommoda adfectuum, §. XV.

Adfectus primitiui, quot & quinam? §. XVI.

Adfectuum derivatiuorum classis prima: eorum scilicet, qui ex obiecti diuersitate oriuntur, §. XVII.

Classis secunda, si ad obiectum personale, respectus diuersus accedat, §. XVIII.

Classis tertia, si ad amorem aut odium, accedat iudicium de facilitate aut difficultate bonum obtinendi, aut malum euitandi, §. XIX.

De laetitiae tristitiaeque effectibus, risu & lachrymis, specialim quaedam obseruantur, §. XX.

Quarta classis, si ad amorem aut odium, accedat voluntas vtendi mediis, quibus obtinere bonum, aut propulsare malum queamus, §. XXI.

Quinta classis, si bonum malumue, adfectus excitare aptum, mediate nos tangat, §. XXII.

De iis adfectibus, qui ex aliis derivatiuis progignuntur, §. XXIII.

De affectibus mixtis, §. XXIV.

De adfectuum quorundam naturali inter se coniunctione, §. XXV.

Naturae humanae intima corruptio in adpetitu sensitiuo, §. XXVI.

In adfectibus, §. XXVII.

Quod sigillatim praecipuorum adfectuum exemplo ostenditur, §. XXVIII.

Et ex iis, quae in ipso homine, qui iis commouetur, consequuntur, vlterius comprobatur, §. XXIX.

Item ex variis peccatorum & calamitatum generibus, quae ex adfectibus originem ducunt, §. XXX.

An itaque omnes adfectus mali sint? quaeritur, §. XXXI.

Si abstracte considerentur, quosdam per se malos, quosdam indifferentes esse, §. XXXII.

concrete spectatos adfectus, in irregenitis semper malos esse, §. XXXIII.

Regenitos, contra adfectus per se malos pugnare: indifferentes per fidem sanctificare, vnde boni fiant, §. XXXIV.

Obstacula conuersionis ex adfectibus plurima oriuntur: speciatim impediunt hominem, ne rite, & vt decet, ad seipsum attendat, §. XXXV.

Delectatio, quae adfectus comitatur, impedit homines, quo minus serio eos subigere velint, §. XXXVI.

Per adfectus quidam in negotio conuersionis perfunctorie versantur, alii ad pusillanimitatem & desperationem adducuntur, §. XXXVII.

Habituales dispositiones, ex adfectibus contractae, maxima hic quoque impedimenta adferunt, §. XXXVIII.

In regenitis, per gratiam, non tam pugna rationis & adpetitus sensitiui, quam lucta carnis & spiritus, deprehenditur, §. XXXIX.

Adfectus in illis vel spirituales sunt, vel naturales, sed sanctificati, §. XL.

Vnde falluntur, qui regenitos omnium adfectuum expertes esse volunt, §. XLI.

Fallacia tamen naturae & hic sedulo euitanda, ne pugna rationis & adpetitus, habeatur pro lucta carnis & spiritus, §. XLII.

aut quaelibet adfectuum suppressio, pro victoria fidei, §. XLIII.

aut naturalis eorum coercitio, pro spirituali in pravos adfectus dominio, §. XLIV.

denique, ne naturales adfectus pro spiritualibus, aut pravi pro bonis, habeantur, §. XLV.

§. I

§. I.

PRopter arctiſſimam mentis corporisque vnionem, fieri aliter non poteſt, quam vt ad certos motus corporis ſequantur certae perceptiones motusque mentis, & vice verſa ad certos motus mentis, certae commotiones corporis. Praeterea, humanae mentis haec eſt indoles, ex eadem vnione arctisſima reſultans, vt grata illi ſint, quae corpus voluptate quadam afficiunt, vnde & ad ea adpetenda, incitatur: ingrata contra & moleſta, quae corpus dolore quodam afficiunt, vnde & ad ea auerſanda, prona eſt. Eodem modo mens ad omnia ea ſe habet, quae per ſenſus externos, aut imaginationem, repraeſentantur.

§. II.

Et hinc intelligere licet, quid ſit *adpetitus ſenſitiuus*, de quo & theologi, & philoſophi, tam multa loquuntur. Nihil ſcilicet aliud, quam voluntatis inclinatio ad ea, quae corpori grata ſunt, & ita per ſenſus aut imaginationem repraeſentantur. Simul vero auerſationem connotat eorum, quae ingrata corpori ſunt, & vt talia per ſenſus aut imaginationem repraeſentantur. Et ea quidem ratione cuncta, quae de adpetitu ſenſitiuo dicuntur, commode explicari poſſunt, * vt neceſſe non ſit, aut ſuperiorem ac inferiorem in anima hominis collocare facultatem, aut omnino duas pluresue homini tribuere animas, aut tres eius ſtatuere partes eſſentiales.

* Scholaſtici, & qui eorum philoſophandi rationem ſequuntur, de animae potentiis ita ſentiunt, vt alias rationis expertes, alias rationis participes, dicant. Quae rationis expertes ſunt, (ita pergunt) vel ita comparatae ſunt, vt rationi tamen obediant, vt adpetitus ſenſitiuus, vel vt rationis imperium plane detrectent, vt facultas vegetatiua. Ad rationis participes potentias tum intellectum, tum voluntatem referunt. Vnde patet, quod adpetitum ſenſitiuum, a voluntate, diſtinguant. Praeeuntem ſibi habere videntur ARISTOTELEM, qui *lib. 1. ethic. cap. 13.* ſimilia fere docet; ſed, quae ceteroquin ARISTOTELIS de anima ſententia fuerit, alibi inquiritur. Alii pro diuerſitate hypotheſium de anima, aliter adpetitum ſenſitiuum acceperunt. Qui enim praeter rationalem, ſenſitiuam quoque, immo & vegetatiuam, in homine ſtatuunt animam, ſine vllo hinc ſe expedire ſibi videntur negotio, ſenſitiuae, adpetitum quoque, quem vocant, ſenſitiuum aſſignantes. Haud exiguus autem illorum eſt numerus, qui aut duas, aut tres in homine ſtatuerunt animas. Duas quidem, ſentientem vnam, alteram intelligentem, praeter MANICHAEOS, & PHILONEM Iudaeum, vt & ſcholaſticos quosdam, IO. BAPTISTA HELMONTIVS, aliique. Tres autem praeter veteres quosdam, CASPAR BARTHOLINVS, CONRADVS HORNEIVS, IO. ZEISOLDVS, aliique, laudati B. CASPARI POSNERO, ſocero meo, viro hiſtoriae philoſophicae haud mediocriter perito, in *tabulis geneanthropologicis, tab. 10.* Non procul hinc diſcedunt, qui tres hominis partes eſſentiales ſtatuunt, & mediae adpetitum ſenſitiuum aſſignant, de quibus ſupra dictum. Horum omnium cum lubricae, atque falſae ſint hypotheſes, rem omnem paulo accuratius inueſtigandam ſibi ſumpſerunt alii. His exemplum praeiuit RENATVS CARTESIVS, qui cum duas ſaltem hominis partes ſtatuerer, & ſcholaſticorum de animae potentiis ſomnia explo-

explauderet. non alium homini adpetitum, quam voluntatem, tribuit. Pugnam vero, quam vocant, adpetitus ſenſitiui & rationis ita explicat, vt eam inter motus corporis vehementiores, & mentem fieri, credat. Contingere enim quandoque, ait, vt in corpore per obiecta externa motus quidam excitentur, qui menti diſplicent, vnde & illa motus contrarios per voluntatem producere annitatur. conf. ANTONIVS LE GRAND *inſtitut. philoſoph. part. 9. artic. 7. p. 493.* Hactenus non male CARTESIVS, quod adpetitum ſenſitiuum a voluntate non diſtinguat. De pugna vero rationis, & adpetitus ſenſitiui, deinceps dicemus. Ex theologis ſuffragantem hic nobis habemus IVSTVM CHRISTOPHORVM SCHOMERVM, qui plane iuxta recentioris philoſophiae hypotheſes, rem omnem accurate eduſerit. Dignae ſunt verba eius, quae hic legantur: *voluntas ſubitanea adſcribitur vulgo adpetitui ſenſitiuo tanquam diſtinctae voluntate facultati. Quia enim peripatetici animas vulgo tres in homine effingunt, & ſenſitiuam a rationali aliam eſſe cenſent, ideo & conuenienter ſuae hypotheſi, non tantum facultatem cognoſcendi, ſed & adcognita ſe determinandi geminant, & adpetitum ſenſitiuum, tam ſubiecto, quam obiecto a voluntate diſtinguunt. Cum autem theologi noſtrates, ſecundum phraſin ſacrarum litterarum, non niſi vnam in homine agnoſcant animam, quae & יחידה vnica, adpellatur Pſalm. XXII, 21. perit illa diuerſitas ſubiecti, quae praecipuum diſtinguendi fundamentum eſt. Alii igitur, ſicut rationem & ſenſum, ita & vim determinandi ſe ſecundum vtrumque vnum intellectus fontem, vt eiusdem animae diſtinctas potentias, ſuperiorem & inferiorem conſiderant, quarum haec cum brutis nobis communis ſit, non item illa. Non improbamus quidem diſtinctionem, attamen extrinſecae tantum denominationis eſſe, arbitramur, cum principio mouente externo tantum, nec obiecti differentia alia, niſi quae a principio mouente externo petitur, potentiae diſtinguantur. Maior illa certe voluntatis perfectio eſt in homine, quae ſe continere & mouere ſuo imperio poteſt, & ſic iudicium recti intellectus expectare, quam eſt in adpetitu ſimplici, qualis etiam brutorum eſt, quae non niſi impetu feruntur: at gradus perfectionis non multiplicant ipſam volendi facultatem in eodem ſubiecto, neque, cum ſubordinati ſibi ſunt, diſparatis indigent principiis.* Ita quidem SCHOMERVS, qui & porro recte addit ceſſare hinc quaeſtionem illam apud peripateticos arduam, vtrum in voluntate, an in adpetitu ſenſitiuo, virtus ſedem ſuam habeat? *theol. moral. cap. 4. §. 13. p. 111. 112.*

§. III.

A voluntate itaque non aliter differt adpetitus ſenſitiuus, quam quod vna eademque facultas mox *voluntatis*, mox *adpetitus ſenſitiui*, nomine veniat. Voluntatis quidem, ſi adpetat aut auerſetur, quae intellectus aut bona aut mala iudicauerit: adpetitus autem ſenſitiui, ſi, quae per ſenſus aut imaginationem, vt grata aut ingrata exhibita fuerunt, adpetat aut auerſetur.

§. IV.

Et hinc etiam, in quo pugna rationis & adpetitus ſenſitiui conſiſtat, intelligitur. * In diuerſas enim quodammodo partes voluntas trahitur, ſi ex vna parte, quae grata ſunt, & adpetitum mouere poſſunt, per ſenſus aut imaginationem repraeſententur, ex altera parte intellectus, ea noxia eſſe, & fugienda potius, dictitet. Hinc voluntas ſecum ipſa velut luctatur, prona quidem ad ea, quae ſenſus aut imaginatio vt grata exhibuerunt, rurſus tamen & rationi morem geſtura, donec tandem aut ſuccumbat ex imbecillitate, ſenſuum & imaginationis repraeſentationi, aut fortiter eluctando rationis obtemperet iuſſui. Ab hac autem

autem pugna rationis & adpetitus ſenſitiui, multum diſcrepat *luctа carnis & ſpiritus*, quae in ſolis regenitis deprehenditur, vti ſuo loco oſtendetur.

* Pugnam hanc rationis & adpetitus, veteres etiam agnouerunt philoſophi, Pythagoraei, Platonici, Stoici, Ariſtotelici; quorum hac de re adferre teſtimonia, pronum eſſet, ſi vllum hac in re ſupereſſet dubium. Nonnulla gentilium ſcriptorum loca, idem euincentia, iam attulit IO. SHILTERVS in *manuduct. philoſoph. moral. ad veram iurisprud. cap. 2. §. 26. pag.* 66. Haud inepte ARISTOTELES impetus illos corporeos, quibus adpetitus ſenſitiuus abripitur, comparat membris analyſi corruptis, quae ſi ad dextram mouere volueris, e contrario in ſiniſtram deferantur, *lib. 1. ethic. ad Nicom. cap. vlt.* Sed in ratione tamen explicandi hanc rationis & adpetitus pugnam, non potuerunt non maximopere inter ſe diſſentire philoſophi, pro hypotheſium, quas de anima, vnane an pluribus, eiusque diuerſis potentiis, fouerunt, diuerſitate. Proxime ad veritatem accеſſit CARTESIVS, in eo tamen, vt puto, corrigendus, quod pugnam exiſtimet eſſe inter mentem & motus corporeos: cum voluntas reuera ſecum ipſa luctetur, hinc a motibus corporeis, illinc a ratione in partes diuerſas tracta. Id quod etiam quodammodo intellexit SCHOMERVS, quando, *lucta*, inquit, *autem non ſemper eſt inter voluntatem & intellectum, ſed ſaepe etiam voluntatis cum voluntate, cum nempe diuerſarum vtrinque rerum cupido animum diſtrahit, quarum vna neceſſario excludit alteram, l. c. pag* 114. Rectius forte dixiſſet, pugnam illam accurate & ſtricte loquendo, nunquam eſſe inter intellectum & voluntatem. Intellectus enim aeque ac ſenſus occaſionem ſaltem huic pugnae praebent, eam excitant, fouent, & non tam ipſi pugnant, quam efficiunt, vt, quemadmodum laudatus auctor rectiſſime dixit, voluntas, ſecum ipſa pugnet. Et hoc quidem ſenſu, rationi pugna adſcribi poteſt, quia voluntatem ad pugnandum excitat, vnde &, quin recepto loquendi modo, pugna haec *rationis* & *adpetitus ſenſitiui*, dicatur, non repugnamus.

§. V.

Si actu in varios motus erumpat adpetitus ſenſitiuus, oriuntur inde *adfectus*. Sed adfectus, quos ſenſuales ſeu mixtos adpellitant. Sunt enim adfectus vel *mere mentales*, vel *ſenſuales*, vel *mere corporales*. Mere mentales ſunt, ſi commotio in mente originem habeat, etſi etiam ad corpus motus ille, praeſertim ſi paulo vehementior fuerit, propagetur. Mere corporales adfectus in extraordinaria tantum ſanguinis commotione conſiſtunt, per quam mens equidem quodammodo afficitur, vt aliquid ſentiat ſeu patiatur, ſed vt commotio actiua non accedat. Senſuales denique adfectus ſunt, in quibus mens & corpus ita concurrunt, vt in mente actiua etiam commotio deprehendatur. * Et hos plenius iam alibi ** ita definiuimus, quod ſint commotiones voluntatis, ex repraeſentatione obiectorum, cum relatione quadam ad nos ſpectatorum, ſub ratione grati aut ingrati, & hinc ſpirituum animalium excitata agitatione ortae, & iterum extraordinarium motum ſanguinis efficientes, ad hominis conſeruationem comparatae.

* *Dictum* hac de re iam aliquid ſupra eſt *ſect.* 4. §. 29. vbi & laudaui, qui ex philoſophis hocce adfectuum diſcrimen, pluribus explicant. Nunc id ſaltem addo, mentales adfectus non ſtatim habendos pro ſpiritualibus, cum maximum inter vtrosque intercedat diſcrimen. Namque & apud homines irregenitos contingere poteſt, vt adfectus quidam in mente originem habeant, rerum, quae intellectus tantum percipit, meditatione excitati.

Et isti quidem, etsi mentales, mere tamen sunt naturales. Contra, qui a spiritu sancto per verbum excitantur adfectus, siue in conuertendis, siue in conuersis, illi demum spiritualium nomine veniunt. Id quod ex dicendis constabit luculentius.

** *elemens. philos. practic. part. 1. c. 2. sect. 2. §. 23.*

§. VI.

Sedes itaque adfectuum in voluntate quaerenda est, * aut, quod perinde est, in adpetitu sensitiuo, si vox ita capiatur, vt ante eam explicauimus. Qui enim aliter vocem hanc accipiunt, falsa de facultatibus superioribus & inferioribus hypothesi nituntur. Eos autem qui omnino in intellectu, adfectuum sedem constituunt, non vno nomine a recto aberrare tramite, & nec intellectus, nec adfectuum indolem, satis exploratam habere, palam est.

* Scholastici adfectibus sedem assignant in adpetitu sensitiuo, prouti ipsi hanc vocem capiunt. Conf. LAELIVS PEREGRINVS de *adfectibus cap.* 2. Perperam quidem, vti ex dictis liquet. CARTESII quidam discipuli, praeeunte magistro, sedem adfectuum in intellectu quaerunt, communi omnium hominum experientiae refragantes: nec aliter sentire possunt, qui adfectus pro passionibus saltem mentis habent, & rursus passiones omnes intellectui, actiones autem voluntati tribuunt. Nonnulli ex hac schola, cum intelligerent, absonum nimis esse, non in voluntate, sed in intellectu adfectuum sedem collocare, ita hinc se expedire conati sunt, vt certa ratione ad intellectum, & alio rursus modo ad voluntatem, adfectus referri posse, contenderent. Ex horum numero est recentissimus Cartesianae philosophiae propugnator, RVARDVS ANDALA, in *exercitationib. academic. in philosophiam primam & naturalem, part. 1. exercitat. 9. §. 12. pag. 70. Quod attinet ad adfectus*, inquit, *siue passiones animae, vel ad intellectionem siue perceptionem possunt referri, vti a philosopho* (CARTESIVM intelligit) *in generali eorum definitione art. 27. 28. definiuntur esse perceptiones: quia hoc vocabulum vsurpatur generalius ad significandas omnes cogitationes, quae non sunt actiones aut volitiones animae. Sunt enim omnes reuera passiones & perceptiones, quae producuntur, conseruantur, & corroborantur, per aliquem motum spirituum. Hinc & sensus, siue sensationes, appellantur ibidem, & constituunt vnum ex sensibus internis, secundum philosophum, princ. part. 4. artic.* 190. *Sed tamen adfectus & passiones, quatenus etiam alias formas, si mentis tendentiam ad hoc vel illud obiectum, vel auersationem ab eodem, adeoque voluntatis motus includunt, ad voluntatem referri possunt, potissimum, si ad eorum effectus attendamus. Et hoc modo videtur philosophus eos considerasse in loco modo citato, & meditat.* 3. Laudat idem LVDOVICVM DE LA FORGE, quod hoc sensu ad *motus voluntatis* recte adfectus retulerit, de *mente humana, cap.* 22. Bene est, quod tandem agnoscant, motibus voluntatis nomen adfectus denegari non posse: sed quo iure idem passionibus quibusuis aut perceptionibus intellectus, tribuatur, non video: certe loquendi vsus repugnat. Qui vero omnino amori, odio, laetitiae, tristitiae, ceterisque adfectibus, qui extra controuersiam voluntatis motus sint, in intellectu sedem tribuunt, quid dicant sentiantue, parum pensi habere videntur. Pro nostra sententia ex veteribus conf. AVGVSTINVS *lib.* 14. *de ciuit. Dei cap.* 5. & 6.

§. VII.

Commotionem, dum adfectuum vocamus, obseruandum, quod ea voce vel *passiua*, vel *actiua*, commotio intelligi queat. Sunt igitur, qui hic passiuam saltem commotionem intelligunt, quo quid mouetur, seu motum recipit. Quo sensu & nonnulli adfectus, *passiones*, vocare

vocare malunt. * Sed non ſatis ad naturam adfectuum attendiſſe videntur. Praeter paſſionem enim, ſeu paſſiuam commotionem, omnino in omnibus adfectibus commotio quaedam actiua, niſus quidam cum obiecto quodam ſe vniendi, aut ab eodem ſe remouendi, conſpicitur.

* Hinc Graecis πάθη vocantur: latine tum apud veteres, tum apud recentiores, *paſſiones*, ſed diuerſo ſenſu. Nonnulli enim hos animi motus *paſſiones* dicunt, quod mens, vel vt PLOTINVS philoſophus Platonicus loquitur, quodammodo patiatur, quae & ratio eſt, cur RENATO CARTESIO, eiusque diſcipulis, ita audiant. Alii autem eos hoc nomine inſigniunt, quod corpus velut aliquid patiatur, & quaedam in eo fiat alteratio. vid. AVGVSTINVS de *ciuit. Dei lib. 9. cap. 4.* CICERO *animi perturbationes* vocat, *lib. 4. Tuſcul.* & *lib. 1. quaeſtion. academic.* immo ſemper fere, obſeruante IVSTO LIPSIO, *manuduct. ad philoſ. ſtoic. lib. 3. diſſertat. 7. pag. 121.* Quo ipſo ad illorum proxime videtur accedere ſententiam, qui adfectus pro mentis paſſionibus habent. Sed & ipſum nomen *adfectus*, vt nonnulli volunt, idem ſignificat, quod animus ſcilicet hominis pro obiectorum diuerſitate diuerſimode afficiatur, hoc eſt, incitetur, impellatur, turbetur, &c. At quaecunque demum horum nominum ſit ratio, ad rem ipſam quod attinet, vel ipſa experientia quemlibet condocere poteſt, in adfectu proprie ſic dicto, neutiquam eſſe meram paſſionem aut perceptionem, ſed tendentiam quandam ad hoc vel illud obiectum, & auerſionem ab hoc aut illo obiecto, adeoque & quandam actionem. In quo iterum in diuerſum abit RENATVS CARTESIVS, & quidam eius diſcipuli, qui in mente tantum paſſionem, in corpore autem actionem, vel motum illum actiuum, qui mentis perceptionem & paſſionem efficit, eſſe ſtatuunt, vid. ANTONIVS LE GRAND *inſtitut. philoſoph. part. 9. artic. 6. pag. 490.* MALEBRANCHIVS tamen, actionem quandam in mente admittere videtur. Motus enim in corpore mechanice per obiecti alicuius viſionem excitari, aſſetit, vnde ſequatur paſſio quaedam mentis, quae nos inclinet ad volendum ſeu adpetendum illud, quod corpori eſt vtile, de *inquirenda veritate lib. 5. cap. 1.* add. GEORGIVS WESENFELDIVS in *georg. animi & vitae cap. 3. §. 7.*

§. VIII.

Vt diſtinctius haec explicent, ſolent nonnulli ſequentia in omni adfectu obſeruare: primo, confuſam quandam perceptionem, qua mens obiectum aliquod vt gratum aut ingratum, percipit; deinde, intimiorem ſenſum, ſi impreſſio paulo vehementior, aut etiam diuturnior acceſſerit; tum, determinationem quandam aut niſum voluntatis, ſe vniendi cum obiecto grato, & a ſe remouendi ingratum. His denique accedit delectatio quaedam, quae omni adfectui, etiam iis, qui circa rem ingratam verſantur, vt odio, irae, ineſt. * Stoici in omni adfectu tres gradus obſeruare ſolebant: ** propenſionem, adſenſum ſeu συγκατάθεσιν & ὁρμὴν, qua de re iam alibi dictum.

* Ex hisce commotionibus mentis, quas indicauimus, prima & ſecunda, proprie eſt paſſio quaedam, tertia autem eſt actio, vltima iterum paſſio quaedam, accurate tamen loquendo, inter effectus potius ſeu conſequentia adfectuum, numeranda. Iuxta nonnullos altera illa commotio, ſeu intimior ille ſenſus, quo mens perfunditur, cum obiectum, adfectum excitare aptum, adeſt, illud, quod praecipuum eſt in adfectu, abſoluit, & κατ' ἐξοχὴν nomen adfectus ac paſſionis, promeretur. Sed cum validas ſuae non adſerant ſententiae rationes, & ipſis fatentibus in omni adfectu proprie ſic dicto, commotio quaedam actiua accedat,

dat, nomina quoque adfectuum, amoris, odii, *irae* &c. actionem potius, quam passionem omnium consensu, suffragante etiam experientia, denotent, de actiua potius illa commotione dicere licebit, quod formaliter adfectum constituat, an potius omnibus istis commotionibus iunctim sumptis, adfectus nomen tribuendum, cum reuera in omni adfectu proprie sic dicto actiua, licet quoslibet seorsim, ob summam motuum naturalium celeritatem, quae ex aliis etiam exemplis patet, obseruare semper non liceat. conf. MALEBRANCHE de *inquirend. verit. lib. 5. cap. 3. p. 18. seqq.* PHILARETVS *ethic. part. 1. cap. 6. §. 1 n. 7. p. 77.* WESENFELDIVS *georg. animi & vitae cap. 3. §. 7.*

** SENECA, *lib 2. de ira, cap. 3. vt scias,* inquit, *quemadmodum incipiant adfectus, aut crescant, aut efferantur, est primus motus non voluntarius, quasi praeparatio adfectus, & quaedam comminatio, alter cum voluntate non contumaci, tertius motus est iam impotens quae rationem euicit.* add. IVSTVS LIPSIVS *manuduct. ad philos. stoic. lib. 3. dissert. 7.* Vbi primus quidem gradus videtur respondere secundae, quam nos constituimus, commotioni, incipienti scilicet sentiri ex efficaci obiecti cuiusdam repraesentatione orto: secundus & tertius ad actiuam, quam diximus, commotionem iure referuntur. Quin enim commotio illa aut fortior aut lenior sit, suosque gradus habeat, dubitari nulla ratione potest. Nec refragatus fuero, si & primum gradum ad actiuam istam mentis commotionem retuleris. Quidquid huius sit, id potius obseruandum, primum istum gradum, seu propensionem, vti vocabant, Stoicos pro adfectu non habuisse. Vnde celebris illa, inter Stoicos & Peripateticos agitata quaestio, sintne adfectus naturales, an voluntarii motus? diiudicanda, ex qua & altera pendebat, num tolli & eradicari adfectus possint & debeant, an vero satis sit, intra suos eos coercere limites? Res omnis, vt aliae eiusdem generis controuersiae, in meram tandem abibat λογομαχίαν. Stoici adfectus negabant esse naturales, eosque voluntarios esse contendebant, sed vocem adfectus pro secundo & tertio gradu sumebant. Primum gradum, seu primum motum, qui homine inuito etiam excitari potest, adfectus nomine non comprehendebant. Peripatetici contra de primis etiam disputabant motibus, cum adfectus naturales esse adserebant. Et hinc, quid de altera quaestione censendum, patet, de qua tamen deinceps ex instituto. Adde, si placet, quae hac de re diximus in *dissertat. 4. de erroribus Stoicorum in philosophia morali, §. 4.*

§. IX.

Omnis praeterea motus procedit a termino a quo, & tendit ad terminum ad quem. Et ita in adfectibus quoque res se habet. Terminus a quo est *malum*, siue *priuatio boni*, terminus vero ad quem, est *bonum*, siue *priuatio mali*. Vnde sua sponte consequitur, adfectum, accurate loquendo, semper in bonum, aut malum aliquod futurum, tendere. Namque natura & indoles motus, seu commotionis id postulat. * Et hinc porro colligitur, *dolorem & voluptatem, famem & sitim, terrorem subitaneum, antipathiam* item ac *sympathiam*, aliasque mentis commotiones mere passiuas. ** minime inter adfectus connumerandas esse.

* Qui aliter sentiunt, perceptiones rerum gratarum & ingratarum, cum adfectibus confundunt. Dubium moueri poterat de adfectu laetitiae & tristitiae? Cum illius obiectum iuxta vulgarem opinionem, sit bonum aliquod praesens, huius, malum aliquod praesens. Sed quid ad hoc respondendum sit, patebit, cum laetitiae & tristitiae indolem speciatim declarabimus.

** conf. quae dixi, *element. philos. pract. part. 1. cap. 2 sect. 2. §. 38. seqq.* Probe autem obseruandum, licet dolor, voluptas, sitis, fames, & similes perceptiones iucundae, aut molestae, proprie loquendo non sint adfectus, facile tamen adfectibus occasionem praebent: indeque fieri potest, vt cum adfectibus ipsis quandoque confundantur.

§. X.

§. X.

Inter cauſſas adfectuum, primum locum tenet, quae & proxima eſt, obiecti cuiusdam ſub ratione grati aut ingrati, repraeſentatio. Ea vero repraeſentatio, tum per ſenſus externos fit, tum per imaginationem. * Neque tantum per imagines rerum, quas ſenſibus percepimus, ſed quas ipſi nobis fingimus, adfectus, iique vehementiſſimi excitari poſſunt, vti iam ſupra obſeruauimus.

* Quod repraeſentatio obiecti per ſenſus externos facta, adfectus moueat, experientia omnes edocet. Ordinarie etiam longe vehementiores ſunt adfectus obiecto praeſente, quam eodem abſente, etſi per imaginationem repraeſentato. Quo diutius etiam & ſaepius obiectum praeſens eſt, eo vehementius non tantum adfectus concitatur, ſed maior pronitas ad eundem adfectum reſuſcitandum, contrahitur. Id quod in vitae quoque chriſtianae praxi ſedulo obſeruandum. Qui enim tentationes ex prauis adfectibus vincere cupiunt, obiecta remoueant vel euitent neceſſe eſt, quae praues excitare adfectus poſſunt, niſi operam, quod aiunt, oleumque perdere velint. Imprudentiſſimi ſunt mortalium, qui obiecta eiusmodi non tantum non euitant, ſed ſtudioſe quandoque quaerunt, & tum de humana imbecillitate, quod per eam prauis adfectibus reſiſtere nequeant, conqueruntur. Ad imaginationem quod attinet, per eam non tantum obiecta, quae ſenſibus percepimus, ſed & quae ipſi fingimus, repraeſentari, iam ſupra obſeruauimus: & his non minus quam illis adfectus quam vehementiſſime moueri, certiſſimum eſt. Sic in iram concitari homines videas, ſupponentes, ſi alicuius rei poſſeſſione potiantur, & ſuper ea forte cum aliquo diuidendum eſſet, eum vtrumque incertum, imo merum adhuc ſit non-ens. Latius ille morbus hominum ſe diffundit, quam cogitari poteſt, & peccatis quamplurimis occaſionem praebet. Exiſtimare etiam aliquis poſſet, Stoicis hinc anſam ſuppeditatam, vt adfectus in *opinionibus* conſiſtere, exiſtimarent: cauſſam adfectus, cum adfectu ipſo confundentes, *conf.* PHILARETVS *ethic. part.* 1. *cap.* 6. §. 1. *pag.* 75. Hinc prauas eiicere opiniones, rectas contra de rebus omnibus habere, praeſtantiſſimum adfectuum remedium, putabant. M. AVRELIVS ANTONINVS imperator & philoſophus: πᾶν ὑπόληψις, *in opinione ſita ſunt omnia, lib.* 1. §. 15. Aeque ac SENECA: *omnia ex opinione ſuſpenſa ſunt: epiſt.* 78. Iterum ANTONINVS: τὴν ὑπολητικὴν δύναμιν σέβου *facultatem opinatricem venerare. In hoc enim ſita ſunt omnia, vt menti tuae nulla inſit cogitatio, quae vel naturae, vel animantis ratione praediti, conditioni non ſit conſentanea. lib.* 3 §. 9. Et alibi: *ſi propter extraneam aliquam rem perturbaris, non illa tibi, ſed tuum de ea iudicium* (h. e. opinio, namque & hanc κρίμα, item κρίσιν, adpellitare ſolent) *moleſtiam adfert: id vero vt abdicas, in tua eſt poteſtate &c. lib.* 8. § 4. Et *lib.* 12. §. 20. *eiice opinionem,* βάλε ἔξω τὴν ὑπόληψιν, *& ſaluus es, nemo id prohibebit.* Sic & EPICTETVS: ἐφ' ἡμῖν ὑπόληψις, *in noſtra poteſtate eſt opinio, enchirid. cap.* 1. add. THOMAS GATAKERVS *ad Antonini lib.* 2. §. 15 & *lib.* 7. §. 9. Opiniones vero, ſeu peruerſas imaginationis repraeſentationes, eiicere, an ſimpliciter in noſtra poteſtate ſit, vt Stoici contendebant, diiudicandum ex illis, quae ſupra de imaginatione diximus.

§. XI.

Imaginationis autem cum magna ſit diuerſitas, nec vno eodemque apud omnes ſe habeat modo, ratio inde patet, cur ex vnius eiusdemque obiecti repraeſentatione, diuerſi oriantur adfectus. Cuius diuerſitatis cauſſae, tum aliunde, tum ex determinatione imaginationis, in infantia facta, repetendae. * Quemadmodum & ea imaginationis

nis euenire mutatio potest, vt eiusdem obiecti repraesentatio, in vno eodemque homine, effectum contrarium producat.

* Qui enim per primam obiecti impressionem excitati sunt adfectus, recurrere solent, eodem iterum nobis oblato. Prima autem impressio variare potest, tum pro aliarum circumstantiarum varietate, tum maxime pro varia cerebri constitutione, siue haec in vtero materno, quod saepissime contingit, siue consuetudine, siue casu aliquo fuerit contracta. Et haec praecipua ratio esse videtur, (constat enim, alias etiam quandoque concurrere causas) cur vnius eiusdemque obiecti repraesentatio, apud diuersos homines, diuersos producat adfectus. Sic quod amorem incendit apud vnum, alterum ad odium concitat. Hostis adspectus alteri iniicit metum, alterum ad iram & vindictam inflammat, & sic porro. Quod in vno eodemque homine mutatio eiusmodi contingere possit, vt, quae primum grata fuerint, mox ingrata sint, vt odium excitent, quae ad sui amorem nos antea mouerunt, &c. experientia quoque omnes condocere potest.

§. XII.

Repraesentatio etiam obiecti sub ratione grati aut ingrati, fieri debet cum relatione quadam ad nos ipsos. * Bonum namque, aut malum aliquod, siue verum sit, siue apparens, si nos ipsos non afficiat, siue reuera, siue secundum opinionem nostram, nos minime mouebit. Saepius namque ex mera opinione, seu imaginatione, oriri, vt aliquid pro bono reputemus, idque adeo gratum nobis existat, ex iam dictis constat. Adfectum autem non oriri, nisi ad nos ipsos haec bona aut mala, siue ex vero, siue per vanam persuasionem referamus, & experientia quemuis docet, & philautiae, quae innata omnibus est, ratio suadet.

* Etiamsi enim aliquando malis aut bonis aliorum commoueri videamur, re tamen accuratius expensa, deprehendemus, semper relationem quandam, ad *nos ipsos*, latitare. Id quod in adfectu commiserationis, inuidiae, similibusque, luculenter conspicitur. Ceterum cum hodie homines inordinato amore sui laborent, non possunt non ex relatiuo hoc obiectorum intuitu, multi adfectus praui & illiciti oriri. Hinc enim *contingit*, vt multa vtilia nobis, iucunda, honorifica credamus, quae maximum damnum, dolorem, dedecus afferunt. Hinc etiam contingit, vt in relatione ista, ad eas saltem, aut praecipue, attendamus circumstantias, quae augendae passioni inseruiunt, & quae alia sunt eiusdem generis, notata quoque WESENFELDIO, in *georg. animi & vitae cap.* 3. §. 11. 12. Quarum quidem obseruationum, in adfectuum regimine, adeoque & vitae christianae praxi, vsus maximus est, & longe amplissimus.

§. XIII.

Ceterum ex ista, quam descripsimus, animi commotione, varii sequuntur effectus. Statim enim cum ea coniunctus est, motus extraordinarius sanguinis, * & spirituum animalium. Vnde alii rursus effectus, tum in corpore, tum in mente consequuntur. Et in corpore quidem, membrorum quorundam positus singularis conspicitur, adfectui respondens. ** Eo vultus cumprimis pertinet mutatio, in cuius lineamentis, adfectus signum saepius tam luculenter conspicitur, vt ad eum occultandum, omnem frustra adhibueris diligentiam. Sic & membra

membra quaedam disponuntur ad id agendum, quod adfectui est conveniens, idque non sine luculentissimo diuinae prouidentiae documento.

* Non tamen in omnibus adfectibus vnus idemque est sanguinis ac spirituum motus: sed alius in amore, alius in odio, alius in laetitia, alius in tristitia, & sic porro. In motuum istorum diuersitate explicanda, studium operamque suam collocarunt philosophi: legendusque ea de re prae caeteris est DE LA CHAMBRE, *dans les caracteres des passions &c.*

** Exempli loco esse possunt ista SENECAE, quibus membrorum positum, qualis in ira vehementiori esse solet, eleganter describit: *audax, & minax vultus, tristis frons, citatus gradus, inquietae manus, color versus, crebra & vehementius acta suspiria, irascentium signa sunt. Flagrant, & micant oculi, multus ore toto rubor, exaestuante ab imis praecordiis sanguine. Labia quatiuntur, horrent & subriguntur capilli, spiritus coactus, & stridens articulorum scipsos torquentium sonus, gemitus, mugitusque, & parum explanatis vocibus sermo praeruptus, & complosae saepius manus, & pulsata humus pedibus, & totum concitum corpus, magnasque minas agens &c. lib. 1. de ira cap. 1.* Eadem ratione & reliquorum adfectuum, praesertim si vehementiores fuerint, signa quaedam externa in corpore deprehenduntur. In vultus autem lineamentis, quod mutatio quaedam sequatur, vel pictoribus exploratum est, qui haud extremam artis suae partem existimant, adfectuum, quae in vultu hominum adparent, scite exprimere signa posse. Sed vti diximus, externa ista tum maxime conspiciuntur signa, cum adfectus fuerint vehementiores: nec in omnibus vna eademque ratione comparent, quod vel irae exemplo patet, quae diuersimode se exerit apud diuersos.

§. XIV.

Sed in mente quoque varii adfectuum se exerunt effectus. Per eos enim velut caligo quaedam intellectui offunditur, vt perspicere rei veritatem non valeat, longeque aliter iudicet, quam eum iudicare oportebat. * Quod si saepius contingat, habitualis tandem quaedam dispositio ad praue de rebus quibusdam iudicandum contrahitur, cessante etiam adfectu, remanens. Id quod de voluntate itidem obseruandum, posse scilicet & in ea, per adfectus saepius repetitos, habitualem quandam produci dispositionem, & procliuitatem ad similes adfectus, obiectis licet, quae eiusmodi adfectus concitare solent, remotis.

* Quod de ira dici solet: *impedit ira animum, ne possis cernere verum*, de omni adfectu longe est verissimum. Praeclare CICERO: *quemadmodum oculus conturbatus non est probe adfectus ad suum munus fungendum, & reliquae partes totumque corpus a statu cum est motum, deest officio suo & muneri: sic conturbatus animus non est aptus ad exequendum munus suum; Tuscul. quaest. lib. 3. p. m. 1133.* Qui amore erga alios homines, aut res quaspiam incensi sunt, ita subinde excoecantur, vt naeuos, defectus, vitia eorum nulla ratione cernere queant. Et rursus, qui alios homines, aut res quasdam odio prosequuntur, nihil in iis quod laude dignum sit, sibi deprehendere videntur. In amicis, aut rebus, quas amamus, placent omnia: in inimicis, aut rebus, quas odio prosequimur, omnia displicent. Hinc errorum infinita seges. Si quis certae in religione sectae addictus sit, & causae adsint, quae vt eam sectam amet, efficiunt, nihil tam absonum, ineptum, turpe, cum ratione aut verbo diuino pugnans, in ea deprehenderetur, quod non laudabile, aut ad minimum excusabile censeat. Contra, si quis contra homines sectae quae displicer, addictos, odio incensus sit, nihil nisi impium, execrabile, stultum, in iis sibi deprehendere videbitur. Videas hinc viros alioqui iudicio pollentes, homines vix mediocriter doctos, ceu rara & excellenti eruditione praeditos euehere, quod amoris adfectus cuncta exaggeret, & alios rursus etsi doctissimos

contemnere, quod displiceant, & in illorum se insinuare fauorem non didicerint. Pleraque sane de rebus factis & ad religionem spectantibus, de rebus itidem literariis, de aliorum hominum virtutibus, eruditione, scriptis, iudicia, adfectum quendam comitem habent: hinc & pleraque falsa sunt, nec iustum hominibus, aut rebus, aut libris pretium statuunt. Vnde quam late iste intellectus morbus, quem adfectus illi adferunt, per omnem rem ecclesiasticam, ciuilem, litterariam, se diffundat, quilibet intelligit. Hinc & logicae artis magistri, praeiudiciorum plurimorum fontem in adfectibus quaerendum esse, iamprideni docuerunt.

§. XV.

Licet autem adfectus, prout post lapsum se habent, humanae imbecillitatis sint documenta, * commoda tamen etiam quaedam ex accidenti adferunt, & hac ratione diuinae prouidentiae argumentum luculentissimum praebent. Namque & conseruandae sanitati interdum inseruiunt; & ad ea, quae ratio vtilia & salutaria esse dictitat, hominem quandoque exstimulant; plurimum denique ad vitam socialem conferunt. Sine adfectibus enim homo, si esset, nec poenis nec praemiis, adeoque nec legibus fere ipsis, locus esset, certe ratio non supereset, qua ad legum obseruantiam cogi homines atque compelli possent. ** Quod vero etiam sua incommoda grauissima habeant, & intimam humanae naturae corruptionem apertissime prodant, ex dicendis constabit.

* Dicetur hac de re ex instituto deinceps §. 41. *seqq.*

** Distinctius adfectuum commoda ab aliis ita enarrari solent, quod tum ad conseruationem, tum ad felicitatem hominis aliquid *conferant*. Ad conseruationem conferunt aliquid aut per se, aut per accidens. Per se aliquid eo conferunt, dum indicationes quaedam naturales sunt eorum, quae vitae animali conueniunt: dum vrgentes stimuli sunt, qui homines impellunt ad ea, quae conseruationi eius conducunt, suscipienda; & denique quod corpus eiusque membra ad eos componunt motus, qui rerum vtilium prosecutioni inseruiant. Per accidens ad hominis conseruationem aliquid conferunt, dum & ruendae sanitati quandoque inseruiunt. Vehementi namque spirituum agitatione *in* homine microcosmo idem praestare videntur, quod venti maiori in mundo. Quemadmodum enim hi aërem expurgant, ita illi sanguinem quasi ventilant, ne stagnans putrescat. Sed ad vniuersi quoque generis humani conseruationem conducere adfectus contendunt, dum ad eius propagationem homines impellunt. Porro ad felicitatem hominis eos facere autumant, dum animum disponunt ad expetendum, quae ratio dictitet esse vtilia. Vnde PLATO, adfectus *animi alas & quadrigas*, vocauerit. Hinc, etsi in consilium rerum agendarum admitti non debeant, ratione, non adfectu, eum in vsum data, consiliorum tamen executioni, interuenire eos posse atque debere. Quo sensu Peripatetici adfectus dixerint, *ardores animorum, cotesque virtutum*. Huc illud quoque LACTANTII pertinet, *lib. 6. diuin. institut. cap. 15. Adfectus, velut vbersus est naturalis. Ad quam cum verus cultor accesseris, statim cedentibus visiis, fruges virtutis oriuntur. Deus itaque cum hominem primum fingeret, mirabili prouidentia ingenerauit ei prius istas animi commotiones, vt posset capere virtutem.* Denique & hoc addunt, ad externam omnium hominum facere felicitatem adfectus, dum ad societates ineundas eos extimulent, earundemque vincula existant. Haec similiaque ad ostendenda adfectuum commoda, vulgo adferri in medium solent: quae tamen cum grano quodam salis sunt accipienda. Primo namque non de omnibus, sed de quibusdam saltem

tem adfectibus, quae dicta sunt, admitti possunt. Quidam enim adfectus & conservationi & felicitati tum singulorum hominum, tum humani generis, per se & e diametro aduersantur. Deinde, qui vtiles & salutares esse videntur, noxii subinde fiunt, si modum excedant. Porro, vt legitima ratione subigantur dirigunturque adfectus, non est positum in hominis naturalis sibique relicti arbitrio, sed est diuinae gratiae opus. Ex adfectibus autem exorbitantibus longe maiora & frequentiora inter homines exsistunt damna. Destruunt sanitatem, accelerant mortem, turbant pacem & tranquillitatem priuatam & publicam, sunt litium, bellorum, tumultuum, variarumque calamitatum causſae, &c. Praecipue vero notandum, quod virtutes, quae ex adfectibus, praesertim in hominibus irregenitis, procedunt, non sint verae virtutes, sed splendida vitia, quae virtutum saltem speciem mentiuntur, vt ex dicendis constabit luculentius.

§. XVI.

Solent adfectus in *primitiuos & deriuatiuos* dispesci. De primitiuorum adfectuum numero, non vna eademque virorum doctorum est sententia. * Sed rem omnem accuratius pensitantes, agnoscent, duos saltem constitui posse adfectus primitiuos, *adpetitum* seu *amorem*, *& auersationem* seu *odium*. Idque inde patet, quia obiectum generale omnium adfectuum, aut ***bonum*** aliquod est, aut *malum*, *gratum*, aut *ingratum*. Si ergo in bonum aliquod feratur adpetitus, vocabitur *amor*, ** sin in malum, vt illud *auersetur* & a se remoueat, vocabitur *odium*. Idemque docet adfectuum omnium inductio. Quocunque enim nomine veniant, amorem in iis deprehendes vel odium, differentia aut ab obiecto peculiari, aut ex certa, quae accedit, relatione, aut ex gradu vehementiori, vel leniori, desumenda. Vnde & constat, deriuatiuos, quos vocant, adfectus, nihil aliud esse, quam certas amoris aut odii modificationes.

* Stoici quatuor principes adfectus statuebant, *laetitiam*, *tristitiam*, *desiderium* siue *cupiditatem fugam* siue *abominationem*. vid. CICERO *lib.* 4. *quaestion. Tusculan.* BOETHIVS *lib.* 1. *consolat. philosoph. metr.* 7. add. LACTANTIVS *lib.* 6. *diuinar. institut. cap* 15. AVGVSTINVS *lib.* 14. *de ciuit. Dei cap.* 3. EPICVRVS tres praecipuos adfectus statuit, *laetitiam*, *dolorem*, *cupiditatem*, qua de re in *syntagmate philosoph. epicuraeae*, legendus PETRVS GASSENDVS. Scholastici vndecim adfectus numerant, quorum sex in appetitu concupiscibili; quinque in irascibili reperiri contendunt. In concupiscibili tres, qui pro obiecto bonum aliquod habeant, idque vel in se & absolute spectatum, vnde *amor*, vel vt absens, vnde *desiderium* siue *concupiscentia*, vel denique vt praesens, vnde *gaudium* siue *delectatio*; & tres, qui pro obiecto malum aliquod habeant, idque iterum vel absolute tale, vnde *odium*, vel vt absens consideratum, vnde *fuga* siue *auersatio rei*, aut denique quatenus praesens est, vnde *dolor* siue *tristitia*. In adpetitu, quem vocant, irascibili quinque collocant, tres ratione boni, vt *spem*, *audaciam*, *iram*, duos ratione mali, *desperationem* & *metum*. vid. LAELIVS PEREGRINVS de *adfectibus cap.* 5. CONTARENVS de *tranquillitate humana lib.* 2. *cap.* 1. aliique. RENATVS CARTESIVS sex passiones primitiuas statuit, *admirationem*, *amorem*, *odium*, *cupiditatem laetitiam*, *moerorem*, de *passionibus*, *part.* 2. §. 69. Quas quidem ad tres adfectus restringit HENRICVS MORVS, *admirationem* scilicet *amorem* & *odium*, in *enchirid. ethic. pag.* 29. VINCENTIVS PLACCIVS duos adfectus principales constituit, *resolutionem* & *irresolutionem*, in *accessionibus ethic.* & quidem *physiol. cap.* 4. §. 12. Rectissime

sime equidem WOLFGANGVS HEIDERVS pronuntiat, adfectus numerare velle, apteque disponere, rem esse laboris plurimi, & successus incerti, *system. philosoph. moral. part. 2. pag.* 326. Nihil tamen obstat, quo minus ad duos adfectus principes, *amorem & odium*, ceteri omnes reuocentur. Reliqui sane, qui aut alios, aut plures adfectus primitiuos constituunt, eorum numerum sine necessitate multiplicant, dum pro adfectibus habent passiones aut motus, qui tamen inter adfectus minime sunt connumerandi, aut inter primitiuos referunt, qui inter deriuatiuos erant collocandi. Id quod facile exemplo adfectuum primitiuorum, quos CARTESIVS constituit, demonstrari potest. Scholasticorum enim commenta de numero & partitione adfectuum, indigna sunt, quae referentur Admirationem scilicet perperam inter adfectus referri, cum aliunde, tum inde etiam patet, quod ad intellectum pertineat, adfectus autem proprie sic dictos in voluntate sedem habere. iam supra demonstrauimus conf. quae diximus in *element. philos. pract. part. 1. c. 2. sect. 2. §. 46.* Reliquos CARTESII adfectus primitiuos, ad duos hosce, amorem & odium, reduci posse, iam probe intellexit HENRICVS MORVS *l. c.* Et laetitiam sane ac tristitiam inter adfectus derinatiuos referendas esse, ex dicendis constabit. Cupiditas est extra controuersiam amoris species, & ab obiecto, quod amamus, quoue potiri cupimus, specialem denominationem sortitur, vt exemplo adfectus auaritiae, voluptatis, &c. patet. Ideoque & superuacaneum duximus, locum peculiarem inter adfectus, cupiditati, assignare. Duo itaque saltem relinquuntur adfectus principes & primitiui, *amor* & *odium*. Et haec sententia rationibus etiam in thesi iam allatis vlterius confirmatur, quarum altera ab obiecto duplici omnium adfectuum, altera ab inductione, qua constet, adfectus deriuatiuos nihil aliud esse, quam certas amoris & odii modificationes, desumpta est. add. ARNOLDI WESENFELDII *georg. animi & vitae part. 2. cap. 1 §. 5.* Ex theologis proxime ad nostram sententiam accedit IVSTVS CHRISTOPHORVS SCHOMERVS, *theol. moral. cap. 4. §. 25.* Dubium equidem hic oriri posset, quod cum amore odium, & vice versa cum odio amor, semper coniunctus esse videatur. Ita namque est, dum gratam seu bonam rem amamus, non possumus non absentiam eius odisse, & vice versa. Vnde colligere aliquis posset, vnicum saltem esse adfectum principem. Enimuero, licet isti motus coniuncti sint, sunt tamen diuersi, mentemque aliter adficiunt, vnde ab eo, qui praeponderat, adfectus recte denominationem sortitur. conf. *element. philosoph. pract. part. 1. cap. 2. sect. 2. §. 60.*

** Vt eo rectius, quae dicuntur, intelligantur, quid *amoris* & *odii* nomine hic nobis veniat, paucis explicandum. Sumitur namque vox *amoris* primo pro habituali quadam propensione ad aliquid amandum, prouti supra eam vocem accepimus. Deinde pro adfectu, cum actu eiusmodi motus in mente existit, quo incitatur ad se cum obiecto aliquo bono vniendum. Denique in specie pro amore libidinoso ea vox accipitur, quae apud poetas, aliosque, frequens est significatio. Prima & vltima significatio hic in censum non veniunt, sed media: at ita, vt in hac quoque significatione abstracte velut amor consideretur, cum concrete spectatus nunquam sit sine aliqua determinatione aut modificatione, vnde & nomen speciale adfectus cuiusdam deriuatiui sortitur. Interim si ita generatim amor vt adfectus consideretur, conueniunt ei, quae adfectibus omnibus sunt communia: specialim tamen excitatur per repraesentationem obiecti sub ratione grati; vnde qui in mente oritur motus, tendit ad vnionem eum illo obiecto, adeoque & amor *adfectus vnionis* vocari solet, hinc & motus sanguinis expansiuus ordinarie in eodem sequitur. In odio, omnia contrario modo sese habent. Repraesentatio fit sub ratione ingrati, vnde qui sequitur motus mentis, est *motus separationis*, quo obiectum fugimus, & nos velut ab eo remouere annitimur: sanguisque ideo etiam plerumque a partibus corporis externis, ad cor retrahitur. Vnde quodnam inter amorem & odium intercedat discrimen, adparet.

§. XVII.

Digitized by Google

§. XVII.

Si ergo obiecta varia adfectuum ſpectes, magna hinc amoris odiique diuerſitas, plurimique adeo adfectus deriuatiui. Bonum namque, in quod fertur amor, vel *verum* eſt, vel *adparens*. * Adparens ſub ratione vel *decori*, vel *vtilis*, vel *iucundi* exhibetur: vnde adfectus *ambitionis*, *auaritiae*, *voluptatis*.

* Iſtam, quae ex obiecti diuerſitate oritur, adfectuum differentiam, pauci attingunt, cum tamen vel maxime vt ad eam attendamus, mereatur. Sed vt recte, quae dicta ſunt, intelligantur, obſeruandum, diſcrimen inter bonum verum & adparens, non ſemper tantum ab obiecto, ſed ſimul etiam a modo, quo homines circa obiectum iſtud verſantur, pendere. Quae ſua natura illicita ſunt, nec amari vlla ratione debent, ſemper ſunt bona apparentia: perniciem quippe adferunt, quamcunque etiam boni ſpeciem prae ſe ferant. Contra ſunt quaedam, quae ſi legitimo modo & ordine adpetantur, homini reuera proſunt, cum noceant contra, ſi immoderate & cum exceſſu adpetantur. Et haec aut in verorum, aut adparentium bonorum claſſem referenda ſunt, pro diuerſo iſto, qui inter ea & adpetentem, intercedit reſpectu. Accurate haec ſi aeſtimes, emendatae voluntatis hominibus multa bona vera erunt, quae reliquis ſunt adparentia. Et in hos ſolos etiam eiusmodi adfectus cadunt, qui circa bonum honeſtum verſantur, adeoque innoxii ſunt, & minime vituperabiles. Cum vero eorum bonorum, quae legitima & honeſta ratione amantur, magna iterum ſit varietas, adfectus quoque varios & multiplices hinc iterum oriri neceſſe eſt: qui rurſus & in eo a ſe inuicem differunt, quod in quibusdam bonum illud honeſtum ſimul habere queat rationem aut iucundi, aut vtilis, aut decori. Licet enim bonum verum & honeſtum in ſe vnum ſit, diuerſo tamen reſpectu exhiberi & repraeſentari poteſt. Bonum autem adparens etſi varium ſit & multiplex, ad tres tamen claſſes omnia, quae homines mouent, reuocari poſſunt, vt iam ſupra pluribus a nobis eſt demonſtratum. Quaedam enim decora ſeu honorifica, hoc eſt, ἐξοχὴν quandam prae aliis adferentia nobis videntur, quaedam vtilia, quaedam autem delectantia. Vnde vt tres propenſiones, ita etiam tres adfectus in hoc genere principales oriuntur, *ambitio*, *auaritia*, & *voluptatis cupiditas*. Cumque quodlibet ſingulorum iſtorum adfectuum obiectum in varias ſpecies iterum abeat, inſignem iterum adfectuum ſpecialium varietatem, inde oriri neceſſe eſt. Vt quae diximus eo rectius intelligantur, exemplo *ambitionis*, ea declarabimus. Adfectum ambitionis, ab inclinatione ad ambitionem, ſedulo diſtinguendum eſſe, recte iam obſeruauit MALEBRANCHIVS de *inquir. verit. lib. 5. cap. 2. pag. 14.* Idemque agnoſcit STEPHANVS CHAVVIN. *in lexic. philoſoph voc. ambitio*, vbi eam deſcribit per cupiditatem, ſiue eam animi paſſionem, quae honores ac dignitates, nimiopere, ac inordinate, adpetit. Accuratius ſi hunc adfectum conſiderare velis, norandae primo eſſent cauſſae remotae, quas inter emine temperamentum corporis cholericum, quanquam educatio, conſuetudo, conuerſatio, & aliae cauſſae morales, plurimum huc conferant. Cauſſa proxima eſt repraeſentatio obiecti ſub ea ratione, qua ἐξοχὴν & eminentiam quandam prae aliis, nobis tribuere queamus. Cumque ea quae eiusmodi ἐξοχὴν conciliant, vt imperium, honor, laus &c. ita comparata eſſe videantur, vt intellectu ſaltem percipi, non imaginatione repraeſentari queant, dubium equidem circa repraeſentationis modum ſuboriri poſſet. Quod tamen ſtatim euaneſcet, ſi cogitemus, externa imperii, honoris, dignitatis, laudis, ſigna, imaginatione facile exhiberi poſſe, quibus etiam vel maxime homines ambitionis oeſtro percitos delectari, conſtat. Quae quidem ſigna, vt & ipſa obiecta ambitionis, vti varia admodum ſunt, ita non vna eademque ratione apud omnes ambitionis ſe exerere adfectum, palam eſt. Ex repraeſentatione obiecti, quodcunque demum illud ſit, certa mentis oritur commotio, praeuium habens ſenſum aliquem gratum, quem reipſa percipere rectius, quam verbis exprimere licet, qui tamen a ſenſu, quem alii adfectus efficiunt, maximopere differt. Tandem & certus ſanguinis ac ſpiri-

tuum animalium hinc sequitur, motus, quem determinare difficile est. Interim ambitionis signa in corpore, praesertim vultu conspiciuntur, dum magno supercilio contemnere alios videntur, qui hocce adfectu aguntur in transuersum. Haec specimis loco sunto, vt intelligatur, quo pacto in reliquorum adfectuum natura & indole inuestiganda, sit procedendum.

§. XVIII.

Porro obiectum amoris, tum alios homines, tum res reliquas amorem concitare aptas, sub se complectitur. Aliorum hominum, cum diuersus ad nos respectus sit, amor inde vel *beneuolentiae*, vel *amicitiae*, vel *deuotionis*, dicitur. * Beneuolentiae quidem, si inferioris conditionis sit, quem amamus, amicitiae, si aequalis sit, & denique deuotionis, si sit superior. De odio id pariter intelligendum, quod de amore diximus.

* Diuersas hasce amoris, pro adfectu sumpti, species constituit RENATVS CARTESIVS de *passionibus part.* 2. §. 83. quem plerique ex hac schola sequuntur. Displicet tamen haec amoris partitio ARNOLDO WESENFELDIO, primo, quod beneuolentia tantum effectus amoris sit, qui per omnes eius species se diffundat; deinde quod aequalitas existimationis, neutiquam faciat amicitiam; denique, quod existimatio ista, qua aliquem pluris facimus, admirationis suboles sit, nec cum natura amoris connecti possit; in *georgic. animi & vitae, part.* 2. *cap.* 5. §. 4. & 5. Haec vero me nondum commouent, vt eam prorsus reiiciendam esse sententiam, existimem. Beneuolentiae enim vox diuersimode accipitur, & praeter propensionem ad benefaciendum iis, quos amamus, quae pro effectu omnis amoris censeri potest, etiam aliquid amori superiorum erga inferiores proprium, significat, quamuis & plerumque superiores tantum inferioribus benefacere queant. Quod aequalitas existimationis non semper ad amicitiam requiratur, concedo. Quia tamen ordinarie amicitia est aequalium, nihilobstat, quo minus amor aequalium, dicatur amor amicitiae. Cum vero negat auctor, existimationem cum natura amoris connecti posse, quid sibi velit, non satis capio. Quod enim existimatio, seu iudicium de iis, quos amamus, modificationem quandam amoris efficiat, ipsa experientia docet. Nec concesserim, existimationem esse filiam admirationis. Ceterum haec amoris pro adfectu sumti partitio, facile conciliari potest cum diuisione amoris sumti pro propensione habituali, cuius supra *sect.* 4 §. 116. mentionem iniecimus. Adfectus enim propensionibus quodammodo respondent: cum, si propensiones in actum erumpant, adfectus inde oriantur. Nimirum, amor concupiscentiae respondebit quodammodo amori rerum, vt amor complacentiae quadantenus amori personarum, quanquam & hae amore concupiscentiae amari possint, vti supra dictum. Interim si tantum ad personas amor complacentiae referatur, pro diuerso respectu, qui inter nos & eus quos amamus intercedit, erit vel *beneuolentiae* vel *amicitiae*, vel *deuotionis*, qui & obedientiae, dici potest. Supra equidem amoris amicitiae, & deuotionis seu obedientiae, tantum mentionem fecimus; sed ratio est, quia ibi speciatim de amore Dei sermo erat, quem sicuti neutiquam tanquam inferiorem homines vnquam spectare possunt, ita amor beneuolentiae ex parte hominis, ibi locum inuenire non poterat.

§. XIX.

Quod si ad amorem aut odium, accedat iudicium, de facilitate vel difficultate bonum aliquod obtinendi, aut malum imminens remouendi, oritur inde *spes*, *metus*, *laetitia* & *tristitia*. Cum enim bonum, quod amamus, nos facile obtinere posse credimus, amor iste

voca-

vocatur *ſpes*, * quod ſi poſſeſſio eius iam immineat, aut poſſeſſionis continuatio, *laetitia* dicitur. Aut enim inter adfectus non eſt referenda, aut haec illi adſignanda eſt notio. ** Spei *metus* *** opponitur, ſi difficultas quaedam aut obtinendi bonum, aut declinandi malum, ſe exerat; quod ſi nulla adſit ratio aut obtinendi bonum, aut declinandi malum, aut *deſperatio*, **** inde oritur, violenta media eluctandi quaerens, aut *triſtitia*. * Atque in hiſce, vt eminentior gradus metus conſpicitur, ita ex eminentiori gradu ſpei, *fiducia* oritur, atque *ſecuritas*. ** Si laetitia cum vehementiori motu ſit coniuncta, cauſſa eius inopinato nobis allata, *conſternatio*, gignitur, *** *terror* autem & *trepidatio*, ſi idem in triſtitia contingat.

* Recentiores quidam docent, ſpem eſſe adfectum mixtum ex laetitia & cupiditate. conf. PHILARETVS *ethic. part.* 1. *cap.* 7. §. 6. Sed perperam. Concedunt enim, ſpem verſari circa bonum futurum: fatentur quoque, laetitiam occupari circa bonum praeſens. Qui ergo laetitia poteſt ſpem progignere? Praeterea, cur cupiditati locum inter adfectus primitivos non concedamus, iam ſupra diximus. Ceterum cum ſpes praecipue ab opinione pendeat, quam de facilitate bonum aliquod impetrandi ſouemus, & vero quo minus homines iudicio pollent, eo facilius ſibi perſuadeant, ſe bonum aliquod, quod concupiſcunt, obtinere poſſe, ratio inde patet, cur iuuenes, foeminae, hominesque temperamento ſanguineo praediti, ad ſpem facili negotio animo concipiendam, prae reliquis proni ſint. Non enim eo pollent iudicio, vt difficultates omnes, quae obſtant, perſpicere valeant: hinc multa facillime impetrari poſſe credunt, quae tamen difficulter obtinentur. Quae cauſſae ſpei ſint, tum proxima, tum remota, quiue effectus, ex dictis fere colligi poteſt: quae & ſi probe obſeruentur, reliqua, quae paſſim circa hunc adfectum occurrunt phaenomena, explicare haud difficile fuerit.

** Supra enim obſeruauimus, omnem adfectum proprie ſic dictum, tendere in bonum aliquod aut malum futurum. Et ſane cum bonum aut malum praeſens eſt, tendentia ad bonum, & fuga a malo locum non habet, adeoque nulla eſt animi commotio, ſeu adfectus, ſed potius quies quaedam. Si ergo laetitiam, vt vulgo fit, definieris per adfectum, qui verſatur circa bonum aliquod praeſens, perperam laetitiam inter adfectus referes. Et bono praeſenti voluptatem quandam homines capere, verum eſt: haec autem voluptas, cum maxima animi tranquillitate ſubinde coniuncta, non eſt adfectus. Quodſi igitur laetitia inter adfectus referenda fuerit, tum vti dictum, pro obiecto habebit aut bonum aliquod iamiam imminens, aut eius, cuius iam adepti poſſeſſionem ſumus, continuationem. Et haec ni fallor notio, cum ea, quam plerique homines huic adfectui tribuunt, quam optime conueniet. Nolo tamen & illis retragari, qui laetitiam ex adfectuum numero excludunt. ARNOLDVS WESENFELDIVS, laetitiam pariter ac triſtitiam non voluntatis, ſed intellectus paſſiones eſſe contendit, in *georg. animi & vitae part* 2. *cap.* 17. §. 4. & 5. Sed ſi laetitia ad intellectum ſaltem, non ad voluntatem pertinet, omnino adfectibus non erit annumeranda. Contra experientiam praeterea & cuiusuis ſenſum eſt, laetitiae & triſtitiae in intellectu aſſignare ſedem, adeoque nec refutatione indiget. Quodſi ea, qua diximus, ratione, laetitiam concipiamus, hoc ſaltem ſupererit dubium, an & qua ratione a *ſpe*, item a *fidu ia*, differat? Ad quod reſpondemus, a ſpe differre laetitiam, propinquitate obiecti. Si enim obiectum longinquum eſt & remotum, vocatur adfectus, qui circa illud verſatur, *ſpes*, ſin proxime imminens, aut continuandum, *laetitia*. Vnde gradu ſaltem differre ſpem & laetitiam concludimus: in ceteris conuenire, adeoque & quae de ſpe dicta, ſuo modo in laetitiam quadrabunt. Fiducia autem, a ſpe pariter ac laetitia, differt quoad gradum iudicii de facilitate aut difficultate bonum

bonum aliquod impetrandi. Quodſi enim certi velut ſimus, nos bonum aliquod etſi poſt longum demum temporis interuallum, obtinendum, impetraturos, tum *fiducia* vocatur, quae absque illa certitudine, *ſpes* vocari ſolebat. Sed de fiducia deinceps. * Stoici, vt hoc vnicum adhuc addamus, diſtinguere ſolebant, inter gaudium & laetitiam, dicentes, ſapientem ſempet in *gaudio eſſe*, eundem autem minime *laetari*. vid. IVSTVS LIPSIVS *manuduct. ad philoſoph. Stoic. lib. 3. differt. 5. pag. 16. ſeqq.* Quo ipſo haud dubio innuere volebant, laetitiae adfectum aliter ſe habere apud ſapientes, aliter apud ſtultos. Non prorſus male, vt ea dicendis conſtabit. At vocum iſtarum diſtinctione, more ſuo, nimis acuti fuiſſe videntur.

*** Perperam vulgo dicunt, *metum* eſſe compoſitum ex triſtitia & fuga. Eſt enim aeque ac triſtitia, ſi modo haec pro adfectu habenda, modificatio quaedam odii, dum metus circa malum aliquod imminens, aut boni imminentem abſentiam verſatur, & difficultas inſuper quaedam aut malum imminens euitandi, aut bonum obtinendi, ſeſe offert. Omnes itaque homines, qui difficultates magnas in bono obtinendo, aut malo amoliendo ſibi deprehendere videntur, ſiue ex temperamenti hoc fiat conditione, ſiue ex iudicio quodam per experientiam informato, de difficultate bonum aliquod obtinendi, aut malum euitandi, ſiue denique ex conſcientia imbecillitatis, meticuloſi ſunt. Vnde cur melancholici, ſenes, aliique huic adfectui maxime obnoxii ſint, patet. Sed iudicii etiam imbecillitas huc aliquid conferr, dum homines eiusmodi media euadendi, aut aliquid obtinendi, non facile perſpiciunt. De obiecto metus, quod profecto multiplex eſſe poteſt, adeoque de cauſſa eius proxima, non neceſſe eſt, vt dicamus. Haec quilibet coniiciendo facile aſſequitur. Effectus, ſi paulo vehementior fuerit adfectus, admodum ſunt notabiles, pallor vultus, membrorum tremor, pedum ad fugam diſpoſitio, & alia, ratione corporis: in mente, periculi exaggeratio, ſuſpicio, ad ſuperſtitionem procliuitas, & alia eiusdem commatis.

**** *Deſperationis* vox dupliciter ſumitur. Primo namque ſpei ſaltem abſentiam, ſeu negationem denotat, & ita inter adfectus non eſt referenda. Deinde extremum gradum metus denotat: & ita inter adfectus omnino locum promeretur, ſed tum facillime in iram aut furorem degenerat. Id enim in adfectibus vehementioribus haud infrequens eſt, vt tranſitus quidam fiat ab vno adfectu in alterum. Sic amorem ſummum, ſubito in ſummum odium tranſire, videas. Pari ratione a deſperatione ad iram datur tranſitus: vnde deſperabundi, audaciſſimi quandoque ſunt mortalium. Fluxitque *inde* illa ciuilis prudentiae regula, cum hoſte deſperabundo pugnare, rem eſſe ancipitem, & periculi pleniſſimam.

* Quid de *triſtitia* ſentiamus, iam ex iis, quae de laetitia diximus, intelligere licet. Si enim pro ſenſu doloris vox iſta ſumitur, quem praeſente malo percipimus, inter adfectus non erit referenda. Quod ſi inter eos locum occupare debet, neceſſe eſt, vt hac voce eminentior gradus metus denotetur, qui oritur, dum malum iamiam imminet. Ideoque quae de obiecto, cauſſis, effectibus, metus, dici ſolent, ſuo modo etiam locum habent in adfectu triſtitiae. Obiecti diuerſitas, motusque, qui in triſtitia obſeruatur, efficiunt, vt laudabilis alia, alia vituperabilis ſit, qua de re deinceps.

** Si modo & *fiducia* inter adfectus referenda. Sed tolli, ni fallor, dubium poteſt, ſi obſeruemus, diuerſimode vocem *fiduciae*, accipi. Si enim pro quadam animi acquieſcentia, in alterius praeſertim potentia, aut voluntate nos iuuandi, accipiatur, locum inter adfectus non obtinebit. Nulla enim tum mentis eſt commotio, ſed potius quies & tranquillitas. Quod ſi vero pro eminentiori gradu ſpei ſumitur, nihil obſtabit, quo minus inter adfectus referatur. Quo pacto vero a laetitia, quam itidem a ſpe gradu differre diximus, diſtinguatur fiducia, iam explicauimus, cum de laetitia verba faceremus.

*** Non ſatis equidem apta videtur vox *conſternatio*, ad adfectum laetitiae vehementiorem,

tiorem, ex casu inopinato nobis oblato, ortum, exprimendum: non tamen commodior occurrit. Eiusmodi autem adfectum dari, res ipsa docet, cum praeter opinionem spes ingens aliquod bonum consequendi nobis afferri queat. Sed tamen ab adfectu isto, consternatio, quae ex obiecto praesenti oritur, & in mera passione animi consistit, discernenda. Idemque de *terrore* obseruandum, qui per se non est adfectus, sed mera passio: cum metu tamen coniunctus, nonnum producere adfectum videtur. Huc referendus videtur panicus ille terror, de quo subinde historici. HIRTIVS PANSA: *terror hominibus mentem consiliumque eripit, & membra debilitat; de bello Alexandrino, cap.* 18. *n.* 2.

§. XX.

Licet autem omnium adfectuum haec sit indoles, vt in corpore certa illorum signa compareant, vti supra dictum, ita laetitiae tristitiaeque adfectus hoc peculiare habet, vt illam quandoque *risus*, hanc vero comitentur *lachrymae*. * Dum enim in adfectu laetitiae spiritus animales magna copia partim ad vultum, partim ad pectus & diaphragma se conferunt, per musculorum in vultu & pectore contractionem, certus exprimitur sonus, qui *risus* nomine venit. Sic &, cum vapores, qui ex cerebro, per oculos transeunt, spiritibus animalibus in adfectu tristitiae inde recedentibus, condensantur, *lachrymae* inde oriuntur. ** Atque sapientissime haec ita Deus constituit, vt alii etiam homines hac ratione ad similes adfectus concitarentur, quod ad socialitatem colendam, mutuumque amorem conseruandum, augendum, fouendum, plurimum conferre poterat.

* *Risum* esse laetitiae effectum constat inter omnes. Ideoque & EPICTETVS risum describit, quod sit *laetantis animi ἐκφάνσεως, ebullitio quaedam, enchirid. cap.* 43. Eandem ob caussam, etiam laetitia spiritualis in scriptura sacra, aliquando per risum exprimitur, *Psalm.* CXXVI, 1. 2. *Luc.* VI, 21. Obstare equidem videtur, quod aliquando laetitia perfusi sint homines, nec tamen rideant: & rursus, quod rideant, cum tamen nullas videntur habere caussas laetandi. Sed quod ad primum attinet, distinguendi sunt laetitiae gradus. Non enim in quolibet gradu laetitiae, huncce effectum accedere, lubens concesſero. Nec negauerim,, alias intercedere caussas posse, cur non eodem apud omnes modo hic se effectus prodat. Maioris momenti videtur alterum, quod rideant saepius homines, cum tamen nullas laetandi habere videantur caussas. Sed vero, si accuratius rem expendamus, & verus modo, non fictus risus sit, laetitiam quandam semper subesse deprehendemus, etsi prima fronte id non adpareat. Rident scilicet interdum homines ob lapsus aliorum, etiam eorum, quibus ceteroquin non male cupiunt. Sed intima hic cordis humani & profundissima corruptio, vel maxime conspicitur. Aliorum enim lapsus ita plerumque mortales considerant, vt se hac in re meliores esse concludant, vnde tacitum aliquod gaudium, & hinc risus. Si vero infinitam iudiciorum varietatem consideremus, mirum non est, ridiculum vni videri, quod aliis eiusmodi non videtur. Digna sunt, vt expendantur, quae hac de re tradidit BELLEGARDIVS, in libro Gallicano idiomate scripto: *de eo, quod ridiculum est.* Quod si natura risus recte expendatur, etiam quae de moralitate eius disputantur, facile diiudicari possunt. Cum risus effectus naturalis gaudii sit, impedire eum, aut cohibere, homines nequeunt, si in eo adfectu sint constituti. Quale autem gaudium, talis est risus. Vt ergo gaudium in re illicita, turpi, vana, illicitum, ita & risus: & vt itidem gaudium, si in re licita etiam modum excedat, vituperabile censetur, pari ratione de risu censendum. Sed de adfectuum moralitate deinceps. De illiciro & indecoro

indecoro risu, conf. *Prouerb.* x, 23. xiv, 13. *Kohelet.* ii, 2. vii, 7. Quid vero de illis censendum sit, qui data opera id agunt, vt risum moueant, eleganter exponit CLEMENS ALEXANDRINVS, *lib.* 2. *paedagogi cap.* 5. *pag.* 166. Digna sunt verba eius quaedam, quae hic legantur, sed breuitatis caussa, latino saltem sermone: *verum autem ridiculorum, vel videndarum potius actionum, imitatores, exigendi sunt a nostra republica. Cum enim verba omnia, a cogitatione & moribus emanent, fieri non potest, vt verba aliqua emittantur ridicula, quae non procedant a moribus ridiculis. Illud enim: non est arbor bona, quae facit fructus malos, neque arbor mala, quae facit fructus bonos, hic quoque adplicandum. Sermo enim fructus est cogitationis. Si ergo qui risum mouent, sunt exterminandi a nostra republica, longe absit, vt nobis permittamus, risum mouere. Absurdum enim est, quorum auditores esse probibitum est, eorum esse imitatores. Multo autem est absurdius, studere vt ipse sis ridiculus, hoc est, probris incessendus & irridendus. Si enim nemo ridiculam figuram suscipere, quemadmodum in pompis videmus nonnullos, sustinuerit, quomodo internum hominem magis ridiculam sustinere figuram, iure passi fuerimus, idque palam? Quare non debemus sponte ridiculam assumere personam: multo autem magis est cauendum, ne in verbis esse & videri ridiculi velimus, id quod est omnium, quae sunt in homine, longe pretiosissimum, nempe sermonem ac rationem, ludibrio habentes, &c.* Prolixe de risu, sed more suo, vt multa sine ordine congerat, disserit GISBERTVS VOETIVS, in *ascetieis cap.* 6 *pag.* 248. *seqq.*

** Dum *lachrymas* tristitiae effectus dicimus, recte & hoc, & cum grano salis, est accipiendum. Vt enim adfectus tristitiae admodum variat, ita non in omni tristitia, nec apud omnes, qui hoc adfectu laborant, lachrymae statim conspiciuntur. Plerumque enim si cum amore quodam coniuncta sit tristitia, hic effectus sequitur. Ad lachrymas itaque homines voluptuosi, molles, item pueri, feminae, prae reliquis procliues sunt, ob temperamentum sanguineum, aut sanguineo proximum, ideo & vaporum copia abundantes, & ad adfectus eiusmodi facile commouendi. Quod commiseratio lachrymas exprimat, mirum non est: namque in hoc adfectu concurrit cum amore quodam, tristitia. Pudorem & indignationem itidem quandoque lachrymae comitantur, sed hic quoque tristitia quaedam subest. Sunt, qui amoris & gaudii lachrymas addunt. Quod nostrae aduersari sententiae videtur, qui lachrymas tristitiae effectus diximus. At non temere id contingere puto, nisi cum amore & laetitia species quaedam tristitiae concurrat, quod contingere facile potest. Exemplo esse possunt lachrymae Iacobi & Esaui, *Gen.* xxxiii, 4. Iosephi fratribus se aperientis, *cap.* xlv, 2. & patrem Iacobum complectentis, *cap.* xlvi, 29. Negari etiam non potest, ob dolores, absque adfectu spectatos, apud homines praesertim effeminatos, oriri facile lachrymas. Vt autem naturalium, ita & spiritualium quorundam adfectuum, haec est ratio, vt lachrymae eos sequantur. Praesertim resipiscentium hominum, & ob peccata admissa dolore & tristitia perfusorum, frequenter in scriptura sacra commemorantur lachrymae. Exemplum praebent Israelitae, *Iud.* ii, 4. Petrus, *Luc.* xxii, 62. femina peccatrix, *Luc.* vii, 38. conf. & *Es.* xxii, 4. 12. *Ioel.* ii, 12. 13. *Zach.* xii, 10. 11. Neque in dolore modo ob peccata, sed in aliis adfectibus spiritualibus, in quibus tristitia quaedam subest, aut cum amore concurrit, lachrymae locum habent, vt exempla docent. Quemadmodum vero lachrymae in naturalibus adfectibus de veritate adfectus, testantur: cum non aeque in hominum potestate positum sit eiicere lachrymas, ac vultum componere ad tristitiam, quod illi etiam facere possunt, qui omnium minime tristes sunt: ita haud infrequens est in spiritualibus, pro adfectus veritate inde ducere argumentum. Qua in re tamen saepius homines falluntur turpissime. Fieri enim potest, vt, cum quis de rebus sacris cogitat, ex caussis mere naturalibus, praesertim si per temperamenti conditionem, aliasque rationes, ad eas pronus sit, in lachrymas soluatur. Et experientia docet, homines improbos, qui nunquam in animum induxerunt, serio resipiscere, aliquando, cum ob peccata admoniti sunt, a lachrymis sibi temperare non potuisse. Quo si itaque hinc aut ipsi, aut alii, qui forte salutis eorum curam gerere debent, concludant, poenitentiam non posse

poſſe non eſſe ſciam, quia cum lachrymis peccata confeſſi ſint, longiſſime a veritate aberrabunt. Namque euentu ſubinde conſtitit, ea ipſa hora, aut die, ad ea illos rediiſſe peccata, quae cum lachrymis deteſtari viſi ſunt. Fallaciam itaque iſtam naturae ſerio euitemus, neceſſe eſt. Ruſus ex defectu lachrymarum non eſt, vt inferamus defectum triſtitiae ſpiritualis, ſimiliumque adfectuum. Namque diffieilea adeo per naturae conditionem nonnulli ad lachrymas ſunt, vt ſumminis maximiaque calamitatibus, ad eas moueri nequeant. Vnde & triſtitia ſumma ſimilibusque adfectibus contuibari poſſunt, etſi nullae ſequantur lachrymae. Abſonum ita eſſet, certaa lachrymandi leges hominibus praeſcribere, aut inter officia illorum lachrymas ponere quae in hominia non poſitae ſunt poteſtate. Diiudicanda hinc, quae prolixe, more ſuo de lachrymis habet GISBERTVS VOETIVS, in *aſceticis cap. 4. p. 222. ſeqq.*

§. XXI.

Alii rurſus oriuntur adfectus, ſi cum amore, odioue coniuncta ſit ſeria voluntas, vtendi mediis, quibus aut bonum aliquod conſequi, aut malum imminens propulſare queamus. Quod ſi ad media, quibus bonum aliquod conſequi queamus, vſurpanda, vehementiori animi motu concitemur, *audacia* * vocatur, atque *animoſitas*, ſin languidiori, aut omnino nullo, *puſillanimitas*. ** Quod ſi aliorum, quibus concedere quidquam parum honorificum exiſtimamus, nos commoueant excitentue exempla, *aemulatio* *** dicitur. Si ad malum imminens propulſandum, motu aliquo, ſed languidiori, feramur, *indignatio*, ſin concitatiori, *ira* **** vocatur, quae prout cito tranſit, aut firmius animo inſidet, aut *excandeſcentiae*, aut *amaritudinis* nomine venit, & ſi ſummus gradus acceſſerit, velut in *furorem* quendam degenerat; eademque ſi circa res ſacras verſetur, *zeli* * quandoque nomine venit.

* Non deſunt, qui *audaciam* pro ſpecie quadam ſpei venditant, & nihil aliud, quam *ſpem affluoſam*, eſſe dicunt. vid. ARNOLDVS WESENFELDIVS in *georg. vitae & anim. part. 2. cap. 19. §. 9.* Quorum ſententiae noſtra non adeo repugnat, modo addatur, quod audacia nifium & conatum aliquem, bonum aliquod non tantum impetrandi, ſed & difficultates obſtantes ſuperandi, connoter. Hinc & audacia ſupponit fiduciam quandam virium, ad bonum impetrandum & difficultiates ſuperandaa, neceſſariarum. Obiectum ergo etiam audaciae non eſt malum aliquod, vt ſcholaſtici perperam ſibi perſuadent, ſed bonum. Quando enim circa malum verſari videtur, eius abſentiam intendit, ea quidem ratione, vt animi perceptio, quae ex boni cuiuadam repraeſentatione oritur, hic omnino praeponderet. Quod argumento euidentiſſimo eſt, his adfectibus, qui ex boni repraeſentatione oriuntur, audaciam annumerandam eſſe. Hinc rationem intelligere licet, cur cholerici, & qui omnium minime metui obnoxii ſunt, ad audaciam proni ſint, & quae reliqua ſunt de cauſſis huiua adfectua, remotis & proxima, item de obiecto & effectibus, obſeruanda. Singulares etiam tum in mente, tum in corpore eiua ſe oſtendere effectua, & ex ipſo vultu relucere, experientia quemuis condocere poteſt. Sumitur plerumque in malam partem audacia, ſolentque exceſſum fortitudinis per eam libelli ethici vulgares deſcribere. Sed perperam. Namque & hunc adfectum, ſi legitima ratione, dirigatur, bonum eſſe poſſe, ex dictis conſtat, conf. 2. *Cor.* XI, 21. Vlterius hoc ex ſequentibus innoteſcet.

** Si *puſillanimitas*, tantum defectum, aut ſpei, aut audaciae denotet, inter adfectus locum non promerebitur. Omnis enim adfectus conſiſtit in motu quodam. At ſi

languidiorem gradum audaciae, locum hic inueniet. Solet tamen & interdum metus aliquis, pusillanimitatis nomine venire.

*** Refertur a nonnullis ad adfectum audaciae, *aemulatio*. Non prorsus male, modo obseruetur, in quibus inter se aut conueniant, aut discrepent. Conueniunt in causa remota, cum choleriei praecipue & ad audaciam, & ad aemulationem, proni sint. Aemulatio enim est filia ambitionis. Sed caute ab aemulatione discernenda est inuidia, quae ab ea toto coelo differt, licet haud raro hi adfectus inter se confundantur. Conueniunt & in eo, quod vtrobique adsit nisus aliquis & efficax voluntas adhibendi media, quibus bonum propositum obtineri queat. Sed in eo differunt, quod, cum audacia latius se diffundat, aemulatio speciatim pro obiecto habeat, ἔξοχήν quandam & praerogatiuam, quam prae aliis, quibus dignior quis & praestantior esse credit, obtinere cupit. Vnde euidentissime sequitur, aemulationem pro fundamento habere ambitionem. Sed ratio quoque inde patet, cur aemulatio aequalitatem quandam & similitudinem aemulantium supponat. In magna enim inaequalitate aut dissimilitudine, nulla spes adesse potest ἔξοχήν quandam prae aliis obtinendi, vnde conatus eiusmodi vanus, stultus & irritus foret. Quae ipsius commotionis in hoc adfectu sit ratio, quiue eum non possint non sequi effectus, facile, si quae audaciae & ambitionis sit ratio, expendamus, intelligitur. De moralitate eius, deinceps ex instituto quaedam monebuntur.

**** Sunt, qui putant, *iram* esse adfectum maxime compositum. Concurrere enim hic odium, tristitiam, & cupiditatem depellendi mala. Sed illis suffragari nequeo. Tristitia enim est species odii, adeoque diuersi inde constitui nequeunt adfectus. Cupiditas depellendi malum, itidem non est diuersus adfectus, sed potius ipsam iram absoluit, ita, vt recte mea opinione dicatur, iram esse speciem tristitiae, quatenus haec simul malum imminens depellere annititur. Hinc vero eriam patet, quo pacto *ira* differat ab *audacia*, qui ceteroquin inter se conuenire videntur adfectus. *Audacia* enim est species amoris, *ira* autem tristitiae vel odii. In illa est cupiditas & nisus adhibendi media, sed ad obtinendum praecipue bonum; in hac ad propulsandum malum. Sed irae quoque non vna eademque apud omnes est ratio. Cum enim omnes quidem homines, studio naturali se conseruandi ducti, proni sint ad mala imminentia propulsanda, non vno tamen eodemque omnes id faciunt modo. Vnde irae diuersitas. Nonnulli citissime, & efficaciter ad iram mouentur, sed, si hostis se submittat, acquiescunt, & ad veniam dandam proni sunt, animi parum generosi esse, existimantes, iram seruare erga illos, qui nocere amplius aut nequeunt, aut nolunt. Et haecce ira hominum cholerico temperamento praeditorum propria est. Alii cito ad iram concitantur, sed parum efficacitet, intercedente plerumque metu. Sanguineorum id est, & hominum voluptati deditorum, qui ad reconciliationem, etsi satisfactionem non acceperint, proni sunt. Et ea quidem irae species, quae cito transit, nec firmitet animo insidet, *excandescentia* vocari solet. Sunt rursus alii, qui paulo tardius iram concipiunt, sed semel conceptam animo aegerrime dimittunt. Ad extrema isti tendunt: condonare delicta, aut illis, qui se laeserunt, veniam imperire nesciunt: saeuiunt in hostes & furorem emittunt, etsi longum temporis interceserit spatium, hostisque amplius laedere nec velit, nec queat. Id illis fere proprium, qui ex melancholico multum trahunt temperamento: soletque ea irae species *amaritudo* vocari. Pessimam hanc esse irae speciem, fatentur omnes: priores adeo nonnulli excusant, vt parum absit, quin laudent, saltem iram, quae cito transeat, in viros probos & honestos cadere, profiteri non erubescant. Qua in re quam turpiter fallantur, ex infra dicendis patebit. Alia est irae differentia, quae ex graduum diuersitate petitur. Infimus enim irae gradus, *indignatio*, supremus, *furor* dici solet. Sed haec satis nota sunt. Quae vero de causa irae, tum proxima, tum remota, de ipsa irae commotione, eiusque effectibus dici possent, ex dictis iam quodammodo intelliguntur.

* Vtcunque enim *zelum* consideraueris, nihil aliud tandem erit, quam species irae, quae ex obiecto peculiari, peculiarem quoque accipit denominationem. Doctoribus praecipue proprius censetur hic adfectus, qui ob errores pernicioſus ecclesiam deuastantes,

ſtantes, pranosque mures auditorum, & alia mala eccleſiae incumbentia, zelo corripiuntur, hoc eſt, ad mala iſta remouenda acriter incitantur, quod irae proprium eſt. conf. 2 *Corinth.* XI, 2. *Galat.* IV, 17. Nec obſtat, quod ex amore oriri vulgo zelus dicatur, & plerumque zelo amor obtendatur. Vt enim poſterius ſaepius per hypocriſin fit, ita, ſi prius contingit, amor equidem zelum acuit, etſi proprie loquendo zelus non ſit amor. Sed haec omnia, vt & quando licitus, quando illicitus zelus ſit, ex dicendis ſuo loco, luculentius conſtabunt.

§. XXII.

In iis, quos hactenus commemorauimus, adfectibus, bonum malumue, amorem aut odium excitare aptum, *immediate* nos tangit. Iam, contingere etiam poteſt, vt *mediate* ad nos pertineat, intercedentibus ſcilicet aliis hominibus, quibus, aut bene, aut male cupimus. Si enim illis, quibus bene, ſaltem non male, cupimus, aliquid mali aut incommodi obueniat, enaſcitur inde *commiſeratio*, * quae nihil aliud eſt, quam odium mali, quod homini, cui bene cupimus, accidit. Ad commiſerationem accedere facile etiam ira poteſt, ſi malum illud illi ab aliis hominibus, inferatur, idque iniuſte fieri credamus. Quod ſi illis, quibus bene cupimus, aliquid boni accidat, oritur inde ſpecies laetitiae, qua huius boni continuationem exoptamus, quam nonnulli *congratulationem* ** vocant. Cum bonum, quod, vt aliis obtingat optamus, nondum adſit, *fauor* adpellitatur, *** vt *gratitudo* dicitur, quando cauſſa peculiaris, cur haec optemus, accedit, e. g. ſi magna ab iis in nos ſint profecta beneficia. Si vero alicui, cui male, ſaltem non adeo bene, cupimus, aliquid mali accidat, *irriſio* * inde originem habet, quemadmodum *inuidia* ** oritur, ſi bono quodam, quo eum carere vellemus, potiatur.

* Concurrit itaque in *commiſeratione* odium mali, ſeu triſtitia, & amor: odium mali, ſeu incommodi, quod aliis incumbit, & amor eorum, quibus hoc incumbit. Interim amor praeponderat, vnde ex eo hicce recte detiuatur adfectus, & coniunctus eſt cum niſu quodam adflictum adiuuandi, licet efficacius in quibusdam, in aliis minus efficaciter. Haec ſi recte ponderentur, patebit, cur plerumque feminae, hominesque voluptati dediti, aut languineo temperamento praediti, ad commiſerationem proniores ſint, aliis, cur facilius propinqui, cognati, amici, ad commiſerationem nos moueant, quam peregrini & hoſtes, quanquam & hi quandoque; quod in homines improbos etiam & ab omni pietate alienos hic adfectus cadat, vnde, qui eum cum commiſeratione regenitorum ſpirituali confundunt, indeque praepoſtere regenerationis documentum capiunt, iterum falluntur turpiter.

** Ita quidem recentiores quidam, qui *congratulationem* inter adfectus referunt. vid. PHILARETVS *ethic part.* I. *cap.* 7. §. 7. Sed eademum conditione id recte fiet, qua laetitiam inter adfectus referri poſſe, ſupra diximus. Ratio forte etiam continget, vt bona aliorum tam vehementer alios moueant, vt eiusmodi animi commotio, quae ad adfectum requiritur, inde oriatur.

*** *Fauor* itaque & *gratitudo* ad adfectum ſpei proxime accedent. Vtrobique enim pro obiecto bonum aliquod futurum eſt: hoc ſaltem diſcrimine, quod in ſpe bonum illud

immediate nosmet ipsos tangat in fauore & gratitudine mediate, per alios. Aut itaque hac ratione inter adfectus referendi sunt, aut ex eorum numero plane excludendi. Saepissime namque voces istas ita sumi, vt adfectum proprie sic dictum non denorent, certum est. Si quae etiam in iis adest commotio actiua mentis, admodum ea languida est.

* Alii quoque *insultationem* vocant, aut irrisionem ab insultratione gradu differre, docent. Reuera itaque *irrisio* est species laetitiae, in tantum itaque inter adfectus referenda, in quantum laetitia inter eos locum promeretur: determinationem autem accipit ab obiecto, quod est malum, quod illis obtingit, quibus male, aut non adeo bene cupimus. Id cum nobis bonum videatur, adfectus inde irrisionis oritur. Quod si teuera malum illud fuerint promeriti, quibus illud accidit, & cetera, quae prauum hunc adfectum reddere possint, absint, inter indifferentes videtur locum suum recte occupare. Hinc & ἀνθρωποπαθῶς Deo tribuitur. *Psalm.* II, 4. LIX, 9. *Prouerb.* I, 26. nec aliud quid denotat, quam iustissimam poenarum, quas sua culpa homines impii sibi attraxerunt, adprobationem. In hominibus cum fere semper irrisio cum odio quodam aut contemptu illorum, quibus mala accidunt, coniuncta sit, vix vnquam sine malignitate quadam est, adeoque recte in vitio ponitur. Laetari ob mala, quae aliis contingunt, cum amore pugnat, maximeque est vituperabile. Id quod gentilibus etiam atque philosophis ipsis quodammodo obseruatur: qui, cum de satyra, carminibusque satyricis praecipiunt, leuia saltem hominum vitia, minime grauiora hac ratione perstringenda atque ridenda, condocent. Sed diuinae litterae nos aliter hac de re informant, quae commiseratione potius quam odio aut contemptu homines, qui peccant, dignos ostendunt: etsi ob iustissima Numinis iudicia, cum propriae tamen infirmitatis recordatione, laetari, nefas non sit.

** Est itaque *inuidia* species tristitiae, qua ob bona, quae aliis obueniunt, quis afficitur, supponitque adeo odium, saltem amoris defectum erga illos, quibus inuidemus. Vnde haec adfectus sua natura maxime malignus est. Sunt, qui inuidiam adfectum compositum esse docent, ex tristitia & odio, quod ex bono aliquo quis concipiat, quod indigno contigisse arbitretur; hinc & adfectum hunc sedulo distinguendum esse, monent, a praua ista inuidia, qua dolorem de rebus alterius secundis quis concipit. vid. PHILARETVS *ethic. part.* I. *cap.* 7. §. 7. *n.* 2. Sed praua isti niruntur hypothesi, ac si omnes adfectus indifferentes sint, quam tamen falsam esse, deinceps demonstrabimus. Experientia docet, in hocce adfectu nunquam in censum venire, num dignus an indignus quis sit illo bono, quod ei contingit, licet interdum talia ad odii & liuoris malignitatem tegendam, obtentui sumantur, sed tantum, quod molestum sit, bonum alicui obtingere, quod ei obuenire nollemus, iuxta tritum illud: *inuidus alterius macrescit rebus opimis.* Intelligere ex dictis facile licet, qui ad odium & tristitiam proni sunt, maxime etiam inuidiae adfectu laborare, vti contra, qui ad laetitiam proclines sunt, proni etiam sunt ad irrisionem. Vnde, quae de caussa horum adfectuum proxima, remota, effectibus, ceterisque, dici possent, diiudicanda.

§. XXIII.

Pro obiectorum varietate, varios etiam esse adfectus, supra iam obseruauimus. * Et sane cum obiectorum specialium, infinitus fere sit numerus, infinitam quoque adfectuum inde oriri varietatem, necesse est, praesertim cum pro hominum ipsorum diuersitate, obiecta illos diuersimode adficiant. Interim nomina nobis deficiunt, quibus singulos istos adfectus exprimere queamus. Sic cum ambitionis obiecta sint fere innumera, magnam quoque adfectus huius diuersitatem, efficientia, nomina tamen peculiaria, quibus speciales isti adfectus exprimantur

mantur, non occurrunt. Referre tamen huc licet *pudorem*, ** qui nihil aliud esse videtur, quam metus vituperii, siue metus, ne alii minus honorifice de nobis sentiant. Vnde eum ambitionis esse speciem, constat, quemadmodum *curiositas* *** est voluptatis species, quippe quae nihil aliud, quam cupiditatem, animum variarum rerum cognitione, oblectandi, significat.

* conf. quae dixi *elem. philos. pract. part.* 1. *cap.* 2. *sect.* 2. §. 79. *seqq.*

** Obiectum namque *pudoris* constituunt omnia, quae existimationem, quam alii de nobis habent, aut certe, quam eos de nobis habere volumus, imminuere possunt, siue reuera eam imminuant, siue nobis saltem imminuere videantur. Prout autem homines iudicio magis aut minus pollent, in aliis quoque aliisque rebus dignitatem quandam collocant, existimationem quoque suam, si istis priuentur, imminui credunt, atque pudore suffunduntur. Qui maximo prae aliis iudicio praediti sunt, facile intelligunt, in virtutis exercitio maximam positam esse hominis dignitatem & praestantiam: hinc, si quid agunt, quod cum virtute non conueniat, laesam praecipue dignitatem suam existimant. Et inde factum, vt pudor pro virtutis signo habeatur, iuxta decantatum illud: *erubuit, salua res est.* Quod hactenus quidem verum: modo simul obseruetur, id non minus de pseudo-virtutibus hominum irregenitorum, quam de veris regenitorum, procedere: vnde falleretur, si quis ex eiusmodi pudore statim colligeret, se vera virtute, quae in solos regenitos seu christianos cadit, praeditum esse. Accedit vero etiam, saepius homines, non tam in virtutibus, quae ad honestatem spectant, quam iis, quae ad decorum pertinent, dignitatem suam collocare, indeque pudore suffundi, si forte contra regulas decori egerint, minime autem, si contra regulas honesti peccauerint. Hinc videas, pudore suffundi, qui forte inconsiderate & imprudenter aliquid dixerint, cum contra, diuini Numinis negligere cultum, intemperantiae & libidinibus indulgere, fraudibus circumuenire alios, eos minime pudeat. Immo pudet saepius nonnullos, ea agere, quae recta sunt, preces e. g. palam fundere ad Deum, aut de rebus diuinis apud alios verba facere, cum per ebrietatem vsu rationis, omnique eo, quo homo bestiis praestat, se priuare, eos minime pudeat. Omnia haec ex corrupto hominum de dignitate sua, & existimatione, iudicio, oriuntur, quam in iis collocant rebus, in quibus minime debebant, & in quibus debebant, non collocant. Cumque iudicium hominum mutari queat, facile etiam causa perspicitur, cur initio ob quasdam res pudore suffundantur, quarum deinceps eos non amplius pudeat, vnde *pudorem amittere* dicuntur, & vice versa. Sic videas, iuuenes accurata educatione ad omnem honestatem formatos, sine pudore dicere, multo minus facere, ea non posse, quae turpia sunt: mox praua consortio corruptos & abreptos eo vsque procedere, vt posito pudore omni, foedissima quaeque ac turpissima designare non dubitent. Sensim enim corrumpitur iudicium, vt turpia non amplius videantur, quae antea videbantur vel maxime. Sed cum pro aetate hominum & statu diuerso iudicium maxime variet, de iis, quae contra dignitatem eorum ac existimationem sunt, patet, cur ob causas etiam longe diuersas pudore suffundantur alii, alii non suffundantur. Tenerae aetatis pueri sine pudore in conspectu aliorum verba vix faciunt, quod facillime in iis se labi posse existiment. Virgines, feminaeque honestae, cum in pudicitia maxim u n decus, ornamentumque suum positum esse recte iudicent, sine rubore talia proferre non audent, quae impudicitiae speciem prae se ferunt. Milites hunc adfectum experiuntur, si quid forte illis obtingat, quod fortitudinis laudem illis detrahat, aulici, si quid obueniat, quod in imprudentiae suspicionem inducat, eruditi, quod doctrinae aut ἐνδοξίας gloriam dubiam reddat, & sic porro. Quae omnia si recte expendantur, non tantum, quae pudoris natura indolesue sit, intelligemus, sed id quoque perspiciemus, non te nere pudorem pro argumento, regula, & norma iusti & honesti vendi-

venditandum, quod nonnulli faciunt. Si quis enim hoc principium ponat, quidquid pudorem hominibus incutit, turpe, quidquid sine pudore committitur, honestum, in adplicatione deprehendet, se magnopere faili. Ex dictis namque constat, multa sine pudore ab hominibus committi, quae sunt turpia; multorum eos pudere, quae honesta sunt & laudabilia. Quod si dicas, tum pudorem non recte se habere, eum quem eorum pudet, quorum eum pudere non debebat, illud quidem concedo: sed tum videbit, alia iterum regula, alioue principio opus esse, vt intelligamus, quorum nos pudere debeat. Sed hoc ἐς ἐν παρέργῳ conf. SAMVEL PVFENDORFIVS *lib. 1. de iur. nat. & gent. cap 2. §. 7.* add. quae ad HVGONIS GROTII *lib. 2. de iure belli & pacis, cap. 5. §. 12. num. 2.* disputari solent. De causis huius adfectus, remota, proxima, ipsaue commotione, & effectibus, seu consequentibus, vt aliquid addamus, necesse non est, cum ex dictis ea facile intelligantur. Inter effectus, insignis maxime est, quod ad silentium saepius redigantur homines intempestiuo pudore, nec proloqui audeant, quae poterant & debebant. Id tamen vel maxime adhuc est obseruandum, duplicem pudorem posse constitui, alium, qui praecedit dicta & facta, quae nostram existimationem imminuere possunt, alium, qui sequitur. Hic in dolore saltem quodam ob imminutam existimationem consistere videtur, & hactenus inter adfectus non erit referendus; licet cum priori, qui in commotione quadam actiua consistit, & proprie loquendo adfectus est, multa communia habeat.

*** *Curiositas* vulgo inter vitia seu debilitates intellectus refertur: sed adfectibus annumerandam esse, ex dicendis constabit IO. CHRISTOPHORVS BECMANNVS, vir celeberrimus, qui inque recenser species curioliratis: cum ea quaerimus, quae ad nos non spectant: cum minus necessariis maxime studemus; cum difficiliora quaerimus, neglectis principiis: cum ea scire volumus, quae Deus non reuelauit: & denique, cum non simpliciter acquiescimus in Dei voluntate, sed rationem eius videre cupimus: *lin. doctrin. mor. cap. 4 §. 18.* Sed quodliber sciendi desiderium, idque inordinatum, non statim est curiositas: saltem ad vsum vocis non attendent, qui eam eo vsque extenderint. Hunc enim si obseruemus, indolemque curiositatis paulo accuratius consideremus, deprehendemus, nihil aliud hac voce designari, quam eiusmodi desiderium, quo varia eaque haud raro parum vtilia scire cupimus, saltem ad pascendum animum, tempusque fallendum. Est itaque curiositas species quaedam voluptatis, subtilioris quidem, sed quae non minus in vitio ponenda, quam reliquae voluptates crassiores. Scilicet *crassiorem* voluptatem eam voco, qua quis ea concupiscit, quae corpus sensusque externos delectare possunt: *subtiliorem* autem, cum ea quis quaerit, quae imaginationi & intellectui voluptatem quandam adferunt. Idque iterum vel *crassiori* quadam, vel *subtiliori* fit ratione: priori quidem modo, si legendis & meditandis eiusmodi rebus quis incumbat, quae adfectus corporeos & voluptuosos excitent, foueant, alant; posteriori, si quis appetat, quae per se, nouitate, ratitate, varietate, intellectui delectationem adferant. Et haec est illa voluptatis species, de qua hic loquimur, quae quo subtilior est, & sub honesta orii litterarii specie, similibusque integumentis latitat, eo difficilius agnoscitur, & pro vitio habetur. Obiectum itaque huius adfectus sunt omnia ea, quae intellectui delectationem adferre possunt, quae & curiosa ideo vocari solent, praesertim noua, insolita, varia, similiaque. Hinc nouellarum & historiarum lectione eiusmodi homines capi videas, sed ita, vt ab vno mox ad aliud dilabantur, cum ipsa varietas maximam hic adferat voluptatem. Idem etiam qui cereroquin ad voluptates corporis proni sunt, has mentis voluptates quam maxime sectantur. Vnde, quid de causis adfectus huius, proxima, remota, effectibusque & similibus, censendum sit, liquet.

§. XXIV.

Contingere etiam potest, & ex hactenus dictis fere constat, vt duo simul concurrant adfectus, vt quodammodo commixti inter se censeri queant.

queant. In cuius rei exemplum ſpeciatim adferri ſolet *zelotypia*,* in qua odium & amor ſimul conſpicitur, at erga diuerſos homines, aut erga vnum quidem hominem, ſed diuerſo reſpectu, nobis conſideratum.

* *Zelotypiam*, a zelo ſupra iam §. 21. memorato, diſtinguimus. Zelus enim eſt irae ſpecies, & ab obiecto ſpeciali peculiarem accipit denominationem. Zelotypia autem, ſi vox proprie capiatur, eſt adfectus ex amore carnali, libidinoſo maxime, & odio compoſitus. Hinc ſua natura vitium ſecum trahit (de metaphorica enim zelotypia nobis nunc ſermo non eſt) & ob adfectuum contrariorum concurſum, in effectus ridiculos, & magnam mentis impotentiam arguentes, ſubinde erumpit. Sed amorem & odium, dum in hocce adfectu concurrere diximus, hoc reſpectu duarum pluriumue perſonarum eſt intelligendum, immo & quodammodo ratione vnius, quam zelotypus in tantum amat, in quantum placet, ſed in quantum ab ea alios quoque amari credit, odio proſequitur, multo magis autem eos, qui eandem amant, aut ſaltem amare videntur, vel cui ipſa fauere vlla ratione videtur. Vnde & ratio patet, cur zelotypia cum ſuſpicione ſit coniuncta, quia odium aliquod ſemper ſubeſt, dum zelotypus vel plane non, vel non ſolum, vel non eo, quo cupit, modo, ſe amari exiſtimat. Quae ſi expendantur, zelum, quem ſupra deſcripſimus, a zelotypia, vt hic vocem eam accipimus, recte nos discreuiſſe, patebit. Quod etiam de affectibus generatim diximus, ex meris eos quandoque oriri figmentis, zelotypiae exemplo luculenter patet: cum miſeri iſti ſuſpicione ducti ex ſingulis geſtibus, dictis, factis eorum, quos amant, aut quos riuales ſuos credunt, argumentum ſe excruciandi capiant, talia comminiſcentes, quae aliis, quorum adfectus aut propenſiones ſe perſpicere credunt, ſaepius ne in mentem quidem venerunt. Paucis: ſtultitia & miſeria hominum, imaginationisque foecunditas, & per non-entia mentes noſtras turbandi efficacia, vel maxime in hocce adfectu conſpicitur. Ad zelotypiam etiam prae reliquis proni ſunt homines melancholici, & qui ad eorum indolem proxime accedunt, quorum vt vehemens, ſi inflammetur, amor eſt, ita ſuſpicaces admodum ſunt, idque eo magis, quo facilius in ſeipſis quaedam deprehendunt, ob quae placere illis, a quibus amari cupiunt, minus queant, quam alii. Hinc odium a ſuſpicione ortum, & ſuſpicionem iterum augens, augendum rurſus a ſuſpicione, vt talia agant, quae in ſanae mentis vix cadunt hominem. Hinc vero, quae cauſſa remota proximaue huius adfectus, quae animi commotio ſit, quiue effectus, pateſcit. Non ignoro, alios de zelotypia aliter philoſophari, ſpeciatim & PHILARETVM *ethic. part.* 1. *cap.* 7. §. 6. Sed ad indolem huius adfectus non ſatis attendunt, & ex praua hypotheſi, quod omnes adfectus ſua natura indifferentes ſint, ad ea zelotypiae vocem extendunt, quae tamen eadem proprie loquendo non veniunt. Huc pertinet, matronae cura pro honore conſeruando; praeſidis aut praefecti vrbis, pro tuenda vrbe vel arce; auari pro cuſtodiendo theſauro. Ignoret prorſus, quid zelotypia ſit, neceſſe eſt, qui hisce eam tribuerit.

§. XXV.

Sed id quoque iam alibi a nobis obſeruatum, * probe tamen tenendum eſt, quosdam adfectus, praeſertim ex vno eodemque fonte procedentes, inter ſe certa ratione iunctos eſſe, vt, qui ad vnum procliuis eſt, ad alterum quoque pronus eſſe deprehendatur. Sic cum ambitione, *iram*, *audaciam*, *aemulationem*, cum auaritia, *inuidiam*, cum voluptatis amore, *metum*, *puſillanimitatem*, *commiſerationem*, ſimilesque adfectus coniunctos eſſe, & experientia docet, & aliis iampridem obſeruatum eſt.

* Vid. *elementa philoſoph. practi. pars. 1. cap. 2. ſect. 2. §. 85.* Vſus autem huius doctrinae maximus eſt in doctrina ſemiotica. Ex adfectibus enim, qui velut ſecundarii videntur, primarios cognoſcere licet, & ex his, ſi crebriores fuerint, propenſiones dominantes, qua de re ſuo loco.

§. XXVI.

Iam vt ad rem ipſam accedamus, ſummam naturae humanae in adpetitu ſenſitiuo, adfectibusque, conſpici deprauationem, vel ex hactenus dictis quiuis intelligere facili ratione poteſt. Etenim quod ad ſenſitiuum, quem vocant, adpetitum attinet, ipſa, quae inter eum, & rationem intercedit, pugna, quantopere corruptus ſit, teſtatur. Enimvero ſi gentiles etiam & homines impii, ſolo interdum rationis ductu agnoſcunt, turpes eſſe foedosque eiusmodi motus, quibus reſiſtendum ſit quauis ratione, *Rom. II, 15.* multo magis ſumma in iis naturae humanae corruptio deprehendetur, ſi ad verbi diuini lucem, iudicio ſpirituali accurate examinentur. conf. *Pſ. XIV, 3. Rom. III, 10. 11. 12.*

§. XXVII.

Eadem naturae humanae corruptio ex adfectibus quoque adparet, qui nihil aliud, quam philautiam prauam, & turbatum naturae ordinem, in hominibus irregenitis arguunt. Hinc in ſcriptura ſacra vocantur *πράξεις τῦ σώματος*, quas per ſpiritum mortificare iubemur. *Rom. VIII. 23.* Sunt *παθήματα* & *ἐπιθυμίαι*, quas vna cum carne, tanquam matre harum filiarum, crucifigere debemus, *Gal. V, 24.* numerantur que inter *opera carnis*, quae qui faciunt, regnum Dei non hereditabunt. ibid. *verſ. 19. 20. 21.*

* Pluribus hoc confirmat CAMPEGIVS VITRINGA, vir clariſſimus, *obſeruat. ſacrar. lib. 3. cap. 11. §. 5. Notandum*, inquit, *in ſcriptura ſacra τὰ πάθη, ſiue παθήματα, adfectus proponi, & ſimul damnari, vt effecta, ſigna, & argumenta eorsa concupiſcentiae pravae. Pauli verba diſerta ſunt in hanc rem ad Galatas: qui autem Chriſti ſunt, τὴν σάρκα ἐσταύρωσαν σὺν τοῖς παθήμασι καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις, carnem crucifixerunt cum adfectibus, & cupiditatibus. Per carnem hic intellige mentem hominis, ſubiectam obſecundantemque inordinatis motibus carnis.* Addo: aut potius prauae philautiae, fonti & ſcaturigini primae omnium cupiditatum adfectuumque prauorum. *Huius dominii carnis in mentem, duo ſunt effecta & ſigna, τὰ παθήματα, adfectus, ſic proprie dicti, καὶ αἱ ἐπιθυμίαι concupiſcentiae, adpetitus, quarumque rerum, quae ad carnem explendam ſatiandamque faciunt, illiciti.* Idem deinceps pluribus inde euincit, quod homo iudicio corruptus & vitiis addictus a Paulo vocetur *ψυχικὸς*, hoc eſt, vt ipſe quidem putat, *deditus adfectibus ſuis, 1 Corinth. II, 14.* Erudita ſunt, quae hac de re adfert, ſed dubito, an omnes ſibi habiturus ſit ſuffragantes. Ceterum, ſummam naturae humanae corruptionem in adfectibus, plerique etiam agnouerunt philoſophorum gentilium. Hinc aut eradicandos omnino eos eſſe, ſtatuerunt nonnulli, vt Stoici, aut moderandos ſaltem & ad mediocritatem reuocandos, vt Peripatetici. In eo conſentiebant plerique, miſerrimos eſſe mortalium, qui adfectuum impetu agitentur, animique priuentur tranquillitate. Infinita hac de re veterum occurrunt teſtimonia, ſed pauca tantum adferemus, ex quibus conſtet, praeſtantiſſimos philoſophorum ſummam hancce naturae humanae miſeriam introſpexiſſe. Ex ipſius Epicuri, quem *ἀπάθειαν* ſtatuiſſe vulgo perhibent, mente, ita hac de re diſputat TORQVATVS apud CICERONEM, *lib. 1. de finib. p. m. 1054.* vt adfectuum

adfectuum incommoda, grauiſſima & luculenta oratione exponat: *ſapientia, inquit, eſt vna, quae moeſtitiam pellat ex animis, quae nos exhorreſcere metu non ſinat, qua praeceptrice in tranquillitate viui poteſt, omnium cupiditatum ardore reſtincto. Cupiditates enim ſunt inſatiabiles: quae non modo ſingulos homines, ſed vniuerſas familias euertunt, totam etiam ſaepe labefactant rempublicam. Ex cupiditatibus odia, diſſidia, diſcordiae, ſeditiones, bella naſcuntur. Nec haec ſe foris ſolum iactant, nec tantum in alios caeco impetu irruunt: ſed intus etiam in animis incluſa inter ſe diſſident atque diſcordant, ex quo* VITAM AMARISSIMAM *neceſſe eſt effici, &c.* L. ANNAEVS SENECA in eo fere vbique eſt, vt adfectuum incommoda, ſummam naturae humanae miſeriam demonſtrantia, depingat. Paucis multa complectitur, dum Lucilium ſuum ita adloquitur: *Tibi tecum optime conuenit. Nec mirum, paucis iſtud contingere. Inperioſi nobis ipſis atque moleſti ſumus: modo taedio laboramus, infelicem animum nunc ſuperbia inflamus, nunc cupiditate diſtendimus, alius voluptate luxumus, alias ſolicitudine exurimus. Quod eſt miſerrimum, nunquam ſumus ſinguli. Neceſſe eſt itaque, aſſiduus ſit, in tam magno vitiorum contubernio rixa; praefat. lib. 4. quaeſt. natural. p. m.* 740. 741. Veriſſimum denique eſt, & generatim de omnibus hominibus, adfectibus ſuis indulgentibus, dici poteſt, quod auctore CORNELIO TACITO, *praeſtantiſſimus ſapientiae* (PLATONEM imitare videtur) *firmare ſolitus eſt, ſi recludantur tyrannorum mentes, poſſe adſpici laniatus & ictus, quando, vt corpora verberibus, ita ſaeuitia, libidine, malis conſultis, animus dilaceratur: annal. lib. 6. cap. 6.* Sed ſuperuacaneum eſſet, plura addere.

§. XXVIII.

Hinc & paſſim adfectus iſti carnales ſpeciatim in ſcriptura ſacra damnantur, & atro notantur lapillo. *Concupiſcentiam carnis*, hoc eſt, *voluptatis cupiditatem, & oculorum*, hoc eſt, *auaritiam & ambitionem*, a patre eſſe, negat Ioannes, ſed a *mundo* eſſe dicit, *1 Ioan. II, 16.* Quibus vocibus etſi habitualis ad praua diſpoſitio atque propenſio ſignificetur, vti iam ſupra obſeruauimus, adfectus tamen ipſos, in quos vitia iſta erumpunt, includi, manifeſtum eſt. Vti autem mundum, & quae in eo ſunt, homines amant, ita *odio* deteſtabili Deum proſequuntur, inde θεοστυγεῖς Paulo dicti *Rom. I, 30.* aliosque homines, *1 Ioan. IV, 20. Gal. V, 21. Ira* hinc ſequitur, ſtultorum hominum character, *Prouerb. XII, 16. Gal. V, 20.* in geſtus iracundos, & maledicta erumpens, *Matth. V, 21. 22.* Rurſus *voluptatem, cupiditates, libidinesque*, vnde *πάθη ἀτιμίας, Rom. I, 26.* A Petro vero grauiter redarguuntur, *οἱ ὀπίσω σαρκὸς ἐν ἐπιθυμίᾳ μιασμοῦ πορευόμενοι, 2. epiſt. II, 10.* item *ἡδονὴν ἡγούμενοι τὴν ἐν ἡμέρᾳ τρυφήν, verſ. 13. ὀφθαλμοὺς ἔχοντες μεστοὺς μοιχαλίδος, verſ. 14.* cum tamen adſpicere mulierem, vt eam concupiſcamus, nefas ſit, *Matth. V, 28. Auaritiam* itidem, ceu adfectum turpiſſimum, paſſim ſcriptura notat, *Rom. I, 29. Epheſ. V, 3. IV, 19.* Vnde & auari inter eos numerantur, qui regnum Dei haereditare nequeunt. *1 Cor. VI, 10.* Cum auaritia autem coniuncta eſt naturali vinculo *inuidia*, quam inter opera carnis refert Paulus, *Gal. V, 20.* conf. & *Rom. I, 29. Audacia* quoque in hominibus irregenitis vel maxime conſpicitur: vnde pſeudo-doctores τολμηταὶ, *audaces*, audiunt Petro, *2. epiſt. II, 10.* Mox metus vanus & ſtultus in illis ſe exerit. *Ibi timuerunt timorem, vbi non erat timor. Pſalm. LIII, 6.* In

diuinis etiam *metus ſeruilis* huc pertinet, qui cum vera charitate conſiſtere nequit, *1 Ioan. IV, 18. Rom. VIII, 15.* *Spem* vanam & inanem improborum, omni quippe fundamento deſtitutam, paſſim exagitat ſcriptura, *Iob. XI, 20. XXVII, 8. Prouerb. X, 28.* Id quod & pari ratione de *fiducia* carnali, & ea, quam in rebus aliis, quam Deo, collocant, cenſendum, *Ierem. XVII, 5.*

§. XXIX.

Intima porro naturae humanae corruptio hic conſpicitur, ſi ea, quae plerumque adfectus conſequuntur, conſideres. Quorundam adfectuum ſigna, * quae in vultu ipſo adparent, oſtendunt animum crudelem, ferocem, ab humanitate omni, modeſtia, pietate, aliisque virtutibus alienum. Dum porro intellectui caliginem offundunt, & recte iudicandi facultatem illi adimunt, nouo argumento humanae naturae deprauationem demonſtrant.

* Dictum hac de re iam ſupra §. 13 vbi & SENECAE teſtimonio, de ira, hoc illuſtrauimus. Idem SENECA hoc vlterius exemplo beſtiarum, quibus homo vehementiori adfectu abreptus aſſimilatur, declarat. *Non vides, vt omnium animalium, ſimul ad nocendum inſurrexerunt, procurrant notae, ac tota corpora ſolitum quietumque egrediantur habitum, & feritatem ſum exaſperent? Spumant apris ora, dentes acuuntur attritu, taurorum cornua iaſtantur in ventum, & arena pulſu pedum ſpargitur, leones fremunt, inflantur irritatis colla ſerpentibus, rabidorum canum triſtis adſpectus eſt. Nullum eſt animal tam horrendum, tamque perniciosum natura, vt non appareat in illo, ſimul ira inuaſit, noua feritatis acceſſio, lib. 1. de ira, cap. 1. p. m. 3.*

§. XXX.

Sed ſi porro, quae adfectibus abrepti, improbi homines, erga Deum, ſeque ipſos & alios deſignent, cogitatis, verbis, factis, quibusue ſe obſtringant criminibus, cogites, tum demum malae arboris, fructus peſſimos agnoſces. Vnde enim lites, contentiones, pugnae, caedes, praelia, bella? quam ex adfectibus. * Vnde ſcortationes, adulteria, impuritates, commeſſationes? niſi ex adfectibus. Vnde rapinae, furta, fraudulentae aliorum circumuentiones, fallaciae, impoſturae? niſi ex adfectibus. Quidquid malorum fere cogitari poteſt, quod ab hominibus quidem proficiſcitur, ſiue in eccleſiaſtica, ſiue in ciuili, ſiue in litteraria republica, id prauis hominum adfectibus originem debet.

* Irae exemplo hoc egregie demonſtrat SENECA, cuius, facere non poſſum, quin iterum verba quaedam adponam: *Iam vero, ſi effectus eius damnaque intueri velis, nulla peſtis humano generi pluris ſtetit. Videbis caedes, ac venena, & reorum mutuas ſordes, & vrbium clades, & totarum exitia gentium, & principum ſub ciuili haſta capita venalia, & ſubiectas tectis faces, nec intra moenia coercitos ignes, ſed ingentia ſpatia regionum hoſtili flamma relucentia. Aſpice nobiliſſimarum ciuitatum fundamenta, vix notabilia: has ira deiecit. Aſpice ſolitudines per multa millia ſine habitatione deſertas: has ira exhauſit. Aſpice tot memoriae proditos*

proditos dixit, mali exempla fati: alium ira in cubili ſuo effodit; alium intra ſacra menſae ira percuſſit: alium inter leges celebrisque ſpectaculum fori lancinauit; alium filii parricidio dare ſanguinem iuſſit; alium ſeruili manu regalem aperire iugulum; alium in cruces membra diuidere. Et adhuc ſingulorum ſupplicia narro: quid? tibi, ſi libuerit, relictis, in quos ira viritim exarſit, adſpicere caeſos gladio conciones, & plebem immiſſo milite contrucidatam, & in perniciem promiſcuam totos populos capitis damna paſſos, tanquam aut curam noſtram deſerentibus, aut auctoritatem contemnentibus. Quid? gladiatoribus quare populus iraſcitur, & tam iniquе, vt iniuriam putet, quod non libenter pereunt? Contemni ſe iudicat, & vultu, geſtu, ardore, de ſpectatore in aduerſarium vertitur &c. lib. 1. de ira cap. 2. Quae vero de irae incommodis atque effectibus longe funeſtiſſimis, SENECA dixit, ad reliquos etiam facili negotio accommodari adfectus poſſunt.

§. XXXI.

At celebris hic nobis occurrit quaeſtio, an itaque omnes adfectus mali ſint? * vnde altera pendet, ſintne tollendi penitus & eradicandi, an corrigendi & emendandi? de qua tantopere diſputatum olim fuiſſe meminimus. Dubium vero omne, tolli facile poteſt, ſi, duplici modo adfectus ſpectari poſſe, cogitemus, tum ratione *eſſentiae*, & *abſtracte*, vt in ſcholis loqui ſolent, tum ratione *exiſtentiae*, ſeu *concrete*.

* Diu multumque hac de re tum inter ethnicos, tum inter chriſtianos diſputatum fuit. Ethnicorum philoſophi in tres abibant claſſes. Nonnulli enim omnes adfectus malos, adeoque tollendos, & eradicandos, contendebant, ἀπάθειαν ſtatuentes, vt Stoici. Alii in alterum extremum prolabentes, μετάθειαν aſſerebant, quae Epicuraeis vulgo tribuitur ſententia: quamquam, quae ipſius Epicuri hac de re mens fuerit, aliunde ſatis conſtet. Moderandos, temperandosque eſſe adfectus, reliqui cenſebant philoſophi Pythagoraei, Platonici, & Peripatetici. HIERONYMVS equidem Pythagoram illis accenſet, qui *omnes adfectus tolli poſſe, omnesque eorum fibras*, docuerint, ſed refellit eum IVSTVS LIPSIVS, atque THEAGIS pariterac ARCHYTAE, Pythagoraeorum, teſtimoniis apud STOBAEVM *ſerm. 1.* ſecus ſe rem habere, condocet, *manuduct. ad philoſ. Stoic. lib. 2. diſſert. 7. p. 120 ſeqq.* Stoicos autem ἀπάθειαν defendiſſe, longe eſt notiſſimum. Diſerte SENECA: *vtrum ſatius ſit, modicos habere adfectus, an nullos? ſaepe quaeſitum eſt. Noſtri expellunt: Peripatetici temperant; epiſt. 116.* in qua ex inſtituto contra Peripateticos diſputat, *p. m. 574. ſeqq. & epiſt. 85: non adminutionem malorum in bono viro intelligo, ſed vacationem: nulla debent eſſe, non parua.* Plura dabit IVSTVS LIPSIVS *l. c.* Accurate tamen rem omnem expendentes, contendunt, controuerſiam hanc Stoicorum & Peripateticorum, vt plerasque alias, in meram tandem abire λογομαχίαν. Viderunt id iam pridem viri eruditi: ſed diuerſus conciliandi eos inter ſe iniuerunt rationes. Nonnulli, duriores Stoicorum voces, *tollere, eradicare, carere*, & ſimiles, paulisper emolliendas eſſe, cenſuerunt, vt ita in gratiam redeant cum reliquis philoſophis. conf. FRIDERICVS RAPPOLDVS *ad Horatium p. m. 1224.* Sed feliciorem conciliationem alii arbitrati ſunt, ſi ſecundum ea, quae ſupra ad §. 8. dicta ſunt, obſeruetur, Stoicis ſermonem fuiſſe de ſecundo & tertio, quem in adfectibus conſtituebant, gradu, & eos demum adfectus nomine inſigniuiſſe: Peripateticis de primo. Ita enim recte affirmaſſe Stoicos, adfectus eſſe voluntarios; id recte negaſſe Peripateticos, eos eſſe naturales, contendentes: recte docuiſſe Stoicos, omnes adfectus eſſe malos, (prout in hominibus ſibi relictis exiſtunt) recte contra & Peripateticos adſeruiſſe, eos eſſe indifferentes, ex ſola quippe ratione non aſſequentes, quo pacto motus naturales & inuoluntarii, mali eſſe queant: hinc porro non male docuiſſe Stoicos, tollendos eſſe adfectus; id vero fieri poſſe aut debere, recte negaſſe Peripateticos. add. AVGVSTINVS *lib. 9. de ciu. Dei c. 4.* PETRVS GASSENDVS, *ſyntagm. philoſoph. Epicureae*

fol 1211. *seqq* Sed haec quousque admitti aut probari possint, ex dicendis constabit. Nostra potius nunc obseruasse interest, Stoicorum ἀπάθειαν in ecclesiam tandem irrepsisse christianam, grauissimorumque errorum extitisse caussam. Occasionem primam dedere, qui a Gnosticis, haereticis, nomen γνώσεως ad christianos translaturi, vt eo magis a spurcis & foedis illorum moribus se alienos ostenderent, in alterum extremum prolabentes, ἀπάθειαν illis commendabant. Luculenta hac de re extant CLEMENTIS ALEXANDRINI testimonia, quorum vnicum tantum proferemus: Ἐξωτερικὸν ἄρα τὸν γνωστικὸν ἡμῖν ποιητέον, καὶ ταυτὸ; ψυχικὸν πάθους· ἡ μὲν γὰρ γνῶσις συνάσκησιν· ἡ συνάσκησις δὲ ἕξιν· ἡ διάθεσις δὲ ἡ τοιάδε ἀπάθειαν ἐργάζεται, ἡ μετριοπάθειαν. ἀπάθειαν δὲ κεχωρίσθαι παντελῶς τῆς ἐπιθυμίας ἐκείνης· ἀλλ' οὐδὲ ἑκάστων τῶν θρυλλουμένων (ἀλλ') ἀγαθῶν, τυτέστι τῶν παραπλησίων τοῖς πάθεσι καθητικῶν ἀγαθῶν, ἀπαλλαγὴν ἡ γνωστικὸς δίδυ ἐνδρεύνης· λέγω· ἧτις παρέπεται τῇ ἡδονῇ καὶ κατηφείᾳ, &c. *Is ergo, qui cognitione praeditus & perfectus, eximendus est a quauis animae affectione ac perturbatione. Cognitio enim efficit exercitationem, exercitatio autem habitum vel affectionem. Eiusmodi autem constitutio, efficit alienum passionibus habitum, non autem animi motuum moderationem. Eruitur autem tali habitu perfecta & absoluta amputatio cupiditatis. Sed nec eorum, quae vulgo iactantur, bonorum, hoc est, patibilium bonorum, quae adiunguntur animi perturbationibus, est particeps is, qui est cognitione praeditus, vt exempli caussa laetitiae, quae adiuncta est voluptati, & moestitiae &c. lib. 6. Strom. p. m. 451.* vbi totum hoc argumentum ex instituto tractat CLEMENS. DANIEL equidem HEINSIVS haec ita accipit, ac si CLEMENS Gnosticum idea descripserit, non, qualis esse possit homo christianus, isque gnosticus, sed qualis esse debeat, qui consummatae virtutis & sapientiae referre laudem velit: perinde ac Stoici sapientem suum, qui nullibi tamen terrarum inueniatur, ideam ἀπαθῆ esse velint, in *annotat. ad Clement. fol.* 45. At secus se rem habere, erudite demonstrauit IACOBVS THOMASIVS in *sebediasm. histor. de fin. philosoph. §. 44. lib. 1. p. m.* 43. Etenim si alia quoque CLEMENTIS loca conferantur, palam est, in ea illum fuisse opinione, hominem esse posse ἀπαθῆ. Transiit haec sententia ad alios etiam veteris ecclesiae doctores, quos inter praecipue commemorandus est EVAGRIVS PONTICVS, ex cuius libris excerpta varia exhibet SOCRATES *hist. eccles. lib. 4. cap.* 23. *p. m.* 235. De monachis verba faciens, *necessarium esse*, dicit, *eorum, qui ante nos vitae ambulauerunt, vias inquirere, & ad eorum exemplar nos corrigere. Multa enim ab illis sunt & dicta & facta praeclare. Cuiusmodi illud est, quod quidam illorum dicere solebat,* ὅτι ξηροτέρου καὶ μὴ ἐνύγρου δίκην ἀγάπην συζευχθῆναι, θᾶττον διάγειν τὸν μοναχὸν εἰς τὸν τῆς ἀπαθείας λιμένα, *aridiorem & aequabilem victum, cum charitate coniunctum, monachum breui perducturum esse ad portum, ab omni perturbatione animi vacuum.* Ἀπάθειαν igitur vt portum sibi proponebant, ad quem contenderent, & quem assequi etiam se posse putabant. Sed plura non addo, cum hocce argumentum iam exhauserit B. IACOBVS THOMASIVS *l. c.* Id vero quiuis, puto, nunc facile intelliget, quod eidem etiam obseruarum est auctori, qui factum, vt doctrina de ἀπαθείᾳ in theologiam mysticam recepta sit. Non errauerim etiam, si dixerim, capitalem & principem fere hanc pseudo mysticae theologiae esse doctrinam. Hoc nostra namque aetate in QVIETISTARVM erroribus, & assecclis FENELONI, archiepiscopi Cameracensis, paruit. Illi enim eiusmodi animi commendabant quietem, quae omnes plane excludit adfectus, etiam eos, qui pro spiritualibus alias haberi solent. Hic autem, dum amorem purum eousque extendebat, vt nec felicitatis aeternae etsi ordinatum, amorem, perfecte Deum amantibus concederet, hominesque in inferno etiam constitutos, placide in voluntate diuina acquiescere posse, docuit, adiectibus profecto, quocunque nomine veniunt, locum vllum relinquere non potuit. Dolendum, sane, viros, qui ex sacris litteris rectiora edoceri potuissent, in deuia haec atque praecipitia abreptos. Ad gentilium philosophos, speciatim Stoicos, quod attinet, mirum non est, quod hinc se expedire non potuerint. Sola enim ratio ad hoc, vt ego quidem existimo non sufficit. Agnoscere videbantur

Stoici

Stoici in adfectibus, intimam naturae humanae corruptionem: eosque, vt in hominibus iregenitis & ethnicis erant, considerantes, non poterant non iudicare, omnes adfectus esse malos. Hinc vero, cum illorum aduersarii, speciatim peripatetici, absurda quaedam in vita ciuili deducerent, non poterant non varia effugia quaerere, primis motibus adfectus nomen denegare, & in plerisque tandem ad λογομαχίας deuolui. Qui enim non intelligunt, quo pacto adfectus sua natura indifferentes per fidem sanctifi. ari queant, infirmitatum venia per meritum Christi impetranda, & tamen prauitatem naturae, quae in adfectibus hominum sibi relictorum conspicitur, perspectam habent, non possunt non iis se inuoluere difficultatibus, vnde se nullo modo expedire queant. Id quod Stoicis profecto contigit. Platonicis autem & peripatetici sua μετριοπάθεια palam hypocrisi hominum patrocinantur, existimantium, satis bene se rem habere, si temperare adfectus queant, ne in crimina grauiora erumpant. Huc enim tandem, quidquid etiam philosophi dicant, omnis illa μετριοπάθεια redit. Nec aliud quid, qui solis naturae viribus nituntur, obtinere possunt. Vnde multo magis Stoicorum ridenda ἀπάθεια, qua non tantum eos sibi praefigebant limites, ad quos nemo mortalium pertingere poterat (quod si non omnibus, certe quibusdam eorum exploratum fuisse puto, vnde recepta opinio, eos sapientem suum in idea saltem delineasse) sed si istos etiam limites constituissent, solis tamen naturae viribus, gratia destituti, eousque peruenire non potuissent. Interim naturae tamen vires, quantum poterant, hac in re exaggerabant, vt non immerito HIERONYMVS, *aduerf. Pelagianos*, iudicet, Pelagianorum hinc fluxisse errores: *adfectus tolli posse, omnesque eorum fibras a Pythagora & Zenone Pelagianos hausisse.* Sed de Pythagora perperam, vti supra dictum. Nihil itaque superest, quam vt iuxta sacrarum litterarum dictum, recte hac de re statuatur.

§. XXXII.

Priori modo si adfectus spectentur, non omnes, vno eodemque loco habendos, deprehendimus. Quidam enim in se & sua natura aliquid mali inuoluunt, vt *odium* erga alios homines, *inuidia*, & alii. Quocunque enim modo hos adfectus consideres, nunquam eos carere vitio, intelliges. Alii autem, abstracte & ratione existentiae considerati, indifferentes sunt, * & aut boni, aut mali fieri possunt, vti *spes*, *laetitia*, *tristitia*, *metus*, item generatim, *amor & odium*.

* Duplex hic sedulo cauendum est extremum: alterum illorum, qui, omnes adfectus, in se & abstracte spectatos, malos esse, contendunt: alterum illorum, qui, omnes indifferentes esse, statuunt. Prior error Stoicorum fuit, vti dictum, qui, omnes adfectus malos esse, existimabant, nec aliter fere existimare poterant, non alia adfectuum exempla, quam quos in hominibus sibi relictis, & gratia destitutis, conspiciebant, habentes. Posterior, recentiorum quorundam philosophorum est, praecipue illorum, qui RENATI CARTESII placita sequuntur. Sed quod ad priorem attinet sententiam, eam ab omni veritate alienam esse, euinci facili negotio potest. Qui enim humanae naturae indolem, & arctissimam corporis ac mentis vnionem considerauerit, facile animaduerret, ab ipso naturae auctore adfectus, ad hominis conseruationem spectantes, originem habere: adeoque omnes in se & sua natura malos esse non posse. Idque eo magis, quod in aliis rebus crearis, prorsus si nihil quid conspiciatur. Nec est, quod regeras, primam adfectuum omnium originem esse philautiam: hoc enim, vti lubens concesserο, ita supra iam obseruatum est, non omnem philautiam esse prauam. Et licet praua sit, prout actu in hominibus omnibus sibi relictis & gratia diuina destitutis conspicitur, nihil tamen inde aliud consequitur, quam in iisdem hominibus, omnes etiam adfectus prauos esse, quod iterum

iterum lubens concedo. Sunt, qui existimant, dum Paulus *1 Corinth.* XV, 46. corpus Adami vocat ψυχικὸν *animale*, hoc ipso eum indicare, corpus Adami subiectum fuisse adfectibus: non illis quidem impuris & inordinatis, quorum nos seruimus seruitutem, sed rectis, sanctisque. Ita quidem CAMPEGIVS VITRINGA, *observat. sacrar. lib.* 3. *cap.* 11. §. 4. *pag.* 625. Quae tamen in medio relinquo. Certe, Adamum in statu integritatis adfectus sanctos ordinatosque habuisse, existimo: an vero ex voce ψυχικὸς, hoc satis probetur, non disputo. Rectius vrgetur, quod Deo ipsi in scriptura sacra adfectus tribuantur, vti sunt, irae, amoris, misericordiae, gaudii, &c. Quod licet ἀνθρωποπαθῶς, & humano more fiat, cum adfectus proprie dicti in Deum non cadant: non tamen fieret, si adfectus omnes per se mali essent, & vitiosi. Vnde recte inde concluditur, posse quem sancte amare, irasci, gaudere, &c. Et vt omne dubium eximatur, tribuuntur etiam adfectus, e. g. ira, tristitia, Christo seruatori, *Marc.* III, 5. & quidem secundum humanam naturam. Isti adfectus proprie dicti adfectus fuere, nec tamen praui, cum Christus in omnibus quidem nobis factus sit similis, sed absque peccato, *Ebr.* IV, 15. Nihil dicam de angelis bonis, quibus itidem adfectus tribuuntur, minime vtique vitiosi. De sanctis & regenitis, id ex dicendis constabit. Quod vero ad alteram attinet sententiam, non minus errant, qui omnes adfectus indifferentes statuunt, indeque ad quorundam adfectuum indolem minus recte explicandam, se induci patiuntur. Res enim ipsa docet, quosdam in se & sua natura esse malos, vt ambitionem, libidinem, auaritiam, aliorum hominum odium, inuidiam, similesque, qui adeo in scriptura sacra nullibi aut Deo, aut sanctis hominibus tribuuntur. De quibusdam tamen adfectibus adhuc disputatur, sintne sua natura mali. Exempli loco ira esse potest. SENECAM in *libris tribus*, quos *de ira* scripsit, iram omnem ceu malam reiecisse arque damnasse, mirum non est: non tam, quod Stoicorum addictus esset disciplinae, qui omnes adfectus malos esse reputant, quam quod iram non aliter consideraret, quam prouti in hominibus naturalibus est, & irregenitis. Quo pacto si ira spectetur, eam semper malam esse, palam est. Non minori ingenii acumine eandem sententiam defendit, vir eruditissimus, CHRISTIANVS THOMASIVS, tum alibi, tum & in *introductione ad ethicam cap.* 13. *pag.* 421. iram, vt ambitionis filiam spectans, & vt ordinarie in hominibus deprehenditur: & id quidem rectissime. Sed tamen, si abstracte ira consideretur, prout tristitiam denotat, cum cupiditate malum imminuens depellendi, non video, quod omnis ira mala dici debeat. Dubium enim non est, quin mali depulsio vel remotio, siue per poenam illa fiat, siue alia ratione, interdum licita sit & laudabilis. Cupiditas itaque istius remotionis vel depulsionis, mala esse non potest. Scio in hominibus eam cupiditatem raro esse sine vitio: hinc & largior, raro admodum iram in illis esse sine prauitate. Hoc tamen non tam ex natura adfectus, quam hominum prauitate, oriri videtur. Quod si eam cupiditatem, si vitio careat, non iram esse, sed alio nomine insigniendam, quis contendat, me neutiquam sibi refragantem habuerit. Deo tamen is adfectus in scriptura sacra tribuitur, vnde, eum in se & abstracte spectatum, malum non esse, recte concluditur: & hactenus non male id inde collegit LACTANTIVS, *lib. de ira Dei, cap.* 17. *& alibi*, licet sa[illegible] non vbique hunc auctorem sibi ipsi constare. Tribuitur etiam Christo seruat[illegible] *Marc.* III, 5. alibique: qui cum & homo fuerit, dubitandum non est, quin ira proprie sic dicta intelligatur. Tribuitur & sanctis a Paulo, verbis ex *Psalm.* IV, 5. desumptis: ὀργίζεσθε καὶ μὴ ἁμαρτάνετε, *Ephes.* IV, 26. Haec obstant, quo minus in illorum, qui iram omnem damnant, prorsus concedam sententiam: a qua cetero. quin me non alienum, profiteor. Interim magna hic opus esse cautione, itidem fateor, cum nulla in re facilius decipi homo queat, quam in adfectu hocce: praesertim cum non remere desint, quae obrentui sumat, sibique & aliis persuadere anniratur, iustas & legitimas se irascendi habere causas, cum subtilis reuera lateat ambitio, aut aliud aliquod animi vitium; sed si iustus & legitimus etiam sit hic adfectus, in sanctissimis quoque hominibus nunquam erit sine quadam imbecillitate. Sunt porro, vt nunc ad reliqua pergamus, adfectus, qui multorum iudicio innoxii, immo laudabiles,

dabiles, videntur, at accuratius considerati sua natura vitium intoluere deprehenduntur. Exempli loco esse potest *aemulatio*, quam adeo non in vitio positam, sibi plerique persuadent, vt laudibus potius euehant, eaque iuuenes praecipue ad praeclara quaeuis excitari posse, existiment. Nec plebeios forte homines ita opinari credas; sunt inter principes etiam eruditorum, qui aemulationis caussam omnibus viribus agunt. Placet prae reliquis audire IOAN. HENRICVM BOECLERVM, virum multis aliis in rempublicam litterariam meritis illustrem, qui illud VELLEII PATERCVLI: *alit aemulatio ingenia*, pluribus confirmaturus, in *annot. Velleii Paterculi lib.* 1. *cap.* 17. *p. m.* 69. bonae pranaeque aemulationis discrimen ita explicare annititur: *est autem aemulatio vel bona & cum virtute coniuncta: quando scilicet admiratio imitationem accendit: vel praua & cum inuidia coniuncta, qua mitidem tangit noster. Illa, vt efficax, sic optabilis est: hanc profanis relinquendam putamus, quibus non vacat, quaerere, quomodo? sed quantum quisque doctrinae sit adeptus. Illam vult plerumque, hanc aliquando, patitur Deus, ad alta peruenire. Illa sertum honorem, cordatumque vsum studiorum: haec pompam & splendorem ferme comitatur. Illa a fastigio, haec a declinatione studiorum, propius abesse solet. Inclinatur autem studiorum celebritas, non iam aemulatione & imitatione, sed affectatione, cuius ὑποθεσιν egregie descripsit Velleius. Equidem vt illa laudabilis aemulatio, prorsus a virtute publicique studio boni proficiscitur, id est, a tali origine, qua rerum quarumcunque incrementa promoueri, consentaneum est: ita affectatio, quam diximus, ambitionis solius stimulo incitata, non imitari vult, quae summa sunt, sed diuersae specie praestantiae, quos imitari nequit, iis comparari cupit, atque, quod Graeci dicunt,* ἀντιστρατεύεσθαι. Haec omnia vero, cum a me iam pridem discussa & sub examen reuocata sint, in *dissertat. de metu comparationis, ad C. Cornelii Taciti annal. lib.* 1. *c.* 76. §. 21. non absque fuerit, ea paucis hic repetere, cum errorem admodum receptum haud obscure me ibi detexisse, existimem. Ad BOECLERI itaque ratiocinia haec ibi repono: Quae omnia frustra disputantur, & supponunt, quod nondum euictum est, dari honestam quandam & laudabilem aemulationem. Quod vt ostendamus, conueniendum nobis in eo est, quid sit aemulatio. Non autem puto, BOECLERVS, & ceteri, qui communem sententiam defendunt, respuent auctoritatem ARISTOTELIS, aemulationem ita definientis *lib.* 2. *rhetor. cap.* 10. ζῆλός ἐστι λύπη τις ἐπὶ φαινομένῃ παρουσίᾳ ἐγγενῶν ἐντίμων καὶ ἐνδεχομένων αὐτῷ λαβεῖν περὶ τοῖς ὁμοίοις τῇ φύσει, οὐχ' ὅτι ἄλλῳ, ἀλλ' ὅτι οὐχὶ καὶ αὐτῷ ἐστι. *Aemulatio est moleſtia quaedam, propter eam, quae apparet, praesentiam bonorum honoratorum, & eorum quae contingit ipſi adſumere in ſimilibus natura, non, quod alii, ſed quod non etiam ipſi ſint*: vel quod perinde est, *est aegritudo de bonis, quibus caremus, orta ex admiratione illorum in aliis, & proinde cum ſtudio aut ſuperandi, aut eadem aequirendi coniuncta.* RENATVS CARTESIVS *de paſſionibus part.* 3. *artic.* 127. aemulationem speciem animositatis facit, cuius caussa externa exemplum est. Satis quidem ieiune. Ego dicerem, aemulationem esse speciem ambitionis, excitatam per honores alterius, quos nobis vindicare cupimus. Quidquid huius sit, vel ex Aristotelis definitione patet, aemulationem nullo modo laudabilem dici posse. Aegre ferre, alterum bonis quibusdam gaudere, nec concoquere posse, quod ipsi haec bona non possideamus, eoque stimulo ad gloriae palmam illi dubiam reddendam, aut plane bona, quae possidet, illi eripienda, aut honoris gradu eum deiiciendum, impelli, hoccine virtutis opus, hoccine laudabile diceres? Hoccine eum sui abnegatione, omnibus christianis tantopere commendata, cum mundi gloriaeque contemptu, cum vera modestia & humilitate conuenit? Quiduis potius admiserim, quam vt perſuaderi mihi patiar, vera virtute illum praeditum esse, quem aemulatio excruciat. Relegamus nunc vestigia BOECLERI, & quae de bonae pranaeque aemulationis discrimine commentatus est, expendamus. Bona aemulatio, inquit, vt efficax, ita optabilis. Hoc non satis capio. Potest aliquid efficax esse ad malum: quis hoc ideo optabile diceret? Non sufficere, quantum quisque doctrinae adeptus sit, sed dispiciendum esse & quomodo? recte dicitur. At haec ipsa ratio procul facessere iubet omnem aemulationem. Deum velle per aemulationem homines ad alta venire, vix sine impietate dicitur. Itane Deus suffragatur hominum ambitioni? Hi sunt fructus philosophiae ethni-

cae. Sane ſi vel maxime ſerium honorem, & cordatum ſtudiorum vſum comitetur aemulatio, ex eo non deſinit eſſe vitium. Faſtigium pariter ac declinatio ſtudiorum cum praua aemulatione coniuncta eſſe poſſunt: ambitio vbique regnat, inter eruditos & barbaros. Denique, quod addit, aemulationem bonam a virtute, publicique ſtudio boni proficiſci, admitti itidem nequit. Virtus, quam aemulatio profert, aut quae eum ea coniuncta eſt, non virtus eſt, ſed ambitio. Nec publico bono, ſed ſuae cupiditati, conſultum cupit, qui aemulatione ductus reipublicae commoda promoueat. Cur autem virtus, cur ſtudium boni publici non eſſe poſſet ſine aemulatione? Quae pro commendanda aemulatione porro a ſerri ſolent, fore ſcilicet, vt ingenia in ſcholis, militumque virtus in bello, langueant, niſi aemulatione excitentur, ad ea iam *ibidem* §. 22. reſponſum eſt. Nunc iſtis diutius immorari non placet. De inuidia, in eadem *diſſertat.* §. 25. egi, & contra CARTESIVM, eam nunquam laudabilem, ſed ſemper vituperabilem eſſe, demonſtraui. De reliquis, quos Carteſiani, aliique pro indifferentibus perperam venditant, adfectibus, idem demonſtrari facili negotio poſſet, ſed ex dictis iſta diiudicare pronum erit.

§. XXXIII.

Ratione exiſtentiae, ſeu concrete, ſi ſpectentur adfectus, ſeu prout in ſingulis hominibus ſe habent, ad ipſum, quod inter eos intercedit, diſcrimen, probe attendendum eſt. Sunt enim, vti conſtat, homines vel regeniti, vel irregeniti. Irregenitorum cum haec ſit conditio, vt fide deſtituantur, peccatumque in illis dominetur, & quidquid cogitant, dicunt, faciunt, ex prauo figmento cordis illorum proueniat, adfectus quoque illorum, quicunque demum ſint, non poſſunt non eſſe praui, inter τὰς πράξεις τὸ σώματος *Rom. VIII, 13.* connumerandi. Quidquid enim non ex fide proficiſcitur, peccatum eſt. *Rom. XIV, 23.*

§. XXXIV.

Quod ad regenitos attinet, vti eos adfectus, qui ex ſe & ſua natura mali ſunt, ſupprimunt pro viribus, & in iis debellandis & extinguendis omnem operam, omneque ſtudium collocant, * ita eos, qui per ſe indifferentes ſunt, per fidem ſanctificant, quidquid adhaeret imbecillitatis, tollere annituntur, eosque ita dirigunt, ne qua modum excedant, aut in alium, quam bonum finem, tendant. Et tum quidem iſti adfectus etiam boni dici poſſunt.

* Eleganter id explicat MACARIVS *homil.* 15. §. 51. *pag.* 236. δι δὲ φρόνιμοι, ὅταν ἐπανατῇ τὰ πάθη, οὐχὶ ὑπακούουσιν, ἀλλ' ἐγείρονται τοῖς κακοῖς ἐπιθυμίαις, καὶ ἐχθροὶ ἑαυτῶν γίγνονται. ὁ γὰρ σατανᾶς πολὺ θέλει ἐπαναπαύσασθαι τῇ ψυχῇ, καὶ ἐφησυχάσαι, καὶ θλίβεται καὶ στενοχωρεῖται μὴ ὑπακουούσης τῆς ψυχῆς. *Prudentes autem inſurgentibus affectionibus, non obtemperant, ſed iram concipiunt aduerſus prauas cupiditates, atque hoſtes euadunt. Satanas enim valde cupit in anima requieſcere, & cubile ſuum conſtituere, & adfligitur ac torquetur, quando non obtemperat anima.* Et alibi, ſcilicet de *patientia & diſcretione cap.* 9. *pag.* 79. *Illis*, inquit, *qui anxio animo aeſtuantes dicunt: en erit illa vnquam dies, qua non ſentiam auerſionem animi a fratre, aut alias ſimiles, quarum mihi ſum conſcius, prauas adfectiones, quas quidem inuitus patior, haec reponenda ſunt:* ὡς ὁ μὲν λογισμὸς ἅπας καὶ ἡ σπουδὴ τῷ ἀνθρώπῳ, ὥστε καὶ τῷ πονηρῷ καὶ τοῖς πονηροῖς ἀντιτίθεσθαι λογισμοῖς διὰ παντὸς ἔχειν. *Homini certamen*

Digitized by Google

certamen ſtudiumque omne in hoc eſſe conſtitutum, vt diabolo & prauis cogitationibus ſemper obluctetur. Addit: *Δυσίχαιον δὲ, ἵνα τὸ ἐκτὸς τῶν παθῶν, καὶ θάνατος τῷ φρονήματος φησι τῆς σαρκὸς μὴ ἐπιδέκνυσθαί τινα καρπὸν ἴδιον τὸν κακίαν, ἤτοι κεκρυμμένως ἢ φανερῶς: vitari autem non poſſe, quin caligo perturbationum, & mors inſidens ſapientiae carnis non producant fructum aliquem malitiae, vel occulte, vel palam.* Hoc declarat deinceps exemplo vulneris in corpore, quod non plane obductum eſt, ideoque ſaltem aliquo tabis effluxu madens, ſordeat. Vtrobique tamen, ne quid diffitear, talia ſubiicit MACARIVS, quae haud obſcure ad *ἀπάθειαν* ducunt, quam etiam ſententiam aperte defendit, de *oratione cap. 11. pag. 62.* Qua de re tamen, quid ſentiendum ſit, ex ſupra dictis conſtat.

§. XXXV.

Quod grauiſſima ex prauis adfectibus oriantur conuerſionis & vitae chriſtianae impedimenta, nemo harum rerum vel mediocriter peritus, negauerit. Primo namque in iſto adfectuum, mentem conturbantium, miſereque dilacerantium ſtrepitu, non licet homini ſerio attendere ad ſeipſum, mentisque ſuae obſeruare miſeriam, multominus adhibere media, quibus ab ea liberari, ſanitatique reſtitui queat. Vt parentes, qui liberos ſuos Molocho offerebant, tympanorum & turbarum ſtrepitu praepediti, vagitum & clamorem illorum audire non poterant: ita adfectuum tumultu praepediti homines, miſeriam ſaepius ſuam non ſentiunt, multo minus fontem eius intelligunt.

§. XXXVI.

Cumque omnis adfectus delectationem quandam ſecum vehat, vti iam ſupra obſeruatum, eo difficilius homines in adfectu conſtituti animum inducunt, ad ea ſerio ſuſcipienda, quae ad compeſcendos ſubigendosque adfectus pertinent. Quare, etſi ceſſante adfectu, eius quandoque incommoda homo agnoſcat, immo & interdum durante, ipſa tamen, praeter alia delectatio obſtat, quo minus ſerio contra adfectus pugnet. Hinc vero iterum peccatorum vberrimus prouentus, quibus mens mortalium magis magisque irretitur, vt non ſine maxima difficultate eluctari queat.

§. XXXVII.

Quod ſi tandem eousque homo perueniat, vt ſerio ad ſui emendationem cogitationes & conſilia conferat, rurſus alia ratione adfectus obſtrepunt. Mox enim, ſi ad leuitatem animi, atque *ſpem*, naturaliter proni ſunt, perfunctorie in toto hocce negotio verſantur, veramque non adeo neceſſariam eſſe contritionem, putant, facili negotio ſe delictorum veniam impetraturos, ſperantes, idque ſine rigidiori ſui examine, cum, quod tam grauiter peccatis iraſcatur Deus, non credant. Alii, ad *metum & deſperationem* naturaliter proni, animum abiiciunt, ad gratiam diuinam nullum amplius ſibi patere aditum, ſibi

perſuadent, & ad conſilia violenta prolabuntur. Et ſic in aliis quoque adfectibus res ſeſe habet.

§. XXXVIII.

Nec adfectus modo, ſed habituales quoque illae diſpoſitiones, per adfectus ſaepius repetitos contractae, plurimum illis obſtant, qui de vita moribusque emendandis cogitationes ſuſcipiunt. Inde enim cum contingat, vt facillime, ex leuiſſima etiam cauſſa adfectus recurrant, nec in ſua hoc poſitum poteſtate eſſe animaduertant, iſtas diſpoſitiones corrigere, diuinae gratiae vim ignorantes aut media, quae debebant, adhibere nolentes, in eam ingrediuntur opinionem, ſuperari iſtas difficultates non poſſe, indeque in ſtatum aut ſecuritatis, aut ſeruitutis pro diuerſa circumſtantiarum ratione, relabuntur.

§. XXXIX.

Iam, vt, quo pacto haec omnia ſecundum gratiam ſe habeant, explicemus, initio id quidem conſtat, in regenitis non tam *pugnam rationis & adpetitus ſenſitiui*, quam longe excellentius quid & praeſtantius, *luctam carnis & ſpiritus* deprehendi, per quam non tantum contra eos motus, quos ratio ipſa damnat, & pro illicitis habet, pugnant, ſed & contra omne id, quod *carnis* nomine in ſcriptura ſacra venit, *Gal. V, 17.* Quo quidem nomine ea etiam comprehenduntur, quae ratio ſibi relicta, minime pro prauis aut illicitis habet, vt ex infra dicendis patebit. Contra eos vero motus, ita pugnat ſpiritus, vt victoriam etiam reportet, *1. Ioan. V, 4. 5.*

§. XL.

Adfectus, qui in regenitis deprehenduntur, duplicis generis ſunt: vel *ſpirituales*, vel *naturales* quidem, ſed *ſanctificati*. Spirituales ſunt, qui ex cauſſis ſpiritualibus oriuntur, * atque adeo a mente tantum originem habent, licet in corpore etiam effectus eorum quandoque ſentiantur, vt *amor Dei, odium peccati, triſtitia & dolor ob peccata, gaudium ſpirituale, ſpes diuina, zelus*, & alii. Naturales ſunt, qui ex cauſſis equidem naturalibus oriuntur, ſed qui per fidem ſanctificantur, & qua obiectum, modum, finem, legitime diriguntur, vt *amor parentum, liberorum, cognatorum, amicorum, triſtitia, commiſeratio*, & alii. Qui vero ſua natura aliquid mali inuoluunt adfectus, ſubiugantur a regenitis, atque perdomantur, vti iam ſupra dictum. conf. & *1 Cor. XIII, 4. ſeqq.*

* Vt ergo a corporalibus, & ſenſualibus, ita & a mentalibus, hominum naturalium & irregenitorum, differunt adfectus *ſpirituales*. Cum mentalibus quidem conueniunt, quod vtrique in mente originem habeant, per intellectus repraeſentationem (intercurrente tamen quandoque imaginatione) & ſi vehementiores fuerint, ad corpus ſe diffundant. Sed differunt ab iis, quod hi rationi, eiusque repraeſentationi originem debeant,

debeant, illi autem ſpiritus ſancti per verbum intellectum & voluntatem mo entis, operationi; hinc mentales in homines irregenitos etiam cadunt, ſpirituales, tantum in regenitos. Mentales itaque, aeque ac ſenſuales, & omnes adfectus hominum irregenitorum ſunt *fructus carnis*, ſpirituales autem, ſunt *fructus ſpiritus*, *Gal.* v, 22. Paucis: ſpirituales adfectus a reliquis omnibus differunt, cauſſa remota, proxima, ſeu obiecto, & effectibus. Cauſſa remora non eſt caro, aut conſtitutio corporis ac temperamentum, vel ſimile quid: ſed eſt ſpiritus, qui in regenitis habitat, & omnes pios ſanctosque motus in iis excitat. *Rom.* VIII, 9. 11. 14. 1 *Cor.* III, 16. 17. *Gal.* v, 17. 18. Cauſſa proxima, non eſt boni cuiusdam temporalis, ſed ſpiritualis, repraeſentatio: eiusmodi quidem bona, ratio aut ignorat, aut omnino pro malis reputat. 1 *Corinth.* II, 14. Commotio, quae hinc oritur, ſingularis plane eſt, vt eam ignorent, qui eiusmodi nunquam experti ſunt adfectus. 1 *Corinth.* II, 9. 10. Effectus etiam diuerſi hinc ſequuntur, cum adfectus ipſi ſua natura longe ſint diuerſiſſimi. Nunquam enim nocent, ſed proſunt plurimum, vt exemplo triſtitiae ſpiritualis docet Paulus, 2 *Corinth.* VII, 10. Non polluunt animum, ſed purgant, non caliginem adfundunt intellectui, ſed eum dispulſis tenebris illuminant, moleſtiam non creant, ſed gaudium, *Rom.* XIV, 17. hominemque ad praeclara quaeuis impellunt. Praeter hosce ſpirituales adfectus in homine regenito etiam ſunt naturales, ſed ii quidem, vt dixi, duplicis generis. Nonnulli ſua natura praui, contra quos dimicandum, *Rom.* VIII, 13. *Galat.* v, 16. 17. alii ſua natura indifferentes, qui legitime dirigendi, & per fidem ſanctificandi ſunt Tantum enim abeſt, vt ſcriptura eiusmodi adfectus plane abeſſe a ſanctis velit, vt ἀσεργίαν potius in ethnicis damnet. *Rom.* I, 31. Nec obſtat, quod amorem parentum & cognatorum damnare videatur. *Matth* X, 37. *Luc.* XIV, 26. Hoc enim intelligendum, in quantum amori Dei obſtat. Qua de re ſupra dictum, cum de abnegatione ſui ageremus.

§. XLI.

Falluntur itaque, qui omnium adfectuum expertes regenitos eſſe volunt, * cum nonnulli ſua natura ſancti ſint, alii ſanctificari poſſint. Namque & in ſcriptura ſacra paſſim eiusmodi adfectus illis tribuuntur, & adeo non vituperantur, vt ponantur potius in laude. *Amor* ſcilicet, ſumptus, pro adfectu, non pro habituali propenſione, tum Dei, *Pſal. XVIII, 2. LXXIII, 25. 26.* tum aliorum hominum, *1 Cor. XIII, 3. 4 ſeqq. 2 Petr. I, 7. odium peccati, Pſ. XXVI, 5. XXXI, 7. XCVII, 10. laetitia, Rom. XIV, 17. XV, 13. Gal. V, 22. Col. I, 11. triſtitia, 2 Cor. VII, 10. 11. ſpes, 1 Petr. I, 3. Rom. V, 4. VIII, 24. commiſeratio, 1 Petr. III, 8. Phil. II, 27. zelus, 2 Cor. XI, 2. Gal. IV, 18.* & alii.

* Magna vtique eſt gratiae diuinae vis, etiam in coercendis & compeſcendis adfectibus. Sed non extendenda eſt ad ea, ad quae eam non vult extendi ipſe Deus. Licet itaque per abſolutam ſuam potentiam Deus efficere poſſet, vt homo ſit ἀπαθὴς & ἀναμάρτητος, nuſpiam tamen id promiſit. Ideoque & a gratia diuina hoc non eſt expectandum. Hoc parum mihi obſeruare videntur, qui ἀπάθειαν quandam Stoicam inter gratiae diuinae effectus numerant Ex EVAGRII PONTICI libro, cui titulum: *Gnoſticus*, fecit, haec inter alia refert SOCRATES *hiſtor. eccleſ. lib.* 4. *cap.* 23. *pag.* 237. Veritatis columna Baſilius Cappadox, aiebat: *τὴν μὲν ἀπ' ἀνθρώπων ἐπισυμβαίνουσαν γνῶσιν, πρόσκαιρός τε μελέτη καὶ γυμνασία κρίσσονα ποιεῖ· τὴν δὲ ἐκ θεοῦ χάριτος ἐγγινομένην, δικαιοσύνη καὶ ἀοργησία καὶ ἔλεος· καὶ τὴν μὲν πρότερον δυνατὸν καὶ τοὺς ἀμαθεῖς ὑποδέξασθαι· τῆς δὲ δευτέρας οἱ ἀπαθεῖς μόνοι οἷοί τε ὄντες. Scientia quidem, quae ab hominibus percipitur, aſſiduo vſu & exercitatione perfectior euadit: ea vero per Dei gratiam, iuſtitia, patientia, & miſericordia. Ac priorem quidem illam ſcientiam, in eos etiam, qui perturbationibus obnoxii ſunt, cadere, poſterioris vero*

solos capaces esse illos, qui perturbatione sunt vacui &c. Recte hic equidem distinguit inter γνῶσιν ἐκ ἀνθρώπων ἐπισυμβαίνουσαν, & inter γνῶσιν ἐκ θεοῦ χάριτος ἐγγινομένην, hoc est, inter scientiam, quae est *ex natura*, & quae est *ex gratia*, seu inter *naturam* & *gratiam*: sed gratiae nimium tribuit, & vltra, quam decebat, progreditur, dum γνώσεως, quae est ex gratia, tantum ἀναθῶν capaces esse statuit, supponens adeo, per gratiam homines ἀναθοὺς fieri posse. Memorabile quoque exemplum, quo idem comprobari queat, gratiae scilicet limites, vltra quam par erat, nonnullos extendere, ex PETRI GARNFELT, *elucidationibus sacris in quinque libros de imaginibus antiquorum eremitarum*, profert IACOBVS THOMASIVS, in *schediasmate de definit. philosoph. pag.* 44.

§. XLII.

Interim sedulo cauendum, ne & hic nos *fallax* decipiat *natura*, callida gratiae imitatione. Fieri namque potest, imo saepissime proh dolor! contingit, vt pugna rationis & adpetitus sensitiui, habeatur pro lucta carnis & spiritus; vnde porro, qui eiusmodi quid in se deprehendunt, hominibus regenitis & credentibus se annumerandos esse, circa controuersiam concludunt, cum lucta carnis & spiritus, horum sit character certissimus.

§. XLIII.

Quod si porro contingat, vti euenire omnino potest, vt ex caussis naturalibus naturae impetus infringatur, & quodammodo supprimatur, ne in peccata externa & grauiora erumpat, in errore isto mirifice confirmantur mortales, in eam quippe facile inducendi sententiam, hanc esse *victoriam fidei*, qua carnis impetum prauosque motus superauerint.

§. XLIV.

Sed id quodque euenire potest, praesertim apud eos, qui in statu legali constituti sunt, vt non semel, sed saepius, idque ex caussis mere naturalibus, (quo nomine & morales comprehendimus,) adfectus prauus reprimatur. Vnde statim sibi persuadent, se habere prauorum adfectuum *dominium*, se non amplius seruire carni, sed spiritui, per spiritum se mortificare negotia carnis, concupiscentiisque imperare; (qui regenitorum ceteroquin characteres sunt) cum tamen istud, quod sibi tribuunt dominium, aut ad quosdam saltem adfectus, aut ad actus saltem externos & grauiora crimina, ne adfectus in ista erumpant, se extendat.

§. XLV.

Cumprimis turpiter falluntur, cum adfectus mere naturales pro spiritualibus, saltem sanctificatis, qui regenitorum proprii sunt, habent. Hinc *amor*, ex caussis naturalibus, bonorum vtilium, iucundorum aliorumque repraesentatione excitatus, habetur pro *charitate chri-*

christiana; *odium*, quo inimicos suos prosequuntur, & inde orta vindictae cupiditas, *sanctum* videtur, *odium peccatorum*; *ira* carnalis, *zeli* divini & spiritualis nomine venit; vana quaedam *persuasio* ex animi levitate orta, *spes christiana* audit: *commiseratio* naturalis hominum voluptati deditorum, *misericordiae* nomine incedit; *carnalis laetitia* saepius speciem *spiritualis* induit; vti *tristitia* contra mere *naturalis* itidem pro *spirituali* habetur. Et ita misere se miseri decipiunt.

CAPITIS PRIMI
SECT. VII.
DE
DISCRIMINE NATVRAE ET GRATIAE
QVOAD MORES EX CORPORIS CONSTITVTIONE, REBVSQVE EXTERNIS FLVENTES.

Σύνοψις.

Corporis hic quoque habenda ratio: quanta eius sit dignitas, §. I.
Ad animi propensiones, eius constitutio, plurimum conferi, §. II.
Constitutio haecce corporis & temperamentum, vnde oriatur. §. III.
Quomodo inde certi motus & propensiones in animo produci queant? §. IV.
Error illorum, qui a corpore peccatum in animum deriuari putant, refutatur: an determinatio ad certum bonorum adparentium genus a solo corpore? §. V.
Temperamentorum vis, quoad singulas mentis facultates generatim indicatur, §. VI.
Eorum numerus, §. VII.
Quo pacto magna inde morum diuersitas, varietasque, §. VIII.
Sexus porro diuersitas, quid ad mores conferat, §. IX.
Itemque aetatis. §. X.
Quid de sensibus externis hic obseruandum, §. XI.
Res extra hominem positae, quo pacto ad morum diuersitatem aliquid conferant, §. XII.
Et primo quidem naturales, §. XIII.
sum & morales, §. XIV.
In his omnibus, speciatim corporis constitutione & temperamento, intima naturae conspicitur corruptio, §. XV.
Mores namque inde fluentes, in irregenitis semper mali sunt, §. XVI.
Idem censendum de moribus aetatum, §. XVII.
Rerum externarum abusus, & ad pravas propensiones excitandas & augendas efficacia, eandem corruptionem prodit, § XVIII.
quae & in sensibus externis conspicitur, §. XIX.
Magna ex his omnibus, speciatim ex moribus temperamentorum, conuersionis & vitae christianae impedimenta, §. XX.
quemadmodum & ex moribus aetatum, §. XXI.
vt & ex rebus externis, §. XXII.
speciatim, quod mores hinc fluentes pluribus communes sint: vnde praeiudicium, emendationem non necessariam, aut non possibilem, §. XXIII.
Quid de sensibus externis hic obseruandum, §. XXIV.
Gratiae, quousque in his omnibus, speciatim tempera-

temperamentorum moribus, procedat vis, & efficacia? §. XXV.
itemque in moribus aetatum, §. XXVI.
vt & iis, qui ex rebus externis fluunt, §. XXVII.
quoad sensus denique externos, §. XXVIII.
Fallacia naturae, gratiam imitantis, in moribus temperamentorum, §. XXIX.
in moribus aetatum, §. XXX.
in moribus ex rebus externis fluentibus ceterisque, §. XXXI.

§. I.

EX mente pariter ac corpore hominem constare, Deus voluit. Vtriusque itaque partis habenda ratio: praesertim ob arctissimum, quod inter eas intercedit, vinculum. Quod si cum mente corpus contendamus, illam longe hoc nobiliorem praestantioremque esse, deprehendemus, vnde, cum mente brutis vel maxime praestet homo, huius etiam dignitatem praestantiamque praecipue * inde metiri solent. Neutiquam vero corporis eousque deprimenda est conditio, vt illorum adprobanda sit sententia, qui corpus aut pro instrumento saltem animae, aut omnino ergastulo eius habuerunt, ** & sola mente hominem absolui contenderunt. Ab ipso enim Deo ita creatum conditumque, ignorant, aut scire nolunt, vt corpore non minus, quam mente, constaret.

* Est equidem ratione corporis magna hominis prae brutis praestantia & excellentia. Erectus namque, vt alia taceam, incedit, vt coelum intueri possit, cum bruta conta ad terram prona, sublimium coelestiumque rerum se non capacia hoc ipso demonstrent. Recte SENECA: *scias non esse hominem, tumultuarium aut incogitatum opus. Inter maxima rerum suarum natura nihil habet, quo magis glorietur, aut cui glorietur. lib. 6. de beneficiis cap.* 23. Similia & PHILO habet, *libr. de plantat. Noae opp. fol.* 169. & ISIDORVS PELVSIOTA *lib.* 1. *epist* 259. In plurimis tamen, qua corpus eum brutis homo conuenit, plurimaque inde, ne nimium se efferat, capere potest documenta. Contra si mentem spectes, eiusque nobilitatem & excellentiam, tum demum brutis infinitis parasangis se praestantiorem, & ad finem longe nobiliorem, a supremo rerum omnium conditore, creatum, intelliget. Sunt, qui hancce hominis dignitatem, nobilitatemque pluribus explicant, quod ex instituto fecit GREGORIVS QVECCIVS, de *nobilitate & praestantia hominis.* Sed caute admodum & circumspecte hoc argumentum tractandum, ne miseriae, quibus hodie circumseptus homo est, obliuiscamur. Per facultatum enim naturalium, quibus ceteroquin brutis homo praestat, abusum, contingere potest, vt brutis ipsis deterior sit & miserior.

** Vt Epicurei corpus praeferebant menti, ita in alterum extremum prolabebantur Platonici, Pythagorei, & Stoici, in eo fere consentientes, hominem animo absolui. Hinc corpus poena animi ac pondus, triste & obscurum animi domicilium, carcer & ergastulum, illis audiebat. Asellum onustum ARRIANVS vocat, & qui ei obsequuntur, feras euadere dicit, in *Epict. l.* 1. *cap.* 3. add. SIMPLICIVS in *Epict. procemium* & in *cap.* 13. Socratis disputatio, qua, hominem non corpus esse, sed imprimis animum, contendit, extat apud CICERONEM *lib.* 6. *de republica*, add. HVGO GROTIVS in *annot. ad Rom.* VII, 24. & PETRVS DANIEL. HVETIVS in *quaestionibus Alnetanis lib.* 3. *cap.* 11. Splendide quidem haec similiaque ab ethnicorum philosophis differebantur, & ad virtutis ac sapientiae opinionem conciliandam, tanto magis comparata erant, quo longius ab ea abfunt, qui corpus saltem curare, ventrique seruire videntur. Quantum denegabant corpori, tantum

tantum tribuebant animo, non satis ad miseriam, cui animus per naturam immersus est, attendentes. Quod ethnicis labem originalem ignorantibus, condonari quodammodo potest. Quam tamen minime merentur veniam, Socinizni & Arminiani, qui haec ethnicorum philosophorum placita tanto maiori cum periculo assumunt, quo acrius ad peccati originalis grauitatem eleuandam, omnes ingenii vires intendunt. Aliter hac de re nos philosophari docet scriptura sacra, quae corpus non minus quam animum, nos a Deo accepisse testatur, *Iob.* x. 10. *seqq. Ps.* CXXXIX, 13. 14. Et licet mentis prae corpore praestantiam itidem agnoscat, quippe in qua olim imago diuina exsplenduit, quae tamen eius post lapsum miseria sit, quam intima corruptio, nos ignorare non sinit.

§. II.

Corporis etiam vel hoc nomine hic habenda est ratio, quod ad animi propensiones moresque, plurimum eius conferat constitutio atque temperamentum: quod vti iam antiquis obseruatum, ita quotidiana confirmatur experientia. Temperamenti autem ratio ex sanguine potissimum aestimanda, * eiusque natura & motu. Prout enim sanguis aut crassior est, aut tenuior; salinis, aut sulphureis, vel terrestribus etiam particulis, aut sero abundat: prout porro aut celeriter, aut tarde mouetur, quod tum ex ipsa eius natura, tum ex vasorum, per quae decurrit, conditione, aliisue de caussis fieri potest, temperamentum quoque variat.

* conf. quae dixi *elem. philos. pract. cap.* 1. *sect.* 3. §. 7. & quae passim medici pariter ac physici hac de re monere solent: add. viri clarissimi IACOBI CAROLI SPENERI dissertatio *historiam doctrinae de temperamentis hominum*, exhibens, sub meo praesidio in academia Fridericiana, anno MDCCIV. habita.

§. III.

Etsi vero parentum, ex quibus liberi gignuntur, constitutio, plurimum citra controuersiam conferat, vt certo quis gaudeat temperamento: alias tamen subinde concurrere caussas, etsi nobis non satis perspectas, aut exploratas, certum est, & vel inde intelligitur, quod qui ex iisdem geniti sunt parentibus, liberi, vti animi propensionibus, ita temperamento quoque corporisque constitutione, multum a se invicem differant.

§. IV.

Quo pacto per sanguinis constitutionem, motumque certae animi propensiones produci queant, explicatu equidem admodum difficile esse videtur. Res ipsa tamen per experientiam certa est: adeoque, etsi modus, quo hoc fiat, ignoretur, minime in dubium vocanda. Constat inter omnes, ad certos motus corporis, certos etiam sequi motus mentis, & vice versa; nemo tamen explicauit hactenus, quo pacto corpus in mentem, aut mens in corpus agere queat. Vndecunque autem, aut quocunque etiam modo, prima motuum corporis & mentis connexio fiat, hoc tamen palam est, si semel ea facta sit, per consuetudinem

& eorundem motuum perennem recurſum, non poſſe non hanc connexionem confirmari, vt adeo ex certa corporis ſanguinisque conſtitutione, animi quoque mores & inclinationes firmiter colligere liceat.

§. V.

Neutiquam autem exiſtimandum, ac ſi per corporis conſtitutionem peccatum in animum deriuetur: cum potius in ipſa mente ſedem ſuam habeat; vti ſupra iam obſeruauimus. * Sed id quoque iam animaduerſum nobis, incertum eſſe, an determinatio ad certum bonorum apparentium genus, adeoque propenſiones certas, a corpore eiusque temperamento originem habeat, an in ipſa mente ſeorſim ſpectata, quaedam iam propenſionum diuerſitas exiſtat. Hoc ſi eſſet, tum reſpondente mentis propenſionibus corporis conſtitutione, fortiores vehementioresque eas propenſiones reddi, neceſſe eſt, ſin diſcrepante, vim illarum imminui, effectu ſubſequente, qui ex diuerſarum propenſionum, & cauſſarum diuerſas propenſiones producentium, coniunctione, oriri ſolet.

* *ſect.* 4. §. 42. & 79.

§. VI.

Vis autem temperamentorum tum ratione intellectus, tum ratione voluntatis ſeſe exerit. Ratione quidem intellectus, tum inde, non excluſis tamen aliis cauſſis, prouenit, vt iudicii acumine alii polleant, ingenio ſpecialiter ſic dicto praediti ſint alii, alii memoriae quadam felicitate reliquis praeſtent. Voluntatem ſi ſpectes, ad voluptatem per temperamenti conditionem diſponuntur alii, alii ad auaritiam, alii ad ambitionem: ſimulque ad adfectus, qui cum hiſce propenſionibus coniuncti ſunt, aut ex iisdem fluunt.

§. VII.

Solent quatuor vulgo conſtitui temperamenta, ſanguineum, cholericum, melancholicum & phlegmaticum. Phlegmatici tamen in morum doctrina ideo ratio haberi non ſolet, * quod ignauiam potius quandam & torporem inducat, quam ad vitia, aut prauas propenſiones, acriter ſtimulet. ** Vnde hypotheſis de tribus virtutibus cardinalibus ſatis ſibi conſtat, etſi quatuor ſtatuantur temperamenta.

* obſeruatum id iam ſupra *ſect.* 4. §. 42.

** Vt temperamentum cholericum, ſanguineum, melancholicum, tribus vitiis cardinalibus, ambitioni, voluptati & auaritiae reſpondent, ita ſunt, qui exiſtimant, phlegmaticum, proprium eſſe hominum virtuti deditorum. Ec negari profecto nequit, ſpeciem quandam virtutis in hominibus eiusmodi temperamento praeditis vel maxime conſpici, dum modeſti, miter, humiles, ab ambitione, ira, vindictae cupiditate, auaritia, inuidia, aliisque vitiis, alieni eſſe videntur. Verum ſi accuratius cuncta conſideremus, aliter pronunciabimus. Qui enim magnorum ſcelerum non ſunt capaces, non ſtatim dediti ſunt virtuti.

virtuti. Nec, quae ſpeciem virtutis habent, ſtatim pro virtutibus ſunt habenda. Patienter ferre iniurias, ſe non efferre ſupra alios, paci & concordiae ſtudere, laudi ducitur, ſed tum demum, ſi ex ſincero Numinis amore fiat, non autem, ſi ex ignauia atque torpore. Ipſa porro ignauia & pigritia in iis exequendis, quae noſtri ſunt officii, vitio profecto non caret, immo vitium eſt longe maximum. Concedo itaque, & ex phlegmatico temperamento prauos fluere mores: ſed ita, vt ad peculiare bonorum adparentium genus homines non determinet, ſed ignauiam ſaltem & torporem inducat, vnde ſi cum aliis temperamentis coniunctum ſit, vti ſemper eſt, peculiaris quaedam propenſionum modificatio inde reſultat. conf. *element. philoſoph. practic. part.* 1. *cap.* 2. *ſect.* 3. §. 13. ſq. *cap.* 2. §. 52. Et hac quidem ratione doctrina de temperamentis optime reſpondet hypotheſi de tribus vitiis cardinalibus. Neque tamen exiſtimandum, ac ſi hypotheſis de tribus vitiis cardinalibus, numero temperamentorum vnice, aut praecipue, innitatur. Salua ea manebit, ſiue quatuor, ſiue quinque ſtatuas temperamenta, cum praecipue ex obiectorum principalium, & modi, quo mentem afficiunt, diuerſitate pendeat. Temperamenta id efficere poſſunt, vt ad hoc magis obiectum homo determinetur, quam ad aliud: vt vehementius aut remiſſius in illud feratur: idque fieri poterit, ſi duo aut plura coniuncta ſint temperamenta, ſiue ad vim cupiditatis intendendam conſpirent, ſiue ſe mutuo velut impediendo vim iſtam ſufflaminent quodammodo, aut certa ratione modificent. Sed hoc *ad ſe in tranſitu*. Namque, quae de numero & efficacia temperamentorum dixi, firmo niti talo, ſuffragante ipſa experientia, exiſtimo.

§. VIII.

Quae ſingulorum temperamentorum ſit ratio, quaeue efficacia quoad intellectum & voluntatem, quae ſigna in corpore etiam compareant, alibi iam & ab aliis * explicatum: proinde id ſaltem obſeruandum, non vno eodemque modo in omnibus temperamenti ſe exerere vires, ſed maximam hic, pene dixerim infinitam, in hominibus conſpici eius varietatem. Praeterquam enim, quod ſanguis ipſe diuerſimode mixtus ſit in diuerſis, aliae quoque cauſſae tum naturales, tum morales, vim temperamenti aut intendunt, aut imminuunt, propenſionesque ex aliis cauſis ortae, cum iis, quae temperamento originem debent, coniunctae, ita ſe inuicem temperant, vt pro ſingulorum hominum diuerſitate, non poſſit non morum & inclinationum inde prouenire diuerſitas. Quantacunque autem aliarum cauſſarum ad vim temperamenti imminuendam aut modificandam vis ſit, non temere tamen contingere puto, vt quoad ſpeciem mutetur, etſi facile mutetur quoad gradum.

* Praeter veteres, ARISTOTELEM & GALENVM temperamentorum mores edidit SCIPIO CLARAMONTIVS, de *coniectandis cuiusque moribus & latitantibus animi affectibus, lib.* 1. *cap.* 6. qui veterum tamen placita ſecutus, eiusmodi inſiſtit principiis, quae iam pridem exploſa ſunt a recentioribus. add. VINCENTIVS PLACCIVS, in *promt. inuention. orator. prompt.* 3. *part.* 2. *tit.* 2. *pag.* 285. *ſeqq.* ANTONIVS LE GRAND, *inſtitut. philoſ. part.* 8. *art.* 9. *n.* 5. *ſeqq.* cumprimis autem CHRISTIANVS THOMASIVS, qui noſtra aetate diligenter hanc philoſophiae partem excoluit, in *introduct. in ethic. part.* 2. *cap.* 7. *p.* 157. Vt repetam hic, quae hac de re in compendio dici poſſent, eo minus neceſſe eſt, quod hoc iam factum a me ſit, in *elem. philoſoph. practic. part.* 1. *cap.* 2. *ſect.* 3.

sect. 3. §. 10. *seqq.* add. antea laudata dissertatio, *historiam doctrinae de temperamentis*, exhibens.

§. IX.

Diuersitas morum ratione sexus & aetatis, a corporis itidem praecipue constitutione pendet, accedentibus tamen subinde & aliis caussis. Namque ad sexum quod attinet, mores qui feminis v. g. tribuuntur, maximam partem corporis constitutioni imputandos, certum, itemque educationi & vitae consuetudini * ad mollitiem ac voluptatem alendam, fouendam, augendamque vnice comparatae. Vnde & omnino factum, vt multa apud hunc sexum in laude ponantur, quae accuratius considerata, sunt vituperabilia.

* Accurate si consideres, quae de moribus sequiori sexui propriis tradi solent, eos quodammodo motibus temperamenti sanguinei, aut phlegmatici, saltem iis, vbi principem hi locum obtinent, respondere, deprehendas. Huc autem corporis plurimum conferre constitutionem, non exclusis caussis aliis, nemo tam ignarus erit rerum omnium, qui negauerit. Est tamen inter feminas ipsas quoad mores maximum discrimen, hac praeter indolem sexui propriam ex hoc, illa ex alio plus adhuc trahente temperamento, accedente educationis diuersitate, caussisque aliis. Hinc mirum non est, ad litterarum studia quasdam non ineptas esse, quod & ratio docet, & experientia testatur, & vel exempla ab AEGIDIO MENAGIO, in *historia mulierum philosopharum*, adducta, comprobant. Prae reliquis, qui hocce argumentum tractarunt, conferendus CHRISTIANVS IVNCKERVS, vir clarissimus, in *centuria feminarum eruditione & scriptis illustrium*, quae addita est eiusdem *schediasmati historico, de ephemeridibus eruditorum*. Sceptra feliciter quoque tenuisse feminas & variarum gentium annales, & *nostrae aetatis* exemplum omnium luculentissimum, condocent. Non tamen ex quarundam exemplis de omnibus iudicandum, nec ideo, quae de moribus sexus certa sunt & explorata, vocanda in dubium. Absona hic sunt & explodenda, quae HENRICVS CORNELIVS AGRIPPA disseruit in libello, de *nobilitate & praecellentia feminei sexus, eiusdemque supra virilem eminentia*: qui additus est libro eius, de *incertitudine & vanitate scientiarum*. Alterius auctoris impia de hoc sexu commenta explodit IO. CHRISTOPHORVS BECMANNVS, *meditat. polit. cap. 6. §. 3. & polit. parallel. cap. 6. §. 3.*

§. X.

Non minus & de morum diuersitate, quae ex aetate diuersa oritur, hoc compertum est, & exploratum. * Sanguis enim pro aetatis ratione cum aut sero, aut particulis variis indolem eius mutantibus abundet, alii hinc mores deprehenduntur infantum & puerorum, alii adolescentum & iuuenum, alii virorum, senum denique alii. Idque ea ratione, vt phlegmaticorum moribus quodammodo respondeant mores infantum & puerorum, sanguineorum, mores adolescentum, & iuuenum, cholericorum, mores virorum, melancholicorum, mores senum. Conuersationis tamen, consuetudinis, aliarumque caussarum, hic itidem habenda est ratio, quae ad inclinationes certae aetati cetero-quin proprias aut augendas, aut imminuendas, aut denique modificandas,

Digitized by Google

candas, plurimum conferunt. Licet autem per aetatis diuersitatem mutatio quaedam morum ex temperamento pendentium, quoad gradum contingat, hinc tamen non statim mutatio quoad speciem inferenda: quod obseruasse nostra interest.

* Pluribus hoc quod ex aetate oritur, morum discrimen explicare, promum esset, nec vtilitate sua haec careret tractatio. Sed ne in iis, quae ex philosophorum scholis hauriri possunt, prolixus sim, adeat, qui velit, eos, qui hoc egerunt ex instituto: quod ex veteribus fecerunt ARISTOTELES, *lib. 2. rhetor. cap. 12.* & elegantet admodum HORATIVS, de *arte poet. vers. 158. seqq.* ad quem locum etiam conferendus FRIDERICVS RAPPOLDVS. Ex recentioribus SCIPIO CLARAMONTIVS, de *coniectandis cuiusque moribus &c. lib. 2. cap. 8. seqq.* IOAN. BARCLAIVS, in *icon. animor. cap. 1.* VINCENTIVS PLACCIVS, *promptuar. inuent. orator. prompt. 3. part. 2. tit. 6.* cumprimis autem IO. MICHAEL DILHERRVS in peculiari de *moribus aetatum*, dissertatione, quae extat *disputationum* eius *academicarum tom. 2. p. 129. seqq.* Sed ita conferendi auctores sunt, vt in quo conueniant, aut dissentiant, obseruetur, & tum eligatur, quod rationi & experientiae, quam maxime conforme est. In compendio etiam mores aetatum edisserui ipse, in *element. philos. pract. part. 1. cap. 2. sect. 3. §. 19. seqq.*

§. XI.

Ad corpus etiam quodammodo pertinent sensus externi: saltem organa illorum in corpore existunt, quorum beneficio certi excitantur spirituum animalium motus in mente, certas iterum perceptiones effecturi, vnde sensus interni. Quemadmodum autem & externi sensus mentis directioni quodammodo obnoxii sunt, vnde & vsus illorum legitimus, & maximus simul grauissimusque abusus esse potest: ita per consuetudinem habitualis quaedam in iis quoque produci dispositio potest; illis, qui gratiae & naturae discrimen vbique obseruare volunt, non prorsus negligenda.

§. XII.

Quod de corpore diximus, ad certas animi propensiones plurimum illud conferre: illud de rebus quibusdam, extra hominem positis, identidem est intelligendum. Eo nomine tum naturales, tum morales res, nobis veniunt, quibus, si non directe & immediate, saltem indirecte & mediate certae hominum excitantur, aut aluntur, & fouentur propensiones.

§. XIII.

Et naturales quidem res corpus primum afficiunt, sanguinisque constitutionem temperant, & ita demum ad mentis facultates qua intellectum, qua voluntatem modificandas, aliquid conferunt. Sic pro locorum varietate, varii hominum constitui solent mores. * Quod ad integras quoque gentes pertinet, quarum mores, propensionesque diuersae, passim notari solent. ** Cuius diuersitatis ratio ex aeris qui-

dem, quem hauriunt, & alimentorum, quibus nutriuntur, praecipue petenda eſt conditione, ſed tamen vt conſuetudo, educatio, imitatio, aliaeue cauſſae morales, minime prorſus excludendae ſint.

* Ad res naturales praeter alia & tempus, & locus, referri ſolent, conf. *element. philoſoph. pract. part.* 1. *cap.* 2. *ſect.* 3. §. 41. Ad tempus quod attinet, ſunt, qui velut genium quendam peculiarem temporum eſſe credunt, qui & mores & ingenia hominum, vtcunque inflectat, & ad certa ſtudia trahat. In Aegyptiorum, Graecorum, Romanorum, ipſorum Germanorum, aliorumque populorum exemplo comprobari poſſe exiſtimant; quorum pro temporum diuerſitate, diuerſi fuere mores, diuerſa ſtudia. Prolixius hoc diſſerit IO. BARCLAIVS, in *icone animorum*, *cap* 2. Videntur tamen hi ipſi tempori tribuere, quod longe aliis cauſſis tribuendum eſt. Temporis enim per ſe, nulla in hominum mores vis eſt & efficacia. At tempus eum velut indicet atque manifeſtet mutationem morum, quae ex longe aliis cauſſis prouenit, hinc vt ipſi tempori ea mutatio tribuatur, fieri ſolet. Cauſſae vero eiusmodi mutationum variae eſſe poſſunt, regum ſcilicet principumque exempla, aut inſtituta ad certum vitae genus, aut mores certos excitandos fouendosque comparata, gentium migrationes, commixtiones, rerumpublicarum & imperiorum conuerſiones, vitae generis, qua cibum, potum & alia, mutatio, & quae reliqua ſunt, eiusdem commatis. Haec omnia enim ad morum mutationem plurimum conferre, nemo dubitauerit: cumque ſenſim, nemine fere animaduertente, iſta mutatio fiat, & hoc ſaltem aduerramus, quod hoc aut illo tempore hi vel alii mores floruerint, ipſi. vt diximus, hoc tribui tempori ſolet. Confirmari haec pluribus poſſunt ex iis, quae HERMANNVS CONRINGIVS diſſerit in libro: de *habitu corporum Germanicorum, antiqui ac noui, cauſſis.*

** Plurimis hoc iam obſeruatum. Rhodii apud TITVM LIVIVM *lib.* 45. *cap.* 23. hac de re ita verba faciunt: *Tam ciuitatum, quam ſingulorum hominum mores ſunt. Gentes quoque aliae iracundae, aliae audaces, quaedam timidae: in vinum & venerem proniores aliae ſunt. Athenienſium populum, famae eſt, celerem, & ſupra vires audacem eſſe ad conandum: Lacedaemoniorum, cunctatorem, & vix in ea, quibus ſidit, ingredientem. Non negauerim, & totam Aſiae regionem inaniora parere ingenia, & noſtrorum tumidiorem ſermonem eſſe, quod excellere inter finitimas ciuitates videamur.* Sic Cretas mendaces dicit Paulus, auctoritate poetae ethnici vſus: Κρῆτες ἀεὶ ψεῦσται, κακὰ θηρία, γαστέρες ἀργαί, *Tit.* 1, 12. Graecos etiam mendaces vocat IVVENALIS *ſat.* 10.

— — *& quidquid Graecia mendax*
audet in hiſtoria.

Sybaritae ob luxuriam olim vapularunt. Sardi, venales dicti, & ſic porro. Gentium hocce qua mores diſcrimen, obſeruauit SALVIANVS de *gubernatione Dei lib.* 4. *p. m.* 75. *Gens Saxonum*, inquit, *fera eſt, Francorum infidelis, Gepidarum inhumana, Chunorum impudica, omnium denique gentium barbararum vita, vitioſitas.* Et *lib.* 7. *pag.* 148. *Gothorum gens perfida, ſed pudica eſt, Alanorum impudica, ſed minus perfida. Franci mendaces, ſed hoſpitales: Saxones crudelitate efferi, ſed caſtitate mirandi.* Ita olim erat. Addit SALVIANVS: *omnes denique gentes, habent ſicut peculiaria mala, ita etiam quaedam bona.* Sed plura hac de re dabunt ALEXANDER AB ALEXANDRO, *lib.* 4. *dier. genial. cap.* 13. HENRICVS CORNELIVS AGRIPPA, de *vanitate ſcientiarum, cap.* 54. LEVINVS MOLENIVS, ad *Thomae Brownae religionem Medici part.* 2. *ſect.* 4. Ex inſtituto vero gentium variarum, praeſertim modernarum, mores deſcribunt SCIPIO CLARAMONTIVS, de *conieſtandis cuiusque moribus, lib.* 2. *c* 6. IO BARCLAIVS, in *icone animor. cap.* 3. *ſqq.* IO. BODINVS, in *methodo hiſtor. cap.* 5 *& lib.* 5. *de republ cap.* 1. CHRISTOPHORVS BESOLDVS, in *diſcurſu de natura populorum*, EDO NEVHVSIVS, in *theatro ingenio-*

rum

rum aliique. Addi his plurima poſſent, ceteris non obſeruata, aut lucem adfundentia obſeruatis, ſi ad ſpecialia deſcendere noſtri ferret inſtituti ratio.

§. XIV.

De rebus moralibus, quibus hominum iudicio & conſtitutione pretium aut volor aliquis impoſitus, aut quae omnino ab hominum inſtitutione pendent, itidem obſeruandum, quod per ſe certas propenſiones non producant. Cum tamen ob opinionem, quam de illis homines fouent, magna ſaepius in animos mortalium earum vis ſit, tum ad cupiditates irritandas, tum ſi ſaepius obuerſentur, ad certas propenſiones inclinationesque ſenſim producendas aut fouendas, omnino hic quoque in cenſum veniunt. Et hinc *nobilium & plebeiorum*, *imperantium & parentium*, *diuitum & pauperum* &c. diuerſi paſſim, conſtitui mores ſolent, * ſuffragante & ſubinde experientia.

* Nota haec ſunt, & paſſim apud ſcriptores obuia. De nobilibus SALLVSTIVS de Metello agens: *inerat contemptor animus, & ſuperbia, commune nobilitatis malum, de bello Iugurthino p. m.* 288. De plebis contra moribus LIVIVS: *haec natura multitudinis eſt, aut ſeruit humiliter aut ſuperbe dominatur. Libertatem, quae media eſt, nec ſperuere modice, nec habere ſciunt &c. lib.* 24. *c* 25. Inconſtantiam plebis notat CORNELIVS NEPOS, in *Dione cap.* 10. qui & alios eius characteres tradit, in *Timotheo cap.* 3. quod & VELLEIVS PATERCVLVS facit *lib.* 2. *cap.* 29. add. IVSTVS LIPSIVS, *polit. lib.* 4. *cap.* 5. TRAIANVS BOCCALINI, *relat. ex parnaſſo, lib.* 3. *cap.* 33. aliique. Cuncta, quae omnes iſti tradunt, eo fere redeunt, ad ſuperbiam nobiles, ad voluptatem & auaritiam pronos eſſe plebeios. Cetera enim hinc facile deriuari poſſunt. Cauſſa palam eſt, quod exemplis, vitae genere, conſuetudine, ad ſuperbiam nobiles excitentur: quae omnia apud plebeios ad voluptatem & auaritiam, aliosque hinc profluentes mores, ſuſpicionem, inuidiam, inconſtantiam &c. conſpirant. De imperantium, parentiumque idem dicendum eſt moribus: quanquam ipſorum imperantium pro diuerſo imperii ſtatu & forma, diuerſi eſſe mores cenſeant. vid. IO. BARCLAIVS, in *icon. animor c.* 13. NICOLAVS MACHIAVELLVS, *diſcurſio. in Liuium, lib.* 1. *cap.* 18. Diuitum pariter ac pauperum mores deſcribunt SCIPIO CLARAMONTIVS, de *coniectandis cuiusque moribus. lib.* 3. *c.* 3. & 4. BARCLAIVS, in *icon. animor. cap.* 14. VINCENTIVS PLACCIVS, *prompt. inuent. orat prompt.* 3. *part.* 2. *tit.* 12. & 13. aliique. Immo illum fere vitae genus eſt, quod non ad certos mores diſponat homines, & procliues reddat: qua de re itidem ex inſtituto CLARAMONTIVS, de *coniectand. morib. lib.* 3. *cap.* 6. *ſeqq.* & BARCLAIVS, in *icon. animor. cap.* 14. 15. & 16. Sed vbique allata valet ratio: quod datus iſti per ſe nihil efficiant, ſed occaſionem ſaltem certos mores inducendi, inclinationesque certas alendi, fouendique, praebeant. Quae omnia, vt ad morum varietatem & modificationem, ita ad naturalem & inſitam prauitatem augendam & corroborandam, plurimum profecto conferunt.

§. XV.

Praemittenda haec, quae diximus, paucis fuere, vt in his quoque naturae * & gratiae diſcrimen eo luculentius pateret. Et *naturae* quidem intimam corruptionem, vis illa corporis & temperamentorum ad mentem conturbandam, prauasque propenſiones aut inducendas, aut confirmandas, ſatis prodit. Quod ſi cuncta expendantur accuratius

ſolos capaces eſſe illos, qui perturbatione ſunt vacui &c. Recte hic equidem diſtinguit inter γνῶσιν ἐπ' ἀνθρώπων ἐνεργουμένην, & inter γνῶσιν ἐκ θεοῦ χάριτος ἐγγινομένην, hoc eſt, inter ſcientiam, quae eſt *ex natura*, & quae eſt *ex gratia*, ſeu inter *naturam* & *gratiam*: ſed gratiae nimium tribuit, & vltra, quam decebat, progreditur, dum γνώσεως, quae eſt ex gratia, tantum ἀναθῶν capaces eſſe ſtatuit, ſupponens adeo, per gratiam homines ἀναθοὺς fieri poſſe. Memorabile quoque exemplum, quo idem comprobari queat, gratiae ſcilicet limites, vltra quam par erat, nonnullos extendere, ex PETRI GARNFELT, *elucidationibus ſacris in quinque libros de imaginibus antiquorum eremitarum*, profert IACOBVS THOMASIVS, in *ſchediaſmate de definit. philoſoph. pag.* 44.

§. XLII.

Interim ſedulo cauendum, ne & hic nos *fallax* decipiat *natura*, callida gratiae imitatione. Fieri namque poteſt, imo ſaepiſſime proh dolor! contingit, vt pugna rationis & adpetitus ſenſitiui, habeatur pro lucta carnis & ſpiritus; vnde porro, qui eiusmodi quid in ſe deprehendunt, hominibus regenitis & credentibus ſe annumerandos eſſe, circa controuerſiam concludunt, cum lucta carnis & ſpiritus, horum ſit character certiſſimus.

§. XLIII.

Quod ſi porro contingat, vti euenire omnino poteſt, vt ex cauſſis naturalibus naturae impetus infringatur, & quodammodo ſupprimatur, ne in peccata externa & grauiora erumpat, in errore iſto mirifice confirmantur mortales, in eam quippe facile inducendi ſententiam, hanc eſſe *victoriam fidei*, qua carnis impetum prauosque motus ſuperauerint.

§. XLIV.

Sed id quodque euenire poteſt, praeſertim apud eos, qui in ſtatu legali conſtituti ſunt, vt non ſemel, ſed ſaepius, idque ex cauſſis mere naturalibus, (quo nomine & morales comprehendimus,) adfectus prauus reprimatur. Vnde ſtatim ſibi perſuadent, ſe habere prauorum adfectuum *dominium*, ſe non amplius ſeruire carni, ſed ſpiritui, per ſpiritum ſe mortificare negotia carnis, concupiſcentiisque imperare; (qui regenitorum ceteroquin characteres ſunt) cum tamen iſtud, quod ſibi tribuunt dominium, aut ad quosdam ſaltem adfectus, aut ad actus ſaltem externos & grauiora crimina, ne adfectus in iſta erumpant, ſeſe extendat.

§. XLV.

Cumprimis turpiter falluntur, cum adfectus mere naturales pro ſpiritualibus, ſaltem ſanctificatis, qui regenitorum proprii ſunt, habent. Hinc *amor*, ex cauſſis naturalibus, bonorum vtilium, iucundorum aliorumque repraeſentatione excitatus, habetur pro *charitate chri-*

christiana; *odium*, quo inimicos suos prosequuntur, & inde orta vindictae cupiditas, *sanctum* videtur, *odium peccatorum*; *ira* carnalis, *zeli* divini & spiritualis nomine venit; vana quaedam *persuasio* ex animi levitate orta, *spes christiana* audit: *commiseratio* naturalis hominum voluptati deditorum, *misericordiae* nomine incedit; *carnalis laetitia* saepius speciem *spiritualis* induit; vti *tristitia* contra mere *naturalis* itidem pro *spirituali* habetur. Et ita misere se miseri decipiunt.

CAPITIS PRIMI
SECT. VII.
DE
DISCRIMINE NATVRAE ET GRATIAE
QVOAD MORES EX CORPORIS CONSTITVTIONE, REBVSQVE EXTERNIS FLVENTES.

Σύνοψις.

COrporis hic quoque habenda ratio: quanta eius sit dignitas, §. I.
Ad animi propensiones, eius constitutio, plurimum confert, §. II.
Constitutio haecce corporis & temperamentum, vnde oriatur. §. III.
Quomodo inde certi motus & propensiones in animo produci queant? §. IV.
Error illorum, qui a corpore peccatum in animum deriuari putant, refutatur: an determinatio ad certum bonorum adparentium genus a solo corpore? §. V.
Temperamentorum vis, quoad singulas mentis facultates generatim indicatur, §. VI.
Eorum numerus, §. VII.
Quo pacto magna inde morum diuersitas, varietasque, §. VIII.
Sexus porro diuersitas, quid ad mores conferat, §. IX.
Itemque aetatis. §. X.
Quid de sensibus externis hic obseruandum, §. XI.
Res extra hominem positae, quo pacto ad morum diuersitatem aliquid conferant, §. XII.
Et primo quidem naturales, §. XIII.
tum & morales, §. XIV.
In his omnibus, speciatim corporis constitutione & temperamento, intima naturae conspicitur corruptio, §. XV.
Mores namque inde fluentes, in irregenitis semper mali sunt, §. XVI.
Idem censendum de moribus aetatum, §. XVII.
Rerum externarum abusus, & ad prauas propensiones excitandas & augendas efficacia, eandem corruptionem prodit, §. XVIII.
quae & in sensibus externis conspicitur, §. XIX.
Magna ex his omnibus, speciatim ex moribus temperamentorum, conuersionis & vitae christianae impedimenta, §. XX.
quemadmodum & ex moribus aetatum, §. XXI.
vt & ex rebus externis, §. XXII.
speciatim, quod mores hinc fluentes pluribus communes sint: vnde praeiudicium, emendationem non necessariam, aut non possibilem, §. XXIII.
Quid de sensibus externis hic obseruandum, §. XXIV.
Gratiae, quousque in his omnibus, speciatim tempera-

temperamentorum moribus, procedat vis, & efficacia? §. XXV.
itemque in moribus aetatum, §. XXVI.
vt & iis, qui ex rebus externis fluunt, §. XXVII.
quoad sensus denique externos, §. XXVIII.
Fallacia naturae, gratiam imitantis, in moribus temperamentorum, §. XXIX.
in moribus aetatum, §. XXX.
in moribus ex rebus externis fluentibus ceterisque, §. XXXI.

§. I.

EX mente pariter ac corpore hominem constare, Deus voluit. Vtriusque itaque partis habenda ratio: praesertim ob arctissimum, quod inter eas intercedit, vinculum. Quod si cum mente corpus contendamus, illam longe hoc nobiliorem praestantioremque esse, deprehendemus, vnde, cum mente brutis vel maxime praestet homo, huius etiam dignitatem praestantiamque praecipue * inde metiri solent. Neutiquam vero corporis eousque deprimenda est conditio, vt illorum adprobanda sit sententia, qui corpus aut pro instrumento saltem animae, aut omnino ergastulo eius habuerunt, ** & sola mente hominem absolui contenderunt. Ab ipso enim Deo ita creatum conditumque, ignorant, aut scire nolunt, vt corpore non minus, quam mente, constaret.

* Est equidem ratione corporis magna hominis prae brutis praestantia & excellentia. Erectus namque, vt alia taceam, incedit, vt coelum intueri possit, cum bruta contra ad terram prona, sublimium coelestiumque rerum se non caparia hoc ipso demonstrent. Recte SENECA: *scias non esse hominem, tumultuarium aut incogitatum opus. Inter maxima rerum suarum natura nihil habet, quo magis glorietur, aut cui glorietur. lib. 6. de beneficiis cap. 23.* Similia & PHILO habet, *libr. de plantat. Noae opp. fol. 169.* & ISIDORVS PELVSIOTA *lib. 1. epist 259.* In plurimis tamen, qua corpus cum brutis homo conuenit, plurimaque inde, ne nimium se efferat, capere potest documenta. Contra si mentem spectes, eiusque nobilitatem & excellentiam, tum demum brutis infinitis parasangis se praestantiorem, & ad finem longe nobiliorem, a supremo rerum omnium conditore, creatum, intelliget. Sunt, qui hancce hominis dignitatem, nobilitatemque pluribus explicant, quod ex instituto fecit GREGORIVS QVECCIVS, de *nobilitate & praestantia hominis.* Sed caute admodum & circumspecte hoc argumentum tractandum, ne miseriae, quibus hodie circumseptus homo est, obliuiscamur. Per facultatum enim naturalium, quibus ceteroquin brutis homo praestat, abusum, contingere potest, vt brutis ipsis deterior sit & miserior.

** Vt Epicuraei corpus praeferebant menti, ita in alterum extremum prolabebantur Platonici, Pythagoraei, & Stoici, in eo fere consentientes, hominem animo absolui. Hinc corpus poena animi ac pondus, triste & obscurum animi domicilium, carcer & ergastulum, illis audiebat. Asellum onustum ARRIANVS vocat, & qui ei obsequuntur, feras euadere dicit, in *Epict. l. 1. cap. 3.* add. SIMPLICIVS in *Epict. praeemium* & in *cap. 13.* Socratis disputatio, qua, hominem non corpus esse, sed imprimis animum, contendit, extat apud CICERONEM *lib. 6. de republica*, add. HVGO GROTIVS in *annot. ad Rom. VII, 24.* & PETRVS DANIEL. HVETIVS in *quaestionibus Alnetanis lib. 3. cap. 11.* Splendide quidem haec similiaque ab ethnicorum philosophis disserebantur, & ad virtutis ac sapientiae opinionem conciliandam, tanto magis comparata erant, quo longius ab ea absunt, qui corpus saltem curare, ventrique seruire videntur. Quantum denegabant corpori, tantum

tantum tribuebant animo, non satis ad miseriam, cui animus per naturam immersus est, attendentes. Quod ethnicis labem originalem ignorantibus, condonari quodammodo potest. Quam tamen minime merentur veniam, Socinicni & Arminiani, qui haec ethnicorum philosophorum placita tanto maiori cum periculo assumunt, quo acrius ad peccati originalis grauitatem eleuandam, omnes ingenii vires intendunt. Aliter hac de re nos philosophari docet scriptura sacra, quae corpus non minus quam animum, nos a Deo accepisse testatur, *Iob.* x. 10. *seqq. Ps.* CXXXIX, 13. 14. Et licet mentis prae corpore praestantiam itidem agnoscat, quippe in qua olim imago diuina exsplenduit, quae tamen eius post lapsum miseria sit, quam intima corruptio, nos ignorare non sinit.

§. II.

Corporis etiam vel hoc nomine hic habenda est ratio, quod ad animi propensiones moresque, plurimum eius conferat constitutio atque temperamentum: quod vti iam antiquis obseruatum, ita quotidiana confirmatur experientia. Temperamenti autem ratio ex sanguine potissimum aestimanda, * eiusque natura & motu. Prout enim sanguis aut crassior est, aut tenuior; salinis, aut sulphureis, vel terrestribus etiam particulis, aut sero abundat: prout porro aut celeriter, aut tarde mouetur, quod tum ex ipsa eius natura, tum ex vasorum, per quae decurrit, conditione, aliisue de caussis fieri potest, temperamentum quoque variat.

* conf. quae dixi *elem. philos. pract. cap.* 1. *sect.* 3. §. 7. & quae passim medici pariter ac physici hac de re monere solent: add. viri clarissimi IACOBI CAROLI SPENERI dissertatio *historiam doctrinae de temperamentis hominum*, exhibens, sub meo praesidio in academia Fridericiana, anno MDCCIV. habita.

§. III.

Etsi vero parentum, ex quibus liberi gignuntur, constitutio, plurimum citra controuersiam conferat, vt certo quis gaudeat temperamento: alias tamen subinde concurrere caussas, etsi nobis non satis perspectas, aut exploratas, certum est, & vel inde intelligitur, quod qui ex iisdem geniti sunt parentibus, liberi, vti animi propensionibus, ita temperamento quoque corporisque constitutione, multum a se invicem differant.

§. IV.

Quo pacto per sanguinis constitutionem, motumque certae animi propensiones produci queant, explicatu equidem admodum difficile esse videtur. Res ipsa tamen per experientiam certa est: adeoque, etsi modus, quo hoc fiat, ignoretur, minime in dubium vocanda. Constat inter omnes, ad certos motus corporis, certos etiam sequi motus mentis, & vice versa; nemo tamen explicauit hactenus, quo pacto corpus in mentem, aut mens in corpus agere queat. Vndecunque autem, aut quocunque etiam modo, prima motuum corporis & mentis connexio fiat, hoc tamen palam est, si semel ea facta sit, per consuetudinem

& eorundem motuum perennem recurſum, non poſſe non hanc connexionem confirmari, vt adeo ex certa corporis ſanguinisque conſtitutione, animi quoque mores & inclinationes firmiter colligere liceat.

§. V.

Neutiquam autem exiſtimandum, ac ſi per corporis conſtitutionem peccatum in animum deriuetur: cum potius in ipſa mente ſedem ſuam habeat; vti ſupra iam obſeruauimus. * Sed id quoque iam animaduerſum nobis, incertum eſſe, an determinatio ad certum bonorum apparentium genus, adeoque propenſiones certas, a corpore eiusque temperamento originem habeat, an in ipſa mente ſeorſim ſpectata, quaedam iam propenſionum diuerſitas exiſtat. Hoc ſi eſſet, tum reſpondente mentis propenſionibus corporis conſtitutione, fortiores vehementioresque eas propenſiones reddi, neceſſe eſt, ſin diſcrepante, vim illarum imminui, effectu ſubſequente, qui ex diuerſarum propenſionum, & cauſſarum diuerſas propenſiones producentium, coniunctione, oriri ſolet.

* *ſect.* 4. §. 42. & 79.

§. VI.

Vis autem temperamentorum tum ratione intellectus, tum ratione voluntatis ſeſe exerit. Ratione quidem intellectus, tum inde, non excluſis tamen aliis cauſſis, prouenit, vt iudicii acumine alii polleant, ingenio ſpecialiter ſic dicto praediti ſint alii, alii memoriae quadam felicitate reliquis praeſtent. Voluntatem ſi ſpectes, ad voluptatem per temperamenti conditionem diſponuntur alii, alii ad auaritiam, alii ad ambitionem: ſimulque ad adfectus, qui cum hiſce propenſionibus coniuncti ſunt, aut ex iisdem fluunt.

§. VII.

Solent quatuor vulgo conſtitui temperamenta, ſanguineum, cholericum, melancholicum & phlegmaticum. Phlegmatici tamen in morum doctrina ideo ratio haberi non ſolet, * quod ignauiam potius quandam & torporem inducat, quam ad vitia, aut prauas propenſiones, acriter ſtimulet. ** Vnde hypotheſis de tribus virtutibus cardinalibus ſatis ſibi conſtat, etſi quatuor ſtatuantur temperamenta.

* obſeruatum id iam ſupra *ſect.* 4. §. 42.

** Vt temperamentum cholericum, ſanguineum, melancholicum, tribus vitiis cardinalibus, ambitioni, voluptati & auaritiae reſpondent, ita ſunt, qui exiſtimant, phlegmaticum, proprium eſſe hominum virtuti deditorum. Et negari profecto nequit, ſpeciem quandam virtutis in hominibus eiusmodi temperamento praeditis vel maxime conſpici, dum modeſti, miti, humiles, ab ambitione, ira, vindictae cupiditate, auaritia, inuidia, aliisque vitiis, alieni eſſe videntur. Verum ſi accuratius cuncta conſideremus, aliter pronunciabimus. Qui enim magnorum ſcelerum non ſunt capaces, non ſtatim dediti ſunt virtuti.

virtuti. Nec, quae ſpeciem virtutis habent, ſtatim pro virtutibus ſunt habenda. Patienter ferre iniurias, ſe non efferre ſupra alios, paci & concordiae ſtudere, laudi ducitur, ſed tum demum, ſi ex ſincero Numinis amore fiat, non autem, ſi ex ignauia atque torpore. Ipſa porro ignauia & pigritia in iis exequendis, quae noſtri ſunt officii, vitio profecto non caret, immo vitium eſt longe maximum. Concedo itaque, & ex phlegmatico temperamento prauos fluere mores: ſed ita, vt ad peculiare bonorum adparentium genus homines non determinet, ſed ignauiam ſaltem & torporem inducat, vnde ſi cum aliis temperamentis coniunctum ſit, vti ſemper eſt, peculiaris quaedam propenſionum modificatio inde reſultat. conf. *element. philoſoph. practic. part.* 1. *cap.* 2. *ſect.* 3. §. 13. it. *cap.* 2. §. 52. Et hac quidem ratione doctrina de temperamentis oprime reſpondet hypotheſi de tribus vitiis cardinalibus. Neque tamen exiſtimandum, ac ſi hypotheſis de tribus vitiis cardinalibus, numero temperamentorum vnice, aut praecipue, innitatur. Salua ea manebit, ſiue quatuor, ſiue quinque ſtatuas temperamenta, cum praecipue ex obiectorum principaliuni, & modi, quo mentem afficiunt, diuerſitate pendeat. Temperamenta id efficere poſſunt, vt ad hoc magis obiectum homo determinetur, quam ad aliud: vt vehementius aut remiſſius in illud feratur: idque fieri poterit, ſi duo aut plura coniuncta ſint temperamenta, ſiue ad vim cupiditatis intendendam conſpirent, ſiue ſe mutuo velut impediendo vim iſtam ſuſtiaminent quodammodo, aut certa ratione modificent. Sed hoc *ἀς ἐν παρόδῳ*. Namque, quae de numero & efficacia temperamentorum dixi, firmo niti talo, ſuffragante ipſa experientia, exiſtimo.

§. VIII.

Quae ſingulorum temperamentorum ſit ratio, quaeue efficacia quoad intellectum & voluntatem, quae ſigna in corpore etiam compareant, alibi iam & ab aliis * explicatum: proinde id ſaltem obſeruandum, non vno eodemque modo in omnibus temperamenti ſe exerere vires, ſed maximam hic, pene dixerim infinitam, in hominibus conſpici eius varietatem. Praeterquam enim, quod ſanguis ipſe diuerſimode mixtus ſit in diuerſis, aliae quoque cauſſae tum naturales, tum morales, vim temperamenti aut intendunt, aut imminuunt, propenſionesque ex aliis cauſis ortae, cum iis, quae temperamento originem debent, coniunctae, ita ſe inuicem temperant, vt pro ſingulorum hominum diuerſitate, non poſſit non morum & inclinationum inde prouenire diuerſitas. Quantacunque autem aliarum cauſſarum ad vim temperamenti imminuendam aut modificandam vis ſit, non temere tamen contingere puto, vt quoad ſpeciem mutetur, etſi facile mutetur quoad gradum.

* Praeter veteres, ARISTOTELEM & GALENVM temperamentorum mores edidſerit SCIPIO CLARAMONTIVS, de *coniectandis cuiusque moribus & latitantibus animi affectibus, lib.* 1. *cap.* 6. qui veterum tamen placita ſecutus, eiusmodi inſiſtit principiis, quae iam pridem exploſa ſunt a recentioribus. add. VINCENTIVS PLACCIVS, in *prom. inuention. orator. prompt.* 3. *part.* 2. *tit.* 2. *pag.* 285. *ſeqq.* ANTONIVS LE GRAND, *inſtiut. philoſ. part* 8. *art.* 9. *n.* 5. *ſeqq.* cumprimis autem CHRISTIANVS THOMASIVS, qui noſtra aetate diligenter hanc philoſophiae partem excoluit, in *introduct. in ethic. part.* 2. *cap.* 7. *p.* 157. Vt repetam hic, quae hac de re in compendio dici poſſent, eo minus neceſſe eſt, quod hoc iam factum a me ſit, in *elem. philoſoph. practic. part.* 1. *cap.* 2.

sect. 3. §. 10. *seqq.* add. antea laudata dissertatio, *historiam doctrinae de temperamentis*, exhibens.

§. IX.

Diuersitas morum ratione sexus & aetatis, a corporis itidem praecipue constitutione pendet, accedentibus tamen subinde & aliis caussis. Namque ad sexum quod attinet, mores qui feminis v. g. tribuuntur, maximam partem corporis constitutioni imputandos, certum, itemque educationi & vitae consuetudini * ad mollitiem ac voluptatem alendam, fouendam, augendamque vnice comparatae. Vnde & omnino factum, vt multa apud hunc sexum in laude ponantur, quae accuratius considerata, sunt vituperabilia.

* Accurate si consideres, quae de moribus sequiori *sexui* propriis tradi solent, eos quodammodo moribus temperamenti sanguinei, aut phlegmatici, saltem iis, vbi principem hi locum obtinent, respondere, deprehendas. Huc autem corporis plurimum conferre constitutionem, non exclusis caussis aliis, nemo tam ignarus erit rerum omnium, qui negauerit. Est tamen inter feminas ipsas quoad mores maximum discrimen, hac praeter indolem sexui propriam ex hoc, illa ex alio plus adhuc trahente temperamento, accedente educationis diuersitate, caussisque aliis. Hinc mirum non est, ad litterarum studia quasdam non ineptas esse, quod & ratio docet, & experientia testatur, & vel exempla ab AEGIDIO MENAGIO, in *historia mulierum philosopharum*, adducta, comprobant. Prae reliquis, qui hocce argumentum tractarunt, conferendus CHRISTIANVS IVNCKERVS, vir clarissimus, in *centuria feminarum eruditione & scriptis illustrium*, quae addita est eiusdem *schediasmati historico, de ephemeridibus eruditorum*. Sceptra feliciter quoque tenuisse feminas & variarum gentium annales, & nostrae aetatis exemplum omnium luculentissimum, condocent. Non tamen ex quarundam exemplis de omnibus iudicandum, nec ideo, quae de moribus sexus certa sunt & explorata, vocanda in dubium. Absona hic sunt & explodenda, quae HENRICVS CORNELIVS AGRIPPA disseruit in libello, de *nobilitate & praecellentia feminei sexus, eiusdemque supra virilem eminentia*: qui additus est libro eius, de *incertitudine & vanitate scientiarum*. Alterius auctoris impia de hoc sexu commenta explodit IO. CHRISTOPHORVS BECMANNVS, *meditat. polit. cap. 6. §. 3. & polit. parallel. cap. 6. §. 3.*

§. X.

Non minus & de morum diuersitate, quae ex aetate diuersa oritur, hoc compertum est, & exploratum. * Sanguis enim pro aetatis ratione cum aut sero, aut particulis variis indolem eius mutantibus abundet, alii hinc mores deprehenduntur infantum & puerorum, alii adolescentum & iuuenum, alii virorum, senum denique alii. Idque ea ratione, vt phlegmaticorum moribus quodammodo respondeant mores infantum & puerorum, sanguineorum, mores adolescentum, & iuvenum, cholericorum, mores virorum, melancholicorum, mores senum. Conuersationis tamen, consuetudinis, aliarumque caussarum, hic itidem habenda est ratio, quae ad inclinationes certae aetati ceteroquin proprias aut augendas, aut imminuendas, aut denique modificandas,

candas, plurimum conferunt. Licet autem per aetatis diuerſitatem mutatio quaedam morum ex temperamento pendentium, quoad gradum contingat, hinc tamen non ſtatim mutatio quoad ſpeciem inferenda: quod obſeruaſſe noſtra intereſt.

* Pluribus hoc quod ex aetate oritur, morum diſcrimen explicare, pronum eſſet, nec vtilitate ſua haec careret tractatio. Sed ne in iis, quae ex philoſophorum ſcholis hauriri poſſunt, prolixus ſim, adeat, qui velit, eos, qui hoc egerunt ex inſtituto: quod ex veteribus fecerunt ARISTOTELES, *lib. 2. rhetor. cap.* 12. & eleganter admodum HORATIVS, de *arte poet. verſ.* 158. *ſeqq.* ad quem locum etiam conferendus FRIDERICVS RAPPOLDVS. Ex recentioribus SCIPIO CLARAMONTIVS, de *coniectandis cuiusque moribus &c. lib.* 2. *cap.* 8. *ſeqq.* IOAN. BARCLAIVS, in *icon. animor. cap.* 1. VINCENTIVS PLACCIVS, *promptuar. inuent. orator. prompt.* 3. *part.* 2. *tit.* 6. cumprimis autem IO. MICHAEL DILHERRVS in peculiari de *moribus aetatum*, diſſertatione, quae extat *diſputationum* eius *academicarum tom.* 2. *p.* 129. *ſeqq.* Sed ita conferendi auctores ſunt, vt in quo conueniant, aut diſſentiant, obſeruetur, & tum eligatur, quod rationi & experientiae, quam maxime conforme eſt. In compendio etiam mores aetatum ediſſerui ipſe, in *element. philoſ. pract. part.* 1. *cap.* 2. *ſect.* 3. §. 19. *ſeqq.*

§. XI.

Ad corpus etiam quodammodo pertinent ſenſus externi: ſaltem organa illorum in corpore exiſtunt, quorum beneficio certi excitantur ſpirituum animalium motus in mente, certas iterum perceptiones effecturi, vnde ſenſus interni. Quemadmodum autem & externi ſenſus mentis directioni quodammodo obnoxii ſunt, vnde & vſus illorum legitimus, & maximus ſimul grauiſſimusque abuſus eſſe poteſt: ita per conſuetudinem habitualis quaedam in iis quoque produci diſpoſitio poteſt; illis, qui gratiae & naturae diſcrimen vbique obſeruare volunt, non prorſus negligenda.

§. XII.

Quod de corpore diximus, ad certas animi propenſiones plurimum illud conferre: illud de rebus quibusdam, extra hominem poſitis, identidem eſt intelligendum. Eo nomine tum naturales, tum morales res, nobis veniunt, quibus, ſi non directe & immediate, ſaltem indirecte & mediate certae hominum excitantur, aut aluntur, & fouentur propenſiones.

§. XIII.

Et naturales quidem res corpus primum afficiunt, ſanguinisque conſtitutionem temperant, & ita demum ad mentis facultates qua intellectum, qua voluntatem modificandas, aliquid conferunt. Sic pro locorum varietate, varii hominum conſtitui ſolent mores. * Quod ad integras quoque gentes pertinet, quarum mores, propenſionesque diuerſae, paſſim notari ſolent. ** Cuius diuerſitatis ratio ex aeris qui-

dem, quem hauriunt, & alimentorum, quibus nutriuntur, praecipue petenda est conditione, sed tamen vt consuetudo, educatio, imitatio, aliaeue causſae morales, minime prorsus excludendae sint.

* Ad res naturales praeter alia & tempus, & locus, referri solent, conf. *element. philosoph. practi. part. 1. cap. 2. sect. 3. §. 41.* Ad tempus quod attiner, sunt, qui velut genium quendam peculiarem temporum esse credunt, qui & mores & ingenia hominum, vtcunque inflectat, & ad certa studia trahat. In Aegyptiorum, Graecorum, Romanorum, ipsorum Germanorum, aliorumque populorum exemplo comprobari posse existimant; quorum pro temporum diuersitate, diuersi fuere mores, diuersa studia. Prolixius hoc edisserit IO. BARCLAIVS, in *icone animorum, cap* 2. Videntur tamen hi ipsi tempori tribuere, quod longe aliis causſis tribuendum est. Temporis enim per se, nulla in hominum mores vis est & efficacia. At tempus cum velut indicet atque manifestet mutationem morum, quae ex longe aliis causſis prouenit, hinc vt ipsi tempori ea mutatio tribuatur, fieri solet. Causſae vero eiusmodi mutationum variae esse possunt, regum scilicet principumque exempla, aut instituta ad certum vitae genus, aut mores certos excitandos fouendosque comparata, gentium migrationes, commixtiones, rerumpublicarum & imperiorum conuersiones, vitae generis, qua cibum, potum & alia, mutatio, & quae reliqua sunt, eiusdem commatis. Haec omnia enim ad morum mutationem plurimum conferre, nemo dubitauerit: cumque sensim, nemine fere animaduertente, ista mutatio fiat, & hoc saltem aduertamus, quod hoc aut illo tempore hi vel alii mores floruerint, ipsi, vt diximus, hoc tribui tempori solet. Confirmari haec pluribus possunt ex iis, quae HERMANNVS CONRINGIVS disserit in libro: de *habitu corporum Germanicorum, antiqui ac noui, causſis.*

** Plurimis hoc iam obseruatum. Rhodii apud TITVM LIVIVM *lib.* 45. *cap.* 23. haec de re ita verba faciunt: *Tam ciuitatum, quam singulorum hominum mores sunt. Gentes quoque aliae iracundae, aliae audaces, quaedam timidae: in vinum & venerem proniores aliae sunt. Athenienſium populum, famaeſi, celerem, & supra vires audacem esse ad conandum: Lacedaemoniorum, cunctatorem, & vix in ea, quibus fidit, ingredientem. Non negauerim, & totam Asiae regionem inaniora parere ingenia, & nostrorum tumidiorem fermentem esse, quod excellere inter finitimas ciuitates videamur.* Sic Cretas mendaces dicit Paulus, auctoritate poetae ethnici vsus: Κρῆτες ἀεὶ ψεῦσται, κακὰ θηρία, γαστέρες ἀργαί, *Tit.* 1, 12. Graecos etiam mendaces vocat IVVENALIS *sat.* 10.

— — *& quidquid Graecia mendax*
audet in historia.

Sybaritae ob luxuriam olim vapularunt. Sardi, venales dicti, & sic porro. Gentium hocce qua mores discrimen, obseruauit SALVIANVS de *gubernatione Dei lib.* 4. *p. m.* 75. *Gens Saxonum,* inquit, *fera est, Francorum infidelis, Gepidarum inhumana, Chunorum impudica, omnium denique gentium barbararum vita, vitiosissima.* Et *lib.* 7. *pag.* 148. *Gothorum gens perfida, sed pudica est, Alanorum impudica, sed minus perfida. Franci mendaces, sed hospitales: Saxones crudelitate efferi, sed castitate mirandi.* Ita olim erat. Addit SALVIANVS: *omnes denique gentes, habent sicut peculiaria mala, ita etiam quaedam bona.* Sed plura hac de re dabunt ALEXANDER AB ALEXANDRO, *lib.* 4. *dier. genial. cap.* 13. HENRICVS CORNELIVS AGRIPPA, de *vanitate scientiarum, cap.* 54. LEVINVS MOLKENIVS, ad *Thomae Bretvne religionem Medici part.* 2. *sect.* 4. Ex instituto vero gentium variarum, praesertim modernarum, mores describunt SCIPIO CLARAMONTIVS, de *conciliandis cuiusque moribus, lib.* 2. *c.* 6. IO. BARCLAIVS, in *icone animor. cap.* 3. *sqq.* IO. BODINVS, in *methodo histor. cap.* 5 *& lib.* 5. *de republ. cap.* 1. CHRISTOPHORVS BESOLDVS, in *discursu de natura populorum,* EDO NEVHVSIVS, in *theatro ingenio-*

rum

rum aliique. Addi his plurima poſſent, ceteris non obſeruata, aut lucem adſcindentia obſeruatis, ſi ad ſpecialia deſcendere noſtri ferret inſtituti ratio.

§. XIV.

De rebus moralibus, quibus hominum iudicio & conſtitutione pretium aut volor aliquis impoſitus, aut quae omnino ab hominum inſtitutione pendent, itidem obſeruandum, quod per ſe certas propenſiones non producant. Cum tamen ob opinionem, quam de illis homines fouent, magna ſaepius in animos mortalium earum vis ſit, tum ad cupiditates irritandas, tum ſi ſaepius obuerſentur, ad certas propenſiones inclinationesque ſenſim producendas aut fouendas, omnino hic quoque in cenſum veniunt. Et hinc *nobilium & plebeiorum, imperantium & parentium, diuitum & pauperum* &c. diuerſi paſſim, conſtitui mores ſolent, * ſuffragante & ſubinde experientia.

* Nota haec ſunt, & paſſim apud ſcriptores obuia. De nobilibus SALLVSTIVS de Metello agens: *inerat contemptor animus, & ſuperbia, commune nobilitatis malum, de bello Iugurthino p. m.* 288. De plebis contra moribus LIVIVS: *haec natura multitudinis eſt, aut ſeruit humiliter aut ſuperbe dominatur. Libertatem, quae media eſt, nec ſpernere modice, nec habere ſciunt &c. lib.* 24. *c* 25. Inconſtantiam plebis notat CORNELIVS NEPOS, in *Dione cap.* 10. qui & alios eius characteres tradit, in *Timotheo cap.* 3. quod & VELLEIVS PATERCVLVS facit *lib.* 2. *cap.* 29. add. IVSTVS LIPSIVS, *polit. lib.* 4. *cap.* 5. TRAIANVS BOCCALINI, *relat. ex parnaſſo, lib.* 3. *cap.* 33. aliique. Cuncta, quae omnes iſti tradunt, eo fere redeunt, ad ſuperbiam nobiles, ad voluptatem & auaritiam pronos eſſe plebeios. Cetera enim hinc facile deriuari poſſunt. Cauſſa palam eſt, quod exemplis, vitae genere, conſuetudine, ad ſuperbiam nobiles excitentur: quae omnia apud plebeios ad voluptatem & auaritiam, aliosque hinc profluentes mores, ſuſpicionem, inuidiam, inconſtantiam &c. conſpirant. De imperantium, parentiumque idem dicendum eſt moribus: quanquam ipſorum imperantium pro diuerſo imperii ſtatu & forma, diuerſi eſſe mores cenſeantur. vid. IO. BARCLAIVS, in *icon. animor c.* 13. NICOLAVS MACHIAVILLVS, *diſcurſio. in Liuium, lib.* 1. *cap.* 18. Diuitum pariter ac pauperum mores deſcribunt SCIPIO CLARAMONTIVS, de *coniectandis cuiusque moribus. lib.* 3. *c.* 3. & 4. BARCLAIVS, in *icon. animor. cap.* 14. VINCENTIVS PLACCIVS, *prompt inuent. orat prompt.* 3. *part.* 2. *tit.* 12. & 13. aliique. Immo illum fere vitae genus eſt, quod non ad certos mores diſponat homines, & procliues reddat: qua de re itidem ex inſtituto CLARAMONTIVS, de *coniectand. morib. lib.* 3. *cap.* 6. *ſeqq.* & BARCLAIVS, in *icon. animor. cap.* 14. 15. & 16. Sed vbique allata valet ratio: quod ſtatus iſti per ſe nihil efficiant, ſed occaſionem ſaltem certos mores inducendi, inclinationesque certas alendi, fouendique, praebeant. Quae omnia, vt ad morum varietatem & modificationem, ita ad naturalem & inſitam prauitatem augendam & corroborandam, plurimum profecto conferunt.

§. XV.

Praemittenda haec, quae diximus, paucis fuere, vt in his quoque naturae * & gratiae diſcrimen eo luculentius pateret. Et *naturae* quidem intimam corruptionem, vis illa corporis & temperamentorum ad mentem conturbandam, prauasque propenſiones aut inducendas, aut confirmandas, ſatis prodit. Quod ſi cuncta expendantur accuratius

ratius, non potest non peccati originalis, in corpore non minus, quam mente se exerentis, effectus, luculentissime in hisce conspici. conf. *Psalm. LI, 7.*

* Recte IO. HORNBECKIVS: *hominum diuersa sunt vitia, pro temperamento corporis calido, aut frigido: pro aetate iuuenili ac adulta; pro sexu & viuendi denique conditione. Aliis ac aliis obnoxia est vita contemplatiua & actiua: ciuilis & aulica, aliis premitur vita mechanica & mercatoria, studiis occupata aut artibus. Atque vti in singulis viuendi generibus diabolus sua habet allectamenta & tentationes, sic aduersus singula sedulo obfirmandus est animus, quacunque ex caussa obueniant & insidientur; theol. practic. lib. 5. cap. 4. pag. 369.*

§. XVI.

Et sane *mores* ex *temperamento* fluentes, in hominibus, qui regeniti non sunt, & gratia destituuntur, semper mali sunt: hoc tamen discrimine, quod quidam per se vitium inuoluant, hinc supprimendi & corrigendi, alii, si directio & sanctificatio gratiae accedat, boni fieri queant. Ad priorem classem ambitio, voluptatis cupiditas, similesque propensiones pertinent; ad posteriorem, pronitas ad commiserationem, sobrietatem, iustitiam externam, diligentiam, & aliae eiusdem generis.

§. XVII.

De *moribus aetatum*, idem censendum. Leuitas illa, & inconstantia, pronitasque ad edendum, ludendum, tempus otio transigendum in pueris; voluptatum cupiditas, & *concupiscentiae*, quas apostolus, *iuueniles* vocat, *2 Tim. II, 22.* in adolescentibus & iuuenibus; existimationis & gloriae studium in viris; auaritia & morositas in senibus, non possunt non de naturae corruptione, per alias etiam causssas augenda aut modificanda, in singulis hominum aetatibus, testari.

§. XVIII.

Res externae, siue mediate, siue immediate mentem adficiant, siue naturales sint, siue ciuiles, in se quidem maximam partem sunt indifferentes, hominumque adeo ipsorum vitium est, quod cupiditatibus iritandis, hinc & prauis propensionibus augendis corroborandisque inseruiunt: sed hoc ipso humanae imbecillitatis & miseriae documentum praebent.

§. XIX.

Tantem, in ipsis quoque *sensibus externis*, intima naturae humanae corruptio conspicitur. Praeterquam enim, quod grauissimo abusui obnoxii sint, & instrumentum velut aliquod omnigenae voluptatis praebeant, & pro vitae mortisque ianua quadam a nonnullis recte habeantur, procliuitas etiam quaedam ad motus peccaminosos, pra-

vasque

asque delectiones, in iis contrahi potest, internae corruptionis testimonium luculentissimum praebitura. conf. *2. Petr. II, 14. Rom. VI, 19.*

§. XX.

Ex his omnibus, quin plurima maximaue conuersionis & vitae christianae oriantur impedimenta, nemo puto sanae mentis dubitauerit. Nimirum ad mores *ex corporis constitutione & temperamento* oriundos quod attinet, eadem hic recurrunt impedimenta, quae vitia cardinalia, quibus certa ratione respondent, comitari solent: quae supra iam indicauimus. *

* *sect. 4. huius capitis §. 82. seqq.*

§. XXI.

De *moribus aetatum* idem constat. Praeterquam enim, quod & ipsi ad vitia varia, & praua quacuis ducant, alia adhuc accedunt. De prima aetate, infantum scilicet & puerorum non dicam. Quamdiu enim rationis vsus abest, institutio quoque christiana non recte procedit: ipsa tamen leuitas, aliaque huius aetatis vitia obstant, quo minus ea admittantur, quorum haec quoque aetas vtique capax est. In adolescentia & iuuentute, ad vitia huic aetati propria, accedit noua persuasio, hilariter & iucunde hanc aetatis partem transigendam, nec vllam temere occasionem, explendi voluptatem, praetermittendam esse. conf. *Sap. II, 6. 7. 8.* Hoc tamen haecce aetas habet commodi, quod vitia per diuturnitatem ac consuetudinem non tam radicata sint, quam in virili, maxime senili aetate: vnde hac quidem ex parte corrigi facilius possunt. In virili namque, peccandi non tantum consuetudo plerumque emendationem difficiliorem reddit: sed curis domesticis negotiisque variis animus ita distrahitur, vt de rebus ad salutem aeternam spectantibus, vix vllas serio suscipere valeat cogitationes. In senili multo adhuc magis corroborata est peccandi consuetudo: hinc difficultas summa aliorum audiendi consilia, aut sibi persuadendi, accedit, se in tanta aetate emendatione adhuc egere: vt reliqua incommoda quamplurima, quae hanc aetatem circumstant, praeteream. *

* Ipse rex sapientissimus Salomo, incommoda senectutis commemorando, grauissime iuvenes adhortatur, ne eousque vitae emendationem differant. Namque. *memento*, inquit, *creatoris tui in diebus iuuentutis tuae, dum non veniunt dies mali, & accedunt anni, de quibus dicas, non est mihi in illis voluptas. Dum non obtenebratur sol, & lux, & luna, & stellae, & redeunt nubes post pluuiam. Quo die tremunt custodes domus, & incurvati sunt robusti, & accessae sunt molitrices, quod rarae sunt, & tenebris laborant videntes per fenestras &c. Kohel. cap. XII, 1-7.* Senectutem, *dies malos* vocat, propter incommoda, & mala tristia, quibus exposita est senectus: quae mentem etiam impediunt, quo minus libere &

ferio ad ea attendat, aut prompte & cordate ſuſcipiat, quae ad eius ſalutem ſunt neceſſaria. Immo ipſa illa mentis imbecillitas, maximum obſtaculum & impedimentum adfert, quam rex ſapientiſſimus hisce verbis exprimit: *dum non obtenebratur ſol & lux, & luna, & ſtellae.* Ad euitandam enim tautologiam, de internis microcosmi luminibus haec intelligunt periti interpretes, cum de corporis oculis in ſequentibus verba faciat. Significatur itaque imminutio intellectus, ingenii, iudicii, memoriae, quae omnia in ſenibus debilitari ſolent, vt quaſi repueraſcere videantur. Vnde Prouerbium: *bis pueri ſenes.* add. HERMANNI WITSII diſſertatio de *officiis iuuentutis, & incommodis ſeneſtutis,* quae ſexta eſt in parte ſecunda *miſcellan. ſacror. p.* 164. *ſeqq.*

§. XXII.

Quantum ex *rebus externis*, ſpeciatim variis hominum ſtatibus, vitae chriſtianae oriatur impedimentum, ſcriptura ſacra paſſim docet. Huc illud ſeruatoris pertinet: *ſi quis ad me venit, nec ſuum patrem aut matrem, & vxorem & liberos, & fratres, & ſorores, atque adeo ſuam ipſius animam odit, non poteſt meus eſſe diſcipulus, Luc. XIV, 27.* Nimirum, quod de proxime cognatis Chriſtus dicit, de aliis hominibus ſtatibusque, etſi ſua natura innoxiis, identidem intelligendum, facile inordinato amore illis ita adhaereſcere homines, & ad prauas ſuas cupiditates alendas & fouendas iis abuti, vt per ſui abnegationem omnino animus ab illis ſeiungendus ſit. conf. & *1 Cor. I, 26. ſeqq.* Huc pertinent, quae de diuitiis quoque, earumque abuſu, paſſim ſcriptura docet, per eas maximum ſaepius ſibi homines obſtaculum ponere, quo minus intrare in regnum coelorum queant. * conf. *Matth. XIX, 23. 24. Marc. X, 23. 25. Luc. XVIII, 23. 24. 25. 1. Tim. VI, 9.*

* Ex inſtituto hoeee argumentum ex veteribus tractauit CLEMENS ALEXANDRINVS, in libro: *quis diues ſalutem conſequi poſſit?* quem poſt MICHAELEM GHISLERIVM & FRANCISCVM COMBEFISIVM, aliosque, in *ſupplemento operum Clementis Alexandrini,* edidit THOMAS ITTIGIVS, theologus quondam Lipſienſis celeberrimus. Elegantet autem in hoc libro oſtendit CLEMENS, duo hic ſedulo euitanda eſſe extrema, in quae incidere queant, qui verba ſeruatoris non recte capiunt. Alterum illorum eſt, qui ex illis colligunt, ac ſi diuitibus ſpes omnis intrandi in regnum coelorum per iſta ſit denegata, vnde animum deſpondentes aguntur in transuorſum. Alterum eorum, qui equidem agnoſcunt, nec diuitibus viam ad ſalutem intercluſam eſſe, non tamen animaduertunt, quae & quantae diuitibus ſuperandae ſint difficultates, ſi aeternae compotes fieri velint ſalutis, & quanto illis ad hoc opus ſit ſtudio atque labore. Vtrumque refellit errorem, & rem omnem ſimili quodam hunc in modum illuſtrat: *ἀλλ' ὥσπερ τρόπον ἔχει τὸ τῶν ἀθλητῶν, ἵνα μικρὰ καὶ ἰσχνὰ μεγάλοις καὶ ἀῤῥάκτοις παραβάλωμεν, τοιοῦτόν καὶ ἐφ' ἑαυτῷ ὁ κατὰ νόμον πλουτῶν λογιζέσθω· καὶ γὰρ ἐκεῖνον ὁ μὲν ὅτι δυνήσεται νικᾶν καὶ στεφάνων τυγχάνειν ἀπελπίσας, ὅλος ἐπὶ τὴν ἄθλησιν ἀπεγράψατο· ὁ δὲ ταύτην μὲν ἐμβαλόμενος τῇ γνώμῃ τὴν ἐλπίδα, πόνους δὲ καὶ τροφὰς καὶ γυμνάσια μὴ προσιέμενος προσφόρους, ἀστεφάνωτος διεγένετο. καὶ δήμαρτε τῶν ἐλπίδων· οὕτω τις καὶ τὴν ἐπίγνωσιν περιβεβλημένος περιβολὴν, μήτε τὴν ἀρχὴν ἑαυτὸν ἄθλων τῶν σωτῆρος ἐκκαθαίρειν, πιστός γε ὤν, καὶ τὸ μεγαλεῖον συνορᾶν τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας μήτε μὴν ἄνδρας ἐνδεικτικοὺς καὶ ἐναγώνιους μόνους, ἀκονιτὶ καὶ ἀνιδρωτεὶ τῶν στεφάνων τῆς ἀφθαρσίας ἐπιζήτω μεταλαβεῖν· ἀλλ' ἑαυτὸν ὑποβαλλέτω φόβῳ γυμνασῇ μὲν τῷ λόγῳ, ἀγωνιζέσθω δὲ τῷ χρεῖττο-* *Sed Sicut ſe in athletis res habet, (vt parua & corruptibilia cum magnis & incorruptibilibus conferamus) ita quoque in ipſo contingere, cogitet, qui ſeculi opibus diues eſt. Etenim quicunque de victoria & corona deſperauerit, is nec omnino, vt in arenam deſcendat, nomen dederit*

dederit: qui vero hanc ipſe quidem animo ſpem conceperit, labores tamen & cibos & exercitationes in eam rem congruas non admittit, corona indonatus manet, ac ſpes illum fruſtrata eſt. Sic & quisquis terrenis opibus affluit, caueat, ne ſe ipſe primum a ſeruatoris certaminibus praemiisque excluſum ducat, modo fidelis exiſtat, ac diuinae bonitatis magnitudinem intelligat: nec rurſus nulla exercitatione, nulloque certamine poſito, citra pulueren atque ſudorem immortalitatis ſe corona donandum ſperet: ſed ſe verbo tradat ac rationi tanquam palaeſtrae magiſtro, Chriſtoque certaminum praeſidi ſubiiciat. Ita quidem praeclare CLEMENS *l. c. p. 9.*

§. XXIII.

Nec iſtud praetermittendum, quia mores ex rebus externis & hominum ſtatibus fluentes, pluribus ſunt communes, falſam hinc facile enaſci opinionem, qui eiusdem ſtatus aut conditionis ſunt, aliter viuere non poſſe, nec alios ab iis poſtulandos eſſe mores, quam quibus reuera praediti ſunt, immo hoc ipſo, quod aut omnes, aut plerique, qui eiusdem ſtatus ſunt & conditionis, iis moribus viuant, intelligi, eos minime malos eſſe. Qua ratione, cum fiat, vt grauiſſima vitia pro vitiis non habeantur, aut pro eiusmodi vitiis, quae euitare aut exuere nec liceat, nec poſitum in cuiusquam viribus ſit, quantum inde converſionis vitaeque chriſtianae impedimentum oriatur, nemo non intelligit.

§. XXIV.

In *externis* quoque *ſenſibus*, ſi peculiaris quaedam ad praua diſpoſitio adſit, cuiuslibet facile obiecti occurſus, praeſertim ſi prouida circumſpectio & cautio abſit, irritare adfectus prauos, mentemque turbare poteſt, vnde noua ſemper ad vitae emendationem progreſſuris impedimenta, certaminumque apud illos, qui iam conuerſi ſunt, vberrima ſeges.

§. XXV.

Vt *naturae corruptio*, ita non minus in his omnibus *gratiae vis* ſe exerit. Namque ad corporis conſtitutionem temperamentumque quod attinet, illud penitus quidem mutari nequit: propenſiones autem inde orientes & inclinationes, in quantum malae ſunt, corrigi per gratiam, accedente conſuetudine & exercitatione, atque emendari poſſunt; indifferentes autem dirigi & ſanctificari, vt varii inde in rem communem chriſtianorum redundent fructus. * Nam ſua iſta inclinationum varietas, ſi directio & ſanctificatio accedat, habet commoda: habet & incommoda varia, prout in variis tentationum generibus, hinc quoque deriuandis, conſpicitur, ſed tandem tamen, ſi per fidem cuncta ſuperentur, in commodum maximum gloriamque fidelium, ceſſura.

* Id exemplis virorum, quos ſcriptura commemorat, ſanctiſſimorum, Dauidis, Salomonis, Pauli, Petri, Ioannis, aliorumque, comprobari poteſt: quorum etſi diuerſi eſſent, ex corporis

poris constitutione prouenientes mores, cum tamen per fidem sanctificarentur, & legitime per spiritus sancti gratiam dirigerentur, ipsa haec morum, donorumque varietas, commodorum plurimorum in ecclesiam redundantium, excellentissimorumque fructuum, caussa extitit. Legi merentur, quae de moribus donisque naturalibus Petri & Pauli, apostolorum, disserit GVILIELMVS CAVE *antiquit. apostol. in vita Petri cap.* 10. *pag.* 294 *seqq.* & in *vita Pauli cap.* 1. *pag.* 425. *seqq.* Ex diuersitate morum, ad eundem tamen finem conspirantium, quae in sanctis & regenitis conspicitur, inter alia hic etiam resultat fructus, vt membra corporis Christi rite inter se coniungi & coaptari queant, & adeo τὸ σῶμα, διὰ τῶν ἁφῶν, καὶ συνδέσμων ἐπιχορηγούμενον καὶ συμβιβαζόμενον, sub capite Christo, crescat incremento Dei, *Coloss.* II, 9. nec tamen vllus in ea donorum necessariorum defectus conspiciatur, 1 *Cor.* XII, 4.

§. XXVI.

Nulla quoque aetas est, quae gratiae diuinae expers, aut incapax censeri debet, cum nulla sit, in quam fides non cadat. * Haec itaque ineffícax aut otiosa censeri non debet: etsi tum maxime hoc deprehendatur, cum rationis sese exerere incipit vsus. Videas hinc exempla puerorum & iuuenum, magno animo ad virtutem christiano homine dignam contendentium, nec puerile quidquam aut iuuenile, agentium. Pro vitiis itaque, hisce aetatibus propriis, virtutes contrarias induunt. Quod & de virili pariter ac senili aetate censendum, si gratiae diuinae operationi locus in iis concedatur.

* Nec sexum, nec aetatem distinguit diuina gratia. Sunt inter pueros, qui fidei, & fortitudinis, plus quam virilis, aliarumque virtutum exempla dedere admiranda. Vetus ecclesia inter martyres illustrissimos non minus pueros & feminas, quam viros, numerat. *Nostri pueri*, inquit LACTANTIVS, *& mulierculae tortores suos taciti vincunt, & exprimere illis gemitum nec ignis potest*; & iterum: *ecce! sexus infirmus, & fragilis aetas dilaceravi se toto corpore vrique perpetitur: diuinar. institut. lib.* 5. *cap.* 13. Quae ORIGENIS, admodum adhuc adolescentis, fuerit constantia, quae martyrium subeundi cupiditas, notum est. Illustrius adhuc exemplum est THEODORI adolescentis, cruciatus summos sine vlla fere doloris significatione, non constanter modo, sed hilariter sub Iuliano sustinentis, & ethnicorum hac ratione eludentis saeuitiam: de quo multa SOCRATES, *hist. eccles. lib.* 3. *cap.* 18. 19. SOZOMENVS, *hist. eccles. lib.* 5. *cap.* 19. 20. THEODORETVS, *hist. eccles. lib.* 3. *cap.* 10. 11. EVAGRIVS, *lib.* 1. *cap.* 16. aliique. De Iulitta BASILIVS magnus, *homil.* 5. asserit, quod decertauerit ἐν γυναικείῳ σώματι ἀνδρικωτάτην ἄθλησιν, *muliebri corpore virile certamen*; eandemque vocat τὴν τῶ μεγαλοψυχῆ τῆς ψυχῆς τῆς γυναικὸς φύσεως τὴν ἀδύναμιν ὑπερβάσαν, *feminam heroica animi fortitudine, infirmam naturae muliebris conditionem supergressam.* Addenda sunt, quae CHRYSOSTOMVS habet, *sermone* 67. de *S. Drosida*, & *homil.* 41. de *Pelagia*, item 51. de *Bernice, & Prosdoce*, alibique; conf. & CHRISTIANVS KORTHOLTVS de *persecutionibus ecclesiae primaeuae cap.* 5. §. 50. *p.* 195.

§. XXVII.

Eadem quoad mores ex rebus externis oriundos, gratiae vis est & efficacia. Emendantur, corriguntur, diriguntur, quae ex caussis naturalibus extra nos positis, aut rerum externarum possessione aut vsu, existunt inclinationes. * Sic ingenii animique dotes singulis gentibus propriae, hac ratione in quibusdam emendatae & sanctificatae, ad

ad ecclesiae emolumentum regnique Christi amplificationem plurimum conferunt: vt habeat ecclesia, quod Iudaeis, & Graecis, Italis, Gallis, Germanis, &c. imputet. Diuitias etiam, dignitates, honores non respuit homo regenitus, ** sed ita iis vtitur, ne abutatur, *1 Cor. VII, 29. 30.* exemplo Abrahami, Mosis, Dauidis, aliorumque.

* Vndecunque etiam vitia oriantur, quocunque etiam se habeant modo, gratia tamen diuina corrigi atque emendari possunt, nisi homo ipse repugnet. Exemplo vitiorum, quae integris gentibus velut propria sunt, & adeo plerumque firmiter radicata, hoc declarari potest. Etsi enim difficulter admodum eorum emendatio proceedat, obtineri tamen eandem posse, experientia docet. Exstat hac de re insignis SALVIANI Massilienſis, locus, *lib. 7. de gubernatione Dei p. m.* 148. De Afrorum enim moribus verba faciens, maximam in illis praecipue notat impuritatem, cui ita dediti sint, vt vix eam exuere posse videantur. *Ac primum*, inquit, *vt de impuritate dicamus, quis nescit, Africam totam obscoenis libidinum tuedis semper arsisse, non vt terram ac sedem hominum, sed vt Aetnam putes impudicarum fuisse flammarum? Nam sicut Aetna intestinis quibusdam naturae feruentis ardoribus, sic illa abominandis iugiter fornicationum ignibus aestuauit. Nec volo in hac re adsertionibus meis credi: testimonium requiratur generis humani.* Tum vero addit: *Quis non omnes omnino Afros generaliter sciat impudicos*, NISI AD DEVM FORTE CONVERSOS, *id est, fide ac religione mutatos.* Ita ergo hac etiam in re, iuxta SALVIANVM gratia naturam perdomat. Addit: *sed haec tam rarum est ac nouum, quam rarum videri potest, quemlibet Gaium non esse Gaium, aut quemcunque Scium non esse Scium.* Difficulter namque communia ista gentis cuiusdam vitia superantur. conf. *Iit. I, 13.* Idem, quod de gentium integrarum vitiis diximus, etiam de vitiis ex certo statu aut vitae genere profluentibus, existimandum. Quantumuis arctissimo saepius vinculo cum statu quodam aut vitae genere coniuncta vitia videantur, hominum tamen, non ipsius status, ea esse vitia, si res accuratius expendatur, deprehendemus. Exempli loco vita militaris esse potest, quam multis vitiis incitamentum & occasionem praebere, constat inter omnes, adeo, vt in prouerbium etiam abierit:

Nulla fides pietasque viris, qui castra sequuntur.

Quem tamen fugit, fuisse omni tempore inter milites etiam, qui superatis, quae ex vitae genere oriri poterant, per gratiam difficultatibus omnibus, fidei veraeque pietatis praeclara reliquere exempla; vt centurio ille Capernaiticus *Matth. VIII, 5. seqq. Luc. VII, 2.* & Cornelius *Actor. X, 1. 2.* Sed in veteris quoque ecclesiae christianae historia celebrantur exempla quam plurima militum, qui in spirituali militia constantiam & fortitudinem personae, quam gerebant, dignam demonstrarunt, tantum abest, vt vitiis huic statui propriis se abripi passi sint. Legendus ea de re EVSEBIVS *lib. 6. hist. eccles. cap. 41. & lib. 7. cap. 15.* BASILIVS magnus, *orat. de Gordio*, & de 40. *martyribus*, CHRYSOSTOMVS *homil. in Inuentin. & Maximum*, ne quid de iis dicam, quorum in martyrologiis passim iniicitur mentio. Nec praetermittendum, quod EVSEBIVS obseruat, *hist. eccles. lib. 8 cap. 4.* Satanam eum ecclesiae persecutionem molitum, initio eos, qui in exercitu militabant, fuisse adortum, quod crederet, *reliquos nullo negotio se expugnaturum, si hos primum in certamine superasset.* Tantum in militibus etiam potest gratia add. CHRISTIANVS KORTHOLTVS, de *persecutionibus ecclesiae primaeuae cap. 3. §. 20. pag. 92. seqq.*

** Duplex iterum se hic offert extremum, in quorum alterutrum, praecipiti cursu plerique mortales ruunt. Nonnulli circa diuitias, honores, aliasque res ita versantur, ac si nullum inde sibi immineret periculum, nec corrumpi mores, ac veneno velut quodam infici possent. Alii contra, honores prorsus fugiunt, dignitates respuunt, solitudinem quaerunt, opum omnem possessionem damnant: quod olim tamen plures fecere, quam hodie. Ita gratiam, quae illibatam inter temeratamque in istarum rerum possessione mentem seruare potest,

ignorant alii, alii contemnunt, aut alii diffid. nt. Quod de diuitiis egregie differit Alexandrinus CLEMENS, id de aliis eiusdem generis rebus externis itidem intelligi poteſt. Verba enim Chriſti ad iuuenem, glorianrem, quod omnia legis praecepta ab ineunte aetate ſeruaſſet, *vende, quae habes*, explicaturus, *quid vero*, inquit, *hoc ſibi vult? Haut ſane, quod quidam obuio ſtatim ſenſu accipiunt, facultates a ſe proiici iubet, & pecunias a ſe amouere*; ἀλλὰ τὰ δόγματα περὶ χρημάτων ἐξορίσαι τῆς ψυχῆς, τὴν περὶ αὐτὰ πλεῖαν καὶ νόσου, τὰς μερίμνας, τὰς ἀκάνθας τοῦ βίου, αἳ τὸ σπέρμα τῆς ζωῆς συμπνίγουσι: *ſed quae de diuitiis vana iudicia ſunt, animo exterminare, ergo eas effrenem libidinem ac auaritiae labem, ſollicitudines, ſeculi ſpinas, quae ſuffocant vitae ſemen.* Et paucis interiectis: *nec noua res, abdicare diuitias, & in pauperes atque egenos elargiri, quod & multi ante ſaluatoris aduentum praeſtiterunt, qua vt literarum ſtudiis mortuaeque ſapientiae vacarent, qua, vt inani iactantia, nominis claritatem ac gloriolae curam captarent, Anaxagorae, Democriti, Cratetes.* Ceterum ſi hac ratione circa opes, honores, aliosque ſtatus homo regenitus verſetur, prauos facile, qui ex iis mortalibus adhaerent, corriget ac emendabit mores. Et id quidem eſt, de quo hic loquimur, gratiae opus.

§. XXVIII.

Tandem & quae ſenſibus externis inſidet praua diſpoſitio, imminuitur quodammodo, ſi accedente vſu & exercitatione, ad meliora flectuntur. Vnde, qui antea erant organa & arma impuritatis & iniuſtitiae, nunc organa fiunt & arma iuſtitiae, temperantiae aliarumque virtutum. *Rom. VI, 19.* conf. *Iob. XXXI, 1. Matth. V, 28. 29.*

§. XXIX.

Deeſt vero nec hic *fallacia naturae*, gratiam imitantis. Namque ex temperamentorum, aliarumque cauſſarum combinatione, adfectus inclinationesque oriuntur, quae ſub bonitatis quadam ſpecie adeo fallunt, vt pro ſpiritualibus etiam habeantur. Immo hinc pſeudo-virtutum, quibus ſe mortales miſere decipiunt, vti ſupra dictum, prouentus vberrimus.

§. XXX.

Quae in moribus aetatum contingit inclinationum & propenſionum mutatio, ſaltem quoad gradus, haud raro in errorem inducit homines, vt gratiae opus cenſeant, ſi adfectuum aut propenſionum quarundam vim imminutam deprehendant, quod tamen ex cauſſis provenit mere naturalibus.

§. XXXI.

De moribus ex cauſſis externis, naturalibus pariter ac moralibus, prouenientibus, idem cenſendum. Per educationem, peregrinationes, aliasque cauſſas, vitia genti alicui propria exui quodammodo poſſunt, aut imminui. Haec nondum vera animi emendatio, qualem hic requirimus. Dignitates & honores id efficiunt, vt a quibusdam vitiis ſibi temperent homines, aut ea cum aliis permutent. Nota ſunt illa effata: *honores mutant mores*: item: *haec vita alios mores poſtulat.* Hiſce cauſſis

cautis inducti si forte iuuenilia quaedam fugiant vitia, nondum statim animum ea, qua decebat, ratione emendasse censendi. Et ita se res in reliquis, quae sunt eiusdem commatis, habet.

CAPVT SECVNDVM DE IMPERFECTIONIBVS AC INFIRMITATIBVS REGENITORVM, ITEM DE TENTATIONIBVS, VT ET DE LVCTA CARNIS ET SPIRITVS.

Σύνοψις.

ORdinis & instituti ratio, §. I.
Imperfectio regenitorum, vel quoad statum eorum, vel quoad singulos actus spectari potest. Illa probatur ex peccato originali singulis adhaerente, §. II.
Item ex pugna sanctorum, contra insultus carnis, vt & ex luculentis scripturae testimoniis, §. III.
Ea imperfectio ad omnes mentis facultates pertinet, §. IV.
Imperfectio eorum, quoad singulos actus, §. V.
Ab imperfectionibus regenitorum differunt quodammodo illorum infirmitates, quarum iterum duplex discrimen constitnitur, §. VI.
Primo, quoad gradus in incremento vitae spiritualis, §. VII.
Deinde, respectu illorum, qui, cum iam firmi sint, infirmitatem quandam iterum contrahunt, §. VIII.
Quod vel ipsa regenitorum culpa sit, §. IX.
vel sine culpa illorum speciali, §. X.
Hinc quaenam peccata infirmitatis, quaenam malitiae sint, explicatur: illa regenitorum tantum sunt, haec irregenitorum, §. XI.
Qui per infirmitatem peccant, inuiti velut, aut per ignorantiam peccant, §. XII.
Peccata infirmitatis semper seriam eorum comitari detestationem, §. XIII.
Circa applicationem huius doctrinae, quid obseruandum, §. XIV.
Quaenam sint peccata malitiae? §. XV.
An omnia fidelium peccata sint infirmitates? §. XVI.
An ex infirmitate peccent, qui destinato animo peccant? §. XVII.
An quis ex infirmitate in idem recidere possit peccatum? §. XVIII.
Cur regeniti ad eum perfectionis gradum a Deo non deducantur, vt omnis infirmitatis sint immunes? §. XIX.
Infirmitates regenitorum vnde oriantur? §. XX.
Quaedam infirmitates tentationum nomine veniunt, quae vel bonae sunt, eaeque iterum vel Dei, vel hominum aliorum, §. XXI.
vel malae quibus aut deus tentatur ab hominibus, §. XXII.
aut homines ipsi a carne sua, mundo, & diabolo, §. XXIII.
Tentationes bonae, internae & externae, quibus homo a Deo tentatur, huc non spectant, §. XXIV.
Quo sensu irregeniti tentari dicantur, §. XXV.
item regeniti, §. XXVI.
causae tentationum diabolus, §. XXVII.
caro nostra, §. XXVIII.
mundus, §. XXIX.
Tentationes documenta sunt humanae imbecillitatis, §. XXX.
Cedunt tamen, varia ratione, in illorum, qui tentantur, commodum, §. XXXI.

Tentationum

Tentationum magna est varietas, idque tum ratione caussae efficientis, §. XXXII.
tum ratione modi & durationis: speciatim ratione obiecti, aliae theoreticae sunt, aliae practicae, §. XXXIII.
Theoreticae vel circa credenda versantur, vel circa agenda, §. XXXIV.
Adpriorem classem pertinent tentationes circa scripturam sacram, §. XXXV.
caussae earum & occasiones, §. XXXVI.
item, circa doctrinam de Deo, §. XXXVII.
speciatim, circa mysterium Trinitatis, §. XXXVIII.
harum tentationum caussae, & occasiones, §. XXXIX.
circa prouidentiam diuinam, §. XL.
earum caussae & occasiones, §. XLI.
circa vltima hominis, & quae ea consequuntur: & vnde istae tentationes oriantur, §. XLII.
circa doctrinam de peccato, §. XLIII.
vnde & istae oriantur, §. XLIV.
circa medio salutis a Deo praescripta, §. XLV.
caussae earum & occasiones, §. XLVI.
In hisce tentationibus recte diiudicandi ars, magna cautione opus est, §. XLVII.
Tentationes theoreticae circa agenda: vnde casus conscientiae, §. XLVIII.
Caute in his quoque procedendum, §. XLIX.
Quibus voluntas ad praua irritatur, tentationes practicae, vocantur, §. L.
Quarum magna iterum varietas: & primo quidem iuxta diuersos vitiorum cardinalium effectus, §. LI.
Item iuxta officiorum, aut praeceptorum diuinorum diuersitatem, quibus repugnant §. LII.
Tentationes contra primam tabulam decalogi, speciatim contra primum praeceptum. §. LIII.
contra secundum, §. LIV.
contra tertium, §. LV.
contra secundam tabulam, §. LVI.
De tentationibus, quae a rebus aduersis oriuntur, §. LVII.
Dum tentationibus resistunt fideles, oritur inde lucta carnis & spiritus: quae a pugna rationis & adpetitus sensitiui differt, quod illa in solis regenitis, haec & in irregenitis sit; & quod diuersi vtrobique hostes sint, & milites, §. LVIII.
item diuersa armatura, modusque pugnandi, §. LIX.
euentus quoque diuersus, §. LX.
Hostes in hacce lucta sunt omnes motus praui, vna cum caussis, quae eos excitant, §. LXI.
scilicet diabolo, §. LXII.
cuius magna est calliditas, potentia, malignitas, §. LXIII.
μεθοδίαι τῦ διαβόλυ speciatim indicatae, §. LXIV.
item carne nostra, §. LXV.
cuius varii & diuersi admodum sunt insultus, §. LXVI.
nec penitus debellari potest, sed semper formidanda, §. LXVII.
denique & mundo, §. LXVIII.
qui tum blandiendo, tum terrendo fideles oppugnat, §. LXI.
Pugnant cum hisce hostibus fideles, & quidem armis spiritualibus, §. LXX.
Ita pugnant, vt tandem victoriam consequantur, quam sequitur praemium, §. LXXI.

§. I.

ETsi regeniti in statu gratiae constituti sint, viribusque non tantum nouis per regenerationem instructi, sed per gratiam etiam cooperantem proficere in vita spirituali queant: naturam tamen corruptam semper adhuc reluctantem experiuntur: vnde variae illorum imperfectiones & imbecillitates, tentationes quoque, & in quantum hisce fortiter se opponunt, lucta carnis & spiritus. De hisce adeo, vt nunc agamus, ordinis & instituti ratio postulat, vt moribus regenitorum cognitis, sanitate etiam perspecta, remedia ipsa suppeditare queamus.

§. II.

§. II.

Imperfectio regenitorum, vel quoad *ſtatum* illorum, vel quoad *ſingulas actiones* conſiderari poteſt. Quod ad ſtatum attinet, etſi regeniti in vitae ſpiritualis incremento, imaginisque adeo diuinae reſtauratione, proficere ſtudioſe annitantur: certum tamen, neminem in hac vita eousque peruenire, vt omnis peccati atque vitii expers ſit. Peccatum namque originale, quod omnibus inhaeret, cum propenſionibus prauis, per alias cauſſas plerumque inſigniter auctis, imminuitur equidem, ne dominetur amplius, eiusque vis quotidie infringitur, non tamen tolli penitus poteſt. Hinc & ſanctorum, ob adhaerens ſibi peccatum, querelae. *Iob. IV, 18. 19. XV, 14. 15. Rom. VII, 18. Ebr. XII, 1.*

§. III.

Idem patet ex pugna ſanctorum contra inſultus carnis. Vbi enim adhuc durat pugna, nondum adeſt plena victoria. Vincimus quidem per fidem, *1 Ioan. V, 4. 5.* ſed hoſte ſubinde reſumente vires, impetumque in nos faciente, nobis quoque redeundum ad pugnam. *Gal. V, 17. Rom. VIII, 13.* Teſtatur vero hoc & aperte ſcriptura ſacra, dum perfectum hominis ſtatum poſt hanc demum vitam expectandum docet. *1 Ioan. III, 2.* Habemus enim hic tantum primitias, *Rom. VIII, 23.* & vniuerſa tantum ἐκ μέρους adſunt. *1 Cor. XIII, 9.* Paucis: *ſi dixerimus, quod peccatum non habeamus, decipimus nos ipſos, nec veritas eſt in nobis. 1 Ioan. I, 10.* * add. & *Pſalm. CXLIII, 2.* it. *Kohel. VII, 21.*

* Obſtare equidem videtur, quod idem Iohannes 1. *ep. cap.* III, 9. ſcribit: *omnis, qui natus eſt ex Deo,* ἁμαρτίαν οὐ ποιῶ, *peccatum non facit, quoniam ſemen ipſius in eo manet,* καὶ οὐ δύναται ἁμαρτάνειν, *& non poteſt peccare, quoniam ex Deo natus eſt.* At quod primo Ioannes dicit, eum, qui ex Deo natus, ἁμαρτίαν οὐ ποιῶν, id ex ipſa, quam beatus apoſtolus tenet, loquendi conſuetudine facile intelligitur. Aliud enim illi eſt, *peccatum habere*, aliud, *peccatum facere.* Illud regenitis etiam tribuit: hoc in eos cadere negat. Intelligit itaque, dum regenitos peccata facere negat, nentiquam peccata infirmitatis, ſed talia, quae proaereſin, voluntatem & ſtudium peccandi ſupponunt, per quae quis fit ſeruus peccati, *Ioan.* VIII, 34. Rationem addit, *quia ſemen eius manet in eo*, quod omnium rectiſſime de verbo Dei intelligitur, quod & alias ſemen vocatur, *Luc.* VIII, 11. *1 Petr.* 1, 23. *Iacob.* 1, 18. quanquam non deſint, qui hic per ſemen aut Chriſtum, aut ſpiritum ſanctum, aut gratiam diuinam, intelligere velint, ſine praeguanti tamen ratione. Verbum autem Dei dum in regenitis manet, dum per illud contra prauos motus carnis pugnant, hoc ipſo in peccata non conſentiunt, adeoque & peccata non faciunt, licet eorum inſultus patiantur, nec infirmitatum ſint immunes. At cum porro dicitur: οὐ δύναται, *non poteſt peccare*, nonnulli quidem, vt AVGVSTINVS de *nat. & grat. cap.* 14. idem hoc eſſe volunt, ac non *debet peccare*, alii, *non vult, habituali voluntate*, alii, *non poteſt peccare, quatenus ex Deo eſt, vel qua parte renatus eſt*, alii aliter. Verum a mente Ioannis haec aliena eſſe, quilibet ſtatim videt, ne de incommodis dicam, quae ex his explicationibus fluunt. Recte B. HVNNIVS noſter obſeruat, oſtendere velle Ioannem, ſtatum regenerationis, quem ille *renaſcentiam* vocat, & peccandi propoſitum ſic eſſe oppoſita, vt ſe mutuo ex

neceſſitate tollant, & deſtruant, & conſiſtere in eodem homine ſimul, eodemque tempore minime queant. *Proinde*, inquit idem auctor, *qui ex Deo natus eſt, quatenus is eſt renatus, & quamdiu renatus permanet, peccatum certe non committit, peccatum ſcilicet, contra conſcientiam, & ex deliberato animi propoſito conſilioque profectum. Immo non poteſt peccare modo iam explicato, vt ſcilicet ſimul peccet, ac nihilominus renatus maneat. Quin potius, quamprimum ex propoſito, ſciens volensque peccat, confeſtim renatus eſſe deſinit, &c.* Ita quidem HVNNIVS, quem etiam ſequitur ABRAHAMVS CALOVIVS ad *h.l.* Senſus itaque eſt, *non poteſt peccare, ὅτι ἐκ Θεοῦ γεγέννηται, quatenus vel quousque ex Deo natus eſt*, quamdiu ſcilicet in eo ſtatu manet atque perſiſtit. Ceterum ad imperfectiones ac infirmitates regenitorum comprobandas, vulgo adferri ſolet dictum illud *Prouerb.* XXIV, 16. *ſepties cadit iuſtus, & ſurgit.* Addunt nonnulli: *de die*, ac ſi Salomo dixiſſet, iuſtum quotidie ſepties, hoc eſt, ſaepius peccare. Quo quidem ſenſu hoece dictum a ROBERTO BELLARMINO allegatur *lib. 1. de gratia, cap. 5* Suntque etiam ex noſtris, qui illud ad peccata ſua, quae ſaepius perperam pro infirmitatibus vendirant excuſanda in ore habent. Verum illud *de die*, quod vulgarus interpres addit, vel *quotidie*, nec in textu ebraeo, nec LXX. interpretum Graeca, nec verſione noſtra Germanica habetur. Praeterea non de lapſu in peccata, ſed in calamitates, ſeu aduerſa fortuna iuſtorum, regi ſapientiſſimo ſermo eſt. Vocem *cadere* enim apud Salomonem non aliter accipi, eruditiſſimis viris obſeruatum eſt. In nouo quidem teſtamento, cadere interdum idem eſt, ac incidere in peccata grauiora, ſeu mortalia, conf. *Rom.* XI, 11. *Iacob.* V, 12. alibique. Sed abſonum eſſet, de iuſto hoc aſſerere, quod ſaepius in peccata mortalia caderet, & tamen iuſtus maneret. Mitto reliqua, de quibus conferendi MARTINVS GEIERVS ad *h.l.* item WOLFGANGVS FRANZIVS, de *interpret. orac.* 46. THEODORVS HACKSPANIVS, *not. bibl. p.* 458 Legendus etiam hac de re B PHILIPPVS IACOBVS SPENERVS, in libello Germanico elegantiſſimo, quo dicta quaedam ſcripturae ab abuſu hominum profanorum vindicat, *p.* 43. *ſeqq.*

§. IV.

Et ea quidem in omnibus mentis *facultatibus* conſpicitur *imperfectio*. Etenim ad intellectum quod attinet, quantumuis magna & excellenti quis inſtructus ſit cognitione, cognoſcit tamen tantum ἐκ μέρους, *1 Cor. XIII, 9.* δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι ib. *verſ. 12.* & voluntatis etiam quantumuis magna & excellens fuerit ſanctitas, ſubinde tamen ingeminandum illud Pauli: *quod volo bonum, non facio, & quod non volo malum, hoc facio. Rom. VII, 15. 19.* * Et ita quoque in reliquis facultatibus ſe res habet, quod ipſa quemlibet condocere experientia poteſt.

* Sunt, qui & his e Pauli verbis paſſim abutuntur, ac in iis carnalis ſecuritatis praeſidium quaerunt. Plane ac ſi cum apoſtolo comparandi ſint, vel in eos haec verba quadrent, qui nunquam ſerio ad obtemperandum mandatis diuinis, animum inducunt, & hinc ad turpia quaeuis, prauis earuis ſuae cupiditatibus, abripiuntur. Hunc abuſum cum alii videant, vt ei occurrant, in eam ingrediuntur ſententiam, Paulum hic neutiquam de ſe tanquam regenito, ſed de eo ſtatu, in quo ante regenerationem conſtitutus fuerit, loqui. Et ſane iam olim Pelagiani, hominem aliquem profanum, incontinentem, libidinoſum, non renatum, hica Paulo deſcribi, contendebant. Eamque ſententiam recentiores etiam quidam, Sociniani, Arminiani, aliique ſequuntur. Ipſe quoque AVGVSTINVS cum Pelagianis aliquando ſenſit, poſtea tamen mutauit ſententiam, & de ſeipſo, ceu regenito, Paulum loqui, demonſtrauit, hancque AMBROSII, HILARII, GREGORII, aliorumque fuiſſe ſententiam, oſtendit, *contra Iulianum, lib. 6. cap. 2.* Et vix aliter ſentire poteſt, qui ſecum expenderit, nullum adeſſe indicium, quo probari queat, aut de alio, quam de ſeipſo

ſeipſo, aut de ſtatu ſuo ante regenerationem loqui apoſtolum beatiſſimum. Porro, ſi cogitet, multa hic occurrere praedicata, quae in hominem irregenitum non quadrant, cuiusmodi ſunt, quod mala, quae faciat, odio proſequatur, quod non ipſe malum faciat, ſed in ſe habitans peccatum, quod delectetur lege Dei ſecundum interiorem hominem. Haec non ſunt hominis irregeniti. Nihil denique hic dicit apoſtolus, quod non de regenito intelligi queat, modo recte intelligatur. Cum enim dicit, quod *volo bonum non facio*, ſenſus eſt, quod volo perfecte, & ſine omni concupiſcentia praua, id non ea ratione ac illud volo, facio; ſed *malum* contra, quod in praua concupiſcentia ſeſe exerit, hoc facio, ſaltem concupiſcendo, dum prauas ita ſubigere concupiſcentias nequeo, vt non recurrant, imperumque in animum faciant. conf. B. SEBASTIANVS SCHMIDIVS, itemque ABRAHAMVS CALOVIVS, ad *h. l.*

§. V.

Immo in ſingulis regenitorum *actionibus* imperfectio quaedam conſpicitur. Etenim cum nulla actio perfecte bona dici queat, niſi exactiſſime, qua materiale, qua formale, intentionem ſcilicet, modum, finem, omnesque & ſingulas circumſtantias, cum lege conueniat, conf. *Matth. V, 44. 48. Deut. XII, 8. 32. Deut VI, 4.* collat. cum *Matth. XXII, 37.* & vero nulla actio regenitorum, tam exacte cum lege conueniat, omnibus & ſingulis imperfectionem adhaerere, manifeſtum eſt. conf. *Kohel. VII, 21. Rom. VII, 22. 23. Ebr. XII, 1.* * Interim, quantumuis imperfectae ſint bonae regenitorum actiones, propter fidem in Chriſtum tamen Deo placent, *Ebr. XI, 4. ſeqq.* adeo, vt in illis, qui per fidem in Chriſto Ieſu ſunt, ſiquidem non ſecundum carnem, ſed ſecundum ſpiritum ambulent, ὠδὲν ſit κατάκριμα, *Rom. VIII, 1.*

* Intelligendum hinc & diiudicandum B. LVTHERI noſtri effatum: *iuſtum in omni opere bono* (ob adhaerentem imperfectionem, & peccaminoſum defectum,) *peccare.* Quod non abſolute, ſed hoc, nec alio reſpectu, ab eo, aliisque, dictum, noſtrates paſſim contra Pontificios oſtendunt. vid. IO. ADAMVS SCHERZERVS, in *breuiario Hülſemanniano extenſo, cap. 12. p. 698.*

§. VI.

Ab imperfectionibus iſtis regenitorum, ita generatim ſpectatis, diſtinguimus eorum *infirmitates.* Liceat enim nobis hanc vocem in ſenſu ſpecialiori accipere, quae ceteroquin latius ſumpta, idem, ac imperfectio, denotare poteſt. conf. *Eſ. LIII, 4.* Non itaque quasuis ea intelligimus imperfectiones, aut generatim omnium hominum, aut ſpeciatim regenitorum, ſed eas, quae certis hominibus propriae ſunt: idque iterum duplici ratione.

§. VII.

Primo namque, ratione incrementi ſpiritualis conſiderari regeniti poſſunt: quo pacto alii in partu veluti ſunt, vt formentur in

Christo, *Gal. IV, 19.* alii, recens nati, *1 Petr. II, 2.* vel pueri in Christo, *1 Cor. III, 1. 2. Ebr. V, 13.* alii, iuuenes, alii patres, qui & perfecti vocantur, *1 Ioan. II, 13. 14. Ebr. V, 14.* Hos ergo si inter se contendamus, licet omnes imperfecti sint, speciatim tamen infantes, pueri, *infirmi* vocantur, si cum adultis, iisque, qui sensus iam exercitatos ad boni malique discrimen habent, conferantur, add. *Ephes. IV, 14.* it. *Es. XL, 11.*

§. VIII.

Deinde, contingere quoque potest, vt illi, qui iam firmitatem quandam ac robur spirituale consecuti sunt, iterum infirmitatem quandam contrahant, iique specialiori quadam ratione infirmi dicuntur, suntque instar calami contriti, & lini fumigantis, *Matth. XII, 20.* Eadem namque ratione res se habet in spiritualibus, vt in morbis corporalibus, qui eos interdum inuadunt, qui quam rectissime sibi valere videntur; vnde, qui antea robustissimi videbantur, mox attenuatis viribus, omnium sunt infirmissimi. conf. *1 Cor. X, 12. Gal. VI, 1.*

§. IX.

Sed non vna eademque fit ratione, vt adulti isti, & in fide confirmati, infirmitatem quandam iterum contrahant. Interdum enim propria quadam culpa, per incuriam aut negligentiam, eam contrahunt, dum sibi ipsis non satis attendunt, nec ea, qua decebat, cura euitant, quae animae periculum aliquod afferre poterant. Tales Galatae erant, nimis facile pseudapostolis aurem praebentes. *Gal. III, 1. 2. seqq.* add. *2 Cor. XI, 3.*

§. X.

Aliis rursus, praeter culpam suam, certe talem, quae proxima infirmitatis istius caussa dici queat, cum variis imbecillitatibus, colluctandum est; siue naturae corruptae vis ingens, & insultus vehementiores has afferant, siue Deo sapientissime ita permittente & dispensante illis eiusmodi quid obtingat, quo obsequium illorum exploret, & fidem illustriorem reddat. Et hi alias proprie *tentati* dicuntur, de quibus Paulus, *2 Cor. XII, 9.* & nos deinceps ex instituto.

§. XI.

Ex dictis vero facile intelligitur, quaenam sint *peccata infirmitatis* * quaenam contra *peccata malitiae.* Horum namque perspectum habere discrimen, ad hominum carnalium, peccata sua pro infirmitatibus venditantium, sophisma detegendum, plurimum refert. Id vero statim supponitur, infirmitatem non esse, nisi hominum regenitorum,

nitorum. Irregenitorum itaque peccata, etsi suos quoque gradus habeant, proprie tamen loquendo, non possunt dici infirmitates. Morbus namque & infirmitas non dicitur, nisi de homine viuo; mortuus autem, qualis est irregenitus, *Ephes. II, 1. Coloss. II, 13.* non est infirmus, sed vita prorsus caret.

* Infirmitates namque istae peccata sunt, & pro peccatis haberi debent. Quodsi pro peccatis habentur, ob eas anguntur etiam fideles, & si fieri posset, ab illis liberari cupiunt. Vnde in maximo errore versantur, qui hasce infirmitates adeo pro peccatis non habent, vt de iis nec doleant, nec folliciti sint, quo pacto ab iis liberari queant. Immo hoc ipso aperte produnt, se non intelligere, quid infirmitates regenitorum sint, & peccata sua proaeretica pro infirmitatibus venditare. Solent nonnulli errorem huncce tueri abusu turpissimo dicti apostolici, 2 *Cor.* XII, 9. *itaque multo libentissime gloriabor in meis debilitatibus, vt habitet in me fortitudo Christi.* Hinc enim concludunt, adeo de infirmitatibus (quo nomine peccata sua tegunt) sibi dolendum non esse, vt in iis potius gloriandum sit. Quo ipso & improbitatem & ignorantiam suam produnt. Non enim *morales* hic intelligit *infirmitates* apostolus, sed *phyficas*, morbos, & varia calamitatum genera. Id luculenter patebit, si ad antecedentia *vers.* 7. 8. attendamus. Quidquid enim alii de furculo infixo carni sentiant, omnium tamen verosimillima illorum est sententia, qui morbum aliquem dolorificum designari existimant, quo apostolus per interualla fuerit vexatus, quiue tantam *carni*, hoc est, corpori eius creauerit molestiam, quantam creare solet infixa carni spina. Ad hunce morbum aliae accedebant vexationes satanae, corporis adflictionem augentes. conf. HERMANNVS WITSIVS *meletem. Leidens. de gestis Pauli sect.* 3. §. 11. *pag.* 45. Hasce itaque calamitates intelligit Paulus, dum dicit, *se in suis gloriaturum infirmitatibus.* Idem in sequentibus clarissime explicat, dum statim subiicit: *proinde mihi placeo in infirmitatibus, in contumeliis, in rebus aduersis, in vexationibus, in angustiis pro Christo. Cum enim infirmus sum, tum fortis sum.* Nec inusitatum alias apostolo, externa quaenis, quae contemptum aut adflictionem adferunt, *infirmitatum* nomine designare. conf. 1 *Cor.* II, 3. 2 *Cor.* X, 10. XI, 28. 29. *Gal.* IV, 13. add. B. SPENERVS, *respons. theol. German. part.* 3. *cap.* 6. *art.* 2. *sect.* 40. *p.* 836. *seqq.*

§. XII.

Praeterea in eo, qui per infirmitatem peccat, voluntas adest contraria, vt *quod non vult malum*, hoc faciat, vnde, quod peccat, aliunde velut est, subitanea scilicet quadam adfectuum exorbitantia, aliisque caussis, quibus abripitur quandoque homo, & ad malum inuitus, captivi instar trahitur, ne, quod vult, bonum faciat. *Rom. VII, 29.* Vnde sequitur, quod infirmitas supponat pugnam, seu luctam carnis & spiritus, *Gal. V, 17.* per quam regeniti, etsi malo resistant, interdum tamen incautius agentes, nec rebus suis satis attendentes, plus, quam debebant, hosti concedunt. Quanquam & ignorantia interdum subesse queat, non tamen affectata, sed inuoluntaria, & pro conditione subiecti quodammodo inuincibilis, saltem difficulter superabilis. *1 Cor. VIII, 7. Luc. XII, 48. Gal. VI, 1.*

§. XIII.

Accedat autem, necesse est, seria istius peccati detestatio, ita quidem, vt homo per infirmitatem peccans, statim ac mentem subeat, se

ſe peccaſſe, ſerio hoc deteſtetur, doleat, poenitentiam agat, hinc nouas colligat vires ad fortius reſiſtendum in poſterum, ſeque gerendum prudentius, & precibus ad vires gratiae, quibus hoc efficere queat, impetrandas, Deum fatigare non deſinat. *Rom. VII, 24. 2 Corinth. VII, 11.*

§. XIV.

In applicatione cautiſſime procedendum: cum proni admodum mortales ſint, ſua peccata, quantumuis enormia, pro peccatis infirmitatis venditandi. Sed diiudicanda hinc quoque, & recte cenſenda, * quae ex ſcriptura ſacra adferri exempla ſolent, Dauidis Nabali iraſcentis, *1 Sam. XXV, 2. ſeqq.* diſcipuli illius, patrem ſepelire geſtientis, *Matth. VIII, 21.* apoſtolorum ſomnolentia oppreſſorum, *Matth. XXVI, 40.* eorundem, vt & diſcipulorum Emaunticorum incredulitate laborantium. *Luc. XXIV, 14. ſeqq. Marc. XVI, 14.*

* Praeterquam enim quod in peccatis malitiae, a peccatis infirmitatis diſcernendis, magna cautione opus eſt, nec ipſa peccata infirmitatis vnius ſunt generis, vti ſupra §. 8. 9. 10. dictum. Hinc & non vno eodemque loco habendi, qui per infirmitatem peccant. In exemplorum quoque illorum applicatione, diſpiciendum non tantum quid factum ſit, ſed & quis fecerit, & an illis aequiparandi ſint, qui eodem loco haberi volunt.

§. XV.

Et hinc etiam, quaenam *peccata malitiae* ſint, intelligere licet: omnia ſcilicet peccata proaeretica, & quae ex dominante adfectu pravo proficiſcuntur, qualia ſunt omnia peccata irregenitorum, itemque regenitorum ea, per quae ex ſtatu gratiae excidunt, & regeniti eſſe deſinunt. Vocantur etiam *mortalia*, quod mortem ſpiritualem partim ſupponunt, partim inferunt. Si enim peccatum ita comparatum eſt, vt arguat, prauum adfectum iam peruenisſe ad plenum dominium, homo eiusmodi ſpiritualiter mortuus merito cenſetur. De peccatis proaereticis idem cenſendum: palam enim, quod cum fide nullatenus conſiſtere queant. Eiusmodi fuit adulterium & homicidium Dauidis, abnegatio Petri, & alia. add. *Luc. XII, 47. 1 Ioan. III, 6. 8. 9. 2 Petr. III, 5.*

§. XVI.

Iam ſi quaeratur, an omnia fidelium peccata ſint infirmitates? id quidem, ſi peccata eiusmodi ſint, per quae ex ſtatu regenerationis non excidant, ita, vt peccata infirmitatis, opponantur peccatis malitiae & proaereticis, adfirmare nulli dubitamus. Qui enim ſecus ſentiunt, ſupponunt, fidem cum peccatis etiam grauioribus conſiſtere poſſe: * idque partim ideo, quod naturam fidei & regenerationis non intelligant, partim quod ſtatuant, eos, quos abſoluto quodam decreto ad aeter-

aeternam vitam praedeſtinauit Deus, fidem amittere non poſſe. Perperam quidem. Fidem namque omnino amiſit, & ex ſtatu gratiae excidit Dauid, factus quippe filius mortis, *2 Sam. XII, 5.* licet deinceps in ſtatum gratiae per veram poenitentiam reſtitutus ſit. add. *Ezech. XVIII, 24. 25. 26. Matth. XIII, 20. ſeqq. Ebr. VI, 4. ſeqq. X, 26. 27. 28. Rom. VIII, 12. 13. 2 Petr. II, 18.*

* Doctorum reformatae eccleſiae hanc eſſe ſententiam, conſtat: quo inductus etiam vir cetera doctiſſimus, IOHAN. HOORNBECKIVS in tractatione de peccatis infirmitatis, *theol. pract. lib. 8. cap. 12.* talia admiſcet, quae admitti non poſſunt. Mouet & is quaeſtionem hanc: *an omnia peccata fidelium ſint infirmitates?* & reſpondet: *ſenſu lato concedo, quatenus nunquam peccant, non reclamante parte ſui meliore, plus vel minus, magis tacite vel aperte, & vel in peccato, vel mox ad illud expergefacti: ſtricto autem nego: quia etiam in graue aliquod peccatum poſſunt incidere, quod infirmitas dici nequeat, & in ſcandalum manifeſtum: vti in actum idololatriae, ſcortationis, ebrietatis, abnegationis, & ſimilia.* At qui talia perpetrant, eos adhuc in fidelium ſeu regenitorum numero habendos, quis ſibi perſuadeat? *ſi, ſecundum carnem vixeritis,* inquit Paulus, *moriemini Rom. VIII, 13.* Num ergo vita & mors ſecum conſiſtere poſſunt? aut viuere ſimul aliquis ac mortuus eſſe? Secundum carnem autem viuere cenſendi ſunt, qui eiusmodi opera perpetrant. Haec enim ſunt fructus carnis, *Gal. V, 20. ſeqq.* de quibus diſerte Paulus, eos, qui talia perpetrant, in eiusmodi ſtatu eſſe, vt regnum Dei conſequi nequeant; *verſ. 21.* In tali ſtatu qui conſtitutus eſt, non habet fidem; adeoque non eſt regenitus. Sentiens autem forte HOORNBECKIVS, conſiſtere ea nullatenus cum veritate poſſe, varia equidem ad errorem hunc palliandum adfert: quae tamen vana ſunt & inania. *Quae delicta,* inquit, *adpello, & quamuis non aeque ſint malitiae peccata, ſunt tamen ſupra infirmitates.* Tertium itaque aliquid inter peccata malitiae & infirmitates, comminiſcitur. At non datur tertium. Aut enim retinent homines fidem, aut amittunt. Si retinent, ſunt peccata infirmitatis. Si amittunt, malitiae. Pergit equidem rem illuſtrare ſequenti ratione: *quemadmodum in corpore infirmitatem diſtinguimus a graui morbo, & hunc a morte: nam cum vita non ſolum infirmitas aliqua et κακεξία, ſed & morbus grauior poteſt conſiſtere, non autem mors: ſic & cum vita ſpirituali, non quotidianae tantum ſanctorum infirmitates, ſed paroxysmi aliquanto graniores.* Infirmitates ſanctorum ſuos habere gradus, concedimus. At opera carnis, quae qui committit, non poteſt intrare regnum coelorum, *Gal. V, 21.* quaeue mortem ſpiritualem inferunt, non poſſunt haberi pro infirmitatibus, aut morbis, quibuscum vita ſpiritualis conſiſtere queat. Cum iis, quae hactenus dixit, HOORNBECKIVS non ſatis cauſſae ſuae conſuluiſſe videretur, alia ratione hinc ſe expedire annititur. *Velim diſtingue,* inquit, *vt peccatum aliud ſit infirmitatis contra voluntatem; aliud voluntatis quidem, non autem totius: aliud denique deſtinatae malitiae, ex plena voluntate & voluptate peccandi. Quomodo intelligendum, quod de Dauide dicitur 1 Reg. XV, 5. quod fecit id, quod rectum erat in oculis Iehouae, neque receſſit ab omnibus, quae ipſi praeceperat, omnibus diebus vitae ſuae, praeterquam in cauſſa Vriae Hittaei. Nam nemo dubitat, quin & alias peccarit Dauid, ſed quae erant communes ſanctis infirmitates, de quibus Pſalm. XIX, 13. errores quis intelligat? abſolue me ab occultis. Verum illud in cauſſa Vriae, quia erat enorme facinus, ſcandalum, alios videlicet generis delictum, hinc inter reliqua excipitur, & notatur, & voluntatis quidem ſuis, non malitiae.* At non magis hac ratione, quam priori modo proficit vir doctiſſimus. Quae enim non ſunt peccata infirmitatis, mortalia ſunt, etſi in his quoque dentur malitiae gradus. Hoc vnicum enim ex dictis ſequitur, non autem, dari quaedam peccata voluntaria, quae cum fide conſiſtere queant. Ad Dauidem quod attinet, longe aliter de eius peccato iudicat Nathan prophera *2 Sam. XII, 7* collat. cum *verſ. 5.* aliter ipſe quoque Dauid, *Pſalm. L, 12. ſeqq.* Fons erroris, quod ad HOORNBECKIVM & alios eccleſiae reformatae doctores attinet, e hypotheſi, electos fidem & ſpiritus ſancti gratiam amittere non poſſe: contra quam paſſim noſtrates diſputant. Poſſe vero electos & renatos totaliter, hos etiam, ſi electi non fuerint, finaliter habeat amittere,

diſerte ſcriptura teſtatur. *Si iuſtus*, inquit Deus apud Ezechielem, *ſe auertat a iuſtitia ſua, & fecerit iniquitatem, in iniuſtitia, quam operatus eſt, morietur*; *cap. XVIII*, 26. conf. & *verſ.* 6.7.8.9. *Si ſecundum carnem vixeritis* (qui iam eſtis regeniti) *moriemini*, *Rom. VIII*, 13. add. *Matth. XXIV*, 12. 13. *Luc. VIII*, 13. 1 *Tim. I*, 5. 6. 19. Ne quid de exemplis variis dicam, quae hoc luculenter comprobant. Sed hae de re alibi ex inſtituto.

§. XVII.

Non itaque & illorum admittenda ſententia, ex eodem quippe, quod reiecimus, fundamento, fluens, * ex infirmitate peccare, qui deſtinato animo peccant. Qua in re iterum exemplo Dauidis abutuntur, cuius adulterium & homicidium, perperam pro peccato infirmitatis habent. Deſtinato vero animo, ſeu ex proaereſi, peccant, non tantum illi, qui deliberato animo ſecum conſtituunt, ſe peccatum aliquod, quod peccatum eſſe ſciunt, perpetraturos, quod forte non adeo multi faciunt, ſed illi quoque, qui occaſionem peccandi, quam euitare poterant, & debebant, non euitant, & ea conſectantur, per quae peccatis ſe irretitum iri, ſi non certo, certe probabili quadam ratione, perſpectum habent.

* Ex hypotheſi ſcilicet illa, poſſe peccata grauiora & proaereſica conſiſtere cum fide. Hac enim inductus HOORNBECKIVS hoc adfirmat, *theolog. praeſt. lib.* 8. *cap.* 12 *pag.* 156. Poſſunt tamen & alii in hunc ideo induci errorem, quod ignorant, quaenam ſint peccata infirmitatis, & eraſiſſima ſua peccata malitiae pro infirmitatibus habent. Quod proh dolor! longe eſt frequentiſſimum.

§. XVIII.

Quod ſi quaeras, an quis ex infirmitate, in idem peccatum (infirmitatis) recidere poſſit? ita ſane exiſtimo, * fieri id equidem poſſe, ſed illorum, qui relabuntur, praeſertim ſi ſaepius hoc fiat, ſtatum, ſi modo recte ſe habeat, periculo non carere: cum negligentiae cuiusdam in ſpiritualibus documentum ſit, defectumque vigilantiae, & zeli, in bono proficiendi, *Tit. II*, 14. arguat.

* Habituales, quae ante regenerationem in homine fuere, ad praua diſpoſitiones, vti ſenſim imminuuntur, ante mortem tamen penitus non tolluntur, ita fieri aliter non poteſt, quin ſubinde in motibus ex iis ortis admittat quaedam ex imbecillitate regenitus, quae admiſiſſe eum ſtatim poenitet. Quare, licet inuitus & praeter opinionem interdum in eandem incidat infirmitatem, magno tamen ob id ipſum dolore afficitur, neue id porro contingat, omni opere, quantum in viribus eius poſitum, annititur. At neutiquam hoc de relapſibus in peccata grauiora intelligendum, vti multi intelligunt, duplici illo, quod iam notauimus, principio falſo inducti. Primo quidem, quod peccata malitiae pro infirmitatibus habent. Qui hominum error vel inde intelligitur, quod relapſum in peccata in minimis ponant, nec vllo eam ob rem afficiantur dolore. Qui eo ſunt animo, ſtatim ſeipſos produnt, quod peccata ſua malitiae pro infirmitatibus habeant. Deinde & alterum hic recurrit principium, peccata malitiae non excutere fidem penitus, & poſſe conſiſtere cum gratia ſpiritus ſancti. Quo iterum inductus IO HOORNBECKIVS, *theol. praeſt. lib.* 8. *cap.* 12. *p.* 156. *ſeqq.* de relapſibus regenitorum in idem peccatum talia diſſerit, quae cum coeleſti

coeleſti veritate aperte pugnant. Nihil autem frequentius ad relapſus in peccata, immo peccata quaeuis excuſanda, adhibetur, quam illud Iacobi: πολλὰ γὰρ πταίομεν ἅπαντες cap. III, 2. Nec abnuo, hocce dicto iſtud probari poſſe, multis infirmitatibus regenitos obnoxios eſſe, & in eadem infirmitatis peccata eos quandoque incidere. Sed cauendum, ne in abuſum trahatur hocce Iacobi effatum: quod primo ab illis fit, qui ad peccata mortalia hoc ita referunt, ac ſi ab homine regenito non ſit alienum in eadem peccata grauiora cadere, vt tamen maneat regenitus: deinde ab illis, qui ad peccata leuiora, ſeu infirmitates iſtud ea ratione reſtringunt, vt eas pro peccatis non habendas, ſed peccata ſua natura venialia eſſe, euincant, qui & Pontificiorum error eſt. At, quod ad priorem errorem attinet, verum quidem eſt, quod homines irregeniti etiam hac ratione ſaepius labantur, ſeu eadem peccata grauiora repetant: quod vero Iacobus id hoc loco de regenitis doceat, eos in talia peccata ſaepius recidere poſſe, vt tamen regeniti maneant, perperam ſibi perſuadent, nec comprobari vlla ratione ex hocce textu poteſt. Quid enim? in multis labimur omnes? Ergo qui labuntur eodem loco habendi? ergo regeniti maneant, qui ex malitia labuntur? Poſterior inde profligatur error, quod Iacobo nequiquam conſtitutum ſit, excuſare peccata, (ſi etiam infirmitates fuerint) ſed naturae humanae imbecillitatem, fragilitatemque demonſtrare, vt hac ratione a cenſura ſeueriori in alios exercenda, nos auerteret. Adeo vero non excuſat peccata, vt potius *cap. II*, 10. diſerte docear, qui vniuerſam legem ſeruauerit, πταίσῃ δὲ ἐν ἑνί, *lapſus vero fuerit in vno*, omnium reum eum teneri. Legendus etiam de hocce dicto eſt, PHILIPPVS IACOBVS SPENERVS, in libello ſupra iam laudato, quo dicta ſcripturae quaedam ab abuſu profanorum hominum vindicantur, *p.* 485. *ſeqq.*

§. XIX.

Temeritatis vero notam non effugiunt, qui diuinae ſapientiae arcana rimantur, & cur Deus regenitos ſtatim ad eum perfectionis gradum non deducat, diſquirunt, vt omnis imbecillitatis immunes, non amplius in periculo amittendi ſalutem, verſentur. Hominum enim non eſt, diuini ordinis rationes cauſſasue a Deo exquirere. Interim ſatis patet, quod hac ratione hominibus in fide perſeuerantibus, ſuppeditetur occaſio, conſtantiam, patientiam, fortitudinem, aliasue virtutes demonſtrandi: quarum illuſtriora etiam deinceps a Deo conſecuturi ſunt praemia. Eaque in re Numinis etiam ſapientia, benignitas, potentia, gloria, eo luculentius conſpicitur. conf. *Rom. VII*, 24. 25. *2 Cor. XII*, 7. 8. *ſeqq.* Debebant etiam hac ratione homines prudentiam & circumſpectionem edoceri. *1 Cor. X*, 12. *Gal. VI*, 1.

§. XX.

Nec neceſſe eſt, vt prolixe explicemus, vnde iſtae infirmitates regenitorum oriantur. Non enim ex impotentia Dei renouantis, ſed ex incapacitate hominis, actionem Dei recipientis, eas originem habere, longe eſt manifeſtiſſimum. Agit autem Deus in regno gratiae, aeque ac in regno naturae, ſecundum certum ordinem: hinc, etſi ſecundum potentiam ſuam abſolutam, omnes imperfectiones ſtatim tollere poſſet, non tamen id facit ſecundum potentiam ſuam

ordinatam. Regeneratio itaque etiam hac in parte imitatur generationem naturalem, quod per certos gradus & aetates homini regenito crescendum & proficiendum sit, perfectio autem (scilicet graduum) ob remanens impedimentum, peccatum originale, non nisi in altera vita obtinetur. conf. *Rom. VIII, 3. VII, 14. 15.* Ex quibus locis luculenter patet, τὸ ἀδύνατον, perfecte implendi legem non a Deo, sed ab hominibus esse. * add. *Phil. III, 9. 10. 1 Cor. XIII, 9. 10.*

* Verba apostoli in loco priori clara sunt: τὸ ἀδύνατον τοῦ νόμου, ἐν ᾧ ἠσθένει διὰ τῆς σαρκός, *quod impossibile erat legi, quatenus infirmabatur per carnem, id Deus praestitit, per mortem filii sui.* Duo hic notanda, ἀδυναμία legis, & eius caussa. Τὸ ἀδύνατον legis erat, quod homo per eam iustificari, adeoque saluari non posset. Caussa erat infirmitas carnis, seu corrupta natura hominum. Ab hac itaque non a lege, multo minus a Deo ipso, ille defectus oriebatur. conf. *breuiarium* HVLSEMANNI *extensum, p. m. 702.*

§. XXI.

Quae praeter hominum culpam illis obtingunt sollicitationes ad malum, etsi generatim infirmitatum quoque nomine comprehendantur, speciatim tamen *tentationes* vocari, iam supra docuimus. De quibus vt eo rectius constet, tentationem vel *bonam*, vel *malam* esse, obseruandum est. *Bona* iterum vel *Dei* est, vel *hominis*: Dei, cum per crucem & calamitatem, aut alia ratione, hominum fidem, obsequium, & constantiam explorat, vt, quo haec fuerit illustrior, eo etiam ampliora eius consequantur praemia. *Gen. XXII, 1. Deut. XIII, 3. Psalm. XXVI, 2. CXXXIX, 23. 24.* Hominis tentatio bona est, qua aut seipsum aut alios rite explorat, vt defectus, qui forte deprehenduntur, emendentur, & profectus in bono promoueatur. *1 Corinth. XI, 28. 2 Corinth. XIII, 5.*

§. XXII.

Tentatio *mala* est, vel qua Deus ab homine, vel qua homines a se ipsis, aut ab aliis, ad facinus aliquod malum perpetrandum, tentantur. Prius non vna iterum fit ratione. Tentant enim homines Deum dubitando, aut non recte sentiendo, aut de prouidentia & voluntate eius, *Psalm. LXXVIII, 11. 18* aut de potentia eius, *2 Reg. VII, 2.* aut de iustitia eius, *Mal. III, 8.* aut denique de patientia ac longanimitate eius. *Rom. II, 4.* Speciatim huc illi pertinent, qui ordinem a Deo praescriptum, tum in regno naturae, tum in regno gratiae insuper habentes, eius tamen auxilium expetunt, & hac ratione experimentum velut prouidentiae & gratiae eius capere volunt, cum sapientiam eius ac iustitiam hoc ipso grauissime laedant. Ita seruatorem tentauit satanas, vt hac ratione tentaret Deum, *Matth. IV, 6. 7.* ita Deum tentant,

tentant, qui ſalutem cupiunt, nec tamen media ſalutis a Deo praeſcripta adhibere volunt. conf. *Act. XV, 10.* Haec vero tentatio, quam *actiuam* vocare licet, huius loci non eſt, non magis ac illa, quae ad hominum bonum tendit.

§. XXIII.

Supereſt itaque tentatio *paſſiua*, eaque ad *malum*, qua homines ad peccata varia irritantur atque ſollicitantur. Vt adeo hoc nomine veniant cupiditatum prauarum, vitiorumque, praeſertim eorum, ad quae homo alias per naturam aut conſuetudinem, aut alias cauſſas, pronus eſt, irritationes, a carne, mundo, & diabolo profectae, vt ad peccata varia, corde, ore & opere perpetranda inducatur, quibus tamen vera fide munitus reſiſtit, easque vincendo fortior euadit, & in fide magis magisque confirmatur, corroboraturue. conf. 1 *Cor. VII, 5. 1 Tim. VI, 9. Iacob. I, 13.14.* Et hanc tentationem in oratione dominica deprecamur, rogantes Deum, ne inducat nos in tentationem. *Matth. VI, 6. Luc. XI, 4.* Huic ne ſuccumbamus tentationi, orandum eſt, atque vigilandum. *Matth. XXVI, 41. Marc. XIV, 38. Luc. XXII, 40. 46.*

§. XXIV.

Solent equidem, cum de tentatione ſermo eſt, etiam tentationes bonae, quibus Deus homines tentat, eaeque tum *externae*, vti ſunt omnis generis adflictiones & calamitates, quae piis a Deo immittuntur, tum *internae*, quorſum praeſertim, *deſertiones ſpirituales*, pertinent, in cenſum venire; ſed rectius forte haec omnia ſub *crucis* nomine comprehenduntur, & inter media, quibus, per accidens licet, hominum in ſtudio ſanctitatis profectus promouentur, ſuum ſibi locum poſtulant.

§. XXV.

Tentationibus illis, de quibus nobis nunc ſermo eſt, certo reſpectu & *irregeniti* & *regeniti*, at utrique diuerſo modo & intuitu, praecipue tamen regeniti, obnoxii ſunt. Infideles ita tentantur, vt hoſtibus ſuis victas dent manus, aut non niſi craſſioribus cupiditatibus & incommodum aliquod temporale allaturis, reſiſtant. Immo non tam ſub tentatione ſunt, quam ſub poteſtate ſatanae & dominio peccati. *Actor. XXVI, 18. Coloſſ. I, 13.* Interim magis magisque excoecari, captivari, ac peccatorum vinculis conſtringi poſſunt, ne *irradientur lumine gloriae euangelii Chriſti, 2 Cor. IV, 4. ac mentis ſanitatem recipiant ex diaboli laqueo. 2 Tim. II, 26.*

§. XXVI.

Nobis de *regenitis* hic ſermo eſt, * quorum tentationes proprie hoc nomine veniunt. Etſi enim ex ſtatu irae in ſtatum gratiae translati ſint, nunquam tamen non inſultus carnis, diaboli, ac mundi experiuntur, *1 Petri. V, 8. Epheſ. VI, 12. 13. Gal. V, 17. Rom. VII, 14. ſeqq.* Tantum vero abeſt, vt hiſce tentationibus, ſiue ſubtiliores ſint, ſiue craſſiores, cedant, vt acriter potius renitantur, & per fidem eas vincant, *1 Ioan. V, 4.*

* De irregeniris, quod ea, qua dictum, ratione obnoxii ſint peccatis, & poteſtati ſatanae, nullum eſt dubium: etſi *inſultus* illi, quibus ſuccumbunt, forte minus proprie tentationes dicantur. Et licet carnis ſuae ac mundi laqueis vel maxime irretiti teneantur, diaboli tamen magnam in eos eſſe poteſtatem, nemo negauerit. Hinc impietatis, quae in eiusmodi hominibus deprehenditur, auctor diabolus paſſim in ſcriptura innuitur. Sic Iudas a diabolo incitatus fuit ad prodendum ſeruatorem, *Ioan. XIII*, 2. Petrus, *ſatanam cor Ananiae impleuiſſe*, dicit, *vt ſpiritui ſancto mentiretur, Act. V*, 3. Paulus Elymam vocat *plenum omni dol, & omni aſtutia, filium diaboli. Actor. XIII*, 10. Colligas hinc, inſultibus diaboli, quibus mediate & immediate homines aggreditur, impios obnoxios eſſe, iisque facile, dum nulla in iis vis eſt reſiſtendi, ſuccumbere. Quod autem ad pios & regenitos attinet, quos proprie tentari diximus, cum omnibus hoſtium ſuorum inſultibus reſiſtant, in eo quidem omnes conveniunt, quod multiplici ratione a carne propria, & mundo, etiam a diabolo, mediate tententur. Sed an immediate etiam pii a diabolo tententur, ſeu an diabolus immediate pravas in illis cogitationes excitare queat? Id quidem eſt, de quo nonnullos inter ſe diſputare video. Qui affirmant quaeſtionem, ad dicta varia & exempla ſcripturae ſacrae prouocant. Sic ſeruator ipſe dicit, diabolum reuerti in *domum ſcopis mundatam & ornatam*, hoc eſt, hominem iuſtificatum ſanctificatumque, *Matth XII*, 44. ſed & de apoſtolis ſuis ſeruator ait: *ecce! ſatanas expoſtulauit vos, vt cribraret vos, ſicut triticum. Luc. XXII*, 31. Hoc namque de ſuggeſtionibus & perturbationibus animae internis, a diabolo proficiſcentibus, intelligunt. Huc porro exemplum Petri referunt, quem ſatanam Chriſtus vocauit, quod parcere ſibi dominum iuſſiſſet, ne acerba iſta, quae praedixerat, pateretur, *Matth. XVI*, 23. Denique & Dauidis exemplum vrgent, quem a ſatana impulſum legimus, ad numerandum populum Iſraelis & Iudae, *2. Sam. XXIV*, 1. collat. cum *1 Paralip. XXII, 1.* Ego vero etſi de re ipſa non dubitem, immediate quoque per prauas cogitationes a diabolo tentari homines pios poſſe, dubito tamen, an ex hiſce, quae allata ſunt, locis, id ſolide euinci queat. Inde enim, quod ex ſatanae inſtinctu aut incitatione aliquid factum dicitur, non ſtatim ſequitur, id factum eſſe ex immediata ſuggeſtione diaboli, aut eum adfectibus hominum aliisque cauſis, quae ſe offerebant, non vſum ad certas in iis excitandas cogitationes. Quidquid vero huius ſit, de quo diſputari forte in vtramque adhuc partem poſſet, nihil obſtat, quo minus immediate etiam in piorum animis prauas cogitationes excitet infernalis genius. Si enim hoc facere non poſſet, hoc aut inde oriretur, quod ſpiritus aliquis hac ratione in mentem hominis agere non poſſet, aut quod Deus ei hoc non permitteret. Prius ſi adſumas, ſequetur, quod nec in impiorum animas agere infernalis genius, aut prauas in illis immediate excitare cogitationes queat. Quod tamen non conceditur. Poſterius contra ſi placeat, probandum fuerit, quod nunquam hoc permittat Deus. Immo cum generatim permittat Deus, vt infernalis genius vexet quandoque & adfligat pios, cur hoc quoque non aliquando permittere queat, nulla ratio patet. Hoc interim certum, ſine Numinis permiſſione hic nihil agere malignos ſpiritus poſſe. Actum profecto eſſet cum humano genere, ſi, quae vellet, diabolus agere poſſet. Sed hac de re deinceps.

§. XXVII.

§. XXVII.

Cauſſae tentationum harum ſunt *diabolus, caro noſtra*, & *mundus*. * Diabolus, tum *mediate* homines tentat, tum *immediate*, mouendo intellectum, phantaſiam, voluntatem, adfectus. *1 Petr. V, 8. Epheſ. VI, 12. 13.* ** Huc ſpeciatim pertinent *ingeſtiones & ſuggeſtiones diabolicae*, ſeu cogitationes impiae & blaſphemae immediate a diabolo excitatae, in quibus rite ab aliis tentationibus diſcernendis, circumſpectione opus eſt.

* Ἐνέργειαι; hoc exprimit B. LVTHERVS noſter: *eſt autem triplex tentatio, videlicet carnis, mundi & diaboli. Siquidem in carne verſamur, ac veterem Adamum humeris noſtris circumferimus; hic ſuis mouetur adfectibus, & nos ſubinde prouocat ac pellicit ad turpitudinem, ad ſocordiam, ad crapulam, ad ingluuiem, ad auaritiam & fraudulentiam, ad decipiendum & defraudandum proximum, & vt in ſumma dicam, ad omnes prauas cupiditates, quae natura nobis inſitae ſunt, quaeque in nobis ſaepe numero excitantur ab aliis, videlicet ſodalibus, perniciosis exemplis, audiendo & videndo, quae non raro vel Dauidis animum, vel ſi vſpiam adhuc fuit incorruptior, poſſint inflammare & corrumpere. Deinde huic ſuccedit mundus, a quo & dictis & factis offendimur, & plane ad iracundiam ac impatientiam compellimur. Atque vt ſummatim virtutes mundanas perſtringam, hic nihil aliud videre eſt, quam odium & inuidentiam, inimicitias, ſimultates, iurgia, vim, iniurias, perfidiam, vltionem, maledicentiam, conuitia, contumelias, ſuperbiam & inſolentiam, nimio ornatu, honore, iactantia atque potentia ſemet efferentem, vbi nemo poſterioret ferre ſuſtinet, ſed reliquos omnes ſua pompa poſt ſe relinquere ſtudet. His ſuccenturiatus accedit nunc diabolus, paſſim inſtigans ac prouocans. Verum praecipue in his perturbandis occupatus eſt, quae ad conſcientiam & ſpiritualia negotia pertinent, nimirum vt ex aequo & verbum & opera Dei ventis & auris, quod dicitur, committamus, & contemnamus, vt a fide & charitate nos auellat, & in ſuperſtitionem, prauam noſtri fiduciam, & cordis indurationem, aut in extremam deſperationem, & Dei abnegationem & execrationem, aliaque innumera & deteſtanda piacula iterum nos praecipitet. Hi iam ſunt laquei & retia, immo potius illa ignita tela, quae nequaquam caro & ſanguis, verum diabolus in corda humana omnium venenatiſſime torquet & iaculatur*; in *catechismo maiori, form. concord.* inſerto p. 529. 530. Videtur hic LVTHERVS tres hasce tentationum cauſſas obiectis quodammodo, & effectibus peculiaribus discernere, quod apertius adhuc, licet alia ratione, facit BERNHARDVS, de *conſcientia*, *opp. pag.* 171. *Omnibus*, inquit, *cogitationibus cordium humanorum quatuor ſpiritus loquuntur aſſidue, ſpiritus mundi, ſpiritus carnis, ſpiritus diaboli, ſpiritus Dei. Spiritus mundi loquitur vana, & ipſe tunc loquitur cordi noſtro, cum vanitatem diligimus, cum de vanitate laetamur, cum delectamur in vanitate. Spiritus carnis loquitur, cum mollia carni & ſenſibus carnis appetimus, cum eius curam in deſideriis & voluptate perficimus. Spiritus diaboli loquitur, quando & amara cogitamus, & aſpera proferimus, triſtes in nobis, aliis iraſcentes, ingrati, inuidi, ſine affectione, ſine federe. Spiritus Dei loquitur, quando dulcia meditamur & loquimur, hilares nobis & proximis, in omni dulcedine & bonitate ſolliciti ſeruare vnitatem ſpiritus in vinculo pacis. Hae ſunt conſcientiae, hae cogitationes conſcientiarum, hi ſpiritus loquentes in cogitationibus noſtris.* Similia apud alios paſſim legere licet. Non tamen id ita intelligendum puto, ac ſi certum genus tentationum carni, aut mundo, aut diabolo tribuendum ſit. Aliter enim ſe rem habere, facile deprehendet, qui haec paulo accuratius conſiderauerit. Nullum enim reuera eſt tentationum aut prauarum cogitationum genus, quod non caro ſeu corrupta hominum natura excitare queat. Sic, quae mundo tribuit BERNHARDVS, ex ambitione hominum originem ducunt, & quae diabolo aſſignat, hominum auarorum & melancholico temperamento praeditorum ſunt quodammodo propria. Nullum praeterea eſt temere tentationis genus, cui etiam mundus, ſeu obiecta extra nos poſita, occaſionem ac fomitem non praebeant, quippe quae ita comparata ſunt, vt alia ambitionem, alia voluptatem, alia denique auaritiam irritare queant. Nullum denique eſt, ad quod diabolus

non concurrat, qui non tantum ad amara, aspera, tristia, sed ad vana, inania, ludicra, turpia, obscoena, hominem incitat. Tres itaque istae caussae tentationum ita sibi inuicem velut subordinandae sunt, vt nulla sit tentationis species, cui non ipsa caro nostra originem dare queat. mundus tum concurrit per obiecta externa hominem irritando, & eas maxime prouocando cupiditates, ad quas iam ceteroquin natura sua homo pronus est. Diabolus ordinarie mundo & carne ad homines tentandos vtitur, occasionem & hominis imbecillitatem callide in rem suam vertens. Quo pacto autem extraordinarie opus suum peragat, ex dicendis constabit.

[a] Diabolum inter tentationum caussas recte referri, nemo negauerit, nisi qui cum BALTHASARE BECKERO, euidentissima scripturae sacrae dicta summa & incredibili impudentia peruertere, & in alienum detorquere sensum, ausus fuerit. Proinde id saltem obseruo, tentationes a diabolo excitatas ideo a nonnullis *spirituales* dici. Docet id praeter alios B. CHRISTIANVS CHEMNITIVS, theologiae quondam in hac academia professor, & sacrorum antistes, in dissertatione de *tentationibus spiritualibus*, §. 4. Spirituales nimirum, obseruat, dici tentationes, quia *proueniunt a spiritibus malis, prout clare vocantur, Matth. XII*, 43. *τὰ πνεύματα πονηρὰ, item τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, Ephes. VI*, 12. Addit tamen, spirituales etiam eas dici, quia primario petunt animam hominis, vt morbi spirituales, non vero corpus; item quia occupentur in oppugnandis praesidiis spiritualibus, seu eripiendis iis, quae ad spiritualem hominis vitam pertinent, qualia sunt, verbum Dei, sacramenta, fides, pietas, & vita christiana, & denique quia non nisi armis spiritualibus repelli possunt. Hoc sensu omnes omnino christianorum tentationes erunt spirituales: eum nulla earum sit, ad quam diabolus non concurrat, nulla, quae non animum praecipue adficiat, nulla, quae non vitae spiritualis periculum adferat, & armis spiritualibus repelli debeat. Nonnulli itaque, ni fallor, speciatim eas tentationes spirituales vocant, cum varia de rebus diuinis dubia cogitationesue impiae & blasphemae, in animis regenitorum oriuntur. Quod ipse, quem laudauimus, auctor, innuere videtur, cum inter tentationes spirituales eminere ait, *profundam incredulitatem, blasphemiam, & sollicitationem ad desperationem & κατεξουσίαν.* Nec dubium, quin diabolus speciali quadam ratione ad has tentationes concurrat: etsi neutiquam corrupta hominis natura excludenda sit, quae ad omnia ista tentationum genera aliquid conferre potest. Sed semperne cum natura hic agat, diabolus, an vero seorsim aliquando & absque naturae concursu? id quidem est, de quo dubitari posset. Prius haud obscure adfirmat HIERONYMVS ad *cap. V. Matth. vers.* 19. *T. 5. opp. p.* 31. *de corde*, inquit, *exeunt cogitationes malae. Ergo arguendi ex hac sententia sunt, qui cogitationes a diabolo immitti putant, & non ex propria nasci voluntate. Diabolus adiutor & incensor malarum cogitationum esse potest, auctor esse non potest. Sin autem semper in insidiis positus leuem cogitationum nostrarum scintillam suis fallitiis inflammauit, non debemus opinari, eum cordis quoque occulta rimari: sed ex corporis habitu & gestibus aestimare, quid versemur intrinsecus. Verbi gratia, si pulchram mulierem non crebro viderit inspicere, intelliget, cor amoris iaculo vulneratum.* HIERONYMVM & alii hac in re sequuntur. Sed refragatur AVGVSTINVS, sententiamque contrariam defendit. Nimirum *tract.* 62. in Ioannem, scribit: *Prius intrauerat satanas in Iudam immittendo in eor eius cogitationem, qua traderet Christum: nunc autem post panem, intrauit in eum, non ad hoc, vt alienum tentaret, sed vt proprium possideret.* Cuiusmodi & alibi passim. Recte autem rem omnem expedit B. CHRISTIANVS CHEMNITIVS, obseruando, tentationes diaboli non esse vnius eiusdemque generis. Quasdam enim *immediate* ab eo profiscisci, quas ipsemet hominibus suggerat, iisque animos illorum adfligat, cuiusmodi erat seductio Euae, *Gen. III*, 4. & proditio Iudae, *Ioan. XIII*, 2. quasdam autem *mediate* ab eo oriri, mediante videlicet concupiscentia, seu labe originali, tanquam eius malo semine, eaque vel mota ex sese, (adhuc, aut a mundo excitata) vel mota & incitata a diabolo, *l. c.* §. 11. Et sane, si vel Iudae tantum exemplum consideremus, dubium non est, quin immediate homines tentet, variasque cogitationes illis suggerat, & ad cupiditates praua incitet. Cum vero nulla cogitatio praua temere nominari queat nullaue cupiditas praua, quae non a corrupta hominum natura originem habere possit, namque & haec ad impias etiam & blasphemas cogitationes, ad

varia

varia de rebus diuinis dubia incitare aliquem poteſt, praeſertim ſi ante conuerſionem eius, modi peccatis aliquis indulſerit, vti ex ſequentibus conſtabit, dubium inde oritur: qua igitur ratione ſuggeſtiones illae, quae immediate a diabolo oriuntur, ab illis, quae a carne & corrupta natura, adeoque mediate, ab eo proueniunt, dignoſci queant? Rem hanc diiudicatu eſſe longe difficillimam, nemo non agnoſcit. Intellexit hoc IOANNES BONA, cardinalis, vir non indoctus, dum ingenue, *de discretione ſpirituum cap. 4. p. m.* 561. pronunciat, nos *immiſſiones per angelos malos, a cogitationibus ſiue affectionibus, quae ex nobis oriuntur, indubitanter diſcernere non poſſe*; interim non deeſſe tamen, cenſet, *probabilia quaedam ſigna & coniecturas, quibus illae ab iſtis ſecernantur.* Signa eiusmodi probabilia haec eſſe putat: *illa, ad quae mouemur a principio intrinſeco, libere inchoamus, proſequimur, perficimus, libere intermittimus & abiicimus, & cum ſtatus praeſens exigit, ad ea nos excitari experimur. Illorum vero, quae ab extrinſeco aduenerunt, nec initium eſt in noſtra poteſtate, nec facile poſſumus progreſſum impedire, animum etiam ex improuiſo plerumque praeoccupant, nulla praeſenti cauſſa praeexiſtente.* Praeterea & has regulas ponit: *principio extrinſeco tribuendi ſunt motus, qui vires naturales ſuperant, quia natura ſeipſam non excedit: illi quoque forinſecus immitti cenſentur, quos impetu quodam quaſi aliunde immiſſos patimur, nam motus naturae placidiores eſſe ſolent: a foris item ſunt, cum nulla in nobis diſpoſitio, nulla praecedens occaſio, nullus humorum exceſſus, nulla perturbatio inueniri poteſt, cui adſcribantur.* Haec non equidem contemnenda prorſus ſunt, etſi in adplicatione cautiſſime procedendum ſit: quemadmodum & ab auctore pro coniecturis tantum venditantur. Fallere enim haec ſigna poſſe, manifeſtum eſt. Quidam motus, per naturam & conſuetudinem aliasue cauſſas, tanta pertinacia recurrunt, vt plane in hominis poſitam poteſtate non ſit, libere eos inchoare aut intermittere, etſi fortiter per vires gratiae contra eos pugnare queat; interdum motus quidam naturae vires excedere videntur, qui eas tamen non excedunt, eo quod naturae vires nobis non ſatis cognitae ſint & exploratae: ſed per naturales quoque cauſſas fieri poteſt, vt impetu quodam certi motus in nos fiant, quemadmodum & diſpoſitio, aut occaſio, aut cauſſa quaedam motum aliquem producens, aut ad illum aliquid conferens, tam occulta eſſe poteſt, ut nos prorſus lateat. Recte itaque ipſe BONA addit: *Hoc item obſeruandum, ſaepe multa diabolo tribui, quae deprauatae ac perturbatae naturae germina ſunt. Corporum enim conſtitutio, & humorum praeſertim melancholici exuperantia, prauaeque conſuetudines, ac ſubitaneae perturbationes grauiſſimas efficiunt commotiones, adeo, vt multi a malo ſpiritu obſeſſi & poſſeſſi perperam exiſtimentur, qui nonniſi naturali morbo exagitantur. Idem accidit in bonis motibus. Nam ferno aetatis & complexionis, ingenii acumen & vehemens apprehenſio varios adfectus aliquando excitant, lachryma & ſuſpiria, altiſſimos animi ſenſus & cogitationes, ecſtaſes quoque & alienationes, quae cum a cauſſis naturalibus oriantur, ab ignaris tamen diuino ſpiritui adſcribuntur.* Cautiſſime itaque in tentationibus diabolicis diiudicandis & diſcernendis, procedendum. De modo quoque, quo diabolus prauas cogitationes ſuggerat, varia diſputari ſolent. IO. BONA, cardinalis, quem laudauimus, de modo, quo angeli boni loquantur & illuminent, iuxta ſcholaſticorum placita, prolixe diſſerit, de *diſcretione ſpirituum cap. 10 p. m. 623 ſqq.* quae certo modo ad malos ſpiritus adplicari poſſunt. Sed ittiram & ſuperuacuam, quae his diſquirendis impenditur, operam eſſe, exiſtimo. Cum enim nobis perſpectum non ſit, quo pacto mens noſtra in corpus agat, quaue ratione varios in eo excitet motus: etſi, quod excitet, dubitari nequeat: multo minus exploratum erit, quo pacto ſpiritus in ſpiritum & mentem noſtram agat, cogitationesue aut motus, quos cupit, excitet, etſi, quod excitet, aut excitare poſſit, dubio careat. Vt vero in mentem pariter ac corpus vis quaedam ſpirituum bonorum pariter ac malorum eſt, ita omnes etiam mentis facultates, intellectum, phantaſiam, memoriam, voluntatem, adpetitum, adfectus, illis obnoxias quodammodo eſſe, vt tamen pro ipſa facultatum diuerſitate, diuerſimode quoque in hominem agant, eſt credibile. Nec enim a natura aut indole ſpiritus hoc abhorret. Legendus de his omnibus CHRISTIANVS CHEMNITIVS aliquoties iam a nobis laudatus *l. c. §. 12 ſeqq.* Interim limitatam hic valdeque circumſcriptam eſſe ſpirituum malorum aeque ac bonorum potentiam, arbitramur, vt ea ſaltem hic agere queant, quae Deus permittit.

mittit. Hoc iam ORIGENES bene obſeruauit, qui paſſim hac de re verba facit, in *opere contra Celſum*. Sic, cum docuiſſet, Deum daemonum opera, vt carnificum, ſubinde in iudiciis exercendis, vti, addit, *daemones ſemper quidem nocendi eſſe cupidos, ſed non ſemper poſſe laedere, eo quod prohibeantur*; καὶ μὲν βαλόμενοι τοῦτο ποιεῖν, οὐκ ἀεί γε δυνάμενοι, διὰ τὸ κωλύεσθαι. *lib.* 8. *p. m.* 398. & quibusdam interiectis, *p.* 400. *itaque ne nos quidem negamus, multos eſſe in terra daemones, ſed fatemur, eos eſſe, poſſequt multum in malos, propter eorum malitiam*, μηδὲν δὲ δύνασθαι πρὸς τοὺς ἐνδυσαμένους τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀναλαβόντας ἰσχὺν πρὸς τὸ ἀντιστῆναι πρὸς τὰς μεθοδείας τοῦ διαβόλου, καὶ μελετῶντας καὶ τὰ ἐκείνων παλαίσματα, *ſed nihil poſſe in eos, qui ſe induerunt armatura Dei, acceperuntque robur ad reſiſtendum circumuenire ſe conanti diabolo, meditati eiusmodi certamina; vt qui ſciunt, non eſſe nobis luctam aduerſus carnem & ſanguinem, ſed aduerſus principatus, aduerſus poteſtates, aduerſus huius mundi rectores, aduerſus nequam ſpiritus huius aëris.* Similia & *p.* 424. *habet: nos quoque quoties Dei permiſſu tentator poteſtatem perſequendi nos accipit*, (ὅτε μὲν ἐπιτρέπει ὁ Θεὸς τῷ πειράζοντι, δὺς ἐξουσίαν τὴν τοῦ διώκειν ἡμᾶς) *perſecutionem patimur: quoties autem Deus nos nihil pati vult, in mundo infenſo nobis mirabiliter pacem habemus, & confidimus in eo, qui dixit: bono animo eſtote, ego vici mundum.* Legi etiam hac de re meretur CASSIANVS, in *collationibus patrum*, *collat.* 7. *cap.* 20.

§. XXVIII.

Carnis nomine omnes inclinationes & diſpoſitiones prauae, intellectus, voluntatis, imaginationis, adpetitus ſenſitiui & adfectuum, ex peccato originali, vel conſuetudine aliisque cauſſis ortae, nouis veniunt, quae cum in motus actusue prauos erumpere geſtiunt, homo ab iis tentari dicitur. conf. *Gal. V, 17. ſeqq. Rom. VII, 14. ſeqq.* Atque hoc eſt, quod Iacobus dicit, tentari hominem, ὑπὸ τῆς ἰδίας ἐπιθυμίας ἐξελκόμενον καὶ δελεαζόμενον *cap. I, 14.* vbi tamen per τὴν ἰδίαν ἐπιθυμίαν non excluduntur cauſſae externae, mundus atque diabolus.

§. XXIX.

Mundi nomine, omnia obiecta, quae in hac rerum vniuerſitate continentur, & cupiditates hominum irritare poſſunt, decora, vtilia, iucunda, intelligimus, quorum quo maior ampliorque eſt numerus, eo maiori per ea periculo homo eſt expoſitus, vt, quocunque ſe conuertat, laqueos velut conſpiciat, quibus irretitus, detur in praeceps. conf. *1 Ioan. II, 15. 16.* add. *1 Tim. VI, 9. 2 Tim. II, 26.* interim obſeruandum, non omnia obiecta eodem omnes afficere modo, & hinc per quaedam nonnullos tentari, per quae alii non tentantur: magis quosdam tentari per haec, quam per alia. Nec illud praetermittendum, tres iſtas, quas indicauimus, tentationum cauſſas, plerumque equidem concurrere, interdum tamen vnam magis vim ſuam exerere, quam aliam. Sed plura de iis in ſequentibus.

§. XXX.

Tentationes, de quibus nobis hic ſermo eſt, documenta ſunt humanae infirmitatis. Hoc de illis, quae a carne oriuntur, poſitum eſt extra controuerſiam. Documento enim ſunt, habitare in nobis pecca-

peccatum. *Rom. VII, 20.* Diaboli etiam & mundi, nulla in nos poteſtas aut efficacia eſſet, niſi caro noſtra ceu fomes, tentationes illorum exciperet. * Longe alterius itaque indolis fuerunt tentationes, quibus tentari potuerunt, & tentati ſunt homines ante lapſum, ſeu primi parentes. Hi enim, integris adhuc naturae viribus, tentationibus externis ita reſiſtere potuiſſent, ſi mediis a Deo conceſſis rite vti voluiſſent, vt nulla inde labes adſpergi menti eorum potuiſſet, aut infirmitatis nota in illis deprehenſa fuiſſet. Tentationibus autem externis, cum internarum immunes eſſent, ſua ipſorum culpa ſuccubuerunt. conf. *Gen. III.* coll. cum *Ioan. VIII, 44. 2 Cor. XI, 3. 1 Tim. II, 14.*

* Diiudicari hinc etiam quaeſtio poteſt, quae a nonnullis moueri ſolet: cum omnes tentationes ſpirituales ſint peccata, cuius ſint peccata, ſeu cuinam imputati debeant? Prius enim, quod omnes tentationes ſint peccata, ex dictis conſtat. Quis enim cogitationes prauas, motus prauos, prauasque cupiditates, peccata eſſe negaret? De poſteriori autem dubitari poſſit, ad homini imputari debeant illi motus, iſtaeue cogitationes, quae a diabolo excitantur? Namque de illis iterum, quae a carne hominis proueniunt, nullum eſt dubium. Sed quod ad illas attinet, quae a diabolo excitantur, diſtinguendum iterum inter eas, quas mediate excitat, & quas immediate excitat. De illis, cum peccatum originale corruptamque hominis naturam ſupponant, nulla iterum eſt controuerſia, quod ſint peccata hominis, illique in iudicio diuino imputari queant. Quod ſi ex illarum numero ſint, quae immediate a diabolo excitantur, rurſus diſpiciendum, an conſenſus aliquis, aut delectatio accedat, aut an renitentia & repugnantia contra eiusmodi tentationes ſatis acris ſit & ſeria. Enimuero ſi ex parte hominis nulla accedat delectatio, nullus adſit conſenſus, nulla renitentiae remiſſio, aut ſimile quid, tum quidem peccatum illi imputari nequit: ſeu tum non hominis, ſed diaboli eſt peccatum, etſi ſaepiſſime ſibi perſuadeant tentati, tentationes iſtas a ſe ipſis, non a diabolo, eſſe. Et hoc ſenſu, tentationes eiusmodi, non hominis ſed diaboli peccata eſſe, adſerit, eamque ſententiam prolixe tuetur B. CHRISTIANVS CHEMNITIVS, in *laudata diſſertatione, de tentationibus ſpiritualibus, §. 33. ſeqq.* Raro tamen, quae hominum eſt imbecillitas, euenire exiſtimo, vt non ex parte hominis etiam vitium aliquod ſeu defectus accedat, cuius tamen ſtatim per fidem in Chriſtum veniam impetrant, vt in illis μὴ ſit κατάκριμα. *Rom. VIII, 1.* Qui tentationum ſuarum, quae interdum non vna ratione illis imputari queunt, culpam ita in diabolum transferunt, vt omnem a ſe amoliantur culpam, falluntur turpiter, & recte reprehenduntur ab AVGVSTINO: *Multi ſic confeſſionem peccati fugiunt, vt ipſum ſatanam accuſent, ſe autem nihil mali feciſſe dicant. Et cum caſtigantur aliqui, & dicitur eis, quare hoc feciſtis? reſpondent, quia diabolus hoc fecit. Non eſt enim vnde plus gaudeat diabolus, niſi quando homo dicit, quod ipſe faceret, vt peccaret. Quando enim dicit, diabolus hoc fecit, non ſe accuſat: & tum peccata ſua diſſimulat confiteri, indulgentiam non meretur accipere. Reſpondet ergo & dicit: diabolus hoc fecit, quaſi reuera traxerit eum diabolus, aut violentiam fecerit. Suadere enim & ſollicitare poteſt, cogere omnino non poteſt. Et ideo, cum per Dei adiutorium in poteſtate tua ſit, vtrum conſentias diabolo, quare non magis Deo, quam ipſi, obtemperare deliberas? &c. tom. 10. opp. p. 439.*

§. XXXI.

Tametſi autem tentationes in ſtatu poſt lapſum inſignem humanae naturae imbecillitatem arguunt, per accidens tamen vſus inde ali-

quis & commodum ad illos, qui tentantur, redundat. Campum enim ampliſſimum exercendi fidem, patientiam, aliasque virtutes chriſtianas, fidelibus ſubminiſtrant; vigilantiam ſpiritualem intendunt; humilitatem conſeruant, & experientiam gignunt ſpiritualem; qua qui inſtructus eſt, eo rectius ſibi aliisque conſulere poteſt. conf. *2 Cor. XII, 7. Rom. V, 4.*

§. XXXII.

Magna tentationum eſt varietas, vt earum iniri numerus non poſſit. Nihil tamen obſtat, quo minus certae earum claſſes conſtituantur. Quod ex cauſſa efficiente, illarum quaedam diuerſitas procedat, ex dictis iam intelligitur. Alia enim *diaboli*, alia *carnis*, alia *mundi* eſt; in aliis hae cauſſae, ſed diuerſimode, concurrunt. Carnem ſi ſpectes, alia eſt intellectus, alia voluntatis, alia phantaſiae, & ſic porro; mundi autem tentationes totuplices ſunt, quot ſunt obiecta, cupiditates mortalium mouere apta.

§. XXXIII.

Quod ſi modum ſpectes, alia tentatio eſt *interna*, alia *externa*: alia *permanens*, alia *tranſiens*, alia velut per interualla *recurrens*, ſuosque habens paroxyſmos. Sed cumprimis tamen notanda eſt diuerſitas tentationum, quae ex obiecto prouenit: cumque res aliae intellectum moueant, aliae voluntatem, diuidi poſſunt in *theoreticas* & *practicas*.

§. XXXIV.

Theoreticae tentationes vel circa *credenda* verſantur, vel circa *agenda*. Quae circa credenda verſantur, ad omnia theologiae doctrinaeque chriſtianae capita ſe extendunt; in quibus dubium, aut pronitas ad diſſenſum a veritate, in intellectu hominis regeniti oritur, cui tamen acriter per arma ſpiritualia, ſpeciatim per preces & verbi diuini meditationem, reſiſtit, donec animum iterum confirmet.

§. XXXV.

In ipſo limine theologiae ſe ſtatim offert doctrina de *ſcriptura ſacra*, de qua vt dubia varia & ſcrupulos etiam hominibus piis iniiciat diabolus, omni opera annititur. In hoc enim fidei fundamento, ſi quis titubet atque vacillet, reliqua prope a ruina abſunt. Hinc videas, ſubinde per prauas cogitationes, dubiam atque ſuſpectam reddi mox θεοπνευστίαν ſcripturae ſacrae, eiusque diuinam auctoritatem, mox veritatem aut ſanctitatem, mox integritatem & perfectionem, mox perſpicuitatem & verum atque genuinum ſenſum, & quae ſunt reliqua, idque diuerſimode pro diuerſa hominum conditione, qui aut occaſionem in haec accuratius inquirendi nanciſcuntur, aut ea deſtituuntur.

§. XXXVI.

§. XXXVI.

Occasionem eiusmodi circa scripturam sacram tentationibus, plerumque suppeditant, abusus rationis in diuinis; praeposterа rerum diuinarum tractatio; defectus humilitatis & languor in precibus; lectio inordinata librorum profanorum, praesertim eorum, qui varia dubia circa scripturam mouent; praua curiositas, & ignorantia eorum, quae ad prima christianae religionis elementa pertinent; defectus studii, quo quis per legitimam scripturae tractationem vim eius diuinam percipere, & ita per internam conuictionem de auctoritate eius diuina certus reddi possit, & quae alia sunt eiusdem generis.

§. XXXVII.

In articulo de *Deo* non minus variae suboriri tentationes possunt, tum circa existentiam, tum circa attributa diuina. Et circa attributa quidem diuina eo facilius oriri possunt, quo latius eorum vera cognitio per omnem vitam christianam, vsum suum diffundit. Sed & quo magis improba hominum vita per ea coarguitur, eo libentius ea suis attemperata vellent cupiditatibus; cum negare ea, aut vocare in dubium, non sustineant. Exemplo esse potest *sanctitas & iustitia Dei*, quam cum & ratio & scriptura sacra summam esse demonstret, proni tamen homines sunt, ad credendum, eam tantam non esse, vt de quibusuis peccatis euitandis eos sollicitos esse oporteat. Hinc variae cogitationes, diuinam prorsus labefactantes iustitiam. *Misericordiam* gratiamque Numinis, ex suo itidem plerique metiuntur adfectu, arbitrioue, aut coarctantes eam vltra, quam par est, aut dilatantes & extendentes cum iustitiae imminutione. Cogitationes, quae id suadent, grauissimae in regenitis sunt tentationes. De *omnipotentia* pariter censendum. Haec cum vel absoluta sit, vel ordinata; subinde illam prae hac mallent homines, ordinis omnis impatientes, subinde de vtraque desperantes, in se pariter ac Deum iniurii sunt Quae vero huc ducunt cogitationes, a praua mortalium indole excitatae, tentationes istae sunt, de quibus hic loquimur.

§. XXXVIII.

Mysterium *Trinitatis*, quod in diuina essentia veneramur, vti supra captum rationis est: ita hanc sub fidei iugum mittere & in obsequio continere, difficultate interdum non caret, praesertim apud illos, qui litteras eiusmodi colunt, in quibus plurimum se valere, ratio putat. Inde vero contingit, vt apud fideles etiam & regenitos in hocce praecipue coelestis doctrinae capite frenum veluti mordeat, & anfractus disponat, ex quibus, nisi in tempore in ordinem redigatur,

vix eluctari queat. Interim subinde & cum eiusmodi tentationibus hominibus colluctandum est, quibus tamen eo felicius resistunt, quo magis corruptae rationis indolem, exploratam atque perspectam habent.

§. XXXIX.

Tentationibus eiusmodi in articulo de Deo, occasionem iterum suppeditant, peccata habitualia similia, quibus forte tentatus ante conversionem indulsit; librorum profanorum curiosa nimis lectio; conversatio cum improbis; conceptuum de rebus diuinis ad nostram indolem, atque adfectus accommodatio, rationis corruptae nimia aestimatio, & neglectus eam redigendi in ordinem, & quae alia sunt eiusdem generis.

§. XL.

Inter opera diuina eminet *prouidentia:* quam quo religiosius venerari debebant homines, eo maiori turpiorique crimine in occasionem demonstrandi mentis rationisque impotentiam saepius vertunt. Cum enim raro admodum res hominum ita fluant, vt eas fluere sibi vellent, promissimi sunt ad accusandam prouidentiam, siue eam omnino negent, siue in fatum aliquod commutent, siue, quae summa est impietas, ad minimum tacite iniustitiae cuiusdam arguant. Hos naturae rationisque corruptae insultus etiam pii viri quandoque experiuntur, in magnis praesertim calamitatibus constituti, suggerente, & ignita eiusmodi tela iniiciente in animam satana, num forte sui curam omnem abiecerit Deus? an nulla rerum humanarum cura tangatur? num ineluctabile forte aliquod premat fatum? confer. *Psalm. LXXIII, v. 15. 16.*

§. XLI.

Oriuntur eiusmodi tentationes, ex iniqua operum diuinorum cum nostris actionibus aut adfectibus comparatione; ex amore securitatis, quia vellemus forte, ne Deus omnium curam gereret; ex metu & seruili animi dispositione, qua ad fatum & absolutam necessitatem fingendam homines proni sunt; ex causarum rerumque naturalium & spiritualium ignoratione, quas tamen nos scire putamus, aut, cum a nobis nesciuntur, adesse negamus, vnde multa fato fieri credimus, quae aut ex accidente fiunt, aut etiam iuxta efficaciam causarum secundarum at latentium & nobis ignotarum.

§. XLII.

Vt Deus finis obiectiuus theologiae est, ita formalis est, ipsa *beatitudo aeterna*, cui *damnatio aeterna* opponitur: ad vtramque per

mor-

mortem temporalem introitus patet, quam *mortuorum resurrectio & consummatio seculorum* sequitur. In his omnibus, vt variae impiorum hominum sunt hallucinationes, aut negantium, quae hominibus post mortem expectanda sunt, aut extenuantium ea, aut erroneos crassosque de illis sibi conceptus formantium, ita vt similes quandoque praeter voluntatem, in piorum mentibus oriantur scrupuli, contingere potest. Idque inde maxime, si forte aliquid aut ex statu seruili, aut securitatis, illis adhaereat, vel per consuetudinem aliasque causas, non semper rectos sibi forment de rebus diuinis conceptus.

§. XLIII.

Vt de *peccato*, tum *originali*, tum *actualibus*, erroneas animo concipiant notiones, proni admodum natura sua sunt homines. Philautia enim intime omnium cordibus insidens suadet, vt minime tam malos se esse putent, ac aliis forte videantur. Hinc primo peccatum extenuant: quod in iis conspicere licet, qui peccatum originale, aut omnino negant, aut intimam saltem, quae inde prouenit, naturae corruptionem inficiantur. Deinde culpam, exemplo primorum parentum, *Gen. III, 12. seqq.* lubentissime a se amoliuntur, tanta interdum impudentia, vt Deum ipsum autorem causamque peccati facere non dubitent. Saltem principium aliquod independens mali vellent, in quod omnem mali culpam transcriberent, aut fatum aliquod vel absolutum decretum comminisci. Ad has cogitationes, cum natura omnes proni sunt, pii quidem & sancti fortiter iis resistunt, & diuinae scripturae testimoniis repellunt, impedire tamen nequeunt, quo minus earum vel inuiti insultus quandoque patiantur.

§. XLIV.

Et istae quidem circa doctrinam de peccato, tentationes, ex duplici potissimum fonte procedunt. Aut enim ad statum securitatis natura proni sunt mortales, aut ad statum seruitutis, metusque seruilis. Si prius sit, cogitationes peccata extenuantes facile suboriuntur; sin posterius, grauitatem peccati exaggerant, sed ea ratione, vt aut culpam eius a se amoliantur, aut maiora esse credant, quam vt remitti possint,* & tum ad desperationem ac consilia violenta prolabantur. Accedunt tamen rursus aliae causae, rationis abusus, praeiudicia varia, studium tranquillandi mentem & conscientiam, neglecto ordine diuino, & aliae.

* Inter omnes tentationes, quas homines pii experiuntur, vt frequentissimas, ita longe periculosissimas esse, quae circa doctrinam de peccatis oboriuntur, iam pridem obseruatum est prudentioribus. Nemo enim facile reperietur, qui non iis sit obnoxius, siue sua natura ad extenuanda, siue ad exaggeranda peccata pronus sit. Et licet prius forte frequentius

contingat, vtrumque tamen summo periculo hominem exponit, dum alterum ad securitatem, ad desperationem alterum ducit. Illorum insuper haec est, conditio, vt periculum fere ignorent, aut tantum id esse non credant, horum, vt difficulter medicinam admittant. Quo vero magis a peccatis aliquis abhorret, eo frequentius posteriori ratione a diabolo tentatur. Hinc B. LVTHERVS noster, *desperatione*, inquit, *tentantur fere omnes homines, & quanto pii magis sunt, tanto crebrius hoc satanae telo petuntur.* Idem porro egregie addit: *hic, quid aliud facias, quam vt dicas, scio me baptizatum, & promissam mihi a Deo propter filium gratiam? Haec promissio non mentietur, etiamsi in exteriores tenebras abiiciar. Itaque haec Dei voluntas non est, quam mibi proponit satan, sed tentat me eo modo Deus, vt adparent, quid in corde meo absconditum sit, non quod Deus id ignoras, sed quod ego ignoro, & ipse hac occasione in me vult conterere, caput serpentis. Cor enim hominis inscrutabile est, & φρόνημα, seu sensus carnis, est inimicitia erga Deum, nec intelligit haec, nisi per verba legis, qua occiditur caput serpentis, vt nos viuificemur, sicut scriptura dicit: deducit Deus ad inferos, & reducit: in Genes. cap. XXII. p. 271.* Antea etiam bene obseruauerat, si eum variis calamitatum generibus hominibus conflictandum, dum in earum causas inquirunt, & in peccata sua incidunt, tum maxime eos irae diuinae vim persentiscere, & ad murmur contra Deum, immo odium Dei, concitari, quae rectissima ad desperationem via est.

§. XLV.

Vltima theologiae pars, *de mediis perueniendi ad salutem* adeoque de *gratia vniuersali*, de *Christo seruatore*, eiusque *officiis*, de *fide in Christum*, de *conuersione & regeneratione, iustificatione*, ceterisque praecipit. In hisce primo nonnulla iterum occurrunt, quae supra rationem sunt: hinc per scrupulos negotium sibi homo faceret, nisi mittere sub iugum fidei rationem didicerit. Ceteroquin, quae in his occurrunt dubitationes tentationesque, ad duas fere reuocari classes possunt. Oriuntur enim aut circa rem ipsam, aut circa applicationem. Sic de gratia Dei vniuersali, aliquis cogitans, dubium animo, non recte informatus, concipere posset, an omnes omnino homines Deus saluos fieri velit, Deinde an ipse speciatim ex illorum numero sit, quos saluos esse cupiat? Pari ratione, de conuersione cum sermo est, an contritio, an & quae fides ad eam requiratur? dubitare quandoque mens infirma potest: tum, an poenitentiam ipse egerit, an fidem habeat? * an regenitus sit? an vero ex illorum numero, qui se conuertere adhuc debeant? & ita in reliquis sese res habet.

* *Tentatio fidei*, inquit B. LVTHERVS, *est maxima & grauissima, quoniam fides debet reliquas tentationes vincere; colloqu. mensalib. p.* 224. Consentientes hac in re sibi facile habet theologos quoslibet praestantissimos, qui longe miserrimam illorum conditionem esse agnoscunt, qui fidei defectu se laborare existimant, qui non percipiunt, aut sentiunt in se fiduciam in Deum, sed putant, se ab eo, vt iusto iudice, derelinqui, eumque gratiam suam sibi denegare. De eiusmodi tentationibus locutum censent Dauidem, *Psalm. LXXXVIII, 15. Quare domine abominaris animam meam, abscondis faciem tuam a me,* & *vers. 17. in me transierunt irae tuae, & terrores tui constrinxerunt me. Circumdederunt me, sicut aqua, toto die circumdederunt me simul.* Immo FRIDERICVS BALDVINVS de hisce tentationibus speciatim interpretatur illud Pauli: *in omnibus sumite scutum fidei, quo possitis omnia tela nequissimi ignea exstinguere. Ephes. VI, 16. Tela satanae*, inquit, *sunt*

sunt tentationes eius de gratia Dei, (hoc est, an gratia Dei ad nos pertineat, an eius per fidem simus participes?) *quae non semper scindunt, sed instar ignis lente penetrant, & grauissime excruciant, dubitationibus de Deo: extinguuntur autem scuto fidei, quae nos de fauore Dei certificat, & dubitationes tollit.* Quomodo hisce tentationibus obuiam eundum sit, eleganter explicat MARTINVS CHEMNITIVS, ostendens, in iis non *experientia & sensu*, sed *verbo diuino*, standum esse; in *iudicio de cont ouer sijs quibusdam* p. 49. Quae repetit, qui itidem ex instituto hac de re disserit, CHRISTIANVS CHEMNITIVS, in *dissertatione* aliquoties laudata, de *tentationibus spiritualibus*, §. 41. Huc etiam, ni fallor, referenda, sed recte quoque intelligenda sunt, quae passim mystici, de statu hominum omnis solatii diuini expertes, tradunt. Fidei enim sensus, vt pacem, gaudium, plenissimumque solatium secum coniunctum habet, ita contra si sensus ille fidei absit, imo homo putet se fide omni plane destitutum, non potest non solatii omnis defectus, tristitia, & summa miseria oriri. Et hoc est, quod *desolationes* nonnulli vocant, quas *consolationibus* opponunt, de quibus ex instituto IO. BONA, de *discretione spirituum cap.* 13. Sed hoc addendum, quod defectus aliquis fidei, vel etiam sensus fidei, interdum culpa hominum contingat, quorsum pertinent, quae §. *sequenti* 46. dicimus; interdum praeter hominum culpam eiusmodi quid illis contingit, Deo ipso huncce gratiae suae effectum retrahente tantisper & cohibente, quod hominum saluti id expedire videt: & tum hae tentationes ad eas referendae erunt, quas Deus ipse, ad hominum commoda promouenda, illis immittit, de quibus supra diximus.

§. XLVI.

Sed harum quoque tentationum caussa plerumque in corrupta hominum indole quaerenda. Circa ipsa enim salutis media, tum haud raro dubia oriuntur, cum iis ita vt decet, homines vti nolunt. Alium itaque salutis ordinem, aliam viam cupientes, facile sibi persuadent, eam, quae illis proponitur, non recte se habere, ad dubia hinc, & scrupulos admittendos proniissimi. Deinde ad applicationem quod attinet, saepius contingit, vt media non applicauerint, de quibus an rite applicauerint? dubitant. Et hi pro irregenitis adhuc & impiis, non autem pro tentatis habendi. Quod si vero constat, eos omnino mediis hisce legitime vsos, habendosque pro conuersis, regenitis, iustificatis, tum in quadam animi pusillanimitate, aut signorum gratiae ignoratione, similibusue intellectus aut voluntatis imbecillitatibus, caussa tentationis quaerenda; nisi extraordinarie ita a satana tententur, permittente quidem Deo, idque ad fidem illorum eo illustriorem reddendam.

§. XLVII.

In hisce omnibus, de quibus hactenus diximus, tentationibus, caute admodum & circumspecte procedendum. Primo quidem, ne profanorum hominum aut hypocritarum dubia, quae, vt peccatis suis faueant, formant sibi ipsis atque fingunt, pro tentationibus habeamus. Deinde si medelam illis adferre velimus, in caussas & fontes illarum inquiramus. Hisce enim non sublatis, vix quidquam in curandis eiusmodi morbis proficies. Tum demum ex scriptura sacra adhibenda argu-

argumenta ſolida, ſelecta, cuiusque ſtatui & indoli accommodata, quibus dubium omne, ſcrupulusue, ex mente eius eximatur.

§. XLVIII.

Vt autem circa credenda, ita & circa *agenda* dubia quandoque & tentationes oriri poſſunt. Regulae quidem generales, & praecepta vniverſalia, tam clara ſunt & perſpicua, tam luculenter in ſcriptura ſacra, & recta ratione fundata, vt ſanae mentis vix eſſe cenſeatur, qui ſibi circa ea dubium aliquod mouere velit. At ad ſpecialia vbi fuerit deuentum, praeſertim, vbi adplicatio ad ſingulas actiones inſtituenda; tum ob circumſtantiarum variarum concurſum, res interdum tam obſcura & perplexa euadere poteſt, vt quid faciat quis, aut intermittat, merito ambigat. Id quod ſaepiſſime euenire, infinita illorum teſtantur opera, qui de caſibus conſcientiae praeceperunt. Poſſetque id exemplis in officiis hominis erga Deum, erga ſeipſum, erga alios, demonſtrari, niſi facile vnicuique talia occurrerent, & quotidiana experientia ea ſuppeditaret.

§. XLIX.

Magna tamen hic ſubinde ſe prodit hominum improbitas, & hypocriſis deteſtanda. Qui enim inuiti legibus obſequuntur, maxima vbique circa eas mouent dubia, ſi qua forte ratione ab illarum vinculo ſe liberare queant. Improbi itaque & ſtulti ſunt, non tentati. Et huic hominum ſtultitiae maximam partem inſeruiunt, qui quam operoſiſſime ingentia de caſibus conſcientiae concinnarunt volumina. Caute ergo & hic incedendum, & ſi qua forte ſubeſt hypocriſis & improbitas, ea detegenda & redarguenda: quod ſi reuera tentatio quaedam ſit, in cauſſas eius rurſus inquirendum. Dubium enim non eſt, quin maximam partem ex auaritiae, aut ambitionis, aut voluptatis reliquiis, ſimilibusue cauſſis oriatur. Hiſce vero rite peractis, dubia quaeuis & ſcrupuli ſolide ex verbo diuino tollendi ſunt & diſſoluendi.

§. L.

Et ad intellectum quidem pertinent ea, quae hactenus diximus. Voluntas non minus plurimis grauiſſimisque obnoxia eſt tentationibus, quas *practicas* nobis vocare liceat. Eo vero nomine nobis veniunt omnes motus praui voluntatis & adpetitus ſenſitiui, ſiue ſua ſponte recurrentes, quod homo antea iis indulſiſſet, ſiue per internam vel externam obiectorum repraeſentationem excitati; qui vti legi diuinae repugnant, ita reuera peccata ſunt, quibus tamen homo regenitus per fidem & verbum acriter reſiſtit, donec eos vincat.

§. LI.

Tentationum eiusmodi, vti magna iterum & fere infinita eſt varie-

varietas, ita commode ad certas classes reuocari possunt, idque non vna ratione. Namque cum istae tentationes maximam partem ex peccatis, quibus ante conuersionem deditus homo fuit, oriantur, primo quidem tot illorum classes constitui possunt, quot sunt *vitia cardinalia*, vt aliae ex ambitione, aliae ex auaritia, aliae ex voluptatis cupiditate oriantur. Licet enim haec vitia homo regenitus vicerit, ne amplius dominentur, *Rom. VI, 12.* impedire tamen nequit, quo minus erumpere subinde gestiant, idque ea maxime ratione, qua iis antea deditus fuit, sed tamen vt resistat iis, eosque motus fortiter reprimat.

§. LII.

Rursus si ex *obiectis officiorum*, quae homines praestare tenentur, varietatem aestimes, vt peccata, ita & tentationes aliae erunt quoad hominis officia erga Deum, aliae quoad officia eius erga seipsum, aliae quoad officia erga alios. Eodem res redibit, si secundum ordinem praeceptorum decalogi incedas, motusque, quibus quisque contra singula eius praecepta, sollicitatur, consideres.

§. LIII.

Si contra *primum praeceptum* vt peccet homo, tentatur sollicitaturue, per omnes prauae philautiae motus, per inordinatum rerum creatarum amorem, per languorem in amore Numinis, per metum seruilem, aut filialis metus defectum, seu propensionem ad securitatem, per defectum fiduciae & acquiescentiae in voluntate Dei, per defectum abnegationis sui, humilitatis item & patientiae, & motus his contrarios, quibus ad superbiam & impatientiam in rebus aduersis, incitatur.

§. LIV.

Quoad *secundum praeceptum*, tentantur homines per motus pravos ad cogitationes impias, blasphemasque de Deo rebusque diuinis; item ad sermones inconsultos & inconsideratos de iisdem: tandem ad verbi diuini, sacramentorum, aliarumque rerum diuinarum, quae magnam venerationem illis iniicere debebant, contemptum, ac vilipendium. Porro huc pertinent omnes motus praui, quibus ad neglectum officii circa preces, gratiarum actiones, iuramenta, item ad omne genus superstitionis, hominis incitantur.

§. LV.

Ad *tertium praeceptum*, si vitam suam homines exigunt, tentari subinde se animaduertent, per adfectus motusque varios ad cultum

diuinum, tum publicum, tum priuatum, aut intermittendum, aut non recte administrandum, & ea aut agenda, aut intermittenda, quae Numinis praescripto aut e diametro repugnant, aut secundum illud fieri omnino debebant.

§. LVI.

Eodem modo se res habet in praeceptis, quae *secunda decalogi tabula* complectitur. Mox enim ad obsequium superioribus denegandum, certe officiorum illis debitorum intermissionem; mox ad iram, odium erga alios, inhumanitatem, immisericordiam, atque amoris defectum; mox ad intemperantiam, libidinem, lasciuiam; mox ad opes illicita ratione acquirendas, & auaritiam exercendam; mox ad obtrectationes, mendacia, falsiloquia, similiaque peccata per motus varios atque adfectus prauos sollicitari homines videas, aut hoc in te ipso deprehendas. His omnibus accedunt, variae concupiscentiae species, quae licet non eo tendant, vt in actus prauos erumpant, ipsa tamen, quae in his quaeritur, delectatio, vt summe vituperabilis est, ita motibus etiam omnibus ad concupiscentiam nos irritantibus, ceu tentationibus grauissimis, resistendum est.

§. LVII.

Quae a rebus aduersis oriuntur tentationes piorum, etsi huc non spectent, prouti supra * iam obseruatum, cum quae iis a Deo immittuntur, calamitates, eo comparatae sint, si modo iis recte vtantur, vt in vitae sanctitate, virtutibusque magis magisque proficiant: occasio tamen hinc quandoque eiusmodi tentationum, de quibus nobis hic sermo est, peculiaris oritur. Cum enim excitare fidem, corroborare fiduciam, confirmare patientiam debeant: ipsorum hominum subinde culpa & infirmitate contingit, vt ad murmurationem, incredulitatem, diffidentiam erga Deum, desperationem, & alia peccata sollicitentur. Cumque varia sint adflictionum & calamitatum genera, variae quoque & diuersae hinc oriuntur tentationes, aliae *pauperum*, aliae *aegrotorum*, aliae *infamiae & contemptus laborantium*, aliorum aliae.

* §. 24.

§. LVIII.

Ceterum, dum tentationibus hisce resistit homo regenitus, & fortiter obluctatur, oritur inde *lucta carnis & spiritus*, quam regenitis passim scriptura tribuit. Quae quidem lucta carnis & spiritus a pugna rationis & adpetitus sensitiui, maximopere differt. Illa enim in regenitis tantum deprehenditur, *Rom. VII, 15. VIII, 7. Gal. V, 17.* haec vero in irrege-

irregenitis etiam locum habet. *Rom. II, 15.* Diuersi etiam vtrobique sunt hostes, & milites, qui hostibus resistunt. In pugna enim rationis & adpetitus sensitiui, adfectus naturales ex repraesentatione honesti, decori, laudis, poenae, praemii per rationem excitati, pugnant cum adfectibus & propensionibus crassioribus, ad peccata grauiora, & externa homines impellentibus. * In lucta contra carnis & spiritus, *spiritus*, animus illuminatus, fide ornatus, viribus gratiae instructus, pugnat contra propensiones & adfectus prauos quoscunque, etiam subtiliores, ad eiusmodi peccata tendentes, quae in se quidem satis grauia sunt, sed subinde ab hominibus irregenitis, ne quidem pro peccatis, saltem leuissimis, habentur.

* Ita namque pugnam illam rationis & adpetitus sensitiui intelligendam esse, iam supra docui *cap. 1. sect. 6. not. ad §. 4. circa finem.* Ceterum, qui hic in diuersum abeunt, & discrimen, quod inter pugnam rationis & adpetitus sensitiui, ac luctam carnis & spiritus intercedit, tollunt aut negant, in duplici politi sunt discrimine. Nonnulli namque, cum in scriptura sacra luctam carnis & spiritus commemorari audiunt, per carnem *corpus*, & per spiritum *animam* intelligunt, existimantes, eam intelligi pugnam, quae sit inter corpus, seu motus quosdam corporeos, & animam. Haec Anabaptistis tribuitur opinio, & in Valentinianis, Marcionitis, Manichaeis, aliisque haereticis veteribus notatur, originemque trahere videtur ex gentilium philosophorum, speciatim Platonicorum & Stoicorum, decretis, qui omnis mali & labis culpam in corpus & materiam transferebant, & ex corporis commercio animam contaminari existimabant. AVGVSTINVS hoc ita exprimit: *ex terrenis artubus moribundisque membris fieri affici animas opinantur, vt hinc eis fiant morbi cupiditatum, & timorum, & laetitiae, siue tristitiae; de ciuitate Dei, lib 14. cap. 5.* Alii contra luctam hanc vt carnis & spiritus ita interpretantur, vt per spiritum *rationem*, seu superiorem, vt loqui solent, animae facultatem, per carnem vero *adpetitum sensitiuum*, seu facultatem inferiorem, intelligant. Ita ex pontificiis quidam hac de re philosophantur, cum Pelagio aperte naturae tribuentes, quae adscribenda erant gratiae. Verum ad priorem quod attinet sententiam, ea statim corruit, si quid *carnis* nomine in scriptura sacra veniat, attendamus. Errant namque magnopere, qui ea voce ipsum & quidem solum corpus denotari putant, cum de carnis & spiritus lucta sermo est. De carne enim ita loquitur apostolus, vt non tantum concupiscere, sed & sapere, intelligere, velle, similesque actus ei tribuat, qui vtique non solius corporis sunt, sed & mentis. Conf. *Rom. VIII, 5. seqq.* Praeterea carnis nomine apostolus, quidquid in homine repugnat spiritui sancto, eiusque operationi, siue corpus sit, siue anima, complectitur, & ad *veterem hominem* refert: vti contra, quidquid ductum spiritus sancti sequitur, eidemque obsecundat, id ad spiritum refert, *hominique noui* nomine & titulo indigitat. Opera denique carnis, quae Paulus *Gal. V, 19 20.* recenset, neutiquam tantum sunt corporis, sed vel maxime etiam opera mentis; vti iam pridem obseruauit AVGVSTINVS, *lib. 14. de ciuitate Dei cap. 2.* Explicaturus enim ibi, quid sit, *secundum carnem viuere, in operibus*, inquit, *carnis, quae manifesta esse dixit, eaque commemorata, damnauit, non illa tantum inuenimus, quae ad voluptatem pertinent carnis, sicuti sunt fornicationes, immunditiae, luxuriae, ebrietates, commessationes, verum etiam illa, quibus animi vitia demonstrantur a voluptate carnis aliena. Quis enim seruitutem, quae idolis exhibetur, veneficia, inimicitias, contentiones, aemulationes, animositates, dissensiones, haereses, inuidias, non potius intelligat, animi vitia esse, quam carnis? Quandoquidem fieri potest, vt propter idololatriam, vel haeresis alicuius errorem a voluptatibus carnis temperetur, & tamen etiam tunc homo, quamuis carnis libidines continere atque cohibere videatur, secundum carnem viuere hac apostolica auctoritate conuincitur, & in eo, quod abstinet a voluptatibus carnis, damnabilia opera carnis agere demonstratur.*

Ad alteram vero ſententiam quod attinet, ea ex hac ipſa tractatione noſtra, qua diſcrimen, quod inter luctam carnis & ſpiritus, ac pugnam rationis & adpetitus ſenſitiui intercedit, luculenter oſtendimus, abunde refellitur. Accedit vero, quod, qui iſti ſententiae adſtipulantur, itidem plane ignorare videantur, quid ſcriptura *carnem*, quid *ſpiritum* vocet. Neutiquam enim ſolus adpetitus ſenſitiuus, ſeu facultas, quam vocant, inferior, *carnis* nomine venit, ſed ipſa quoque ratio, ſeu facultas ſuperior. Totum hominem, qualis per naturam eſt, carnem vocat ſeruator, *Ioan. III*, 6. eum, quantus quantus eſt, cum omnibus ſuis facultatibus deprauatum eſſe, innuens. Idem porro ſcriptura docet, cum menti ſeu intellectui tribuit tenebras, voluntati & cordi prauas cogitationes, adulteria, furta, inuidiam, blasphemiam. Ergo ſuperiores facultates vel maxime corruptae ſunt, & merito *carnis* nomine veniunt. Praeterea Paulus apoſtolus carni φρόνημα & νοῦν expreſſe tribuit *Rom. VIII*, 7. *Coloſſ. II*, 18. & vtrumque Deo obluctari docet. Haec autem ad rationem pertinere, nemo ignorat. Et hinc facile, quid *ſpiritus* nomine ſcriptura ſignificet, cum carni opponitur, intelligitur. Sed haec paſſim latius deducuntur a theologis, qui contra pontificios diſputant. Ex iure conſultis hanc doctrinam attigit IO. SCHILTERVS, in *manuductione philoſophiae moralis ad veram iurisprudentiam. cap.* 2. §. 26. vbi & HVGONEM DE ROY notauit, qui *lib.* 1. *de eo, quod iuſtum eſt tit.* 3. eundem, quem confutauimus, errorem errauit.

§. LIX.

Praeterea in eo quoque differunt, quod diuerſa vtrobique ſit armatura, modusque pugnae. Ratio namque contra adpetitum ſenſitiuum pugnat armis naturalibus, argumentis philoſophicis, repraeſentando peccati turpitudinem, in quantum eam aſſequi poteſt, dedecus, incommoda, poenae ignominiam, praemii praeſtantiam; his armis inſtructa reprimere & coercere ſaltem eousque prauos motus annititur, ne in externa peccata erumpant. Spiritus contra, armis vtitur ſpiritualibus, ſcuto fidei, gladio verbi, precibus gemitibusque ad Deum fuſis, ceterisque a Paulo enarratis, *Epheſ. VI*, 11. *ſeqq.*

§. LX.

Denique & euentu pugnae differunt; qui in regenitis, modo rite pugnent, nec ſibi ipſis deſint, eſt victoria, *1 Ioan. V*, 4. *2 Tim. II*, 3. 4. 5. & libertas a dominio prauorum adfectuum, *Rom. VI*, 12. 14. 17. Irregeniti autem, licet interdum vtcunque pranos motus reprimant, ſubinde tamen, quantumuis omnes animi vires intendant, ſuccumbunt, & a iugo iſto ſe liberare nequeunt: aut ſi victoriam referre ſibi videantur, plerumque hoc fit ope alterius adfectus praui, quem illi, cuius impetum infringere cupiunt, opponunt. Adeoque iugum prauorum adfectuum neutiquam excutiunt, ſed mutant ſaltem, ſeruitio illius adfectus ſe dedentes, cuius beneficio alterum ſuperauerant.

§. LXI.

Lucta haecce carnis & ſpiritus vt eo rectius nobis innoteſcat, conſiderandi primo ſunt hoſtes; motus ſcilicet praui in anima noſtra excitati vna cum cauſſis, per quas excitantur, niſi illos potius pro telis & ar-

& armis hoſtium ſpiritualium habere velis. conf. *Epheſ. VI, 16.* Hi vero motus ſunt tentationes iſtae, de quibus antea, quantum ſatis eſt, dictum.

§. LXII.

Cauſſas horum motuum ſeu tentationum, *diabolum*, *carnem noſtram*, *mundum*, antea quidem iam indicauimus. Nunc tamen paulo accuratius adhuc, ceu hoſtes, quibuscum pugnandum eſt, deſcribendi erunt. Primus, praecipuusque *diabolus* eſt, cauſſa & principium omnis mali. *Ioan. VIII, 44.* Hinc κατ' ἐξοχὴν ὁ πονηρὸς, *Matth. VI, 13. inimicus*, *Matth. XIII, 28. 29.* dictus, item *ſatan*, hoc eſt, aduerſarius, *Zach. III, 1. Iob. I, 7. Luc. XXII, 31. leo rugiens*, deuoraturus incautos, *1 Petr. V, 8.* Cumque & vi & fraudibus rem agat, vocatur etiam διάβολος, *calumniator*, quia & Deum apud homines calumniatur, *Gen. III, 14. 15.* & homines apud Deum, *Apoc. XII, 9. 10. XXII, 2.* Vt vero animum ſuum hoſtilem iam erga primos parentes demonſtrauit, *Gen. III, 1. ſeqq. Ioan. VIII, 44.* ita eundem hodie erga omnes homines, maxime qui pertinent ad ſemen Meſſiae, demonſtrat. *Gen. III, 15. 1 Ioan. III, 8.*

§. LXIII.

Quodſi eum maxime formidamus hoſtem, qui & ingenio ac aſtutia valet, & viribus potentiaque inſtructus eſt, & odio vehementiſſimo erga nos flagrat; in infernali quidem genio haec omnia eminenter conſpiciuntur. Callidiſſimus enim eſt, *Gen. III, 1.* & tum natura, tum experientia longoque vſu peritiſſimus earum rerum, quibus nocere hominibus queat; ideo *ſerpens ille antiquus* dictus, *Apoc. XII, 9.* in quo & ſint τὰ βάθη *profunditates*. *Apoc. II. 24.* Idem & potentiſſimus eſt, ὁ ἰσχυρὸς ὁ καθωπλισμένος, *Luc. XI, 21. princeps huius mundi*, *Ioan. XII, 31.* quin & *Deus huius ſeculi*, dictus, *2 Cor. IV, 4. draco ille magnus. Apoc. XII, 9.* add. *Epheſ. II, 2. VI, 12.* Sed nocendi quoque cupiditas in eo infinita eſt & inſatiabilis, ratione praecipue ex *Gen. III, 15.* petenda, vnde, vt diximus, ἐχθρὸς, *hoſtis*, nomine per eminentiam venit, *Matth. XIII, 39.* & *leonis rugientis*, *1 Petr. V, 8.*

§. LXIV.

Dum ſcriptura ſacra τὰς μεθοδείας τοῦ διαβόλου *Epheſ. VI, 11.* commemorat, & ſummam hoſtis huius calliditatem, & artes etiam ac methodum velut aſtutiae plenam, indicat. * Interdum immediate, interdum mediate hominem aggreditur: mox intellectum, mox phantaſiam, mox voluntatem, aut ſenſus externos adoritur: mox terret, mox blanditur: veritatem primo oblique vellicat, dubiamque

reddit, mox impugnat aperte: incipit ab imbecillioribus; vt per hos fortiores prosternat. *Gen. III, 1. seqq.* Accurate obseruat, ex qua parte homo maxime imbecillis est,** & ex ea parte eum maxime impugnat. *Matth. XXVI, 15.* Tempus, occasionem, naturam hominis, reliqua omnia, callide in rem suam vertit.

* *Quid μεθοδία sit*, inquit DANIEL HEINSIVS, *& quare μεθοδεῦον diabolus dicatur, frustra ex auctoribus profanis scire fategerunt eruditi.* Μεθοδεύει, *qui vagatur, qui circumit, sed insidiatur. Quod, quo pacto spiritui maligno conueniat, e Jobo petendum, apud quem primo capite: quodam autem die, cum veniissent filii Dei, vt adsisterent coram domino, adfuit inter eos etiam satan. Cui dixit dominus: vnde venis? qui respondens ait: circumiui terram, & perambulaui eam &c.* in *exercitationibus sacris ad h. l. p.* 472. Callidam itaque circumuagationem hac voce vult indicari, vt idem Paulus hic innuat, ac quod Petrus dixit: *aduersarius vester diabolus, vt leo rugiens, περιπατῶ, circumambulat, quaerens, quem deuoret.* 1 *Petr. V*, 8. Non procul hinc discedunt, qui μεθοδίαν a voce μέθοδος dictam, obseruant, quae significet *compendium recte & breuiter tradendi artes.* Cumque ingeniosi sint methodici, ideo translatam vocem esse ad captiones astutas, & artes fallendi, in qua re facile princeps est diabolus, qui compendio fallere, & incautos dare in praeceps didicit. conf. quae ex ARETIO ad *h. l.* notat CALOVIVS. Vltimae interpretationi etiam fauet CHRYSOSTOMVS, quamuis aliis praeferenda videatur prior. Quo ergo callidior iste hostis est, eo diligentius obseruandae & euitandae fallendi artes, quibus hominum decipit genus. De *stratagematibus satanae* scripsit IACOBVS ACONTIVS, sed ea saltem attingit, quae generatim ad statum ecclesiae, & controuersias theologicas spectant, & quae in iis ad turbandam ecclesiae quietem ac tranquillitatem diaboli artes sint, eondocet, nonnulla tamen admiscet, quae seueriorem censuram promerentur. Sed hac de re alibi.

** Sapienter hoc iam obseruauit BERNHARDVS. *Diabolus*, inquit, *quando decipere quenquam tentat, prius naturam vniuscuiusque intendit, & inde se adplicat, vnde aptum hominem ad peccandum aspicit. Blandis & leuibus mentibus luxuriam aut vanam gloriam proponit: asperis vero mentibus iram, superbiam, vel crudelitatem: de interiori domo cap.* 45.

§. LXV.

Alter hostis *caro* est; quo nomine quid nobis veniat, iam supra* indicatum est. Haec est tota natura corrupta, cum omnibus omnium facultatum prauis inclinationibus, quam late suo loco,** descripsimus, *peccatum* illud *in nobis habitans*, *Rom. VII, 17. corpus mortis, ibid. vers. 24. lex peccati*, item *lex membrorum*, *v. 21. 23. 25.* Carnales autem qui sunt, inimici Dei sunt. *Rom XIII, 7. 8.* Qui ergo amici Dei esse cupiunt, suae carnis inimici sint, necesse est.

* §. 28.

** *cap. 1.*

§. LXVI.

Diuersi admodum hostis huius, carnis puto, insultus sunt, pro inclinationum & adfectuum prauorum ac tentationum, de quibus diximus, diuersitate. Et licet omnes omnino homines, nemine excepto, carnis insultus experiantur, non iisdem tamen omnes obnoxii sunt praecipua quadam ratione tentationibus, his alius, alius aliis. Quod Iacobum etiam innuere puto, cum tentari quemque dicit,

ὑπὸ

ὑπὸ τῆς ἰδίας ἐπιθυμίας, *cap. I, 14.* add. *2 Tim. IV, 3. 2 Petr. III, 3.* Huc nonnulli referunt, quod *Actor. XIV, 16.* alibique dicitur, *incedere suis ipsorum viis.* add. & *Es. LIII, 6. LVII, 17.* Suum ergo peculiarem, & proprium quilibet habet hostem.

§. LXVII.

Carnis etiam haec est indoles, vt, quantumuis supprimatur, coërceatur, crucifigatur, *Gal. V, 24.* nunquam tamen in hac vita ita debelletur penitus, vt non subinde ad certamen redeat. *Gal. V, 17. Rom. VII, 24.* Nunquam itaque securo, alicui esse licet, cum vires quandoque maxime resumat hostis, cum eneruatum eum penitus credimus. Periculum vero eo maius est, quod internus, & velut domesticus hicce hostis sit; nec sine nostro dolore vinci queat. Tum etiam cauendus quam diligentissime & impugnandus, cum nobis blanditur quam suauissime, periculosissimas quippe tum insidias struens.

§. LXVIII.

Tertius, quocum regenitis quotidie pugnandum, hostis, *mundus* est, quo nomine, quid hic intelligatur, itidem iam supra * indicatum est. Nunc illud saltem obseruamus, cum mundus, seu obiecta, quae in hacce rerum vniuersitate comprehenduntur, illis demum noceat, qui eius illecebris non resistunt, adeoque rebus creatis honorem deferunt, quem soli Deo debebant, rationem inde intelligi, cur in scriptura sacra *Deus, & mundus*, esse vel *ex Deo*, vel *ex mundo, amor Dei, & amor mundi*, inter se opponantur. *1 Ioan. II, 15. Ioan. VIII, 23. XVII, 16.* conf. & *1 Cor. III, 19.*

* §. 29.

§. LXIX.

Duplici autem ratione hicce hostis nos oppugnat, aut blandiendo, aut terrendo. Blandiendo, dum per ostentatos honores ad ambitionem, per opes ac diuitias ad auaritiam, per delectamenta sensuum ad voluptatis cupiditatem sollicitamur. *1 Ioan. II, 16. 1 Tim. VI, 9. 10.* Terret vero per odia, minas, irrisiones, persecutiones, quibus a virtutis & pietatis tramite abducere homines annititur; & ad peccandum impellit. conf. *Ioan. XV, 18. 19. 20.* Obuiam autem hisce insultibus iri potest, si partim mundi vanitatem, *1 Cor. VII, 31.* partim ad nocendum impotentiam, agnoscamus. *Ioan. XIV, 30. XVI, 33.*

§. LXX.

Milites, qui cum hostibus istis pugnant, sunt omnes fideles, sub vexillo Christi seruatoris, qui est ὁ ἀρχηγὸς τῆς σωτηρίας ἡμῶν, *Ebr. II, 10.* conf. & *cap. XII, 2.* dimicantes, qui adeo in ecclesia militante constituti dicun-

dicuntur. *Apoc. XII, 7. seqq.* Horum vt tirones alii sunt, alii veterani & exercitati, ita in vtrisque legitima ad pugnam praeparatio, exercitatio, vigilantia, circumspectio, fortitudo notanda, & quae reliqua sunt, ex analogia cum militia huius seculi, quodammodo diiudicanda. Arma sunt ipsa media, quibus in vitae sanctae studio proficitur, quo ipso & hostium vis infringitur & debilitatur, de quibus suo loco ex instituto dicetur. Interim armaturam christianorum in compendio exhibet Paulus, * *Ephes. VI, 10. 11. seqq.*

* Iuuabit, eam paucis considerare. Τὸ λοιπὸν, inquit, ἀδελφοί μου, ἐνδυναμοῦσθε ἐν κυρίῳ, καὶ ἐν τῷ κράτει τῆς ἰσχύος αὐτοῦ. In seipsis enim cum robur & fortitudinem non inueniant homines, eam in domino, & in robore fortitudinis eius, quaerere iubet. Maximum illud in hacce pugna spirituali momentum est, ne quis suis viribus nitatur. Ἐνδύσασθε τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ, πρὸς τὸ δύνασθαι ὑμᾶς ὑμῶν πρὸς τὰς μεθοδείας τοῦ διαβόλου. Etsi enim non suis viribus nitantur fideles, sed robore virtutis diuinae, non tamen negligunt arma spiritualia, quibus insultus hostium repellere queant. Πανοπλίαν itaque illis tribuit, vt omni armorum genere sint instructi, vt quibuslibet hostium insultibus resistere queant. Ad grauem tamen saltem armaturam hanc vocem refert vir clarissimus, IO. CLERICVS, *not. ad Hammondum ad b. l.* qua erant instructi apud Romanos legionarii, apud Macedones, qui in phalange erant: idque eo magis, quod hoc loco Paulus non de velitatione agat, quae per leuem armaturam confici possit, sed de grauissimis praeliis, contra formidolosissimos hostes faciendis. Non repugno: cum hoc ipso non negetur, nullum christianis deesse armorum genus, quibus insultibus hostium quibusuis resistere possint. Armaturam autem non humanam intelligit, sed armaturam Dei, non carnalem, sed spiritualem, arma ὑνατὰ τῷ Θεῷ 2 *Cor. X*, 4. De μεθοδείας τοῦ διαβόλου supra dictum. Iam ipsos hostes indicat, quibuscum fidelibus pugnandum: ὅτι οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἡ πάλη πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχὰς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου, πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις. Qui cum nostri aeui sadducaeis principes hic rerumque dominos designari existimant, qui fideles aliquando vexant, nec de daemonibus hic sermonem esse, contendunt, eos, principes rerumque dominos carnem & sanguinem habere, negare necesse est. Principatus & potestates, quae carni & sanguini opponuntur, sunt spiritus: qua de re ne quis dubitaret, & simul vt quales intelligeret spiritus, significaret, addidit Paulus: τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας. Vbi vt per πνευματικὰ cum DANIELE HEINSIO ad *b. l.* intelligamus peruersas doctrinas, schismata, sectas, nulla nos cogit necessitas. His spiritibus vt summam malitiam, quae vis est vocis πονηρίας, tribuit, ita qua in re istam malitiam ostendant, significat, dum addit: ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, in *rebus coelestibus*, seu *diuinis* & *spiritualibus*, quae ad hominum salutem spectant, quibuscum ita certant, vt pro veritate errorem & caliginem illis offundere, bonorumque coelestium omnium possessione eos priuare, annitantur. Ita rectius cuncta sibi constant, quam si spiritus aëreos, seu in aëre versantes, intelligamus cum HVGONE GROTIO, quem sequuntur HENRICVS HAMMONDVS atque IOAN. CLERICVS, ad *b. l.* Hostium istorum malignitatem calliditatemque expendens, denuo Ephesios adhortatur: διὰ τοῦτο ἀναλάβετε τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ, ἵνα δυνηθῆτε ἀντιστῆναι ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ πονηρᾷ καὶ ἅπαντα κατεργασάμενοι στῆναι. Namque vt callidus est daemon ille malus: ita tempus accurate obseruat, quo facillime nos prosternere queat, atque haec est ἡμέρα illa πονηρά. Quo tamen non obstante, κατεργάζεσθαι, conficere, prosternere eum possumus, modo ipsi nobis non desimus, sed parati simus ad omnes insultus & armaturam illam spiritualem sumamus, quam nunc paulo specialius describit. Στῆτε οὖν περιζωσάμενοι τὴν ὀσφὺν ὑμῶν ἐν ἀληθείᾳ, καὶ ἐνδυσάμενοι τὸν θώρακα τῆς δικαιοσύνης. Veritate irsque animum munitum cupit, vt cingulo vestes & lumbi constringi solent, vt ad cursum, laborem, aut negotia quaeuis, expediti simus. Veritate namque & animus firmus ac stabilis redditur, ne fluctuet aut dubitet. Thorax pectoris munimentum est: cuique *thoracem iustitiae*

iuſtitiae dicat, iuſtitiam Chriſti nonnulli hic intelligunt, quam per fidem induimus, *Gal. III*, 27. & qua pectus aduerſus hoſtes ſpirituales vel maxime munitur. conf. *Prouerb. IV*, 23. Pergit apoſtolus: καὶ ὑποδησάμενοι τοὺς πόδας ἐν ἑτοιμασίᾳ τοῦ εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης. Qui enim itineri ſe accingunt, calceis indui ſolent, vt prompte pergere queant. Si conſtat, Iſraelitas calceatis pedibus paſcha celebrare iuſſos, vt eſſent itineri parati. Sic & apoſtoli ὑποδεδεμένοι τὰ σανδάλια, vt parati eſſent itineri, *Marc. VI*, 9. Quanquam & alii obſeruent, calceos inter arma apud veteres recenſeri. add. ANTONIVS BYNAEVS de *calceis Ebraeorum lib.* I. *cap.* 5. item HAMMONDVS & CLERICVS ad *h. l.* Seuius itaque eſt, expeditos & paratos nos eſſe debere, ad curſum, quem nos ingredi debemus, abſoluendum, & ſtrenue obuiam eundum hoſtibus quibusuis: idque fieri poſſe, ſi inſtructi ſimus euangelio. Non enim dicit, quod calceati debeamus eſſe ad euangelium, ſed induitio calceorum eſt ipſa ἑτοιμασία τοῦ εὐαγγελίου. Qui enim euangelio pacis inſtructus eſt, promptus etiam paratusue ad quiduis erit. Ἐπὶ πᾶσιν ἀναλαβόντες τὸν θυρεὸν τῆς πίστεως, ἐν ᾧ δυνήσεσθε πάντα τὰ βέλη τοῦ πονηροῦ τὰ πεπυρωμένα σβέσαι. Vt enim hoſtes, vrbem quandam obſidentes, tela ignita in eam, ad incendium excitandum, mittere ſolebant, ita infernalis genius in corda hominum mittit cogitationes impias, blaſphemas, impuras, quibus aut ad deſperationem aut ſecuritatem eos ſollicitet, & ita flammam vitiorum peccatorumue maximorum in iis ſuſcitet. Haecce tela itaque excipienda ſunt ſcuto fidei. Alias equidem & verbum Dei ſcutum vocatur: *Prouerb. XXX*, 5. *Pſalm. XCI*, 4. quemadmodum & Deus ipſe ſcutum ſeu clypeus fidelium dicitur, *Gen. XV*, 1. alibique. Sed fides quoque recte ſcutum dicitur, quatenus verbo Dei nititur, immo Deum ipſum eiusque promiſſiones apprehendit, iisque acquieſcit. Sequitur galea ſalutis: καὶ τὴν περικεφαλαίαν τοῦ σωτηρίου δέξασθε; quae nihil aliud, quam ſpes eſt, interprete Paulo ipſo *1 Theſſal V*, 8. Spes enim animum pugnantibus addit, pollicendo auxilium, oſtendendo coronam, praemiumque legitime certantibus, quo ipſo efficit, ne cedant, ſed vt inſiſtant conſtanter acriterque, donec victoriam referant. Cum vero non ſatis ſit militi, ſe ipſum tueri, ſed adgredi etiam hoſtem debeat, addit Paulus, *gladium ſpiritus*, καὶ τὴν μάχαιραν τοῦ πνεύματος, hoc eſt, vt ipſe interpretatur, *verbum Dei*, ὅ ἐστι ῥῆμα Θεοῦ. Verbo enim Dei non tantum contra hoſtes externos, qui diuinam veritatem variis corrumpere erroribus annituntur, ſed internos etiam, ſeu quasuis tentationes, carnis, mundi & ſatanae, pugnandum eſt, exemplo Chriſti, *Matth. IV*, 4. *ſeqq.* At cum haecce arma, vt ſupra dictum, parum profutura ſint homini gratiae vitibus deſtituto, ſi modo vlla ratione illi tribui poſſint, ideo *precum vigilantiam* vltimo loco commendat: διὰ πάσης προσευχῆς καὶ δεήσεως προσευχόμενοι, &c. Quamdiu enim manus in precibus ad Deum leuamus, vincit Iſrael Amalekitas, hoc eſt, ſpiritus carnem, cum intermittimus orationem, Amalekitae vincunt Iſraelitas, caro ſpiritum. Ceterum armaturam hanc ſpiritualem, de qua hactenus diximus, pluribus ex re militari veterum illuſtrat IACOBVS LYDIVS, in *agnoſtica ſacra*, cum additamentis IO. LOMEIERI, Zutphaniae anno MDCC. recuſa.

§ LXXI.

Feliciter pugnaturo exploratae eſſe debent hoſtium vires. Hoc ergo & athleta chriſtianus agat, ne ignotae ſint ſibi hoſtium ſuorum vires, & qua ex parte maxime valeant. Et haec exploratio conflictum praecedat, neceſſe eſt. Ipſe vero conflictus, in acri & ſtrenua conſiſtit reſiſtentia, quae praecipue per fidem fit & patientiam. *Apoc. XII*, 11. *1 Ioan. V*, 4 *Ebr. X*, 36. Quod ſi recte quis pugnet, non poteſt non ſequi victoria, *Rom. VIII*, 37. *2 Cor. II*, 14. *1 Ioh. V*, 4. vti victoriam corona ſequitur, atque praemium. *Phil. III*, 14. *2 Tim. II*, 3. 4. 5. *IV*, 7. *Apoc. II*, 7. 11. *& ſeqq.*

CAPVT TERTIVM
DE
REGENITORVM
SANCTITATE
ET
INCREMENTIS VITAE SPIRITVALIS.

Σύνοψις.

Sanctitas fidelium, quo sensu finis theologiae moralis dicatur? §. I.
Vox sanctitatis, quid significet? §. II.
Sanctitatis descriptio, §. III.
cur & quo sensu dicatur complexus virtutum omnium? §. IV.
Causa eius efficiens, §. V.
Subiectum sanctitatis, homo regenitus, adeoque iustificatus, & cum Deo vnitus, §. VI.
Sanctitatis studium ad incrementum vitae spiritualis & imaginis diuinae restaurationem tendit, §. VII.
Vocatur sanctitas alias irreprehensibilitas, item perfectio christiana, §. VIII.
Qui in statu gratiae constituti sunt, sancti sunt: & quo intuitu seorsim de sanctitate agatur, §. IX.
Vitae sanctae necessitas, §. X.
difficultas & possibilitas, §. XI.
imperfectio, §. XII.
profectus in ea, §. XIII.
Regenitorum quoad vitae sanctitatem inaequalitas, §. XIV.
Distinctio bonorum a malis, & singularitas, ex vitae sanctitate fluens, §. XV.
Commoda & effectus vitae sanctae, §. XVI.
Virtutis splendor, qui vitae sanctitatem comitatur, §. XVII.
Gaudium itemperenne, & animi tranquillitas, §. XVIII.
Commoda vitae sanctae externa, §. XIX.
Commoda, quae inde ad alios redundant, §. XX.
Quae omnia, benedictionis diuinae nomine comprehenduntur, §. XXI.

§. I.

VT morbis opponitur sanitas, ita postquam de infirmitatibus regenitorum egimus, nunc ostendendum, quo pacto omnem adhibere operam debeant, *vt sani sint in fide, Tit. I, 13.* * Quae quidem sanitas, alias etiam *sanctitas* dicitur, & tanquam finis theologiae moralis a plerisque consideratur. Non quidem, quod sanctitatem omni ex parte perfectam aut consummatam consequi queamus, ** sed quod progressus & incrementum, in vita sancta & spirituali, hac ratione nobis commendetur.

* Sanitas, vt alias, ita hic quoque tum absolute, tum relatiue spectari potest. Infirmitatibus dum opponimus sanitatem, eam relatiue consideramus. Absolute nemo spiritualiter sanus est, vti nemo absolute & perfecte sanctus. Praeterea, vti infirmitates non sunt vnius generis, sed quaedam communes omnibus, quaedam quibusdam propriae, vt *cap. praeced. §. 6. 7. & seqq* obseruauimus: ita & sanitas, tum respectu infirmitatum, quae omnibus communes sunt, tum respectu earum, quae quibusdam propriae sunt, considerari potest, & vltimo quidem modo hic spectatur, praesertim si infirmitates culpa & imprudentia homi-

hominum illis obtingant. Tum enim vel maxime, vt ab iſtis infirmitatibus liberentur, ad ſanitatem illis adſpirandum eſt.

** Non deſunt quidem, qui ſanctitatem omni ex parte conſummatam deſcribunt, & tanquam finem externum theologiae moralis conſiderant: quod & IVSTVS CHRISTOPHORVS SCHOMERVS facit, qui ad ſtudium ſanctitatis plurimum hoc conferre putat, ſi perfectae & conſummatae ſanctitatis imago ſemper oculis noſtris obuerſetur. *Neque enim*, inquit, *conatus vnquam iuſtus, aut ſtudium ſanctitatis ſedulum erit, ſi illum ipſum apicem, ad quem propius accedere conamur, quam alte poſitus ſit, ignoremus.* Hinc & vt conſummatae omnique ex parte perfectae ſanctitatis ideam proponat, requiri ad eam docet, habitualem perfectionem, partium ſubiectiuarum, partium obiectiuarum, graduum intenſionis, & graduum extenſionis; *theol. moral. cap. 2. §. 1. & 2. pag. 31. ſeqq* Quod quidem viri inſtitutum nullo modo reprehendendum cenſeo. Interim, cum conſummata illa ſanctitatis idea in doctrina, de imagine diuina, item de lege, alias exhibeatur, nobis quidem conuenientius viſum, de ſanctitate vitae agere, prout in regenitos cadit, ſpeciatim prout infirmitatibus illorum, praeſertim ſpecialibus, opponitur, vt hinc profectus & incrementum in vita ſpirituali conſtaret.

§. II.

Sanctitas, ſi vocem ſpectes,* ſignificat diſtinctum, ſeparatum, ſegregatum, & hoc ipſo certo vſui deſtinatum conſecratumue eſſe: quo ſenſu ſancti erunt homines regeniti, dum a mundo rebusque omnibus, quae Deo diſplicent, ſeparati ſunt, ſeque magis magisque ſecernere ac ſeparare annituntur: ſimulue Deo ſunt deſtinati, dicati & conſecrati, & eius veluti proprii. *Tit. II. 14.*

* *Sanctitatis* vox longe aliam notionem apud ſcriptores profanos habet, aliam in ſcriptura ſacra, & apud ſcriptores eccleſiaſticos. Apud illos interdum idem eſt, ac moribus integris ac inculpatis, iudicio ſcilicet gentilium, praeditum eſſe; interdum eiusmodi quid denotat, quod laedere & violare nefas eſt, quo pacto non hominibus modo, ſed aliis quoque rebus tribuitur. In ſcriptura ſacra, & quidem veteri teſtamento praecipua eius notio eſt, diſtinctum, ſecretum, ſegregatum eſſe a vulgi vſu & ſorte. Vnde ſancto non raro opponitur κοινὸν, commune. *Actor. X, 14. 15. Ebr. X, 29.* quo quidem ſenſu & Deo, & hominibus, & aliis rebus paſſim tribuitur. Deo quidem per eminentiam quandam, dum is ſegregatus ſecretusque eſt ab omni labe, omnique imperfectione. Hominibus, dum itidem ad exemplum numinis ſe ſeparant ſegreganturque ab iis omnibus, quae ſummo ſtudio fugere lex diuina iubet. Sed rebus etiam aliquando tribuitur, quae ab vſu communi ſeparabantur: quae ſeparatio cum eum in finem fiebat, quod certo vſui deſtinatae eſſent, hinc noua notio vocis, ſed cum priori coniuncta, orta eſt, vt ſanctificari interdum idem ſit, ac ad certum vſum ſeparari & ſeponi, quo pacto ſacrificia interdum ſanctificari dicebantur. Et hoc ſenſu ſpeciatim homines ſancti dicuntur, qui a mundi conſortio ſegregati, Deo dicati conſecratiue ſunt, vt illi tantum ſeruiant, & faciant, quae illi grata ſint. Qua ratione ſanctitas & iuſtitia coniungi ſolent. *Luc. I, 74. 75. Epheſ. IV, 24.* add. IOAN. BOORNBEECKIVS *theolog. pract. lib. 9.* cap. 4.

§. III.

Rem ipſam vero ſi ſpectes, ſanctitas erit complexus virtutum omnium, per ſingularem ſpiritus ſancti gratiam in hominem regenitum collatarum, in quibus imago Dei, quae in iis reſtauratur, eluceſcit.

§. IV.

Complexum virtutum omnium dum *sanctitatem* diximus, virtutes intelligimus christianas, quae ex fide fluunt, vti supra docuimus: omnes praeterea intelligimus virtutes: non morales tantum, vt vocari solent, & quarum summa in amore Dei continetur, seu quae ad voluntatem pertinent, sed eas etiam, quibus intellectus hominis regeniti ornatus est. Sanctificari enim homo debet, quoad omnes mentis facultates; * vnde & sequitur, quod omnes propensiones, inclinationesue, cogitationes, adfectus, actiones, sanctae esse debeant.

* Ad quas quippe gratia diuina se extendit, vti fuse *cap. 1. sect. 2. §. item 5 & 6.* &c. demonstrauimus.

§. V.

Sanctitatis huius caussa efficiens est Deus triunus, speciatim spiritus sanctus. *Rom. I, 4. VIII. 2. 9. 10. Gal. V, 22. Ephes. III, 16. V, 9.* Pertinet enim sanctificatio ad gratiam cooperantem, quam supra late descripsimus. Est itaque & Christus seruator caussa sanctitatis, & quidem speciali quadam ratione, non solum, quatenus hanc gratiam nobis promeruit, factus nobis in sanctificationem, *1 Cor. I, 30.* & luculentum etiam vitae sanctae exemplar nobis reliquit, *1 Ioan. II. 6. 1 Petr. II, 21.* sed & quatenus vt caput influxum praebet in membra corporis sui, *Ephes. IV, 15. 16.* vel vt vitis, succum largitur palmitibus. *Ioan. XV, 5.* Hinc & Christus in renatis viuere & habitare dicitur. *Gal. II, 20. Ephes. III, 17.* & conuenientia etiam quaedam inter vitam sanctam hominis renati, & operationes officii Christi, partim a diuina, partim ab humana Christi natura proficiscentes, a nonnullis obseruatur.

§. VI.

Quod diximus, in regenitum hasce virtutes a spiritu sancto collatas, explicatione non indiget. Namque hunc, moralis theologiae subiectum esse, constat. Ergo talem etiam intelligimus, qui est iustificatus, supponimusque sanctitatem appropriatam, seu imputatam, cum hic sermo nobis sit de inchoata vel propria. * Qui vero iustificatus est, etiam cum Deo vnitus est: ex qua vnione Dei speciatim & hoc fluit, quod regeniti *templa Dei*, *templa spiritus sancti*, vocentur, & *Deus in iis habitare* dicatur. *1 Cor. III, 16. 17. VI, 19. 2 Cor. VI, 16.* &c. Huc etiam *spirituale* regenitorum *sacerdotium* pertinet, quod homines indicat, spiritus sancti gratia vnctos, & sacrificia Deo placentia offerre paratos. *1 Petr. II, 5. Rom. XII, 1.*

* Discri-

* Discrimen iraque inter sanctitatem *appropriatam*, seu *imputatam* Christi, & inter *inhaerentem*, seu *propriam*, probe tenendum. Etsi enim vtraque coniunctissima sit, simul tamen est disiunctissima: & aeque illicitum, separare vnam ab altera, ac vnam cum altera confundere. Discrimen nimirum, quod inter vtramque intercedit, manifestum est. Altera enim non inhaeret nobis, tantum imputatur, altera vero inhaeret: altera eadem est in omnibus fidelibus, altera in singulis est diuersa: altera ordine & natura praecedit, altera sequitur: altera per se Deo placet, altera non nisi per aliud: altera in hac & futura vita semper eadem, altera minor in hac, & maior in futura vita: altera est superior ea, quam habuimus in Adamo, altera vero inferior: altera ne quidem locum habuit in statu ante lapsum, altera habuit, sed plenior: altera sibi non solum sufficit, sed & alterius adhaerentibus infirmitatibus tegendis inseruit, altera ne sibi quidem sufficit, nedum aliis: altera ne quidem ius reprehendendi Deo relinquit, altera vero actum tantum tollit: altera summa est, per nullos gradus intendenda, altera suis gradibus constat, iam intensior, iam remissior; altera legem perfecte implet, altera non: & quae alia sunt eiusdem generis, quae erudite edisserit & eleganter illustrat BARTOLDVS BOTSACCVS, in *medulla theologiae moralis, seu tract. theol. de irreprehensibilitate, praeprimis fidelium thes.* 20. *& seqq. p.* 162. *seqq.* Longe tamen coniunctissima etiam est vtraque sanctitas & iustitia. Eadem enim fides, quae meritum Christi adprehendit, & adeo nos sanctos & iustos reddit, sanctitate impurata, etiam efficax est per charitatem, *Gal. V*, 6. non quidem, quod ista efficacia in articulo iustificationis in censum veniat, in quo fides tantum vt organon aliquod spectatur, sed quod efficacia ista & vita a fide separari nequeat. Hinc & eadem fides corda purificat, *Actor. XV*, 9. non solum sanguinem iis adspergendo, qui mundat ab omni peccato, 1 *Ioan.* I, 7. sed & dominium peccati maxime commaculans infringendo, *Rom. VI*, 6. 12. dum carnem compescere, *Gal. V*, 24. mundum vincere, 1 *Ioan. V*, 4. & diabolo resistere, 1 *Petr.* V, 9. docet. Praeterea, vt frustra esset, qui sanctitati vitae sine sanctitate imputata studeret, cum Deo quippe nondum concilistus, filiusque adeo adhuc irae, & gratiae diuinae, sine qua in spiritualibus nihil possumus, expers; ita rursus, qui studium sanctitatis intermitteret, se fide adhuc destitutum, adeoque imputatae sanctitatis expertem demonstraret. Ex fructibus enim fides agnoscitur: quorsum & ea pertinent, quae deinceps de necessitate sanctitatis inhaerentis dicemus. Sed id tamen non praetermittendum, quod itidem nonnulli obseruant, iustitiam & sanctitatem Christi, quae per fidem adpropriatur, eam ipsam esse, quae nobis ad imitationem proponitur, *Matth. XI*, 29. *Phil. II*, 5. 1 *Ioan. II*, 6. 1 *Petr. II*, 21. Huc & ea pertinent, quae MACARIVS haud inconcinne disserit, dum ostendit, fieri non posse, quin imago Christi in illis pingatur, qui oculis fidei eum constanter intuentur. *Quemadmodum enim*, inquit, *statuarius attendit ad faciem regis, dum pingit: ac si ex aduersa parte sit facies regis, intendens in ipsum pictorem, facile atque eleganter ille imaginem ad viuum depingit: sin vero faciem auertat, pingere nequit, eo quod intentis oculis non intuebatur pingentem:* τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ καλὸς ζωγράφος Χριστὸς, τοῖς πιστεύουσιν αὐτῷ καὶ ἀτενίζουσιν διὰ παντὸς πρὸς αὐτὸν, εὐθέως ζωγραφεῖ κατὰ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ ἐπουράνιον ἄνθρωπον, ἐκ τοῦ αὐτοῦ πνεύματος, ἐκ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, τῷ φωτὶ τῷ ἀνεκλαλήτῳ, γράφει εἰκόνα πρέπουσαν, καὶ δίδωσιν αὐτῷ τὸν καλὸν καὶ ἀγαθὸν αὐτοῦ νυμφίον; *eodem quoque modo insignis ille pictor, Christus, credentibus, & fixis eum oculis semper intuentibus, confestim depingit ad imaginem suam hominem coelestem, ex ipso spiritu, ex substantia ipsius luminis arcani pingit imaginem coelestem, & largitur ei praeclarum & bonum illius sponsum. Si quis ergo immotis oculis eum non semper intueatur, spretis omnibus, nequaquam pingit dominus imaginem eius e suo ipsius lumine. Oportet ergo fixis oculis intueri nos eum, credere & diligere illum, omnia proiicere, eique attendere, vt pingat sui ipsius imaginem coelestem, & immittat animis nostris, &c. homil.* 30. *§.* 4. *p.* 414. 415. Addatur, quem laudauimus, quiue plutibus hoc edisserit BOTSACCVS, *l. c. thes.* 19. *pag.* 158. *seqq.*

§. VII.

Sanctitatis ſtudium, ad incrementum vitae ſpiritualis, ſeu ulteriorem imaginis diuinae reſtaurationem, comparatum eſt. Et huc finis proximus theologiae moralis tendit. conf. *Coloſſ. III. 10. Epheſ. IV, 24.* Supponitur itaque, imaginem diuinam, ad quam homo conditus erat, per lapſum primorum parentum amiſſam: eius reſtaurationem in regeneratione inchoari, in ſanctificatione continuari, donec tandem in vita aeterna perficiatur.

§. VIII.

Sanctitas iſta, quam hactenus delineauimus, alias etiam dicitur *irreprehenſibilitas.* Vult enim ſcriptura ſacra, omnes chriſtianos eſſe ἀμωμήτους, ἀνεγκλήτους, ἀπροσκόπους, ἀκαταγνώστους, ἀνεπιλήπτους, & ἀμέμπτους. Hiſce enim vocibus *irreprehenſibilitas* illa deſcribitur, quae etſi reſpectum aliquem ad vitam & mores externos inferre videatur, ſecundum ſtilum tamen ſcripturae ἄμωμον & ἅγιον ſunt ſynonyma. conf. *Epheſ. I, 4. V, 27. Coloſſ. I, 22.* add. *Philipp. II. 15.* Vocatur etiam alias *perfectio chriſtiana*, *Matth. V, 48. Philip. II, 15. Coloſſ. IV. 12. Ebr. V, 14. Iacob. I, 4.* * non omnimoda quidem, ſed ſtatui & conditioni noſtrae conueniens, quae & ideo a nonnullis *inchoatiua*, dici ſolet.

* Tam multis itaque ſcripturae dictis, cum *integritas*, *irreprehenſibilitas*, *perfectio*, regenitis tribuatur, nemo, quin recte hoc fiat, dubitauerit. Neque fidelibus tantum noui teſtamenti, ſed iis etiam, qui ante Chriſtum natum vixerunt, ſcriptura perfectionem atque integritatem tribuit, *Gen. VI, 9. Pſalm. XV, 2. Iob. I, 1.* Eodem vero pertinet, quod ſeruare quoque mandatum diuinum, *Gen. XXVI, 5. Deuter. XXVI,* 13. *Iob. XXIII,* 12. *Luc. I, 6. 1 Ioan. III,* 22. alibique, & implere legem, *Rom. XIII, 8. Gal. VI,* 2. dicantur. Quorſum & referendum, quod Paulus *Rom. III,* 31. diſerte docet, *legem per fidem ſtabiliri. Legem igitur*, inquit, *inutilem reddimus per fidem? Abſit! immo legem ſtabilimus.* Quae apoſtoli verba, quo minus de ſola iuſtificatione accipi queant, ſcopus eius prohibet, qui eſt, reſpondere ad obiectionem Iudaeorum, ac ſi legem tolleret; quod negat, docetque in ſequentibus, quae fidei, non tantum qua iuſtificationem, ſed & qua ſanctificationem, ſit ratio, & quo pacto homines iuſtificati non ſecundum carnem, ſed ſecundum ſpiritum ambulare debeant, hoc eſt, per vires gratiae actiones ſuas ad legem diuinam componere. Interim, cum aliunde ſatis conſtet, & ſupra a nobis probatum ſit, multis imbecillitatibus obnoxios eſſe regenitos, eorumque ſanctitatem valde imperfectam eſſe, quo ſenſu illis perfectio quaedam tribuatur? quaeritur. Diſtinguitur autem hic inter perfectionem *partium*, & perfectionem *graduum*: & vti in eo omnes noſtratium conſentiunt, perfectionem graduum regenitis non conuenire, adeoque hactenus ſanctitatem eorum valde imperfectam eſſe, ita contra de perfectione partium intelligendum eſſe, quod de perfectione chriſtiana dicitur, ſi recte explicetur, nemo temere inficias ibit. B. SCHOMERVS equidem, conſummatae & omni ex parte abſolutae ſanctitatis ideam deſcripturus, quadruplicem, vt ſupra iam obſeruauimus, notat perfectionem, primo *partium ſubiectiuarum*, quae ad omnes mentis, immo corporis, facultates ſe extendat, quemadmodum Paulus totum *corpus*, *Rom. XII,* 1. & omnia *membra*, *cap. VI,* 23. Deo

non

non minus, quam cor, seu animum Salomo *Prouerb. XXIII*, 26. dare iubeat; deinde *partium obiectiuarum*, vt in omnibus actionibus, & in omnibus rebus, circa quas actiones nostrae occupari debent, exactissima cum voluntate Dei conformitas obtineatur; porro, *perfectionem graduum intensionis*, vt penitus, totis agendi viribus & habituali omnigena inclinatione eo feramur, quo voluntati diuinae satisfiat, *Matth. XXII*, 37. & denique *perfectionem graduum extensionis*, ne vllo loco vel tempore, quantumuis aduerso, exactissima illa conformitas remittatur, *theol. moral. cap. 2. §. 3. pag. 33. 35.* At talem perfectionem in homines regenitos in hac vita non cadere, positum est extra omnem controuersiam. Idque vti quoad perfectionem graduum, intensionis & extensionis, dubio caret, ita, quod ad perfectionem partium subiectiuarum & obiectiuarum attinet, licet talis vtique, qualem SCHOMERVS describit, perfectio itidem in eos non cadat, alio tamen modo & sensu, perfectio quaedam partium regenitis omnino adscribi debet. Nimirum, ad partes subiectiuas, quod attinet, constat ex supra dictis, facultates mentis, speciatim intellectum & voluntatem, arctissimo vinculo inter se esse coniunctas, adeo vt vna per gratiam emendata, non possit non emendari altera, modo emendatio ista recte se habeat. Necesse itaque est, vt inchoatiue saltem emendatio quaedam in omnibus hominis regeniti facultatibus conspiciatur, quae quidem nostro sensu erit perfectio partium subiectiuarum. Partium obiectiuarum nomine, si, quod res ipsa postulat, legem diuinam, saltem praecipue, intelligamus, eatenus perfectio quaedam vel integritas regenitis & sanctis non potest denegari, quatenus ex proaereti nullam legem violant, sed, vt omnes seruent, omni annituntur opere. Et haec est illa *perfectio*, partium scilicet, quam regenitis nostrates theologi tribuunt, & a qua *graduum perfectionem* discernunt. Rem omnem luculenter explicat B. IO. GERHARDVS noster: *absoluta*, inquit, *est perfectio, quae summum illum obedientiae gradum, quem lex requirit, integre praestat. Talis perfectio fuit in Adamo ante lapsum, talis etiam in Christo, qui integram ac numeris & gradibus omnibus absolutam obedientiam legi praestitit. In renatis talis perfectio non est, nisi tantum imputatione, quatenus perfecta illa Christi obedientia per fidem ipsis imputatur. Perfectio conditionata est*, (quam nos perfectionem partium vocamus) *sincera renatorum, secundum totam legem obedientia, in hac vita inchoata, in aeterna tandem vita consummanda, siue est serium ac sincerum studium obediendi Deo, secundum omnia eius praecepta, etsi aliquid desit respectu graduum. Hanc perfectionem renatis tribui, non diffitemur. Dicitur autem haec obedientia renatorum perfecta* 1) *ratione omnium mandatorum, siquidem omnibus & singulis Dei mandatis obedire studeant renati, quamuis obedientia sit inchoata, Psalm. CXIX*, 6. *tunc pudore non afficiar, cum respexero ad omnia praecepta tua*; 2) *ratione sinceritatis qua vero, & non simulato affectu, serio & non hypocritico studio, renati Deo obediunt, & prauis motibus resistunt &c. tom. 3. locor. theolog. de lege Dei c. 1.* Praeter multos alios, eandem distinctionem inculcat B. IO. GVILIEL. BAIERVS noster *compend. theol. moral. part. 1. cap. 1. §. 8 & 9.* Cum enim §. 8. dixisset: *Quamuis autem vita ista sancta quoad plenam perfectionem conseruari possit, quatenus tamen actu contingit, fatendum est, neminem renatorum, ad eum sanctimoniae gradum peruenire in hac vita, vt non aliquo defectu laboret & contaminetur*, subiicit, hoc intelligendum esse de *perfectione graduum*; & tum §. 9. addit: *interim cadit in renatos sanctimonia vitae eatenus perfecta, quatenus actiones eorum internae atque externae magis magisque perfectiores fiunt, & promptius exercentur*, &, hanc esse ait *perfectionem partium, quae perfectioni graduum contradistinguatur.* Et sane, res ipsa, quod perfectio quaedam partium regenitis tribuenda sit, longe est manifestissima. Praeterquam enim, quod loca ante allata, in quibus *integri, perfecti, irreprehensibiles* vocantur, itemque *seruare mandata Dei & implere legem* dicuntur, hoc docent, patet idem ex regeneratione, ex indole imaginis diuinae, & denique ex natura & indole sanctificationis. Per regenerationem enim fides accenditur, nouusque adeo homo primum producitur, qui etsi initio prorsus sit imperfectus, quoad perfectionem graduum, non tantum, prout generatim nemo in hac vita consummatam perfectionem graduum consequi potest, sed speciatim, prout infans imbecillior longe imperfectior censetur homine adulto, etsi eo adhuc non fortissimo sed imperfecto, conf. *Eph. IV*, 13. 14. perfectus tamen est, quatenus

partes

partes essentiales hominis habet: ceteroquin non infans esset, sed monstrum. Ita ergo homo spiritualis recens natus, etsi imperfectus valde sit quoad gradus, necesse tamen est, vt partes velut essentiales noui hominis habeat, nec propositum adsit, vlla in re prorerue & peculanter legem Dei migrandi. Istae vero partes summatim in imagine diuina conspiciuntur, suntque lux & sapientia diuina ratione intellectus, & sanctitas ac iustitia ratione voluntatis. Hisce si quid demas, quo minus & illuminatus, & iustus sanctusque homo dici queat, non amplius erit imago diuina. Fateor, conspici in homine regenito initio lineamenta saltem, & quandam velut adumbrationem, magis magisque deinde perficiendam sed tamen lineamenta haec imaginem ita referre debent, ne quid, quod ad eius essentiam pertinet, desit: ceteroquin enim quidnis potius, quam imaginem istam referrent. Hinc diserte seruator dicit: *quidquid natum est ex spiritu, spiritus est. Ioan. III*, 6. Ergo & spiritu ducitur & regitur, nec carnem amplius sequitur. Qui vero vna in re carnem sequi vellet, demonstraret profecto, se spiritum non sequi, neque ex spiritu natum esse. Iam indolem consideremus sanctificationis. Haec in eo sita est, vt homo nouus crescat & augeatur, corroboretur ue. *Ephes. III*, 16. 2 *Petr. III*, 18. Quod profecto intelligendum de omnibus partibus, ex quibus nouus homo constat. Si enim pars quaedam essentialis deesset nouo homini, nec nouus homo esset, nec crescere posset, vt nouus homo. Et in eo studium sanctitatis consistit: de quo hic loquimur, quod augeri, crescere, corroborari debeat nouus homo. Quo ipso perfectionem quandam partium suppnnit, & in ea quoad gradus augenda occupatur, & hinc merito *perfectio christiana* audit. Idem praeterea patet ex natura legis, cuius summa est, *amor Dei & proximi*, *Matth. XXII*, 40. Vnde & Paulus *amore*, seu *dilectione*, totam legem complectitur, *Gal. V*, 14. Amoris autem haec est indoles, vt gradus equidem admittat, sed diuidi nequeat, vt diserte docet seruator, *Matth. VI*, 24. Qui itaque perfectionem partium regenitis deneganr, nihil alid agunr, quam vt amorem diuidere annitantur, quod est ἀδύνατον. Qui enim Deum sincere diligit, diliget etiam proximum, & qui proximum diligit, non potest non diligere Deum. conf. 1 *Ioan. IV*, 20. Et in eo consistit summa legis: & qui pro viribus sibi concessis hoc agit, vt Deum proximumque sincere diligat, hoc ipso legem implet, mandata Dei seruat. Summa equidem ista legis in varia praecepta abit, affirmatiua ac negatiua, prout humani generis conditio postulauit, distinctius illis proponere, quae agenda aut intermittenda essent, vnde difficultas oriri posset, an his omnibus satisfacere homo regenitus queat: sufficit tamen, quod, qui Deum & proximum sincere amat, ex proaeresi & data opera nullum praeceptum sit violaturus. Hnc, inquam, ad perfectionem istam partium sufficit. Et licet contra omnia & singula praecepta saepius ex infirmitate peccet, in eo tamen omnem industriam collocat, vt istas magis magisque exuat imbecillitates, & accuratiori studio ad singula Dei praecepta vitam actionesque suas componat Confirmat haec omnia Iacobus apostolus, dum scribit: *qui enim, quamuis aliunquin totam legem obseruet, tamen in vno delinquit, is omnibus tenetur*, *cap. II*, 10. Praecepta enim legis inseparabilia hinc esse, constat. Multo itaque magis, qui proaeretice contra vnum praeceptum peccat, totam legem repudiasse data opera censebitur: ita quidem, vt, cui voluntas deest hoc aut illud praeceptum seruandi, generatim quoque voluntatem seruandi legem habere nequeat. Namque voluntas seruandi legem necessario se ad omnes leges extendit: vt amor Dei ad omnia ea, quibus amor hicce declarari potest. Atque hoc etiam est, quod supra *cap. I. sect. 4. §. 136.* iam docuimus, vnicam reuera tantum esse virtutem: cum vnicum tantum sit studium se componendi ad voluntatem Numinis: virtutes autem, quae vulgo constituuntur speciales, diuersas saltem esse virtutis denominationes: vnde porro sequitur, quod ibid. §. 142. demonstrauimus, virtutes omnes inseparabili vinculo inter se esse connexas, vt, qui vnam reuera habet, omnes habeat, & qui vna destituitur, destituatur omnibus. Vltimo denique loco obseruamus, hanc de *perfectione partium*, quam regenitis & sanctis tribuimus doctrinam, eam ipsam esse, quam orthodoxi veteris ecclesiae patres contra Pelagianos defenderunt, vt praeclare obseruauit GERHARDVS IOANNES VOSSIVS, *hist. Pelag. lib. 5. part. 1.* Cum enim Pelagiani omnimodam perfectionem vrgerent, respondebant orthodoxi patres, per eam *perfectionem*, quam scriptura sanctis tribuit,

intelligi

intelligi tum sinceritatem, siue verum & non simulatum studium obediendi omnibus Dei mandatis, tum obedientiae, istius actualem impletionem, sed pro modulo huius vitae, & comparatae ad actus fideles, non plenam & omnibus numeris absolutam &c. De necessitate huius doctrinae addimus adhuc monitum B. IVSTI CHRISTOPHORI SCHOMERI, *theol. mor. c. 3. §. 18. p. 85.* Cum enim docuisset, perfectionem christianis non semel in scriptura sacra tribui, subiicit *Quanquam enim contra gloriationes pharisaicas docemur, legem a nobis perfecte impleri non posse, docere tamen etiam contra carnalem securitatem oportet, quod implere illam aliqua ratione possimus, & sicut illa propositio in theologia polemica frequens est, ita hanc in morali non minus sedulo proponendam esse, celeberrimus Chemnitius quondam iudicauit.* Adfert hinc CHEMNITII verba *locor. theolog. part. 2. de lege Dei cap. 8.* quorum summa huc redit: *in singulis praeceptis, haec doctrina diligenter inculcanda est; & quomodo lex sit impossibilis, & quomodo impletionem eius habere possimus. Vtrinque enim periculose, & saepe non ex ignorantia, sed ex petulantia erratur. Pharisaei singunt, se posse singulis praeceptis perfecta obedientia satisfacere. Epicuraei hoc velamine excusant omnes lapsus contra conscientiam. Diligenter igitur in singulis praeceptis ostendendum est, quomodo & quatenus lex sit vel impossibilis, vel possit impleri & distinctim dicendum est de renatis, & non-renatis.* Quae CHEMNITII verba cum recitasset SCHOMERVS, addit: *quae vtinam omnes catechetae & concionatores probe obseruarent, cum in hoc argumento occupantur.*

§. IX.

Vt specialius, quo pacto sanctitas haecce per omnes animi facultates, qua intellectum, voluntatem, facultatem imaginatiuam, adpetitum sensitiuum & adfectus, omnes item cogitationes, & actiones hominis se diffundat, explicemus, necesse non est, cum supra hoc iam factum sit. Namque sanctitas illa prorsus cum statu gratiae conuenit, & qui in hoc constituti sunt, ac proficere in vita spirituali annituntur, omnibusque adeo virtutibus christianis student, sancti in scriptura sacra vocantur. Id itaque saltem restat, & huius quoque maxime loci est, vt, quae vitam sanctam in regenitis comitari soleant, & quo pacto in ea crescere & proficere debeant, paucis explicemus.

§. X.

Supponimus hic merito vitae sanctae *necessitatem*, quae itidem inter adiuncta eius referri solet. Hanc qui negaret, omnem veri christianismi rationem euerteret. Patet ea vero, quod omnia salutis media eo tendant, vt imago diuina in nobis restauretur, *Ephes. IV, 24. Coloss. III, 10.* Quae restauratio, vt in regeneratione inchoatur, ita continuatur, cum vitae sanctitati studemus. Hinc *exuere veterem hominem & induere nouum, Ephes. IV, 22. Coloss. III, 9. 1 Petr. II, 1. crucifigere carnem cum concupiscentiis, Gal. V, 24. per spiritum carnis negotia interficere* iubemur, *Rom. VIII, 13.* Ideo etiam Christus venit, non tantum vt peccata nostra expiaret, sed & vt *opera diaboli destrueret, 1 Ioan. III, 8.* qui & seipsum pro nobis dedit, vt *redimeret nos ab omni iniustitia, & purgaret sibi ipsi populum περιούσιον, proprium*, qui peculium eius esset, ipsi consecratum, sanctum, *ζηλωτὴν καλῶν ἔργων, Tit. II, 14.* conf. &

verſ.11.12. idemque *ὑπογραμμὸν* nobis reliquit, vt eius veſtigia ſequeremur, ad quod etiam vocati ſumus, *1 Petr.II,21.* Paucis: haec *voluntas* Dei eſt, vt ſanctitati ſtudeamus, *1 Theſſ.IV,3.* vt ſancti ſimus, quemadmodum & ipſe ſanctus eſt. *1 Petr.I,15.16.* Vnde & diſerte Paulus: *ſine ſanctimonia nemo videbit Deum. Ebr.XII, 14.*

§. XI.

Difficultatibus equidem non caret ſanctitatis ſtudium: immo plures ſubeundae & ſuperandae illis ſunt, qui huncce campum ingrediuntur. Colluctandum enim illis quotidie eſt cum carne, mundo & diabolo. Hinc *ὄγκον καὶ ἐυπερίσατον ἁμαρτίαν* in ſe deprehendunt viri ſancti. *Ebr.XII,1.* Hinc acerbiſſimae ſanctorum querelae. *Pſalm. XIII,1. XLII,6. Rom.VIII, 24.* Quantacunque autem ſit difficultas in ſanctitate vitae, quam multi haud raro ſua imprudentia & incredulitate augent: non tamen eſt *ἀδύνατον*, ſanctitatem vitae colere, vti nonnulli perperam ſibi perſuadent. Quod enim *ἀδύνατον* eſt penes homines, non eſt *ἀδύνατον* penes Deum, *Luc.XVIII, 27.* conf. & *Luc.I,37.* Et quod fieri nequit per vires naturae, fieri poteſt per vires gratiae. *Epheſ.I,19.* Neque hoc Deus a nobis exigeret, ſi fieri non poſſet. Paucis: vim gratiae & indolem regni Chriſti ignorant, qui de poſſibilitate vitae ſanctae dubitant.

§. XII.

Interim quantamcunque aliquis adhibeat diligentiam, ſemper tamen *imperfecta* manebit vitae noſtrae ſanctitas: cum nemo renatorum ad eum ſanctimoniae gradum peruenire queat, vt non aliquo defectu laboret & contaminetur. Quemadmodum enim, quamdiu in hac vita ſumus, ex parte intellectus *ἐκ μέρους, δι ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι* cognoſcimus, *1 Cor.XIII, 9.12.* ita, quod ad voluntatem attinet, cum Paulo ſemper profitendum erit, *non quia iam conſecutus ſum, aut iam perfectus, ſed perſequor, vt comprehendam, quatenus a Ieſu Chriſto ſum comprehenſus, Phil.III,12.* Huc praeterea ea omnia pertinent, quae de imperfectionibus & infirmitatibus regenitorum antea commentati ſumus. Etſi enim in hiſce exuendis, omnem collocet operam homo regenitus, nunquam tamen eousque proficiet, vt non labes quaedam ſuperſit: etſi vincat hoſtes, non tamen, quamdiu durat ſtatus eccleſiae militantis, debellabit penitus, donec veniat ſtatus eccleſiae triumphantis.

§. XIII.

Hinc vero ſua ſponte ſequitur, quod *proficere* in ſanctitate ſemper debeant. * Qui enim terminum perfectionis iam attigerunt, profi-

proficere vlterius nequeunt. Qui contra ab eodem abſunt adhuc, operam omnem merito nauant, vt eum attingant, propiusque ad illum accedant. Hinc paſſim creſcere, augeri, diteſcere, confirmari, corroborari dicuntur homines ſancti, *2 Petr. III, 18. 1 Petr. V, 10. Epheſ. III, 16. 17. Phil. I, 9.* donec *omnes perueniamus ad vnitatem fidei, cognitionisque Dei filii, in virum adultum, ad modum plenae aetatis Chriſti Epheſ. IV, 13.* Quod incrementum, quoad omnes mentis facultates intelligendum, quoad intellectum, vt proficiat in cognitione & ſapientia: quoad voluntatem, in amore Dei & proximi, item in abnegatione ſui, patientia, humilitate, aliisque virtutibus chriſtianis; porro in affectuum quoque omnium motuumque prauorum exceſſibus ſubigendis, corrigendisque proficiat, maioremque in his omnibus acquirat promptitudinem. conf. *Rom. XV, 13. 1 Cor. XIV, 12. 2 Cor. VII, 1. VIII, 7. 1 Theſſ. IV, 1. 10. 2 Theſſal. I, 3.*

* Incrementum hoc in vita ſpirituali eadem fere ratione ſe habet, ac in vita naturali. Vt enim hoc ſenſibus non percipitur, vt non tam creſcere, quam creuiſſe, corpus, animaduertamus, ita & in ſpiritualibus ſe res habet. Accedit, quod in hisce nonnulli, vano errore decepti, tum maxime decreſcant, cum ſe inſignitet creſcere ſibi perſuadent, vti alii, nullum in ſe incrementum ſentire videntur, vel maxime creſcunt. Quae ſi quis recte perpendat, facile deprehendet, quo loco habenda ſint, quae pontificii quidam de gradibus ſanctitatis comminiſcuntur. Infimo profecto fundamento hanc ſententiam ſuperſtruunt, qui quindecim pſalmos graduum, vti vocantur *pſalmos* CXX. vsque ad CXXXIV. in ſubſidium vocant, vt quindecim gradus perfectionis inde exſtruant. Praeter multos alios, totus in eo eſt IO. BONA, cardinalis, in *pſalmodia diuina, cap. 15. ſeqq. p. 391. ſeqq.* qui & ad HILARIVM AVGVSTINVM, CHRYSOSTOMVM aliosque prouocat, quos hac in re ſibi habuerit praeeuntes. Vt vero euincat, quindecim hisce pſalmis gradualibus totidem gradus chriſtianae perfectionis indicari, quinque conſtituit gradus incipientium, totidem mediorum, & denique perfectorum totidem. Incipientium gradus eſſe putat, omne mortale, omne veniale crimen deſerere; diuitias ac dignitates contemnere; prauos motus cohibere; proprium iudicium & propriam voluntatem abnegare; proficientium: virtutes omnes acquirere; virtutum exemplar aliis eſſe; iuſtitiae vias docendo monſtrare; ſe humilem in omnibus exhibere; omnes irriſiones & detrectationes patienter ferre; denique perfectorum: orationis ſtudium; puriſſimam intentionem; in omne opus bonum magno impetu ferri; velle ſemper, quod vult Deus; adhaerere Deo, & vnum fieri cum eo ſpiritum, intimo charitatis affectu. Verum in hisce haud pauca reprehenſione digna occurrunt. Quae enim ad perfectionem partium pertinent, confunduntur cum illis, quae ad perfectionem graduum ſpectant: & graduum quoque perfectio, vltra quam par eſt, extenditur. Idem fere cenſendum de IOANNIS abbatis, quem a loco commorationis *Sinaitam*, a ſcriptionis argumento *climacum*, ſeu *ſcholaſticum*, vocant, libro, cui titulum fecit: *ſcala paradiſi.* Licet enim ſexto ſeculo vixerit auctor, talia tamen tradit, quae non omnibus ſe probabunt, & errore myſticis pontificiisque ſatis vſitato, perfectionem partium cum gradibus perfectione confundit. Nec ferenda illorum ſententia, qui ex virtutibus aut bonis operibus ſcalam in coelum conficiunt. Non enim aliam in coelum ſcalam nouimus, niſi Chriſtum, cui fide innitendum, *Ioan. I, 5.* Quod vero IO. BONA, cardinalis aliique, pſalmis gradualibus, quos vocant, ſuam de gradibus perfectionis philoſophiam ſuperſtruunt, in eo ingenio magis indulgent ſuo, quam vt ſolidam vllam huius ſententiae adferre valeant rationem. Etſi enim variae eruditorum ſint ſententiae, cur pſalmi iſti ita

dicti sint, probabilior tamen ceteris illorum videtur opinio, eos ita adpellatos, quod a musicis Dauidis solenniter decantarentur, ad gradus arcis regiae. vid. AVGVSTI PFEIFFERI *dubia vexata, cent.* 3 loc. 81. *p.* 628. Rectius sapiunt, qui in incremento vitae spiritualis diiudicando, & gradibus sanctitatis aestimandis, sequentia monita tradunt: *comparationem cum aliis non temere instituendam, ne quis in hypocrisin aut superbiam incidat: aestiman tum profectum in vita spirituali ex statu praesentis cum statu praeterito comparatione, sed ita, vt semper cogitemus, longe plura nobis restare, quam quae consecuti sumus: quemcunque gradum aliquis sibi assecutus videatur, nimium quantum tamen abesse ab eo gradu, vt perfectus dici queat: omnem istam incrementi vitae spiritualis aestimationem eo comparatam esse debere, vt intuitu eorum, quae restant, quaeue nobis desunt, ad humilitatem nos ducat; nec abiiciendum tamen animum, sed semper plus vltra contendendum, etsi cum maximis nobis colluctandum sit imbecillitatibus*, & quae alia sunt eiusdem generis. add. BARTOLDVS BOTSACCVS in *medulla theologiae moralis, thes.* 29. & 30. *p.* 205. *seqq.*

§. XIV.

Cumque hac ratione vnus vlterius in vitae sanctitate progrediatur, quam alius, sua sponte hinc etiam sequitur, dari *inaequalitatem* quandam, inter renatos, vt alii magis, alii minus perfecti & sancti sint. Hinc est, quod in scriptura sacra alii cum infantibus, alii cum adultis, cum iuuenibus alii, alii cum patribus comparentur. *1 Cor. III, 1. 2. Ebr. V, 12 13. 14 Ephes. IV, 14. 1 Ioan. II, 13. 14.* Sic & centurionis fides perfectior dicitur fide Israelitarum. *Matth. VIII, 10.* Maiorem quoque in quorundam cordibus fert fructum semen verbi diuini, quam in cordibus aliorum. *Matth. XIII, 23.*

§. XV.

Ex vitae etiam sanctae studio non potest non fluere *distinctio & separatio* quaedam sanctorum a non sanctis. Sancti enim moribus suis, omnique vitae ratione testantur, se pertinere ad regnum Christi, cum irregeniti contra, quod ad regnum tenebrarum pertineant, satis aperte prodant. Hinc *ἀντίθεσις* maxima inter vtrosque, *Gen. III, 15. Ioan. XV, 18. 19. XVII, 16.* Huc & *ἀκρίβεια* illa pertinet, quam nonnulli *singularitatem* interpretantur, qua studio sanctitatis ea fugiunt & euitant diligenter, quae reliqui mortales erronea persuasione ducti pro licitis ac indifferentibus rebus, aut omnino honestis, habent. Inde fit, vt vita sanctorum longe alia & *singularis* hominibus irregenitis videatur, *Sap. II, 15.* conf. & *Phil. II. 15.* cum non agant, quae agere eos vellent improbi, & intermittant, quae ab illis intermitti nollent. Speciatim vero & schema mundi respuunt, *Rom. XII, 2.* ne quid cum illo sibi commune esse videatur. Et haec laudabilis est *ἀκρίβεια* & singularitas, vti vitio contra non caret, quae ambitione excitata, vulgaria fastidit, communia respuit, & in licitis a via communi & trita ita discedit, vt ad illicita & prohibita prolabatur. *

* Discrimen

* Discrimen inter li: gularitatem laudabilem & illaudabilem pluribus expoſui in *theſibus practicis περὶ τῆς ἀνῳβάλας in vita chriſtiana*, vbi & tertiam addidi ſingularitatis ſpeciem, quae cum non ſit laudabilis tamen cenſeri debet, §. 40. *ſeqq.*

§. XVI.

Habet denique ſanctitatis ſtudium ſua *commoda*, ampliſſima, praeſtantiſſimaque. *Pietas* enim *ad omnia vtilis eſt, habetque promiſſionem & huius & futurae vitae 1 Tim. IV, 8.* immo *quaeſtus magnus eſt, pietas, & ſua ſorte contentum eſſe, 1 Tim. VI, 6.* Hinc & ſi quae eos incommoda premere videntur, haec ipſa tamen tandem in illorum commodum cedunt, docente apoſtolo: οἴδαμεν, ὅτι τοῖς ἀγαπῶσιν τὸν Θεὸν πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθόν. *Rom. VIII, 28.*

§. XVII.

Speciatim inter effectus & commoda vitae ſanctae referri meretur, δόξα illa, ſeu *claritas*, qua virtutis ſplendorem vndiquaque ſpargunt, vt ipſi quoque impii eodem quandoque conuicti, venerationem hominibus ſanctis exhibeant, ad minimum vberrima inde enaſcatur occaſio Numinis ſanctitatem benignitatemque praedicandi. *Luceat lux veſtra*, inquit ſeruator, *apud homines, vt veſtra recte facta videntes, collaudent veſtrum patrem, qui eſt in coelis. Matth. V, 16.* Et Paulus, homines pios atque ſanctos lucere iubet inter impios, tanquam *luminaria in mundo*: *Phil. II, 14. 15.* conf. & *1 Petr. II, 12.* add. *Ioan. XVII, 22. 2 Cor. III, 7. 8. 9. Sap. VIII, 10. 13.*

§. XVIII.

Haud infimum quoque locum inter vitae ſanctae commoda tenet, *gaudium* ſingulare & conſtans, cum animi tranquillitate coniunctum: de quo Salomo: *bonus corde, in conuiuio iugi. Prouerb. XV, 15.* Quod quidem gaudium non poteſt non oriri, vbi bona eſt conſcientia, & filialis erga Deum fiducia, *Ebr. X, 22.* & pax cum Deo, *Rom. V, 1. Phil. IV, 7.* Sed intelligendum tamen hoc eſt, cum exceptione crucis & calamitatis, qua carere renati nequeunt, quamdiu in hac vita verſantur. * *Actor. XIV, 22 Matth VII, 13. 14. Ioan XII, 24.* Interim in calamitatibus etiam diuino ſolatio recreantur. *2 Cor. I, 3. ſeqq.* Vnde *in his omnibus ὑπερνικῶσι, plus quam victores ſunt per eum, qui dilexit eos, Rom. VIII, 37. ſeqq.* ſuntque *tanquam dolentes ſemper autem gaudentes. 2 Cor. VI, 10.*

* Eiusmodi itaque gaudium, quod triſtitiae, etiam ſalutaris, viciſſitudines excludat, quale praeter alios vir alias haud indoctus, FRIDERICVS ALEENHOFF, in libro, cui titulum fecit *coelum in terris*, ſibi finxit, inter paradoxa & portenta Stoicorum merito refetenduin. Quam quidem ſententiam alibi ex inſtituto refutaui.

§. XIX.

Quemadmodum etiam improbi, ſua improbitate plurima ſibi ipſis

attrahunt mala, morbos corporis, paupertatem, infamiam, ita, quae his oppoſita ſunt, iure meritoque inter ea ſunt referenda, quae per accidens ſaltem ex vita ſancta fluunt. conf. *Prouerb. III, 7. 8. Pſal. CXII, 3. 1 Tim. VI, 6. 8.* Accedit vero, quod verae prudentiae radix & genuinum fundamentum, ſit virtus chriſtiana, vitaeque ſanctitas. Prudentia rebus ſuis maxime conſulunt mortales, vti imprudentia maxime nocent. Imprudentiae porro fontes praecipui ſunt vitia quaeuis, prauique mortalium adfectus, quibus aguntur in transuorſum, adeo vt ne humanae quidem prudentiae ſpeciem ſibi vindicare queat, qui non vtcunque ſubigere adfectus, atque coercere, didicerit.

§. XX.

Quae ad alios ex vita ſancta redundant commoda, pro ſuis etiam merito reputat regenitus. Illa vero longe plurima ſunt, & fere infinita. Ne enim de communibus dicam, dum exemplo, opere, voce aliis prodeſt, ſalutem illorum aeternam & temporalem, directe vel indirecte promouendo: propria & ſpecialia ſunt, quae ſinguli ſtatus inde percipiunt, cum & rei domeſticae, & officiis tum ciuilibus, tum eccleſiaſticis, is demum recte & inſigni cum fructu praeſit, qui vitae ſanctitati, & quae hinc oritur, prudentiae chriſtianae, ſtudet.

§. XXI.

Denique cum omnia, quae ſibi obtingunt bona, Numinis voluntate ſibi obtingere credant, meritoque ſibi perſuadeant homines ſancti, idque praeeunte ſcriptura, *Iacob. I, 17.* ideo iſthaec omnia *benedictionis diuinae* apud eos habent rationem. Praecipue equidem in ſpiritualibus benedictionis diuinae vis conſpicitur, *Epheſ. I, 3. Gal. III, 14.* ſed tamen nec in temporalibus ea excludenda, niſi quae in his piis obtingunt, pro diuinis beneficiis agnoſcere nolimus, quod impium foret. conf. *Gen. XLIX, 25. 26. Deut. XXVIII, 2. ſeqq. Prouerb. X, 22.*

CAPVT QVARTVM
SEMEIOTICA THEOLOGICA
VBI ET
DE DOKIMASIA SPIRITVALI.

Σύνοψις.

EXplorationis, ſeu δοκιμασίας in ſpiritualibus, neceſſitas, §. I.

Alia eſt δοκιμασία irregenitorum, alia regenitorum; ab vtraque diſtinguitur δοκιμασία conuertendorum, §. II.

De δοκιμασία regenitorum hic ſpeciatim ſermo eſt, §. III.

Difficultas δοκιμασίας ſpiritualis: & quid ad eam requiratur, §. IV.

Quaenam hic in cenſum veniant ſigna, de quibus ita

ita dicendum, vt signata prius vite constituantur, §. V.
Ea ad tria reuocantur capita, §. VI.
quorum primum est ipse hominum status: signa regenerationis, §. VII.
Signa sanctificationis, seu renouationis, §. VIII.
Quaenam in applicatione hic obseruanda, §. IX.
Alterum, ipsae hominum propensiones: quarum signa summatim indicantur, §. X.
Tertium, singuli hominum regeniterum actus: quorum signa itidem indicantur, §. XI.
De aliorum quoque hominum statu actibusque quandoque iudicandum, vnde discretio spirituum, §. XII.
Intelligitur scilicet non doctrinae, sed hominum, eaque non extraordinaria, sed ordinaria discretio, §. XIII.
de discretione spirituum in iis, quae vires naturae excedere videntur, §. XIV.
quoad dona naturalia, sed sanctificata, §. XV.
quoad dona spiritualia, §. XVI.
Insignis doctrinae huius, in vita tum propria, tum aliorum, emendanda dirigendaque, vtilitas, §. XVII.

§. I.

CVm & ipse hominum status spiritualis, & eius, si regeniti fuerint, incrementum ac decrementum haud raro lateat, vt illum longe alium sibi esse persuadeant, quam reuera est: explorationem quandam necessariam esse, nemo non intelligit. Prorsus ac medici ex certis signis morbi aut sanitatis indicium capiunt, & hac ratione etiam in illius causas inquirunt. Hinc δοκιμασία illa spiritualis oritur, de qua vt nonnulla tradamus, ordo & instituti ratio postulat.

§. II.

Alia autem est δοκιμασία *irregenitorum*, alia *regenitorum*. Illi, si forte ad δοκιμασιαν quandam accedant, tantum quid in genere bonum aut malum sit, explorant, *Rom. II, 18.* idque plerumque secundum normam quandam, quam suis ipsi sibi struxerunt praeiudiciis, *1 Petr. I, 18.* aut si seipsos explorant, magis hoc fit ad excusationem & defensionem peccatorum, quam ad eorum exuitionem. Regeniti contra diligenter statum suum explorant, vt cognoscant defectus, & eos emendent per renouationem, de qua δοκιμασια Paulus loquitur, *1Cor. XI, 28. 2Cor. XIII, 5.* Est tamen & quaedam exploratio *conuertendorum*, a qua vera conuersio incipit, quando aliquis se explorat, sitne in statu regenerationis, an non sit? vt, si posterius deprehendat, de sui emendatione serio sit sollicitus.

§. III.

Vtraque δοκιμασία, tum hominis conuertendi, tum eius, qui iam conuersus est, maximopere est necessaria. Sine illa enim conuersio, sine hac incrementum in vita spirituali non recte procedit. Posterior tamen δοκιμασια specialiori quadam ratione hic in censum venire solet, eoque tendit, vt regeniti defectus suos cognoscentes simul intelligant, *quae perfecta Dei sit voluntas, Rom. XII, 2.* hoc est, quid Deus a se fieri velit, vt in iustitia, & sanctitate proficiant. conf. *Ephes. V, 17.*

§. IV.

Digitized by Google

§ IV.

Licet autem signa, per quae δοκιμασία ista institui queat, satis manifesta sint, difficulter tamen illa procedit, ob innatam omnibus philautiam, qua quilibet, statum suum longe meliorem esse, facile sibi persuadet, quam reuera est. Quare si feliciter procedere haec δοκιμασία & exploratio sui ipsius debeat, initium faciendum ab abnegatione sui, & per eam mens sedulo a praeiudiciis carnalibus purganda, ad quae ceteroquin omnes natura proni sunt. *1 Cor. III, 3. Rom. VIII, 5. 6.* Opera contra] nauanda, vt spirituali iudicio cuncta ponderentur & expendantur. Πνευματικὰ enim πνευματικῶς diiudicanda. *1 Cor. II, 13. 14.* add. *Phil. III, 13. 14. 15.*

§. V

Ad signa ipsa quod attinet, nunc de iis non sumus solliciti, quibus hominum irregenitorum, seu in statu naturae constitutorum, latitantes mores propensionesque innotescunt, * sed de illis, quibus conuertendi, aut conuersi, statum suum, aut eius conditionem, incrementum vel decrementum, dignoscere possunt. Qua de re vt adferamus, quae necessaria scituque digna sunt, distinctim, *id, quod per signa inuestigatur*, & tum *signa* ipsa, seu characteres considerandi sunt.

* De illis enim signis, quibus mores, propensionesque naturales, latitantes, innotescunt, solliciti sunt philosophi: quorum nonnulli peculiarem inde moralis philosophiae partem constituunt, quam ad exemplum medicorum σημειωτικὴν adpellitant. Eadem vero ratione, & theologiae moralis pars quaedam σημειωτικὴ constitui potest. vid. GISBERTI VOETII *ascetica, cap. 19. pag.* 452. Et ad philosophos quidem quod attinet, iam ex veteribus ARISTOTELES, POLEMO, ADAMANTIVS sophista, hanc doctrinam quodammodo delibarunt. SENECA quoque & CICERO, nonnulla huc spectantia passim adferunt, sed sparsim, & aliud velut agendo. Ex recentioribus plures animum ad hoc studiorum genus adpulere, sed ita, vt plerique partem saltem eius attingerent. Pleniori habitu si quis hanc doctrinam exhibere vellet, illi tum ad signatum, seu id, cuius signa quaerit, tum ad signa ipsa attendendum esset. Quod ad prius attinet, inter mentis facultates primo occurrit intellectus, cuius iterum varias operationes atque δυνάμεις esse constat, ingenium, iudicium memoriam. Harum signa explicanda sibi ex instituto sumsit IANVS HVARTVS in *scrutinio ingeniorum*: quanquam & nonnulla huc spectantia delibet EDMVNDVS RICHERVS, in *obstetrice animorum*: & IOAN. CHRISTIANVS LANGIVS, in *praetoria eruditionis humanae vniuersae*. Nec contemnenda sunt, quae hac in re praestitit DIODORVS TVLDENVS, in libello prorsus aureo, *de cognitione sui*, cum praefatione nostra ante paucos annos recuso, praesertim *lib. 3. cap. 2. seqq.* Quod ad voluntatem attinet, in ea tum ipsae propensiones bonae, malaene, tum adfectus, in morum doctrina in censum veniunt, & interdum per certa signa sunt indagandi. Ad propensiones vitia pariter ac virtutes, saltem apparentes, hominum naturalium pertinent. In illis depingendis iam ex veteribus studium industriamque posuit THEOPHRASTVS, in *characteribus morum*, quem in Gallicam linguam translatum continuarunt DE LA BRVYERE & PASCAL, quanquam dubitem, an Theophrasti institutum satis assecuti sint. Eandem viam ingressus est LVDOVICVS MOLINAEVS, in *exemplari morum*. Virtutes autem per characteres & signa delineandas sibi sumpsit IOSEPHVS HALLVS, inter Angliae theologos haud infimus, cuius *characteres virtutum*, ex lingua Anglicana in Germanicam translatos habemus. Sed a propensionibus & habitualibus inclinationibus iterum differunt adfectus, in quibus depin-

depingendis ingenii vires periclitari voluit DE LA CHAMBRE, medicus & philosophus celeberrimus, in libro Gallicano idiomate scripto, cui titulum fecit: *characteres passionum*. Sed cum per corporis constitutionem, &, quae huc plurimum confert, locorum in quibus quisque degit, conditionem, itemque pro diuersitate statuum, viraeque generis, varii itidem ac diuersi sint hominum mores, per signa itidem & characteres cognoscendi, hoc sibi datum crediderunt alii, vt gentium integrarum, aut hominum singulorum in certis statibus degentium mores ex hisce causis praecipue fluentes per characteres describerent, quod IOANNES BARCLAIVS praestitit, in *icone animorum*, & EDO NEVHVSIVS, in *theatro ingenii humani*, quanquam hic paulo latius se diffundat. Cuncta tandem vnico eoque pleno systemate complecti aggressus est SCIPIO CLARAMONTIVS, Caesenas, in notissimo opere, de *coniectandis cuiusque moribus, & latitantibus animi adfectibus*, quod recudi curauit, maximisque elogiis extulit HERMANNVS CONRINGIVS. Nec vituperandus viri conatus, etsi principia, quibus insistit, pleraque hodie placere solidiora edoctis, nequeant. Accuratiora vtique semeioticae doctrinae fundamenta, ex istis moralis doctrinae principiis petuntur, quae in introductione sua ad ethicam posuit, vir celeberrimus, CHRISTIANVS THOMASIVS, quem & alii ex recentioribus sequuntur. Aliis tamen consultius visum, non tam in abstracto, quam concreto potius, vt loqui amant, semeioticam doctrinam tradere, singulorum hominum exempla considerantes, cum hac demum ratione, quanta morum varietas, quaeque causarum plurium in ea producenda vis sit, intelligi queat. Quae quidem ratio characteres hominum delineandi, historicorum est propria, ex instituto tamen illustratur a IO. HENRICO BOECLERO, in *charakteribus Velleianis*, & CASPARO ERASMO BROCHMANDO, in *specimine ethices historicae*, aliisque. Ad signa quod attinet, ea vel *caussalia*, vel *non caussalia* esse, & haec iterum vel *naturalia*, vel *moralia*, docui in *element. philos. pract. part. 1. cap. 5. §. 7. seqq.* Ad signa naturalia speciatim physiognomica pertinent, quibus magnum pretium statuebant veteres. Ipsum sane Pythagoram constat, vultum corporisque habitum contemplando, mores atque indolem illorum explorasse, qui in eius disciplinam se tradere volebant. vid. AVL. GELLIVS, *noct. Attic. lib. 1. cap. 9.* & IAMBLICHVS, in *vita Pythag. cap. 7.* add. IO. SHILTERI *dissertat. de disciplina Pythagor. §. 20.* MORHOFIVS *Polyhist. lib. 2. cap. 1.* Hinc & Aristoteles ex instituto artem physiognomicam tradidit, quem alii secuti sunt, etiam ex recentioribus: qui tamen cum inanibus & ridiculis commentis hanc artem deturparent, sensim contemni coepit. Ego quantum illi tribuendum sit, alii diiudicandum relinquo: longe tamen rectius & consultius ex moralibus signis latitantium propensionum diiudicationem institui, existimo. Et ita quidem in hoc argumento versari sunt philosophi: a quorum disciplina etiam hac in re multum diuersa est theologica istud tradendi ratio. Longe alia enim hic inuestiganda sunt, status scilicet hominum, eorumque propensiones, non modo naturales, sed & spirituales, & quodnam in singulis actibus inter gratiam ac naturam intercedat, discrimen. Signa ex quibus talia intelliguntur, etsi itidem ex genere mortalium sint, longe tamen alterius ordinis sunt, quam illa, de quibus philosophi agunt. Nescio vero, an aliquis ex instituto hanc moralis theologiae partem pertractauerit, qui hinc inde quaedam attingunt, aut delibant, vtique non desunt: nobis eam pro instituti ratione delineasse, sufficerit.

§. VI.

Quae per signa seu characteres inuestigantur, ad tria reuocari capita possunt. Primo namque ipse hominis huc *status* pertinet, sitne aliquis regenitus, an non sit? & si sit, num sanctificationi seu renouationi, ita vt par est, studeat? Deinde, ipsae *propensiones* habituales, tum *naturales*, vt defectus illorum cognoscamus, tum *spirituales*, vt num genuinae sint, intelligamus, & naturae gratiam imitari gestientis fallaciam

ciam detegamus. Denique & ſinguli *actus*, hic quodammodo in cenſum veniunt, vt naturae gratiaeue diſcrimen, in iis obſeruemus.

§. VII.

Iam quod ad *ſtatum* ipſum hominum attinet, ſi quis primo explorationem inſtituere velit, an ſit *regenitus*, ex ſeria quidem & non fucata cordis, cogitationum & cupiditatum ſuarum intimarum perſcrutatione, quilibet facile hac de re certus reddi poteſt, modo per ſtultam hypocriſin ſibi ipſi fucum facere nolit. Non tamen negligenda ſunt ſigna, ſeu characteres fidei, regenerationis, conuerſionis, quos ſcriptura paſſim tradit: cuiusmodi ſunt, quod fides corda purget, *Actor. XV, 9.* quod, qui ex Deo natus eſt, per fidem mundum vincat, *1 Ioan. V, 4.* quod illi, qui credunt, ſpiritum υἱοθεσίας habeant, in quo clament Abba Pater! *Rom. VIII, 15. Gal. IV, 6.* quod omni ſtudio exuere veterem hominem annitantur, *Epheſ. IV, 20.* quod ſpiritus in illis ſerio pugnet contra carnem, *Gal. V, 17.* quod verbo diuino delectentur, & in eo ſummam ſapientiam quaerant, hinc & ei libenter morem gerant, *Pſalm. I, 2. Pſalm. CXIX, 2. 8. 9. ſeqq. Ioan. VIII, 47. 1 Ioan. IV, 6.* quod vocem paſtoris ſui, Chriſti, audiant, *Ioan. X, 14.* quod crucem & calamitates pro gloria Chriſti libenter ſuſcipiant, *Luc. XIV, 27. Ebr. XII, 5. 10.* quod humilitatem & patientiam eius imitentur, *Matth. XI, 29. 30. 1 Petr. II, 21.* quod Schema huius mundi reſpuant, *Rom. XII, 2.* cumprimis denique, & Chriſtum, & eius diſcipulos, ſeu, qui itidem ex Deo nati ſunt, immo omnes homines ſincere diligant, *Ioan. VIII, 42. XIII, 34. XV, 12. 1 Ioan. IV, 20.* & quae reliqua ſunt eiusdem generis. *

* Prolixe de ſignis regenerationis, ſed vt more ſuo varia inter ſe miſceat, agit GISBERTVS VOETIVS, *diſput. ſelectar. part. 2. diſſertat. de ſinceritate, & hypocriſi, p. 485. ſeqq.* vbi & TAFFINI librum laudat, de *notis filiorum Dei.*

§. VIII.

Sanctificationis, renouationis ſigna capiuntur ex ipſo incremento ſecundum interiorem hominem, *Epheſ. IV, 15.* & cognitionis rerum diuinarum ſpiritualis vbertate, maiorique copia, *Epheſ. I, 17. 18.* & promtiori obſequio, quod veritati cognitae praeſtamus, eiusque fructibus vberioribus, *2 Petr. I, 5. 6. 8. Ioan. VII, 17. VIII, 12. 31. 32.* ex ardentiori ſtudio, abnegatis rebus huius ſeculi omnibus, potiundi felicitate a Chriſto propoſita, *Phil. III, 13. 14.* ex maiori rerum huius mundi prae amore Chriſti contemptu, *ib. v. 8.* ex accuratiori conformatione ad imaginem virtutum, quam nobis reliquit Chriſtus, *2 Cor. III, 18.* & ſtudio enixiori ſimplicitatis, ſinceritatisque chriſtianae,

Pſalm.

Digitized by Google

Pſalm. XIX, 8. Matth. XI, 25. 1 Cor. V, 8. item humilitatis & patientiae, *1 Petr. V, 5. Iacob. V, 10. 11.* ex gaudio in ſpiritu ſancto, eiusque conſervatione & incremento, *Rom. XIV, 17. Gal. V, 22.* feruentiori zelo conſectandi optima dona, *1 Cor. XIV, 1.* & quae alia ſunt, eiusdem generis. Ex hiſce vt ipſum ſanctitatis ſtudium, ita incrementum quoque in ſanctitate dignoſcitur.

§. IX.

In applicatione ſi quis recte incedere velit, illi id praecipue obſeruandum, in ſtatu hominis explorando ſigna iſta, iunctim ſumenda, ne quis decipiatur, ſaltem ex ſigni cuiusdam neceſſarii defectu, cetera merito ſuſpecta reddi, in ſingulis vero ſignis, ſeorſim diiudicandis, quod naturae eſt, ſedulo diſcernendum eſſe ab eo, quod eſt gratiae. Interim, ne quis & ex altera parte fallatur, excipiendus eſt ſtatus tentationis, in quo qui conſtituti ſunt, multa ſaepius ſibi non habere videntur ſigna regenerationis aut ſanctificationis, quae reuera habent. In iis vero ſignis, quae a ſenſu & perceptione gratiae diuinae deſumuntur, caute admodum procedendum.

* Ex defectu enim ſenſationis in ſpiritualibus, non ſtatim defectus rei ipſius colligendus, vt recte monet B. SPENERVS, qui omnino hac de re legendus, in libro de *natura & gratia*, §. 93 & 94. p. 286. ſeqq. Cauendum tamen, ne, quae hic in ſolatium regenitorum, qui ob iſtum ſenſationis defectum anguntur, dicuntur, temere ab improbis arripiantur, qui hypocriſin & ſecuritatem ſuam hac ratione alere ſtudent.

§. X.

De *propenſionum* habitualium ſignis, vt multa dicamus, neceſſe non eſt. Naturalium enim propenſionum, quorſum & omnia vitia ſpectant, quaenam ſigna ſint, aliunde conſtat. Spiritualium, quorſum virtutes omnes chriſtianae pertinent, vt magna eſt varietas, ita ex cauſſis, proximis ſcilicet & ſpecialibus, effectibus, proprietatibus, quae ſingularum propenſionum, virtutumque ſigna, qui characteres ſint, intelligitur.

§. XI.

Singulorum denique *actuum*, ſintne ex natura, an ex gratia (cum in hiſce naturae gratiam imitantis fallacia longe ſit frequentiſſima) ſi inſtituenda ſit exploratio, itidem ad certa ſigna ac characteres, ex quibus hoc diiudicari poſſit, recurrendum. Quae quidem ſigna ex intentione & ſcopo, ſolerter prius, ſi per ſubtiliorem hypocriſin occultetur, detegendo, ex modo operandi, effectu, collatione & harmonia cum aliis actibus, praeparatione ad actum eiusmodi ſuſcipiendum, ſimilibusque circumſtantiis, ſunt deſumenda. *

* Paucis haec attingimus: prolixius enim & eleganter ea disserit B. SPENERVS, in egregio libro *de natura & gratia*: in quo primo generatim de characteribus operum, quae ex gratia fluunt, agit, §. 0. *seqq. pag.* 13. *seqq.* tum speciatim de characteribus amoris erga Deum, §. 23. *& seqq. pag.* 62. *seqq.* de characteribus amoris erga alios, §. 41. *seqq. p.* 121. *seqq.* de characteribus humilitatis, §. 62. *seqq. p.* 282. de characteribus patientiae, §. 71. *seqq. p.* 221. *seqq.* & sic porro.

§. XII.

Et hac quidem ratione, *δοκιμασια* spiritualis, si quis se ipsum suumque statum, propensiones, actus explorare velit, rite procedet: praesertim si non tantum, quae hactenus dicta sunt, sincere, diligenterque obseruet, nec sibi blandiatur, sed &, si, quod maximum est, praecipuumque momentum trahit, sapientiam, ad sui explorationem necessariam, precibus a Deo impetrare satagat. *Psalm. CXXXIX, 23. 24. Iac. I, 5.* Interdum tamen & res & muneris ratio, aliaeque causae postulant, vt aliorum quoque indolem cognitam exploratamque habeamus. Quae quidem *δοκιμασία*, *discretio spirituum* vocari solet, & per signa itidem atque characteres recte instituitur.

§. XIII.

Non vero nunc loquimur, de discretione *doctrinae*, quae itidem hoc nomine venit, & de qua Ioannes praecipue verba facit, *1 Ep. IV, 1.* conf. *Act. XVII, 11.* sed de discretione *hominum*, num ex spiritu diuino an humano, an omnino diabolico fluant, quae dicunt, agunt, suscipiunt, seu sintne haec opera naturae, an gratiae?* Nec loquimur de *extraordinaria* illa spirituum discretione, qua apostoli per immediatam spiritus sancti reuelationem intimos cordium recessus explorare poterant, cuius illustre admodum exemplum occurrit *Act. V, 1. seqq.* sed de *ordinaria*, quae per certos characteres & signa, applicatione rite facta instituitur, ** ad quam tamen, cum & diuina quaedam sapientia, & facultas πνευματικὰ πνευματικῶς diiudicandi, requiratur, *1 Cor. II, 15.* quousque solis regenitis haec propria sit, facile inde intelligitur.

* *Discretio spirituum*, inquit CHRYSOSTOMVS, *significat cognitionem, quisnam spiritualis sit, quis non: quis propheta, & quis deceptor, hom. 29. in 1. ad Corinth.* Non itaque ad doctrinam tantum, sed & ad mores, statumque hominum, *an quis spiritualis sit?* vt CHRYSOSTOMVS loquitur, hoc est, regenitus, se extendit spirituum discretio. Nec incommode vox *spiritus* hic adhibetur, cum non tantum doctrina, quam homo profert, sed cogitationes eius omnesque motus animi, aut Deum, aut Diabolum, aut hominem ipsum, seu mentem eius, auctorem habeant. BERNHARDVS equidem, in sermone, qui de *septem spiritibus* titulum praefert, cum de *sex* inscribi debeat, sex spiritus, seu motuum & operationum in hominibus principia adfert, *spiritum* scilicet *diuinum*, *angelicum*, *diabolicum*, *spiritum* porro *carnis*, *huius mundi*, & *humanum*: sed quod ad tria cuncta reuocari capita possint, spiritum scilicet *diuinum*, *diabolicum*, & *humanum*, docet IO. BONA, de *discretione spirituum cap. 3. p. m. 557.* Immo ad duas vt dixi, classes cuncta reduci possunt, *opera naturae & gratiae*. Vti enim haec Deum auctorem agnoscunt, ita in illis cum corrupta hominis natura concurrit diabolus, quanquam interdum quaedam

speciatiori

specialiori quadam ratione diabolo tribuenda sint. Ceterum quem laudauimus IO. BONA cardinalis, ex instituto hoc argumentum tractat, ita quidem, vt ad eam, de qua antea diximus, δοκιμασίαν respiciat, seu quo pacto quisque suum, quo ducatur, spiritum explorare debeat: speciatim tamen ad extraordinaria, visiones, reuelationes, raptus, respicit, & licet diligenter in hoc argumento versetur, passim tamen talia tradit aut immiscet, quae sine censura dimitti nequeunt.

** An hac ratione, ad certum firmumque iudicium peruenirí queat? quaeri posset. IOANNES quidem BONA, *iudicium, quo fit discretio, non esse certum & infallibile, nisi adsit expressa reuelatio diuina*, diserte asserit, de *discretione spirit. cap. 5. p.* 565. Sed calculum non merentur, quae hac de re profert. Distinguenda hic primum δοκιμασία propria, a δοκιμασίᾳ aliorum. Ad illam quod attinet, cum eorum, quae in mente sua peragantur, omniumque motuum suorum, & cogitationum, praesertim intentionis, quam in singulis actibus habet, sibi homo sit conscius, certus etiam esse potest de characteribus gratiae, qua statum suum, qua singulas actiones. Cumque porro de gratia Dei, nullam dubitandi rationem habeat, certus etiam esse potest, non tantum de statu praesenti, sed & de futuro, quod vitae aeternae haeres certissime sit futurus: quod contra Romanenses iam dudum euicerunt nostrates: speciatim, qui prae ceteris legendus, IOAN. TARNOVIVS, in *dissert. de certitudine gratiae erga pios diuinae*, quae inserta est *commentario* eius in *duodecim prophetas minores* p. 519. *seqq.* Sed id nunc non est, de quo agitur. De aliorum itaque δοκιμασίᾳ si quaestio sit, a doctrina rursus, status illorum & actiones sunt discernendae. De doctrina, num vera an falsa sit, quod certi esse queamus, nullum est dubium. Ad statum vero quod attinet, signa iterum vel negatiua sunt, vel affirmatiua. Negatiua voco, ex quibus concluditur, hominem non esse regenitum. Quae licet non vnius eiusdemque generis sint, quaedam tamen ita comparata sunt, vt de rei veritate nos dubitare non sinant. Si quis enim e. g. ex proaeresi & data opera ea agat, quae voluntati diuinae repugnant, eum regenitum non esse, certissime inde concludimus. In affirmatiuis cautione omnino opus est, cum eorum, quae intus in animis aliorum latent, quae certissima status cuiuslibet hominis signa sunt, conscii non simus: quod si tamen signa externa, quoad facta & verba, diu & constanter consprirent, certitudine morali, de statu illorum certi esse possumus. In motibus singulis aliorum, aut actionibus externis diiudicandis, maiori adhuc cautione opus est: ob ignorum, quae in his plerumque suppetunt, insufficientiam. Non vlterius itaque hic progrediendum, quam aut probabilitatis, aut certitudinis gradus permittunt. De moribus autem ordinariis intelligenda sunt, quae diximus; de extraordinariis, in sequentibus, verba facimus.

§. XIV.

Quae in aliis se nobis offerunt, & δοκιμασίαν quandam seu explorationem postulant, iterum aut *extraordinaria* sunt, aut *ordinaria*, & haec rursus, vel *naturalia*, vel *spiritualia*. In illis ad verbi diuini regulam cuncta diligenter exigenda sunt, vt ceu spurium, & ad fallaciam comparatum statim reiiciatur, quod ei repugnat, aut in fide vel vita aliud quid, quam quod in eo continetur, nobis obtrudit, vel alia vlla ratione, auctoritatem eius, aut sufficientiam labefactat. Deinde in his omnibus naturae vires sedulo explorandae, quae in physicis operationibus, prout moralibus opponuntur, longe plerumque maiores sunt, quam vulgo esse creduntur, & tum demum, si naturae vires aliquid certo excedere cognoscamus, deque illorum, qui extraordinaria obtendunt, sinceritate, satis nobis constet, & quod omnis absit fallacia,

num ad Deum, an diabolum auctorem, quod iactatur, referendum sit, dispiciendum, idque ex subiecti conditione, effectibus, circumstantiis, similibusque characteribus, quantum fieri potest, diiudicandum: ita tamen, vt in re obscura & dubia, suspendatur potius iudicium, quam certi quid pronuntietur.

* Hinc itaque diiudicanda, quae de visionibus, reuelationibus, raptibus, motibusque ecstaticis passim disputari solent: in quibus quanta naturae vis sit, & fallacia, constat ex iis, quae supra *cap. 1. sect. 5. §. 17. & seqq.* docuimus. IOANNES quidem BONA, magnam industriam in hisce explicandis collocauit, & signa, quo pacto quae in ecstasibus, visionibus, reuelationibus, diuina sunt, a naturalibus & diabolicis discerni queant, indicauit, de *discret. spirituum cap. 14. & seqq.* sed accuratius omnino examen, quae adfert, promerentur, quod instituere huius loci non est.

§. XV.

Ordinaria & quidem *naturalia*, omnes complectuntur animi dotes, quae per naturam, industriam, & exercitationem insunt, quorsum & dona quaedam, quae vocantur, ministrantia, referenda: quae tum demum omnia recte se habent, si per gratiam sanctificentur, & legitimus sobriusque eorum vsus accedat. Vt vero, quibus signis & characteribus illa ipsa dona naturalia, innotescant, & eorum diuersitas cognoscatur, aliunde constat, * ita num per gratiam sanctificata sint, id vero dispicere, δοκιμασίας spiritualis opus est. conf. *1 Cor. II, 15. XIV, 29. 1 Thess. V, 22.* Sed doctrina hic iterum ipsa, ab ipsis donis doctrinae proponendae & applicandae inseruientibus, sedulo distinguenda. In illa diiudicanda, ad verbum diuinum & analogiam fidei, vnice respiciendum, *Actor. XVII, 11.* vt nec angelo credatur, si quid contra euangelii apostolici doctrinam protulerit. *Gal. I, 5.* In hisce vero dignoscendis, pro certo tenendum, etsi ipsa doctrina, quam tenent, profitentur, docent homines, diuina sit atque supranaturalis, ipsae tamen animi facultates, quae hic in censum veniunt, seorsim spectatae, si corda illorum templa spiritus sancti non sint, nec ipsi regenerationis aut sanctificationis participes facti, non nisi pro naturalibus, quantumuis excellentes sint, habendae erunt.

* Speciatim ex auctoribus, supra ad §. 5. allegatis: & iis, quae diximus, *element. philos. pract. part. 1. cap. 5. §. 7. seqq.*

§. XVI.

In spiritualium δοκιμασίᾳ & exploratione, quoad alios, ita versandum, vt cuiusque status, propensiones, actuumque singulorum indoles, per signa & characteres, quantum fieri potest, exploretur, idque ea fere ratione, qua in sui ipsius δοκιμασίᾳ & exploratione procedendum esse, supra diximus. Si enim hac ratione statum aliorum, num rege-

regeniti an irregeniti, proficientes, an deficientes sint, quidue in illorum aut propensionibus, aut actionibus, naturae, quid gratiae tribuendum, didicerimus, faciliori ratione aut ad meliorem, si opus fuerit, eos traducemus mentem, aut imbecillitatibus eorum medebimur.

§. XVII.

Magnam etiam aliorum hominum qua ingenium, qua mores, propensionesue, esse diuersitatem, constat. Quae diuersitas, cum ex singulorum natura, accedentibus causis variis, originem habeat, non tollitur, per conuersionem, sed hactenus remanet, vt, quae mala sunt, emendentur, cetera legitimo modo dirigantur. Sed hanc ipsam diuersitatem & ingeniorum & propensionum per certa signa & characteres, qui alibi edisseruntur, * exploratam habere iuuat, tum, vt quibus quisque officiis & praestationibus maxime aptus sit, intelligatur, tum vt morbi & tentationes, quibus quisque obnoxius est, cognoscantur, & qua ratione iis quam commodissime obuiam iri queat, inuestigetur. Ex dictis vero intelligitur, tum in propria, tum in aliorum vita, emendanda, dirigenda, & gubernanda, hanc de δοκιμασία doctrinam, vsum habere maximum praestantissimumque.

* conf. dicta ad §. 5.

CAPVT QVINTVM
DE
MEDIIS STVDIVM SANCTITATIS, INCREMENTVMQVE VITAE SPIRITVALIS PROMOVENDI.

Σύνοψις.

DE mediis theologicis hic sermo est, non de philosophicis, §. I.

Ipsas actiones sanctas, seu bona opera non satis commode inter media referri, §. II.

De mediis genuinis vt rite pronuncietur, obseruandum, quid Deus, quid homo ipse ad sanctificationem conferat? §. III.

Ex parte hominis inter media sanctificationis primo refertur, poenitentia quotidiana, §. IV.

ad quam requiritur agnitio peccatorum: quorsum & pertinet, examen conscientiae, §. V.

item, dolor ob admissa peccata, seu praxis contritionis christianae, §. VI.

denique & fides, §. VII.

Accedat, necesse est, serium propositum emendandi vitam, §. VIII.

Poenitentia quotidiana, cum carni parum grata sit, variis nominibus id significantibus, exprimitur, §. IX.

Ad eam, vti & generatim ad vitae sanctitatem, plurimum confert legitima verbi diuini tractatio, §. X.

Ad quam non sine iusta praeparatione accedendum, §. XI.

Tractatio

Tractatio ipſa abſoluitur, partim auditione verbi, cuius neceſſitas oſtenditur, §. XII.
partim lectione, cuius indicatur methodus, §. XIII.
De certo tempore, verbi diuini tractationi, deſtinando, §. XIV.
die ſabbathi praecipue eam inſtituendam, §. XV.
De aliorum librorum, ſpeciatim aſceticorum lectione, quid cenſendum? §. XVI.
De meditatione, §. XVII.
Ad media promouendi ſtudium ſanctitatis pertinet quoque praxis legitima ſacramentorum, ſpeciatim baptismi, §. XVIII.
& ſacrae euchariſtiae, §. XIX.
quis ea rite & ſalutariter vti poſſit? §. XX.
quando & quoties ea vtendum? §. XXI.
quo pacto praeparatio ad eam comparata eſſe debeat? §. XXII.
ad vſum eius legitimum & ſalutarem quid praecipue requiratur? §. XXIII.
quis fructus eius ſit & effectus, item ſigna, dignum aliquem ſacrae coenae fuiſſe conuiuam, §. XXIV.
Oratio quoque ad media promouendi ſtudium ſanctitatis pertinet: quo nomine quid intelligatur? §. XXV.
Quid ſit mentis eleuatio? in qua conſiſtere dicitur, §. XXVI.
ea non excludit ſermonem oris, §. XXVII.
Ad orationem ſolos regenitos eſſe idoneos, §. XXVIII.
Legitima ad orandum requiritur praeparatio, §. XXIX.
Adeſſe debet in ipſa oratione fides, deuotio, feruor, animusque purus, §. XXX.
De perſeuerantia in oratione, item de certo tempore orationi deſtinando, §. XXXI.
Quid a Deo in oratione petendum? §. XXXII.
Summa rerum a Deo petendarum continetur in oratione dominica, §. XXXIII.
Formula haec orationis, ceu omnium perfectiſſima, merito retinenda: quid de aliis formulis cenſendum: & ſine formulis orandum eſſe, §. XXXIV.
Orationis vtilitas, neceſſitas, efficacia, §. XXXV.
De exauditione precum, quando & quousque homo certus eſſe queat, §. XXXVI.
Ad orationem, & rerum diuinarum, tractationem, plurimum conducit temperantia: vbi & de ieiuniis, §. XXXVII.
itemque vigilantia ſpiritualis, §. XXXVIII.
Denique & imitatio ad ſtudium ſanctitatis plurimum confert, praecipue quidem exempli, quod Chriſtus ſeruator nobis reliquit, §. XXXIX.
tum & aliorum, ſanctitatis laude illuſtrium, §. XL.
Conuerſatio quoque cum hominibus piis & ſanctis, §. XLI.
Quo pacto ſpeciatim certis tentationibus obuiam eundum, §. XLII.
De applicatione mediorum rite & prudenter inſtituenda, §. XLIII.

§ I.

DE mediis promouendi ſtudium ſanctitatis, incrementumque vitae ſpiritualis, dum ſumus ſolliciti, ea, vti par eſt, intelligimus, quae theologiae ſunt propria, & a ſcriptura ſacra commendata. Solent namque & philoſophi, media afferre, quibus proficere quis in virtute queat, * vti ſunt firmum animi propoſitum, conſideratio praemiorum, quae virtutem conſequuntur, & incommodorum, quae comitantur vitia, & alia eiusdem generis; ſed vt ſanctitas chriſtianorum, multis paraſangis a virtute philoſophica differt, ita mediis quoque iſtis philoſophicis ad rei ſummam parum proficitur.

* Media haecce philoſophica prolixe recenſui in *element. philoſ. pract.* §. 10. *& ſeqq.* poſſentque, quae ibi dixi, ex philoſophorum, Stoicorum maxime, qui hoc in genere eminent, vt SENECAE, EPICTETI, M. AVRELII ANTONINI, ſcriptis illuſtrari. Huc etiam pertinent ἀσκήσεις illae veterum philoſophorum, Gymnoſophiſtarum, Pythagoraeorum, ad coercenda & perdomanda vitia, ſpeciatim voluptatis cupiditatem, auaritiam, & ambitionem comparatae: qua de re ex inſtituto dictum in *diſſertat. de ἀσκήσει philoſophica*, in

in *analectis hiſtor. philoſ. p.* 409 *ſeqq.* Harum autem exercitationum licet vis quaedam ſit & efficacia ad impetum prauorum adfectuum infringendum, ne in externa crimina temere erumpant: ad curandos tamen animi morbos & latitantia vitia ſananda, minime ſufficiunt. Non equidem negauero, vſum quendam mediorum iſtorum philoſophicorum eſſe poſſe, ſi praemittantur, quae chriſtiana diſciplina ſuppeditat, & tum ceu adminicula quaedam adiungantur, rem omnem dirigente vera in Chriſtum fide: absque illa autem cautione, qui iſta adhibet, inſuper habita illa, quam chriſtiani prae ethnicis hac in re habent, ἐξοχὴν ſeipſum decipiet turpiter. Multorum tamen ea eſt imprudentia, vt mediis hisce philoſophicis omnia tribuant, neglectis praeſtantioribus. Eodem ego loco habeo inſtituta monaſtica Pontificiorum, maximam partem a gentilium philoſophis mutuo accepta, quos ideo nonnulli eorum inter monachos, aut monaſticae vitae praecurſores, referre non dubitant. Pleraque enim ad exercitationem ſalteu quandam redeunt, neglecta fide, quae tamen *victoria eſt, quae mundum vincit, 1 Ioan. V*, 4. Eo ipſo hae exercitationes ab exercitationibus gentilium non differunt. De ſuperſtitione, quae in hisce accedit, & opinione meriti, nunc nihil dicam. Sed quaedam etiam abſona adoptant, quae & vſu & exemplo in ſcriptura ſacra, multo magis mandato diuino carent, & interdum plus nocent, quam proſunt. Quorſum flagellationes refero, quas nonnulli ex ipſis Pontificiis ceu noxias damnant. vid. *hiſtoria flagellantium, de recto & peruerſo flagrorum vſu apud chriſtianos*, Pariſiis anno MDCC. edita, cuius auctorem BOILAEVM, abbatem eſſe, ferunt. Mitto reliqua.

§. II.

Ipſas actiones ſanctas, ſeu bona opera, eſſe media, quibus ad ſanctitatem vitae tenditur, quod a quibusdam aſſeritur, licet, ſi recte explicetur, admitti queat: * accuratius tamen inter fructus vitae ſanctae, actiones ſanctas retuleris. Quo magis enim in habituali ſanctitate homo regenitus proficit, eo frequentius in actiones ſanctas ea erumpet, & hoc ipſo ſuam fertilitatem velut demonſtrabit. *Gal. V*, 22. add. *Matth. III*, 8. *VII*, 17. 18. Ipſa equidem habitualis ſanctitas itidem eſt fructus ſeu effectus ſpiritus, quem ſpiritus ſanctus per fidem producit, ſed hoc non obſtat, quo minus actiones ſanctae fructus iterum & effectus habitualis ſanctitatis, adeoque itidem ſpiritus, dicantur. Accedit, quod varia incommoda eam ſententiam premant, ** quae ipſas actiones ſanctas, ad media proficiendi in ſanctitate habituali, refert.

* conf. B. IO. GVIL. BAIERI *compend. theolog. moral. part.* 3. *cap.* 1.

** Etenim ſi bona opera inter media ſanctitatis referuntur, Romanenſibus hinc ſuppeditatur occaſio inferendi, ac ſi bona opera inter principia & cauſſas ſaluris etiam locum obtineant. Scio, quo pacto his obuiam iri ſoleat, diſtinguendo inter media *cauſſalia* & *non-cauſſalia*: vnde ad diſputationem, an dentur media non cauſſalia? deuoluimur. Hisce omnibus opus non eſſe videretur, ſi bona opera, quod res ipſa poſtulat, fructus ſeu effectus vitae ſanctae, non media, dicamus: vti & alias actus ſeu opera, propenſionum habitualium, ex quibus procedunt, effectus cenſentur. Nec aliud ſententiae eius, quam impugnamus, videtur eſſe fundamentum, quam methodus Ariſtoteleo-ſcholaſtica, iuxta quam morum doctrina philoſophica ita quandoque proponi ſolet, vt virtutes habeantur pro mediis ſummum bonum conſequendi: quod tamen nec ex ipſius Ariſtotelis mente recte fieri, aliis eſt obſeruatum. Nos iſta parum mouent. Fieri equidem poteſt, vt per virtutum chriſtianarum exercitium propenſio ad bonum, quae in regenitis eſt, quodammodo confir-

confirmetur: quorsum nonnulli referunt illud *Rom. VI,19 sistite membra vestra serua iustitiae, εἰς ἁγιασμὸν*, hoc est, vt illi interpretantur: *vt sancti reddamini*: sed hoc nondum sufficit, vt euincatur inde, bona opera esse media sanctitatis, cum hoc velut ex accidenti fiat, vt propensio quaedam seu habitualis dispositio per virtutum exercitium corroboretur: & alia sanctitatis media scriptura praescribat. Verborum apostoli hic quoque sensus esse potest: *vt sancti fitis, vt tales agnoscamini, vt reuera vos sanctos demonstretis.* Pari fere ratione responderi potest ad locum, *2 Petr. I, 5. seqq.*

§. III.

Missis ergo hisce, vt de mediis proficiendi in vitae sanctitate recte statuatur, supponendum ante omnia, sanctificationem esse opus Dei, speciatim spiritus sancti, qui incrementum illud vitae spiritualis operatur, hominesque sanctiores reddit, dum magis magisque ad imaginem suam eos transformat. *Ezech. XX,12. Es. LXIII,11. 1 Thess. V, 23. 2 Thess. II,13. Tit. III,5.* Et licet homo, per vires nouas in regeneratione acceptas, itidem aliquid conferat: hoc tamen in eo praecipue consistit, vt obstacula sanctificationem impedientia remoueat, & ita opus Dei in anima sua promoueat. * conf. *Ioan. XV, 2. 5.*

* Iungenda hic, quae supra diximus, *cap. 1. sect. 1. §. 45.*

§. IV.

Quae cum ita sint, inter media ex parte hominis primo occurrit *poenitentia quotidiana*, quam & alias *poenitentiam stantium* vocant, in quantum ad eam homo, per vires gratiae sibi iam collatas, concurrit. Haec est *purgatio*, de qua passim scriptura loquitur. conf. *1 Petr. I, 22. 2 Tim. II, 21. 1 Ioan. III,3.* Immo haec est ipsa renouatio & sanctificatio, *intransitiue* accepta, qua homines seipsos renouare & sanctificare dicuntur, *Ezech. XVIII, 32. 2 Cor. VII,1.* Cumque realem quandam in homine renato mutationem denotet, *terminus* eius, *a quo*, sunt reliquiae peccati, quae post conuersionem remanent, *terminus ad quem*, maiores illae vires spirituales, quae post conuersionem demum acquirendae sunt. Et hoc est, quod *exuere veterem hominem*, ceu vestem indecentem, turpem, foedam, & *induere nouum, Ephes. IV, 22. Col. III, 9. membra terrestria mortificare, Col. III,5. crucifigere carnem cum cupiditatibus suis, Gal. V, 24* dicuntur.

§. V.

Ad hancce poenitentiam primo requiritur *agnitio peccatorum*, tum originalis, tum actualium, eorumque omnium, in quantum nobis innotescere possunt, siue corde, siue ore, siue opere fuerint perpetrata; siue omiserimus, quae fieri debebant, siue commiserimus, quae erant vetita. Huc pertinet *quotidianum conscientiae examen*, tantopere & merito quidem commendatum, * dum homo regenitus serio, & accu-

rate

rate in inclinationes & actiones ſuas inquirit, & cuncta ad legem diuinam exigit, vt quoties, & quantopere ab ea deflexerit, intelligat. Haec eſt *praxis conſcientiae*, vt a nonnullis vocari ſolet, quae vt recte inſtituatur, in diuinae legis ſenſum verum & genuinum accurate eſt inquirendum. **

* Pudore hic ſuffundi oportet plurimos chriſtianorum, ſi cogitemus, ethnicis quibusdam hoc receptum fuiſſe, vt quotidianum vitae examen inſtituerent, eo conſilio, vt inn recte a ſe facta corrigerent & emendarent. Pythagoraeis cumprimis hoc in vſu fuiſſe conſtat. P. Sextium etiam hoc nomine laudat SENECA. *Faciebat hoc*, inquit, *Sextius, vt conſummato die, cum ſe ad nocturnam quietem recepiſſet, interrogaret animum ſuum: quod hodie malum tuum ſanaſti? cui vitio obſtitiſti? qua parte melior es?* Et paucis interiectis: *quid ergo pulchrius hac conſuetudine excutiendi totum diem? qualis ille ſomnus poſt recognitionem ſui ſequitur? quam tranquillus, altus ac liber, cum aut laudatus eſt animus, aut admonitus & ſpeculator ſui cenſorque ſecretus, cognouit de moribus ſuis?* Tum de ſeipſo pergit: *Vtor hac poteſtate, & quotidie apud me cauſſam dico: cum ſublatum e conſpectu lumen eſt, & conticuit vxor, moris iam mei conſcia, totum diem meum ſcrutor, facta & dicta mea remetior. Nihil mihi ipſe abſcondo, nihil tranſeo; quare enim quidquam ex erroribus meis timeam, cum poſſim dicere: vide, ne iſtud amplius faciat, nunc tibi ignoſco; de ira lib. 3. cap. 36.* add. IVSTVS LIPSIVS *manuduct. ad philoſ. Stoic. lib. 3. diſſertat. 34.* Quod quidem iſtorum virorum inſtitutum equis non laudet? etſi ob veram poenitentiae ignorantiam, non eum, quem poterant, inde perceperint fructum. Ob diuinae enim legis, prout in ſcriptura nobis reuelata eſt, ignorantiam, multa pro peccatis non habuerunt, quae grauiſſima tamen ſunt peccata, & intimam naturae humanae corruptionem, non cognouerunt, multo minus veram rationem placandi Numinis iram, tranquillitatemque veram conſcientiae obtinendi, intellexerunt. Haec autem eum longe rectius edocti ſint, aut edoceri queant chriſtiani, longe aliter in peccatorum ſuorum agnitione, & quotidiano conſcientiae examine verſari poſſunt. Quod ſi hoc intermittant, committent profecto, vt ethnicis iſtis ἀνυπόδικοι futurum ſit *in ſuiſq; reſpectu*, quam iſtis, *Matth. XI*, 22.

** Ne ſcilicet, more phariſaico, peccata externa & grauiora ſaltem pro peccatis habeamus, miſſis internis & leuioribus: quem iſtorum hominum errorem ex inſtituto redarguit ſertator, *Matth. V*, 20. *ſeqq.* Ad ſpecialia ſi deſcendere vellemus, ſumma totius legis hic repetenda eſſet, item quae de conſcientia, eiusque morbis & ſanitate alibi dicta ſunt, quod huius loci non eſt. Interim conf. GISBERTVS VOETIVS in *aſceticis cap. 8. p. 288. ſeqq.*

§. VI.

Adſit etiam neceſſe eſt, *dolor animi*, quo ob admiſſa peccata intime afficiatur homo regenitus, eaque ſerio deteſtetur, non tantum propter poenas, quas attrahunt, ſed vel maxime propter ipſam peccatorum foeditatem, & quod Deum, patrem ſuum benigniſſimum offenderit. * Qui quidem dolor, licet non vno eodemque modo & gradu apud omnes, aut eosdem omni tempore deprehendatur, vt tamen verus & non fucatus ſit, neceſſe eſt, niſi nos ipſos decipere turpiter velimus. *Pſalm. VI, 7. CXXX, 1. 2 Cor. VII, 9.* Et haec eſt *praxis contritionis chriſtianae.*

* Recte & luculenter hac de re diſſerit n. IO. GVIL. BAIERVS noſter: *equidem intuiti poenae*, inquit, *peccando contractae, dolere, aequum eſt, ac neceſſe: verum haec neque vnica, nec praecipua cauſſa eſſe debet. Nam & oderunt peccare mali formidine poenae: dolent peccaſſe, inflicta aut imminente poena. Sed in poenitentia chriſtiana dolor pro obiecto*

aut motiuo genuino, aut primario habere debet ipſam peccati rationem formalem, quae eſt violatio legis, &, quam haec inuoluit, offenſam Dei optimi maximi. Vnde & pudor peccatorum poenitentibus tribuitur, quando v. g. Ezechiel. cap. XVI, 61. futuram in laicae gentis poenitentiam praedicens, ait: recordata viarum tuarum, pudore ſuffunderis &c. compend. theolog. moral. part. 3. cap. 5. §. 5. p. 220. Et hoc eſt, quod nonnulli obſeruant, ad dolorem hunc excitandum & augendum concurrere amorem Dei, vt, quo puriôr ſinceriorque hic fuerit, eo magis doleamus, quod benignisſimum iſtum patrem peccatis noſtris laeſerimus. Huc illud B. LVTHERI *tom. 1. Ienenſ. latin. de poenit. & confeſſ. fol. 13.* pertinet: *poenitentia debet eſſe dulcis, & ex dulcedine in iram deſcendere ad odium peccati: amor enim eſt vinculum perpetuum, quia voluntarium. Igitur perſuade homini primum vt diligat iuſtitiam, & ſine magiſterio tuo conteretur de peccato: diligat Chriſtum, & ſtatim ſui prodigus odio habebit ſeipſum: ſic Pſalm XLV, dilexiſti iuſtitiam & odiſti iniquitatem: prius, inquit, dilexiſti iuſtitiam, & ſic odiſti iniquitatem.* Similia paſſim & alibi in ſcriptis LVTHERI leguntur: quibus addenda, quae eundem fere in modum diſſerit B. IO. ARNDIVS de *vero chriſtianismo, lib. 3. cap 7.* Sunt tamen haec & ſimilia caute accipienda, ne diſtinguenda confundamus, & vt cauſſas, ex quibus aut per ſe aut per accidens dolor ob peccata fluit, diſcernamus, cumprimis autem, vt, quod inter poenitentiam ſtantium & lapſorum intercedit diſcrimen, probe obſeruemus. Quae enim de regenitis, quorum eſt poenitentia ſtantium, & de quibus hic loquimur, dicuntur, non perinde ad irregenitos adplicari poſſunt. His enim amor Dei, aut motus, qui amorem Dei, vel eius concurſum ſupponunt, tribui nequeunt, quia, vt contritionem ſequitur fides, ita ex fide demum gignitur amor Dei. Quo nomine ſcholaſticos recte refellit B. IO. MVSAEVS noſter, quod, *contritionem* omnem ex charitate, ſeu dilectione Dei ſuper omnia, proficiſci debere, contendant, eam diſplicentiam & dolorem, quem quis de peccatis vel ex turpitudine eorum, vel ex gehennae & poenae metu concipit, *attritionem* vocantes: rectèque docet, dilectionem Dei ſupra omnia, viribus naturae acquiſitam, commentum eſſe mere Pelagianum, in *theſibus theolog. de conuerſione hominis peccatoris ad Deum, ſeu de reſipiſcentia, §. 30. ſeqq.* Addenda ſunt, quae hac de re leguntur in *apologia Aug. confeſſ. p. 165.*

§. VII.

Accedit denique *fides*, ceu pars poenitentiae latius acceptae, conſtans notitia, aſſenſu & fiducia, * immo quoad ſingulas partes incrementa ſumens. Nimirum, non tantum noſſe & pro veris habere debet regenitus, quae de reconciliatione hominum peccatorum per meritum ſanguinemque Chriſti in ſcriptura ſacra Deus reuelauit, ſed inſigni quoque flagrare deſiderio, vt diuini huius beneficii particeps fiat: quod eſt, *eſurire & ſitire iuſtitiam, Matth. V, 6* & toto denique animo, in merito Chriſti acquieſcere, certus quippe, & ſua propter illud remiſſa & condonata ſibi eſſe peccata. Hoc eſt *accedere ad Deum* μετὰ ἀληθινῆς καρδίας ἐν πληροφορίᾳ πίστεως, *Ebr. X, 22.*

* Supponimus, quae de fide eiusque partibus alibi latius & ex inſtituto diſputari ſolent. Sunt equidem, qui plures, quam tres iſtos commemoratos, fidei actus, notitiam, aſſenſum, & fiduciam, conſtituunt, quos inter & HERMANNVS WITSIVS eſt, *exercit. 3. in ſymbol. apoſtol. §. 8. ſeqq.* At ſine neceſſitate, cum cuncta, quae ad fidem proprie ſic dictam pertinent, ad tres iſtos actus commode reuocari queant. Interim non male idem auctor monet §. 3 in praxi fidei ordinem actuum fidei non ſemper tam diſtinctum eſſe, quam in theoria proponitur. Patet autem ex dictis, immo ex ipſa natura fidei, quod nunquam non ſe nobis occaſio, qua fides noſtra ſe exerere poſſit ac debeat, offerat: & haec eſt *praxis illa fidei*,

fidei, de qua & GISBERTVS VOETIVS quaedam monet, *diſput. de praxi fidei, part. 2. diſput. ſelectar.* ſed vt more ſuo ἀλλότριος vatia admiſceat.

§. VIII.

Haec autem, quae hactenus diximus, vt praecipue ad abolitionem praeteritorum ſpectant, quae arctiorem hominis cum Deo vnionem impedire, & hinc gratioſum Numinis ad ſanctificationem influxum, ſufflaminare poterant, ita ratione futurorum accedere debet & *deſiderium*, & conſtans firmumque *animi propoſitum*, in omnibus ſe componendi ad voluntatem Numinis, & ea, quae illi aduerſantur, diligenter euitandi, carnem quoque cum ſuis concupiſcentiis, magis magisque crucifigendi. Nec intra votum aut propoſitum, res ſubſiſtere debet, * ſed ipſe actus, accedat neceſſe eſt. Quo ſaepius enim & fortius carnis motus repelluntur, eo magis imminuitur vis peccati nobis adhaerentis, & impedimenta recipiendi augmentum virium diuinarum remouentur. Idque per fidem, qua mundum vincimus. *1 Ioan. V, 4. 5.* Eſt hic effectus fidei, *ſubiectiuus*,** vt nonnulli vocant, a quo *obiectiuum*, de quo antea diximus, diſtinguunt.

* Propoſitum enim, quod numquam executioni datur, & inefficax manet, ſerium non fuiſſe, inde intelligitur. Et hinc, num tota poenitentia ſeria, an vero hypocritica fuerit? quodammodo colligere licet. Ad homines vero, qui ſibi videntur propoſitum aliquod emendandi vitam habere, quod tamen reuera non habent, adplicari poteſt illud SALOMONIS: *deſideria pigri interficiunt eum, Prouerb. XXI, 25.* Quemadmodum enim in rebus oeconomicis, de quibus ſapientiſſimo regi ſermo eſt, ſeſe res habet, vt ignaui homines votis & deſideriis parum proficiant, ſed fruſtra iis excrucientur & enecentur, niſi manum tandem operi admoueant: eadem quoque ratione vota nuda & inefficacia, quibus res ipſa non reſpondet, in ſpiritualibus ignauiam quandam atque deſidiam produnt.

** Ita breuiter & perſpicue rem omnem exprimit B. FRIDEMANNVS BECHMANNVS, in *annotat. ad Ioan. Olearii theolog. moral. p. 127. Effectus fidei ſubiectiuus*, inquit, *dicitur, qui reuera in homine, tanquam ſubiecto, per fidem producitur. Atque hic effectus eſt renouatio, quae fit, quando fides inclinat voluntatem hominis renati ad virtutes chriſtianas, & nouitatem vitae, vt prauis concupiſcentiis reſiſtat, & bonis operibus det operam* add. a Petr. I, 5. Plura hac de re alibi.

§. IX.

Renouatio iſta, ſeu poenitentia quotidiana, * cum coniuncta ſit cum incommodis, carni & ſanguini parum gratis, cum inuiti admodum a cupiditatibus ſuis ſe abſtrahi patiantur homines, ratio patet, cur per locutiones ſummum dolorem ſignificantes in ſcriptura ſacra exprimatur. ** Quales ſunt, *crucifixio carnis cum cupiditatibus ſuis, Gal. I, 24 abſciſſio & mortificatio membrorum, Matth. XVIII, 8. 9. Coloſſ. III, 5. circumciſio cordis. Rom. II, 29. purgatio veteris fermenti, 1 Cor V, 7. 8.* & ſimiles. Licet enim pleraeque iſtarum locutionum latius pa-

teant & ad omnem prauarum cupiditatum oppreſſionem & coercitionem pertineant, nihil tamen obſtat, quo minus, ſpeciatim ad renouationem, quae in *poenitentia* ſit *quotidiana*, referantur.

* *Quotidianam* ſubinde hanc vocamus poenitentiam, ſeu renouationem, eo quod eam repetendi neceſſitas quotidie nobis incumbat. Idque ex perpetuis carnis, aliorumque hoſtium ſpiritualium inſultibus, quibus expoſiti ſunt chriſtiani, ſatis patet. Vnde & error illorum, qui amplioribus periodis poenitentiam hancce ſtantium circumſcribunt, eamque tum demum neceſſariam putant, cum ſacra euchariſtia vti volunt, aut cum magiſtratus auctoritate, vel imminentium calamitatum periculo ad eam inuitantur, manifeſtus eſt. Enimuero, licet tum peculiaris ratio accedat, cur accuratius vitae examen inſtituere debeamus: periculi tamen, in quo regeniti omnes verſantur, ſe ignarum prorſus demonſtrarent, qui eousque omnem renouationem ſeu poenitentiam differre velit. Probabile autem admodum eſt, eos, qui in iſto errore verſantur, diſcrimen inter poenitentiam ſtantium & lapſorum prorſus ignorare, & grauiſſimo inſuper verſari in errore, indulgere hominem proaereticis peccatis poſſe, modo ſtatis temporibus peccata ſua confiteatur, ſeque illorum poenitere teſtetur. Quo quidem errore, licet admodum communi, nihil perniciosius vnquam cogitari poteſt. Nec tamen is ſenſus eſt, cum *quotidianam poenitentiam* dicimus, ac ſi non aliquando ſpeciaiori quadam ratione ad hocce negotium accedendum ſit, cum animi ſtatus hoc exigit; aut ac ſi certis horis, matutinis aut veſpertinis, ita ſe adſtringere oporteat, vt per reliquum diei ſpatium de animae ſalute non ſimus ſolliciti: minime gentium: ſed hoc volumus, eum eſſe animae noſtrae ſtatum, vt quotidie iſta renouatione nobis opus ſit, ita tamen, vt ſtatus ipſius, in quo verſamur, & neceſſitatis, quae nos circumſtat, magis rationem habeamus, quam temporis: nec huic ita nos alligemus, vt non maior illius apud nos cura ſit.

** Atque inde eſt, quod poenitentia haec quotidiana carni & ſanguini, ſi fetida ſit, adeo ingrata, *crucis* nomine veniat, quae ſolis regenitis ſit propria, quamque *quotidie* in ſe ſuſcipere iubentur, qui in numero diſcipulorum Chriſti haberi cupiunt. *Luc. IX*, 23. *Matth. XVI*, 24. Licet enim piis hominibus nec alia incommoda & calamitates externae deſint: communes tamen illae illis ſunt cum hominibus improbis, quibus itidem cum infantia, paupertate, morbis, aliis calamitatibus eſt colluctandum; at iſta, quae ex poenitentia quotidiana oriuntur, incommoda, tantum regenitis conueniunt. Legendus ea de re B. IO. ARNDIVS, *vera chriſtianismi lib.* 1. *cap.* 4. item *cap.* 9. & 32.

§. X.

Ad poenitentiam quotidianam rite inſtituendam, immo generatim ad ſtudium ſanctitatis promouendum, plurimum confert *legitima verbi diuini tractatio.* Vnde & haec, non vltimum inter media conſeruandi & augendi vitam ſpiritualem, tenet locum. Legitimam autem dixi verbi diuini tractationem. Qui enim non ea, qua decet, ratione, hac in re verſantur, ſibi ipſis imputent, ſi ſperato excidant fructu.

§. XI.

Vt ergo legitima ſit verbi diuini tractatio, ſine debita praeparatione ad eam non eſt accedendum. Praeparatio autem in eo conſiſtit, vt collectis omnibus animi viribus, rei grauitatem probe ponderemus, ſcopumque, quem conſtitutum atque praefixum habemus, conſideremus, quippe qui non alius eſſe debet, quam vt in fide & ſanctitate vitae proficiamus, & denique vt noſtrae infirmitatis & impotentiae memo-

memores, diuini spiritus auxilium deuotis precibus a Deo petamus. Qui sapientiam huius seculi saltem in diuinis litteris quaerunt, aut eas discunt, vt eruditi euadant, & hac ratione ad opes & honores peruenire queant, oppido peruerse agunt, existimantes, *pietatem lucrum esse*, *1 Tim. VI, 5.* Cuius stultitiae suae grauissimas etiam dabunt poenas, expertes dum remanent thesauri istius, quem ex scriptura referunt, qui, vt decet, recto animo & humili mente eam scrutantur.

§. XII.

Tractatio ipsa verbi diuini partim *lectione*, partim *auditione* absolvitur, non exclusa meditatione, de qua deinceps dicetur. Nec calculum promerentur, qui auditionem contemnunt, aut negligant, cum isti quidem sibi solis sapere videantur, arrogantiamque prodant, & a simplicitate christiana multum se abesse demonstrent. Habet namque auditio commoda plurima.* Vehementius saepe afficit viua vox, excitatque attentionem, vt accuratius percipiantur, & altius in animum penetrent hinc & firmius retineantur, quae audiuntur, quam quae leguntur. Accedit, quod illi qui viua voce docent, adplicationem specialius, ad auditorum statum & conditionem instituere, praeiudicia, quibus laborant, remouere, & ita fortius constringere animos, & per verbum veritatis in viam reducere queant. Hinc apostoli eorumque successores, & antiqui ecclesiae doctores, nullam occasionem viua voce docendi, verbumque praedicandi praetermiserunt. Quodsi etiam contingat, verbum diuinum non ea fidelitate ac prudentia proponi, qua decebat, aut aliena admisceri, non tamen ideo omnis respuenda est auditio, cum inter minus recte & prudenter dicta, adesse adhuc quaedam possint, quae nos erudiant, animumque afficiant.

* Quantum in litterarum studiis viuae vocis institutio commodi adferat, & quam male sibi consulant *αὐτοδίδακτοι*, pluribus a me expositum, in *dissertat. de cultura ingenii cap. 3. §. 4. in selectis iuris nat. & gent. p. 406.* Quae quidem eiusmodi sunt, vt in verbi diuini tractatione, quae omnibus hominibus incumbit, locum inueniant. Multum sibi nocent, qui auditionem respuunt, vbi copia eius illis fieri potest, ex sola lectione se proficere posse satis, existimantes. Rationes, quas obtendunt, qui concionibus sacris interesse nolant, tam leues sunt, vt, quia eas proferunt, ingenii saltem stupiditatem, aut mentem profanam prodant. Sed non vtile modo est ac salutare, cum lectione coniungere auditionem, sed nostri quoque officii, diuina id dicente a nobis exigente lege, vt conuentibus sacris, quando licet, interfimus, vt in parte sequenti copiosius & ex instituto demonstrabimus.

§. XIII.

Lectio scripturae ita instituenda, vt per scopi, connexionisque considerationem, sensum eius verum & genuinum, pro viribus a Deo concessis, inuestigemus, tum ea eruamus, quae ad fidem & vitam per-

pertinent, iis immoremur, & denique adplicatione inſtituta, ſtatum noſtrum accurate exploremus. Iuuatque omnino certum hic obſeruare ordinem, modo non nimis hoc ſcrupuloſe fiat. * Nec enim refert, quantum quis legerit, aut quoties ſcripturam ſacram perlegerit (vnde vanae & inanis gloriolae argumentum quandoque nonnulli capiunt) ſed quam bene, quo animo, quaue vtilitate. Cumprimis adfectuum, ſtatusque animi, in quo quisque verſatur, habenda eſt ratio, vt ea legantur, quae huic maxime ſunt accommodata.

* Loquimur de ea ſcripturae lectione, quae non ab eruditis, ſed ab hominibus chriſtianis, requiritur. Eruditis ea, quae per media hermeneutica verum & genuinum ſenſum, etiam in locis difficilioribus eruit, propria eſt. At quorumuis etiam chriſtianorum eſt, pro viribus a Deo conceſſis ſcrutari ſcripturam, quae in iis, quae ad fidem & mores pertinent, ita eſt plana & perſpicua, vt quilibet, quantumuis eruditionis expers, hauriri ex ea queat, quae excitandae, alendae, fouendae fidei, moribusque formandis inſeruiant. Idque haud difficulter fieri poteſt, ſi modo ea, quae hic ſuppeditamus, probe obſeruentur.

§. XIV.

Hinc & quid de *tempore*, tractationi verbi diuini deſtinando, ſentiendum ſit, patet. Recte quidem agunt, qui quotidie certum tempus lectioni ſcripturae ſacrae conſecrant: * imprudenter tamen ageret, quia ita illi ſe adſtringeret, vt vltra iſtius temporis ſpatium lectionem producere nollet, ſi aut animi ardor, aut partium ſcripturae, in quibus verſatur, connexio, aliud quid iuberet, aut non ad animi potius ſui ſtatum, alio tempore medicinam iſtam ſpiritualem poſtulantem, quam ad tempus ſemel praeſcriptum, attendere vellet.

* Et hinc etiam patet, quid de *calendariis*, quae vocant, *biblicis*, ſit ſentiendum. Viſum namque nonnullis, vniuerſam ſcripturam ſacram per certa penſa, quotidie abſoluenda, ita partiri, vt per anni ſpatium lectio eius ad finem perducatur, quorundam autem librorum, e. g. Pſalmorum, ſemel, aut ſaepius repetatur. Cuius quidem conſuetudinis exemplum iam in veteri eccleſia ſibi nonnulli inueniſſe viſi ſunt, idque ex iure canonico *diſtinct. 15. can. S. Romana* &c. colligunt. Immo iam apoſtolorum tempore omnes ſacros libros intra anni circulum fuiſſe praelectos, nonnulli, ſed lubrico admodum fundamento innixi, contendunt. Commendat idem inſtituti ANDREAS HYPERIVS, in libro de *ſacrae ſcripturae lectione quotidiana*: eoque calendaria biblica varia, editionibus quibusdam bibliorum Germanicis praefigi ſolita, comparata ſunt. Nec iſtud ego viruperauero, ſed omni laude dignum cenſeo, modo abuſus abſit & ſuperſtitio. Qua de re etiam atque etiam monendi ſunt ſcripturae ſacrae lectores. Primo namque contingere poteſt, vt nonnulli omnem chriſtianismi praxin in eo conſtituant, ſi penſum, quod in ſcriptura quotidie legendum eſt, abſoluerint. Exempla hoc docent: homines ebrietati, aliisque vitiis deditos, magnam inde pietatis capraſſe laudem, quod quotannis ſcripturae ſacrae lectionem abſoluant. Deinde, id quoque euenire poteſt, vt quis in ſcripturae lectione non tam de aedificatione, quam de penſo abſoluendo, ſollicitus ſit. Quo ipſo omni lectionis fructu priuabitur. Accedit, quod illa ſcripturae portio, quae iuxta praeſcriptum legenda eſt, non ſemper ſtatui animi ſit accommodata: cum fructus maior ſperandus ſit, ſi legantur interdum, quae animi ſtatui ſunt conuenientia. Et ne regeras, in hominum, qui litteras

teras ignorant, in quorum praecipue gratiam calendaria eiusmodi concinnantur, viribus non esse positum, talia seligere, obseruari velim, aeque facile esse designare loca quaedam & capita, quae diuersis statibus & tentationibus hominum conueniunt, ac calendaria scribere biblica. Denique dispiciendum, ne attentio impediatur, si temporis forte angustia non permittat pensum absoluere, & nobis tamen persuadeamus, id necessario absoluendum esse: vnde non potest non contingere, vt verba legantur citissime, sed sine sensu. Haec similiaue si euitentur incommoda, cetera satis bene se habent.

§. XV.

Licet autem quotidie, verbi diuini tractatio instituenda ab illis sit, qui in vitae sanctitate rite proficere cupiunt, speciatim tamen tum reliquis exercitationibus spiritualibus, tum huic, quae circa verbum diuinum versatur, merito consecratur dies dominica. * Hanc enim tum demum ex Numinis praescripto, & ea, vt par est, ratione, celebramus, si non tam de corporis, quam animi quiete simus solliciti, & hunc ab omni rerum huius seculi commercio abstrahentes, verbi diuini legitima tractatione, beneficiorumque diuinorum recordatione reficiamus, & ad continuandum strenue, quem ingressi sumus, cursum, excitemus. Hinc & nonnulli, inter media promouendi studium sanctitatis referre solent, *praxin legitimam sabbathi*.

* Praeter alios, ἐμφατικῶς hoc monuit B. IO. ARNDIVS, in *informatorio biblico*, cuius pauca, sed lectu digna, hac de re sunt verba. Supponimus nunc, hominem insuper iure diuino ad sabbathi, vel potius diei dominicae, sanctificationem esse obligatum: eiusque sanctificationis partem praecipuam esse verbi diuini auditionem, lectionem & meditationem. Qua de re in *iurisprudentia diuina* ex instituto.

§. XVI.

Praeter scripturam sacram ad studium sanctitatis aliquid etiam *aliorum librorum asceticorum*, & in quibus aut fidei dogmata explicantur, aut vitae christianae praecepta inculcantur, confert lectio. * Sed magna & diligenti hic opus est circumspectione, ne plus damni, quam emolumenti, eiusmodi lectio adferat. Legendi itaque sunt eiusmodi saltem scriptores, qui veritatem pure & integre, sine admixtis erroribus, proponunt. Venenum abesse debet, vbi medicina quaeritur. Legendi sunt, qui sine pompa, aut ingenii & eruditionis ostentatione, diuina tractant, christianae simplicitati vbique studentes. Qui enim de rebus diuinis ita scribunt, praesertim si in ascetico genere versentur, vt sui potius nominis, quam Dei, gloriam quaerere videantur, tantum abest, vt profectus in vita christiana promoueant, vt eos impediant potius. Dispiciendum denique sedulo, ne eiusmodi librorum lectio, praeferatur lectioni scripturae sacrae, vel illa ita nos patiamur capi, vt hanc postponamus. Perinde enim hoc esset, ac si quis ex riuulis libentius bibere vellet, quam ex ipsis fontibus.

* Praecipuos, qui huic inſtituto accommodati ſunt, indicauimus ſupra in *prolegom.* §. 25. Optandum vero eſſet, ne nimia eiusmodi ſcriptorum copia orbis obrueretur. Inde enim contingit, vt ſuppreſſis melioribus, leuioris notae ſcripta vbique regnent, & per omnium manus volitent. Praecipue vero veterum ſcripta fere ignorantur, cum nimia recentiorum copia locum illis non concedat. Non errauerit, qui B. LVTHERI noſtri, & IO. ARNDII, prae reliquis diligentius legerit.

§. XVII.

Ad lectionem, aut etiam auditionem, verbi, accedere debet *meditatio.** Quae adeo hoc nomine inter media ſtudium ſanctitatis promouendi, recte refertur. Quae enim ex lectione aut auditione verbi percepimus, ſedulo mente pertractanda, & ponderanda ſunt, vt ad fidei & vitae vſum transferantur. Sed ſeorſim quoque ita inſtitui meditatio poteſt, vt, quae de Deo, eiusque eſſentia, voluntate, operibus, nobis innotuerunt, reputemus nobiſcum. Speciatim opera diuina, tum in regno gratiae, tum in regno naturae, quae quotidie ſe nobis magno numero offerunt, promptiſſimam meditandi occaſionem nobis ſuppeditant. Hinc enim mox prouidentiam, mox ſapientiam, mox iuſtitiam, mox benignitatem Numinis admirandi, ampliſſimus nobis aperitur campus. Sed principem inter obiecta meditationis locum, merito tenet paſſio atque mors Ieſu Chriſti. Haec nunquam non, animo noſtro obuerſari debet, ad alendam fouendamque pietatem & ſtudium ſanctitatis excitandum, vel maxime comparata. Vt vero rite meditatio procedat, iuuat mentem ab eiusmodi obiectis, quantum fieri poteſt, auertere, quae diſtrahere aliorſum cogitationes poterant, & reliqua etiam meditationis impedimenta remouere.

* Quantum ceteroquin in humana eruditione acquirenda valeat *meditatio*, aliunde conſtat. Notumque eſt illud PERIANDRI: μελέτη τὸ πᾶν. Quod pluribus explicat EDMVNDVS RICHERIVS, in *obſtetrice animor. cap.* 9. *pag.* 248. Addenda, quae diximus, in diſſertat. de *cultura ingenii, cap.* 3. §. 10. In ſacrarum rerum cognitione ſalutari, qui rite proficere cupit, illi itidem neceſſaria eſt meditatio. Haec ſi non accedat, auditio pariter ac lectio parum iuuabunt. Meditatio efficit, vt in ſuccum & ſanguinem conuertantur lecta & audita, & ita ad vſum tandem transferantur. Exemplum nobis praebet beatiſſima virgo Maria, de qua Lucas: ἡ δὲ Μαριὰμ πάντα συνετήρει τὰ ῥήματα ταῦτα, συμβάλλουσα ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς, *cap.* 1, 19. Vbi voce συμβάλλειν tam eleganter exprimitur actus meditandi, vt elegantius exprimi nequeat. Ad meditationem quodammodo ſpectant, quae myſtici quidam ſcriptores de *contemplatione* tradunt. Sed talia paſſim admiſcent, quae, accuratiori examini ſubiecta, admitti nequeunt, & captum praeterea ac conditionem hominum *in* hac vita excedere videntur. Certe qui de contemplatione ita loquuntur, vt in ea finem velut vitae chriſtianae conſtituant, non ſatis mea opinione perpendunt, quid ſcribant ſtatuantue. Verum eſt, quod ſtatus beatorum poſt hanc vitam per *intuitionem* deſcribatur 1 *Ioan.* III, 2. alibique: ſed id quoque notum eſt, ſcripturam ſacram frequenter ea, quae ad vtramque animae facultatem, intellectum & voluntatem pertinent, vocibus vnius actum ſignificantibus, exprimere. Conſtat praeterea, intelligendi ſeu cognoſcendi actus eſſe propter actus voluntaris. A ſtatu etiam vitae futurae minus recte argumentum ducitur ad ſtatum huius vitae. Intuitio illa beatorum longe alterius generis eſt, quam cognitio

cognitio & meditatio viatorum. Interim iſti haec confundere videntur. Nobis itaque meditatio non pro fine habetur, ſed inter media refertur proficiendi in vita ſancta, idque pro vitae huius conditione, ideoque obiecta eius, finem, & adiumenta paucis indicauimus. Quo pacto, quae myſtici de contemplatione tradunt, in ſano ſenſu de meditatione accipi queant, oſtendit BALTHASAR KÖPKENIVS, in *theologia myſtica*, ſeu *aſcetica* Germanice edita, *cap.* 2. §. 4. *p.* 92. *ſeqq.*

§. XVIII.

Ad media promouendi ſtudium ſanctitatis porro referimus, *vſum* legitimum, atque *praxin ſacramentorum.* Et ad *baptiſmum* quidem quod attinet, ad vitae ſanctitatem plurimum confert, ſi federis baptiſmalis memores ſimus, & an etiam diligenter & exacte eius obſeruemus conditiones? exploremus. *1 Petr. III, 21.* *Quod etſi quouis tempore fieri queat, & debeat, cumprimis tamen hoc noſtri eſt officii, cum actui baptiſmali nos intereſſe oportet, vel temporis ratio, aut alia quaedam hoc a nobis exigit cauſſa.

* Quo ſenſu baptismus hic dicatur *συνειδήσεως ἀγαθῆς ἐπερώτημα εἰς θεόν*? inter viros doctos varie disputatur. Sunt, qui *ἐπερώτημα ſtipulationem* vertunt, notantque, apud antiquos iuris interpretes verbi *ἐπερωτᾶσθαι* hanc eſſe notionem, vt ſignificet, *promitto, ſpondeo.* Quorum & B. LVTHERI verſio Germanica collineat: nec a re ipſa hoc eſt alienum, cum reuera in baptismo ſit ſtipulatio quaedam, quia per eum de gratia diuina certi reddimur, & in eo ſpiritum ſanctum ceu pignus diuinae gratiae accipimus: quemadmodum vice verſa bonae conſcientiae ſtudium pollicearur neceſſe eſt, qui hac ratione in fedus cum Deo recipitur. Nulla tamen nos cogit neceſſitas, vt a recepta & vſitata vocum *ἐπερωτάω* & *ἐπερώτημα* ſignificatione diſcedamus, quae eſt. *interrogo, interrogatio.* conf. *Matth.* XII, 10. *Luc.* XVII, 20. *Ioann.* XVIII, 20. Et verba Petri hanc ſignificationem omnino admittunt, quorum plenus & integer ſenſus hic erit: baptismus non eſt externa ſordium corporis ablutio, ſeu interior ablutio ſordium animi, vnde oriatur conſcientiae bonae *ἐπερώτημα*, vt & interrogati conſcientiam noſtram a Deo ſuſtineamus, vtpote mundatam & ob gratiae diuinae certitudinem tranquillam, atque ſecutam, & reſpondere Deo prompte poſſimus, *corda adſperſi a mala conſcientia & abluti a peccatis aqua baptiſmi, Ebr.* X, 22. atque *mundati ſanguine Chriſti ab operibus mortuis, Ebr.* IX, 14. id eſt, a peccatis puram & pacatam conſcientiam habemus. conf. ABRAHAMVS CALOVIVS ad *h. l.* Significatio vocis *ἐπερώτημα*, qua *interrogationem* denotat, pluribus confirmatur in libro, multiplici eruditione referto, cui titulus: *Veſperae Groeninganae*, qui Amſtelodami MDCXCVIII. prodiit, *colloq.* 3. *p.* 35. *ſeqq.* ſed tamen, vt ſenſus alius verborum Petri inde eruatur. Cum enim auctor, qui hanc ibi ſententiam profert, receptam hanc eſſe vocis *ἐπερωτάω* ſignificationem probaſſet, qua interrogare ſignificat, & inter alia erudite monuiſſet, HESYCHIVM *ἐρωτηθῆναι* explicare per *πυθέσθαι*, quae vox vſurpari ſoleat, cum agitur de conſulendo oraculo, cum etiam ſententiam eorum, qui vocem iſtam h. l per *ſponſionem*, vel *ſtipulationem*, vertunt, reiecisſet, ſuam ita explicat mentem: *vnde colligo*, inquit, *ἐπερώτημα συνειδήσεως ἀγαθῆς eſſe proprie interrogationem bonae conſcientiae, qua Deus conſulitur, & ab eo rationem dirigendae vitae noſtrae poſtulamus. Hoc ſenſu accepis hanc vocem Dionyſius, in διδασκαλ. ἀθέκτοις συνεχώρων λογισμῶν κατὰ θεὸν ἐμαυτῷ ἄνευ ἐπερωτήσεως, meis ipſius ratiociniis nunquam ſum obſecutus, quin alium aliquem conſuluerim.* Et ibid. *σκηλάσατε ἐπερωτᾶν ἀδελφοί, καὶ μὴ κακοῦν ἑαυτούς, nolite aliis inconſultis, veſtra ipſorum placita ſequi; ſtudioſi eſtote alios conſulere, nec eam ſtultam inite viam, quae vobis arriſit. Cum fidelis poenitens ad Deum accedit, tanquam ad oraculum, illum conſul-*

turus, & ab illo docendus, qua ratione vitam ſuam inſtituat, dicendo cum Paulo, quid vis a me fieri? vel cum adoleſcente euangelico, de quo Matth. XIX, 16. quid a me fieri oportet, vt ſalutem conſequar? cum certo obſequendi propoſito, & voluntatem ſuam Dei voluntati ſubiiciendi, firmum hoc propoſitum ſinceræ, vniuerſalis, intemeratæ, & nunquam violandæ obedientiæ cum animo recti conſcio, illud eſt, quod Petrus opponit ἀπόθεσιν σαρκὸς *& ῥύπου ἐκτυθέσει in illa corporis ablutione, quae eſt mera ceremonia qua ſignificatur ea animi diſpoſitio & ſubmiſſio conſcientiae Deo nos doſturo, & praecepturo, quid a nobis exigat, vt ſalutis compotes euadamus, ſine qua baptismus eſſet ceremonia inanis & omni fructu vacua &c.* In quibus viri docti verbis id quidem reprehenſione dignum, quod baptismum externum pro *mera ceremonia* habere videatur, cum aliunde conſtet, eum ſimul eſſe medium efficax producendi fidem in infantibus, & eandem confirmandi ac augendi in adultis. Quod ad rem ipſam attinet, prior equidem praeferenda nobis videtur ſententia, ſed poſteriorem tamen cum ea quodammodo coniungi poſſe, exiſtimo. Si enim hominis regeniti hic eſt character, vt conſcientiam ſuam interrogari ſuſtineat a Deo, cum ſanguine Chriſti eam mundatam & purgatam a peccatorum ſordibus ſciat; eiusdem profecto etiam eſt, dare operam, ne peccatorum ſordibus eam iterum contaminet, ſed potius, vt Deum ceu ordinem conſulat & interroget, quid porro a ſe fieri velit, vt in fide perſeueret & in vitae ſanctitate proficiat, ſeu vt cognoſcat, τί τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, τὸ ἀγαθὸν καὶ εὐάρεστον καὶ τέλειον, *Rom.* XII, 2. Et haec eſt praeſtantiſſima *baptiſmi praxis*, ſi in iſta interrogatione & inquiſitione voluntatis divinae quotidie pergamus, cum firmiſſimo propoſito eidem in omnibus nos ſubiiciendi.

§. XIX.

Sacrae euchariſtiae, alia eſt ratio quam baptiſmi. Vt enim hic ſemel rite collatus non repetitur; ita illa ſaepius vti fas eſt, idque ad labaſcentes vires ſpirituales reſtituendas, augendasque.* Quin itaque inter media promouendi vitae ſanctitatem eaque efficaciſſima, locum obtineat haud vltimum, nemo de hocce ſacramento ſanam fouens ſententiam, dubitauerit. At proderit tum demum ſacra euchariſtia, ſi quis ea recte vtatur. Indignis enim ſacrae huius coenae conuiuis, grauiſſima potius inde imminere pericula, nouimus. conf. *1 Cor. XI, 27.*

* Vt enim cibus & potus naturalis ad conſeruandas & augendas vires corporis neceſſarius eſt, ita ad animi vires ſpirituales conſeruandas augendasque comparata eſt ſacra euchariſtia, in qua verum corpus verumque ſanguinem Chriſti accipimus. Hinc & elegantter a CHRYSOSTOMO vocatur τροφὴ πνευματικὴ, *cibus ſpiritualis.* Πηρεῖται, inquit, ἡμῶν ἡ ψυχὴ, ὅταν μὴ μετέχωμεν τῆς πνευματικῆς τροφῆς, *corrumpitur anima noſtra, ſi cibi ſpiritualis non reddamur participes. homil. 3. in epiſt. ad Epheſ.*

§. XX.

Si ergo quaeratur, quis ſacra coena vti debeat, ac poſſit? reſpondemus, omnes illos hoc rite facere poſſe & cum fructu, qui habent facultatem ſeipſos explorandi. *1 Cor. XI, 28.* Vti vero illi, qui rationis vſu deſtituuntur, ad *δοκιμασίαν* plane ſunt inidonei, ita recte ſpiritualis *δοκιμασία*, de qua Paulus loquitur, non niſi a regenitis inſtitui poteſt. Et hoſce demum ſalutariter & cum fructu, ſi ea qua decet, ratione accedant, euchariſtia ſacra vti poſſe, inde quoque palam eſt, quod ad confirmationem, augmentumque fidei, & vitae ſpiri-

ſpiritualis hocce ſacramentum ſpectet. * Qui autem fide & vita ſpirituali adhuc deſtituuntur, nec dum conuerſi aut regeniti ſunt, in iis fides & vita ſpiritualis nec confirmari nec augeri poteſt. In hoc itaque ſtatu qui ſe conſtitutos norunt, ſe conuertere prius ad Dominum debent, quam ad ſacram coenam accedant, niſi grauiſſima Dei iudicia, ſibi ipſis attrahere velint.

* Huc apud veteres ſolennis illa pertinebat formula: τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις, qua in euchariſtiae celebratione, alii quidem accedere, alii autem recedere iubebantur. Qua de re multa habet CHRYSOSTOMVS, *homil. 17. in epiſt. ad Ebraeos. Clara*, inquit, *voce, terribili clamore, tanquam praeco aliquis, manum tollens in altum, in ſublimi ſtans, & omnibus conſpicuus, & in tremendo illo ſilentio vehementer vociferans, alios quidem vocat, alios arcet ſacerdos, non hoc manu faciens, ſed lingua clarius & apertius, quam manu.* Tum de ipſa, qua vtebatur formula: τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις, ſubiicit: ὅταν εἴπῃ τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις, τοῦτο λέγει, εἴ τις μὴ ἔστιν ἅγιος, μὴ προσίτω: *quando dicit, ſancta ſanctis, hoc dicit, ſi quis non eſt ſanctus, non accedat.* Et hoc eſt, quod hic contendimus.

§. XXI.

Praeterea cum ſacra coena in commemorationem mortis Chriſti inſtituta ſit, *1 Cor. XI, 25. 26.* hoc eſt, vt mortis & paſſionis Chriſti recordatione, in fide & amore Dei & aliorum hominum fortiores ardentioresque reddamur, toties ad eam accedendum eſſe patet, quoties per imbecillitates, quibus circumſepti ſumus, & tentationes, quibuscum nobis conflictandum, confortatione quadam nobis opus eſt. Certo itaque temporis ſpatio vſus ſacrae coenae circumſcribi nequit, vt definiatur, quando aut quoties ea vtendum. * Sed cuiuslibet arbitrio & iudicio ſpirituali hoc eſt relinquendum. Si quis autem, num in ſpiritualibus fortis an imbecillis ſit, num confortatione egeat, an non egeat? ignorat, documentum inde capere poteſt, ſe forte omnino fide & vita ſpirituali adhuc deſtitutum eſſe.

* Bene hoc explicat B. LVTHERVS in *catbechismo maiori pag. 560.* Crebriorem enim ſacrae coenae vſum verbis grauiſſimis commendans, haec poſt alia ſubiicit: *Dixeris autem fortaſſis: tamen haec quoque particula, quotiescunque feceritis, adiecta eſt: haec equidem cogit neminem, ſed relinquit ſacramenti vſum, in cuiusque arbitratu, liberum: reſpondeo: audio, ſed non dixit, vt perpetuo nunquam faciamus; quin potius haec ipſa verba dicens: quotiescunque feceritis, vna iniunxit, vt ſaepe ſacramenti communionem iteremus. Eſtque propterea adiectum, quod ſacramentum velis habere liberum, non certo tempori alligatum, velut erat Iudaeorum paſcha, quod ſingulis annis ſemel tantum, ac non niſi decimo ſeptimo die primi menſis, veſperi manducare, nec vllum diem tranſilire cogebantur. Quaſi velis dicere: ego vobis feſtiuitatem paſchalem ſeu coenam adorno & conſtituo, quam non tantum ad huius diei veſperam quotannis celebrabitis, ſed ea ſaepe fruemini, quando & quotiescunque libitum fuerit, prout cuique integrum erit & neceſſarium, nulli loco aut tempori alligatum, &c.*

§. XXII.

Praeparatio ad ſalutarem ſacrae euchariſtiae vſum, conſiſtit in δοκιμασίᾳ iſta antea nobis commemorata, qua homo regenitus ſeipſum accurate explorat, vt quibus adhuc obnoxius ſit defectibus, intelligat.

*Nec istos defectus infirmitatesque cognouisse, satis est: sed in causas quoque earundem est inquirendum, vt iis perspectis, tanto felicius in iis emendandis elaboremus. Coniuncta vero ista exploratio esse debet cum seria omnium istorum defectuum detestatione, itemque cum fiducia in Christum de remissione illorum per eius meritum impetranda, & proposito serio, eos, quantum in nobis est, emendandi corrigendique, item cum ardenti desiderio per eucharistiae vsum vires ad hoc necessarias, impetrandi. Vtque rite procedat ista exploratio, iungendas esse preces, animumque ab iis omnibus, quae illum turbare poterant, auertendum esse, nemo non intelligit.

* Differte hoc docet Paulus: δοκιμαζέτω δὲ ἄνθρωπος ἑαυτὸν, καὶ οὕτως ἐκ τοῦ ἄρτου ἐσθιέτω, καὶ ἐκ τοῦ ποτηρίου πινέτω: 1 *Corinth.* XI, 28. Constat autem, quod δοκιμάζειν idem sit, ac *explorare, iudicare, num aliquid vitii se habeat?* Sic *Rom.* II, 18. dicitur: δοκιμάζεις τὰ διαφέροντα, quod THEOPHYLACTVS explicat: κρίνεις, τί δεῖ πρᾶξαι, καὶ τί μὴ δεῖ πρᾶξαι, *iudicas, quid faciendum, & quid non faciendum sit.* Pari ratione & THEODORETVS ad *h. l.* vs. δοκιμάζεις τὰ διαφέροντα, ἀντὶ τοῦ ἐναντία κλήσεις, δικαιοσύνην καὶ ἀδικίαν, εὐσέβειαν καὶ κακοήθειαν, ἐνάρετον καὶ κακίαν: *& probas vitiosa, id est, iudicas de iis, quae sunt contraria, exploras iustitiam, & iniustitiam, temperantiam & intemperantiam, pietatem & impietatem.* Hinc & HESYCHIVS, δοκιμάσας, explicat per κρίνας, ἐξετάσας, qui *iudicauit, explorauit.* Immo ipse ita hanc vocem explicat Paulus apostolus, *vers.* 31. εἰ γὰρ ἑαυτοὺς διεκρίνομεν, οὐκ ἂν ἐκρινόμεθα. Quod antea dixerat δοκιμάζειν, hic vocat διακρίνειν. Qui enim hic διακρίνειν per *pu ire* interpretantur, quid dicant, sentiantue, parum penti habere videntur, multo minus memores esse eorum, quae antea dixerat apostolus. Accuratam itaque & exquisitam sui explorationem requirit. Quo sensu & *Gal.* VI, 4. dixit: τὸ ἔργον ἑαυτοῦ δοκιμαζέτω ἕκαστος. Quod THEOPHYLACTVS explicat: ἐξεταζέτω μετὰ ἀκριβείας τὰς ἑαυτοῦ πράξεις *examinet accurate actiones suas.* Hinc & δοκιμὴ *notitia experimentalis*, *Rom.* V, 4 conf. & *Iac.* I, 3. 1 *Petr.* I, 7.

§. XXIII.

In Ipso vsu salutari fides vtramque facit paginam, * qua certi sumus, nos verum corpus verumque sanguinem Christi accipere, idque ad commemorationem mortis eius. Quam enim vere & certo ipsum corpus, ipsumque sanguinem Christi ore nostro accipimus, manducamus, & bibimus, tam verum certumque est, pro nobis Christum cruci affixum, mortuumque, & sanguinem suum effudisse, ut pro nostris satisfaceret peccatis, iramque Dei placaret, & a potestate satanae mortisque metu nos liberaret. Quo ipso fides nostra mirifice confirmatur, animusque accenditur, vt pro tanto beneficio se gratum demonstrare velit, idque accurata mandatorum Dei obseruatione, ardenti amore Dei & aliorum hominum, & diligenti euitatione eorum omnium, quae Christum seruatorem nostrum offendere poterant.

* ἐμφατικῶς, more suo, hoc edisserit B. LVTHERVS noster, in *catechismo maiori*, *p.* 578. *Neque enim*, inquit, *faxis aut truncis dicta aut annuntiata sunt, sed audientibus, ad quos ita inquit: accipite, & manducate &c. Et quia peccatorum condonationem offert, benigneque pollicetur,*

pollicetur, non possunt haec aliter atque per fidem percipi. Eam fidem ipse iis verbis exigit, inquiens, pro vobis traditur, pro vobis effunditur &c. Et nonnullis interiectis: *Thesaurus equidem apertus est, atque omnibus obuius & expositus, atque adeo ad fores vsque adductus, immo potius mensae ad vescendum impositus; at requiritur porro, vt hunc tibi peculiariter vindices, huic manum extensam admoueas, constanter credens, quemadmodum ipsa verba te docent.*

§. XXIV.

Et hinc simul, quis fructus & effectus sacrae coenae sit, itemque quid post sacrae coenae vsum, nostri sit officii, intelligitur. Fructus est, fidei & virium spiritualium corroboratio, qua ad pugnam contra hostes spirituales, speciatim carnem & sanguinem alacriores, fortioresque, & in omni officiorum genere ardentiores facti, in coepto semel sanctitatis cursu strenue pergimus. * Vnde maximum, quod in sacra coena nobis exhibetur, Numinis beneficium grato agnoscere animo, propositique vitam emendandi corrigendique, memores & tenaces esse, nostrarum vtique est partium. Fructus vero isti & effectus sacrae coenae, signa sunt, & documenta, dignos nos fuisse eius conuiuas: qua de re vt certi simus, magnopere nostra refert: sed obseruanda tamen, quae de signis incrementi vitae spiritualis ceteroquin tradi solent, & in applicatione caute procedendum, vt & eorum, qui in tentatione quadam constituti sunt, habeatur ratio, & quae naturae sunt, ab iis, quae sunt gratiae, diligenter discernantur: cum vti in aliis, ita in iis, quae ad legitimum sacrae eucharistiae vsum pertinent, naturae gratiam imitantis fallacia, longe sit frequentissima.

* Eleganter CHRYSOSTOMVS sacram coenam vocat: *τὰ τῆς ψυχῆς ἡμῶν νεῦρα, τῆς διανοίας συνδεσμὸν, τῆς παῤῥησίας ὑπόθεσιν, ἐλπίδα, σωτηρίαν, φῶς, ζωὴν, animae nostrae neruos, mentis vinculum, libertatis fiducialis causſam, spem, salutem, vitam, in prior. ad Corinthios homil. 24.*

§. XXV.

Quae hactenus commemorauimus media promouendi studium sanctitatis, ita comparata sunt, vt in omnibus concurrat *oratio:* quae adeo, tum hoc nomine, tum quod per se ad sanctificationem plurimum conferat, & ad gratiam Numinis impetrandam necessaria sit, inter media sanctificationis omnino referenda, nec vltimum inter ea locum tenet. Est autem oratio, eleuatio seu applicatio mentis ad Deum, ad impetranda, quae nobis necessaria sunt, secundum voluntatem eius, per Iesum Christum.

§. XXVI.

Dum in *mentis eleuatione* orationem consistere dixi, hoc nomine tum intellectum, tum voluntatem, intelligo. Vtramque enim facultatem ad Deum eleuari oportet. Voluntatem quidem, vt serio concupisca-

cupiſcamus ea, quae a Deo petimus. Ceteroquin illuſoria prorſus eſſet oratio. Quod tamen ſaepius contingit, dum verbis externis bona ſpiritualia a Deo ſe petere homines profitentur, nominis v. g. diuini ſanctificationem, regni diuini aduentum, & alia, quae reuera non expetunt, & ea ſe non expetere deprehenſuri eſſent, ſi ſe ipſos ſerio explorare vellent. Hinc & patet, ſi miſeriam ſuam homo ſentiat, & bonorum, quae a Deo petit, indigentiam, tum demum voluntatem prompte ad Deum eleuari. Eleuari autem voluntas nequit, vt non eleuetur ſimul intellectus, qui cogitationes omnes ad Deum dirigit, quibus miſeriam noſtram coram Deo explicamus & bona, quae neceſſaria nobis ſunt, expetimus. Et hoc eſt, quod Chriſtus dicit, adorandum Deum eſſe *in ſpiritu & veritate, Ioan. IV, 23. 24.*

* Non vna equidem interpretum de horum verborum, *in ſpiritu & veritate*, ſignificatione, eſt ſententia. Sunt enim, qui verba haec per ἐν διὰ δυοῖν explicant, *in ſpiritu veritatis.* Spiritum namque & veritatem pro vno eodemque habent: prouocantes ad *Rom.* I, 9. II, 29. 2 *Corinth* III, 8. Alii *ſpiritum* volunt opponi carni, ſeu ritibus carnalibus, *veritatem* figuris & vmbris, ac hypocriſi externarum actionum. Alii aliter. Mihi illorum maxime placet ſententia, qui obſeruant, quod adorare in ſpiritu & veritate, duo ſignificare poſſit, alterum, quod commune eſt omnibus temporibus, alterum, quod vni alicui tempori eſt proprium. Omnibus commune eſt temporibus, Deum adorare ſpiritu, hoc eſt, mente, non externis ſolum corporis geſtibus, aut verbis ſine ſenſu animique attentione prolatis, ac veritate, id eſt, ſincere & ſine fuco; ſic vt *ſpiritus* opponatur geſtibus corporis, verbis ſine ſenſu & attentione prolatis, *veritas* autem fuco & hypocriſi; quemadmodum & alias vox ἀλήθεια ſumitur. conf. *Epheſ.* IV, 21. Qua quidem ratione Deum adorandum eſſe, nec Iudaeis nec gentilibus prorſus ignotum fuit, multo autem magis chriſtianis ex luculenta euangelii promulgatione conſtare debet. Videtur tamen aliquid in verbis ſeruatoris contineri, quod tempori noui teſtamenti eſt proprium. Et tum Deum adorare in ſpiritu & veritate, eſt eum colere ſine apparatu elementorum mundi, & praecepti carnalis, ſine figuris & vmbris, ſine reſpectu ad certum aliquem locum, certosque ritus. Qua quidem ratione *ſpiritus* opponitur *litterae & praecepto carnali: veritas, vmbris.* Poſterior autem hicce ſenſus priorem adeo non excludit, vt includat potius & ſupponat: eum & in nouo teſtamento preces, quae fiunt ſine *ſpiritu*, hoc eſt ſine mente & verborum ſenſu, & ſine *veritate*, hoc eſt per fucum & hyprocryſin, Deo neutiquam gratae ſint. conf. HERMANNVS WITSIVS, *exercitat. I. in orat. domin. §. 39.*

§. XXVII.

Mentis praeterea iſta eleuatio, in qua orationem conſtituimus, neutiquam excludit ſermonem oris. Etſi enim hic non ſemper ſit neceſſarius, temporisque & loci, & aliarum circumſtantiarum ratio eum non ſemper permittat, Deo etiam cordium ſcrutatori omniſcio, cogitationes omnes animique motus innoteſcant, etſi verbis non exprimantur, fieri tamen vix poteſt, quin cor ſpiritualibus motibus plenum, in verba prorumpat. *Ex abundantia* enim *cordis, loquitur os. Matth. XII. 34.* conf. *1 Sam. I, 13.* Praeterea ad excitandam fouendamque deuotionem

nem plurimum confert, si mentis conceptus verbis proferamus. * Vnde & ad torporem & ignauiam animi excutiendam, non tantum expedit, sed & necessarium quandoque est, ex parte hominis, vt hac ratione preces ad Deum fundantur.

* Id iam recte, vt multa alia, AVGVSTINVS obseruauit, dum, *nescio*, inquit, *cum bi motus corporis fieri, nisi motu animi praecedente, non possint, ilsdem rursus exterius visibiliter factis, ille interior inuisibilis, qui eos fecit, augetur. lib. de cur. pro mort. cap.* 5. Accedunt exempla sanctorum hominum, qui clara voce preces ad Deum fuderunt. Hinc & in scriptura sacra *clamare* aliquando est Deum ardentissimo animi adfectu inuocare. vid. *Exod.* VIII, 12. XIV, 10. 15. *Matth.* XXVII, 46. 50. & *clamor* ponitur pro oratione seu precatione vehementissima, *Exod.* II, 23. *Psalm.* XVII, 1. XVIII, 7. Immo inde ratio petenda, cur ardentissimi gemitus, & suspiria cordis, sine vocis externae emissione, apud veteres, *clamoris cordis* nomine veniant. Ceterum quod Deus clamore externo & clara voce non egeat, vt preces suorum exaudire queat, eleganter docet CLEMENS ALEXANDRINVS *lib.* 7. *Stromat. pag.* 724. *loquaces*, inquit, *linguas Deus non expectat, vt ab hominibus interpretes*, ἀλλὰ ἀπαξαπλῶς ἀπάντων γνωρίζει τὰς νοήσεις, *sed cognoscit omnium omnino mentes, &c.*

§. XXVIII.

Licet autem oratio ab omnibus hominibus, immo creaturis ratione praeditis, requiratur, non tamen omnes ad orationem sunt idonei, sed illi tantum, qui in spiritu & veritate mentem eleuare possunt. Quod quidem tantum regenitorum est proprium. Etsi enim irregeniti & hypocritae etiam sibi orare videantur, immo multi & prolixi sint in precibus, verba tamen faciunt, aut sine sensu, & spiritu, aut sine veritate, vt ea petant, quae petere nefas est, aut si petant, quae petere fas est, idque eo, quo decet ordine, ipsi tamen serio eo non cupiant, quae petunt. Hinc & Deus peccatores non audit, *Ioan. IX, 31.* * Super regenitos autem effundit *spiritum gratiae & precum, Zach. XII, 10.* illi acceperunt *spiritum, per quem clamant: Abba pater! Rom. VIII, 15. Gal. IV, 6.*

* Est haec equidem vox coeci istius a natiuitate, cui Christus seruator visum restituit: οἴδαμεν δὲ ὅτι ἁμαρτωλῶν ὁ Θεὸς οὐκ ἀκούει· ἀλλ' ἐάν τις θεοσεβὴς ᾖ, καὶ τὸ θέλημα αὐτοῦ ποιῇ, τούτου ἀκούει. Nihil tamen dixit, quod a rei veritate alienum sit, aut non aliis quoque scripturae sacrae dictis confirmari queat, modo id, quod dixit, recte intelligatur. Verissimum id est: si primo id, de quo ibi sermo est, considéremus, de facultate scilicet edendi miracula. Hanc si impii a Deo expetant, non est, quod sibi polliceantur exauditionem. Id recte admodum HVGO GROTIVS obseruauit, dum verba haecce ita explicat: *est & hoc prouerbiale, vt videre est Psalm.* XXXIV, 16. *& alibi. Sed & hoc aptandum est ad praesentem materiam, vt intelligatur Deus libentur concedere potestatem signorum his, qui pio animo Dei mandata exiguntur, & ad hoc signis opus habent.* Quod non ita capiendum, ac si promiscue signa a Deo petere fas sit: sed quod legitima sit hominis istius ratiocinatio, eum, qui precibus suis a Deo hoc impetrare potest, non esse hominem impium. Interim hoc assertum, licet huic casui speciatim accommodatum, inuoluit tamen sententiam generalem, Deum peccatorum preces non exaudire. Quod itidem verissimum, modo recte intelligatur. Peccatorum scilicet nomine intelligi possunt, aut illi, qui in peccatis perseuerant, nec vllam curam, vitam moresque mutandi, animum subire patiuntur: aut illi, qui saniora admittere consilia parati sunt, gratiaeque diuinae non amplius reluctantur. Illorum quod non exaudiat preces Deus, certissimum; at de his

secus sentiendum, si modo ceteroquin preces eo modo fundantur, quo fundi debent. conf. *Psalm.* LXVI, 18. *Prouerb.* XV, 29. XXVIII, 9. *Es.* I, 15. Si vero Deus interdum facit, quae impii precantur, inde non inferendum, quod preces illorum exaudiat, sed vel ideo hoc facit, quod ordinem salutis, quem praescripsit, obseruet, vel quod singularis aut benignitatis aut iustitiae exemplum, concedendo quae suo ipsimet malo expetunt, statuere erga eiusmodi homines velit.

§. XXIX.

Quod ad *solum Deum* oratio sit dirigenda, per se patet, idque alibi ex instituto comprobabitur. * Nunc saltem obseruamus, quod ipsa Dei, quem adoramus, maiestas requirat, ne quid in oratione ea indignum admittamus. Ante omnia itaque requiritur, vt animus ad tantum negotium rite praeparetur, nostrae imbecillitatis & diuinae maiestatis meditatione, ad humilitatem nos excitando, *Kohel. V, 1.* eum a cogitationibus alienis & adfectibus importunis euacuando, *Es. XXVI, 20. Matth. VI, 6.* & ab omnibus obiectis, quae illum turbare poterant, auocando; & ab ipso Deo spiritum precum petendo, *Luc. XI, 1. Rom. VIII, 16.* conf. & *Iob. XI, 13. 14. 15. Psalm. LVII, 8.*

* Haec de re ex instituto, in *part.* 2. seu in *iurisprudentia diuina*, dicetur.

§. XXX.

Animo ita rite praeparato & disposito, in ipsa oratione cumprimis adsit *fides*, iuxta illud Iacobi: *postulet autem* (qui aliquid a Deo petit) *cum fiducia, nihil dubitans. Qui enim dubitat, similis est fluctui maris, ventis acto & excito. Neque vero se putet is homo quidquam a domino impetraturum, cap. I, 7.* conf. & *1 Tim. II, 8.* Ea vero fides cum fundetur in merito Christi, intelligitur inde, cur dictum, quod omnis oratio fieri debeat per Christum, vel in nomine Christi. Ideo enim de exauditione certi esse possumus, & cum fiducia absque dubitatione orare, quia Christus nobis omnia bona coelestia promeruit. Qui ergo in Christum credit, certus etiam esse potest, quod per Christum omnia impetrare queat. vid. *Ioan. XVI, 23.* add. *Rom. VIII, 32.* Adsit etiam animus attentus & feruidus, *Apoc. III, 14. 15. 16.* idemque purus, & prauae conscientiae immunis, hoc est, in quo nullum amplius sit peccandi propositum, sed qui peccata contra serio detestetur. *Ebr. X, 22. Iacob. IV, 2. 3.*

* Hoc ipse nos seruator docuit: καὶ ὅτι ἂν αἰτήσητε ἐν τῷ ὀνόματί μου, τοῦτο ποιήσω, *Ioan.* XIV, 13. Quod & repetitur *cap.* XV, 16. XVI, 23. 24. Solebant equidem Ebraei, Abrahami, Isaci, Iacobi, in precibus suis facere mentionem: sed si quis inde inferre vellet, eodem sensu intelligendum esse, cum in nomine Christi precari iubemur, is magnopere falleretur. Nec enim patriarchae isti quidquam posteris suis aut promeruerunt, aut promereri potuerunt, vt hoc sensu in illorum nomine preces ad Deum fundendae fuerint, aut fundi potuerint. Promissionis autem patriarchis istis factae merito in precibus suis recordabantur, cum

cum ea ad Christum spectaret, in quem dum fidem suam hac ratione profitebantur, in eius quoque nomine orasse merito censentur. In nomine namque Christi orare nihil aliud est, quam vera fide, quae merito Christi innititur, orare, quemadmodum in *nomine Christi* remissio peccatorum, & vita, communicatur & obtinetur, id est, per *meritum Christi*, *Luc.* XXIV, 47. *Ioan* XX, 31. *Actor.* X, 43. Vnde liquet, quod haec precandi ratio in nomine Christi, hoc sensu omni tempore obtinuerit apud fideles: & quotcunque exauditae a Deo preces sunt, ideo exauditae sunt, quod factae fuerint in nomine Christi, hoc est, vera fide in Christum. De apostolis equidem ipse seruator: ἕως ἄρτι οὐκ ᾐτήσατε οὐδὲν ἐν τῷ ὀνόματί μου, *Ioan.* XVI, 24. at inde non sequitur, nec apostolos, nec fideles veteris testamenti in nomine Messiae quidquam petiisse, seu fidem in Messiam fundamenti velut loco precibus suis non substrauisse: sed hoc tantum, quod determinate in nomine Iesu Nazareni non orauerint, aduentum veri Messiae hoc ipso professi. Hoc namque discrimen inter veteris & noui testamenti fideles intercedit: quod illi in nomine Messiae, cuius adhuc aduentum expectabant, petierint, hi vero in nomine Messiae, qui iam venit, hominumque peccata suo sanguine expiauit. Ceterum patet ex dictis, verba Christi non id sibi velle, quod semper expresse nominis eius fieri mentio debeat, cum de fide sint intelligenda: interim & id quoque recte fit, modo fides simul adsit: ceteroquin nuda ista verborum: *in nomine Iesu Christi*, prolatio, parum aliquem iuuabit, secus ac multi hominum plebeiorum sibi persuadent.

§. XXXI.

Perseuerandum quoque est in oratione. Orandum enim est *omni tempore*, *Ephes. VI, 18. semper*, *Luc. XVIII, 1. indesinenter*, *1 Thess. V, 17. nocte & die*, *1 Thess. III, 10.* exigente cumprimis necessitate. *Es. XXVI, 16. 17.* Nimirum, non id sibi volunt ista scripturae dicta, ac si negotiis omnibus sepositis, tantum precibus vacandum sit, cum ex aliis contrarium constet, conf. 1 *Thess. II, 9.* 2 *Thess. III, 8. 9.* sed quod quandocunque licet, etiam inter labores, saltem per suspiria mens ad Deum eleuanda sit, ita tamen, vt certum etiam quotidie tempus orationi destinetur, quo sepositis reliquis negotiis orationi tantum vacemus, & ita vires spirituales colligamus, praesertim quando beneficiorum diuinorum recordatio ipsa huius nos officii admonet. Omnis tamen hic abesse debet superstitio, & non tam ad temporis rationem, quam ad animi statum conditionemque est respiciendum. Vnde &, quid de *horis*, quas vocant, *canonicis* Pontificiorum * censendum sit, patet.

* Haud contemnendam cultus diuini partem apud Romanenses constituunt *horae*, quas vocant, *canonicae*; ita dictae, aut quod canonicum idem sit ac ecclesiasticum, aut, quod preces sint canonicorum choro addictorum. Preces scilicet hic designantur, cum canticis & hymnis certis quotidie horis peragendae, quarum praeter nocturnas vigilias, septem vulgo constituunt, matutinam scilicet seu laudes, primam, tertiam, sextam, nonam, vesperas, & completorium. Quae, quid sibi velint, nomina, & quae singularum horarum sint mysteria, prolixe & cum variae eruditionis adparatu edisserit IO. BONA, cardinalis, *in tractatu de diuina psalmodia, eiusque causis, mysteriis & disciplinis &c. cap. 4. seqq.* De singulis etiam officii, quod in istis horis canonicis peragi solet, partibus, oratione dominica, salutatione angelica, symbolo apostolorum, &c. item hymnis, antiphonis, canticis, psalmis &c. idem auctor copiose differit, *cap. 16. pag. 413. seqq.* Non minus operosus est in afferendis causis, cur certae quaedam horae precibus eiusmodi & psallendis hymnis fuerint destinatae, *cap. 2. pag. 48. seqq.* ex quibus praecipua est, quam quarto

loco adfert, & omnium ſcriptorum calculo adprobatum dicit, in memoriam paſſionis Chriſti horas illas inſtitutas fuiſſe. Quorſum ſi primi huius inuenti autores hocce inſtitutum comparatum eſſe voluerunt, minime quidem illud reprehendendum eſſe, vt fatemur, neceſſe eſt. Quid enim laudabilius, quid homine chriſtiano dignius, quam quotidie mortem cruentam ſeruatoris optimi pio gratoque concelebrare animo, & horas quoque in eius paſſione praereliquis memorabiles deuota recolere mente? Sunt vero plurima Romanenſium inſtitutorum ita comparata, vt ex pio & innocenti conſilio orta, in foediſſimam turpiſſimamque degenerauerint ſuperſtitionem. Certas vtique precibus deſtinatas habere horas, neutiquam vituperandum: laudabile hoc potius, immo quodammodo neceſſarium. De publicis precibus hoc palam eſt, quae ordine, niſi ſtatis hoc fieret horis, adminiſtrari commode non poſſent. Ad priuatas quod attinet, iam ex dictis conſtat, quo pacto omni quidem tempore, inter labores etiam mentis ad Deum elenatione, orandum ſit: ſed quod certae quoque quotidie horae huic officio deſtinandae ſint, at absque ſuperſtitione, vel ipſa infirmitatis, & ad mala quaeuis pronitatis, qua circumſepti ſumus, ratio nos admoneat. Qua in re exemplum etiam nobis praeeuntes habemus viros ſanctiſſimos. De Daniele legimus: *temporibus tribus de die ipſe procumbens in genua ſua, orabat, & confitebatur coram Deo, quemadmodum fecerat antea*, Dan VI, 10. Pari ratione Dauidem mane, meridie & veſpere, preces ad Deum fudiſſe, colligunt ex *Pſalm.* LV, 18. *Veſpere, & mane, atque meridie meditabor, & perſtrepam, donec audiuerit vocem meam.* Occaſio hinc forte enata Iudaeorum magiſtris, tria quotidie tempora precibus ſtatuendi, &, ac ſi a patriarchis ipſis ea acceperint, commiſcendi. Ebraeos imitati ſunt veteres chriſtiani, qui & ipſi ſtata habuerunt orandi tempora. Auctor *conſtitutionum apoſtolicarum*, quem CLEMENTEM Romanum ſcrunt, *lib. 7. cap.* 48. ter quotidie orare iubet, praeſcriptis etiam orationum formulis, quas mane & veſpere, & ἐπ' ἀρίστῳ ad prandium, circa meridiem vult recitari. At alter, CLEMENS Alexandrinus, Gnoſticum ſuum quem inſtruit, non ita ſtricte horis certis vult alligatum, etſi haud obſcure innuat, iam tum certas horas precibus fuiſſe deſtinatas: εἰ τε τινες, inquit, καὶ ὥρας ταύτας ἐκκειμένας ἐυχῇ, ὡς τέλειον φέρει καὶ ἐκτὸς καὶ ἐνδατην, ἀλλ' ὅ γε ἀγνωστικὸς παρὰ ἅπαν ἔυχεται τὸν βίον, δι' ἐυχῆς συνάπτων σπονδὴν θεῷ, *Quod ſi nonnulli certas & definitiuas horas conſtituunt orationi, vt, verbi cauſſa, tertiam, ſextam, nonam, vt is, qui eſt cognitione praeditus per totam oret vitam, dum per preces ſuas cum Deo ſtudet verſari, ſtromat. lib. 7. p.* 722. Quod tamen non ita intelligit, ac ſi plane ſtatas orandi horas reſpuat; ſed eo modo, quo chriſtianis quibusuis ſemper orandum eſſe ſupra diximus. Haec tamen omnia Pontificiorum horis canonicis parum fauent: quippe qui ſuperſtitioſe admodum hac in re verſantur, precibus, etſi ſine ſenſu, ſine deuotione fuſis, modo certae horae obſeruentur, magnam vim tribuentes, & huncce numerum, ſublata libertate chriſtiana, quibusdam obtrudentes, idque ſub ſpe & ratione meriti cuiusdam, modo externo iſto officio, iuxta eccleſiae praeſcriptum, ſatisfiat. Quae omnia impia ſunt & ſuperſtitioſa, & cum indole veri chriſtianismi, & ratione precum, quae in ſpiritu & veritate fieri debent, e diametro pugnant. Sed plura de horis canonicis Pontificiorum dabunt ANDREAS RIVETVS *cathol. orthod. quaeſt.* 35. GISBERTVS VOETIVS, *part. 3. diſput. ſelect. p.* 1056. HERMANNVS WITSIVS, *exerc. 5. in orat. dom. p. 72. ſeqq.*

§. XXXII.

Sed diſpiciendum quoque, *quid a Deo petamus.* Qui a Deo petunt, quae concupiſcere, multo magis petere nefas, grauiſſime offendunt Deum, adeoque nec exaudiuntur, niſi forte in illorum poenam Deus fieri permittat, quae volunt. * Paucis dici poteſt, petenda neceſſaria, at cum haec vel ad ſpiritualem vel ad temporalem vitam ſpectent, iſta quidem abſolute, haec cum conditione, ſi modo proſint nobis, nec ad aeterna adſpirantibus, ſint obſtaculo. Hinc dictum

dictum supra, quod oratio instituenda sit secundum voluntatem Numinis: vt ea velimus, quae vult Deus, vt ea petamus, quae nobis conducere ipse iudicauerit. *conf. Matth. XXVI, 39.*

* Hoc & ipsi intellexere ethnici, dum nihil a Deo petendum esse docuerunt, quod optare nefas esset. *Nihil Deum rogei*, inquit SENECA, *nisi quod rogare possis palam, epist.* 10. conf. quae dixi in dissertat. *de pietate philosophica* §. 33. *in select. iuris nat. & gent. p.* 225. *seqq.*

§. XXXIII.

Summa rerum a Deo petendarum continetur in *oratione dominica*, seu formula omnium perfectissima, absolutissimaque, quam nobis praescripsit ipse seruator noster Jesus Christus. * In ipsa namque compellatione *patris nostri, qui es in coelis*, ipsa fundamenta, quibus innixi de exauditione certi esse possumus, in memoriam nobis reuocat, quae sunt summa & infinita Dei benignitas, eiusdemque omnipraesentia. Quo pacto & ad filialem fiduciam animus accenditur. ** Hinc ipsae petitiones, breuitate sane, & ordinis concinnitate, admirandae, sequuntur, omnia ea, quae ad nostrae salutis consummationem pertinent, mirifico compendio complectentes. Earum tres priores, vt ipsam salutis nostrae summam, finem & media exhibent: ita reliquae obstacula & impedimenta salutis veluti remouent. Finem & scopum vltimum operum diuinorum prima sistit petitio, *sanctificetur nomen tuum.* Huc namque omnia tendere debent, vt sanctitas diuini nominis, eiusque gloria agnoscatur ab omnibus; hic nobis quoque in omnibus dictis factisque propositus esse debet scopus. *** At tum demum hoc fieri potest, si destructo regno diaboli, quod sanctitati & gloriae Numinis obstat, magis magisque in nobis excitetur, augeatur, confirmetur regnum Christi. Hinc orare iubemur: *adueniat regnum tuum.* **** Vt vero constet, adesse in nobis regnum Christi, quod est *iustitia, pax & gaudium in spiritu sancto. Rom. XIV, 17.* re ipsa atque opere, hoc est, obsequio erga Deum, hoc demonstrari debet. Vnde porro orare iubemur: *fiat voluntas tua, sicut in coelis, sic & in terra.* * Namque perfectissimum obsequium angelorum, merito nobis in exemplum quod imitemur, proponitur. Inter obstacula, & salutis impedimenta, quae remouenda sunt, primum est cura, quae nos circumstat, de iis quae ad vitam hanc sustentandam sunt necessaria. Cui vt obuiam eatur, docet seruator, haec omnia precibus a Deo impetrari: & quidem in singulos dies, vt de futuris sollicitum esse hominem non necesse sit: ideoque nos orare iubet: *panem quotidianum da nobis hodie.* ** Alterum obstaculum, quod regni diuini in nobis promotionem, rectumque ad salutem cursum impedit, est peccatorum conscientia. Cum enim homo considerat,

quam facile ſit, a recto deflectere tramite, immo quam ſaepe deflectat, & admittat, quae admiſiſſe nollet, facile inducitur, vt animum abiiciat, & bene coeptum interrumpat curſum. Huic occurrit ſeruator, remiſſionem peccatorum per meritum ſuum a Deo nos nunquam non petere, docens, ideoque orare iubet: *remitte nobis debita noſtra, ſicut nos remittimus debitoribus noſtris.* Remiſſionem namque peccatorum is demum impetrat, quem eorum poenitet, & qui illam ſerio expetit: quod vero peccatorum noſtrorum nos poeniteat, ſignum certiſſimum eſt, ſi & aliis ea, quibus nos laeſerunt, remittere parati ſimus. *** Sed obſtant porro tentationes variae, praecipue mundi, carnis & ſanguinis noſtri, quae arduam & difficilem viam ſalutis reddunt, immo ſaepius in magnum periculum ea prorſus excidendi, nos inducere poſſunt. Quibus vt reſiſtere queamus, ad diuinam iterum confugiendum eſt gratiam: ideoque orare nos ſeruator iubet: *ne inducas nos in tentationem* **** Reliqua omnia denique, quae affligere animum, & in mala quaevis praecipitem dare poſſunt, vnico complectitur faſce, ipſam ſimul omnis mali cauſam & auctorem, cuius potentia calliditasque maxime formidanda eſt, infernalem genium indigitans, dum nos orare iubet: *& libera nos a malo.* * Finit tandem δοξολογία, eaque finem ſimul omnium petitionum, omnisque orationis, docet, qui eſt regni, potentiae, & gloriae diuinae demonſtratio. ** Huc enim omnia tendere debent, nec in noſtris commodis ſubſiſtendum. A gloria enim Dei inchoandum, in ea finiendum eſt.

* Ipſum enim ſeruatorem formulae huius auctorem eſſe, diſerte euangeliſtae tradunt; *Matthaeus cap.* VI, 9. *ſeqq. Luc.* XI, 2. *ſeqq.* Vt adeo valde impium eſſe neceſſe ſit, qui hoc negare auſit: quod an quis vnquam fecerit, aut, vt faceret, animum induxerit ſuum, neſcio, certe valde dubito. Ex eo autem, quod nonnulli aſſerunt, vſum eſſe ſeruatorem phraſibus ſententiisque apud Iudaeos ceteroquin receptis, & tum in doctrina Cabbaliſtica, tum formulis precum, quibus gaudent, obuiis, minime ſequitur, Chriſtum formulae huius auctorem non eſſe, aut a Iudaeis eam mutuo accepiſſe. Namque, vt auctor aliquis formulae cuiusdam dicatur, ſufficit, ſi ipſe eam componat, etſi phraſibus & ſententiis alias etiam notis vtatur. Immo ſummae hoc ſapientiae documentum eſt, genio & conditioni hominum hac ratione ſe attemperare. Quod autem in oratione dominica phraſes ſententiaeque occurrant, Iudaeis ceteroquin vſitatae, a viris clariſſimis tam luculenter oſtenſum eſt, vt, ſi quis hoc negare velit, cum eo non amplius diſputandum cenſeam. Demonſtrauit hoc, vt alios nunc taceam, euidenter HERMANNVS WITSIVS *exercitat. 6. in orat. domin.* §. 12. *ſeqq.* qui tractationem etiam hanc hiſce verbis finit: *Procul ab omni veriſimilitudine repulſum eſt, vt tanta phraſium ac petitionum conuenientia, quanta deprehenditur inter orationem dominicam, eaſque precationes, quae Iudaeis in vſu ſunt, caſu fortuito contigerit. Vnde alterutrum factum eſſe oportet, vel vt recentiores Ebraeorum magiſtri ea ex euangelio deſumpta ad ſynagogae ſuae transtulerint vſus, vel vt Chriſtus ea ex veterum catechismis* (ſub quo nomine etiam Cabbalam comprehendere poſſumus) *ac Iudaeorum ſui temporis conſuetudine mutuatus, diſcipulis ſuis vt bona & ſancta*

& ſancta commendauerit. Vtrumuis dicatur, certe in honorem Chriſti, huiusque orationis cedit. Nam ſi Iudaei, iurati euangelii hoſtes, ea ex euangelio ſua fecerint, oportet eos admodum captos fuiſſe elegantia, ſapientia, ac ſanctitate iſtorum dictorum, vt, non abſterriti exoſi ſibi nominis auctoritate, ea in ſuorum quotidie ore eſſe voluerint. Sed difficulter ab animo meo impetro, vt id factum eſſe credam. Probabilius longe videtur Chriſtum ſe, quantum ſapienter & ſancte fieri poterat, populi genio accommodantem, quae bona apud ipſos inueniebantur, vt priſcae fidei ac ſpei aureas reliquias, ſuis vſibus adſciuiſſe. Ita factum eſt, vt neque nimiae & adfectatae nouitatis auidus videri poſſet, & facilius intelligerentur atque acciperentur ea, quae tradebat, ſi pateret, ea collectionem eſſe praeſtantiſſimorum cimeliorum, quae adhuc in Eccleſiae Iudaicae theſauro reſtabant. Ita WITSIVS, vir doctiſſimus, reformatae quidem eccleſiae theologus, ſed inſigni iudicio praeditus. Diſplicuit equidem haec ſententia auctori eruditiſſimo diſſertationis, quae Helmſtadii ſub titulo: *oratio dominica hiſtorice & dogmatice propoſita, praecipue autem Iudaiſmo oppoſita*, prodiit, qui eam *pag.* 62. *& ſeqq.* refellendam ſibi ſumpſit. Sed, aut me omnia fallunt, aut reuera inter ſe conſentiunt, qui diſſentire videntur. Quae enim auctor diſſertationis prolixe diſputat, eo tandem redeunt, Chriſtum eas phraſes formulasque in ſenſu erroneo Iudaeorum non adhibuiſſe, ſed iſtum potius ſenſum correxiſſe, & hac ratione formulam hanc Iudaeorum erroribus oppoſuiſſe. Recte. Nec tamen aut WITSIVS, aut qui cum illo ſentiunt, hoc docent, quod Chriſtus in ſenſu corrupto aut falſo Iudaeorum iſtas formulas adhibuerit. Immo diſerte WITSIVS docet, *Chriſtum, quae bona apud Iudaeos inuenerit, & priſcae fidei ac ſpei reliquias, vſibus ſuis adſciuiſſe.* Phraſibus autem formulisque loquendi Ebraeorum vſum ſeruatorem, poſt operoſam diſquiſitionem ipſe tandem fatetur diſputator, dum *pag.* 67. *ceterum non negamus*, inquit, *ſed lubentes concedimus, ſeruatorem vocabulis phraſibusque ſuetis, quibus phariſaei, inter orandum fuiſſe vſum, meliori tamen ſenſu & plane contrario.* Idem, vt puto, ſibi voluit WITSIVS, & qui cum eo conſentiunt. Idem etiam cenſendum de iis, quae eiusdem diſſertationis auctor contra ſententiam illorum, qui conuenientiam quandam inter formulas ſententiasque doctrinae ſephiroticae Cabbaliſtarum, & phraſes formulasque orationis dominicae deprehendere ſibi viſi ſunt, adfert. Cui & ego ita olim adſtipulatus ſum, vt tamen neutiquam, ex cabbala Chriſtum hanc formulam deſumpſiſſe, ſtatuerem, quam mihi perperam nonnulli tribuerunt ſententiam. Qui enim aſſerit, conuenientiam quandam inter doctrinam ſephiroticam Cabbaliſtarum, & orationem dominicam dari, non ſtatim aſſerere tenetur, hanc ex illa deſumpram, ſed id tantum inde ſequitur, Ibquendi formulas, ſenrentiasque, quae in oratione dominica continentur, non ignotas fuiſſe veteribus Ebraeis. Praeterea, quae de ſenſu doctrinae ſephiroticae Cabbaliſtarum hunc in finem attuli in medium, non alio, quam coniuncturarum, loco habenda eſſe, res ipſa docet. Qui enim, quae de re tam ancipiti ambiguaque diſputantur, alio loco habere vellet, oppido falleretur. Quam ob rem ineptum eſſet, hac ſuper re pertinaciter cum quoquam diſputare velle. Poteſtque adeo mihi perinde eſſe, quamcunque aliquis doctrinae ſephiroticae in medium adferat interpretationem, cum eam, quam ego dedi, ceu infallibilem propugnare, mihi nunquam in mentem venerit. Interim ad eam ſtabiliendam, quae auctor citatae diſſertationis in medium attulit, plurimum conferunt. Doctrinam ſephiroticam Cabbaliſtarum iam ante Chriſtum natum receptam fuiſſe, non concedit tantum, ſed prolixe probat: concedit, immo demonſtrat, in ea exhibitam inter alia fuiſſe doctrinam de regno Meſſiae, *pag.* 49. *ſeqq.* concedit, & ex inſtituto docet, euangeliſtas & apoſtolos Iudaeorum corruptelas ſaltem ab hac doctrina remouiſſe, *pag.* 58. *ſeqq.* Immo concedit, & palam fatetur, quod praecipuum momentum trahit, & caput cauſſae eſt, *Chriſtum & apoſtolos, Iudaeos inter Iudaeos, ad Iudaeos, & aduerſus Iudaeos non potuiſſe non Iudaeorum vti ſtilo, de Iudaeorum rebus & regno differentes, pag.* 60. Et id quidem, nec aliud quidquam eſt, quod hac de re docui. An ergo reuera ab aliis, contra quos ſe diſputare vult videri, diſſentiat, valde dubito. Certe non ſatis capio, quid ſibi velint verba iſta *pag.* 61. *Omnia*

autem

autem eo tendunt, non ex cabbala orationem a Christo esse desumptam, licet alii καθ' ἄνθρωπον agentes tale quid in ea quaerere velint, sed potius hanc illi oppositam & ad destructionem eius tendentem. Scilicet, in doctrina sephirotica multa vera & bona inesse, concedit, ardua Iudaeis perperam intellecta. His erroribus dogmata sua & orationem suam opposuisse seruatorem. Recte. Num quis vero illorum, qui conuenientiam quandam inter orationem dominicam, & doctrinam sephiroticam statuerunt, in erroneis illis & falsis iuxta sensum Iudaeorum, eam posuit? Ad me quod attinet, mihi eiusmodi quid in mentem non venit. Sed cum ipse auctor concedat, in doctrina sephirotica veritates praestantissimas de regno Christi contineri, cum concedat, euangelistas & apostolos vera a falsis solerter discreuisse, & corruptelas Iudaeorum emendasse, cum concedat, eos phrasibus formulisque Ebraeorum adeoque & Cabbalistarum, vsos, sed in sano sensu, me in hisce quidem capitibus cum eo consentire, palam profiteor. Et quemadmodum in oratione dominica veritates veteris & purae religionis Iudaicae continentur: ita hanc erroribus simul & corruptelis Iudaeorum oppositam esse, lubens concedo. Paucis haec monenda fuere, ne quis alia mihi tribuere pergat, quae mihi nunquam in mentem venere, & ita graui crimine sese obstringat.

** Grauissimas Christo seruatori fuisse rationes, cur Deum nomine *patris* nos compellandum docuerit, nemo rem omnem paulo accuratius secum expendens, dubitauerit. Poterit namque Deus non minus, vt rex potentissimus, & iudex iustissimus, quam vt pater benignissimus, considerari. Sed cum in illis, qui preces rite fundere cupiunt, filialis adfectus vel maxime requiratur, recte *patris* nomine compellatur Deus, cum ad hunc adfectum excitandum conceptus ille vel maxime accommodatus sit. Et est sane Deus pater ille, ἐξ οὗ πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται, *Ephes.* III, 15. Causae namque quamplurimae sunt, cur merito patris nomine Deus intuitu hominum veniat. Vt enim ceteroquin, qui nos genuerunt, patres vocantur, ita multo magis eodem nomine Deus dignus est, qui nos creauit: conf. *Deuteronom.* XXXII, 16. *Malach.* II, 10. & vt sustentationem suam, moralemque conseruationem a parentibus suis mortales habent, ita in Deo *sumus, viuimus atque mouemur*, *Actor.* XVII, 28. ab eo etiam omnia, quae vitae sustentandae inseruiunt, accipimus, *Matth.* VI, 26. *seqq.* Multo magis adhuc Deus ita dici meretur, propter *regenerationem*, dum per verbum & baptismum nos regenerat, 1 *Petr.* I, 3. & 23. per quam diuinae etiam participes reddimur naturae. 2 *Petr.* I, 4. Vnde & omnibus, qui in Christum credunt, potestatem facit, vt fiant filii *Dei*, *Ioan.* I, 12. Et hac quidem ratione Deus omni tempore est hominum, speciatim fidelium, pater, etiam in veteri testamento, conf. *Es.* LXIII, 16. LXIV, 8. Speciatim tamen in tempus noui testamenti admodum quadrat haec compellatio, tum quod luculentioribus documentis paternus Dei adfectus sit tum manifestatus, tum quod vetus testamentum schema aliquod habuerit status seruilis, vti nouum contra testamentum in plenam & filialem libertatem fideles adseruit. Iudaismo autem dum haec compellatio, vti & reliquae orationis dominicae partes oppositae dicuntur, hoc de erroribus Iudaeorum, seu Iudaismo corrupto & deprauato, intelligendum est, eorum scilicet hominum, qui seruili spiritu Deum colebant, eumque adeo reuera patrem suum appellare non poterant. Verae enim & veteri Iudaeorum religioni, quae quoad substantiam cum christiana vna eademque, *Actor.* XV, 11. haec compellatio opponi non potuit. Denique nec id praetermittendum, *patris* compellatione primam speciatim Trinitatis venire personam, interprete ipso seruatore optimo, *Ioan.* XV, 16. XVI, 23. idque iuxta loquendi rationem, qua alias vsus est, *Matth.* VI, 6. 8. 14. 15. non tamen exclusis filio & spiritu sancto, cum de patre nemo cogitare queat, vt non de filio simul & spiritu sancto cogitet. Sed haec iam aliis sunt obseruata, vti & illud, quod partim fidei, partim charitatis sit, Deum parrem *nostrum* vocare: cum eo ipso indicetur, nos credere, eum erga nos quoque paterno adfectu praeditum esse, & alios homines eodem, quo nos, habere loco profitearmur, quibus non minus, quam nobis ipsis, bene cupiamus. Additur autem porro in hac compellatione: *qui es in coelis.*

coelis. Quibus vocibus partim Iudaeorum, partim ethnicorum errores redargui, nonnulli censent. Iudaeorum quidem, quod existimarent, gratas Deo nullas alias preces esse, quam quae in templo, vel si procul inde abessent, animo facieque ad templum conuersa fierent. Ethnicorum autem, quod itidem aut in templis suis, aut in certis coeli regionibus Deum, quem adoraturi erant, praesentem sibi fingerent. Cumque templum Hierosolymitanum esset typus & figura Christi, addunt nonnulli, sensum verborum istorum hunece esse posse, non amplius in templo Hierosolymitano, sed in Christo, ceu throno gratiae, Deum adorandum esse. Erudita sunt, & lectu digna, quae hac de re adfert GOTTFRIEDVS OLEARIVS, theologus Lipsiensis longe celeberrimus, in *obseruat. philolog.* ad *Matth.* VI, 9. 10. Simplicitate sua eorum se maxime commendat sententia, qui seruatorem omnipraesentiam Dei in memoriam nobis reuocare voluisse, censent, indicando, Deum loco nulli alligatum, sed vbique praesentem, omni etiam loco & tempore adorari posse. Et ita haecce compellatio paucis verbis omnia ea continet, quae filialem adfectum in oraturis excitare possunt. Si enim omnipraesens est, ergo preces nostras audire potest, si pater benignissimus, non est, quod dubitemus, eum etiam hoc facere velle.

*** Si quis primo cogitet, quid *nomen Dei*, tum, quid *sanctificari* significet, illi quoque haud obscurum esse potest, quid significet coniunctim: *sanctificetur nomen tuum*. Nomine suo homo aliis innotescit, & ab aliis hominibus dignoscitur; hinc & per nomen Dei Deus quidem ipse, sed prout se manifestum reddit, & rebus creatis cognoscendum praebet, intelligitur. Idque cum varia fiat ratione, ea omnia nominis diuini notione venire, intelligitur. Duobus autem modis Deus se manifestat, operibus scilicet suis, tum in regno naturae, tum in regno gratiae, & verbo etiam, quod hominibus patefecit. Haec itaque sanctificanda sunt: hoc est, ita circa ea versandum, vt palam fiat, Deum esse sanctum, longe remotum ab omni imperfectione, iis contra virtutibus praeditum, quae non possunt non omnes in eius admirationem rapere, quo pacto, si sanctitas Numinis agnoscatur, & agnita vbique praedicetur, laus & gloria, illi debita, ei redditur. Atque hic vltimus est operum Dei omnium finis, ad quem promouendum omnia omnium hominum, dicta, facta, cogitata, consilia debebant esse comparata. Quod & angelorum exemplo condocemur, qui in visione illa Esaiae vati oblata, illud: *sanctus, sanctus, sanctus est Dominus Zebaoth*, subinde ingeminant, *Es.* VI, 3. Quod si quis dubitet, cur istud a Deo petamus, quod ceteroquin nostri est officii, & forte ab aliis, nobis etiam non petentibus, recte peragitur, illum scire oportet, cum in nostris viribus positum non sit, vt rite, & vt decet, nomen Dei sanctificemus, merito hoc a Deo expetendum, deinde si Deum recte amamus, nostra non minus, quam ipsius Dei, interest, vt nomen eius sanctificetur. Vnde qui Deum amat, non potest non hoc serio optare, & a Deo petere, vt nomen eius sanctificetur, gloriaque eius magis magisque diffundatur, omnibusque innotescat. conf. *Esa.* XXVI, 8. *Psalm.* XL, 17. Ceterum ex prima hacce petitione statim eluceſcit, an quis Deum non tantum in spiritu, sed & in veritate adoret. Si quis enim serio gloriam Numinis non quaerat, & ad eam promouendam omnia, quae in suis posita sunt viribus, conferat, immo ea potius agat, dicat, cogitet, quae cum sanctitate Numinis pugnant, eum sincere, vt nomen Dei sanctificetur, expetere, nemo sibi persuadebit.

**** Non repetam, quae de triplici regno Dei, *potentiae*, *gratiae & gloriae*, passim tradi solent. Nota haec satis sunt. Nec dubitabit, vt puto, quisquam de regno gratiae, cuius consequens, & quoddam velut complementum est regnum gloriae, praecipue hic sermonem esse, eiusque oeconomia sub nouo testamento. Ita vox *regni Dei*, siue, quod idem est, *regni coelorum*, passim sumitur, *Matth.* III, 2. IV, 17. *Luc.* XVII, 20. XXIII, 51. & alibi. Cuius quidem regni haec est indoles, vt per verbi praedicationem, legitimamque sacramentorum administrationem ecclesia Christi constituatur, augeatur, dilatetur & conseruetur. Cuius ecclesiae qui vera & genuina sunt membra,

a durissimo peccati & diaboli iugo per fidem in Christum liberantur, vt hac ratione in illorum etiam cordibus, destructo satanae regno, erigatur & stabiliatur regnum Christi, per prauarum cupiditatum imminutionem, & liberationem a conscientiae accusatione, in cuius locum succedat pax, tranquillitas & gaudium. cum dominio in concupiscentias prauas. *Rom* VI, 12. *seqq*. Aduentum itaque regni dum a Deo petimus, id tum ratione vniuersae ecclesiae, tum ratione singulorum hominum intelligi potest. Ratione quidem vniuersae ecclesiae regnum Christi aduenit per efficacem euangelii praedicationem, & felicem doctrinae coelestis propagationem, aut, si obscurata fuerit, restaurationem, per hominum improborum conuersionem, & hostium euangelii propagationi obstacula varia obiicientium, remotionem atque deletionem. Cumque nullum tempus sit, aut fuerit, aut ante seculi consummationem futurum sit, quo non regnum Christi propagari & dilatari queat, aut quo ecclesiae cum variis hostium generibus non sit pugnandum, omni quoque tempore orare homines potuisse, & adhuc posse, *adueniat regnum tuum*, manifestum est. Sed cum regni huius diuersa variis temporibus sit oeconomia, eo in legitimo petitionis huius vsu respiciendum esse, simul intelligitur. Ea enim ratione, qua fideles veteris testamenti optabant & orabant, vt regnum Christi per eius in carnem aduentum, & euangelii per orbem vniuersum promulgationem aduenire, id orare non possunt fideles noui testamenti, cum hac ratione regnum Christi iam aduenerit: & porro, qua ratione, qui circa initium noui testamenti viuebant, hoc optabant & orabant, id orare & optare non possunt, qui nostro tempore viuunt, cum non ad praeterita, sed ad futura haecce oratio spectet. Qui autem cogitauerit, minimam omni tempore illorum hominum esse partem, qui vera fide in Deum praediti sint, etsi ore externo hoc profitentur plurimi, non quoque dubitabit, augeri semper, propagari, & dilatari regnum Christi posse, ne quid de hostibus dicam, quibuscum ecclesiae colluctandum est, a quorum vt liberetur insultibus, itidem subinde haec ingeminanda est oratio. Non autem tantum ratione vniuersae ecclesiae, sed & ratione singulorum hominum orandum est: *adueniat regnum tuum*. Namque & in hominibus regnum Dei est, quando ad Deum conuertuntur, in Christum credunt, & in vitae sanctimonia proficiunt. conf. *Luc*. XVII, 21. *Rom*. XIV, 17. Hoc ergo simul petimus, vt, qui nondum conuersi aut regeniti sint, conuertantur & regenerentur, qui vero conuersi sunt, in fide & vita spirituali crescant, augeantur, & confirmentur. Vnde patet, etsi regnum Dei certo modo iam aduenerit, semper tamen adhuc orandum esse, vt adueniat vlterius. Eoque pertinet, quod erudite obseruat GOTTFRIEDVS OLEARIVS, vocem ἔρχεται, iuxta Ebraeorum loquendi rationem, quam nunquam fere non sequantur euangelistae, *continuatiuum cum aliquo incremento*, significare, vt sensus sit: *capiat* (regnum Dei) *incrementa in nobis, quoad intensionem, vt in scholis loquuntur, maiorenque in dies manifestationem, capiat quoad extensionem in aliis, Iudaeis hucusque malitiose resistentibus, gentilibus in tenebris aberrantibus, anti-christi mancipiis, incantamentis eius & veneficiis hucusque excaecatis; in obseruationibus philolog. ad Matth*. VI, 9. 10. Ex dictis autem patet, quod tum amor Numinis & aliorum hominum, tum propriae necessitatis recordatio ad petitionem hanc ingeminandam impellere nos debeat: patet etiam, quo pacto eam a praecedenti, tum a sequentibus petitionibus differat.

Voluntas Dei duplici ratione fieri dicitur. Primo quidem, cum diuinae voluntati nos in omnibus subimittimus, vt rata nobis atque grata sint, quaecunque decreuit atque constituit Deus, etiamsi forte carni & sanguini dura & aspera videantur: quemadmodum ipse seruator fecit, qui, in grauissimis licet doloribus constitutus, ita tamen orauit: *mi Pater, si fieri potest, fac vt effugiam hoc poculum: quanquam non, vt ego volo, sed vt tu, Matth*. XXXVI, 39. & amici illi Pauli apostoli, qui, cum, abitinere Hierosolymitano vt desisteret, eum inducere precibus & lachrymis non possent, *acquieuerunt, dicentes: fiat voluntas Domini, Actor*. XXI, 12. 13. 14. Deinde & facimus voluntatem Numinis, cum strenue & prompte ea exequimur, quae a nobis vult fieri. Vtrobique modo nostrum

ſtrum declaramus obſequium, quod a nobis Deus requirit. Neue neſciremus, quale illud obſequium eſſet, angelorum exemplo ſeruator nos hoc docere voluit, dum addidit: *ſieut in coelo, ita & in terra.* Quod de coelo beatorum ſpirituum, ſeu angelis, omnino eſt intelligendum. Etſi enim aſtra quoque & ſidera coeleſtia motu ſuo ordinato & conſtantiſſimo iuſſa Dei exequantur, *Pſalm.* CIV, 19. non tamen aeque commode, ac ſpiritus beati ſeu angeli, in exemplum proponuntur hominibus, quod imitentur. Quemadmodum itaque coeleſtes illi ſpiritus non tantum lubenti animo ſe voluntati diuinae ſubmittunt, ſed prompte etiam, ſine reluctantia, alacriter, ſapienter & conſtanter ea omnia faciunt, quae fieri ab iis vult Deus, ita & homines ſe gerere debent, vt pari promptitudine & alacritate conſtantiaque & Numinis ſe ſubmittant voluntati, &, quae iuſſit, exequantur. Intelligendum autem hoc eſt, in quantum imbecillitatis, qua circumſepti ſunt, ratio hoc permittit. Licet enim perfectiſſimum hoc obſequii exemplum hominibus merito proponatur, officiique noſtri ſit, ad iſtam perfectionem contendere & adſpirare, ob adhaerens tamen peccatum nemo ad perfecti iſtiua obſequi gloriam pertingere poteſt: ſed futura expectanda vita, *in qua erimus* ἰσάγγελοι. Petimus autem merito, tum vt a nobis, tum ab aliis hominibus omnibus voluntas Numinis fiat: a nobis quidem, cum noſtra maximopere intereſit, ne vlla ratione Deum laedamus, eiusque fauore & benignitate nos reddamus indignos: & ea inſuper naturae noſtrae infirmitas ſit, & imbecillitas, vt ſine auxilio Dei nullatenus, quae ei placeant, agere valeamus: ab aliis, quia tum Numinis, tum aliorum hominum amor, vt hoc ſerio optemus, atque cupiamus, exigit.

* De pane ἐπιούσιος multa diſputant eruditi. Cum enim vox ἐπιούσιος alias nec in ſcriptura ſacra, nec in aliis auctoribus graecis occurrat, tum de origine, dum te ſignificatione eius inter ſe non conueniunt. Aliorum hac de re referre opiniones, aut in eas inquirere, noſtrum non eſt: diligenter id iam & cum laude praeſtitit IO. MARCKIVS, reformatae eccleſiae theologus, in *quinque diſſertationibus de pane ἐπιούσιος quae in exercitationibus* eius *iuuenilibus* extant, *p.* 319. *ſeqq.* lungatur & BALTHASARIS STOLBERGII peculiaria de hoc argumento diſſertatio, in *tractat.* eius, de *ſoloecismi & barbarism. graecae noui ſed dictioni falſo tributit*, *pag.* 220. *ſeqq.* item B. CHRISTIANI KORTHOLTI, de eodem argumento diſſertatio, quae cum reliquis eius *dnti-Baronianis diſquiſitionibus* recuſi eſt Hamburgi, MDCCVIII. Ex duabus, in quas doctiſſimi viri circa vocis originem abeunt, ſententiis, quarum altera vocem illam ex ἐπὶ & οὐσία compoſitam docet, altera autem, ἐπιούσιον nomen verbale eſſe, contendit, a participio foeminino ἐπιοῦσα, poſtetior magis placet: quae enim opponi eidem poſſunt, erudite & accurate diſcuſſit vir celeberrimus, GOTTFRIEDVS OLEARIVS, in *obſervationibus philolog. ad Matth.* VI, 9. 10. Et ille quidem ſenſum vocis eſſe exiſtimat, vt tempus futurum ſignificet, non, ac ſi de en ſolliciti eſſe debeamus, quod monitu Chriſti ſeruatoris, *Matth.* VI, 31. diſerte repugnaret, *ſed potius, vt futurorum obiecta ſollicitudine prouidentiae diuinae ea permittantur, dum oramus, vt ἄρτον ἐπιούσιον, panem omnis temporis, de inceps nobis viuendo tranſigendi, det nobis σήμερον, vel vt Lucas id exprimit, die quauis, hoc eſt, vt neceſſaria per omnem vitam ſuppeditet, quotidie, quantum opus eſt, largiendo.* Neſcio tamen, an non planior illorum ſit ſententia, qui, ſtante eadem vocis origine, panem ἐπιούσιον dici putant, qui nobis ex accidenti, ſeu ex improuiſo, adeſt, qui ſine anxia cura noſtra, ſola Numinis & benignitate & liberalitate nobis obtingit. Senſua ita non tantum planus eſt, ſed & vis vocis ſibi conſtat. Nimirum ſupponimus, panis nomine ſignificari, quae ad victum vitamque ſuſtentandam ſunt neceſſaria: qua de re inter illos, qui de rebus temporalibus hanc petitionem capiunt, nulla lis eſt. Ita vero eam capiendam, ego quidem cenſeo, etſi ſimul vel maxime ad ſpiritualia reſpiciatur, dum eo fine panem quotidianum a Deo petimus, vt, rerum huius ſeculi cura procul faceſſere iuſſa, Numinis prouidentia & benignitate nunc inuitamur, vt ipſe B. LVTHERVS noſter in petitionis huius explicatione nos egregie docuit. Quo ipſo maximum vitae ſpiritualis impedimentum remouetur. Et ita illorum ſtatim occurritur

 dubio,

dubio, qui inconueniens arbitrantur, petitionibus, quae de rebus ſpiritualibus agunt, inferi illam de pane corporali. Fuerunt equidem plurimi ex patribus, immo noſtrae eccleſiae theologis, qui omnino, non *corporalem*, ſed *ſpiritualem*, ſpeciatim, quae non nullorum fuit opinio, Chriſtum ipſum intelligerent. Quorum licet a noſtra abeat ſententia, idque ob rationes varias, quarum nonnullas iam attulit IO. MARCKIVS, *diſputat.* 4. de pane ἐπιούσιῳ *pag.* 417. *& ſeqq.* neutiquam tamen illis, qui eam amplectuntur, haereſeos ſtatim inurenda eſt nota, niſi eandem doctiſſimis praeſtantiſſimisque eccleſiae doctoribus ſimul inurere velimus, aut cum acrimonia quadam ea ſententia eſt perſtringenda, cum nihil, quod analogiae fidei contrarium ſit, contineat, & pietatis inſuper ſit, de coeleſtibus & ſpiritualibus plus cogitare, quam temporalibus. Praeclare ſane HERMANNVS WITSIVS controuerſiarum circa huius petitionis explicationem iniiciens mentionem, ſcribit: *at id dolendum foret, ſi propter ſententiarum diſſenſum in re obſcura animorum quoque deprehenderetur diuortium, neque poſſet ea res expediri ſine quadam diſputantium acrimonia. O! quam illa omnis in meram dulceſceret lenitatem atque manſuetudinem, ſi cogitaremus, de precibus agi, in quibus nobis non cum hominibus, ſed cum Deo res eſt: & quidem de ea oratione, quae vti tota diuinum fraternumque amorem ſpirat; ita eundem orantibus omnibus inſpirare debebat. Mihi equidem religio eſt, eos vllo modo exagitare, qui haec quartae petitionis verba pronuntiantes de Chriſto domino illiusque gratia, cogitant, enixisque ſuſpiriis tam ſibi, quam fratribus ſuis, a patre coeleſti poſcunt, vt dignetur eos verbo & ſpiritu ſuo ad veraе vitae robur & augmentum continuo paſcere, donec ſatietatem gaudii ad dextram Dei conſequantur. Vtinam coeleſtium ac ſpiritualium rerum deſiderio ſemper arderent animi noſtri, vt quauis data, immo quaeſita occaſione, erumperent in flammas flagrantium precum, exercitat.* 11. *in orat. domin.* §. 2. Panem praeterea ἐπιούσιον, vt panem *noſtrum*, petere iubet ſeruator optimus, hoc eſt, talem, qui nobis legitimo modo competat, rite iuxta ordinem a Deo praeſcriptum acquiſitus. Qui enim furto, aut alia quadam ratione illicita, panem ſuum, ſeu quae ad vitam ſuſtentandam ſunt neceſſaria, acquirunt, ea minime precibus ſuis a Deo impetrare cenſendi ſunt. Rurſus tamen, ſi quis legitimo modo panem ſuum acquirat, non ſuo ſtudio, aut induſtriae, quo acquiſiuerit, imputare debet, ſed diuinae benedictioni: quae ſi deeſſet, omni labore ſuo, & induſtria parum proficeret. conf. *Pſalm.* CXXVII, 1. 2. Deus itaque eſt, qui panem noſtrum quotidianum nobis dat, homo ſibi ipſi nihil dare poteſt: Deus tum ipſam bonorum temporalium largitur poſſeſſionem, tum facultatem illis cum benedictione vtendi. Idque ea ratione, vt cura ſua omni & ſollicitudine homo in futurum ſibi proſpicere non poſſit, ſine Numinis voluntate, omni bonorum poſſeſſione per varia calamitatum mox ſpoliandus genera, niſi Deus prohiberet. Vnde poſſeſſionem iſtam paritet ac vſum pro dono, quod quotidie tenouatur, reputare quilibet debet, & hinc orare iubetur: *panem noſtrum quotidianum da nobis σήμερον*, vel, vt Lucas habet, *καθ' ἡμέραν*, *quotidie*. Denique cum impium eſſet, ſibi tantum proſpectum velle, neglectis reliquis, precari nos Chriſtus patrem docuit, vt & nobis panem noſtrum donet quotidianum. Pii enim ſanctique viri eſt, aliorum non minus, quam ſuis commoueri neceſſitatibus, vnde & non poteſt non Deum orare, vt aliis non minus, quam ſibi, quae ad vitam victumque neceſſaria ſunt, ſuppediret. De ordine, quo haec petitio collocata eſt, nonnulli multa diſputant: at nulla hic opus eſt ſubtilitate. Cum enim inter ſalutis impedimenta rerum terreſtrium cura primum facile locum teneat, primo etiam merito loco eius remotionem poſuit Chriſtus.

**) Quod per ὀφειλήματα, qua voce Matthaeus vſus eſt, ſeu *debita*, intelligantur peccata, conſtat, cum Lucas hanc petitionem ita exprimat: *καὶ ἄφες ἡμῖν τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν*. Peccata autem etiam rectiſſime *debitorum* nomine veniunt. Vt enim legem diuinam accurate obſeruemus, ſumus obligati: quod ſi non faciamus, ſed vel minima in re eam migremus, alia oritur inde obligatio, ad poenam promeritam ſubeundam. Qui enim ad aliquid reddendum, aut praeſtandum, vel etiam patiendum obſtricti ſunt, & obligati, debitores vocati ſolent. Vitam ergo ſuam aliquis conſide-

rans

rans, cogitationesque, dicta, & facta excutiens, & legis diuinae normam exigens, non vnum aut alterum debitum, sed infinitam eorum multitudinem deprehendet. Quod de ipsis quoque regeniris, hominibusque sanctis intelligimus, qui τὴν ἐυπερίστατον ἁμαρτίαν, *Ebr.* XII, 1. quotidie in se non sentiunt modo, sed experiuntur, seque nunquam non talia admisisse, quae admisisse nollent, & dolent. Vnde absona prorsus quaestio est, an petitionem hanc, *remitte nobis debita nostra*, proferre queat, qui sibi peccati, quod eodie commiserit, conscius non est: quasi vero dies vllus, aut hora vlla transigi queat, qua non inhabitans illud in nobis peccatum vim suam exerere annitatur, etsi coerceatur subigaturque a spiritu, contra carnem pugnante, *Gal.* V. 17. Eorum itaque debitorum, seu peccatorum, petimus ἄφεσιν, *remissionem*, vt ea scilicet nobis non imputet, poenamque promeritam condonet. Quod tamen intelligendum iuxta modum & ordinem, quo Deus, se peccata remittere velle, & salua iustitia & sanctitate sua posse, declarauit, vt scilicet meritum Christi vera fide apprehendamus, *Rom. III*, 24. Vnde petitio ista: *remitte nobis peccata*, meritum & satisfactionem Christi non excludit, vt Sociniani perperam sibi imaginantur, sed omnino supponit. Si quis vero signum animi, ob sua peccata serio dolentis, & vera fide meritum Christi amplectentis, requirat, explorare saltem seipsum debet, an ad ea, quibus laesus est ab aliis, itidem iis remittenda promptus sit, atque paratus. Hinc addidit seruator: *sicut & nos remittimus debitoribus nostris.* Debitores nostri sunt, qui nos laeserunt, ideoque ad satisfactionem nobis praestandam obligati sunt. Illis remittimus debita, si illis condonemus, quae erga nos commiserunt, nec vllam satisfactionem, etsi iustissime eam postulare possimus, expetamus, omnemque exuamus vindictae cupiditatem. Non autem hoc ita intelligendum, ac si nostra remissio, qua debitoribus nostris illorum debita condonamus, sit causa remissionis, quam a Deu impetramus, aut ac si omni modo aequaliras & perfecta similitudo inter hanc & illam intercedat? sed ob aliqualem similitudinem, quae inter vtramque deprehenditur, vt post MARTINVM CHEMNITIVM explicat HERMANNVS WITSIVS, *exercit.* 12. *de orat. domin.* §. 21. Nec displicet ingeniosa doctissimi viri GOTTFRIEDI OLEARII explicatio, particulam ὡς vertentis per *similiter*: vt sensus sit: *remitte nobis debita nostra, si tuo exemplo, nos quoque remittemus debitoribus nostris*, in *obseruat philolog. ad Matth.* VI, 12. Vtcunque tandem particula ὡς explicetur, res ipsa certa est, poenitentiam veram fidemque in illis esse non posse, qui debita suis debitoribus remittere parati non sunt, adeoque & frustra eos orare: *remitte nobis debita nostra.* Et id quidem est, quod seruator docere voluit.

**** Quaenam & quotuplices tentationes sint, quibuscum piis sanctisque hominibus est colluctandum, prolixe supra exposuimus, *cap.* 2. §. 21. *seqq.* Cumque externae aliae sint, mundi scilicet, & infernalis genii, aliae internae, carnis & sanguinis, maximum inde periculum oritur, quod externae cum internis velut vires suas iungunt, vt adeo eo difficilius vtrisque resistatur. Nisi itaque Deus gratia sua nobis succurreret, succumbendum nobis esset oneri, prorsusque pereundum. Proinde, *ne in tentationem nos inducat*, petimus, hoc est, ne tentationum impetu abripi, grauissimisque hostium acerrimorum insultibus opprimi patiatur. Quem quidem horum verborum sensum esse, tum res ipsa docet, cum Deus nullius mali auctor sit, nec ad malum seu peccatum quenquam tentet, *Iac.* I, 13. tum ex significatione verbi εἰσφέρειν, a quibusdam colligitur, cuius sensus sit: *ne finas nos abripi in tentationibus.* Vnde & illud palam est, non id nos hac oratione expetere, vt nullae nobis tentationes obueniant: id namque huius vitae modum conditionemque excederet. Postulat vtique vitae huius rario atque status, vt pugnemus contra hostes, & ita, reportata victoria, consequamur praemium. Id salutare nobis, cum ea ratione campus amplissimus constantiam, patientiam, aliasque virtutes demonstrandi aperiatur, & sapientiae etiam diuinae conueniens, vt explorata hunc in modum magis enitescat fidelium virtus, ampliorque Numinis gloriam amplificandi inde enascatur occasio, vt iam supra *cap.* 2. §. 19. obseruauimus.

* Cum proxime praecedenti vltima haecce petitio arctissimo vinculo cohaeret, quod vel ex connectendi particula: ἀλλὰ, intelligitur. Sed hinc quoque constat, inter hanc atque illam quandam velut esse oppositionem. In priori enim petitione oramus Deum, ne patiatur, nos succumbere tentationibus: in altera amplius quid rogamus, vt repellat ipse tandem mala quaeuis, speciatim furorem & potestatem satanae, nobis tantopere insidiantis, impingat. Vnde, connexa haec, sed simul distincta esse, apparet. In priori enim ad virium nostrarum imbecillitatem, in posteriori petitione ad hostium tyrannidem atque potentiam praecipue respicimus. Per πονηρὸν genetatim equidem τὸ πονηρὸν, seu quodliber malum, reuera tale, intelligi potest, quemadmodum vox ista ita sumitur, *Ioan.* XVII, 15. 1 *Ioan.* V, 19. 2 *Timoth.* IV, 18. alibique: speciatim tamen τὸν πονηρὸν seu diabolum, ceu principem omnis mali caussam intelligunt plerique; idque praeeunte itidem scriptura, *Matth.* XIII, 28. *Ephes.* VI, 16. Liberari ab eo cupiunt fideles, ne animae suae nocere possit, iustissimo odio, quidquid ab eo proficiscitur, prosequentes, nec tamen diuinae refragantes voluntati, si angelo satanae permittat, vt eos κολαφίζῃ, 2 *Cor.* XII, 7.

** Non desunt, qui δοξολογίας huius ἐυθετίαν in dubium vocant, quod in vetustissimis quibusdam codicibus graecis, vti in omnibus propemodum codicibus latinis, desideretur, nec inueniatur apud Lucam *cap.* XI. neque a TERTVLLIANO, CYPRIANO, AVGVSTINO, aliisque veterum agnoscatur. Sed longe solidiora sunt, quae pro doxologiae huius ἐυθετίᾳ adferuntur, quae in compendio legi possunt apud HERMANNVM WITSIVM *exercit.* 14. *in orat. domin.* §. 3. *seqq.* add. & GOTTFRIDVS OLEARIVS, *in obseruationibus philolog.* ad *Matth. cap.* VI, *v.* 13. *seqq.* Nostra id saltem obtinuisse interest, quod non tantum similes doxologiae alibi passim in scriptura sacra occurrant, vt 1 *Paralipom.* XXIX, 11. 12. 1 *Tim.* I, 17. VI, 16. sed quod ad complementum & perfectionem dominicae orationis vel maxime pertineat. Summatim enim, quorsum cuncta referenda sint, & tendere debeant, hisce verbis denuo profitemur, & fidem simul nostram, qua firmiter persuasi sumus, fieri ea omnia, quae rogauimus, posse, immo quin futura sint, si Deo hoc placeat, nos non dubitare, declaramus. *Tuum*, itaque dicimus, *est regnum.* Regnum, tum potentiae, tum gratiae, tum gloriae. Tua itaque interest, vt regnum, praecipue gratiae, in nobis & aliis promoueatur & amplificetur. Hoc itaque quin curae cordique Tibi futurum sit, vt gloria Tua ita omnibus innotescat, & quin hunc in finem nostras certo exauditurus sis preces, nulli dubitamus. Et cur dubitaremus? *Tua est potentia*, tu es omnipotentissimus, cui nemo resistere potest. Quis ergo consilia tua impediret, aut quid obstaret, quo minus, quae decreuisti, felicem sortirentur euentum? Et hinc *tua est gloria*, tibi soli ideo omnis gloria debetur, merito omnia omnium hominum cogitata, dicta, facta eo tendunt, immo, quidquid in rerum creatarum viribus positum est, ad hunccce finem, vltimumque scopum comparatum est, vt tua gloria manifestetur magis magisque, & agnoscatur ab omnibus. Et id quidem est, quod toto pectore, animoque expetimus. Hunc verum ac genuinum orationis dominicae sensum esse existimamus, qui quo simpliciori est, eo magis omnibus, vt puto, se commendabit. Voluit enim seruator optimus omnium ingenio, captui, omniumque necessitatibus hancce formulam accommodatam. Quare, quod alibi dictum, sententias formulasque Ebraeorum hic occurrere, hoc non nisi de purioti veterum theologia fidelibus omnibus veteris testamenti communi intelligendum, qui aut non recte orarunt, aut materialiter eadem orare debuerunt, saluo discrimine oeconomiae vtriusque testamenti, quae in hacce formula selectissima, omnimmque captui accommodata, nos orare docuit Christus. Quo ipso dum praestantissimarum veritatum summam complexus est, non potuit non errotibus, quos Iudaei aut alii hisce veritatibus contrarios fouerunt, opposita esse: licet inde non sequatur, ex instituto Iudaeorum erroribus eam esse oppositam, quae omnium omnino christianorum, eorum etiam, qui post longe ventura secula victuri essent, vsibus destinata erat. Saltem tutissimam in ea explicanda viam existimo, quae

sua

ſua ſe ſimplicitate maxime commendat, cum ſcopo ſeruatoris, hancce formulam tradentis, hoc plane ſit conueniens.

§. XXXIV.

Haec itaque orationis formula, cum perfectiſſima ſit, omnibusque numeris abſoluta, omnium praeterea hominum ſtatui, & conditioni, omnibusque eorum neceſſitatibus accommodata, merito retinetur, non tantum qua ſenſum, ſed & qua verba, eumque in finem ab ipſo ſeruatore nobis praeſcripta eſt. * Nec tamen aliae formulae prorſus repudiandae, modo nihil analogiae fidei, & ſimplicitati & ſanctitati ſermonis, quo in oratione vti decet, contrarium contineant, & ſtatui orantis ſatis ſint accommodatae. Neutiquam tamen formulis ita inhaerendum,** vt non libere verbis, quae ipſe animi motus ſuppeditat, Deum alloqui adſueſcamus: cum ſermonem ad regulas artis compoſitum Deus a nobis non exigat: modo ingenue, absque fuco, absque pompa, filiali fiducia mentis noſtrae ſenſa exprimamus.

* Fuerunt, qui cum reliquis precum formulis, abuſum earundem animaduertentes, ipſam etiam orationem dominicam abrogatam voluerunt, ab vno ita extremo ad alterum procurrentes. Rationes iſtorum hominum in compendio refert, & accurate ad eas reſpondet HERMANNVS WITSIVS, *exercitat.* 6. *in orat. domin.* §. 16. *ſeqq.* Et ſane, ſi quis obſeruet, formula hac ita vtendum, vt liberum tamen alicui ſit, aliquando & ſine formulis orare; illi, qui animo rite praeparato ad orandum accedit, non eſſe *ἀδύνατον*, deuota mente, in ſpiritu & veritate hancce formulam vſurpare; quae generalius in ea expreſſa ſunt, adplicatione rite facta, ad cuiuslibet ſtatum & neceſſitatem poſſe accommodari, facile ad omnia, quae contra formulae iſtius vſum opponuntur, reſpondebit. Ex eo vero, quod apoſtolos hac formula vſos non legamus, non ſequitur, eos etiam eadem vſos non eſſe. Immo luculentum ſeruatoris mandatum, diſcipulos ſic orare iubentis, eiusdemque diuerſo tempore facta repetitio, vt ex vtriusque euangeliſtae Matthaei & Lucae collatione colligitur, prorſus ſuadet, apoſtolos eadem vſos. Accedit veteris eccleſiae chriſtianae praxis. Huic enim formulam hancce dominicae orationis in ſumma veneratione fuiſſe, vel ex TERTVLLIANI libro de *oratione* conſtat. Quod qua ratione contingere potuerit, niſi ab ipſis apoſtolis vſum eius acceperint, vix intelligi poteſt. Quae autem cetcroquin eius in eccleſia chriſtiana fuerint fata, iam ab aliis eſt expoſitum: quae vt a nobis reperantur, neceſſe non eſt. Id ſaltem obſeruamus, inter Bogomilorum, qui ſeculo XI. eccleſiam turbarunt, & in Euchitarum ac Meſſalianorum locum ſucceſſiſſe dicuntur, errores & hunc referri, quod reliquas preces omnes, praeter hancce dominicae orationis formulam, damnauerint. Cuius rei teſtis eſt HARMENOPVLVS, *de ſectis ſect.* 19. Quo ipſo, ex illorum ſe numero eſſe, demonſtrarunt, qui in medio conſiſtere nequeunt, ſed ad alterum ſemper extremum procurrunt. Vt enim nec Chriſtus ipſe, nec apoſtoli hac formula vſi ſunt, quemadmodum vel ex actis apoſtolorum conſtat, ita ſola haecce formula ſemper vtendum eſſe, nulli quoque praeceptum eſt.

** Neutiquam formulas precum ab aliis compoſitas prorſus damnamus, immo aliquem eorum vſum eſſe poſſe, libenter concedimus. Excitari enim iis quandoque animus poteſt, modo non ad verba tantum, ſed ad rem ipſam verbis expreſſam, attenda.. us; quandoque & nos commonefaciunt, quae a Deo maxime petenda ſint, ſi ipſi forte non ſcis, quae

quae nobis neceſſaria ſint, intelligamus: & denique verba formulasque, diuina maieſtate dignas, interdum ſuppeditant. Quod tamen de iis tantum intelligendum formulis, quae ea, qua decet, conſcriptae ſunt ratione, & adfectum pium ac deuotum produnt, quales ſunt quae B. IOAN. ARNDIVS lingua germanica nobis reliquit. At formulis ſi quis ita ſe alligauerit, vt ſuismet ipſe verbis nunquam oret, veram orationis indolem perſpectam habere vix cenſendus eſt. Sincerus animi adfectus aliena verba nec poſtulat, nec expectat. Qui ergo ſine formulis orare nequit, nonne hoc ipſo prodit ſe ſine adfectu, adeoque neutiquam in ſpiritu & veritate orare? Quod certis precum formulis ſemper vtendum ſit, nuſpiam Chriſtus aut apoſtoli praeceperunt; immo contrarium ex illorum exemplo patet, qui preces ſuas praeſenti rerum ſemper accommodarunt ſtatui. Nec vſi ſemper certis precum formulis ſunt veteres chriſtiani. Diſcimus hoc ex TERTVLLIANO, qui, *chriſtiani*, inquit, *manibus expanſis, quia innocuis, capite nudo, quia non erubeſcimus, denique ſine monitore, quia de pectore oramus: apologet. cap.* 30. Immo deferueſcente pietate, & creſcente ſocordia, propter haereticorum prauitatem, & propudioſam multorum ignorantiam, certas precum formulas praeſcribi coepiſſe, ex antiquitate eccleſiaſtica obſeruat HERMANNVS WITSIVS, *exercitat. 6. in orat. domin.* §. 30. & 31. Taceo incommoda maxima grauiſſimaque, quae continuus earum vſus ſecum vehit, cum oratio, quam propriis verbis quis concepit, & ardentiorem adfectum indicet, & eundem quoque ardentiorem reddat, magisque excitet, foueatque. Nec vllius momenti ſunt, quae contra preces absque formulis factas nonnulli adferunt, facileque ad cuncta reſponderi poteſt, ſi obſeruemus, adfectum cordis Deum magis reſpicere, quam verba oris, aut concinnitatem ſermonis, perinde ac pater, qui filii miſeria commouetur, ad verborum elegantiam, quibus auxilium eius imploratur, non attendit. Sed & id addendum, ab adfectu religioſo ex maieſtatis pariter ac bonitatis diuinae repraeſentatione excitato, non temere verba proficiſci poſſe, quae non ſummam animi venerationem prodant. Verba autem ſimplicia, quibus ingenue, & candide noſtra deſideria exponimus, diuinam maieſtatem non laedunt, quin immo Deo ſunt gratiſſima. Plurimas hic quaeſtiones, more ſuo mouet GISBERTVS VOETIVS, in *aſceticis cap.* 4. *pag.* 99. *ſeqq.* quae tamen partim ſuperuacaneae ſunt, partim ex hactenus dictis facile diiudicari poſſunt. Huc & illud pertinet, quod de repetitionibus vnius eiusdemque rei nonnulli monent, quae *βαττολογίας* a ſeruatore reprehenſae, *Matth.* VI, 7. ſpeciem habere videntur. Verum *βαττολογίαν* dum culpat ſeruator, inanem verborum profuſionem, quae ſine ſenſu, ſine adfectu cordis fit, vti preces ethnicorum ad pompam & oſtentationem comparatae erant, intelligit. Vnde, quae ex adfectu vehementiori procedunt, repetitiones, hoc nomine comprehendi nequeunt. Sed nec prolixiores preces hoc ipſo reiicit, ſed eas, quae, vt dixi, ſine adfectu cordis, verbis plurimis, ad meram oſtentationem & iactantiam compoſitis, fundebantur. Cuncta itaque ad cordis adfectum redeunt. Hic ſi recte ſe habeat, facile verba ſe dabunt: hic ſi Deo placeat, non eſt, quod dubitemus, grata quoque illi fore verba, quibus adfectus exprimitur.

§. XXXV.

Magnam eſſe orationis *vtilitatem*, vel ex eo intelligitur, quod inter media ſalutis a nobis refertur. Per orationem enim omnia, quae nobis conducunt, a Deo impetramus. Qui ergo non orat, non miretur, quod donorum diuinorum expers maneat. *Non obtinetis*, inquit Iacobus, *propterea, quod non petitis, cap. IV, 2.* Contra, *qui petit, accipit, qui quaerit, inuenit, qui pulſat, illi aperitur*, teſte ſeruatore ipſo, *Matth. VII, 8. Luc. XI, 10. ſeqq. Ioan. XVI, 24.* Sed hinc neceſſitas quoque orationis patet. Sine oratione carendum homini diuinis donis, tandemque miſere

miſere pereundum eſt. Accedit vero & mandatum diuinum, *Matth. VII, 7. Luc. XI, 9. Marc. XI, 24.* itemque quod in precibus ſit omnipraeſentiae, omniſcientiae, omnipotentiae, & ſummae bonitatis diuinae humilis quaedam confeſſio. Vnde corruptae ſaltem rationis ſuae ſomnia narrant, qui aut inutiles, aut ſuperuacaneas, minusque neceſſarias preces putant, eo quod iam ceteroquin Deus gnarus illorum ſit, quorum indigemus, & per ſuam bonitatem ea nobis praeſtare velit. Ad preces autem commendandas plurimum quoque facit earum efficacia, quae tanta eſt, vt rationis vim multum ſupergrediatur. conf. *Iacob. V, 16. ſeqq.*

§. XXXVI.

Coniunctae preces ſunt cum *certa ſpe exauditionis, Iacob. I, 6.* idque ob promiſſionem diuinam, quae omnem merito eximit dubitationem, *Matth. VI, 6.* Et exaudit ſane Deus ſemper preces, modo ita comparatae ſint, vt exaudire queat. Quorſum non id tantum pertinet, vt ab iis fundantur, qui ad orandum rite ſunt diſpoſiti, hoc eſt, qui vera fide, & corde puro ac ſincero ad Deum accedunt, *Ebr. X, 22.* conf. *Prouerb. I, 24. ſeqq. Eſ. I, 15.* & vt ea, qua decet ratione, fundantur, vti ſupra eſt expoſitum, ſed vt tempus quoque modusque non definiatur, ſed cuncta diuinae ſapientiae relinquantur. *Kohel. III, 11. Actor. I, 7.* Illis enim, qui ſe ſuaque omnia voluntati diuinae ſubmittunt, quod verae fidei proprium eſt, perinde eſt quocunque modo, aut quocunque tempore exaudiantur, cum ſe exaudiri a Deo certi ſint, firmiterque perſuaſi, quaecunque de ſe Deus ſtatuat, ideo eum ſtatuere, vt in commodum illorum atque ſalutem cedant.

§. XXXVII.

Vt ad preces rerumque diuinarum tractationem meditationemque eo aptiores ſimus, non tantum generatim omni tempore temperantiae ſtudendum, ſed iuuat quoque interdum a cibo & potu prorſus abſtinere, vt eo facilius corporis motus coerceantur, & deuotionis impedimenta remoueantur. * Quo nomine & *ieiunia* inter *ἀσκήσεις* ſpirituales, mediaque proficiendi in ſanctitate, recte referuntur. Quae quidem ſi tanquam opus, vt loqui amant, operatum ſpectentur, parum proderunt: ſed ſi inter media promouendi incrementum vitae ſpiritualis referantur, ad corporis motus excedentes perdomandos, vim maximam habent. Manifeſtum itaque eſt, ieiunia tum demum prodeſſe, ſi inſtituantur vera fide, inter preces & meditationes ſpirituales; ad vſum, non ad oſtentationem hypocriticam, quam in Phariſaeis Chriſtus reprehendit, *Matth. VI, 16. 17.* eo praeſertim tempore,

quo carnis insultus maxime metuimus, aut animi status hoc exigit. Nec tamen contemnenda sunt ieiunia stata, & publica, modo hypocrisis absit, & libertas christiana non adducatur in periculum. Abstinentia a certo potus aut ciborum genere, interdum vtilis esse potest: non tamen est ieiunium proprie sic dictum.

* Quam necessaria sit ad virtutis studium temperantia, etiam ethnicorum perspectum fuit philosophis: apud quorum quosdam ἐγκράτειας seu philosophicae disciplinae pars insignis fuit, non tantum sobrie admodum in cibi & potus vsu versari, sed omnino a cibis delicatioribus, iremque a vino abstinere. Quae de re prolixe a me dictum, in *dissertat. de ἐγκράτεια philosophica §. 3. 4. 5 in analectis histor. philos. p. 413. seqq.* add. speciatim de Pythagoraeis IO. SCHEFFERVS, de *nat. & constit. philos. ital. cap. 14. p. 140.* Vnde & propter temperantiam philosophos diuitibus prudentiores pronunciat CLEMENS ALEXANDRINVS, *paedagog. lib. 2. p. m. 141.* De viris sanctis apud Iudaeos idem constat, apud quos ab antiquissimis inde temporibus ieiunia fuere vsitata, scilicet, quod per ieiunia exorbitantes corporis motus coercerentur, animusque ad res diuinas serio meditandas, praecipue & ad preces fundendas, liberior aptiorque fieret. Illustre cumprimis est exemplum Danielis *cap. X, 2. 3* Et inde euenit, vt ieiunando & ad preces se praepararent, & cumprimis ieiunii vsum necessarium ad poenitentiam rite agendam crederent. conf. *Ioel. II, 15. Ion. III, 7.* Quanquam iam tum essent, qui a vero ieiunii scopo aberrantes, ipso hocce opere suo se satisfecisse officio, putarent, etsi a prauis suis desistere moribus nollent: quos ideo graviter increpat Esaias *cap. LVIII, 3. 4.* Sed & seruator ipse, pharisaeorum similem circa ieiunia hypocrysin redarguit, *Matth. VI, 16.* Neque tamen is ieiunia indixit, sed tantum rationem attulit, cur discipulis suis, quamdiu ipsemet apud eos esset, ieiunandum non esset, simulque docere voluit, rigorem istum legalem ieiuniorum in nouo testamento cessare, *Matth. IX, 15. 16.* Apostoli itaque, & primi seculi christiani, hanc suae disciplinae partem haud vltimam censuerunt, temperantia, & sobrietate, interdum & ieiuniis, sed libere, filiali spiritu institutis, compescere corporis motus, & ad sanctitatis studium se aptiores reddere. Hinc de seipso Paulus: ἀλλ' ὑπωπιάζω μου τὸ σῶμα καὶ δουλαγωγῶ· μήπως ἄλλοις κηρύξας αὐτὸς ἀδόκιμος γένωμαι, *1 Cor. IX, 27.* add. *Rom. XIII, 14* Taceo, quae de singulis apostolis memorantur ab illis, qui vitas illorum ex antiquitatis monumentis reperunt. Vsitatum hinc etiam erat, cum precibus, ieiunia coniungere, quoties magni aliquod momenti negotium suscipiendum esset, vt constat ex *Actor. XIII, 3. XIV, 23.* Mens eadem primorum seculorum christianis fuit: qui vt temperantiam ac sobrietatem velut propriam sibi esse volebant, vt vel ex CLEMENTIS ALEXANDRINI *paedagogo lib. 2. cap. 1. & 2.* constat, ita in ieiuniis etiam erant frequentes, praeterea delicatiores fugiebant cibos, qui pravas irritare cupiditates possunt. Quorum vt posteri imitarentur exempla, par erat, nisi in Romana ecclesia foeda superstitio & grauissimus abusus accessisset, quem praeter alios erudite redarguit IO. DALLAEVS, in libro de *ieiuniis & quadragesimalibus.* Nos itaque ieiuniorum vsum neutiquam reiicimus, sed valde potius, ceu necessarium ad sanctitatis studium, commendamus, at superstitionem, conscientiarum coactionem, errorem, ac si ieiuniis aliquid promereri possemus, abesse volumus. Ieiunia porro commendamus, quae vere talia sint, quo nomine abstinentia a certo ciborum genere, venire nequit. Et licet id quoque prudentiae & pietatis sit, ab isto cibi & potus genere, quo nimium prauae irritati cupiditates possunt, se abstinere, id tamen non est ieiunium: ex superstitione autem certa ciborum genera fugere, & alia in illorum locum substituere, quibus acrius adhuc extimulari prauae cupiditates queunt, aperta est Dei hominumque illusio. Ieiunia denique ita commendamus, vt eo etiam tempore, quo non ieiunamus, temperantiae & sobrietati studendum existimemus, memores illius, quod CLEMENS ALEXANDRINVS scripsit: ἡ δὲ ὑπερβάλλουσα τὴν αὐτάρκειαν δίαιτα, τὸν ἄνθρωπον κακοῖ, καθὸ μὲν τὴν ψυχὴν, ἐπισφαλὴς δὲ ἡ τὴν νέσον ἐργαζομένη τὸ σῶμα: victus autem, qui sufficientiam excedit, ac obruit, homini multum

multum officit, animum certe segnem & inertem reddit, corpus vero valetudinarium, & quod in morbos facile prolabitur, efficiens: paedagog. lib. 2. cap. 1. pag. 142.

§. XXXVIII.

Cum temperantiae studio coniungendam esse *vigilantiam spiritualem*, docet Petrus *1 ep. V, 8.* quam & seruator commendat, *Luc. XXI, 36.* * Namque ad vitae incrementum spiritualis non vtilis modo, sed plane haec est necessaria, ne hostium nostrorum hoc incrementum impedire annitentium, insidiis succumbamus. Attendendum itaque est diligenter ad omnes motus, cogitationes, dicta, facta; attendendum est ad omnes peccandi occasiones, vt eas diligenter euitemus; ** attendendum sedulo ad omnium mentis facultatum, oculorum quoque, *** aurium & reliquorum sensuum externorum vsum, ne quid admittamus temere, quod praeter spem opinionemque institutum nostrum in vitae sanctitate proficiendi, turbet.

* Sermo non est de vigilantia corporali, licet & haec interdum necessaria sit; vid. *Matth.* XXVI, 41. & vsu non careat. Operosus in ea commendanda est IOAN. BONA, cardinalis, de *diuina psalmod. cap.* 4. §. 1 *p.* 120. quamuis ad monachorum vigilias defendendas parum haec ei prosint. Nobis de spirituali vigilantia sermo est, qua homo diligenter attendit ad ea omnia, quae in anima sua eueniunt, vt & ad ea, quae animae periculum adferre, aut salutem eius promouere possint, vt haec arripiat, illa euitet. De qua non tantum in illis, quae attulimus, sed aliis quoque locis scriptura loquitur. conf. *Matth.* XXIV, 42. XXV, 13. *Marc.* XIII, 31. 1 *Cor.* XXVI, 13.

** Hoc & ratio ipsa docet. Vnde & philosophorum, de mediis proficiendi in virtute praecipientium, scitum est, occasionem peccandi euitandam esse. Obiecta enim praesentia, cum vehementius cupiditates irritent, difficilius illis resistitur. Quod, vt alia, recte quoque obseruauit SENECA, *epist.* 113. & M. AVRELIVS ANTONINVS imperator, *lib. 3. de seipso ad seipsum*, § 3. Neque vero obiecta ipsa si tantum praesentia sint, adfectus commouent, excitantque, sed & si sermonibus aut scriptis exhibeantur. Vnde sequitur, scripta quaeuis quae irritare praua cupiditates possunt, studiose esse euitanda. Certissimam enim eorum lectio animis hominum adfert perniciem. Haud sine ratione HIERONYMVS eiusmodi scripta *siliquas porcorum* dixit, *queis filius prodigus ventrem non satiauit, sed inserfit; epist.* 14. Et ISIDORVS lectionem impurorum librorum, comparat cum immolatione daemonibus facta, quod inde anima excitetur ad incentiua libidinum, & satanae hostia cadat, *lib. 3. de summo bono cap.* 13. Pluta hanc in rem adfert THEOPHILVS RAYNAVDVS, *erotemat. de malis & bonis libris p.* 39. *seqq.* PLATONIS aliorumque ethnicorum, eiusmodi libros damnantium, iudicia ibidem legere licet. add. IVSTVS LIPSIVS, *not. ad lib.* 1 *polit. cap.* 10 Non tantum vero ad haec, quae hactenus diximus, sed ad reliqua etiam omnia haec vigilantia spiritualia se extendit, quae animam vlla ratione laedere possunt. Eleganter MACARIVS: *sicut exteriores oculi* (hominum nempe vigilantium) *longe perspicere iussi sunt spinas & praecipitia,* ὕτω καὶ ὁ πνευματικὸς νοῦς προβλέπει ταχὺ ἐν τῇ ἀντιπαρόδῳ δυνάμεως τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιουλὰς, καὶ διαφυλάττει τὴν ψυχὴν ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν τὸν ἀυτῆς; *sic & acre prouidendi perspicacia praeditus mens cito prospicit aduersariae potestatis artes insidiasque, ac contra eas praemunit animam, cuius est oculus; de custodia cordis cap. 6. p. 5.*

*** Iuxta illud IOBI: *fedus pepigeram cum oculis meis, & quid aduertissem animum ad virginem? cap.* XXXI, 1.

§. XXXIX.

Solet quoque alias, ceu egregium ad virtutis ſtudium adiumentum commendari, *imitatio aliorum*, * Nec uſu ſuo aut efficacia deſtituitur, modo recte inſtituatur. Inſtitui autem tantum recte poteſt a regenitis, qui & diſcernere rite poſſunt iudicio ſpirituali, quinam imitandi, & gratiae quoque viribus ad imitandum ſunt praediti. Perfectiſſimum autem, quod imitemur virtutis & ſanctitatis exemplum, nobis reliquit Chriſtus ſeruator; ad cuius imitationem ideo etiam ſubinde excitamur, *Matth. XI, 28. 29. Philipp. II, 5. 1 Petr. II, 21.* Hocce itaque exemplum, ſemper nobis ante oculos & animum verſetur, in illud nunquam non intueamur, ad hoc cogitata, dicta, facta, quantum humanae naturae indoles permittit, nunquam non componere annitamur. **

* Quanta imitationis ad malos mores vitiaque contrahenda vis ſit, ſupra ad *cap. 1. ſect. 4. §. 79.* demonſtrauimus. Sed non minor eius vis eſt & efficacia ad propenſiones bonas corroborandas augendasque, ſi emendatus animus fuerit & ad meliora tendat, ceterisque exercitationibus adiungatur. Quod ex iisdem rationibus, & ipſa hominis natura ad imitandum prona, perſpicere licet. Vnde & ethnicorum philoſophi ad virtutem parandam imitatione nihil eſſe efficacius, exiſtimarunt. Patetque id vel M. AVRELII ANTONINI imperatoris & philoſophi exemplo, qui *lib. 1. de ſeipſo ad ſeipſum, §. 1. ſeqq.* diligenter eos recenſet, quos in ſingulis fere virtutum generibus ſit imitatus. Sed cur ethnici tamen, reliquis ſubſidiis deſtituti, parum hac ratione, ad veram virtutem proficere potuerint, ex iis, quae paſſim dicta ſunt, conſtat.

** Conſulendi hic merito, qui de imitatione Chriſti ex inſtituto commentati ſunt, quos inter eminet THOMAS A KEMPIS in libello aureo & ſupra iam a nobis commendato, de *imitatione Chriſti*, de quo recte IO. BONA, cardinalis, pronuntiat, *quod ſimplici ſtylo magnam tradat doctrinam ſpiritus*, in *notitia auctorum*, *pſalmodiae diuinae* praemiſſa.

§. XL.

Nec aliorum hominum ſanctitatis laude illuſtrium excludenda prorſus ſunt exempla: quemadmodum Paulus Corinthios adhortabatur: *eſtote imitatores mei, vt ego Chriſti. 1 Corinth. XI, 1.* conf. & *1 Cor. IV. 6. 16. Philipp. III, 17. Ebr. XIII, 17.* Diſcretione tamen opus eſt, vt diligenter, tum quos, tum quid in quolibet imitemur, diſpiciamus. Namque in ſanctiſſimis etiam imbecillitates & defectus varios deprehendi, meminiſſe nos oportet. Sunt praeterea aliorum ita conſideranda exempla, vt quidquid boni & egregii habent, id diuinae imputandum eſſe gratiae, cogitemus.

§. XLI.

* *Conuerſationis* quoque magnam vim in hominum mores eſſe, conſtat. Quemadmodum enim conuerſatio cum malis, ad corrumpendos mores bonos, prauosque inducendos, plurimum valet, vt ea, ceu contagio quodam, hominum mentes inficiantur, vnde quouis modo

eam

eam fugiendam, quiuis intelligit: * ita conuerſatio contra cum hominibus piis & ſanctis, plurimum prodeſt, & ſanctitatis ſtudium mirifice adiuuat, praeſertim ſi in ea accedant cohortationes, commonefactiones, excitationesue ad excutiendum torporem omnem, animumque ad praeclara quaeuis, inflammandum, comparatae, conf. *Coloſſ. III, 16.*

* Id ſupra ex inſtituto comprobauimus, ad *cap. 1. ſect. 4. §. 79.*

§. XLII.

Quae hactenus commemorauimus, generatim ſanctitatis ſtudium promouere poſſunt. Nec tamen praetermittenda, quae ſpeciatim huic aut illi tentationi, curſum in ſanctitatis ſtudio impedienti, opponi poſſunt. Qua in re, vt rite verſemur, indolem & cauſſas cuiuslibet tentationis primum inueſtigare oportet; tum media ea, quae iſtis tollendis conueniunt, adhibere. Si quis ergo cum dubiis variis atque ſcrupulis, circa doctrinae coeleſtis capita quaedam colluctetur, ponderatis diligenter, quae huc faciunt, ſcripturae locis, diluere ea & diſſipare annitatur, quae animum anxium atque ſollicitum tenent. Quod ſi cum variis cupiditatum generibus, voluptatis cupiditate, auaritia, ambitione, conflictandum ſit, ea adhibeantur remedia, quae hiſce morbis curandis maxime ſunt idonea, ieiunia, eleemoſynae, preces, adhibitis argumentis, quae iſtorum vitiorum turpitudinem, * & virtutum contrariarum pulchritudinem ac praeſtantiam, vel maxime ob oculos ponant.

* Eiusmodi argumenta, quibus foeditas & turpitudo vitiorum repraeſentetur, ipſa equidem ſuppeditat ratio, & in philoſophorum quoque ſcriptis paſſim obuia ſunt. Ecquis enim eſt, qui non facile perſpiciat, voluptatibus nihil eſſe foedius, quibus infamia inſuper, paupertas, & morbi attrahantur, & mors acceleretur? honoribus, ad quos ambitio adſpirat, nihil moleſtius, qui contentionibus, turbis, periculis perpetuis hominem exponunt? diuitiis nihil inconſtantius, quippe quibus, ſi etiam maximae fuerint, vnica hora homines ſpoliari poſſunt? Veterum huc ſpectantia teſtimonia collegit PETRVS DANIEL HVETIVS, in *quaeſtionibus Alnetanis, lib. 3. cap. 8. 12. 16.* De voluptatum foeditate legendus cumprimis EPICTETVS in *enchiridio cap. 56.* & SIMPLICIVS, *comment. ad h. l. p. m. 288. ſeqq.* M. AVRELIVS ANTONINVS, *de ſeipſo ad ſeipſum lib. 6. §. 26.* & alibi paſſim; de gloriae & honorum vanitate SENECA, *epiſt. 66. 71. 110. 113.* & ANTONINVS, *lib. 4. §. 3.* item *lib. 7. §. 29.* de diuitiarum denique incerta poſſeſſione SENECA, *epiſt. 16. 25.* & alibi; add. quae dixi in *elem. philoſ. pract. part. 1. cap. 6. §. 22. ſeqq.* Sed tutius tamen eſt ex ipſa ſcriptura ſacra argumenta petere, quippe quae miſeriam hominum peccatorum iſtis vitiis indulgentium, iraeque diuinae illis imminentis grauitatem, luculentiſſime efficaciſſimeque ob oculos ponit.

§. XLIII.

Vt cuncta denique rite procedant, in *applicatione* etiam *remediorum* caute & prudenter verſandum. Prudens autem applicatio, ſupponit notitiam morbi accuratam, * eamque ſpecialem, totiusque ſta-

tus animi. Ad eam porro requiritur, vt remedia adhibeantur, *tempestiue*, quamprimum morbi aut vitii cuiusdam insultum sentimus: cum morborum, qui radices egerunt, difficilis sit curatio; deinde, *constanter*, vt si forte, statim leuamentum non sentiamus, immo fortius & vehementius redire tentationes videantur, non abiiciamus animum, sed per fidem & patientiam, constanter resistamus; denique *circumspecte*, vt ea vitiis & morbis singulis opponamus remedia, quae non tantum iis curandis sunt idonea, sed aetati, statui, conditioni cuiusuis & aliis circumstantiis, quantum res ipsa patitur, maxime sunt accommodata. Quod pari ratione de euitatione illorum, quae singulis noxia sunt, & damnum adferre possunt, intelligendum est.

*Notitia haecce morbi statusque animi supponit accuratam notitiam sui ipsius. Et hanc sane in vitae emendatione studioque virtutis admodum necessariam esse, immo vtramque facere paginam, etiam ethnicorum philosophi agnouerunt. Id iam obseruatum a me, pluribusque demonstratum, in *sapientia veterum, seu dictis illustrioribus septem Graeciae sapientum, dissertationibus aliquot academicis, illustratis*, speciatim in *ethica Chilonis Lacedaemonii*, §. 4. *seqq.* Legendi praeterea hac de re IO. GERHARDVS VOSSIVS, de *cognitione sui*, & qui lingua gallica hoc argumentum pertractarunt, ABBADIE & BERNHARDVS LAMI, ille in *arte seipsum cognoscendi*, hic in tractatu de *cognitione sui ipsius*, quibus addendus CHARONDAS (CHARRON) *in lumine sapientiae, lib. 1. per integrum*; cumprimis DIODORVS TVLDENVS, *in libro q inque de cognitione sui*, opere profecto egregio & praestantissimo, ante paucos annos iterum recuso. Sed cum ea, quae philosophi hac de re tradunt, hic non sufficiant, iungenda, quae ad naturae humanae indolem iuxta diuinarum litterarum ductum, accuratius cognoscendam passim, speciatim supra *cap. 1.* per integrum fere attulimus in medium. Haec enim si quis aeutate teneat, & sincere ac sine fuco in hocce negotio versari velit, illi difficile non fuerit, intimos mentis explorare recessus. Sincere, dixi, & sine fuco hoc in negotio esse versandum. Per connatam enim omnibus philautiam pleraque ad fallendum seipsos proni sunt, dum vitia & naeuos excusant, aut emolliunt, aut missis in sui cognitione, quae taedium vel dolorem creare poterant, in ea saltem animum cogitationesque defigunt, quibus sibi ipsis placere queant. Praeclare ex ipsis ethnicis hoc iam obseruauit SENECA: *illud praecipue nos impedit, quod cito nobis placemus: si inuenimus, qui bonos nos dicat, qui prudentes, qui sanctos, agnoscimus, cum sciamus, illos saepe multa mentiri, epist. 59. p. m. 212.* Et alibi: *insitum est mortalitati vitium se suaque mirandi. Nemo non benignus est sui iudex: de benefic. lib. 2. c. 26.* Quocum conuenit illud VELLEM PATERCVLI: *familiare est hominibus, omnia sibi ignoscere: nihil aliis remittere, lib 2. c 30.* Merito itaque nonnulli veterum dicto: γνῶθι σεαυτὸν, subiecerunt, sed σωφρόνει, *modeste age.* vid. IVSTVS LIPSIVS *physiolog. Stoic. lib. 3. diff. 3. p. 120.* Haec si ethnicis perspecta fuere, multo magis christianis caute hac in re versandum, ne pravae philautiae fallacia agantur in transuersum, sibique alii esse videantur, quam reuera sunt. Addenda, quae supra ad §. 5. *huius capitis* diximus.

S. D. G.

INSTI-

INSTITVTIONVM THEOLOGIAE MORALIS PARS SECVNDA.

Digitized by Google

Q. D. B. V.

PROLEGOMENA DE NATVRA ET INDOLE IVRISPRVDENTIAE DIVINAE DEQVE ADMINICVLIS STVDIO EIVS INSERVIENTIBVS.

Σύνοψις.

IVrisprudentiae diuinae definitio, §. I.
Cur diuina, itemque vniuersalis, & naturalis dicatur, §. II.
Existentia eius, §. III.
Est scientia practica, §. IV.
Obiectum eius sunt actiones hominum regenitorum, seu officia, §. V.
Non irregenitorum, sed regenitorum actiones hic in censum veniunt, §. VI.
Finis iurisprudentiae diuinae idem est ac legum diuinarum: harum autem finis alius fuit ante lapsum hominum, alius post lapsum, §. VII.
Post lapsum finis earum duplex a quibusdam constituitur, vel politicus, vel theologicus, & hic iterum alius in iustificandis, alius in iustificatis, §. VIII.
Finis theologicus in iustificatis hic in censum venit, vnde & iurisprudentiae diuinae finis aestimandus, §. IX.
Tractatiu illorum, qui leges diuinas ad ductum rectae rationis expendunt, in quo differat a tractatione illorum, qui eas secundum lumen reuelationis considerant, §. X.
Posterior tractatio licet perfectior sit, non tamen ideo reiicienda est prior, §. XI.
Nec tamen pretium aut limites prioris tractationis vltra, quam decet, extendendi, §. XII.

Inter adminicula huius ſtudii primo ſe offert ſcripturae ſacrae lectio, in qua fons vberrimus iuris diuini conſpicitur, §. XIII.

Speciatim librorum & locorum, in quibus ex inſtituto de legibus diuinis agitur, §. XIV.

Tum & Ebraeorum, qui ius diuinum explicarunt, ſcripta, §. XV.

Item, qui libros aut loca ſcripturae ſacrae, in quibus de legibus diuinis agitur, ſpeciatim decalogum, commentariis ſuis illuſtrarunt, §. XVI.

Quid patres & antiquae eccleſiae doctores in iurisprudentia diuina praeſtiterint, §. XVII.

Compendia, & ſyſtemata theologiae moralis, ſimiliaque moraliſtarum ſcripta, plurimum huc conferre, §. XVIII.

Itemque, qui de caſibus conſcientiae egerunt, aut reſponſa theologica dederunt, §. XIX.

Denique & illos, qui iuxta lumen rationis iuriſprudentiam diuinam pertractarunt, §. XX.

Methodus & tractationis noſtrae ordo, §. XXI.

§. I.

IVrisprudentia diuina nobis eſt ſcientia practica ad diuinarum litterarum ductum docens, quo pacto homines regeniti actiones ſuas ad leges diuinas componere debeant, vt gratum ita erga Deum animum obſequiumque promptum, teſtentur.

§. II.

Notum alias eſt, quod per *iurisprudentiam*, notitia legum cum facultate rite ad actiones hominum eas adplicandi, intelligatur. Cum autem leges, quarum complexus *iuris* nomine quandoque venit, * vel *humanae* vel *diuinae* ſint, hoc loco diuinae intelliguntur, quippe quae noſtrae ſunt conſiderationis, eaeque vniuerſales, quae ad omnes omnino homines, ſine gentis aut temporis diſcrimine, pertinent. Particulares enim, quae ſoli genti Iſraeliticae olim datae fuere, cum nullam amplius obligandi vim hodie habeant, vt ſuo loco dicetur, hic itidem in cenſum non veniunt. Vniuerſales equidem in *poſitiuas* & *naturales* a nonnullis diſpeſcuntur: ſed rectius forte, vt itidem ex dicendis conſtabit, ex omnibus difficultatibus ſe expediunt, qui admiſſis tantum naturalibus, ex naturae non corruptae, ſed partim integrae, partim reſtitutae conditione aeſtimandis, has vel *abſolutas*, vel *hypotheticas* eſſe, contendunt. Et hinc intelligitur, cur iurisprudentia haecce, de qua nobis ſermo eſt, *diuina*, itemque *vniuerſalis*, vt & *naturalis*, dicatur, & recte ita dici poſſit.

* Varias vox *iuris* habet ſignificationes, quas praeter alios edidit HVGO GROTIVS, *lib. 1. de iure belli & pacis, cap. 1. § 3. ſeqq.* Namque interdum pro *attributo actionis*, quandoque pro *attributo perſonae*, ſaepius pro *lege*, vel potius *multarum legum complexu*, ſumitur, quae ſignificatio obtinet, cum de iurisprudentia agitur, de qua GROTIVS §. II. & commentatores eius ad *h. l.*

§. III.

Dari *leges diuinas*, tum ex lumine rationis, tum ex lumine reuelationis, * tam certum eſt, vt nemo negare hoc aut in dubium vocare queat,

queat, nisi qui stulto & insano ausu vtrumque lumen reiicere, aut impugnare, in animum induxerit. Inde vero & iurisprudentiam diuinam dari, certum est.

* Etsi leges naturae, hoc est, diuinae, prout ex naturae consideratione innotescunt, hominum cordibus inscriptae sint, tanta tamen quorundam fuit coecitas, & ad pessima quaevis obstirmatus animus, vt eiusmodi leges seu iura dari, inficiarentur. Iam olim id negauit Carneades apud LACTANTIVM *institut. diuinar. lib. 5 cap.* 16. qui ius naturae stultitiae nomine infamauit. Nec alii deerant, qui cum illo facerent, quorum praecipuum argumentum erat, iura omnia ab vtilitate originem habere, hinc & ciuitates diuersa sibi statuisse iura pro ratione vtilitatis. Eundem fere in modum, & qui ex EPICVRI prodierunt disciplina, hac de re philosophabantur. Omnia namque iura ex vtilitate nata dicebant. Vnde & vtilitas *iusti prope mater & aequi*, vocatur HORATIO, *lib* 1. *sat.* 3. Quam istorum hominum sententiam cordati omnes merito vnanimi damnarunt consensu. Et ex antiquis quidem ecclesiae doctoribus iam AVGVSTINVS, contra eos disputat, qui *putauerunt, nullam esse iustitiam per se ipsam, sed vnicuique genti consuetudinem suam iustam videri, de doctrin. christian. lib.* 3. *cap.* 14. Recentiori vero aetate istum veterum errorem ab orco reuocauit THOMAS HOBBESIVS, cuius omnis eo tendere videtur labor, vt diuinas, quae omnes homines obligant, conuellat, & ex mentibus mortalium eripiat leges. Legenda saltem sunt, quae habet de *ciue cap.* 1. §. 7. & in *Leuiathane cap.* 14. Operam nimirum dare voluit, vt impudentia ethnicos vinceret. Quorum profecto infirma admodum & lenia erant, quae pro ista sententia adferebant, argumenta. Iura namque primum ciuilia cum iure naturae turpiter confundebant. Illa ex vtilitate, sed vera, non adparente, si modo recte se haberent, constitura fuisse, lubenter concedimus. Quo ipso ius naturae non tollunt, sed supponunt. Deinde ipsum ius naturae hominum vtilitatem semper secum coniunctam habet. Non enim rectius hi rebus suis consulunt, quam cum illud accurate & studiose obseruant. Sed inde non sequitur, ex vtilitate ius naturae esse deriuandum: seu ideo saltem aliquid iustum esse, quia sit utile; cum alia causa esse queat, cur aliquid iustum sit, licet idem simul sit vtile. Hinc & vtilitas non est opponenda iuri, multo minus ita inferendum, homines natura sua sectantur vtilia, hoc est, ea, quae iuri naturali repugnant, ergo non datur ius naturae. Ea enim, quae iuri naturae repugnant, reuera non sunt vtilia, licet talia illis videantur, qui ea sectantur. Idque dum faciunt homines, non rationis ductum, sed prauos adfectus sequuntur, vnde neutiquam inde inferendum, non dari ius naturae. Sed quid opus, hisce immorari? cum causam hanc satis euicerint HVGO GROTIVS. *prolegom. sper. de iure belli & pacis* §. 5. *& seqq.* & SAMVEL PVFENDORFIVS, *de iure natur. & gent. lib.* 2. §. 10. et. add & FRIDERICVS RAPPOLTVS *comment. in Horat. l. c. pag.* 92. & IOAN. ADAMVS OSIANDER, *ad Grotii l c.* Ceterum quo pacto hoc ex ipsa naturae humanae consideratione luculenter demonstrari queat, alibi ostenditur. Quod si autem ipsa ratio tam luculenter nos hac de re conuincit, de reuelatione eo minus dubitandum, quae non tantum dari leges diuinas, sed eas hominum etiam cordibus inscriptas, docet, vt in sequentibus suo loco pluribus euincetur.

§. IV.

Et hanc quidem iurisprudentiam diuinam, *scientiam practicam* dicimus, eodem sensu, quo & theologiam moralem strictius sic dictam, ita vocauimus. Est namque omnino iurisprudentia diuina pars quaedam theologiae practicae, seu moralis, latius sic dictae. * Cumque in scientia theologice & secundum scripturae vsum spectata, praeter

veritatem cognitionis, aliaque, & *certitudo* adeſſe debeat, ea & hic in iurisprudentia diligenter obſeruanda, ** & planiſſime ob certitudinem diuinam, auctoritatemque ſcripturae ſacrae infallibilem, ſibi conſtat. Principium namque cognoſcendi, vnicaque doctrinae norma & regula, & hic ſcriptura ſacra eſt. *Practica* haec ſcientia dum dicitur, id non tam ratione finis, quam ratione obiecti intelligendum eſſe, itidem alibi iam docuimus.

* Hinc & omnia ea hic locum inueniunt, quae *part. I. prolegom.* §. 4. *ſeqq.* in medium attulimus.

** Multum refert, vt certitudo iurisprudentiae diuinae ſibi conſtet, quae nititur ipſarum legum diuinarum certitudine, hoc eſt, vt certo ſciamus, Deum has leges dediſſe, itemque aliquid iuſtum eſſe, aut iniuſtum, honeſtum aut turpe. Siue autem ex ratione, ſiue ex reuelatione rem aeſtimes, tanta hic vtrobique certitudo deprehenditur, quantam in vllo alio ſcientiarum genere expectare licet. Quid generatim praeceptum, quid vetitum legibus diuinis ſit, & rario, & reuelatio tam aperte dictitat, vt, qui dubitare hac de re velit, merito inſanire cenſeatur. Quod ſi vero in particularibus dubia quaedam occurrant, id hominum contingit vitio, qui ex principiis vniuerſalibus concluſiones non recte deriuant, aut in adplicatione legum ad facta incaute & improuide ſe gerunt, vel circumſtantiarum rationem non perſpectam ſatis atque exploratam habent. Hinc maximopere fallitur HVGO GROTIVS, dum ARISTOTELEM ſecutus, in moralibus non aeque, ac in mathematicis diſciplinis, certitudinem inueniri, aſſerit, de *iure belli & pacis lib. 2. cap.* 23. §. 1. Nec allatae ab eo quicquam probant rationes, cum aut falſis erroneisque niruntur hypotheſibus, v.g. ac ſi in moralibus etiam quoad qualitatem quaedam detur latitudo, vel id ſaltem euincunt, in applicatione facile decipi homines poſſe, niſi caute incedant, quorſum illud pertinet, quod circumſtantiae minimae rem variare dicuntur. Sed huncce GROTII errorem ſolide & accurate profligauit PVFENDORFIVS, de *iure nat. & gent. lib.* 1. *cap.* 2. Cum vero, quae ex reuelatione conſtant, nulla ratione quoad certitudinem illis cedant, quae rationis lumine innoteſcunt, multo magis noſtrae tractationi, quae ſcripturae auctoritate niritur, ſuam conſtare certitudinem, neceſſe eſt, cum, quae & huic opponi poſſint, eiusdemque generis ſint, ac ea, quae iam profligauit PVFENDORFIVS. De variis autem hypotheſibus falſis ac erroneis, quibus iurisprudentiae diuinae, ſiue qua rationem, ſiue qua reuelationem ſpectatae, certitudo labefactatur, ex inſtituto dixi in diſſertat. de *ſcepticiſmo morali*, §. 9. *ſeqq.* in *analectis hiſtor. philoſ. p.* 218. *ſeqq.*

§. V.

Habet autem iurisprudentia diuina pro *obiecto*, actiones hominum, prout ad leges diuinas ſunt componendae. Vnde quo pacto a reliquis practicae theologiae partibus differat, patet. Theologia enim moralis ſtricte ſic dicta de incremento hominis in vita ſpirituali ſollicita eſt: prudentia chriſtiana, actiones hominum regenitorum ad prudentiae regulas dirigendas conſiderat: at iurisprudentia diuina, actiones regenitorum conſiderat, prout ad leges diuinas ſunt exigendae, inde, vt conſtet, num bonae an malae ſint? Actiones autem intelliguntur, in genere morum tales, quae & alias *officia* vocari ſolent, voce

voce eſt Stoicorum diſciplina deprompta, * ſed in theologia quoque, ſi recte explicetur, retinenda.

* Frequentiſſimus vocis huius vſus fuit apud Stoicos. Ipſe Stoicae ſectae conditor Zeno Cittieus librum de *officio* ſcripſit, teſte DIOGENE LAERTIO in *vita Zenonis*. Requirebant autem Stoici tria ad officium, primo, vt ſit actio rationi conueniens, deinde, vt eo modo fiat, quo eam fieri ratio iuſſit, & denique ne alio tempore fiat, quam quo ratio praecipit. conf. SAMVEL RACHELIVS ad *Ciceronis lib. 1. de officiis p.* 18. & IO. HENRICVS BOECLERVS, in *praefat. ad Ambroſii libr. de officiis*. Nec vna tamen ratione haec vox accipitur. Interdum enim eousque eius extenditur ſignificatio, vt actiones vtiles & conſeruationi noſtrae inſeruientes complectatur: quandoque & honeſtas & decoras actiones ſignificat: ſaepiſſime eas tantum denotat, quae honeſtae ſunt, ſeu cum lege conueniunt, quas & diuina conſiderat iurisprudentia. Solebant praeterea Stoici officia in κατορθώματα & καθήκοντα diſpeſcere, quorum illa in ſolum ſapientem ſuum, quem ſibi fingebant, cadere, autumabant, de quo & alia multa παράδοξα tradebant, vt in compendio legere licet apud IVSTVM LIPSIVM, in *manuduct. ad philoſ. Stoic. lib.* 3. *diſſertat.* 3. *ſeqq.* Hinc & parum abeſt, quin de *perfectis iſtis officiis*, ſeu κατορθώμασι idem cenſendum ſit, quod de ſapientia Stoicorum ianiptidem pronuntiarunt viri docti, eum nullibi, niſi in Stoicorum vnquam extitiſſe cerebro. Interim, etſi ad eum ſapientiae gradum nemo peruenerit, nec κατορθώματα, ſeu perfecta officia, ediderit, aut ſaltem naturae viribus edere poſſit, haec tamen documento ſunt, cognoſcere gentiles rationis ductu quodammodo potuiſſe, quo pacto officia perfecta comparata eſſe debeant. Praeterea iam CICERO de *orat. lib* 3. obſeruauit, non ſatis in hac doctrina ſibi conſtare Stoicos. Docere quippe, eos omnes inſanire, qui non ſunt ſapientes, quin eosdem fures atque latrones eſſe: ſimul tamen fateri, ab iis etiam, qui non ſunt ſapientes, exerceri poſſe τὰ καθήκοντα. Neceſſe ergo eſſe, vt fateantur, ab inſanis, hoc eſt, ratione deſtitutis, edi tamen actiones, quae cum ratione conueniunt. Conferenda, quae dixi, *diſſert.* 3. *de errorib. Stoicor. in philoſ. morali* §. 1. Quidquid vero ſit, de mente ſententiaque Stoicorum, quae, num deſcendi, aut recte explicari queat, noſtra parum tandem refert, id modo obſeruamus, fuiſſe, qui etiam ad chriſtianorum diſciplinam vocem *officii* transferrent. Quos inter primum locum AMBROSIVS tenet, Mediolanenſis praeſul, in libris *de officiis*, de quibus deinceps quaedam dicemus. Is vero, & quae de diſcrimine inter καθήκοντα & κατορθώματα diximus, huc adplicat, ea quidem ratione, vt κατορθώματα, ſeu *perfecta officia*, ea eſſe contendat, quae ab homine chriſtiano ad maioris perfectionis gradum euecto praeſtari poſſint, vt ſequela Chriſti, quae cum abnegatione ac derelictione rerum huius ſeculi coniuncta ſit, eleemoſynarum vberior, etſi ad paupertatem etiam ducat, erogatio, & inimicorum dilectio; media vero, ſeu καθήκοντα ea eſſe, exiſtimet, quae generatim ab omnibus requirantur, vti illud: non homicidium facies, non adulterabetis &c. *lib.* 1. *officior. cap.* 11. *p. m.* 19. Quae tamen caute profecto & cum grano ſalis accipienda ſunt, ne ipſarum legum diuinarum quoddam indu. amus diſcrimen, ac ſi non omnes ad omnes aeque pertineant homines, aut ad Pontificiorum, contilia a legibus diſtinguentium, prol. bamur errorem, quem deinceps ex inſtituto profligabimus. Quod ſi ad vſum transferre placeat eam Stoicorum diſtinctionem, rectius forte illorum procedet ſententia, qui κατορθώματα ſeu *perfecta officia* vocant, quae ſecundum certam peraguntur conſcientiam, vt contra, quae probabili nituntur conscientia, καθήκοντα, ſeu *officia media* adpellirant. Namque & CICERO, *medium*, inquit, *officium id eſſe, dicunt, quod, cur factum ſit, ratio probabilis reddi poteſt.* conf. SAMVEL RACHELIVS ad *Ciceron. offic. lib.* 1. *pag.* 21. *ſeqq.* Quanquam iuxta Stoicorum ſententiam non certitudinis ſaltem gradu, ſed aliis etiam requiſitis, diſſe ebant κατορθώματα & καθήκοντα. Vnde & non erant, qui, ad diſcrimen regenitorum ac irregenitorum hic vel maxime attendendum, dicunt, ſiquidem in chriſtiana iuris diſciplina hanc diſtinctionem retinere, fas ſit. Etſi enim regenitorum officia ſecundum rigorem legis perfecta non ſint, ſola tamen ita comparata ſunt, vt DEO placere queant. Irregenitorum autem non modo imperfecta, ſed omnino improprie officia ſunt. Quae

autem ad philoſophorum imitationem officia dicimus, alias iuxta ſcripturae ſacrae ſtilum ἔργα καλὰ *opera bona*, vocantur, *Epheſ.* II, 10. *Tit.* II, 14. Vox *officii*, in hac quidem ſignificatione in ſcriptura ſacra non occurrit. In verbis enim Lucae *cap.* 1, 23. quae AMBROSIVS huc refert *lib.* 1. *de officiis, cap.* 8. *pag.* 15. *factum, vt impleti ſint dies officii eius &c.* vox iſta pro ſacri muneris adminiſtratione ſumitur. Eſt enim in graeco: λειτουργία. conf. & de voce hac ANDREAS ADAMVS HOCHSTETERVS, in *colleg. Pufendorf. exercit.* 1. *p.* 44. 45.

§. VI.

Non quorumlibet etiam hominum, ſed regenitorum actiones hic in cenſum veniunt. Irregeniti enim nihil omnino, ſecundum verum & genuinum legis ſenſum, boni agere, ſeu nulla officia, in ſenſu chriſtiano, praeſtare poſſunt. Regenitorum autem actiones bonae ſeu legi diuinae reſpondentes, etſi imperfectione laborent, ob fidem tamen in Chriſtum Deo placent, indeque pro *officiis chriſtianis*, ſeu *operibus bonis* recte habentur. conf. *1 Petr. I, 22. 2 Petr. I, 5. ſeqq. Epheſ. IV, 22. ſeqq. Coloſſ. III, 10. 2 Tim. II, 21.* Idque generatim de omnibus cuiuscunque ordinis, conditionis, & ſtatus hominibus, eſt intelligendum.

§. VII.

Finis iurisprudentiae diuinae non alius eſt, quam ipſarum legum diuinarum. Harum vero finis alius fuit ante lapſum humani generis, alius hodie eſt poſt lapſum. Nimirum, cum ante lapſum fedus operum adhuc obtineret, finis legis diuinae fuit, vt per eius exquiſitam obſeruantiam, homo vitae, praeſertim ſpiritualis, continuationem & augmentum, tandemque conſummatam beatitudinem, conſequeretur, cum in eius omnino viribus poſitum eſſet, accurate legem diuinam implere. At cum poſt lapſum ſumma hominum in ſpiritualibus ſit ἀδυναμία, adeoque & in federe gratiae, non per opera, ſed tantum per fidem in Chriſtum, ex parte hominis, iuſtificatio atque ſalus illis obtingat, *Rom. III, 28.* iſte quidem finis, hominum culpa, hodie ceſſat. *

* Qui ſecundum rationis ductum iurisprudentiam diuinam tradunt, de fine legum diuinarum diuerſimode ſentiunt. GVILIELMVS GROTIVS finem iuris naturalis eſſe, dicit, *commune totius vniuerſi, particularium gentium, & ſingulorum hominum bonum*, hoc eſt, vt totum genus humanum, integrae gentes, & ſinguli homines ſecure, tranquille, & feliciter viuere poſſint; in *enchirid. de principiis iuris nat. cap.* 3. §. 7. BALTHASAR MEISNERVS quadruplicem iuris naturae finem conſtituit, Dei inquiſitionem, quaeſiti veneration em, honeſtam conuerſationem, & inexcuſabilem damnationem, *lib.* 1. *de legibus cap.* 4. A GVILIELMI GROTII ſententia non procul diſcedit RICHARDVS CVMBERLANDIVS, dum finem iuris naturalis ſtatuit publicum & commune omnibus agentibus naturalibus bonum, in *diſquiſ. philoſoph. de legibus nat. cap.* 5. Alii docent, finem legum naturalium eſſe aeternam felicitatem ac beatitudinem hominum, non prorſus quidem male, modo recte intelligatur. Nimirum leges naturales eaedem ſunt, quae ex reuelatione nobis

nobis innotuerunt, vnde non tantum, quid ratio, sed & reuelatio, de earum fine doceat, attendendam, praesertim cum reuelatio plenius & perfectius hoc praestet, quam ratio. Iam vero id quidem ratio intelligit, leges diuinas ad hominum vtilitatem & felicitatem tendere. Imo & hoc quodammodo perspicit, non ad huius modo vitae, seu externam felicitatem, sed longe sublimiorem finem, hasce tendere leges. Vnde omnino errant, qui finem legum naturalium huius vitae vsu & commodis tantum circumscribunt. Multo magis hoc confirmat reuelatio, ad hominum felicitatem, non tantum externam, sed & internam, eamque perennem & aeternam leges diuinas spectare. Sed alia nunc quaestio est, an hic finis obtineatur, & cur non obtineatur? Enim vero ipsa ratio cum quodammodo intelligat, neminem esse, qui leges diuinas ita, vt decet, obseruet, colligere hinc etiam potest, hoc pacto homines iram potius, quam gratiam Dei, promereri, ac ad veram felicitatem pernenire non posse. Vnde & gentiles de ratione expiandi peccata sua solliciti, ad sacrificia, variaque lustrationum genera descenderunt. Longe hoc luculentius ostendit scriptura, dubiumque, quod ratio hic remouere nequit, tollit, vnde contigerit, vt homines leges istas accurate seruare nequeant? quod scilicet per primorum parentum lapsum peccatis immersi homines proni sint ad mala quaeuis, ad bona contra, & virtutes, quae Deo placeant, prorsus inepti. Hinc finem quidem legum diuinarum hominum felicitatem, praesertim internam & perennem esse constat, sed qui hominum culpa post lapsum per legum obseruantiam obtineri nequeat. Interim aliam viam aeternam salutem consequendi reuelatio ostendit, fidem in Christum, quam ratio prorsus ignorat. Eos namque, qui ratione & natura duce viam ad salutem se inuenire posse credunt, turpiter falli, alibi demonstratur ex instituto. Conferenda, quae dixi in *animaduersionibus ad Petri Chauuini librum de relig. nat. cap. 1.*

§. VIII.

Duplex proinde post lapsum finis vsusque legis diuinae constitui solet, *politicus* alter, alter *theologicus*, & hic iterum alius in *iustificandis*, alius in *iustificatis*. Politicum, quem & *disciplinarem* vocant, eo spectare putant, vt externa disciplina metuque legis, saltem eousque etiam non renati coerceantur, ne externa temere delicta committant. * Eoque illud Pauli: *iusto non est lex posita, 1 Tim. 1, 9.* referunt.** Theologicus legis finis in iustificandis, hic est, vt lex diuina ostendat peccata, iramque Dei aduersus ea reuelet, vt inde excitati remissionem peccatorum & consolationem aduersus iram Dei, & mortem aeternam, in Iesu Christo, quaerant. *Rom. VIII, 7.* Sed hic quidem finis non magis huius loci est, quam prior ille seu politicus, cum non de conuersione ac iustificatione, nec de externa impiorum coercitione, sed de officiis regenitorum hic simus solliciti.

* Etsi externa, aut singulorum hominum, aut integrarum rerumpublicarum felicitas, non quidem principalis, sed tantum secundarius & minus principalis finis sit, dubium tamen non est, quin hunc quoque simul intenderit Deus, & intendat, cum amor eius summus erga homines nos ambigere non sinat, quin velit, vt externe quoque felicitet atque tranquille viuant. Ad externam vero illam felicitatem & tranquillitatem plurimum confert obseruantia, etsi externa saltem, adeoque minime sufficiens, legum diuinarum. Atque huc pertinet, quod post alios SAMVEL. PVFENDORFIVS docet, religionem, cuius pars haud vltima legum diuinarum est obseruantia, esse *vltimum & firmissimum humanae societatis vinculum.* Lectu digna sunt, quae hac de re habet *lib. 1. de offic. c. 4. §. 9.* Et sane, si timor Numinis remoueretur, legumque diuinarum obseruantia, poenaeque aeter-

aeternae metus ceſſaret, non poſſet non ſumma rerum omnium inde oriri confuſio, cum nulla potentia, quantumuis magna, nulla prudentia aut calliditas ad continendos in obſequio homines ſufficiura eſſet. Interim caute admodum hac in re verſandum, nec vnicum hunc aut praecipuum legum diuinarum, religionisque finem eſſe exiſtimemus. Fuit is Florentini vtius politici NICOLAI MACHIAVELLI error, non alium religionis adeoque & legum diuinarum eſſe vſum, quam qui in continenda in fide & obſequio plebe conſpiciatur, prudentiaeque eſſe, hocce rite vti dominandi inſtrumento: quam poſt alios & ego profligaui impietatem in *diſſert. de concordia religionis chriſtianae ſtatusque ciuilis, cap.* 1. §. 17. Fuit & PVFENDORFIO a quibusdam, ſpeciatim a IO. IOACHIMO ZENTGRAVIO vitio datum, quod religionis, adeoque & iuris naturalis vſum vltra huius vitae terminum non extendiſſet, de *orig. iur. nat. pag.* 129. Sed etſi PVFENDORFIVS de eo ſaltem vſu, quem religio legumque diuinarum obſeruantia in hac vita habeat, loquatur, non tamen ideo negauit, alium ſublimioremque eius vſum eſſe. Vnde & merito defenſus ac excuſatus fuit ab aliis, quod nuper etiam praeſtitit ANDREAS ADAMVS HOCHSTETTERVS, vir clariſſimus, in *collegio Pufendorfiano exercit.* 4. §. 40. *pag.* 206. Nec vitio ita vertendum, qui ſecundum lumen rationis iurisprudentiam diuinam tractant, quod in hocce fine & vſu legum diuinarum ſubſiſtant, modo non negent, alium in finem olim leges hasce diuinas datas, & hodie aliam, quem praeſtent, ſupereſſe vſum, & haec omnia longe rectius ex reuelatione intelligi, quam ex ratione.

** Omnino ita quidem eſt, quod iuſto, hoc eſt, hominibus per fidem in Chriſtum iuſtificatis, adeoque regenitis, & ductum ſpiritus ſancti ſequentibus, poſita lex etiam hac ratione non ſit, quod non ex coactione legis ſeu metu ſeruili, ſed filiali ſpiritu ea faciant, quae lex requirit: in externis tamen officiis obſequium regenitorum non ſubſiſtit, quae cetcroquin ad ciuilem tranquillitatem ſufficiunt, ſed vlterius tendit, & quoad interna etiam, pro huius vitae conditione, ſe voluntati Numinis conformare annititur. Et ita coactionem & maledictionem legis quoad regenitos ſublatam, his verbis docet apoſtolus, neutiquam autem obligationem, quod alibi pluribus euincitur. conf. AEGIDIVS HVNNIVS, atque ABRAHAMVS CALOVIVS, ad *h. l.*

§. IX.

Supereſt finis theologicus in *iuſtificatis*, qui eſt, vt homines regeniti ac iuſtificati, animum ob tanta tamque immenſa beneficia, quibus a Deo cumulati ſunt, gratum, ſtudiumque in omnibus diuinae voluntati obſequendi, demonſtrent. Licet enim per legem iuſtificationem non quaerant, licet etiam ob veniam peccatorum per meritum Chriſti vera fide apprehenſum impetratam, a maledictione legis liberi ſint: ſciunt tamen ſe minime liberos eſſe a legis obligatione, cui animo prompto & filiali ſpiritu, absque coactione ſatisfacere ſtudent, certa ſpe freti, infirmitatum illis adhaerentium veniam itidem per fidem in Chriſtum ſe impetraturos. conf. *Mal. I, 6. Rom. VII, 12. XII, 1. 1 Cor. VI, 20. Eph. II, 10. 1 Theſſ. IV, 3. Tit. II, 11. 12.* Accedit, quod hinc fidei etiam documentum capientes, in ſpe vocationis & electionis hac ratione magis confirmentur. *2 Petr. I, 10. 2 Cor. XIII, 5. Tit. II, 8.* Ne quid de ipſius γυμνασίας ſpiritualis vtilitate, alibi commemorata, dicam. conf. *1 Tim. IV, 7. Ioan. XV, 2.* Et hic quidem cum hodie vſus finisque legum diuinarum ſit, nunc facile, quis iurisprudentiae diuinae ſcopus ſit, intelligitur.

§ X.

§. X.

Ceterum, etsi leges naturales ex lumine quoque rationis quodammodo innoteſcant, longe tamen perfectior eſt earum notitia, quae ex lumine ſcripturae hauritur; vt itidem ſuo loco demonſtrabitur. Differt itaque etiam tractatio illorum, qui tantum iuxta lumen rationis leges diuinas conſiderant, ab illorum tractatione, qui lumen reuelationis ſeu ſcripturam ſacram in ſubſidium vocant. Praeterquam enim quod ipſum cognoſcendi principium vtrobique valde diuerſum ſit, diuerſa quoque ratio eſt & obiecti, & ſubiecti, & finis. Quae enim de officiis ſeu actionibus hominum regenitorum, tantum ob fidem Deo placentibus, de hominibus regenitis gratiae viribus ad agenda ea, quae Deo grata ſunt, inſtructis, deque fine legum diuinarum, quod is neutiquam in eo conſiſtat, vt homines per eas ſalutem conſequantur, aut feliciter & tranquille tantum in hac vita viuant, ſed vt animum gratum obſequiumque teſtentur, & quae reliqua ſunt, ſcriptura tradit, ita comparata ſunt, vt ratio ea aſſequi per ſe non valeat.

§. XI.

Nec tamen ideo improbandum illorum inſtitutum, qui ſeorſim, iuxta lumen rationis iurisprudentiam diuinam, ſeu naturalem, tradunt. Quae enim diſtincta ſunt, recte etiam diſtincte traduntur, nec inter ſe ſunt confundenda. Iuuat etiam cognoſcere, quousque ratio ſibi relicta hic progredi queat, vt eo rectius quae reuelationis vis ſit & praeſtantia, inde intelligatur. In negotiis praeterea humanis ſaepe cum illis nobis res eſt, qui reuelationem non agnoſcunt, quiue proinde non aliam agendorum normam, quam rectam rationem admittunt. Denique per rationem, quoad humana praeſertim negotia, multa ſpecialius poſſunt inueſtigari ac determinari, cum generalia ſaltem ſint, quae de hiſce reuelatio tradit, vt reliqua, quibus idem euinci poteſt, taceam.

* Non errauit ſane VALENTINVS ALBERTI, Lipſienſium quondam theologus perquam celebris, dum ius naturae, ſeu diuinum vniuerſale, ita tradendum cenſuit, vt praeter rationem reuelatio quoque in ſubſidium vocaretur, in *compendio iuris naturae orthodoxae theologiae conformato*; quod quidem in theologia morali recte fieri, faſſus eſt vir ſummus SAMVEL PVFENDORFIVS, in *praefat. libri de officio hominis & ciuis.* Nec tamen errauit PVFENDORFIVS, dum idem ius naturae tantum ſecundum rationem traderet, quod philoſophi munus eſt. Nullum namque dubium eſt, quin, vt ſcientia, quae de Deo & attributis diuinis agit, ita & quae leges diuinas conſiderat diſtincte, & ſecundum rationem & ſecundum reuelationem tractari queat, vt quousque illius vires pertingant, quaue in re haec illa ſit praeſtantior, perſpiciatur. Idque & vtile, & neceſſarium eſſe, allatae rationes euincunt. Atque vt de vltima, ad rem omnem illuſtrandam, aliquid addam, etſi ex ratione aeque ac reuelatione conſtet, iuſtitiam ſancte colendam,

pſtaque ſeruanda eſſe, quae tamen ſpeciatim de federibus, contractibus, ſucceſſionibus, ſcitu neceſſaria ſunt, reuelatio nuſpiam tam diſtincte praecepit, vt, quae inter gentes oriri ſuper his capitibus controuerſiae poterant, inde expediri poſſint. Neque profecto hoc neceſſarium erat, cum hunc in finem ſcriptura ſacra nobis data non ſit, vt negotiis ciuilibus inſeruiret, ſed vt viam panderet ad aeternam ſalutem. Rationis autem ope ſi ex principiis vniuerſalibus leges diuinae inueſtigentur, facile, quid in his omnibus iuſtum & aequum ſit, inuenitur. Nec eſt, quod obuertas, ex iure ciuili talia abunde conſtare. Satius enim eſt, haec ipſa cognoſcere ex iure diuino, cum ſaepius, in negotiis praeſertim publicis, cum eiusmodi hominibus nobis res ſit, qui iura ciuilia, quorum apud nos vſus eſt, & magna auctoritas, non admittunt. Raro autem admodum, qui hoc contingere exiſtimat, vt nobis res ſit cum hominibus, quibuscum tantum ex rationis principiis agendum ſit, ſe in vmbra ſcholae viuere, nec rerum humanarum ſatis peritum demonſtrabit. Aliter Angli & Bataui indicabunt, quibus quotidie cum hominibus religionis chriſtianae expertibus, & Romani iuris ignaris, commercia intercedunt. Cauſſa vero, quod aut vtilitatem aut neceſſitatem huius tractationis nonnulli in dubium vocant, partim haec eſt, quod iuris ciuilis auctoritati tantum decedere putant, quantum accedit auctoritati iuris naturalis, etiam ſecundum rationem conſiderati, partim quod vident, nonnullos tractatione iuris naturalis, quae ſecundum rationem inſtituitur, ad profana & impia abuti. Sed quos prior mouet cauſſa, praepoſterum ſaltem adfectant nimiumque iuris Romani amorem produnt: qui autem poſteriorem obtendunt, mitius ſentient, ſi expendant, propter abuſum non ſtatim tollendum eſſe vſum.

§. XII.

Interim tractationi, quae ſecundum rationis principia inſtituitur, neutiquam maius, quam decebat, eſt ſtatuendum pretium. Vt enim in negotiis quibusdam publicis & ciuilibus, de quibus nos informare ſpiritus ſanctus in ſcriptura ſacra non voluit, eo quod ad ſalutem noſtram hoc non eſſet neceſſarium, tractationis huius vſus manifeſtus eſt, ita cum ea quae ad vitae directionem pertinent, longe plenius, certiusque ex ſcriptura ſacra hauriri queant, quam ex lumine rationis, immo cum quae hoc tradit, nullo modo ad vitam recte inſtituendam ſufficiant, palam eſt, errare turpiter, & peſſime ſibi conſulere, qui tantum ad rationis dictamen atque normam, vitam inſtituere volunt. * Nec leuiori aut errore aut crimine ſe inuoluunt, qui erroneas quasdam hypotheſes pro rationis principiis aſſumentes, eas lumini reuelationis opponunt, vel alia quacunque ratione, ad diuinae ſcripturae auctoritatem labefactandam, veramque Chriſtianae vitae indolem euertendam, iure, quod ſibi ſaepius ipſimet fingunt, naturali abutuntur.

* Magnopere ergo errant, qui aut iurisprudentiae naturalis, aut generatim doctrinae moralis, ſecundum rationis lumen conſideratae, vſum demonſtraturi, hinc demum diſcendum dicunt, quo pacto vitam ſuam inſtituere homo debeat. Quae locum haberent, ſi cum ethnicis illis res eſſet: chriſtiani autem cum videri velint, & ad chriſtianos talia loquantur, aut ſcribant, quid dicant, quidue doceant, parum perſi habere videntur. Cum enim longe perfectius excellentiusque lumen habeant, ad quod vitam ſuam actionesque inſtituere quea vt, ſcripturam ſcilicet ſacram, hominis parum ſapientis eſſet, ſi imperfectius illud obſcuriusque, miſſo prioti, ſequi vellet.

§. XIII.

§. XIII.

Iam, vt, quaenam nobis in hocce ſtudiorum genere ſuppetant, adminicula, paucis indicemus, ipſa ſcriptura ſacra primo merito hic commendanda loco. Idque non tantum, prouti hic quoque vnicum eſt cognoſcendi principium, normaque & regula doctrinae theologicae, ſed & prouti in ea fontem vberrimum omnis iuris diuini deprehendimus. Namque non tantum de natura hominis, integra, corrupta, reſtituta, ex cuius conſideratione genuina iuris diuini deriuanda ſunt principia, * omnium optime nos erudit, ſed ipſa quoque leges diuinas diſerte ediſſerit, & de officiis hominum regenitorum exactiſſime praecipit.

* Quo pacto philoſophi ex naturae humanae conſideratione legum diuinarum eruant notitiam, videre licet apud SAMVELEM PVFENDORFIVM, *de iure naturae & gentium lib. 2. cap. 1. & 2.* Hanc vero methodum, qui ſecundum reuelationem leges diuinas conſiderant, tanto rectius adhibent, quo plenius ſcriptura ſacra nos de natura humana erudit. Ratio enim tantum naturam humanam conſiderare poteſt, prouti eſt in ſtatu poſt lapſum: at reuelatio eandem in ſtatu integritatis pariter, ac reſtitutionis, conſiderare poteſt. Vnde longe perfectior ex reuelatione oritur legum diuinarum notitia, quam ex ratione. Ceterum quo pacto leges diuinae ex ſcriptura ſacra erui queant, in ſequentibus demonſtrabitur ex inſtituto.

§. XIV.

Et quamuis nullus ſit ſcripturae liber, in quo non de officiis hominum quaedam occurrant, ſpeciatim tamen, in quibus, quae ex inſtituto huc faciunt, continentur libri, aut loca in iis inſigniora probe notanda. * Sic decalogus a Moſe genti Iſraeliticae propoſitus, ſummam velut quandam & compendium iurisprudentiae vniuerſalis continet: ** cuius explicationem optimam ipſe dedit ſeruator noſter, *Matth. V.* In legibus etiam ſpecialibus, genti Ebraeae datis, quae in quatuor vltimis libris Moſis continentur, plurima inſperguntur, aut fundamenti loco ſubſternuntur, quae ad vniuerſalem iurisprudentiam ſpectant, facili negotio inde eruenda.

* Non defuerunt, qui leges diuinas in ſcriptura ſacra memoratas in certum ordinem diſponerent, ſyſtema aliquod, ſeu corpus iuris diuini exhibituri. Quorſum pertinet GOTTFRIEDI VOGLERI, *corpus biblicum iuris, ſeu iurisprudentia biblica*, lingua Germanica, anno MDCCIV. edita. Quod quidem non contemnendum inſtitutum, modo intra limites iurisprudentiae vniuerſalis ſubſiſtant, nec leges particulares cum vniuerſalibus confundant, aut praeter eas, quae in ſcriptura ſacra extant, alias, humanas ſcilicet aut ciuiles, ad negotia ciuilia non requiri, exiſtiment. Namque diuinis vniuerſalibus, ad vitae huius vſum alias ceu ciuiles recte adiungi, non dubitabit, qui vitae humanae conditionem aut legum diuinarum ſcopum ſecum expenderit. Quae vero ſpeciatim Ebraeis datae ſunt leges, nos hodie non obligant, nec accommodari rebus publicis omnibus poſſunt, nec caſibus omnibus apud nos occurrentibus decidendis ſufficiunt, etſi vſu ſuo non deſtituantur, vt ſuo loco luculenter oſtendemus. Qui ceteroquin, vt omnium ſcientiarum, ita & iurisprudentiae originem ex ſcriptura ſacra deriuare voluerunt, vt IO. HENRICVS ALSTEDIVS, in *triumpho biblico*, AVGVSTVS PFEIFFERVS, in *Panſophia Moſaica*, aliique, parum

aut nihil, quod huc faciat, conferunt, & de particulari potius, quam vniuerſali, iurisprudentia loqui videntur.

** Hoc itidem ſuo loco ex inſtituto demonſtrabitur.

§. XV.

Cumque iure diuino ſcripto, poſtquam ſcilicet a Moſe in litteras referri coepit, tum vniuerſali, tum particulari quam diutiſſime vſi ſint Ebraei, non abs re fuerit, horum quoque in variis iuris diuini capitibus exquirere ſententiam: ſaltem eos, qui hoc iam praeſtiterunt, & magno labore ex illorum ſcriptis, quae vſui eſſe poſſint, eruere conati ſunt, euoluere auctores. Namque & ceteroquin particularium legum cum vniuerſalibus collatio, inſignem praebet vtilitatem. *

* Etſi Ebraei doctores in legibus ceremonialibus explicandis magnam operam collocent, non tamen negligunt prorſus ciuiles: in quibus non poſſunt non quaedam vniuerſalis iuris occurrere veſtigia. Id quod vel ex ipſo Talmude patet, ceu iuris Iudaici corpore quodam ac ſyſtemate ampliſſimo: tum ex variorum gentis Ebraeae doctorum ſcriptis, quos inter eminet MOSES MAIMONIDES vir doctiſſimus, &, vt aliarum rerum, ita patrii iuris callentiſſimus. Quantum vero Ebraeorum de legibus ſuis commentationes ad iurisprudentiam vniuerſalem conferant, ſatis ſuperque omnes edocuit IOANNES SELDENVS, in praeſtantiſſimo de *iure naturae & gentium, iuxta diſciplinam Ebraeorum*, opere: de quo quid cenſendum ſit, plutibus expoſui in *hiſtoria iuris naturalis*, §. 25. p. 32. 33. Cumque ob varias & prolixas digreſſiones raedium lectoribus facile creare queat Seldenianus hicce labor, ſuaſu & auctoritate ſummi quondam & illuſtris viri B. SAMVELIS STRYKII iureconſulti longe celeberrimi, ipſe quandam ſynopſin, ex hocce Seldeni opere concinnaui, quae cum primum illuſtris viri PHILIPPI REINHARDI VITRIARII *inſtitutionibus iuris naturae & gentium*, addita anno MDCXCV. Halae Saxonum prodiiſſet, deinde Lugduni Batauorum, cum iisdem iuris naturae & gentium inſtitutionibus, curante IO. IACOBO VITRIARIO, PHILIPPI REINHARDI filio, v. c. anno MDCCIV. fuit recuſa. Quemadmodum autem SELDENVS ſeptem Noachidarum praecepta fundamenti loco ſubſtrauit, cui totam iuris vniuerſalis ſtructuram inaedificaret, ita, vt, quae inter leges particulares harumque explicationes ſe offerebant iuris vniuerſalis veſtigia, colligeret, & in vnum corpus coire iuberet, ſibi praecipue datum credidit, id quod ſummi laboris eſſe, recte pronuntiat SAMVEL RACHELIVS, *prolegom. ad officia Ciceronis*, §. 24. Et ſane qui ſecum expenderit, leges particulares, ſi recte ſe habeant, eſſe tantum conſluſiones ex iure vniuerſali deriuatas, aut adplicationes ad certa facta, cum circumſtantiis ſuis conſideratas, facile concedet, eam inueſtigandi ius vniuerſale methodum ſua non carere vtilitate. Quod de Ebraeorum quidem praecipue intelligendum eſſe legibus particularibus, patet, in quibus ſummam legislatoris relucere ſapientiam, non eſſe, puto, qui dubitauerit. Conferendi itaque etiam erunt, qui de iure ciuili Ebraeorum commentati ſunt, vt CONSTANTINVS L'EMPEREVR, *de legibus Ebraeorum forenſibus*, IO. HENRICVS HOTTINGERVS, de *iure Ebraeorum*, alii que. Nec praetermittendi prorſus, qui iuris Ebraei cum Romano inſtituerunt collationem, quod poſt LICINIVM RVFFINVM, a PETRO PITHOEO Pariſiis, anno MDLXXIII. & deinceps ſaepius editum, praeſtiterunt IO. CALVINVS, PAGANINVS GAVDENTIVS, PILIPPVS ZEPPERVS, IOSVA ARNDIVS: & alii, de quibus dixi in *introduct. ad hiſtor. poſteſ. Ebraeor.* p. 406. 407. Addendus tamen hic eſt CONRADVS HERESBACHIVS, cuius *iurisprudentia chriſtiana*, Neoſtadii anno MDLXXXVI. prodiit, in qua leges etiam Moſaicae, iuſto ordine diſpoſitae exhibentur, nec praetermittendus IOACHIMVS HOPPERVS, cuius *Ideudardus* ſeu *iurisprudentia vera*, principia exhibet iurisprudentiae vniuerſalis, ex ſublimiori Ebraeorum philoſophia repetita.

§. XVI.

§. XVI.

Facile etiam ex dictis colligas, eos scriptores, qui aut libros, aut loca scripturae sacrae, in quibus velut ex instituto legum diuinarum notitia traditur, explicant, lucem insignem huic doctrinae generi affundere. In quem numerum adeo referendi erunt, qui pentateuchum, saltem quatuor vltimos Mosis libros, speciatim autem decalogum,* qui primam merito catechismi partem constituit, commentariis atque expositionibus suis illustrant. Quorum vti ingens numerus, nec vnus idemque omnibus scopus, ita selectu maximo in iis opus esse, nemo non intelligit.

* Illorum, qui pentateuchum, adeoque & leges Mosaicas commentariis suis illustrarunt, tantus est numerus, vt omnes recensere prolixum nimis, & ab instituto alienum foret. Nec omnibus idem aut scopus, aut tractandi modus. Commendari ceteroquin maxime solet ex nostratibus IO. ADAMVS OSIANDER; ex Pontificiis IACOBVS, BONFRERIVS: ex Reformatis FRANCISCVS BVRMANNVS, cuius *explicatio & consideratio verum praecipuarum in quinque libris Mosis* lingua quoque Germanica, Francofurti MDCXCIII. prodiit. Recusa autem deinceps sunt iunctim opera eius biblica, itidem lingua Germanica hoc ipso, quo haec scribo, anno MDCCX. Addendus his IO. CLERICVS, vir celeberrimus, qui in rationes quoque legum Mosaicarum subinde inquirit, in *commentario suo in pentateuchum*. Sed hi quidem sparsim saltem lucem quandam dabunt, quam maioti copia & abundantia affundent, qui eum in finem decalogum explicant, vt iuris diuini & vniversalia notitiam instruant. Huc omnes illi pertinent, qui catechismum commentationibus suis illustrant, quorum infinitus iterum est numerus, etsi non omnes eodem habendi fine loco. Praecipuos alibi, in *historia* scilicet *critica theologiae thetico-dogmaticae*, quam selectis auditoribus trado, enumero: nomina tamen plurimorum legi possunt apud IOAN. HENRICVM HOTTINGERVM, *bibliothec. theolog. lib. 3. cap. 1. §. 5. pag. 333. seqq.* etsi selectum & ἀκρίβειαν, in viro isto, doctissimo ceteroquin & diligentissimo, nonnulli desiderent. Ipsa B. MARTINI LVTHERI nostri explicatio decalogi, quae in catechismo vtroque, tum minori, tum maiori, extat, vtramque nobis merito facit paginam. Nec enim de hocce summi viri labore tam praeclare quid dici potest, vt non sit infra dignitatem eius atque praestantiam. Inter reliquos primum locum damus IOAN. CONRADO DANHAVERO, qui omnium instar esse potest, & summo studio hancce *theologiae* partem excoluit, quod non tantum *hac* eius *catechetica*, sed & *collegium*, quod vocat *decalogicum*, testatur, quod auctius emendatiusue studio & opera BALTHASARIS BEBELII prodiit anno MDCLXIX. De IO. GEORGII DORSCHAEI *theologia morali*, ad ordinem decalogi concinnata, iam dictum in *prolegomenis ad partem primam* huius operis. Ex reformatae ecclesiae doctoribus, licet plures laudari possent, qui operam haud contemnendam in decalogi explicatione collocarunt, vnicum tamen nunc sufficerit laudasse ANDREAM RIVETVM, quem non vltimum inter suos tenere locum, constat inter omnes. Extant autem, tomo primo operum eius, *praelectiones* eius *pleniores in cap. XX. Exodi*, in quibus in omnem diuinae iurisprudentiae campum late se diffundit, & hancce theologiae partem tantum non penitus exhaurit. Reliquos lubens nunc praetermitto.

§. XVII.

Ex patribus, & antiquis ecclesiae doctoribus plurimi ex accidenti & aliud velut agendo, pauci ex instituto, hanc, quae de officiis agit, moralis doctrinae partem attigerunt. * Sed ita vt plerumque quae ex

ratione, quaeue ex reuelatione intelliguntur, non satis discernerent. Qui vero in eorum successerunt locum doctores scholastici, non modo retinuerunt & auxerunt hancce confusionem, sed pluribus aliis vitiis atque erroribus hancce theologiae partem, quam ceteroquin singulari cum industria excolebant, contaminarunt.

* Vt ea, quae ad ἕξιν christianam spectabant, passim attingebant patres, quod iam in *prolegomenis partis praecedentis*, §. 19. & 20. obseruatum, ita frequentissimi etiam erant in explicandis & inculcandis officiis christianorum, quod diuina iurisprudentia sibi vindicat argumentum. Legenda sunt, quae hac de re iam dixi, in *historia iuris naturalis*, §. 9. & 10. vbi & obseruaui iure hoc desiderari in patribus, quod, quae ex ratione constant, non caute satis discreuerint ab iis, quae per reuelationem innotescunt. Iungendus IO. BARBEYRACIVS in *praefat. ad versionem gallicam operis Pufendorfiani de iur. nat. & gent.* §. 9. *pag.* 22. *seqq.* vbi de patrum in hoc doctrinae genere meritis, ex instituto disserit. At cum ceteri sparsim fere hoc argumentum attingerent, AMBROSIVS, ad imitationem CICERONIS de officiis tractationem instituit: vti itidem *l. c.* iam obseruauimus. Scopus equidem AMBROSII fuit, de officiis ministrorum ecclesiae praecipere, quod & titulus operis huius indicat, qui in codicibus manuscriptis legitur, obseruante LVDOVICO ELIADVPIN, *bibliothec. scriptor. eccles. tom.* 2. *pag.* 356. Vide & Iustin *cap.* 1 ostendit, episcopi munus esse, docere populum. Et in tractatione ipsa ea adfert, quae ecclesiae ministros instruant, quo pacto se gerere debeant. Interim cum pleraque officia ecclesiae ministris cum christianis quibusuis sint communia, in vniuersali quoque iurisprudentia, secundum reuelationem considerata, vsum haud contemnendum inde capere licet. De AVGVSTINO plurima dici possent, cum primus fere fuerit, qui de applicatione legum diuinarum ad facta singularia sollicitus, varia mouerit dubia, & circa casus, quos vocant conscientiae, curiosius, quam reliqui ecclesiae patres, versatus sit, exemplum, quod imitarentur, relicturus doctoribus scholasticis: sed cum alibi hac de re ex instituto agamus, nunc quidem hisce diutius non immorabimur.

§. XVIII.

Quod si ex systematum aut compendiorum multitudine rem aestimes, non vllam temere deinceps, etiam post restitutas litteras, theologiae partem, maiori studio & diligentia excultam dixeris, etsi, an magnum inde ei incrementum accesserit, dubitari queat. Certe pleraque tum Romanensium, tum reformatae ac nostrae ecclesiae theologorum, compendia & systemata theologiae moralis, hanc praecipue eius partem, quae de officiis agit, exhibuisse, iam supra obseruauimus. * Eodemque spectant, qui idem argumentum sub titulo *ethices christianae* ** aut de *quatuor virtutibus cardinalibus*, aut *de iustitia & iure*, aut de *officiis*, *** similibusue, pertractarunt.

* In *prolegom. ad partem praecedentem ad* §. 23. vbi & auctores praecipuos, qui compendia aut systemata theologiae moralis ediderunt, indicaui.

** Dictum de hisce *ibid. ad* §. 36.

*** Plurimi fuerunt ex Pontificiis, qui sub hisce aut similibus titulis iurisprudentiam diuinam pertractarunt, de quibus consulendi auctores, quos iam *ad* §. 22. *prolegom. partis praecedentis*, allegauimus. Eminet inter relinquos LEONHARDVS LESSIVS, theologus, post alias functiones, Louaniensis, Iesuitarum societati adscriptus, de cuius vita & scriptis

scriptis legendus PHILIPPVS ALEGAMBE, in *bibliotheca scriptor. societat. Iesu. pag.* 301. Opera eius duobus tomis comprehensa prostant, quorum prior continet *libros* 4. de *iustitia & iure, ceterisque virtutibus cardinalibus, ad secundam secundae Thomae Aquinatis*: editusque primum Louanii est, anno MDCV. & deinde aliquoties recusus semperque auctus. Iungendus huic IOANNES DE DICASTILLO, qui inter alia, ad moralem theologiam spectantia, reliquit de *iustitia & iure, ceterisque virtutibus cardinalibus, libros* 2. Antwerpiae anno MDCXLI. in fol. editos. Saepissime hicce auctor laudatur IOAN. HENRICO BOECLERO in *commentatione sua in Hugonis Grotii opus de iure belli & pacis.* Notissimus praeterea est FERDINANDVS DE CASTRO PALAO, Legionensis, Iesuita, qui circa initium seculi decimi septimi vixit, & *opus morale* in septem tomos seu partes distributum, reliquit, in cuius *parte septima*, speciatim de *iustitia & iure*, item *de prudentia, fortitudine & temperantia*, egit. Nec praetermittendus LVDOVICVS ille MOLINA, sententiarum, in quibus a Dominicanis dissentiunt Iesuitae, & a reliquis Romanae ecclesiae addictis velut discernuntur, auctor praecipuus, a quo & sectatores eius *Molinistarum* nomen adepti sunt, quippe cuius inter alia scripta de *iustitia & iure tomi* 6. partim Moguntiae, partim Antwerpiae excusi, prostant. De quo MOLINAE opere ita pronuntiat ALEGAMBIVS: *in iis tantum eminet Ludouici ingenium, tanta iuris ciuilis comprehensio & dispositio, vt nihil sit, hominem, qui in theologicis studiis ab adolescentia totam pene aetatem contriuit, tantam consecutum fuisse iuris scientiam, eamque tam exacte tradere potuisse, &c.* Inter eos vero, qui sub titulo *theologiae moralis* hanc doctrinae partem excoluerunt, primum sibi merito locum vindicat PAVLVS LAYMANNVS, Iesuita Oenipontanus, cuius *theologia moralis*, in libros quinque partita, aliquoties Monachii edita, variisque subinde accessionibus aucta. Sub titulo vero *de officiis*, praeter alios VINCENTIVS FILLIVCIVS, gente Italus, patria Senensis, Iesuitarum itidem ordini adscriptus, hocce argumentum pertractauit, in *moralibus quaestionibus de christianis officiis & casibus conscientiae &c.* De hisce vero, aliisque iuris diuini apud Pontificios scriptoribus, praesertim Iesuitis, constat, quod veterum scholasticorum errores & naeuos, speciatim humanarum diuinarumque legum confusionem, adeo non emendarint, vt nouis potius erroribus, impiisque commentis, hancce theologiae partem conspurcarint, a quibusdam suaemet fidei sociis acriter ideo reprehensi. Qua de re pluribus a me dictum, *in historia iuris naturalis*, §. 11. *seqq.* Ex nostratibus praecipue hic commemorandus est IOAN. IOACHIMVS ZENTGRAVIVS, Argentoratensium quondam perquam celebris theologus, cuius praeter alia scripta, iurisprudentiam vniuersalem illustrantia, extat *summa iuris diuini, siue isagogica institutio doctrinae, de iustitia & iure, tam ex naturali, quam scripto Dei iure, ad fontes iusti & recti in actionibus humanis, & causae rei proprios ducens, secundum disciplinam theologiae moralis, & iurisprudentiae vniuersalis*, Argentorati anno MDCXCIX. 8. Instituti sui rationem auctor ipse in praefatione luculenter edisserit, in qua & Romanensium quorundam obtrectationes, ac si apud nos iuris diuini nulla habeatur ratio, merito profligantur. Ad vitae denique christianae vsum & praxin tractationem de officiis auctor quidam comparatam esse voluit, qui lingua Germanica commentationem haud contemnendam, *de omnibus hominis officiis ad praxin pietatis*, edidit Francofurti anno MDCCVI. quam & postea recusam accepi. Remotis scilicet quaestionibus superuacuis, simplici & plano sermone maxime necessaria de hominum officiis praecipit, & peccata his opposita redarguit, incipiendo ab officiis hominum erga Deum, & hinc progrediendo ad officia hominis erga seipsum, & tandem officia erga alios subnectendo. Cuncta denique ad ἄσκησιν pietatis refert.

§. XIX.

Sic & speciatim huc referendi sunt, qui de *casibus*, quos vocant, *conscientiae egerunt*, quorum tum apud Romanenses, tum nostrates alios-

aliosque, magna est copia. * Nec enim necesse esse putamus, peculiarem theologiae partem, quam *casuisticam* nonulli barbara voce appellitant, constituere, cum nihil aliud agant, qui de conscientiae casibus praecipiunt, quam vt leges diuinas ad facta cum certis circumstantiis considerata adplicent, quaeue licita aut illicita, honesta aut turpia sint? diiudicent. Legum autem sensum genuinum si quis teneat, haud difficulter ad facta illarum instituet adplicationem, modo ingenio vtcunque valeat, & circumstantiarum omnium solerter habere rationem didicerit. Interim lucem aliquam libri, qui de casibus conscientiae agunt, praeferre possunt. Idem de *responsis theologicis*, si quidem circa agenda potius, quam credenda, versentur, dicendum. ** Si enim forte ad ipsarum legum notitiam non multum conferant, exempla tamen subinde non contemnenda, quo pacto facta quaedam ad legum normam exigi ac diiudicari debeant, suppeditant.

* Notatu digna sunt, quae de origine & indole theologiae casuisticae scripsit IO. MABILLONIVS, de *studiis monasticis*, *part. 2. cap. 7. pag. 296.* Summa huc redit: inter abusus grauissimos theologiae scholasticae referendam casuistarum multiplicationem, qui seculo demum decimo tertio celebrari maxime coeperint. In primis enim ecclesiae christianae seculis pastores pariter ac auditores pura rectaque mente praeditos, secundum doctrinam moralem in euangelio comprehensam, sententiasque patrum & decisiones episcoporum, eunctas facile, quas se offerebant, superasse atque soluisse difficultates. Vnamquamque deinceps ecclesiam suum habuisse *librum poenitentialem*, vt, quidnam vnicuique poenitentiam agenti imponendum esset, inde constaret. Inter primos, qui eiusmodi quid composuerint, fuisse post GREGORIVM thaumaturgum, BASILIVM M. vt ex *scribus* eius *epistolis canonicis ad Amphilochium*, constet. Extare etiam adhuc *poenitentiale Romanum*, quod seculo nono suo inseruerit HALITGARIVS, episcopus Cameracensis. Eius autem, quod seculo septimo composuit THEODORVS Cantuariensis archiepiscopus, tantum extare fragmenta quaedam, partim a PETITO, partim a LVCA DACHERIO, tomo nono *spicilegii* sui, edita. Hinc eum de reliquis poenitentialium veterum auctoribus nonnulla monuisset, & de pessimo illorum instituto, qui a simplicitate veterum discedentes, ad inanes subtilitates & sophisticas speculationes prolapsi sunt, conquestus esset, non defuisse, subiicit, viros ingenuos, qui & medio aeuo, abusui huic magis magisque inualescenti, se opponerent. Factum id praecipue sub initium seculi noni in concilio Turonensi, & Cabilonensi, de quibus adeo prolixius verba facit. RAYMVNDVM, ordini Dominicanorum adscriptum, seculo 13. inter primos fuisse, qui *summam peccatorum* composuerit. Intelligit haud dubie MABILLONIVS, RAYMVNDVM DE PENNAFORTI, qui seculo decimo tertio floruit, & *summam de casibus poenitentialibus*, *libris* 4. reliquit. Principia moralia, quibus tum RAYMVNDVS, tum alii post ipsum institerint, desumta fuisse ex secunda parte summae theologicae, a THOMA de AQVINO conscriptae. Deinceps vero, cum quisque secundum suum genium, de peccatis hominum ratiocinati inciperet, neglectis regulis ecclesiasticis, tantam sententiarum opinionumque inde ortam libertatem, aut, si mauis, licentiam, vt nullum fere crimen sit, quod non in casuistarum scriptis pallietur quodammodo & excusetur. Ita quidem MABILLONIVS, ingenue & cordate, qui & simul eos ibi ex suae ecclesiae scriptoribus casuistis indicat, quos monacho suo, quem formandum ac erudiendum sibi sumpsit, prae reliquis legendos censet. Praecipui

cipui ceteroquin inter eos sunt SYLVESTER PRIERIAS, ANGELVS DE CLAVASIO, PACIFICVS NOVARIENSIS, IOANNES NIDERVS, MARTINVS AB AZPILCVETA, alias a gente NAVARRVS dictus, ANTONIVS DIANA, aliique, ab aliis iam indicati, & a nobis alibi pluribus enumerandi Cum opera B. MARTINI LVTHERI religioni christianae sua reddita esset puritas, inter alios quoque Romanae ecclesiae defectus, huncce emendare viri quidam pii ac docti adgressi sunt, ediris variis de casibus conscientiae scriptis, in quibus tantum ad verbi diuini regulam, prout decebat, dubia, quae in vita christiana occurrere possunt, rollere & conscientiam instruere elaborarunt. Hos inter eminent FRIDERICVS BALDVINVS, in *libris 4. de casibus conscientiae*: GEORGIVS KÖNIGIVS, theologus Altdorffinus, in *casibus conscientiae catechetieis*, cura filii eius GEORGII MATTHIAE KÖNIGII, an. MDCLXXVI. iterum ediris; IO. CONRADVS DANHAVERVS, in *libro conscientiae aperto*, seu *theologia conscientiaria*, item in *theologia casuali*, a IO. FRIDERICO MAYERO, Gryphiswaldiae an. MDCCVI. in 8. edita, qua velut compendium aliquod huius doctrinae exhibetur: ANDREAS KESLERVS, in *theologia casuum conscientiae, hodierno cumprimis tempori accommodatorum*, ARNOLDVS MENGERINGIVS, in *informatorio conscientiae*, aliisque eodem collimantibus scriptis, LVDOVICVS DVNTE, theologus Reualiensis, in *decisionibus mixtae & sex casuum conscientiae*: IO. ADAMVS OSIANDER, in *theologia casuali*, aliique. Addendus hic est B. FRIDEMANNVS BECHMANNVS noster, qui sua doctrina Salanam nostram quondam egregie illustrauit academiam, in *theologia conscientiaria*, siue *tractatu de casibus conscientiae*, in quo tamen ea saltem praecipue attingit, quae ad status, quos vocant, hierarchicos pertinent. Ex reformatae ecclesiae doctoribus IO. HENRICVM ALSTEDIVM, GVIL. AMESIVM, GVIL PERKINSVM, aliosque, in eodem campo haud contemnenda ingenii ac industriae suae dedisse specimina, iam obseruauimus, in *prolegom. part. praeced. ad §. 21.*

** Et illorum, qui responsa dederunt theologica, si etiam nostratium tantum habeamus rationem, haud exiguus est numerus. In ipsis B. MARTINI LVTHERI, epistolis, varia, quae huc spectent, subinde attinguntur. Id quod & de aliorum quorundam theologorum epistolis & responsis, quae seorsim prostant, censendum, inter quae eminent B. PH. IACOBI SPENERI, epistolae & responsa theologica, Germanico idiomate scripta, editaque, de quibus, quo loco habenda, iam dixi in *praefatione, supplemento epistolarum Lutheri* praemissa. Prodierant deinceps etiam eiusdem auctoris *consilia & iudicia theologica latina*, in quibus, licet & alia quamplurima, ad alias theologiae partes spectantia, occurrant, vti & in responsis Germanicis, multa tamen, quae & conscientiam egregie instruant, ex iis haurire licet. Operae ceteroquin fuerunt prerium, qui variorum theologorum collegerunt & iunctim ediderunt, responsa, vt GEORGIVS DEDEKENNVS, in *thesauro consiliorum & decisionum*, quem post IO. ERNESTVM GERHARDVM, eximium illud Ienensis nostrae academiae decus, locupletiorem dedit CHRISTIANVS GRVBELIVS. Ne quid nunc de *consiliis Wittebergensibus* dicam, ad quorum exemplum & alias eiusmodi instituere collectiones, facile foret, si modo singularis quaedam ad rem litterariam & theologicam inde speranda esset accessio. Diffitendum vero non est, non vnius generis omnia esse theologorum responsa, nec semper ad iurisprudentiam diuinam pertinere, cum subinde, non de agendis, sed de credendis agant. Nec aliud fere inde ad nos redundat commodum, quam vt exemplis quibusdam leges adplicare ad certa facta discamus, quem & casuisticos scriptores praebere vsum, obseruauimus. Interdum forte ad ipsarum legum diuinarum accuratiorem notitiam aliquid conferent: sed haec ita maximam partem comparata sunt, vt aliunde quoque ea haurire liceat.

§. XX.

Denique, non negligendi sunt, qui ex principiis philosophicis iurisprudentiam diuinam seu naturalem, pertractarunt, quod nostra aetate fecerunt plurimi, * postquam HVGO GROTIVS, velut signum aliquod, ad bene de iuris naturalis studio diligentius excolendo, spe-

randum, ſuſtulit. Etſi enim diſtincta ſint, lumen rationis & lumen revelationis, non tamen ſibi ſunt aduerſa: poſſuntque coniungi, etſi non debeant confundi. Praetera quemadmodum, quae lumini naturae deſunt, recte ſupplentur ex lumine reuelationis: ita in quibusdam officiis ad vitae ciuilis vſum ſpectantibus, ratio talia ſuppeditat, quae ad accuratiorem plenioremque diuinae iurisprudentiae tractationem, non ſunt praetermittenda. ** *Ius* vero, quod nonnulli conſtituunt *gentium*, cum aut mores ſaltem gentium contineat, aut a iure naturae non differat, *** eodem merito loco, ſi vſum eius in noſtro inſtituto ſpectes, quo ius naturae, iuxta rationem conſideratum, habetur. Quod & de ſubſidiis illis ac adminiculis intelligendum, * quae illis vſui ſunt, qui ſecundum rationis principia iurisprudentiam diuinam tractant.

* Hos vt prolixe enumerem, non erit neceſſe, cum id iam factum ſit tum ab aliis, tum a me ipſo, in *hiſtoria iuris naturalis*, quae in *ſelectis iuris naturae & gentium* extat, praeſertim §. 21. *ſeqq.* Cum tamen viri quidam praeſtantiſſimi ſcriptis egregiis hancce philoſophiae partem locupletauerint, poſtquam *ſelecta* ita *iuris naturae & gentium* prodierunt, haud contemnendum poſt tam amplam meſſem ſupereſſet ſpicilegium, ſi omnes recenſere animus eſſet. Sed iuuat tamen, nonnullos, eosque forte praecipuos, indicare. Fuerunt itaque, qui HVGONI GROTIO poſt tot commentatores, & epitomaſtas, prolixe a me *l. c.* enumeratos, lucem quandam foenerari, aut ad eius ſaltem ductum, iuris vniuerſalis tradere doctrinam aggreſſi ſunt. In hisce, ne quid de *verſione Germanica* Grotiani operis de *iure belli & pacis* dicam, cui praefationem praemiſit CHRISTIANVS THOMASIVS, philoſophus & iureconſultus clariſſimus, laudandus IO. WOLFGANGVS IAEGERVS, theologus Tubingenſis longe celeberrimus, in *obſeruationibus theologicis moralibus & politicis*, in HVGONIS GROTII, *libros tres de iure belli & paci*, quae hoc ipſo, quo haec ſcribo, anno MDCCX. Tubingae prodierunt, & in quibus, ſe in ſcholaſticorum egregie verſatum lectione, demonſtrauit. Alterum, poſt GROTIVM, inter iuris naturae reſtauratores locum merito tenet SAMVEL PVFENDORFIVS de cuius ſcriptis huc ſpectantibus itidem iam abunde dictum *l. c.* §. 33. *ſeqq.* Sed nunc addendum, prodiiſſe PVFENDORFII opus de *iure naturae & gentium*, cum *notis* ſelectis & exquiſitis, IOAN. NICOLAI HERTII, iureconſulti Gieſſenſis, haut ita pridem beata morte defuncti, cuius quanta ſint in rem litterariam, ſpeciatim & in iurisprudentiam vniuerſalem, merita, nemo ignorat, & a me ipſo iam indicatum in ſaepius iam memorata *hiſtoria iuris nat.* §. 49. Praeterea IOANNES BARBEYRACIVS vir eruditiſſimus, in Gallicanam linguam Pufendorfianum opus transtulit, luculenta praemiſſa praefatione, additisque notis quamplurimis, omni eruditionis genere refertis, & exquiſitum auctoris iudicium prodentibus. Inter Pufendorfiana autem ſcripta non minori orbis eruditi adplauſu, quam cetera, exceptus fuit libellus *de officio hominis & ciuis*: hinc & non defuerunt, qui eum annotationibus ſuis illuſtrandum ſibi ſumerent. GOTTLIEB GERHARDI TITII iureconſulti Lipſienſis clariſſimi, in eum *obſeruationes* iam laudaui in *hiſtor. iuris nat.* §. 37. circa finem. Nunc autem commendandus eſt ANDREAS ADAMVS HOCHSTETTERVS, theologus Tubingenſis doctiſſimus, cuius hoc ipſo itidem anno prodiit *collegium Pufendorfianum, ſuper libris duobus de officio hominis & ciuis.* Quae quidem eo magis ad noſtrum inſtitutum pertinet commentatio, quod in *praefatione* auctor profiteatur, ſe ſimul ſtamina poſuiſſe, vel primas veluti lineas duxiſſe, quibus diuiniora deinceps ſuperaddere non fuerit difficile. Et recte ſane idem cenſet, theologiam moralem, ſeu eam eius partem, quae de officiis praecipit, quam nos iurisprudentiam diuinam vocamus, eadem methodo, qua

PVFEN-

PVFENDORFIVS librum de officio hominis & ciuis scripsit, tractari posse. Cuius quidem asserti veritas exipsa nostra tractatione abunde patescet. Memorandus vero nobis adhuc est CHRISTIANVS THOMASIVS, vir longe celeberrimus, cuius *iurisprudentiam diuinam* iam laudauimus, in *hist. iur. nat.* §. 42. In ea vero, cum auctori nonnulla displicerent, mutata in quibusdam iuris diuini capitibus sententia, edidit *fundamenta iuris naturae & gentium ex sensu communi deducta, in quibus vbique fecernuntur principia honesti, iusti ac decori*: Halae, anno MDCCV. 4to. Denique & IMMANVEL. PROELAEVS hic addendus, qui lingua Germanica *theses fundamentales* iuris naturalis, cum succincta eius historia, & obseruationes ad dogmata quaedam Pufendorfiana luci publicae exposuit, Lipsiae anno MDCCIX. in quo Sed mitto reliquos. Ceterum, qui ius naturae secundum rationis ductum considerant, recte rebus suis consulunt, si non tantum, quousque ipsi, ex naturae humanae consideratione leges diuinas inuestigando, peruenire queant, videant, sed si veterum etiam philosophorum, qui solo rationis lumine vsi sunt, scita atque praecepta sedulo secum expendant. Cuius quidem considerationis specimen aliquod dedi in *hist. iuris natur.* §. 16. *& seqq.* Sed addendi porro IO. NICOLAVS HERTIVS, de *iurisprudentia vniuersali sect.* 1. §. 29 *seqq.* IOAN. GROENINGIVS, in *Bibliotheca iuris gentium Europaea*: IO. BARBEYRACIVS in *praefat.* versioni Gallicanae operis Pufendorfiani praemissa: ANDREAS ADAMVS HOCHSTETTERVS, in *colleg. Pufendorfiano, exercit.* 1. ne quid nunc de illis dicam, qui historiam philosophiae moralis condere coeperunt, quod nuper cum ingenii & doctrinae laude fecit vir celeberrimus, NICOLAVS HIERONYMVS GVNDLINGIVS, Hallensis academiae professor. Nonnulla & ipse attigi, tum in *histor. philos. elementis philosophiae instrumentalis* praemissa, tum in *analectis histor. philos.*

** conf. quae §. 11. dicta sunt.

*** Quod iam satis demonstratum est ab aliis. Interim conf. *elem. philos. pract. part.* 2. *cap.* 1. §. 14. *seqq.* Scriptores vero iuris gentium iam indicaui in *hist. iuris nat.* §. 50.

* De quibus prolixe HVGO GROTIVS, de *iure belli & pacis, prolegom.* §. 39. *seqq.* & commentatores eius, speciatim IO. HENRICVS BOECLERVS, ad *h. l.*

§. XXI.

Nos tractandi methodum eandem fere, paucis saltem mutatis, sequemur, quam adhibuimus, cum secundum rationis principia iurisprudentiam naturalem tradidimus, * cum & sua se facilitate ea commendet, & statim etiam tum appareat, quousque inter se aut conueniant, aut differant, lumen rationis atque reuelationis. Primo itaque actiones hominum, speciatim regenitorum, considerabimus, prout directionis per legem capaces sunt, eademque indigent, tum de legibus diuinis generatim, porro de iisdem speciatim agemus, tandemque de mediis, quibus ad legum diuinarum obseruantiam homines induci possunt, aliquid subnectemus.

* *in element. philos. pract. part.* 2.

CAPVT PRIMVM
DE
ACTIONIBVS HOMINVM
SPECIATIM REGENITORVM, PROVT AD NORMAM SEV LEGEM DIRIGENDAE SVNT.

Σύνοψις.

Dicendorum ordo & ratio, §. I.
Norma actionum, quam regeniti sequi tenentur, non alia intelligitur, quam lex diuina, §. II.
Legis nomine quid nobis veniat? §. III.
Lex diuina differs a consilio, nec obstat, quod Deus se passim vt patrem manifestauerit, §. IV.
Protoplastis Deus se, non tantum vt patrem, sed & vt iudicem ac legislatorem manifestauit, §. V.
Quo sensu lex definiatur per decretum, §. VI.
Legem non posse ferri, nisi ab eo, qui imperio praeditus est: ad imperium quid requiratur, §. VII.
Cetera, quae generatim de legibus obseruanda, summatim indicantur, §. VIII.
Leges ratione auctoris vel diuinae sunt, vel humanae: diuinae iterum in naturales & positiuas, & haec rursus in vniuersales & particulares, dispesci solent, §. IX.
Quaenam legem diuinae positiuae vniuersales dicantur? & an dentur eiusmodi leges? §. X.
Quae contra eas vrgeri queant, §. XI.
Leges ceremoniales noui testamenti, admittendae non sunt, §. XII.
Multo minus aliae: nec Christus legislator nouus fuit, §. XIII.
Falluntur & illi, qui praeter leges naturales consilia in nouo testamento admittunt, ad maiorem perfectionis gradum aspirantibus, data, §. XIV.
De legibus diuinis particularibus, quas genti ebraeae Deus dedit, quid obseruandum? §. XV.
Leges humanae in ecclesiasticas & ciuiles dispesci solent, §. XVI.
An & quousque canones conciliorum, praesertim oecumenicorum, inter leges ecclesiasticas locum inueniant, & quam habeant vim obligandi? §. XVII.
Romani pontificis, aut aliorum episcoporum, quae talium, constitutionibus ecclesiasticis, nemo per se obligatur, §. XVIII.
Principum, seu summorum imperantium, legibus ecclesiasticis omnes obligantur subditi, §. XIX.
vti & eorum legibus ciuilibus, §. XX.
Ad obligationem legis recipiendam requiritur, vt quis intellectum atque voluntatem habeat, §. XXI.
Quodnam quoad has facultates inter regenitos ac irregenitos intercedat discrimen, §. XXII.
Speciatim quoad intellectum, §. XXIII.
adeoque & quoad conscientiam, §. XXIV.
Regulae de conscientiae obligatione, §. XXV.
An & quousque ignorantia legis obligationem impediat? §. XXVI.
Quaenam de voluntate, eiusque libertate, praesertim institu regenitorum, hic obseruanda, §. XXVII.
Reliqua, quae requiruntur, vt actio imputari queat, item de actuali imputatione, tanquam in transitu, attinguntur, §. XXVIII.
Actiones, quae imputari possunt, cum lege comparatae, vel necessariae sunt, vel indifferentes, illae etiam morales, hae mediae vocari solent, §. XXIX.
An dentur actiones indifferentes? §. XXX.
Errant, qui actiones pro indifferentibus habent, quae tamen tales non sunt, §. XXXI.
Actiones necessariae vel bonae sunt, vel malae. Bonitas actionum in quo consistat, & quid ad eam requiratur, §. XXXII.

Vt bona actio sit, requiritur, vt quoad omnes circumstantias cum lege conueniat, §. XXXIII.
Inter circumstantias, istas eminet finis, seu intentio, §. XXXIV.
Nec tamen sola intentio actionem bonam reddere potest, si cetera desint, §. XXXV.
Intentio vera cum difficulter saepe intelligatur, non licet temere de aliorum actionibus iudicare, §. XXXVI.
Considerandae etiam diligenter circumstantia, quis, seu conditio agentis, §. XXXVII.
item circumstantia quid, seu obiectum, §. XXXVIII.
item, quibus auxiliis, aut quomodo aliquid agatur? §. XXXIX.
Per circumstantias istas interdum qualitas, interdum tantum quantitas actionum, tum bonarum, tum malarum, mutatur, §. XL.
Cumprimis ad actiones regenitorum, si Deo placere debeant, requiritur, vt ex fide procedant, §. XLI.
Actiones bonae regenitorum, quo sensu & actiones sanctae, dicantur, item, quid bonorum operum nomine veniant, §. XLII.
Necessitas dirigendi actiones suas ad legem diuinam, in statu post lapsum inde elucescit, quod quo magis homo a lege diuina discedit, eo magis miseria eius augetur, §. XLIII.
Quod exemplo irregenitorum, variis peccatis stultitiam suam demonstrantium, & miseriam augentium, luculenter patet, §. XLIV.
itemque irregenitorum, qui legis diuinae consideratione suas sub iugo continere cupiditates debent? §. XLV.

§. I.

VT constet, quaenam actiones bonae, quaenam malae sint, & ad normam attendendum est, ad quam actiones sunt exigendae, & ad ipsas actiones, quas ad istam normam exigere decet, vt inde, quaenam actionum ex ista ad legem relatione resultent affectiones, intelligamus.

§. II.

Loquimur autem de tali norma, quam sequi homines regeniti tenentur, si Deo placere, eique suum demonstrare obsequium velint, quae non alia, quam lex, & quidem diuina, esse potest. Vnde licet pacta, consilia, leges humanae, itidem instar normae sint, ad quam actiones suas componere tenentur, aut saltem, quod ad consilia attinet, & quidem bona ac salutaria, recte & prudenter agunt, si ad eas actiones suas componant, hic tamen non aliae, quam diuinae leges, in censum veniunt. Interim, vt quae deinceps speciatim de illis dicenda sunt, rectius intelligantur, nonnulla generatim de legibus omnino praemittenda sunt.

§. III.

Per *legem** itaque intelligo decretum, quo imperans sibi subiectum obligat ad aliquid agendum, aut omittendum. Quae quidem legis stricte ita acceptae notio non tantum philosophis, certe plerisque, & iureconsultis, est vsitata, sed & ipsa eam sequitur scriptura sacra. ** Vnde audiendi non sunt, qui legum notionem eo vsque extendunt, vt a consiliis non differant.

* Variae circumferuntur legis definitiones, quarum nonnullas attuli, in *dissertat. de principe legibus humanis, sed non diuinis soluto*, in *schol. d finit.* 3. Nostra illis, qui accuratas de rebus omnibus sibi formant notiones, facile se probabit. Quo pacto a lege & *consilium* & *pactum*, seu *conuentio*, differat, docet PVFENDORFIVS, de *iure nat. & gent. lib.* 1. *cap.* 6. §. 1. 2. Graecorum philosophos legem, per συνθήκην, seu conuentionem, vel simili ratione definiuisse, mirum non est, cum Parus democraticus, qualis olim plerarumque Graeciae ciuitatum fuit, illis ante oculos versaretur. Loca veterum, in quibus eiusmodi definitiones occurrunt, adfert IO. BARBEYRACIVS ad *Pufendorfii l. c. p.* 78. Qui autem consilio itidem vim obligandi tribuunt, vt legem & consilium non differre euincant, aliam iterum obligationis notionem animo concipiunt, ac vulgo fieri solet.

** Vbi scilicet de legibus proprie & stricte sic dictis, siue diuinis, siue humanis loquitur. Ibi enim haecce legis notio ac definitio omnino locum inuenit. Ceteroquin enim latius interdum vox ista sumitur, adeo vt quandoque idem sit, ac *doctrina*. Quo sensu νόμον πίστεως memorat Paulus, *Rom.* III, 27.

§. IV.

Enimuero, licet in certis oeconomiis foederis gratiae, Deus non tam vt iudicem, aut regem, sed ut patrem benignissimum, se manifestasse videatur, haec tamen non opponenda sibi inuicem sunt, sed rite coniungenda: cum certo respectu, vt pater, & certo respectu vt iudex & legislator spectari possit, & iustitia non minus inter attributa diuina locum inueniat, quam misericordia aut benignitas. Vnde leges diuinae non statim pro monitis saltem paternis habendae sunt.

§. V.

Nec dici potest, Deum protoplastis tantum vt patrem, non vt legislatorem seu iudicem, se manifestasse. Contrarium enim constat, siue leges naturales, siue positiuas, quas vocant (quas tantisper supponere licet) spectes. Naturales enim obligationem externam non producere, frustra asseritur; vt ex dicendis suo loco constabit. Positiuas autem eam produxisse, & leges stricte sic dictas fuisse, ex sanctione illa poenali, *Gen. II, 17.* patet, quam non aliter capiendam, ex recepta apud Ebraeos loquendi consuetudine, praecepta per tempus futurum exprimentium, patet. conf. *Exod. XX, 12. seqq.*

§. VI.

Cum legem per *decretum* definimus, mentis, cumprimis voluntatis, actum intelligimus, voce ita accepta, vt omni remota imperfectione ad Deum adplicari queat. Praeterea ita sumitur, prout aliis innotescit, quod fit per promulgationem,* in qua illi, ad quos lex pertinet, tum de auctore, tum de sensu legis, certiores reddi debent.

* Iniquum esset, exigere a subditis obsequium, si illis non innotuisset, quid facere aut omittere deberent. Vnde promulgationis necessitas constat. Quod autem promulgatio ita institui debeat, vt tum de auctore, tum de sensu legis sufficienter constet, itidem res ipsa docet. Si quis enim nesciat, ab imperante hoc sibi praescribi, & hinc non faciat, quae ab

ce

eo requiruntur, peccaſſe cenſendus non eſt. In humanis legibus, quo pacto haec ſe habeant, ſatis conſtat. In diuinis quae ſit promulgationis ratio, ex dicendis eluceſcet. Interim conf. PVFENDORFIVS, de *iur. nat. & gent. lib.* 1. *cap.* 6. §. 13.

§. VII.

Non minus manifeſtum, imperio illum praeditum eſſe debere, qui aliis vult praeſcribere leges. * Namque non de pactis, aut conſiliis, ſed de legibus proprie & ſtricte ſic dictis, loquimur. Imperio autem ille pollet, qui cauſſas iuſtas habet obſequium ab aliis exigendi, & viribus pollet cogendi reluctantes. * Ad cauſſas iuſtas praeter conſenſum magna pertinent beneficia, praeſertim ſi quis imperanti, quidquid habet, merito imputat, & ab eo totus velut dependeat. *** At praeter generales, ſpeciales accedere etiam cauſſae poſſunt, vt in regenitis, ſi cum aliis hominibus conferantur, cur prompto ac lubenti animo legibus diuinis obſequium praeſtare debeant. ****

* Ceteroquin enim nullo iure poſtulare ab aliis poſſet, vt legibus ſuis obedirent. Experientia docet, quo pacto iuſſa illorum excipiant homines, quibus non obedire tenentur, vel non credunt, quod teneantur. Idem porro ipſa legis & obligationis notio docet, quae neceſſario ſupponit ſuperiorem. Sunt quidem nonnulli, qui inter vim legis *directiuam* & *coactiuam* diſtinguunt, legemque mente concipiunt, quae directiua quidem, non autem vi coactiua, polleat, adeoque auctoritatem ſuperioris, ſeu imperantis, non ſupponat. Quam excogitarunt diſtinctionem, qui ſummos imperantes, etſi ab omni poteſtate humana immunes, legibus tamen ciuilibus obnoxios eſſe voluerunt. vid. CASPAR ZIEGLERVS de *iuribus maieſt. lib.* 1. *cap.* 1. §. 26. Verum haec ſine omni dicuntur fundamento. Lex, quae vi coactiua deſtituatur, lex non eſt, nec legis nomen promeretur. confer. quae dixi in *diſſertat. de principe legibus humanis, ſed non diuinis ſoluto, conſect. prop.* 3.

** De cauſſis, ob quas imperium, adeoque ius praeſcribendi aliis leges, obligationemque iis imponendi, ſibi quis vindicare queat, non vna omnium eſt ſententia. Sunt, qui a potentia, cui alii reſiſtere nequeant, viribusque cogendi, eas deriuant, vt THOMAS HOBBESIVS. Diſerte hac de re loquitur. *iis, quorum potentiae reſiſti non poteſt, & per conſequens Deo omnipotenti, ius dominandi abipſa potentia deriuatur; de ciue cap.* 15. *p. m.* 113. Hoc paulo ante de imperio diuino ſpeciatim, de quo ibi ex inſtituto agit, aſſeuerat: *in regno naturali, regnandi & puniendi eos, qui leges ſuas violant, ius Deo eſt a ſola potentia irreſiſtibili.* Similia habet in *Leuiathan cap.* 22. *p. m.* 167. At fallitur magnopere HOBBESIVS, aliosque fallit. Aliud enim eſt cogere, aliud imperare. Latrones etiam cogere alios poſſunt, vt, quod ipſi volunt, praeſtent, inde autem non ſequitur, quod in eos imperium habeant. Alii rurſus fundamentum imperii praeſertim diuini, in praeſtantia & ἀξιοχρεᾳ naturae, atque virtutum collocarunt. Quo ſum referas illud DEMOCRITI apud HVGONEM GROTIVM: ψυσει τὸ ἄρχειν ὁικαίον τῳ κρέισσονι, *natura euenit, vt melior ſequiori imperet:* de *iure belli & pacis lib* 2. *cap.* 20. §. 3. Eam ſententiam ex inſtituto ſibi defendendam ſumpſerunt nonnulli ex reformatae eccleſiae theologis, ſpeciatim MOSES AMYRALDVS, *diſſertat. de iure Dei in creaturas.* Non ſatis tamen iſti perpendunt, ex eo, quod dignus quis ſit, vt aliis imperet, non ſtatim ſequi, actu illi imperium in alios competere. Sane ex naturae & virtutum praeſtantia ſequitur, eum, qui reliquis melior praeſtantiorque eſt, dignum quo jure eſſe, qui iis imperet. Cumque in Deo ſumma virtutum omnium perfectio deprehendatur, dignisſimum eſſe, qui totius orbis imperium teneat, nemo, niſi impius atque profanus, abnuerit. Sed quantumuis dignus quis ſit, inde non colligendum, actu quoque illi imperium competere, niſi aliae accedant cauſſae. add. *diſſertat. noſtra antea citata axiom.* 1. Nihil aliud itaque ſupereſt, quam vt in illorum ſententiam concedamus, qui contendunt, duo ad imperium, ſeu facultatem aliis impo

imponendi obligationem, requiri, cauſſam iuſtam, cur quis ab alio obſequium exigere queat, & potentiam reluctantes cogendi. Prius inducet homines, vt parere velint, poſterius, ſi nolint, efficiet, vt parere debeant. Vtrumque naturae humanae indoles requirit. Cum enim homines ſint, hoc eſt, ratione praediti, vt intelligant, par eſt, ſui eſſe officii, legibus praeſcriptis parere: cum vero etiam ad reluctantiam proni ſint, & ob prauas cupiditates difficulter iugum alienum ſubeant, in promptu eſſe debet potentia, quae reluctantes cogere queat. Perſpicue hoc demonſtrauit SAMVEL PVFENDORFIVS, de *iur. nat. & gent. lib.* 1. *cap.* 6. & quidem §. 9. qui & in ſequentibus diſſentientes, ſpeciatim HOBBESIVM, luculenter refellit. add. ANDREAS ADAMVS HOCHSTETTERVS, in *colleg. Pufendorfiano exercit.* 3. §. 5. qui & §. 6. vſum huius doctrinae, tum in politicis, tum in theologicis, oſtendit.

*** In humanis ſcilicet imperiis cauſſa iuſta redit ad conſenſum: in diuino, ipſum creationis ac conſeruationis beneficium cauſſam iuſtiſſimam praebet, cur Deus ab omnibus exigere obſequium queat. Qua de re deinceps, *cap.* 2. §. 8.

**** Etiam hac de re dicetur infra, *cap.* 2. §. 9.

§. VIII.

Cetera, quae de legibus in genere praecipi ſolent, de obligatione, * & quo pacto comparati eſſe debeant, qui obligationem recipere queant, ** de interpretatione legis authentica, doctrinali, & vſuali, *** deque priuilegiis, * & quae reliqua ſunt eiusdem generis, ceu alibi iam explicata, nunc merito ſupponimus.

* De obligatione hic loquimur, prout inhaeret illi, qui obligatur. Aliter enim hanc vocem accipit RICHARDVS CVMBERLANDIVS, *de leg. nat. c.* 6. Eam in *element. philoſ. practl. part.* 2. *cap.* 2. §. 5. definiuimus, per qualitatem moralem paſſiuam, per quam quis praeſtare, vel admittere quid tenetur, neceſſitate morali. Non procul hinc diſcedit ea obligationis definitio, quam tradit CHRISTIANVS THOMASIVS, in *iurisprudent. diuina, cap.* 1. §. 134. *ſeqq.* qui tamen aliter hac de re philoſophatur, in *fundamentis iuris nat. & gent. lib.* 1. *cap.* 4. §. 60. Secundum noſtram definitionem diiudicanda, quae hac de re habet IOAN. SCHILTERVS, in *manuduct. philoſ. moral ad iurisprud. cap.* 8. §. 53. *p.* 340. *ſeqq.* Ceſſante legis obligatione, oritur *libertas*, quam *l. c.* definimi, per qualitatem moralem actiuam, per quam aliquis aut agere, aut committere quid poteſt, ex ſuo nutu & arbitrio. Nec ſane ſuffragari illorum ſententiae poſſum, qui libertatem non minus, quam obligationem, a lege eſſe putant, adeoque leges in *obligatorias* ac *permiſſorias*, diſpeſcunt; quam etiam tuetur eruditiſſimus BARBEYRACIVS ad *Pufendorf. lib.* 1. *cap.* 6. §. 15. *p.* 98. in cuius tamen fundamenta inquirere, inſtituti noſtri ratio non permittit.

** Scilicet, vt vſu rationis polleat, libertateque voluntatis gaudeat, & a poteſtate ſuperioris non ſit immunis; vt dixi in *elem. philoſ. practl part.* 2. *cap.* 2. §. 4. Exptioti ſequitur, brutis non poſſe ferri leges. vid. IO. SELDENVS de *iure nat. & gent. iuxta diſciplinam Ebraeor. lib.* 1. *cap.* 5. *p.* 75. *ſeqq.* Quae infantum quoad leges diuinas ſit ratio, ex dicendis conſtabit. Ex poſteriori manifeſtum eſt, Deum non poſſe obligari, nec vllis ſubiacere legibus, quia ab omni poteſtate ſuperioris immunis eſt. Huc pertinet etiam, quod moneri ſolet, ad conditionem quoque ſubditorum eſſe reſpiciendum, vt leges ferantur, quae & ſtatui eorum ſint conuenientes, nec vires eorum ſuperent. Quod qua ratione in legibus diuinis, praeſertim intuitu ſtatus poſt lapſum, in quo homines verſantur, ſe habeat, itidem ex iis, quae ſuo loco dicentur, patebit. Interim conferenda, quae de poſſibilitate legum diſſerit ROBERTVS SANDERSONIVS, de *obligat. iuram. praelect.* 2. §. 2. add. CASPAR. ZIEGLERVS, de *iurib. maieſt. lib* 1. *cap.* 5. §. 74.

*** In compendio de triplici iſta legum interpretatione agit IOAN. CHRISTOPHORVS BECMAN-

BECMANNVS, in *meditat. polit. cap.* 13. §. 8. De ipsa vero ratione interpretandi pacta & leges, alibi ex instituto. Ad doctrinalem interpretationem pertinet *ἐπιείκια, aequitas*, hoc est, correctio eius, in quo lex deficit ob vniuersalitatem, a qua multum differt *dispensatio*, seu *relaxatio* legis, aut exemptio personae cuiusdam ab obligatione legis, qua alias obligabatur, lege quoad reliquos in vigore manente. De aequitatis & dispensationis differentia vid HVGO GROTIVS, de *iure belli & pacis, lib.* 2. *cap.* 20. §. 27. add. ANDREAS ADAMVS HOCHSTETTERVS, in *colleg. Pufendorfiano exercit.* 3. §. 9. 10.

* Cum dispensatio ad plures actus extenditur, vocatur *priuilegium*. Alii priuilegium describunt, quod sit exemptio a iure communi. conf. HERMANNI CONRINGII *dissertatio de priuilegiis*.

§. IX.

Sunt leges, si eos spectes, a quibus feruntur, vel *humanae*, vel *diuinae*. Diuinas iterum in *naturales & positiuas*; & has rursus in *vniuersales & particulares*, dispescere solent. De naturalibus deinceps ex instituto, nunc de positiuis, & humanis tantum quaedam monenda sunt.

§. X.

Nimirum leges *positiuas* & quidem *vniuersales* vocant, quae etsi cum hominis natura nexum necessarium non habeant, adeoque ex ratione cognosci nequeant, a Deo tamen ex libero eius arbitrio, omnibus hominibus datae sint, ad eorum salutem & felicitatem. Eiusmodi leges dari, exemplis comprobare volunt, qui eas admittunt.

* Fuerunt iam pridem ex theologis, qui in eam ingressi sunt sententiam, dari leges quasdam diuinas positiuas vniuersales, cum intelligerent, legibus diuinis quaedam omnibus hominibus prohibita esse, quae tamen legibus naturalibus, seu iis, quae naturalem & necessariam cum natura hominis connexionem habent, prohibita non sint. Ita existimat IO. CONRADVS DANHAVERVS, *hodosoph. phaenom.* 6. § 2. *p.* 464. IO. ADAMVS SCHERZERVS, in *breuiar. Hülsemann. extenso cap.* 8. *thes.* 15. *p.* 475. vbi inter *morale naturale & positiuum* distinguit, & illud ne a Deo quidem dispensabile esse, hoc a solo Deo, dispensari posse, contendit. Idem ius positiuum vniuersale innuit HVGO GROTIVS *lib.* 2. *de iure belli & pacis, cap.* 5. §. 8. Sed nemo tamen in naturam atque indolem legum istarum positiuarum vniuersalium paulo accuratius inquisiuit, donec vir illustris, CHRISTIANVS THOMASIVS, ingenii vires in id intenderet, remque omnem luculenter exponeret, in *iurisprudentia diuina*, praesertim *lib.* 1. *cap.* 2. §. 63. *seqq.* qui tamen, vt totum suum de iurisprudentia diuina systema mutauit, ita etiam sententiam de legibus diuinis positiuis vniuersalibus non mutare non potuit, in *fundamentis iuris naturae & gentium, lib.* 1. *cap.* 5. Placuit etiam haec de legibus positiuis vniuersalibus sententia ANDREAE ADAMO HOCHSTETTERO, in *colleg. Pufendorfiano, exercit.* 3. §. 19. quam & meam feci, in *element. philosoph pract. part.* 2. *cap.* 2. & 13. Eiusmodi vero leges dari, exemplis comprobari solet. Si enim nonnulla iure diuino omnibus omnino hominibus prohibita sunt, quorum tamen prohibitio in legibus naturalibus non deprehenditur, nihil aliud superesse videtur, quam vt leges diuinas positiuas vniuersales admittamus. Quod vero nonnulla omnibus hominibus prohibita sint, quorum tamen prohibitio ex legibus naturalibus non constat, videtur demonstrari posse, exemplo arboris vetitae in paradiso,

legumque matrimonialium, quibus polygamia simultanea, diuortium extra casum adulterii, & praeter gradus ascendeurium, etiam certi collaterales, qua consang initatem, qua affinitatem, prohibentur, & denique legis de sanctificando sabbatho, saltem si certum hebdomadis diem spectes, aliisque. Et hisce quidem argumentis vtuntur, qui leges istas positivas vniuersales defendunt.

§. XI.

Verum licet haec de legibus positiuis vniuersalibus sententia magna se commendet verosimilitudinis specie: dubia tamen quaedam haud contemnenda videntur illi opponi posse. Namque incertum est, quidquid de illarum promulgatione dicitur, immo ista eas promulgandi ratio, quam vulgo statuunt, vix videtur esse sufficiens, vt per eam certo ad omnium hominum notitiam leges istae peruenire potuerint, quod tamen ad legem vniuersalem requiritur. Nec necessarium videtur, leges eiusmodi positiuas vniuersales statuere, cum alia ratione cuncta planissime explicari queant. Id quod ex ipsa tractatione nostra, luculenter constabit.

* Asserunt nonnulli, promulgatas esse hasce leges primo quidem Adamo, tum in generis humani restitutione Noacho, & denique repetitas per Christum. At vltimum, si ita capiatur, ac si Christus nouus fuerit legislator, vel eum in finem venerit, vt leges diuinas denuo promulgaret, oppido falsum est, vt mox demonstrabitur. Christus data occasione leges diuinas omnium hominum cordibus inscriptas, & a Mose repetitas, explicauit: quod speciatim has, quae positiuae dicuntur, denuo promulgauerit, nullo idoneo argumento probari potest. Nec certiora sunt, quae de promulgatione Noacho facta dicuntur. Etsi enim traditio Ebraeorum de praeceptis Noachidicis non omni forte fundamento destituatur, vti a me iam obseruatum, in *introduct. ad histor. philos. Ebraeorum p.* 14. 15. praecepta tamen ista Noachidica non minus naturales, quam positiuas leges continent, immo etiam praeceptum de membro animalis viuentis non comedendo, quod directe nec naturali, nec positiuo vniuersali iure prohibetur. Nullum itaque inde pro iure positiuo vniuersali, Noacho publicato, duci potest argumentum. Denique quod de Adamo dicitur, vel ideo admitti nequit, quod nullum huius rei in scriptura sacra extet vestigium. Quae cum ita sint, aliam hasce difficultates expediendi ingressus sim viam. Distinguo inter leges *absolutas* & *hypotheticas*. *Hypotheticas* voco, quae certum aliquod institutum supponunt. Instituta ista vel *diuina* vel *humana* sunt. *Humana* vt dominium rerum, pretium rerum, & alia: *diuina*, vt arbor vetita in paradiso, matrimonium, sabbathum, sacramenta veteris & noui testamenti. Ad haec instituta, ad hominum quippe salutem comparata, obseruanda, iure naturali obligati sumus. Hinc leges hypothericae. Ita plana cuncta, & in aprico posita oprimeque inter se cohaerentia. Omnia etiam dubia facillime hac ratione solui poterunt, vti luculenter in sequentibus, demonstrabitur.

§. XII.

Multo minus necesse fuerit, speciatim *leges ceremoniales noui testamenti* admittere. * Namque sacramenta noui testamenti, aeque ac veteris, non sunt leges, sed instituta. Inter leges vero & instituta maximum intercedere discrimen, suo loco ostendetur pluribus. Obligatio autem, quae homines obstringit, vt hisce institutis recte vtantur,

vtantur, ex ipſo iure naturali eſt deriuanda, ex quo conſtat, obligatos eſſe homines ad ea omnia agenda, quibus felicitatem ſuam aeternam promouere queant.

* Et haec quibusdam noſtratium theologorum placuit ſententia, admittendas in nouo teſtamento eſſe leges quasdam ceremoniales, quae adeo etiam ſint poſitiuae, in iis ſcilicet, quae ad vſum ſacramentorum attinent. Ita IOSVA STEGMANNVS, cum quaeſtionem propoſuiſſet: *an praecepta quaedam ſpecialia a Chriſto promulgata ſint?* reſpondet: *de praeceptione ad ceremonias pertinente, qualis eſt coena, nullum eſt dubium*, in *Photinianismo diſputat. 19. quaeſt. 8.* Pari ratione theologi Wittebergenſes, in *refut. catechiſmi Racou.* inſtitutionem ſacrae coenae *praeceptum euangelicum* dici poſſe, monent. Quibus adſtipulatur D. IO. GVIL. BAIERVS, in *compend. theol. moral. part. 3. cap. 2. §. 12 p. 148. 17.* Verum, etſi admitti forte haec ſententia poſſit, non tamen neceſſe eſſe puto, vt Socinianis atque Arminianis, exemplo ſacramentorum noui teſtamenti probaturis, Chriſtum eſſe nouum legislatorem, hoc concedamus. Sacramenta namque non leges ſunt, ſed inſtituta diuina, quibus beneficium aliquod hominibus offertur. Inter leges autem, quae obſequium requirunt, & inter inſtituta, quae beneficium exhibent, maximum eſt diſcrimen. Num enim ille, qui alteri exhibet beneficium, ſtatim illi praeſcribit leges? ſed hoc ſuo loco ex inſtituto explicabitur. Neque tamen ideo in hominis poſitum eſt arbitrio, velit ne beneficium acceptare, an repudiare, velitne ſacramentis vti, an non? Namque ipſa lege naturali quilibet obligatus eſt, ad ea facienda & acceptanda, quibus ſalutem ſuam promouere poteſt, in quorum numero vel maxime ſunt ſacramenta. Obligatus etiam eſt eadem lege naturali, vt ſacramentis, iuxta inſtitutionem diuinam, nec aliter vtatur, quia ceteroquin vſus hiccè parum ei prodeſſet, nec finem, ad quem comparata ſunt, conſequi poſſent.

§. XIII.

Quae autem praeter haecce inſtituta ab aliis, pro legibus noui teſtamenti venditantur, pertinent citra controuerſiam ad leges naturales, ſeu vniuerſales, quae omnibus omnino hominibus, in veteri pariter ac nouo teſtamento, datae ſunt. Vnde fruſtra nonnulli, Chriſtum *nouum* fuiſſe *legislatorem*, fingunt: * cum nouas ille leges non tulerit, nec eum in finem comparuerit, vt leges nouas ferret, ſed vt redimeret homines a poteſtate diaboli, atque metu mortis. *Ebr. II, 14. 15.*

* Conſtat, non tantum Socinianos & Arminianos, ſed alios quoque in ea verſari ſententia, Chriſtum leges Moſaicas non expoſuiſſe modo, ſed nouas quoque eis adieciſſe, adeoque pro nouo eum habendum eſſe legislatore. ARMINII, SIMONIS EPISCOPII, aliorumque huc ſpectantia loca iam allegaui in *diſſertat. de religione naturali contra Petrum Chauuinum, cap. 7. §. 19.* HVGONEM GROTIVM hancce labem praeclaro operi de *iure belli & pacis* paſſim adſperſiſſe, notat B. CASPAR ZIEGLERVS, ad *prolegomen. Grotii p. 27.* Quae vero pro hacce ſententia adſtruenda adferri ſolent, ſolide iam profligata ſunt a noſtratibus, ſpeciatim ABRAHAMO CALOVIO, in *conſiderat. Arminianismi, cap. 13 §. 2. ſeqq.* IOSVA STEGMANNO, in *Photinianismo, diſput. 18. & 19. p. 289. ſeqq.* aliisque. Placuit nihilo ſecius eruditiſſimo Angliae theologo, GEORGIO BVLLO, eandem propugnare: qua in re tantum abeſt, vt ab eo diſſentiat, celeberrimus operum eius editor, IO. ERNESTVS GRABIVS, vt potius eam pluribus confirmare annitatur. Et BVLLVS quidem, cum

quaestionem mouisset, quaenam illa lex sit, cuius iudicio nobis christianis standum sit? ac respondisset, hanc esse legem Christi, regis nostri, idque ex *Iacob. V*, 12. probare annisus esset, haec porro subiicit: *Hoc ideo curiosius obseruandum, ne errorem irremus, quem Lutherus, & post eum nostratium theologorum plerique in disputationibus suis de iustificatione contra Pontificios, nimio contradicendi aestu abrepti, in ecclesias reformatas, maxime earum malo inuexerunt, scilicet euangelium, ex purispatis promissis constare; Christum dedisse mundo legem nullam; id tantum egisse, vt legem priui latam exponeret, ac a pessimis Scribarum ac Pharisaeorum commentis assereret, legis moralis vsum eum nunc esse vnicum, vt per ipsam homines ad fidem Christi adducantur, vel saltem, vt sit arbitraria viuendi regula, a Christo quidem nobis commendata, cui obtemperare ex gratitudine teneamur, nequaquam vero sub periculo animae, aut tanquam conditio noui foederis, ad salutem obseruatu necessaria, nobis imposita. Ex his principiis, incautius ab iis positis, atque a theologorum vulgo auide arreptis, per necessariam consequentiam deducta fluxerunt execrabilia antinomorum, libertinorum, fanatistarum, atque eiusdem farinae aliorum dogmata, de quibus fortasse boni illi viri ne per somnium quidem cogitarunt*, &c. Pessimo itaque huic errori vt obuiam earur, illud pro certo statuendum esse, putat, Christum in concione a *Matthaeo cap. V. VI. VII.* tradita, legem moralem non tantum exposuisse, sed etiam, vt legem suam posuisse, eiusque obseruationem gratia euangelica temperatam, ab omnibus christianis, tanquam conditionem foederis sui omnino necessariam, postulare. Idque clarissime liquere, censet, ex epilogo illius concionis, item ex verbis, quae *Matth. V*, 20. extant: *dico vobis, nisi abundauerit iustitia vestra &c.* Ita quidem BVLLVS, in *harmon. apostolica cap.* 2. §. 3. *p.* 28. Confirmaturus ista vir clarissimus IO. ERNESTVS GRABIVS, haec subiicit: *leges nouas Iesum Christum tulisse diuersas a legibus Mosaicis, non solum, instituta ab eo noui foederis sacramenta, sed & morale interdictum polygamiae, ac diuortii extra casum adulterii, manifestissime euincunt: nec non loca Pauli I. Cor. VII*, 12. *vbi*, *translato veteris testamenti sacerdotio, legis quoque translationem factam, expressis verbis docet, & 1 Cor IX*, 21. *vbi se respectu legis Mosaicae ἄνομον, attamen Christo ἔννομον esse profitetur. Quod vero legibus Christi poenae sint annexae, non modo allegata hoc §. verba seruatoris, Matth. V*, 20. *vt & 22. 26. 29. 30. demonstrant, sed & Ioan. III*, 5. *amen, amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu, non potest introire in regnum Dei: & Ioan. VI*, 3. *amen, amen dico vobis, nisi manducaueritis carnem filii hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis.* Digna haecce, quae ab vtroque in medium allata sunt, vt paullo accuratius a nobis expendantur. Et ad BVLLVM quidem quod attinet, primo obseruari velim, non tantum contra Pontificios, sed & contra Socinianos & Arminianos, hanc a nostratibus defendi sententiam, quod Christus nouas leges non tulerit. Idque cum ob causas grauissimas fiat, contradicendi saltem aestu abreptos, maiores nostros in hanc iuisse sententiam, dici nequit. Deinde, non sincere, saltem non accurate, mentem sententiamque eorum, contra quos disputat, proponit BVLLVS. Id quod, quantum ad reformatos attinet, illi iam ab aliis obiectum fuit, vt patet ex *examine censurae, seu responsione ad quasdam animadversiones, p.* 34. Cum vero ipse ita mentem suam explicet, vt per *nostrates theologos* etiam Lutheranos se intelligere innuat, & diserte originem erroris, quem vocat, a Luthero deriuet, nobis vitio verti nequit, si dicamus, nec nostratium, hoc est, Lutheranorum theologorum sententiam sincere satis virum doctum proposuisse. Ecquis enim est, qui tam crude dicat: *legis moralis vsum eum nunc esse vnicum, vt per ipsum homines ad fidem Christi adducantur*, item, *legem moralem esse arbitrariam quandam viuendi regulam, a Christo quidem commendatam, cui obtemperare ex gratitudine teneamur, nequaquam vero sub periculo animae.* Haec eo modo nemo nostratium docuit, aut si docuit, se nostrae ecclesiae minime tenere placita, indicauit. De vsu quidem legis moralis, quae nostra sit sententia, supra iam expositum in *prolegom. §. 8. seqq.* Et licet hominem regenitum a coactione & maledictione legis liberum pronuntiemus, non tamen liberum pronuntiamus ab obligatione, vt ibidem demonstrauimus. Obligatio autem legis cum spiritu spontaneo & filiali, & gratitudine, profecto optime consistere potest: nec ullo modo inde sequitur, legem moralem pro *regula quadam arbitraria* a nobis haberi. Nostra itaque cum non recte

propo-

propoſuerit principia, quilibet facile videt, quo iure antinomotum, libertinorum, & familiſtarum inde deriuet errores. Nec enim deteſtamur ſalrem eiusmodi errores, ſed nulla quoque fouemus principia, vnde iſti per legitimam conſequentiam deriuari queant. Iam probandum BVLLO erat, Chriſtum nouas leges tuliſſe, quod pseucis & admodum ieiune facit. Pro certo ſtatuendum eſſe, dicit, Chriſtum in concione, *Matth. V. VI. VII.* legem moralem non tantum expoſuiſſe, ſed nouas tuliſſe. At hoc probandum erat. Contrarium iampridem a noſtratibus euictum. Ego hoc vnicum addo: ſi Chriſtus nouas leges ibi tulit, ſequitur, eum, quem antiquis ſeu maioribus tribuit, verum & genuinum legum Moſaicarum fuiſſe ſenſum: e. g. praeceptum quintum tantum de externo homicidio eſſe intelligendum, & ſic porro. Quodſi enim hunc verum & genuinum legis Moſaicae ſenſum fuiſſe neges, ſequetur ſane, Chriſtum non tuliſſe nouas leges, ſed falſas ſaltem eius interpretationes reieciſſe. Iam vero, ſi concedas, verum hunc & genuinum fuiſſe legis Moſaicae ſenſum, quem antiquis ſeu maiotibus Chriſtus tribuit, ſequetur abſurdum maximum, ethnicos longe rectius leges diuinas intellexiſſe, quam Iudaeos, & quidem eos, qui iuxta mentem Moſis eas recte intelligebant. Non externos enim actus peccaminoſos, ſed internos lege diuina prohiberi; non tantum amicos, ſed etiam inimicos diligendos eſſe: ſapientioribus ex ipſis ethnicis fuit explorarum. Ad epilogum autem huius concionis nos ablegat BVLLVS, in quo Chriſtus, eum demum prudentis viri laudem promereti, dicit, qui non tantum haec verba audiuerit, ſed & fecerit. Nihil hic video, quod legislatorem demonſtret. Namque & doctoris eſt, cum legem explicuerit, adhortari ſuos, vt faciant ea, quae propoſita ſunt, cum ea audiuiſſe non ſufficiat. Ergone & Iacobus legislator fuit, dum ſuos adhortatus eſt, vt ποιηταὶ τοῦ λόγου & non tantum ἀκροαταὶ ſint? *Iacob. I*, 22. Sed prouocat porro BVLLVS ad verba Chriſti: *niſi abundauerit iuſtitia veſtra, plus quam illa ſcribarum, vos nequaquam ingreſſuros in regnum coelorum, Matth. V*, 20. In quibus tamen verbis nihil eorum continetur, quae ſibi fingit vir doctiſſimus. Meliorem vult ſeruatot eſſe diſcipulotum iuſtitiam, quam phariſaeorum: num quod nouas illis leges dedetit? Nullibi hoc extat: ſed quod phatiſaei veram iuſtitiae rationem, quam ſcire poterant, & debebant, ignorent. At *nouam*, inquit, *hanc iuſtitiam diſcipulis ſuis ſub periculo animae obſeruandam imponit.* Quaſi vero nec quilibet doctor auditoribus ſuis hoc dicere poſſit: niſi legem, cuius verum & genuinum ſenſum vobis expoſui, obſeruaueritis, aeternam poenam non effugietis. Intellexit haud dubie vir doctiſſimus, IO. ERNESTVS GRABIVS, rationes BVLLI nimis infirmas eſſe, hinc alias in medium adferre voluit. Primo prouocat ad ſacramenta noui federis. At, quid hac de re cenſendum, iam §. *praeced.* demonſtrauimus. Prouocat deinde ad morale inrerdictum polygamiae, & diuortii extra caſum adulterii. Quod forte non facturus fuiſſet, ſi meminiſſet, ſeruatorem ex ipſa primaeua coniugii inſtitutione prohibitionis huius cauſſam deriuaſſe, *Matth. XIX*, 4. Quae ergo iam in ipſo paradiſo inſtituta, adeoque aut praecepta aut prohibita ſunt, ea Chriſtus demum, ceu nouus legislator, praecepiſſe aut prohibuiſſe cenſendus non eſt. Patebit id luculentiſſime ex iis, quae infra ſuo loco dicentur. At Paulus tamen, inquit, *Ebr. VII*, 12. expreſſis verbis docet: *translato veteris teſtamenti ſacerdotio, legis quoque translationem factam.* Quaſi de lege proprie & ſtricte ſic dicta, ibi apoſtolo ſermo eſſet. Supra iam obſeruauimus, legis vocem latisſime quandoque in ſcriptura ſacra ſumi, vt etiam generatim doctrinam quandam ſignificet. Et hic quoque apoſtoli hoc loco ſenſus eſt, translato veteris teſtamenti ſacerdotio, legem quoque translatam eſſe, hoc eſt, mutato ſacerdotio, mutatam quoque eſſe formam doctrinae. Eadem ratione & apoſtolus 1 *Cor. IX*, 21. reſpectu legis Moſaicae ſe ἄνομον, attamen Chriſto ἔννομον ſe eſſe, profitetur, quod ſcilicet ſecundum ea, quae a Chriſto edoctus eſt, viram ſuam inſtituat, non per legis obſeruantiam, ſed per fidem in Chriſtum ſalutem quaerens, legem interim ſeruare ſtudens, non ex coactione, ſed libere, & ſpiritu filiali, interim ſincere, pro viribus per gratiam Chriſti ſibi conceſſis. Haec eſt doctrina, haec eſt diſciplina Chriſti, magiſtri & doctotis optimi, ex qua, leges peculiares eum tuliſſe, minime colligere licet. Reliqua, quae idem adſert, vix digna ſunt, vt ad ea reſpondeatur. Legibus ſcilicet Chriſti poenas annexas, non modo ex loco a BVLLO allegato *Matth. V*, 20. 22. *ſeqq.* patere putat, ſed & ex *Ioan. III*, 5. *VI*, 51.

Sed quod ad primum locum, quem & BVLLVS produxit, supra responsum est, id ad reliqua etiam responderi potest. Legislatoris equidem est, legibus subiungere poenas, quae maneant eos, qui leges sunt transgressuri. Sed doctoris etiam est, indicare auditoribus suis, quod istae poenae illos maneant, si leges praescriptas non obseruauerint, aut media salutis acceptare nolint. Hoc ergo si faciat doctor, vt suo rite fungatur munere, non statim euadet legislator, multo minus ea, quae profert, pro legibus ab ipso latis sunt habenda. Vnde quam infirma sint, quae vir doctissimus pro sua tententia instruenda in medium attulit, satis patet.

§. XIV.

Porro & illi falluntur turpiter, qui praeter leges diuinas naturales, *consilia* quaedam, illis data, contendunt, qui ad maiorem perfectionis gradum adspirant. * Praeterquam enim, quod varios, grauissimosque haec sententia inuoluat errores, aut supponat, homines e. g. legum diuinarum obseruatione aliquid posse promereri, posse legi diuinae a quibusdam mediocri diligentia satisfieri, quae tamen sufficiat ad promerendam vitam aeternam, posse hominem plus praestare, quam leges diuinae exigant, nullo praeterea nititur fundamento. Quaecunque enim illi pro consiliis venditant, reuera sunt leges diuinae, eaeque naturales ac vniuersales, quae omnes omnino homines, speciatim regenitos obligant, quod ex ipsa inductione facile comprobari potest.

* Pontificiorum haec est sententia, quam & calculo suo subinde adprobat HVGO GROTIVS, notatus ideo CASPARI ZIEGLERO, ad *lib. 1. de iure belli & pacis, cap. 2. p. 98. 99.* De numero equidem istorum consiliorum euangelicorum ipsimet Pontificii inter se non conueniunt. Solent tamen vulgo duodecim adferri, de paupertate scilicet voluntaria, *Matth. XIX, 21.* de abnegatione sui, *Matth. XVI, 24.* per quam obedientiam monasticam intelligunt de castitate, *Matth. XIX, 12.* de vindictae intermissione *Matth. V, 39.* de iniuriarum patientia, *Luc. VI, 29.* de eleemosyna, *Luc. VI, 30.* de iurisiurandi intermissione, *Matth. V, 34.* de euitanda occasione peccandi, *Matth. XVIII, 9.* de intentione in bonis operibus recte formanda, *Matth. VI, 1.* de factorum cum doctrina conuenientia, *Matth. XXIII, 3.* de victus sollicitudine ex animo eiicienda, *Matth VI, 31.* & denique de correptione fraterna, *Matth. XVIII, 15.* Quae ad tria, ceu praecipua, & substantialia, perfectionis consilia reuocantur ab aliis, de paupertate, castitate, & obedientia, vnde fundamentum status monastici. Praeterquam vero, quod haec sententia de consiliis euangelicis, plures grauissimosque errores ex men e Pontificiorum aut supponat, aut secum coniunctos habeat, & omni quoque destituatur fundamento, quod tam indicatum, & prolixius etiam demonstratur a MARTINO CHEMNITIO, in *locis theologicis, de discrimine praeceptorum & consiliorum, p. m. 102. sqq.* luculenter ostendi potest, haec si recte capiantur, in legibus diuinis contineri, & ab omnibus, qui nomen christianorum tueri volunt, exigi. Prout vero nonnulla a Pontificis capiuntur, a nemine mortalium, nec per modum legis, nec per modum consilii, exiguntur. Documento esse possunt tria illa consilia, quae vocant, praecipua & substantialia, de paupertate, castitate, & obedientia. Ad solarium enim bonorum temporalium vsum, vitandamque auaritiam, ad castitatem etiam in matrimonio seruandam, ad obedientiam quibusuis superioribus praestandam, lex diuina generatim omnes omnino homines obligat. Ad coelibatum vero & vitam monasticam, vti leges diuinae neminem obligant, ita nec consilia praesto sunt, quae eiusmodi vitae genus suadeant. Interim ratio ipsa docet, externa quaeuis, quae impedimentum christianismo adferunt, quantum fieri potest, remouenda

remouenda esse obstacula, idque vtile esse atque salutare. Quorsum spectant consilia Pauli apostoli, 1 *Cor. VII.* quae insuper erant particularia, & huc adeo non spectant. Reliqua, quae antea attulimus, non sunt consilia, sed leges diuinae, omnes omnino homines obligantes. Eadem lex, quae requirit, vt Deum supra omnia amem, requirit etiam, vt meipsum abnegem. Seipsum enim qui non abnegat, Deum supra omnia amare nequit. Eadem lex, quae amate proximum, sicut nos ipsos, iubet, vindictae cupiditatem hoc ipso prohibet, iniuriarum contra patientiam, & amoris per eleemosynas demonstrationem, iniungit. Et ita in reliquis res se habet. Mirum vero, qua ratione ad certos tantum homines, qui ad sublimiorem perfectionis gradum adspirare sibi videntur, hoc referre potuerint, quae tamen ad omnes christianos pertinent, adeo, vt hoc nomine dignus non sit, qui non hisce officiis pro viribus satisfacere studeat, nisi forte in eam quis ingrediatur sententiam, christianismum eiusmodi esse statum, qui non promiscue omnibus, sed certo tantum hominum generi conueniat. Et fuisse sane nonnullos eiusmodi de christianismo cogitationes, discere licet ex PETRI BAELII *continuation des pensées diuerses, tom.* 2. §. 125. *p.* 602. 603. Scilicet, vt philosophi olim certum spectabantur vitae genus, quod non conueniebat omnibus, nec ab omnibus requirebant, sed ab iis, qui in illorum se dabant disciplinam: & quemadmodum certorum ordinum apud Pontificios conditores, Benedictus, Dominicus, Franciscus, regulas certas, vitae genus, non omnibus sane hominibus, sed iis, qui in istos ordines se daturi essent, praescripserunt: eadem ratione christianismum comparatum esse censent, qui non omnibus conueniat, sed nobilioribus saltem animis, qui spretis caducis, aeterna & coelestia contectari, & illis reliqua omnia postponere non dubitent. Verum rectissime hanc sententiam reiicit BAELIVS. Constat enim per doctrinam euangelii, omnes omnino homines, sine statu, sexu, ac aetatis discrimine ad regnum coelorum vocari. Agitur hic praeterea non de re quapiam, quam eligere aut respuere in cuiusuis positum sit arbitrio, sed de salute aeterna, quam si quis non consecutus fuerit, illi aeterni & nunquam finiendi subeundi erunt cruciatus. Expendi iterum & reliqua merentur, quae idem auctor hac de re habet.

§. XV.

Praeter leges diuinas vniuersales, dantur etiam *particulares*, quas Deus genti ebraeae dedit: * quarum aliae cum circa cultum Numinis versentur, aliae circa negotia ciuilia, hinc in *ceremoniales & forenses*, dispesci solent. Cum vero finis istarum legum particularium cesset, cessant & ipsae, neminemque hodie amplius obligant. Interim vsu suo non destituuntur, speciatim ostendunt, quae in iis praecipiuntur, aut permittuntur, non repugnare iuri naturali.

* Leges Mosaicas, quas ceremoniales & forenses dicimus, solis Iudaeis datas, ex fine & scopo illarum satis liquet: idque ex instituto probat HVGO GROTIVS, *lib.* 1. *de iure belli & pacis, cap.* 1. §. 16. De forensibus, qua talibus, in specie, non christianis, sed solis Iudaeis, eas latas esse, multis rationibus euincit IOAN. ALTHVSIVS, in *politica cap.* 12. §. 10. Sed cum istarum quoque legum finis hodie cesset, ipsam quoque cessare obligationem, necesse est. Finis legum ceremonialium fuit, repraesentare & praefigurare Christum. Postquam ergo Christus venit, finis hicce non amplius locum habet. Vmbrae fuerunt, teste apostolo, quae superueniente corpore Christo, euanuerunt, *Coloss. II*, 14. 17. add. *Dan. IX*, 27. *Matth. XI*, 13. Finis autem legum forensium fuit conseruatio reipublicae Iudaicae. Haec itaque iampridem destructa, & euersa, harum quoque legum, non potuit non exspirare finis. Eo magis igitur errant, qui hasce leges hodie adhuc obligandi vim habere sibi persuadent, ea tamen potissimum ratione inducti, ac si non solis Iudaeis datae sint. Qua in re falluntur, vt antea dictum. add. GVILIELMVS ZEPPERVS, *explanat. leg. Mosaic. lib.* 1. *cap.* 2. *p.* 24. Etsi vero & finis obligatio harum legum cesset, inde

inde tamen non sequitur, ac si nullum amplius habeant vsum. In vtrisque enim summam Numinis cognoscere admirari sapientiam licet; speciatim in ceremonialibus, Christum seruatorem, cum suis officiis & beneficiis cognoscere iuuat, vt inde intelligamus, per eandem, qua olim Israelitae, & nos saluari fidem. Sapientissime etiam in vmbris istis atque figuris maxima mysteria adumbrata deprehendemus. Illi enim, qui praecunte IOAN. MARSHAMO, in *canone chronico* &c. & IO. SPENCERO, de *legibus Ebraeor rituali-bus & earum caussis*, ad causas naturales & politicas cuncta referunt, audiendi non sunt, vt alibi ex instituto ostenditur. Forensium legum, Iudaeis olim datarum, triplicem hodie vsum esse, docet HVGO GROTIVS; primo namque, ostendi iis, quae legibus istis praecepta sunt, non esse contra ius naturae; licere nunc magistratibus christianis eius sensus leges ferre, quales sunt leges per Mosen datae; denique, quidquid ad eas virtutes pertinens, quas Christus a suis discipulis exigit, lege Mosis praeceptum est, id nunc etiam, si non & amplius a christianis praestandum, *lib. 1. de iure belli & pacis, cap. 1. §. 17.* Sed ex hisce primum vlum simpliciter locum inuenire, docet CHRISTIANVS THOMASIVS, *iurisprud. diuinae, lib. 1. cap. 2. §. 129. seqq.* Et sane admitti non possunt, quae GROTIVS subinnuit, ac si Christus a discipulis suis quaedam exegerit, quae a reliquis christianis non requiruntur, item ac si a christianis amplius quid requiratur, quam a fidelibus veteris testamenti requisitum fuit. Vt autem leges istas forenses eo rectius cognoscamus, operae pretium fuerit, consulere auctores, qui ius Ebraeorum commentationibus suis illustrarunt, aut inter leges Ebraeorum aliarumque gentium, speciatim Romanarum, comparationem quandam instituerunt, de quibus dictum in *prolegom. ad §. 15.*

§. XVI.

Ad *humanas* leges quod attinet, cum itidem quaeri soleat, an & quousque pro norma habendae sint, ad quam regeniti actiones suas componere teneantur, obseruandum, quod iterum vel *ecclesiasticae* sint, vel *ciuiles*, quemadmodum illae rursus in *vniuersales*, quorsum pertinent canones conciliorum oecumenicorum, & *particulares*, dispesci solent.

§. XVII.

Ecclesiasticarum nimirum *legum* nomine & canones conciliorum, & decreta pontificum, aliorumque episcoporum, principum denique constitutiones circa res ecclesiasticas, ritus scilicet, ceremoniasque sacras, & alia externa, veniunt. Canones conciliorum, neutiquam sunt leges,* sed saltem aut scripturae explicationes, aut iudicia doctorum de eo, quod ecclesiae vtile ac salutare est, adeoque & per se, nisi in quantum sunt conclusiones rite ex scriptura deductae, aut principum accesserit auctoritas, nullam habent vim obligandi. Interim ob generalem legis diuinae obligationem, qua quisque facere tenetur, quod ad concordiam ecclesiae, eiusque statum conseruandum pertinet, quilibet regenitus, quamdiu eiusmodi canones in vsu, nec dum abrogati sunt, iis merito in tantum se subiicit, in quantum in conscientia persuasus est, eos verbo diuino non repugnare, & reuera ecclesiae vtiles esse ac salutares. Pro legibus autem stricte sic dictis canones eiusmodi haberi non

non posse, patet, quod patres concilii cuiusdam, doctores sint, non imperantes, ipsaque ecclesia indolem status ciuilis minime habeat, vt leges ferre queat. *Ioh. XVIII, 37.*

* Inter leges ecclesiasticas primo loco referri solent canones conciliorum, praecipue isti, qui in *codice canonum ecclesiae vniuersae*, continentur. Namque particulares in conciliis nationalibus, aut prouincialibus, in vsum huius aut illius ecclesiae conditi, nobis nunc in censum non veniunt, etsi, quae horum sit vis obligandi, ex illis, quae de vniuersalibus canonibus dicuntur, facile aestimari queat. Cum ergo in primitiua ttium primorum seculorum ecclesia varia in oriente congregata fuissent concilia, quibus anno CCC XVIII. Nicaenum, quod primum inter oecumenica fuit, accessit, fuerunt, qui canones in hisce conciliis conditos in vnum corpus colligerent. Sane ante concilium Chalcedonense, anno CCCLI. habitum, canonum quandam extitisse collectionem, BARONIVS, IVSTELLVS, ANTONIVS AVGVSTINVS, aliique ex eo colligunt, quod in eo concilio recitati sint quattor canones concilii Antiocheni, vtra centum annos antiquioris, suppresso tamen nomine concilii, & longe alio ordine, quam in isto concilio conspiciuntur. Immo verosimile nonnullis videtur, initium colligendi canones statim post concilium Nicaenum factum, ita vt Nicaenis canonibus adiungerentur canones praecedentium conciliorum, qui itidem ad disciplinam ecclesiasticam spectabant. HENRICVS equidem IVSTELLVS, CHRISTOPHORI filius, qui patris *bibliothecam iuris pontificii veterem* cum GVILIELMO VOELLO Parisiis edidit, in *praefatione*, bibliothecae isti praemissa, contendit, post concilium Constantinopolitanum, anno CCCLXXXI. congregatum, primam canonum collectionem factam per STEPHANVM, Ephesinum epiſcopum. At fallitur, cum STEPHANVS ille, priotibus canonibus iam in vnum collectis, tantum canones concilii Constantinopolitani primi adiecerit, & nouae huic collectioni nomen suum praefixerit, quod luculenter ostendit GERHARDVS A MASTRICHT, in *historia iuris eccles. p.* 34. 35. Prima itaque collectio statim post concilium Nicaenum facta, videtur canones tantum continuisse CXXVIII. viginti nempe Nicaenos, viginti quinque Ancyranos, quatuordecim Neocaesarienses, quinquaginta nouem Laodicenos, & viginti Gangrenses. Hicce vero numerus ad tempora concilii Chalcedonensis, a quo codex iste, aeque ac Iustiniano imperatore confirmatus est, creuit ad CCVII. accedentibus Antiochenis viginti quinque, Constantinopolitanis septem, Ephesinis octo, & Chalcedonensibus viginti nouem. Et hic est codex ille canonum ecclesiae vniuersae, quem post alios accuratissime edidit CHRISTOPHORVS IVSTELLVS, quam editionem Helmstadii anno MDCLXIII, recudi curauit GERHARDVS THEODORVS MEIERVS, Helmstadiensis quondam theologus clarissimus. Vt vero magna olim istorum canonum in ecclesia fuit auctoritas, ita vim legum tamen non obtinuerunt, donec per IVSTINIANI imperatoris edictum eam consequerentur. Extat illud *nouella constitutione* CXXXI. & ita se habet: *sancimus, vicem legum obtinere sanctas ecclesiasticas regulas, quae a sanctis quatuor conciliis expositae sunt, aut firmatae, hoc est, in Nicaena trecentorum decem & octo patrum, & in Ephesina prima, in qua Nestorius est damnatus, & in Chalcedonia, in qua Eutyches cum Nestorio anathematizatus est. Praedictarum enim quatuor synodorum dogmata, sicut sanctas scripturas accipimus, & regulas sicut leges obseruamus.* Hic videtur equidem imperator, omnes canones in conciliis istis conditos, aut confirmatos, pro legibus habere: sed improprie valde eum locutum, nemo harum rerum vel mediocriter peritus dubitauerit. Quemadmodum enim conciliis non competit summum imperium, ad facultas legislatoria: ita & canones, quos condunt, neutiquam pro legibus stricte sic dictis habendi, donec summis imperantibus hanc auctoritatem acceperint. Recte hoc obseruat GERHARDVS THEODORVS MEIERVS, in *historica relat. de collectionibus canonum*, §. 12. Cum enim docuisset, codicem canonum vim legum publicarum per IVSTINIANI demum imperatoris edictum accepisse, addit: *est inter canones & leges multum discriminis. Etenim ecclesiae instituta vim canonis a synodo, vim vero legis a summa potestate accipiunt. Multos namque obseruare licet canones, qui non sunt leges, quod summae potestatis auctoritate destituantur,*

ſed vel vim conſilii habent, vel obligant per modum pacti. Contra ſunt leges eccleſiaſticae, quae canonum nomine accurate loquendo minime veniunt: ſcilicet omnes illae, quae non ex ſententia ſynodi, ſed extra illam a ſola maieſtate ſunt praeſcriptae, in quibus non ἐπικύρωσις confirmatio, ſed σημείωμα συνοδικὸν, ſignificatio ſynodalis, modo locum habebat. Quando ſynodus leges eccleſiaſticas, a maieſtate extra ſynodum conditas, iubebat patres, metropolitas quidem ſuis prouinciis, epiſcopos ſuis parochiis intimare & proponere, actus ille σημείωμα συνοδικὸν dicebatur. Igitur inſtituta eccleſiae a confirmatione ſynodi auctoritatem canonicam ſeu in eſſe canonis, a ratihabitione principis (quam ἱερὰν πρόσταξιν ſacram iuſſionem, veterum canones, poſteriores ἐπικυρωτικὸν πρόσταγμα vocant) auctoritatem ciuilem imperatoriam, ſeu legalem obtinere, ſeu in eſſe legis conſtitui dicuntur. Hinc ergò patet, quo loco canones eccleſiae veteris hodie ſint habendi. Ciuilis illa, quam per Iuſtinianum adepti ſint, obligatio ceſſat, cum ea ad nos non perueniat, niſi ab iis, quorum imperio ſubiecti ſumus, recipiatur. Per ſe vim legum non habent: & quae veteres ad eos obſeruandos inducere poterant, hodie non amplius locum inueniunt. Hinc vero, & quid de aliis conciliorum canonibus cenſendum ſit, liquido conſtat. Sed de veteris eccleſiae canonibus, eorumque collectionibus, praeter auctores iam laudatos, conferri meretur B. CASPARVS ZIEGLERVS, *diſſertat. de orig. & increm. iur. can.* quam IO. PAVLI LANCELLOTTI, *inſtitut. iur. canon.* praemiſit, §. 7. *ſeqq.* & IO. STRAVCHIVS, *amoenitat. iur. canon. ſemeſtr.* 1. *eclog.* 6. *cap.* 1. *pag.* 105. 106. De canonibus & conſtitutionibus, quas vocant, apoſtolorum, quibus nonnulli principem inter canones veteres tribuunt locum, non neceſſe eſt, vt quidquam dicamus, cum hodie nemo dubitet, perperam eas apoſtolis tribui. Praeter innumeros, qui hac de re egerunt, conf. ANDREAS RIVETVS, in *critico ſacro lib.* 1. *cap.* 1. *p.* 99. *ſeqq.* ROBERTVS COCVS, in *cenſura quorundam ſcriptorum &c. p.* 4 *ſeqq.* THOMAS ITTIGIVS, de *pſeud-epigraphis Chriſti, Mariae & apoſtolorum, cap.* 11. & 12.

§. XVIII.

Romanum vero pontificem, perperam ſibi imperium aliquod in orbem chriſtianum vindicare, conſtat inter omnes. Vnde, quo loco & leges eius ac conſtitutiones habendae ſint, patet. * Idem de reliquis epiſcopis cenſendum. Epiſcoporum eſt, docere, non imperare *1 Petr. V, 3.* Monere itaque poſſunt, arguere, cohortari, non autem ferre leges.

* Romanos pontifices, cum reliquis ſummi imperii partibus, etiam facultatem legislatoriam in eccleſiam chriſtianam ſibi vindicare auſos, conſtat. Commode autem illis accidit, vt DIONYSIVS EXIGVVS, qui ſub Theodorico rege, eiusque ſucceſſoribus claruit, in noua, quam latino ſermone edidit, canonum collectione, decretales quoque epiſtolas Siricii, Innocentii, Zoſimi, Bonifacii, Coeleſtini, Leonis primi, Gelaſii & Anaſtaſii adiceret. Duas namque ita iuris canonici, quod ad canonem iſtis collectionibus originem ducit, conſtituiſſe partes videtur, vnam, qua decreta conciliorum, alteram, qua decretales epiſtolae pontificum continerentur. Cum vero haec decretalium collectio a Siricio demum incipiat, merito inde colligunt viri docti, eum decretales his antiquiores non reperiſſe, adeoque eas, quae deinceps ſub antiquiorum pontificum nomine prodierunt, fictas eſſe atque ſuppoſititias. Hoc interim ad pontifices inde redundabat commodum, vt hac ratione decreta illorum in numerum legum eccleſiae vniuerſalium reciperentur, immo vt tandem, quae ſecutae ſunt, canonum & decretorum collectiones ab ipſis pontificibus omnem cenſerentur accipere auctoritatem, vnde iuris pontificii proprie & ſtricte ſic dicti, origo. Mirum itaque non eſt, quod DIONYSII haecce canonum atque decretorum collectio maximo in eccleſiis occidentalibus recepta ſit adplauſu, praeſertim

ab

ab ecclesia Romana, vti patet ex CASSIODORO, *diuinarum lect. cap. 2*. Immo absolute *corpus canonum* dici meruit, *cap. 1. dist. 19.* eoque nomine laudari a posterioribus solet. Data quoque Caroli M. fuit ab Adriano pontifice, ad ordinandas occidentis ecclesias. vid. SIRMONDVS, *tom. 2. concil. Gallic. p. 117.* & GERHARDVS A MASTRICHT, *hist. iuris eccles. §. 78. p. 52. seqq* Non minus vero grata fuit Romanae sedi, quam ei deinceps praestirit operam impostor quidam nequissimus, sub ISIDORI nomine latitans, qui seculo nono nouam canonum & decretorum ecclesiasticorum collectionem orbi obtrusit, figmentis quamplurimis repletam, quippe in qua inter alia commentitiae epistolae decretales pontificum Romanorum, primi & secundi seculi, Clementis I. Anacleti, Euaristi, Alexandri, Sixti, Telesphori, Higini, Pii, Anicieti, Soteris, Eleutheri, & Victoris, primum comparuere, quine praeterea omnia, quae potuit, corrasit, & commentus est, quae stabiliendae Romanorum pontificum auctoritati inseruire videbantur. Ambabus hancce pseudo-Isidori collectionem & fictitias epistolas decretales, quod aiunt, manibus arripuit Nicolaus I. pontifex, qui eo tempore Romanae sedi praefuit, & eas adprobauit, auctor quoque aliis, speciatim Gallis, fuit, vt idem facerent, quanquam his non deesset, quod exciperent: qua de re legi merentur, quae ipse refert GRATIANVS, *c. 2. dist. 19* Et impetrauit sane Romana sedes, vt caligine mentibus mortalium offusa, auctoritatem per aliquot secula fictae istae epistolae decretales obtinerent, donec fraus omnis ac impostura aperte deregeretur, vt hodie nec inter Romanenses fere sit, qui genuinas hasce epistolas decretales esse, contendere audeat, nisi simul, ab eruditissimis ecclesiae suae propugnatoribus se dissentire, profiteri velit. Vtilem hac in re ecclesiae operam nauauit DAVID BLONDELLVS, in *Pseudo-Isidoro*, vbi & TVRRIANI, Iesuitae, rationes, quas in contrarium attulit, solide profligauit. add. ANDREAS RIVETVS, in *critico sacro lib. 1. cap. 8.* ROBERTVS COCVS, in *censura scriptorum quorundam, &c. pag. 39. seqq.* Ceterum, quae initio fuere consilia a Romanis pontificibus, quorum semper in occidente magna fuit auctoritas, suppeditata, successu temporis enasere leges: idque ea praecipue, qua dictum, occasione. Hinc vero seculo nono sequentibusue, quo magis aucta fuit Romanorum pontificum per varias artes potestas, eo studiosius etiam, quae deinceps prodierunt, canonum & decretorum, quibus & patrum tandem accesserunt sententiae, collectiones, ad firmandum ac amplificandum hocce imperium fuere comparatae, donec tandem seculo duodecimo GRATIANVS, colophonem velut operi imponeret, compilatione ista iuris canonici, quae maximam Romana ecclesia obtinuit auctoritatem, quaeue pro fulcro quodam papatus a prudentioribus merito fuit habita. Ne quid vero iuri huic pontificio deesset, neue vlla in re imperatore inferior censeretur Romanus antistes, ipsa quoque iuris huius structura ad imitationem iuris ciuilis processit, partibusque constat haud dissimilibus. Decretum enim se habet, vt in corpore iuris ciuilis, digesta decretales, vt codex quoad compilationem Gregorii; sextus & Clementinae, vt nouellae Iustiniani; extrauagantes vt consuetudines feudales: & ne quid deesset, iussu *Pauli IV.* pontificis, etiam institutiones iuris canonici conscriptae sunt. Obseruauit hoc CASPAR ZIEGLERVS, *dissertat. de origine & incremento. iur. can. §. 59.* Ceterum licet nonnulla in iure canonico occurrant, quorum cognitio vtilitatem quandam afferre queat, ipsum tamen ius canonicum nullam habet vim obligandi. Quemadmodum enim Romani pontificis merito respuimus imperium, ita & facultatem leges praescribendi eidem non concedimus. Eo minus autem pontificiae nos obligant leges, postquam & principes sacrusque protestantes eius se subduxerunt imperio, & ius circa sacra, quod illis iure diuino competebat, postliminio iterum sibi vindicarunt. Recte vero etiam B. MARTINVS LVTHERVS, non tantum ius illud canonicum solemniter combussit, sed abrogandum prorsus censuit, ob impia & superstitiosa, quae in eo continentur, indignantibus licet & renitentibus iureconsultis, etiam Wittebergensibus, quibuscum hac super re non bene illi conuenit. conf VITVS LVDOVICVS SECKENDORFIVS, in *hist. Lutheranismi lib. 3. §. 126. p. 581.* Sed cum deinceps optima occasio, iure circa sacra protestantium principibus testimonio, se obtulisset, penitus hoc ius abrogandi, mirantur merito nonnulli, cur hoc factum non sit. vid. HVLDERICVS EVBENIVS, de *origine, progressu, vsu & auctoritate iuris canonici*

interris proteſtantium, §. 17. Scilicet iureconſultorum intererat, ne prorſus euileſceret, & ſi non ex auctoritate pontificis, attamen ex conſuetudine & vſu recipientium, vim quandam obtineret. Talia enim commodis propriis obtendebantur, etſi nullius plane ſint momenti. Merito ergo displicent cordatioribus, ipſi etiam ZIEGLERO, qui ingenue, *iuris canonici vix eſſe tantam vtilitatem*, pronuntiat, *vt tam prolixum & taedioſum ſtudium mereatur*, *de orig. & increm. iuris canon.* §. 66. etſi in ſequentibus nonnulla pro communi ſententia, vtcunque pallianda, in medium adferat. add. IOAN. HIMMELI, theologi quondam Ienenſis, tractatus, de *canonicatu*, *iure canonico*, & *theologia ſcholaſtica*, &c.

§. XIX.

Principes rerumque domini cum poteſtatem etiam circa ſacra, quod ad externa attinet, habeant, leges etiam circa ea ferre poſſunt, quae adeo ab obiecto, *eccleſiaſticae* dicuntur. Hoc faciunt, quatenus principes ſunt, ſeu ſummum imperium, vel ſuperioritatem territorialem habent. * Qui autem ex neſcio quo iure epiſcopali hanc poteſtatem deriuant, notionem epiſcoporum, quam ſcriptura tradit, ab ea, quam pontificiorum dominandi libido in eccleſiam inuexit, non ſatis diſcernunt. Interim ſubditorum eſt, vt aliis, ita hiſce principum conſtitutionibus, ſi nihil, quod verbo diuino repugnet, contineant, parere. Idem dicendum, ſi principes aut ſummi imperantes canones eccleſiaſticos confirment.*

* Cum ſummis imperantibus ſuprema poteſtas circa ſacra, ſeu facultas quoad externa ea dirigendi, & vt cuncta ad ſubditorum ſalutem & reipublicae tranquillitatem peragantur, conſtituendi, competat, ſequitur, quod poteſtate etiam gaudeant, condendi leges eccleſiaſticas. Atque hoc tum ſcriptura ſacra, ipſaque ratio dictitat, tum exempla imperatorum veterum, qui leges circa res eccleſiaſticas dederunt, demonſtrant. Dicetur autem hac de re ex inſtituto infra, *cap. 3. ſect. 7.* §. 24

§. XX.

De *legibus ciuilibus* ſtricte ſic dictis nullum eſt dubium, quin per eas ſi iuſtae ſint, & nihil, quod verbo diuino repugnet, contineant, chriſtiani obligentur. * Subiecti enim ſunt imperio ciuili. *Rom. XIII, 5. Ebr. XIII, 17. 1 Petr. II, 13. 14.* Habent itaque leges ciuiles apud regenitos rationem normae, ſed *humanae*, vel vt alii, *ſecundariae*. Interim ciuilium legum ad nos non ſpectat conſideratio, qui *diuinam*, eamque *uniuerſalem*, non *humanam* tradimus iurisprudentiam.

* Legum ciuilium nomine non eas tantum intelligimus, quas ipſi tulere ſummi imperantes, ſed quas etiam, aliunde velut adſumptas, adprobarunt, & vim legum habere voluerunt, modo quod voluerint, conſtet. Etſi enim alienae leges nos non obligent, quod ſi tamen publica auctoritate in noſtram rempublicam introducantur, tum ex voluntate & decreto illorum, quibus parere tenemur, vim obligandi accipiunt. Vnde, quid de legibus Romanis, quarum apud nos quoque magna hactenus fuit auctoritas, cenſendum ſit, liquet.

Etſi

Etsi enim ab illis profectae sint, qui nullam in nos habuere potestatem, quamdiu tamen summi imperantes volunt, vt obseruentur, nostri quoque est officii, in iis, quae diuinis legibus non repugnant, illis obsequi. Quae vero Romani iuris fuerint fata, postquam primo ex legibus populi Romani variis, iureconsultorum responsis, imperatorum constitutionibus, in tantam molem excreuerat, VT IVSTINIANVS imperator illud opera TRIBONIANI in compendium redigere consultum duxerit, vnde noua veluti forma in pandectis, codice, institutionibus & nouellis constitutionibus comparuit: quo pacto ius illud Iustinianeum in oriente quidem post libros βασιλικῶν, a BASILIO imperatore editos, in occidente autem per ipsam imperii ruinam obscuratum, hinc in Italia ab IRNERIO aliisque resuscitatum, inde in alias Europae partes, & seculo quidem decimo quinto in Germaniam traductum: quo pacto idem philosophorum supra barbariem scholasticam, non sapientium, subtiliratibus implicatum, seculo autem decimo sexto criticorum opera restitutum quodammodo & illustratum, seculo autem decimo septimo Germanorum maxime iureconsultorum studio & opera ad praxin accommodatum sit, prolixius exponunt ARTHVRVS DVCK, de *vsu & auctoritate iuris ciuilis Romanorum*; GEORGIVS SCHVBARTVS in *exercitationibus academicis de fatis iurisprudentiae Romanae*; IANVS VINCENTIVS GRAVINA, iureconsultus & anteceſſor Romanus, vir clarissimus, in *originibus iuris ciuilis*; HERMANNVS CONRINGIVS, de *origine iuris Germanici*, aliique. De vsu etiam & praestantia legum Romanarum disputatum fuit inter eruditos, aliis quidem, summis eas in coelum laudibus euehentibus, aliis naeuos & defectus illarum agnoscentibus, & ingenue indicantibus. Laudes & encomia Romani iuris in compendio exhibet ARTHVRVS DVCK, de *vsu & auctoritate iuris ciuilis Roman. lib.* 1. *cap.* 2. *p.* 23. egitque praeter alios hoc ex instituto IACOBVS MAESTERTIVS, in libro de *iustitia legum Romanarum*, cui tamen CYPRIANVS REGNERVS, alium, de *iniustitia legum Romanarum* opposuit. Defendit tamen ius Romanum quoque VLRICVS HVBERVS, contra AMESIVM, ANTONIVM FABRVM, ANTONIVM MATTHAEVM, IOAN. IACOBVM WISSENBACHIVM aliosque, in *Eunomia*, seu *censura censurae iuris Iustinianaei*, opere posthumo, a filio eius, ZACHARIA HVBERO, Franecquerae anno MDCCIV. edito. At praeter eos, quos oppugnat HVBERVS, alii etiam fuere, qui non adeo praeclare de hocce iure sentirent, speciatim de eius collectore, TRIBONIANO, quos inter FRANCISCVS quoque HOTTOMANNVS eminet, in *anti-Tribonian*, siue dissertatione de *studio legum*, anno MDLXVII. scripta, sed anno MDCIII. edita, & aliquoties deinceps recusa. Taceo, quae CHRISTIANVS THOMASIVS, iureconsultus nostri seculi celeberrimus, passim de naeuis & defectibus iuris Romani monuit. Id profecto negari nequit, varia ex huius iuris vsu apud nos orta esse incommoda, quibus inter alia iustitiae administratio saepissime subterminatur: nec dubitandum, feliciorem esse rempublicam, quae propriis, eiusque statui accommodatis, quam alienis, legibus vtitur; interim haec ferenda sunt, donec mutentur ab iis, in quorum hoc positum est potestate. Subditis, qua leges publica auctoritate adprobatas, confirmatasque, modo conscientiae vis non inferatur, nihil aliud, quam obsequii gloria est relicta.

§. XXI.

Ceterum, vt legibus stricte sic dictis, quaecunque demum sint, obstringatur homo, non tantum requiritur, ut a potestate superioris non sit immunis, qua de re, saltem quod ad diuinas attinet, nullum est dubium, * sed vt intellectu quoque & voluntate praeditus sit, tum vt intelligere, quid sibi faciendum, quidue omittendum sit, tum & vt ad normam praescriptam actiones suas componere queat. Vnde & *intellectus*, ac *voluntas*, pro principiis actionum humanarum, recte haberi solent.

* Nemo.

§. XXIV.

Idem de praecipua intellectus operatione, quae hic in censum venit, scilicet *conscientia*, obseruandum. Quo pacto enim haec tum secundum naturam, tum secundum gratiam se habeat, in praecedentibus luculenter est expositum. * Vnde & regulae, quae de conscientiae obligatione vulgo tradi solent, longe rectius ad homines regenitos adplicari queunt, immo in illis praecipua quadam ratione locum habent.

* *part. i. cap. i. sect. 3.*

§. XXV.

Regulae istae sunt: contra conscientiam veram, siue certa, * siue probabilis sit, ** non esse agendum; probabiliorem sententiam praeferendam esse minus probabili; *** tutiorem probabili, si haec rationibus infirmioribus nitatur; * contra conscientiam dubiam, nihil esse agendum, ** ex duobus malis moralibus neutrum esse eligendum; scrupulum leuioris momenti eiiciendum esse, & quae reliqua sunt, eiusdem generis. De conscientia erronea speciatim adhuc moneri solet, *** si error sit inuincibilis, potius secundum, quam contra eam agendum esse, idemque faciendum, si vincibilis sit de re indifferenti, sin circa rem vetitam aut praeceptam error versetur, excutiendum esse.

* Quod si tamen certa haberi potest, circa controuersiam probabili est praeferenda.

** Sequenda nimirum est conscientia probabilis, si vera sit, non erronea. Quo pacto enim in conscientia erronea quis se gerere debeat, deinceps exponetur. Deinde, vt reuera probabilis sit conscientia, requiritur. Quae si expendantur, patebit, quo loco habenda sint commenta Iesuitarum, & moralistarum quorundam recentiorum ex pontificiis, qui supponentes, probabilem quamuis opinionem, etsi erroneam, etsi lubricam, & vel vnius doctoris auctoritate fultam, sequi fas esse, ideo, vt, qui talem sequatur, non peccet, tam lubrico fundamento vniuersae theologiae moralis systema inaedificari posse, sibi aliisque persuadere conati sunt. At fallacias & sophismata istorum hominum facile deprehenderet, qui obseruauerit, probabilem conscientiam vel veram, vel erroneam esse: & cum dicitur, sequendam esse conscientiam probabilem, non hanc, sed illam intelligi; idque ea ratione, si certam habere conscientiam non liceat. Praeterea ad probabilem conscientiam non sufficere rationem qualemcunque, aut auctoritatem vnius alteriusue doctoris, sed graues praegnantesue rationes requiri, quae virum sapientem inducere queant, vt credat, non prorsus eiusmodi reiiciendam esse sententiam. Sed bene est, quod errori tam inepto, tamque pernicioso, & vitiis quibusuis seneitiam aperienti ex ipsis Romanensibus obuiam iuerint, GONETVS, VINCENTIVS BARONIVS, aliique, quos indicauit in *histor. iur. natur.* §. 14. Legi cumprimis meretur LVDOVICVS MONTALTIVS, in *litteris prouincial. epist.* 5. & quae prolixe ac erudite ad eam commentatus est WILHELMVS WENDROCKIVS. Iungenda SAMVELIS RACHELII *dissertat de probabilismo.*

*** Id iisdem intelligendum est conditionibus, quibus regulam praecedentem intelligendam diximus.

* Praeser-

* Praesertim si res, de qua agitur, magni fuerit momenti. conf. HVGO GROTIVS *lib. 2. de iure belli & pacis cap. 23. §. 5.* Tutior autem haec est sententia, vbi, si vel maxime a scopo sit erratum, non adeo graue potest prouenire malum, quam si ex aliera parte fuisset peccatum. vid. PVFENDORFIVS, de *iur. nat. & gent. lib. 1. cap. 3. §. 6.*

** Hoc iam ex gentilibus intellexit CICERO, qui *bene*, inquit, *praecipiunt, qui vetant, quidquam agere quod dubites, aequum sit, an iniquum*, de *offic. lib. 1. cap. 9.* Referri huc etiam solet locus, *Rom. XIV*, 23. de quo tamen supra dictum, *part. 1. cap. 1. sect. 3. ad §. 20.* Non simpliciter & sine limitatione hanc regulam admittendam esse, existimat GOTTLIEB GERHARD TITIVS, Lipsiensium iureconsultus clarissimus, in *obseruationibus ad Pufendorf. de officio hominis & ciuis, ad lib. 1. obseru. 19. p. 64. Dubitans enim*, inquit, *habet intentionem & bene & male agendi, hinc tum demum peccati arguendus est, si actio suscepta legi etiam reuera repugnet.* At, quod pace viri doctissimi dixerim, qui dubitat, & non obstante dubitatione agit, intentionem habet, legem migrandi, etiamsi illi aduersa fuerit. Hic etiam non ipsa actio, sed sola intentio in censum venit, quod recte quoque obseruat IOAN. BARBEYRACIVS, ad *Pufendorf. de iur. nat. & gent. lib. 1. cap. 3. §. 8.*

*** An conscientia erronea omnino conscientiae nomine digna sit? supra disputauimus, *part. 1. sect. 2.* ad §. 8. Hic de obligatione eius sermo est. Nonnulli, eam plane non obligare, asserunt, ideo, quod a lege discrepet, adeoque aliquid agere iubeat, quod agere nefas est. vid. GABRIEL VASQVEZIVS, in *part. 1. part. 2. Thomae de Aquino artic. 6. diff. 8.* & ex nostratibus BALTHASAR MEISNERVS, *disput. de summo bono, cap. 3.* Alii contra omnino conscientiam erroneam obligare contendunt, quam receptam moralistarum sententiam vocat idem VASQVEZIVS *l. c.* add. CONRADVS HORNEIVS, *philos. moral. lib. 3. cap. 4. §. 5.* At expedienda ea, quo diximus, modo, res est. Respiciendum namque ad intentionem est, non ad ea, quae lex praecipit & vetat. Vnde, qui agit, quae per errorem vetita credit, haud dubie habet intentionem migrandi legem; adeoque & grauissime peccat. At peccat etiam, inquis, dum secundum conscientiam agendo legem migrat. Sed quis neget, mereri excusationem, si error sit inuincibilis; sin vincibilis sit, habeat sibi, quod per ignauiam suam se crimine inuoluat. At dubitant nonnulli, an omnino detur error inuincibilis? vid. ELIAS SAVRINVS, *dans ses reflexions sur les droits de la conscience, part. 1. sect. 2.* sine ratione quidem, vt ego existimo. Etsi enim error absolute inuincibilis non detur, dari tamen talem intuitu certarum circumstantiarum, quae hominum quorundam statum comitantur, negati nequit.

§. XXVI.

Quod si *ignorantia* intellectus laboret, nec cognoscat, quae agenda quaeue omittenda sint, legis quoque inde sequi violationem necesse est: quae si *inuincibilis* fuerit, imputari nequit, at si fuerit *vincibilis*, aliter se res habet. Idem dicendum, si aut *voluntaria* fuerit, aut *inuoluntaria*. * Quemadmodum vero in iis, quae hominibus regenitis agenda sunt, nulla datur ignorantia absolute inuincibilis, ita ne voluntaria ea sit, omni studio elaborant.

* De variis ignorantiae diuisionibus vid. PVFENDORFIVS, de *iur. nat. & gent. lib. 1. cap. 3. §. 10.* sed add. quae post TITIVM notat BARBEYRACIVS ad *h. l.* Legi etiam merentur, quae habet ELIAS SAVRINVS, *reflex. sur les droits de la conscience part. 1. sect. 2.*

§. XXVII.

Quod ad voluntatem attinet, licet irregeniti homines facultatem habeant,

habeant, quadantenus actiones ſuas externas, ad leges diuinas & humanas componendi, * ſolis tamen regenitis vera proprieque ſic dicta libertas, ſcilicet a ſeruitute peccati competit. *Ioan. VIII, 35. 36.* Hi itaque ſoli vt Deum amare & timere, licet non ea, qua debebant, & ipſi vellent, perfectione, ita obſequio etiam filiali ad leges diuinas ſuas componere actiones poſſunt, *Rom. VI, 19.* Interim licet irregeniti, ea, quam filii Dei per gratiam Chriſti habent, libertate deſtituantur, recte tamen omnia, quae contra legem committunt, illis imputantur peccata, in foro quidem humano, quia facultatem habent, peccata externa euitandi, ** in foro etiam diuino, quia ipſimet in culpa ſunt, vt in hocce ſtatu verſentur, *** nec inde emergant. Et licet in hominibus irregenitis, libertas quoad externa, per conſuetudinem, adfectus, ebrietatem, interdum valde imminuatur, haec tamen non obſtant, quo minus quae tum in humano, tum in diuino foro perperam egerunt, illis imputari queant. * In regenitis autem quod haec omnia longe aliter ſe habeant, vt moneamus, neceſſe non eſt.

* conf. omnino, quae diximus, *part. I. cap. I. ſect. 4. §. 19. 20.*

** Hanc enim ſi non haberent, nec legibus, nec poenis humanis locus eſſet. Qua de re itidem *l. c.* dictum.

*** conf. quae infra dicuntur, *cap. 4. §. 10.*

* Etſi enim conſuetudinis magna vis ſit, vt altera velut cenſeatur natura: homo tamen ipſe in culpa eſt, vt eam, conſuetudinem contraxerit. Accedit, quod per conſuetudinem contrariam vis & efficacia prioris infringi queat. Conſuetudo itaque peccandi neminem a poena liberare, aut imputationem impedire poterit. Quod ad adfectus attinet, certos in iis dari gradus, iam ſupra obſeruauimus, *cap. I. ſect. 6. ad §. 8.* Et verum ſane, cum ſummus gradus adfectuum adeſt, difficulter illis reſiſti: immo ſupra vires hominum poſitum videtur, tum illis reſiſtere. Sed poterant tamen coërcere adfectus, & impedire, quo minus ad ſupremum gradum, quem ὁρμὴν Stoici vocabant, peruenirent. Quod qui intermittunt, nullam habent conquerendi cauſſam, quod illis imputentur, quae adfectuum abrepti vehementia deſignarunt. Recte interim nonnulli monent, magis excuſandos eſſe adfectus, qui nos impellunt ad declinandum malum, quam qui ad bonum acquirendum nos abripiunt. Facilius enim bono quodam caremus, quam malum aliquod patimur. Videturque ipſa natura acriores ideo voluiſſe adfectus, quibus ad malum depellendum incitamur, quam quibus ad bonum conſequendum impellimur vid. HVGO GROTIVS, *lib. 2. de iur. belli & pacis cap. 20. §. 31. n. 1.* Id iam ARISTOTELES obſeruauit, dum χαλεπώτερον γὰρ, inquit, τὰ λυπηρὰ ὑπομένειν, ἢ τῶν ἡδέων ἐπέχεσθαι, *lib. 3. ethic. ad Nicom. cap. 12.* Cui & alia ex veteribus iungit BARBEYRACIVS ad *Pufendorf. lib. 1. de iur. nat. & gent. cap. 4. §. 8. p. 57.* Addenda, quae erudite & prolixe ad *lib. 1. cap. 6. §. 14. p. 74.* contra PETRVM BAELIVM diſputat, qui (*dans ſes penſées ſur la comete &c. p. 503.*) aſſeruerat, amorem eorum, quae bene nos adficiunt, maiorem eſſe, quam auerſationem eorum, quae male nos adficiunt. Denique & de ebrietate addendum, licet per eam vſu rationis adeoque & libertate, homines priuentur, quia tamen ipſi in culpa ſunt, vt in huncce ſtatum deueniant, imputationem eorum, quae tum perpetrarunt, fruſtra deprecantur. Vnde recte mea opinione PITTACVS MITYLENAEVS, duplici poena dignos eſſe, pronuntiauit, qui per ebrietatem peccaſſent,

peccassent, apud ARISTOTELEM *lib. 5. ethic. ad Nicom. cap. 6.* Scio non omnibus hancce PITTACI probari sententiam: & apud nos, qui christiani vocamur, nihil frequentius esse, quam vt delictis grauioribus ebrietas obtendatur, eo quidem plerumque successu, vt mitiorem iudicis sententiam referant. Sed recte se habere hocce sapientis viri effatum, demonstratum a me est in *sapientia veterum*, seu *dictis illustrioribus septem Graeciae sapientum explicatis*, speciatim in *ethica Pittaci Mitylenaei*, §. 7. 8.

§. XXVIII.

Quae autem porro de iis, quae requiruntur, vt actio imputari queat, itemque de actuali imputatione, & quae hanc consequuntur, tradi solent, licet in iurisprudentia diuina, etiam iuxta reuelationem considerata, vsum maximum habeant, nunc tamen merito supponuntur, cum iam prolixe & ex instituto, explicata sint alibi. *

*In *element. philos. pract. part. 2. cap. 2. §. 25. seqq.* add. PVFENDORFIVS, de *iur. natur. & gent. lib. 1. cap. 5. & 9.*

§. XXIX.

Actiones ergo, voce generalissime accepta, prout internas & externas, itemque omissiones denotat, hominum, quae imputari illis possunt, aut praeceptae vel vetitae sunt lege, aut non sunt praeceptae vel vetitae. Illas *necessarias*, has *indifferentes*, vel *licitas*, * minus accurate *permissas*. ** vocare solent. Necessariae etiam *morales* vocari solent, quia reuera omnis moralitas est a lege. *** Qui enim quosdam actus per se bonos aut turpes statuunt, quid dicant asserantue, non satis pensi habere videntur. Non necessariae, seu indifferentes, *media* etiam dicuntur, quod tamen non de medio, quod vocant, *participationis*, * sed *negationis* intelligendum esse, alibi iam monui.

* Quod de indifferentibus ergo actionibus deinceps dicetur, id de licitis pariter intelligendum. Nunc saltem addendum, quasdam actiones vel *plene*, vel *minus plene licitas* esse. Plene licitum est, cui nullae leges, nec diuinae, nec humanae obstant: minus plene, cui non diuinae, sed humanae, aut vice versa non humanae, sed diuinae obstant leges. Quae autem plene licitae sunt actiones secundum obligationem generalem, in individuo spectatae, semper bonae sunt, si cetera recte se habeant, vt deinceps dicetur, quae minus plene, semper malae. add. IO. SAMVELIS STRYKII, iureconsulti Halensis celeberrimi, *diss. de iure liciti, sed non honesti.*

** Saltem iuxta illorum hypothesin, qui omnem permissionem a lege esse statuunt. Hoc enim sensu actiones indifferentes non possunt dici permissae. conf. quae diximus ad *cap. 1. §. 8.*

*** Quaestio haec, de qua recentiori etiam aetate disceptatum est, diuersimode proponi solet: an detur moralitas obiectiua? an voluntas Dei sit principium moralitatis? an actus quidam antecedenter, an vero consequenter, scilicet ad legem vel voluntatem diuinam, boni vel mali sint? item an dentur actus per se turpes vel boni? omnes enim istae eodem tandem redeunt quaestiones. Est vero, vt recte hac de re pronuncietur, accurate formandus controuersiae status. Cum moralitas actionum a legibus deriuatur,

non

non intelliguntur leges humanae, sed diuinae. Reiicienda itaque prorsus est sententia THOMAE HOBBESII, omnem moralitatem a lege ciuili deriuantis, de *cive cap.* 6. §. 9. & 16. it. *cap.* 12. §. 1. add. 10. GEORGIVS KVLPISIVS, in *colleg. Grot. ad lib.* 1. *cap.* 1. §. 6. Porro, cum a legibus, seu, quod perinde est, a voluntate diuina, moralitas actionum deriuatur, non hoc ita intelligendum, ac si sanctitas & iustitia diuina excludatur. Immo potius adserimus, etsi in libera Numinis potestate positum fuerit, creaturas rationales condere: postquam autem tales condere decreuit, non potuisse non eum tales iis praescribere leges, quales iis praescripsit. Hoc sanctitas, iustitia, & sapientia Numinis requirebat, Vnde non alias iis leges dare Deus potuit, quam dedit. Non enim agere potuit contra sanctitatem suam & iustitiam. Quod si vero porro quaeras, cur ergo sanctitati Numinis conueniens fuerit, eiusmodi leges dare? hoc eiusmodi esse puto, ad quod respondendum non sit, cum ceteroquin quaerendo in infinitum aliquis progredi possit. Sufficit, quod ratio pariter ac scriptura doceat, Deum, vt perfectissimum, ita & sanctissimum esse, eumque nihil contra sanctitatem suam agere posse, sufficit, quod in legibus diuinis sanctitatis diuinae perfectissima eluceseat imago: vnde, quae his contraria sunt, non possunt non cum eius sanctitate pugnare. Eum ergo in modum si sententia, quam defendimus, explicetur, palam est, iniquissime illos agere, qui Pyrrhoniorum & academicorum veterum, qui itidem obiectiuam moralitatem negasse dicuntur, placita, cum nostra, aut recentiorum quorundam, qui eandem defendunt, conferunt. Quamropere enim haec ab illis differat, quilibet facile intelligit. Probari autem rationibus euidentissimis potest, actionum moralitatem a lege seu voluntate diuina repetendam esse, & ab aliis iam pridem est probatum. Ita namque 1) ratio plana & perspicua reddi potest, cur aliquid turpe aut honestum sit: cum contra, si dicatur, turpe aliquid esse, quia est per se turpe, & honestum, quia est per se honestum, obscurum per aeque obscurum probetur; 2) quia, in quamcunque etiam se vertant partem dissentientes, qui actiones per se turpes aut honestas admittunt, principium aliquod moralitatis extra Deum admittere tenentur, quod vt absonum, ita plane impium est; 3) notiones claras & perspicuae praeferendae sunt inanibus & nihil significantibus scholasticorum commentis; 4) quia optime cum nostra hypothesi consentit scriptura sacra. Peccatum enim Ioannes definit per *ἀνομίαν illegalitatem*, normam actionum non aliam, quam legem diuinam, esse, diserte innuens, *1 Ioan. III*, 4. Sic & Paulus, per legem demum peccatorum venire agnitionem, docet, *Rom. VII*, 7. Ergo a lege actionum moralitas. Secus si res se habeat, dicendum illi fuisset, peccatorum agnitio inde venit, quod quaedam actiones sint per se turpes. At illud apostolo ne in mentem quidem venit, nec venire potuit: sed mitto reliqua. Quod si scholasticorum autoritate dimicandum esset, allegare possem GVILIELMVM OCCAMVM, qui in *libr.* 2. *sent. qu.* 19. omnem moralitatem a lege esse, docuit. Sed istorum hominum ineptias parum curo. Causas grauissimas autem habuit SAMVEL PVFENDORFIVS, cur eandem proponeret sententiam, de *iur. natur. & gent. lib.* 1. *cap.* 2. §. 4. & *lib.* 2. *cap.* 3. §. 4. eamque contra aduersariorum suorum insultus masculc defenderet, in *specim. controu. cap.* 5. qua in re & consentientem secum praeter alios habuit 10. GEORGIVM KVLPISIVM, in *colleg. Grot. ad lib.* 1. *cap.* 1. §. 6. Nec ego rationem vllam obstare vidi, cur non PVFENDORFIVM sequerer, in *element. philos. pract. part.* 2. *cap.* 2. §. 39. Quod cum nonnullis displiceret, occasio hinc suppeditata fuit doctissimo viro IO. IACOBO SYRBIO, rem omnem tam accurate, tantoque iudicii acumine discutiendi, vt, quod reponere quidem vetitatis specie possint, illis relictum non sit, *in der ausführlichen Abfertigung derer unbefugten Beschuldigungen &c.* §. 15. *seqq.*

* Et ita responderi potest ad dubium, quod inde nonnulli formant, ac si disciplinae moralis nulla sit certitudo, quia actiones dentur mediae: ita enim philosophatur HVGO GROTIVS, de *iur. belli & pacis*, *lib.* 2. *cap.* 23. §. 1. Sed rectiora suppeditat PVFENDORFIVS, de *iur. natur. & gent. lib.* 1, *cap.* 2. §. 8. *seqq.*

§. XXX.

Sed an dentur omnino actiones indifferentes, disputari solet. * Quod quidem de actionibus in genere morum, spectatis, seu quae homini imputari possunt, intelligendum est. Etenim ad motus naturales seu physicos, qui voluntatis directionem respuunt, quod attinet, cum ad legem dirigi nequeant, eos indifferentes quoque esse, palam est. De iis itaque actionibus, quae voluntatis directionem admittunt, obseruandum, spectari in illis, aut *generalem*, aut *specialem* obligationem posse. Secundum *specialem* obligationem, quaedam indifferentes esse possunt, si lex non adsit, in qua speciatim istae actiones praeceptae sint, aut prohibitae: at secundum obligationem *generalem* nulla actio est indifferens, cum per eam, homo quilibet omnes suas actiones, cogitata, dicta, facta, ad certum finem, gloriam scilicet Dei, dirigere teneatur. conf. *Coloss. III, 17. 23. 1 Cor. X, 31.* Alii rem omnem ita expediunt, vt dicant, actus quosdam regenitorum secundum *speciem* indifferentes esse posse, e. g. *Rom. XIV, 2. seqq.* at in *individuo* spectatos, nullum actum esse indifferentem, sed quemlibet vel bonum, vel malum.

* Plurimum ad hancce quaestionem rite expediendam interest, vt status controuersiae recte formetur. Triplicem nonnulli statuunt indifferentiam, *obiectiuam*, *subiectiuam* & *formalem*. *Obiectiuam* in rebus ipsis fundari, asserunt, quas eligere homo potest, & repudiare: quemadmodum per *subiectiuam* facultatem ipsam, id quod lege determinatum non est, eligendi, vel repudiandi, intelligunt: & per *formalem*, proprietatem eiusmodi actionum humanarum, qua lege iuberi vel vetari, adeoque transire in statum moralitatis possunt. Monent praeterea alii, cum de actionum indifferentia disceptatur, non de eo quaestionem esse, an actio lege quadam praecipi aut vetari, aut (quod ex hypothesi sua addunt) permitti queat, cum hoc sensu actiones quaedam minime indifferentes sint, illae scilicet, quae necessariam quandam cum natura hominis connexionem habeant, ideoque, si naturae humanae repugnent, non potuerint non vetari, sin non repugnent, sed eidem conueniant, non potuerint non lege, scilicet diuina, praecipi. Idem concedunt, si actiones tanquam motus mere physici considerentur, sine vllo respectu ad regulam quandam moralem omnes actiones, citra controuersiam esse indifferentes. De eo itaque quaeritur, num actiones quaedam, moralitatem recipere capaces, si ad legem referantur, indifferentes, hoc est, tales sint, quae nec bonae, nec malae censeri debeant? Disputatum quidem hac de re iam pridem fuit. IOAN. HVSSVM, sanctissimum martyrem, nonnulli inter alia & hoc nomine a Constantiensi concilio damnatum memorant, quod asseruisset, nulla opera esse indifferentia, sed cuncta vel bona, vel mala. vid. BARTHOLOMAEVS CARANZA, *sum. concil. constant. sess. 15. p. 629.* Scholastici in diuersas hac in re abierunt sententias. Plerique cum THOMA DE AQVINO, quasdam actiones moralitatis ceteroquin capaces, abstracte, hoc est, in se & sua natura indifferentes esse: in individuo autem, hoc est, cum circumstantiis consideratas, nullam earum esse indifferentem, sed singulas aut bonas, aut malas, contendunt. Arhisce cum familia sua se opposuit IO. DVNS, Scotus, a quo Scotistae olim nomen habuerunt, qui etiam quasdam in individuo indifferentes admisit actiones. At THOMAE practicabilior opinio, multisque etiam nostratium se adprobauit, ad quorum circa finem theseos hic alludo opinionem. conf. CONRADVS HORNEIVS, *philos. moral. lib. 2. c. 7. §. 18. p. 259.* Speciatim & eandem defendit D. IO. GVIL. BAIERVS noster, *theol. moral. part. 3*

part. 3. *cap.* 1. §. 11. *p.* 121. poteſtque ſine periculo admitti. Obiicitur tamen ei, quod actio moralis ſimpliciter a circumſtantiis abſtracta ſit non ens, vt adeo, qui hoc ſaltem ſenſu actiones indifferentes aſſerunt, reuera omnes negent. Ita poſt GOTTLIEB GERHARDVM TITIVM, iureconſultum Lipſienſem, in *obſeruat. ad Pufendorf. de offic. hom. & ciu. lib.* 1. *cap.* 2. *obſeruat.* 70. 10. BARBEYRACIVS, ad *Pufendorf. de iure nat. & gent. lib.* 1. *cap.* 7. §. 5. *n.* 5. *p.* 105. Et fateor ſane, in praxi vitae chriſtianae huius diſtinctionis nullum fere vſum eſſe: cum ea quidem doceatur, quo pacto actio quaedam indifferens dici queat: ſed ad actiones, quae ab hominibus ipſis proficiſcuntur, hoc parum quadrat. Quidquid ergo huius ſit, an actiones quaedam in indiuiduo ſpectatae indifferentes ſint, id quidem eſt, de quo maxime quaeritur: negant id cum BAIERO noſtro pleriique theologorum, & ex recentioribus etiam ANDREAS ADAMVS HOCHSTETTERVS, in *colleg. Pufendorf.* exercit. 2. §. 37. *p.* 94. Et hiccine quidem recte, *ceterum de vero*, inquit, *chriſtiano expedita regula eſt*, *Coloſſ. III*, 17. & 1 *Cor. X*, 31. Allegat etiam hunc in finem dictum D. MARTINI LVTHERI, *tom.* 1. *Ienenſ. fol.* 225. cuius hic eſt ſenſus, hominem chriſtianum in minimo etiam opere, quod vera fide peragat, bonum aliquod opus exhibere. Addit idem auctor egregie: *quae ſi recte obſeruentur, ſpero, vt non neceſſariis, nec ſine ſcandalo, in hoc argumento motis litibus liceat ſupersedere.* Ad argumenta, quae in contrarium adferri ſolent, ex iis, quae in theſi dicta ſunt, facile reſpondere licet, ſi ſcilicet actiones, quae moralitatem recipiunt, ab iis, quae eam non recipiunt, item obligationem generalem a ſpeciali, probe diſtinguamus. Vrgent enim, dari actiones quamplurimas, quae bonae dici nequeant, ſenſu poſitiuo, ac ſi lege aliqua eſſent praeceptae, quae tamen non ſint malae, & vice verſa. Verum, ſi de actionibus, quae moralitatem recipere poſſunt, ſermo ſit, perperam ſupponitur, dari vllam eiusmodi actionem, ad quam non generali obligatione obſtricti ſimus, ita vt omnia dirigantur ad gloriam Dei. Et vice verſa, nulla datur in hoc genere actio, quae, ſi a lege quoad obligationem generalem diſcrepet, non dici debeat mala. Harum ſi quis in dubium vocare aſſertionum veritatem velit, eum exempla eiusmodi actionum in medium proferre neceſſe eſt, quibus contrarium demonſtrari poterit, quod non temere fiet. Ad ſpecialia, de quibus hodie diſputari ſolet, vt ſunt *ſaltationes*, *ludorum varia genera*, *comoediae &c.* vt deſcendamus, neceſſe non eſt, cum ex dictis, quid de iis ſtatuendum ſit, pateat. add. GOTTFRIEDI VOCKERODTI, gymnaſii, quod Gothae floret, rectoris meritiſſimi, *illuſtrata manifeſtatio fallaciae & ſcandalorum in adiaphoris*, quam lingua Germanica ſcripſit, & vbi hanc de indifferentia actionum quaeſtionem ex inſtituto pertractauit, praeſertim *part.* 2. *cap.* 4. & 5. *p.* 216. *ſeqq.* Patet etiam ex dictis, quid de illorum ſtatuendum ſit ſententia, qui praeter actiones bonas & malas, *vanas* quoque ſtatuunt, quae inter bonas & malas medium velut locum teneant. Vocant namque actionem vanam, actionem hominis naturae ſuae indifferentem, in qua homo falſam quietem quaerat, vnde ipſa actio ab indifferentia moueatur ad turpitudinem. Verum, ſi rem omnem accuratius expendamus, omnes actiones vanas malis ſeu turpibus annumerandas eſſe, deprehendemus. Fruſtra namque ſupponitur, dari actiones in indiuiduo, cum ſuis circumſtantiis ſpectatas, quae indifferentes ſint, vti iam demonſtratum. Immo, cum in confeſſo ſit, quod vel minima circumſtantia actionem aut bonam aut malam reddat, multo minus actio indifferens cenſeri poteſt, vbi citra controuerſiam illicitus finis & ſcopus adeſt. Scopum autem ſeu finem minime profecto laudabilem habet, qui in rebus tranſitoriis animi quietem quaerit, quam tantum in Deo quaerere debebat, & inuenire poterat. Immo ſi ſpeciatim actiones conſideremus, quae vulgo *vanae* vocantur, nullam earum cum vero Numinis amore & timore conſiſtere poſſe, nec in gloriam eius tendere, adeoque directe eas prohibitas, & inter malas turpes que referendas eſſe, animaduerteremus.

§. XXXI.

Cum itaque nulla actio, in indiuiduo, & ſecundum obligationem generalem ſpectata, indifferens ſit, manifeſtum eſt, in errore verſari illos, qui actiones quasdam pro indifferentibus venditant, quae

tamen minime ſunt indifferentes, ſed accuratius conſideratae, prorſus malae.* Nimirum, cum eiusmodi actiones bonas, aut ſanctas vocare non audeant, nec tamen damnare eas aut reiicere velint, expedire hinc ſe conantur, dum eas indifferentes, ſeu adiaphoras, dicunt.

** Nonnullae quidem tam aperte, vt nec ethnici aliter de illis iudicauerint. Aliae honeſtiori quadam ſpecie inſinuantur, ſe tecum ipſi tamen, qui eas perpetrant, eas bonas eſſe, aſſerere non audeant, hinc indifferentes vocantur. Reuera itaque iſta indifferentia nihil aliud eſt, quam πρόφασις quaedam, qua prauas ſuas cupiditates tegunt miſeri mortales.

§. XXXII.

Neceſſariae actiones, prouti omnes ſunt, in indiuiduo, & ſecundum obligationem generalem ſpectatae, vel *bonae* ſunt, vel *malae*. Bonitas enim actionum conſiſtit in conformitate, ſeu conuenientia cum lege. Cum enim peccatum ſit ἀνομία 1 *Ioan. III, 4.* ſequitur, quod quae cum lege conuenit actio, bona cenſeri debeat. Conformitas autem intelligitur plena, & exacta, ſecundum verum & genuinum legis ſenſum; ſecundum quem non conformatio ſaltem quoad externa, ſed & interna, propenſiones, motus, adfectus, cogitationes, totamque cordis diſpoſitionem requiritur. Phariſaeorum enim errorem turpiſſimum, conformationem quoad externa ſufficere, vt legi ſatisfieret, exiſtimantium, iam pridem reiecit, atque damnauit ipſe ſeruator, *Matth. V, 20. ſeqq.*

§. XXXIII.

Vt bona ſit actio, non ſufficit, quod cum lege conueniat, niſi quoad omnes circumſtantias * cum ea conueniat. Et hoc eſt, quod vulgo dicere ſolent, eam non tantum *materialiter*, ſed & *formaliter* cum lege conuenire debere.

* Ita quidem, vt, ſi vel vnica circumſtantia non recte ſe habeat, ipſa actio mala inde fieri queat, quae ceteroquin bona eſſet. Plane ſe res habet, ac in phyſicis, vbi, vt effectus producatur, omnes cauſſae concurrere debent, ſed vt non producatur, ſufficit, ſi vel vnica abſit. Huc illud DIONYSII, quem Areopagitam vocant, pertinet: *bonum eſt ex integra cauſſa, malum ex quouis defectu, de diuin. nom. cap. 5.*

§. XXXIV.

Inter circumſtantias iſtas primum merito praecipuumque locum tenet *finis*, quippe qui maxime & luculentiſſime de animo agentis teſtatur. Finis itaque, ſeu ſcopus, ſi recte ſe non habeat, actio nullo modo bona cenſeri poteſt. Vltimus autem finis omnium actionum apud homines regenitos, eſſe debet gloria Dei, 1 *Cor. X, 31. Phil. I, 11.* Vnde mala omnis actio exiſtimanda, quae gloriam Dei pro ſcopo atque fine non habet. Hic autem finis intendi ſemper debet, non tantum *implicite*, vt nonnulli ſibi perſuadent, ſed & *explicite*, non tantum

tantum *negatiue*, ac si sufficeret, nihil agere, quo directe gloria Dei laedatur, sed & *positiue*, vt gloria Dei studio & data opera quaeratur. *

* conf. GOTTFRIEDVS VOCKERODT, in *tractat.* antea laudato *part.* 2. *cap.* 5. *p.* 221. vbi diligenter hac de re agit.

§. XXX.

Neque tamen, quae de fine diximus, ita capienda sunt, ac si solus finis actionem per se illicitam, bonam reddere possit. * Namque supponitur, actionem materialiter iam bonam esse, hoc est, cum lege convenire. Quamuis fieri vix posse videatur, vt quis in actione mala, ** bonum habeat finem: vbi tamen praetextus, seu προφασις, sedulo ab ipso fine discernendus est. Quod si vero contingat, per ignorantiam aut errorem aliquem in actione mala versari, aut committere quid contra legem, bonum tamen habere finem, intentionemque laudabilem, tum quidem finis seu intentio, non efficit, vt actio mala fiat bona, hoc tamen efficit, vt minus mala, & pro re nata excusabilis, aut excusabilior actio censeatur. Et ita intelligendi sunt, qui ad lapsus aliorum excusandos, aliquando ad bonam illorum prouocant intentionem: *** non, ac si intentio ista omnem actionis prauitatem tollat, sed quod excusationem quandam mitiusque iudicium, actioni isti conciliet.

* Corruit itaque sua sponte lepidum istud moralistarum quorundam, quos vocant, commentum, de methodo dirigendi intentionem, qua se efficere posse putant, vt actio, quantumuis turpis, aut foeda, per intentionem bona fiat: quos merito exagitat LVDOVICVS MONTALTIVS, in *epist. prouinc. epist* 7. *p.* 283. *seqq.* add. & WENDROCKIVS, ad *b. l.* Et sane non tantum recta ratio docet, intentionem, vt actio bona dici queat, non sufficere, sed aliud quid adhuc requiri, sed confirmat quoque idem scriptura sacra. Discerte namque Paulus docet, non esse facienda mala, vt inde eueniant bona, *Rom. III*, 8. Cum enim ibi retulisset, ab irrisoribus ac empetris talia sibi obiici, ac si doceret, vel ex doctrina, quam proponit, hoc flueret, posse aliquem peccare, vt inde bona, quae in iustificatione fidelium absque operibus legis, per solam fidem conspiciuntur, eo illustriora fierent, tantum abest, vt hoc adprobet, vt potius eos, qui tale quid dicebant, blasphemare contendat, καθὼς βλασφημούμεθα, seueriori etiam pronunciata in eos sententia: ὧν τὸ κρῖμα ἔνδικόν ἐστιν. Huc praeterea pertinent exempla illorum, qui bona intentione aliquid egerunt, vel egisse visi sunt, & tamen vituperantur, quorsum nonnulli facinus Aaronis, vitulum conflantis, *Exod. XXXII*, 23. Gideonis, Ephod conficientis, *Iud. VIII*, 27. aliorumque, referunt. Quidquid huius sit, res ipsa posita est extra dubium. Vnde recte AVGVSTINVS: *interest quidem plurimum, qua caussa, quo fine, qua intentione, quid fiat. Sed ea, quae constat esse peccata, nullo bonae caussae obtentu, nullo quasi bono fine, nulla velut bona intentione facienda sunt*: *cont. mendac. cap.* 7.

** Siquidem sciat eam esse malam. Namque, vt quis in actione mala, quam bonam esse credit, bonam habeat intentionem, facillime fieri potest. Sed in actione mala, quam quis malam esse nouit, bonam habere intentionem, contradictionem inuoluere videtur. Ecquid enim ei prodesset bona intentio, si iam nouit, actionem istam esse & manere malam, quamcunque habeat intentionem. Si quis vero intentionem seriam bene agendi habet,

habet, num vero hunc actionem malam, quam talem esse nouit, perpetraturum credibile est? Sed distinguenda hic est πρόθεσις a vera intentione. Affirmatur exempla haereticorum, aliorumque, qui bona intentione fecisse aut docuisse talia perhibentur, quae mala esse, aut erronea, nescire non potuisse videntur. At si sciuerunt, aut scire potuerunt, ea esse mala aut erronea, & nihil secius talia fecerunt aut docuerunt, nunquam bonam habuere intentionem, sed quidquid de ea dixerunt, mera fuit πρόθεσις. Vt vero quis per errorem aut ignorantiam, actionem malam, bonam esse, credens, bonam intentionem habeat, & facile contingere potest, & longe est frequentissimum. Referre huc licet *pias* illas, quas vocant, *fraudes* veterum quorundam inter christianos, qui per scripta quaedam supposititia aut commentis quibusdam rem christianam promouere voluerunt, haud dubie credentes, hoc non esse illicitum, qua in re tamen seipsos deceperunt turpissime, & maximum simul rei christianae attulere damnum.

*** Non mihi constat, an quisquam eousque audaciae progressus sit, vt, quae alius perperam aut fecit aut docuit, hoc saltem nomine aut excusare aut defendere voluerit, quod bona id fecerit intentione. Si quis tamen hoc fecerit, errauit haud dubie grauissime. At si quis hac defensione aut excusatione, in iis, quae quis per errorem, aut ignorantiam, aut humanam imbecillitatem commisit, in tantum vtatur, non, vt inde euincat, quidquid hac ratione admissum est, non esse peccatum, sed eum, qui hoc modo peccauit, minus promerere iudicium, is cur reprehendendus sit, non video. Extra omnem enim controuersiam positum est, eum, qui in actione mala prauam habet intentionem, grauius peccare, quam eum, qui habet bonam.

§. XXXVI.

Cum autem finis, quem alii in suis actionibus habeant, aeque ac tota animi, quae in illis est, dispositio, nos lateat, aut indiciis incertis nobis innotescat, saepius etiam praetextus a vera intentione toto coelo sit diuersus, facile inde intelligitur, de aliorum actionibus, sintne bonae an malae, iudicium ferre, longe esse difficillimum.

§. XXXVII.

Praeter finem, diligenter considerandа circumstantia, *quis?* Non enim omnia omnibus conueniunt: quaeue laudantur in his, vituperantur in aliis. Quae recte & laudabiliter a magistratu geruntur, non aeque concessa sunt ciuibus, aut priuatae sortis hominibus. In actionibus itaque hominum rite diiudicandis, ad differentiam aetatis, sexus, status, &c. vel maxime attendendum. Quod praecipue etiam de statu hominum *spirituali*, secundum quem non tantum regeniti alii, alii irregeniti sunt, sed vtrorumque etiam magna est differentia, intelligendum est. Ineptus vero, admodum tamen communis, est illorum error, qui *statum spiritualem*, qui omnium est hominum regenitorum, tantum ad clericos, quos vocant, restringentes, inde concludunt, multa quae reuera peccata sunt, sibi licita esse, cum non sint clerici. Denique ex conditione agentis actio quaedam non tantum fit vel *licita*, vel *illicita*, sed interdum maior quoque aut singularis quaedam ad agendum inde oritur obligatio. conf. *Luc. XII, 47.*

§. XXXVIII.

§. XXXVIII.

Obiectum seu circumstantia *quid?* non tantum efficit, vt generatim actio bona vel mala fiat, prout quis circa licitum, aut illicitum obiectum versatur, sed & vt certa peccati, aut malitiae species inde oriatur. Sic, quod inter homicidium simplex & parricidium, inter furtum & sacrilegium, intercedit discrimen, ex obiecti diuersitate, prouenit. Interdum quantitas quoque obiecti, moralitatem actionis mutare potest. Cibo & potu recte vtimur ad necessitatem, minus recte ad satietatem, aut intemperantiam.

§. XXXIX.

Non quoque perinde est, quibus *instrumentis*, aut quorum *auxiliis*, operaue, ad aliquid peragendum vtamur. Namque de *moralibus* non minus, quam *physicis* instrumentis intelligenda est circumstantia, *quibus auxiliis*? Nisi tibi persuaseris, perinde esse, quibus ministris ad magni momenti negotia peragenda vtatur princeps, siue prudentibus & fidelibus, siue perfidis & imprudentibus. De ratione, *modoque*, quo aliquid peragitur, idem censendum. Multum sane refert, vt lenitate vtatur verbi diuini minister, vbi lenitate opus, & seueritate, vbi seueritas requiritur. De *loco* denique, atque *tempore*, quod hic itidem in censum veniant, constat inter omnes. Non statim publice licet, quod priuatim peragere fas est, & quod aliis diebus recte fit, non sine crimine interdum suscipitur die dominica.

§. XL.

Est de circumstantiis istis porro obseruandum, hanc illarum vim esse, vt non tantum per eas actio aut bona aut mala fiat, si recte vel minus recte se habeant, sed & vt vna actio bona, laudabilior, praestantiorque altera, & vna actio mala, altera peior deteriorque, pro istarum circumstantiarum conditione censeatur. Externas autem si accuratius consideres circumstantias, eas non tam per se actionem aut bonam aut malam reddere, sed aut rectum aut peruersum agentis indicare animum, deprehendes.

§. XLI.

Praeterquam vero, quod cum lege & quidem quoad omnes ac singulas circumstantias conuenire debent actiones regenitorum, si bonae censendae sint, cumprimis requiritur, vt ex *fide* proficiscantur. Quemadmodum enim fides per *actiones bonas*, seu *opera bona*, demonstratur, *Gal. V, 6. Iacob. II, 17. 18.* etiam efficit, vt arbores frugiferae reddamur, *Ioan. XV, 4 16. Matth. XII, 33. 2 Petr. I, 5.* ita & per eandem opera nostra tantum Déo placent. *Ebr. XI, 6.* Enimuero propter ad-

haerentes singulis regenitorum actionibus imperfectiones, nulla earum secundum rigorem legis, bona dici posset: sed per fidem contingit, vt in illis, qui sunt in Christo, ἐδὲν sit κατάκριμα, *Rom. VIII, 1.* hinc & actiones eorum bonae, non obstantibus imperfectionibus istis, Deo sunt gratae, & *opera* vere *bona* censentur, *Ephes. II, 10.*

§. XLII.

Si ad actionem bonam, respectus accedat ad alium, qui facultatem habet eam a nobis exigendi, *iusta* dicitur: quae iustitia *actionum*, multum differt a iustitia hominum, vt alibi iam docuimus, * quanquam accurate loquendo iterum tantum regeniti *iusti* vocari queant, non tantum ob *imputatam*, sed & *inhaerentem* iustitiam, cum quotidie renoventur, ad imaginem Dei, in *iustitia vera & sanctitate*, *Ephes. IV, 24.* Solent etiam *sanctae* vocari regenitorum actiones bonae, quoniam ipsi sancti sunt, & vitae sanctitate quotidie proficere studeant. *Coloss. III, 12. 1 Petr. I, 15. 16.* Hinc & actiones suas *sanctas*, hoc est legi diuinae conformes, & ab omni vitio, ac labe, quantum fieri potest, purgatas esse cupiunt. ** Denique & *bonorum operum* nomine, actiones bonae regenitorum veniunt, *Ephes. II, 10. Tit. II, 14.* quae &, voce ex philosophorum scholis petita, *officia*, vocantur, vti supra obseruauimus. ***

* In *element. philos. pract. part. 2. cap. 2. §. 44.* De iustitia non actionum, sed hominum, intelligenda est ea, quam ibidem attulimus VLPIANI definitio, quod constans sit & perpetua voluntas suum cuique tribuendi. De iustitiae, pro attributo actionis sumptae, diuisione in *expletricem*, seu *particularem*, & *attributricem* seu *uniuersalem*, ibidem dictum, §. 45. add. PVFENDORFIVS, de *iure nat. & gent. lib. 1. cap. 7. §. 9. 10.*

** Lucem hic dabunt, quae de voce sanctitatis supra dicta sunt, ad *part. 1. cap. 2. §. 2.*

*** In *prolegom. huius partis ad §. 5.*

§. XLIII.

Ceterum licet leges suas dederit Deus, cum in statu integritatis adhuc constitutus esset homo, immo per iustitiae & sanctitatis suae rationem non potuerit non eas dare, quas dedit, hominisque etiam natura eiusmodi leges postularit, in statu tamen post lapsum necessitas actiones suas ad certas leges dirigendi ex eo luculentissime patet, quod quo magis a lege seu norma suarum actionum homines discedunt, eo magis suam augent miseriam, quam rursus eo magis imminuunt, quo diligentius suas actiones, ad leges, praesertim diuinas, componunt. Cum enim omnes homines sua natura ad malum sint promptissimi, *Gen. VI, 5. VIII, 21. Rom. III. 10. seqq.* hoc ipso sibi nocent quam maxime, cum quo magis cupiditatibus, ad quas feruntur, indulgent, eo magis se perdant, animique tranquillitatem excutiant, & huius quoque vitae felicitate se priuent. conf. *Hos. XIII, 9.*

* Pertinent

* Pertinent huc, quae de neceſſitate dirigendi actiones ad leges diuinas, ex ipſa natura & indole humanarum actionum demonſtranda, dixi in *element. philoſ. pract. part. 2. cap. 3.*

§. XLIV.

In irregenitis quidem id longe eſt manifeſtiſſimum. Si enim conſideremus, quo pacto in officiis, aut erga Deum, aut erga ſeipſos, aut erga alios ſe gerant, nihil aliud eos agere, quam vt ſtultitiam ſuam prodant, miſeriamque augeant, deprehendemus. Atheus, homoque improbus, vbi animus acquieſcat, nullibi, quam in figmentis ſuis inuenit, dataque opera miſer eſt, ſtultitiae merito arguendus. *Pſalm. XIV, 1. LIII, 2. ſeqq.* Qui voluptates ſectantur, vel gentilium iudicio miſeri ſunt, taliaque committunt, quorum eos, ſi reſipiſcant, pudet, *Rom. VI, 21.* ſtultitiae & ipſi damnati a ſeruatore, *Luc. XII, 20.* idque vel hoc nomine merito, quod in rebus citiſſime perituris, maximaque incommoda illis illaturis, animi quietem quaerant. *Ierem. VI, 16. Matth. XI. 29.* Qui alios laedere proni ſunt. ſimilia vt ab aliis expectent, par eſt. Vnde officiorum erga alios neglectus, diſſidiis, contentionibus, certaminibus, bellis, ſtrepitu, ac tumultu orbem replet. Quibus calamitatibus mortales ſuperſedere poſſent, ſi perdomitis cupiditatibus, ad legem ſuas componere actiones vellent.

§. XLV.

Ad regenitos quod attinet, licet cupiditatibus ſuis imperent, & ſua ſponte, quae lex iubet, facere allaborent, *Gal. V, 18. 1 Tim. I, 9.* ſubinde tamen cum prauis adfectibus, ad dominium iterum adſpirantibus, iis pugnandum eſt. *Gal. V, 17.* Omni itaque opera annituntur, vt accurate & ſummo ſtudio ſe ad legem diuinam componant, ne libertate ſua excidant, & ſub vitiorum iugum duriſſimum mittantur, ſub quo qui conſtituti ſunt, ad foeda quaeuis pariter ac noxia abripiuntur, & in abyſſum miſeriae ſummae & infinitae praecipitantur.

CAPVT SECVNDVM
DE
LEGIBVS DIVINIS VNIVERSALIBVS IN GENERE.

Σύνοψις.

ORdinis ratio, §. I.
Legis diuinae vniuerſalis definitio, §. II.
Quo ſenſu dicatur decretum Numinis, §. III.
Promulgatae ſunt leges diuinae per ipſam creationem, §. IV.
Vnde poſt lapſum notitia earum omnium mentibus inſita adhuc adeſt, §. V.

Repetita fuit legum diuinarum promulgatio, per promulgationem decalogi, vt & per praedicationem euangelii, & scripta prophetarum ac apostolorum, §. VI.

Quo pacto a prima promulgatione, quae deinceps secutae sunt, differant, §. VII.

Imperium Dei in homines, ex creatione ac conseruatione, accedente eius omnipotentia, rectissime deriuatur, §. VIII.

Vnde & constat, cur ad obsequium homines obligati sint, intelliguntur: in regenitis tamen adhuc speciales quaedam accedunt, §. IX.

Obiectum legum diuinarum sunt actiones hominum, quae per legem dirigi debuerunt, quarum, quae ex reuelatione hauritur cognitio, perfectior longe est ea, quae ex ratione constat, §. X.

Finis earundem, summa hominum felicitas, §. XI.

Affectiones, speciatim sanctitas, & perfectio, §. XII.

Immutabilitas, §. XIII.

Indispensabilitas, §. XIV.

Ratio inuestigandi & cognoscendi leges diuinas iuxta scripturae sacrae ductum, §. XV.

tum directe, §. XVI.

tum indirecte, ex consideratione humanae naturae, in statu integritatis, lapsus, & restitutionis, §. XVII.

De statu integritatis quid obseruandum: collatio eius cum statu post lapsum cauae instituenda, §. XVIII.

Leges diuinae in statu integritatis vel absolutae fuerunt, vel hypotheticae, §. XIX.

Hominis conditio in statu integritatis, quoad mentem eiusque facultates, §. XX.

item, quoad corpus, §. XXI.

Vnde summa legum absolutarum in hoc statu colligitur, §. XXII.

Instituta diuina in eodem statu, quibus leges hypotheticae innituntur, §. XXIII.

Conditio hominis in statu post lapsum, quoad mentem eiusque facultates, §. XXIV.

quoad corpus, §. XXV.

quoad res externas, speciatim alios homines, §. XXVI.

Qua ratione ex naturae humanae in hoc statu consideratione leges diuinae inuestigari queant, §. XXVII.

Summa iuris diuini iuxta statum hominis hac ratione consideratum: qui tamen ex reuelatione rectius cognoscitur, quam ex ratione §. XXVIII.

De institutis diuinis in statu post lapsum, & primo quidem de iis, quae ex statu integritatis remanserunt, §. XXIX.

speciatim de matrimonio, §. XXX.

Ex facultate rebus creatis vtendi, a Deo concessa, enatum est rerum dominium, §. XXXI.

vnde & rerum pretia, ac contractus, §. XXXII.

Accesserunt praeterea post lapsum status heriles, atque ciuiles, §. XXXIII.

Conditio humanae naturae in statu restitutionis, §. XXXIV.

Multis in eo homines obnoxii sunt imbecillitatibus, §. XXXV.

quoad mentem, eiusque facultates, §. XXXVI.

quoad corpus, §. XXXVII.

quoad externa incommoda, §. XXXVIII.

Quo pacto hinc leges diuinae inuestigari queant, §. XXXIX.

Summa iuris diuini iuxta statum restitutionis, §. XL.

Eandem iuris diuini summam, ex triplici isto hominum statu resultare, §. XLI.

Quid per amorem numinis, item per sanctitatem, & amorem aliorum intelligatur, §. XLII.

De institutis diuinis in statu restitutionis, quorum alia ex prioribus statibus adsunt, alia de nouo accesserunt, §. XLIII.

Priora vel immediate a Deo originem habent, vt sabbatum, §. XLIV.

& matrimonium, §. XLV.

vel mediate, vt dominia particularia, pretia rerum, & alia, §. XLVI.

Posteriora duplicis generis sunt, cum alia respiciant oeconomiam veteris testamenti, vt circumcisio & agnus paschalis, alia oeconomiam noui testamenti, vt baptismus & sacra coena, §. XLVII.

Quo pacto lex & instituta differant, §. XLVIII.

Ad instituta diuina obseruanda hominem iure naturae obligatos esse, §. XLIX.

ita quidem, vt ea ratione, qua Deus ea instituit, illis obseruent, §. L.

Colligitur ex dictis, christianos non alias leges diuinas, quae eos obligent, quam naturales, habere: has autem vel absolutas esse, vel hypotheticas, §. LI.

Summa legum hypotheticarum, §. LII.

Philosophorum methodus, principium aliquod cogno-

cognoſcendi iuris diuini quaerentium, in theologia non eſt equidem neceſſaria, §. LIII.
Nihil tamen obſtat, quo minus, obſeruatis, quae theologiae propria ſunt, & hic adhibeatur, §. LIV.
Primum principium quoad leges abſolutas, §. LV.
Principia eius ſubordinata, §. LVI.
Primum principium, quoad leges hypotheticas, § LVII.

§. I.

VT ergo ad normam ipſam, eamque praecipuam, ad quam homines regeniti actiones ſuas componere tenentur, accedamus, de legibus diuinis iisque vniuerſalibus, generatim primo, deinde & ſpeciatim agendum eſt.

§. II.

Per legem itaque diuinam vniuerſalem, intelligo decretum Numinis, per ipſam creationem ad imaginem eius, homini olim manifeſtatum, poſteris autem, per relictas poſt lapſum & cum natura propagatas, connatasque notitias principiorum practicorum indicatum, & ſubinde pluribus actibus externis repetitum, & in ſcriptura ſacra veteris, & noui teſtamenti exhibitum, obligans omnes homines, ad ea omnia, quae naturae illorum, ad imaginem diuinam reſtaurandae, & magis magisque componendae conueniunt, agenda, & omittenda, quae eidem repugnant, idque ad ſummam ac aeternam illorum felicitatem promouendam.

§. III.

Quod leges diuinae proprie ſic dictae leges ſint, iam ſupra euicimus. * Sed & ex iis, quae generatim de notione legis diximus, intelligitur, cur lex diuina a nobis *decretum Numinis* vocetur. At cum eiusmodi intelligatur decretum, quod aliis innoteſcit, de promulgatione eius, quaedam monenda ſunt. Haec enim quod per rationem vires ſuas rite exſerentem fiat, philoſophia equidem docet, ſed ſcriptura ſacra nos plenius hac de re informat.

* *cap.* I. §. 3. *ſeqq.* Ceterum in definitione hacce legis naturalis rectius *decretum Numinis* generis loco ponitur, quam, quod vulgo fieri ſolet, *dictamen rectae rationis*, quod & HVGO GROTIVS facit, *lib.* I. *de iur. belli & pacis*, *cap.* I. §. 10. Namque, vt reliqua taceam, decretum Numinis aliis etiam legibus diuinis competit, cum ſolis naturalibus ſit proprium, quod ſint dictata rectae rationis, etſi alia quoque ratione iſtae leges innoteſcant, vt in ipſa definitione oſtenditur. Deus itaque cum ſit cauſſa efficiens iuris naturae, immaniſeſto verſantur errore, qui ius naturae Deo & hominibus ita commune aſſerunt, vt illo non minus, quam hi, per id obligetur. Cum enim omnis obligatio ſuperiorem ſupponat, citra inſignem abſurditatem aſſeri nequit, Deum vllo modo obligari. Merito

Merito itaque hanc ſententiam profligauit PVFENDORFIVS, *lib. 2. de iur. natur. & gent. cap. 3. § 5. & 6.* Non minus impia pariter ac inepta illorum eſt ſententia, qui, etiamſi ſupponatur, non eſſe Deum, nihilo ſecius, ius aliquod naturae fore contendunt. Hoc enim eſt legem fingere ſine legislatore. Interim ipſi HVGONI GROTIO haecce adprobatur ſententia, *prolegom. de iur. belli & pacis*, §. 11. quem merito caſtigant commentatores, ſpeciatim CASPAR ZIEGLERVS, *p. 7.* vbi oſtendit, ſcholaſticos ſimilia docere. add. KVLPISIVS, *in colleg. Grot. exercit. 1. §. 3.*

§. IV.

Haec namque docet, promulgatas leges diuinas vniuerſales fuiſſe per ipſam creationem. Cum enim & qua intellectum ad imaginem diuinam conditus primus homo, adeoque ſumma cognitione voluntatis diuinae praeditus fuerit, ecquis dubitet, eum etiam cognouiſſe, *Deum ſupra omnia amandum eſſe*, quae eſt ſumma omnium legum diuinarum, *Matth. XXII, 37.* Praeterea, cum *in iuſtitia* quoque atque *ſanctitate* conſtiterit imago diuina, *Epheſ. IV, 24.* legem quoque cognitam primis parentibus fuiſſe, neceſſe eſt, cum iuſtitia & ſanctitas in plenisſima voluntatis cum lege diuina conuenientia conſiſtat.

§. V.

Imagine diuina per lapſum primorum parentum amiſſa, remanſit tamen notitia principiorum practicorum, in omnes illorum poſteros propagata, non quidem *actualis*, ſed *potentialis*, hoc eſt, vt homo maturae aetatis, & ſanae mentis ex humanae naturae conſideratione, poſſit facile generalia iuſti & honeſti principia elicere, cum inclinatione quadam, ac propenſione, veritatibus hiſce, ſtatim ac cognitae ſunt, aſſenſum praebendi. Vnde eiusmodi principiorum, non *acquiſitam* modo, ſed *inſitam* quoque notitiam * dari, manifeſtum eſt. Hinc &, qui ius naturae tantum ſecundum rationem conſiderant, illud definire ſolent, per dictamen rectae rationis.

* Notitiam inſitam principiorum vocant, quae apprehenſis terminis ſtatim intellectui citra diſcurſum ineſt, non ſecus, ac ſi cum ipſa natura ei actu indita ac implantata eſſet. Cumque hoc tum de *actu ſecundo*, tum de *actu primo*, tum denique de *potentia propinqua* accipi queat, non prioribus, ſed vltimo modo hoc intelligendum eſſe, luculenter docet B. IOAN. MVSAEVS noſter, philoſophus pariter ac theologus acutiſſimus *introduct. in theol. cap. 2. §. 19. p. 12.* Hoc modo ſi notitia iſta inſita recte explicetur, non tantum, quod detur, facile intelligitur, ſed ad obiectiones ac ſophiſmata diſſentientium, prompte reſpondetur. Enimuero, quod talis notitia inſita principiorum detur, docere quemlibet ipſa naturae humanae conſideratio poteſt. Si quis enim ſerio conſideret, quae in mente ſua contingunt, deprehendet, ſtatim ac eiusmodi principia obſeruantur, vt ea quoque intelligat, non poſſe non ſe illis aſſenſum praebere. Et niſi hoc admittatur, ratio dari nequit, cur tot

tot gentes per orbem dispersae, linguis ceteroquin, moribus, institutis admodum inter se dissentientes, in hisce tamen principiis maximam partem inter se consentiant. Et licet interdum ob certas causas haec notitia impediatur, quo minus in actum erumpat, immo licet a quibusdam data opera supprimatur, & impugnetur, inde tamen non magis sequitur, talem notitiam non dari, quam si quis ex eo, quod furiosi & infantes rationis vsum non habent, inferre velit, hominea non habere rationem. Confirmat idem Paulus apostolus, dum, *opus legis in animis gentium inscriptum esse*, docet *Rom. II*, 15. ad tabulas haud dubie vel Sinaiticas vel Romanas alludens, vt sensus sit, quam vere legea illae in tabulis litteris exernis scriptae erant, vt iniis semper legi possint, tam vere quoque in animis gentium dari notitiam quandam, qua si recte vti velint, intelligere prompte possint, quid lex diuina a se requirat. IO. CLERICO enim, viro clarissimo, assentire non possum, contendenti, verbis apostoli nihil aliud significari, quam leges naturales etiam sine doctore disci, & facile memoriae mandari, in *art. crit. part.* 2. *sect.* 1. *cap.* 1. §. 9. Vox enim *inscriptionis* ampliua quid denotat, scilicet, quod reuera in animis gentium adest, seu notitiam illam, prout eam descripsimus, insitam. Interim de actuali legum notitia, ac si eam natura omnes haberent, verba apostoli capienda non esse, lubens concedo, quippe quae & mea opinione non datur. Haec autem cum ita sint, fuerunt tamen, qui notitiam omnem principiorum insitam strenue negarent, vt praeter THOMAM HOBBESIVM, LAMBERTVM VELTHVSIVM, tota fere atheorum turba, quibus & frigidum hic suffundunt Sociniani. Cumprimis autem nostra aetate hoc magno conatu fecit subtilissimi vir ingenii, IO. LOCKIVS, de *intellectu humano*, *lib.* 1. *cap.* 2. *&* 3. In hisce enim capitibus principia practica impugnat, vti in *cap.* 1. contra principia theorerica omnem vim ingenii effuderat. Operae pretium fuerit, praecipua eius, quae in medium adfert argumenta, paucis reuocare sub examen. Primum in eo ponit praesidium, quod principia practica neque tam euidenria sint, neque tam generaliter recepta, ac principia theorerica. Cum autem probauerit, principia theorerica non esse innata, sequi, multo minus practica principia innata esse. At multa hic sibi sumit vir doctus, quae non temere illi concedentur ab aliis. Falsum est, principia practica non tam euidentia esse, nec tam generaliter recepta ac theoretica. Principium hoc: *Deum esse colendum*, tam euidens est, & tam vniuersaliter receptum, ac illud: *impossibile est, idem simul esse & non esse*. Cirius reperiri homines, crediderim, qui de veritate posteriori, quam de veritate prioris dubitauerint. Praeterea euidenter a se probatum, principia theorerica innata non esse, sibi quidem, non aeque aliis, persuadebit. Vnicum saltem afferam, quod speciminis loco sit. Principium hoc: *impossibile est, idem simul esse & non esse*, omnibus innatum non esse, inde probare annititur, quod hocce principium infantibus, & hominibus rudibus, & litterarum ignaris ignotum sit. Quo ipso indicat, sibi mentem sententiamque eorum, qui principia innata defendunt, non satis fuisse perspectam. Si quis enim diceret, principia haecce ita innata esse, vt actu in omnium hominum mentibus, & semper, eorum cognitio existat, tum allata ratio quidquam valeret. At si forte quidam ita sentiant, non tamen omnium, qui innata principia defendunt, haec est opinio. Supra enim iam obseruaui, dum innatam notitiam asserimus, hoc intelligendum esse de potentia propinqua. Licet itaque infantes & homines rudes actu hoc principium, *impossibile est, idem simul esse & non esse*, non cognoscant, ita tamen comparatum est, vt, quam primum quis vsum rationis consecutus fuerit, & terminos intelligat, quibus exprimitur, non possit non statim eidem assensum praebere. Atque hoc, nostra opinione, ad innatam notitiam sufficit. Sed vt ad practica redeamus principia, vt ea, innata non esse porro ostendat LOCKIVS, vrget, fidelitatem & iustitiam, hoc est, quod fides seruanda & iustitia colenda sit, non ab omnibus hominibus pro principiis haberi. Etsi enim plurimi fidem datam seruent, adeo, vt latrones hoc faciant erga se inuicem, hoc tamen inde prouenire, quod facile intelligant, ad societatem quandam conseruandam hoc adeo esse necessarium, vt nec latronum coetus sine tali vinculo consistere queat. Faciunt sane saepissime id homines, fateor, vt regulas iustitiae obseruent, magis, quod ad commodum suum hoc spectet, quam vt suum erga Deum comprobent obsequium. Sed nihil aliud inde sequitur, quam dari, apud quos notitia insita

principio-

principiorum practicorum velut suffocetur, aut impediatur, quo minus vim suam exerere queat: quod concedimus. Rursus tamen id nobis concedi postulamus merito, dari plurimos, qui veritatem horum principiorum, statim ac ea intelligunt, agnoscunt, & ad assensum illis praebendum impelluntur, quod documento est, insitam esse hoc in principiorum notitiam. Quae hic excipit vir doctus, nullius sunt momenti. Et actionibus, inquit, cognoscendum, quam quisque de re agenda aut omittenda foveat opinionem. Quasi vero, ac si adeo infrequens esset, vt homines agant, quae perpetrare nefas esse, ipsimet credunt. Multo autem minus mirandum, si quis perpetret, quae, errore ductus, perpetrare non esse nefas, credit. A sophismate autem parum abest, quod dicit, contradictorium esse, ponere principia practica innata, quae tamen ad praxin non deducantur. Est enim, manetque principium aliquod practicum, dum ad praxin tendet, etsi homines, variis causis praepediti, ad praxin illud non deducant. Sed nouo contra nostram sententiam insurgit argumento, dum, regulae, inquit, morales opus habent probatione, ergo non possunt esse principia innata. Hoc si de conclusionibus intelligat, quae ex principiis deducuntur, concedere equidem possumus, quod probatione indigeant: sed tum nihil contra nos euincet, cum nobis non de conclusionibus, sed de principiis sermo sit. Sin principia intelligat, fallitur. Vt enim hoc principium: *impossibile est idem simul esse & non esse*, nulla indiget probatione: ita nec illud principium: *quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris*, probatione vlla indiget, apud sanae mentis homines, cum quilibet non possit non iniquitatem agnoscere, si quis prae aliis, quibuscum eiusdem est conditionis, sibi quid arrogare velit. Quae de contractibus & fide in iis seruanda adfert, ad conclusiones potius, quam ad principia, pertinent. Has vero conclusiones, quod ex diuersis homines deducant principiis, nihil aliud euincit, quam quod nonnulli circa principia a recta via aberrent. Quod fieri posse, concessimus. Sed nec de virtutibus recte sentit, dum laudari saltem eas & adprobari existimat, quia commodum ac vtilitatem adferunt. Qua in re aduersantes sibi habet philosophos tantum non omnes, qui virtutum nomen iis aut actionibus, aut propensionibus prorsus denegant, in quibus commodi cuiusdam aut vtilitatis subest respectus. Quodsi in praxi vitae humanae quosdam secus se gerere, & virtuti, sui commodi causa operam dare, deprehendat, num aliud quid inde sequitur, quam nonnullos contra principia innata, quae cognoscere poterant, agere? Ieiune nimis autem de conscientia sentit, dum eam nihil aliud esse dicit, quam opinionem, quam nos habemus de iis, quae facimus, vt euincat ex conscientia nullum posse desumi argumentum, ad stabilicndam notitiam insitam principiorum practicorum. Colligit inde porro, principia ista innata sibi ipsis contraria fore, siquidem conscientia in hominibus admodum varier, nihilque sit frequentius, quam vt licitum aliquis secundum conscientiae dictamen reputet, quod alius secundum idem conscientiae dictamen prohibitum credat. Ego vero vix contingere posse existimo, vt in iis, quae ad iuris diuini principia pertinent, aliquis a recta regula aberret, modo sanae mentis sit, nec rationis vsu destituatur, aut non alia impedimenta, hanc cognitionem sufflaminantia, adsint. Quod si vero ab his dissentiant alii, & iidem conscientiae dictamen obtendant, adeoque, in errore se versari, demonstrent, nondum inde sequitur, principia, quae primes sequuntur, a natura ipsa non fuisse indita. Conscientiae hanc esse indolem, vt qua principiorum etiam notitiam consopiri penitus queat, supra demonstratum est. Mirum itaque non est, atrocissima facinora, non reclamante conscientia fuisse perpetrata, quod vt probet, exempla cumulat vir doctus, *cap* 2. §. 9. Hoc sane experientia docet. Sed si inde colligat, non dari notitiam principiorum practicorum insitam, eadem inde ratione inferri potest, non dari quoque acquisitam. Non minus enim homines, qui contra conscientiam agunt, principia innata, quam acquisita, violant. Par igitur nos mouent exempla aut singulorum hominum, aut integrarum gentium, quae leges naturales violarunt, nec eas violare religioni sibi duxerunt. Praeterquam enim, quod dubitari adhuc possit, quousque fides adhibenda iis sit, quae hinc inde in itinerariis leguntur, nihil tandem aliud inde sequitur, quam istas gentes vim insitorum principiorum oppressisse, aut, quod longe etiam est frequentissimum, contra conscientiae dictamen agere. Excipit ad minimum ex publica peccatorum quorundam permissione, patefcere, legem, qua illa peccata prohibentur, non esse innatam.

innatam. Plane ac si in integra gente notitia horum principiorum obscurari nequeat? Vt enim in singulis hominibus contingere potest, vt impediantur, haec principia, quo minus actu se exerant, cur hoc non fieri posset in integris gentibus? praesertim cum ex moribus in gente quadam receptis non statim iudicandum sit de conscientia singulorum hominum, qui sunt eiusdem gentis. Experientia enim docet, multa saepius in gente quadam pro peccatis non haberi ac publice permitti, quae tamen viris probis & sapientibus minime probantur. Mirum vero, LOCKIVM & hocce vrgere, eos, qui principia innata defendunt, non posse dicere, quaenam sint haecce principia innata. In amore enim Dei & proximi, omnia haecce principia innata continentur. Haec principia qui nouit, omnia nouit. Quanto ergo quisque rectius ratione sua vti didicit, tanto rectius conclusiones ex hisce principiis deriuabit. Vnde patet, absonam prorsus esse quaestionem, quot sint principia innata? immo inepte prorsus obiici, neminem vnquam principia ista innata designasse, aut certum eorundem contexuisse catalogum. Et haecce quidem praecipua sunt argumenta, quae contra principia innata protulit LOCKIVS: reliquis vt immoremur, necesse non est.

§. VI.

Cum autem notitia ista naturalis satis infirma esset, & per defectum educationis, aliasque causas, in quibusdam valde obscuraretur, Deus, eo praesertim tempore, quo decrescente vitae humanae aetate, traditioni non amplius commode locus erat, denuo leges illas repetendo, ne ab hominibus facile ignorari possent, effecit. Ista repetitio, aut repetita promulgatio, facta est cumprimis genti Israeliticae, per *decalogum*, * ita quidem, vt per hanc gentem notitia huius legis dimanare ad alias gentes posset; tum & per apostolos, euangelium omnibus annuntiantes, quod supponit *notitiam legis*. Immo & ipsa scripta prophetica, & apostolica huc pertinent, ** in quibus perspicue & luculenter quoque leges diuinae declarantur.

* Haecce voce summam istam legum diuinarum vniuersalium, tabulis a Mose iussu Numinis inscriptam, & Israelitis promulgatam, exprimimus, idque praeeunte scriptura, in qua decem ista praecepta *decem verba* vocantur, *Exod. XXXIV*, 28. *Deut. IV*, 13. *X*, 4. Sunt, qui in numero isto denario varia mysteria captant, quod cumprimis more suo facit PHILO Iudaeus, de *decalogo*, *pag.* 475. Quidquid huius sit, sufficit, quod decalogus hicce summam quandam legum diuinarum vniuersalium omnium, tum absolutarum, tum hypotheticarum, contineat. Luculenter hoc ostendit B. IO. GERHARDVS noster, *loc. de lege Dei*, §. 14. *seqq.* vbi eundo per singula praecepta, ea iam ante Mosen nota fuisse, ostendit. Et sane res ipsa hoc demonstrat, cum, quod ad leges absolutas attinet, ipsa ratio hoc quodammodo docet, quidquid in decalogo continetur: etsi luculentius adhuc ex imagine diuina cuncta deriuari possint. Instituta autem diuina, quae praecepta quaedam supponunt, vt sabbathum, matrimonium, dominium rerum, cum itidem iampridem ante Mosen fuerint, obligatio quoque haecce instituta obseruandi statim adfuit, quippe quae est iuris naturalis, iuxa ea, quae supra docuimus. Licet itaque promulgatio speciatim ad Israelitas sit directa, licet etiam, quod nonnulli obseruant, ad statum & genium huius gentis praecepta ista quodammodo fuerint accommodata, neutiquam tamen solos Israelitas, sed omnes omnino homines decem ista praecepta obligant, quippe quae praecipua iuris diuini vniuersalis principia continent, ex quibus reliqua etiam nullo negotio deriuari possunt. Quo pacto autem haecce praecepta ad genium statumque populi

Israelitici quodammodo accommodata sint, ostendit IACOBVS ABBADIE, reformatae ecclesiae theologus, *dans l' art de se connoitre soy-meme, cap. 4. & 5. p. 89. & seqq.* Id extra controuersiam positum, etsi in quibusdam praeceptis actus quidam grauiores saltem exprimantur, vt *homicidium, adulterium*, subintelligendos tamen simul non tantum similes eiusdem commatis actus, sed subtiliores quoque, immo ipsas cupiditates, & motus quosuis ad eiusmodi actus ducentes. Quod vel ex nono & decimo praecepto intelligere poterant Israelitae; apud nos autem positum esse debet extra dubium, ob interpretationem decalogi, quam ipse dedit seruator, *Matth. V, 20 seqq.* De diuisione decalogi multa disputari solent: cum alii ad primam tabulam quatuor praecepta, & sex ad secundam tabulam, separando, quae ad primum praeceptum pertinent, & nonum ac decimum coniungendo, referant: alii autem prima in tabulam tribus, & secundam septem praeceptis circumscribant, coniungendo, quae ad primum praeceptum pertinent, & nonum ac decimum separando. Priorem sententiam reformatae ecclesiae doctores amplectuntur, posteriorem nostrates, nisi quod alicubi consuetudine receptum sit, priorem diuidendi decalogum rationem sequi, quod de Argentoratensi ecclesia testatur IO. CONRADVS DANHAVERVS, in *colleg. decalog. p. 16.* qui & ibidem pro adiaphoria huius diuisionis pugnat, liberum cuique esse debere, contendens, quam diuisionem sequi velit. Interim rationibus grauissimis, tum ex identitate obiecti quoad praeceptum primum, & quod reformati statuunt, secundum, & diuersitate obiecti in praecepto nono & decimo, peritis, tum ex accentuatione, nostrates demonstrarunt, diuisionem ita instituendam, prout ipsi instituunt. Legendi hac de re B. IO. GERHARDVS, *loc. de lege Dei, §. 47.* WOLFGANGVS FRANZIVS, *schol. sacrif. disp. 20. §. 74 seqq.* &, quem iam laudauimus, IO. CONRADVS DANHAVERVS, *l. c.* qui recte ex CHEMNITIO atque MVSCVLO monet: *parum ad pietatis studium facere, si praecepta Dei recte quidem numeres, male vero custodias.* add. AVGVSTVS PFEIFFERVS, *dub. vex. cent. 1. loc. 96. p. 235. seqq.* Quo pacto nonum praeceptum a decimo differat, expositum a nobis supra est, *part. 1. cap. 1. sect. 4. ad §. 39.*

** Dubium enim non est, quin horum scriptorum notitia ad gentiles peruenerit: quod vt de iis temporibus, quae Christi seruatoris natiuitatem aut secuta sunt, aut proxime antecesserunt, palam est, ita de antiquioribus etiam admodum est verosimile. Etsi enim ea, quae PETRVS DANIEL HVETIVS, in *demonstrat. euang. part. 1. prop. 4. cap. 3.* copiose, & magno eruditionis adparatu, adstruit, omnem fere veterum gentilium theologiam, & instituta eorum sacra ex Mose, Mosisue actis & scriptis profluxisse, in omnibus forte calculum non mereantur, notitia tamen quaedam scripturae sacrae, rerumque ab Ebraeis, aut a Deo in hoc populo & per eum gestarum, denegari gentibus nullo modo potest. Nec vna se antiquitatum monumenta scrutantibus offert occasio, quae Ebraeae gentis & scripturae sacrae notitia apud gentiles diuulgari potuerit. Exitus ille Israelitarum ex Aegypto nimis portentosus erat, vt non rerum tam mirabilium fama longe lateque sparsa fuerit. Qui, occupata tetra Cananaea, partim in Graeciam, partim in Africam, concesserant, Phoenices, non poterant ignari prorsus esse gentis Ebraeae, rerumque ab ea gestarum, aut religionis etiam, & legis, quae in ea in vsu erat. Accedebant deinceps commercia Dauidis ac Salomonis cum Hiramo, Tyriorum rege: huius quoque nauigationes in terram Ophir, & matrimonia eum exteris, sapientiae quoque summa per omnem orientem, & ad gentes remotissimas, propagata fama: quae omnia occasionem amplissimam aliis, in statum populi Israelitici eiusque leges inquirendi, dare potuerunt. Secuta hinc sunt bella varia in Asia & Aegypto gesta, quibus subinde impliciti Iudaei: donec omnino in captiuitatem Babylonicam abducerentur, postquam reliquae tribus ab Assyriis iam abductae, & adeo Israelitae hinc inde per orientem dispersi essent. Cumque ex captiuis istis atque dispersis nonnulli magnam inter ipsos ethnicos consequerentur auctoritatem, vt vel Danielis exemplo patet, nemo, tam stupidos eos rerumque suarum incurios fuisse saltem illos, qui sapientiae laudem affectabant, crediderit, vt non tam celebratae gentis instituta, mores, religionem, leges fuerint perscrutati. Fata Iudaeorum sub imperio Persarum, & quod hoc excepit Graecorum multo magis id comprobant, ob frequentia eorum cum gentilibus commercia, legum Mosaicarum notitiam non potuisse inter Iudaicae gentis fines consistere, sed gentilibus

innotuiſſe, quantumuis eriam ſua ſtudioſe occultare anniſi fuiſſent Iudaei. Immo tandem omnino factum, vt libri Moſaici in Graecam linguam transferrentur. Etſi enim incertum ſit, an verſio Graeca antiquior illa, quae LXX. interpretibus tribuitur, extiterit, etſi etiam ea, quae ARISTEAS de LXX. interpretibus litteris conſignara reliquit, ceu fabuloſa & commenticia, a viris doctis hodie explodantur, hoc tamen certum & extra omnem dubitationem poſitum, jam ante Chriſtum natum libros veteris teſtamenti in ſermonem Graecum fuiſſe translatos. His omnibus adduni peregrinationes philoſophorum Graecanicorum, quorum nonnullos Iudaeam quoque adiiſſe, aut certe in Aegypto aut Babylonia cum Iudaeis colloquendi, rerumque Iudaicarum notitiam acquirendi, occaſionem adeptos, ex variis antiquitatis monumentis, colligitur. Pluribus haec omnia ediſſerit vir clariſſimus, GOTHOFREDVS VOCKERODT, in exercitatione pererudita, de *notitia diuinarum ſcripturarum apud gentiles.*

§. VII.

Iſta repetitio, etſi a quibusdam etiam *promulgatio* dicatur, alii tamen *diuulgationem* dicere maluerunt, * quae ſit adplicatio primae promulgationis ad notitiam ſubditorum, qui primam illam promulgationem non perceperunt, aut percipere non potuerunt. Commodisſime dicitur, *promulgationis repetitio.*

* vid. B. IO. GVIL. BAIERI *compend. theol. moral. part. 3. cap. 2. §. 4. p. 137.*

§. VIII.

Obligatio, * cuius in legis diuinae definitione, facta eſt mentio, ſupponit *imperium.* Quod vero Deo imperium proprie & ſtricte ſic dictum in homines competat, nemo niſi cui ſana mens non eſt, negaverit. Nec tamen iſtud ex muneris & virtutis diuinae praeſtantia, aut ex potentia, cui reſiſtere nemo poteſt, aut ex conſenſu hominum, ** deriuandum eſt, ſed ex eo, quod Deus iuſtas cauſſas habeat, obſequium ab hominibus exigendi, & potentia inſuper reluctantes cogendi, polleat. Inter cauſſas autem iſtas, ob quas merito obſequium ab omnibus exigit, eminet *creatio* & *conſeruatio.* Cum enim homo quantus quantus eſt, a Deo pendeat, & quidquid habet, illi vnice acceptum ferre debeat, iniquum profecto eſſet, ſi mandatis eius reſiſtere, ſibi fas eſſe putaret. Deus quoque facultatem ad leges nos componendi nobis dedit, *** eandem ergo praeſcriptis legibus dirigere, in ipſius poſitum eſt poteſtate.

* Vt obligatio tantum a ſuperiori, ſeu eo, qui imperium habet, deriuanda, ita ſine obligatione nulla lex eſt proprie ſic dicta. Et licet leges diuinae vtilitate quoque ſe commendent, non tamen eſſent leges, ſi obligatio non accederet. Ab imperio humano haec obligatio repeti nequit; cum, qui eo gaudet, ſuis tantum ſubditis imponere obligationem queat. Ex conſenſu pacta oriuntur, non leges. Ab imperio itaque diuino vis obligandi, qua leges iſtae gaudent, vnice deducenda. conf. PVFENDORFIVS, de *iure nat. & gent. lib. 2. cap. 3. §. 20.*

** Ex muneris & virtutis diuinae praeſtantia imperium hocce deriuat MOSES AMYRALDVS, in *diſſertat. de iure Dei in creaturas*, ex potentia irreſiſtibili, THOMAS HOBBESIVS, in *Leuiath. cap. 31. p. m. 167. & de cive, cap. 15. §. 5. p. m. 113.* qui tamen non ſatis ſibi conſtat,

conſtat, dum etiam conſenſum hominis ad imperium diuinum requirit, ſatis quidem inepte. Sed ſupra iam ad *cap.* 1. §. 7. luculenter et demonſtrauimus, duo ad imperium, adeoque & ad facultatem aliis imponendi obligationem, requiri: cauſſam iuſtam, & facultatem cogendi reluctantes. Et hisce fundamentis innititur etiam imperium diuinum. De potentia quidem diuina nemo dubitauerit. Cauſſas vero iuſtas ei eſſe, cur obſequium ab hominibus exigere queat, is demum inficias ierit, qui aut negauerit, aut ignorauerit, eum eſſe rerum omnium, ſpeciatim hominum, conditorem, & hos ita ab eo pendere, vt ſitne eius nutu ac voluntate nec digitum mouere queant. Ab eo enim, qui ita a nobis dependet, iure meritoque poſtulamus, vt ad noſtram ſe componat voluntatem, noſtrumque nutum ſequatur: idque eo magis, cum nihil ab eo exigitur, niſi, quod pium, iuſtum, aequum, & illi ſalutare eſt. Aut ex ratione hoc intelligi queat, homines a Deo conditos, diſputari equidem ſcio: nec ignoro, fuiſſe plurimos ethnicorum philoſophorum, qui de hominum origine ita ſentirent, vt, aut ſemper eos fuiſſe, contenderent, aut talem hominum generi originem aſſignarent, quae creationem excludit: qua de re legendus CENSORINVS, de *die natali, cap.* 2. & quae *ad h. l.* erudite obſeruauit HENRICVS LINDENBROGIVS. Sed id quoque conſtat, EPICVRVM, alioſque cum creatione prouidentiam, adeoque conſeruationem hominum, ſuſtuliſſe. Verum haec noſtrae non obſtant ſententiae. Etſi enim multi iſta aut ignorauerint, aut negarint, hoc ipſo tamen peccarunt grauiſſime, cum ea ſcire potuerint, praeſertim ſi rationis lumine ad inueſtigandam reuelationem rite vti voluiſſent. Praeterea ex eo, quod ſubditus cauſſas, ſua culpa neſciat, cur imperans ab eo obſequium exigere queat, non ſequitur, ad obſequium eum non eſſe obligatum, aut imperium ipſum ceſſare. Multo minus autem ceſſabit, ſi proterue cauſſas iſtas in dubium vocando, contra ſuperiorem inſurgat, rebelliomis ſuae iuſtiſſimas daturus poenas. Vnde, quam inepte THOMAS HOBBESIVS, atheos imperio diuino eximat, intelligitur. Qua de re deinceps. Quae autem ratio hac de re dictitat, confirmat etiam Scriptura ſacra. Haec vt a creatione rerum omnium, ſpeciatim hominum, initium ſumit, ita creationis ſubinde memoriam renouat, vt quae noſtri ſint officii, cogitemus. conf. *Kobel. XII*, 1. Immo eum in finem Deus ſabbathum inſtituit, ne creationis memoria excideret, hominesque condocerentur, ſui eſſe officii, creatorem ſuum colere, eique obedire. Hinc & Ieremias *cap. XI*, 7. *quis te non timeat*, inquit, *o rex magne! cum feceris coelum & terram &c.* & *v.* 12. 13. ratio, cur ſolus Deus, non autem dii gentilium colendi ſint, haec adfertur, quod *dii gentilium non fecerint coelum & terram*, cum ſolus verus Deus contra, *virtute ſua terram fecerit, & ſapientia ſua orbem praeparauerit &c.* Saepius equidem Deus ad potentiam quoque ſuam prouocat, cum immorigeros ad obſequium vult inducere. Sed potentia non excludit cauſſas iuſtas, nec ſeiungenda, aut opponenda ſunt, quae inter ſe optime poſſunt eſſe coniuncta. Hominum tamen peruerſa indoles requirit, vt, cum frenum mordent, nec cauſſas reliquas, quae ad obſequium eos inducere debebant, ſeeum expendunt, inuito minus iis locum relinquunt, diuinae omnipotentiae repraeſentatione ſtultitiae ſuae redarguantur, quod ei ſe opponant, cuius vltionem iuſtiſſimam ſeueriſſimamque nulla ratione effugere queant. Vnde ſallitur HOBBESIVS, cum ex eiusmodi dictis colligit, imperium diuinum tantum nitri potentia irreſiſtibili. conf. quae dixi in *diſſert. de principe legibus humanis, ſed non diuinis ſoluto, axiom.* 2.

* In ſtatu integritatis enim homines legem diuinam accurate ſeruare & adimplere potebant. Quo pacto autem poſt lapſum, cum nemo legem Dei perfecte adimplere poteſt, Deus tamen recte hoc ab hominibus poſtulet, ex dicendis conſtabit.

§. IX.

Et hinc quoque, quaenam cauſſae ſint, quae hominem inducere debeant, vt legibus diuinis pareat, patet. In regenitis tamen accedunt cauſſae ſpeciales. Non minus enim beneficium Dei eſt, quod eos regenerauit, quam quod eos creauit. Regenerauit enim eos hunc ipſum

ipsum in finem, vt nouis gratiae viribus instructi, legem Dei seruare possint. Hinc *creati in Christo* dicuntur, *ad opera bona*, *Ephes. II*, 10. conf. *Rom. VI*, 13. *seqq.* *1 Ioan. II*, 8. Et Christus etiam, *se pro nobis tradidisse*, dicitur, *vt nos redimeret ab omni iniustitia, & purgaret sibi ipsi populum in peculium, qui esset ζηλωτὴς in bonis operibus. Tit. I*, 14.

§. X.

Quod omnes homines, nemine excepto, hisce legibus obligentur, vt moneamus, necesse non est. * Obiectum autem earum sunt actiones hominum, eiusmodi quidem, quae cum natura humana nexum necessarium habent, ita vt posita tali natura hominis, Deus non potuerit non eiusmodi illi ferre leges, vnde &, si a diuina reuelatione abstrahas, ex naturae humanae consideratione, cognosci possunt. Quod philosophi quidem intelligunt, de natura, qualis hodie est, theologi, de *natura integra & restituta*. Haec vero, vti longe perfectior est, ita mirum non est, quod perfectius ex ea voluntas Dei cognoscatur, quemadmodum & multa naturae huic integrae, aut restauratae, conueniunt, quae ex naturae corruptae consideratione deriuari nequeunt.

* Obseruandum tamen hoc contra impiam & ineptam THOMAE HOBBESII sententiam, qua atheos imperio diuino subiectos esse negat, vnde sequitur, nec legibus diuinis eos obligari. Verba insanientis istius philosophi aperta sunt: *in regno igitur Dei pro subditis habemus, non corpora inanimata, neque irrationalia, licet potentiae diuinae subiiciantur, quia praecepta & minas Dei non intelligunt, neque etiam atheos, quia Deum esse non credunt, neque eos, qui Deum esse credentes, eum tamen inferiora haec regere, non credunt; de ciue cap. 15. 6. a.* Eadem repetit in *Leuiathane*, *cap. 31.* Non tantum vero atheos, vt ex verbis illatis patet, sed eos etiam imperio diuino eximit, qui prouidentiam diuinam negant. Vtrumque inepte non minus, quam impie. Ecquis vero acumen sophistae non miretur, in probanda sententia tam infana: *qui Deum esse non credit, eius imperio subiectus non est.* Atheus, qui Deum esse non credit, hoc facit, aut ex ignorantia, aut ex malitia: quanquam ex ignorantia facere nequeat. Esto autem, facere eum hoc ex ignorantia, vincibilis tamen erit ignorantia, cum notitia haec omnium sit longe euidentissima. Num vero inde ius alterius in me cessabit, quia ego mea culpa ignoro, quod illi eiusmodi ius competat? Sed falsum est, vt dixi, dari atheum, qui ex ignorantia talis sit: omnis atheus per malitiam atheus est. Num ergo imperium cessabit, si quis malitia ductus contra dominum insurgat, eumque pro domino agnoscere nolit? Ita pessimorum hominum ludibrio imperantium omnium auctoritatem exponet HOBBESIVS, quam tamen ingenti conatu stabiliuisse videri voluit. Fons autem erroris hic est, quod imperium diuinum non modo ex potentia irresistibili, sed ex consensu quodam hominum videatur deriuare. Inepte quidem. Namque nec paternum imperium consensu, sed longe aliis cautis nititur, multo minus imperium diuinum consensum requirit. Cum vero ipse antea docuisset, imperium ex potentia irresistibili oriri, num athei Deo resistere possunt? Mentem an iisse, necesse est, qui talia sibi persuaserit. At, non credunt tamen, inquit, talem potentiam. Sed credere debebant, & cognoscere poterant. Quae de atheis diximus, eadem ratione adplicari possunt ad Epicuri alumnos, qui prouidentiam diuinam negant. add. *dissertat.* nostra de *principe legibus humanis, sed non diuinis soluto, axiom. 2.*

§. XI.

Finis legum diuinarum vniuerſalium, quem itidem ſupra indicavimus, * eſt ſumma hominum felicitas. Exhibet enim lex velut in ſpeculo ſummam Dei ſanctitatem & perfectionem. Huic ergo ſi ſimilis homo magis magisque per legis obſeruantiam reddatur, quid addi eius felicitati poſſet? Id autem quo pacto poſt lapſum, vbi *lex per carnem infirma facta eſt, Rom. VIII,3.* fieri queat, id enimuero euangelium docet; qua de re alibi.

* conf. quae diximus in *prolegom.* huius partis, §. 7. *ſeqq.*

§. XII.

Affectiones, ſeu proprietates legis, ex dictis fere colligere licet. *Sancta* lex eſt, *bona*, & *iuſta*, *Rom. VII,12.* imaginem ſcilicet eius, a quo profecta eſt, exhibens, *1 Petr. I,16.* Eadem eſt *perfectiſſima*, cum nihil eorum deſit, quae ad hominem vere felicem reddendum pertineant, ſi modo homines eam ſeruare poſſent.

§. XIII.

Praeterea eſt *immutabilis*, non ſolum quoad principia practica generalia, verum etiam quoad concluſiones, vt neque illa, nequae hae, abrogentur vnquam, aut abrogari queant. Fundatur namque lex in immutabili Dei bonitate, ſapientia & iuſtitia, *2 Tim. II, 13.* Diſtinguendum tamen eſt inter *mutationem obiecti*, & inter *mutationem legis ipſius.** Illa enim locum habere poteſt, etiamſi haec minime contingat.

* Inculcat hanc diſtinctionem HVGO GROTIVS *de iure belli & pacis, lib. 1. cap. 1. §. 10. n. 6.* & hinc colligit: *ſi quem Deus occidi praecipiat, ſi res alicuius auferri, non licitum fiet homicidium, aut furtum, quae voces vitium inuoluunt, ſed non erit homicidium, aut furtum, quod vitae & rerum ſupremo domino auctore ſit.* Defendi itaque ex hoc capite Iſraelitae ſolent, quod vaſa aurea & argentea Aegyptiorum ſecum abſtulerint. Hoc enim cum iuſſu Dei factum ſit, qui dominium illarum rerum ab Aegyptiis ad Iſraelitas transferre potuit, pro furto minime habendum.

§. XIV.

Denique & *indiſpenſabilis* eſt lex diuina, vt nemo mortalium ab obligatione eius, aut excipiatur, aut excidi poſſit. Interim, diſtinguendum hic ſedulo eſt, inter *diſpenſationem* & *tolerantiam*, * quae eſt rei moleſtae & ingratae, & per quam legis obligatio non ſoluitur, quod fit per diſpenſationem. Sane ſi diſpenſaret Deus, aut legis obligationem ſolueret, contra ſanctitatem & iuſtitiam ſuam ageret, quod eſt ἀδύνατον. Tolerare autem eum, quae contra legem diuinam ſunt, & non imputare, vel imbecillitatum, quae regenitis adhaerent, exemplo condocemur. Eſt vero & hoc addendum, in quibusdam peccatis *directe*

laedi

laedi sanctitatem & iustitiam Numinis, adeo vt cum fide consistere nequeant, in quibus tolerantia locum non habet, in aliis autem *indirecte*, praeter voluntatem, minime ex proaeresi, & haec adeo tolerari, eius non repugnat sanctitati.

* An ius naturae dispensationem admittat? iampridem etiam inter scholasticos disputatum est. Nonnulli ex isto grege generatim affirmant, Deum in omni praecepto naturali dispensare posse, immo praecipere contrarium his praeceptis, quae dedit, etiamsi sit odium ipsius Dei. Alii distinguunt inter praecepta primae & secundae tabulae: & duo priora primae tabulae indispensabilia esse asserunt, tertium vero, & reliqua secundae tabulae, dispensabilia. Alii rursus distinguunt inter praecepta affirmatiua & negatiua: haec, praeter quintum, indispensabilia esse, contendentes, alii aliter. Prolixius hasce scholasticorum sententias ediſſerit IO. ADAMVS SCHERZERVS, in *breuiar. Hülsemann. extenſo, cap.* 21. *theſ.* 8. *p.* 1675. *ſeqq.* Verum, si expendamus nobiscum, dispensationem esse relaxationem legis, statim deprehendemus, leges diuinas vniuersales esse indispensabiles. Cum enim fundentur in ipsa sanctitate & iustitia diuina, si quis diceret, eas relaxari posse, seu dispensationem in iis locum habere, hoc perinde esset, ac si quis diceret, Deum aliquid velle posse, quod sit contra sanctitatem eius ac iustitiam, quod tamen est ἀδύνατον. Sed contrarium tamen suadere videntur exempla patriarcharum, aliorumque sanctorum hominum, praesertim in veteri testamento, qui perpetrarunt, quae legibus diuinis repugnant, e. g. polygami fuerunt, nec tamen ob id reprehensi leguntur, aut a Deo reprobati. Vnde nonnulli inducti, leges naturales a positiuis vniuersalibus distinguendas esse, censuerunt, eo quod in hisce dispensatio locum habuerit, minime in illis. Et ita ad praecipuum, quod de polygamia virorum sanctorum veteris testamenti obiicitur, dubium, responderi quam commodissime posse, existimant. Sed de legibus positiuis vniuersalibus, quae nostra sit sententia, iam supra exposuimus. Videntur autem omnia quam rectissime expediri posse, si distinguamus inter dispensationem & tolerantiam. In legibus diuinis vniuersalibus, ad minimum absolutis, dispensatio locum non habet, cum per earum violationem directe sanctitas & iustitia Dei violetur, quod Deus concedere nequit. In hypotheticis facilius equidem dispensatio admitti posset: sed non videtur hoc esse necessarium. Multa sane Deus tolerat, quae sunt contra leges naturae, etiam absolutas, quae tamen non probat. Tolerat ea in piis etiam & sanctis, sed ea demum conditione, si aut ex ignorantia aut imbecillitate aliquid agant, quod contra legem sit, vt tamen nulla proaeresis in illis sit, legem violandi, sanctum contra & sincerum studium, eam seruandi pro viribus. Hinc & polygamiam in viris sanctis veteris testamenti toleranit Deus, quod isti neutiquam ex libidine aut prauo animi adfectu, sed desiderio consequendi promissionem de Messia, ex illorum semine nascituro, sobolis multiplicationem optarent, & hanc in partem singularis benedictionis diuinae ponerent, & praeterea ob receptam tum temporis vbique, salrem in oriente, polygamiam, eam prohibitam esse, ignorarent. Vnde, si quis hodie sanctis istis viris plane dissimilis, in tanta euangelii luce, sibi persuadere vellet, Deum etiam id toleraturum, si plures vxores duceret, nihil aliud acturus esset, quam vt animum malignum, Numinisque contemptorem proderet. Quae enim in hominibus piis & sanctis integroque animo praeditis per benignitatem tolerat, ea in impiis Deus grauissime punit. Discrimen tolerantiae & dispensationis luculenter exponit B. IO. GVIEL. BAIERVS, in *compend. theol. moral. part.* 3. *cap.* 2. §. 5. *p.* 135. & prolixius in peculiari dissertatione, de *differentia dispenſation. & tolerantiae.*

§. XV.

Legis diuinae vniuersalis indolem postquam explicauimus, nunc etiam quo pacto cognosci, & inuestigari queat, indicandum. Eam, leges diuinas inuestigandi rationem, quam philosophi tradunt, * nunc non

non moramur, quippe quae ad nos non pertinet. Scripturae potius ſacrae, ſequimur ductum, iuxta quem, partim *directe*, partim *indirecte*, diuinas cognoſcere licet leges.

* Ex naturae humanae, praeſertim in ſtatu naturali ſpectatae, conſideratione. vid. PVFENDORFIVS, de *iur. nat. & gent. lib. 2, cap. 2.*

§. XVI.

Directe quidem, ſi loca ſcripturae conſideremus, quae leges diuinas exhibent. Huc pertinet ſumma legis a Chriſto ipſo indicata, *Matth. XXII, 37.* itemque decalogus, eandem ſummam explicite exhibens, *Exod. XX, 3. ſeqq.* cum explicatione ipſius ſeruatoris, *Matth. V, 21. ſeqq.* Et haec quidem inueſtigandi leges diuinas ratio, ſimplicior eſt, & ad omnium captum accommodata.

§. XVII.

Indirecte leges diuinae inueſtigantur ex conſideratione diuerſorum hominum *ſtatuum*, quos ſcriptura ſacra deſcribit. Si enim natura hominis, in ſingulis ſtatibus paulo accuratius conſideretur, quae ab eo Deus exigat, facile intelligere licet. Conſtat autem triplicem eſſe hominis ſtatum, *integritatis, lapſus, & reſtitutionis.*

§. XVIII.

Ad *ſtatum integritatis* quod attinet, ſummam eius felicitatem in eo conſtitiſſe, conſtat inter omnes, quod primi parentes & excellenti Numinis cognitione ſapientiaque, & perfectiſſima, qua voluntatem, iuſtitia, & ſanctitate fuerint praediti. Nec deerant reliqua, quae ad vitam beate, feliciterque tranſigendam, requiruntur. Et hactenus quidem ex eius conſideratione, quae iuris diuini ſunt, intelligere licet; * ſcilicet, quae ex hocce principio, Deum ſupra omnia amandum, ſequuntur. Ceteroquin in ſtatu hocce, cum ſtatu praeſenti hominum comparando, caute procedendum. Multa enim, ad externam hominum felicitatem, poſt lapſum vtcunque conſeruandam, conſtituenda aut introducenda fuerunt, quae in ſtatu ante lapſum non inuenerunt locum; multae, ob mutatam humani generis conditionem, ex primis & vniuerſalibus iuris diuini principiis deriuandae fuerunt concluſiones, quas forte ignoraremus, ſi in ſtatu integritatis permanſiſſet hominum genus.

* Vt ius naturae ex ſtatu integritatis deriuaret, omnem impendit operam VALENTINVS ALBERTI, theologus quondam Lipſienſis celeberrimus, in *compendio iuris nat. orthodoxae theologiae conformato*, cumprimis *cap. 2. p. 45. ſeqq.* Qua in re ingenioſe etiam & erudite verſatus eſt. Scio, litem ei hac ſuper re motam fuiſſe: ſed expediri res omnis facili

facili negotio poteſt, ſi obſeruemus, quod & ſupra docui, ius naturae, ſeu leges diuinas vniuerſales, vel ſecundum rationem, vel ſecundum reuelationem poſſe conſiderari. Priori modo ſpectatae, ex ſtatu integritatis deriuari nequeunt, quippe quem ratio ignorat. Veſtigia quaedam huius ſtatus, quae apud ethnicos ſcriptores, ſpeciatim poetas, deprehenduntur, nihil aliud demonſtrant, quam per traditionem forte aliquam huius ſtatus notitiam ad eos peruenisſe. Vnde & ſi cum hominibus nobis res ſit, qui ſcripturae ſacrae auctoritatem non admittunt, fruſtra apud illos ex ſtatu integritatis concluſiones iuris naturalis deriuaueris. Quod ſi vero ius diuinum vniuerſale iuxta reuelationem diuinam conſideretur, rectiſſime omnino ex ſtatu integritatis, non excluſis tamen aut ſepoſitis reliquis hominum ſtatibus, deriuatur: quod nec illi ipſi difficebantur, qui contra auctorem antea laudatum diſputabant. An vero idem auctor cautionem, quam hic de ſtatus integritatis cum ſtatu poſt lapſum comparatione adiecimus, obſeruauerit, ex dicendis, ſi cum iis, quae iſte habet, conferantur, diiudicari poterit.

§. XIX.

Vt itaque paulo diſtinctius, quo pacto ex ſtatu integritatis leges diuinae inueſtigari queant, explicemus, primo, ad ipſam hominis naturam, tum ad inſtituta quaedam, huic ſtatui propria, attendendum eſt. Hinc duplicis generis fluunt leges, quarum alias *abſolutas*, alias *hypotheticas* adpellitare licet.

§. XX.

Natura hominis erat longe perfectiſſima, & imagine diuina inſtructa *Gen. I, 27.* Erat namque in intellectu, *lux diuina*, accuratiſſimaque adeo rerum diuinarum pariter ac humanarum cognitio, in voluntate, *amor Numinis* ſummus, ſincerus, & longe perfectiſſimus, & hinc fluentes virtutes, ſanctitas, iuſtitia, veracitas, & reliquae. Quarum quidem virtutum exercitium, in iis quae ſtatui integritatis conueniebant, luculenter ſe oſtendebat. Nec aliter mens hominis in hocce ſtatu comparata eſſe poterat, ob arctiſſimam vnionem, communionemque intimam cum Deo. conf. *Gen. II, 7. Eſ. III, 19.*

§. XXI.

Corporis ſumma erat perfectio, & immortalitas. Nec quidquam, quamdiu hicce ſtatus durabat, aut in homine, aut extra eum erat, quod aut nocere ſanitati, aut deſtruere vitam poterat. Hinc plurima circa temperantiam, & ſanitatem, corporisque ac vitae conſeruationem, officia, quae hodie neceſſaria ſunt, ſua ſponte ceſſabant.

§. XXII.

Summa itaque legum, ex iſta ſtatus integritatis conſideratione, eo redit: in iſto amore & vnione cum Deo, conſtanter perſeuerandum, immo, ſi fieri poſſet, in eo magis magisque proficiendum. Hoc velle & praecipere Numen, facile intelligebant, quia cognoſcebant Numinis bonitatem ſummam, per quam non poſſet non velle & praecipere, quae conſeruare & augere hominum beatitudinem poterant.

§. XXIII.

Erant praeterea in ſtatu integritatis certa *inſtituta*, ſcilicet ſabbathum, *Gen. II, 1. 2.* * matrimonium, *Gen. II, 20. ſeqq.* ** item conſtitutio arboris vitae, & cognitionis boni & mali, in explorationem obedientiae hominum. *Gen. II, 16. 17.* *** Quae circa haec inſtituta verſabantur leges diuinae, erant hypotheticae, quae tamen & recte naturales dici poſſunt, quoniam ex hocce generali principio fluunt: *quaecunque Deus ad hominum ſalutem inſtituit, ea ſumma diligentia ſunt obſeruanda*, ſeu, quod perinde eſt, *Deo in omnibus eſt obediendum.*

* Errant enim, qui *Gen. II*, 1. 2. ſabbathum tantum per prolepſin commemotari contendunt: qua de re ex inſtituto dicetur infra, *cap. 3. ſect. 2*, §. 33.

** Matrimonium ad inſtituta paradiſiaca pertinuiſſe, negabunt haud dubie, qui tum demum vxorem creatam putant, cum Adamus iam deficere coepiſſet. Detumque, ne homo magis magisque vileſceret, vtque eum ad res diuinas contemplandas etigerer, adiutricem ei dare decreuiſſe. Ita quidem praeter alios PETRVS POIRET, *oeconom. diuin. lib. 2. cap. 12. §. 4. p.* 503. Sed haec commenta ſunt, quae omni deſtituuntur fundamento. conf. IO. WOLFGANGI IAEGERI, *examen theolog. nouae, contra. 15. p.* 193. Videntur autem nonnulli in eiusmodi prolapſi paradoxa, quod crederent, matrimonio cum ſtatu ſummae perfectionis, qualis ſtatus integritatis fuit, non ſatis conuenire, infirmitates, hodie etiam hominibus ſanctis in hoc ſtatu adhaerentes, cum ipſo confundentes matrimonio. Ex matrimonio autem cum ſequatur ſtatus paternus, quin & hic locum in ſtatu integritatis, ſi in eodem homines perſtitiſſent, habiturus fuiſſet, dubium non eſt. De ſtatu autem herili & ciuili deinceps dicetur. Sunt nonnulli, qui etiam terum dominium, & quae hinc fluunt, inter inſtituta paradiſiaca referunt. Verum, etſi Deus primis parentibus facultatem rebus creatis vtendi in prima creatione dederit. *Gen. I*, 2[illegible]. eam tamen facultatem a dominio proprie & ſtricte ſic dicto differre, nonnulli contendunt: qua de re ex inſtituto infra, *cap. 3. ſect. 5. §. 14.*

*** Sunt ex reformatae praecipue eccleſiae doctoribus, qui in hisce arboribus ſibi ſacramenta paradiſiaca inueniſſe viſi ſunt. HERMANNVS namque WITSIVS, in *foedere operum* ſeu *ſtatu integritatis*, quatuor ſtatuit ſacramenta, *paradiſum, arborem vitae, arborem ſcientiae boni & mali, & ſabbathum; de oeconom. foeder. Dei cum homin. lib. 1. cap. 6. §. 2. ſeqq.* IOANNES BRAVNIVS autem, duo tantum adfuiſſe ſacramenta, autumat, *paradiſum & arborem vitae; in doctrina foederum vol. 1. part. 3. cap. 2. §. 18.* Verum falſa atque erronea iſti niruntur hypotheſi, ac ſi ſacramentum nihil aliud ſit, quam ſignum ac ſymbolum: a qua ſacramenti notione multum differt ea, quam ad ſacrarum litterarum ductum noſtrates theologi conſtituunt. Cererum, quod ſpeciatim *ad arborem vitae* attinet, multae de ea extant eruditorum coniecturae, quibus discutiendis nunc non immorabimur. Nobis ſufficit, quod fuerit arbor ſingularis & extraordinaria, vim diuinitus inditam habens, vitam hominis conſeruandi, ne infirmitate vel aetate in deteriua rueret. Immortalitas enim in ſtatu integritatis conceſſa equidem homini erat, ſed non abſolute, qualis in altera vita futura, verum cum vſu mediorum ad prorogandam vitam ordinatorum, qualis etiam erat eſus de fructu arboris vitae, obſeruante ABRAHAMO CALOVIO, ad *Gen. II*, 9. Simul tamen ſublimioris quoque rei ſignificatio ſubeſſe potuit: vt arbor vitae imaginem exhiberet filii Dei, ſapientiae iſtius hypoſtaticae, qui fons eſt & ſcaturigo omnis vitae, naturalis, ſpiritualis & aeternae. conf. *Prouerb. III*, 18. *Ioan. I*, 4. Nullum vero eſt dubium, quin certo modo ordineque a Deo praeſcripto fructibus arboris vitae veſci homines debuerint: cumque ad illorum conſeruationem hoc pertinuerit, adeoque ad hoc obſtricti etiam fuerint, hoc quidem ſenſu, arborem vitae inter inſtituta diuina paradiſiaca refero. De *arbore ſcientiae boni & mali*, miſſis coniecturis incertis & inutilibus, pariter arbitror, dictam

dictam eam ita, quod per eam cognoscere deberent, bonum esse homini, in obsequio & obseruantia legum diuinarum persistere, malum vero, leges diuinas vel in re minima migrare. Ad explorationem itaque obsequii hominum haecce arbor erat comparata: quo sensu & TERTVLLIANVS eleganter ostendit, summam totius decalogi, adeoque omnium legum diuinarum, in ea fuisse comprehensam, *aduerf. Iudaeos*, *p.* 133. add. & B. IOAN. GERHARDVS, *loc. de lege Dei*, §. 15. Hominum itaque officium fuit, ab esu fructuum huius arboris se abstinere, & suum ita erga Deum comprobare obsequium. Qua quidem ratione & hanc arborem inter instituta diuina paradisiaca recte referri, patet.

§. XXIV.

Felicissimus ille integritatis status, vti notum est, non diu admodum durauit, succesitque in eius locum, per primorum parentum lapsum, status hominum longe miserrimus. Cuius quidem miseriae documenta luculentissima, partim in homine ipso, partim in iis, quae extra eum sunt, illumque certa ratione afficiunt, deprehendere licet. Etenim, quod ad prius attinet, si qua mentem hominem spectes, voluntas eius a Deo plane auersa est, vnione arctissima cum Deo, prorsus sublata, hinc & in locum amoris diuini succesit philautia praua, fons & radix omnium malorum, & ex ea prauae propensiones quam plurimae, in crimina foedissima, turpissimaque scelera, erupturae; * intellectus non tantum lumine diuino orbatus est, ** sed & multis magnisque imperfectionibus, etiam in naturalibus, laborat, etsi cognoscere vtcunque possit, quaenam, vt felix atque beatus homo sit, requirantur, & ita in reliquis mentis facultatibus, in quibus cum mente corpus concurrit, se res habet, vt alibi ex instituto demonstratur.

* Lucem affundent, quae diximus *part.* 1. *cap.* 1. *sect.* 4. §. 31. *seqq.*
** vid. *part.* 1. *cap.* 1. *sect.* 2. §. 7. *seqq.*

§. XXV.

Corpus quoque variis incommodis, periculis, morbis, tandemque morti ipsi obnoxium est. Et licet nulla via sit, mortem prorsus euitandi, aut morbos, aliaue corporis mala, plane declinandi, ratio tamen pariter ac experientia docet, & prolongari vitam, & pericula plurima euitari, incommoda varia imminui posse, si temperantiae studeat homo, adfectibusque imperet, & mediis ad sui conseruationem necessariis, rite vtatur.

§. XXVI.

Quod si porro ea consideremus, quae extra hominem sunt, & eius aut felicitatem aut miseriam, vel augere vel imminuere possunt, inter ea primum praecipuumque locum alios homines tenere, animaduertemus. Hosce enim, si pacifice, tranquille, amice, vnico verbo socialiter cum iis viuamus, plurimis in rebus nos adiuuare, vitamque tutiorem,

commodiorem, iucundiorem reddere posse, constat. Rursus tamen, si nos ipsos exploremus, varios in nobis adfectus, & vitia obseruabimus, quae aliorum a nobis abalienare animos, iram, odium, inuidiam excitare apta sunt, vnde contentiones, iurgia, caedes, bella, urbium vastationes, gentiumque ruinae. Paucis, vt plurima in hac vita nobis adferre possint commoda alii homines, si pacifice, amice, socialiter cum iis viuamus; ita incommoda longe maxima, grauissimaque adferunt, praesertim si eos offendamus.

§. XXVII.

Hancce ergo status hominum post lapsum faciem indolemque, si paulo accuratius nobiscum expendamus, summam iuris diuini, statim cognoscemus. Enimuero, vt externa incommoda, ab aliis hominibus oriunda depellat, & quantum ad hoc attinet, vitam maxime felicem, iucundam, tranquillam reddat homo, hoc sibi agendum esse facile videt, vt socialitati, paci cum omnibus seruandae, & concordiae studeat, prauosque adfectus hisce repugnantes, subigat, atque coërceat. Vt quae corpori ceteroquin imminent pericula, euitet, morbos effugiat, vitam prolonget, & ab aliis incommodis quam plurimis se liberet, suarum esse partium, vt temperantiae studeat adfectus corporis conseruationi inimicos compescat, nec media, quibus se conseruare potest, negligat. Denique, vt mentis tranquillitate, verae felicitati consulat, hoc vnicum superesse, vt Deum legitimo cultu prosequatur, hoc est, supra omnia amet. In eo sane veram hominis felicitatem, qua mentem, consistere, ex corruptae etiam naturae consideratione intelligi vtcunque potest, quemadmodum & gentilium quidam id intellexerunt philosophi: sed simul tamen, quo pacto summa illa ἀδυναμία Deum recte amandi, adeoque rite colendi, tolli queat, & quae ratio sit, eum, tot peccatis offensum, iterum placandi, ** id ex naturae corruptae consideratione, non intelligitur, adeoque ratio hoc plane ignorat.

* Ad minimum illi, qui Deum ipsum summum hominum bonum esse existimarunt: quos indicaui supra, *part.* 1. *cap.* 2. *sect.* 4. ad §. 85.

** Dictum hac de re a me pluribus, in *animaduersionibus in Petri Cbauuini librum de religione naturali, cap.* 1. *in parergis historico-theolog. p.* 404. *seqq.*

§. XXVIII.

Summa igitur iuris diuini, prout ex naturae corruptae, qualis post hominum lapsum est, consideratione eluceſcit, huc redit: Deum super omnia esse amandum, temperantiae esse studendum, corpusque rite conseruandum, & denique socialitatem colendam. Et haec quoque cum ratio doceat, haecce ius diuinum inuestigandi methodus, philo-

sophis

ſophis eſt propria. Longe accuratius tamen, de ſtatu hominum poſt lapſum, de corruptionis profunditate, eiusque cauſſis nos erudit ſcriptura ſacra. Nimirum, ex ea conſtat, omnia mala, quibus homo premitur, inde orta, quod amiſſa imagine diuina, ad quam conditus erat, vnione cum Deo arctiſſima exciderit, nec aliter rebus eius conſuli poſſe, vt felix fiat, quam vt ad vnionem cum Deo, iterum perueniat. Vnde ſumma omnium officiorum, iuxta ea, quae ſcriptura ſacra, de ſtatu hominum poſt lapſum, tradit, eo redibit: ad reſtaurationem vnionis cum Deo, omnibus viribus adſpirandum eſſe. Idque quo pacto fieri queat, & quaenam ad hoc vſurpanda ſint media, itidem ſcriptura ſacra luculenter docet. His ergo ſi recte vtatur homo, oritur inde ſtatus reſtitutionis, de quo deinceps pluribus.

§. XXIX.

Cum vero in omnibus ſtatibus hominum, certa ſint inſtituta, vnde *leges hypotheticae*, de ſtatu quidem poſt lapſum obſeruandum, quaedam inſtituta ex ſtatu integritatis remanſiſſe, quaedam autem ex huius ſtatus conditione acceſſiſſe. Ex ſtatu integritatis reliqua omnia remanſerunt, praeter inſtitutum de *arbore vitae*, itidem *cognitionis boni & mali*. Haec enim, cum homo poſt lapſum ex paradiſo eiectus ſit, locum amplius habere non poſſe, per ſe patet. Sed reliqua manſerunt, cum eorum iſta ſit indoles, vt in ſtatu poſt lapſum locum inueniant.

§. XXX.

Huc primo pertinet *matrimonium*, in ſtatu integritatis equidem inſtitutum, ſed per hominum lapſum, neutiquam ſublatum. Immo eo magis poſt lapſum neceſſarium erat, vt eius ratio ad primam Numinis inſtitutionem, reuocaretur, quo turpius in humani generis propagatione, varii, iique inordinati, & foedi adfectus, ſe prodebant. Idem cenſendum de *ſabbatho*, cum, cur & huius obſeruatio iuxta diuinam inſtitutionem in ſtatu poſt lapſum ceſſare debeat, nulla ratio adferri queat.

§. XXXI.

Sed & facultas vtendi rebus creatis poſt lapſum manſit, immo repetita diſerte fuit tempore Noachi *Gen. II, 9.* An in ſtatu integritatis particularia rerum dominia futura fuiſſent; diſputari equidem ſolet. Quicquid huius ſit, poſt hominum lapſum, neceſſarium prorſus erat, ob prauos praecipue hominum adfectus, vt diſtincta rerum eſſent dominia, ne quibusdam cuncta ad ſe rapientibus, ceteris fame & inopia pereundum eſſet, aut contentiones & bella, in infinitum orirentur. *

* Dicetur hac de re ex inſtituto infra, *cap. 3. ſect. 5. §. 14.*

§. XXXII.

Positis autem rerum dominiis, sequuntur etiam certa rerum pretia, vt per permutationem aliosque contractus, concedendo aliis superflua, sibi comparare necessaria possent homines. Et hinc inter instituta humana, sed a Deo adprobata, a nonnullis referuntur, *dominia* & *rerum pretia*, quibus & *sermonem* addunt; sed quo iure, suo loco * docebitur. Ex rerum dominio autem, & *contractus* varii sequuntur, qui quidem, vt & alia eiusmodi, in statu integritatis non videntur locum habuisse. Vnde haec omnia ad instituta refero, post lapsum ab hominibus introducta, sed ad humani tamen generis salutem, ac conseruationem necessaria, ideoque & a Deo adprobata. Non tantum enim ipsa ratio docet, Deum velle adprobare, quae ad hominum pertinent salutem, & conseruationem, sed scriptura quoque sacra idem confirmat quam luculentissime, vt itidem suo loco demonstrabitur.

* *cap. 3. sect. 5. §. 2.*

§. XXXIII.

Sed praeter matrimonialem statum in statu integritatis institutum, & inde fluentem, paternum, post lapsum etiam accesserunt status *herilis & ciuilis.** Imperium enim eiusmodi, quale in statu tum herili, tum ciuili conspicitur, & cum summa hominum inaequalitate coniunctum est, videtur perfectioni & felicitati status integritatis prorsus repugnare. Seruitus sane propter quorundam hominum indigentiam introducta fuit. Ciuile autem imperium hodie necessarium est, vt qui in vnam societatem coaluerunt, vt se contra vim aliorum defenderent, contineri in obsequio queant. Quae omnia quantopere a statu integritatis dissideant, vel me non monente, quilibet intelligit. Interim quod de rerum dominio, & institutis reliquis eo pertinentibus, dixi, de hisce statibus pariter obseruandum, licet ob hominum indigentiam ad illorum conseruationem ab ipsis hominibus instituti sint, factum tamen hocce esse adprobante Numine. Vnde & quo pacto, haecce instituta omnia *diuina* dici queant, patet.

* conf. quae dicentur *infra*, *cap. 3. sect. 6. §. 33. seqq. & sect. 7. per integr.*

§. XXXIV.

Superest *status restitutionis*, vt quo pacto inde quoque leges diuinae inuestigari queant, ostendamus. Vbi iterum tum ad ipsam hominum naturam, tum ad certa instituta, quibus leges hypotheticae innituntur, respiciendum est. Nimirum, quod ad naturam humanam attinet, constat ex scriptura sacra, si homo mediis a Deo praescriptis rite vtatur, per fidem in Christum imaginis diuinae restaurationem inchoari,

choari, in qua vt magis magisque proficiat, tota vita illi laborandum est, *Ephes. IV, 22. 24. Coloss. III, 10.* Cumque homo imagine diuina praeditus, arctissime cum Deo vnitus fuerit, & per fidem in Christum haecce vnio itidem iterum incipiat, vt ea continuetur, augeaturue, hoc est, vt magis magisque cum Deo vniantur, & ita ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν transformentur, illis annitendum est. *2 Cor. III, 18.* conf. *Ioan. XVII, 20. 21 seqq.*

§. XXXV.

Interim quantumuis homines regeniti, omnem in eo adhibeant diligentiam, multis tamen magnisque circumsepti manent imbecillitatibus ac imperfectionibus, tum in supranaturalibus, tum in naturalibus, qua mentem pariter ac corporis constitutionem.

§. XXXVI.

Etenim intellectus, etsi illuminatus sit, nunquam tamen tanta in spiritualibus praeditus est cognitione, vt non ignorantiae & errorum quaedam dentur vestigia; sapientiae quoque licet apud quosdam maior, apud alios minor gradus detur, apud neminem tamen tam perfecta est, vt omnibus numeris absoluta censeri debeat. In naturalibus, etsi industria & exercitatione, defectus & imbecillitates interdum insigniter imminuantur, tolli tamen penitus nequeunt. Sic & voluntas, ad Deum equidem iterum conuersa est, sed ita, vt contra repullulantes philautiae prauae adfectus, subinde sit dimicandum, & ita in reliquis mentis facultatibus se res habet, quarum nulla in hacce vita tam perfecte restituitur, vt non naeuos ac defectus quamplurimos in iis deprehendere liceat.

* Repetenda hic, quae diximus de imperfectionibus ac infirmitatibus regenitorum, *part. 1. cap. 2.*

§. XXXVII.

Corpus itidem, variis periculis, morbis atque incommodis obnoxium est. Et licet prauos & inordinatos eius motus, temperantia ac sobrietate strenue compescant, *1 Cor. IX, 27.* & reliquis etiam mediis, quae ad corporis mentisque conseruationem conducunt, caute & prudenter vtantur, neutiquam tamen incommoda aut pericula quaevis euitare possunt, etiam ea, quae quandoque euitare forte potuissent, si maiorem & hic adhibuissent sollicitudinem. Mors autem necessario subeunda, licet non tantum temperantia, sobrietate, aliisque caussis, sed precibus etiam, ex singulari Numinis gratia, vitae prolongationem impetrare queant.

§. XXXVIII.

Quod ad externa incommoda, quae ab aliis hominibus nobis imminent, attinet, operam sane nauant, ne quenquam temere laedant, sed pacem

pacem ſeruent cum omnibus, *Rom. XII, 18. Ebr. XII,* 4. immo vt inimicos etiam diligant, *Matth. V, 44. 1 Petr. III, 9.* vix tamen tam caute ſe gerere poſſunt, vt non ſaltem per imprudentiam, alios laedant, eorumque ſibi attrahant odium. Sunt tamen & aliam ob cauſſam aliorum odio expoſiti, quia mundo huic nuntium miſerunt, hinc mundus eos non diligit. *Ioan. XV, 19.*

§. XXXIX.

Haec omnia ſi nobiscum expendamus, patet, veram hominis regeniti felicitatem requirere, vt cum Deo arctiſſime coniunctus ſit & maneat, immo magis magisque cum eo vniatur; hinc porro, vt Deum ſincere, & toto corde ſupra omnia amet, & ita magis magisque transformetur, ad imaginem eius, a quo eſt conditus. Imitari itaque Deum etiam debet, qua ſummam eius ſanctitatem, vt hac quoque in re imago Numinis in eo reſtauretur, vt & qua amorem, quo Deus tum res a ſe conditas reliquas, tum ſpeciatim homines, complectitur. Summa enim perfectionum moralium, quas in Deo cognoſcimus, in ſanctitate & amore conſiſtit. Sanctitas eſt, qua ſeipſum ita amat, vt omne quod vitium aut imperfectionem inuoluit, remotum cupiat. Amor autem rerum creatarum, ſpeciatim hominum, dum illis bene cupit, & cuncta, quae ad illorum ſalutem & conſeruationem pertinent, benigne largitur.

§. XL.

Summa itaque iuris diuini, ex hactenus dictis, ſi homo ſecundum ſtatum reſtitutionis conſideretur, reſultans, haec erit: vnionem cum Deo, & hinc reſtaurationem imaginis diuinae in nobis, eiusque continuationem, & augmentum ſummo ſtudio quaerendam: adeoque *diligendum eſſe Deum tota anima, toto corde, tota mente, Matth. XXII, 37.* Hoc enim non facere nequit, qui cum Deo vnitus eſt, & vnionis huius continuationem, & augmentum quaerit. Praeterea, imitandum quoque eum eſſe, tum qua ſanctitatem, *1 Petr. I, 15. 16.* tum qua amorem aliorum hominum, *Matth. XXII, 39.* Illud enim ſi faciamus, quae ex corporis etiam conditione adhaerent incommoda magis magisque imminuemus, & conſeruationi noſtrae, qua corpus, qua mentem, recte conſulemus. Hoc ſi nobis iniunctum credamus, rite & vt decet nos geremus erga alios, & praeſtabimus illis ea, ad quae obſtricti ſumus.

§. XLI.

Et ita quidem patet, quo pacto ex vnione cum Deo, & reſtauratione imaginis diuinae, ſtudioque eam augendi & continuandi, commode officia hominis chriſtiani, erga Deum, ſeipſum & alios deriuari poſſint. Patet etiam, quod ratio ius diuinum iuxta ſtatum reſtitutionis, conſi-

derandi

derandi, conueniat fere cum ratione idem ex ſtatu integritatis inueſtigandi: immo, quod eadem iuris diuini ſumma reſultet, iuxta quemcunque ſtatum naturam hominis conſideres, hoc ſaltem diſcrimine, quod in ſtatu corruptionis ſi conſideretur homo, amoris erga Deum, temperantiae, ſeu ſanctitatis, & charitatis, quaedam velut vmbra ſaltem exhibeatur, cum longe perfectius, profundius, & accuratius ex ſtatu integritatis & reſtitutionis haec eluceſcant. Inter ſtatum integritatis & reſtitutionis hoc intercedit diſcrimen, quod in illo perfectio & felicitas hominis exhibeatur, qualem tum reuera obtinuit, in hoc autem, ad quam adſpirat, & quam poſt hanc demum vitam pleniſſime obtinebit.

§. XLII.

De *amore* ergo *Numinis* cum hic ſermo eſt, ſummus & intimus ſignificatur; qui totam animam & omnes eius facultates occupet. Sic & *ſanctitas* ea intelligitur, * qua omne illud, quod vlla ratione labem nobis adſpergere poterat, ſtudioque mentem & corpus conſeruandi repugnat, fugimus. Quemadmodum & *charitatem* ſeu *amorem aliorum* eiusmodi innuimus, qui & opere ipſo ſe prodit, & adfectus puriſſimus eſt, ſinceriſſimusque. *1 Tim. I, 3.* Et haec quidem omnia, cum lege diuina a nobis exigantur, manifeſtum eſt, quod omnia, quae his aduerſantur, eadem prohibeantur, omnia non tantum dicta facta, ſed cogitata, adfectus, motus: paucis, omnis concupiſcentia prana, ſiue actualis ea ſit, ſiue habitualis. Atque hoc ſemel hic monuiſſe ſufficiat, ne cum ad ſingulorum officiorum explicationem deſcenderimus, illud a nobis ſaepius repetendum ſit.

* Summam officiorum hominis erga ſeipſum, alias voce *temperantiae* complexi ſumus: in *element. philoſ. pract. cap. 4. ſect. 1. §. 37.* alibique. conf. & quae diximus *part. 1. cap. 1. ſect. 4. §. 139.* Nec inſolens, vt temperantiae vox in ſignificatione generaliori accipiatur, vt non tantum moderationem circa voluptates corporis denotet, ſed circa omnia ea, quae ad hominis conſeruationem, aut deſtructionem, faciunt. Quo ſenſu CICERO *lib. 1. de finib. temperantiam*, dicit, *quae in rebus aut expetendis, aut fugiendis, vt rationem ſequamur, monet.* Reſpondet fere Graeca vox σωφροσύνη. Εὐφατικοτέρως tamen eadem voce *ſanctitatis* exprimi poteſt, vt ſtudium ſimul imitandi ſanctitatem Numinis, inſinuetur. Et licet vox ſanctitatis generatim ita accipiatur, vt omnia hominis officia ſub ſe complectatur, vti dictum *part. 1. cap. 3. §. 2.* nihil tamen obſtat, quo minus & ſpecialius ſumatur pro ea virtute, quae officia hominis erga ſeipſum complectitur, praeſertim, cum ita ſpeciali quadam ratione reſpondeat notioni *ſanctitatis*, quae Deo tribuitur.

§. XLIII.

Sed nunc de inſtitutis quoque, quorum in ſtatu reſtitutionis habenda ratio, aliquid dicendum eſt. Haec eadem fere ſunt, quae in ſtatu poſt lapſum iam commemorauimus, niſi quod quaedam iuxta

diuersas oeconomias federis gratiae accesserint, & circa ea quae iam ceteroquin adsint, aliter se gerant homines regeniti, quam irregeniti.

§. XLIV.

Quod ad illa attinet, quae iam adsunt, & velut in statu restitutionis supponuntur, ea vel immediate a Deo originem habent, vel mediate, vt tamen a Deo sint adprobata. Ad priorem classem pertinent *sabbathum* & *matrimonium*. Et sabbathum quidem, quo pacto in statu integritatis fuerit institutum nec abrogatum in statu post lapsum, iam diximus. Idem porro statui restitutionis prorsus est conueniens, cum die certo, a Deo definito, cessare a reliquis operibus, & de restauratione imaginis diuinae serio cogitare, vtile valde sit & salutare. A patriarchis itaque, virisque sanctis ante Mosen quin religiose obseruatum sit, non est quod dubitemus. Per Mosen autem, iussu Numinis, indoli & statui gentis Israeliticae fuit attemperatum: donec cessante & hacce federis gratiae oeconomia, in locum diei septimae, prima, seu dies dominica, substitueretur. Qua de re suo loco * ex instituto dicemus.

* *cap. 3. sect. 2. §. 33. seq.*

§. XLV.

Matrimonium itidem ad exemplum primaeuae institutionis a regenitis ineundum est, docente seruatore ipso, *Matth. XIX, 48.* Paulus praeterea nos condocuit, contineri in eo imaginem coniunctionis inter Christum & fideles, *Ephes. V, 32.* sed hac de re itidem suo loco * plura.

* *cap. 3. sect. 6. §. 1. seqq.*

§. XLVI.

Ad posteriorem classem pertinent *dominia* & *pretia* rerum, cum *contractibus*, & reliquis eodem spectantibus, itemque status *herilis* atque *seruilis*. Enimuero, licet haecce instituta propter hominum indigentiam introducta sint, & in statu integritatis locum non habuerint, rectissime tamen vel apud illos, qui in statu restitutionis sunt, retinentur, sed ita, vt omnes abusus, qui institutis hisce adhaerent, sedulo euitentur. Etsi enim in credentibus restauratio imaginis diuinae inchoetur, per eam tamen minime in eum statum perducuntur, vt hisce institutis carere queant. Accedit, quod regeniti, aliis hominibus intermixti viuant, adeoque, si non propter seipsos, certe propter eos, quibuscum varia illis commercia intercedunt, institutis hisce neutiquam carere possent. Vnde mera cerebri sui figmenta secuti sunt, qui apud christianos hisce institutis locum esse non posse, nec debere, sibi perperam, & incaute persuaserunt. *

* & hoc vlterius comprobabitur, *cap. 3. sect. 5.*

§. XLVII.

§. XLVII.

Sed praeter haecce inſtituta, in ſtatu reſtitutionis, alia adhuc acceſſere, quorum quaedam oeconomiae federis gratiae in veteri, alia eidem in nouo teſtamento ſunt propria. Ad priorem claſſem praeter alia pertinent ſacramenta veteris teſtamenti, *circumciſio*, *& agnus paſchalis*. Ad poſteriorem, ſacramenta noui teſtamenti, *baptismus*, *& ſacra coena*, itemque *miniſterium eccleſiaſticum*,* a Chriſto ipſo, ad verbum diuinum docendum, & ſacramenta legitime adminiſtranda, inſtitutum.

* conf. quae dicentur infra, *cap. 3. ſect. 2. §. 37. it. ſect. 8. per integr.*

§. XLVIII.

Inſtituti cuiusdam haec eſt ratio, vt per illud hominibus beneficium aliquod conferatur. Id eundo per omnia, quae hactenus enumerauimus, inſtitutorum exempla, comprobari poteſt. Vnde patet, quodnam inter *inſtitutum & legem*, intercedat diſcrimen. Namque vt alia taceam, per inſtitutum, vt diximus, beneficium aliquod confertur illis, in quorum gratiam inſtitutum eſt, cum tamen lex, proprie ſpectata, directe eo non tendat, vt conferat beneficium, ſed vt exigat obſequium. Praeterea, inſtitutum aliquod non neceſſario ſupponit facultatem legislatoriam, cum per eos etiam, qui inter ſe ſunt aequales, per pacta & conſenſum produci poſſit, cum lex contra ſine legislatore concipi nequeat. Et licet haecce inſtituta a Deo, aut introducta, aut adprobata ſint, non tamen hoc fecit, ſpectatus vt legislator, ſed vt benignus pater, qui ſingulari erga homines amore ductus, hac ratione ſaluti illorum, aeternae ac temporali, conſultum voluit.

§. XLIX.

Interim tamen inſtitutum aliquod, a ſummo imperante, ſpeciatim Deo, introductum, aut adprobatum, eſt inſtar legis. Habet ſcilicet obligationem, non per ſe, quatenus inſtitutum eſt, ſed ex lege, quae accedit, aut quae interdum diſerte adiicitur. Nimirum, ſi etiam leges ſpeciales adiectae non ſint, obligantur tamen homines ad inſtituta iſta obſeruanda ex lege haecce generali: quaecunque ad ſingulorum hominum pariter ac humani generis ſalutem & conſeruationem faciunt, praeſertim ſi ab ipſo Deo hunc in finem inſtituta & adprobata ſunt, ea ſunt facienda, omittenda contra, quae iis repugnant.

§. L.

Ex hocce vniuerſali iuris diuini principio omnibus natura noto, ſua ſponte ſequitur, omnibus hominibus incumbere, vt vniuerſalia eiusmodi inſtituta obſeruent. Nemo enim eſt, cuius felicitatem

internam & externam Deus ſerio non cupiat, velitque vt media ad eam obtinendam praeſcripta vſurpet. Omnes itaque & ſinguli, ad hoc obligati ſunt, vt in omnibus, quae ad eſſentiam inſtituti iſtius pertinent, ſe ad voluntatem Numinis componant. Sapientiſſimae enim Deo fuere, rationes, cur inſtitutum aliquod hoc vel illo modo voluerit eſſe comparatum. Homini ergo non licet quidquam mutare, aut ipſum inſtitutum mutilare. * Sic ſacramentis, non pro lubitu noſtro, vti licet, ſed eo modo, quo Deus ea inſtituit, ea vſurpanda ſunt, cum modus & ratio inſtitutionis, modum etiam & rationem ea adminiſtrandi, nobis patefaciat.

* Hoc praeſertim contra pontificios notandum.

§. LI.

Ex dictis vero nunc luculenter patet, quod & ſupra obſeruauimus, non alias quam naturales, chriſtianos obligare leges. Quae enim ſpecialiori ratione a chriſtianis exigi videntur, partim ad inſtituta hactenus explicata, pertinent, partim in naturalibus, ſed ſecundum ſtatum naturae integrae & reſtitutae conſideratis, continentur. Interim leges illas naturales, quae nullum inſtitutum ſupponunt, *abſolutas*, quae vero aliquod ſupponunt, *hypotheticas* vocare liceat. Si enim inſtitutum eiusmodi non eſſet, obligatio quoque illarum ceſſaret.

§. LII.

Denique & hocce addendum, licet inſtituta haecce diuina generatim ad hominum felicitatem tendant, quaedam tamen magis ad internam vnionem cum Deo, & diuinae imaginis in hominibus reſtaurationem ſpectare, quaedam autem ad huius vitae felicitatem conſeruandam, aut promouendam, praecipue pertinere. Et hinc ſumma legum hypotheticarum huc redibit: inſtitutis diuinis iuxta praeſcriptum Numinis ſancte vtendum, vt tum interna hominum felicitas, vnio cum Deo, & reſtauratio imaginis diuinae in hominibus, tum externa, per ea promoueatur, nec per illorum, quae ad felicitatem externam ſpectant abuſum, felicitati internae obſtaculum aliquod ponatur.

§. LIII.

Ceterum, qui leges diuinas ſecundum rationis ductum conſiderant, ita procedere ſolent, vt ex naturae humanae, ſed in ſtatu corruptionis ſpectatae (namque ſtatum integritatis & reſtitutionis philoſophia ignorat) contemplatione, vniuerſale aliquod principium forment, ex quo omnes iuris diuini concluſiones ordine deriuent. Cumque in humanae naturae conſideratione varii ſe offerant conceptus, principiis eiusmodi formandis inſeruientes, mirum non eſt, in

diuer-

diuersas philosophos hic ire sententias, variasque inde & maximam partem inutiles enatas esse disceptationes. * In theologia isto equidem supersedere poteramus labore, cum conclusiones iuris diuini, si non omnes, certe pleraeque immediate ex scriptura sacra probari possint, aut si non immediate & directe, certe per legitimam consequentiam, ex luculentissimis oraculis, facili negotio deducendam. Et haec quidem conclusiones iuris diuini probandi ratio vt simplicior, ita omnium captui est accommodata. **

* Notae sunt variae eruditorum virorum hac de re sententiae, quos inter sine omni necessitate acriter de primo iuris naturae principio, nostra aetate disputatum fuit. Qui cum IO. SELDENO, *lib. de iur. nat. & gent. cap.* 10. septem Noachidarum praecepta huc aduocant, audiendi prorsus non sunt, cum de propositione quadam vniuersali, & adaequata, quaestio sit, ex qua conclusiones iuris naturalis commode deriuari queant. Pari ratione, qui voluntatem diuinam pro principio iuris naturalis venditant, principium cognoscendi a caussa, quam vocant, efficiente non discernunt, & alia iterum principia aduocare necesse habent, ex quibus voluntas diuina cognoscatur. Dictum ea de re in *histor. iur. nat.* §. 47. EPICVRI sententia, in sola vtilitate principium iuris naturae ponentis, iam passim profligata est, etiam ab AVGVSTINO, de *doctr. christ. lib.* 3. *cap.* 14. Hoc enim reuera est ius naturae tollere: quod & de THOMA HOBBESIO, in propriae salutis studio iuris naturalis principium collocante, censendum de *ciue cap.* 1. §. 7. & *in Leuiath. cap.* 14. Propriae salutis studium, prout est in hominibus prauorum adfectuum ductum sequentibus, quales natura omnes sunt, nisi alio quodam principio dirigatur, non potest non noxia quaeuis suadere. Interim ipsum EPICVRVM defendit, quantum potest, more suo PETRVS GASSENDVS, in *syntagm. philos. Epic. p.* 1527. Sunt porro, qui in actibus, quos bruta & homines communiter appetunt aut aduersantur, naturalis iuris principium sibi inuenisse visi sunt; vid. GVIL. GROTIVS, *enchirid. cap.* 2. §. 17. quod alii in cultu diuino, cum IO. IOACHIMO ZENTGRAFIO, de *orig. iur. natur. artic.* 5. §. 9. & *seqq.* alii in amore Dei & hominis, cum HVGONE DE ROY, *de eo, quod iustum est, lib.* 1. *tit.* 3. §. 5. alii in conformatione creaturae rationalis cum creatore, collocant. In socialita e istud ponit SAMVEL PVFENDORFIVS, qui aliorum sententias sub examen reuocat, in *spicileg. controuers. p.* 38. *seqq.* Quo pacto nonnullae ex allatis sententiis inter se conciliari queant, ostendere annititur KVLPISIVS, in *colleg. Grot. exercit.* 1. §. 6. Quid in PVFENDORFII sententia viri docti desiderent, notum est. Officia erga alios commode inde deriuari possunt, non aeque officia erga Deum, aut hominis erga seipsum. Rectius HVGO GROTIVS societatis custodiam pro fonte seu principio iuris naturalis assumpsit, in *prolegom. de iur. belli & pacis*, §. 8. quippe, qui inde saltem officia hominis erga alios, aut gentium potius erga gentes, deriuavit. Quae nostra hac de re sit sententia, patet ex *element. philos. pract. part.* 2. *cap.* 4. §. 22. *seqq.* Tota autem haecce non adeo magni momenti est controuersia, si ab iis discedas, qui eiusmodi principia ponunt, per quae ius naturae tantum non tollitur, ac plane euertitur. Ceteroquin enim contingere potest, vt, cum varia ratione, [illegible] ioque respectu natura hominum considerari queat, varia hinc quoque resultent principia, quae aeque equidem vera sint, licet vnum sit euidentius altero, vnum magis adaequatum, quam alterum. Hinc eo tandem maximam partem istae quaestiones redeunt, an hoc aut illud principium sit satis euidens? an sit adaequatum? quod ex Logicorum praeceptis est definiendum. Maximopere itaque etiam errant, qui ex diuersis istis virorum doctorum de principio iuris naturalis sententiis, incertitudinem iuris naturalis colligere voluerunt, quasi non de euidentia potius, aut aliis requisitis, quam de veritate istorum principiorum disputatum fuisset.

** vid. quae dicta sunt supra, §. 16. & 17. huius capitis.

§. LIV.

Interim nihil tandem obſtat, quo minus & hic ad ſcripturae ſacrae ductum, ex humanae naturae, in ſtatu integritatis & reſtitutionis ſpectatae, conſideratione, primum aliquod iuris diuini principium ſtatuamus, ex quo omnes & ſingulae concluſiones ordine deriuentur. Haec enim demonſtrandi ratio, quod aliquid ſit iuris diuini, commode cum priori coniungi poteſt. Vbi quae ceteroquin philoſophi de primo principio, eiusque requiſitis monere ſolent, * itidem ſunt obſervanda, niſi quod principium theologicum ſcripturam pro fundamento habeat, quae ſola de ſtatu integritatis & reſtitutionis nos informat, vt philoſophicum ex ratione procedit.

* Scilicet, quod debeat eſſe verum, euidens & adaequatum. vid. *element. philoſ. pract. part.* 2. *cap.* 4. *ſect.* 1. §. 13. Quae omnia ad principium etiam theologicum requiruntur, niſi quod hic non tam adeſſe debeat euidentia obiecti, vt in philoſophicis, quam euidentia teſtimonii, hoc eſt, vt clare & euidenter hoc principium in ſcriptura ſacra contineatur.

§. LV.

Ex iis vero, quae ſupra de humanae naturae in diuerſis ſtatibus conſideratione, diximus, manifeſtum eſt, quoad leges abſolutas, non aliud poſſe iuxta lumen reuelationis, conſtitui iuris diuini principium, quam hocce: quaecunque vt homo in vnione cum Deo permaneat, & adeo in reſtauratione imaginis diuinae proficiat, requiruntur, facienda, quae vero eidem repugnant, omittenda ſunt. Veritas & euidentia (teſtimonii, ex ſcriptura ſacra petiti) ex dictis eluceſcit. Idem vero principium, quod adaequatum ſit, per inductionem omnium ac ſingularum concluſionum demonſtrari poteſt.

§. LVI.

Cum vero triplex legum diuinarum obiectum perſonale ſit, * aliaeque praecipiant, quid immediate erga Deum praeſtare debeamus, aliae, quo pacto erga nos ipſos, & aliae denique, quo pacto erga alios nos gerere debeamus, vt vbique in vnione cum Deo & imaginis diuinae reſtauratione proficiamus, tria hinc oriuntur principia ſubordinata: Deum ſupra omnia toto corde, totaque anima eſſe amandum: ſanctitati ad exemplum Dei eſſe ſtudendum; homines alios ſincere & ſine fuco, eſſe diligendos. Paucis, cum Paulo dicere poſſes, viuendum eſſe, *ἐυσεβῶς, σωφρόνως, καὶ δικαίως*, *Tit. II, 12.* Veritas ex dictis patet. Quod adaequata ſint, res ipſa, & noſtra docebit tractatio.

* Sunt nonnulli, qui obiectis hiſce perſonalibus bruta, & angelos iungunt, & peculiaria erga eos officia conſtituunt. E iureconſultis, quod ad bruta attinet, in ea verſatur opinione IO. SCHILTERVS, in *manuduct. philoſ. mor. ad iurisprud. cap.* 1. *p.* 34. & ex theologis IVSTVS CHRISTOPHORVS SCHOMERVS, qui in *theol. mor. cap.* 18. ex inſtituto de officio

officio erga bruta agit. Verum id sine necessitate, aut vlla praegnanti caussa fieri, arbitror. Quae enim circa bruta commemorantur peccata, vt crudelitas, immisericordia, amor nimius, & reliqua, pessimos hominis indicant adfectus. Adfectus itaque suos si compescere homo, & in ordinem redigere didicerit, circa rerum creatarum omnium etiam vsum ita, vt decet, versabitur, nec circa bruta, quidquam, quod reprehensione dignum, committet. Vnde ad officia hominis erga seipsum haec commode reuocari possunt. Locus *hom. VIII*, 22. nostrae adeo non obstat sententiae, vt eandem potius confirmet. Esto enim, per κτίσιν ibi intelligi cum reliquis rebus creatis praecipue bruta, quamuis variae eruditorum hac de re extent sententiae, nihil aliud tamen ibi agit apostolus, quam vt impietatem pessimosque adfectus hominum, rebus creatis abutentium redarguat, eumque in finem, vt eorum malitiam exaggeret, sensum quendam iniuriae brutis tribuere videtur. Ceterum, cum in venationibus etiam, quae delectationis caussa instituuntur, prauus eiusmodi & inordinatus adfectus conspiciatur, dum in ipsa crudelitate delectatio quaeritur, quid de illis censendum sit, facile intelligitur. Quod ad angelos attinet, & quidem bonos, cum sint ministri Dei, per quos Deus hominibus varia beneficia praestat, quaenam nostra erga eos sint officia, patet. Nec tamen vt peculiaris ideo classis officiorum erga angelos constituatur, necesse esse videtur, cum ex officiis erga Deum, ea, quae angelis ceu Dei ministris, praestanda sint, commode deriuari queant. IVSTVS CHRISTOPHORVS SCHOMERVS, etiam *cap.* 19. *theologiae suae moralis*, agit de officio nostro respectu diaboli. Sed cum summa istorum officiorum in eo consistat, vt contra diabolum ceu hostem nostrum acerrimum strenue pugnemus, eiusque insidias solerter euitemus, idque nostrae salutis ratio exigat, patet, hoc fluere ex officiis hominis erga seipsum. Reliqua autem, quae ibidem SCHOMERVS adfert, alibi attinguntur.

§. LVII.

Legum, quas supra hypotheticas vocauimus, haec est indoles, vt ex communi aliquo & vniuersali principio deriuari nequeant. Instituta enim diuina pariter ac humana, cum natura hominis nexum necessarium non habent, sed a libera instituentium dependent voluntate. Hinc ex ipsa cuiusque instituti indole, officia hominum, quae circa illa versantur, deriuanda. Obligatio autem, quae nos obstringit, vt institutis istis, ea qua decet ratione vtamur, ex communi isto, supra * iam a nobis designato iuris diuini principio, prouenit.

* §. 48. 49.

CAPITIS TERTII
DE
LEGIBVS DIVINIS IN SPECIE
SECTIO I.
DE OFFICIIS HOMINVM ERGA DEVM, SPECIATIM DE CVLTV DEI INTERNO.

Σύνοψις.

Dicendorum ordo, §. I.
Amor seu cultus Dei praesupponit eius agnitionem, quae paucis describitur, §. II.
Agnitio haec, si recte se habere debeat, necesse est, vt sit explicata, §. III.
vera quoque, viua, & efficax, §. IV.

itemque

itemque ſufficiens, §. V.
Obiectum huius agnitionis eſſe Deum, qua eſſentiam, attributa, opera & voluntatem, ſpectatum, §. VI.
Deum eſſe in eſſentia vnum, ſed trinum in perſonis, §. VII.
Attributa Dei ſunt vel naturalia, vel moralia, §. VIII.
Quaenam ad vtramque claſſem pertineant, §. IX.
Opera diuina, partim in regno naturae, partim in regno gratiae conſpiciuntur, §. X.
Voluntas Dei tum ex lege, tum ex euangelio cognoſcitur, §. XI.
Agnitio Dei, hactenus delineata, ex ſcriptura ſacra eſt hauriенda, §. XII.
Ad eam acquirendam & augendam, lege diuina obligati ſumus: quod cum aliunde, tum ex primo maxime probatur iuris diuini principio, §. XIII.
item ex primo decalogi praecepto, aliisque ſcripturae dictis, §. XIV.
Obligati ad hoc ſunt non tantum clerici, ſed omnes omnino homines, §. XV.
Peccant mortales contra hanc legem multiplici ratione, ſpeciatim per ignorantiam, §. XVI.
Item, ſi quis implicitam notitiam ſufficere putet; vt & per errores, quorum alii circa ipſum cognoſcendi principium, alii circa dogmata hinc deriuata, verſantur; quinam ad priorem claſſem pertinant? §. XVII.
quinam ad poſteriorem? §. XVIII.
Speciatim errores praecipui indicantur circa Numinis eſſentiam & attributa, §. XIX.
circa opera eius, in regno naturae & gratiae, §. XX.
circa voluntatem, tum legalem, tum euangelicam, §. XXI.
Peccatur porro contra hanc legem per ſcepticismum, §. XXII.
& nimiam curioſitatem in rebus diuinis, §. XXIII.
Ipſe cultus Dei, & quidem internus, conſiſtit in amore Dei, §. XXIV.
Cultus interni nomine quid nobis veniat? §. XXV.
Vox cultus, interdum lata accipitur, vt agnitionem etiam Dei complectatur: vocatur alias & adoratio, quae tamen, voce ſpecialius accepta, a cultu generatim ſpectato, differt, §. XXVI.
Obiectum cultus diuini vnicum eſt verus Deus, §. XXVII.
& quidem tota ſacroſancta trinitas, §. XXVIII.
etiam humana Chriſti natura, §. XXIX.
quod probatur, §. XXX.
Spiritus ſanctus itidem pertinet ad obiectum cultus diuini, §. XXXI.
cultus Dei internus pro diuerſis amoris ſpeciebus, diuerſis abſoluitur partibus, §. XXXII.
quod vlterius explicatur, §. XXXIII.
Quod fides ſpecialis in Chriſtum, ſpecialiori quadam ratione, ad cultum Numinis interni pertineat, §. XXXIV.
Inter partes cultus interni, ſpeciatim conſiderandas, primo ſe offert amor Dei ſpecialis, qui deſcribitur, §. XXXV.
Cur dicatur adfectus? §. XXXVI.
eſt amor concupiſcentiae, §. XXXVII.
fundamentum huius amoris, §. XXXVIII.
effectus eius, §. XXXIX.
Quod ad eiusmodi amorem lege diuina obligati ſimus, probatur, §. XL.
Altera pars cultus interni eſt reuerentia ſeu timor Dei: qui deſcribitur, §. XLI.
Quo pacto vox timoris hoc loco accipiatur, §. XLII.
non intelligi hic metum ſeruilem, ſed timorem filialem, §. XLIII.
fundamentum huius timoris, §. XLIV.
longe rectius ex ſcriptura hoc intelligitur, quam ex ratione, §. XLV.
Effectus huius timoris, §. XLVI.
Deum ita timendum eſſe, probatur, §. XLVII.
De ſpe & fiducia in Deo collocanda, §. XLVIII.
Quare ſpes & fiducia hic coniunguntur, §. XLIX.
fundamentum ſpei, §. L.
obiectum eius ſpeciale, §. LI.
Fundamentum fiduciae, §. LII.
Quod lege diuina ad ſpem pariter ac fiduciam obligati ſimus, probatur, §. LIII.
Obedientia erga Deum, quae itidem cultus interni partem conſtituit, quid ſit? §. LIV.
quo pacto interna obedientia ab externa differat, §. LV.

fundamen-

fundamentum obedientiae, §. *LVI.*
Oritur inde non tantum obsequium, sed & obsequii promptitudo, §. *LVII.*
Quae obedientiae in regenitis quoad statum euangelicum sit ratio, §. *LVIII.*
Non tantum in externis, sed & internis actibus, consiliis, tum quoad agenda, tum quoad intermittenda, §. *LIX.*
Ad obedientiam istam hominem obligatum esse, probatur, §. *LX.*
Quid sit inuocatio Dei mentalis, item gratiarum actio mentalis, §. *LXI.*
Vtraque ad cultum Numinis pertinet, & est amoris quaedam modificatio, §. *LXII.*
Determinatur namque amor Dei in inuocatione, per considerationem indigentiae, tum nostrae, tum alienae, §. *LXIII.*
quoad bona tum temporalia, tum spiritualia, §. *LXIV.*
Inuocationis mentalis ratio formalis, ac fundamentum, §. *LXV.*
Quae a Deo expetimus, certo ordine, & secundum voluntatem eius expetenda sunt, §. *LXVI.*
Quid per gratiarum actionem hic intelligatur, §. *LXVII.*
est & ea amoris certa ratione determinati, species, §. *LXVIII.*
fundamentum gratiarum actionis, §. *LXIX.*
Concurrit in ea intellectus, proprie tamen pertinet ad voluntatem, §. *LXX.*
Quod lege diuina, tum ad inuocationem Numinis, tum ad gratiarum actionem obligati simus, probatur ex primo iuris diuini principio, item ex praecepto decalogi primo & secundo, §. *LXXI.*
item ex aliis scripturae dictis, §. *LXXII.*
Denique & fides specialis in Christum ad cultum Numinis internum pertinet, §. *LXXIII.*
quae neutiquam vnico actu absoluitur, sed per omnem vitam est continuanda, §. *LXXIV.*
Spectatur hoc loco vt officium, §. *LXXV.*
Ad eam nos lex diuina obligatos, probatur ex primo iuris diuini principio, §. *LXXVI.*
item ex primo decalogi praecepto, & aliis scripturae dictis, §. *LXXVII.*
fundamentum fidei, §. *LXXVIII.*
Quae legi, cultum internum Numinis praecipienti, aduersantur, summatim indicantur, & ad duo reuocantur extrema, §. *LXXIX.*
Quo pacto contra amorem Dei specialem peccent, qui constituti sunt in statu securitatis §. *LXXX.*
item, qui constituti sunt in statu seruitutis, §. *LXXXI.*
Peccata contra reuerentiam ac timorem Dei §. *LXXXII.*
Certos in hisce peccatis dari gradus, §. *LXXXIII.*
Quo pacto contra spem erga Deum peccent, qui constituti sunt in statu securitatis, §. *LXXXIV.*
item, qui constituti sunt in statu seruitutis, §. *LXXXV.*
Peccata contra fiduciam in Deo collocandam, §. *LXXXVI.*
Obedientiae repugnat inobedientia: quae vel spontanea est, vel inuita, §. *LXXXVII.*
item vel totalis, vel partialis, §. *LXXXVIII.*
Repugnat eidem obsequium peruersum ac ineptum, §. *LXXXIX.*
Contra inuocationem Dei peccant, qui eum aut plane non inuocant, §. *XC.*
aut non recte inuocant, §. *XCI.*
Peccata contra gratiarum actionem, §. *XCII.*
item, contra fidem specialem in Christum, §. *XCIII.*
Vt ad cultum internum ipsum, ita & ad media, cultum huncce promouentia, quilibet homo obligatus est, §. *XCIV.*
Media haec vel generalia sunt, §. *XCV.*
vel specialia, amorem, timorem, spem & fiduciam excitantia, §. *XCVI.*
ad obedientiam, inuocationem, gratiarum actionem impellentia, §. *XCVII.*
fidem in Christum augentia & fouentia, §. *XCVIII.*
Ad impedimenta quoque cultus interni remouenda homo obligatus est: quae vel generalia sunt, §. *XCIX.*
vel specialia, ratione amoris, §. *C.*
item ratione timoris & reuerentiae, siue haec ad securitatem ducant, §. *CI.*
siue ad superstitionem, §. *CII.*
impedimenta ratione spei & fiduciae, §. *CIII.*
item ratione obedientiae, §. *CIV.*
ratione inuocationis & gratiarum actionis §. *CV.*
& denique ratione fidei in Christum, §. *CVI.*

§. I.

INter leges diuinas, primum merito locum tenent, quae nobis officia erga Deum praeſcribunt. Earum ſummam in eo conſiſtere, vt Deum ſupra omnia ſincere & toto corde diligamus, ſupra iam diximus. Sed nunc paulo vberius hoc exponendum. Quod vt ordine fiat, primo de cultu Dei interno, qui totus fere amore abſoluitur, tum & de externo, qui ex illo fluit, agemus. Praemittemus autem, quae amor, ſeu cultus Dei internus, neceſſario praeſupponit.

§. II.

Praecedit amorem, ſeu ſupponitur, vera & viua Dei *agnitio*, eaque non tam ex lumine rationis, quam ex lumine reuelationis ſeu ſcriptura ſacra haurienda, quippe quae nos pleniſſime & ſufficienter de Deo, eiusque eſſentia, operibus & voluntate, erudit. Haec enim omnia non tantum ſcire, ſed aſſenſu quoque firmo, auctoritate ſcripturae ſacrae innixo, comprobare oportet, ſiquidem agnitio recte ſe habere debeat.

§. III.

Manifeſtum eſt, quod agnitio haec, de qua loquimur, *expreſſa* ſeu *explicita* notitia eſſe debeat. Ea enim, quam *implicitam* nonnulli vocant, nulla eſt, & nomine notitiae, aut agnitionis prorſus indigna.* Si quis enim dicat, ſe credere, quod alii homines aut eccleſia credit, & tamen, quid eccleſia aut alii homines credant, ignoret, ille etiam quid credat, neſcit. Ignorantia haec eſt, non notitia. Parumque etiam nobis prodeſt, quod alii recte credant, aut Deum agnoſcant, *cum iuſtus ſua*, non aliena, *fide viuat*. *Habac. II, 4. Rom. I, 17. Ebr. X, 38.*

* Romanenſium hunc errorem, notitiam quandam implicitam ſtatuentium, paſſim & ſaepius profligarunt noſtrates.

§. IV.

Quod *vera*, itemque *viua & efficax* debeat eſſe agnitio Dei, patet ex ipſa natura, & indole notitiae ſeu cognitionis in ſpiritualibus.* Idemque patet ex natura amoris ſeu cultus diuini, qui agnitionem hanc ſupponit, vel praerequirit. Si enim a veritate quis aberraret, hoc eſt, Deum non recte cognoſceret, Deum quoque non recte amaret, immo forte loco veri Dei aliud quid amaret. Si autem nec viua, nec efficax ſit haec agnitio, amorem quoque producere aut conſeruare non poſſet, quorſum tamen agnitio, prout nunc eam ſpectamus, comparata eſſe debet. conf. *Pſalm. XXXIV, 9. Ioan. VII, 17. 1 Petr. II, 3. Ebr VI, 4. 5.*

* conf. quae diximus in *prolegom. part. 1. §. 8. & 9.*

§. V.

§. V.

Praeterea, licet haec agnitio in hac vita neutiquam sit perfecta ex omni parte, & consummata, debet tamen esse *sufficiens*, pro cuiusque statu, & indole, vt quis nihil eorum ignoret, quae scire de Deo debet, quaeue ad amorem eius in corde nostro producendum, atque fouendum, sunt necessaria. Et ita intelligendi sunt, qui cognitionem Dei in *comprehensiuam*, *& apprehensiuam* dispescunt, & non hanc, sed illam in hancce vitam cadere, docent, apprehensiuae autem in vita demum aeterna locum esse.

§. VI.

Obiectum agnitionis huius est Deus, qua *essentiam & attributa*, itemque *opera & voluntatem*, spectatus.* Et ad essentiam quidem eius quod attinet, & ratio & scriptura docet, Dei nomine venire ens omnium perfectissimum, quod reliquorum entium omnium caussa sit. Paucis multa nonnulli comprehendere voluerunt, dum dixerunt, Deum esse spiritum independentem. ** Quod non ita capiendum, ac si qui haec dicit, ipsam Numinis essentiam se plene ac adaequate cognoscere profiteatur, sed quod hac ratione perfectionum diuinarum summa, prout, pro nostrae cognitionis modulo nobis innotescit, velut in compendio exprimatur.

* Supponimus itaque ceu euictum, & ab omnibus sanae mentis hominibus comprobatum, dari Deum. Hoc enim ni esset, frustra quoque esset omnis nostra de Dei agnitione tractatio. Non tantum vero hoc a posteriori, vt loquuntur, constat, seu argumentis a creaturarum indole, structura, ordine, pulchritudine, operationibus, aliisque, desumptis, demonstrari potest, vti post THEOPHILVM RAYNAVDVM, *theol. nat. dist. 5. qu. 1. art. 6.* pluribus demonstrarunt SAMVEL PARKERVS, *in dissertationibus de Deo & prouidentia diuina*, RICHARDVS BENTLEIVS, *de stultitia & irrationabilitate atheismi*, IAQVELOT, in dissertationibus de *existentia Dei*, Gallicana lingua scriptis, aliique: sed & a priori, per notitiam innatam omniumque hominum cordibus inscriptam, cuius ea vis est & efficacia, vt quam primum hanc propositionem, *Deus est*, audiant, si modo sanae mentis sint, singulari & ineuitabili propensione vrgeantur, eidem assensum praebere. Sunt equidem nonnulli, qui vt generatim notitias insitas, ita & speciatim notitiam innatam Dei negant & in dubium vocant, quod & SOCINVS facit, in *praelect. theol. cap. 2.* & SIMON EPISCOPIVS, *lib. 1. institut. theol. cap. 3.* & PETRVS CHAVVINVS, *de relig. natur. part. 1. cap 4.* sed perperam id fieri patet ex iis, quae supra ad *cap. 2. §. 5.* prolixe pro notitia insita disputauimus. Cum vero contra notitiam insitam cumprimis vrgeri soleant exempla aut singulorum hominum, aut integrarum gentium, quae nullum sciuisse, aut agnouisse Deum dicuntur, quid ad hoc respondendum sit, itidem ex supra dictis constat: posse videlicet hanc notitiam omnino aut supprimi aut impediri, quo minus in actum erumpat: addendum tamen, incerta aut omnino falsa esse, quae de integrarum gentium atheismo iactitantur, qua de re erudite differit IOAN. LVDOVICVS FABRICIVS, in *apologetico pro genere humano contra calumniam atheismi.* Iungenda, quae egregie hac de re obseruauit auctor eruditissimus libri, qui hoc ipso, quo haec scribo, anno prodiit, & cui titulus: *Entretient sur diuers sujets d'histoire, de litterature, de religion, & de critique*, p. 254. *seqq.* Quo pacto notitia, quam hic asserimus Dei insita, ab idea innata RENATI CARTESII differat, alibi explicatur. conf. dissertatio nostra, de *pietate philosophica seu religione naturali, in selectis iur. nat.*

nat. & gent. §. 13. & 14. Quaenam autem omnium hominum circa exiſtentiae Numinis agnitionem officia ſint, bene & eleganter explicat IVSTVS CHRISTOPHORVS SCHOMERVS, *theol. mor. cap.* 6. §. 4. *p.* 205. Cum enim in antecedentibus exiſtentiam Numinis paucis demonſtraſſet, *ante omnia igitur*, inquit, *hunc naturae dictum ſequi, illique adhaerere oportet hominem, atque ab omni iniuria & petulantia ingenii igniculos hos extincturi penitus ſibi cauere. Officium hoc eſſe omnium in toto orbe hominum, vt cognitionem Dei ſibi curae habeant, docet apoſtolus, eum Athenis in areopago dicens, propterea mortalibus terram colendam datam eſſe inquit, vt quaerant dominum, an contingere & inuenire eum detur, vtique non longe ab vnoquoque noſtrum remotum, Actor* XVII, 27. Cum vero philoſophicarum demonſtrationum non omnes ſint capaces, quo pacto rudiores hic tegerere debeant, ibidem recte ſubiicit. *Dignitas certe rei vrget, dum in hac contemplatione animus defigitur, vt quam firmo fundamento nitatur perpetua diuinitatis perſuaſio viterius conſideret, quicunque altioris philoſophiae ſe capacem eſſe animaduertit. Omnes tamen homines non pollens ipſo acumine ingenii, vt examen eiusmodi ſuſtinere poſſint, praeſtatque ſimplici obſequio naturale lumen tanquam ducem ſequi, quam, quae ipſi fides habenda ſit, disputare. Quem demonſtrare neſcis, ſufficit credere Deum, Hebr.* XI, 6. Sed id quoque recte addit, de exiſtentia Dei, ne quidem ad horam dubitare fas eſſe, vt neque ad horam improbum eſſe licet. Ineptum praeterea eſt de rei cuiusdam exiſtentia dubitare velle, de qua ob ſummam euidentiam dubitari nequit. Denique & id recte & accurate idem auctor §. 5. oſtendit, & rationis & ſenſus intereſſe, ne quis ſibi hanc veritatem excuti patiatur.

** Voce enim *ſpiritus*, omnes perfectiones Deo cum rebus creatis, quas inter ſpiritus eminent, communes, ſed eminentiori quadam ratione Deo conuenientes, voce *independens* autem ea omnia, quibus a rebus creatis Deus diſcernitur, & infinitum in modum diſtat, exprimere volunt.

§. VII.

Vnum eſſe in eſſentia Deum, nec plures quam vnum eſſe poſſe, & ratio & reuelatio docet, * ſed haec addit, eundem eſſe *trinum in perſonis*, patrem, filium, & ſpiritum ſanctum. ** Qui ergo aut vnitatem eſſentiae, aut perſonarum trinitatem, vel negant, vel in dubium vocant, Deum non recte cognoſcunt. conf. *Io. XVII, 3. Matth. XXVIII, 19.* Falluntur igitur maximopere, qui ad ſalutem non eſſe neceſſarium putant, trinitatem perſonarum in vna eſſentia credere, *** adeoque & homines ad Deum hac ratione agnoſcendum, non eſſe obligatos.

* Vnitas eſſentiae diuinae intelligitur, non ſpecifica, vt loquuntur, vt eſſentia diuina certa ſpecies plura individua numero diſtincta ſub ſe complectatur, quemadmodum IO. PHILOPONVS, philoſophus peripateticus, ſenſiſſe dicitur, vnde haereſis Tritheitarum in eccleſia orta, de qua vid. LEONTIVS BYZANTINVS, *lib. de ſectis, act.* 5. & PETRVS IVRIEV, *de la religion du latitudinaire, part.* 2. *cap.* 5. *p.* 215. ſed numerica, vt non tantum vnus, ſed vnicus etiam ſit Deus. Eiusmodi vero vnitas in ipſo conceptu Dei inuoluitur, vt rationes pro vnitate Dei aſſerenda adferre neceſſe non ſit, cum ſtatim, ac quis intelligit, quid ſit Deus? non poſſit non intelligere, vnicum ſaltem eſſe Deum, nec plures eſſe poſſe. Interim legenda, quae pro vnitate Dei comprobanda adfert ATHENAGORAS, *legat. pro chriſtianis, p.* 67. HVGO GROTIVS equidem haſce notiones: Deos plures vno non eſſe; nihil eorum, quae videmus, Deum eſſe; non aeque euidentes eſſe, ac illam de Numinis exiſtentia notitiam, exiſtimat: indeque concludit, poenis humanis non aeque obnoxios eſſe, qui illas in dubium vocant, ac qui hanc negant, *lib.* 2. *de iure belli & pacis, cap.* 20. §. 45 47. Sed de poenis humanis, quousque iis obnoxii ſint, qui eiusmodi veritates in dubium vocant, nunc non disputabimus. Id tamen GROTIO concedere non poſſumus,

propo-

propoſitionem, quae docet, Deum eſſe vnum, minus euidentem eſſe, quam eam, quae docet, Deum eſſe. Eaedem enim prorſus rationes, quae Deum eſſe docent, ſimul ſuadent, eum eſſe vnum, ſeu vnicum. Hinc & ſapientiores ethnicorum, vnum eſſe Deum, intellexerunt, & confeſſi ſunt. conf. diſſertatio de *pietate philoſ. ſeu religione nat.* §. 19. add. PETRVS DANIEL HVETIVS, *demonſtr. euangel. prop.* 4. *p.* 121.

** Ex ratione enim hoc non conſtat. Etſi enim ſimilia quaedam inueniri queant, quae hocce myſterium quodammodo illuſtrent, quanquam in iis quoque caute admoduni procedendum, probari tamen, aut demonſtrari argumentis ex ſola ratione petitis nequit. Vnde poſt multos alios, qui *ſtrito* conatu ingenii vires, hac in re periclitati voluerunt, operam, quod aiunt, oleumque hic perdidit PETRVS POIRETVS, dum omnino mathematica quadam, vt illi videtur, demonſtratione hocce myſterium comprobare voluit, in *cogitt. rationalib. de Deo, anima & malo, lib.* 3. *cap.* 8. Lubricum enim admodum eſt fundamentum, cui totum hocce aedificium ſuperſtruit, ex hypotheſi quippe de animae facultatibus deſumptum, in qua paucisſimos forte mortalium ſecum conſentientes habebit. Reliquos, qui in eandem ingreſſi ſunt ſententiam, indicaui in *diſſertat. de pietate philoſophica, ſeu relig. natur.* § 20. Interim etſi ratio hoc myſterium ignoret, non tamen eſt contra rationem, ideinque ex euidentisſimis ſcripturae ſacrae oraculis apertisſime conſtat; vti alio loco ex inſtituto oſtenditur.

*** Cum ex ſcriptura ſacra conſtet, Deum eſſe in eſſentia vnum, & trinum in perſonis, ſequitur, eos falſum & erroneum de Deo ſibi formare conceptum, qui eum ita vnum credunt, vt negent, eſſe trinum, Deumque adeo non recte agnoſcere. Accedit, quod tota ſalutis noſtrae oeconomia huic trinitatis myſterio innitatur, adeo, vt, qui hoc negat de Chriſto, & toto redemptionis negotio recte ſentire nequeat. Si quis ergo dicit, agnitionem huius myſterii non eſſe neceſſariam, perinde eſt, ac ſi dicat, non neceſſarium eſſe ad chriſtianae religionis cognitionem ea ſcire, quae ad ipſum religionis chriſtianae fundamentum pertinent. Fundamentum fidei eſt Chriſtus, 1 *Cor. III*, 11. *lapis angularis* ideo dictus, *Epheſ. II*, 20. Immo haec eſt vita aeterna, ſi cum patre cognoſcamus eum, quem miſit, Ieſum Chriſtum, *Ioan.* XVII, 3. At Ieſum Chriſtum nemo recte cognoſcit, qui non eum vt verum Deum patitet ac verum hominem cognoſcit, adeoque myſterium trinitatis admittit. add. GEORGII BVLLI *iudicium eccleſiae catholicae trium primorum ſeculorum, de neceſſitate credendi, quod Dominus noſter Ieſus Chriſtus ſit verus Deus.*

§. VIII.

Non minus vero neceſſarium, vt reliqua etiam Numinis attributa cognoſcamus, * niſi & hic a recto aberrare tramite, & contra officium agere velimus. Ea vel *naturalia* ſunt, vel *moralia*, ſi de rebus diuinis, more humano loqui fas eſt. Haec ſummam Numinis perfectionem in iis, quae morum nomine apud mortales veniunt, arguunt, reliqua, quae tum in regno naturae, tum in regno gratiae ſummam eius excellentiam praeſtantiamque indicant, *naturalia* nobis vocantur, prout a *moralibus* nimirum diſtinguuntur.

* Agnoſcenda ſunt attributa diuina, non tantum, quod ceteroquin agnitio Dei recte ſe non haberet, ſed & quod fundamentum praebeant cultus interni, vt ex dicendis patebit; immo quod generatim homines ad legum diuinarum obſeruantiam efficaciſſime impellant. Recte hoc & HVGO GROTIVS obſeruauit. Cum enim communes quasdam de Deo notiones attuliſſet, *ex hisce autem*, inquit, *notionibus contemplationes ſequuntur actiuae, vt, Deum honorandum, amandum, colendum, eique obtemperandum; de iur. bell. & pac. lib.* 2. *cap.* 20. §. 45.

§. IX.

Ad priorem classem spectant, *infinitas*, *immensitas*, *aeternitas*, *omnipraesentia*, *omnipotentia*, *omniscientia*, & reliqua. Eorum, quae ad posteriorem classem pertinent, summa continetur in *amore*, *1 Ioan. IV*, 8. cumque Deus & seipsum amet, & res a se conditas, speciatim homines, ex priori quidem amoris specie, *sanctitas* oritur, *Leuit. XIX*, *2. 1 Petr. I*, *15. 16. 17.* & inde porro *iustitia*, praesertim *vindicatiua*, *Exod. XX*, *5. Rom. II*, *5. 8. 9.* itemque *veracitas*, *Ebr. VI*, *18.* ex posteriori, *benignitas*, *Psal. XXXIV*, *9. CVII*, *1. gratia*, *Psal. CIII*, *11*, *12. misericordia*, *Ps. CIII*, *13. Luc. I*, *50. 54. 2 Cor. I*, *3. longanimitas & patientia*, *Rom. II*, *4.* &c. Et haec quidem, pro nostri instituti ratione, cum primis nobis obseruanda sunt attributa, cum inde exemplum quoque capere homo debeat, ad quod se componat, conf. *Matth. V*, *48.*

§. X.

Agnoscendus quoque Deus est quoad *opera*, quae partim in *regno naturae*, partim in *regno gratiae* conspicua sunt. In regno quidem naturae, *creatio*, *Psalm. CXXXIX*, *5. 6. 12. 13. seq.* & *prouidentia*, non solum generalis, quae ad omnes res creatas se extendit, *Psalm. CIV. & CXLVIII. per integr.* it. *Matth. VI*, *26. seqq.* sed & specialis, quae hominum genus; *Matth. VI*, *27. 28 Actor. XVII*, *28.* item specialissima, quae fideles & sanctos respicit. *Rom. VIII*, *28.* In regno gratiae, *redemptio*, *Ioan. III*, *16. Luc. I*, *74. 1 Petr. I*, *18. 19. Tit. II*, *14. illuminatio*, *2 Cor. IV. 6. conuersio*, *Actor. XVI*, *14. regeneratio*, *Ioan. III*, *3. 5. 6. iustificatio*, *Rom. III*, *24. 25*, *sanctificatio*, *1 Thess. IV*, *23.* & reliqua.

§. XI.

Denique & quoad *voluntatem suam* agnoscendus est Deus, idque vel maxime, ut ad hancce nos componendo, nostrum testemur amorem. Cognoscitur autem voluntas Dei tum ex lege, tum ex euangelio; seu in federe operum, & in federe gratiae. Et licet fedus operum, hodie amplius locum non habeat, ita quidem vt per legem iustificemur, non tamen ideo omnis vsus legis cessat, vt supra * demonstrauimus. Hinc quae in euangelio conspicitur voluntas Numinis accurate obseruanda, vt ordine eo, quem euangelium praescribit, salutem consequi annitamur. Inde vero etiam patescit, quae regenitis omnibus facienda sint, & quas causas speciales habeant, se in omnibus conformandi ad voluntatem Numinis. Qua de re itidem supra dictum ** add. *Rom. II*, *9. Matth. XI*, *22. Ebr. II*, *2. 3.*

* in *prolegom.* §. 8.

** *cap.* 2. §. 9.

§. XII.

§. XII.

Ea, quam hactenus delineauimus Numinis, qua essentiam, opera & voluntatem, agnitio, & scriptura sacra haurienda. Ratio enim pleraque horum ignorat, nec perfecte aut sufficienter, aut de essentia, aut de operibus, aut de voluntate Numinis nos instituit. Vnde simul, quam turpiter errent, qui ratione duce atque magistra, aeternam se consequi salutem posse, existimant, * patet.

* Plurimi tamen, etsi diuersis hypothesibus innixi, hoc faciunt, de quibus dictum in *animaduersionibus in Petri Chauuini librum de religione naturali, cap. 1. in parer. is historico-theolog. p. 405. seqq.* Eodem tendit hypothesis de lumine immediato, omnibus hominibus innato, & ad salutem sufficienti, quam auctor libri: *fides & ratio collatae*, §. 145. *seqq.* reuocauit, quam supra *part. 1. cap. 1. sect. 2. ad* §. 49. confutauimus.

§. XIII.

Iam, quod talem agnitionem Numinis lex requirat, seu quod ad eam sibi comparandam homines obligati sint, vel ex eo patet, quod sine ea rite amari Deus nequeat. Potest tamen idem luculentius demonstrari ex primo, quod supra constituimus, iuris diuini principio. Si enim vnio cum Deo, eiusque continuatio, imaginisque diuinae restauratio requirit, vt sincero Numinis amori studeamus, hocce vero studium requirit, vt Deum recte agnoscamus, & in hac agnitione magis magisque proficiamus, sequitur, quod iure diuino ad hanc cognitionem, & eius incrementum quaerendum, obligati simus.

§. XIV.

Patet idem ex praecepto primo decalogi: *ego sum dominus Deus tuus, non habeas deos alienos coram me. Exod. XX, 2. 3.* Duo namque in hisce verbis indicantur, primo, quod Deum verum pro *nostro* * Deo habere debeamus; deinde, quod non habere debeamus, deos alienos. Iam quod ad prius attinet, nemo potest verum Deum pro suo Deo habere, nisi verum Deum, qualem se reuelauit, agnoscat. Eoque & alia scripturae effata pertinent, quae cognitionem veram Numinis commendant regenitis, aut ab iis requirunt, *Ierem. IX, 23. 24. Ioan. XVII 3.* add. *Psal. XLVI, 11 C, 3. Hos. VI, 6.* itemque & ea, in quibus regeniti crescere dicuntur in cognitione Numinis. conf. *1 Cor. I, 5. Ephes. I, 17 Phil. III, 9.* Mitto alias rationes, quae ab aliis adferri solent.

* Singularis namque emphasis latet in pronomine TVVS, cum dicitur: *ego sum dominus Deus TVVS*, quam eleganter explicat B. LVTHERVS apud IOAN. CONRADVM DANHAVERVM, in *colleg. decalog. p.* 48.

§. XV.

Agnitio haecce Numinis non a clericis saltem, aut ecclesiae doctoribus requiritur, vt perperam nonnulli sibi persuadent; sed suo modo, ab

ab omnibus christianis, licet in illis perfectior esse debeat. *Ioan. VI, 45. Coloss. I, 28. III, 16.* Vnde & frustra sub nomine *simplicitatis*, ignorantia a quibusdam excusatur. conf. *Rom. XVI, 19. 1 Cor. XIV, 20. Ephes. IV, 14.* Et licet diuersi sint cognitionis gradus, quilibet tamen operam dare debet, vt sufficientem cognitionem sibi comparet, & in ea quotidie proficiat. *Matth. XIII, 12. 1 Cor. XII, 11. 2 Petr. III, 18. Ephes. I, 17.*

§. XVI.

Multiplici ratione homines contra hancce Numinis legem peccant. Primo ipsa in vitio posita est *ignorantia*, cum quis ignorat, quae de Deo, eiusque essentia, operibus, voluntate scire poterat ac debebat. Quod ita intelligendum, si homo intermittat ea vsurpare media, quibus depellere ignorantiam, & ad veram Dei rerumque diuinarum peruenire notitiam, poterat, adeoque actu ignoret, quae scire poterat & debebat. Eam enim maxime culpabilem esse ignorantiam, memo dubitauerit, quamuis & generatim quaelibet ignorantia corruptae naturae humanae indicium praebeat. * conf. *Ephes. IV, 18.*

* conf. quae dicta sunt supra, *part. 1. cap. 1. sect. 2. §. 11.*

§. XVII.

Quemadmodum etiam explicita tantum agnitio, eaque vera, hoc nomine digna est, ita grauissime peccant, qui aut *implicita* contenti sunt, aut sua culpa *erroribus* variis inuoluuntur. conf. *Ephes. IV, 22.* Errorum autem hinc tanta occurrit varietas, tanta multitudo, vt illorum inire numerum, sit supra vires hominum positum. Iuuabit tamen, praecipua quaedam, ad quae reuocari possunt, indicare capita. Sic alii versantur circa ipsum *principium cognoscendi* Deum, resque diuinas, alii circa *dogmata* ex hocce principio deriuata. Ad priorem classem pertinent omnes illi, qui de scriptura sacra minus recte sentiunt, * eiusque in dubium vocant perfectionem, sufficientiam, perspicuitatem, cumprimis autem, qui ipsam eius diuinam negant inspirationem, & rationem potius quam scripturam sequi malunt, aut scripturae aliud cognoscendi principium, reuelationes scilicet immediatas, aut traditiones, adiungunt, vel omnino praeferunt.

* Solent hodie communi *antiscripturariorum* nomine comprehendi: quorum vt diuersae sunt opiniones, ad labefactandam tamen scripturae sacrae auctoritatem tandem conspirantes, ita diuersis ad eas tuendas hypothesibus cauſisque inducuntur. Agitur hac de re ex instituto in theologia polemica. Referas huc quodammodo *rationalistas* etiam & *naturalistas*, de quibus dictum, *part. 1. cap. 1. sect. 2. §. 27. & 30.*

§. XVIII.

Ad posteriorem classem pertinent, primo, qui omnino cum scripturae diuina auctoritate, ipsam Numinis existentiam negant, vt tota

atheo-

atheorum cohors, * quorum pro diuerſitate principiorum, ex quibus impietatem ſuam deriuant, magna eſt varietas; deinde, qui de eſſentia, attributis, operibus, voluntate diuina non recte ſentiunt. Et hi quidem in duplici conſtituti ſunt diſcrimine. Nonnulli ſcripturam ſacram vtriusque federis amplectuntur, & nihiloſecius de Deo rebusque diuinis errores grauiſſimos fouent, alii hiſce erroribus impliciti ſunt, quia ſcripturam ſacram, aut in vniuerſum, aut qua nouum teſtamentum, repudiant. Illi, ſi errores ſuos pertinaciter tueantur, *haereticorum*, hi vero *infidelium* nomine, venire ſolent. **

* Diuerſa *atheismi* ſolent genera conſtitui. Alius enim eſt *theoreticus*, alius *practicus*. Practicus eſt, cum quis vitae morumque impietate demonſtrat, ſe nullum Deum credere, etſi ore eundem profiteatur: quanquam fieri etiam poſſit, vt quis impie viuat, etſi Deum credat. Nihil enim eſt frequentius, quam vt homines ea agant perpetrentque, quae non agenda eſſe ipſimet credunt, ſtatuuntque. Atheismus theoreticus, de quo nunc nobis ſermo eſt, iterum vel *rudior* eſt, vel *philoſophicus*. *Rudiorem* voco, qui eſt hominum plebeiorum, & qui litteras neſciunt, hinc & de aliis phaenomenon naturalium rationibus reddendis, quas reddere debent, qui primam cauſſam tollunt, non ſunt ſolliciti. Hi neſciunt, cur Deum negent, ſed ideo in eam ſententiam ingrediuntur, vt eo tutius peccare, & ſine metu poenae vitiis indulgere liceat. *Philoſophicus* eſt, quando quis ita Deum negat, vt ſimul aliud quoddam ſibi ſyſtema fingat, iuxta quod phaenomena rerum naturalium explicare queat. Et hic iterum toruplex eſt, quotuplicia fere ſunt philoſophorum ſyſtemata, explicandis rerum naturalium cauſſis inſeruientia, quibus athei abutuntur, poſſetque alius Ariſtotelicus, alius Epicuraeus, alius Stoicus dici, a quo non procul diſtat illud, quod noſtra aetate tenouauit BENEDICTVS SPINOZA, qua de re pluribus a me dictum in diſſertatione de *Spinozismo ante Spinozam, in anatect. hiſtor. philoſ. pag.* 120. *ſeqq.* Sunt equidem, qui dubitant, an omnino detur atheus theoreticus? Sed experientiae ipſi repugnare videtur. Etſi enim non dubitem, inſitam iſtam de Deo notitiam vix a quoquam mortalium ita ſupprimi poſſe, vt non ſubinde conſcientiae morſus ſentiant, & veritatis vis vel illis inuitis erumpat: fieri tamen poteſt, vt per ſummam animi malitiam quadantenus eandem reprimant, & hinc ſibi perſuadeant, non eſſe Deum, idque verbis pariter ac factis teſtentur. Et tales homines, proh dolor! omni tempore fuiſſe, & hodie plures forte eſſe, quam vulgo creditur, non eſt, quod dubitemus. De illis, qui iam apud ethnicos atheismi nomine infames fuere, vt EPICVRO, PROTAGORA, DIAGORA, THEODORO CYRENAICO, aliisque, nunc nihil dicam: cum non neſciam, quosdam a quibusdam defendi: fieri etiam potuit, vt ethnici eos, qui ab idololatria & ſuperſtitione alieni erant, impietatis & ἀθεότητος accuſarint, eo, quod conſter, ipſis chriſtianis olim ab ethnicis atheismi crimen obiectum fuiſſe. Quidquid huius ſit, id tamen certum, pleraque gentilium philoſophorum ſyſtemata, quibus rerum naturalium cauſſas explicare annitebantur, ad alendum & fouendum atheismum perquam fuiſſe accommodata. Fuiſſe autem deinceps inter chriſtianos recentiori praeſertim aetate, & hodie adhuc eſſe, qui hocce impietatis genere ſe obſtrinxerunt, hiſtoriarum nos dubitare non ſinunt monumenta; auctoresque, qui velut hiſtoriam atheismi condiderint, abunde teſtantur, vt ſunt MARINVS MERSENNVS, *comment. in Geneſin*, GISBERTVS VOETIVS, *diſput. de atheis & atheismo, tom.* 1. *diſp. ſelect.* THEOPHILVS SPIZELIVS, in *ſcrutinio atheismi hiſtorico-actiologico, & epiſtola ad epiſtol.* ad SPIZELIVM, de *origine, progreſſu & incrementis atheismi*. Iungendi, qui ex inſtituto contra atheismum ſcripſere, vt FRANCISCVS CVPERVS, in *arcanis atheismi reuelatis*, HENRICVS MORVS, in *antidoto adu erſus atheos*, BIRCKERODIVS, in *exercitationibus contra atheos*, CHRISTOPHORVS FRANCKIVS, in *atheo-*

conuicto, BVRCHERVS VOLDERVS, in *disput. contra atheos*, PETRVS YVO, in *impietate conuicta*, aliique. add. auctor eruditiſſimus *des entretiens ſur diuers ſuiets d' hiſtoire, de litterature, de religion & de critique*, p. 250. *ſeqq.* Eſſe autem atheiſmum eiusmodi crimen, quod ſimul omnem virtutem & honeſtatem, omneque iuris diuini pariter ac humani vinculum tollat, res ipſa docet. Vnde & ſequitur, in republica bene conſtituta atheiſmum minime tolerandum eſſe, quippe quo fundamenta, quibus ſalus & tranquillitas reipublicae innititur, labefactantur, atque euertuntur penitus. PETRVM BAELIVM, qui in *cogitationibus diuerſis ſuper cometa &c.* alibique, demonſtrare aggreſſus eſt, atheiſmum rebus publicis non adeo noxium eſſe, ſaltem ſuperſtitionem maius adferre periculum, quam atheiſmum, paſſim hactenus viri docti refutarunt, nec neceſſe eſt, vt iis immoremur. Legi prae reliquis meretur IO. BARBEYRACIVS *ad Pufendorf. de iur. nat. & gent. lib. 2. cap 4. §. 2. pag. 203. ſeqq.* Quam frequens vero hodie atheiſmus ſit, quaeque huius mali ſint cauſſae, & qua ratione illi obuiam iri queat, nemo, puto, luculentius oſtendit, quam P. PHILIPPVS IACOBVS SPENERVS, in *reſponſis theologicis Germanicis* paſſim, praeſertim *part.* 1. *pag.* 3. *ſeqq.* & alibi.

** Inter *haereticos* itaque & *infideles* hoc intercedit diſcrimen, quod illi ſcripturam equidem pro principio cognoſcendi agnoſcant, ſaltem agnoſcere videri velint, & nihilo ſecius errores capitales pertinaciter defendant, hi autem ſcripturam aut quoad vtrumque teſtamentum, aut ſaltem quoad nouum, reſpuant. Sub *infidelium* itaque nomine comprehenduntur Pagani, Iudaei, Mahomedani, de quorum erroribus in theologia polemica agitur. De haereſi, in quo conſiſtat, & quis haereticus dicendus, dictum ſupra, *part.* 1. *cap.* 1. *ſect.* 2. §. 31. *ſeqq.*

§. XIX.

Si ad ſpecialia deſcendere vellemus, eundem nobis eſſet per omnes fidei articulos; ſed iuuabit tamen ſummatim quaedam indicare, vt conſtet, quotuplici ratione mortales, contra primam hancce legis diuinae partem peccent. Quod itaque primo, ad eſſentiam Numinis attinet, in grauiſſimo verſantur errore, qui plures vno deos ſtatuunt,* ſiue hoc craſſiori quadam, ſiue ſubtiliori ratione fiat; quorſum & illi pertinent, qui duplex principium independens, alterum boni omnis, alterum mali, ſtatuunt; ** item qui craſſiores de Deo ſibi conceptus formant, & ei corpus tribuunt, aut ſub hominis ſchemate ſibi repraeſentant; *** porro, qui de attributis diuinis humano more cenſent, eorumque ſummam labefactant perfectionem; * & denique omnes illi, qui de perſonarum trinitate non recte exiſtimant, ſiue eſſentiale perſonarum diſcrimen afferant, tritheiſmum profitentes, ** ſiue reale diſcrimen tollant, *** aut inaequalitatem quandam perſonarum inducant, quorſum omnes illi pertinent, qui de Chriſti ſeruatoris & ſpiritus ſancti diuinitate, non recte ſentiunt. * Ne quid nunc de illis dicam, qui de humanitate Chriſti ſeruatoris, aut vtriusque naturae vnione, errores grauiſſimos fouent. **

* Reiicitur itaque merito, ceu grauiſſimum crimen, πολυθεότης gentilium: quam ſcriptores, qui de idololatria gentilium egerunt, pluribus exponunt, ſed quae ipſorum ſapientiorum inter gentiles iudicio, foit damnata, vt ſupra, obſeruauimus. Fuerunt equidem, qui gentilium polytheismum excuſare voluerunt, obtendentes, multiplicem iſtam Deorum turbam

turbam vnum eundemque esse Deum, pro variis effectis, varia nomina sortitum. Inter Stoicorum sane dogmata haud postremum illud fuit, ex quorum mente DIOGENES LAERTIVS: ὁ Θεὸς πολλαῖς προσηγορίαις προσαγορεύεται κατὰ τὰς δυνάμεις: *Deus pluribus nominibus appellatur, vt sunt potestates: in vita Zenonis.* At quam male hocce commento sibi consuluerint, docet AVGVSTINVS, de *ciuit. Dei, lib. 4. cap. 11.* & LACTANTIVS *lib. 4. diuin. instit. cap. 3.* A gentilium isto errore non procul absunt, quidquid etiam dicant, Romanenses, dum ingentem illam sanctorum sanctarumque turbam mortalibus obtrudere annituntur. Non ignota sunt, quae ad polytheismi suspicionem amoliendam regerere soleant, sed quam parum hac ratione ad summam rei proficiant, iampridem demonstratum est ab aliis.

** Quem Manichaeorum errorem a Persis, vt creditur, acceptum, nostra aetate defendere quatuis ratione annisus est PETRVS BAELIVS, vir cetera doctissimus, sed abunde ideo castigatus, tum ab aliis, tum praecipue a viro clarissimo IO. CHRISTOPHORO WOLFIO, in *Manichaeismo ante Manichaeos &c.*

*** Quod, praeter gentiles, Anthropomorphitas fecisse, constat: quamuis nec TERTVLLIANVS, aliique ecclesiae patres erroris eius immunes fuisse dicantur. conf PETRVS DANIEL HVETIVS, in *Origenianis pag.* 29. 30. Recentiori aetate CONRADVM VORSTIVM eundem errorem renouasse, constat.

* in Socinianis hoc passim notari solet.

** vid. dicta ad §. 7.

*** Vt Sabelliani, quorum errorem reuocauit, dum Trinitatis mysterium ex ratione demonstrare voluit PETRVS POIRET, *cogit. rationalib. de Deo, anima & malo, lib. 3. cap. 8.* De antiquis Sabellianis vid. CHRISTIANI WORMII, *historia Sabelliana.*

* Vt Arriani olim, & Photiniani, hodie Sociniani, aliique.

** Vt Nestoriani & Eutychiani.

§. XX.

Sequuntur opera diuina, tum in regno naturae, tum in regno gratiae. De quibus etsi luculenter scriptura testetur, non tamen desunt, qui, quod ad opera in regno naturae attinet, grauissimos de creatione & prouidentia errores fouent, * vtramque aut directe, aut indirecte, negando, vel talia asserendo, quae cum eorum veritate consistere nequeunt. De operibus in regno gratiae hoc itidem est longe manifestissimum, ** totque theologorum de redemptione ac satisfactione, illuminatione, regeneratione, iustificatione, sanctificatione controversiae, ne quid de falsissimis plebeiorum hominum in his omnibus conceptibus dicam, satis superque testantur.

* Mundum a Deo conditum non pauci inficiati sunt, non tantum ex ethnicis, sed ex iis etiam, qui christiani videri voluerunt. ARISTOTELEM, PLINIVM, PROCLVM, AVERROEM, SIMPLICIVM, aliosque in hoc versatos errore, iam aliis obseruatum est. Miror, EPICVRVM a LACTANTIO laudatum, quod auctore DEMOCRITO, mundum & ortum esse, & perituram aliquando, existimauerit, *lib. 7. instit. diuin. cap. 1.* Casu enim hoc fieri, eum docuisse, notum est. PLATO productum a Deo mundum existimavit, sed vt semper extiterit. Apud Stoicos cuncta ad infinitam periodorum conuersionem, fatorumque nunquam interruptam seriem redibant, conf. IACOBVS THOMASIVS, de *exust. mundi stoica differt. 3.* & quae diximus in *differt. de pietate philos. seu religione naturali*, §. 62. Prouidentiam diuinam in dubium vocauit tota Epicuraeorum, veterum & recentiorum cohors, existimantium, casu cuncta, sine Numinis cura, euenire. Quem

quidem errorem ex veteribus iam ATHENAGORAS profligauit, *legat. pro Christ. p.* 285. & ex recentioribus Epicuraeae ceteroquin sectae vindex PETRVS GASSENDVS, *not. ad lib.* 10. *Diog. Laertii, tom.* 2. *opp. & phys. sect.* 1. *lib.* 4. *p.* 32. *tom.* 1. *opp.* Sed non minus prouidentiae diuinae repugnat fatum illud ineluctabile Stoicorum, cuius malignitatem praeter alios demonstrauit IACOBVS THOMASIVS, de *exust. mundi Stoica, dissert.* 13. *ad thes.* 12. Mitto nunc reliquos errores, diuinam prouidentiam directe aut indirecte labefactantes, add. dissertatio citata, de *pietate philosophica*, §. 63. *seqq.*

** Pelagianorum huc pertinent errores, gratiae vim inficiantium, & naturae cuncta tribuentium. Quos dum euitare alii volunt, in alterum extremum procurrentes, aut in enthusiasmum, aut Manichaeismum, facile prolabuntur.

§. XXI.

Denique, si voluntatem Dei consideremus, prout eam tum in lege, tum in euangelio reuelauit, non minus & ibi velut vastum oceanum variorum errorum deprehendes. Namque ad legem quod attinet, circa eius tum sensum, quem nonnulli tantum ad externa, missis internis, referunt, tum interpretationem, & denique obligationem, quam plurimi a recto aberrant tramite. * Euangelium autem, cum gratiam Numinis in Iesu Christo omnibus offerat, sed vt ipsi meritum Christi vera fide adprehendant, & mediis ad fidem excitandam, fouendam, ac conseruandam, a Deo praescriptis recte vtantur, infinitis modis hic iterum aguntur in transuorsum miseri mortales. Alii ipsam gratiam Numinis sollicitant, eamque ad omnes aeque pertinere sibi persuadere non possunt, Numinis potius voluntate & decreto, quam sua culpa quosdam perire existimantes; ** alii, ordinem a Deo praescriptum obseruare nolunt, aliam sibi quam per fidem in Christum salutis viam fingentes, *** & in mediorum gratiae vsu, naturae potius viribus, quam gratiae diuinae cuncta tribuentes, * vel alia ratione a praescripto ordine discedentes, & hinc de verbi vsu & efficacia in conuersione, regeneratione, &c. itemque de indole & efficacia sacramentorum, erroneos quam maxime sibi formantes conceptus. Ne quid nunc de fine ipso, imaginis diuinae restauratione, in hac vita inchoanda, in altera consummanda, & iis, quae euenire decet, vt actu huius finis compos homo fiat, dicam.

* Hoc ex sequenti constabit tractatione. Circa sensum iam olim aberrarunt Pharisaei, ad externa tantum eum restringentes, quos ideo Christus reprehendit, *Matth.* V, 20. *seqq.* Circa obligationem Antinomi, quibuscum olim ecclesiae nostrae conflictandum fuit. Vt de reliquis nunc nihil dicam.

** Ita iam olim Praedestinatiani, hodie plerique Reformatorum.

*** e. g. per bona opera, vt Pontificii.

* Vt cum Sociuianis, Arminiani, qui fundamentum etiam salutis, satisfactionem Christi negando, prorsus euertunt. Quibus hinc inde alii frigidam suffundunt.

§. XXII.

§. XXII.

Praeterea, vti non tantum explicita, & vera, ſed & certa eſſe debet Dei rerumque diuinarum cognitio, auctoritate ſcripturae ſacrae innixa, ita eidem omnis repugnat *ſcepticiſmus*,* quando ea quae certo ſcire poteramus, & debebamus, non niſi dubitanter cognoſcimus, nec operam damus, vt cognitio noſtra firma ſit. Dubitatio vero, de iis, de quibus dubitare fas eſt, & quae eo tendit, vt maiorem certitudinem acquiramus, etſi infirmitas ſit, eſt tamen neceſſaria, adeoque hic in cenſum non venit.**

* conf. quae de ſcepticismo diximus, *part. 1. cap. 1. ſect. 2. §. 23.*
** vid. itidem dicta, *part. 1. cap. 1. ſect. 2. §. 14.*

§. XXIII.

Denique & *intempeſtiua curioſitas** inter peccata, hacce lege prohibita merito refertur. Eſt equidem eiusmodi curioſitas vitium grauiſſimum, ſi circa res humanas verſetur. Sed longe grauius eſt vitium, ſi quis in rebus diuinis eidem indulgeat, vt plura ſcire aueat, quam quae ſunt reuelata, aut ſi ea, quae nullius vſus ſunt, & ad oſtentationem potius, aut inanem delectationem, quam ad aedificationem faciunt, de rebus diuinis cognoſcere cupiat. conf. *Ioan. XXI, 22. 1 Tim. VI, 4. 5. Tit. III, 9.*

* Paulo aliter vocem curioſitatis accipimus, ac ſupra, *part. 1. cap. 1. ſect. 6. ad §. 23.* vbi ex inſtituto de ea egimus.

§. XXIV.

De agnitione Dei, quam amor ſupponit, vel praerequirit, & ad quam ideo etiam obligati ſumus, vt recte amare Deum queamus, poſtquam diximus, quae inſtituti poſtulauit ratio, nunc de amore ipſo, in quo ſumma officiorum erga Deum conſiſtit, agendum. Vbi tamen id in anteceſſum notandum, quod amor iſte, prouti hic accipitur, & cuius varias velut partes eſſe, ex dicendis conſtabit, omnem etiam *cultum Numinis internum* abſoluat, & velut in compendio complectatur. Hinc generatim de Numinis cultu* quaedam prius praemittenda ſunt, quam de indole, actibusque amoris, in quantum ea huius loci ſunt, exponamus.

* Virtus, quae officia hominis circa cultum Numinis complectitur, ceteroquin *pietas* vocari ſolet, quod & ſupra iam obſeruauimus, *part. 1. cap. 1. ſect. 4. §. 88.* Vnde perinde eſt, ſiue dicas, Deum eſſe colendum, ſiue dicas, pietatem eſſe ſtudendum. Diuerſimode equidem vox pietatis accipitur, ſaepiusque apud veteres claſſicosque ſcriptores ſumitur pro amore & reverentia tum erga parentes, tum erga quoſuis ſuperiores, interdum & pro amore parentum erga liberos, conf EZECHIEL SPANHEMIVS, de *praeſtant. & vſu numism. diſſ.* 8. p. 723. & IOAN. WEIDNERVS, *in pietate ex nummis antiqu. delineata p.* 30. *ſeqq.* Quod vero & pro officiis erga Deum ſubinde apud veteres accipiatur, CICERONIS, aliorumque teſtimoniis

moniis docui, in *dissert. de pietate philos.* §. 7. Et haecce hodie longe frequentissima est significatio. Quod vero de voce *cultus* deinceps, §. 26. obseruamus, eam in latiori quandoque significatione vsurpari, vt agnitionem Dei connotet, id pariter de voce *pietatis* censendum. Sed hic vtraque vox in strictiori significatione accipitur.

§. XXV.

Videtur autem mihi *cultus* Numinis *internus* quam rectissime ita describi, quod sit eiusmodi animi actus, quo Deum, vt Deum nostrum toto corde recipimus. Hic enim pro actu vocem cultus (vt & amoris) accipimus, qui tamen habitum, seu habitualem animi dispositionem supponit, & subinde in actus erumpit. Fundamentum haecce descriptio habet in ipsis scripturae sacrae verbis, quibus praeceptum primum exprimitur: *ego sum Dominus Deus tuus.* Hoc ergo Deus iubet, vt illi, quorum Deus est, hoc est omnium hominum, speciatim, ob fedus gratiae, christianorum, eum pro *suo Deo* habeant, hoc est, intimo & summo amoris adfectu prosequantur. conf. *1 Cor. VIII, 4. 5. 6. Psalm. XXIII, 1.* Et in hocce amore intimo & summo, cultus Numinis internus consistit, quod & ipse seruator indicat, *Matth. XXII, 37.*

§. XXVI.

Solet interdum vox *cultus*, in latiori significatione accipi, vt ipsam quoque agnitionem Dei complectatur: sed nobis nunc in strictiori vsurpatur, referturque tantum ad voluntatem, vt tamen agnitionem Numinis supponat. Praeterea quod nos cultum dicimus, alii *adorationem* vocant,* voce ista iterum latius accepta: quae si strictius capiatur, a cultu seu amore Numinis, vt effectus a causa differet. Interim quae de cultu Dei generatim disputantur, ad *adorationem* seu *inuocationem* facili negotio adplicari possunt, vt nullo modo dissentire ab aliis censendi simus, si generatim de cultu quaedam adferamus, quae illi speciatim circa adorationem, aut inuocationem disputare solent.

* conf. *dissert. de pietate philos.* §. 25.

§. XXVII.

Ex ista, quam dedimus, diuini cultus descriptione, patet, obiectum eius non posse aliud esse, quam *verum Deum.** Idque ipsa primi praecepti verba innuunt, cum nefas profecto & crimen summum sit, aliud quid vt *nostrum* intimo cordis adfectu recipere, nisi idem verus Deus sit. Comprobant idem & alia scripturae effata, *Deut. VI, 5. Esa. XLII, 8. Ierem. XVII. 13 Matth. IV, 10.* Hinc & character verum Deum ignorantium est, rem creatam loco Dei colere. conf. *Gal. IV, 8.* add. *Rom. X, 13. Apoc. XIX, 20.* *

* Solenne est Pontificiis, distinguere inter λατρειαν, δουλειαν & ὑπερδουλειαν, dum illam soli Deo, istam sanctis, hanc Mariae & humanitati Christi tribuunt. Sed omni prorsus destituuntur fundamento. In scriptura enim sacra istae voces promiscue vsurpantur, vt patet ex

ex Rom. I, 9. & XVI, 18. vbi & τὸ λατρεύειν & τὸ δουλεύειν de Deo dicitur. conf. & *Act.* XX, 19. *Rom.* VII, 6. XII, 11. XIV, 18. Praeterea vocabulum δουλείας aut pro *cultu ciuili* accipitur, seu veneratione rerum laude dignarum, aut pro *cultu religioso*. Si prius sit, concedimus lubentes, viros sanctos, & cumprimis beatam virginem Mariam eiusmodi cultu prosequendam esse. Christo autem, etiam quoad humanam naturam, cultum deberi religiosum, deinceps comprobabitur. Sin posterius, cultu sane religioso nulla creatura, sed solus Deus prosequendus, adeoque tum δουλεία eadem erit ac λατρεία. conf. AEGIDII STRAVCHII *theologia moralis pag.* 112.

§. XXVIII.

Inter christianos etiam positum esse debet extra controuersiam, obiectum religiosi cultus esse totam *sacro-sanctam Trinitatem*, patrem, filium & spiritum sanctum. Deum enim in essentia vnum, sed trinum in personis veneramur. Nullum itaque est dubium, quin & Iesus Christus seruator noster ad obiectum cultus diuini pertineat, quod quidem quoad diuinam eius naturam, * non tantum ex iis scripturae locis patet, quibus, eum verum esse Deum, comprobari solet, quae alibi adducuntur, sed speciatim etiam ex iis, in quibus cultus religiosus illi tribuitur. conf. *Exod. XXIII, 20. 21.* collat. cum *1 Cor. X, 4. 9. Ps. II, 12. Ioan. V, 23. VIII, 30. XV, 7. XVI, 23.* vt reliqua nunc mittam, quibus idem comprobari potest, argumenta.

* Antitrinitarii hic se in omnes vertunt partes. Plerique tamen distinguunt inter cultum *inuocationis & adorationis*. Illo dicunt filium Dei posse adhici, vt scilicet preces nostras Deo offerat. Sed si Christum habent pro mero homine, cultus ille inuocationis eodem tandem redibit, quo inuocatio sanctorum apud pontificios, mutandus scilicet in veneration mere ciuilem, vt ab idololatriae crimine se liberent. Nec concipi potest, quo pacto merus homo inuocari queat, vt preces nostras ad Deum deferat. Sin vero pro vero Deo habendus est Christus, conuenit illi sane, vel fatentibus Socinianis, cultus adorationis.

§. XXIX.

Sed de humana Christi natura cumprimis disputari solet, an & haec ad obiectum cultus religiosi pertineat? * Quod vt recte intelligatur, neutiquam nos quaerere, obseruandum, an aliud quid praeter Deum possit cultus religiosi esse obiectum? hoc enim prorsus negamus: sed quaestio haec est: an alia, quam diuina natura, religiose possit coli? Praeterea humana Christi natura non hic consideratur absolute, absque diuina natura, sed prout per vnionem personalem arctissime cum ea vnita est. Et ita spectata humana Christi natura, pertinet omnino ad obiectum cultus diuini, & quidem, vt nonnullis loqui placet, non tantum vt *obiectum quod*, sed & vt *obiectum quo*, hoc est, non tantum Christus, prout in eo diuina atque humana est natura, sed ipsa quoque humana natura cultu religioso prosequenda est.

* Obseruandum hoc est contra quosdam Pontificios, qui humanam Christi naturam, non cultu λατρείας, sed δουλείας siue ὑπερδουλείας, colendam statuunt. Reformatae quoque ecclesiae

ecclesiae quidam doctores hac de re inter se dissentiunt, vid. GISBERTVS VOETIVS, *disp. select. part.* 1. *pag.* 520. *seqq.* FRIDERICVS SPANHEMIVS, *dub. euangel. part.* 2. *pag.* 452.

§. XXX.

Atque ita se rem habere, sequentibus probari solet rationibus: primo, ex vnione personali, duarum naturarum in Christo, per quam humana Christi natura, iisdem praedita est idiomatibus, & perfectionibus, quae requiruntur ad obiectum cultus religiosi; vti sunt omniscientia, omnipraesentia, omnipotentia, & reliquis. Deinde, quia diserte idem testatur scriptura sacra, *Es. XLV, 23.* collat. *Rom. XIV, 11.* add. *Ioan. V, 22. 23. Phil. II, 9. 10. 11.*

§. XXXI.

Spiritum sanctum itidem obiectum cultus religiosi constituere, non tantum ex eo patet, quod idem cum patre & filio verus Deus est, sed ex eo quoque, quod & illi in scriptura sacra diserte cultus religiosus vindicatur; vt *Es. LXIII, 10. cap. VI. 3.* collat. cum *Actor. XXVIII, 25.* conf. & *2 Cor. XIII, 13. Apoc. I, 4* Taceo, quod idem ex formula baptismi constet, qua baptizari iubemur non tantum in nomine patris & filii, sed & spiritus sancti. In cuius autem nomine baptizamur, illi etiam debemus cultum religiosum. Vnde apparet, quantopere fallantur, * qui nullum in scriptura sacra de spiritu sancto religiose colendo aut mandatum, aut exemplum, aut indicium extare, contendunt.

* Arminianis haec sententia tribui solet. vid. AEGIDII STRAVCHII *theolog. moral. p.* 116. *& 117.* Respondet quoque idem auctor *pag.* 119 ad quaestionem, an omnes tres personas, tribus distinctis vicibus & continuata serie adorare seu colere liceat? recteque docet, posse id omnino fieri, si abrasus absit. Deprehenditur enim eiusmodi quid in verbis *Christi, Ioan.* XIV, 13 vt & in institutione baptismi, vbi distincte trium personarum fit mentio, *Matth.* XXVIII, 19. item in δοξολογίᾳ priscis ecclesiis vsitata. Contineturque in eiusmodi formulis saltem trinitatis confessio, neutiquam personarum, aut cultus separatio. Non itaque caussam habet praegnantem IO. FORBESIVS, cur eiusmodi preces improbet, *instruction. historico-theolog. pag.* 39.

§. XXXII.

De obiecto ergo cultus diuini cum constet, nunc de re ipsa dicendum. Absoluitur nimirum omnis cultus Numinis internus amore, vti antea dictum est. Amoris autem istius cum diuersae velut species sint, & actus, adeoque diuersi inde resulteint adfectus, diuersis quoque partibus cultus Numinis internus constat.

§. XXXIII.

Nimirum, notum est, alium esse amorem *complacentiae*, alium *concupiscentiae*, & illum iterum vel *amicitiae*, vel *obedientiae*. * Si Deum amemus amore concupiscentiae, vt centrum omnis nostrae felicitatis, oritur

oritur inde ſpecialis illa dilectio, quae κατ' ἐξοχὴν *amor Dei* dicitur. Si amore amicitiae Deum amemus, & in eo ſpeciatim rationem habeamus ſummae eius non tantum perfectionis & praeſtantiae, ſed & potentiae ac iuſtitiae, oritur inde *veneratio*, ſeu *reuerentia*, vel quod perinde eſt, *timor Dei*. Quod ſi ad amorem concupiſcentiae accedat reſpectus ad noſtra mala, ſimulque partim ad certum Dei auxilium, partim ad bona futura nobis a Deo promiſſa, oritur inde *ſpes & fiducia in Deum*. Denique ex amore obedientiae, ipſa oritur *obedientia*, & euitatio omnis cultus alieni, adeoque & *abnegatio ſui*, cuius duas eſſe praecipue filias, *patientiam & humilitatem*, iam ſupra diximus.

* Dictum hac de re ſupra *part.* 1. *ſect.* 3. §. 116.

§. XXXIV.

Verum enimuero, cum in omnibus hiſce amoris diuini modis, qui cultum Dei internum conſtituunt, conſcientia adhaerentium nobis infirmitatum, nos impediat, & velut impedimentum aliquod ac obſtaculum adferat, *fides ſpecialis in Chriſtum* redemptorem accedat, neceſſe eſt, per quam harum infirmitatum remiſſionem, & condonationem peccatorum impetremus. Quae quidem fides hic conſideratur, prout eſt inter officia hominis chriſtiani, ad quam adeo, ceu maxime inſignem cultus diuini partem, lege obligati ſumus.

§. XXXV.

Vt partes illas cultus interni, antea deſignatas, paulo accuratius conſideremus, primo ſe offert amor ſeu *dilectio Dei ſpecialis*, * quo nomine intelligimus adfectum hominis regeniti, in quo ad amorem, generatim ſpectatum, accedit peculiaris reſpectus, ad ſummam Dei triunius bonitatem, beneuolentiam & amorem, quo ille nos complectitur, & quem praeter alia ſumma maximaque beneficia, per miſſionem chriſti redemptoris declarauit, ita, vt inde concitati omnem noſtram felicitatem in eius fruitione collocemus, hinc & cuncta parui faciamus, modo Deo potiamur, & magis magisque cum eo vniri cupiamus.

* Vocamus amorem ſeu dilectionem hanc Dei *ſpecialem*, quia amor generalis totum cultum internum abſoluit, adeo, vt timor, ſeu reuerentia, fiducia, &c. tantum ſint modificationes amoris huius generalis. Namque amor iſte generalis, pro diuerſa illa modificatione, mox abſolute amor, mox reuerentia, mox ſpes & fiducia, dicitur. De amore illo generali ex inſtituto & profixe ſupra, *part.* 1. *cap.* 1. *ſect.* 3. §. 106. *ſeqq.*

§. XXXVI.

Cum de actu amoris hic nobis ſermo ſit, ratio patet, cur eum per *adfectum*, deſcripſimus. Talis autem intelligitur adfectus, qui propenſionem ſupponit. * Adeoque lex praecipiens actum, ſimul praecipit

cipit ipſam propenſionem, cum actus propenſionem ſupponat, vti contra propenſio, quae in actum non erumpat, nomine amoris minime digna eſt.

* Cum leges praecipuam quadam ratione circa actus verſentur, ratio conſtat, cur hic amor tanquam adfectus potius, ſeu actus, quam vt propenſio ſpectetur. Quod ceteroquin amor Dei ſit propenſio habitualis, nunquam non in actum erumpens, iam demonſtrauimus, *part.* 1. *cap.* 1. *ſect.* 3. *ad* §. 111. vbi & moraliſtarum quorundam ſtultitiam, amorem, qui nunquam in actum erumpat, fingentium, exploſimus. Nonnulli inter charitatem & amorem hocce diſcrimen ſtatuunt, quod illa habitum potius, hic actum denotet. vid. B. IO. GVIL. BAIERI *compend. theolog. moral. part.* 3. *c.* 7. *ſect.* 4. §. 1. *p.* 314. vbi GREGORIVM M. AVGVSTINVM, BERNHARDVM, aliosque, voce amoris ita vſos, oſtendit. Recte quidem modo actus intelligatur, qui ex propenſione habituali fluit, nec negetur, poſſe interdum, hanc vocem pro ipſa propenſione ſumi, vti ſupra eam accepimus.

§. XXXVII.

Specialis iſte, de quo loquimur, amor Dei, reuera eſt *amor concupiſcentiae*. Quo an amandus Deus ſit, diſputari equidem ſolet. Sed recto hoc amore eum amari, modo in Deo noſtram beatitudinem ita quaeramus, vt non ad nos ipſos, ſed ad Deum praecipua ratione reſpiciamus, iam alibi a nobis luculenter demonſtratum eſt. *

* *part.* 1. *cap.* 1. *ſect.* 3. §. 123.

§. XXXVIII.

Fundamentum huius amoris eſt ſumma Dei bonitas, *Matth. XIX, 17.* tum beneuolentia, ac amor eius ſingularis, qui ſe in beneficiis diuinis, maxime ſpiritualibus, redemptionis, illuminationis, regenerationis, iuſtificationis, &c. manifeſtat. *1 Ioan. IV, 19. Tit. III, 4. Ioh. III, 16. Epheſ. II, 4. 5. Rom. V, 8.* Hiſce enim homo regenitus commouetur, vt in Dei fruitione omnem beatitudinem quaerat, Deumque adeo, ceu ſummum bonum ſuum, omnis felicitatis ſuae fontem, iterum amore ardentiſſimo amet. Et in eo quidem, velut formalis ratio amoris huius conſiſtit, quod omnem noſtram felicitatem ac beatitudinem in eius fruitione collocamus. conf. *Pſ. V, 12. XXXV, 9. XVIII, 2. 3.*

§. XXXIX.

Effectus huius amoris * ſunt ſtudium magis magisque proficiendi in vnione cum Deo, *1 Cor. VI, 17.* delectatio in rebus diuinis, & earum deſiderium, *Pſalm. XLII, 2. 3. LXIII, 1. ſeqq. LXXXIV, 2. 3. Eſ. XXVI, 8. 9.* ſtudium ſeruandi praecepta diuina, *1 Ioan. V, 3. Ioan. XIV, 23. 24.* & denique, amor ſincerus aliorum hominum, *1 Ioan. IV, 20.*

* Vt ceteroquin adfectus etiam in corpore quandam mutationem efficiunt, ita etiam ſpirituales, ſi vehementiores fuerint, id itidem efficere, ſupra obſeruauimus, *part.* 1. *cap.* 1. *ſect.* 6. *ad* §. 40. Interim ex amore Dei, ſi etiam vehementior fuerit, commotiones tamen lenes potius, quam violentas, fluere, recte obſeruat IVSTVS CHRISTOPHORVS SCHOMERVS: *at effectus*, inquit, *eiusmodi violenti, quales nonniſi phantaſia fortis erga res viſibiles parit, deſtruentes tantum, non roborantes corpus humanum, a vero & ſancto amore Dei expectari*

expectari non debent, vt pallore, macie, febri, deliquiis &c. se prodat, sed lenes tantum, quales historiarum non primus auditus, sed grata recordatio excitare solet, vt nempe teneritudine lacrymarum, plausu manuum, gemitu, cantu &c. se exerat, prout corpore ipso ad eiusmodi effectus magis minusue dispositi sumus. Aegram quidem ab amore se profitetur sponsa mystica, Cant. II, 5. sed quae conuenienter perpetuae istic allegoriae intelligenda est, nempe de aegritudine animi, seu desiderio propioris vnionis, & coelestis gaudii, non corporis sibi attracta debilitate; theol. moral. cap. 8. §. 17. p. 322. Ceterum, quae de amoris, quoad corpus, effectibus diximus, certo modo de reliquis etiam adfectibus, qui cultum internum constituunt, intelligenda sunt. Interim nos de moralibus effectibus praecipue hic sumus solliciti. Quod enim *loco* antea *citato diximus, adfectus spirituales ad praeclara quaeuis impellere*, id nunc speciatim in singulis hisce adfectibus ostenditur.

§. XL.

Iam quod lex diuina eiusmodi amorem a nobis exigat, probatur, primo, ex primo nostro iuris diuini principio, quia ad vnionem nostram cum Deo, & imaginis diuinae restaurationem nihil est efficacius amore diuino. conf. *1 Ioan. IV, 16. 1 Cor. VI, 17.* Deinde, idem iterum ex primo decalogi praecepto patet: *ego sum Dominus Deus tuus.* Qui enim Deum, vt suum Deum recipit, non potest non eum recipere, vt suum summum bonum. Hinc vero amor iste oritur. Sed constat quoque hocce ex summa legis diuinae, quam Christus ipse proponit, *Matth. XXII, 37.* collat *Deut. VI, 5. X. 12. XI, 1.* Etsi enim ibi de amore generatim spectato sermo sit, hic tamen vt reliquas, ita hanc quoque amoris speciem sub se comprehendit, add. *Marc. XII, 30. Luc. X, 27.*

§. XLI.

Per *reuerentiam* seu *timorem Dei*, eiusmodi hominis regeniti intelligimus adfectum, in quo ad amorem accedit peculiaris respectus ad summam Numinis excellentiam, maiestatem, potentiam & iustitiam, prouti haec ex diuina reuelatione cognoscuntur, ex quorum consideratione homo vehementer excitatur ad honorem Deo quouis modo exhibendum, & ea omnia sedulo & sollicite cauenda & euitanda, quae Deum vlla ratione offendere possunt.

§. XLII.

Vox *timor*, cum ad Deum refertur, non vno modo sumitur. Interdum enim timor Dei, denotat totum *Dei cultum. Psalm. XXXIV, 12. Iob. XXVIII, 28.* Interdum vero adfectum quendam peculiarem, qui partem cultus interni constituit, & tum ab amore, tum a spe, & fiducia distinguitur. conf. *Prou. I, 7. Psalm. CXI, 10.* Et posteriori quidem modo hic a nobis sumitur. Sunt nonnulli, qui inter *reuerentiam & timorem Dei* discrimen constituunt, quod illa excellentiam & maiestatem Dei, hic iustitiam & potentiam pro fundamento habeat; quemadmodum & veneratio distincte in scriptura sacra commemoretur. conf.

Digitized by Google

Pſalm. XXII, 24. Nihil tamen obſtat, quo minus haec coniungamus, & ſub nomine timoris, iuxta receptam ſententiam, etiam reuerentiam ſeu venerationem comprehendamus; praeſertim cum vtriusque & venerationis, & timoris, vnus fere idemque ſit effectus.

§. XLIII.

Eſt autem reuerentia ſeu timor, de quo hic loquimur, nihil aliud quam amoris, generatim accepti, quaedam modificatio, vti & reliqui adfectus, qui bonum aliquod pro obiecto habent. Ex quo ſua ſponte ſequitur, ſermonem hic eſſe non de *metu ſeruili*, ſed *timore filiali.** Metus ſeruilis tantum ex conſideratione poenae oritur, eſtque ab amore prorſus ſeiunctus. Tantumque abeſt, vt pro parte cultus interni habendus ſit, vt eidem potius repugnet, & hinc in ſcriptura ſacra reiiciatur. *Iob. XV, 20. 21. Sap. XVII, 11. 12. 13. 1 Ioan. IV, 18.* Timor contra filialis, qui reuera eſt amor quidam modificatus, character eſt regenitorum, ſeu filiorum Dei. *Rom VIII, 15 Gal. IV, 6.*

* Sunt, qui triplicem Numinis timorem conſtituunt, *filialem*, *ſeruilem*, & *mixtum*, ſeu *medicinalem*. vid. IO. CONRADVS DANHAVERVS, in *colleg. decalog. p. 199.* Verum, quae de medicinali dicuntur, commode ad filialem referuntur. Vt vero in irregenitis & impiis tantum eſt metus ſeruilis: ita, ſi in regenitis aliquid metus ſeruilis ſuperſit, hoc pro imbecillitate reputandum, contra quam ſtrenue pugnant.

§. XLIV.

Fundamentum reuerentiae atque timoris eſt, ſumma Dei excellentia & maieſtas. *Ierem. V, 22. X, 6. 7.* Quae Numinis maieſtas, prout ex operibus naturae etiam eluceſcit, prolixe deſcribitur, *Iob. cap. XXXVII*, per integrum, *& ſqq.* Porro iuſtitia ſumma Numinis, *Kohel. XII, 13. 14. Eſ. VIII, 13. 14.* add. *Pſ. V, 5. 6. 7. XLV, 8. CXLV, 17.* item, omnipotentia diuina, *Gen. XVII, 1. Matth. X, 28.* add. *Pſ. CXV, 3. CXXXV, 6.* Accedit vero etiam omniſcientia diuina, *Pſal. CXXXIX, 1. ſqq. Rom. XI, 33. 34.* item omnipraeſentia, *Ier. XXIII, 23. 24. Pſal. CXXXIX, 7. 10.* & denique imperium, ac ius paternitatis, quod Deo in omnes homines competit. *Mal. I, 6. Iſ. II, 11. Epheſ. III, 15.*

§. XLV.

Et haec quidem omnia ad reuerentiam ac timorem Dei excitandum apta ſunt, prout ex ſcriptura ſacra cognoſcuntur. Licet enim & ratio eadem quodammodo doceat, ſummam Dei eſſe excellentiam & maieſtatem, iuſtitiam, potentiam, & ſic porro; longe tamen efficacius in ſcriptura ſacra haec proponuntur. Cognitio autem horum attributorum intelligitur, non mortua & mere ſpeculatiua,* ſed viua, efficax, & practica, vti iam ex ſupra dictis conſtat.

* Videas enim homines, qui multa de iuſtitia, omnipotentia, omnipraeſentia Dei loquuntur, diſputant, commentantur, qui vita tamen moribusque demonſtrant, nullam in ſe eſſe reuerentiam, nullum timorem Numinis.

§. XLVI.

Effectus huius timoris sunt promptitudo ad honorem Deo quovis modo exhibendum, *Psalm. II, 11.* & sollicita peccatorum euitatio. *Prouerb. VIII, 13. XVI, 6.* Accedit porro poenitentia seria, si forte praeter spem & expectationem nostram Deum offendimus, *Ps. CXXX. 4.* item, ne res creatas vllas timeamus, cum solus Deus timendus sit, *1 Petr. III, 14. 15. Matth. X, 28.*

§. XLVII.

Deum ita timendum esse, probatur iterum ex primo nostro iuris diuini principio. Qui enim in vnione cum Deo, & restauratione imaginis diuinae proficere cupit, eum necesse est, vt peccata quaeuis quam diligentissime euitet, quod praecipue fit per verum, & filialem Dei timorem. Peccata enim sunt, quae nos a Deo separant, adeoque vnioni cum Deo vel maxime obstant. *Es. LIX, 2.* Patet quoque idem ex primo decalogi praecepto. Si enim Deum verum pro nostro Deo habere cupimus, necesse est, vt magnitudinem eius, maiestatem, iustitiam, atque potentiam, cognoscamus. Inde vero oritur timor Dei. Accedunt denique scripturae effata luculentissima, quibus timor Numinis nobis iniungitur & commendatur, *Psalm. II, 11. Mal. I, 6. Phil. II, 12. 1 Petr. II, 17.* & alia, ex praecedentibus repetenda.

§. XLVIII.

Spes & fiducia, erga Deum, est adfectus hominis regeniti, in quo ad amorem concupiscentiae accedit firma persuasio de bonis spiritualibus & temporalibus, praesertim aeterna beatitudine, iuxta ordinem a Deo praescriptum consequendi, vnde & animus in Deo, ceu auctore omnis boni, & liberatore ab omni malo, firmiter acquiescit, homoque promptus & alacris redditur, ad incommoda quaeuis, praesertim si ad diuini Numinis gloriam promouendam subeunda sint, libenter suscipienda, & patienti ferenda animo.

§. XLIX.

Spem atque fiduciam erga Deum coniungimus, etsi ab aliis separentur, quia fiducia nihil aliud est, quam amplior gradus spei. Quemadmodum & quae alibi de hisce adfectibus diximus, * hic suo modo locum inueniunt. Cur vero spem & fiduciam *hominis regenti* adiectum diximus, iam ex iis, quae supra obseruauimus patet. Vt enim in irregenitos, nec amor verus Dei, nec reuerentia ac timor cadit, ita spes illorum vana est, non viua, sed mortua, etsi plurimi per spem quandam & fiduciam imaginariam, se ipsos decipiant. conf. *Iob. XI, 20. 1 Petr. I, 3.*

* *part. 1. cap. 1. sect. 6. ad §. 19.*

Digitized by Google

§. L.

Per ſpem, amorem concupiſcentiae modificari, res ipſa docet. Namque pro obiecto itidem habet bonitatem, & benignitatem Numinis. * Sed accedit perſuaſio firma de bonis quibusuis, quae ſperare fas eſt, a Deo facile impetrandis. Quae perſuaſio nititur experimentali cognitione, bonitatis, veracitatis, & omnipotentiae diuinae, *Eſ. XXVI, 3. 4. Pſalm. XXXVI, 8. ſeqq. LXXXIV, 12. 13. CXXX, 7.* add. *Pſ. LXXI, 14. Rom. VIII, 25. 2 Cor. I, 10. Ebr. VI, 11.*

* Res ipſa itaque docet, quod in ſolum Deum ſpes ſit collocanda, quem & pro obiecto ſpei ſcriptura aſſignat, *Pſal.* LII, 10. *Eſ.* L, 10. *Hoſ.* XII, 7. 1 *Tim.* IV, 10. Sed hoc iam patet ex iis, quae generatim de obiecto cultus religioſi diximus. Hinc ſpeciatim in ſingulis eius partibus hoc repetere, ſuperuacaneum duximus. Interim de obiecto ſpei prolixe agit SCHOMERVS, *theol. moral. cap. 7. §. 22.*

§. LI.

Obiectum itaque ſpeciale ſpei, ſunt bona a Deo impetranda, praecipue quidem ſpiritualia, tum & temporalia, ſed iuxta ordinem diuinum. vid. *Matth. VIII, 2. Phil. I, 23.* Non tantum vana, ſed ſtulta, & impia ſpes eſt, quae ordine diuino non nititur. Praecipuum autem ſpei obiectum eſt, vita aeterna, ſed itidem ſecundum ordinem a Deo praeſcriptum, obtinenda. *Rom. VIII, 23. Tit. II, 13.* add. *1 Cor. I, 7. Phil. III, 20. 1 Theſſ. I, 10. 2 Petr. III, 12. 13. Ebr. IX, 28. XI, 10.*

§. LII.

Quod ſi tantus ſpei gradus adſit, vt de bonis neceſſariis impetrandis, & liberatione ab omni malo, nulli dubitemus, adeoque placide in voluntate Dei acquieſcamus, vocatur ſpeciatim *fiducia*. * Quae, vti ſoli Deo debetur, *Prouerb. III, 25. 26.* ita vt omni tempore, etiam in aduerſis, ea inſtructi ſimus, par eſt. *Pſalm. LXXI, 5 6. LVII, 2 Phil. IV, 12.* Nititur autem haecce fiducia, itidem ſapientia diuina, *2 Petr. II, 9.* omnipotentia, *Rom. IV, 21. 2 Tim. I, 12. Epheſ. III, 20.* & bonitate. *Pſalm. XIII, 6. XXXVI, 8. Ebr. XIII, 5. 6.*

* Haec eſt fiducia generalis, a qua ſpecialem iſtam, quae tertium fidei iuſtificae gradum conſtituit, diſtinguimus.

§. LIII.

Quod lege diuina ad ſpem hancce & fiduciam erga Deum obligati ſimus, ex primo iterum iuris diuini principio conſtat. Cum enim Deo nihil gratius ſit, quam ſpes & fiducia in illum collocata, cum vel maxime ad honorem Deo debitum illi exhibendum hoc pertineat, manifeſtum eſt, quod & hac ratione in vnione cum Deo, & imaginis diuinae in nobis reſtauratione, proficere queamus. conf. *Pſ. II, 12. XXXIV, 9. LXXXIV, 13. Prouerb. XVI, 20.* Idem & ex primo decalogi praecepto patet,

patet. Qui enim omnem in Deo fiduciam collocat, is hoc ipso demonstrat, quod Deus sit suus Deus. conf. *Ps. LXXI, 12. 14.* Hinc & *Eph. II, 12.* de ethnicis dicitur, eos, cum non habuerint spem, fuisse sine Deo. Accedunt dicta alia, in quibus idem diserte nobis iniungitur. conf. *Psal. XXVII, 14. XXXVII, 7. Prouerb. XX, 22. Tit. II, 12. 13. 2 Petr. III, 11. 12.* & de *fiducia* speciatim, *Ps. LXII, 9. Prouerb. III, 5. Es XXVI, 4.*

§. LIV.

Obedientia erga Deum, est eiusmodi hominis regeniti adfectus, in quo ad amorem * accedit respectus ad dependentiam nostram a Deo triuno, ita vt eum ceu dominum nostrum & patrem veneremur, omnesque motus nostros internos & externos, ad eius voluntatem componamus, siue haec facienda praecipiat, siue omittenda vetet.

* Amorem complacentiae, in amorem amicitiae & obedientiae iam supra diuisimus, *part. I. cap. I sect. 3. §. 121.* conf. & §. 122. Idem innuere videntur, qui amorem Dei in *affectiuum* & *effectiuum* distinguunt, quae tamen quo sensu capienda sit distinctio, itidem dictum, *part. I. cap. I. sect. 3. ad §. 111.* Ceterum cum obedientia ista in omni virtutum exercitio conspiciatur, ratio patet, cur inter characteres & proprietates virtutis eam retulerimus, *part. I. cap. I. sect. 3. §. 131.*

§. LV.

Obedientiam hic intelligimus *internam*, quae certam animi dispositionem, & adfectum denotat, ex qua tamen *externa*, qua actus omnes legi diuinae conformes reddere annitimur, non potest non fluere. Ab ea, regeniti dicuntur, τέκνα ὑπακοῆς, *1 Petr. I, 14.* add. *Rom. VI, 16. seqq.*

§. LVI.

Respectus ille ad dependentiam nostram a Deo, partim pertinet ad regnum naturae, partim ad regnum gratiae. Quod ad regnum naturae attinet, dependemus a Deo, per creationem & conseruationem. *Actor. XVII, 24. 28.* add. *1 Paral. XXIX, 11. 12.* Quoad regnum vero gratiae per redemptionem. *1 Petr. I, 17. 18. Eph. II, 10.*

§. LVII.

Oritur inde illa *subiectio voluntaria*, qua agnoscimus non tantum nos obsequi Deo debere, sed promti etiam ad hoc paratique sumus, idque lubenti animo *Eph. VI, 6. Coloss. III, 23. Rom. VII, 22. Psalm. XL, 8. 9.* conf. & *1 Petr. V, 2. Matth. IV, 20.* Haec est προθυμία τοῦ θέλειν, *2 Cor. VIII, 11.* vnde diligens inuestigatio illorum, quae Deo placere possint, *Ephes. V, 10. Rom. XII, 2.* & constantia in exequendis Dei mandatis, *Ps. XL, 7.* collat. cum *Exod. XXI, 5. 6.*

§. LVIII.

Ipsa obedientia consistit in conformatione actuum omnium, cum voluntate Dei, & quidem pro hodierno hominum statu, euangelica.

Ea

Ea enim obedientia, quam lex requirit, * hodie iuxta tenorem legis a nemine praeſtari poteſt. Voluntas Dei, iuxta doctrinam euangelii, in eo conſiſtit, vt non tantum media ſalutis ad vires ſpirituales in nobis reſtaurandas rite adhibeamus, ſed &, vt, poſtquam reſtauratae ſunt, per eas ad legem diuinam, ceu normam & regulam vitae noſtrae nos totos componamus, certa fiducia freti, fore vt adhaerentes imperfectiones, ob meritum Chriſti Deus nobis remittat.

* Quod conformatio haec, quoad rigorem legis, debeat eſſe *vniuerſalis, ſumma, plena, prudens*, pluribus docet SCHOMERVS, *theol. moral. cap.* 8. §. 20. *p.* 326. *ſeqq.*

§. LIX.

Cum autem lex diuina ſpiritualis ſit, adeoque internos praecipue, tum & externos actus reſpiciat, vt ſeruator docet, *Matth. V, 21. ſeqq.* palam eſt, quod & obedientia chriſtiana non tantum in externis, ſed cumprimis in internis actibus conſpiciatur. Praeterea, cum leges diuinae vel affirmatiuae ſint, vel negatiuae, duplex inde oritur obedientiae ſpecies; praeſtatio illorum, quae Deus iubet, *Exod. XIX, 8.* & intermiſſio illorum, quae Deus prohibet, *1 Petr. III, 11.* Atque vltima haec obedientiae ſpecies, maxime ſe exerit in abnegatione ſui.

§. LX.

Ad obedientiam Deo praeſtandam hominem obligatum eſſe, etſi fere probatione non indigeat, & merito ceu praecipuum iuris fundamentum ſupponatur, probari tamen ex abundanti itidem poteſt, ex primo iuris diuini principio. Qui Deo non obſequitur, eum non amat. *1 Ioan. V, 3. Ioan. XIV, 23. 24.* Qui Deum non amat, cum eo vniri nequit. Idem patet ex primo decalogi praecepto. Deus verus, Deus noſter eſt, ſcilicet & per creationem, & per conſeruationem, non minus autem per redemptionem, ergo & Dominus noſter, cui obſequi in omnibus tenemur. *Mal. I, 6. Pſalm. XCV, 3. ſeqq.* Denique & diſerte hoc a nobis exigit Deus. *1 Sam. XV, 22. 23. Deut. IV, 5. 6. Ioan. XV, 14.*

§. LXI.

Adfectus iſti, quos hactenus deſcripſimus, quiue cultum Numinis internum conſtituunt, cum maxime per *inuocationem, & gratiarum actionem mentalem*, * ſe exerant, de vtraque aliquid dicendum eſt. Inuocatio Dei mentalis eſt adfectus hominis regeniti, per quem accedente ad amorem Dei indigentiae humanae, qua nos ipſos, qua alios, in ſpiritualibus pariter ac corporalibus, conſideratione, mens excitatur ad ea, quae nobis & aliis neceſſaria ſunt, à Deo ſolo per Chriſtum, iuxta ordinem & voluntatem diuinam, filiali fiducia expetenda. Gratiarum autem

autem actio mentalis, est adfectus hominis regeniti, per quem accedente ad amorem Numinis, beneficiorum diuinorum, spiritualium & corporalium, in nos aut alios, ex mera gratia per Christum seruatorem ab eo collatorum consideratione, mens ad gaudium spirituale, animique grati studium excitatur, vt Deum euehat, & extollat, eiusque celebrare quouis modo bonitatem, & aliis patefacere, gestiat.

* Inuocatio Numinis, & gratiarum actio externa, si sine interna & mentali sit, inepta est & hypocritica. Interna, etsi cum externa haud raro coniuncta sit, sine ea tamen esse potest. Et hac ratione inter internam & externam discrimen constitui solet: quod a me iam obseruatum in *dissert. de pietate philosophica seu relig. natur.* §. 32.

§. LXII.

Coniunximus haec officia, quia reuera coniuncta sunt, & se mutuo insequuntur & excipiunt, ita etiam comparata, vt quod de vno dicitur, facile ad alterum adplicari queat, licet in se considerata omnino differant. Cumque & inuocatio, & gratiarum actio intelligatur mentalis, patet, quod non tantum ad cultum Numinis pertineant, sed recte etiam describantur per *adfectus*, & quidem *hominis regeniti*, quia in irregenitis locum non habent. Est etiam vterque adfectus modificatio quaedam amoris, potestque inuocatio quodammodo ad *cupiditatem*, gratiarum actio ad *laetitiam*, aut *gratitudinem* (namque & hanc nonnulli inter adfectus numerant *) referri, quos quidem adfectus, nihil aliud, quam amoris modos esse, aliunde constat.

* vti dictum *part.* 1. *cap.* 1. *sect.* 4. §. 22.

§. LXIII.

Determinatur autem amor in inuocatione mentali per considerationem indigentiae, & nostrae & alienae. Namque aliorum, quos amant, calamitates, non minus sentiunt fideles, quam suas, ideoque & ad preces pro illis fundendas, obligati sunt. Ideoque & Christus in plurali numero nos orare docuit: *pater noster*, item, *panem quotidianum da nobis hodie &c.* Quemadmodum & Paulus inter alia precum genera etiam *ἐντεύξεις*, *intercessiones pro aliis*, nobis commendauit. *1 Tim. II, 1.*

§. LXIV.

Ipsa autem indigentia, cum sit aut spiritualium, aut temporalium bonorum, vtraque a Deo expeti posse, sed obseruato ordine, * qui voluntati diuinae est conueniens, manifestum est, & formula quoque orationis dominicae ab ipso seruatore praescripta, omnes condocet. Dum autem bonorum collationem petimus, subintelligitur simul ablatio malorum oppositorum, quam itidem nostra indigentia exigit.

* vid. dicta, *part.* 1. *cap.* 5. §. 32.

§. LXV.

Formalis ratio inuocationis consistit in mentis excitatione & elevatione ad Deum, * cum cupiditate bona necessaria ab eo impetrandi. Cuius fundamentum est, quod Deum ceu patrem nostrum, & fontem omnium bonorum vero amore complectimur. Hinc & Christus in formula orationis dominicae Deum *patris* nomine nos compellare docuit, *Matth. VI, 11.* Vnde & sequitur, quod a solo Deo bona, quibus indigemus, petenda sint, cum alius praeter Deum ea nobis largiri nequeat, & si ea hoc modo ab alio expeteremus, cum pro Deo haberemus, quae esset foedissima idololatria. Per Christum autem bona haec expetenda sunt, quia per eum solum habemus παῤῥησίαν, & aditum ad patrem. *Ebr. X, 19. 22.* add. *Eph. III, 12. Ioan. XVI, 23.* Et inde oritur filialis illa fiducia, quae cum semper in regenitis adsit, in inuocatione tamen Dei vel maxime se exerit, *Rom. VIII, 15.* & cum humilitate, ex consideratione maiestatis, qua is pollet, quem inuocamus, orta, coniuncta est. conf. *Gen. XVIII, 27. Ps. CXVI, 16.*

* Quam mentis eleuationem itidem explicauimus, *part. 1. cap. 5. §. 26.*

§. LXVI.

Omnia, quae a Deo expetimus, secundum ordinem, quo Deus in dispensandis bonis suis vtitur, & voluntatem diuinam, expetenda sunt. In spiritualibus nimirum ita, vt simul media salutis ipsi rite vsurpemus. Quemadmodum enim temporalia bona hominibus largitur per media a se ipso constituta, vt oratione parum proficeret, qui non laborare, sed otio indulgere vellet; ita & spiritualia per media certa, verbum & sacramenta confert, quorum adeo vsus legitimus requiritur ab iis, qui & hic voti sui compotes fieri volunt. Cum etiam temporalia bona hominibus interdum noxia potius sint, quam vtilia, & christianismi ac salutis aeternae impedimentum aliquod adferant, conditionate haec expetenda sunt, si Deus ea nobis prodesse intellexerit.

§. LXVII.

Gratiarum actionem itidem hic intelligimus mentalem, etsi vox ista actum aliquem externum significare videatur. Nonnulli inter *laudem, & gratiarum actionem* distinguunt, laudem vocantes, cum Deum ob maiestatem & gloriam extollimus, *Ps. LXIX, 31. Tob. II, 8.* gratiarum actionem autem, qua animum gratum ob beneficia ostendimus, *Ps. L, 23.* Qua quidem ratione laus erit fructus seu effectus reuerentiae vel timoris Dei. Nos autem de gratiarum actione nunc loquimur.

§. LXVIII.

Et ea quidem gratiarum actio, vt ex dictis constat, itidem amoris quae-

quaedam eſt ſpecies. Accedit vero ad amorem generatim ſpectatum, conſideratio beneficiorum diuinorum, praecipue ſpiritualium, *Pſalm. XCII, v. 2. Phil. I, 10. 11.* ſiue ea a Deo antea expetiuerimus, ſiue praeter ſpem & expectationem nobis obtigerint, ſiue in nos, ſiue in alios fuerint collata. Vt enim pro aliis orare, ita & pro beneficiis in eos collatis, gratias agere debemus. conf. *Rom. XII, 15. 1 Tim. II, v. 2.*

§. LXIX.

Conſiderantur autem beneficia diuina in gratiarum actione, prout ex mera gratia in maxime indignos, per meritum Chriſti conferuntur. Ad grati enim animi adfectum excitandum, & inflammandum, plurimum confert, ſuam probe meditari indignitatem, & quam in nobis nihil ſit, quo vel minimum beneficium promereri potuerimus, adeoque propitio Numinis cuncta tribuenda fauori, quod propter Chriſtum tot tantisque nos cumulat beneficiis. Per Chriſtum enim benedictio Abrahami, ad omnes gentes peruenit. *Gal. III, 14.* conf. *1 Corinth. I, 4. ſqq. Phil. I, 3. ſeqq. 1 Tim. I, 12. ſeqq.*

§. LXX.

Conſiſtit itaque gratiarum actio mentalis in mentis eleuatione ad Deum, cum gaudio & veneratione, ſtudioque gratum animum declarandi. Concurrit vtique intellectus beneficia iſta diuina meditando, & nobis repraeſentando, quo ſenſu nonnulli dicunt, primum in gratiarum actione actum eſſe, ſtatuere apud animum, quod beneficium ab altero acceperimus. conf. *Pſ. CIII, 2. & CXXXIX, 14.* Proprie tamen in voluntate ſedem habet, vt reliqui adfectus omnes. Gaudii autem dum iniecimus mentionem, non hoc ita capiendum, ac ſi gratiarum actio tantum in gaudio conſiſtat, ſed quod gaudium cum ea coniunctum ſit, ſpirituale ſcilicet, ex cauſis quippe ſpiritualibus ortum. Effectus autem gratiarum actionis, ſtudium celebrandi verbis & opere Deum ob accepta beneficia, eius bonitatem euehendi, & reliqui, per ſe patent.

§. LXXI.

Quod iure diuino tum ad inuocationem, tum ad gratiarum actionem obligati ſimus, ex illo, quod ſupra conſtituimus, iuris diuini principio, patet. Inuocatione enim Dei, & gratiarum actione, amor noſter magis magisque erga Deum excitatur, vnioque adeo cum Deo, & diuinae imaginis reſtauratio promouetur. Patet idem tum ex primo, tum ex ſecundo decalogi praecepto. Ex primo quidem, quia, qui Deum verum vt ſuum Deum recipit, non poteſt non eum vt auctorem & fontem omnis boni, omniumque beneficiorum ſpectare, adeoque haec ab eo ſolo expetere, & pro acceptis, illi gratias agere. Hoc & ſub-

Digitized by Google

inde Dauid rex ſanctiſſimus innuit, in precibus Deum, *Deum ſuum, ſuum regem* vocando. *Pſ. V, 3. VII, 2. 4.* In ſecundo autem praecepto glorificatio nominis diuini diſerte iniungitur, quod tum precibus fit, tum gratiarum actione, aliisue modis, niſi de externa praecipue diuini nominis glorificatione ibi ſermonem eſſe velis, quae tamen internam ſupponit.

§. LXXII.

Accedunt & alia, quibus idem iniungitur, ſcripturae ſacrae oracula, & quidem quod ad inuocationem attinet, *Pſal. L, 15. 1 Tim. II, 1. 1 Theſſ. V, 17 Luc. XVIII, 1.* Quod autem ſolus Deus inuocandus ſit, iam ex iis, quae de obiecto cultus religioſi generatim dicta ſunt, patet, add. *Exod. XX, 3. ſqq. Matth. IV, 10. Rom X, 14.* De gratiarum actione idem conſtat ex *Pſalm. L, 14 1 Theſſ. V, 18 Eph. V, 19 20* praeſertim pro ſpiritualibus beneficiis, *Pſalm. CIII 2. ſeqq.* item pro temporalibus, *Pſalm. CVII, 2. ſeqq.* & denique pro bonis in alios collatis, *1 Tim. II, 1.*

§. LXXIII.

Supereſt, vt de *fide ſpeciali* in Chriſtum, ſeu cultus interni parte maxime neceſſaria, dicamus. Nec tamen indolem eius atque naturam explicabimus, quippe quod huius loci non eſt, ſed prout ad illam iure diuino obligati ſumus, eam conſiderabimus.

§. LXXIV.

Id praecipue obſeruandum, fidem illam ſpecialem, qua meritum Chriſti adprehendimus, vt remiſſionem peccatorum ab illo impetremus, neutiquam vnico actu abſolui, ſed continuandam eſſe per omnem vitam, ita quidem, vt homines regeniti etiam ſemper in omni virtutum exercitio credant, Deum ſibi peccata ſua & imperfectiones, optimis etiam actionibus adhaerentes, ex gratia ob meritum Chriſti remiſſurum. Et ita propter fidem opera noſtra, etiam quae in cultu Dei interno praeſtamus, Deo placent, *Ebr. XI, 6.*

§. LXXV.

Duplici porro ratione fides conſiderari poteſt, vel vt inſtrumentum, quo meritum Chriſti adprehendimus, vel vt officium, quod ab omnibus, qui Deo placere, & illum rite colere volunt, requiritur. Non priori, ſed poſteriori modo hic a nobis ſpectatur, cum inter officia refertur, interim prior reſpectus ſemper ſupponitur, cum inde officia noſtra habeant, quod Deo placere queant. *

* De duplici hocce fidei reſpectu paſſim equidem theologi agunt: accurate tamen & luculentiſſime eum ita explicat B. SCHOMERVS, *theol. moral cap. 7. §. 3. Fides haec*, inquit, *duplici reſpectu conſideratur, vt concurrit ad iuſtificationem hominis, ſiue gratiam diuinam effectumque obedientiae & iuſtitiae Chriſti obtinendum, & vt hominem actu vel habitu aliquo*

quo obedientiae ac virtutis perficit, illo respectu pertinet ad euangelium. Gal III. 12. *seqq. hoc vero ad legem. Matth.* XXIII, 23. Perinde nimirum se res habet, vt in homine, cui aliquid donatur, in quo conspicitur primum desiderium accipiendi donum, quo impellitur, vt manum extendat, tum postquam donum accepit, motus aliquis reuerentiae & grati animi in eo existit, acceptum beneficium aestimantis, seque illi iterum consecrantis, a quo beneficium accepit. Qui quidem actus seu motus animi diuersi sunt, reuera tamen coniuncti, cum fieri prorsus nequeat, vt non qui serio beneficium desiderauit, vehementi motu ad animum gratum declarandum incitetur, postquam istud accepit. conf. & quae supra diximus, *part.* I. *cap.* 5. §. 7. Considerauimus autem hic fidem equidem, vt virtutem, sed simul vt principium omnium virtutum, prout sine fide etiam nulla virtus Deo grata esse ac placere potest, vt per fidem meritum Christi adprehendentem ipsi demum Deo placemus, vti supra demonstrauimus. Et id euincunt rationes, quae deinceps adferuntur add. B. BAIERVS noster, *theol. moral. part.* 3. *cap.* 7. *sect.* 3. Cererum de fide, vt virtute spectata, prolixe & copiose differit, quam antea laudauimus, SCHOMERVS, qui & de obedientia fidei tum paedagogica, tum spirituali, & quod ad hanc attinet, iterum vel actiua vel passiua, qua singulos fidei gradus, notitiam, assensum & fiduciam, §. 5. *seqq.* exponit, quae legisse, forte poenitebit neminem.

§. LXXVI.

Etenim ad fidem specialem, hoc modo consideratam, hominem obligari, ex primo iterum constat iuris diuini principio. Praeterquam enim quod fides sit praecipuum & immediatum medium vnionis cum Deo, *Ioan. III, 16.* vt per fidem etiam maxime viuamus vitam spiritualem, *Gal. II, 20. III, 11. Ebr. X, 38.* & ea, quae nos a Deo separare poterant, vincimus, *1 Ioan. V, 4. 5.* reliqua omnia, quae ad vnionem cum Deo, & diuinae imaginis in nobis restaurationem ducunt, frustra susciperentur, si sine fide essemus, sine qua nihil placere Deo potest. *Ebr. XI, 6.* Praeterea, nemo Deum amare, aut filiali timore timere potest, nisi certus sit, Deum placatum propitiumque sibi esse. At hac de re nemo sine fide certus esse potest. *Ebr. X, 22.*

§. LXXVII.

Idem constat ex primo decalogi praecepto. Cui Deus non est placatus, ille Deum vt suum Deum recipere nequit. Hinc credentibus in nouo testamento Deus promittit: *ego ero Deus illorum, Ieremi. XXXII, 38.* Accedunt alia scripturae oracula, in quibus idem iniungitur. *Hoc est mandatum eius*, inquit Ioannes, *vt credamus nomini filii eius Iesu Christi &c 1 Ioan. III, 23.* Non tantum diserte docet ibi, praeceptum seu mandatum esse a Deo, vt in Christum credamus, sed coniungitur hoc cum dilectione aliorum hominum, ut intelligamus, quemadmodum praeceptum a Deo est, vt alios homines diligamus, ita & pari ratione ab eodem praeceptum esse, vt credamus in Christum. Immo quod ad credendum in Christum obligati simus, generatim quoque ex hocce iuris naturalis principio patet, quod docet salutis obtinendae

media ab omnibus esse vsurpanda. At praecipuum ex parte hominis, salutis obtinendae medium, fidem esse, constat. conf. *Ioan. III, 16. XVIII, 3.*

§. LXXVIII.

Nititur autem fides haecce partim merito Christi, partim gratia, amore, misericordia & placabilitate Numinis. *Ephes. II, 8.* Ad cultum vero Numinis necessarium esse, vt supponamus, Deum nobis peccata nostra remittere, tam apertum est, vt ipsi etiam ethnici quodammodo hoc intellexerint. Namque & placabile Numen esse docuerunt, & varia, quibus placari possit, ipsi commenti sunt. * Sed longe rectius scriptura sacra nos hac de re informat, dum non tantum certiori fundamento Deum placabilem esse ostendit, sed veram etiam & genuinam rationem illum placandi, & remissionem peccatorum obtinendi, monstrat.

* Prolixe admodum & operose plurimis ethnicorum scriptorum in medium allatis testimoniis, quod Numen placabile sit, comprobat ROBERTVS SCHARROCKIVS, de *officiis secundum ius naturae, cap. 16. pag. 617. seqq.* Sed haec cognitio gentilibus parum profuit, quod veram & genuinam rationem placandi Numen ignorarent. Hinc ad ritus varios, & ceremonias, saepius ineptissimas, prolapsi sunt, existimantes, expiari iis peccata, iramque Numinis placari posse. Huc varia ista pertinent lustrationum genera, de quibus ex instituto IO. LOMEIERVS, in *syntagmate, de veterum gentilium lustrationibus.*

§. LXXIX.

Et ita quidem cum se habeat cultus Dei internus, quem per singulas partes hactenus descripsimus, & ad quem iure diuino nos obligari, ostendimus, nunc quidem facile intelligitur, quaenam eadem lege prohibeantur. Omnia scilicet ea, quae vero & genuino Numinis cultui, & quidem interno, opposita sunt. Ea paucis, eundo per summa rerum capita, indicare, nostri officii postulat ratio. In plerisque autem duo deprehendemus extrema, in quorum alterutrum prolabuntur, qui a recta via discedunt, dum alii ad securitatem proni, cultum diuinum plane negligunt,* alii contra superstitioni dediti, non recte Deum colunt,** idque pro duplici statu, securitatis, & seruitutis, in quo omnes irregenitos constitutos esse, alibi obseruauimus.

* Nonnulli hocce vitium, *Deismum*, vocant. Ita IOAN. LAVRENTIVS LVCHESINVS, Lucensis, in *noua copia & serie centum euidentium signorum verae fidei, pag. 550.* atheos a Deistis ita discernit, vt illos nullam agnoscere diuinitatem, hos agnitam nullo dignari cultu, asserat. Obseruatum id iam a me in *dissertat. de pietate philosoph. seu rel. naturali, §. 64.* Posses & atheismum practicum dicere. Fieri equidem nequit, vt, qui Deum agnoscit, non etiam simul agnoscat eum cultu religioso prosequendum esse: hoc enim

enim in ipſa notione Dei continetur, & menti eam intelligenti ſtatim ſe offert. Hoc tamen fieri poteſt, vt quis Deum eſſe credat, etiam cultu religioſo eum proſequendum agnoſcat, nec tamen illum colat. Cuius rei rario inde petenda, quod cupiditatum, quibus agitantur mortales, ea vis ſit, vt ſaepiſſime contra principia ſibi adprobata, & de quorum veritate non dubitant, agant.

** Qui Deum non recte colunt, iterum non vnius ſunt generis. Aut enim circa *obiectum* cultus religioſi a recto tramite aberrant, aut circa *modum*. Si circa obiectum aberretur, dum quis aliud quid pro Deo colit, quod tamen verus Deus non eſt, vocatur *idololatria*. Quae licet cum polytheismo, ſupra iam ad §. 19. notato, & idolologia, vt nonnulli vocant, plerumque coniuncta ſit, adeo vt ipſe polytheismus aliquando idololatriae nomine veniat, recte tamen ab eo discernitur, cum polytheismus, ac idolologia peruerſum de Numine ſenſum, idololatria autem prauum Numinis cultum ſignificet. Eſt autem idololatria vel *craſſior* vel *ſubtilior*. Craſſior eſt, qua gentiles, *gloriam immortalis Dei ad imagines ſimiles hominis mortalis, & volucrum, & quadrupedum, & ſerpentium transtulerunt*; *Rom.* 1, 23. A qua craſſiori idololatria magna quidem orbis pars hodie liberata eſt, poſtquam chriſtiana religio longe lateque eſt propagata: quanquam plurimae adhuc ſuperſint gentes, tenebris eiusmodi immerſae. Quemadmodum vero nullum temere eſt rerum creatarum genus, ex quo emolumentum aut damnum ad homines redundare poteſt, quod non gentiles olim diuino cultu fuerint profecuri: ita cumprimis ſidera coeleſtia illorum in ſe traxerunt animos, tum ſplendore ac curſus perpetuitate in ſui admirationem eos concitantia, tum vtilitate, quam ſublunaria haec ex aſtris percipere ſibi perſuadebant, ad cultum & venerationem eos impellentia. Vt vero inter ſidera ſol eminet, ita & eum ceu Deum pleraeque gentes adorarunt. Hinc MACROBIVS, Graecis ac Romanis ſolem in tanta veneratione fuiſſe, dicit, vt nonnulli, omnes deorum appellationes ad vnum ſolem ſpectaſſe, crediderint, *Saturnal lib.* 1. *cap.* 17. Sed de cauſſis, origine & progreſſu craſſioris iſtius idololatriae alibi ex inſtituto agitur: interim conferendi GERHARDVS IOANNES VOSSIVS, de *idololatria gentilium*, IOAN. SELDENVS, de *diis Syris*, PETRVS IVRIEV, in *hiſtoria critica dogmatum & cultuum bonorum & malorum &c.* Gallicana lingua ſcripta, aliique. A craſſiori iſta idololatria noſtra aetate parum alieni ſunt pontificii, ob cultum religioſum, quem Mariae, ſanctis, eorum reliquiis, imaginibus, & cruci deferunt. Enimvero in quamcunque ſe vertant partem, quocunque etiam modo excuſare iſtam idololatriam velint, quibuscunque etiam vtantur diſtinctionibus, res ipſa docet, & experientia quotidiana, quod cultus, quem eiusmodi rebus exhibent, religioſus ſit, & turpiſſimae idololatriae rei peragantur. Potuiſſent ſane eadem ratione & gentiles idololatriam ſuam excuſare, quod & a nonnullis infelici conatu tentatum eſt. Sed hisce immorari nolo, cum rem omnem luculenter euicerit, & ipſis pontificiorum teſtimoniis eos idololatriae reos egerit, IO. CONRADVS DVNHAVERVS, in *colleg. decalog. p.* 58. *& ſeqq.* vbi copioſe & ex inſtituto hac de re diſſerit. Nos id potius obſeruamus, non tantum directe, ſed & indirecte aliquem craſſiotis idololatriae reum fieri poſſe, ſi quid agat, ex quo honor Deo debitus in alium redundet. Huc refero *magiam* & omnes eius ſpecies, quae fere infinitae ſunt. In magia namque a daemone malo id homines expetunt, quod a Deo expetere debebant, ſi modo expetant, quae expetere fas eſt: vnde hoc ipſo daemoni malo honorem tribuunt, quem ſoli Deo tribuere debebant. Hoc namque omni tempore, praeſertim in magia, artibusque eo ſpectantibus egit infernalis genius, homines vt induceret, vt eos ſibi tribuerent honores, quos ſolus Deus ſibi vindicare poterat. Vnde vt ipſa magia eſt idololatriae ſpecies, ita cum idololatria, prout a magia diſtinguitur, coniunctam ſemper fuiſſe magiam, erudite probat IOANNES FILESACVS, theologus Pariſienſis, in *diſſert. de idololatria magica*, §. 6. *fol.* 36 *ſeqq.* Neque tantum craſſior illa magiae ſuperſtitioſae ſpecies, cum homines cum infernali genio pactum ineunt, aut ſibi inire videntur, ita comparata eſt, ſed ſubtilior etiam, cum quacunque ratione mediis ab infernali genio mediate aut immediate ſuppeditatis potius ad finem propoſitum conſequendum, vti volunt, quam iis, quae ſapientia ac benignitas Numinis praeſcripſit. Hinc & eodem loco habendae ſunt omnes

artes

artes diuinatoriae, quippe quibus id agitur, vt ea rescisamus, quae Deus nos *scire* noluit: quo ipso iterum Deum velut alienum assumimus, qui ea nobis praestet, quae a Deo vero expectare non audemus. Quotuplici autem ratione hac in re olim peccatum sit, seu & hodie peccetur, discere licet ex CASPARI PEVCERI opere, de *variis diuinationum generibus*. Et sane cum in istis artibus diuinatoriis illicitis, nulla ratio sit, quae nobis persuadeat, Deum ipsum intercedere, qui futura reuelet, nihil aliud superest, quam vt concludamus, a daemone malo hoc expectari, adeoque eidem, quae Deo debebantur, tribui. A *crassa* ista idololatria, de qua hactenus diximus, diuersa est *subtilior*, cum licet vnum verumque Deum nobis colere videamur, corde tamen aliis magis rebus adhaeremus, quam Deo, scilicet hominibus aliis, *Ierem.* XVII, 5. *Psalm.* CXVIII, 8. 9. CXLVI, 3. 4. aut aliis rebus creatis, per auaritiam, *Matth.* VI, 24 *Coloss.* III, 5 *Eph.* V, 5. 1 *Timoth.* VI, 17. per ambitionem, *Ecclesiast.* X, 14. 15. 16. & denique per voluptatem, *Phil.* III, 19. Immo & ipse diabolus interdum loco Dei colitur, non tantum crassiori modo, 1 *Corinth.* X, 20. sed & subtiliori, *Rom.* VI, 16. Cum primis homo seipsum per prauam philautiam pro Deo colit, quae idololatriae species vt omnium est subtilissima, omniumque intime inhaeret animis & cordibus, ita & reliquarum fons est & scaturigo, quod ex iis, quae *part.* I. *cap.* I. *sect.* 4. §. 36. diximus, abunde constat. Et ea quidem, qua hactenus diximus, ratione, circa *obiectum* cultus diuini aberratur. Iam quod ad *modum* attinet, nihil frequentius, quam vt homines verum equidem Deum colere velint, sed non ea id faciant, qua decebat, ratione. Hinc *superstitio* seu δεισιδαιμονία, quam THEOPHRASTVM per δειλαίαν πρὸς τὸ δαιμόνιον, seu *meticulosum erga Numen affectum, in charact. mor. pag.* 47. recte definiuisse, supra obseruauimus, *part.* I. *cap.* I. *sect.* 4. *ad* §. 71. Nimirum ex metu seruili oritur superstitio, vnde varia homines excogitant, quibus placari Numen, & sibi propitium reddi posse existimant, etsi ipsi in peccatis perseuerent, nec veram rationem per poenitentiam & fidem in Christum propitium sibi reddendi Numen, ineant. Quorsum & omnis ἐθελοθρησκία pertinet. Vt de effectus ineptos & ridiculos passim erumpere superstitionem videas. Latissime autem se diffundit superstitio, per omnes non tantum interni, sed & externi cultus partes, immo per omnia officia, quae homo tum erga seipsum, tum erga alios, praestare debebat; sed maxime in cultu externo, & certorum rituum ac ceremoniarum obseruatione conspicitur. Diuersimode etiam pro diuersis hominum statibus ciuili, ecclesiastico, oeconomico se exerit. Vnde, si quis ad specialia descendere vellet, amplissima variarum obseruationum ei enascerentur copia. conf. & IOAN. CONRADVS DANHAVERVS, in *colleg. decalog. pag.* 218. *seqq.* & quae diximus in dissert. *de pietate philos. seu relig. natur.* §. 71.

§. LXXX.

Id statim conspicere licet, si amorem Dei specialem, ad quem lege diuina homo obligatus est, consideremus. Alii namque, scilicet, qui in statu securitatis constituti sunt, in eo peccant, quod de Deo amando prorsus non sint solliciti. Amore rerum huius mundi ita irretiti sunt, vt de amore Dei non cogitent. Omnis vero intermissio amoris diuini, reuera est odium Dei. Amor enim & odium hic ita sibi inuicem opposita sunt, vt qui Deum non amat, eum merito odisse censeatur. conf. *Matth. VI, 24.* Hinc & Iudaei dicebantur odisse patrem, quia eum non amabant, *Ioan. XV, 23.* Et licet in Deo nullum odii obiectum videatur inueniri posse, impii tamen non Deum, qua Deum, sed in Deo id, quod suis cupiditatibus maxime repugnat, quod legislator est, & iustus

iuſtus iudex, & peccatorum vindex acerrimus, odio, etſi interdum ita occulto, vt ipſimet hoc vix deprehendant, proſequuntur.

§. LXXXI.

Rurſus, qui in ſtatu ſeruitutis degunt, & ſuperſtitioni dediti ſunt, Deum quidem ſibi amare videntur, ſed amore ſeruili, & impuro. Cuius quidem amoris impuri diuerſi dantur gradus, dum alii propter bona temporalia Deum amant, alii propter ſpiritualia, ita quidem, vt in hiſce ſuam beatitudinem ac felicitatem, vel tantum vel primo loco quaerant: interim omnes iſtas amoris ſpecies, inter ea, quae vero & genuino Dei amori repugnant, merito referimus. At ſi quis Deum primo & praecipuo loco, ſuam tamen ſimul in Deo beatitudinem quaerat, eum amorem minime illicitum eſſe, alibi iam demonſtrauimus. *

* *part. 1. cap. 1. ſect. 4. ad §. 123.* vbi hac de re ex inſtituto dictum.

§. LXXXII.

Contra legem diuinam, quae reuerentiam ſeu timorem Dei iniungit, pariter duplici ratione peccatur. Primo per *contemptum Dei*, quo ſe crimine illi praecipue obſtringunt, qui in ſtatu ſecuritatis conſtituti ſunt, qui ſuo arbitrio viuunt, ac ſi aut Deus non eſſet, aut ille nec iuſtus eſſet, nec omnipotens, adeoque peccata illorum punire nec vellet, nec poſſet, vt impius ille iudex, *Luc. XVIII, 2.* Deinde per *metum* Numinis *ſeruilem*, qui recte *ſuperſtitionis* nomine inſignitur, ſumpta voce in ſpecialiori ſignificatione. * Ceteroquin enim interdum omnis cultus Dei falſus, ſuperſtitio vocatur.

* iuxta ea, quae diximus *ad* §. 80.

§. LXXXIII.

Quemadmodum autem ipſe ſtatus ſecuritatis & ſeruitutis, in quo homines conſtituti ſunt, ſuos habet gradus, ita & de ipſo Numinis contemptu, pariter ac ſuperſtitione, cenſendum. Nonnulli namque ſubtiliori ratione per ſecuritatem peccant, dum externo cultu contenti, & forte craſſiorum peccatorum euitatione, Deum ſe timere putant, quem tamen reuera non timent. Alii contra, palam ſpretis omnibus honeſtatis ac pietatis vinculis, Deum ſe non colere, nec vlla eius cura tangi, teſtantur. Idem & de ſuperſtitione dicendum. Nonnulli ſeruili metu praediti ſunt, ſed manent tamen intra limites cultus externi a Deo probati; alii contra cultum a Deo non probatum ſuperſtitioſe ſequuntur, ſiue ab aliis introductum, ſiue ab ipſis excogitatum, quae ſuperſtitio ſpecialiori ratione ἐθελοθρησκεία dici poteſt, ex *Coloſſ. II, 23.*

§. LXXXIV.

Quae cum ſpe & fiducia in Deum collocanda pugnant peccata, eodem modo ſe habent, & ex iisdem fere progignuntur fontibus.

In illis namque, qui in ſtatu ſecuritatis conſtituti ſunt, aut *nulla ſpes* eſt, aut *ſpes peruerſa*, cum homines ea ſperant, quae ſperanda non ſunt, e. g. abſolutam felicitatem in temporalibus, vel cum aliquid absque diuini ordinis obſeruatione ſperant, vt cum aeternam ſalutem ſperant absque poenitentia & fide. Et haec ipſa quoque eſt *ſpes mortua*, cum tamen ſpes chriſtianorum viua eſſe deberet, *1 Petr. I, 3.* Mortua autem ſpes non tam ſpes, quam falſa eſt perſuaſio, de obtinenda aeterna ſalute, cum tamen mediis ad eam conſequendam neceſſariis, vti nolimus. Cum itaque vera ſpes & viua ſit, & efficax, patientiam aliasque virtutes progignet, haec contra mortua eſt & inefficax, nullos plane fructus ferens.

§. LXXXV.

Eadem ſpes peruerſa & mortua in illis etiam ſaepiſſime reperitur, qui in ſtatu ſeruitutis degunt, quippe qui vana cultus externi ſpecie ſeipſos facile decipiunt. Subinde tamen in his quoque adeſt *deſperatio*, *dum ſpem omnem conſequendae ſalutis ipſimet abiiciunt, & ad violenta quaeuis facile prolabuntur. Cuius quidem deſperationis, pro diuerſitate opinionis, de difficultate bonum aliquod impetrandi, aut euitandi imminens malum, diuerſi ſunt gradus. conf. *Epheſ. II, 12. 1 Theſſ. IV, 13* add. *Gen. IV, 13. 14. 2 Reg. VII, 2. Matth. XXVII, 5.*

* Lucem hic dabunt, quae de voce *deſperationis* ſupra monuimus, *part. 1. ſect. 6. ad §. 19.*

§. LXXXVI.

De fiducia erga Deum eadem dici poſſunt. Haec *peruerſa* eſt & *praepoſtera*, cum quis ob vſum mediorum externorum, vel cultum externum Deo confidit, cum tamen animus reuera a Deo ob incredulitatem alienus ſit. Stultam eiusmodi fiduciam in Iudaeis grauiſſime reprehendit Ieremias, *cap. VII, 4.* add. *Mich. III, 11.* Eodem loco habendi, qui non in Deo, ſed in rebus creatis, propriis viribus, opibus, ſapientia, aliis hominibus, fiduciam ſuam collocant. *Prouerb. III, 5. Pſ. XLIX, 7. Ier. XVII, 4. XLII, 11. Eſ. XXX, 12. 13. XLVII, 10.* Rurſus tamen & *fiduciae defectus*, merito in vitio ponitur, & hinc orta titubatio, angorque animi, *Iud. VI, 13. Pſ. LXXVII, 4. 7. 10.* add. *Eſ. XLIX, 14. Ebr. X, 35.*

§. LXXXVII.

Obedientiae, quam Deo praeſtare debemus, repugnat *inobedientia*, *& obedientia peruerſa* vel *inepta*. Illa ex ſtatu ſecuritatis fere fluit, haec ex ſtatu ſeruitutis. Eſt vero inobedientia vel *ſpontanea*, vel quodammodo *inuita*. Inuitam vocamus, cum ex ignorantia admittimus, quod admittere non debebamus, quae magis aut minus excuſanda eſt, pro diuerſis gradibus & conditione ignorantiae. conf. *Luc. XII, 47.*

Spon-

Spontanea etiam ſuos gradus habet, & generatim παρακοὴ vocatur, *Rom. V, 19.* Alias & inobedientes vocantur ἀνυπόταξοι, *1 Tim. I, 9* & ἀπειθεῖς *Tit. III, 3.* Tales ſunt, qui ſuis potius obediunt cupiditatibus, quam Deo. Hoc enim quamprimum homo facit, inobediens eſt erga Deum. vid. *Rom. II, 8. VI, 16.* Et iſti quidem ſunt, qui obediunt ſatanae, *Ioan. VIII, 44.* mundo, *Rom. XII, 2. Epheſ. II, 2.* carni, *Phil. III, 19.* hominibus magis quam Deo, *Actor. IV, 19.* add. *Matth. XV, 3. 6. 9.*

§. LXXXVIII.

Eſt porro inobedientia iuxta quosdam, vel *totalis*, vel *partialis*. Illa eſt, qua quis in omnibus praeceptis diuinis eſt inobediens: haec eſt, quando quis in quibusdam obediens, in aliis inobediens eſſe videtur. Reuera tamen omnis inobedientia, ſaltem indirecte totalis eſt. Qui enim vnum praeceptum migrat, totam legem violat. *Iac. II, 10. 11.* Cuius rei ratio tum ex natura legis, tum ex indiſſolubili virtutum omnium nexu, de quo alibi dictum, * repetenda.

* *part. 1. cap. 1. ſect. 4. §. 142.*

§. LXXXIX.

Obſequium *peruerſum & ineptum* eſt, quo quis ea, quae Deus non vult, aut eorum quae vult, oppoſita, facit, opinione falſa ductus, ac ſi Deus ea praecepiſſet. De priori vide *Eſ. I, 12* it. *LVIII, 3. 5.* de poſteriori *Ioan. XVI, 2.* Hominum ſuperſtitioni deditorum, proprium eſſe, obſequio peruerſo ac inepto Deum colere, per ſe patet.

§. XC.

Inuocationi Numinis mentali itidem partim intermiſſio inuocationis, partim peruerſa inuocandi Deum ratio, opponitur. Intermiſſionem inuocationis, in hominibus in ſtatu ſecuritatis, praeſertim craſſioris degentibus, obſeruare licet. Loquitur de illis rex ſanctiſſimus Dauid, *Pſ. XIV, 4.* Quod ſi enim vel maxime totum cultum internum ibi intelligas, inuocatio tamen, ſpeciatim ſic dicta, includitur.

§. XCI.

Quoad modum inuocationis peccant, qui in actu externo inuocationem conſtituunt, mentalem ab orali ſeparantes; qui Deum inuocant, ſed non in ſpiritu & veritate, absque fide, in impoenitentia perſeuerantes, *Eſ. I, 15.* & denique, qui ordinem diuinum non obſeruant, temporalia abſolute, & ſpiritualia absque mediis legitimis & a Deo praeſcriptis, concupiſcendo; & ſic porro. Quae quidem in hominibus ſuperſtitioni deditis fere obſeruare licet. De obiecto quae moneri ſolent, jam ex iis, quae generatim de obiecto cultus religioſi docuimus, conſtant.

Digitized by Google

§. XCII.

Gratiarum actioni repugnat ignoratio, obliuio, contemptus beneficiorum diuinorum. *Deut. XXXII, 4. 5. 6.* add. *Num. XI, 4. ſqq. Pſal. CVI, 25. ſeqq. 1 Cor. X, 10.* Non minus grauiter peccant, qui beneficia diuina ſibi collata, aut ſibi ipſi ſuaeque ſapientiae, potentiae, diligentiae, aut aliis hominibus, rebusque creatis imputant: aut, qui temporalia quidem, minime autem ſpiritualia, grato animo agnoſcunt; aut denique, qui diuina vtcunque agnoſcunt beneficia, ſed parum iis mouentur, & in gratiarum adeo actione tepidi ſunt, immo frigidi. In quibus hominum generibus, ſecundum ſtatum, aut ſecuritatis aut ſeruitutis conſideratis, haec ſimiliaue, maxime conſpicua ſint peccata, ex dictis fere colligere licet.

§. XCIII.

Fidei denique ſpecialiter ſic dictae opponitur *incredulitas*, qua quis non credit in Chriſtum, tanquam mediatorem ſuum, nec remiſſionem peccatorum per eius meritum, eo quidem modo, ac ordine, quo debebat, deſiderat. Idque cum ex variis contingere queat cauſſis, non vna quoque incredulitatis velut ſpecies eſt. Nonnulli ex ignorantia non credunt; alii, etſi credere ſibi videantur, ob errores tamen grauiſſimos, quibus mens eorum circumſepta eſt, non recte credunt; alii rurſus falſa fidei ſpecie ſeipſos decipiunt, fidem ſibi fingentes, quae cum vita impia & peccatis proaeretieis conſiſtere queat, alii aliter in deuia hic rapiuntur & praecipitia, grauiſſimis ſe obſtringentes peccatis.

§. XCIV.

Ceterum, cum adfectus iſti, animique motus, quibus cultus Numinis internus abſoluitur, per certa media excitari debeant, hominem rite officio ſuo ſatisfacturum, ad haecce, ea qua decet ratione, vſurpanda, itidem obligatum eſſe conſtat. Et hoc quidem etiam pacto occurritur dubio, quod facile alicui ſuboriri poſſet: quo pacto ſcilicet ad cultum internum homo obligari queat, cum adfectus, ne quidem naturales, multo minus ſpirituales pro lubitu excitare, in hominis poſitum poteſtate ſit. Praeterquam enim quod ſupponamus, propenſiones adfectibus hiſce reſpondentes in regenitis adeſſe, in hominis etiam poſitum eſt poteſtate, media ad hoſce adfectus producendos, alendos, fouendos, accommodata vſurpare. Et ita rectiſſime per legem diuinam ab eo hoc exigitur.

§. XCV.

Media haec vel *generalia* ſunt, vel *ſpecialia*. Media generalia ſunt,

ſunt, verbi diuini lectio, eiusdemque & rerum diuinarum omnium attenta & diligens meditatio, ſacramentorum, ſpeciatim euchariſtiae, legitimus vſus, & reliqua omnia, quae vitae ſanctitati, vitaeque ſpiritualis incremento inſeruiunt, quae alibi prolixe enumerauimus. * Haec enim omnia hiſce quoque ſpeciatim adfectibus excitandis, fouendisque ſunt accommodata.

* *part. 1. cap. 5.*

§. XCVI.

Specialia ex ipſa natura, indoleque horum adfectuum, qui cultum Numinis internum conſtituunt, facile intelligere licet. Sic quod ad *amorem Dei ſpecialem* attinet, diligens praeter alia diuinorum beneficiorum, tum hominum generi vniuerſo, tum ſpeciatim nobis collatorum, plurimum ad eum excitandum confert meditatio. *Timorem* excitabit, fouebitque iudiciorum diuinorum, in quibus potentia pariter ac iuſtitia Dei ſe exerit, attenta conſideratio, ſiue vniuerſalia illa ſint, ad integras gentes, ſiue ſpecialia, ad ſingulos homines ſpectantia. conf. *Pſalm. XXXIII, 6. 7. 8. Ierem. V, 22. Luc. V, 26. VII, 16. Spem & fiduciam* alent contemplatio exemplorum, quibus patet, non derelictos, qui in Deo fiduciam ſuam collocarunt, *Eccleſiaſt. II, 10.* item recordatio documentorum prouidentiae diuinae ſingularium, quam propria cuique ſuppeditat vita, vt & promiſſionum diuinarum huc ſpectantium diligens & attenta ponderatio.

§. XCVII.

Porro ad *obedientiam* nos impellet, dependentiae noſtrae reliquarumue cauſſarum, cur Deus obſequium a nobis exigere queat, *Mal. I, 6.* itemque promiſſionum, tum generalium, tum ſpecialium, v. g. *Exod. XXIII, 25. Leuit. XXVI, 3. 4. Deut. XXVIII, 1 ſeqq. Pſalm. LXXXI, 14. ſeqq.* vt & vtilitatis, quam obedientia adferat, *1 Ioan. II, 3. 2 Petr. I, 10. 11.* meditatio; ne quid de exemplis ſanctorum virorum, angelorum, immo ipſius Chriſti, *Phil. II, 8. 9.* dicam, quae ponderaſſe, iuuabit plurimum. *Inuocationem* promouebit, indigentiae & miſeriae noſtrae praeſertim in ſpiritualibus ſollicita conſideratio, diuinae bonitatis & miſericordiae meditatio, opportunitatis, cum nos ad inuocationem excitari ſentimus, obſeruatio, & alia: quemadmodum contra diuinorum beneficiorum expendiſſe magnitudinem, eaque cum illorum carentia, ſiue ſtatu eorum, qui expertes ſunt iſtorum beneficiorum, comparaſſe, exempla denique aliorum, *Gen. XXXII, 10. Exod. XV.* per integr. *Pſ. IX. XVIII. &c.* immo ipſius Chriſti, *Matth. XI, 25. Luc. X, 21.* & quod ad alios attinet, nos membra eſſe vnius corporis, *1 Cor. XII, 13. ſeqq.* vt quod illis

obtingit, hoc nobis obtigiſſe merito cenſeamus, conſideraſſe, ad *gratiarum actionem* concitabit atque impellet mortales.

§. XCVIII.

Media denique excitandi, augendi, fouendique *fidem*, eiusque actus eliciendi, ſunt, praeter verbi diuini lectionem & meditationem, *Rom. X, 17. Ioan. XVII, 20 1 Theſſal. II, 13.* miſericordiae diuinae, & placabilitatis per meritum Chriſti diligens conſideratio, *Zech. XXXIII, 11. Luc. I, 78. Ioan. I, 20 1. Petr. II, 24.* vſusque legitimus ſacramentorum, cum precibus. *Luc. XVII, 5. Marc. IX, 24.* Sine hiſce itaque, quae hactenus recenſuimus, mediis, cum cultus Dei internus ſibi non conſtet, patet, ad ea legitime vſurpanda, hominem iure diuino aeque obligatum eſſe, ac ad ipſum cultum internum.

§. XCIX.

Vt vero ad media, cultum Numinis internum promouentia, rite adhibenda, ita ad impedimenta remouenda, iure diuino obligatus eſt homo. Haec iterum vel *generalia* ſunt, vel *ſpecialia*. Ad illa pertinent varia intellectus praeiudicia, & errores cum cultu interno pugnantes, naturae gratiam imitantis fallacia, amor rerum huius ſeculi inordinatus, praepoſtera aliorum imitatio, conuerſatio cum improbis, & quae reliqua ſunt eiusdem generis. Quae omnia euitanda ſunt ſummo ſtudio, ſi quis legi diuinae, de cultu Numinis interno ſatisfacere velit.

§. C.

Quod ad ſpecialia attinet, & primo quidem, quae *amori ſpeciali* Dei obſtaculum ponunt, plurima quidem ea ſunt, ſed cumprimis incautus rerum mundanarum vſus huc pertinet. Quo magis enim ſeculi deliciis, indulgendo iis, quae voluptatem, auaritiam, ambitionem, irritare poterant, homo irretitur, eo minus ſuauitatem amoris Dei, beneficiorumque diuinorum ſentit. Quemadmodum contra euenire ſolet, vt quo magis diuini amoris ſuauitatem ſentit, eo minus ad palatum ſint, deliciae huius ſeculi. Quod ſi ergo incaute in rerum huius mundi vſu verſetur, non tantum obſtaculum ponet amori Dei, ſed omnino contingere poteſt, vt omni amoris diuini ſenſu amiſſo, totus tandem mundi huius deliciis immergatur, vnde tandem mors ſpiritualis, *Iac. I, 14. 15.*

§. CI.

Reuerentiae, ſeu *timori Dei* obſtaculum ponunt, vilipendium iudiciorum diuinorum, dum poenas aut integrarum gentium, aut ſingulorum hominum, cauſſis potius naturalibus, vel moralibus, quam iuſtitiae diuinae, mortales tribuunt: profana ratiocinatio de immortalitate

tate animae, de nouissimis, de aeterna fidelium beatitudine, & infidelium aeterna damnatione; stulta persuasio, de peccatorum successu & impunitate, ac si nunquam puniénda sint, quia non statim puniuntur, conf. *Ps. L. 21.* virium suarum fiducia, cum quo plus homo sibi ipsi tribuit, eo minus tribuat Deo; vnde superbi, & improbi contemptores Dei, haud raro coniunguntur, aut nomina eorum inter se permutantur, conf. *Ps. CXIX, 31. 53. 69 78. 85. Mal III, 15.* Accedit quandoque incauta philosophiae tractatio, & librorum ad securitatem ducentium lectio, & quae reliqua sunt eiusdem generis. Et haec quidem omnia, dum vitae securitati fauent, vero Numinis timori impedimenta maxima adferunt.

§. CII.

Quemadmodum vero & superstitio timori Dei repugnat, quippe qui filialis esse debet, ita non minus, quae ad eam ducunt, euitanda sunt. Talia sunt: inconsultus & ineptus rerum creatarum metus, ac si nobis nocere sine Numinis voluntate, vel sua nobis subtrahere beneficia possint; qui quidem metus inter causas idololatriae a nonnullis rectissime refertur; auaritia, cuius inter alia effectus est haud infrequens, vt res creatas vltra quam decet, homines timeant; ignorantia in rebus naturalibus & spiritualibus, per quam contingit, vt rebus creatis, e. g. spiritibus, vim tribuant maiorem, quam qua reuera gaudent, idque vel cum abnegatione diuinae prouidentiae; librorum ad superstitionem ducentium lectio, & reliqua.

§. CIII.

Spei & fiduciae impedimenta sunt: nimia fiducia sui, aut potius imbecillitatis & infirmitatis propriae ignorantia, quae efficit, vt interdum magis ad nos ipsos, quam ad Deum respiciamus; nimia aestimatio rerum creatarum, praesertim aliorum hominum, per quam ad illos potius, quam ad Deum in calamitatibus & angustiis nostris nos conuertimus; rerum spiritualium & aeternarum vilipendium, vnde contingit, vt caduca potius & peritura expetamus, quam aeterna, quod peruersae spei est proprium; status sui, qua vitam spiritualem ignorantia, vnde per spem mortuam, plerique se decipiunt, &c.

§. CIV.

Obedientiae impedimenta sunt: ignoratio causae, quae nos praecipue ad inobedientiam impellit, quae est philautia praua, cum suis filiabus, ambitione, auaritia, & voluptate; ignoratio legis, cum eam de operibus externis saltem homines intelligunt, aut tam exactum obsequium exigere, sibi non persuadent; falsa persuasio de impossibilitate obsequii, aut nimia difficultate, prout illud ab hominibus regenitis requi-

requiritur; ſpes impunitatis, & felicitate improborum confirmata, *Pſal. LXXIII, 13. ſeqq.* praeiudicium auctoritatis humanae, & hinc orta procliuitas imitandi dicta & facta aliorum, ſine ſufficienti examine; promptitudo obſequendi hominibus etiam in illicitis, & quae reliqua ſunt, eiusdem generis.

§. CV.

Inuocationis mentalis obſtacula ſunt: propriae miſeriae, praeſertim in ſpiritualibus ignoratio; beneficiorum diuinorum vilipendium; curae huius ſeculi, quibus animus diſtringitur, & eleuatio mentis impeditur, quae tanto periculoſiores ſint, cum ſub ſpecie neceſſitatis, honeſtatis, &c. nos fallunt; tentationes variae per prauas aut alienas cogitationes, a mundo, diabolo, aut carne noſtra profectae. Sic & *gratiarum actionis* impedimenta ſunt, beneficiorum diuinorum in nos collatorum obliuio; eorum ignoratio, praeſertim ſi ad alias cauſſas, quam ad Deum, ea referamus; ſpiritualium beneficiorum vilipendium; immoderata cupiditas temporalium, qua contingit, vt dum ſemper plura aut maiora concupiſcunt homines, ea, quae acceperunt, in minimis ponant, & fere pro beneficiis non reputent.

§. CVI.

Impedimenta fidei praeter mediorum neglectum eadem fere ſunt, quae poenitentiam ſeu conuerſionem hominis ſufflaminant, ſummatim indicata, *Luc. XIV, 18. ſeqq.* Quae etiam quodammodo in ſingulis actibus fidei locum habent. Etenim quamdiu homo a peccatis non vult deſiſtere, non poteſt ſerio remiſſionem peccatorum per fidem a Deo expetere. Rurſus tamen ex altera parte, dubitatio de miſericordia Dei, de efficacia & vniuerſalitate meriti Chriſti, omnisque metus ſeruilis, inter impedimenta fidei quam rectiſſime referuntur.

CAPITIS TERTII
SECTIO II.
DE
CVLTV DEI EXTERNO
QVA LEGES TVM ABSOLVTAS TVM HYPOTHETICAS.

Σύνοψις.

ORdo dicendorum, §. I.
cultus Dei externus, ſecundum leges abſolutas, in quo conſiſtat? §. II.
Exeritſe tum verbis, tum factis: quo facto de rebus diuinis loquendum, §. III.
Nomen quoque Dei celebrandum, §. IV.

Nec

Nec ſubterfugienda fidei confeſſio, §. V.
Immo ad martyrium ſubeundum, ſi res poſtulet, obligati ſumus, §. VI.
Pertinet huc quoque religio circa vota, §. VII.
Diſcrimen votorum veteris & noui teſtamenti, §. VIII.
Quid de diſtinctione inter vota communia & particularia, ſintiendum? §. IX.
Quid ad votum proprie ſic dictum requiratur, §. X.
Vota, vite concepta, ſancte ſunt ſeruanda, §. XI.
Quo loco habenda vota circa rem illicitam, aut impoſſibilem, concepta, §. XII.
Monaſtica, aliaque Pontificiorum vota ſuperſtitioſa reiiciuntur, §. XIII.
Cultus externus quoad verba in iureiurando quoque, caute concipiendo, & ſancti ſeruando, demonſtratur, §. XIV.
Quoad facta cultus Dei externus exhibetur generatim obſequio, §. XV.
Speciatim cum factis quoque fidei confeſſio editur, §. XVI.
quotiescunque ſcilicet occaſio ſe obtulerit, §. XVII.
Ad cultum huncce externum quoad leges abſolutas, hominem iure diuino obligatum eſſe, probatur, §. XVIII.
Quaedam ad cultum externum, vulgo referuntur, quae potius ad media internum promouendi, pertinent, §. XIX.
vt vſus externus verbi diuini, item ieiunia religioſa, §. XX.
item ceremoniae & ritus ſacri, quorum ſumma indicatur, §. XXI.
Conuentuum ſacrorum neceſſitas, §. XXII.
In illis cuncta ordine & decenter fieri debent, vnde, quae rituum & ceremoniarum ſit ratio, oſtenditur, §. XXIII.
Conuentibus ſacris, omnes, qui poſſunt, intereſſe debent, §. XXIV.
De precibus & gratiarum actione externa, quid obſeruandum? §. XXV.
Cultui externo quoad leges abſolutas opponitur profanatio nominis diuini, §. XXVI.
quae fit vel omiſſione eorum, quae fieri debebant, §. XXVII.
vel commiſſione eorum, quae fieri non debebant, §. XXVIII.
Ad cultum externum iisdem mediis, ac ad internum, homo inducitur, ad quae adeo vſurpanda obligatus eſt, §. XXIX.
vt & ad impedimenta remouenda, §. XXX.
cultus externi quoad leges hypotheticas, fundamentum praebent inſtituta noui teſtamenti, §. XXXI.
Huc pertinet ſabbathum, de quo ex ſola ratione nihil certi conſtat, §. XXXII.
Inſtitutum ſabbathum fuit, finita mundi creatione, §. XXXIII.
obſeruatum idem fuit a patriarchis, & Iſraelitis ſtrictiori quadam ratione iniunctum, §. XXXIV.
ſub initium noui teſtamenti ſublato legali ſchemate, diei dominica in locum eius ſucceſſit, §. XXXV.
Sanctificatio ſabbathi, in quo conſtat, §. XXXVI.
Ad inſtituta noui teſtamenti pertinent etiam ſacramenta, baptismus & ſacra coena, §. XXXVII.
quo pacto circa ea verſandum, §. XXXVIII.
Ad inſtituta noui teſtamenti, ſancte obſeruanda, homines iure diuino ſunt obligati, §. XXXIX.
Quotuplici ratione contra haecce officia peccetur, §. XL.
Ad media, quae ad haecce inſtituta rite obſeruanda impellunt, adhibenda, & impedimenta illis obſtantia, remouenda, itidem quilibet obligatus eſt, §. XLI.

§. I.

CVm cultus Dei externus, partim abſolutis, partim hypotheticis nitatur legibus, primo de illis, tum & de hiſce, ordine exponemus.

§. II.

Priori modo ſpectatus, nihil aliud eſt, quam amoris diuini, ſeu cultus interni per verba & facta, quoties occaſio tulerit, aut res ipſa poſtulauerit, declaratio, * vt gloria diuina hoc ipſo amplificetur, & alii etiam homines ad verum Dei cultum adducantur.

* Hoc si obseruetur, facile decidi quaestio potest, an cultus Dei externus ex *lumine naturae* demonstrari queat? Concedunt nimirum, etiam qui hoc negant, cultum internum ex lumine rationis constare, licet longe plenius & perfectius de eo scriptura sacra nos erudiat. Quod si ergo cultus externus ita accipiatur, prout hic innuimus, sane non potest non ex cultu interno fluere. Hoc vtique ratio ipsa dictitat, Deum minime cultu interno colere, qui dictis factisque eum laedere sibi religioni non duceret, aut dictis factisque internum cultum demonstrare nollet. add. ANDREAS ADAMVS HOCHSTETTERVS, in *colleg. Pufendorf. exercit.* 4. §. 38.

§. III.

Duo ergo cultus externi constitui possunt capita; cum duplici ratione, *verbis, & factis*, amor Dei, seu cultus internus declaretur. Verbis quidem declaratur, cum de Deo rebusque diuinis, summa cum reverentia & submissione loquimur. *1 Petr. IV, 11.* Namque ἐκ τῦ περισσεύματος τῆς καρδίας loquitur os. *Matth. XII, 34.* Qui parum reuerenter de Deo rebusque diuinis loquitur, aperte prodit, nullam quoque Numinis in animo suo esse reuerentiam. Maxime id autem obseruandum in disputationibus de Deo, rebusque diuinis, * quae summa cum humilitate & animi veneratione institui debent. Symbolum & exemplum huius rei habemus *Exod. III, 5. & Es. VI, 5.*

* Duplici ratione officii sui hic immemores sunt mortales, primo cum quaestiones vanas, ineptas, ridiculas de Deo rebusque diuinis mouent: deinde cum equidem de rebus grauioribus disputant, sed ita, vt ambitionem, petulantiam, altercandi pruritum prodant. Prioris vitii exempla in scholasticorum & moralistarum scriptis affatim se offerunt. Nonnulla legere licet apud CHRISTOPHORVM BINDERVM, in *scholastica theologia, cap.* 2. *p.* 24. *seqq.* Quod autem ad alterum attinet, commendanda cumprimis omnibus GREGORII NAZIANZENI *oratio, de moderatione in disputationibus seruanda, & quod non sit cuiusuis hominis, nec cuiusuis temporis, de Deo disputare*; quae cum aliis quibusdam patrum scriptis recusa legitur, in *institutionibus theologicis antiquorum patrum*, quarum tomus primus Romae, anno MDCIX. prodiit.

§. IV.

Nec tantum honorifice de Deo, rebusque diuinis loquendum, sed nomen quoque eius celebrandum, & opera laudibus euehenda, quotiescunque se commoda obtulerit occasio, conf. *Psalm. XL, 4. XCII, 5. 6. 7. CV, 1. 2. CXLV, 3. seqq. Rom. I, 20.*

§. V.

Speciatim, amorem sincerum, animique adfectum declaramus, *fidei confessione*, cum ab hostibus veritatis interrogati, nulli dubitamus, veritatem & religionem nostram sine vlla dissimulatione profiteri, nec, quo minus id faciamus, blanditiis aut metu nos deterreri patimur. * Pulcherrima haec est ratio, nomen diuinum glorificandi. Accedit, quod

quod eiusmodi confessionem diserte a nobis exigat seruator, *Matth. X, 32.* add. *Marc. VIII, 38. Luc. IX, 26. XII, 8. Ioan. I, 20. Rom. X, 10. 1 Timoth. VI, 12. 1 Ioan. IV, 2. 3.*

* Sunt quidem nonnulli, praesertim ex pontificiorum moralistis, quos vocant, qui distinguunt, num interrogans sit persona publica, an priuata? si priuata sit, posse interrogatum tacere, aut interrogationem eludere, quia ea non habeat ius quaesitum vetitatem a nobis rescisendi. Ita quidem praeter alios MARTINVS BECANVS, Iesuita, in *manuali controuersiarum, lib. 5. cap. 3. pag. 674. seqq.* Sed diserte hoc repugnat effato Petri *epist. III, 15.* quo nos paratos esse iubet, *ad rationem fidei OMNIBVS reddendam.* Neque tantum confessio haec coram priuatis requiritur, eum forte adsint, qui per dissimulationem offendi possunt, ut prior sententia a nonnullis limitatur, sed semper: quia ista dissimulatio, vtcunque se habeat, est signum incredulitatis, & indicat, quod homines magis timeamus, quam Deum. Quaeri autem hic solet, an quis tempore persecutionis possit fugere, vel se occultare, ne cogatur respondere de rebus fidei, vt sic periculum vitae euadat? Quod nonnulli quidem plane adfirmant, freti dicto Christi, *Matth. X, 23.* & exemplo Pauli, *Actor. IX, 25 2 Cor. XI, 33.* Addunt rationem, quia qui fugit in tali casu, non significat per suam fugam, se non esse christianum, sed potius se nolle fidem christianam abnegare, & ideo fugere periculum negandi, vel certe se cupere adhue diutius viuere, vt possit fidem Christi propagare, quod omnino Paulum spectasse, credibile est. Accedit denique, quod nonnullos doctorum veterum fuga sibi consuluisse constet, qua de re legendus ATHANASIVS, *apologia de fuga sua.* At non semper, nec vbique fugam eiusmodi esse licitam, rectius contendunt alii. Praesertim pastori & episcopo fugere non licet, si charitas postulet, vitam potius ponere pro aliis. conf. *Ioan. X, 13.* Nec fas est relinqui gregem sine pastore, ne quid de scandalo dicam, inde oriundo, si incredulitatis suspicionem, apud suos subeat. Recte rem omnem iampridem expediuit AVGVSTINVS, *epistola 180.* Cum enim antea QVODVVLTDEO scripserat, ecclesias ab Episcopis non esse deserendas, HONORATVS opponebat illud seruatoris *Matth. X, 23. cum persequentur vos in ciuitate ista, fugite in aliam*, ille rursus vrget illud seruatoris effatum, quod *animam pro ouibus ponere pastores* iubet, *Ioan X, 11.* Tandem vero haecce dicta ita inter se conciliat: *tunc de locis, in quibus sumus, premente persecutione fugiendum esse Christi ministris, quando ibi aut plebs Christi non fuerit, aut etiam fuerit & potest impleri per alios necessarium ministerium, quibus non est caussa fugiendi.* add. B. CHRISTIANVS KORTHOLTVS, de *persecutionibus ecclesiae primit. cap. 8. §. 36. pag. 341.* Cumprimis tamen in his omnibus, non tantum ad externas circumstantias, sed ad internam animi dispositionem, praecipue ad caussam, quae aliquem, vt fugam capessat, impellat, respiciendum est. Ex instituto hocce argumentum tractatur in libro, Gallicano idiomate scripto, cui titulus: *les devoirs des pasteurs & des peuples par rapport à la persecution, & au martyre &c.* qui Roterodami anno MDCXCV. prodiit.

§. VI.

Si quis propter confessionem grauiores adflictiones subeat, *martyrium* * vocari solet. Ad quod, si res hoc postulauerit, subeundum, hominem obligatum esse, vel inde patet, quia hic est excellentissimus modus glorificandi nomen diuinum, vid. *Ioan. XXI, 19.* Nec tamen statim martyrum nomine digni sunt, qui incommoda quaedam patiuntur, etsi hoc fiat propter confessionem veritatis, aut ob nominis divini gloriam.

* Non una equidem ratione vox *martyris* sumitur, postquam a propria significatione, qua testem denotat, ad eos designandos in veteri ecclesia translata est, qui pro fidei christianae constanti confessione, durissima quaeque gravissimaque passi sunt. Visitatior tamen & solennis velut ea est significatio, qua illos denotat, qui morte sua fidem, doctrinaeque christianae veritatem, obsignarunt. Ad martyrem itaque proprie sic dictum requiritur primo, vt non criminis cuiusdam caussa, sed tantum ob fidei & doctrinae christianae professionem, duriora ista fata subeat; deinde, vt illud faciat lubens laetusque, hilari animo atque alacri; & denique, vt non saltem cruciatus quosdam aut afflictiones perpetiatur, vel mortis imminentis metum sustineat, sed vt mortem ipsam subeat. Vnde patet, hoc nomine dignos non esse, qui ea patiantur, quae suis promeriti sunt scelerib⁹, etsi ab iis ea patiantur, qui sunt infideles, aut aliam sequuntur religionem, etsi etiam plus quam promeriti sunt, patiantur. Martyris praeterea gloriam titulumque sibi vindicare nequeunt, qui ob errores, quos imbiberunt ac pertinaciter defendunt, aspera quaedam perpetiuntur, aut omnino mortem subeunt. Pro veritate enim vt mortem subeat, necesse est, qui martyr audire cupit, non pro errore. Non sane defuerunt, qui pro errore, aut summa etiam impietate extrema quaeque passi sunt, pulchrius esse ducentes, mortem subire, quam opinioni, quam semel mente conceperant, nuntium mittere. Quod pluribus comprobat PETRVS BAELIVS, *dans ses pensées, sur la Comete &c. pag.* 568 vt & in *Dictionario historico critic.* voc. *Mahomed pag.* 19. 2. & voc. *Marcionitae, pag.* 2036. Nihil tamen inde, quod christianae religioni praeiudicium adferat, colligere licet. Posse enim homines errores quosdam tam pertinaciter defendere, vt mortem potius subire, quam illis nuntium mittere, parati sint, a natura humana non adeo alienum est. Nec religionis christianae veritas, martyrum vnice constantia & testimonio, sed longe aliis quoque argumentis nititur. Praeterea etsi hinc inde nonnulli fuerint, qui pro erroribus suis grauiss na quaeque perpessi sint, ad multitudinem tamen cumprimis eorum respiciendum, qui doctrinae Christianae veritatem morte ac sanguine suo confirmarunt. Quae enim HENRICVS DODWELLVS, ad martyrum veterum numerum imminuendum in medium attulit, in *dissertat. de paucitate martyrum*, quae inter Cyprianicas est vndecima, apud paucos fidem inueniunt. Sed hoc ὡς ἐν παρόδῳ. Denique & id ex dictis constat, martyres proprie non esse, qui magna quidem incommoda, neutiquam autem mortem pro fidei & veritatis confessione, subierunt. Notum est discrimen inter *martyres & confessores*. Vnde ab vsitata vocis significatione discedunt, qui illis, qui varias calamitates fidei caussa tolerare coacti sunt, statim gloriolum martyris titulum tribuunt. Quem nec illi sibi vindicare poterunt, qui aliis inferuiendo in mortis periculum se coniiciunt, quos *martyres charitatis, s. misericordiae*, nonnulli vocare solent. Sed plura de martyrio pariter ac martyribus dabunt IO. CONRADVS DANHAVERVS, in *christeide act. 1. theatr.* 3. *pag.* 630. *& in colleg. decalog. pag.* 405. item IO. MOORNBEECKIVS, *theol. pract. lib.* 9. *cap.* 17. *p.* 353.

§. VII.

Referri praeterea ad cultum externum hoc modo acceptum solet, *religiosa votorum obseruatio*. Vocatur autem votum actio religiosa, qua Deo spondemus aliquid & promittimus nos praestituros, ad singularem eius cultum & gloriam.

§. VIII.

In veteri quidem testamento, varia occurrunt votorum genera, *Leuit. XXVII, 2. sqq. Num. XXX, 3. Deut, XXIII, 21. Ps. LXVI, 13.* *Sanctorum autem noui testamenti, post sublatum cultum Leuiticum, nullum occurrit exemplum, quod voto Deo se obligauerint. ** Cuius rei ratio

ratio inde petenda videtur, quod cultus externus, veteris teſtamenti, ex praeſcripto Numinis variis conſtabat actionibus externis, ritibusque, ** quorum nonnulli lege quidem ſpeciali ab omnibus ac ſingulis, hoc aut illo tempore, non exigebantur, interim, qui ad eos voto ſe obligabant, eximia quadam ratione Deum colere cenſebantur. At hoc ceſſat in nouo teſtamento. Et vix vllam, puto, ſpeciem cultus diuini, aut actionis Deo placentis, poſt vetus teſtamentum abrogatum, adferri poſſe, ad quod non etiam absque voto obligemur.

* Quae votorum apud Ebraeos fuerit ratio, pluribus exponit IO. SELDENVS, de *iur. nat. & gent. iuxta diſcipl. Ebraeorum lib. 7. cap. 2.*

** Quae enim de Paulo apoſtolo commemorantur *Act.* XVIII, 18. & XXI, 24. cultum Leuiticum adhuc ſupponunt. Vnde recte MARTINVS CHEMNITIVS, in *nouo teſtamento*, inquit, *nec mandatum, nec promiſſionem, nec exemplum habemus, cultum Dei in nouo teſtamento conſiſtere in faciendis votis. Nec habemus certum aut expreſſum verbum, de quibus rebus & quomodo vota fieri debeant, exam. concil. Trident. part. 3. cap. 7. p. m. 476.* vbi luculenter hoc edocet, quemadmodum & in *praeced. cap. 6.* quo pacto vota in veteri teſtamento ſe habuerint, explicauerat.

*** De votis ceremonialibus hoc eſt intelligendum, a quibus moralia nonnulli diſtinguunt, quanquam vtraque in veteri teſtamento ita fuiſſe comparata, vt inde colligi nequeat, ea in nouo quoque teſtamento locum habere, demonſtrat B. CHEMNITIVS, *l. c. cap. 6. pag. 475.*

§. IX.

Solent nonnulli inter vota *communia & particularia* diſtinguere;* communia vocantes, quae ad ipſum Numinis cultum nos obligant, qualia in ſacramentis, praecipue in baptiſmo, nuncupemus. *1 Petr. III, 21.* Verum communia minus proprie vota eſſe, vel inde liquet, quod verſentur circa rem, quae minime in noſtra poſita eſt libertate, quod tamen ad votum proprie ſic dictum requiritur, vt verſetur circa rem, quam facere aut omittere, noſtri eſt arbitrii. In particularibus an exemplum voti temere occurrat, quod circa rem Deo gratam verſetur, ad quam tamen itidem absque voto non obligemur, valde dubito.

* Ita IO. HOORNBECKIVS, *theol. pract. lib. 9. cap. 18. pag. 359.*

§. X.

Sed ponamus, dari eiusmodi votorum exempla; vt recte de iis ſtatuatur, quid ad votum proprie ſic dictum requiratur, diſpiciemus. Primo itaque votum concipi ab iis debet, qui ſui ſunt arbitrii, adeoque aliquid vouere poſſunt. conf. *Num. XXX, 3. 4. ſqq.* Idque fieri debet ſponte & conſulto, minime per errorem, aut per coactionem. Obiectum praeterea voti eſſe debet res honeſta, licita, Deo grata, quaeue in noſtra poſita ſit facultate. Impia namque ſunt vota, quae circa prohibita verſentur, quale fuit illud Iudaeorum, *Actor. XXIII, 12. 13.* Finis

denique voti sit peccati euitatio, grati animi erga Deum, ob boni cuiusdam collationem, aut mali auerruncationem, declaratio, mentisque ad deuotionem excitatio.

§. XI.

Quod si ergo votum rite fuerit conceptum, locumue inueniat, manifestum est, ad illud sancte seruandum, & accurate adimplendum, homines iure diuino obligari. Idque omnino nominis diuini glorificatio requirit. Nec enim turpior diuini nominis abusus temere cogitari potest, quam votorum violatio, quae est quaedam velut Dei illusio. vid. *Psalm. L, 14.* Hinc & votorum adimpletio, *solutio* in scriptura sacra vocatur, eo quod iis velut vinculo quodam constricti sunt, qui ea susceperunt. conf. *Prouerb. VI, 2. Malach. III, 8 Numer. XXX, 4. seqq.*

§. XII.

Colligere inde licet, quid de votis de re inlusta aut impossibili conceptis, sentiendum sit? Etsi enim grauissime peccent, qui per praecipitantiam eiusmodi votis se obstringunt, ea tamen adimplere non tenentur, cum hac ratione bis peccarent. Si vero res possibilis fuit, cum votum conciperetur, & praeter culpam eius, quid id concepit, deinde facta est impossibilis, non tantum obligatio cessat, sed & peccati expers qui illud suscepit, merito censetur.

§. XIII.

Et hinc etiam patet, quid de *votis monasticis* Pontificiorum censendum. * Illicita illa sunt, quia omni scripturae fundamento destituuntur, *Matth. XV, 9.* & plerumque de rebus impossibilibus fiunt, idque sub opinione meriti, & operum supererogationis. Vota ad *diuorum statuas* turpissimam insuper inuoluunt idololatriam, cum soli Deo vota facienda sint, *Num. XXX, 3. sqq. Deut. XXIII, 21. Ps I, 14.* add. *Ierem. XLIV, 25.* Idem de *votiuis* etiam *peregrinationibus* ad loca sacra, similibusque superstitionum generibus, existimandum, quae non tantum fundamento carent, sed in scriptura insuper diserte interdictae sunt, *Ier. II, 20. 24. Hos. IV, 15. Matth. XXIV, 23.*

* Praecipuum fundamentum votorum monasticorum est falsa ista & erronea hypothesis de consiliis noui testamenti, quae a legibus differant, quam supra iam *cap. I. §. 14.* ex instituto profligauimus. Quod autem vota ista circa ἀδύνατα versentur, adeoque vel hoc nomine pro illicitis habenda sint, vel exemplo coelibatus, ad quem promiscue omnes, qui vitam monasticam amplectuntur, se adstringere voto tenentur, patet. Namque pauciſſimis donum continentiae contingere, vel ex seruatoris effato constat: *non quilibet capit verbum hoc. Matth.* XIX, 11. Sed legenda hic, quae prolixe de voto coelibatus disputat B. MARTINVS CHEMNITIVS noster, in *exam. concil. Trident. part 3. cap. I. seqq. pag. 449. seqq.* Accedit autem, praeter causas commemoratas, cur vota ista improbanda sint, quod saepius fiant a liberis adhuc sub patria potestate constitutis, quibus sine consensu parentum eiusmodi

modi voto se obstringere fas non est. Quod tamen Romanenses adeo non improbant, vt laudent potius ac defendant. Hinc illud HIERONYMI *in epist. ad Heliodorum*, semper in ore habent: *licet paruulus ex collo pendeat nepos, licet sparso crine, & scissis vestibus, vbera, quibus te nutriuerat, mater ostendat, licet in limine pater iaceat, perculcato perge patre, siccisque oculis ad vexillum crucis euola: solum pietatis genus est, hac in re esse crudelem.* Sed si de vocatione ad verum christianismum verba HIERONYMI intelligerent, satis bene se res haberet, iuxta illud seruatoris, *Luc.* XIV, 26. At cum de humanis iisque superstitiosis institutis hic agatur, aperte demonstrant, ea pluris sibi fieri, quam leges diuinas, quod iampridem in Pharisaeis, praecursoribus Pontificiorum, reprehendit Christus, *Marc.* VII, 9. Extant vero ipsorum Pontificiorum acerbissimae hac de re querelae, quod monachi, speciatim Iesuitae, variis artibus liberos seducant, vt inuitis parentibus, vota monastica suscipiant. Quod cum & PETRO AERODIO, iureconsulto clarissimo, contigisset, cuius quippe filium Iesuitae seduxerant, vt illorum ordini se adiungeret, non tantum passim graniter hac de re conquestus est, sed peculiarem quoque hoc nomine actionem in Iesuitas instituit, legique cumprimis meretur tractatus eius, anno MDLXXXIX. scriptus: de *patrio iure ad filium pseudo-Iesuitam.* vid. *vita* Petri Aerodii ab AEGIDIO MENAGIO, eius ex filia nepote scripta, & typis data Parisiis, anno MDCLXXV. 4to, vbi auctor simul ostendit, alios quoque praeter AERODIVM, similia expertos fuisse fata. *At non solus Aerodius*, inquit, *fatum suum gemuit, igemuere & alii: lege Stephani Pascasii & Ioannis Budini ea de re ad Aerodium epistolas, lege Antonii Arnaldi, aduocati Parisiensis orationem pulcherrimam, habitam in senatu Parisiensi contra Iesuitas, &c.* conf. PETRVS BAELIVS *diction. historico-crit. voce Ayrault. pag.* 116.

** De quibus prolixe & ex instituto, tum peculiari commentatione, tum in *anatome historico-theologica concilii Tridentini, part.* 2. *pag.* 1135. *seqq. agit.* IOAN. HENRICVS HEIDEGGERVS.

§. XIV.

Denique & in *iureiurando*, caute praestando, & sancte obseruando, cultus externi, qui verbis praestatur, pars non minima conspicitur. Reuerentiam enim Numinis hac ratione vel maxime declaramus, vti contra iustitiam, omnipotentiam, ac omnipraesentiam Dei, velut abnegasse, censendus est, qui parum religiose hac in re versatur. Plura nunc non addimus, cum deinceps * ex instituto, de iureiurando agendi se nobis offerat occasio.

* *sect.* 5. huius capitis, §. 10. *seqq.*

§. XV.

Non tantum verbis, sed etiam *factis*, internus animi cultus proditur, nomenque Dei glorificatur. Et generatim quidem hoc fit obsequio, quod omnibus ac singulis praeceptis diuinis praestamus. Obsequio luculentissime nostrum erga Deum amorem testamur. *1 Ioan. V, 3.* Quo pacto & patrem in coelis, glorificamus coram hominibus. *Matth. V, 16. 1 Petr. II, 12.* Hinc & istud virtutum exercitium *puri & intaminati cultus diuini* nomine venit. *Iac. I, 26. 27.*

§. XVI.

Speciatim factis glorificatur nomen Dei, quando iisdem fidem nostram profiteri nulli dubitamus, etiamsi cum maximo hoc coniunctum

ctum sit periculo. Namque confessio illa a Christo tantopere commendata, *Matth. X, 32.* ad facta non minus, quam ad verba, pertinet. Quo nomine & omnis dissimulatio religionis verae, aut simulatio falsae, merito damnatur. * conf. *1 Cor. X, 21. 1 Thessal. IV, 12.*

* Non equidem desunt, qui non omnem verae religionis dissimulationem, aut simulationem falsae, illicitam esse putant, praesertim inter Romanensium moralistas, quorum quam laxa in hoc genere sit disciplina, constat. Prouocare autem solent ad exemplum Naamani, 2 *Reg.* v, 17. 18. Ad quod nonnulli ita respondent, quod Naamanus equidem eiusmodi quid vt sibi concederetur, petierit, sed non impetrauerit, cum verba: *vade in pace*, nullam directam responsionem contineant. Ita GEORGIVS de VALENTIA, *tract. de fide & fidei professione d. 1 quaest. 3. &c. pag.* 107. aliique. Sed quis credat, prophetam ista responsione Naamanum in errore voluisse confirmare? Alii itaque putant, petitionem Naamani esse de praeterito, seu rogare eum, veniam commissae olim idololatriae in fano Rimmonis: quam sententiam praeter alios IOAN. GEORGIVS DORSHAEVS, *theol. Zachar. part. 1. cap. 6.* defendit. Sed praeferenda mihi videtur illorum opinio, qui petitionem Naamani exponunt de concessione seu condescendentia, si ita loqui liceat, in facto futuro, sed ita vt externum saltem & politicum intelligatur officium, regi idololatrico in fano Rimmonis praestandum. Ita omnia sibi quam rectissime constant: quod pluribus ostendit AVGVSTVS PFEIFFERVS, in *dubiis vexatis, cent. 3. loc. 3. pag. 445. sqq.* Diiudicari autem ex dictis facile plurimae quaestiones possunt, quae passim moueri solent, e. g. an Papacae religionis ritus, ceremonias, asperfiones lustrales, rosaria, processiones, simulare fas sit? an Papae non qua anti-Christus, sed qua magnus Italiae princeps est, pedes osculari liceat? An confessionis papalis necessitatem pecunia redimere fas sit? & quae aliae sunt, eiusdem generis, de quibus conf. IOAN. CONRADVS DANHAVERVS, *theol. conscient. tom. 1. pag. 652. seqq.* & in *colleg. decalog. p.* 397. De prima etiam quaestione ex instituto agit IOAN. FRIDERICVS MAYERVS, theologus Gryphicus, in libello Germanico, quo *Lutheranum peregrinantem*, aut inter *Pontificios versantem*, informat *pag. 36. seqq.*

§. XVII.

Quod de verbis pariter ac factis hactenus diximus, iis internum animi cultum declarari, adeoque externum ea cultum absoluere, id intelligendum, quotiescunque occasio se tulerit. Hac enim deficiente, legis quoque istius obligatio cessat. Interim nostri est officii, ne temere occasionem praetermittamus. Cuncta autem eo tendunt, certe tendere debent, vt nominis diuini gloria amplificetur, & alii quoque homines, ad cultum Deo debitum, illi reddendum, excitentur.

§. XVIII.

Ad cultum hunc externum Deo exhibendum, omnes homines iure diuino obligatos esse, probatur, ex primo iuris diuini principio. Certe, vt arbor bona sine fructibus, ita amor Dei sincerus, sine ista externa significatione esse nequit. Qui verbis factisque alium offendit, num eum amare censetur? Ergo nec vnio cum Deo adesse, multo minus conseruari potest, vbi homo cultus externi intermissione se velut inimicum

micum Dei, saltem eius honore parum se tangi, aperte profitetur. Patet idem ex praecepto decalogi secundo, *Exod. XX. 7.* Quod licet negatiue conceptum sit, hocce tamen praeceptum affirmatiuum continet, quod nomine diuino rite vti, hoc est, summa illud prosequi veneratione debeamus. Per nomen vero diuinum, non tantum intelligitur Deus ipse, sed cumprimis omne id, per quod Deus nobis innotescere voluit. Denique & in aliis scripturae dictis idem diserte ab omnibus requiritur, vt *1 Petr. II, 9.* add. *Psalm. CXIX, 46. Rom. X, 9. 10. 2 Cor. IV, 13.*

§. XIX.

Solent externi cultus nomine & alia quaedam, praeter hactenus commemorata comprehendi, quae tamen rectius ad media cultum internum, adeoque & externum promouendi, referuntur. Cumque supra * demonstratum sit, non minus ad media cultum internum promouentia, quam ad ipsum cultum, nos obligatos esse, quod ista hic quoque eadem ratione nobis iniungantur, liquet.

* *sect. praecedent. §. 94.*

§. XX.

Huc pertinet *vsus externus verbi diuini.* Enimuero ad verbum diuinum tum publice, tum priuatim, legitime tractandum, siue audiendo, siue legendo, ac meditando hoc fiat, homines lege diuina obligatos esse, positum est extra controuersiam; idque non tam, quia partem cultus externi constituit, quamuis in quantum ea ratione nomen diuinum glorificatur, huc quoque referri queat, quam potius, quia inter media generalia cultum internum, & sic quoque externum promouendi, primum fere praecipuumque tenet locum. * Et idem de *ieiunio* quoque quod vocant, *religioso*, ** dicendum. Ad hoc obligati sumus, quia ad media pertinet, quibus vitae sanctitas conseruatur & promouetur, praesertim cum animus ad cultum Dei internum eo velut praeparetur ac disponatur.

* cont. quae diximus, *part. 1. cap. 5. §. 10. seqq.*
** de quo itidem dictum, *part. 1. cap. 5. §. 37.*

§. XXI.

Praecipue huc pertinent *ceremoniae & ritus sacri,* qui interdum *κατ' ἐξοχὴν cultus externi* nomine venire solent. Summa illorum est, quod christiani ad audiendum verbum diuinum, & administranda sacramenta aliquando conueniant, quod hisce conuentibus certi loci, seu templa, certi quoque dies destinati sint, quodue in hisce conventibus, quoad cantica, conciones, preces, reliqua, certus ordo,

iuxta ſuperiorum praeſcriptum, aut receptam conſuetudinem, obſervetur. * Cuiusmodi quidem ritus, ſeu cultum, vt vocare ſolent, externum, licet Deus immediate, in nouo teſtamento non praeſcripſerit, ** vnde, pro locorum & temporum varietate, varius eſt: ad eundem tamen eadem ratione, qua ad reliqua cultum internum & externum promouendi media, *** nos iure diuino obligatos eſſe, per ſe patet, & facili ratione viterius comprobari poteſt.

* Hoſce ritus praeter alios prolixius deſcripſit CASPAR CALVÖRIVS, vir celeberrimus, in *rituali eccleſiaſtico*.

** Principia quidem generalia, quod cuncta facienda ſint, quibus fides chriſtiana excitari, confirmari, propagari queat; quod hunc in finem conuentus ſacri ſint inſtituendi: quod in iis cuncta ordine & decenter fieri debeant, & quae reliqua ſunt, in ſcriptura ſacra aperte ſatis continentur, & ex ipſa indole religionis chriſtianae fluunt. Sed de hisce nunc ſermo non eſt. In applicatione autem horum principiorum, quid cuiusque eccleſiae ſtatus, temporisque, & aliarum circumſtantiarum ratio aut requirat, aut permittat, diſpiciendum, quod prudentiae opus. Hinc in *parte tertia*, vbi de prudentia chriſtiana & theologica agitur, plura hac de re dici poſſunt.

*** Si modo cultus hicce ita comparatus ſit, vt internus per eum promoueri queat.

§. XXII.

Nimirum, cum eccleſia, (etiam particularis) corpus quoddam ſit, ex pluribus membris conſtans, & ad eam conſeruandam neceſſe ſit, vt omnes ac ſinguli ſubinde erudiantur, inſtruantur, redarguantur, commoneſiant, idque in conuentibus, certo loco & tempore inſtitutis, quam commodiſſime fieri queat, hos neceſſarios eſſe, ſua ſponte intelligitur. * Idque eo magis, quod animorum per preces communes, & alia exercitia ſpiritualia coniunctio, ad conſeruandum, alendumque amorem mutuum, plurimum valeat.

* Accedit, quod non tantum legere, ſed & audire verbum diuinum debeamus. Auditionis autem vtilitatem & neceſſitatem ſupra demonſtrauimus, *part. 1. cap. 5. §. 12.*

§. XXIII.

In conuentibus praeterea iſtis, vt cuncta ordine fiant, & ad deuotionem alendam ac fouendam diſponantur, itidem neceſſe eſt, niſi maiori cum damno eccleſiae, quam emolumento, debeant inſtitui. Ex quo ſequitur, non tantum ritus huic fini inſeruientes, ab eo quidem, qui externam habet eccleſiae directionem, conſtitui poſſe, ſed omnes etiam ac ſingulos chriſtianos, hiſce ritibus & ceremoniis, ceu mediis cultum internum promouendi, pro praeſenti eccleſiae ſtatu, neceſſariis, ita vti debere, vt non tantum concordia eccleſiae conſervetur, ſed finis etiam eorum, cultus interni promotio, obtineatur.

§. XXIV.

Digitized by Google

§. XXIV.

Quare ab omnibus requiritur, vt cultui huic publico, rite praeparati, *Pſalm. CXIX, 17. 18. Kohel. IV, 17. Epheſ. VI, 18. 19. III, 16. 19.* interſint, *Ebr. X, 24. 25. Pſalm. XXVI, 6. 7. 8.* niſi cauſſa quadam grauiori impediantur; porro vt verbum diuinum deuote audiant, & vt verbum diuinum recipiant, *Luc. X, 16. 1 Theſſal. II, 13.* ad omnia, quae ad ſuam aedificationem faciunt, diligenter attendant, precesque cum tota eccleſia rite ac deuote coniungant. conf. *Actor. I, 14. II, 42. IV, 24. Coloſſ. III, 16.* Etſi itaque cultus hicce publicus, vt vocari, ſolet, accurate loquendo, medium ſaltem ſit cultum Numinis promouendi, hoc ipſo tamen neceſſarius eſt, iureque diuino praeceptus. Quam turpiter autem fallantur, qui eo omnem Numinis cultum abſolui, vel κατ' ἐξοχὴν Numinis cultum eſſe, exiſtimant, ex dictis abunde liquet.

§. XXV.

De *precibus externis, & gratiarum actione externa*, quid ſentiendum ſit, ex dictis itidem facile diiudicare licet. Nimirum haec, aut prout a ſingulis hominibus priuatim, aut prout publice in conuentibus peraguntur, ſpectari poſſunt. Priore modo ſpectatae preces externae, neceſſariae ſunt, prout ad alendum fouendumque precandi ardorem, interdum aliquid conferunt: * poſteriori modo neceſſariae ſunt, vt coniunctim, eodem animo ac ſenſu fieri queant, quod publici cultus ratio poſtulat. Hinc ex publici cultus neceſſitate, etiam externarum precum neceſſitas fluit. Quod & de gratiarum actione eſt intelligendum.

* vid. dicta, *part. I. cap. 5. §. 27.*

§. XXVI.

Cultui externo, quem hactenus explicauimus, generatim opponitur *profanatio nominis diuini.* Ea duplici fit ratione, non agendo, quae fieri debebant, & agendo, quae fieri non debebant.

§. XXVII.

Ad prius genus profanationis, pertinet omnis intermiſſio cultus externi, quando v. g. nomen Dei glorificare, laudes eius coram hominibus celebrare, fidem noſtram profiteri, aut eam etiam morte noſtra obſignare debebamus, & illud non facimus, *Rom. I, 21. Matth. XXVI, 70. 72.*

§. XXVIII.

Ad poſterius genus peccata plurima merito referuntur: quando nimirum de Deo rebusque diuinis abiecte, contemptim, & parum reuerenter loquimur, quorſum & vſus nominis diuini in rebus ludi-

cris, iocosis, aut aliis, pertinet; quando petulanter & curiosius, quam par est, de rebus diuinis disputamus, aut omnino Deum, eiusque nomen, hoc est; verbum, opera, & voluntatem blasphemamus, porro, cum nomine diuino ad maledicendum aliis & mala quaeuis iis imprecanda abutimur, *Iacob. III, 8. 9. 10. Rom XII, 14.* * item, cum vota non recte concipiuntur, nec rite explentur; cum iureiurando temerarie & per animi quandam leuitatem nos obstringimus, eademque violare nulli nobis ducimus religioni, vid. *Psalm. XV, 4. Matth. V, 34. Iac. V, 12. Eccles. XXIII, 12. 13. 14.* Huc & vanae Dei attestationes, temerariae deuotiones, similesque nominis diuini abusus pertinent. Denique & grauissime hic peccant, qui ad incantationes, veneficia, auguria, similesque superstitiones magicas nomine diuino abutuntur, aut mendaciis suis, dolis, ac deceptionibus, nomen ac verbum diuinum obtendunt: quemadmodum & eodem loco habenda, omnis deprauatio & contorsio scripturae sacrae ad palliandos aut tegendos errores, *Ezech. XIII, 6. 7. 8. Gal. I, 8. 2 Tim. III, 13* item omnis hypocrisis, & pietatis simulatio, *Psal. L, 16. 2 Tim. III, 5. Matth. VII, 21. sqq.*

* Imprecatio autem prophetica, cuius exempla occurrunt 2 *Reg.* II, 24. item *Ps.* LIX. alibique, est saltem poenae diuinae denuntiatio, & adeo huc non pertinet. Idem censendum de locis, 1 *Cor.* XVI, 22. *Gal.* I, 8.

§. XXIX.

Cum etiam cultus externus, proprie sic dictus, reuera sit fructus & effectus cultus interni, manifestum est, eum iisdem mediis, quibus internus,* conseruari & promoueri. Vnde & ex hoc capite etiam, homines ad media huc facientia, legitime vsurpanda, obligati sunt.

* Quae indicata sunt *sect. praeced. §. 95. seqq.*

§. XXX.

Idem censendum de impedimentorum remotione. Maximum autem impedimentum est defectus cultus interni, speciatim, timoris seu reuerentiae Dei, & nimius metus aliorum hominum. Ex defectu enim reuerentiae, seu timoris Dei oriuntur omnes inconsideratae de Deo rebusque diuinis locutiones, & ipsa tandem blasphemia. Metus autem nimius hominum occasionem dat abnegationi Dei, simulationi & dissimulationi in rebus ad religionem spectantibus, aliisque peccatis. Haec vero quo pacto remoueri impedimenta queant, iam ex dictis constat.

§. XXXI.

Supereſt vt de cultu Dei externo iuxta leges hypotheticas considerato aliquid dicamus. Instituta autem cum varia sint, vt supra* indica-

indicatum, hic tamen ea tantum in censum veniunt, quae in nouo testamento locum habent, siue iam in veteri etiam, aut omnino in statu integritatis fuerint, siue ad ipsum nouum testamentum eorum origo referenda sit. De illis enim, quae aut cum statu integritatis, aut cum veteri testamento desierunt, cum ad nos non pertineant, vt dicamus, necesse non est.

* *cap.* 2. huius partis, §. 23. it. 29. *seqq.* vt & 43. & *seqq.*

§. XXXII.

Primo itaque loco se nobis offert institutio *sabbathi*, & hinc orta ad illud sanctificandum, obligatio, quae omni tempore, ante & post lapsum, in veteri pariter ac nouo testamento locum inuenit. Estque obseruandum, quod ex sola ratione homines de sabbatho nihil sciant. Quod & cum aliis, documento est, legem de sabbatho ad leges naturales, quas ratio capit, referri non posse. Apud multas equidem gentes, septimi diei, cultui Numinis destinati & sacri, quaedam occurrere videntur vestigia: *ex eo tamen nihil aliud colligere licet, quam per traditionem instituti huius diuini memoriam apud gentes istas quodammodo fuisse conseruatam.

* Memoratur hoc de Aegyptiis, Indis, Graecis, Gallis, Germanis, aliisque. Sunt & qui apud poetas Graecos, HESIODVM atque HOMERVM, septimi diei, seu sacri, vestigia se deprehendisse sibi visi sunt. conf. CLEMENS ALEXANDRINVS *lib.* 5. *strom. p.* 600. EVSEBIVS *lib.* 13. *praep. euang. cap.* 7. *p.* 677. Iudaei sane quidam, praeeunte FLAVIO IOSEPHO, morem celebrandi septimi diei ad omnes gentes penetrasse autumant, quorum hac de re a me iam allata sunt testimonia, *dissertat. de pietate philos. seu relig. nat.* §. 42. Quod si ergo quaeras, vnde hoc gentilibus innotuerit? ISAACVS quidem ATIAS, Iudaeus, sine ambagibus respondet: *ethnicis id notum fuisse, ac in ipsorum eordibus impressum, de sabbathi feria, in thes.* anno MDCXXVI. *Venet. editis part.* 1. *num.* 157. Alii vero in numero septenario magna mysteria quaerunt, praeeunte AVL. GELLIO *noct. Attic. lib.* 3. *cap.* 10. MACROBIO in *somn. Scip. lib.* 1. *cap.* 5. & CENSORINO de *die natali cap.* 6. & hinc factum putant, vt gentibus pluribus septimus dies sacer esset. Alii denique, quae de septimo die apud gentes sacro a scriptoribus antiquis dicuntur, non tam de septimo hebdomadis, sed de septimo die post lunae ortum, aut die Apollini in festis sacro, capere malunt, vid. IO. SELDENVS de *iure nat. & gent. iuxta diseipl. Ebr. lib.* 3. *cap.* 14. IOAN. MEVRSIVS in *denario Pythagor. cap.* 9. Verum hisce responsionibus mea quidem opinione, parum proficiunt. Etenim ad primam quod attinet, notionem de sabbatho sanctificando omnium mentibus inscriptam esse, vix cuiquam persuadebitur. Neque consuetudo apud quasdam gentes recepta, ad hoc comprobandum sufficit. In numero septenario etsi multi veterum mysteria quaesiuerint, non tamen video, quo pacto inde colligi queat, hanc ob caussam diem septimum gentibus quibusdam fuisse sacrum. Probandum namque prius esset, gentes istas, apud quas dies septimus sacer fuit, & septenarii numeri mysteria intellexisse, & hac, non alia caussa inductas fuisse, vt diem istum sacrum esse voluerint. Septimum vero diem intelligi post lunae ortum, aut eum qui Apollini dicatus fuit, facilius dicitur, quam probatur. Immo cum gentium istarum hoc non conuenire institutis iam pridem obseruatum FL. IOSEPHO *lib.* 2. *contra Apion.* THEOPHILO ANTIOCHENO *lib.* 2. *ad Autolycum*, TERTVLLIANO, *lib.* 1. *adu. gent. cap.* 13. aliisque. Longe iraque probabilius, institutum hocce priscarum quarundam gentium, inter ea referendum esse, quae ab Hebraeis, aut eorum maioribus, vel primis omnino parentibus accepere. add. HVGO GROTIVS, de *ver. christ. relig. lib.* 1. *cap.* 16. PETRVS DANIEL HVETIVS,

TIVS, *demonstr. evangel. propos. 4. pag.* 227. cumprimis autem IOAN. IACOBI SYRBII, philosophiae professoris in hac academia excellentissimi, erudita dissertatio, *de sabbatho gentilium*. Dum vero negamus sabbathi sanctificationem ex lumine rationis innotescere, non hiece sensus est, ac si ratio non dictiter, certum tempus cultui diuino destinandum esse. Id enimuero positum est extra controuersiam. Qui enim secum expenderit, quam difficulter, mens rerum huius seculi tractationi immersa ad Deum eleuetur, simulque cogitauerit quam necessarium sit, vt subinde eleuetur, & a vinculis, quibus constricta tenetur, quodammodo velut liberetur, non etiam dubitabit, necessarium esse, vt certum subinde tempus, tam graui negotio destinetur. Sed quod vnus ex hebdomadis diebus, aut septimus speciatim dies huic negotio destinandus sit, id enimuero est, quod ratio ignorat. Et hinc demum diiudicandum, quo loco illorum habenda sententia sit, qui homines lege naturali (absoluta) ad sabbathum sanctificandum obligatos esse, contendunt, vt NATHANAEL EATHONVS, *inquis. de sabbatho & die dom. qu.* 2. ANTONIVS WALAEVS *de sabbatho*, *cap.* 5. alique.

§. XXXIII.

De institutione autem diuina non est dubitandum, cum verba *Gen. II, 2. 3.* hoc diserte doceant. Dumque Moses *Exod XVI, 23.* sabbathi meminit, de eo, tanquam de re certa & iampridem nota loquitur, rationemque legis, Israelitis speciali quadam ratione iniunctae, *Exod. XX, 10. 11.* adfert, memoriam creationis & quietis diuinae, vt adeo non sit dubitandum, Deum statim post creationem sabbathum instituisse. *

* Non desunt equidem, qui hic dissentiunt, sabbathumque tum demum institutum contendunt, cum eius sanctificationem populo Israelitico iniungeret Moses. Agmen inter eos, qui ita sentiunt, ducunt, FRANCISCVS GOMARVS, in *tract. de orig. sabbath.* & IOAN. SPENCERVS, de *legibus Ebraeor. ritualibus*, *lib. 1. cap. 4. sect. 8. seqq.* quos alii magno numero sequuntur. Vtque causae suae consulant, id praecipue omnibus viribus agunt, vt quae de sabbathi institutione *Gen. II, 1. 2.* memorantur, labefactent & infringant. Nonnulli itaque sabbathi institutionem ibi per anticipationem memorati autumant, vt indicaretur, Deum deinceps voluisse, vt dies hicce Israelitis sanctus esset. Alii, verba *& benedixit Deus*, in argumentum sententiae trahunt, eaque Mosen adduxisse putant, quia eo tempore, quo historiam suam scriberet, sabbathum iam institutum fuerit, cuius rei hic fecerit mentionem, qui ad memoriam creationis apud Israelitas renouandam fuerit institutum. Addunt porro nonnulli, si institutio sabbathi *Gen. II, 1. 2* innuatur, sequi inde, legem de sabbatho, homines etiam in statu integritatis obligasse, quod tamen absonum esse, putant: primo quidem, quod omnis cultus externus, ad tempus & locum certum adstrictus, respectum habeat ad statum hominis post lapsum: deinde, pugnare hoc cum indole status innocentiae, in quo homines Deum omni tempore & loco, ex toto ac sincero corde culturi fuissent; praeterea, datum fuisse sabbathum, vt corpus laboribus defatigatum, quiete reficeretur, & seruorum quoque labores relaxarentur, quod in statum innocentiae non quadrat. Verum quantumuis splendidae hae aliaeue rationes alicui videri possint, rem tamen neutiquam conficiunt. Quod namque primo ad prolepsin se recipiunt, vt vim clarissimorum Mosis verborum euitent, id sine iusta faciunt causa. Tota sermonis series ostendit, sermonem ibi esse de tempore praeterito, non de futuro. Neque tantum obiter, aut ἐν παρόδῳ, sabbathi mentio inicitur, vt fieri solet, cum aliquid προλαμβανόμενον commemoratur, sed multis verbis res ita exponitur, vt Mosen ibi ex instituto sabbathi originem edisserere voluisse, quilibet facile intelligat. Deinde, quo minus verba *& benedixit*, ita vt isti volunt, capi queant, connexio quietis & benedictionis aperte obstat. Pertinere vero sabbathum ad ea instituta, quae in statu integritatis locum habuerunt, iam supra diximus. Nec istud profecto absonum, cum nihil quod statui integritatis repugnet, sabbathi

bathi sanctificatio contineat. Etenim omnem cultum externum ad tempus & locum certum adstrictum, tantum ad statum post lapsum pertinere, frustra supponitur. Potuerunt praeterea in statu innocentiae homines Deum omni tempore, & loco, ex toto & sincero corde colere, vt tamen certo tempore hoc fieret enumerationi quadam ratione. Namque & in statu integritatis laborandum homini erat, etsi hoc fieret sine molestia & defatigatione. Adamum enim in paradiso Deus collocauerat, vt eum coleret, *Gen.* II, 15. Ab isto labore quiescere homo poterat, etsi ad dissipatas vires corporis iterum colligendas quiete opus non haberet. Id enumero deinceps post lapsum, ex naturae humanae conditione accessit. Quorsum & illud pertinet, quod de seruorum laboribus relaxandis dictum est. Ita ergo cum salutis sit fundamentum institutionis sabbathi, quod ex narratione Mosis petitur, nunc paucis dispiciemus, quae pro sua sententia stabilienda adferant, qui post exitum Israelitarum ex Aegypto, sabbathum demum a Mose institutum volunt. Asserunt itaque, Deum per Mosen sabbathum primo expresse publicasse, cum Manna daret populo *Exod.* XVI, 23. scriptutam porro subinde restari, Deum sabbathum dedisse *populo suo*, *Ezech.* XX, 12. *Exod.* XXXI, 13. Cumprimis vrgent verba ex *Deut.* V, 2. 3. *Deus noster pepigit nobiscum fedus in Choreb, NON CVM PATRIBVS NOSTRIS.* Sub quo federe cum etiam institutio sabbathi contineatur, *v* 12. patres sane Israelitarum sabbathum non habuisse videntur. Manifesto etiam declarare Mosen aiunt, *Deut.* V, 15. ideo sabbathum institutum esse, vt meminerint Israelitae, se seruos fuisse in Aegypto, & potenti manu diuina eductos inde liberatosque fuisse. Accedere denique, quod gentes ob violationem reliquorum decalogi praeceptorum, punitae passim legantur & reprehensae: nullibi autem ob non seruatum sabbathum, quod tamen factum esset, si ab initio conditi mundi sabbathum fuisset institutum. Quae tamen eiusmodi sunt, vt haud difficulter ad ea respondere liceat. Promulgatio enim ista, *Exod.* XVI, 23. commemorata, repetitio saltem fuit institutionis iampridem finita mundi creatione factae. Quemadmodum & in decalogo summa iuris diuini vniuersalis repetita fuit, quae tamen iampridem mortalibus nota erat. Cum vero in ista repetitione noua accederet obligatio, noua quoque & singularia beneficia Deus populo Israelitico, praesertim per liberationem ex seruitute Aegyptiaca, exhibuisset, quorum eum beneficio creationis die sabbathi meminisse debebant, ratio inde intelligitur, cur Deus sabbathum *suo* dedisse dicatur *populo*. Et ita quoque sabbathum specialiori hacce ratione consideratum, refertur inter conditiones foederis cum populo Israelitico iniri. Cum vero Moses *Deut.* V, 15. ideo sabbathum institutum esse dicit, vt meminerint Israelitae se seruos fuisse in Aegypto, nihil aliud inde sequitur, quam in legis istius repetitione Deum nouas addidisse causas, ob quas speciatim Israelitae sabbathum obseruare debeant. Denique, quod ad vltimam rationem attinet, non necesse erat, vt omnia delicta gentium in scriptura indicarentur, ob quae punitae sint. Non ergo sequitur: gentes olim ob violationem sabbathi non leguntur a Deo punitae: ergo sabbathum a Deo in ipsa rerum creatione non fuit institutum. Plura qui hac de re desiderat, auctores adeat, qui ex instituto de sabbatho commentati sunt, FRANCISCVM GOMARVM, ANTONIVM THYSIVM, IOAN. PRIDEAVX, IOAN. COCCEIVM, THOMAM BRODAEVM, IOSVAM LE VASSEVR, aliosque, & cumprimis ex nostratibus IOAN. ANDREAM QVENSTEDIVM, in *antiquitatibus biblicis & ecclesiasticis*, *cap.* 10. *num.* 2. *pag.* 828. *seqq.* Taceo, quae nostra aetate hac de re sunt disputata.

§. XXXIV.

Licet autem in historia patriarcharum non legamus, eos sabbathum obseruasse, nullum tamen quin hoc fecerint, est dubium. Neque ex silentio Mosis contrarium colligi potest, cum causa praegnans, cur hoc commemorare deberet, non adesset. Israelitis deinceps sabbathi obseruatio, strictiori quadam ratione iniuncta est, * cum & generatim vetus testamentum in gente Israelitica haberet schema status legalis,

legalis, & gentis quoque illius indoles hoc requireret. conf. *Exod. XXXI, 13. 14. XXXV, 2.*

* Patet hoc ex iis, quae ad §. *praecedentem*, diximus. Inde vero intelligitur, quo sensu obligatio sabbathi, scilicet quoad ea, quae speciatim populum Israeliticum spectabant, in nouo testamento cesset.

§. XXXV.

Cum vero in locum veteris testamenti nouum succederet, non tantum strictior illa & cum externa coactione coniuncta obligatio cessauit, sed apostoli quoque pro septimo die, primum, in recordationem surrectionis Christi, substituerunt. * Quod quin instinctu, adeoque adprobatione Numinis fecerint, nullum est dubium. Mutata quoque est adpellatio, & *dies dominica* dicta, quae cultui Numinis, eiusque beneficiis recolendis, est destinata.

* Quemadmodum ea, quae iuris diuini absoluti sunt, sunt immutabilia: ita in institutis, quibus leges hypotheticae inniterentur, Deum quaedam mutare posse, ex supra dictis constat. Vt ergo olim diem septimum, ita tempore noui testamenti primum hebdomadis, cultui sacro destinari voluit. Cumque nemo forte dubitauerit, pro diuina voluntate agnoscendum, quod apostoli hac in re fecerunt, id vnice, vt probemus, superest, iam apostolorum tempore, loco sabbathi, diem dominicam cultui sacro fuisse destinatam. Atque id sane constat, quod *Apoc.* 1, 10. diei dominicae diserte mentio iniiciatur. Vbi sine vlla ratione FRANCISCVS GOMARVS contendit, vocasse Ioannem eum diem *dominicum*, quod Dominus ipsi eo tempore specialem gratiam reuelationis fecisset, de *origine sabbathi, cap.* 7. Cur enim non potius eum diem apocalypticum vocasset? Sic & *Actor.* XX, 7. dicitur, Paulum in Troade cum sociis per dies septem substitisse, τῇ μιᾷ autem τῶν σαββάτων, hoc est, prima hebdomadis die, seu die dominica, cum conuenissent discipuli, verba ad eos fecisse. conf. & 1 *Cor.* XVI, 1. 2. Quae contra vltima haecce loca excipiuntur, tanti non sunt, vt probandi vi ea spoliare queant. Contendunt enim μίαν τῶν σαββάτων non statim significare *primum*, sed *vnum* sabbathorum. Sed quod μία interdum idem sit ac πρώτη, patet ex *Ioan.* XX, 1. Nec abs re est, quod *Actor.* XX, 7. dicatur: τῇ μιᾷ τῶν σαββάτων. Res ipsa etiam hoc docet. Vtrobique enim auctor certum diem indicare voluit. Qui autem dicit, vno quodam hebdomadis die aliquid factum esse, aut fieri debere, certum diem non indicat. Accedunt testimonia veterum, quae rem extra dubium ponunt. IGNATIVS in epistola ad Magnesianos, eaque non interpolata, *p. m.* 1. ex editione THOMAE ITTIGII, *si igitur*, inquit, *qui in vetustis rebus versati sunt, ad nouitatem spei venerunt, non amplius sabbathum colentes*, ἀλλὰ κατὰ κυριακὴν ζωὴν ζῶντες, *sed secundum dominicam viuentes, in qua & vita nostra exorta est per ipsum &c.* In interpolata equidem epistola locus hicce ita exhibetur, vt varia simul diei dominicae elogia cumulentur: sed sufficit, quod hic diserte eius mentionem iniiciat IGNATIVS, & eam in locum sabbathi successisse, aperte innuat. Posset idem ex seculi secundi scriptoribus, IVSTINI MARTYRIS, aliorumque testimoniis comprobari, sed hisce diutius immorari necesse non est.

§. XXXVI.

Sanctificatio sabbathi, seu diei dominicae, in quo consistat, ex fine institutionis intelligitur, qui est recordatio creationis & redemptionis, praecipuorum, quae Deus in hominum genus contulit, beneficiorum. Quae quidem ita instituenda est recordatio, vt animus ad gratitudinem excitetur, verbis pariter ac factis demonstrandam. Quod vt eo rectius fiat,

fiat, abſtinendum a reliquis laboribus, & cum precibus iungenda verbi diuini meditatio, eumque in finem conuentus etiam eccleſiae publici ſedulo frequentandi ſunt, in quibus & verbum diuinum docetur, & preces ſuas cum aliorum fidelium precibus iungere licet.

§. XXXVII.

Ad inſtituta nouo teſtamento propria pertinent ſacramenta: *baptiſmus & ſacra coena.* Haec eſſe inſtituta diuina, conſtat, quia ab ipſo Chriſto ſeruatore ſunt profecta. De baptiſmo quidem id conſtat ex *Matth. XXVIII, 19. Marc. XVI, 16. Ioan. III, 5.* de ſacra coena, ex *Matth. XXVI, 26. Marc. XIV, 22. Luc. XXII, 19. 1 Cor. XI, 23.* Sunt etiam haecce inſtituta vniuerſalia, quia ad omnes omnino pertinent homines, qui ſaluari cupiunt. Pertinent enim ad ordinem ſalutis a Deo conſtitutum.

§. XXXVIII.

Quemadmodum autem inſtitutorum diuinorum haec eſt ratio, vt accurate, eo modo, quo a Deo inſtituta ſunt, obſeruari debeant, ita & ſpeciatim in ſacramentis, baptiſmi & ſacrae coenae, ſe res habet. Et in eo ſumma officiorum circa ſacramenta, eorumque vſum, conſiſtit. Speciatim tamen ad finem & ſcopum horum ſacramentorum accurate attendendum, ne alium in finem, quis iis vtatur, quam ad quem inſtituta ſunt; tum, vt qui vti rite iis cupit, ita comparatus ſit, vt finem huncce obtinere queat, quem in finem & ſeipſum exploret neceſſe eſt, ne nullam non tantum inde referat vtilitatem, ſed peccato inſuper grauiſſimo ſe obſtringat; porro, vt in vſu ipſo ſacramentorum, quoad ſubſtantialia a forma inſtitutionis ne latum quidem vnguem, diſcedatur; vt quando ab iis adminiſtrentur, quibus ius atque poteſtas ea adminiſtrandi competit; & denique, ſi per conſuetudinem ritus quidam & ceremoniae adhibeantur, vt in iis dignoſcendis caute quisque verſetur, easque repudiet, quae indolem ſacramenti euertunt, vel ad ſuperſtitionem ducunt, aut alias verbo diuino aduerſantur, retineat contra quae verbo diuino non aduerſantur, & ad ordinem in eccleſia ſeruandum, aut ad aedificationem faciunt. *

* Ex principiis hisce generalibus, quibus officia hominum circa legitimum vſum ſacramentorum noui teſtamenti innituntur, ſpecialia, de quibus auctores, qui de caſibus conſcientiae ſcripſerunt, paſſim multa tradunt, facili negotio deriuari poſſunt. Nec difficultas temere hic oriri poteſt, niſi in adplicatione ad facta ſingularia, in quibus omnium circumſtantiarum habenda ratio, quod prudentiae opus eſt, qua de re in parte tertia ex inſtituto dicetur.

§. XXXIX.

Ac haecce inſtituta diuina, ſancte & religioſe obſeruanda, homines iure diuino, ſed hypothetico, obligatos eſſe, patet. Primo quidem

dem id conſtat, ex natura & indole inſtitutorum diuinorum: quae licet a legibus differant, vt ſupra demonſtratum, ideo tamen vt ab hominibus obſeruentur, a Deo ſunt inſtituta. Cumque ex ſingulari gratia atque amore Dei erga homines, ad ſalutem illorum promouendam profluxerint, ſumma impietas eſt illis vti nolle, aut tanto ſeipſum indignum reddere beneficio. Idque eo magis, quod quilibet homo, vti itidem ſupra probauimus, obligatus ſit iure naturali, ea vſurpare media, quibus felicitatem ſuam ſeu beatitudinem promouere poteſt. Inſtituta autem haec, ſpeciatim ſacramenta, ad vnionem Dei, ceu ſummae felicitatis centrum ducunt. Vnde ſimul, quo pacto haecce obligatio, ex primo noſtro iuris diuini principio, deriuari queat, intelligitur.

§. XL.

Contra officia haecce hypothetica, quoad cultum Numinis externum, triplici potiſſimum ratione peccatur. Peccant primo, qui ea plane negligunt, & intermittunt: qui ſabbathum non ſanctificant, ſacramenta contemnunt, & media haecce ſalutis in minimis ponunt. Peccant vero & illi, qui haecce ſe obſeruare inſtituta, videri volunt, ſed non ea id faciunt ratione, qua facere debebant, vt cum ſabbathum egregie ſe ſanctificare putant, qui eo die, non animam, ſed corpus ſtrenue curant: aut qui in ſacramentorum vſu, ab ordine a Deo praeſcripto diſcedunt. Peccant denique, qui ſuperſtitione ducti, externum ſacramentorum vſum, multum ſe iuuare credunt, etſi fides abſit, plane ſi actibus eiusmodi externis aliquid promereri apud Deum poſſint, aut ſacramenta ex opere, quod vocant, operato, proſint. conf. *Rom. II, 28. 29.*

§. XLI.

Qui ſe, vt rite diuinis inſtitutis vtatur, excitare cupit, neceſſe eſt, vt illorum ſanctitatem, neceſſitatem, ac vtilitatem diligenter ac ſerio meditetur. Hoc enim velut mediuni eſt, nos ipſos ad inſtitutorum diuinorum debitam obſeruantiam concitandi, ad quod adeo ſimul ſumus obligati. Id quod & de impedimentorum, quae & hic ſe offerunt, remotione cenſendum: quorum alia ex animi leuitate oriuntur, quae ſcilicet ad neglectum aut contemptum diuinorum inſtitutorum ducunt, alia ex ſeruili metu & ſuperſtitione, dum externam actionem, absque fide ſibi prodeſſe, nonnulli exiſtimant.

CAPITIS

CAPITIS TERTII
SECTIO III.
DE
OFFICIIS HOMINVM ERGA SEIPSOS.

Σύνοψις.

SVmma officiorum hominis erga seipsum, in sanctitate consistit, voce ista specialiter accepta, §. I.
Quae significatio vlterius explicatur, §. II.
Amor sui ordinatus, Deo non displicet, §. III.
Exerit se triplici ter, ratione mentis, ratione corporis, & ratione bonorum, quae vtriusque conseruationi inseruiunt, §. IV.
Cultura mentis spiritualis, in qua consistat, §. V.
Artium quoque atque scientiarum vtilium cognitione animus est imbuendus, §. VI.
Quaenam hic obseruandae cautiones, §. VII.
Quod iure diuino ad haec circa animum officia, obligati simus, probatur, §. VIII.
Opposita horum officiorum, §. IX.
Ad corporis quoque conseruationem homo est obligatus, §. X.
In quo conseruatio ea consistat, §. XI.
Pertinet huc legitimus membrorum, speciatim sensuum externorum vsus, §. XII.
Quod ad ista circa corpus officia iure diuino obligati simus, probatur, §. XIII.
aliis adhuc idem demonstratur rationibus, §. XIV.
Peccant contra haec officia, qui corporis curam negligunt, & talia committunt, quibus defluxus queat, §. XV.
Αὐτοχειρίαν illicitam esse demonstratur, §. XVI.
Peccant porro, qui corpus ita curant, vt animum perdant, idque per intemperantiam, §. XVII.
& varia impuritatum genera, §. XVIII.
Verbis quoque & gestibus lasciuis peccatur, §. XIX.
De moderamine inculpatae tutelae, §. XX.
de iure & fauore necessitatis, §. XXI.
Bona quoque, quae vocantur fortunae, ad hominis conseruationem sunt necessaria, §. XXII.
Circa eadem tamen caute versandum, §. XXIII.
Officia hominum circa bona fortunae, §. XXIV.
Quod iure diuino ad haec officia obligati simus, probatur, §. XXV.
Qua ratione contra haecce officia peccetur, quoad opes, §. XXVI.
item, quoad honores ac dignitates, §. XXVII.
Media, quibus ad officia quoad animum obseruanda homines induci possunt, item impedimenta, quae hic remouenda sunt, §. XXVIII.
Media, officia circa corpus, promouentia, §. XXIX.
Impedimenta in hisce officiis remouenda, quoad intemperantiam, §. XXX.
quoad impuritatem & libidinem, §. XXXI.
vt & circa sanitatis conseruationem, §. XXXII.
Media, officia nostra promouentia, vt & impedimenta remouenda, quoad bona fortunae, §. XXXIII.

§. I.

SVmma officiorum hominis erga seipsum, continetur in hocce principio, sanctitati ad exemplum Dei esse studendum. * Solent equidem interdum omnia hominis officia, omnesque virtutes, voce *sanctitatis*

tatis comprehendi: ** nihil tamen obstat, quo minus & speciatim officia hominis regeniti erga seipsum hac voce denotentur, quemadmodum & *Luc. I, 75.* sanctitas distinguitur a iustitia; conf. & *Ephes. IV, 24.*

* vid. supra *cap.* 2. §. 56.

** Cur sanctitatis potius, quam temperantiae vocem, in summa officiorum hominis erga seipsum adhibeamus, quamuis hac alias vsi simus, exposuimus supra *cap.* 2. *ad* §. 42. de voce autem *sanctitatis* prolixe diximus *part.* 1. *cap.* 3. §. 2. 3.

§. II.

Idque etiam docet sanctitas Dei, quae ad imitandum nobis proponitur, *1 Petr. I, 15.* Haec enim nihil aliud est, quam purissimus amor, quo Deus seipsum amat, & per quem a se remouet, quidquid cum summa eius perfectione pugnat. Quare & sanctitas illa specialis hominis in eo maxime consistit, quod amore ordinato seipsum iuxta exemplum diuinum amat, suamque adeo felicitatem, cuius fundamentum consistit in vnione cum Deo, promouere studet.

§. III.

Qui amor sui ordinatus, * tantum abest, vt Deo displiceat, vt potius ab eodem praeceptus sit, vt ex dicendis constabit. Nec pugnat cum officio crucifigendi carnem, quod ab omnibus regenitis requiritur, *Gal. V, 24. Rom. VIII, 13.* aut cum abnegatione sui, quae discipulorum Christi proprius character est, *Matth. XVI, 24.* cum potius in hisce amor sui ordinatus, vel maxime conspiciatur. conf. *Ioan. XII, 25. Matth. X, 39.*

* Non enim omnem amorem sui, sed tantum inordinatum, in vitio poni, prolixe supra demonstratum est, *part.* 2. *sect.* 4. §. 32. *seqq.*

§. IV.

Vt autem amor iste sui ordinatus in iis, quae ad hominis conservationem pertinent, praecipue se exerit, ita tria maxime, pro huius vitae statu & conditione in censum veniunt, quae studium se conservandi postulant. Primum locum ipsa hominis anima tenet, cum corpus sequitur, & denique quae corporis, certo respectu etiam animae conseruationi inseruiunt, bona, quae vocantur, fortunae.

§. V.

Quod ad animam attinet, cum constet, post amissam imaginem diuinam per primorum parentum lapsum, eam miserrime esse adfectam, elaborandum homini regenito omnibus viribus est, vt in eius restauratione quotidie proficiat. Ergo operam dare debet, vt ratione intellectus loco ignorantiae, & stultitiae lux seu cognitio & sapientia maius in dies incrementum capiat, *Coloss. III, 10. Eph. V, 15.* & vt ratione voluntatis, imminuta philautia praua, amor Dei & proximi, sanctitas & iusti-

tia,

tia, indies augeatur; *Epheſ. IV, 24.* denique, vt reliquae mentis facultates, a determinatione ad malum, & adhaerentibus imperfectionibus purgentur, cumprimis & adfectus in ordinem redigantur. *

* Idque eo magis, quod adfectus praui, praeſertim ſi vehementiores fuerint, vel maxime cum hominis conſeruatione pugnent, animam vitiis grauiſſimis immergentes, & corporis ſanitatem deſtruentes.

§. VI.

Praeterea, cum artium atque ſcientiarum notitia, hodie homini neceſſaria ſit, tum vt aliis inſeruire, tum vt vitam honeſte tranſigere queat, quemlibet ad ingenii culturam neceſſariam, artisque certae habitum ſibi acquirendum, iure diuino obligatum eſſe, conſtat. * Idque non tantum ratio docet, ſed & ſcriptura confirmat. conf. *2 Theſſal. III, 11. 12.*

* Pluribus hoc a me demonſtratum in diſſertatione de *cultura ingenii cap. 1. §. 2. ſeqq. in ſelect. iur. nat. & gent. pag. 297. ſeqq.* Ceterum tum in his, tum in aliis hominis erga ſeipſum officiis ſupponitur, notitia ſui ipſius, ad quam adeo, vt & ad ea, quae ex ea fluunt, homo itidem eſt obligatus, vt eleganter oſtendit SAM. PVFENDORFIVS, de *iur. nat. & gent. lib. 2. cap. 4. §. 5. ſeqq.* ad quem locum etiam conferendus IO. BARBEYRACIVS.

§. VII.

Sed vt rite quis hac in re verſetur, diſpiciendum illi, vt artem vel ſcientiam vtilem, ſibique & aliis neceſſariam eligat, vanis, curioſis, prohibitis, procul faceſſere iuſſis; * eamque ingenio ſuo, indoli & ſtatui conuenientem, cum qui inuita Minerua aliquid addiſcere cupiunt, nihil aliud agant, quam vt tempus perdant; ** praeterea vt in modo quoque eam addiſcendi ſapienter ſe gerat, methodumque eligat conuenientem, quae certo illum ad finem exoptatum perducant; *** denique, vt diligenter caueat, ne artis aut ſcientiae cuiusdam cognitio, impedimentum adferat profectibus in ſpiritualibus. *

* Non omnes vno eodemque loco habendas eſſe artes atque ſcientias, conſtat. Quaedam, quantae quantae ſunt, inutiles ſunt, vanae, ſtultae, ad vitia hominum, ſuperſtitionem, ambitionem, voluptatem alendam fouendamque, tantum comparatae. Quaedam equidem vtiles & neceſſariae, ſed vt per imprudentiam hominum iis abutentium ad legitimum non dirigantur finem, adeoque inutiles quodammodo & vanae fiant. Non ſatis hocce diſcrimen obſeruauit HENRICVS CORNELIVS AGRIPPA, in libro notiſſimo, de *incertitudine & vanitate ſcientiarum.* Namque vtiles pariter & inutiles artes ſcientiasque vno eodemque loco habuit, & in vtilium tractatione, quae hominum iis abutentium, aut commentis vanis eas commaculantium vitia ſunt, ipſis tribuere artibus ſcientiisque non dubitat. De *vanitate & praeſtantia ſcientiarum*, orationem eruditam luci publicae expoſuit IOAN. ALPHONSVS TVRRETINVS, theologus Geneuenſis clariſſimus, vanitatis nomine, quod imperfectum eſt in artibus ſcientiisque, perſtringens. Sed de eo nunc nobis ſermo non eſt, qui quod inter ipſas artes ſcientiasque intercedit, diſcrimen, obſeruandum contendimus, vt eas quae vanae, inutilesque ſunt, & ad ſuperſtitionem aut alia vitia ducunt, ceu indignas artium & ſcientiarum nomine, fugiamus & euitemus. Ad ſpecialia vt deſcendamus, neceſſe non eſt, cum nec inſtituti hoc permittat ratio, & quodammodo

modo hoc iam factum sit, in dissertatione, de *cultura ingenii*, *cap.* 1. §. 11. *seqq.* add. 10. CHRISTIANI LANGII, *protheoria eruditionis humanae vniuersae.* it. CHRISTIANI THOMASII *cautelae circa praecognita iuris.* In vtroque enim opere passim quaedam monentur, quae in artibus scientiisque, ad inutilium, ab vtilibus discretionem pertinent.

** Non ergo omnes artes & scientiae omnibus conueniunt. Dispiciendum quid cuiusque status, conditio, sexus, aetas, cumprimis ingenii vires permittant, aut exigant. Nec imprudenter tantum agit, qui vitae genus aut artem eligit, ad quam ineptus est; sed & contra officium. Hinc de ingeniorum delectu, & exploratione, multa passim moneri solent, qua de re itidem a me ex instituto dictum in citata dissertatione, de *cultura ingenii*, *cap.* 2. §. 8. *seqq.* add. 10. CHRISTIANVS LANGIVS, in *protheoria eruditionis humanae vniuersae*, *cap.* 9. *p.* 491. *seqq.* Quae vero de artibus & scientiis, quibus eruditionis circulus absoluitur, monentur, facili negotio ad artes quasuis, etiam illiberales, & quaeuis vitae genera, adplicari possunt.

*** Prolixius hac de re egi in *citata dissertatione*, *cap.* 3. §. 4. *seqq.*

* Quod varia iterum ratione, in artibus etiam per se bonis & vtilibus contingere potest, cumprimis si quis non rectum in iis addiscendis aut tractandis sibi constitutum habeat finem, sed cuncta eo referat, vt ambitioni suae, aut gloriae studio, aut lucri cupiditati satisfaciat, aut si nimio studio iis ita se addicat, vt immemor velut sit eorum, quae ad salutem aeternam consequendam, vitamque spiritualem animae conseruandam pertinent, vel denique si suauitate artium atque scientiarum humanarum ita capiatur, vt diuina prae illis contemnat, immo vt sacrae litterae illi veluti sordeant. Hunece artium scientiarumque humanarum abusum, per quem vitae spirituali maxima impedimenta adferuntur, iam suo tempore grauissime redarguit Paulus, passim ostendens, quam male sapientia huius seculi conueniat cum sapientia diuina, 1 *Corinth.* 1, 19. 20. III, 18. 19. 20. Hinc & diserte 1 *Corinth.* VIII, 1 pronuntiat: *scientia inflat, sed charitas aedificat*, hoc ipso docens, quam necessarium sit, vt artium atque scientiarum quarumuis, maxime humanarum, cognitio, per diuini spiritus gratiam sanctificetur, & dirigatur, ne plus noceat, quam prosit. Cum vero nonnulli patres, abusum hunece artium & eruditionis humanae perpenderent, parum abfuit, quin omne, quod in artes humanasque scientias impenditur, studium, condemnarent. Qua in re nonnullos ex recentioribus, eos imitatos nouimus. Sed media via & hic tutissima, nec cum abusu statim reiiciendus est vsus. Diiudicanda hinc, quae prolixe hac de re disserit HIERONYMVS HIRNHAIM, de *typho generis humani*, *siue scientiarum humanarum*, *inani ac ventoso tumore*, *difficultate*, *labilitate*, *falsitate*, *iactantia*, *praesumptione &c.* praesertim *cap.* 20. *seqq.*

§. VIII.

Quod iure diuino ad ista erga animam nostram officia obligati simus, probatur ex illo, quod antea posuimus principio, sanctitati, ad exemplum Dei, studendum esse. Quod rursus vnionem cum Deo supponit. In sanctitate autem is vel maxime proficit, qui renouationi mentis ad imaginem Dei incumbit. Per debitam ingenii culturam varia facile euitamus peccata, quae nos a Deo separare poterant. vid. 2 *Thessal. III, 11. 12.* Probatur idem ex eo, quod *Matth. XXII, 39.* dicitur; *ama proximum tuum, sicut teipsum.* Ergo seipsum quoque amare homo tenetur. Quod non rectius faciet, quam si ita, vt diximus, erga animum suum se gerat. Desumptum hoc ex *Leuit. XIX, 18.* repetitur *Gal. V, 14.* Denique ex cura animae idem patet, speciatim nobis iuncta & commendata, *Matth. XVI, 26. Marc. VIII, 36.* add. *Luc. XII, 4. 5.*

Matth.

Matth. X, 28. Huc & pertinet, quod ſtudium donorum ſpiritualium nobis tantopere commendetur, *1 Cor. XII, 31. XIV, 1.*

§. IX.

Oppoſita horum officiorum ad ſequentia reuocari capita poſſunt: ſi quis in diem viuat, animae nulla habita cura, vt illi, quorum Deus venter eſt, *Phil. III, 19.* vel vt ſtultus ille dives, *Luc. XII, 19.* item, ſi quis ſpiritualibus poſtpoſitis, iis ſaltem artibus animum ingeniumque excolat, quae ad huius vitae vſum ſpectant. Immo huc omnes illi pertinent, qui animae ſuae homicidium committunt, quod varia ratione contingere poteſt, e. g. ſi veritatem detineant in iniuſtitia, *Rom. I, 18.* ſi gratiae diuinae donis non recte vtantur, *Matth. XXV, 29.* ſi crucem ſubterfugiendo animam ſuam perdant, *Matth. XVI, 25. 26.* aliisque modis. Praeterea in cultura ingenii plurimi non recte verſantur, ratione finis, obiecti, modi, vnde eruditorum peccata quam plurima & fere innumera. Ne quid nunc de illis dicam, qui culturam ingenii plane negligunt, & hinc ſibi aliisque moleſti euadunt, ſiue per ignauiam hoc fiat, ſiue ex aliis cauſſis.

§. X.

Non tantum animae, ſed corporis quoque rationem habere debet homo. Non minus enim corpore, quam anima conſtat, * & ad totius vitae conſeruationem ** opus eſt conſeruatione corporis. Conſtat porro, in corpore facile excitari motus inordinatos, quibus anima ipſa ad varia peccata abripitur, idque ob adhaerens peccatum originale, ex quo fonte etiam reliquae corporis imbecillitates profluunt. Denique obſeruandum, eſſe in homine adpetitum acerrimum ſeſe per ſobolis procreationem multiplicandi, at ob peccatum originale & pravas conſuetudines, aliasque cauſſas, eum perquam eſſe inordinatum.

* Repetenda hic quae diximus, *part. I. cap. I. ſect. 7. ad §. 1.*

** Vita vero naturalis eſt *fundamentum omnium bonorum temporalium & aeternorum occaſio*, vt loquitur HVGO GROTIVS, de *iur. belli & pacis lib. 2. cap. 24. §. 6.*

§. XI.

Quae cum ita ſe habeant, ſequitur, conſeruationem corporis in eo conſiſtere, vt homo quaeuis pericula, per quae corpus deſtrui poteſt, * niſi grauior ratio ea ſubire iubeat, euitet; vt cibo ac potu corpus equidem reficiat, ſed ea ratione, ne inordinati iſti, quibus obnoxius eſt, motus excitentur, aut foueantur, ſed vt temperantiae potius accurate ſtudeat; ** *Rom. XIII, 14.* vt denique inſtinctu ad procreandam ſobolem iuxta ordinem diuinum vtatur, puritatis ac caſtimoniae ante omnia

Digitized by Google

omnia habens rationem, *1 Cor. VI, 13.* Et haec eſt illa ſanctitas, quae etiam corpori tribuitur, *1 Cor. VII, 34.* conf. & *1 Theſſal. V, 23.*

* Adeoque & morbos, & quidquid ſanitati nocet. Humanae enim felicitatis pars maxima eſt, vt mens ſana ſit in corpore ſano. Quae vero ad tuendam conſeruandamque ſanitatem, requiruntur, aliorum eſt, praecipere.

** Quo pacto quilibet, iuxta chriſtianorum diſciplinam, in cibi & potus vſu legitimo & ſobrio ſe gerere debeat, ſtudioſe & eleganter exequitur CLEMENS ALEXANDRINVS, *paedagog. lib. 2. cap. 1. 2. & 4.* quae legiſſe, & expendiſſe poenitebit neminem.

§. XII.

Huc etiam pertinet legitimus omnium membrorum vſus, *Rom. VI, 19.* ſpeciatim ſenſuum externorum,* quibus non tam ad delectationem, niſi in quantum haec per naturam cum illorum vſu coniuncta eſt, quam ad animi corporisque conſeruationem, quorſum & comparati ſunt, vtendum eſt.

* Qui enim iis rerum ſenſus externos afficientium vſu tantum delectationem quaerunt, hoc ipſo voluptati ſe deditos demonſtrant. Multa paſſim hac de re monet, quem laudaui, CLEMENS ALEXANDRINVS, praeſertim *lib. 2. paedagogii cap. 8.* vbi diſputat, an vnguentis & coronis vtendum ſit? Quae enim iuxta morem veterum ibi dicuntur, facile ad noſtri ſeculi, noſtraeque gentis inſtituta, accommodari poſſunt.

§. XIII.

Quod ad iſta quoad corpus officia diuino iure obſtricti ſimus,* vel inde patet, quod ſanctitatis, cui ſtudendum, haud minimam partem conſtituunt. Sed vnionis quoque cum Deo ratio hoc exigit. Qui enim voluptatibus, quibus etiam plerumque non tam conſeruatur, quam deſtruitur corpus, dediti ſunt, nec iis ea, qua decet, ratione reſiſtunt, oſtendunt, ſe cum rebus ſenſus delectantibus, non cum Deo vnionem quaerere. vid. *1 Cor. VI, 16. 17.* Illi, quorum Deus venter eſt, vero Deo adhaerere nequeunt, *Phil. III, 19. 20.*

* Poterat ſuperuacaneum videri, probare velle, quod ad corporis conſeruationem homines ſint iure diuino obligati: cum vt generatim ad ſui ipſius, ita ſpeciatim ad corporis conſeruationem omnes a natura proniſſimi videantur. Sed quantumuis magnus ſit naturae inſtinctus ad ſui ipſius, ſpeciatim quoque corporis conſeruationem homines impellens, vel exempla tamen eorum, qui violentas ſibi intulerunt manus, docent, non obſtante iſto inſtinctu, ad corporis deſtructionem abripi homines poſſe. Praeterea, inſtinctus ille ad ſui conſeruationem homines impellens apud plerosque inordinatus eſt: adeo vt dum ſibi videntur, ſe ea agere, quae ad ſui conſeruationem faciunt, haud raro ea eligant, quibus ſui deſtructionem accelerent. Obligatio autem iuris diuini ad conſeruationem ſui ordinatam pertinet, vt homo eo quo debet modo ſe ipſum conſeruet. Hinc cum Stoici docerent, per prima naturae, omne animal, adeoque & hominem ad ſui conſeruationem impelli, recte addiderunt, per rectam rationem hunc inſtinctum dirigi debere.

§. XIV.

Patet idem ex praecepto de diligendo ſeipſo, *Matth. XXII, 39.* Qui enim

enim eo, quo dictum, modo, corpus suum non conseruat, non amare, sed odio seipsum prosequi censendus est. Idemque ex praecepto sexto, *Exod. XX, 14.* eiusque interpretatione authentica, quam Christus seruator dedit, constat, *Matth. V, 22. seqq.* itemque, ex aliis scripturae dictis, quibus ea ratione corporis gerere curam iubemur, vt *Rom. XIII, 14.* & *1 Cor. VI, 19.* vbi notanda ratio particularis, quod corpora regenitorum sint templa spiritus sancti. conf. & *1 Corinth. IX, 27. 1 Thessal. V, 23.*

§. XV.

Peccant contra haecce officia, primo, qui curam corporis plane abiiciunt, & auaritia, aut ambitione, adfectibusque immoderatis abrepti, sibi ipsis aut mortem, aut mortis periculum, saltem morborum varia genera attrahunt, *Ecclesiast. XXX, 22. sqq. & XXXI. (XXXII,) 30.* Deinde & illi peccant, qui temeritate quadam, sine necessitate & mandato, in pericula se coniiciunt, * ex quibus aut corporis mutilatio, aut mors ipsa sequi poterat. *Ecclesiast. III, 27.* Multo autem magis αὐτόχειρες peccant, qui directe sibi ipsis manus violentas inferunt.

* Qui autem ea agunt, quae demandati muneris ratio postulat, etsi sciunt, vitae finem magnis laboribus accelerari, αὐτοχειρίας rei agendi non sunt: vti nec illi, qui pro aliorum salute, accedente cumprimis magistratus auctoritate, eiusmodi periculis, quae vitae finem adferre possunt, se exponunt. Luculenter hoc iam demonstrauit SAM. PVFENDORFIVS, *de iur. nat. & gent. lib. 2. cap. 4. §. 17. & 18.* add. IOAN. BARBEYRACIVS, *adh. l.*

§. XVI.

Enimuero, quod αὐτοχειρία crimen sit longe maximum, ex dictis facile intelligitur. * Si enim homo se ipsum conseruare debet, vt luculenter demonstrauimus, peccat citra controuersiam contra hancce legem, qui seipsum vita, quae fundamentum omnis felicitatis temporalis, & occasio futurae, recte dicitur, priuat. Praeterea cum homo sibi ipsi vitam non dederit, in eius quoque positum potestate non est, eam pro lubitu dimittere. Nec casus vllus fingi potest, quo hoc liceat: cum aduersa quaeuis, etsi sint grauissima, patienti ferre animo, non autem morte sibi ipsi accelerata, iis se subtrahere, sit viri fortis, aut potius hominis christiani officium. Rationes, quas alii contra αὐτοχειρίαν adferunt; suum cuique esse tribuendum, depositum esse reddendum, & quae reliquae sunt eiusdem generis, rem illustrant magis, quam probant.

* Inter Stoicorum errores & hic refertur, quod αὐτοχειρίαν licitam esse asseruerint. conf. DIOGENES LAERTIVS, in *vita Zenonis*, & SENECA, *epist. LXX.* Nonnulli tamen hanc ita temperant sententiam, vt non semper quidem, sed tum demum viro sapienti ex vita excedere fas esse contendant, si iam ita sibi viuendum videat, vt nulla ad humanam felicitatem, cui vnice homines natos esse dicebant, redundaret vtilitas. Pluribus hoc explicaui

in *dissert. 4. de erroribus Stoicorum in philos. mor. §. 5. in analect. hist. philos. p. 192.* Verum recte IVSTVS LIPSIVS, hanc Stoicorum sententiam impietatis, stultitiae & imprudentiae arguit, *manuduct. ad philos. Stoic. dissert. 22. pag. 155. seqq.* Et sane cum iactitata tantopere viri sapientis a Stoicis constantia, & quod inter tormenta etiam beatus sit, non satis conuenire videbatur, quod nonnulli dicebant, eum morte voluntaria miseriae & calamitatis suae finem facere posse. Recte igitur a Stoicis, tum reliqui, tum maxime Platonici dissentiebant, contendentes, Deum in hacce vita velut in statione quadam hominem collocasse, quam sine ipsius permissione deserere non liceat. vid. LACTANTIVS, *diuin. institut. lib. 3. cap. 18.* Immo tam communi consensu apud veteres *αὐτοχειρία* damnabatur, vt tum apud Graecos, tum apud Ebraeos, honesta illis denegaretur sepultura, qui violentas sibi ipsis intulissent manus. De Ebraeis tamen obseruat HVGO GROTIVS, nonnullos eorum de lege, se non interficiendi, vnam excepisse tantsam, tanquam laudabilem excessum, si quis videat, se deinceps victurum in probrum ipsius Dei, de *iur. belli & pacis lib. 2. cap. 9. §. 5.* Atque ex hocce capite excusare annituntur *αὐτοχειρίαν* Samsonis, atque Saulis: quibus nonnulli addunt exemplum Razis, Hierosolymitani senatoris, in historia Maccabaica. Sed vt in probrum Dei viuere censendus non est, qui in quibusuis calamitatibus prompte subeundis, & patienter ferendis suum erga Deum probat obsequium: ita exempla ista nos parum mouent. De Saule atque Razi quod peccauerint, nullum est dubium. Simsonis facinus tam singulare est, vt argumentum aut regulam, ad quam talia exigantur, inde capere non liceat. Recentiore aetate Anglum quendam, in libro cui titulum fecerit, *Biothanatos αὐτοχειρίαν* defendere ausum, eumque a IO. ADAMI, in *tract. de autocheiria*, refutatum, condocet nos ANDREAS ADAMVS HOCHSTETTERVS, in *coll. g. Pufendorf. exercit. 5. §. 3.* Quod vero *αὐτόχειρες* maximo gratissimoque se inuolvant crimine, tam manifestum, vt fere probatione non indigeat. Ex amore enim nostri ordinato, & obligatione seipsum conseruandi, quae per causas, quae aliquem ad *αὐτοχειρίαν* inducunt, neutiquam tollitur, hoc clarissime elucescit. Solent nonnulli idem ex quinto decalogi praecepto derivare. Et sane licet praecipua Mosis intentio sit in hocce praecepto, quae erga alios obseruare, debeamus, nobis ostendere, per legitimam tamen consequentiam colligere licet, si alios occidere non licet, ergo nec nos ipsos, cum quilibet proximum suum diligere debeat, sicut seipsum. Quod vero diximus, rationibus, quae vulgo adferri solent: *suum cuique esse tribuendum, &c.* nihil solidi hic euincere, ostensum pluribus, *cit. dissert. 4. de error. Stoic. §. 6.* Praeterquas rationes contra *αὐτοχειρίαν*, quas philosophia suppeditat, elegantter complectitur MICHAEL MONTANVS, in *tentaminibus lib. 2. cap. 3.* quem locum adfert BARBEYRACIVS, *ad Pufendorf. de iur. nat. & gent. lib. 2. cap. 4. §. 17.* add SAMVEL RACHELIVS, peculiari dissertatione de *morte voluntaria*. Varias quaestiones huc spectantes, non sine multae lectionis adparatu expedit MATTHIAS ZIMMERMANNVS, in *analectis miscellis menstruis, p. 196. seqq.*

§. XVII.

Peccant praeterea hic grauissime, qui corpus ita curant, vt illud pariter ac animam perdant. Quod fit per omne genus intemperantiae, speciatim per ebrietatem. Hanc, equidem non desunt, qui adeo magnum peccatum non esse existimant, saltem non eiusmodi, quod cum fide consistere nequeat, * adeoque in hominem regenitum, ceu infirmitatem quandam cadere posse. At errant grauissime. Ebrietas enim non minus inter opera carnis refertur, quam idololatria ac adulterium, quae a regno diuino nos excludunt. *Gal. V, 19. 20. 21. 1 Corinth. VI, 9. 10.* Inter ea quoque referuntur peccata, quae efficiunt, vt homo coram iudicio diuino non possit consistere,

Luc.

Luc. XXI, 34. 35. 36. 1 Petr. IV, 3. 4. 5. immo inter opera tenebrarum, quae a filiis lucis procul abeſſe debent, *Rom. XIII, 12. 13.* Hominem denique ad ſpiritualia, & functionem ſacerdotii ſpiritualis plane ineptum reddit ebrietas, & in alia peccata grauiora praecipitat. *Epheſ. V, 18. Prouerb. XX, 1. XXIII, 29.*

* Vix ae ne vix quidem hoc ſibi hodie perſuadere poſſunt plurimi mortalium, ebrietatem eiusmodi peccatum eſſe, quocum fides conſiſtere nequeat. Hinc vt dictorum ſcripturae ſibi obſtantium vim eludant, omnem impendunt operam. Sermonem, inquiunt, ibi eſſe de *ebrieſitate*, ſeu *ebrietate habituali*, non autem de vno alteroue actu ebrietatis. Sed quam parum iſta exceptiuncula cauſſae aut conſcientiae ſuae conſulant, patebit, ſi expendamus, ebrios, 1 *Cor.* VI, 9. 10. *ſeqq.* coniungi cum furibus & adulteris. Quemadmodum ergo vt quis fur & adulter audiat, vnicus actus ſufficit, fur quoque & adulter, qui vnicum actum commiſit, intrare in regnum Dei nequit, niſi ſerio reſipiſcat, ita etiam ſe res habet cum ebrietate. Sic & *Gal.* VI, 19. *ſeqq.* cum eiusmodi peccatis coniungitur ebrietas, quae extra omnem controuerſiam mortalia ſunt, fideque excidiſſe, qui talia committit, demonſtrant, vt adulterium, ſcortatio, idololatria, & reliqua. Nec iuuat gradus ebrietatis diſtinxiſſe, ac ſi ſcripturae oracula de ebrietate, in maiori gradu ſpectata, loquantur, cum quae in minori gradu contrahitur, non ſit damnabilis. Iam enim diſtinctionem ſcriptura ignorat, quae omnem potius intemperantiam, qua animus ad ſpirituales functiones ineptus redditur, damnat, *Luc.* XXI, 34. 35. 36. Legenda quae hac de re diſſerit S. SPENERVS, in *reſponſis theologicis Germanicis, part.* I. *p.* 780. *ſeqq.* alibique.

§. XXVIII.

Peccant denique contra haecce officia, qui impuritati, quocunque tandem haec nomine veniat, dediti ſunt. * In ſexto quidem praecepto nomine *adulterii*, omnes impuritates damnantur. Committitur namque adulterium, non tantum opere, per ſcortationem, inceſtum, adulterium proprie ſic dictum, peccata ſodomitica, aliaque deteſtanda opera, 1 *Cor. VI, 9. 10. Gal. V, 19. ſeqq.* ſed & corde, ſeu cogitationibus & cupiditatibus impuritatis, *Matth. V, 28.* geſtibus, quorſum impudicae ſaltationes, & reliqua, quibus prauae cupiditates excitari poſſunt, pertinent, *Eccleſiaſt. IX, 7. ſeqq. XXVI, 12. 13. 14.* atque verbis, *Eph. IV, 29. 30. V, 3. 4. 5.*

* Omnia atque ſingula impuritatum genera curioſius enarrare, perinde ſere eſſet, ac ea docere velle. Etiam dum ea deteſtamur, opera danda, ne ea id faciamus ratione, vt pravas aliorum cupiditates irritemus. Sufficit generatim notaſſe, quicunque motus, cogitationes, actus, fini, ad quem Deus hunc inſtinctum hominibus implantauit, repugnant, nec cum ordine, quo Deus eundem inſtinctum circumſcripſit, conſentiunt, illiciti ſunt. Idque cum ratio omnes condoceat, ſimplicem ſcortationem quoque, multo magis reliqua crimina iuri naturali, etiam quatenus ex ratione innoteſcit, repugnare, manifeſtum eſt, conf. *Rom. I, 26. 27.* Quod enim eidem pro-it ex renelatione innoteſcit, aduerſentur, allata ſcripturae dicta reſtantur abunde. Quam ſancti veterum chriſtianorum hac in re fuerint mores, intelligere licet ex CLEMENTIS ALEXANDRINI, *paedagog. lib.* 2. *c.* 10. vbi prolixe contra omne impuritatis genus diſputat. Ex recentioribus autem I. F. OSTERWALD, vir clariſſimus, libro Gallicano idiomate *contra impuritatem* ſcripto *ſect.* I. *cap* 1. 2. *& ſeqq.* grauiſſimis argumentis, tum ex ratione, tum ex ſcriptura ſacra petitis, demonſtrat, omne impuritatis genus diuinis repugnare legibus. Vt tamen in aliis peccatis, ita in hiſce etiam criminibus vnum grauius eſt altero. In quibusdam ordo tantum, quo naturalem

inſtinctum Deus circumſcripſit, turbatur, in aliis omnino ipſe finis interuertitur, in nonnullis vterque & ordo & finis inſuper habetur. In quibusdam rurſus homo tantum peccat contra officia erga ſeipſum, in aliis alios ſimul laedit, & officia matrimonialia violat, vt in adulterio.

§. XIX.

Et verba quidem obſcoena pariter, ac geſtus laſciui; vel hoc nomine inter peccata grauiſſima, referendi ſunt, quod non tantum pravae cupiditatis, in corde dominantis, ſint indicia, ſed & incitamenta, quibus ipſe homo talia perpetrans magis magisque incenditur, * & ſcandala, quibus & alii ad ſimilia peccata alliciuntur, *Matth. XII, 34. 35. Iacob. I, 14. 15.*

* Per verba itaque obſcoena non tantum contra officia ſermocinantium, de quibus deinceps, ſed & contra legem, quae caſtitatem puritatemque ab omnibus exigit, peccamus. conf. CLEMENS ALEXANDRINVS, *paedagog. lib. 2. cap. 6.* vbi ex inſtituto περὶ αἰσχρολογίας, *de turpiloquio.*

§. XX.

Ceterum, cum lex diuina vitae corporisque noſtri conſeruationem iubens, interdum cum lege, quae alterum laedendum vetat, concurrat, quid tum ius fasque ſit, diſputari multum ſolet. Quod ſi ſecundum rationem rem conſideremus, nulla adparet cauſſa, cur inuadentis potius, quam ſuam, qui inuaditur, vitam conſeruare debeat: adeoque obligatio legis alterum laedere vetantis ceſſat, idque non ob delictum inuadentis, ** ſed quod Deus neutiquam praeſumatur, hominem obligare voluiſſe ad ea, quae communi omnium animantium inſtinctui repugnant. Nec contrarium ex ſcriptura demonſtrari poteſt, omnem ſcilicet defenſionem violentam, quae pro vitae conſeruatione ſuſcipitur, eſſe illicitam, *** etſi vix vlla ſine inordinatis motibus ſuſcipiatur. Quid vero requiratur, vt moderamen inculpatae tutelae legitime inſtituatur, * alibi exponitur.

* Etſi enim ceteroquin homines naturaliter ſint aequales, haec tamen non eousque extendenda eſt aequalitas, vt perinde eſſe debeat in hoc caſu, num ego interficiar, an ad mei conſeruationem interficiam inuaſorem. Vt enim inuaſor deteriori loco merito habeatur, ſuamet ipſe culpa effecit. Nec ſocialitatis ratio defenſioni violentae obſtat, cum potius hac ratione communi humani generis ſecuritati proſpiciatur. Ad rationes, quae in contrarium adferri ſolent, ſuccincte reſpondet ANDREAS ADAMVS HOCHSTETTERVS, in *colleg. Pufendorf. exercit. 5. §. 4.* Loquimur autem de defenſione violenta, quae cum caede inuaſoris eſt coniuncta, etſi eam, qui ſe defendit, non intendat. Quod enim defenſio non violenta, quae fit per viam iuris, licita ſit, dubio caret, etſi & hic prudentiae pariter ac pietatis ſit, iniurias potius tolerare, quam ad lites deſcendere, monente ipſo ſeruatore, *Matth. V, 40.* add HVGO GROTIVS, *lib. 2. de iur. bell. & pac. cap. 24.* & PVFENDORFIVS, *de iur. nat. & gent. lib. 2. cap. 5. §. 3.* Ita vero violentam defenſionem concedimus, vt tamen aliquando eam illicitam eſſe poſſe contendamus, ſi ab iis ſcilicet eiusmodi periculum nobis immineat, quos ſaluos eſſe reipublicae maximopere intereſſe certo nouimus.

Vnde

Vnde contra summum imperantem, si nos inuadat, violenta vi defensione nefas est, quod contra FERDINANDVM VASQVIVM, *lib. 1. controuers. illustr.* 18. probat HVGO GROTIVS, *lib. 2. c. 1. §. 9.* Sacra praeterea & inuiolabilis est summi imperantis persona, qui & licet perperam agat inuadendo innocentem, hoc ipso tamen summum imperium non amittit. IO. CHRISTOPHORVS BECMANNVS non repugnat huic sententiae, interim *exuperantiam obsequii*, dicere mauult, si quis in tali casu se interfici patiatur, *lin. doctr. moral. cap. 9. §. 11.* Ceterum & id quaeri solet, num licita tantum sit violenta defensio, an vero praecepta? Sunt qui prius, sunt qui posterius adfirmant. CASPAR ZIEGLERVS, aliquando licitam saltem, aliquando praeceptam, aliquando prohibitam contendit, ad *Hug. Grot. lib. 2. cap. 1. §. 2. p. 197.* Sed cum in defensione violenta legitime inflicta se exerat vis legis nostram conseruationem praecipientis, iniungentisque, eam tum quidem non tam licitam, quam praeceptam existimauerim. Accedit, quod, qui licitam eam non praeceptam contendunt, actiones medias, inter praeceptas & prohibitas supponunt, qua de re tamen quid sentiendum sit, ex supra dictis constat.

** Tum enim poena esset, non defensio. Facultas autem puniendi tantum magistratui competit, & accuratam causae cognitionem supponit. Hinc vero sequitur, quod etiam is, qui peccato caret, vt si quis insania atque furore agitatus, aut errore ductus, alterum inuadat, per modum defensionis interfici queat: item si quis fugam, qua nostrae saluti consulimus, moretur, ea quidem ratione, vt aut nobis aut illi pereundum esset. conf. HVGO GROTIVS, de *iur. belli & pacis lib. 2. cap. 1. §. 3.* & commentatores ad *h. l.* Contra IO. GEORGIVM KVLPISIVM, in *colleg. Grot. exercit. 2. §. 3.* sectis sentientem, recte hic disputat ANDREAS ADAMVS HOCHSTETTERVS, in *colleg. Pufendorf. exercit. 5. §. 4. pag. 224.*

*** Quae enim Seruator *Matth. v, 39.* de iniuriis patienter ferendis docet, ad vitam extendi nequeunt. Nec obstat locus 1 *Ioan. III, 16.* quo vitam ponere pro fratribus iubemur. Id enim tum demum requiritur, si morte nostra salutem aeternam fratrum promouere queamus. Quod cum admodum incertum dubiumque sit, num fieri queat, si inuasori parcendo, nos interfici patiamur, hoc quoque a nobis requiritur. Praesertim si incertum etiam sit, an non nostrae quoque animae salutem aeternam periculo exponamus, si tum nos interfici patiamur, conf. ABRAHAMVS CALOVIVS, ad *h. l.* Fuerunt equidem nonnulli ex theologis, qui asseruerunt, si inuasus certus sit, si interficiatur, aeternae se compotem fore salutis, inuasorem contra, si pereat, aeternum damnatum iri, tum charitatis esse, vt quis interfici se potius patiatur, quam interficiat alterum. Rationem huius sententiae adferunt, quod inter vitam temporalem inuasi, & salutem aeternam inuasoris, nulla sit proportio. Verum cum incertum admodum sit, an aeternam salutem inuasor consecuturus sit, etiamsi inuasus ei parcat, & se interfici patiatur, non potest hic ipsa salus aeterna in censum venire, sed ad proportionem inuestigandam, vita temporalis inuasi cum mora ad poenitentiam admodum incertam, comparanda erit. Quod si fiat, dubium fere non est, quin praeponderet vita temporalis inuasi. Et in hanc etiam concedit tententiam B. PHILIPPVS IACOBVS SPENERVS, in *responsis theolog. Germanicis part. 4. sect. 17. art. 3. pag. 392. seqq.* Si tamen dicendum quod res est, tota quaestio videtur supervacanea, cum is raro eueniat casus, & fieri vix queat, vt inuasus deliberare secum diu atque consultare possit, quid pro sua vita conseruanda, aut anima inuadentis aeternae damnationi eripienda, facere debeat.

* Paucis dici potest, violentam defensionem locum habere, cum cessant iudicia & summum periculum vitae imminet. Quotuplici autem ratione iudicia cessent, exponit HVGO GROTIVS, *lib. 1. de iure belli & pacis cap. 3. §. 2.* Distinguendus autem hic a statu naturali, status ciuilis. In statu naturali semper cessant, cum qui in eo constituti sunt, communem iudicem non habeant. In statu ciuili cessant momentanee, quando ob vim

aggreſſoris, fugere, magiſtratusque auxilium implorare non licet. Praeſentiſſimum autem ſit periculum neceſſe & quidem eiusmodi, vt nulla alia adſit ratio vitam conſervandi, quam per caedem adgreſſoris. Vnde & ſequitur quamprimum praeſentiſſimum iſtud vitae periculum ceſſat, ceſſare etiam ius defenſionis. De termino defenſionis a quo, & ad quem, obſeruato diſcrimine ſtatus naturalis atque ciuilis, accurate diſſerit PVFENDORFIVS, *lib. 2. de iur. nat. & gent. cap. 5. §. 6. & ſeqq.* Eſt vero & hoc addendum, ad legitimam defenſionem etiam requiri, ne quia ipſe ſe in hocce periculum coniecerit. Quare qui alios prouocarunt, aut in certaminibus ſingularibus, quae duella vocant, cum aliis congrediuntur, neutiquam moderamen inculpatae tutelae obtendere poſſunt. Duella praeterea & magiſtratus, ſeu iudiciorum, & legum diuinarum vindictam priuatam prohibentium, proteruum petulantiſſimumque contemptum indicant, ideoque inter crimina grauiſſima merito referuntur. Peculiaribus commentationibus hocce argumentum pertractarunt SAMVEL RACHELIVS, HENRICVS BOCERVS, PAVLVS VOETIVS, aliique laudati IO. GEORGIO KVLPISIO, in *colleg. Grot. exercit. 3. §. 6.* add. ANDREAS ADAMVS HOCHSTETTERVS, in *colleg. Pufendorf. exercit. 5. §. 8.* Ceterum variae hic adhuc moueri quaeſtiones ſolent, quid pro membrorum incolumitate, pro rerum conſeruatione, pro pudicitia liceat. Et ad membrorum quidem incolumitatem quod attinet, IO. A FELDEN, cum iactura membri cuiusdam ſit irreparabilis, violentam quoque pro cuiusque conſeruatione defenſionem licitam eſſe contendit, ad *Grot. lib. 2. de iur. belli & pacis cap. 1. §. 6.* HVGO vero GROTIVS ipſe *l. c.* & IO. HENRICVS BOECLERVS, ad *h. l.* tum demum violentam pro membri conſeruatione defenſionem licitam eſſe, docent, ſi eius iactura mortis periculum poſt ſe trahere poſſet. Ego fruſtra haec diſputari exiſtimo. Vix enim vnquam continget, vt inuaſus certus eſſe queat, inuaſorem membrorum ſaltem mutilationem, non vitae ereptionem intendere, multo minus ſcire poterit, qualis mutilatio futura ſit, num mortis periculum poſt ſe tractura ſit, annon? Pro rerum conſeruatione violenta defenſio licita non eſt, cum inter iacturam rerum, & vitae, quae furi eripitur, nulla ſit proportio. Quod ſi autem praeſumptio adſit, furem ſimul eſſe adgreſſorem, tum cum per modum defenſionis interfici poſſe, nonnulli exiſtimant. vid. IO. CONRADVS DANHAVERVS, *colleg. decalog. diſp. 12. §. 16. pag. 698.* Et ita quoque capienda lex Moſaica Ebraeis data, *Exod. XXII, 2.* qua permittitur furem nocturnum interficere, quia ſcilicet incertum, annon idem ſimul vitam nobis ereptorus ſit. Conſentiuntque & aliarum gentium, idem permittentium, leges, de quibus BOECLERVS *ad Hug. Grot. l. 2. cap. 1. n. 12.* add. & IO. SELDENVS, *lib. 4. de iur. nat. & gent. iuxta diſciplinam Ebr. cap. 2.* Pro pudicitia defenſionem eiusmodi aliquando licitam, ſi corporis violenta proſtratio acceſſerit, praeter alios exiſtimat FRIDERICVS BALDVINVS, in *caſibus conſcient. lib. 4. cap. 1. caſ 15.* At cum pudicitia qua animum ſpectata eripi nobis nequeat, qua corpus conſiderata, cum vita aeternaque hominum ſalute in comparationem adduci nequeat, rectius forte alii negant, violentam pro ea defenſionem ſuſcipi poſſe. Ita iam AVGVSTINVS ſenſit, de *libero arbitrio, lib. 1. cap. 5.* add. CHRISTIANVS THOMASIVS, *iurisprud. diuin. lib. 2. cap. 2. §. 114. ſeqq.* Pro honore & exiſtimatione violentam defenſionem licitam eſſe, nonnulli equidem moraliſtarum, quos vocant, aſſeruerunt, ſed hoc ipſo ne primis quidem doctrinae chriſtianae elementis ſe imbutos eſſe, demonſtrarunt. Indigni itaque ſunt, qui tefutentur.

§. XXI.

Generatim quoque de iure & fauore neceſſitatis * ita cenſendum, ſi per legis diuinae violationem directe Numinis ſanctitas laedatur, tum mortem potius eligendam, quam vt quis agat, quod lege diuina eſt prohibitum. Hoc enim totius rei fundamentum eſt, cum doceri ſolet, leges negatiuas, quae immediate cultum Dei reſpiciunt, item

item quae alios homines reſpiciunt, ſi neceſſitas ab aliis hominibus originem habeat, & illi nos adigere velint, vt peccando diuinam laedamus maieſtatem, neutiquam cedere neceſſitati. **

* Per neceſſitatem intelligimus hic eam, quam vocant, incolumitatis; ita vt nobis aut pereundum, aut lex aliqua migranda ſit. Cum vero leges vel diuinae, vel humanae ſint, primo de humanis quaeritur, an eiusmodi adferre neceſſitatem queant? Quod quidem affirmandum, ſi ſummus imperans expreſſe hoc iubeat, idemque requirat ſalus reipublicae. Conſeruatio enim reipublicae, in quam omnes ciues conſenſerunt, hoc requirit, vt ſi res poſtulet, pro ea mortis ſubire periculum non detrectent, conf. HVGO GROTIVS, *lib.* 1. *de iur. bell & pac. cap* 4. §. 7. Extra hunc caſum leges humanae neceſſitati cedunt. Humanae enim leges vim obligandi tum demum habent, ſi latae ſint ad humanum modum, non ſi onus iniungant, quod a ratione & natura plane abhorreat, vt recte pronuntiat HVGO GROTIVS, *lib.* 3. *de iur. bell. & pac. cap.* 23. §. 5. *& lib.* 2. *cap.* 14. §. 12.

** In legibus enim diuinis ita procedere ſolent, vt primo eas, quae de officiis erga Deum praecipiunt, diſtinguant ab illis, quae agunt de officiis erga alios homines. Priores iterum vel affirmatiuae ſunt, vel negatiuae. De illis, quod neceſſitati cedant, nullum eſt dubium. Vt enim ſeruari poſſint leges affirmatiuae, requirunt occaſionem. Sic lex de ſanctificando ſabbatho tempore neceſſitatis non obligat, vt recte Haſmonaeorum temporibus a ſapientibus definitum fuit, conf HVGO GROTIVS, *de iur. bell. & pac. lib.* 1. *cap.* 4. §. 7. Negatiuas leges circa officia erga Deum immediate verſantes nunquam migrare licet. Nonnulli hic inter leges naturales & poſitiuas diſtinguunt. Eoque referunt exemplum de panibus propoſitionis non edendis, quam tamen migrauit Dauid, 1 *Sam.* XXI, 6. Et fuit ſane lex iſta ceremonialis, per cuius violationem, in caſu neceſſitatis factam, immediate ſanctitas Dei non laedebatur. Leges diuinae, quae circa officia erga alios verſantur, itidem vel affirmatiuae ſunt, vel negatiuae. De illis, quod neceſſitati cedant, iuxta ea, quae diximus, non eſt dubitandum. In his iterum conſiderandum, an neceſſitas a Deo originem habeat, an a malitia aliorum hominum, & ſi hoc ſit, quem iſti habeant ſcopum. Si hoc intendant, vt nos fame interficere velint, vtutpare licet media nos conſeruandi, quae inſtinctus naturalis ſuppeditat, cum probabile non ſit, Deum velle, vt homines leges ſuas in nequitiae inſtrumentum conuertant. Licebit ergo Iudaeo, quem tyrannus ex cauſſa iniuſta fame necare conſtituit, viram ſeruare eſu carnis ſuillae. Quod ſi vero a malitia hominum medium ſuppediteretur, quodcunque demum ſit, illud acceptare nefas, cum directe id eo tendat, vt legem diuinam migremus. Multo ergo minus, ſi vnicus adfectionis, quae ab hominibus proficiſcitur, hicce ſcopus ſit, vt ad peccandum nos inducat, cedere vlla ratione neceſſitati licet. Quodcunque enim tum euadendi exhibeatur medium, ſemper tamen ſubeſt intentio directe migrandi legem diuinam. Quod ſi neceſſitas originem a Deo habeat, mediis vti licet, quae natura ſuppeditat. Non tum nefas erit Iudaeo veſci carne ſuilla. Sin medium a malitia hominum ſuppeditetur, id acceptare nefas. Nefas ergo conſentire in ſtuprum aut homicidium, vt tempore famis conſequamur, quibus vitam ſuſtentare queamus. Haec omnia, quae in compendio diximus, pluribus ediſſerit, & accurate demonſtrat CHRISTIANVS THOMASIVS, *iurisprud. diuin. lib.* 2. *cap.* 2. §. 123. *ſeqq.* Plurimae ceteroquin circa ius & fauorem neceſſitatis moueri quaeſtiones ſolent, quas inter eminet, an neceſſitas concedat ius in res alienas. Sed tum de hac, tum de reliquis, conferri poſſunt HVGO GROTIVS, *lib.* 2. *de iur bell. & pac. caſ.* 1 §. 6 KVLPISIVS, *in colleg. Grot. exerc.* 3. §. 5. 10. SELDENVS, *de iur. nat. & gent. ſec. diſcipl. Ebr. lib.* 6. *cap.* 7. SAM. PVFENDORFIVS, *de iur. nat. & gent. lib.* 2. *c.* 6. CHRISTIANVS THOMASIVS, *iurisprud. diuin. lib.* 2. *cap.* 2. aliique.

§. XXII.

Digitized by Google

§. XXII.

Supereſt, vt de *bonis* quoque, quae vocant *fortunae*, dicamus, quae ad hominis conſeruationem, pro huius vitae ſtatu neceſſaria eſſe, conſtat. Vt enim ſine imperio ciuili hominum generi ſaluo eſſe non licet, ita huius ratio, varios hominum ſtatus requirit, vnde *honores & dignitates*. Cum etiam non minus humani generis interſit, diſtincta eſſe rerum dominia, pretiaque definita, nec adeo ſine pretio aequiualente quisquam obtinere queat, quae vitae ſuſtinendae ſunt neceſſaria, aut eius commoditati inſeruiunt, opum quoque inde neceſſitas intelligitur. Quia vero ratio, qua nonnulli prae aliis ad honores aut opes perueniunt, occulta ſaepius eſt, nosque latet, *bona fortunae*, * inde appellitari ſolent.

* Quam de *fortuna* ſibi formauerint ideam gentiles, conſtat ex PLINIO *lib. 2. hiſt. nat. cap. 7.* Sed nos in ſenſu ethnico fortunam procul-faceſſere iubemus, non alio ſenſu fortunam quandam admittentes, quam cum hac voce ipſa prouidentia Dei deſignatur. Cumque haec mirifice res mortalium ita diſpenſet, vt quibusdam occaſio commoda, opes aut honores acquirendi ſuppeditetur, qua aliis carendum eſt, patet, quo ſenſu diuitiae & honores, *bona fortunae* vocari poſſint. De variis ceteroquin ſignificationibus vocis *fortuna*, vid. FRIDERICVS RAPPOLTVS, *in obſeruat. ad Horatium, ad lib. 1. carm. od. 36. obſ. 24. p. 1226. ſeqq.*

§. XXIII.

Haecce bona etſi pro huius vitae conditione neceſſaria, valde tamen ſimul ſunt periculoſa, quia variae per ea irritantur hominum cupiditates, quibus ſi indulgeant, manere in vnione cum Deo nequeunt, maximamque animabus ſuis attrahunt perniciem. Accedit, quod ea bona illis obtingunt, non, vt iis ſui tantum cauſſa vtantur, ſed potius vt aliis iis inſeruiant, cum non ſibi ipſis, ſed aliis quoque nati ſint, & quilibet regenitus, ceu membrum corporis Chriſti, non minus aliorum, quam ſua commoda curare debeat, *1 Cor. X, 24.* Quod qui negligunt, in bonis iſtis fortunae certiſſimam inueniunt perniciem.

§. XXIV.

Officia itaque hominis circa bona fortunae, ſpeciatim circa opes, in eo conſiſtunt, ne quis eas vltra neceſſitatem appetat, legitimo contra modo acquirat, & acquiſitas rite conſeruet, tum vt habeat, quo vitam ſuam ſuſtentet, tum vt aliis quoque iis inſeruire queat; porro, ne animus iis adhaereſcat, aut per eas ad prauas ſe abripi patiatur cupiditates. Praeterea, cum labore ſolo ad acquirenda etiam neceſſaria parum proficiamus, niſi diuina accedat benedictio, *Pſ. CXXVIII, v. 2.* ne iſta indignos nos reddamus, elaborandum, ſimulque in voluntate diuina acquieſcen-

quieſcendum, cum eos, qui illum timent, illique confidunt, & mediis legitimis vtuntur, deſerere non ſoleat. *Ebr. XIII, 5.* De dignitatibus, honoribusque, qui cum certis officiis ſeu muneribus coniuncti ſunt, pariter cenſendum, non aliter quam partem ordinis ad res humanas rite diſpenſandas neceſſarii, adeoque diuinitus adprobati, eos ſpectandos, adeoque non alium in finem eos adpetendos, quam vt ordini huic nos ſubmittamus, nec alia ratione, quam reipublicae aut eccleſiae ſalus, aut finis, in quem introducti ſunt, poſtulat, iis vtamur.

§. XXV.

Ad haec quod iure diuino obligati ſimus officia, patet iterum ex principio, quod ſupra poſuimus. Sanctitati enim is certiſſime ſtudet, qui omnia ea ſedulo euitat, quae animum a Deo auertere poſſunt, inter quae haud vltimum locum tenet abuſus bonorum, honorumque huius ſeculi. Hoc ipſe diſerte docet ſeruator, *Matth XVI, 24. ſeqq.* Furtum faciunt, qui res ſibi concreditas non recte adminiſtrant. Bona autem fortunae, nobis concredidit Deus. Qui ergo ea non recte ſecundum voluntatem Numinis adminiſtrant, furti rei ſunt. Legitimum eiusmodi bonorum vſum paſſim etiam commendat ſcriptura, ſpeciatim apoſtolus, *1 Cor. VII, 29. 30. 31.* Vnde etiam conſtat, quod eorum poſſeſſio non pugnet cum abnegatione ſui. Pertinent denique huc & illa dicta, quibus labor, quo bona huius ſeculi acquiruntur & conſeruantur, iniungitur, vt *Prouerb. XVIII, 9. Epheſ. IV, 28. 1 Theſſal. IV, 11. 12. 2 Theſſal. III, 10.*

§. XXVI.

Repugnat hiſce officiis primo *ignauia;* ſi quis otio deditus, * in acquirendis neceſſariis negligens ſit, & ita paupertatem ſibi attrahat, vnde dedecus, & alia incommoda. Non minus tamen peccatur per *auaritiam*, ** cum quis non ad neceſſitatem, ſed ad abundantiam opes & diuitias concupiſcit, & congerit. Vnde rurſus alia peccata, cordis a Deo auerſio, illegitimi acquirendi modi, denegatio eorum, quae aliis ſuppeditare tenebamur, & alia. conf. *Kohel. V, 9. 1 Tim. V, 9. 10.* Auaritiae etiam fructus eſt, ſi quis rebus ſuis non ſit contentus. *** *Ebr. XIII, 5.* Cumque per eam cor totum rebus mundanis tradatur, *idololatriae* nomine paſſim in ſcriptura ſacra venit, *Epheſ. V, 5. Coloſſ. III, 5. Phil. III, 19.* In contrarium currunt, ſed itidem grauiſſime peccant, qui per profuſionem & prodigalitatem, bona ſua dilapidant, * & hinc paupertatem ſibi attrahunt. *Prouerb. XXIII, 20.*

* Otium vituperabile, hominibus voluptati deditis fere proprium, non eſt vnius generis, ſed mox craſſiori, mox ſubtiliori ratione ſe prodit. Non tantum qui nihil plane agunt, ſed & qui agunt, in quibus recreationem ſaltem, aut animi corporisque delectationem

tionem, quaerunt, ita otiosi sunt, vt reprehensionem incurrant. Lectu digna sunt, quae hac de re differit CHRISTIANVS THOMASIVS, *introduct. ad ethicam part. 2. cap. 13. §. 11. seqq. p. 402. seqq.* add. quae dixi *part. 1. cap. 1. sect. 4. §. 52.* Hic vero speciatim ita spectantur, prout per ignauiam ea acquirere intermittunt, quae ad vitae sustentationem sunt necessaria, quo ipso non tantum erga se ipsos, sed & erga alios peccant, vt ex dicendis constabit, *sect. seq. §. 15.*

** De auaritia, eiusque indole, effectibus, characteribus, prolixe dictum *part. 1. cap. 1. sect. 4. §. 65 seqq.* Hic saltem addo, duplici ratione auaritiam se exerere, vel per tenacitatem, vel per rapacitatem. Sunt enim nonnulli ita auari, vt aliena equidem adpetant, in dando tamen restricti & tenaces sint: alii contra ad accipiendum proni, vnde libet, lucrum captant, etiam minimum ex re turpi, immo ad illicitos tandem acquirendi modos progrediuntur. Vnum tamen vtrobique fundamentum, quod opes non ad necessitatem, aut vitae huius vsum adpetant, sed quia in illorum possessione, summam felicitatem quaerunt. Plura de auaritia suppeditat IO. CONRADVS DANHAVERVS, in *colleg. decal. exercit. 18. seqq. p. 861. seqq.*

*** Auaritiae namque opponitur inter alia *αυτάρκεια*, qua quis in iis, quae Deus ipsi largitur, conquiescit, & cupiditates suas rebus praesentibus ac necessariis circumscribit. Agit hac de re ex instituto IO. HOORNBECKIVS, *theol. pract. part. 2. lib. 10. cap. 19. p. 585. sqq.* vbi & rationes edisserit, quae nos ad *αυτάρκειαν* inducere debeant.

* Prodigalitatis vitium hominum voluptati deditorum fere proprium est, vt iam obseruauimus *part. 1. cap. 1. sect. 4. §. 52.* Effundit enim prodigus patrimonium suum, vel inconsulte largiendo, vel in voluptates suas ad luxum impendendo. Interdum tamen & ambitione quadam ad opes inconsulte profundendas aliquis induci potest, conf. PHILARETVS, *ethic. lib. 1. part. post. cap. 6. §. 5.*

§. XXVII.

Quod ad honores ac dignitates attinet, duplici itidem ratione, tum in defectu, tum in excessu peccatur. Priori modo peccant, qui honores & officia, sub praetextu modestiae & humilitatis fugiunt, * aut ignauiam suam, splendido otii litterarii, ** nomine tegunt. Posteriori modo aguntur in transuersum, qui superbia aut ambitione abrepti, dignitates, imperium, gloriam, honorem, titulos, consectantur. *** Quam graue autem vitium ambitio sit, aliunde constat. conf. *Prouerb. XVI, 5. XVIII, 12. Iob. IX, 13. XL, 6. 7. Matth. XXIII, 12. 1 Petr. V, 5. Iac. IV, 6.* Denique & illi peccant, qui animum abiiciunt, nec aduersa ferre possunt, * qui Deo diffidentes, curis animum frangunt, aut omnino ad desperationem se induci patiuntur. *Psalm. LV, 23. Matth. VI, 25. seqq. Luc. XII, 22. 1 Petr. V, 7.*

* Immo non desunt, qui christianis nefas esse putant, honores ac dignitates acceptare, aut titulos eorum vsurpare. Qui error in CAROLOSTADIO passim notari solet. Et sane cum abusus in hisce omnibus longe sit grauissimus manifestissimusque, vt ineptae ambitionis & vanitatis exempla in his omnibus quotidie conspiciantur, mirum non est, nonnullos in alterum extremum prolapsos, omnem istum honorum, dignitatum, atque titulorum adparatum condemnasse. Qua in re tamen eos erraſſe manifestum est, cum ab abusu, legitimum vsum non satis discreuerint. Nec obstant verba Christi, *Matth. XXIII, 8. 9.* quibus prohibere videtur, ne quis *Rabbi*, neue quis *pater*, vocetur. Ea enim, vt recte IO. CONRADVS DANHAVERVS docet, opposita sunt, *fastui pharisaico, quem*

quem ducebat cretata ambitio. Prohibet Chriſtus τὸ ἐμπαθῶς θέλειν καλεῖσθαι, vt THEOPHYLACTVS ad *h. l.* explicat: *ne velitis, contendatis, quaeratis, magiſtri, aut patres aliorum vocari.* Deinde, oppoſita fuerunt, vt idem auctor docet, *auctoritati paternae, magiſtrali, & imperioſae*, quae ſibi plus quam licet, aut ſumit, aut indulget. Quorſum refert illud SALOM. IARCHII, in *Deut.* XVII, 11. *etiamſi dixerint Rabbini de manu dextra, quod ſiniſtra ſit, & de manu ſiniſtra, quod dextra, credendum hoc eſſe; in colleg. decalog. diſp.* 10. §. 1. *pag.* 592. conf. & *diſp.* 11. *qu.* 3. *p.* 647.

** Non loquor de illis, qui praeter voluntatem ſuam a publicis excluduntur negotiis, ideoque ne vitam nihil agendo tranſigant, *litterarum* ſtudiis ſe dedunt. Hi non reprehendendi, ſed laudandi potius ſunt, modo ea id faciant ratione, vt fructus aliquis, tum ad ipſos, tum ad alios inde redundet. De illis loquor, qui ad incommoda, quae vitam publicam munerisque adminiſtrationem comitantur, euitanda, vitam priuatam praeferunt, & ignauiae ſuae honeſtum orium litterarium obtendunt. Id vero iam olim plurimos feciſſe, vel ex PLVTARCHI commentatione patet, qua diſputat, *an recte dictum ſit, latenter eſſe viuendum?* Poſitum vero extra controuerſiam, ſi homines eiusmodi iis inſtructi ſint virtutibus, vt patriae & reipublicae vtilem nauare operam poſſent, & tamen ob taedia & incommoda, quae cum vita publica coniuncta ſint, eidem ſe ſubtrahant, graviſſime eos peccare, ſub quocunque etiam hoc fiat praetextu. conf. quae dixi in *ſpecimine prudentiae ciuilis Rabbinicae, cap.* 8. §. 14. add. CASP. HENRICI STARCKII, *tract. hiſtorico-moral. de doctorum vita priuata, quam honoribus quidam & officiis publicis praetulerunt &c.*

*** Diuerſimode enim hic ambitio ſe exerit, vt iam ſupra obſeruatum, *part.* 1. *cap.* 1. *ſect.* 4. §. 57. Vt autem officii eſt, honores, dignitates, & reliqua non alium in finem expetere, quam vt aliis prodeſſe, & nosmet ipſos rite conſeruare queamus, ita ambitionis eſt, in his ſaltem eminentiam quandam, & ἐξοχὴν prae aliis quaerere: hinc & intra mediocritatem ſubſiſtere neſcit, ſed ſemper plus vltra rendit. Eleganter SENECA: *ambitio non patitur quenquam in ea menſura honorum conquieſcere, quae quondam eius fuit impudens votum; de beneficiis lib.* 2. *c.* 26. *p. m.* 643.

* Inter officia enim hominis erga ſeipſum cum hoc quoque ſit, vt ſi circa bona fortunae praeſtiterit, quae ſuarum erant partium, in reliquis acquieſcat in voluntate diuina, nihil aliud ſupereſt, quam vt quae ei aduerſa videntur, lubenti in ſe ſuſcipiat animo, iuxta ea, quae ſupra diximus. Atque hoc *fortitudinis* eſt, quae dum in laude ponitur, non modo animum imperterritum aduerſus hoſtes, ſed magnum etiam & excelſum in rebus aduerſis denotat: quamuis vltimo modo ſpectata, *patientiae* nomine veniat. Et tum quidem fortitudini partim inconſulta *temeritas*, partim *timiditas*, animique abiectio opponitur. Fundamentum autem fortitudinis huius ex ſpe & filiali fiducia, quam in Deo collocamus, petendum, de qua ſupra, *ſect.* 1. *huius cap.* §. 48.

§. XXVIII.

Non tantum ad officia hactenus expoſita, ſed & ad media, quibus ad eorum praeſtationem quis inducitur, vt & ad impedimentorum remotionem, obligati ſumus. Media, quoad ea, quae circa animae conſeruationem & culturam praeſtanda ſunt, praeter alia, ſunt exacta conſideratio neceſſitatis, vtilitatisque horum officiorum, ordinisque a Deo conſtituti, quem migrare, nemini mortalium fas eſt. Ad impedimenta pertinent exempla aliorum, de corpore potius, quam anima ſollicitorum, praeiudicia varia e. g. de artium quarundam aut ſcientiarum

tiarum vtilitate, & neceſſitate, quae tamen vanae ſunt, ignauia, rerum huius ſeculi amor, & alia quamplurima.

§. XXIX.

Quod ad corpus attinet, temperantiae ſpeciatim inſeruit diligens conſideratio maximorum damnorum, quae intemperantia poſt ſe trahit, & vtilitatis, quam illa ſecum vehit, exempla veterum chriſtianorum, quaecunque carni grata ſunt, ſtudioſe ſubtrahentium; praeiudiciorum variorum, ac ſi temperantiae exactum ſtudium ſanitati noceret, &c. remotio, & quae alia ſunt eiusdem generis. Puritati caſtitatique, praeter preces, *Eccleſiaſt. XXIII, 5. 6.* aliaque generalia, & ipſum temperantiae ſtudium, ſine quo fruſtra ad caſtitatem adſpiratur, & per quod alimentum velut impuritati ſubtrahitur, inſeruit diligens cumprimis omnipraeſentiae diuinae conſideratio, *Gen. XXXIX, 9. Eccleſiaſt. XXIII, 27. ſeqq.* cordis & ſenſuum, praeſertim & externorum, accurata cuſtodia, occaſionisque euitatio & reliqua. * Ad ipſius quoque corporis ſanitatem conſeruandam plurimum confert temperantia, vnde, quod & hoc nomine ad eam obſtricti ſimus, patet, non neglectis tamen regulis diaeteticis, quae ab aliis praeſcribi ſolent. Sed caute tamen hic incedendum, ne dum corporis conſeruare ſanitatem annitimur, noceamus animae, eique perniciem adferamus.

* Tum de argumentis, quibus caſtitatis ſtudium, ceu ſumme neceſſarium demonſtratur, tum de mediis, quibus ad caſtitatem puritatemque animi pariter ac corporis aliquis peruenire poteſt, eleganter differit IO. FRID. OSTERWALD, in libro, ſupra iam laudato, *contra impuritatem, part. 2. ſect. 2. & 3. p. 280. ſeqq.* Digna haec ſunt, quae legantur & expendantur ab omnibus.

§. XXX.

Impedimenta, quoad temperantiam, inter alia ſunt, imitatio, conſuetudo, mores, & hinc enata frequentiſſima occaſio. Huc praecipue & conuiuia eiusmodi, & conuentus referas, quibus ſine temperantiae damno intereſſe non licet. * Stultitia autem eſt, cum improbitate coniuncta, ſi quis, vt aliis placeat, in eiusmodi ſe coniiciat pericula, cum aperte oſtendat, ſe Deum poſtponere hominibus. Qui vero eiusmodi conuentibus interſunt, & praeter opinionem ſibi obtigiſſe videri volunt, vt temperantiae leges migrarent, ſeipſos quidem, minime autem alios, decipiunt turpiter.

* Quod in conuiuiis, ſimilibusque conuentibus, & caſtitas & temperantia, in magna ſaepius adducat re pericula, occaſione vtramque violandi oblata, nemo temere inficiatus fuerit. Quaeſtiones hinc enatae, an & quomodo recte inſtituantur conuiuia? an iis intereſſe liceat? an in conuiuiis in ſalutem aliorum bibere liceat? & aliae eiusdem generis, de quibus prolixe quoque diſputat GISBERTVS VOETIVS, *comment. de exceſſis mundi, diſp. 2. de luxu in conuiuiis & ſympoſiis, diſp. ſel. part. 4. p. 325.* Verum ſi quis & conſcientiae & animae

animae ſaluti ſerio conſulere velit, facile hinc ſe expediet, ſi tum ad illos, qui conuiuium inſtruunt, tum ad conuiuas, qui ei interſunt, tum maxime ad animae ſuae ſtatum, viresque ſpirituales, quibus inſtructus eſt, attendat. De vltima quaeſtione vid. B. PHIL. IAC. SPENERVS, in *reſponſis theolog. Germ. part. 2. p. 453. ſeqq. & part. 4. p. 599.*

§. XXXI.

Caſtitatis puritatisque impedimenta ſunt omnia ea, quae impuras irritare ac incendere cupiditates poſſunt, vt praeter intemperantiam, commercia, & colloquia, cum hominibus impuris ac laſciuis, picturae ad libidinem excitandam comparatae, * abuſus muſices, cantilenae, lectio librorum obſcoenorum, fabularum Romanenſium, poetarum, ** otium quoque, tam ſeuere ab apoſtolo prohibitum, *2 Theſſal. III, 11.* choreae & ſaltationes, *** comoediae & ludi ſcenici, * & alia eiusmodi.

* Nonnulli patrum, ſpeciatim TERTVLLIANVS, pingendi artem, ob grauiſſimum eius abuſum, ceu illicitam, prorſus damnarunt. Legenda ſunt quae hac de re habet IO. DALLAEVS, de *imaginibus lib. I cap. 6. p. 81. ſeqq.* Qua in re nimis rigidi fuiſſe videntur. Hoc tamen certum, abuſum artis huius eſſe maximum, infinitisque peccatis per picturas obſcoenas, ac laſciuas, occaſionem praeberi. Procul talia ab orbe chriſtiano debebant eſſe remota.

** vid. dicta *part. 1. cap. 5. ad §. 28.* add. OSTERWALDVS *contra impuritatem, part. 1. ſect. 3. cap. 3. p. 161.*

*** Choreas & ſaltationes hic conſideramus, non in abſtracto prout nonnulli eas ſibi fingunt, ſed prout reuera inter homines in vſu ſunt, cum circumſtantiis, quae nunquam non eas comitari ſolent. Qua quidem ratione prauas iis vel maxime irritari cupiditates, nemo temere inficias iuerit. Fugiendae ergo illis ſunt, qui vitae ſanctitati, ea qua par eſt ratione ſtudent. conf. prae reliquis B. SPENERVS, in *reſponſis theolog. German. part. 2. cap. 3. artic. 4. ſect. 29. p. 484. ſeqq.*

* Quod de choreis & ſaltationibus dictum, de comoediis quoque & ludis ſcenicis intelligendum. Niſi fouendis & irritandis prauis hominum cupiditatibus inſeruirent, ſpectatores non inuenirent. Contra experientiam pugnat, qui talia negat. Interim & hac de re conf. B. SPENERVS, *reſponſ. theol. Latin. part. 2. cap. 4. p. 113.*

§. XXXII.

Quo minus corporis ſanitas, rite conſeruetur, obſtant vitae & ſanitatis vilipendium, ignoratio conſtitutionis corporum, mediorum ordinariorum ſanitatem conſeruandi contemptus, extraordinariorum conſectatio, immoderata quaeuis, in quae per ambitionem, aut auaritiam, aut alias cupiditates, praecipitantur mortales.

§. XXXIII.

Vt circa bona fortunae rite nos geramus, conſideratio neceſſitatis & mandati diuini plurimum conferet. Iuuabit tamen etiam, expendiſſe, periculis maximis in illorum vſu, nos eſſe obnoxios, naturam paucis eſſe contentam, tranſitoria eſſe haecce bona, & indigna, quibus nos tradamus. conf. *1 Cor. VII, 31. 1 Tim. VI, 17.* Inter impedimenta,

quae remouenda, eminent, praeiudicia varia, quae ſub ſpecioſo praetextu ſuſtentationis neceſſariae, auaritiam; & ſtatum ſuum conſeruandi, ambitionem; & modeſtiae, ignauiam ſuadent; abuſus item exemplorum, & dictorum ſcripturae, & alia.

CAPITIS TERTII
SECTIO IV.
DE
OFFICIIS HOMINVM
ERGA ALIOS ABSOLVTIS.

Σύνοψις.

SVmma officiorum erga alios, continetur in amore proximi, qui deſcribitur, §. I.
Quo ſenſu adfectus, & quidem hominis regeniti dicatur, §. II.
Extendit ſe ad omnes homines, etiam inimicos, & infideles, §. III.
Certus tamen in eo obſeruandus eſt ordo, §. IV.
Fundamentum amoris huius, §. V.
Dantur in eo certi gradus, quorum infimus eſt, ſi alios non laedamus, §. VI.
Ad quid obligatus ſit, qui alium laeſit, vt & qui laeſus eſt, §. VII.
Alter amoris gradus eſt, omnes homines pro aequalibus habere, §. VIII.
Quae hinc porro conſequantur, §. IX.
Tertius amoris gradus eſt, praeſtare aliis, quae ſine iniuria illis denegari nequeunt, quorſum pertinet, pacta ſeruanda, quod ab omnibus hominibus requiritur, §. X.
multo magis a chriſtianis, §. XI.
ſed ſi pacta vitio fuerint inita, nec vitio laborent, §. XII.
Num erga omnes fides in pactis data ſeruanda ſit? item de eorum interpretatione, §. XIII.
Quartus amoris gradus eſt, commoda aliorum, quauis ratione promouere, §. XIV.
idque tum indefinite, §. XV.
tum definite, & hoc iterum varia ratione, §. XVI.
In officiis, quae definite praeſtantur, iterum varii dantur gradus, §. XVII.
Quo pacto ſcriptura haec exprimat, §. XVIII.
De officiis illorum, in quo beneficia collata ſunt, §. XIX.
Quod ad officia haecce erga alios, hactenus enumerata, iure diuino obligati ſimus, probatur, §. XX.
Peccant contra haecce officia, ſpeciatim contra primum amoris gradum, qui alios quocunque modo laedunt, §. XXI.
item, qui cum laeſi ſint, reconciliationem detrectant, & vindictam quaerunt, §. XXII.
Quo pacto contra ſecundum amoris gradum peccatur, §. XXIII.
item contra tertium, §. XXIV.
& denique contra quartum, §. XXV.
Ad media, quibus horum officiorum praeſtatio promouetur, adhibenda, nos itidem obligatos eſſe, §. XXVI.
item ad impedimenta remouenda, §. XXVII.

§. I.

SVmma officiorum erga alios continetur in *amore proximi Matth. XXII, 39.* Eſt autem amor proximi adfectus hominis regeniti, quo omnes homines, etiam inimicos, propter voluntatem & amorem Dei, ſincero amore proſequitur, vt non tantum eos nullo modo laedat,

laedat, ſed eos ſibi aequales credat, iuſte ſe aduerſus eos gerat, immo commoda illorum qua animam, qua corpus, & fortunae bona, promovere omni ſtudio annitatur.

§. II.

Per *adfectum* dum amorem hunc deſcribimus, itidem talem intelligimus, qui habitualem diſpoſitionem ſupponit, adeoque cum obiectum adeſt, ſe exerit, & ipſo opere prodit. *Hominis* quoque *regeniti* adfectum intelligimus, cum quae in irregenitos cadit vmbra amoris, hocce nomine minime digna ſit. Atque hoc vel ex characteribus genuini amoris conſtat, quos Paulus apoſtolus, tum alibi, tum *1 Corinth. XIII, 1. ſeqq.* tradit, ex quo loco & dignitatem amoris huius colligere licet.

§. III.

Extendit ſe amor hicce ad omnes omnino homines, etſi tum actu ſe exerere debeat, cum ope & auxilio noſtro indigent, & tum *proximorum* nomine veniunt, diſerte docente ipſo ſeruatore, *Luc. X, 29.* Speciatim & inimici amandi ſunt, in quo praecipue amor chriſtianorum, ab amore aliorum hominum differt, * *Matth. V, 44.* conf. & *1 Petr. III, 9. Rom. XII, 17.* Amandi itaque etiam ſunt infideles & improbi, etſi ipſam improbitatem iure deteſtemur, *Pſalm. CXIX, 113.* it. *CXXXIX, 21. 22.*

* Sunt multi characteres, ex quibus amor genuinus chriſtianorum, ab vmbra amoris, qua reliqui mortales ſe decipiunt, dignoſcitur: ſed praecipuum inter eos locum tenet, dilectio inimicorum, ſi ſincera fuerit, & minime ficata. Ab hac enim quam procul abſint, qui ſolis naturae viribus nituntur, facile intelligunt, qui ea qua decet ratione ad ſe ipſos attendunt. Scio, & ethnicorum quorundam de diligendis inimicis paſſim proferri teſtimonia. Ex Stoicorum mente SENECA: *non deſinemus, communi bono operam dare, adiuuare ſingulos, opem ferre etiam inimicis; de otio ſapientis cap. 28. p. m. 575.* Similia paſſim M. AVRELIVS ANTONINVS habet, de *ſeipſo ad ſeipſum, lib. 7. §. 22. 36.* alibique. add. PETRVS DANIEL HVETIVS, *quaeſtion. Alnet. lib. 3. cap. 19.* Verum ſplendida haecce ſunt verba, quibus res ipſa, ita vt decet, nunquam reſpondit, & apud homines ſibi relictos nunquam reſpondere poteſt.

§. IV.

Eſt tamen in amore certus obſeruandus ordo, * ita quidem, vt cum officia, quae amor exigit, omnibus ſimul praeſtare nequeamus, quidam praeferantur aliis. Sic cognatos hoc pacto merito praeferimus reliquis hominibus, vt inter cognatos eos, qui arctiori conſanguinitatis vinculo nobis iuncti ſunt, ceteris, qui longius a nobis diſtant. Sic & fidei ſocios merito praeferimus infidelibus, ** & qui a vera fide alieni ſunt, licet nec his amoris officia deneganda. Quo ſenſu Petrus inter φιλαδελφίαν & ἀγάπην diſtinxit, *2 Petr. I, 7.* Non tamen ſemper tam accurate hic ordo obſeruandus, vt non quandoque, ſi alterius, qui

cetero-

ceteroquin poſtponendus erat, maior ſit indigentia, aut aliae cauſſae id ſuadeant, ab eo ſit diſcedendum.

* Pluribus & ex inſtituto hoc a me demonſtrarum, in *diſſert. de comparatione obligationum, quae ex diuerſis hominum ſtatibus oriuntur*, quae extat in *ſelectis iuris nat. & gent. p. 677. ſqq.* ſpeciatim, §. 32. *ſeqq.* Obſtare equidem huic ſententiae videntur, verba ſeruatoris, *Matth.* V, 46. *Si eos demum amatis, qui vos amant, quam mercedem habituri eſtis? annon vel publicani idem faciunt? & ſi veſtros duntaxat fratres ſalutatis, quid egregium facitis, nonne vel publicani ſimiliter faciunt?* Poſſet enim aliquis exiſtimare, hunc verborum iſtorum ſenſum eſſe, omnes ex aequo diligendos, nec fratres aut cognatos reliquis eſſe praeferendos. Verum redarguit ſaltem ſeruator eos, qui amoris officium ex adfectu naturali aut commodis ſuis, non autem ex voluntate Dei metiuntur. Qui enim hoc faciunt, cognatos ſaltem ſuos amicos amant, reliquos negligunt. Quos peruerſe agere, manifeſtum eſt. Amandi enim omnes homines ſunt, etiam inimici, ſine commodi inde ad nos redundaturi intuitu etiam tum, cum naturalis ad hoc nos impellit adfectus, ideo quia Deus hoc iubet. Inde tamen non ſequitur, cognatos non praecipua quadam ratione diligendos, ita vt ſi vtrisque tum cognatis, tum aliis, quorum indigent, praeſtari nequeant, illi omnino his praeferendi ſint, niſi ſpecialis quaedam circumſtantiarum ratio aliud quid ſuadere videatur. Addantur quae dixi *diſſert. cit.* §. 39.

** Ex inſtituto & hac de re dictum, in *citata diſſertat.* de comparat. *obligat.* §. 49. *ſeqq.*

§. V.

Fundamentum amoris huius, ſeu id, quod praecipue, vt proximum noſtrum amemus, nos impellere debet, eſt voluntas, & amor Dei. * *1 Ioh. IV, 11.* Quare qui ſui commodi cauſſa, aut vt vtilitatem quandam inde referant, alios amant, non recte, vt decebat, amant. conf. *Matth. V, 46. 47. Luc. VI, 32.* Hypocriticus itaque etiam erat amor phariſaeorum, qui vt ſe oſtentarent, eleemoſynas dabant. *Matth. VI, 11. 12.*

* Sunt tamen & aliae cauſſae quamplurimae, quae nos, vt alios homines, ſicut nos ipſos amemus, inducere debent, de quibus deinceps, §. 20.

§. VI.

Dantur etiam in amore aliorum hominum certi gradus: quorum primus, ſeu infimus eſt, ſi nos abſtineamus ab eorum laeſione. * Amoris namque ratio poſtulat, vt nulla ratione quenquam laedamus, ** ne cogitatione quidem, aut adfectu, multo minus verbis aut factis, *Matth. V, 21. ſeqq.* Amoris itaque omnis expertes cenſendi ſunt, qui in vita, membris, bonis, *** fama, * maxime autem in anima alios laedunt, quod fit per *ſcandala.* ** *Matth. XVIII, 6.*

* Hinc & praeceptum decalogi quintum, charitatem erga alios vel maxime iniungens, exprimitur per haecce verba: *non occides.*

** Dum non tantum verbis & factis, ſed cogitatione etiam & adfectu alios laedi dicimus, paulo ampliores vocis *laeſionis* limites conſtituimus, quam ceteroquin apud philoſophos & iureconſultos conſtitui ſolent. Exemplum nobis praeiuit ipſe ſeruator, dum praeceptum decalogi quintum: *non occides*, ita interpretatus eſt, *Matth.* v, 21. *ſeqq.* Liceat itaque laeſionem in *externam & internam*, diſpeſcere. Interna, interno animi actu peragitur, qua licet alteri damnum non inferatur, amor tamen ea violatur, grauiſſimoque homo

homo se obstringit peccato. Externa vero est, quae in actum aliquem externum, verba, aut facta, erumpit, de qua HVGO GROTIVS loquitur, cum laedi aliquem dicit, cum illi adimitur, quod suum est, siue illud suum illi competat ex mera natura, siue accedente facto humano, puta dominio aut pacto, siue ex lege, *lib.* 1. *de iur. belli & pacis cap.* 17. §. 2. Quo pacto laesio & *damnum* dicitur, quippe quod GROTIVS Iridem *l. c. a demendo* dictum putat, illudque definit, quando quis minus habet suo. Interdum tamen, specialius laesio, quae fit in bonia, *damnum* dicitur, vt a me obseruatum, *elem. philos. pract. pars.* 2. *cap.* 4. *sect.* 4. §. 2. Ceterum cum dicitur, per laesionem externam adimi alicui quod *suum est*, constat, suum alicui aliquid esse, vel *iure perfecto*, vel *iure imperfecto*. Nec dubium quin vtroque modo aliquis laedatur, non tantum, quando illi adimitur, quod iure perfecto sibi vindicare poterat, sed & quando denegatur, quod iure imperfecto illi debebatur. Hoc tamen intercedit discrimen, quod restitutionem in foro humano exigere nequeat, qui laesus est in iis, quae iure saltem imperfecto sibi vindicare poterat. Sic non minus, pauperem laedit, qui eleemosynam, quam ei dare poterat ac debebat, denegat, quam alium laedit, qui reddere ei depositum detrectat, vel illud abalienauit; ille tamen ad restitutionem adigi nequit, cum hic omnino queat. Hoc enim ni esset, salua esse non posset humani generis societas Plenius haec intelliguntur ex iis, quae §. 14. de discrimine inter ius perfectum & imperfectum diximus.

*** Etiam in fructibus, qui ex bonis seu rebus nostris proueniunt, siue percepti sint, siue percipiendi, modo possessor eos percepturus erat. vid. HVGO GROTIVS, de *iur. belli & pacis lib.* 2. *cap.* 17. §. 4. & commentatores ad *h. l.*

* Dubium hic moueri poterat, an omnino in fama & existimatione quis laedi possit? cum quamdiu quis nihil infamia dignum commisit, sinistra aliorum iudicia illi parum nocere videantur. Et verum sane, quod virtus, quae honoris & existimationis fundamentum est, nobis eripi a mortalium nemine queat. Interim, quia experientia docet, quod famae & existimationis per aliorum obtrectationes aut calumnias imminutio, multum saepius viris etiam innocentibus noceat, & qui famam aut existimationem nostram imminuit, ea nobis adimit, quae nobis debentur, sequitur, quod omnino in fama etiam atque existimatione, aliquis laedi possit. vid. ANDREAS ADAMVS HOCHSTETTERVS, in *colleg. Pufendorf. exercit.* 6. §. 14.

** Scandali vox, a rebus corporalibus, ad spirituales translata, significat id, quod alicui lapsus vel peccati caussa aut occasio esse potest. Cumque varia ratione, dictis, gestibus, factis, committere aliquid possimus, quo alii ad peccandum irritari queant, manifestum est, quod varia quoque ratione committatur scandalum. Cumprimis tamen & specialiori quadam ratione scandalum committunt, qui exemplo suo alios inducunt, vt peccatis se obstringant. Sunt enim natura sua ad praua aliorum dicta & facta imitanda, pronissimi mortales, vt supra obseruauimus, *part.* 1. *cap.* 2. *sect.* 4. §. 79. Accedit, quod facile animum inducant, vt licita ea esse credant, quae ab aliis, magnae praesertim auctoritatis & existimationis viris designari vident, etsi scriptura ea apertissime damnet. Et hinc ratio patet, cur tantam mortalium generi perniciem adferant scandala, quamobrem & tam graui oratione ea damnauit seruator, *Matth.* XVIII, 6. Sed id quoque ex dictis patet, induci alios ad peccandum posse non tantum, si is, qui suo exemplo ad imitationem eos inuitat, aut ceteroquin occasionem talia perpetrandi suppeditat, reuera peccet, sed & si speciem saltem malae actionis habeant, quae perpetrauit. Vnde omnem quoque mali speciem summa diligentia euitare iubet apostolus, 1 *Thess.* V, 22 Quem in sensum & 1 *Cor.* VI, 12. pronuntiat: *πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει.* Immo 1 *Cor.* VIII. & *Rom.* XIV. in eo totus est, vt demonstret, in rerum etiam licitarum vsu ita versandum esse, ne cui vlla ratione peccandi occasionem praebeamus. Manifestum vero, quod non committendo tantum, sed & omittendo scandalum quis praebeat, quemadmodum & vtroque modo peccarut. Sed omittendo speciatim ita quoque scandalum praebetur, si peccata quae prohibere, aut impedire poteramus ac debeamus, non impedia-

pediamus, prohibeamusue. Cumque ab omnibus hominibus scandalum praeberi possit, speciatim tamen maximis hic periculis expositi sunt, qui in eo constituti loco sunt, vt ad illorum exemplum facile se componant reliqui, vt imperantes, magistratus, & qui docendi munere in ecclesiis pariter ac scholis funguntur, & generatim omnes, quorum magna apud alios est auctoritas & existimatio. Vnde & quae ab iis proficiscuntur scandala, vt late admodum se diffundunt, ita longe quoque sunt grauissima. conf. B. SPENERVS, in *responsa theolog. German. part.* 2. *cap.* 4. *sect.* 8. *p.* 542. Quae vero hactenus diximus, de scandalo, quod vocant *dato*, intelligenda sunt. Est vero & aliud, quod *acceptum* vocant. Contingere namque potest, vt ex actione omnino licita atque honesta, quae per conscientiae ac prudentiae leges omitti nec poterat, nec debebat, alius peccandi occasionem arripiat. Quo ipso cum sui ipsemet peccati auctor existat, alteri, cuius actio in scandali occasionem arripitur, hoc imputari nequit. add. IO. LA PLACETTE, reformatae ecclesiae theologi, *dissert. de scandalo, dans les diuers traites sur des matieres de conscience, p.* 303. *seqq.*

§. VII.

Si quis autem alium vllo modo laesit, amor postulat, vt ad restitutionem ac satisfactionem paratus sit. conf. *Ezech. XXXIII, 15.* * Praeterea testetur, necesse est, se facti poenitere; vti contra eius, qui lapsus est, officium est, dare prompte veniam, ** & acceptare reconciliationem. *Matth. V, 23. 24. VI, 12. 14. 15. XVIII, 21. 22.* it. *32. seqq. Coloss. III, 13.*

* Hoc non tantum scriptura sacra *l. c.* sed & ipsa ratio dictitat. *Vanum enim erit, praecepisse, ne alter laedatur, si vbi de facto is laesus fuerit, damnum ipsi gratis sit deuorandum, & qui laesit fructu suae iniuriae, secure & citra refusionem, gaudere queat*: vt recte pronuntiat PVFENDORFIVS, de *iur. nat. & gent. lib.* 3. *cap.* 5. §. 2. Intelligendum autem hoc ita, ad restitutionem eum teneri, qui reuera damnum dedit. Si cui enim damnum datum imputari nequeat, nec ad restitutionem is tenetur. Damnum autem alii quis dare potest, aut per se, aut per alios: & hoc iterum varia ratione, vel faciendo, vel non faciendo, & vtrumque vel primario, vel secundario, vt pluribus explicat HVGO GROTIVS, *lib.* 2 *de iure belli & pacis cap.* 17. §. 6. 7. Atque hinc ordinem quoque, quo quisque tenetur, si plures laeserint, aestimare licet: vt primo scilicet loco teneantur, qui primario faciendo aut non faciendo concurrerunt, tum vero, qui secundario aliquid contulerunt. Quod si vero quaeratur, in quantum quisque teneatur, si a pluribus in eadem causarum classe constitutis, idem actus profectus fuerit, ab indiuiduis actibus, distinguendi fuerint diuidui, cum in illis singuli teneantur in solidum, in his quisque in quantum laesit; qua de re vid. PVFENDORFIVS, de *iur. nat. & gent. lib.* 3. *cap.* 1. §. 5. De casu fortuito, itemque damno per culpam dato, praeterea si seruus aut animal nostrum, citra culpam nostram damnum dederit, vid. idem auctor *ib.* §. 6. indeque aestimandae leges diuinae, *Exod.* XXII, 6. 9. 10. 12. Quaestiones speciales, quae hac occasione agitari solent, e. g. an summi imperantes, qui ob leues causas, aut ad explendam vindictae cupiditatem bella suscipiunt, subditis ad damnorum, quae inde oriuntur, reparationem teneantur? item, an qui docentium munere funguntur, ob negligentiam, vel instillatos errores, teneantur ad restitutionem? expedit HOCHSTETTERVS, in *colleg. Pufendorf. exercit* 5. §. 12. 13. Ceterum de ipsa restitutione porro obseruandum, eam duplici ratione fieri posse, primo si res ipsa, quae ablata fuit, reddatur, aut si hoc fieri nequeat, aestimatio tum rei, tum fructuum praestetur, quae do re, etsi possemus, vt tamen plura addamus, nec esse non est, cum omnia, quae hic occurrunt dubia, diligenter excusserit HVGO GROTIVS, de *iur. bell. & pac. lib* 2. *cap.* 10. add. PVFENDORFIVS, de *iur. nat. & gent. lib.* 6. *cap.* 13. Si quis aestimationem tum rei, tum fructuum praestet, nec rem ipsam reddere queat, *satisfactio* a nonnullis vocatur, quam a restitutione, speciatim dicta,

dicta, hac ratione distinguunt. Quod autem, quoad res seu bona, de fructibus dictum, id generatim de quauis laesione quoque externa intelligendum, quod qui de actu tenetur, simul teneatur de his, quae illum ex vi actus sunt consecuti, quo plurib⁹ declarat HVGO GROTIVS, *lib. 2. de iur. bell & pac. cap. 17 §. 12. seqq.* Ex dictis nunc facile, quo pacto specialim restitutio, quoad praecipua laesionis genera se habeat, intelligere licet. Si quis in vita alium laeserit, seu homicidium commiserit, restitutio quidem, ac satisfactio locum non habet. Vita enim occisis reddi nequit, nec quicquam, quod vitae aequipolleat, cum vita aestimari nequeat. Aequitati tamen conueniens, vt homicida iniustus soluat impensas, si quae factae sunt in medicos, & iis, quos occisus, alere ex officio solebat, parentibus, vxoribus, liberis, tantum det, quantum illa spes alimentorum, ratione habita aetatis occisi, valebat; vid. HVGO GROTIVS, *l. c. §. 13.* De laesione in membris, seu mutilatione pariter censendum, quod illa aestimationem non admittat. Tenetur tamen, qui aliquem mutilauit, ad impensas & ad aestimationem eius, quod iam qui mutilatus est minus poterit lucrari; *id. ib. §. 14.* Ad bona quod attinet, fur & raptor tenentur rem subtractam reddere, cum suo incremento naturali, & cum sequente damno accessante lucro, *ib §. 16.* Famae ac existimationis, si laesa fuerit, reparatio fit culpae confessione, exhibitione honoris, testimonio innocentiae, & per ea, quae his similia sunt. Sunt qui addunt, & pecunia tale damnum rependi posse, si laesus velit, quia pecunia communis sit rerum vtilium mensura. vid. HVGO GROTIVS *l. c. §. 22.* Sed animi parum generosi est, pro iniuriis sibi illatis pecuniam accipere. Denique si quis per scandala animum alterius laeserit, reparatio fit erroris, aut peccati agnitione, confessione, publicaque, quod minus recte egerit, declaratione, vitaeque mutatione, aliaue ratione, qua in rectam viam reduci possunt, qui scandalo quopiam in transuersum acti sunt. Plura de restitutione, praeter hactenus allegatos, dabit IO. LA PLACETTE, peculiari tractatu, lingua Gallicana scripto, de *restitutione.*

** Si enim, qui laesus est, damni dati accipiat restitutionem, securitatemque se in posterum non amplius laesum iri, quam merito sibi polliceatur, si alter testetur se facti poenitere, (quanquam in statu ciuili opera magistratus, in naturali alia ratione adhuc securitati hominum, ne temere in posterum laedantur, prospici queat,) nihil amplius exigere potest. Vindicta itaque omnis illicita est, vt deinceps demonstrabitur.

§. VIII.

Alter amoris gradus est, quod omnes homines pro aequalibus habere debeamus. * Namque & reuera omnes natura aequales sunt, quod & ratio docet, ** & scriptura confirmat, quippe ex qua nouimus, ex vno omnes homines procreatos esse sanguine, *Actor. XVII, 26.* cum primis autem ipsa natura & indoles amoris demonstrat. Et licet ob status diuersos quaedam inaequalitas inter homines intercedat, haec tamen aequalitatem amoris non tollit, nec ius aliis nobis praeferendi, nisi in quantum ordinis ratio postulat, nobis concedit. Apud christianos noua accedit ratio, quia per fidem facti sunt membra vnius corporis, cuius caput Christus est, *1 Corinth. XII, 12. 13. Rom. XII, 4. 5. Ephes. IV, 13.*

* Recte obseruant alii, quod haec aequalitas consistat, tum in communione iuris, tum in aequalitate libertatis. In communione iuris, dum licet vnus forte prae altero variis animi corporisque dotibus sit instructus, non eo minus tamen legis naturalis praecepta aduersus alios ei sint exercenda, atque ipse ab aliis idem expectat. Libertatis autem aequalitas in eo consistit, quod citra antegressum factum aut pactum humanum, nemo potestatis quid in alterum habeat, sed quilibet actionum ac virium suarum sit moderator.

** Praecipuam rationem, cur aequalitas inter homines ſeruanda ſit, ex ipſa ſocialitate petendam eſſe, docet CHRISTIANVS THOMASIVS *iurisprud. diu. lib. 2. cap. 4. §. 2.* Recte quidem, ſi haec ſecundum rationem conſideres, ſint ſecundum reuelationem, ex ipſa natura & indole amoris euidenter haecce aequalitas euincitur. Nec tamen contemnendae aliae rationes, ab aequali omnium qua natiuitatem, mortem, variosque fortunae caſus, conditione, petitae, & quae reliquae ſunt eiusdem generis, allatis facile addendae. Ex aequalitate autem virium, quam THOMAS HOBBESIVS probat, de *ciue cap. 1. §. 3.* non ſequitur aequalitas iuris & libertatis, de qua tamen hic ſermo eſt. conf. PVFENDORFIVS de *iur. nat. & gent. lib. 3. cap. 2. §. 2.*

§. IX.

Hinc vero ſequitur, omnem procul a nobis abeſſe debere *προσωπολημψίαν*, *Iacob. II, 1. 2. 3.* neſas porro eſſe, alios contemnere, cum quilibet potius alterum ſe ipſo maiorem credere debeat, *Phil. II, 3. 4.* & in humilitate, ac manſuetudine eum ferre. *Epheſ. IV, 2. 1 Theſſal. V, 14.* Denique & hoc inde fluit, quod quae nobis ab aliis fieri volumus, eadem & illis praeſtare ne detrectemus. * *Luc. VI, 31. Matth. VII, 12.*

* Vtique enim, qui ab aliis, quid ſibi praeſtare vellet, nec tamen idem illis praeſtaret, eos ſe velut deteriores credere cenſendus eſt, & adeo peccaret contra aequalitatem. Dictum ſeruatoris, quo idem nobis iuris principium commendauit, ſemper quoque in ore habuit Alexander Seuerus, imperator, *Clamabat ſaepius*, inquit AELIVS LAMPRIDIVS, *quod a quibusdam, ſiue iudaeis, ſiue chriſtianis audierat, & tenebat, idque per praeconem cum aliquem emendaret, dici iubebat: QVOD TIBI FIERI NON VIS, ALTERI NE FECERIS: in vita Alexandri Seueri, cap. 15.* Ceterum, quando quis ita inferri vellet: ego tui cauſſa hoc feci, vel haec facere paratus ſum, ergo ſimile quid a te exigere poſſum, tum diſpiciendum, an illud, quod alterius cauſſa facere parati ſumus, etiam iuſtum atque honeſtum ſit. Qui enim in alterius gratiam illicita peragere paratus eſt, non ſtatim ab eo exigere poteſt, vt in ſui quoque gratiam illicita perpetret.

§. X.

Tertius amoris gradus eſt, vt ea praeſtemus aliis, quae illis ſine iniuria denegari nequeunt, quorſum cumprimis illud pertinet, vt pacta atque promiſſa ſeruemus. * Hoc ratio ipſa docet, ** cum ſi pacta & promiſſa non ſeruentur, ſocialitas ſalua eſſe nequeat, pacta quoque, ſi non unicum, certe praecipuum ſint medium, ea acquirendi, quibus indigemus, ſi alii ſua ſponte ea nobis praeſtare nolint. Si quis autem certus non ſit, fidem ſibi datam ſeruandam, non temere vt pacta ineat, aut promiſſis fidat, ſe induci patietur. Accedit, quod grauiſſime laedatur, cui fidem datam non ſeruamus, quod adeo vel maxime cum amore pugnat.

* Pactum iam alibi definiui, quod ſit conſenſus duorum, plurium ue, in idem placitum: *elem. philoſ. pract. part. 2 cap. 4. ſect. 4. §. 8.* Qui enim pactum per translationem iuris mutuam deſcribunt, effectum pactorum, cum pactis ipſis confundunt. Inter pacta autem & promiſſa hoece intercedit diſcrimen, quod in his fides detur per actum *μονόπλευρον*, vnde & vnus tantum obligatur: in illis autem per actum *δίπλευρον*, hinc & mutua eſt obligatio.

obligatio. Promissionum praeterea tres gradus constitui solent: assertio simplex, promissio imperfecta, & promissio perfecta. Qua de re conf. HVGO GROTIVS, de *iur. bell & pac. lib.* 2. *cap.* 11. § 2. 3. *seqq.* & PVFENDORFIVS, de *iur. nat. & gent. lib.* 3. *cap.* 5. §. 6. & 7. Ceterum, quae de pactis dicuntur, etiam de foederibus sunt intelligenda. Sunt enim foedera pacta ab integris gentibus seu summis imperantibus, circa negotia publica inita. Vnde quodnam inter foedus & pactum intercedat discrimen, patet. conf. *elem. philos. pract. part.* 2. *cap.* 4. *sect* 5. §. 7 Qua ratione a contractibus pacta differant, ex dicendis constabit. Loquimur autem de pactis inter homines. In scriptura sacra pariter ac scriptis theologorum pacti seu foederis inter Deum & homines subinde mentio iniicitur. Sed improprie & per analogiam id fieri existimo. Pactum enim seu foedus proprie sic dictum supponit legem communem, quae pacisscentes obligat. Deus autem legem non habet, qua obligetur. Interim tamen pacta ista Dei hominumque ex parte Dei longe sunt firmissima, cum per Numinis veracitatem sanctitatemque ἀδύνατον sit, vt non seruet, quae promisit. *Num.* XXIII, 9. Sed hae de re hic non est agendi locus. Interim conf. HOCHSTETTERVS in *colleg. Pufendorf. exercit.* 7. *ad* §. 1.

** Hoc tam euidens est, vt nemo mortalium, quantum sciam, aperte hoc in dubium vocare ausus sit. De CONNANO, cui haec sententia tribuitur, vid. IO. GEORG. KVLPISIVS, in *colleg. Grot. ad lib.* 2. *cap.* 11. §. 1.

§. XI.

Eo magis itaque a christianis requiritur, vt fidem in pactis & promissis datam, sancte seruent. Perfidia cum amoris sinceritate consistere nullatenus potest. Recte de amore Paulus; ὁ χαίρει ἐπὶ τῇ ἀδικίᾳ, *1 Cor. XIII, 6.* Hinc & integritas, iustitia, veracitas, fidelitas, ceu propriae christianorum virtutes in scriptura sacra passim commendantur. Speciatim fidelitas in seruandis pactis & promissis, iniungitur, *Matth. V, 37. Iacob. V, 12.*

§. XII.

Supponitur autem promissum & pactum eiusmodi esse, vt seruari possit & debeat. Cumque ante omnia consensus* ad ea requiratur, si hic non adfuerit, aut impeditus fuerit, obligationem quoque pactorum aut promissorum nullam esse, sua sponte sequitur. Impeditur autem consensus, ratione *intellectus* quidem per aetatem, si quis vsum rationis nondum habeat, ** per furorem, *** errorem, * aliaque ratione; ** ratione *voluntatis* autem, per metum & coactionem. *** Sic & si quis circa res impossibiles * aut illicitas ** aliquid promiserit, fidem seruare non tenetur, etsi peccato grauissimo eiusmodi quid promittendo, si sciens volensque fecerit, se obstringat.

* Qui per certa signa, verba, facta, gestus, immo & per silentium cum certis circumstantiis consideratum, declaratur, vnde *consensus tacitus.* Quid ad silentium requiratur, vt pro signo consensus haberi queat, docet HVGO GROTIVS, *lib.* 2. *de iur. bell. & pac. cap.* 4. §. 5. & IO. HENRICVS BOECLERVS ad *h. l.* Quod autem consensus praesumptus improprie consensus sit, demonstrat CHRISTIANVS THOMASIVS, *iurisprud. diu. lib.* 2. *cap.* 7. §. 19. *seqq.*

** Quando autem rationis vsus se exerat, certo definiri nequit. Citius aut tardius hoc

fit, pro diuersitate indolis, educationis, aliarumque causſarum. Leges quae hinc inde extant annales, respiciunt id, quod in qualibet gente plerumque contingit.

***Si scilicet pactum durante furoris tempore fuerit initum. Interdum enim furor dilucidis intervallis distinguitur. Hinc si eo tempore pactum fuerit initum, quo mentis & rationis compos fuit, qui isto morbo laborat, pactum haud dubie erit validum.

Per errorem pactum irritum redditur, si circa essentiam rei, aut eius qualitatis, de qua paciscendo potissimum actum, fuerit commissus. Ceterum si quaeratur, in quem damnum, si tale pactum irritum sit, redundet? sunt qui sequenti regula omnes difficultates expediri posse existimant: errorem in dubio semper nocere erranti, nisi circumstantia illa, in qua errauit, expresse promisso per modum conditionis fuerit adiecta. vid. CHRIST. THOMASIVS *iurisprud. diu. lib. 2. cap. 7. §. 39. seqq.*

**. e. g. per ebrietatem, si tanta fuerit, vt vsu rationis hominem priuet. Dolendum tamen inter christianos, quorum sobrietas propria esse debebat, eiusmodi ebrietatis exempla dari.

*** Si metus tam vehemens non fuerit, vt omnem rationis vsum excusserit, pactum per se non reddit irritum. Dispiciendum igitur, a quo metus inferatur, num ab ipso paciscente, an a tertio? Si posterius sit, valebit pactum, sed vt tertius, qui metum incussit, ad damnum datum resarciendum, teneatur. Sin prius sit, rursus dispiciendum, an metum incutiens, in me habeat imperium, adeoque causſam iustam me cogendi? si habeat, promissio, si ceteroquin nullus defectus adsit, valebit. Quod si non habeat, irritum erit pactum aut promissum, non tam ob defectum consensus, quam quia incutiens istum non habet ius promissum acceptandi, vt docet SAM. PVFENDORFIVS, de *iur. nat. & gent. lib. 3. cap. 6. §. 10. & lib. 4. cap. 2. §. 8.* Quod enim HVGO GROTIVS putat, pacta haec ideo irrita esse, quod is, qui incusſo metu promissionem extorsit, ad rem restituendam obligatus sit, *lib. 2. de iure belli & pac. cap. 17. §. 17.* longius petitum videtur. Alia autem ratio est, si princeps in bello iusto inferior pacem conditionibus haud adeo aequis inire cogatur. Cum enim iustum in eiusmodi pacificationibus adsit deliberandi atque consultandi tempus & occasio, eiusmodi conuentiones ad pacta per metum inita, accurate loquendo, non pertinent. Accedit, quo humani generis interſit, vt bellorum finis ac modus sit. Hinc & eiusmodi pacta omnino sunt seruanda add. CHRIST. THOMASIVS, *iurisprud. diu. lib. 2. cap. 7. §. 57. seqq.*

*Notum illud: ad impossibilia nemo obligatur. Ad quid autem promissor teneatur, si sciuerit, rem impossibilem esse, item si eo tempore, quo promissio facta, fuerit possibilis, postea autem impossibilis fiat, exponit PVFENDORFIVS, de *iur. nat. & gent. lib. 3. cap. 7. §. 2.*

** Nemo enim potest ad ea se obstringere, in quae nulla ei est potestas. Turpia autem ac illicita per legem agere nequit, seu nulla cuiquam in ea est potestas. Nemo ergo ad ea se obstringere potest. Perinde autem est, siue conditio turpis adimplera fuerit, siue non fuerit adimpleta. Quod notandum contra HVG. GROTIVM, *lib. 2. de iur. belli & pac. cap. 11. §. 9.* docentem, pacto circa rem turpem ex vna parte impleto, omnino obligandi vim inesse. Quem eius sententiam praeter alios merito refellit PHIL. REINHARDVS, VITRIARIVS, *instit. iur. nat. & gent. lib. 2. cap 11. qu. 21.* De facto Iudae, quod extat *Gen XXXVIII.* conf. IO. SELDENVS, de *iur. nat. & gent. iuxta disciplinam Ebraeorum lib 5. cap. 4.*

§. XIII.

Fides in pactis & promissis data, erga omnes ac singulos seruanda est. Vt enim neminem laedere, ita nec fidem cuiquam datam, fallere licet. Qui vero per dolum nos ad promittendum aut paciscendum inducunt,* nostrum hoc ipso ipsimet impediunt consensum, efficiuntque,

que, vt pactum seu promissum sit irritum. Cum atheis, si modo constet, eos tales esse, pacta inire stultum foret, cum nulla religione teneantur, adeoque nec leges naturales admittant. ** At aliter de infidelibus & haereticis censendum, *** quibus qui fidem datam seruandam negant, * idoneas sententiae suae adferre nequeunt rationes. Ceterum, si circa verba, quibus pactum aut promissum aliquod conceptum est, dubium oriatur, per legitimam illud tollendum est interpretationem, qua de re alibi actum ex instituto. **

* De dolo, vulgo statuunt, quod, si ab ipso paciscente profectus fuerit, pactum plane irritum reddat: rarum idem manere, si a tertio fuerit profectus, etsi is ad damnum hac ratione datum restituendum, sit obligatus. Et sane si per dolum in eiusmodi inducatur errorem, vt in id, quod promisit, minime consensisse censeri queat, irritum esse eiusmodi pactum, palam est. Sed & hoc dubio caret, quicunque dolo suo alteri damnum infert, ad id restituendum obligatum esse. Distinguunt alias porro, an dolus causam dederit contractui, an fuerit incidens aut in rem ipsam, aut in qualitatem rei. Si prius sit, pactum aut contractum irritum esse, quoniam consensus ibi plane deficiat, sin posterius, contractum hactenus esse vitiosum, vt decepto liberum sit, aut ab illo discedere eumque dissoluere, aut laesionis pensationem exigere. Sed reiicit hanc distinctionem, vtpote ex iure ciuili petitam, CHRIST. THOMASIVS, *iurisprud. diuin. lib. 2. cap. 7. §. 49. 50.*

** Non tantum stultum est, cum atheis pacta aut federa inire, sed ipsa illa federa nulla plane sunt, cum omne pactum aut fedus supponat legem diuinam, pacta esse seruanda. Lex autem diuina sine Deo, seu legislatore, concipi nequit. Nec satis capio, quid sibi velit vir illustris, PHIL. REINHARDVS VITRIARIVS, quando in *institut. iur. nat. & gent. lib. 2. cap. 15. qu. 9.* ita respondet: cum athei retineant communionem iuris naturae, non videmus, cur non possint federa contrahere. Cum enim athei leges naturales nullas, proprie sic dictas, admittant, non video, quo pacto communionem iuris naturae retinere queant. Interim ipse auctor celeberrimus fatetur, imprudentiae esse, si quis cum eiusmodi hominibus fedus ineat.

*** Quod cum illis, qui a vera religione alieni sunt, pacta atque federa inire liceat, non tantum inde patet, quia vt cum omnibus hominibus, ita cum istis quoque nobis est commercium iuris naturalis, sed & exemplis quoque sanctorum veteris testamenti, constat. Sic Abrahamus cum Abimelecho (quanquam de huius religione non satis constet) Iacobus cum Labane idololatra, Dauid & Salomoh cum Hiramo, Tyriorum rege, federa iniuere. Horum deinceps secuti sunt exemplum Iudas Maccabaeus, atque Hircanus Alexandri filius. Vterque enim cum Romanis fedus iniit, & hic insuper Iulio Caesari in Syria & Aegypto bellum gerenti, egregiam operam nauauit, vid. IOSEPHVS, *lib. 12. antiquit. cap. 17. & lib. 14. cap. 14.* Circumspecte tamen omnino hic procedendum, ne sine necessitate, saltem non sine praegnanti causa, cum eiusmodi hominibus, aut gentibus, pacta vel federa ineamus, tum vt ea id fiat ratione, ne religio christiana vllum inde capiat detrimentum. Dictum a me hac de re ex instituto, in *dissertat. de ratione status circa federa* §. 12. add. CASPAR ZIEGLERVS, de *iurib. maiest. lib. 1. cap. 38. §. 9.*

* Sententiam hancce in concilio Constantiensi stabilitam, a IACOBO SIMANCHA, episcopo Pacensi, CONRADO BRVNO, IACOBO MENOCHIO, aliisque defensam ecclesiae Romanae recte tribui, luculenter demonstraui, in *dissertat. de concordia relig. christ. statusque ciuilis, cap. 4. §. 8. seqq.*

** Non tantum de interpretatione, sed & de conditionibus, internunciis, acceptatione pactorum,

pactorum, atque promissorum, multa dici possent, ab instituto nostro eo minus aliena, quod in theologicis etiam subinde quaestiones occurrant, vbi harum doctrinarum aliquis vsus esse queat. Verum, cum ab illis, qui ius naturae secundum rationem considerant, haec omnia exquisito studio pertractata sint, nihil addimus. Conferendi itaque HVGO GROTIVS, de *iur. bell. & pac. lib.* 2. *cap.* 11. & 16. & commentatores, ad *haec loca*; PHIL. REINHARDVS VITRIARIVS, *institut. iur. nat. & gent.* itidem *lib.* 2. *cap.* 11. & 16. SAM. PVFENDORFIVS, de *iur. nat. & gent. lib.* 3. *cap.* 8. & 9. & *lib.* 5. *cap.* 12. & IO. BARBEYRACIVS, ad *haec loca*, CHRISTIANVS THOMASIVS, *iurisprud. diu. lib.* 2. *cap.* 12. & quae in compendio diximus, *elem. philos. part.* 2. *cap.* 4. *sect.* 4. §. 14. *seqq.*

§. XIV.

Quartus amoris gradus est, si commoda aliorum quouis modo promoueamus, & varia in eos conferamus beneficia. Cumque reliquorum erga alios officiorum, quae hactenus commemorauimus, ea sit ratio, vt sine illis vita socialis nullo modo consistere queat, Deum voluisse, rectissime creditur, vt ad ea praestanda homines cogi possint, in statu quidem naturali ab illis ipsis, qui ea a nobis exigere possunt officia, in statu autem ciuili a magistratu, vnde *obligationem perfectam* habere dicuntur: horum contra, quae ad vltimum huncce amoris gradum pertinent, haec est indoles, vt externa vi ad ea praestanda nemo cogi possit aut debeat, cum, si etiam non praestentur, salua tamen vtcunque sit socialitas, & naturae quoque horum officiorum omnis coactio repugnare videatur; vnde *obligationem imperfectam* habere dicuntur. Quod discrimen cum ex respectu ad vitae socialis conseruationem ortum sit, minime inde inferendum, ac si absque hoc respectu in foro diuino officia, quae imperfectam obligationem habent, minus necessaria sint, quam reliqua. Patet etiam ratio, cur haec officia, speciatim etiam *charitatis* nomine veniant, cum reliqua *iustitiae* nomine, * vtraque voce in strictiori significatione accepta, comprehendantur.

* Notum est, quod tum alii, tum HVGO GROTIVS, passim distinguant inter *iustitiam & charitatem*, seu *legem iustitiae & charitatis*. vid. GROTIVS, *lib.* 2. *de iur. bell. & pac. cap.* 17. §. 4. *& lib.* 3. *cap.* 13. §. 4. *n.* 1. alibique. Quod vt recte intelligatur, obseruandum, vtramque vocem tum in latiori, tum in strictiori significatione accipi. Iustitia, in latiori significatione accepta, tum expletricem, tum attributricem iustitiam complectitur, & ita respondet charitati, quatenus itidem latius accepta omnium hominum erga alios officia denotat. Et hactenus iustitia & charitas non differunt. At si iustitiae vox stricte pro iustitia expletrice capiatur, & charitas itidem stricte, pro officiorum, ad quae iure imperfecto obligati simus praestatione, vt adeo respondeat iustitiae attributrici, tum sane quod inter vtramque interedit discrimen, manifestum est. Hinc diiudicanda, quae CASPAR ZIEGLERVS, & IO. ADAMVS OSIANDER *ad Grot. lib.* 2. *cap.* 17. §. 9. hac de re habent. Iungenda, quae in editione Becmanniana, ad *eundem locum*, monentur.

§. XV.

Commoda aliorum duplici ratione promouemus, aut *indefinite*, aut

aut *definite*. Indefinite, si quis eam vitae rationem sequatur, ex qua ad alios commodum redundare potest, *adeoque & artem vtilem, qua aliis prodesse queat, addiscat, **mentemque excolat, ne inutile sit terrae pondus, itemque, si conatus illorum, qui aliis inservire possunt, & cupiunt, quouis modo promoueat, prouehatque. Definite, si quis huic aut illi homini, non exclusis inimicis, commodum aliquod praestet.

* Vnde patet, quid etiam ex hocce capite de vita monastica plerorumque in ecclesia Romana censendum sit, quippe qui non tantum otio ac ignauiae liuant, sed & sub praetextu religionis opes aliorum labore partas deglutiunt. Intellexit haud dubie hoc IO. MABILLONIVS, Benedictini quondam ordinis monachus doctissimus, dum, vt ab ignavia monachum suum reuocaret, litterarum studia praegnantissimis argumentis illi commendauit, *de studiis monast. part. 1. cap. 4. seqq.*

** conf. dicta *sect. 3.* huius capitis, §. 6.

§. XVI.

Quae definite aliis praestari possunt commoda, varia sunt. Fieri namque hocce potest ratione *mentis*, si aliquem erudiamus, aut curemus, vt ad notitiam veram Dei & sui ipsius perueniat, vt vera religione imbuatur, erroresque dimittat. * *Rom. II, 19. 20.* Ratione *corporis*, idem fieri potest, si aut consilio aut opera aegrotos sanitati restituamus, aut talia iis conferamus, quae ad corporis conseruationem faciunt. *Luc. X, 34. 35.* Ratione *opum*, si pauperes, pecunia, aliisque rebus necessariis subleuemus. *Matth. XXV, 35. seqq.* ** Denique ratione *famae & existimationis*, si innocentes defendamus, aut excusemus, & ne quis existimationis iacturam faciat, aut si fecerit, eam recuperet, omni annitamur modo. *Exod. XX, 16.* Quibus nonnulli *officia* etiam erga mortuos *** addunt.

* Huc ergo & *correptio*, quam vocant, *fraterna* pertinet, cum quis sincero amore ductus, ea qua par est, mansuetudine ac lenitate, alios, si forte quae minus decet, eos admittere videt, corrigit, redarguit, reprehendit, vt a peccatis eos abstrahat, neue hac ratione sibi ipsis noceant, impediat. Ingens profecto beneficium aliis confert, qui efficit, vt non peccent, aut vt peccare desinant. Sed totum hoc argumentum luculenter pertractauit B. IO. HVLSEMANNVS, *in dissertatione practica, de iure & moderatione correptionis fraternae.*

** Quae ex opibus nostris in egenos rerumque inopes conferimus, *eleemosynae* vocari solent. Dicitur enim ἐλεημοσύνη ἀπὸ τοῦ ἐλεεῖν, *misereri*, notatque stipem illam, quam dat homo misericors & benignus. Atque ita accipitur, *Luc.* XI, 41. XII, 33. *Actor.* III, 2. 3. alibique. Ad eleemosynas autem in pauperes erogandas nos iure naturali seu diuino vniversali obligatos esse, is demum dubitabit, qui dubitat, an ad charitatem obstricti simus, in qua tamen summa legis consistit. *Matth.* XXII, 39. *Gal.* V, 14. Neque tamen diuites, hoc est, qui opibus abundant, vt de superfluis aliis aliquid impertire queant, sed & pauperes, qui tamen aliis adhuc indigentioribus aliquid impertire possunt, ad hoc obligantur. conf. *Luc.* XXI, 1. 3. BASILIVS: Κἂν εἰς ἐστὶν ἄρτος περιῇ σοὶ τροφὴ, ἐνεστὶ δὲ τοῖς θύραις ὁ ζητῶν, πρόβαινον ἐκ τῆς ταυτησὶ τὸν ἕνα &c. *Licet vnus tibi tantum sit panis, ad fores autem mendicus adsit, depromе vnicum illum ex cella penuaria, &c. hom. in siccitatem & famem, p. 416.*

Dandae itaque eleemosynae sunt, etiam cum detrimento rei familiaris, posthabito periculo propriae indigentiae, si extrema alterius necessitas hoc postulet. Dandum etiam omnibus, qui nostrae opis indigent, cum hi omnes *proximi* nomine veniant, *Luc* X, 29. 36. *seqq.* proximum autem nostrum diligere iubemur, sicut nos ipsos, *Matth* XXII. 39. Et licet digni hic omnino praeferendi sint indignis, nec tamen his eleemosynae denegandae, *Matth.* v. 45. cum forte hac ratione ad mentem meliorem reuocari possint, modo non simus certi, eos ex iis, quae illis damus, peccandi occasionem arrepturos. Multo veto minus fas est, eleemosynas denegare aliis, eo quod incerti simus, sintne digni, in quos conferantur. Mera enim apud plerosque haec est φιλαργυρία, qua auariria, atque tenacitas regitur. Nimirum, cum interdum in dandis eleemosynis nostri conseruario, cum amore aliorum concurrere videatur, occasio hinc datur mortalibus, plurima sibi formandi dubia: quae tamen qui proponunt, reuera nihil aliud agunt, quam vt auaritiam prodant, significentque, se non nisi inuitos ad eleemosynas erogandas accedere. Qui amorem ducem sequitur, veraque in Deum fide nititur, non faciet, quae eum poenitere queant, nec multis regulis opus habet. Atque hinc patet, quid de impiis moralistarum, quos vocant, Pontificiorum, ineptiis, statuendum sit, qui legem de dandis eleemosynis suis cauillationibus ita euertunt, atque restringunt, vt nec ditissimis in tota vita vnquam necessitas dandi eleemosynas incumbat. Huc pertinet, quod disputant, proximo non nisi sine detrimento fortunarum, status ac honoris, eleemosyna succurri debere; *talesque insuper nodos, circa praedicamentum quando in eleemosynis nectunt. vtsi nihil dandum sit, antequam soluantur ista dubia, plurimorum egenorum morte eleemosynae anteuerti oporteat*, vt recte pronuntiat IO. ADAMVS SCHERZERVS, *in breu. Hülsemann. extenso, cap.* 12. *thes.* 24. *pag.* 752. vbi & βλασφημίαν horum hominum in compendio exhibet & refellit. Idem ex instituto quoque facit LVDOVICVS MONTALTIVS, *in epist. prouinc. epist.* 12. *pag.* 346. *seqq.* Longe sapientiores & aequiores moralistis illis fuere veteres Ebraei, quorum de eleemosynis & iure pauperum, scita, lectu digna, exhibet IO. SELDENVS, *de iur. nat. & gent. iuxta discipl. Ebraeor. lib.* 6. *cap.* 6. *p.* 723. *seqq.*

*** Et recte quidem. Intelligo autem per officia erga mortuos sepulturam, seu quidquid demum cadaueribus hominum mortuorum, iuxta cuiuscunque gentis ritus & consuetudines, praestare tenemur. Non desunt equidem, qui ius sepulturae ad ius gentium referunt. vid. IO. ADAMVS OSIANDER. *ad Hug. Grot. lib.* 2. *de iur. bell. & pac. cap* 19. § 1. Perperam quidem, si per ius gentium ius aliquod, tum a iure naturae, tum a moribus gentium, distinctum, intelligant. Eiusmodi enim ius gentium inter figmenta virorum quorundam doctorum referendum esse, alibi satis demonstrauimus. Quod si per ius gentium, intelligant ius naturae, prout ad integras gentes adplicatur, facile nos secum consentientes habebunt. Enimuero ex lege humanitatis, tum singulos homines, tum integras gentes obligante, quam commodissime ius sepulturae deriuari posse, luculenter, ni fallor, demonstraui, *in elem. philos. pract. part.* 2. *cap.* 6. *sect.* 9. Eo vero minus quae hac de re ibi dixi, mihi displicent, quod ea prorsus probata vidi doctissimo viro IO. BARBEYRACIO, *ad Pufendorf. de iur. nat. & gent. lib.* 2. *cap.* 3. §. 23. *p.* 198. Iungenda, quae prolixe hac de re disseruit ANDREAS ADAMVS HOCHSTETTERVS, *in colleg. Pufendorf. exercit.* 6. *ad* §. 22. *p.* 257. *seqq.* Ceterum, vt singulorum hominum hic saltem habeamus rationem, ita si ad integras gentes leges istae diuinae, de quibus loquimur, adplicentur, officia quaedam singularia inde refulgent, de quibus in compendio dictum *in elem. philos. pract. part.* 2. *cap.* 4. *sect.* 9. sed haec huius loci non sunt: interim idem de officiis absolutis, quae obligationem perfectam habent, vt & de hypotheticis, est intelligendum, iuxta ea quae diximus *l. c. sect.* 5. & 7.

§. XVII.

Dantur quoque in ipsis hisce officiis, quae definite aliis praestantur, certi gradus. Interdum enim ea, quae praestamus, nos non gravant,

vant, etsi accipienti prosint. Huc non tantum communia ista humanitatis officia spectant, vt cum erranti viam monstramus, deliberanti fidele consilium damus, * sed & cum ex nostra abundantia aliis aliquid impertimur. conf. *2 Corinth. VIII, 14.* Quandoque autem aliquid praestatur, quod cum nostro incommodo coniunctum est, in quo iam amplior amoris gradus conspicitur. vid. *2 Corinth. VIII, 2.* Immo eousque hic quandoque amor progreditur, vt non tantum maxima, grauissimaque aliorum caussa subeat incommoda, sed vitam ipsam, si res id postulauerit, adducere in discrimen non dubitet; qui summus haud dubie est amoris gradus, *1 Ioan. III, 16.* collat. cum *Ioan. XV, 13.* add. *Rom. V, 7. 8.* Quae cum incommodo nostro aliis praestantur, *beneficia* vocari solent: circa quorum collationem, multa monere solent, ** quae tamen ita accipienda, ne amoris limites nimis coarctemus.

* Hoc ratio ipsos ethnicos docuit. vid. CICERO de *offic. lib. 1. cap. 16.*

** Vt vel apud eundem CICERONEM videre licet, *lib. 1. de offic. cap. 14.*

§. XVIII.

De hisce officiis, quippe quibus nostrum erga Deum, aliosque homines amorem, quam luculentissime testamur, passim scriptura loquitur. Paulus, multa vna voce complectitur, dum de amore dicit: χρηστεύεται, *benignus est. 1 Cor. XIII, 4.* Nimirum hoc est, quod dicitur, non verbis, sed opere nos amare debere, *1 Ioan. III, 18. Iacob. II, 15. 16. III, 17.* add. *Es. LVIII, 7. Ezechiel. XVIII, 7. Matth. XXV, 35. 36. Luc. X, 34. 35.* Vnde & speciatim *hospitalitas*, * a christianis requiritur, *Rom. XII, 13. 1 Petr. IV, 9. Ebr. XIII, 2.*

* Hospitalitati vel maxime apud veteres locus fuit, cum nondum hospitia publica & mercenaria constituta essent, quibus peregrini excipi poterant. Legi hac de re meretur IO. SCHILTERI, *dissertat. de iure hospitii apud veteres*, quae addita est eiusdem *manuductioni philos. mor. ad iurisprud.* Nec tamen hodie nullus plane hospitalitatis locus est, etsi vbique fere hospitia publica sint constituta. Praeterquam enim, quod non in omnibus locis publica hospitia dentur, licet suscipere pauperes, quibus in publicis hospitiis, cum pecunia destituantur, locus vix conceditur. Pessimi praeterea mores in publicis hospitiis palam regnant, vt quibus pietas curae cordique est, saepius hospitio carere, quam inter homines omni improbitatis genere inter se velut concertantes, commorari malint.

§. XIX.

Ab illis autem, in quos beneficia collata sunt, requiritur *animus gratus*, hoc est, vt ea sibi grata fuisse ostendant, dantique eam ob caussam faueant, seque ad paria reponenda, si aliquando vires permiserint, paratos demonstrent. Ita namque amor reciprocus in eiusmodi hominibus se exerere potest. conf. *Coloss. III, 15. 1 Thessal. V, 18.* Cumque homines omnes, etiam a quibus nulla beneficia accepimus, immo inimicos

micos amare debeamus, summa profecto impietas esset, eos non amare a quibus beneficia accepimus. Vnde ingrati animi crimen pro turpissimo, foedissimoque omni tempore est habitum.*

* Hoc ipsi agnouere ethnici, quos inter SENECA, in *libris de beneficiis*, in foeditate huius vitii depingenda, fere totus est. *Erunt*, inquit, *lib. 1. cap. 10. homicidae, tyranni, fures, adulteri, raptores, sacrilegi, proditores: infra ista omnia ingratus est, nisi quod omnia ista ab ingrato animo sunt, sine qua vix ullum magnum facinus accreuit. Hoc tu caue, tanquam maximum crimen, ne admittas*, &c. conf. & *lib. 4. cap* 18. Eundem in modum & PUBLIUS: *dixeris maledicta cuncta, cum ingratum hominem dixeris.* An detur actio ingrati? disputat SENECA, *l. c. lib. 3. cap. 6. & 7.* eandemque in peculiari dissertatione tractat quaestionem, IO. HENRICVS BOECLERVS. Quod dubio careret, si legibus ciuilibus eiusmodi quid constitutum esset. Ex meris enim naturae legibus si rem aestimes, ius illud, quod habet, qui beneficium contulit, saltem imperfectum est, vnde nemo ad grati animi demonstrationem cogi potest. Nec enim humani generis conseruatio hoc postulabat. Repugnat praeterea beneficii natura indolesque, immo & grati animi ratio. *Non gloriosa res est*, recte inquit SENECA, *gratum esse, nisi tutum est ingratum fuisse, lib. 3. de benef. cap. 7.* Interim grauitati huius peccati, siue hominum iudicio, siue in foro diuino aestimetur, nihil inde decedit.

§. XX.

Quod ad officia erga alios hactenus enumerata, iure diuino obligati simus, ex ipsa natura amoris, in quo omnia continentur, patet. Atque idem ex primo nostro principio fluit. Qui cum Deo vnitus est, & magis vniri cupit, adeoque eum amat, non potest non & eos amare, quos ipse Deus amat, & ab omnibus amari cupit, conf. *1 Ioan. IV, 20.* Requirit idem omnium hominum cognatio naturalis, * *Actor. XVII, 26.* & spiritualis regenitorum. ** *Rom. XII, 5. 1 Cor. XII, 13.* Praeterea, in summa legis, ab ipso seruatore expressa, hoc nobis diserte, iniungitur, *Matth. XXII, 39.* add. *1 Tim. I, 15.* vt & in praecepto decalogi quinto, iuxta interpretationem ipsius seruatoris. *Matth. V, 22. 43. 44.* Idem nos condocet amor ille, quo nos Deus amauit: erga quem turpiter ingrati essemus, nisi alios homines itidem amaremus. *1 Ioan. IV, 11.* Accedunt & alia scripturae effata, quibus amor non tantum nobis commendatur, sed & ceu tessera discipulorum Christi describitur. *Luc. VI, 25. XII, 33. Ioan. XIII, 34. 35. XV, 12. 1 Cor. XIII. per integr. Gal. V, 6. 13. 14. 15. Ephes. IV, 15. 16. V, 1. 2. Coloss. III, 14. 1 Ioan. IV, 11. 20. 21.*

* Hanc cognationem naturalem omnium hominum vrgebant cumprimis Stoici, & inde concludebant, & inimicos diligendos esse. Hinc SENECA: *membra sumus corporis magni. Natura nos cognatos edidit, cum ex iisdem & in eadem gigneret, &c. ex illius constitutione miserius est nocere, quam laedi, &c. epist. 95.* Verum haec aliaque illorum effata splendida, falsis nitebantur hypothesibus, vt pluribus a me demonstratum, de *erroribus Stoicor. in philos. mor. dissert. 4. §. 8. 9.* Quod & ipsa haecce verba SENECAE accuratius considerata, satis indicant.

** Ex antiquitate ecclesiastica hoc pluribus illustrat GOTHOFREDVS ARNOLDVS, *in historia*

historia cognationis spiritualis inter christianos receptae, vbi & de nomine *fratrum & sororum*, quibus veteres christiani se inuicem compellabant, disserit.

§. XXI.

Peccata, officiis hactenus explicatis, opposita, sunt varia. Peccant citra controuersiam grauissime, qui alios quocunque modo laedunt, adfectu, verbis, gestibus, factis. Inter reliqua eminet *homicidium*, siue directe, siue indirecte, siue per se, siue per alios quis illud committat.* Pertinent huc quoque *libelli famosi*, **; & *scripta satyrica*, quibus aliorum existimatio imminuitur, & fama proscinditur, sub quocunque etiam edantur praetextu.

* Immo huc etiam pertinent, raptus, stupra, adulteria, in quantum alius per ea laeditur, vulnerationes, aliaque, quibus aliis, qua corpus, vis infertur. De homicidio ex instituto agit GVIL. GROTIVS, *in enchirid. de princip. iur. nat. cap.* II. Vtut autem homicidium corporis, crimen grauissimum sit, non leuius tamen est *homicidium animae*, cum quis talia agit aut dicit, per quae pernicies animae alterius attrahitur, vel cum abstrahere alium a peccatis poterat, & debebat, & tamen illud non facit. Ad priorem classem pertinent scandala, de quibus supra *ad §. 5.* dictum.

** Si quis factis alium laedat, vocantur *iniuriae reales*, sin verbis, *verbales*, a quibus nonnulli *litterales* distinguunt. Verbalium iniuriarum, quinque vulgo species constituunt, contumeliam, detractionem, maledictionem, susurrum, & irrisionem, de quibus praeter scholasticos & moralistas, GVIL. GROTIVS agit, *in enchirid. de principiis iur. nat. c.* I. §. 12. Ad litterales speciatim *libelli famosi*, & *scripta satyrica* pertinent, praesertim si in his non vitia generalia, sed specialia singulorum hominum ita perstringuntur, vt contumelia quaedam inde in illos redundet. Ad libellum famosum, ceteroquin requiritur, vt graue aliquod, atque enorme crimen, siue verum, siue fictum, alicui obiiciatur, idque dolo malo, seu animo famam alterius proscindendi. Perinde autem est, siue carmine, siue soluta oratione, siue etiam pictura, vel alia quacunque ratione fiat. Dolendum vero, quod inter eruditos, qui aliis vt omnium virtutum, ita & modestiae exemplum praeire debebant, nihil sit frequentius, quam scriptis varii famam aliorum proscindere, & se inuicem omnium ludibrio exponere. Non desunt equidem, quae nonnulli petulantiae suae, & libidini in aliorum famam grassandi, obtendunt. Interdum perperam ab aliis facta iultam sibi expressisse indignationem autumant; quandoque pro veritatis defensione talia se scripsisse sibi persuadent aut omnino sancto quodam zelo ad hoc se inductos; aut si historias sibi scribere videantur, per historiae leges non aliter scribere potuisse, & quae alia sunt eiusdem generis. Quae ita quidem comparata sunt, vt imperitioribus caliginem offundere queant, sapientiores autem non fallent, multo minus Deum, cordium atque cogitationum scrutatorem. Qui vero libellos famosos, aut scripta satyrica, quibus aliorum fama laeditur, ex hoc capite defendunt, quod dum iis a vitiis, quae perstringunt, alii deterrentur, vtilitatem quandam hominum generi afferant, se ipsos misere decipiunt, seque hominum indolem parum exploratam habere demonstrant, vt recte ostendit PETRVS BAELIVS, *in dissert. de libellis famosis*, dictionario eius historico & critico subiuncta, *p.* 3099. in qua dissertatione multa notatu digna hac de re adfert.

§. XXII.

Non minus & hic peccatur, per *vindictam propriam*,* & *reconciliationis detrectationem*. Potest equidem, qui laesus est, satisfactionem,

nem, & cautionem ſecuritatis poſtulare, ſed hoc fieri debet, via ordinaria, per magiſtratum; absque vindictae cupiditate & litigandi pruritu; non niſi exigente neceſſitate & charitate, & denique animo ad reconciliationem prono Quae omnia ſi recte expendantur, *actiones*, quas vocant, *iniuriarum*, prorſus improbandas eſſe, conſtabit, quippe quae & amori chriſtianorum, ad hoſtes etiam ſe extendenti, patientiae, & humilitati, & verbis diſertis Chriſti, *Matth. V, 39. 40. 41.* aperte repugnant. **

* Vt quae de *vindicta*, diſputari ſolent, rite diiudicentur, obſeruandum, non vno modo hanc vocem ſumi. Primo namque, interdum idem eſt ac poena, & ita vindicta publica, non autem priuata, eſt licita. Soli enim magiſtratibus competit facultas delinquentes puniendi. Deinde, vindicta quandoque ſumitur pro defenſione, & hoc modo priuatis etiam vindicta eſt licita, vt patet ex iis, quae ſupra de defenſione tradidimus. Licita nimirum eſt defenſio tum extraordinaria, in caſu neceſſitatis, tum ordinaria per viam iuris, quanquam nec haec temere, nec ſine grauiſſimis praegnantiſſimisque cauſſis ſuſcipienda ſit, docente ſeruatore, *Matth.* v, 40. Denique & pro cupiditate doloris & irae ſuae ſatisfaciendi ſumitur. Et talis vindicta prorſus illicita eſt, & non tantum a ſcriptura ſacra, ſed ipſa ratione damnatur, vt ipſorum met gentilium teſtimonio comprobari poteſt. conf. HVGO GROTIVS, *de iur. bell. & pac. lib.* 2. *cap.* 20. §. 5. add. MARTINVS CHEMNITIVS, *locor. theolog. part.* 2. *loc. de vindicta p.* 113. *ſeqq.*

** Legitimam famae & exiſtimationis defenſionem, ſi in ea nihil aliud, quam innocentiae noſtrae demonſtratio quaeratur, etiam per viam iuris, non improbamus. Sed in actionibus iniuriarum aliud quid ſpectatur, & vindictae cupiditas, palam ſe exerit. Fuerunt itaque ex ipſis iureconſultis, qui ex inſtituto hoc euincerent, actiones iniuriarum a vera & genuina indole chriſtianiſmi quam longiſſime abeſſe, quod ſpeciatim peculiari diſſertatione, *de iniuſtitia actionum iniuriarum*, praeſtitit, IVSTVS HENRICVS BÖHMERVS, iureconſultus in academia Hallenſi clariſſimus, add. B. PHIL. IACOBI SPENERI *conſilia & iudicia theologica latina, part.* 3. *p.* 247.

§. XXIII.

Peccatur hic porro, per *contemptum aliorum*, * & προσωπολημψίαν, quae tum alias, tum maxime in iudiciis, deteſtanda eſt, praeeunte ſcriptura, *Exod. XXIII, 6. 7. 8. Deut. I, 16. 17. X, 18. 2 Chron. XIX, 6. 7.* Eodem quoque loco habendi, qui ſe aliis praeferunt, ſibique *praecedentiam* ** prae illis vindicant, aut hac ſuper re acriter cum aliis litigantur, ſtultam atque ineptam ita prodentes ambitionem. conf. *Matth. XXIII, 6. Marc. XII, 39. Luc. XI, 43. XX, 46.*

* Siue verbis, ſiue factis, ſiue geſtibus hicce contemptus ſe exerat. Qui vero ita alios contemnunt, inter homicidas refert ſeruator, *Matth.* v, 22. Vnde grauitas peccati huius intelligitur. Procedit autem hicce contemptus aliorum ex ſuperbia, quam THEOPHRASTVS ideo deſcribit, quod ſit *aliorum omnium, praeterquam ſui ipſius, contemptus*; *in characteribus mor. p.* 65. Sed hac de re ſatis ſupra dictum, *part.* 1. *cap.* 1. *ſect.* 4. *ad §.* 55.

** Cum omnes homines natura ſint aequales, inaequalitas tamen quaedam introduci poteſt, vt nemini fiat iniuria: ſed diuerſa ratione inter eos, qui in eadem ciuitate viuunt, & qui in ſtatu naturali ſunt conſtituti. Illos ſi ſpectes, quae inter imperantes & ſubditos intercedit inaequalitas, cum ipſo ciuium conſenſu nitatur, non poteſt cenſeri iniqua. Ciuium inter ſe diſtinctio, a voluntate & conſtitutione ſummorum imperantium pendet, cui

cui omnes merito se submittunt. Hoc qui facere detrectat, ineptam prodit ambitionem. Quemadmodum vero imperantes, certum ordinem constituentes, meritorum, virtutum, commodorumue, quae a certis hominibus, aut statu quodam, in rempublicam redundant, habere rationem solent, ita haec omnia fundamentum velut praebent, cur vnus alteri in ciuitate praeferri debeat. Quod si ergo imperantium nulla constitutio adsit, & vero is, cuius minor virtus est & praestantia, praeferri aliis cupiat, nihil aliud aget, quam vt suam demonstret impudentiam, etsi alter, vt sibi cedat, eum cogere nequeat. Si is, cuius maior virtus & praestantia est, contendat hac super re cum aliis, qui illi cedere nolunt, maximum sibi ipsi tam inepta ambitione adsciret dedecus? vterque autem hac ratione grauissime peccat. Idem de illis etiam censendum, qui in statu naturali degunt, quos inter nemo ius perfectum alteri se praeferendi habet, nisi per pacta, etsi caussae variae adesse queant, quae ius dent imperfectum. conf. CHRISTOPHORVS BESOLDVS, *politicor. lib. 2. cap. 5. §. 29. seqq.* item, in peculiari dissertatione de *praecedentia & sessionis praerogatiua*. Quod si ergo quis ius perfectum habeat, se praeferendi aliis, non peccabit, si ius suum, sed circa ambitionem sibi vindicet, vt tamen lites, quantum fieri potest, euitet. At qui aut nullum, aut imperfectum saltem ius habet, peccabit, si vel ad minimas hac super re cum aliquo lites descenderit: cum non possit non ineptae hac ratione ambitionis reus fieri.

§. XXIV.

Sed & per *perfidiam* peccatur contra hasce leges, animique leuitatem, in pactis ac promissis, dum & inconsiderate aliquid homines promittunt, & violare iterum promissa, fidemque in pactis datam fallere, sibi religioni non ducunt. Et licet a pactis differant promissa, nec promissorum vna sit ratio, cum quaedam tantum imperfectam habeant obligationem, in foro tamen diuino peccat, qui promissa, quaecunque demum fuerint, sine grauissima ratione violat, multo magis, qui talia promittit, quae seruare aut adimplere, nunquam in animum inducit suum, quod tamen inter mortales longe est frequentissimum.

§. XXV.

Denique & contra quartum amoris gradum, multiplici ratione peccatur, etsi haec talia sint, vt a paucis forte pro peccatis habeantur. Peccant namque hic grauiter, qui eam vitae ineunt rationem, vt nullum inde ad alios redundet emolumentum, immo vt oneri potius sint omnibus. Peccatur praeterea per *inhumanitatem*, si praestare aliis recusemus, quae sine magna nostra molestia praestare poteramus, & illis vsui esse poterant; per *immisericordiam*, si necessitatibus aliorum qua mentem, qua corpus sanitatemque, necessariamue sustentationem, & alia ratione, non succurramus; aut si accipere beneficia, quam dare, paratiores simus, immemores quoque illorum, quae accepimus, & in eos, qui illa in nos contulerunt, ingrati: & quae reliqua sunt eiusdem generis.

§. XXVI.

Media, quae officiorum hactenus expositorum praestationem, ad quam mortales natura sua admodum segnes sunt, promouere, vel ad eam

eam nos excitare queunt, & ad quae adeo itidem iure diuino obligati sumus, varia sunt. Iuuabit tamen cumprimis considerare amoris erga alios, necessitatem, *1 Ioan. III, 14. seqq.* dignitatem & vtilitatem, *1 Cor. XIII, 1. 2. seqq.* quod verus & maxime insignis character discipulorum Christi sit, *1 Ioan. III, 23. 24* item cognationem, naturalem, ac spiritualem, quae nobis cum aliis intercedit, & denique amoris diuini, quo nos amauit Deus, magnitudinem. *Rom. V, 8.* Si enim nos indignissimos Deus ita amauit, quanto magis nos decet, ut alios homines, eadem ratione amemus.

§. XXVII.

Impedimenta amoris, quae amouere tenemur, oriuntur ex pravis cupiditatibus, earumque fonte, philautia, speciatim auaritia, ambitione & voluptatis cupiditate. Hisce qui seruiunt, proximum puro corde, & bona conscientia, amare nequeunt, quod tamen ad amorem genuinum requiritur. *1 Tim. I, 5.* Auaritiae qui deditus est, tantum abest, vt alios amet, vt crudelis potius sit, immisericors, perfidus, & si alios amare sibi videtur, hoc sui commodi caussa facit. Ambitioni qui seruit, non potest ferre aequalem, hinc fortunis, fama, immo vita privare alios paratus est, vt ipse emineat solus. Quod si alios amare videtur, id facit, quia ei se lubenter submittunt, vel ambitioni eius quacunque ratione inseruiunt. Voluptatis denique cupiditate qui laborat, homines alios in tantum amat, in quantum delectationem ex illis percipit: hoc si cesset, eos parum curat, & si vel maxime eos perire videat, non commouebitur, modo suo indulgere genio queat. Quae omnia si recte expendantur, patebit, quam necessario cum amore proximi coniuncta esse debeat abnegatio sui, per quam haecce remoueri impedimenta possunt.

CAPITIS TERTII
SECTIO V.
DE
OFFICIIS HOMINVM
ERGA ALIOS HYPOTHETICIS.

Σύνοψις.

IN officiis erga alios tria vulgo instituta vniversalia, commemorari solent, sermo, dominium, & pretium rerum, §. I.
Sermo tamen minus recte huc refertur, §. II.
Interim officia circa sermonem commode hic adducuntur, §. III.
Sermo ob naturam hominis socialem necessarius est, §. IV.
Immo iuxta scripturam nobilissimum est mutui amoris instrumentum, vnde finis eius intelligitur, §. V.
Hinc regula generalis, summam officiorum circa

circa sermonem continent, deriuatur, §. VI.
ipsa officia indicantur, quorum alterum est, ne alios sermone nostro laedamus, quod varia ratione fieri potest, §. VII.
alterum, vt commoda potius aliorum sermone nostro promoueamus, quod itidem varia fieri potest ratione, VIII.
Quod de sermone dictum, id de silentio quoque ac fictionibus intelligendum, §. IX.
Firmamentum sermoni quandoque additur per iusiurandum: quod iurare fas sit, probatur, §. X.
Per solum verum Deum iurandum: quid de iuramentis per falsos deos conceptis, censendum? XI.
Quis iurare rite queat? §. XII.
De fine ac diuersitate iurisiurandi, §. XIII.
De dominio rerum, eiusque origine: facultatem rebus creatis ad sui conseruationem vtendi, primis parentibus a Deo concessam, §. XIV.
Qua ratione dominium, stricte sic dictum, introductum sit? §. XV.
Concluditur inde, christianis quoque fas esse, possidere dominia rerum, §. XVI.
quod vlterius ex scriptura sacra confirmatur, §. XVII.
Modi acquirendi sunt vel originarii, §. XVIII.
vel deriuatiui, §. XIX.
quorsum & successiones ab intestato pertinent, §. XX.
& testamenta, §. XXI.
in quibus ita versandum, vt integritatis, & iustitiae habeatur ratio, §. XXII.
Summa officiorum circa rerum dominia, §. XXIII.
De pretio rerum, eiusque origine & necessitate, §. XXIV.
Contractus inire christianis non esse nefas, §. XXV.
De variis contractuum speciebus, generatim quaedam obseruantur, §. XXVI.
Speciatim circa contractum mutui, de vsuris quaeritur: eas, si non sint contra charitatem, non esse illicitas, §. XXVII.
respondetur ad dicta scripturae, quae obstare videntur, §. XXVIII.
quaenam vsurae sint illicitae, §. XXIX.
Summa officiorum circa contractus, §. XXX.
Quod ad officia haecce hypothetica iure diuino obligati simus, probatur tum ex principio generali iuris diuini, tum ex praecepto decalogi octauo, & septimo, §. XXXI.
item ex aliis scripturae sacrae dictis, §. XXXII.
Officiis circa sermonem opponuntur varia mendaciorum genera, aliaque peccata, §. XXXIII.
speciatim falsum testimonium, §. XXXIV.
Officiis circa rerum dominia, & contractus, furta crassiora & subtilia, & impostura quaeuis, §. XXXV.
Ad media quoque, quibus horum officiorum praestatio promouetur, adhibenda, & impedimenta remouenda, quemlibet obligatum esse, §. XXXVI.

§. I.

IN officiis hominum erga alios, tria instituta vniuersalia, ab hominibus quidem ad generis humani felicitatem & commodum introducta, sed a Deo adprobata, commemorari solent: *sermo*, *dominium*, & *pretium rerum*. Cumque iure diuino, ad officia ex hisce institutis fluentia, obligati simus, leges inde oriuntur *hypotheticae*, reuera quidem ex vniuersali iuris principio fluentes, sed vim suam obligandi, positis hisce institutis, exerentes.

§. II.

Ad *sermonem* tamen quod attinet, is minus recte huc refertur. Quae philosophi equidem de eius origine tradunt, ita comparata sunt, vt facile in eam aliquem sententiam inducere queant, conuentioni hominum eum originem suam debere: sed longe rectius nos scriptu-

ſcriptura ſacra informat, originem ſermonis ex prima hominis creatione repetendam docens, ſed cauſſam quoque varietatis, quae inter variarum gentium linguas extitit, diſerte explicans, *Gen. XI, 6. 7.*

* Cum gentilium philoſophi, de origine tum rerum omnium, tum ſpeciatim humani generis, nihil certi ſciuerint, mirum non eſt, quod nec de origine ſermonis certi quid tradere potuerint, ſed tum inter ſeipſos diſſenſerint, tum ad incertas coniecturas prolapſi ſint, vt pater, ſi quis quae TITVS LVCRETIVS CARVS, *lib. 5. de nat. rer. verſ.* 1027. *ſeqq.* & PLATO in *Cratylo*, hac de re habent, inter ſe contulerit. Interim, ſi a reuelatione abſtrahamus, probabilior videtur illorum ſententia, qui ex inſtituto & arbitrio potius humano, quam natura ipſa, ſignificandi vim, quam verba habent, deriuant. Nulla enim alias ratio reddi poteſt, quare eandem rem in diuerſis linguis diuerſa notarent vocabula. Id quod etiam de apicibus & figuris litterarum verum eſt. Accedit, quod de pleriſque linguis conſtet, eas ab initio valde fuiſſe pauperes, atque ſimplices, poſtea autem ab hominibus locupletatas, & in concinniorem formam redactas. Sed vt philoſophorum ſcitis immoremur, neceſſe non eſt, cum rectiora certioraque hic ſcriptura ſacra nos condoceat. Ex ea enim conſtat, a Deo primis hominibus ſermonem immediate fuiſſe inditum, ſeu concreatum: quod ſupremo Numini aeque facile fuit, ac linguarum donum apoſtolis concedere, quod deinceps factum fuiſſe, nouimus. Eam quoque linguam, qua primi parentes, eorumque poſteri vſi ſunt, non aliam fuiſſe quam Ebraeam, extra dubitationem poſitum praemittamus, etſi nos non fugiat, eſſe hic, qui ſecus ſentiunt. Sed rem omnem in compendio confecit AVGVSTVS PFEIFFERVS, in *exercitat. de lingua protoplaſtorum ſeu primaeua*, quae addita eſt eius *dubiis vexatis*, *p.* 59. *ſeqq.* Huiusce autem linguae Ebraeae ſeu primigeniae voces, num naturalem ſignificandi vim habeant, in quadam cum rebus ipſis conuenientia fundatam, quod venerandus Vratislauienſium praeſul, CASPAR NEVMANNVS, non ſine ingenii & doctrinae laude, in *geneſi linguae ſanctae, & lexici*, huic hypotheſi ſuperſtructi, aliquot, quae hactenus prodierunt, partibus, demonſtrare aggreſſus eſt, an vero ex inſtituto & impoſitione primorum patentum, haecce ſignificandi vis proueniat? nunc non diſquiremus. De reliquis enim linguis, quae poſt confuſionem Babelicam ortae ſunt, nulla hic eſt diſputatio, cum nemini forte in mentem venerit, quod illarum voces naturalem ſignificandi vim habeant. De ipſa vero linguarum confuſione, earundemque hinc orta varietate, manifeſta ſatis ſunt & aperta, quae traduntur, *Gen.* XI, v. 1. *ſeqq.* Sunt equidem viri quidam doctiſſimi, qui, quae ibi narrantur, de diſſenſionibus ſaltem & diſcordiis capiunt, quibus inducti, qui turrim aedificare volebant, opus intermiſerint, & a ſe inuicem diceſſerint, vnde tandem ex iſta gentium diſperſione, linguarum, ſucceſſu temporis, orta fuerit varietas. Ita IO. CLERICVS ad *d. l.* & HERMANNVS VANDER HARDT, in *ephemeridibus philolog. diſcurſ.* 3. conſ. & CAMPEGIVS VITRINGA, *obſeruation. ſacrar. lib.* 1. *diſſertat.* 1. Verum non ſatis ad hoc attendiſſe videntur, quod *verſ.* 7. 8. 9. diſerte indicetur, linguarum diuerſitatem eſſe cauſſam diſperſionis, non autem diſperſionem, quod iſti ſupponunt, eſſe cauſſam diuerſitatis linguarum. Plura autem de origine ſermonis, & linguarum, dabunt IO. BVXTORFIVS, *diſſertat. philologico-theolog.* c. §§. *ſeqq.* FRANCISCVS VALESIVS, *philoſ. ſacr. cap.* 3. GVIL. POSTELLVS, de *origine linguar. omnium*, GESNERVS in *Mithridate*, aliique.

§. III.

Poſſunt ſane officia hominis circa ſermonem, haud incommode ad officia abſoluta referri, cum in amore erga alios cuncta contineantur: nihil tamen obſtat, quo minus & ex natura ſermonis deducantur: quo intuitu de iisdem hoc loco agimus.

§. IV.

§. IV.

Naturam autem sermonis consideranti patebit, eum homini necessarium fuisse, vt animi sui sensa aliis hominibus significare posset. Homo namque in solitudine, a reliquorum hominum consortio remotus, degens, videtur haud difficulter vsu sermonis carere posse. Quod si haec tibi vitae ratio longe miserrima videatur, conclude inde necessitatem vitae socialis. Et sane non inepte nonnulli ex sermone collegerunt, hominis naturae conueniens esse, vt socialiter viueret.

§. V.

Et haec quidem cum ipsa ratio doceat, scriptura vlterius progreditur, hominumque officium esse, vt sincero amore, qui omnis fraudis & fuci, expers sit, se inuicem prosequantur, nos erudit. Cumque sermonem, non tantum ad vitam socialem conseruandam, sed & ad mutuum amorem demonstrandum, nobilissimum instrumentum esse constet, hinc quis sermonis finis sit, seu quamobrem mortalibus a Deo sit concessus, luculenter colligitur.

§. VI.

Oritur hinc regula generalis, omnia hominum circa sermonem officia, dirigens: sermone ita vtendum, prout non tantum natura & ratio vitae socialis, sed & amor ille sincerus, quo christiani se mutuo prosequi debent, requirit. Id quod de aliis etiam signis, quae forte vicem sermonis sustinent, identidem est intelligendum.

§. VII.

Hinc officia hominis circa sermonem sua sponte fluunt. Sermone scilicet ita est vtendum, ne alios vllo modo laedamus. Laedere autem alios sermonis vsu, vel abusu potius, multiplici ratione possumus. Primo, cum non dicimus, quae alterius scire intererat, & dicere tenebamur, siue ex pacto, siue ex lege quadam naturali, siue praesentis negotii indole. *Deinde, cum ea dicimus, quae dicere non debebamus, vt cum arcana aliorum prodimus, vnde magna saepius in eos redundant incommoda, aut cum verba otiosa, & obscoena proferimus, quae christianos non decent, vel alio quocunque modo sermone nostro scandalum praebemus. *Ephes. V, 4. Coloss. IV, 6.* add. *Matth. V, 37. Iacob. V, 12.* Qui vero talia proloquitur, quae impia sunt, & iniuria in Deum ipsum, atque blasphema, non tantum contra leges de sermone peccat, sed cultus diuini nullam se habere rationem, demonstrat. Quo nomine iam supra **dicta quaelibet, reuerentiae Numinis repugnantia, reiecimus.

* Ex his namque fontibus specialibus, ius, quod alii habent, a nobis postulandi, vt veritatem iucamus, recte derivat SAM. PVFENDORFIVS, de *iur. nat. & gent. lib. 4. cap. 1. §. 7.*

Longius petita sunt, quae hac de re disserit HVGO GROTIVS, ius hoc inde oriri, quod quilibet naturaliter gaudeat libertate iudicandi, qua per fictum sermonem non sit priuandus, *lib. 3. de iur. bell & pac. cap. 1. §. 11.* Sequitur tamen Grotium IO. GE. KVLPISIVS, in *colleg. Grot. ad h. l. §. 2.*

** *sect. 2.* huius capitis, §. 3. & 28.

§. VIII.

Non tantum autem alios non laedere, sed commoda quoque illorum, quantum fieri potest, sermone nostro promouere debemus. Hoc enim amor aliorum, adeoque & finis sermonis, postulat. Loqui itaque debemus, quae sunt vtilia, quae aliis prodesse possunt, atque ad aedificationem faciunt, siue errantes & ignorantes instruamus, & rectiora doceamus, siue peccantes modeste, & cum omni mansuetudine redarguamus, siue moestos solemur; quae omnia quoque ratio officii sacerdotalis, quod regenitis omnibus competit, postulat. Interim quilibet hic, quid ingenii vires permittant, quidue temporis, loci, aliarumque circumstantiarum ratio exigat, dispicere debet.

§. IX.

Quod de sermone diximus, id de *silentio* quoque est intelligendum, vt iam ex dictis patet. Si enim silentio nostro alterum non laedimus, nec vt loquamur, amor aut diuini nominis gloria exigit, nostri contra potius commodi ratio, vt sileamus, suadet, non tantum, vt sileamus licitum, sed omnino nostri est officii. Multo autem magis id a nobis requiritur, si omnino sermone nostro ingens alteri adferri posset damnum. De *fictionibus*, * quibus interdum vtendum, si nec tacere licet, & loqui alteri noxium foret, idem censendum. Videndum enim hic, quid amor aliorum aut exigat, aut permittat; simul tamen vt absque dolo, corde puro, & integra mente, cuncta agantur. *Ephes. IV, 21.* Vbi vero alteri ius est, veritatem a nobis exquirendi, ** fictionibus, ad dissimulandam veritatem vti, summum est nefas.

* Non ergo omnes fictiones, simulationes, & dissimulationes pro illicitis habendae, sed illae demum, quae aut in gloriam diuini Numinis, aut in aliorum commodum iniuriae sunt, vel cordis vanitatem produnt, arguuntque. Non male rem omnem expedit IO. CONRADVS DANHAVERVS, in *colleg. decalog. disp. 6. p. 341.* dum simulationem aliam dicit esse *exploratoriam*, aliam *strategematicam*, aliam *reflexiam*, aliam *correctoriam*, & aliam *iniuriosam*: ex quibus vltima in vitio ponatur, non autem quatuor priores. Ad *exploratoriam*, quam & *maioris de fidelii excitatoriam* vocat, refert omnes istos lusus saepe entiae increatae, quibus πολυτρόπως apparuit, lusit, simulauit, hostem in conflictu cum Iacobo, *Gen. XXXII.* militem defensorem cum stricto gladio, *Ios. V.* in forma seruili, *Phil. II.* (quod tamen caute & cum grano salis accipiendum) hortulani, *Ioan. XX.* peregrinantis, *Luc XXIV.* & angeli in forma iuuenis, *2 Macchab. III, 26. Marc. XVI.* fine dolo malo. De loco tamen *Luc. XXIV, 28.* non vna omnium est sententia. HVGO GROTIVS, cum initio

verbum

verbum προσποιεῖσθαι de simulatione expoſuiſſet, & prolixe hac occaſione docuiſſet, non omnem in vitio ponendam ſimulationem, addit tamen, & lectoribus cogitandum relinquit, cum προσποιεῖσθαι citaecis ſit prae ſe ferre, etiam vbi nulla eſt ſpecies ſimulationis, annon dici poſſit, Ieſum ſicut greſſum ad iter componebat, ita vere etiam ſecum conſtituiſſe, vltra progredi, niſi inſtanter manere rogaretur. Vltimae tamen huic ſententiae obſtare, putant alii, quod Chriſtus eo fine ſe hiſce diſcipulis aſſociauerit, vt in diuerſorio ſe iis manifeſtaret, quodque nulla fuerit cauſſa, cur Chriſtus longius proficiſceretur, cum in momento adeſſe potuerit, vbicunque voluerit. Priorem itaque ſententiam praeferendam cenſent. Ita B. IO. GERHARDVS, *harm. reſurr. cap.* 7. *p.* 290. & ABRAH. CALOVIVS ad *h. l.* Ad rem ipſam vt redeamus, alteram ſimulationis licitae ſpeciem DANHAVERVS ſtatuit *ſtrategematicam* in bellis: vbi vt hoſti, inquit, iniuria nulla fit necando, ita nec ſimulando. Quod tamen ita intelligendum, ſi bellum iuſtum ſit, & ceteroquin leges naturales circa modum bellum legitime gerendi, obſeruentur. Exempla interim ex ſacris huc referri ſolent, *Ioſ.* VIII, 22. 2 *Sam.* V, 24. 2 *Reg* VI, 19. Sequitur ſimulatio *rectoria*, cum ſummi imperantes, vt cluium & reipublicae, immo & ſui ipſius ſaluti conſulant, ſimulare quaedam ac diſſimulare coguntur, iuxta illud CICERONIS: *eos, quibus commiſſa eſt reſpublica, vt ad effectum ſuorum conſiliorum veniant, oportere, vt multa ſimulent inuiti, multa diſſimulent cum dolore, epiſt. ad famil. lib.* 9. *ep.* 1. DANHAVERVS ex ſacris huc refert exemplum Saulis, 1 *Sam.* X, 27. *Correctoriam* ſimulationem idem auctor vocat, cum is, erga quem ſimulatio fit, non aegre eam laturus praeſumitur, adeoque cum volenti poſt factum, non fit iniuria. Non ergo peccare medicum, ſi ſub ſpecie dulcis propinet amarum, vt ſanitatem procuret. Huc & nonnulli, eodem auctore, referunt ſimulationem Rebeccae, *Gen.* XXVII, 6. *ſeqq.* correcturae errorem mariti, quem fide certa ſtatuerit errare in perſona benedicenda. Et iſtae quidem licitae ſimulationis iuxta DANHAVERVM, ſunt ſpecies. In quibus tamen omnibus ad agentis animum, inuentionem, aliasque circumſtantias eſt reſpiciendum, cum contingere facile queat, vt quae a nonnullis innocenter fiunt, vitio non careant, ſi ab aliis, alio animo, aliaue intentione ſuſcipiantur. De *iniuriosa* autem, quam vocant, *ſimulatione*, per quam directe aut indirecte aliquis laeditur, vt addamus aliquid, neceſſe non eſt, cum iam ex dictis conſtet, grauiſſimo quemuis per eam ſe obſtringere crimine. De exemplis variis in ſcriptura ſacra obuiis, quae amplisſimam hic diſputandi materiam praebent, vid. ANDREAS ADAMVS HOCHSTETTERVS, in *e lleg. Pufendorf. exercitat.* 7. § 14. *ſeqq. p.* 286. *ſeqq.*

** Ius hoc vnde oriatur, iam indicatum §. 7. Quaeri autem hic inter alia ſolet, an reus coram iudice confiteri delictum teneatur? Sunt, qui diſtinguunt, inter damnum datum, & inter reatum, & ad iſtud confitendum teneri reum, non autem ad hunc, contendunt. vid. PVFENDORFIVS, de *iur. nat. & gent. lib.* 4. *c.* 1. §. 20. Verum cum index officio ſuo rite fungi nequeat, niſi cognitam perſpectamque habeat veritatem, ad hanc ee cognoſcendam ius quaeſitum habet. Vnde, quod ad reatum quoque confitendum reus teneatur, manifeſtum eſt. add. IO. BARBEYRACIVS *ad Pufendorf. l. c.* Quod ſi autem index aut magiſtratus officio ſuo abuiatur, ad innocentes opprimendos, tum quidem nullum amplius ius habere videtur ad exquirendam veritatem. Et hac ratione obſtetrices Aegyptiacae, tyrannidem Pharaonis eludentes, *Exod.* 1, 19. 20. non peccarunt. Nec peccauit Rahab exploratores occultans, idque diſſimulans, *Ioſ.* 11, 4. eo quod rex Hierichuntinus, Israelitico populo ſe opponens, iure ſuo exciderat. conf. *verſ.* 11.

§. X.

Firmamentum ſermoni, praeſertim in pactis, & promiſſis, quandoque additur per *iusiurandum*. * De quo ſtatim quaeſtio oritur, an omnino chriſtianis ſit licitum? ** Enimuero, etſi non deſint, qui hocce negent, contrarium tamen vel inde patet, quod nec indoles ac natura iurisiurandi quidquam inuoluat, quod legi diuinae repugnet, &

Digitized by Google

nulla adferri ratio queat, cur christianis iurare non liceat. Immo lege potius diuina iusiurandum legitime conceptum, sancitum & adprobatum fuit. *Deut. VI, 13. X, 20.* Comprobant idem exempla sanctorum, Abrahami, *Gen XIV, 22. XXIV, 3* Mosis, *Ios. XIV, 8.* Dauidis, & sociorum eius, *2 Sam. XXI, 7. 17.* Pauli, *2 Cor. I, 23* immo ipsius Dei, *Psalm. CX, 4. Amos IV, 2.* Quamuis enim, iusiurandum Dei improprie saltem tale sit, cum nemo iurare, nisi per superiorem, queat, *Ebr. VI, 16.* non tamen sibi hoc tribueret Deus, si iurare prorsus nefas esset.

* Quod iam alibi definiui, quod sit assertio religiosa, qua poenam diuinam in nos deposcimus, nisi verum dicamus; in *elem. philos. pract. part. 2. cap. 4. sect. 6. §. 6.* Vnde & sequitur, Deum hic non spectari vt testem, quasi iusiurandum sit testimonium Dei, aut quod Deus ipse de veracitate iurantis testetur, quemadmodum sentire videtur ROBERTVS SANDERSONVS, de *obligat. iuram. praelect. 1. §. 2.* sed ut iudex, poenam grauissimam, iurisiurandi religionem insuper habentibus, inflicturus. Ceterum quo pacto a iuramento differat adiuratio, & quam vim adiurationes habeant, ex instituto docet IO. CONRADVS DVRRIVS, *compend. theol. moral. part. 3. sect. 4. cap. 2. part. 2. §. 40. sqq. p. 103. sqq.*

** Anabaptistarum haec est sententia, vt constat ex colloquio Franckenthalensi *artic. 21. n. 1. 2.* aliisque eorum scriptis publicis. Nonnulli tamen, saltem ex recentioribus, ita mentem suam explicant, vt non omnem iuramentorum vsum damnare videantur. Qua de re a me dictum in *dissertat. de concordia religionis christianae statuique ciuilis, cap. 6. §. 6.* Confutarunt hanc sententiam operose IO. MVLLERVS, in *anabaptismo error. 20. pag. 356. seqq.* CLOPP. NBVRGIVS in *gangraena anabaptist. part. 3. disp. 9. §. 7.* add. EHREGOTT DANIEL COLBERGIVS, in *christianismo Hermetico-Platonico, part. 2. cap. 10. §. 14.* Ad loca, quae vulgo in contrarium adferri solent, *Matth. V, 33. 37. Iacob. V, 11.* iidem auctores respondent, & facile responderi potest. Fundamento quoque omni destituitur sententia HVGONIS GROTII, iuramenta quidem assertoria, non autem promissoria licita esse contendentis, *lib. 2. de iur. belli & pac. cap. 13. §. 21.* Quod pluribus ostendit IO. ADAMVS OSIANDER, *ad Grotii l. c.*

§. XI.

Cum autem iusiurandum supponat, eum per quem iuratur, & omniscium esse, & omnipotentem, vt intimos hominum recessus habeat exploratos, & viribus polleat, profanos puniendi, sequitur, per neminem iurari posse, nisi per verum Deum. Id quod & scriptura confirmat, *Es. XIX, 18, XLVIII, 1. Hos. IV, 15.* quae etiam damnat iuramenta, secus concepta, *Sophon. I, 5. Amos VIII, 14.* Quae per falsos deos concipiuntur iuramenta, non tantum impia sunt, sed & irrita, si iurans ipse nullam illis tribuit diuinitatem. * Quod si tribuat, vim quidem suam habent, nec tamen temere aut deferre, aut acceptare eiusmodi iuramentum licet,** nisi summa hoc exigat necessitas, nec alia ratio expediendi negotia supersit. Secus qui se gerit, peccati, quod tali iureiurando committitur, seipsum reum reddet.

* Quod impia sint, patet, quia rei creatae tribuitur honor, soli Deo debitus. Sed & quod irrita sint, palam est, quia iusiurandum accommodandum est, ad persuasionem iurantis.

Si

Si enim aliquis per Deum iuret, quem Deum esse non credit, & a quo, si fallat, se puniendum non esse, sibi persuadeat, vi omni & efficacia destituetur iuramentum. Sic & inprimis erit, iuramentum exigere ab atheo, quippe cuius itidem nulla apud eum poterit esse efficacia, quodue ex parte athei pro mera illusione habendum, cuius tamen grauissimas in foro diuino dabit poenas. Solet autem quaeri, an formulae iurandi per propriam, aut aliorum salutem, etiam vim iuramenti habeant? Negat id quidem PHILIPPVS REINHARDVS VITRIARIVS, *instit. iuris nat. & gent. lib.* 2. *cap.* 13. *qu.* 18. Sed recte adfirmat PVFENDORFIVS, de *iur. nat. & gent. lib.* 4. *cap.* 2. §. 3. De formula quidem, qua quis per animam suam iurat, positum hoc est extra controuersiam. Sensus enim est, quod Deus animae nostrae grauissimas immittere adflictiones debeat, nisi veritas dictis constet. Per aliorum autem salutem si iusiurandum concipiatur, supponitur, eam nobis charissimam, immo ipsa vita nostra chariorem esse. Sic per salutem Pharaonis iurauit Iosephus, *Gen.* XLII, 15. Quod si quis mentiatur, simulando aliorum sibi salutem charistimam esse, quae tamen non tam chara est, vis iuramenti integra est, cuius eo sensus redit, se in re sibi charissima Numinis vindictam experturum, si vera non sint, quae profert. Sunt, qui ex hoc capite non illicita fuisse iuramenta contendant, quae olim per *genium Caesaris* concipiebantur. Verum, cum per eam formulam diuinitas quaedam principibus tribuebatur, christiani adduci non poterant, vt ea vterentur. conf. DESIDERIVS HERALDVS, in *Tertull. Apolog. p.* 125. IO. A WOWERN, in *Octauium Minutii Felicis p.* 68. add. CASPAR ZIEGLERVS *ad Grot. lib.* 2 *cap.* 13. *p.* 362.

** Iuramentum per falsum Deum e. g. a gentili, praestitum, est idololatricum. Qui enim vero Deo debebatur, alii defertur honor. Qui ergo temere iuramentum eiusmodi defert aut acceptat, videtur in actus idololatrici societatem venire, aut illi occasionem praebere. Quia tamen interdum non alia supersit ratio negotia expediendi, summaque adeo hoc requirit necessitas, tum eiusmodi aut deferre aut acceptare iuramentum licet. Nec deferenti tum aut acceptanti eiusmodi iuramentum, imputari potest, quod iurans sua culpa in errore versetur. Idem de iuramentis, quae Iudaeis deferuntur, censendum, qui hoc ipso, dum personarum trinitatem negant, verum Deum non adorant, add. IO. ADAMVS OSIANDER, *ad Grot. lib.* 2. *cap.* 13. § 12.

§. XII.

Qui vsu rationis destituitur, iurare nequit. * Sed intentio quoque adesse debet. Quam si quis adhibere nolit, a periurii crimine non absoluitur. * Debebat namque eam adferre. ** Qui autem aliunde impediuntur, quo minus intelligant, vel adprobent, quod iurant, siue per errorem, siue per dolum, aliaque ratione id fiat, *** iurisiurandi religione non tenentur. Non enim iusiurandum nouam obligationem producit, sed antea existentem confirmat. * Vbi ergo pacta & promissa non obligant, iuramenta quoque non obligant, ad eorum confirmationem addita.

* Ergo furiosi, mente capti, impuberes, qui rationis vsu destituuntur, iurare nequeunt.

** Si quis enim tacita sua intentione impedire posset, ne effectus actum aliquem sequeretur, cui producendo ille est institutus, omnis ratio interuenientibus signis se obligandi, tolleretur. vid. PVFENDORFIVS, de *iur. nat. & gent. lib.* 4. *cap.* 2. §. 5. & HVGO GROTIVS, de *iur. bell. & pac. lib.* 2. *cap.* 13. §. 2. Inepte itaque Mediolanenses Friderico I. imperatori responderunt: *iurauimus quidem, sed iuramentum attendere non promisimus*; apud RADEVICVM, *lib.* 2. *cap.* 25.

*** Eadem nimirum hic ratio est iuramentorum, ac pactorum, vt ex dicendis constabit.

Digitized by Google

ſtabit. Vbi ergo obligatio in pactis ceſſat, ceſſabit etiam in iuramentis. Illuſtre hic occurrit exemplum Gibeonitarum, dolo Ioſuae iuramentum elicientium, quod tamen hactenus ſeruandum eſſe cenſuit Ioſua, vt vita illis concederetur, ſeruitutis tamen impoſita conditione, *Ioſ.* IX, 21. *ſeqq.* Dolus enim, qui liberat, non eo tendebat, vt damnum darent Israelitis, ſed vt ſaluti ſuae conſulerent. Nec in ipſo pacto quidquam inerat, quod obſtabat, quo minus ſeruari poterat ac debebat. Legem enim diuinam de exſcindendis gentibus Cananaeis, *Deut.* VII, 2. *Exod.* XXIII, 32. 33. cum temperamento quodam, niſi ſe ſubmiſerint, legibusque Ebraeae gentis ſubiecerint, intelligendam eſſe, iampridem viri docti monuerunt, conf. *Deut.* XX, 10. add. HVGO GROTIVS, de *iur. bell. & pacis lib.* 2. *c.* 13. §. 4. IO. CLERICVS, *ad Ioſ.* IX, 18. & HOCHSTETTERVS, in *colleg. Pufendorf. exercit.* 7. § 28. Nec obſtant dubia, quae huic ſententiae opponi ſolent, quae legi poſſunt apud IO. BARBEYRACIVM, qui longe aliter hac de re ſentit, *ad Pufendorf. de iur. nat. & gent. lib.* 4. *cap.* 2. §. 7. *p.* 420. Non enim deſunt, quae ad ea regeri poſſunt. De iuramento per vim extorto, ſtatuendum itidem ex iis, quae de pactis metu initis, ſupra diximus. Nec aliter de iuramentis circa rem illicitam conceptis, ſentiendum. Non magis ea ſeruanda, qua pacta circa illicita inita, etſi grauiſſimo peccato ſe obſtringat, qui vel praecipitantia, vel alio animi vitio adductus, eiusmodi iuramento ſe obſtringit. Diſputari hic ſolet de iuramento Dauidis, 1 *Sam.* XXV, 22. & maledictione a Saule pronunciata, 1 *Sam.* XIV, 24. de quibus quid ſentiendum, itidem ex dictis liquet. Pertinet huc etiam omnino exemplum Israelitarum, qui iurarunt, ſeſe Beniaminitis filias ſuas non daturos in matrimonium, quod deinceps ipſi ita interpretati ſunt, ſe filias ſuas ipſis equidem non daturos in matrimonium, nec tamen impedituros, ſi Israelitae eas raperent, *Iudic.* XXI, 5. *ſqq.* Vnde nonnulli collegerunt, & regulam velut quandam conſtituerunt, iuramenta ſtricte quandoque interpretari, fas eſſe. vid. HVGO GROTIVS, *lib.* 2. *de iur. bell. & pac. cap.* 13. §. 5. Sed ſi dicendum, quid res eſt, cauillatoria haec & inepta erat interpretatio. Poterat Beniaminitis matrimoniorum libertas concedi, quia iuramentum, vtpote ſuper re illicita conceptum, nullum erat, & irritum. add. CHRISTIANVS THOMASIVS, *iurisprudent. diu. lib.* 2. *cap.* 9. §. 51. *ſeqq.*

** HVGO GROTIVS, per iuramentum omnino nouam obligationem produci, autumat, ſemper quidem aduerſus Deum, aliquando etiam aduerſus alios homines, *lib.* 2. *de iure belli & pac. cap.* 13. §. 14. Sed merito ab eo diſſentiunt SAM. PVFENDORFIVS, & PHIL. REINHARDVS VITRIARIVS, ille quidem *lib.* 4. *de iur. nat. & gent. cap.* 2 § 6. hic autem *inſtitut. iur. nat. & gent. lib.* 2. *cap.* 13. *quaeſt.* 12. Cum enim in iureiurando Deo nihil promittatur, non poteſt intelligi, quo pacto noua inde erga Deum oriatur obligatio. Interim vi imperii, quod Deo in omnes homines competit, non tantum vt legibus ſuis obtemperent, ſed & ne quisquam aliquid, quo omniſcientia aut omnipotentia eius laedatur, admittat, merito ab omnibus poſtulat, & ſecus ſe gerentes grauiſſime puniendi cauſam habet iuſtiſſimam. Sed nec erga alios homines iusiurandum nouam producit obligationem: cum nec illis noui quid promittat iurans, ſed, quae promiſit, ſancte ſe ſeruaturum, aſſeueret. Relinquitur ergo, quod iusiurandum obligationem ſaltem, antea iam exiſtentem, confirmet.

§. XIII.

Finis iuramentorum varius eſt. Praecipuus eſt, praecidere controuerſias, litibusque imponere finem, *Ebr. VI, 16.* Accedit, pactorum & promiſſorum confirmatio. Hinc alia iuramenta ſunt *promiſſoria*, alia *aſſertoria*, & ſic porro; qua de re alibi ex inſtituto; * vt & de *remiſſione iuramentorum*, quae interdum fit a ſummis imperantibus, **

* in *elem. philoſ. pract. part.* 2. *cap.* 4. *ſect.* 6. §. 12. & prolixius PVFENDORFIVS, de *iur. nat. & gent. lib.* 4. *cap.* 2. §. 20. *ſeqq.* add. & IO. CONRADVS DVRRIVS, in *compend. theol. moral. part.* 3. *ſect.* 4. *cap.* 2. §. 55. *p.* 102.

** Summi

** Summi imperantes iureiuranda per se valida irrita reddere nequeunt: in iis tamen actibus, qui ipsorum directioni subiacent, consensus illorum, si accedat, efficere potest, vt iuramentum sit validum, irritum contra, si denegetur. Res enim eodem modo se habet, vt in votis, quae sine superiorum e. g. parentum, mariti, consensu, ab illis, qui sub eorum potestate constituti erant, concepta, irrita erant, nisi consensus iste accessisset. *Num.* XXX, 6. *seqq.* Nihil aliud ergo & princeps seu summus imperans hic agere potest, quam vt consensum suum declarando, vel denegando, vel effectum iuramenti alia ratione promouendo aut impediendo, in quantum hoc ab eius potestate dependet, efficiat, vt iuramentum aliquod aut validum sit, aut inualidum atque irritum. Distinctius hoc explicat HVGO GROTIVS, dum duplicem superiorum actum, circa id, quod iuratur, esse dicit, alterum directum in personam iurantis, alterum in personam, cui iuratur. In personam iurantis, irritum reddendo iuramentum, antequam iuretur, aut impediendo, ne impleatur postquam iuratum est, aut efficiendo vt non valeat, nisi certo respectu: in personam, cui iuratur, tollendo, ab ea ius ex iurata promissione partum, aut vetando, ne quid ex tali iuramento accipiat: *lib. 2. de iure belli & pacis cap.* 13. §. 20.

§. XIV.

Alterum institutum vniuersale est *dominium rerum*, de cuius origine, iuxta scripturae sacrae ductum, rectissime ita statuitur. Cum Deus primos humani generis parentes condidisset, facultatem quoque, rebus creatis ad sui conseruationem vtendi, * illis concesserit. *Gen. I, 28. 29.* Quae concessio, in humani generis post diluuium restauratione, repetita fuit Noacho, eiusque posteris. *Gen. IX, 2.* Et haec ipsa facultas, vtendi rebus creatis ad sui conseruationem, potest *dominium*, si vox ea in latiori significatione accipiatur, vocari. ** Quod si vero quis vocem illam strictius accipiat, prout denotat possessionem rerum cum exclusione aliorum, coniunctam, minus recte ita dicetur. Interim origo omnis dominii ex ista concessione diuina repetenda.

* Num ad carnium esum haec concessio extendenda sit? nonnulli dubitant. Videtur enim hic Noacho demum permissus, *Gen.* IX, 3. IO. SELDENVS de *iur. nat. & gent. iuxta disciplinam Ebraeor. lib. 7. cap.* 1. *p.* 819. & alibi, & SAM. PVFENDORFIVS de *iur. nat. & gent. lib.* 4. *cap.* 3. §. 4.

** Negauit SAM. PVFENDORFIVS, eam facultatem, quam Deus Adamo concessit, rebus creatis ad sui conseruationem vtendi, posse *dominium*, hoc est, possessionem cum aliorum exclusione coniunctam, dici: adeoque in rebus nec *proprietatem*, nec *communionem positiuam* fuisse, cum vtraque dominium supponat, sed *communionem priuatiuam*, per quam omnibus, si plures adsint, liceat rebus quibuslibet pro lubitu ad sui conseruationem vti; de *iur. nat. & gent. lib.* 4. *cap.* 4. §. 3. & alibi. Displicuit autem haec sententia pluribus, speciatim & IO. GEORG. KVLPISIO, qui communionem eiusmodi a gentilibus effictam, a scholasticis securius receptam, seu negatiue, seu positiue, accipiatur, figmentum esse, nec fuisse vnquam, nec esse vllibi, nec possibilem fuisse, non solum postquam homo lapsus est, sed & si in statu integritatis perstitisset, pronuntiat, in *colleg. Grot. ad l.* 2. *c.* 2. Quae an ita simpliciter pronuntiata, vbique recte se habeant, nunc non inquiram. Quidquid huius sit, mihi omnis tandem in metam λογομαχίαν abire videtur quaestio. Certum hoc & exploratum, apud omnes etiam in confesso, Deum primis parentibus facultatem, rebus creatis ad sui conseruationem vtendi, dedisse. Hoc saltem quaeritur, an haec facultas dici debeat dominium? Quod qui affirmant, aliter

Digitized by Google

hanc vocem accipiunt, quam qui negant. Illi, dominii essentiam in plena rei alicuius ad aliquem pertinentia, non vero in exclusione aliorum, quae saltem dominium sequatur, collocant, hi vero in aliorum exclusione, formalem vel ut rationem dominii constituunt. Idem de voce *communionis & proprietatis*, censendum. Non male dixeris, facultati huic, rebus creatis vtendi, in rebus respondisse proprietatem generalem & vniuersalem, quae fuerit fundamentum omnis proprietatis particularis. Ita IO. BARBEYRACIVS ad *Pufendorf lib. 4. cap. 4. §. 1. p. 444.* GOTTLIEB GERHARD TITIVS, Lipsiensium iureconsultus clarissimus, rem omnem ita explicat, vt dicat, *ab initio res omnes fuisse nullius, i. est, eorum dominium hominibus a Deo quidem donatum, sed ab his nondum acceptatum fuisse*, in *obseruation. ad Pufend. de offic. hom. & ciuis, ad lib. 1. cap. 8. obseruat. 277.* Quod haud dubie de dominio particulari intelligit. Et ita res bene se habet.

§. XV.

Posita ista facultate rebus creatis ad sui conseruationem vtendi, seu dominio, vt alii vocant, communi, & vniuersali, cum genus humanum multiplicaretur, necesse erat, vt dominia particularia introducerentur. Quod quidem per diuisionem & pacta, factum fuisse, nonnulli existimant; aliis simplicius & indoli humani generis, prout tum eius status fuit, conuenientius esse putant, si per occupationem hoc factum fuisse dicamus. * Vtrobique autem vt concessio Numinis supponitur, ita particularia dominia ab eo adprobata, non est quod dubitemus.

* De particularium dominiorum introductione ita philosophatur SAM. PVFENDORFIVS, vt per diuisionem & pacta eam factam contendat, de *iur. nat. & gent. lib. 5. cap. 4. § 4.* Per humani enim ingenii prauitatem, in primaeua, quam supponit, communione, diu admodum subsistere homines non potuisse, alios per auaritiam & voluptatis cupiditatem plura, quam quibus indigerent, ad se rapientibus, aegre id ferentibus, & contra nitentibus aliis, vnde contentionum ac litium nec modus, nec finis futura fuisset. Hisce ergo aliisque incommodis vt obuiam iretur, necesse fuisse, vt sublata primaeua communione, factaue rerum diuisione, dominia introducerentur, idque eo etiam ordine factum, verosimile videri, vt primo fructus, deinde rerum substantias, diuiserint, addito pacto, vt, quae non diuisa essent, cederent illi, qui primus ea sibi asseruisset. Et huc quidem sententia PVFENDORFII redit: quae magna probabilitatis se commendat specie, praesertim, si abstrahendo ab historia, non tam quo pacto dominia rerum introducta sint, quam qua ratione introduci potuerint, ac debuerint? quaeras. Indoli enim & naturae humani ingenii, quocum rerum communio haud bene conuenit, haec prorsus sunt consentanea. Alii tamen, historiae sacrae pressius insistentes, paulo aliter hac de re philosophantur, simpliciusque esse putant, per occupationem dominia (particularia) introducta fuisse. Luculenter hoc explicat, quem antea laudauimus, GOTTLIEB GERHARD TITIVS, in *obseruat. in Pufendorf. de offic. hom. & ciu. lib. 1. cap. 12. obs. 278.* *Origo ergo, inquit, dominii singularis a facto hominum repetenda est, & hoc quidem non aliud fuit, quam occupatio: haec sane pro primo & antiquissimo merito habetur. Nam quando vniuersitati, quae non simul & semel, sed successiue, existit, nec vt communiter habere potest aut solet, (qualem vniuersitatem genus humanum repraesentat) aliquid indefinite donatur, sum ex voluntate donantis, primi homines ea vtique praerogatiua gaudent, vt occupando dominium, contra alios valituram, sibi acquirere queant, immo in vniuersum ea vis occupationi voluntate donantis tribuitur, vt quiuis per eam rem nullius sibi comparare possit, modo plus iusto sibi non asserat, sed intra leges socialitatis subsistat, nec opus est ceterorum, qui excluduntur, consensu, nam ex ordinatione donantis vim excludendi occupatio*

sortitur

fertitur. Posita iraque ea humani generis origine, quam scriptura sacra describit, probabile porro putat, *primos homines statim occupando sibi aliquas res asseruisse: hinc*, inquit, *Adamo, Euae, eorumque liberis, sub imperio paterno licet adhuc existentibus, proprias res tribuere nihil vetat. vid. Gen* IV. *Reliqua, quae primi homines non attigerunt, remansere in statu concessionis diuinae, seu res nullius, donec multiplicatis hominibus, successiue occupata, dominium vel communionem singularem subirent.* Conueniunt, quae idem *obseru.* 279. habet, item 280. vbi, inter alia, *nimis*, inquit, *scholasticum videtur, rudioribus hominibus (quales post lapsum primos mortales fuisse, probabile est) tam profundam curam tribuere, vt aeterno pacto posteritati post multa secula venturae quoad acquirenda rerum dominia, prospexerint.* Eandem de origine dominii particularis per occupationem, sententiam, etiam habuit IO. LOCKIVS, in tractatu de *regimine ciuili (du gouuernement ciuil)* quam prolixe refert, qui & eidem adstipulatur, IO. BARBEYRACIVS, *ad Pufendorf. lib.* 4. *cap.* 4. §. 4. *p.* 449. quae & mihi, cum historiae sacrae conformis sit, non displicet, etsi ceteroquin PVFENDORFII opinio mihi olim se adprobauerit. Illorum autem sententiam, qui particularis quoque dominii originem immediate a Deo deriuant, (de qua vid. VALENTINVS ALBERTI, *compend. iur. nat. &c. part.* 2. *cap.* 7. §. 14. *&* 29. & IO. HENRICVS BOECLERVS, ad *Hug. Grot. lib.* 2. *cap.* 2. *p.* 38.) haud immerito reiicit TITIVS *l. c. obseruat.* 281. Nos addimus, incerta quoque esse, quae nonnulli hac occasione de diuisione, per Adamum & Noachum inter filios facta, asserunt. Etsi enim Cainus fuerit agricola, & Abel pastor ouium, *Gen.* IV, 2. inde tamen non sequitur, Adamum bona sua ita inter eos distribuisse, vt immobilia, scilicet agri, cederent Caino, mobilia autem Abeli. Nec certiora sunt, quae de diuisione orbis a Noacho inter filios facta, asseruntur. Etsi enim EPIPHANIVS, *haeres.* 64. alibique, EVSEBIVS, in *chron. lib.* 1. eam memorent, etsi etiam PHILASTRIVS, *haeres.* 7. eam adeo certam putet, vt in haereticorum numerum referat, qui eam negare ausint: haecce tamen omnia rem neutiquam extra omnem dubitationem ponunt. Vtcunque demum haecce se habeant, summa illorum, quae ceu certa & immota iuris diuini in hocce capite tenenda sunt, huc redit, dominii rerum originem ab ipso Deo esse repetendam, qui dominium generale, seu facultatem rebus creatis ad sui conseruationem vtendi, immediate hominibus concessit: particularia autem dominia, siue per diuisionem, siue per occupationem introducta, comprobauit, quippe quae ex dominio vniuersali & communi per necessariam velut consequentiam fluxerunt. Vnde sequitur, eum dominia rerum inter instituta humana, sed a Deo confirmata & adprobata, refero, de particularibus dominiis hoc esse intelligendum. Dominium enim generale, seu facultas rebus creatis ad sui conseruationem vtendi, immediate a Deo hominibus concessa est.

§. XVI.

Hoc si recte expendamus, falli eos magnopere deprehendemus, qui christianis, rerum dominia possidere, fas non esse, sibi aliisque persuadere conati sunt. Constat namque ex dictis: quod ex concessione seu donatione diuina, dominia rerum originem habeant, & licet deinde aut diuisio, aut occupatio accesserit, hoc tamen itidem volente & adprobante Numine factum, idque eo magis, quod summa necessitas, & humani generis felicitas, tranquillitasque, hoc postularet.

§. XVII.

Idem quoque scriptura sacra testatur, quae passim dominia rerum adprobat, dum prohibet furta *Exod. XX, 15.* sancit contractus,

Prouerb. X, 15. 16. 22 praecipit beneficentiam, *Eſ. LVIII. 7.* eleemoſynas, *1 Cor. XVI, 2.* vult nos edere ἴδιον ἄρτον. *2 Theſſal. III, 12.* Accedit, quod Deus ipſe terram ſanctam ſorte diuidi iuſſerit, legemque tulerit, de haereditatibus non transferendis, *Ioſ. XIII, 7.* it. *XIV. & ſeqq.* Ne quid nunc de viris ſanctitate vitae & integritate eminentibus, in veteri pariter ac nouo teſtamento, dicam, * qui licet magnas poſſiderent opes, Deo tamen grati eſſe, non deſierunt.

* Anabapriſtarum olim haec ſententia fuit, dominium & proprietatem rerum inter chriſtianos locum habere non poſſe, omnia contra debere eſſe communia. Quem illorum errorem paſſim confutant theologi; conf. LVCAS OSIANDER in *enchirid. controuerſ. quae Aug. confeſſ theologis cum Anabaptiſtis intercedunt, cap. 7. pag. 137. ſeqq.* & EHREGOTT DANIEL COLBERGIVS, in *chriſtianismo Hermetico. Platonico, part. 2. cap. 17. p. 76.* Prouocare autem cumprimis ſolent ad exemplum eccleſiae primitiuae Hieroſolymitanae, in qua bonorum communionem viguiſſe, conſtat ex *Actor. II, 44. 45.* Apud Eſſenos eandem itidem fuiſſe receptam, conſtat ex PHILONE, in *lib. quod omnis probus liber, fol. 876. it. 876. 877.* Sed ex gentilibus quoque fuerunt, qui bona omnia communia eſſe voluerunt, quod optimae etiam, quam animo ſibi finxit, conuenire reipublicae, ſtatuit PLATO. Plura hac de re dabit LVCAS HOLSTENIVS, ad *vitam Pythagorae, p. 82.* add. IO. CLERICVS, ad *Hammondum, Actor. IV, 35.* & PHILIPPVS IACOBVS HARTMANNVS de *geſtis chriſtianorum ſub apoſtolis, ap. II. p. 287.* Verum ad philoſophos quod attinet, videſſent illi quidem, proprietatem & dominia rerum vitiis quibusdam hominum occaſionem & velut alimentum praebere, aliaque incommoda ſecum vehere: non tamen cogitarunt, longe maioribus incommodis obnoxiam eſſe communionem bonorum, immo in tanta hominum prauitate, durare diu non poſſe. Et ſi forte inter paucos quosdam, idem vitae genus ſectantes, quales Eſſeni & Pythagoraei fuerunt, ad tempus communio quaedam locum inuenerit, inde tamen non ſequitur, generatim omnes homines ad eam aptos eſſe. De Chriſtianis autem primitiuae & apoſtolicae eccleſiae obſeruandum, non vbique, ſed tantum in eccleſia Hieroſolymitana, communionem quandam obtinuiſſe. LVCIANVS equidem videtur innuere, ac ſi apud omnes chriſtianos bonorum communio in vſu fuerit, de *morte Peregrini, tom. 2. opp. p. m. 567. Inde*, inquit, *primus quidque illorum legislator eorum perſuaſit animis, quemadmodum omnes inter ſe fratres eſſent. Proinde apud illos omnia ex aequo habentur contemptui, exiſtimanturque eſſe communia, quae citra fidem exacte exploratam, in communem vſum a quoquam deferente ſuſcipiunt.* At ſacris hic potius literis, quam LVCIANO, adhibendam fidem, nemo dubitauerit. Ex illis vero conſtat, reliquas eccleſias ab apoſtolicis plantatas, Hieroſolymitanae exemplum non fuiſſe imitatas. Hinc Paulus Theſſalonicenſes adhortatur, vt quiuis ſuis manibus ſibi ad victum neceſſaria paret, *1 Theſſal. IV, 11. 12.* conf. & *2 Theſſal. III, 8. ſeqq.* De eccleſia Antiochena idem conſtat ex *Actor. XI, 29. 30.* & de Corinthiaca ex *1 Cor. XI, 20 ſeqq.* & *2 Cor. VIII, 12. 13.* In Hieroſolymitana autem eccleſia antiquiſſimus primorum diſcipulorum amor hanccce communionem ſuadebat, etſi non ſatis conſiderarent, eam ob vitia hominum, quibus nunquam ſatis renuntiant, & hypocritarum ad fideles acceſſionem, locum habere non poſſe. Apoſtolorum autem auctoritate communionem iſtam in eccleſia Hieroſolymitana introductam, non legitur, quos eam ſalutem non neceſſariam duxiſſe, vel inde conſtat, quod aliis eccleſiis eam non commendauerint. Nec contemnenda illorum coniectura, qui, praeter alias cauſſas, & hanc ipſam bonorum communionem, ad paupertatem chriſtianorum Hieroſolymitanorum plurimum contuliſſe, putant, quae tanta fuit, vt ad eam quadantenus ſublenandam, ipſe Paulus apoſtolus ab aliis eccleſiis eleemoſynas collegerit. Non defuiſſe quoque in vetteri eccleſia hypocritas & impoſtores, qui ſimplicitate aliorum, bona ſua conferentium, facile abuti potuerint, colligi poſſe videtur ex *2 Theſſal. III, 8.* & *epiſt. Iudae verſ. 12.* Quod

LVCIA-

LVCIANVS innuit, cum l. c. addit: *Si igitur aliquis ad ipſos veniat praeſtigiator & verſutus homo, rebusque gerendis appoſitus, breui admodum diteſcit.* Grauiſſimas itaque cauſſas habebant eccleſiae reliquae, cur Hieroſolymitanae exemplum non imitarentur.

§. XVIII.

Modos acquirendi * vel *originarios*, vel *deriuatiuos* eſſe: originarie vel *res ipſas*, vel *rerum acceſſiones*, & res quidem ipſas per *occupationem* acquiri, conſtat. ** Nec ſcripturae ſacrae repugnant, quae de hiſce acquirendi modis dicuntur. Exemplum occupationis praebet populus Iſraeliticus, iuſſu diuino occupans terram Canaan. *** Pertinet autem ad occupationem *inuentio*, * de qua extant leges diuinae, *Exod. XXIII, 4, 5. Deut. XXII, 1. 2. 3. 4.* De acquiſitionibus acceſſionum, ** tradi ſolet haecce regula: *qui dominus eſt ſubſtantiae, ad eum etiam pertinent acceſſiones.*

* Quae de dominii diuerſitate, item de perſonis ad dominium rerum acquirendum aptis, itemque de iis, quae requiruntur, vt res propria fieri queat, dici poſſent, hic praetermittimus, aut ſupponimus, cum, qui ius naturae iuxta principia rationis tradunt, de his ex inſtituto agant. conf. quae in compendio dixi in *elem. philoſ. pract. part.* 2. *cap.* 4. §. 14. & 17. add. HVGO GROTIVS de *iur. bell. & pac. lib.* 2. *cap.* 2. & commentatores ad *h. l.* SAM. PVFENDORFIVS, de *iur. nat. & gent. lib.* 4. *cap.* 4. §. 15. & *cap.* 5. *per integr.* aliique. Huc pertinet celebris controuerſia de dominio maris, de cuius ſcriptoribus vid. praeter IO. HENRICVM BOECLERVM ad *Grot. lib.* 2. *cap.* 2. §. 3. IO. ANDREAS BOSIVS, de *comp. prud. ciu.* §. 121.

** Alii dicunt, res olim acquiſitas per diuiſionem, hodie acquiri per occupationem. Sed nituntur hypotheſi illa, de qua ad §. 16. dictum. Cererum ad occupationem quod attinet, duo de ea obſeruari ſolent: primo, quaenam per eam acquirantur, deinde, quomodo acquirantur. Ad prius quod attinet, acquiri per occupationem poſſint, res, quae nullius ſunt, ſiue nunquam vllius fuerint, ſiue ab aliis derelictae, quod tamen certo conſtare debet. HVGO GROTIVS, *duo eſſe occupabilia*, dicit *imperium, & dominium, quatenus ab imperio diſtinguitur: lib.* 2. *de iur. bell. & pac. cap.* 2. §. 4. Sed fallitur maximopere. Imperium enim in perſonas, occupatione non acquiritur, ſed conſenſu, excepto paterno, quod aequitate naturali nititur. Haud leuis eſt iſte GROTII error, quod ſubinde imperium & dominium confundat. De dominio etiam dici non poteſt, quod occupetur, ſed res occupantur, ex qua occupatione producitur dominium. Quod autem ad modum attinet, per actum aliquem externum, e. g. apprehenſionem corporalem, &c. occupationem fieri debere, manifeſtum eſt, vt alii intelligant, nos rem hancce nobis tribuiſſe. Reliqua vid. apud PVFENDORFIVM, *de iur. nat. & gent. lib.* 4. *cap.* 6. vbi ex inſtituto de occupatione egit. Quid de modis acquirendi originariis, qui vulgo iuris gentium dicuntur, cenſendum ſit, paucis expoſui, in *element. philoſ. pract. part.* 2. *cap.* 1. *ſect.* 7. §. 3.

** Cananaei enim iure ſuo in terram Canaan per Numinis decretum exciderant, ob ſcelera ſua atque delicta grauiſſima inde eiiciendi. Terra itaque, quae reuera nullius erat, recte occupabatur ab Iſraelitis. Et in omni occupatione bellica ita ſe res habere debet, quidem legitima cenſenda ſit, vt iure ſuo priſtini poſſeſſores prorſus exciderint. Cererum paulo aliter doctores Ebraeorum poſſeſſionem terrae Canaan contra Canaitas defendunt, in *Gemara Babylonica* ad *tit. Sanhedrin. cap.* 11. & in *Breſchit Rabba, paraſch.* 61. *fol.* 68. apud IO. SELDENVM, *de iur. nat. & gent. iuxta diſcipl. Ebraeor. lib.* 7. *cap.* 8. *p.* 765. quae legi merentur. Occupatio illa terrae Canaan fuit occupatio per vniuerſitatem, a qua occa-

pationem per fundos, nonnulli distinguere solent: qua de re vid. HVGO GROTIVS, *de iur. bell. & pac. cap.* 2. §. 4. & commentatores ad *h. l.*

* Solent enim occupationis tres species constitui; *venatio*, *inuentio*, & *acquisitio bellica*. conf. quae dixi in *elem. philos. pract. part.* 2. *cap.* 4. *sect.* 7. §. 3. c. Huc celebris pertinet quaestio do inuentione thesauri, de qua prae reliquis legendus B. CASPAR ZIEGLERVS, *de iurib. maiestat. lib.* 2. *cap.* 20.

** Multa hic equidem obseruanda venirent, sed cuncta exhausta ab iis sunt. qui ius naturae secundum principia rationis tractant. conf. HVGO GROTIVS, *de iur. bell. & pac. lib* 2. *cap.* 8. §. 8. *seqq.* & commentatores ad *h. l.* & SAM. PVFENDORFIVS, *de iur. nat. & gent. lib.* 4. *cap.* 7. & IO. BARBEYRACIVS, ad *h. l.* add. quae in compendio dixi in *elem. pract. part.* 2. *cap.* 4. *sect.* 6. §. 22. *seqq.*

§. XIX.

Deriuatiue dominium transfertur, vel ex dispositione legis,* vel facto domini prioris. ** Prius si fiat, oriuntur inde *successiones ab intestato*. Posterius, & quidem si translatio fiat in euentum mortis, oriuntur inde *testamenta*.

* Tum *ciuilis*, tum *naturalis*, seu *diuinae*: sed hic de diuina, non de ciuili agitur.

** Eiusque consensu expresso: idque iterum aut inter viuos, aut in euentum mortis. Prius rursus vel gratis fit, vnde *donationes*, vel interposita conuentione, vnde *contractus*, de quibus deinceps. Posterius si fiat, *testamenta*, vt dixi, inde originem habent.

§. XX.

Successiones ab intestato, vt euidenter aequitate naturali nituntur,* ita & christianae religioni neutiquam repugnant. Hinc & apostolus ceu principium omnibus notum, ponit, quod liberi sint haeredes, adplicatione tamen ad spiritualia facta, *Rom. VIII, 17.* Et in gente Ebraea, successio ab intestato, lege etiam positiua confirmatur, *Num. XXVII. 8. 9. seqq.* ** vbi & idem ordo succedendi *** inuenitur, quem & ratio alias commendat, nisi quod filii praeferantur filiabus; id enim legis mere positiuae est.*

* Conf. *elem. phil. pract. cap.* 4. *sect.* 6. §. 25. add. SAM. PVFENDORFIVS, *de iur. nat. & gent. lib.* 4. *cap.* 9. §. 1. 2. Successionis itaque ab intestato, in ipsa naturali aequitate fundatae, ea vis est, vt, si quis iniquo condito testamento liberos sine iusta causa exhaeredet, nihilo secius successio ab intestato valeat, praeferaturque testamento. add. PHIL. REINH. VITRIARIVS, *instit. iur. nat. & gent. lib.* 2. *cap.* 7. *quaest.* 7.

** Quam ex Ebraeorum commentariis erudite illustrat IO. SELDENVS, *de successionibus in bona defuncti ad leges Ebraeorum.*

*** Scilicet, vt primum locum teneant *descendentes*, primi & vlteriores gradus, quia his debentur alimenta: secundum *ascendentes* occupent, ob legem gratitudinis; tertium denique *collaterales*, ob ortus communionem & proximitatem sanguinis. Licet autem aequitati naturali, in ordine amoris fundatae, haec succedendi ratio prorsus conueniens, non tamen semper tam stricte obseruanda est, vt non ab ea quandoque ex causis grauissimis discedere liceat. Non ergo repudianda, aut pro iniquis statim habenda testamenta, quae ob rationes praegnantissimas ab hocce ordine discedunt. Sic, si parentes pluta bona habeant, quam ad alendos & sustentandos liberos requiruntur, possunt quidem vni plus, quam

quam alteri, ob cauſſas certas conferre, vt in matrimoniis ad morganaticam fieri ſolet. Quin & ſi ipſi parentes voluntatem ſuam ſuper ſucceſſione liberorum non declarauerint, poſſunt interdum graues cauſſae eſſe, quae inaequalem potius, quam aequalem, ſuccedendi rationem ſuadeant, vt in ſucceſſione primogenitorum, de qua deinceps. Interim, quantum ad neceſſariam liberorum ſuſtentationem pertinet, illis denegari nulla ratione poteſt; niſi enormi quodam crimine indignos ſe prorſus reddiderint, vt vllum in eos conferatur beneficium. Et tum quidem exhaeredatio locum habebit. Ceterum, quae de liberis diximus, de reliquis etiam cognatis pari ratione intelligenda, naturalem equidem aequitatem poſtulare, vt ſuo quisque ſuccedat ordine, nec tamen iis fieri iniuriam, ſi quis indigentiae, aut aliarum cauſſarum habita ratione, condito teſtamento, alios eodem loco habeat, aut praeferat, aut omnino illos praetereat, ſi indigni prorſus fuerint, qui in bonorum, quae quis reliquit, participationem veniant. Sed de reliquis, quae de ſucceſſionibus ab inteſtato ſecundum principia iuris vniuerſalis diſputari ſolent, vid. HVGO GROTIVS, *lib. 2. de iur. bell. & pac. cap. 7.* & SAM. PVFENDORFIVS, *de iur. nat. & gent. lib 4. cap. 11.*

* conf. IO. SELDENVS, *de ſucceſſionibus in bona defuncti &c. cap. 1.*

§. XXI.

Sic & *teſtamenta*, cum nihil habeant, quod aequitati naturali repugnet, * ſi rite inſtituantur, in ſcriptura quoque ſacra adprobantur. Docet hoc teſtamentum Abrahami, quo Iſaacum, haeredem bonorum ex aſſe inſtituit, filiis autem ex Kethura certa dona dedit, *Gen XXV, 5. 6.* itemque Iacobi, *Gen. XLVIII, 5. 6.* Referas huc quodammodo, quod primogeniti duplicem portionem haereditatis acceperint, ** quod poſtea lege diuina ſancitum fuit. *Deuter. XXI, 17.*

* Non tantum itaque licet condere teſtamenta ſed naturaliter quoque vim habent & efficaciam rerum dominium ad eos, qui in illis haeredes ſcripti ſunt, transferendi. Nulla enim profecto vis eſſet dominii, niſi domino liceret eiusmodi quid ſancire, quod etiam poſt mortem eius valeret. Et hoc ſenſu teſtamenta iuris ſunt naturalis, etſi a iure ciuili certi ritus ac ceremoniae, quibus obſeruatis, valorem demum ſuum conſequantur, addi poſſint, immo hoc, vt variis hominum improborum molitionibus obuiam eatur, conſultum ſit. Pluribus, & ni fallor, luculenter, hoc a me demonſtratum eſt, in *diſſertat. de teſtamentis ſummorum imperantium, ſpeciatim Caroli II. Hiſpaniae regis*, quae extat in *ſelectis iuris nat. & gent. cap. 2. §. 3. ſeqq.* Valdeque mihi gratulor, quae ibi hac de re dixi, non diſplicuiſſe eruditiſſimo BARBEYRACIO, qui eandem ſententiam (quod teſtamenta ſint iuris naturalis) ſolide comprobat, ad *Pufendorf. lib. 4. cap. 12 §. 4. p. 512. ſeqq.* Sequitur vero ex dictis, teſtamenta etiam minus ſolennia obligare in conſcientia, adeo, vt ſalua quis conſcientia haereditatem, quae per teſtamentum minus ſolenne ſibi contigit, adire queat: quemadmodum contra haeres ab inteſtato grauiſſime peccat, ſi ab haereditate excludat eum, quem nouit teſtatorem ſibi ſuccedere voluiſſe, hac ſaltem προφάσει, quod ſolemnitates in teſtamento non fuerint adhibitae. Teſtamentum enim omnem valorem & efficaciam accipit a conſenſu teſtatoris: ceremoniae & ſolennitates ciuiles eo ſaltem pertinent, ne fraus & impoſtura accedat. Hinc ſi de conſenſu conſtet, in foro conſcientiae rituum & ceremoniarum non amplius habenda ratio. Sed haec ſimiliaque pluribus ediſſerui, in *diſſertat. cit. § 7. ſeqq.* Monenda interim talia ſunt, cum ea & ad theologos, in quantum conſcientiae habenda ratio, ſpectent.

** Naturaliter enim quoad ſucceſſionem ab inteſtato, omnes liberi eiusdem ſunt conditionis, eodemque haberi debebant loco. Eodem itaque iure, quo per teſtamenta inaequalitas quaedam

quaedam introduci poteſt, nititur etiam praerogatiua, qua praeteliquis gaudent primogeniti. De origine autem & fundamento huius iuris pluribus & ex inſtituto a me dictum, in *diſſert. de ſucceſſionibus primogenitorum*, quae extat in *ſelectis iuris nat. & gent.* §. 7. *ſeqq.*

§. XXII.

Quod ſi ergo teſtamentum condatur, amoris vtique ratio poſtulat,* vt tum ille, qui teſtamentum condit, tum in quorum gratiam conditur, tum reliqui, qui in eo forte praeteriti ſunt, ſepoſitis omnibus pravis adfectibus, integre, ſancte, & iuſte, vbique ſe gerant, & ab omni fraudulentia, ac iniquitate ſibi caueant.

* Regulae huic generali ſi locus relinqueretur, controuerſiae omnes de teſtamentis mox ceſſaturae eſſent. Ad ſpecialia deſcendere, noſtri non fert inſtituti ratio.

§. XXIII.

Summa officiorum circa rerum dominium huc redit, ne alios rerum ſuarum dominio,* directe aut indirecte priuemus; adeoque, nec illicitis acquirendi modis vtendum, nec per vim aut fraudem, quae aliorum ſunt, illis aufferenda, *Exod. XX, 15. Epheſ. IV, 28.* Si res aliorum, bona fide** ad nos peruenerint, eaeque adhuc in noſtra ſint poteſtate, quantum in nobis eſt efficiamus, vt ad dominum legitimum redeant.*** Quod ſi autem conſumptae ſint, vt tantum reddamus, par eſt, quantum facti ſumus locupletiores.* Quod non minus de *fructibus*** quam de *rebus*, eſt intelligendum.

* Fruſtra enim ceteroquin introducta eſſent rerum dominia.

** Malae enim fidei poſſeſſor non tantum ad reſtitutionem, ſed & ad poenam tenetur.

*** Etiamſi dominus eam non repetat. De quaeſtione autem, ſi alius apud me rem alienam deponat, & verus dominus ſuperueniat, eamque repetat, cui res ſit reſtituenda, domino an deponenti? vid. HVGO GROTIVS, *de iur. bell. & pac. lib. 2. cap. 10. §. 2. n. 4.* add. PHIL. REINH. VITRIARIVS, *inſtitut. iur. nat. & gent. lib. 2. cap. 10. qu. 6.*

* Hoc ipſa ratio dictitat. *Contra naturam* eſſe, ait CICERO, *lib. 3. de offic. cap. 5. ex hominis incommodo ſuum augere commodum.* Addendum tamen, modo res aliunde non ſit penſata. Si quis enim a fure rei ſibi ablatae aeſtimationem conſecutus eſt, ab eo, qui rem bona fide acquiſiuit, nihil amplius petere poteſt; vid. VITRIARIVS, *l. c. quaeſt. 9.*

** Si fructus adhuc extent, omnes,* naturales, tum induſtriales, ſunt reddendi. Quidquid enim ex re mea eſt, meum eſt. Si conſumti fuerint fructus, tenetur itidem ad reſtitutionem, ſi modo alias quoque tantum conſumpturus fuiſſet. Nam in hoc locupletior cenſetur. De percipiendis non tenetur, quia nec rem habet, nec quidquam, quod rei loco ſuccedit. Sed de his omnibus, vt & quaeſtionibus ſpecialibus, quae hic moueri ſolent, vid. HVGO GROTIVS, *lib. 2. de iur. bell. & pac. cap. 10. §. 2. ſeqq.* add. PVFENDORFIVS, *de iur. nat. & gent. lib. 4. cap. 13. per integr.*

§. XXIV.

Tertium inſtitutum vniuerſale eſt *pretium rerum*,* quod introducen-

ducendum fuit, vt contractibus locus esset. Supponimus vero hic merito, quae de pretio, tum *communi*, ** tum *eminenti*, *** & vtriusque origine, natura, acindole, alibi dicta sunt. Id saltem obseruandum, etsi ab hominibus pretia rerum introducta sint; non sine Numinis adprobatione hoc factum, merito censeri. * Posita enim dominiorum distinctione, necessario quoque admittendum est rerum pretium. Dominia autem a Deo adprobata esse, iam supra euictum est.

* Definiri solet pretium, quod sit quantitas moralis rerum & actionum, quatenus aliquem vsum in vita communi habent, atque inuicem comparantur, quo in commercium venire aptae sint; vid. *elem. philos. pract. part.* 1. *cap.* 4. *sect.* 4. § 27.

** Commune seu vulgare pretium vocatur, quod rebus aut actionibus ipsis inhaeret. Fundamentum pretii vulgaris esse vtilitatem, quam res & actiones in vita hominum praebere possunt, PVFENDORFIVM secutus docui, *l. c.* §. 33. Sunt tamen, qui hoc non sufficere contendunt, sed, praeter vtilitatem, addendum putant, vt omnibus non sufficiat, adeoque suo modo res rara sit. Ita vir doctissimus GOTTLIEB GERHARD TITIVS, ad *Pufendorf. de offic. hom. & ciu. lib.* 1. *cap.* 14. *obseru.* 331. *p.* 391. quem & sequitur IO. BARBEYRACIVS, ad *Pufendorf. ad iur. nat. & gent. lib.* 5. *cap.* 1. §. 4. Si tamen de sola aptitudine recipiendi pretium sermo sit, de qua PVFENDORFIVS loquitur, sola vtilitas sufficere videtur. Sed, vt pretium actu imponatur, accedere debet, vt non omnibus sufficiat. Aqua si in tanta copia adsit, vt omnium vsibus sufficiat, fundamentum pretii habet, vtilitatem. In eo aptitudo ad recipiendum pretium consistit. Vt actu imponatur pretium, ob abundantiam necesse non est. Quod si vero rara fiat, pretium omnino actu imponitur. Cererum, cum in vtilitate fundamentum pretii constituimus, hoc de vera non tantum, sed & de apparente vtilitate est accipiendum. Immo plerumque rebus, apparentem vtilitatem habentibus, maius pretium mortales statuunt, quam iis, quae veram vtilitatem habent. In latissima etiam vox *vtilitatis* accipitur significatione, vt ea omnia, quae cupiditatibus mortalium grata sunt, denotet, etiam ea, quae delectationem adferunt & iucunda sunt, item, quae ad existimationem facere videntur. Hisce enim omnibus pretium statui, experientia docet. Intelligitur autem ex dictis, pretium omne respuere, primo quidem, res nullius vsus, seu quae nullam hominibus vtilitatem, siue reuera, siue ex illorum opinione adferunt; tum & quae dominium non admittunt, siue quod per se in commercium non veniant, siue quod omne pretium superent. Ad priorem classem pertinent, e. g. omnes actiones, quae lege quadam diuina aut humana extra commercium positae sunt, vt adeo pro mercede eas obire non liceat, vti sunt rerum sacrarum dispensatio & administratio iustitiae. Si quis ergo sacrarum rerum dispensationem pro mercede suscipere veller, magno se obstringeret crimine, quod *Simoniam* vocare solent, de quo deinceps. Ad posteriorem classem actiones pertinent, quae nobiliores sunt, quam vt aestimari queant, aut quibus ea praestantur, quae omne pretium superant. Quod si vero his, qui talia nobis praestiterunt, iterum aliquid tribuatur, non rei pretium, sed operae soluitur, & honorarium non meriti, sed occupationis, ferunt. Pertinent huc labores praeceptorum & operae medicorum. vid. SENECA, de *benefic. lib.* 6. *cap.* 15. De cautis, cur pretium vulgare inrendatur, quas inter stultitia vanitasque hominum haud vltimum locum tenet, item quo pacto pretia rerum, tum in statu naturali, tum in statu ciuili definiantur, vid. SAM. PVFENDORFIVS, de *iur. nat. & gent. lib.* 5. *cap.* 1. §. 6. & quae in compendio dixi, in *element. philos. pract. part.* 2. *cap.* 4. *sect.* 6. §. 34. add. IO. HENRICVS BOECLERVS, in *dissert. de mensura pretii*, *p.* 59. *seqq.*

** Vt pretium eminens, siue nummus, introduceretur, commerciorum postulauit ratio, quae per solam permutationem difficulter procedebant. Commerciorum autem amplitudinem auxit luxuria hominum. Vnde viris doctis obseruatum, apud antiquissimas gentes, quae a luxuria fuere remotae, commercia permutatione absoluta fuisse. Apud ipsos Germanos veteres vsitatissima olim erat permutatio, qui diutissime auri argentique vsum, velut omnium scelerum materiam, e republica sua excluserе. Vnde de iis sua aetate CORNELIVS TACITVS: *interiores simplicius & antiquius permutatione mercium vtuntur*; *de moribus German. cap.* 2. add. PAVLVS HACHENBERGIVS, in *German. med. dissert.* 10. §. 2. Hodie tamen ea rerum humanarum est conditio, vt pretio eminenti, seu nummo, tam nuda omnis pretii mensura, carere nequeamus. Et licet introductio eius incommoda quaedam post se traxerit, longe tamen maiora secutura essent, si abrogaretur. Vt adeo audiendi non sint, qui suadent, vt abrogato nummo, pristinus status reducatur. RENERVS BVDELIVS, de *moneta*, *lib.* 1. *cap.* 3. add. CASPAR ZIEGLERVS, de *iurib. maiest. lib.* 1. *cap.* 49. §. 1. 2. *seqq.* Et licet nummi quibusdam vitiis mortalium fouendis & excitandis inseruiant, parum tamen iuuabit, abrogasse nummum, si ipsa quoque vitia non eradicaueris, quae, si non hac, mox alia se exerent ratione. De reliquis, quae de pretio eminenti disputari solent, vid. praeter PVFENDORFIVM & BOECLERVM, *locis citatis*, ZIEGLERVS, de *iurib. maiest. lib.* 1. *cap.* 49. HERMANNVS CONRINGIVS, in *dissert. de re nummaria in republ. recte constituenda*, alique.

* Quod praecipue de pretio vulgari seu communi intelligendum. Hoc enim, posita dominiorum distinctione, prorsus necessarium fuit. Certo modo tamen etiam de pretio eminenti potest intelligi, cuius pro hodierno saltem humani generis statu, magna est necessitas. Constat vero, in gente Ebraea etiam eminens pretium in vsu fuisse, neutiquam id prohibente Deo. Immo sunt, qui Tharah, Abrahami patrem, nummi inuentorem faciunt: sed hoc incertum; nec hac de re inter se eruditi conueniunt; vid. POLYDORVS VIRGILIVS, de *inuentoribus rerum*, *lib.* 2. *cap.* 20.

§. XXV.

De *contractibus* * etiam generatim id saltem obseruamus, quod christianis eos inire neutiquam sit prohibitum. ** Praeterquam enim, quod in se nihil contineant, quod iuri diuino repugnet, scriptura sacra diserte eos adprobat, *Prouerb. XI, 1. XVI, 11. Leuit. XIX, 35.* Ipse quoque Deus, certas contractuum formulas, vt emtionis, venditionis, locationis, &c. in politia Mosaica praescripsit, *Leuit. XXV, 14. Deut. XV, 2. 12.* Nec in nouo testamento interdicti leguntur. Admonemur saltem, ne fraudi & impostvrae in illis locum concedamus. *Luc. III, 13. 1 Thessal. IV, 6. Iacob. IV, 13.*

* Quid contractus sit, & qua ratione a pacto differat, ostensum in *elem. philos. pract. part.* 2. *cap.* 4. *sect.* 6. §. 38.

** Verissima sunt, quae *Ecclesiast. cap.* XXVII, 1. 2. leguntur: *propter bona fortunae multi peccant, & qui quaerit abundare, auertit oculum. Inter compages lapidum figitur palus, & inter venditionem & emptionem conteretur peccatum.* Nihil vero aliud inde sequitur, quam caute admodum in contractibus versandum. Quod a multis in peccandi occasionem rapiantur, hominum rebus innocentissimis abutentium vitiis, non contractibus ipsis, imputandum est. Fuerunt tamen ex Anabaptistis, qui, vt rerum dominia, ita & contractus omnes damnasse ac reiecisse dicuntur. Sed abunde his praeter alios satisfecit LVCAS OSIANDER, in *enchiridio controuers. Anabaptisticarum*, *cap.* 10. *qu.* 9. add. MARTINVS CHEMNI-

CHEMNITIVS in locis theolog. *loc. de paupertate cap. 5. p. m. 155.* vbi & oſtendit, quouſque contractus ſint conſiderationis theologicae.

§. XXVI.

Contractuum varias enarrare ſpecies, huius loci non eſt.* Interim non praetermittendum, quod ſicut in *contractibus oneroſis* ** iuxta iuſtitiae ſtricte ſic dictae leges cuncta exiguntur, ita in *beneficiis* *** charitati chriſtianae vel maxime campus ampliſſimus aperitur: qua tamen minime abuti debent, in quos eiusmodi beneficia conferuntur. Quod autem ad illos contractus attinet, qui *aliquid aleae* continent,* plerique ita comparati ſunt, vt lucri prauam cupidinem, aliosue adfectus inordinatos ſupponere videantur, vnde & pro illicitis merito habentur.** Nec enim vitae ſocialis ratio eiusmodi contractus requirit, cui potius ob incommoda, quae ſecum trahunt, plurima, prorſus repugnant. De *pactis acceſſoriis* *** aliter cenſendum, quorum quaedam diſerte in ſcriptura ſacra adprobantur, additis tamen monitis, quo pacto caute circa ea verſari debeamus. De *fideiuſſione* conf. *Prouerb. VI, 1. 2. 3. ſeqq. XI, 15. XXII, 26 27. Eccleſiaſt. VIII, 16. XXIX, 17. 18. ſeqq. De pignoribus & oppignoratione, Exod. XXII, 26. 27. Deut. XXIV, 6. 10. ſeqq.*

* De diuiſionibus, & praecipuis ſpeciebus contractuum in compendio dixi, in *elem. philoſ. pract. part. 2. cap. 4. ſect. 6. §. 8.* add. HVGO GROTIVS, de *iur. bell. & pac. lib. 2. cap. 12. §. 2.* & qui prae reliquis diligenter hac in re verſatur, GVIL. GROTIVS, in *enchiridio de princip. iur. nat. cap. 16. ſeqq.* ex theologis autem MARTINVS CHEMNITIVS, *loco* antea *citato.*

** vti ſunt, *emptio & venditio, locatio, & conductio, mutuum, ſocietas.*

*** quales ſunt, *mandatum, commodatum, depoſitum.*

* vt *ſors diuiſoria, ſponſio, ludorum varia genera, lotaria, olla fortunae, aſſecuratio, &c.*

** Hoc, ludorum, qui ſortem ſupponunt, exemplo declarari poteſt. Diuerſae equidem, tum generatim de ludis, tum ſpeciatim de iis, qui ſortem ſupponunt, theologorum aliorumque doctorum virorum, ſunt ſententiae. Nonnulli generatim omnes ludos damnant; alii eos, qui recreationis ſaltem cauſſa inſtituuntur, & induſtria potius, quam ſorte, nituntur, non illicitos eſſe, putant, at eos, qui ſorte conſtant, prorſus reiiciunt; alii denique, nec eos ludos, qui ſorte nituntur, prorſus damnandos, & tanquam per ſe illicitos, proſcribendos eſſe, ſed, ſi abuſus abſit, admitti poſſe, contendunt. Mediam ſententiam plurimi theologorum, tum noſtrae, tum reformatae eccleſiae defendunt, qui ſaltem in eo conſentiunt, ludos, qui ſorte nituntur, illicitos, eſſe. Legendus hac de re ex noſtratibus IO. CONRADVS DANHAVERVS, in *colleg. decalog. exercit. 7. p. 892.* ex reformatis GISBERTVS VOETIVS, in *diſceptatione de luſu aleae a cenſuris vindicata,* & Vltraiecti anno MDCLX. edita, qua ſuam ſententiam contra THOMAM GATAKERVM defendit. Ex Pontificiis huc etiam referendus IO. BAPTISTA THIERS, in *tractatu de ludis & recreationibus* (*traité des jeux & des diuertiſſements*) Pariſiis anno MDCXXXVI, edito, vbi plurimis patrum, & tum ſuae, tum & reformatae eccleſiae doctorum teſtimoniis, hanc ſententiam confirmat. Veriorem vero ſententiam, quod nec omnes ludi, qui ſorte conſtant, ceu illiciti, ſi abuſus abſit, reiiciendi ſint, ex re-

centioribus cumprimis defendendam suscepit IO. LA PLACETTE, reformatae ecclesiae theologus celeberrimus, in *tractatu de ludis, qui sorte constant*, (*des jeux de hazard*) qui cum aliis eiusdem auctoris dissertationibus, ad casus conscientiae spectantibus, Amstelodami anno MDCXCVII. prodiit. Laudat autem, tanquam secum hac in re consentientes, ex nostratibus quidem FRID. BALDVINVM, & IO. SCHMIDIVM, ex reformatis autem CALVINVM, PERKINSVM, GATAKERVM, BVRMANNVM, WITTICHIVM, aliosque *cap. 1. pag. 198.* Eandem caussam tuendam haud ita pridem suscepit vir eruditissimus & saepe nobis *ex merito* laudatus IO. BARBEYRACIVS, in *Traité du iouer* (*traité du jeu*) anno MDCCIX. edito, in quo praecipuas circa hocce argumentum quaestiones, iuxta principia iuris naturalis, doctrinaeque moralis, enodare aggressus est. Praecipua illorum fundamenta, qui quosdam ludos, etiam ex illorum genere, qui sorte nituntur, si abusus ablit, licitos esse contendunt, haec sunt: 1) etsi homo eum in finem conditus sit, non vt rebus ludicris, sed seriis occupationibus, tempus transigat, cum tamen, quod alterna caret requie, durabile non sit, tum ex ratione, tum ex scriptura manifestum esse, relaxare quandoque animum, & defarigatas corporis animique vires reficere, non esse nefas; 2) cum quilibet rerum suarum habeat dominium, licitum esse, bonorum quandam partem recreationibus suis impendere, siue ludendo hoc fiat, siue alia ratione; 3) ludos nuspiam in scriptura sacra esse prohibitos, ita quidem, vt ne nomen quidem ludorum in nouo testamento occurrat; 4) doctrinam euangelicam non aliter accipiendam, quam vt cum iure naturae conueniat, nec rigorose nimis, quae de mortificatione, & abnegatione sui ipsius, in euangelio dicuntur, interpretanda; 5) vitia hominum ludis aburentium, non esse imputanda ipsis ludis, qui, si secundum rectae rationis ductum, legitimo tempore, & modo, instituantur, vitio careant. Qui contra ludos, speciarim & eos, qui sorte nituntur, ceu illicitos, & qui a moribus hominis christiani procul abesse debent, reiiciunt, sequentibus vtuntur rationibus: 1) quod illi, qui salutem suam cum *metu ac tremore operari debeant*, *Phil.* II, 12. non possint, nec debeant, cogitationes suas ad res ludicras, aut ludos, conuertere; 2) & licet corpus & anima recreatione quadam opus habeant, hanc tamen longe rectius, & securius, alia ratione posse obtineri, quam per ludos; 3) praesertim, cum ludi variis peccandi occasionibus homines exponant, quas euitare potius, quam consectari, homines christiani debeant; 4) tempus inaestimabile, quod *redimendum*, iuxta monitum Pauli, *Ephes.* V, 16. non ita perdendum, vt in rebus inutilibus & ludicris ponatur, cum certum sit, quod eius quoque aut recte aut male collocati, rationem Deo aliquando reddere teneamur; 5) bonorum quoque a Deo nobis concreditorum rationem Deo reddendam: non itaque in hominis positum est, potestate, pro lubitu eorum abalienare partem, cum iis ad sui & aliorum vti debeat conseruationem; 6) incommoda ludos sequi plurima; praesertim in ludis, qui sorte nituntur, saepius contingere, vt, si res ex voto quibusdam non succedat, in voces impias, blasphemas, & horrendas erumpant; atque hoc eo esse execrabilius, quod ipsam velut prouidentiam Numinis accusare videantur, per quam contigerit, vt aliter, ac ipsi voluerint, res ceciderit; 7) vt ludi, qui lucri caussa instituuntur, auaritiam, vitium omnium pessimum, pro fundamento habent, ita reliqui omnes prauos adfectus excitant atque alunt, cupiditatem, metum, iram, odium, &c. Christiani autem hominis pariter ac viri sapientis est compescere potius, quam excitare adfectus, eaque in re omne studium, omnemque laborem ponere; 8) in ludis, qui lucri caussa instituuntur, contingere fere aliter non potest, quam vt quis bonorum, quae alter habet, partem acquirat, aut suorum partem amittat. Vtroque modo peccat grauissime. Si prius sit, alter bonis suis priuatur, quae aliquando ad sui aut suorum sustentationem illi necessaria esse poterant; sin posterius, se ipsum iis priuat, quibus longe rectius vti poterat, immo, quae & ipsi aliquando eiusque liberis necessaria esse poterant; 9) circa ludos, qui sorte nituntur, speciatim nonnulli addunt, quod sors specialem supponat prouidentiam diuinam. *Prouerb.* XVI, 33. Hominis itaque profani est atque impii, re tam sacra ad suas adimplendas cupiditates abuti. Non equidem nescio, quae tum IO. LA PLACETTE, tum IO. BARBEYRACIVS, *locis citatis*, prolixe ad hoc argumentum regerunt; nec effata ista generalia de sorte, ad ludos, speciatim, qui sorte nituntur,

tuntur, extendenda asseueraverim, ita vt circa eos quoque speciali quadam ratione divina prouidentia verletur: interim certissimum est, eos, qui res suas ludis committunt, subinde specialiori quadam ratione ad diuinam prouidentiam respicere; quam *fortunam* vocare solent, illaque ausu plus quam impio ac profano, ad turpissimas suas cupiditates abuti, 10) eilo denique, posse ludos quosdam innocenter a quibusdam institui, scandalum tamen praebent, qui suo exemplo eos veluti adprobant. Nec sufficit regerere, se innocenti quadam ratione ludos instituere; ad hoc enim alii non attendunt, qui epidemico ludendi morbo correpti sunt; parum illi curant, quacunque ratione alii ludos instituant, modo exempla habeant, ad quae prouocare queant, quod alii quoque, praesertim viri honesti, & in auctoritate constituti, ludant. Ita ergo tuo exemplo aliorum perdes animas. Nec iuuabit te excepisse, ita multis aliis rebus abstinendum esse, quas itidem in peccandi occasionem alii rapere queant. Distinguendum, enim inter ea, quae ad vitam sustentandam sunt necessaria, & quae non sunt necessaria. Vt prioribus nos abdicemus, nemo a nobis exigere poterit: a posterioribus, si aliorum hoc salus postulet, omnino abstinendum. Non desunt equidem, quae dissentientes, contra hactenus allata regerant, sed eiusmodi ea deprehendo, vt ab hacce me dimouere nequeant sententia. Contra ad rationes, pro sententia contraria supra allatas, respondere longe est facillimum. Nimirum 1) concedimus, quod non sit nefas, relaxare quandoque animum, & labascentes vires reficere: sed quod per ludos hoc fieri debeat, negamus. Aliae suppetunt rationes, longe honestiores, quibus corpus pariter ac animus refici queat. Ludis ad hoc non opus est, qui ad minimum peccandi occasionem praebent, aliisque sunt scandalo; 2) rerum equidem suarum quilibet habet dominium, sed vt bonis suis ad sui aliorumque necessariam conseruationem vtatur: secus si secerit, eorum, quae sibi concredita sunt, rationem se Deo redditurum, sciat: 3) etsi Isidorum discrete in scriptura sacra non iniiciatur mentio, sufficit tamen, quod eiusmodi in ea contineantur principia, ex quibus euidenter, eos illicitos esse, colligi potest: apud Ebraeos, qui alea aut talis lucri aliquid sibi fecisset, furti reus erat, ex iure a maioribus superinducto: aut si iudaeus cum gentili certasset, ad minimum interdictum de non incumbendo rebus inanibus violasse, censebatur; conf. IO. SELDENVS, *de iur. nat. & gent. iuxta discipl. Ebraeor. lib. 6. cap. 11.* 4) doctrina euangelica nihil equidem continet, quod iuri naturali repugnet. Sed ius naturale dupliciter considerari potest, vt ex tota nostra tractatione patet, aut secundum principia rationis, aut secundum principia reuelationis. Doctrina euangelica ius naturae, posteriori modo consideratum, supponit. Et ea quidem ratione ludi etiam iuri naturali, secundum reuelationem, repugnant. Quae vero de mortificatione & abnegatione sui dicuntur, in molliorem non trahenda sunt partem, quam res ipsa aut verba permittunt. Non tantum enim vna eademque formula idem saepius exprimitur, sed de eadem re formulae diuersae eodem collimantes, adhibentur. Praetera, qui vim impetumque prauarum cupiditatum nouit, seueriori coercitione, quam scriptura hisce formulis innuit, opus esse, non dubitabit: 5) abusum recte damnari, sed hunc a legitimo vsu abesse posse ac debere, facile dicitur. Ad rem ipsam cum ventum fuerit, non tam facile hoc esse, intelligitur. Vix enim fieri potest, vt abusus euitetur. Vnde rectius & sapientius agunt, qui rem ipsam euitant. Ceterum quaeri hic etiam solet, an, qui per ludum aliquid acquisiuit, ad restitutionem teneatur? Certum namque, eum, qui ista ratione aliquid acquisiuit, iniustum, esse possessorem, & non magis retinere illud posse, quam si furto abstulisset. Cum vero is, qui eam bonorum suorum partem amisit, in id consensit, non videtur illi fieri iniuria, si nihil illi reddatur. Consultum ergo nonnulli putant, vt inter pauperes quis distribuat, quod hac ratione acquisiuit: quod ita tamen capiendum, vt in certis casibus ipsi potius, qui sua per ludum amisit, restitutio facienda sit, vt recte monet, qui totam hanc quaestionem accurate tractat, B. PHIL. IACOB SPENERVS, *in respons. theolog. Germ. part. 2. p. 342. seqq.* Quod de ludis diximus, id de aliis quoque nonnullis contractibus, qui aliquid aleae continent, e.g. sponsionibus, olla fortunae, lotaria, assecurationibus, censendum videtur, eos omnes esse illicitos. Nihil namque aliud, quam inordinata, per compendium aliquid acquirendi, cupiditas, homines ad eos inducere videtur. Bona quoque & opes hunc in finem nobis concessae non sunt, vt

eas casui fortuito exponamus. Taceo incommoda, prauosque adfectus, quibus eiusmodi contractus non possunt non occasionem praebere. Excipiendae tamen videntur lotariae, quae in vsum pauperum instituuntur. Ad eas enim qui aliquid confert, potest intentionem habere, pauperum commoda promouendi. Sed cum nonnulli etiam intentionem habere queant, etiam hic lucrum aliquod captandi, scrupulus remanet, an & hae quoque recte instituantur? cum prauis hominum cupiditatibus occasionem suppeditare videantur. Sed hoc in medio relinquo.

*** De quibus dictum in *elem. philos. pract. part. 2. cap. 4. sect. 6. §. 41.*

§. XXVIII.

Circa contractum mutui celebris occurrit quaestio de *vsuris*. De quibus rectissime pronuntiatur, cuncta ad regulam charitatis hic esse exigenda. Qui enim erga alios ita se gerit, prout charitas postulat, non peccat. Quae ergo ab hominibus opulentis, ex nostra pecunia lucrum capientibus, moderate accipiuntur vsurae, non sunt illicitae.* Nec enim cum charitate hoc pugnat. Cumque ex aliis rebus fructum percipere liceat, nulla adferri ratio potest, cur idem non liceat ex pecunia.

* Vt multis probemus, vsuras esse licitas, necesse non est. Non enim dicimus, eas esse praeceptas, (praecepto speciali, ceteroquin enim in omnibus actionibus, quae non sunt malae, generalem subesse obligationem, supra diximus,) sed licitas. Vt autem constet, aliquid esse, licitum sufficit, si nulla lex adferri queat, qua prohibeatur. In vsuris autem, si ita compararae sint, ne contra charitatem peccent, ita se res habet. Ex abundanti tamen eas licitas esse, nonnulli probant ex regula Christi, *Matth. VII*, 12. *omne, quod vultis, vt faciant vobis homines, vos etiam ipsis facite.* Aequum ergo est, vt in lucri, quod ex nostra pecunia accipiunt, qui ea vtuntur, participationem nos admittant, cum & ipsi ad eam admitti vellent, si nos ex illorum pecunia, lucrum perciperemus. Probant idem ex regula apostoli, 2. *Cor. VIII*, 13. cum beneficentiae hunc figit terminum, ne nobis sit θλῖψις, alteri ἄνεσις, ἀλλ' ἐξ ἰσότητος; item ex paritate contractuum aliorum, emphyteuseos, antichreseos, & reliquorum eiusdem generis. conf. B. IO. GERHARDVS, *loc. theolog. de mag. polit. p. 914. seqq.* MARTINVS CHEMNITIVS, *loc. theol. loc. de paupertate, cap. 6. p. 157. seqq.* & IO. CONRADVS DANHAVERVS, *colleg. decalog. disp. 8. §. 6. p. 868. seqq.* qui & recte monet, sermonem hic esse de vsura *compensatoria*, & *negotiatoria*, lucri cessantis, damni emergentis, & officii indebiti, collati in homines lautioris fortunae, lucrum aliquod e nostra pecunia caprantes. Turpiter autem hic se traducunt Pontificiorum moralistae, qui, dum acriter contendunt, omnes vsuras esse illicitas, *adeo, vt haeresis sit, si, foenus carere peccato, dicatur*, lepidissimis tamen commentis, aliisque rebus impositis nominibus, vsuris iniquissimis locum concedunt, quorum stultitiam merito ridet LVDOVICVS MONTALTIVS *epist. prouinc. epist. 8. p. m. 206. seqq.*

§. XXVIII.

Neque obstant leges diuinae, quae vsuras prohibere videntur,* *Exod. XXII, 25. Leuit. XXV, 35. seqq. Deut. XXIII, 19. seqq.* Prohibitio enim *Exod. XXII, 25.* & *Leuit. XXV, 35.* restringitur ad pauperes, a quibus vsuras accipere, omnino charitati repugnat. Sic & *Deut. XXIII, 19.* Israeli-

Israelitae vsuras accipere prohibentur, sed a fratribus. * Praeterea, cum iis permittatur a peregrinis vsuras accipere, manifestum est, caussam huius legis esse specialem, ipsamque adeo legem inter particulares Ebraeorum, referendam.

* Ob terrae Canaan enim conditionem, aliasque rationes, Deo caussae iustissimae erant, cur Israelitis omnes cuiuscunque generis vsuras a fratribus accipere, prohiberet. Sed, quod generatim ad omnes homines hoc extendendum non sit, patet, quod *Deut. XXIII*, 20. differte dicitur: *extraneum* נכרי *mordebis*. Quod tamen non de praecepto, sed de permissione tantum, est intelligendum, ab alienigenis scilicet, illis licitum esse, vsuras accipere. Vsurae vero intelliguntur, quae charitati & aequitati naturali non repugnant, cum nec peregrinum opprimere fas sit, ipsos Israelitas huius officii admonente Deo; *Exod. XXIII*, 9. Sunt, qui speciatim residuos Cananaeos intelligi putant, quorum bona ceteroquin Iudaeorum fuerint. Ita AEGIDIVS HVNNIVS ad 2. *Cor. VIII*. Sed si de licitis & aequitati naturali non repugnantibus vsuris hoc capiamus, non video, cur speciarim ad Cananaeos permissio illa vsuratum sit restringenda. conf. AVG. PFEIFFERVS, *dub. vexat. cent. 2. loc.* 15. *p.* 274. *seqq.* Praecipue equidem sententiae illorum, qui vsuras quasdam licitas esse statuunt, obstare videtur generale illud seruatoris effatum: δανείζετε μηδὲν ἀπελπίζοντες *Luc. VI*, 35. Hoc ipso enim omnes simpliciter reiicere vsuras videtur. Nonnulli equidem verba haec ad dictum versionis Syriacae reddunt: *nullius rei spem auferentes*, scilicet proximo, vt sensus sit, nihil proximo, mutuo aliquid accipere cupienti, denegandum esse. Probatque pluribus LVDOVICVS DE DIEV, qui eandem sententiam defendit, ἀπελπίζειν idem subinde esse, ac *desperare facere*, *spem alicui auferre*. Sed receptam sententiam confirmat ἀντίθεσις eorum, qui nihil mutuum dant, nisi ea spe, vt τὰ ἴσα recipiant, vt adeo sensus sit: *nihil ni eo, cui mutuum dederitis, sperantes.* Hanc interpretationem suo etiam calculo comprobant CLAVDIVS SALMASIVS, atque ISAACVS CASAVBONVS, apud CALOVIVM, ad *h. l.* Ad rem ipsam quod attinet, hic non de mutuo officioso, sed de eleemosynis sermonem esse, adeoque ad vsuras compensatorias & negotiatorias haec verba minime trahenda esse, viris doctis iamprídem obseruatum est. Docere enim vult Seruator, vt totus sermonis scopus ostendit, quo pacto nos gerere debeamus, non erga diuites, qui ex pecunia nostra lucrum capiunt, sed erga pauperes, qui pecunia nostra ad suas necessitates vtuntur, & his ita mutuo dandum docet, vt nihil iterum ab illis speremus. confer. ABRAH. CALOVIVS, ad *h. l.* & IO. CONRADVS DANHAVERVS, *loco* antea *citato*. Sed de his & reliquis, quae vulgo contra vsuras obiici solent, vid. IO. SELDENVS, de *iur. nat. & gent. iuxta discipl. Ebraeorum*, *lib. 6. cap. 9. & 10.* IO. ADAMVS OSIANDER, ad *Grot. lib. 2. de iur. bell. & pac. cap.* 12. §. 30. BALTHASAR MEISNERVS, *philos. sobr. part. 3. sect. 1. cap. 6. quaest. 1.* 30. LA PLACETTE, *dans les diuers traites sur des matieres de conscience, trait. 2. p.* 34 *seqq.* item, qui ex instituto de vsuris & foenore Trapezitico scripserunt, VT CAROLVS MOLINAEVS, CLAVDIVS SALMASIVS, alique.

§. XXIX.

Quantum in vsuris accipere liceat, lege diuina vniuersali definitum non est. Charitas iterum hic erit pro regula, ne tantum accipiatur, vt inde alteri damnum adferatur. Quod si lege ciuili determinatum sit, quantum accipere liceat, peccant, qui plus aut accipiunt, aut exigunt, peccant tamen etiam, qui non plus, immo minus accipiunt, siquidem & hoc illi, a quo vsurae exiguntur, damnum adferat. Et hinc, quaenam vsurae illicitae sint, constat, * quas qui aut exigunt, aut acci-

accipiunt, grauiſſimo ſe obſtringunt crimine. conf. *Pſalm. XV, 1. 5. Prouerb. XXVIII, 8. Ezechiel. XVII, 7. ſeqq.*

* De illicitis vſuris forte loquuntur plerique patrum, qui vſuras damnant. Namque aut hoc modo intelligendi ſunt, aut vltra, quam fas eſt, progreſſi ſunt, dum omnes prorſus ſine diſcrimine vſuras damnarunt. Quod & de canonibus conciliorum eſt intelligendum. Dicta iſta patrum & canones conciliorum, praeter alios collegit ANTONIVS THYSIVS, in tractatu poſthumo, de *vſura & foenore*, quem cum aliis ſuorum teſtimoniis, ediderunt theologi Vltraiectini anno MDCLVIII. Recte autem obſeruat HVGO GROTIVS, in antiquis canonibus nullum eſſe, qui foenus exercentes omnes promiſcue a communione ſubmoueat, quod factum eſt poſterioribus ſeculis. Solis his, qui in eccleſia munere aliquo conſpicui erant, eum quaeſtum interdici, canone apoſtolico, vt vocant, XLIV. Laodicaeno IV. Nicaeno XVII. Africano V. & XVI. Cauſſam haud dubie fuiſſe, quod hi, qui in ſacro erant ordine, non tantum crimine omni, ſed & ſuſpicione auaritiae vacare deberent. Sed idem quoque ex HARMENOPVLO obſeruat, primum Leonem, imperatorem, exiſtimantem, omne foenus chriſtiano interdictum, lege id ipſum communi ſanxiſſe; ad *Luc. cap. VI, 35.*

§. XXX.

Quae regenitorum circa contractus ſint officia, ex dictis fere colligere licet. Charitatis ſcilicet pariter ac iuſtitiae ratio poſtulat, ne quid committamus, vnde damnum aliquod in alterum redundare queat. * Idque in contractibus, quos *beneficos* vocant, oſtenditur, ſi ita nos geramus, ne alterum, beneficium nobis exhibuiſſe, poenitere queat. In *oneroſis* idem demonſtratur, ſi leges contractus accurate obſeruemus: ſed tamen charitatis quoque eſt, ne erga illos, qui praeter culpam ſuam leges iſtas tam accurate obſeruare nequeunt, nimis rigoroſi ſimus. Hinc ſpecialia, circa ſingula contractuum genera, facile diiudicare licet. ** Quo pacto autem obligationes, ex pactis contractibusue ortae, ſoluantur, alibi exponitur. ***

* Summa ceteroquin officiorum in contractibus haec conſtitui ſolet; *ſeruandam eſſe in omnibus contractibus aequalitatem.* Quod quo pacto tum in oneroſis, tum beneficis, procedat, oſtendi *in elem. philoſ. pract. part. 2. cap. 4. ſect. 6. §. 42.* Interim cuncta ad amorem redeunt. Qui alterum amat, iuſtitiae quoque erga illum ſtudebit, cauebitque ſibi, ne illum vlla ratione laedat, nec ſua illi vnquam denegabit officia, operamque dabit, ne ex beneficiis, quae in ſe conferuntur, damnum redundet in alios.

** Quae paucis & in compendio indicaui, *in elem. philoſ. pract. part. 2. cap. 4. §. 43.* add. HVGO GROTIVS, *de iur. bell & pac. lib. 2. cap. 12. §. 9. ſeqq.* & SAM. PVFENDORFIVS, *de iur. nat. & gent. lib. 5. cap. 3. & ſeqq.*

*** *in elem. philoſ. pract. l. c. §. 44.* add. PVFENDORFIVS, *l. c. lib. 5. cap. 11.*

§. XXXI.

Quod ad officia haecce hypothetica, hactenus expoſita, iure diuino obligati ſimus, probatur ex illo, quod ſupra poſuimus, principio, alios homines ſincere amandos. Atque hoc & vnionis cum Deo ratio requirit, vt & imaginis diuinae in nobis reſtauratio. Per mendacia vero

vero, charitatisque defectum, & varia iniuſtitiae genera, diabolo potius, quam Deo, homines ſimiles redduntur. *Ioan. VIII, 44.* Hinc & talia ad veterem hominem referuntur, quae exuere iubemur, *Epheſ. IV, 22. 23. ſeqq* Sed probatur idem ex praecepto decalogi tum octauo, tum ſeptimo. In illo enim, dum mendacia prohibentur, ſimul veritas & ſanctitas in ſermone praecipitur: in hoc autem, dum, vetantur furta, ſimul iuſtitia & integritas in adminiſtrando rerum dominio, & contractibus, omnibus ac ſingulis, iniungitur.

XXXII.

Speciatim & ex iis ſcripturae ſacrae hoc patet oraculis, quibus veracitas, rectusque ſermonis vſus, commendatur, *Epheſ. IV, 25. Pſalm. XV, 1. 2. 3.* quibusue ſermonem ita dirigere iubemur, ne aut obtrectationibus, *Pſalm. L, 19. 20. Eccleſiaſt. XXVIII, 15. 23.* aut ſermonibus frivolis laedamus alios; *Epheſ. IV, 29. Prouerb. X, 19. Eccleſiaſt. XXVIII. 28. 29.* item, quibus furta prohibentur, & recta bonorum adminiſtratio iniungitur; *Epheſ. IV, 28. Ezechiel. XXXIII, 15. 16. Habac. III, 6. 1 Cor. VI, 10.* add. *1. Tim. VI. 17. 18.* & denique, quibus iuſtitia & aequitas in contractibus commendatur. *Leuit. XIX, 11. 13. 35. 36. Deut XXV, 14. Prou. XI, 1. XVI. 11. XX, 10. 23. Hoſ. XII, 8. Mich. VI, 10. ſeqq. 1 Theſſ. IV, 6.*

§. XXXIII.

Officiis hiſce, ſpeciatim circa ſermonem, repugnat, *mendacium*;* quo nomine intelligitur diſcrepantia verborum aut ſignorum a noſtris cogitatis, quae alter ex nobis intelligendi ius aliquod habebat: quod ſi ius nullum habuerit, vocatur *falſiloquium.* Ad mendacia etiam pertinent omnes *aequiuocationes & reſeruationes mentales*,** per quas ius alterius laeditur. Huc etiam merito refertur omnis ſermonis abuſus, per *ſuſurros & detractiones*, *Rom. I, 30. conuitia, 1 Cor. V. 11. maledicta, 1 Cor. VI, 10. adulationes*, *Actor. XII, 22. iactantiae, Rom, I. 30. deriſiones, 2. Reg. II, 23.* omnes item *ſermones obſcoeni, & ioci*, qui chriſtianos non decent, *Epheſ. V, 4.*

* Omne itaque mendacium, ſi vocem ita capias, vt eam hic accipimus, inuoluit vitium, & peccatum eſt longe grauiſſimum. Falſiloquium pro diuerſitate circumſtantiarum, interdum vitio carere poteſt, interdum cum eo poteſt eſſe coniunctum. Nonnulli vocem *mendacii*, ad quaeuis falſiloquia extendentes, occaſionem diſputationi praebuerunt, dum alii hoc etiam ſenſu omnia mendacia damnarunt, omnemque veritatis diſſimulationem illicitam eſſe contenderunt; vt AVGVSTINVS, in libro de *mendacio ad Conſentium*, in quo dum contra Priſcillianiſtas, mendaciis ac periuriis ad fidem ſuam occultandam vtentes, eaque licita eſſe affirmantes, diſputat, eousque progreditur, vt omne falſiloquium, omnemque fictionem, & veritatis diſſimulationem, ceu peccaminoſam reiiciat. Eandem ſententiam confirmare & propugnare ex recentiſſimis aggreſſus eſt, IO. LA PLACETTE, *dans les diuers traites ſur des matieres de conſcience*, *tract. 1. cap. 3. p. 12. ſeqq.* Alii contra

distinguunt inter mendacium ioeoſum, officioſum, & iniurioſum : & hoc illicitum, illa autem licita eſſe contendunt. vid. praeter alios LAMBERTVS DANAEVS, *ethic. chriſt. lib. 2. cap. 6.* Verum cum perperam ſupponatur, ioculum & officioſum mendacium licitum eſſe, merito haec ſententia reiicitur ab aliis. Recte cuncta procedent, ſi diſcrimen primo inter mendacium & falſiloquium, probe teneamus. Hoc enim poſito, omne omnino mendacium illicitum eſſe, aſſerimus. Hoc patet ex luculentis ſcripturae oraculis, quibus generatim omne mendacium damnatur, *Leuit. XIX*, 11. *Proverb. VI*, 16. 19. *XII*, 5. *habeſ IV*, 25. *Coloſſ. III*, 9. De mendacio enim proprie ſic dicto ibi ſermonem eſſe, res ipſa, & coniuncta in hiſce locis cum mendacio vitia reliqua, docent. In hoc etiam ſenſu, diabolus auctor et inuentor mendacii dicitur, *Ioan. VIII*, 44. Quod autem ad falſiloquium attinet, licet alius per illud non laedatur, non tamen inde ſequitur, quod ſemper ſit licitum. Reſpiciendum enim ad intentionem mentisque diſpoſitionem, & alias circumſtantias: & tum fieri poteſt, vt quandoque vitio careat, iuxta ea, quae ſupra de ſimulatione & diſſimulatione diximus, quandoque cum vitio grauiſſimo ſit coniunctum. Eundem in modum rem omnem recte expedit B. FRIDEMANNVS BECHMANNVS, in *annotationib. ad inſtit. catechet. Conrad. Dieterici*, p. 85. *Notandum*, inquit, *quod aliud ſit mentiri, aliud veritatem quandoque occultare; illud culpa non caret, ſe l peccatum eſt, hoc vero non ſemper eſt peccaminoſum. Accidit enim interdum, vt quis non teneatur ea mente alterius reſpondere, vbi cum veritatem occultat, non peccet.*

** Cum aequiuocationum varia ſint genera, hic tamen talis intelligitur, quando aliquis data opera ſermone ambiguo vtitur, ita quidem, vt alter non poſſit non ſenſum a mente loquentis plane alienum, arripere. Reſtrictio autem, ſiue reſeruatio mentalis eſt, quando verbis quidem planis & perſpicuis vtimur, ſed aliquid, quod ad complendum ſenſum pertinet, in mente retinemus, vt adeo rurſus alterum in errorem coniici neceſſe ſit. Cum ergo aequiuocationes & reſeruationes mentales, ita acceptae, ſupponant intentionem fallendi alios, idque Ieſuitae inſuper, & recentiores quidam Romanae eccleſiae moraliſtae, quos vocant, eousque extendant, vt promiſcue, etiam vbi interrogans ius quaeſitum veritatem explorandi habet, aequiuocationes & reſtrictiones mentales locum inuenire, contendant, ſummae merito impietatis hanc doctrinam non tantum noſtrates, ſed nonnulli ex ipſis Pontificiis damnarunt. conf. LVDOVICVS MONTALTIVS, in *epiſt. prouincial. epiſt. 9. p. 236. ſeqq.* ANDREAS RIVETVS, in *explic. decalogi, p. 397.* BALTHASAR MEISNERVS, *philoſ ſobr. part. 3. ſect. 1. cap. 7.* IO. LA PLACETTE, *dans les diuers traitez ſur des matieres de conſcience, tract. 1. cap. 8. vsque ad. 16. p. 3[illegible]. ſeqq.*

§. XXXIV.

Grauiſſima etiam circa ſermonem, peccati ſpecies eſt *falſum teſtimonium*, idque iudiciale, quod diuerſa ratione tum ab actore, tum a reo, tum ab aduocato, itemque a teſte & iudice, perhiberi poteſt; ſpecialiori tamen quadam ratione a teſte; vid. *Matth. XXVI, 61. Actor. VI, 13.* Idem de *periurio* cenſendum; omnique iuramentorum abuſu. Quae peccata eo grauiora ſunt, quia Deum immediate laedunt, & eius quandam abnegationem expreſſam inuoluunt. Ideoque & comminatio iſta, ſecundo decalogi praecepto addita, merito ſpecialiori quadam ratione ad ea refertur. *Exod. XX, 7.*

§. XXXV.

Contra officia circa rerum dominium peccatur per *furta*, ſiue craſſiori, ſiue ſubtiliori ratione, directe aut indirecte, commiſſa, *rapinas*,

pinas, *sacrilegia*, *peculatus*, *plagiatus*, & alia crimina in vita humana frequentissima. * Referas huc & *plagium literarium*, ** dum viri docti quandoque aliorum labores sibi vindicant, & inuitis auctoribus, pro suis venditant. Porro, quod ad contractus attinet, peccatur circa eos, per *fraudes*, *dolos*, *imposturas* quasuis. Iniusti contractus, & praestigiae ac corruptelae circa eos, *stellionatus* nomine venire solent. Pertinent huc etiam *usurae* illicitae & immodicae. Haec enim omnia in septimo decalogi praecepto prohibentur. *Exod. XX, 15.* add. *Eph. IV, 28.*

* Addenda hic ea peccata, cum pro pecunia venditantur res aut actiones, quae in commercium non veniunt, inter quae eminet crimen *Simoniae*. Nomen hocce habet a Simone isto mago, qui facultatem dona extraordinaria Spiritus sancti conferendi, a Petro pro pecunia impetrare volebat, grauissime ideo ab eo reprehensus, *Actor. VIII, 19. seqq.* Obtinuit inde, vt, si quis res spirituales pro pecunia obtinere vellet, crimen hocce *Simonia* vocaretur. Successu tamen temporis, aliter ista vox accipi coepit, ita vt illis quoque, qui res ac reditus, vel commoda, functionibus spiritualibus dedicata, sibi vindicare vellent, Simoniae turpis nota inureretur. Hoc enim e re sua esse, existimabant Romani pontifices, vt hac ratione opes ac diuitias per fraudem ac nequitiam acquisitas eo rectius tueri possent. Cumque nonnulli intelligerent, non satis haec cum eo crimine, quod Petrus in Simone reprehendit, conuenire, vt vulneri huic medelam adferrent, duplicem Simoniam constituerunt, quarum altera iure diuino, altera iure ecclesiastico prohibita esset. conf. PETRVS DE MARCA, *de concordia sacerdot. & imper. lib. 5. cap. 21.* & IO. SCHILTERVS, *de libert. eccles. German. lib 3. cap. 9 §. 13.* Sed clauem huius distinctionis nobis suppeditat vir cordatus & ingenuus, IO. LAVNOIVS, *in veneranda ecclesiae Romanae circa Simoniam traditione, obseruat. 7. p. m. 279.* Cum enim probasset, hanc distinctionem olim ipsis Romanis pontificibus, conciliis, & ecclesiasticis tractatoribus fuisse ignotam, quaestionem proponit, quo fine & consilio ista distinctio fuerit introducta? & respondet: *quaerenti mihi, & diu multumque cogitanti, alia causa nulla occurrit, nisi ut Romanae curiae Simonia excusaretur.* Quod pluribus deinceps comprobat, immo eousque Romanorum pontificum deinceps processit impudentia, vt regibus & imperatoribus, iniuste sibi erepta vindicare iterum conantibus, aut iniquia istorum praesulum ausibus resistentibus, Simoniae inurere notam, non dubitarent. Sed falsae istae & spuriae Simoniae species, procul facessant. Nec tamen etiam, qui pro labore stipendium accipit, pro re spirituali accipere mercedem censendus, aut Simoniae arguendus est. *Dignum enim mercede operarium* pronuntiauit ipse seruator, *Luc. X, 7.* conf. *1 Cor. IX, 6, seqq.* De honorario post confessionem & impetratam absolutionem, (nummum confessionarium alii vocant) dubium suboriri posset; quod tamen mox cessabit, si quis finem & scopum consuetudinis huius consideret. Interim, quid multis, praesertim rerum ignaria, speciem Simoniae praebere potest, iam pridem viri cordati optarunt, vt ea consuetudine abrogata, alia ministros ecclesiae sustentandi iniretur ratio.

** Inter eruditorum peccata, *plagium* quoque *litterarium*, recte refertur. Siue autem pro furto, siue pro mendacio habeas, qua de re eruditi inter se disputant, perinde est: sufficit quod peccatum sit grauissimum. Cum vero non vnius generis sit plagium, diuersaque animi vitia in eo subinde concurrant, de eius quoque turpitudine diuersimode pronuntiandum. conf. IACOBVS THOMASIVS, *de plagio litterar. theorem. 3. §. 17. seqq. p. 15. seqq.* & IO. CONRADVS SCHWARZIVS, V. C. *de plagio litterario cap. 6.* vbi de varia plagii turpitudine agit, & *cap. 7.* in quo an plagium furto turpius sit? disquirit.

Digitized by Google

§. XXXVI.

Cum denique & ad haecce officia rite praestanda, certis mediis excitandus homo sit, ad ea non minus adhibenda, quam ad impedimenta remouenda, quilibet iure diuino est obstrictus. Media cuncta ad sincerum proximi amorem redeunt. Qui enim recte amat, is demum operam dabit, ne aut in sermone, aut in dominii vsu, aut in contractibus, vllo modo, directe aut indirecte, alios laedat. Quae autem media sint excitandi amorem, iam ex supra dictis constat. Nec tamen praetermittendae sunt promissiones diuinae, illis factae, qui hisce officiis satisfaciunt. *Psalm. XV, 3. 1 Pet. III, 10. 11.* aut comminationes, illos ferientes, qui haecce officia non obseruant. *Prouerb. XII, 12. XX, 10. 23. 1 Cor. VI, 10.* Impedimenta, ex philautia praua oriuntur plurima, speciatim *voluptas*, & *ambitio*, maxime autem *auaritia*, quae omnis iniustitiae in verbis & factis mater, recte dicitur. conf. *Prouerb. XXIII, 4. 5. Ecclesiast. XXVII, 1. 1 Tim. VI, 9. 10.* Accedunt praeiudicia, de peccatorum quorundam leuitate, impunitate facile in foro diuino obtinenda, necessitate se suosque, etiam cum aliorum damnis, conseruandi, similiaque.

CAPITIS TERTII
SECTIO VI.
DE
OFFICIIS CONIVGVM, PARENTVM ET LIBERORVM, DOMINORVM ET SERVORVM.

Σύνοψις.

EX certis hominum statibus, itidem officia oriuntur hypothetica, §. I.
Quinam isti status sint? §. II.
Primo hinc de matrimonio agendum, cuius indoles ex prima institutione, aestimanda, §. III.
quae paucis declaratur, §. IV.
An & quousque in statu post lapsum, matrimonium ad primam institutionem exigendum? §. V.
Quae circa illud in statu post lapsum speciatim obseruanda, §. VI.
Colligitur ex dictis, deliberato consilio, eaque, qua decet, intentione, matrimonium ab iis ineundum, qui ad eius finem consequendum, sunt idonei, §. VII.
An & quousque ad matrimonium ineundum homines sint obligati, §. VIII.
Vnius tantum viri, & vnius foeminae, in matrimonio debet esse coniunctio, omnisque adeo illicita est polygamia simultanea, §. IX.
Perpetua quoque haec debet esse coniunctio: adeoque illicita sunt diuortia, nisi causae adsint, quibus vinculum matrimoniale prorsus dissoluitur, §. X.
Euitandi quoque sunt in matrimoniis gradus a Deo prohibiti, idque ob primam matrimonii institutionem, §. XI.

Leges

Leges diuinae de gradibus prohibitis, non tantum de matrimonii, sed & de fornicaria coniunctione intelligendae sunt, nec ad personas tantum in iis expressas, restringendae, §. XII.
Regulae de gradibus prohibitis, ex quibus cuncta diiudicari possunt, §. XIII.
Matrimonium non alias ob causas ineundum est, quam ob quas Deus illud instituit §. XIV.
iuxta hactenus dicta, describitur, §. XV.
Contrahitur per consensum, vnde sponsalia, §. XVI.
Quo sensu ea in sponsalia de praesenti, & de futuro diuidantur, & quid de sponsalibus conditionatis obseruandum, §. XVII.
Quo pacto consensus comparatus esse debeat: variae hinc diiudicandae quaestiones, §. XVIII.
An, & quas ob causas, sponsalia dissolui queant? §. XIX.
Matrimonium consummatum, in quo differat a sponsalibus? §. XX.
Per leges ciuiles & ecclesiasticas, matrimonio certa requisita addi possunt: de benedictione sacerdotali eiusque necessitate, §. XXI.
Effectus inuiles, qui benedictionem sacerdotalem sequuntur, §. XXII.
De matrimoniis ad morganaticam, §. XXIII.
Officia coniugum, tum generalia, tum specialia, §. XXIV.
Status paternus, eiusque necessitas, §. XXV.
Fundamentum societatis inter parentes & liberos, §. XXVI.
Ex fine societatis huius intelligitur, quod parentibus imperium quoddam competat, a liberis obsequium requiratur, §. XXVII.
Imperium & patri & matri, & iis etiam, qui parentum vicibus funguntur, competit, §. XXVIII.
Imperii paterni limites, §. XXIX.
quamdiu duret? §. XXX.
officia parentum, §. XXXI.
liberorum, §. XXXII.
Status herilis, eiusque fundamentum, & quod aequitati naturali non repugnet, §. XXXIII.
a Deo ipso adprobatus est, §. XXXIV.
Potestas dominorum, quousque se extendat, & quale a seruis requiratur obsequium, §. XXXV.
Obseruatio circa varias de seruitute quaestiones: item quo pacto haec societas dissoluatur, §. XXXVI.
Officia tum dominorum, tum seruorum, §. XXXVII.
Quod ad officia in omnibus hisce statibus iure diuino homines obligati sint, demonstratur, §. XXXVIII.
Peccata, quae iis sunt opposita, §. XXXIX.
Ad media, quibus ad ea obseruanda induci homines possunt, adhibenda, eos itidem obligatos esse, §. XL.
Vt & ad impedimenta, quae illorum obseruationi obstant, remouenda, §. XLI.

§. I.

PRaeter instituta hactenus enumerata, dantur etiam certi status hominum, a Deo ipso aut introducti, aut adprobati, vnde itidem officia, quae circa eos versantur, sunt *hypothetica*, ad quae tamen iure diuino obligamur.

§. II.

Eiusmodi status quinque sunt, *matrimonialis*, *paternus*, *herilis*, *ciuilis*, qui itidem varios status speciales sub se complectitur, & *ecclesiasticus*. Quatuor priores, etiam ex ratione noti sunt, vltimus ex reuelatione tantum constat, eamque adeo supponit. Alii, tres priores coniungentes, tres tantum status, quos *hierarchicos* vocant, statuunt, *domesticum*, *ciuilem & ecclesiasticum*, quod eodem redit. De statibus autem quid generatim obseruandum sit, iam alibi expositum est. *

* in *elem. philos. pract. part.* 2. *cap.* 4. *sect.* 10. §. 1. 2.

§. III.

Ad *matrimonium* itaque quod attinet, vnde ſtatus matrimonialis, id primo loco merito conſideramus, cum ſit ſeminarium humani generis, & reliquorum velut fundamentum ſtatuum. Indoles eius ex prima inſtitutione rectiſſime intelligitur, docente ipſo ſeruatore *Matth. XIX, 4.* Quam quidem inſtitutionem luculenter deſcribit Moſes, *Gen. II, 20. ſeqq.*

§. IV.

Conſiderantibus eam inſtitutionem, patebit: coniunctionem primorum parentum non temerarie, ſed ab ipſo Deo, ſapientiſſimo conſilio factam; fuiſſe eam, vnius viri & vnius feminae; idque ea ratione, vt vir feminae adhaereret, nunquam ab ea ſeparandus, niſi fundamento matrimonii ſublato, iuxta interpretationem ipſius ſeruatoris, *Matth. XIX, 4. ſeqq.* & quidem vt eſſent *vna caro*, vt indicaretur, quae coniungi debent, ante coniunctionem non debere eſſe vnam carnem.* Praeterea, eum in finem facta eſt ea coniunctio, vt in ſumma ſanctitate & caſtitate, generatis liberis, genus hominum propagarent, *Gen. I, 28.* ſimulque, vt coniunctio illa coniugalis, imago eſſet ſanctiſſimae & arctiſſimae vnionis, qua Deus vnitur cum hominibus, interprete Paulo, *Epheſ. V, 31. 32. 1 Cor. VI, 17.*

* In primaeua matrimonii inſtitutione graduum conſanguinitatis prohibitionem contineri, iam pridem animaduerterunt Ebraeorum doctores, quanquam in quibusdam, more ſuo, nimis ſint ſubtiles. Lectu digna ſunt, quae hac de re habet IO. SELDENVS, de *iur. nat. & gent. iuxta diſcipl. Ebraeorum, lib. 5. cap. 2. p. 561. ſeqq.*

§. V.

Licet autem matrimonium hoc modo in ſtatu integritatis inſtitutum ſit, cum tamen etiam poſt lapſum cauſſa & ratio inſtitutionis maneat, in ipſa quoque inſtitutione nihil mutatum, niſi quod mulier imperio mariti debeat eſſe ſubiecta,* quia peccandi initium fecit. *Gen. III, 16.* Vnde & Iudaeos ad primam inſtitutionem ablegat ipſe ſeruator, *Matth. XIX, 4.*

* Qui ergo a reuelatione diuina abſtrahunt, quae nos tantum hac de re certiores reddit, & matrimonium ſecundum rationem conſiderant, non poſſunt non in aliam de mariti in vxorem imperio, ire ſententiam. Etſi enim ex maſculini ſexus praeſtantia, aliisque cauſſis, colligi quodammodo poſſit, dignum eſſe maritum, vt potiores in matrimonio partes teneat, quod & ſi non omnium, certe plerarumque, ni fallor, gentium moribus comprobatur, inde tamen, quod actu eiusmodi illi imperium competat, nondum ſequitur. Nihil ergo aliud ſupereſt, quam vt dicatur, ſi matrimonium ſecundum rationem ſpectetur, imperium mariti in vxorem, a conſenſu ſeu pacto, oriri. Ad quod non ſatis attendit IO. FRIDERICVS HORNIVS, dum imperium mariti in vxorem tantum ab expreſſa Dei conſtitutione eſſe poſſe, docuit, in *polit. architectonica, lib. 1. cap. 1. §. 6.* Sed hisce non eſt, vt immoremur, cum rectiora certioraque nos ſcriptura ſacra hac de re

de re condoceat. Quaeri equidem solet, an in statu integritatis maritus imperium aliquod in vxorem habiturus fuisset? Nec abnuo, quandam haud dubio mariti ἐξουσίαν & superioritatem in eo quoque statu futuram fuisse, cum haud obscure hoc apostolus innuat: *non enim est vir ex muliere, sed ex viro mulier: cum non propter mulierem creatus sit vir, sed propter virum mulier*, 1 *Cor.* XI, 7. 8. Imperium tamen istud, quale hodie est, citra controuersiam, a lapsu primorum parentum est deriuandum, cum diserte hoc tradat Moses, *Gen.* III, 16. Alii distinguunt inter ipsum imperium, & imperii modum, & hunc, non illud a peccato Euae deriuandum censent. Quorum a nostra non multum discrepat sententia, modo statui integritatis nihil tribuatur, quod cum summa eius perfectione pugnat.

§. VI.

Interim ob inordinatos motus, prauasque hominum cupiditates, factum est, vt post lapsum matrimonium etiam interdum necessarium sit, ad euitandam scortationem. 1 *Cor. VII*, 2. Quemadmodum & ob varia incommoda, quibusdam hominibus conducibilius est, si a matrimonio se abstineant 1 *Cor. VII*, v. 26. Ad reliqua quod attinet, apud christianos, ad restaurationem imaginis diuinae magis magisque tendentes, eadem matrimonii ratio, quantum pro huius vitae conditione licet, esse debet, quae fuit in statu integritatis.

§. VII.

Atque haec cum ita se habeant, sua sponte sequitur, deliberato consilio, rebusque omnibus probe circumspectis, hic cuncta agenda, nec nisi ex caussis sanctis, Deoque probatis, ad matrimonium ineundum, aliquem accedere debere. Circa institutum enim, quod Deum auctorem habet, non aliter, vt versemur, par est. Vnde & dispiciendum, an quis ratione aetatis, * mentis, ** corporis, *** ad matrimonium ineundum sit idoneus.

* Quae pro gentium, aliarumque caussarum, diuersitate, aestimanda. Vitio itaque non carere sponsalia, quae nutu parentum, inter eos ineuntur, qui nec consentire possunt, pleno quippe rationis vsu destituti, nec ad exequendum matrimonium, per corporis constitutionem idonei sunt, hinc luculenter patet.

** Furiosi itaque & mente capti, a matrimonio excludendi sunt. Cum enim sibi ipsi praeesse nequeant, multo minus vxori, aut familiae praeesse poterunt.

*** Non ergo ad matrimonium admittendi sunt eunuchi, ad sobolem quippe procreandam inepti. Vbi enim finis principalis matrimonii cessat, procreatio scilicet sobolis, nullum matrimonium licitum esse, existimo. Obtenduntur equidem in eiusmodi matrimoniis plerumque alii fines, mutuum scilicet adiutorium, & quae alia sunt eiusdem generis. Sed si quis παράδοξον hic a vero fine & scopo caute discernat, hunc semper illicitum esse facile deprehendet. Esto autem, verum hunc esse finem, quem eiusmodi homines obtendunt, sufficit tamen, quod praecipuus matrimonii finis obtineri nequeat. Necessitatibus autem, quas prae se ferunt, alia etiam ratione, quam per matrimonium, consuli potest. Consentit FRIDEMANNVS BECHMANNVS, in *theologia conscientiaria, loc. de coniugio, cas.* 2. *p.* 302. vbi equidem quaestionem ad coniugium inter eunuchum & virginem octodecim vel viginti annorum, restringit, sed rationes quas adfert, generatim contra coniugia cum eunuchis militant. Idem, quidquid etiam alii dicant, existimo de *coniugiis spadonum*, quorum aut vtra-

que,

vtraque, aut alterutra pars ita comparata eſt, vt finis praecipuus matrimonii, procreatio ſobolis, obtineri nequeat, ea ſcilicet eſſe illicita. Immota enim ſemper perſiſtet haecce regula, verum & legitimum matrimonium non eſſe, vbi finis praecipuus & principalis obtineri nequit. Pono autem, certum eſſe & exploratum, aut vtramque aut alterutram partem ita comparatam eſſe, vt obtinere nequeat. Tum enim manifeſtiſſimum, aut vtramque aut alterutram partem aliquid intendere, quod eſt contra verum & legitimum matrimonii finem.

• Refero huc, quod, qui vxorem duxit, eius quoque conditionis eſſe debeat, vt eam cum liberis alere queat. Ceteroquin ſibi ipſi maxima attrahet incommoda, & ad officia vxori pariter ac liberis praeſtanda, ineptus erit. Quaeri hic etiam ſolet de aequalitate ſtatus & dignitatis, vbi tamen quid prudentiae potius ſit *di*ſpiciendum, cum leges diuinae directe hic nullum obſtaculum ponant. Sed hac de re deinceps dicetur. Cumprimis autem de religionis diuerſitate quaeri ſolet: ſeu an matrimonium inter homines diuerſae religionis ſit licitum? Non plane illicitum eſſe, vel ex eo conſtat, quod ipſe Deus in veteri teſtamento iſtud permiſerit, *Deut.* XXI, 11. nec prorſus improbauerit Paulus apoſtolus, 1 *Cor.* VII, 12. Longe tamen conſultius eſt, thori conſortem, quae eiusdem ſit religionis, adſciſcere, cum perfecta animorum vnio, in qua ſumma matrimonii conſiſtit felicitas, cum religionis diuerſitate vix conſiſtere queat. Si quis ſincere coniugem amet, quam tamen in certiſſimo periculo aeternam ſubeundi damnationem, conſtitutam videt, huncce tranquillo poſſe animo eſſe putas? Nihil etiam mea opinione inconſultius, quam liberorum, qui ex tali matrimonio procreantur, hanc velle ſortem eſſe, vt, (quod communiter fieri ſolet) foeminini ſexus, matris, maſculini, patris religionem ſequantur. Perinde enim hoc eſt, ac in hoc conſentire, quod quidam ex liberis debeant aeternum ſaluari, reliqui, aeternis addici cruciatibus. Alitet ſane de liberis ſuis nemo in tali matrimonio conſtitutus ſtatuere poteſt, niſi ſublato religionum *diſ*crimine, omnes eodem loco habere velit; hoc eſt demonſtrate, quod ſerio nulli addictus ſit. Intelligendum autem hoc eſt de iis religionibus, quas inter diſcrimen aliquod verum, & ad fidei fundamentum pertinens, intercedit. Fruſtra vero obtertitur, poſſe tamen hac ratione contingere, vt altera pars, quae falſae religioni addicta eſt, ad veram traducatur. Non tantum enim hoc oppido incertum eſt, ſed contingere vice verſa etiam poteſt, vt ea pars, quae verae religioni addicta eſt, per alteram ad falſam amplectendam abripiatur. Quod vel regis ſapientiſſimi, Salomonis, exemplo patet, 1 *Reg.* XI, 3. conf. *Exod.* XXXIV, 16. *Deut.* VII, 4.

§. VIII.

Sequitur inde praeterea, omnes quidem homines ad matrimonium ineundum obligatos eſſe, * ſed tum demum, ſi per cauſſas naturales atque morales ad hoc idonei ſint, nec cauſſae quaedam grauiores obſtent. Prius inde patet, quod cauſſa huius inſtituti vniuerſalis ſit, ad omnes homines pertinens: accedit, quod iniquum eſſet, quae ad humani generis conſeruationem pertinent, in quosdam deuoluere, nec in ſe ſuſcipere velle. Poſterius, ex ipſa huius inſtituti natura & indole, intelligitur. **

* Ita & Ebraeorum doctores ſentiunt, qui praecepto hoc de propagando humano genere, maſculos omnes teneri, ſtatuunt, vt quicunque expleto vigeſimo aetatis anno vxorem non duxerit, eum in illud committere, ſcribant, niſi aut aſſiduo legis ſtudio incumbat, acriori libidinis ſtimulo immunis, aut partium, quibus viri ſumus, defectu, generationi impar ſit. Vbi neutrum horum in cauſſa, vxorem ducendam. conf. IO. SELDENVS, de *iur. nat. & gent. iuxta diſcipl. Ebraeor. lib.* 5. *cap.* 3. *p.* 506.

** Addendum, quod leges affirmatiuae, ad ſui impletionem, occaſionem requirant.

§ IX.

§. IX.

Vlterius & id ex prima inſtitutione matrimonii colligere licet, vnius tantum viri, & vnius feminae in legitimo matrimonio debere eſſe coniunctionem, adeoque iure diuino prohibitam omnem polygamiam ſimultaneam. * Atque hoc luculenter confirmat ipſe ſeruator, *Matth. XIX, 9.* vbi eum, qui vxore per iniuſtum diuortium dimiſſa, aliam ducit, adulterii reum pronuntiat. Multo igitur magis adulterii reus erit, qui, durante adhuc cum priori, matrimonio, aliam ducit. Et ita quidem res habet, ſecundum primaeuam inſtitutionem, ad quam Chriſtus ipſe prouocat. Nec obſtant eidem exempla patriarcharum quorundam, ** aliorumque virorum ſanctorum, in veteri teſtamento. Quae enim ex cauſſis grauiſſimis in iis tolerauit Deus, cum animo puro ſanctoque illi ſeruirent, non ſtatim trahenda ſunt ad imitationem, multo minus inde inferendum, haec iure diuino non fuiſſe prohibita.

* De polygamia ſucceſſiua enim, quod licita ſit, non eſt dubium, etſi nonnulli ex veteris eccleſiae doctoribus in iteratas nuptias paulo iniquiores fuerint, quae nec Graecis hodie ita prorſus probantur, vt omni eas vitio carere exiſtiment. conf. IO. ANDREAE BOSII *diſſertat. 3. de ſtatu. Europae, §. 35. p. 328.* Sed idonea non nituntur ratione. Cum enim per mortem alterutrius coniugis vinculum matrimoniale prorſus ſoluatur, nihil ſane obſtat, quo minus altera pars ad ſecunda tranſire vota queat. conf. *Rom. VII, 3.* Praeterea, cum de polygamia diſputatur, non tam de muliebri, quam virili quaeſtio eſt. Illam enim, qua vni mulieri plures iunguntur viri, illicitam eſſe, non temere negabunt ipſimet polygamiae defenſores. Et licet non deſint, qui ſaltem ſecundum rationem ex legibus naturalibus, abſtrahendo a poſitiuis, non magis hanc, quam illam prohibitam eſſe intelligi poſſe contendant, iidem tamen grauiſſimas ſuae ſententiae obſtare rationes, ſimul fateri neceſſe habent: ex quibus haud vltimum locum prolis obtinet incertitudo, vnde alia quoque incommoda quamplurima. Certe humani generis propagationem in eiusmodi matrimoniis nec intendi, nec obtineri commode poſſe, quorſum tamen matrimonia comparata eſſe, ex ipſa ratione quodammodo conſtat, res ipſa docet. conf. HIERONYMVS BRVCKNERVS, in *deciſionib. iuris matrimonialis, controverſ. cap. 14. §. 2.* vbi eiusmodi polygamiam, ſeu polyandriam, vt vocat, omnes matrimonii fines euertere, recte oſtendit. De polygamia ergo virili, ſeu qua vir vnus plures ſibi iungit feminas, cum quaeſtio intelligenda ſit, plurimos ea nacta eſt defenſores. Ne quid enim de Anabaptiſtis illis antiquioribus ſeu Monaſterienſibus dicam, primo praecipuoque loco hic commemorari ſolet, BERNHARDINVS OCHINVS, qui & aliorum eorundemque grauiſſimorum in theologicis errorum, paſſim poſtulatur: quanquam non deſint, qui de eius ſententia in mitiorem partem pronuntient, ac ſi de caſu ſaltem neceſſitatis, ſi quis vxorem habeat ſterilem, vel valetudinariam, vel frigidam, nec dono continentiae polleat, locutus ſit: conf. quae vir quidam clariſſimus hac de re diſputat, in *obſeruat. Hallenſ. tom. 5. obſeruat. 1. §. 16. ſeqq.* Quidquid huius ſit, refutarunt OCHINVM, THEODORVS BEZA, in *tractat. de polygamia, in qua & Ochini apoſtatae pro polygamia, & Montaniſtarum ac aliorum aduerſus repetitas nuptias argumenta refutantur &c.* itemque B. IO. GERHARDVS noſter, *loc. de coniugio §. 207. ſeqq.* add. PETRVS BAELIVS, *diction. biſt. & crit. voc. Ochinus.* Eandem deinceps ſcenam maiori adparatu & ſtrepitu inſtruxit IO. LYSERVS, qui mox ſub THEOPHILI ALE-

THAEI, mox sub VINCENTII ATHANASII, mox sub GOTTLIEB WAHREMVNDI, nomine latitans, varia in lucem protrusit, quibus hanc caussam ageret, inter quae eminet: *polygamia triumphatrix*, id est, *discursus politicus de polygamia*, & lingua Germanica, *das Königliche Marck aller Landen*, &c vid. VINCENTII PLACCII *theatrum pseudonym. n.* 97. 277. & 2867. Sed praeter IO. BRVNSMANNVM, theologum Danum in *monogamia victrice*, sophismata huius hominis accurate refutarunt, MVSAEVS, DIECMANNVS, FELTMANNVS, GESENIVS, aliique, quorum satis nota in hocce genere sunt scripta. Legendus etiam hac de re IO. MEYERVS, in *vxore christiana*, qui tamen THEOPHILVM ALETHAEVM, a VINCENTIO ATHANASIO distinguendo, duos sibi aduersarios fingit, contra quos pugnet, cum tamen sub vtroque nomine vnus ideinque auctor latitet, vid. VINCENTIVS PLACCIVS, *de pseudonymis, num.* 7. Denique & DAPHNAEVS ARCVARIVS, hic commemorandus, in libro Germanico, de *rebus matrimonialibus* (*von-Ehe-Sachen*) scripto. Latitare autem sub hocce nomine virum magnis ceteroquin in rempublicam litterariam meritis conspicuum, LAVRENTIVM BEGERVM, constat, qui in gratiam Caroli Ludouici, Electoris Palatini, eiusque nullo, minus, in hocce argumento ingenii vires periclitandi, in se suscepit. vid. VITVS LVDOVICVS SECKENDORFIVS, *histor. Lutheran. lib.* 3. *sect.* 21. §. 79. *p.* 277. ad. PLACCIVS. *l. c. n.* 227. & 277. vbi & de auctoris huius refutatione agitur. Ipse denique HIERONYMVS BRVCKNERVS, licet IO. LYSERI argumenta pro polygamia ceu futilia & mera sophismata, merito explodat, in quibusdam tamen necessitatis casibus, a summis imperantibus, polygamiam per dispensationem concedi posse, existimat, in *decisionib. iuris matrimon. controuersi, cap* 14. §. 61. *seqq.* Sed ad rem ipsam quod attinet, nobis nunc nec de legibus humanis, nec de naturalibus, prout secundum rationem considerantur, sed de iis iuxta reuelationem spectatis sermonem esse monemus. De humanis enim legibus dispicere, iureconsultorum est, etsi certum sit, nihil ab illis aut sanciri, aut valide permini posse, quod iure diuino est prohibitum. Interim illud constat, & aliis iam obseruatum est, ab initio christianismi ad nostra vsque tempora, in omnibus rebuspublicis christianis, polygamiam simultaneam semper seuerissimis poenis fuisse prohibitam; immo & ex gentilibus, qui reliquis prudentiores fuerunt, prohibita polygamia, monogamiam, legibus sanciuisse: quod speciatim de Romanis constat. Et quamuis THEOPHILVS ALETHAEVS, seu IO. LYSERVS asserat, Iulium Caesarem tulisse legem, vt liberorum quaerendorum caussa, quor vellet cuiqui vxores ducere, fas foret, ex SVETONIO tamen in *vita Caesaris, cap.* 49. & *seqq.* constat, Caesarem eiusmodi quid in animo equidem habuisse, nunquam tamen id dedisse executioni. Quanquam fieri etiam omnino potuerit, vt Cinna, qui apud SVETONIVM talia de Caesare refert, in odium eius id finxerit. De legibus naturalibus secundum rationem consideratis, vt hic simus solliciti, itidem necesse non est. Nec mirum, ex ratione certo non constare, quod polygamia sit prohibita, cum haec in se spectata diuinam matrimonii institutionem ignoret. Et licet plurimae rationes afferri queant, quibus probetur, satius esse, & ad plurima incommoda, euitanda conuenientius, vt vna vxore contentus sit maritus, inde tamen, quod diffitendum non est, nondum sequitur, iure naturali polygamiam esse prohibitam. Interim id inde liquet, diuinam prohibitionem, quae ex institutione matrimonii primaeua petitur, aequissimis rationibus subnixam, ad hominum etiam spectare salutem. Et haec ipsa diuina institutio est, de qua sola scriptura sacra nos certiores reddit, ex qua firmissime solidissimeque demonstrari potest, illicitam esse omnem polygamiam simultaneam. Enimuero, quod omnis institutio diuina sit instar legis, immo quod ipso iure naturali ad institutiones diuinas obseruandas obligati simus, constat, & supra luculenter euictum est. Frustra Christus *Matth.* XIX, 4. ad primaeuam institutionem prouocasset, nisi ad eam obseruandam homines fuissent obligati. Quod vero polygamia simultanea contra primam institutionem sit, euidentissime inde colligitur, quod Deus non nisi vnam masculam, & vnam feminam creauerit, & inter se iunxerit, vt indicaret, matrimonium inter vnum virum & vnam feminam esse debere. Quae hic polygamiae defensores excipiunt, sophismata sunt, & nugae plus quam pueriles, & eo redeunt, si primaeua institutio instar normae habenda, hodie quoque in minim is

minimis circumſtantiis matrimonialem coniunctionem primaeuae iſti inſtitutioni ſimilem eſſe debere. Ecquis enim eſt, qui non intelligat, de iis hoc capiendum, quae ad matrimonii eſſentiam pertinent? In his enim hodierna matrimonia primae inſtitutioni debent eſſe conformia, non autem in reliquis. Sed haecce iſtorum hominum ſophismata accurate profligauit, vir celeberrimus, CHRISTIANVS THOMASIVS de *crimine bigamiae*, §. 41. *ſeqq.* add. B. IO. MVSAEI, *diſſertat. contra Lyſerum*, §. 18. & IO. DIECMANNVS in *breui examine contra eundem*, ac in *vindiciis iteratis*, §. 28. *ſeqq.* Nec alterum, quod propoſui, contemnendum eſt argumentum, ex *Matth.* XIX. 9. quippe quod ſi recte capiatur, inuicto robore pollet, cum, ſi adulterii reus eſt, qui vxore priori per iniuſtum diuortium dimiſſa, aliam duxit, non poſſit non eiusdem criminis reus eſſe, qui ſtante matrimonio cum priori, aliam ducit.

** Quid ad exempla patriarcharum reſpondendum ſit, iam oſtendimus ſupra ad *cap.* 2. §. 14. Prolixe hac de re etiam diſputatur in libro, cui titulus: *Veſperae Groninganae colloqu.* 10. *p.* 159. *ſeqq.* Sed calculum non ferunt, quae in medium adferuntur: praeſertim quod dicitur, vt vni viro vna mulier iungatur, non tam ad eſſe, quam ad bene eſſe coniugii ſpectare, & quae reliqua ſunt eiusdem generis, ad quae ex dictis fere reſponderi poteſt. Dubium autem alicui etiam mouere poſſet locus, 1 *Tim.* III, 2. vbi ab epiſcopo requiritur, quod debeat eſſe μιᾶς γυναικὸς ἀνήρ. Videtur enim apoſtolus ſupponere, fuiſſe inter chriſtianos, qui plurium vxorum viri fuerint, ſeu polygami. Indeque nonnulli colligunt, cum eo tempore tum apud Iudaeos, tum apud ethnicos, polygamia adhuc in vſu fuerit, & haud dubio quidam ex vtrisque, qui polygami erant, ad chriſtianorum ſacra acceſſerint, quibus diuum fuerit, reliquas praeter vnam, dimittere coniuges, polygamiam ſimultaneam in veteri & apoſtolica eccleſia fuiſſe toleratam. Nec conueniens ſatis videtur, ſi dicas, ad ipſam Iudaeorum & ethnicorum hic reſpici polygamiam; cum ſermo ſit de tali, qui conſtitui debeat epiſcopus, adeoque ſupponitur eſſe chriſtianus. Verum cum nec ex ſcripturae ſacra, nec antiquitate eccleſiaſtica, vllo idoneo documento comprobari queat, polygamiam ſimultaneam, in eccleſia primitiua chriſtiana fuiſſe toleratam, fruſtra id aſſeritur. Immo ſi fas eſſet hocinde colligere, pari ratione ex eo, quod 1 *Tim.* v, 9. Paulus diaconiſſam vult eſſe ἑνὸς ἀνδρὸς γυναῖκα, colligere quis poſſet, toleratam olim apud chriſtianos fuiſſe polygamiam vnius feminae cum pluribus viris, quod nemo ſanae mentis dixerit. Alii itaque ad polygamiam ſucceſſiuam hic reſpici exiſtimant, ac ſi indignus epiſcopatu cenſeatur, qui ad ſecundas nuptias tranſierit. Sed merito hanc ſententiam profligauit ABR. CALOVIVS, ad *h. l.* perperamque ſupponitur, ac ſi ſucceſſiua, quam vocant, polygamia, vitium aliquod inuoluat, vt ob eam arceri quis ab epiſcopatu debeat, vt recte ad *h. l.* quoque obſeruat HENRICVS HAMMONDVS. Ipſe itaque HAMMONDVS in eam ingreditur ſententiam, μιᾶς γυναικὸς ἄνδρα hic vocari, qui per diuortium aliam vxorem non dimiſerit. Cum enim diuortia eo tempore, apud Iudaeos fuerint frequentiſſima, facile fieri potuiſſe, vt ad chriſtianam religionem accederet, qui more recepto, dimiſſa priori vxore, alteram duxerat. Per iniuſtum autem diuortium cum prioris matrimonii vinculum non eſſet ſolutum, eum reuera non vnius, ſed duarum aut plurium feminarum fuiſſe virum. Et tales quidem ab epiſcopatu hic arceri ab apoſtolo. Variae pro vltima hac ſententia pariter ac pro priori, quae toleratam in primitiua eccleſia polygamiam ſupponit, rationes, in medium afferuntur in libro antea laudato cuique titulus: *Veſperae Groninganae, colloqu.* 9. *p.* 117. *ſeqq.* Vbi de hocce dicto in vtramque diſputatur partem. Sed difficultates hic finguntur ſine neceſſitate. Dum enim μιᾶς γυναικὸς ἄνδρα epiſcopum eſſe vult apoſtolus, polygamiam ſane ſimultaneam excludit: num autem ſequitur inde, inter chriſtianos fuiſſe πολυγάμους? Minime. Remouet enim ab epiſcopo ea vitia, a quibus ut omnes chriſtiani, ita maxime epiſcopi debebant eſſe alieni. Senſus itaque eſt, vnius feminae virum eſſe decet epiſcopum, non plurium, ut apud Iudaeos & ethnicos nonnulli eſſe ſolent: hoc enim vti nullum chriſtianum, ita multo minus epiſcopum decet. Sic & *ſobrium* eſſe debere epiſcopum docet, & ἀνεπίλημπτον; num vero & reliqui chriſtiani tales eſſe non debebant? Falleretur,

si quis inde inferret, ab episcopo quidem, non autem a reliquis eo tempore hoc fuisse postulatum. Aliter se rem habere, ipse nos apostolus docet, *Ephes.* I, 4. V, 27. 1 *Thessal.* V, 23. alibique. Exempla denique illorum, qui inter christianos fuere polygami, nostrae non obstant sententiae. De Valentiniano imperatore refert equidem SOCRATES, quod non tantum ipse fuerit βιγαμος, sed legem etiam tulerit, qua bigamiam virilem permiserit, *histor. eccles. lib.* 4. *cap.* 26. Sed multis hodie suspecta est haecce SOCRATIS narratio, immo non desunt, qui eam palam fabulis, inanibusque commentis, annumerant. De Philippo contra magnanimo, Landgravio Hassiae res certa est, nec ignotum, quantam facti huius adprobatione inuidiam sibi conflauerit Lutherus. Tantum vero abest, vt hinc colligi queat, generatim & promiscue polygamiam virum beatum adprobasse, ut masculè & cordate HVLDERICVM illum NEOBVLVM, qui occasione hinc arrepta, libellum pro defensione bigamiae edidit, refutarit. Satius interim feciſſet, si Landgravii hocce factum non adprobasset, etsi in eo singulares plane concurrerent circumstantiae. conf. VITVS LVDOVICVS SECKENDORFIVS, in *historia Lutheranismi*, *lib.* 3. *sect.* 21. §. 79. *p.* 277, 278.

X.

Sed id quoque inde sequitur, coniunctionem istam vnius viri & vnius feminae debere esse perpetuam, adeoque diuortia, quibus vinculum matrimonii plane soluitur, extra casum adulterii, esse illicita. *Matth. XIX, 4. seqq.* * Idem tamen de nonnullis censendum, quae adulterio aequipollent, vti malitiosa desertio, cum per hanc aeque ac illud, ipsum fundamentum matrimonii velut euertatur, vnde & per eam, si modo omnia malitiosae desertionis requisita adsint, vinculum istud plane solui, & diuortio locum concedi, manifestum est.

* Matrimonia secundum primaeuam institutionem debere esse perpetua & indissolubilia, diserte docet seruator, *Matth* XIX, 4. *seqq.* Vnde nefas esse dimittere vxorem, idem concludit, ὁ μὴ ἐπὶ πορνείᾳ, *ibid.* v. 9. vel vt *Matth.* v. 32 loquitur, παρεκτὸς λόγου πορνείας. De quorum seruatoris verborum sensu, cum non leuis inter eruditos sit dissensio, non male nonnulli obseruant, fuisse iam tum inter Ebraeorum magistros de cauſſis diuortii magnas controuersias, easque occasionem dedisse quaestioni, quae *Matth.* XIX, 1. *seqq.* seruatori proponitur. Schammaeana namque schola contendebat, diuortium non nisi in cauſſa adulterii esse licitum: schola contra Hilleliana, ob quamuis cauſſam, ob quam mulier viro displicere poterat, si e. g. non bene morata aut modesta esset, si esculenta mariti nimia salsedine aut nimia tostione male conficeret, &c. diuortium fieri posse, asserebat. Immo R. Akibha eousque progressus est, vt diceret, si quis videret mulierem vxore sua formosiorem, diuortii locum esse. Cum vero Moses, vir diuinus, cauſſam diuortii *Deut.* XXIV, 1. per ערות דבר expressisset, circa vocis huius interpretationem in diuersas iidem abierunt sententias. Schammaeana namque schola per ערות דבר intelligebat *libidinem*, *lasciuiam*, *impudicitiam*, quae in hominibus coniugii vinculo adstrictis, plerumque adulterii votum innuit, vel cum iusta eius suspicione coniuncta est. Hilleliana contra schola verba ערות דבר diuisim exponenda censebat, ac si dictum esset או ערוה או דבר *aut turpitudinem aliquam*, *aut rem aliam foedam*, quod deinceps de moribus quibusuis inconcinnis, [illegible] parum decoris, explicabant. Legere haec omnia licet in *tractatu Mischnico Gittin cap.* 9. add. IO BVXTORFIVS, de *sponsalibus & diuor-*

diuortiis, p. 89. ſeqq. & IO. LIGHTFOOTVS, *hor. Ebraic. in Matth. cap. V, 31. & cap. XIX, 3.* Confirmat quoque eadem IO. SELDENVS, ſed hoc tamen addit, vocem ערוה in vtriusque ſectae, tum Schammaeanae, tum Hillelianae, ſententiis, diffuſiori ſignificatione venire, vt multum diſcrepet ab ea turpitudinis notione, qua inceſtus, adulterium, ac cum vxore immunda coitus, in Leuitico deſignatur: quod plutibus demonſtrare ſatagit, in *vxore Ebraica, lib. 3. cap. 21. p. 351. ſeqq.* Nec prorſus abnuo, modo ſimul concedatur, quae, ſaltem ex Schammaeanae ſcholae ſententia, nomine ערוה veniebant, animum laſciuum & libidinoſum indicare, nec procul a crimine adulterii abfuiſſe. Hoc enim ea ipſa, quae a SELDENO afferuntur, exempla, ſatis docent. Hic ergo cum controuerſiae iſtius de diuortiis, eorumque cauſſa, apud Iudaeos eo tempore fuerit ſtatus, haud difficile fuerit, de reſponſione Chriſti ad quaeſtionem propoſitam, iudicare. Sunt equidem, qui eum prorſus ad mentem ſententiamque ſcholae Schammaeanae, contra Hillelianam, pronunciaſſe, exiſtimant. Sed, niſi me omnia fallunt, deciſio Chriſti non prorſus cum ſententia ſcholae Schammaeanae conuenit. Hanc enim דבר ערות דּה paulo latius accepiſſe, vt impudicitiam equidem & libidinem, ſed non praeciſe adulterium ſtricte ſic dictum denotaret, antea diximus. Nec aliter ſentire poterant, qui verbis Moſaicis ſtricte inhaerebant, quae rectius, quam Hillelianos, eos accepiſſe, nullum eſt dubium, cuſi de adulterio ſtricte ſic dicto ea non interpretarentur, de qua etiam non capienda ſunt. Etenim, ſi de adulterio ſtricte ſic dicto verba Moſis capiantur, commoda ratio reddi nequit, quo pacto lex haecce de repudio, *Deut. XXIV*, 1. cum altera, de adulterio capitaliter puniendo, *Deut. XXII*, 22. conciliari queat. Non equidem me fugit, quae vulgo hic afferri ſolent, ſed, quod accuratius ea ſuſtinere examen nequeant, certus ſum. Seruator autem rem omnem ad primam reuocat inſtitutionem, atque oſtendit, omne matrimonium eſſe indiſſolubile, niſi ab alterutra parte aliquid committatur, quo vinculum eius prorſus diſſoluatur. Et ita vnico velut ictu tum Schammaeanae, tum Hillelianae ſcholae placita, proſternit. Sed cum Schammaeani pro ſe haberent auctoritatem Moſis, *Deut. XXIV*, 1. ex illorum omnino mente profecta videtur exceptio, *Matth. XIX, 7. cur ergo Moſes praecipit diuortii tabulam dari, vxoremque repudiari?* Quid ad haec Chriſtus? non dicit, eos verba Moſis non recte allegare, aut eorum non tenere ſenſum, ſed concedit potius quod obiiciebant, afſeritque, ad primam rem omnem exigendam inſtitutionem. *Moſes vtique*, inquit, *propter veſtram pertinaciam vobis vxores veſtras repudiare permiſit*; ἐπ' ἀρχῆς δὲ οὐ γέγονεν οὕτω. Quae cum ita ſint, nullum eſt dubium, quin cauſſam diuortii arctius adhuc conſtrinxerit, quam ſchola Schammaeana, ſimulque palam eſt, vocem πορνείας non aliter, quam de adulterio, accipi poſſe, maximeque errare, qui eam aut latius extendunt, aut דבר ערות דּה *Deut. XXIV*, 1. aequipollere putant. Neutrum enim horum admitti poteſt, vt ex dictis luculenter liquet. Et licet vox πορνεία ceteroquin generatim ſcortationem denotet, hic tamen ex argumenti, de quo ſermo eſt, conditione patet, eam ſpeciatim adulterium ſignificare, quam vocis ſignificationem & ceteroquin non adeo infrequentem eſſe, ipſe non diffiteretur IO. SELDENVS, quin ceteroquin multos hic ſibi ipſe diſponit anfractus, in *vxore Ebraica, lib. 3. cap. 23. p. 348.* Ceterum rationem deciſionis ſuae haud obſcure in antecedentibus indicauerat ſeruator, ex integritate ſcilicet vinculi matrimonialis, deſumendam. Hinc ad verba *Gen. II, 24. & adhaerebit vxori ſuae, fietque ex duobus vnum corpus*, prouocauit, additque: *itaque non ſunt duo, ſed vnum corpus &c.* Eum ſcilicet in finem, vt ordine a Deo praeſcripto, ſoboles procreetur. Vnde a fine vinculum hoece matrimoniale aeſtimandum. Per adulterium itaque cum hocce penitus diſſoluatur vinculum, tum diuortio locum concedi, manifeſtum eſt. Quod enim pontificii docent, per adulterium vinculum matrimoniale non ſolui, vt abſonum eſt, & huic loco palam repugnat, ita eum ſaltem in finem ab illis eſt excogitatum, vt notio ſacramenti, quam perperam matrimonio tribuunt, ſibi conſtaret. Fruſtraque omnino praeſidium in eo ponunt, quod verba: ἐὰν μὴ ἐπὶ πορνείᾳ non exceptiue, ſed negatiue accipienda contendunt, ac ſi mens ſeruatoris eſſet, vxorem, quae

non sit adultera, hoc est, fidam & castam, non posse dimitti, de infida vero & adultera, nihil se velle dicere, ad vitandam inuidiam Pharisaeorum & populi. Palam enim est, nec ipsimet inficiati queunt, particulam *ει μὴ* esse exceptiuam, *Matth. XI*, 27. *XII*, 4. 39. *XIX*, 17 alibique. Omnem vero dubitandi rationem adimit locus parallelus, *Matth. V*, 32. vbi vox *παρεκτὸς* aliter, quam exceptiue, accipi nequit. conf. ABRAH. CALOVIVS, & IOAN. GEORGIVS DORSCHAEVS, ad *h. l.* Quae vero in ipso concilio Tridentino hac de re disputata sint, legi merentur apud PETRVM SVAVEM, in *histor. concil. Trid. lib.* 8. *p.* 869. & 879. Atque haec cum ita se habeant, causſam, cur ob adulterium vnius partis diuortium locum inueniat, esse, quod per illud matrimoniale dissoluatur vinculum, non est, quod dubitemus, per causſas adulterio aequipollentes, matrimonium itidem dissolvi, locumque tum inuenire diuortia. Vbi enim eadem causſa, non potest non idem sequi effectus. Sed causſae eiusmodi esse debent, per quas matrimoniale vinculum perimatur, & quidem per alterutrius partis culpam, dissoluatur. Eiusmodi est constans & pertinax debiti coniugalis denegatio, & desertio malitiosa. Per vtramque enim id, quod ad essentiam matrimonii pertinet, aeque destruitur, ac per adulterium. Et hinc rectius colligitur, ob malitiosam desertionem licitum esse matrimonium, quam ex *1 Cor. VII*, 15. vbi apostolus nihil aliud dicit, quam, si vir infidelis coniugem fidelem ob religionis discrepantiam deseat, vel dimittat, id impediri non posse. Quod si vero in coniugio alterutri parti aliquid praeter ipsius culpam obtingat, quo matrimonii finis impediatur, morbus, v. g. aut impotentia, vel simile quid, diuortium locum non habet, cum hoc non aequipolleat adulterio, sed ceu infortunium patienti animo sit ferendum. At si iam ante matrimonium contractum pars altera eiusmodi vitio laborauerit, idque alteri parti non innotuerit, diuortio quidem opus non est, cum nullum reuera fuerit matrimonium, declaratione tamen magistratus, eiusmodi matrimonium nullum esse, nec adeo consistere posse. Praeterea, si alterutra pars delicto grauiori se obstringat, eoque alteram grauissime laedat, itidem, quamdiu directe matrimonii vinculum non laeditur, diuortium concedi nequit, sed sufficit punire partem, quae peccauit, & laesae partis securitati pro viribus consulere. Multo minus ob asperos durosque mores ad diuortium statim prouolandum, etsi hoc sibi persuaserit IO. MILTONVS, in summam imperantium auctoritatem, & in sequiorem sexum aeque iniustus, sed passim ideo refutatus ab aliis: de quo legi meretur PETRVS BAELIVS, in *dictionar. hist. & crit. voc. Miltonus.* Quae diximus hactenus, de totali, quod vocant, diuortio intelligenda, a quo discernitur *diuortium quoad thorum & mensam*, quod ad concordiam inter coniuges reducendam, vel alterius partis malitiam coërcendam, recte interdum a magistratu conceditur, modo id ea fiat ratione, ne parti innocenti incommodum aut detrimentum attrahatur. Ad specialia nunc non descendimus, cum ex hactenus dictis cuncta facile diiudicari queant. Interim conf. HIERONYMVS BRVCKNERVS, in *decisionibus iuris matrimonialis, &c. cap.* 17. *seqq.*

§. XI.

Non minus & id ex prima institutione intelligitur, euitandos esse gradus a Deo prohibitos. Namque, quod Deus in prima matrimonii institutione generatim constituit, diuersam esse debere carnem, quae deinceps vna fieri debeat per matrimonium, * id speciatim & vberius deinceps declarauit, explicando leges matrimoniales genti Israeliticae, *Leuit. XVIII. & XX.* Quod autem ratio absque reuelatione spectata, hanc probationem ignoret, prohibitionisque graduum, saltem collateralium, aut nullas, aut verosimiles

ſimiles ſaltem cauſſas adferre valeat, inde eſt, quod inſtituti huius indoles non aliunde nobis hodie, quam ex ſcriptura, conſtat. ** Olim autem, priusquam litteris quidquam conſignatum fuit, per oralem propagationem, vt reliquae leges, ita & inſtituta diuina, omnibus gentibus innoteſcere potuerunt.

* conf. dicta ad §. 4.

** Vt de graduum, ratione conſanguinitatis & affinitatis, prohibitione, eo rectius conſtet, primo de lege ipſa, qua prohibitio iſta nititur, certi eſſe debemus. Fuerunt, qui lege naturali (abſoluta) prohibitionem iſtam inniti arbitrantes, ex ipſa naturae humanae conſideratione cauſſas inuenire voluerunt, cur eiusmodi coniunctiones pro illicitis habendae ſint. Sed recte hac de re pronuntiauit HVGO GROTIVS: *cauſſas certas, & naturales, cur talia coniugia, ita, vt legibus aut moribus vetantur, illicita ſint, aſſignare qui voluerit, experiendo diſcet, quam id ſit difficile, immo praeſtari non poſſit*: de *iur. bell. & pac. lib. 2. cap. 5. §. 12.* Cauſſam ſane, quam PLVTARCHVS attulit, *quaeſtion. Rom. qu. 107.* & AVGVSTINVS, de *ciu. Dei, lib. 15. cap. 16.* de latius ſpargendis amicitiis per diffuſas affinitates tanti ponderis non eſſe, idem GROTIVS *l. c.* iudicat, vt, quod contra fiat, irritum aut illicitum cenſeri debeat. Neque enim, inquit, quod minus vtile eſt, ſtatim & illicitum eſt. Alii itaque, vt ex omnibus facilius ſe expedirent difficultatibus, gradus aſcendentium & deſcendentium, a collateralibus, diſtinguendos exiſtimarunt. Concedunt itaque, gradus collateralium iuri naturae non repugnare, cui tamen omnino aduerſentur coniunctiones aſcendentium & deſcendentium. Vlrimum vero vt probent, varias adferunt rationes. Nonnulli namque ipſos adfectus humanos a tali commixtione abhorrere, contendunt, ita quidem, vt omnes, qui per prauam educationem aut vitioſum habitum non ſunt corrupti, in ipſis ſenſibus deprehendant aliquid tali commixtioni repugnans; conf. GROTIVS, de *iur. bell. & pac. lib. 2. cap. 5. §. 12. n. 5.* Alii ad pudorem prouocant, qui inſigniter intendatur aduerſus illas perſonas, quibus natura reuerentiam quandam debemus. vid. SAM. PVFENDORFIVS, de *iur. natur. & gent. lib. 6. cap. 1. §. 32.* Alii obligationum vrgent confuſionem, quia nec maritus, qui ſuperior eſt lege matrimoniali, eam reuerentiam poteſt praeſtare matri, quam natura exigit, nec patri filia. vid. GROTIVS, *l. c. §. 12. n. 2.* add. PHIL. REINHARDVS VITRIARIVS, *inſtit. iur. natur. & gent. lib. 2. cap. 5. qu. 20.* Non equidem deſunt, quae hiſce rationibus iterum opponantur ab aliis, vt videre licet apud CHRISTIANVM THOMASIVM, *iuriſp. diuin. lib. 3. cap. 2. § 222. ſeqq.* Sed rurſus non deſunt, quae hiſce iterum reponi poſſent. Vnde veroſimilior illorum eſt ſententia, qui, ipſam ab eiusmodi commixtionibus abhorrere naturam, contendunt, easque adeo illicitas eſſe, ratio inde quodammodo intelligit. conf. quae ex MAIMONIDIS *More Neuochim, lib. 3. cap. 49.* obſeruat IO. SELDENVS, de *iur. natur. & gent. iuxta diſcipl. Ebraeor. lib 5. cap. 10. p. 618.* Quidquid tandem huius ſit, de ratione vi multum ſimus ſolliciti, neceſſe non eſt, eum ſcriptura aperte tradat, quae fingere, quaeue adprobare debeamus. Ex ea conſtat, iuxta primaeuam matrimonii inſtitutionem, certos gradus eſſe prohibitos, & ne ignoraremus, quinam iſti ſint, diſerte explicantur, *Leuit. XVIII. & XX.* Inde etiam conſtat, leges illas de gradibus prohibitis eſſe vniuerſales, omnesque omnino homines obligare, Idque ex ipſa matrimonii inſtitutione, quae ad omnes homines pertinet, patet. Sed ex *Leuit.* quoque *cap. XVIII.* vbi iſtae leges indicantur, quoniam Deus gentilibus poenas grauiſſimas ob earum migrationem, comminatur. Quibus ergo legibus tum Iſraelitae, tum gentiles obligantur, illae ſunt vniuerſales. Nec audiendi ſunt, qui quasdam leges vniuerſales, quasdam particulares eſſe volunt. Obſtat enim inter alia, quod *verſ.* 27. dicatur, Cananaeos, ob omnium iſtarum legum violationem puniendos eſſe. Sunt porro, qui leges iſtas pro poſitiuis vniuerſalibus habent, cui & ego olim adſtipulatus ſum ſententiae, a qua tamen cur diſceſſe-

discesserim, supra dictum, *cap.* 1. §. 10. 11. Superest igitur, vt concludamus, leges istas esse vniuersales hypotheticas, quae institutum aliquod diuinum scilicet matrimonium, supponunt. conf. quae supra diximus, *cap.* 2. §. 43. & 45. Vnde & sequitur, etsi leges istae vniuersales sint, omnesque homines, nemine excepto, obligent, posse tamen Deum aliquando matrimonia his contraria, modo naturalem quandam turpitudinem non inuoluant, tolerare: quod & in veteri testamento subinde factum esse, exempla varia testantur. Lucem hic iterum dabunt, quae supra *cap.* 2. *ad* §. 14. diximus.

§. XII.

Vt autem, quae de gradibus prohibitis, *Leuit. XVIII. & XX.* dicuntur, recte intelligantur, obseruandum, quod per coniunctionem in istis legibus, non tantum matrimonialis, sed & fornicaria significetur, vt vel ex phrasi, *reuelare turpitudinem*, patet.* Deinde, quod in istis legibus locum etiam habeat interpretatio extensiua, si ratio a Deo addita hoc requirat.** Ratio autem, quam Deus addidit, est, *proximitas sanguinis.*** Ergo sequitur, quod leges istae ad gradus ibi non expressos, in quibus tamen eadem est sanguinis proximitas, ac in iis, qui ibi expressi sunt, omnino extendendae sint,

* Patet idem quoque ex variis scripturae locis, *Gen. XXXV*, 22. collat. cum *cap. XLIX*, 4. 2 *Sam XIII*, 14. *Amos II*, 7. alibique.

** An in legibus matrimonialibus, *Leuit. XVIII. & XX.* commemoratis, tantum personae ibi expressae, an autem etiam reliquae iisdem gradibus a se inuicem distantes, prohibeantur? acriter inter se disputant viri eruditi. Priori sententiae praeter Iudaeos, & pontificios quosdam, nonnulli quoque ex nostrae ecclesiae doctoribus adstipulantur. Immo ipsius B. LVTHERI haec olim fuit sententia, in libro, de *vita coniugali*, *tom.* 2. *Altenburg. p.* 210. *seqq.* vt & aliorum quorundam theologorum, illi coaetaneorum, quod pluribus euincit HIERONYMVS BRVCKNERVS, *in decisionibus iur. matrimon. controuers. cap.* 5. *n.* 1. *seqq.* qui tamen simul obseruat, contrariam sententiam plerisque deinceps nostrae ecclesiae theologis & iureconsultis arrisisse. Nec profecto immerito, cum rationibus euidentissimis euinci queat, de personis etiam ibi non expressis, sed iisdem gradibus a se inuicem distantibus, hasce leges intelligendas esse. Primam praecipuamque iam indicaui, quae in *vers. 6. cap. XVIII. Leuit.* aperte continetur. Verba haec sunt: *Vir vir*, i. e. *nemo quisquam, ad carnem carnis suae*, id est, *ad propinquum vel propinquam carnis suae ad propinquet, ad retegendam nuditatem.* Vbi per *carnem carnis*, consanguinitas describitur. Neque tamen quaelibet consanguinitas hac locutione denotatur, sed consanguinitas proxima, vt caro carnis meae sit, & dicatur, qui vel quae consanguinitate me proxime attingit, siue in linea recta, siue collaterali. Magnopere ergo errarunt (quod velut in transitu notamus) Romani pontifices, qui de quacunque consanguinitate legem hanc acceperunt, & coniugia in septimum vsque gradum consanguinitatis, prohibuerunt. Quamuis autem hocce fundamentum generale vi verborum pertineat ad personas consanguinitate sibi coniunctas, idem tamen ad personas affinitate sibi coniunctas, recte transferri, vel exempla ab ipso Mose subiuncta docent. Sic v. 8 prohibetur, ne priuignus cum nouerca ineat matrimonium, quod eodem affinitatis gradu hae sibi inuicem coniunctae sint, quo filius & mater, ratione consanguinitatis. Quaecunque ergo personae, siue ratione consanguinitatis, siue ratione affinitatis, ita coniunctae sunt, vt altera ad alteram se habeat, vt caro suae carnis, eae iure diuino prohibitae censentur, siue exprimantur in legibus specialibus, siue non expri-

exprimantur. Deinde, idem ex eo quoque probari potest, quod ipsa naturalis aequitas hoc postulet, vt, vbi eadem ratio, ibi eadem quoque sit legis dispositio. Aut enim rationem Deus habuit, cur certos gradus prohiberet, aut non habuit. Posterius adseri nequit, cum & sapientiae diuinae hoc repugnet, & ex dictis contrarium constet. Ptius ergo si adsumas, omnes personas in eodem gradu distantes prohiberi, necesse est, cum iniquum esset, quasdam personas prohibere, & alias, quarum quoad consanguinitatem & affinitatem eadem prorsus est ratio, non prohibere. Denique, & ex absurdo, quod ex sententia contraria fluit, idem euinci potest. Si enim personae, quarum in legibus iltis matrimonialibus expresse mentio iniicitur, tantum matrimonium inire prohibentur, non item reliquae, quae eadem ratione a se inuicem distant, sequetur, quasdam nuptias licitas esse, quae tamen omnium fere consensu tanquam illicitae damnantur. Non enim nefas esset, si nepos in matrimonium duceret auiam, & auus proneptem. Harum enim personarum expresse mentio in istis legibus non iniicitur. Ad rationes, quae in contrarium adferri solent, solide & accurate more suo respondet IO. MVSAEVS, in *commentatione de consanguinitate & affinitate, in cap. XVIII. Leuit.* a V. C. IMMANVELE ROELAEO edita, *p. 56. seqq.* conf. & MARTINVS CHEMNITIVS, *locor. theol. part. 3. loc. de coniugio, p. 207. seqq.* Cum ergo plana atque euidentia hic cunctis esse videantur, miror, quod vir subacti & consummati iudicii, D. PHIL. IAC. SPENERVS, scrupulos hic sibi formauerit, cur nostram sententiam, quae & apud plerosque recepta est, non extra omnem dubitationis aleam positam esse, existimauerit, in *responsis theologicis latinis, part. 2. cap. 4. p. 105.*

*** Praecipua haec est ratio, atque primaria, a Deo ipso indicata, vti demonstrauimus. Accedere tamen potuerunt aliae rationes: ad minimum singularem eiusmodi legum ad plurima euitanda incommods esse vtilitatem, certum est. Huc illud refero, quod iam ab Ebraeis, speciatim MOSE MAIMONIDE, in *More Nenochim, lib. 3. cap. 49.* aliisque, obseruatum est, prohibitiones istas hocce quoque secum inter alia traxisse commodum, ne quarundam personarum conuictus quotidianus, & inobseruatus, qualis consanguinitate aut affinitate iunctarum haud raro esse solet, stupris & adulteriis occasionem daret, si amores tales nuptiis possent conglutinari. add. IO. SELDENVS, de *iur. natur. & gent. iuxta disciplin. Ebraeor. lib. 5. cap. 10. p. 618.*

§. XIII.

Reliqua expediri facili negotio possunt, si sequentes obseruemus regulas: in linea recta ascendente, & descendente, coniugium iure diuino prohibetur in infinitum; * in linea collaterali aequali, nuptiae tantum sunt prohibitae, inter fratres & sorores; ** in linea collaterali inaequali nuptiae tantum sunt prohibitae inter eas personas, quae sibi parentum & liberorum loco sunt, etiam ex vno latere in infinitum; *** quaecunque personae vni coniugum interdictae sunt, ratione consanguinitatis, illae etiam alteri interdictae sunt, ratione affinitatis. *

* Verba legis diuinae aperta sunt, *Leuit. XVIII, 7. nuditatem patris tui, & nuditatem matris tuae non reuelato &c.* Cum vero & alias patris nomine & auus, & proauus, & abauus veniat, sicut & matris, auia, proauia, &c. res ipsa docet, quod simul prohibeantur nuptiae inter nepotem & auiam, item inter neptem & auum, proneptem & proauum, & sic porro. Accedit, quod deinceps *vers. 10.* dicitur nuptiae inter auum & neptem, ex filio aut filia, prohibeantur, idque ideo, quod facilius hicce casus euenire poterat, quam reliqui; vnde, licet omnes coniunctiones inter ascendentes & descendentes sint illicitae, huncce tamen casum speciatim & determinate designare Deus voluit.

** Ita enim legislator loquitur v. 9. *Nuditatem sororis tuae, filiae patris tui, aut filiae matris tuae, natae domi, aut natae foris, ne retegito nuditatem earum.* Vbi quidem nonnulli prohiberi putant, primo nuptias inter fratrem & sororem germanam, hoc est, inter fratrem & sororem ex eodem patre & eadem matre natam, deinde, inter fratrem & sororem agnatam, id est, inter fratrem & sororem, ex eodem quidem patre, sed non & eadem matre, & denique inter fratrem & sororem vterinam, hoc est, ex eadem matre quidem, sed non eodem patre. Sed omni fundamento haec destituitur sententia, & verbis textus aperte repugnat Per sororem enim, *filiam patris*, intelligitur, quae eundem cum fratre patrem, sed non eandem matrem, agnoscit: per sororem autem, *filiam matris*, quae eandem matrem habet, sed non eundem habet patrem, quamue *vterinam*, vocare solent. Cum vero additur: *natae domi aut natae foris*, sensus est, siue sit *proles domestica*, filia, quae est nata ex muliere quapiam, postquam ea domum a filiae patre ducta est, siue *externa*, ante contractas nuptias nata, seu spuria. conf. IO. CLERICVS, ad *h. l.* Quod si regeras, ita matrimonia liberorum, qui eundem patrem & matrem habent, non prohiberi: respondeti potest, hoc per consequentiam recte ex hacce lege colligi. Si enim prohibitae sunt coniunctiones liberorum, qui aut patrem saltem, aut matrem communem habent, multo magis illorum prohibitae censendae sunt, qui eundem patrem, eandemque agnoscunt matrem. Constat ergo, iure diuino in linea collaterali aequali, nuptias tantum prohiberi in gradu primo. Secundi aut vlterioris gradus exemplum hic non occurrit: vnde eodem iure extra controuersiam licitae sunt, *nuptiae consobrinorum*. De *matrimonio compriuignorum* disputari solet. SAMVEL namque BOHLIVS, theologus Rostochiensis, vir ob alia quoque ingenii monumenta haud obscuri nominis, in *tractatu contra matrimonium compriuignorum*, anno MDCXXXVII. edito, illicitas esse eiusmodi nuptias, contendit: cui anno sequenti tractatum pro matrimonio compriuignorum, opposuit IO. COTHMANNVS, eiusdem academiae theologus. Fuerunt deinceps & alii, sed pauciores, qui BOHLII sententiam adprobarent, quos inter etiam est vir illustris, CHRISTIANVS THOMASIVS, *iurisprud. diu. lib. 3. cap. 3. §. 151. seqq.* Existimabat autem BOHLIVS, matrimonium inter compriuignos, si nouus frater aut noua soror non superueniat, locum habere, sed si pater ex nouerca tulerit prolem, tum compriuignis nefas esse, inter se inire matrimonium. Cuius quidem sententiae suae praesidium maxime collocauit in *vers. 11. cap. XVIII. Leuit.* quem ita interpretatur: *Nuditatem filiae vxoris patris tui*, id est, *nouercae tuae, parientis patri tuo, ne retegito.* Existimauit nanque, vocem מולדת actiue reddendam, *parientis*: & nisi hicce versiculi huius sensus esset, non posse commodiorem inueniri, quia matrimonium inter fratrem & sororem, tum germanam, tum consanguineam, pariter, ac vterinam, iam *vers.* 9. prohibitum fuerit. Verum, quod ad prius attinet, frustra asserit vocem מולדת actiue, & quidem per *parientis* reddendam. Repugnat enim vsus scripturae sacrae. Repugnant interpretes vetustissimi. Namque 70. interpretes את מולדת אביך reddunt: ἀσχημοσύνη ἀδελφῆς σου vulgatus: *quam peperit patri tuo* ONKELOS: דילידא מן אבוך *quae est nata ex patre tuo.* add. IO CLERICVS, ad *h. l.* Nec absonum, legis prioris partem hic repeti, cum causae grauissimae Deo esse potuerint, cur repetitione ista Israelitis legis huius obseruantiam eo magis iniungendam esse, existimauerit. conf. B. IO. MVSAEVS, de *consanguinitate & affinitate, p. 17. seqq.* & HIERONYMVS BRVCKNERVS, in *decisionibus iuris matrimonialis controuersi, cap. 9.*

** Constat hoc ex *Leuit XVIII*, 12. 13. 14. vbi nuptiae cum amita, matertera, & patruo, siue secundus consanguinitatis gradus lineae collateralis inaequalis, diserte prohibentur. Cumque nomen patris & matris hic generatim pro quibusuis ascendentibus accipiatur, prohibitionem hanc in infinitum procedere, manifestum est. In errore itaque versantur, qui nuptias nepotum aut neptium fratris, cum aui & auiae sororibus & fratribus, minime prohibitas censent. Magis adhuc errant, qui nuptias inter auunculum & sororis filiam, tanquam licitas, defendunt, quod in consilio quodam fecit HERMANNVS CONRINGIVS, & theologi Helmstadienses, apud HIERONYMVM BRVCKNERVM, in *decisionibus iuris matrimo-*

matrimonialis controuerſi. cap. 5. *p.* 290. *ſeqq.* Sed falſo nituntur fundamento, ac ſi in legibus matrimonialibus, *Leuit. XVIII.* non gradus, ſed tantum perſonae prohibitae eſſent, quem errorem ſupra prolixe profligauimus.

* Planiſſime hoc conſtat ex legibus illis, *Leuit. XVIII.* allatis, in quibus iidem gradus non tantum ratione conſanguinitatis, ſed & ratione affinitatis prohibentur. Sic in linea recta affinitatis, nuptiae prohibentur in infinitum. Hinc *verſ.* 8. coniugium cum nouerca, & *verſ.* 15. cum nuru, & *verſ.* 17. cum priuigna, & priuigni aut priuignae filia, prohibetur. Eadem hic etiam adfertur prohibitionis ratio, quae in gradibus conſanguinitatis. Cumque ſupra demonſtratum ſit, in linea recta gradus prohibitos eſſe in infinitum, id de gradibus affinitatis paritet eſt intelligendum. Sequitur inde porro, in linea collaterali aequali iure diuino a nuptiis prohiberi affines in gradu primo. Id quo diſerte innuit legislator *Leuit. cap. XVIII. v.* 16. vbi matrimonium cum defuncti fratris vidua diſerte prohibetur. Diſputatum quidem hac de re acriter fuit, cum Henricus VIII. Angliae rex, fratris ſui Arthuri mortui vxorem ſibi iungeret, ſed deinceps eam repudiaret, ac ſi conſcientiae ratio eiusmodi matrimonium diutius non perferret. Quemadmodum vero palam eſt, regem iſtum prauis & impuris ſuis cupiditatibus conſcientiam obtendiſſe, ita vanus & irritus, immo ludicrus illorum omnium labor fuit, qui conſcientiae eius adferre medelam voluerunt. Interim memoratu dignum, LVTHERVM, PHILIPPVM MELANCHTHONEM, aliosque, cum ſchola Louanienſi exiſtimaſſe, matrimonium cum fratris vidua non fuiſſe illicitum. Legi merentur, quae hac de re collegit HIERONYMVS BRVCKNERVS, in *deciſionibus iuris matrimon. controuerſi, cap.* 5. *p.* 281. *ſeqq.* Sed ſupponunt iſti, ac ſi leges iſtae matrimoniales non ſint vniuerſales: quod cum luculenter ſupra demonſtratum ſit, illorum nos non morabuntur pronuntiata. Celebrior adhuc eſt quaeſtio, de matrimonio cum defunctae vxoris ſorore. Saepius enim in noſtra quoque eccleſia acriter hac de re diſceptatum eſt. Primo quidem circa medium ſeculi decimi ſeptimi, inter CHRISTOPHORVM IOACHIMVM BVCHHOLZIVM, iureconſultum Rintelenſem, & MICHAELEM HAVEMANNVM, antiſtitem generalem in ducatu Bremenſi & Verdenſi quocum praeter alios AEGIDIVS STRAVCHIVS ſecit, theologus ille noſtrae eccleſiae celeberrimus, qui eidem certamini implicatus fuit. Occaſionem certamini praebuit matrimonium Auguſti, Ducis Holſatiae, cum duabus ſororibus germanis ſucceſſiue initum. Renouata deinceps eadem eſt controuerſia in cauſſa Alberti Erneſti, Oettingenſis, & Eberhardinae Catharinae Würtenbergenſis principum, variisque theologorum ac iureconſultorum conſultationibus, informationibus, conſiliis, reſponſis, diſceptata fuit. Scripta tum in hoc, tum in priori caſu, vtrinque edita, recenſet HIERONYMVS BRVCKNERVS, in *deciſionib. iur. matrimon. controu. ca.* 8. *p.* 345. Sed noſtra quoque aetate eadem recruduit concertatio, cum theologus quidam duas ſucceſſiue in matrimonium duxiſſet ſorores, vt ex ſcripto deinceps allegando conſtabit. Et negandum non eſt, eſſe non tantum inter iureconſultos, ſed & theologos magni nominis viros, qui eiusmodi nuptias illicitas non eſſe autumant, quibus quodammodo accedit B. PHIL. IACOBVS SPENERVS, ſed ita, vt, ſi de matrimonio contrahendo agatur, id neutiquam admittendum cenſeat, quod ſi vero de illis, qui iſtud iam contraxerunt, in eccleſiam recipiendis, adeoque de tali matrimonio tolerando, hoc illis non poſſe denegari, exiſtimet, in *reſponſis theolog. latinis part.* 2. *cap.* 4. *p.* 101. *ſeqq.* Potuitque eo facilius vir beatus in mitiorem hic quodammodo concedere partem, quod ſententiam illorum, qui *Leuit. XVIII.* non perſonas tantum, ſed gradus prohiberi cenſent, non omni prorſus carere dubio exiſtimet, vt ſupra indicauimus. At nobis cum hoc exploratum ſit, & rationibus luculentiſſimis ſupra euictum, gradus etiam, non tantum perſonas, ibi prohiberi, ſentire aliter non poſſumus, quam iure diuino illicitum eſſe eiusmodi matrimonium. Obſtare quidem videtur *verſ.* 18. in quo, dum prohibetur, ne quis vxore viua ſororem eius ſuperinducat, tacite ſimul concedi videtur, poſſe hoc fieri ea mortua. Hinc in varias circa horum verborum interpretationem viri docti iuere ſententias. Cumque vox *ſoror* ſit ambigua, adeo vt ea etiam quaeuis conſanguinea, affinis, aut popularis ſignificetur, fuerunt, qui polygamiam hic prohiberi, cenſuerunt, ſine vlla ratione a propria & genuina vocis ſignificatione diſcedentes, nec ſatis ſecum

reputantes, quod constans & perpetua Ebraeorum consuetudo huic interpretationi repugnet. conf. IO. CLERICVS, ad *h. l.* Alii aliter hasce difficultates soluunt: legique cumprimis merentur, quae hac de re adfert B. IO. MVSAEVS, de *consanguinit. & affinit.* p. 29. *seqq.* Mihi omnia satis plana esse videntur, si hancce legem non pro prohibitiua, sed pro concessiua habeamus. Matrimonium cum duabus sororibus, etiam successiue ducendis, ceu primae institutioni diuinae, & fundamento legum matrimonialium, antea indicato, aduersum, omnino prohibendum erat. Quia vero Deus videbat, tum ob consuetudinem receptam, tum ob exemplum Iacobi patriarchae, difficulter adduci posse Israelitas, vt prorsus ab eiusmodi matrimoniis se abstinerent, διὰ τὴν σκληροκαρδίαν αὐτῶν illis hoc equidem concessit, sed ea conditione, ne simul duas sorores ducerent. Inde vero non magis sequitur, hodie quoque eiusmodi matrimonium esse licitum, quam si quis ex eo, quod polygamiam in gente Israelitica tolerauit, concludere velit, hanc quoque hodie esse licitam, aut licita esse diuortia ob easdem causas, ob quas Ebraeis Deus ea concessit. Et eodem modo in gente Israelitica se habebat ius leuiratus. Sane, vt vxor duobus successiue fratribus nuberet, erat contra fundamentum legum matrimonialium, & diserte prohibetur, *Leuit. XVIII*, 16. Interim si prior frater sine prole discessisset, non tantum Deus permisit, sed lege lata confirmauit eiusmodi matrimonium, *Deut. XXV*, 9. Scilicet, ob inueteratam consuetudinem, hoc indulgendum erat genti Israeliticae. Sed rem omnem accuratissime discussit, & quod matrimonium cum defunctae vxoris sorore iure diuino illicitum sit, solidissime comprobauit, refutatis etiam dissentientium argumentis, FRIDERICVS ERNESTVS KETTNERVS, vir clarissimus, in scripto Germanico, de hacce controuersia, MDCCVII. edito. Denique & hocce ex nostris fundamentis sequitur, in linea collaterali inaequali, iure diuino coniugia affinium prohiberi in gradu secundo. Sic *Leuit. XVIII*, 14. XX, 20. coniugium cum vxore patrui, vel auunculi, prohibetur. Prohibita itaque sunt matrimonia, quae eundem respectum habent. Quae & hic in contrarium adferuntur, ex dictis diiudicari possunt.

§. XIV.

Sed vt reliqua persequamur, ex prima institutione matrimonii eiusque fine etiam fluit, non alias ob causas, quam ob quas Deus matrimonium instituit, illud quoque ineundum esse, non voluptatis caussa,* aut ad acquirendas opes, sed vt in vitae sanctitate permaneamus, & iuxta ordinem diuinum, procreatis liberis, genus hominum propagemus; conf. *Tob. VIII*, 5. 9.

* Hoc si obseruarent homines, plerisque quaestionibus & controuersiis matrimonialibus supersedere possemus. Sic, qui in gradibus prohibitis matrimonia inire cupiunt, vix alia caussa ad hoc inducuntur, quam vt cupiditatibus suis prauis satisfaciant. Si quis in coniuge nihil aliud, quam virtutem, spectaret, extra familiam suam, aut cognationem, facile inueniret, quam sibi iungeret. Et ita in reliquis se res habet.

§. XV.

Iuxta hactenus dicta matrimonium definiri potest, quod sit legitima,* & indissolubilis,** sed inaequalis*** coniunctio vnius viri & vnius feminae,* mandato & praescripto Numinis facta,** ad procreandam sobolem, vt simul imago arctissimae vnionis inter Deum & hominem in ea reluceat, & vita sancte & caste transigatur.***

* Hoc

* hoc est, illorum, quibus gradus prohibiti non obstant, §. 11. 12. 13.
** §. 10.
*** §. 6.
* §. 9.
** §. 3. 4. 8.
*** §. 4. 6.

§. XVI.

Ceterum coniunctio ista matrimonialis fit per vtriusque partis consensum. Vnde consensum, non concubitum matrimonium facere, vulgo dicitur. * Estque executio matrimonii, vel pacti matrimonialis, ab ipso matrimonio, distinguenda. Atque hinc facile intelligitur, quid de sponsalibus sit sentiendum.

* Intelligenda haec sunt de matrimonio secundum leges diuinas vniuersales spectato. Secundum leges enim ecclesiasticas alia adhuc, vt matrimonium absoluatur, requiruntur: adeo vt secundum eas per sponsalia matrimonium inchoetur, per nuptias autem consummetur. Vnde & alii nuptiarum sunt effectus, quam sponsalium, vt deinceps §. 21. 22. dicetur. add. B. SAMVEL STRYKIVS ad *Brunnem. ius eccles. ad lib. 2. cap. 16. §. 2. p. 574.*

§. XVII.

Solent ea diuidi, *in sponsalia de praesenti, & sponsalia de futuro.* Posteriora ita a nonnullis intelliguntur, quod sint promissiones matrimoniales, quae vel expressis verbis, vel ex natura personarum, continent conditionem. * Circa sponsalia autem conditionata eadem fere locum habent, quae alias de pactis conditionatis prolixe moneri solent.**

* Ita hanc distinctionem explicat IO. BRVNNEMANNVS, in *iure eccle siast. lib. 2. cap. 16. §. 2.* Perita ceteroquin est ex iure canonico, vbi sponsalia de praesenti vocantur, quae fiunt per verba de praesenti, e. g. *ego te accipio in meam*, scilicet vxorem; sponsalia autem de futuro, quae fiunt per verba futuri temporis, e. g. *ego te accipiam in meam.* Discrimen praeterea inter sponsalia de praesenti, & de futuro, hocce constituunt Romanenses, quod in his, non vero in illis, poenitentiae locus sit. Sed merito hanc distinctionem, hoc saltem sensu acceptam, ceu vanam, & inutilem, explodit HIERONYMVS BRVCKNERVS, in *decisionibus iur. matrimon. controuersi, cap. 1. §. 2. seqq.*

** Scilicet, firma sunt, & obligant, si conditio fuerit adimpleta. Hoc autem de conditione, quae nec turpis, nec impossibilis sit, intelligendum. Quanquam, quod ad conditionem turpem attinet, dispiciendum, an aliquid, quod naturae & fini matrimonii repugnet, involvat. Si enim hoc sit, obligatio cessat: quod si vero non sit, sponsalia omnino valida sunt; etsi peccato se obstrinxerit, qui eiusmodi conditionem adiecit, aut in eam consensit, aut omnino adimpleuit. vid. B. FRIDEMANNVS BECHMANNVS, in *theologia conscientiaria, loc. de coniug. cas. 6. p. 307. seqq.*

§. XVIII.

Habent sponsalia cum aliis pactis hoc commune, quod consensus liber esse debeat; nec qua intellectum, aut qua voluntatem, impeditus. Vnde facile diiudicari potest, quid de sponsalibus, ab ebriis, aut per

errorem, aut coactionem, initis, censendum. Eodem enim fere modo hic res se habet, ac in pactis aliis. * Patet etiam sponsalia, ab iis, qui nondum sunt sui iuris, inita, irrita esse. Vnde & quousque consensus parentum, ad sponsalia necessarius sit, intelligitur. **

* conf. quae hac de re supra dicta, ad *sect.* 4. *huius capitis* §. 12. Sic, si error fuerit in iis, quae ad ipsam matrimonii essentiam, ex fine eius primario aestimandam, pertinent, irrita sunt sponsalia. Pari ratione metus talis, qui libertatem consentiendi adimit, eadem irrita reddit. Nec valida sunt, quae ab hominibus, ob ebrietatem, aliasue causas, rationis vsu destituris ineuntur. Nullus enim ibi est consensus. Possunt hinc & aliae quaestiones diiudicari. Sic, si quis successiue bina contraxerit sponsalia, quaeritur, quaenam sint praeferenda? Priora, si vtraque eiusdem sint conditionis, praeferenda, res ipsa & natura pactorum docet. Qui enim per priora sponsalia se obstrinxit, non amplius habet potestatem paciscendi super matrimonium cum alia. Quod si vero priora fuerint clandestina, posteriora publica, aut priora alio quodam defectu, ad matrimonii essentiam spectante, laborent, tum posteriora erunt praeferenda. Idem dicendum, si posteriora per nuptias sint consummata. Matrimonium enim perfectum & consummatum praeferendum est sponsalibus. Si copula carnalis ad posteriora absque benedictione sacerdotali accesserit, priora adhuc valida sunt, si ceteroquin rite se habeant. Per eiusmodi delictum enim vinculum sponsalium non dirimitur, si pars innocens id integrum esse velit, aeque ac in matrimonio consummato se res habet.

** Dicetur hac de re infra, ad §. 30.

§. XIX.

In eo vero sponsalia a pactis reliquis differunt, quod mutuo dissensu, nulla accedente causa alia, dissolui nequeant. Voluit enim Deus coniunctionem matrimonialem esse indissolubilem. * Causae autem; ob quas sponsalia dissolui possunt, ita comparatae esse debent, vt ipsa matrimonii essentia per eas quodammodo euertatur. Quorsum cum primis referimus, si sponsa cum altero concumbat, quippe quo ipso adulterii rea** redditur. Quod identidem de sponso est intelligendum.

* Iuxta ea, quae dicta sunt supra, §. 10.

** Saltem grauius est delictum, quam simplex scortatio, cum fides matrimonialis, per sponsalia data, per illud violetur. Quidquid huius sit, quod sponsalia tum dissolui queant, si pars innocens velit, res ipsa docet, omnique prorsus caret dubio.

§. XX.

Etsi autem consensus faciat matrimonium, concubitus tamen, ceu executio consensus, id efficit, vt de matrimonio consummato, in quibusdam aliter pronuntiandum sit, quam de matrimonio per sponsalia inchoato. Tum enim iam facti sunt caro vna. Hinc ob eas causas, ob quas rescindere licet sponsalia, non aeque licet rescindere matrimonium consummatum; saltem durum multisque hoc obnoxium est difficultatibus. * Sic & affinitatis respectus, & hinc orta graduum prohibitio, ante matrimonium consummatum, locum non habet. **

* Quae

* Quae inter personas, quarum ob consanguinitatem aut affinitatem prohibita sunt matrimonia, ineuntur sponsalia, irrita sunt, adeoque recte dissoluuntur. At si iam matrimonium sit consummatum, maior oritur difficultas. Plerique hic gradus distinguendos censent, ita quidem, vt dissoluenda sint matrimonia, etiam consummata, cum Deus ipse poenam peculiarem statuit in eos, qui contra leges matrimoniales, hunc aut illum gradum prohibentes, nuptias iniuerunt: at matrimonia ea, quae Deus ipse tolerauit, etsi in certis gradibus prohibitis contracta, si consummata fuerint, non esse dissoluenda. vid. BECHMANNI, *theolog. conscient. loc. de coning. cas.* 23 *p.* 321. *seqq.* Sic & sponsalia, deficiente consensu parentum, ab iis, qui sub patria potestate constituti sunt, inita, citra omnem controuersiam sunt irrita. At si matrimonium consummatum fuerit, ob parentum dissensum illud dissoluere durum nimis multis videtur. Fateor tamen, haec omnia ita comparata esse, vt non desint instae dubitandi rationes, speciatim, annon fauor, vt loquuntur, matrimonii, hic interdum vltra, quam par est, extendatur. Pontificiorum hic, non est, vt nos morentur placita, qui, fundamenti loco ponentes, matrimonium esse sacramentum, non possunt non in eiusmodi abire sententias, quae apud eos, qui rectiora edocti sunt, locum non inueniunt.

** Nondum enim reuera sponsus & sponsa sunt vna caro. Atque hinc itidem ad varias respondere licet quaestiones, speciatim ad illam: an sponsae ante matrimonium consummatum defunctae, sororem, in matrimonium ducere liceat? Licet enim omnino, cum sponsus & sponsa nondum facti sint vna caro, adeoque & ratio prohibitionis, ipsaque lex, cesset. Interim lubentes faremur, tutius esse, si ob honestatem publicam, & ad euitandum scandalum, eiusmodi matrimonia intermittantur.

§. XXI.

Est etiam matrimonii, vt & aliorum pactorum, haec indoles, vt per leges ciuiles, quorsum & ecclesiasticae pertinent, certa requisita illis addi possint, quae si obseruata non fuerint, in foro ciuili pro validis non habentur. Huc pertinet praeter alia, * quae passim obseruari solent, *benedictio sacerdotalis*. Etsi enim ritus hicce in ecclesia christiana sit longe antiquissimus, ** idemque ex lege generali, qua omnia ordine & decenter fieri debent, deriuari queat, lege tamen diuina speciali, non est praeceptus. Interim cum hodie a magistratu adprobatus atque praeceptus sit, indolem quoque habet legis ciuilis, quam migrare nemini fas est.

* vt, proclamatio publica, aliique ritus nuptiales.

** Legi hac de re merentur, quae attulit IO. SELDENVS, in *vxore Ebraea*, *l.* 2. *c.* 28. & 29.

§. XXII.

Intelligere inde licet, cur & hunc ritum certi effectus ciuiles sequantur, qui nuda sponsalia non sequuntur. Hinc enim & inter alia sequitur, quod sponsalia nondum dent ius in corpus, & bona. Nec eodem loco habentur liberi, qui nati sunt ex parentibus absque benedictione sacerdotali consuescentibus, cum iis, qui parentes agnoscunt, rite per benedictionem sacerdotalem coniunctos inter se, atque copulatos.

§. XXIII.

Potest etiam euenire, vt matrimonium inter personas diuersae dignitatis atque conditionis, ineatur, ea quidem lege, vt qui ex tali matrimo-

Digitized by Google

matrimonio naſcuntur liberi, inferioris conditionis eſſe cenſeantur, quam pater eſt. Vocari ſolent eiusmodi matrimonia ad *morganaticam*,* & in ſe ſpectata nihil continent, quod legi diuinae repugnat. Matrimonia autem clandeſtina, dum ſpeciem concubinatus habent, ſcandalumque praebent aliis, minime ſunt probanda.

* De origine vocis *Morganatica*, vid. PAVLVS HACHENBERGIVS, in *German. med. diſſert.* 5. §. 7. Ad rem ipſam quod attinet, nulla ratio obſtat, quo minus eiusmodi matrimonium, pro vero & legitimo habeatur, etſi ob rationes ciuiles vxor & liberi minoris ſint conditionis. vid. HVGO GROTIVS, de *iur. bell. & pac. lib. 2. cap. 7.* §. 8. *n.* 3. & commentatores ad *h. l.* Immo ex ſcriptura ſacra huc referri ſolet exemplum Abrahami, qui cum Hagare, & deinceps cum Kethura matrimonium iniit ea lege, vt liberi ex hiſce vxoribus nati dona acciperent, integra hereditate Iſaaco relicta. *Solent* plerumque vxores in eiusmodi matrimonio ad ſiniſtram manum copulari: ſed hoc nihil matrimonio ipſi derogat. conf. 10. BRVNNEMANNVS, in *iur. eccleſ. lib. 2. cap. 16.* §. 6. & SAM. STRYKIVS, ad *h. l.*

§. XXIV.

Officia coniugum generalia ſunt, vt mutuo eoque ſincero ſe inuicem proſequantur amore, *Epheſ. V, 28. 29. 1 Cor. VII, 10. 33. 34.* vt fides in matrimonio data, ſancte ſeruetur, *Ebr. XIII, 4.* & denique debita coniugalia vtrinque praeſtentur, *1 Cor. VII, 5. ſeqq.* ſed ita, vt coniunctio iſta corporum fiat ἐν ἁγιασμῷ καὶ τιμῇ, *1 Theſſal. IV, 4.* Speciatim mariti officium eſt, protegere ac defendere vxorem, conſiliis ac monitis regere, & neceſſaria huius vitae ſuppeditare. *Epheſ. V, 28. 29.* Vxoris autem eſt, in rebus ad familiam ſpectantibus obtemperare marito, eum honore debito proſequi, eodem cum illo vti domicilio, mutuum auxilium tum in educanda ſobole, tum in curanda re familiari, praeſtare, *Epheſ. V, 22. 24. Coloſſ. III, 18. 1 Petr. III, 5. 6.*

§. XXV.

Ex ſtatu matrimoniali reſultat *paternus*, qui fundatur in ſocietate inter parentes & liberos. De neceſſitate huius ſtatus nemo dubitauerit, cum longe miſerrima & ſingulorum hominum, & humani quoque generis vniuerſi, conditio foret, niſi parentes liberorum curam gererent, & vt vtilia humanae ſocietatis membra euaderent, legitima educatione efficerent.

§. XXVI.

Fundamentum huius ſocietatis ex lege naturae, quae praecipit, vt aliis humanitatis officia exhibeamus, petendum eſſe, alibi luculenter demonſtrauimus. * Atque hoc quidem cum ratio doceat, ſcriptura quoque idem confirmat, ſtatum hunc a Deo adprobatum diſerte innuens, *Exod. XX, 12. Deut. V, 16. Matth. XV, 4.* Dum enim Deus iubet, vt liberi parentibus obediant, ſimul poteſtatem parentum confirmat, & totam

hancce

hancce societatem adprobat. Cum etiam Deus, *pater omnium*, *Ephes. III, 15.* alibique, dicitur, parentes eius velut vicarios esse, partemque imperii diuini cum illis communicatam, indicatur.

* in *element. philosoph. pract. part. 2. cap. 4. sect. 9. §. 2. 3.* Generatio namque, quam HVGO GROTIVS, pro fundamento huius societatis habet, *lib. 2. de iur. bell. & pac. cap. 5. §. 1.* eidem saltem occasionem praebet. Nec consensus pro eius fundamento haberi potest. Expressus enim non adest. Tacitus, facultatem consentiendi supponit, quam itidem infantes, rationis vsu destituti, non habent. Praesumptus, improprie consensus est. Pluribus haec omnia euincit CHRISTIANVS THOMASIVS, *iurisprud. diu. lib. 3. cap. 4. §. 1. seqq.*

§. XXVII.

Ad potestatem parentum, quod attinet, cum ipsa scriptura sacra finem huius societatis constituat, educationem liberorum *ἐν παιδείᾳ καὶ νουθεσίᾳ κυρίου*, *Ephes. VI, 4.* sequitur, eam parentibus concedi, quae ad hunc finem obtinendum est necessaria. Saltem monentur parentes, ne hac sua potestate abutantur, *Col. III, 21.* Vt itaque parentibus *imperium* competit, ita a liberis requiritur *obsequium*.

§. XXVIII.

Imperium istud praecipue quidem penes patrem, simul tamen penes matrem est, cum matri non minus, quam patri, obedire iubeamur, praecepto decalogi quarto. *Exod. XX, 12.* Sed idem intelligendum de iis, qui parentum nobis loco sunt, vt vitrici, tutores, praecipue & praeceptores, qui, si suo rite fungantur munere, ipsis fere aequiparandi sunt parentibus. * Nec enim prorsus nefas, partem educationis in praeceptores deuoluere, modo id non fiat sine necessitate, nec parentes ipsi ea hoc faciant ratione, vt eorum, quae sui sunt officii, prorsus obliuiscantur. Quae vero ratio nos obstringit, vt parentibus obediamus, eadem nos obligat, vt iis obsequamur, qui eorum fungun-tur vicibus.

* Non tamen praeferendi, etsi interdum maiora a praeceptoribus in nos proficiscantur beneficia, quam a parentibus. Namque parentibus, praeter innumera alia, ipsam quodammodo vitam debemus. Hinc illud DIONYSII sophistae: *παιδευτὰς ἁμάνων ἄλλων ἔοικεν πατρός*, *praeceptores videntur adhuc meliores esse ipso parente*, aliorumque effata, cum grano salis accipienda sunt. Vt vero praeceptorum non vna est ratio, cum nonnullis non tantum cura erudiendi discipulos, sed totius vitae quaedam directio concredita sit, quod in aliis secus se habet, alii quoque officio suo recte fungantur, quod alii negligunt, de potestate quoque, quae illis competit, diuersimode pronunciandum. Illis enim, quibus tantum cura erudiendi, & quidem adultiores, competit, imperium nullum tribui potest. Erudire enim alios sine imperio possunt, adeoque & ab auditoribus, vt dictis suis simpliciter obediant, exigere nequeunt. Obsequium autem, quod veritati agnitae praestare debemus, probe distinguendum ab obsequio, quod praeceptores, ceu sibi debitum, exigunt. Sed haecce omnia prolixius edisserui, in *dissert. de comparatione obligat. quae ex diuersis hominum statibus oriuntur*, §. 23. *in selectis iuris nat. & gent. p. 702. seqq.*

§. XXIX.

Limites imperii paterni, ex fine societatis huius sunt metiendi. Tantum itaque parentibus in liberos licet, quantum educationis honestae ratio requirit. Non itaque necesse est, ad ius vitae ac necis potestatem patriam extendere. Enimuero, si in ciuitate vixerint, summus imperans merito sibi reseruat potestatem grauiores poenas liberis immorigeris infligendi; * sin in statu naturali, maior quidem patrumfamilias est potestas, non tamen tanta, vt ius vitae & necis illis tribuendum sit, nisi hoc fiat, per modum defensionis. ** Cetera, quae eiusdem commatis sunt, hinc facile diiudicari possunt.

* Apud quasdam gentes, parentes ius vitae & necis in liberos habuisse, constat. De Romanis id tradit DIONYSIVS HALICARNASSENSIS, *antiquit. Rom. lib.* 2. & VALERIVS MAXIMVS, *lib.* 5. *cap.* 8. add. SENECA, de *clementia*, *lib.* 1. *cap.* 15. Apud Ebraeos eodem modo se rem habuisse, auctor est; IO. BODINVS, *lib.* 1. *de republ. cap.* 4. Sed fallitur. Contrarium enim constat ex *Deut.* XXI. 18. 19. 20. ad quem locum conferendus IO. CLERICVS. Vbicunque vero parentes ius vitae & necis in liberos habuerunt, id velut ex consensu magistratus obtinuerunt, vt eius velut vicem sustinuerint. Facileque nonnullae gentes in hoc consentire potuerunt, quod existimarent, parentes non temere hac potestate abusuros, ob naturalem erga liberos amorem. Qua in re tamen illas opinio fallere potuit, cum tanta quorundam parentum sit ἀτοφία, vt satius sit, potestatem, seueriorib. s poenis filios immorigeros coercendi, magistratui relinquere. Patet autem ex dictis, falli etiam IO. FRIDERICVM HORNIVM, dum in *polit. arcbitect. lib.* 1. *cap.* 2. §. 4. naturaliter parentibus ius vitae & necis in liberos competere, asserit.

** Tum enim filium non punit, sed tanquam hostem occidit. Qui secus sentiunt, & patribus, in statu naturali, prout opponitur ciuili, constitutis, ius vitae & necis tribuunt, falsa nituntur hypothesi, ac si status familiarum, in statu naturali viuentium, non differat a statu ciuili, & quod in illo patribus, seu capitibus familiarum, summum aliquod imperium competat. Quam sententiam post THOMAM HOBBESIVM, defendendam sumpsit ROBERTVS FILMER, Anglus, in libro, cui titulum fecit: *Patriarcha*, quem ex instituto refutarunt ALGERNON SIDNEY, & IO. LOCKIVS, vterque in eiusdem argumenti libro, de *regimine ciuili*, conf. IO. BARBEYRACIVS ad *Pufendorf. de iur. natur. & gent. lib.* 6. *cap.* 2. §. 10. *p.* 169 *seqq.*

§. XXX.

Imperium paternum durat, quamdiu societas paterna subsistit. * Hac sublata, imperium patris, & obsequium filii cessat, vt hic tamen ad animum gratum demonstrandum, ** & reuerentiam parentibus exhibendam, adhuc sit obligatus. Durante societate, omnes actiones liberorum imperio paterno subsunt, vt sine parentum consensu nihil valide agere ac pacisci queant, etsi in actionibus, quae ad societatem istam non pertinent, maior libertas rationis vsu pollentibus concedi soleat, quam illis, qui eo adhuc destituuntur. Variae hinc expediri quaestiones possunt, *** praesertim & illa, quousque parentum consensus, ad matrimonia liberorum sit necessarius. * Quo pacto societas paterna dissoluatur, explicatum est alibi. **

* Ita

* Ita breuius cuncta expediri possunt, quam si cum HVGONE GROTIO tria interualla, tempus scilicet imperfecti iudicii, tempus perfecti iudicii, sed dum filius pars manet familiae parentum, & denique postquam ex familia excessit, statuamus; de *iur. bell. & pac. lib. 2. cap. 5. §. 2. seqq.*

** Idque non tantum verbis, sed etiam factis. Frustra enim aliquis verbis declarat, aliquem magni a se fieri, si factis contrarium testetur. Hinc apud Ebraeos ad honorem parentibus exhibendum, hoc etiam referebatur, vt filii parentes inopes alerent. Vim tamen huius legis valde imminuerunt, dum, fas esse, contendebant, voris omnes liberorum opes ad vsus sacros ita transferri, vt in parentes, quamuis pauperes, nullum inde redundaret emolumentum. Id quod iure redarguit seruator, *Marc.* VII, 9. 10. *seqq.* add. IO. SELDENVS, de *iure nat. & gent. iuxt. disc. Ebr. lib. 7. cap. 2.*

*** Exemplum vide in *philos. pract. part. 2. cap. 4. sect. 11. §. 12.*

* Si enim filius adhuc sub potestate patria sit constitutus, cum omnes eius actiones ab imperio paterno pendeant, non tantum iniuste aget, si contra parentum consensum matrimonium contrahat, sed irritum quoque erit matrimonium. Non enim habet facultatem in matrimonium consentiendi, quia non est sui iuris. Quod si, sublata potestate patria, iam sui iuris sit, contra reuerentiam parentibus debitam ager, si, illis dissentientibus, coniugem sibi iungat, non tamen irritum erit matrimonium. Sunt equidem, qui existimant, etiam in priori casu matrimonium non esse irritum, si iam consummatum sit. Sponsalia enim eiusmodi, quin dissolui queant, nullum est dubium, vt supra obseruauimus. Estque haec recepta fere apud plerosque sententia. Sed dubito, an accuratius sustinere examen queat, & an firmo satis fundamento nitantur, quae vulgo in honorem matrimonii fieri dicuntur, & annon hisce aliisque eiusdem generis effatis, aliquid ex opinione apud Romanenses recepta, quod matrimonium sit sacramentum, subsit.

** in *element. philos. pract. part. 2. cap. 4. sect. 11. §. 13.*

§. XXXI.

Officia parentum sunt, educare liberos ad pietatem & timorem Numinis. *Ephes. VI, 4.* Praeterea de victu & amictu illis prospicere debent, quamdiu ipsi, quae necessaria sunt, sibi comparare nequeunt. Vt vero ipsi sibi aliquando prospicere queant, operam dare debent, vt mente ac corpore valeant, & in artibus ac scientiis vtilibus, pro cuiuscunque captu & ingenio, & status conditione, erudiantur. conf. *1 Tim. V, 8. Prouerb. XXIX, 17.*

§. XXXII.

Officia liberorum sunt, amore & honore parentes prosequi, *Exod. XX, 12. Ephes. VI, 2. 3.* illis obsequi, in rebus licitis, praesertim, quamdiu societas paterna durat, *Ephes. VI, 1. Coloss. III, 20.* gratum quouis modo erga eos demonstrare animum, adeoque & eos alere, si hoc necessitas iubeat, *1 Tim. V, 4. Matth. XV, 4. 5. 6.* nec contemnere senescentes, *Prouerb. XXIII, 22. Eccles. III, 14.*

§. XXXIII.

Tertius status, qui hic in censum venit, est *herilis*, qui innititur societati inter dominum & seruum initae, vi cuius hic illi seruire tenetur. Fundamentum itaque huius societatis ex pacto inter dominum

atque ſeruum, repetendum. Cumque hac ratione ſerui pariter ac domini commodis conſulatur, illicitum non eſt, pacta eiusmodi inire, nec ſtatus ipſe iuri naturali repugnat. Nec obſtat, quod aequalitas naturalis per hunc ſtatum tollatur, aut quod vitia hominum ei occaſionem praebuiſſe videantur. Si quis enim ipſemet in inaequalitatem conſentiat, nulla fit ei iniuria.* Vitia autem hominum ipſis ſtatibus imputari non debent.

* Accedit, quod omnes quidem aequales ſimus, ratione humanitatis: ſed vt ratione poteſtatis aequales ſimus, neceſſe non eſt, quia humani generis conditio hoc non permittit. Atque hoc tum de perfecta, tum de imperfecta ſeruitute intelligendum: cum nec perfecta ius diuino per ſe repugnet. conf. *elementa philoſ. pract. part. 2. cap. 4. ſect. 12. §. 7.*

§. XXXIV.

Hinc & ipſi Deo probatus eſt hicce ſtatus, quod non tantum exemplo Abrahami, aliorumque ſanctorum, ſeruos habentium, patet, ſed ex iis etiam, quae apoſtoli hac de re in nouo teſtamento, diſerte docent. Non enim ſublatum huncce ſtatum cupiunt, ſed eum confirmant potius, dum ſeruis pariter ac dominis, quo pacto ſe gerere debeant, praeſcribunt, *Epheſ. VI, 5. ſeqq. Coloſſ. III. 22. 23. 24. Philem. 16.* add. *1 Cor. VII, 20. ſeqq.* Accedunt leges diuinae de ſtatu ſeruili, *Exod. XXI, 1. ſeqq*

§. XXXV.

Poteſtatem dominorum, pariter ac ſeruorum obſequium, ex fine huius ſocietatis aeſtimare licet. Finis autem in eo conſiſtit, vt res familiaris domini* conſeruetur, & promoueatur, & ſeruus ſimul ſuſtentetur. Eum in finem caſtigare ſeruum modice licet, ſi quae ſui ſunt officii, non faciat: ſaeuire in eum, aut omnino vitam eripere, non fas eſt. Amor autem chriſtianus, pietasque iubet, vt dominus moderate poteſtate ſua vtatur, & ſalutem quoque ſerui aeternam promouere ſtudeat.

* Ius itaque vitae & necis domino in ſeruum non competit. Nec obſtant populorum quorundam mores. Namque hi aut palam iniuſti ſunt, & limites a recta ratione imperio herili conſtitutos, contra ius atque fas migrant, aut domini poteſtate, a ciuitate in delictis ſeruorum puniendis ſibi conceſſa, vtuntur, adeoque ſummi imperantis vicem ſuſtineut. vid. HVGO GROTIVS, de *iur. bell. & pac. lib. 2. cap. 5. §. 28.* Aliter equidem ſentit IO. FRID. HORNIVS, domino, qua tali, ius vitae & necis in ſeruum tribuens, in *polit. architect. lib. 1. cap. 4. p. 129.* Sed falſa, de natura & origine imperii, itemque de origine ſtatus ſeruilis, nititur hypotheſi. Poterat etiam nonnullis ſcrupulum mouere lex Moſaica, *Exod.* XXI, 20. *Cum quispiam ſeruum ſuum, aut ſeruam baculo ferierit, & ſub manu eius interierint, vltio ſumatur. Si tamen per diem* (vnum) *aut biduum ſuperſtes fuerit, nulla ſit vltio, nam* (ſeruus) *ille argentum eius erat.* Poteſt namque per biduum etiam viuere, cui vulnus lethale eſt inflictum. Vnde in hocce caſu apud Iſraelitas poena ordinaria homicidii, ex ipſa Numinis conſtitutione, non videbatur locum habere. Verum eum dicatur: *argentum eius erat*, doctores Ebraei hinc colligunt, agi hic de ſeruo Canaaneo, quod hi ſoli poſſunt *argentum* herorum

herorum dici, quippe in perpetuum empti. Cum ergo seruus sub ictibus animam non efflarat, hinc colligebatur, herum eum noluisse interficere. Satis itaque poenae luere videbatur, iactura pecuniae, quam emendo seruo expenderat, aut vtilis eius operae. conf. IO. CLERICVS, ad *h. l.*

§. XXXVI.

Quae ceteroquin circa seruitutem agitari solent quaestiones, solui facili negotio possunt, si cogitemus, seruos homines esse, non bruta, adeoque & imperium in eos non alia ratione, quam per consensum, acquiri.* Vnde sequitur, vendi seruos non posse, nec alia ratione in commercium venire.** Qui obstant mores gentium, palam iniqui sunt. Quo minus tamen perpetua seruitus sit, si seruus consentiat, nihil obstat.*** Tollitur autem haec societas, si aut vtriusque partis consensu dissoluatur, aut ab alterutra parte quidquam, quod naturae & indoli eius repugnat, admittatur.* Atque haec cum ratio ipsa dictitet, multo magis ex christianae religionis principiis fluunt.

* Non aliud enim fundamentum societatis, quae inter dominum & seruum intercedit, est, quam consensus. Citra consensum si quis alterius subiiciatur imperio, summa illi fit iniuria. Nec aliter de seruis bello captis existimandum. Qua de re vt recte statuatur, a caussa & fundamento seruitutis distinguenda est occasio. Praeter indigentiam quorundam hominum, bellum occasionem seruituti praebere potuit: sed caussa tamen vnica legitimae seruitutis est consensus, vti iam a me obseruatum, in *element. philos. pract. part. 2. cap. 4. sect. 12. §. 4.* Errores, quos THOMAS HOBBESIVS, *lib. de ciue, cap. 8.* in hoc capite admisit, ex dictis facile refelli possunt, & iam abunde profligati sunt ab aliis. Ex eodem etiam a me fundamento *l. c. §. 5. & cap. 5. sect. 6. §. 12.* demonstratum, liberos, qui ex seruis bello captis nascuntur, dominorum non esse, quamdiu in seruitutem non consentiant, etsi non ignorem, HVG. GROTIVM, *lib. 2. de iur. bell. & pac. cap. 5. §. 29.* & SAM. PVFENDORFIVM, de *iur. natur. & gent. lib. 6. cap. 3. §. 9.* secus hic sentire. Hanc vero meam sententiam arbitrio lectoris permittit eruditissimus BARBEYRACIVS *ad Pufendorf. l. c. p. 82.* Existimo autem, quamdiu firmo stat talo, quod fundamenti loco posui, seruitutem tantum ex consensu oriri, tamdiu neminem, quod momentum trahat, contra eam in medium allaturum.

** Mos equidem vendendi & emendi seruos, antiquissimus fuit. conf. *Gen. XVII, 12. 23 27.* Sed ideo non probandus, etsi Deus eum in gente sua toleraverit. Contra namque dignitatem & naturam hominis est, vt in censum earum rerum referatur, quae in commercium veniunt, aut vt brutis & rebus inanimatis aequiparetur. Vnde & sequitur, seruos aeque ac alios homines, sub imperio, non autem in dominio, esse. Secus vero qui sentiunt, imperii & dominii notiones diuersissimas inter se confundunt. Quae confusio multorum errorum & quaestionum inutilium fuit genetrix. Cererum, dum nego, seruum vendi posse, non statim nego dominum ius suum, quod habet in seruum, abalienare posse. Hoc enim cum imperio consistere potest, venditio autem in eas tantum res cadit, quae sunt in dominio, quaeue in commercium veniunt.

*** Quae adeo & apud Ebraeos non tantum in vsu fuit, sed a Deo etiam adprobata, *Exod. XXI, 5. 6.*

* Hinc & non est nefas, si seruus nimiae dominorum saeuitiae fuga se subducat. Non enim hac conditione in seruitutem consensit. conf. HVGO GROTIVS, de *iur. bell. & pac. lib. 2. cap. 5. §. 29.*

Digitized by Google

§. XXXVII.

Officia dominorum erga ſeruos ſunt: aequum laborem illis imponere, *Exod XX,10. Deut. V,14.* neceſſaria ad vitae huius conſeruationem illis ſuppeditare, mercedemque accurate ſoluere, *Deut. XXIV, 14. 15. Matth. X,10. Iacob. V,4.* animae non minus, quam corporis illorum curam gerere, adeoque & efficere, vt in illis, quae ad ſalutem aeternam conſequendam ſcitu neceſſaria ſunt, rite erudiantur. Hoc ſane amor, quo omnes homines diligere iubemur, etiam exigit.add. *Matth. VIII,6.* Seruorum contra erga dominos officia ſunt, honore & obſequio illos proſequi, fidem, induſtriam, patientiam vbique demonſtrare. Quae omnia tum recte fiunt, ſi pietati & ſanctitati chriſtianae ſtudeant, & cuncta ita agant, vt conſcientiae ſemper rationem habeant. conf. *Epheſ. VI, 5. 6. ſeqq. Coloſſ. III, 22. Tit. II,9. 10. 1 Petr. II, 18.*

§. XXXVIII.

Quod ad officia hactenus expoſita, in ſtatu tum matrimoniali, tum paterno, tum denique herili, iure diuino obligati ſint, qui in hiſce ſtatibus verſantur, & res ipſa docet, & rationibus quamplurimis euidentiſſime comprobari poteſt. Statuum a Deo introductorum, aut approbatorum, eadem eſt indoles, ac aliorum inſtitutorum diuinorum, quae ſecundum vniuerſale iuris diuini principium, ſupra expoſitum, accurate ab omnibus ſunt obſeruanda. Accedit, quod omnes illi ſtatus, quorum indolem explicauimus ad vnionem cum Deo nos ducant, & ad eam promouendam comparati ſint. Sic matrimonium imaginem nobis exhibet, arctiſſimae vnionis, quae eſt inter Chriſtum & eccleſiam. *Epheſ. V, 31. 32.* Status paternus eo comparatus eſt, vt liberi in timore Domini educati, ad vnionem hancce perducantur, *Epheſ. VI, 4.* Status ſeruilis nos admonet, nos omnes eſſe ſeruos Dei, adeoque & obedientiam a nobis requiri ex ſimplici corde; *Epheſ. VI, 5.* ſiquidem in coniunctione cum Deo manere cupiamus; immo, quod ſoli Deo, ceu domino noſtro adhaerere debeamus. *Matth. VI, 24.* Conſtat idem ex decalogi praecepto ſexto & quarto: cum in illo officia coniugum, in hoc autem, parentum aut qui eorum vicibus funguntur, ac liberorum, dominorum item ac ſeruorum, contineantur. Ne quid de aliis ſcripturae dictis, quae hactenus iam allata ſunt, dicam.

§. XXXIX.

Officiis, ad quae in hiſce ſtatibus obligamur, quoad ſtatum matrimonialem, opponuntur: *peruerſus & illicitus* in matrimonio ineundo, *ſcopus, adulterium & perfidia*; imperii maritalis per ſaeuitiam *abuſus*, aut eiusdem *neglectus* ex parte mariti; *reluctantia* autem & *obſequii denega-*

denegatio, ex parte vxoris, & alia. Quoad ſtatum paternum, in vitio ponuntur, *inobedientia, renitentia, ingrati animi crimen, irreuerentia*, ex parte liberorum; *duities, ſaeuitia, moroſitas, ἀστοργία, educationis debitae intermiſſio*, ex parte parentum. In ſtatu herili, ex parte dominorum peccatur per *ſaeuitiam, crudelitatem, mercedis aut alimentorum denegationem*; ex parte autem ſeruorum, per *ignauiam, perfidiam, hypocriticam officiorum praeſtationem*, aliaue ratione.

§. XL.

Medium praecipuum, quo ad haecce officia adduci homines poſſunt, eſt, ordinis itemque ſapientiae, benignitatis, iuſtitiaeque diuinae, in omnibus hiſce ſtatibus euidentiſſime eluceſcentis, conſideratio. Praecipue cogitandum, ad noſtram ſalutem, & commoda temporalia & ſpiritualia, eos eſſe comparatos, immo ſine illis, nec nos, nec vllum alium hominem ſaluum ac incolumem eſſe poſſe. Nec praetermittendae ſunt promiſſiones, comminationesque diuinae, legibus, quae ad haec officia nos obſtringunt, additae. conf. *Ebr. XIII, 4. 1 Cor. VI 9. Gal. V, 21.* item, *Epheſ. VI, 3. Deut. XXVII, 16. Exod. XXI, 15. Leuit. XX, 9.*

§. XLI.

Impedimenta, quae officiis hiſce obſtant, & quae remouere ſedulo tenemur, ſunt: naturalis omnis ordinis, ex philautia orta, auerſio: inconſultus libertatis amor, vel potius libertatis ad repagula, quae cupiditatibus noſtris obſtare videbantur, remouenda, praetextus; praeiudicia varia de polygamia, diuortio, incommodis hoſce ſtatus concomitantibus, & via illicita ea euitandis, & quae reliqua ſunt eiusdem generis.

CAPITIS TERTII
SECTIO VII.
DE
OFFICIIS SVMMORVM IMPERANTIVM ET CIVIVM.

Σύνοψις.

Ciuitates ſeu reſpublicae ordine imperantium & parentium conſtant, de quorum adeo erga ſe inuicem officiis hic agendum, §. I.

Quae de origine ciuitatum, ethnici ſcriptores tradunt, incerta ſunt; certiora, quae de eadem etiam ante diluuium, ſcriptura ſacra docet, §. II.

Origo ciuitatum poſt diluuium, §. III.

Etſi ciuitates per pacta hominum conſtituantur, adeſt tamen approbatio Numinis, §. IV.

Poteſtas

Poteſtas imperantium in ciuitate ex ſiue metienda. quid ſit ſummum imperium, §. V.
Summam hanece imperantium poteſtatem eſſe independentem, §. VI.
ab obligatione etium legum humanarum immunem, §. VII.
per eam ſancti & inuiolabiles ſunt ſummi imperantes, §. VIII.
quamdiu ſcilicet in tyrannos non degenerant, limitesque ſuae poteſtatis non transgrediuntur, §. IX.
non temere tamen, nec ſine apertis indiciis aliquis pro tyranno habendus, §. X.
Quae de ſummis imperantibus dicta ſunt, de illis, qui reuera ſummum imperium habent, intelligenda ſunt, §. XI.
Illorum poteſtati omnia, quae ſunt in ciuitate, ſunt ſubiecta, §. XII.
Formae rerumpublicarum accidentales, quaenam? §. XIII.
Modi acquirendi ſummum imperium, §. XIV.
Colligitur inde, maieſtatem ſeu ſummum imperium a Deo, ordinarie non immediate, ſed mediate conferri, §. XV.
Iura maieſtatica quaenam: eminet inter ea ius circa ſacra, §. XVI.
Multum intereſt reipublicae, vt ſummi imperantes religionis curam gerant, §. XVII.
in qua ad aeternum etiam ciuium ſalutem reſpicere debent, §. XVIII.
Intereſt reipublicae & omnium ciuium, vt vera religio floreat, §. XIX.
Quid circa verae religionis promotionem, eiusque quoad externa directionem, obſeruandum, §. XX.
Quaenam hic euitanda extrema: competit poteſtas circa ſacra ſummis imperantibus vi ſummi imperii, & minus accurate ius epiſcopale dicitur, §. XXI.
Ad ius circa ſacra pertinet ſpecialim ius conſtituendi eccleſiae miniſtros, quod ſummis imperantibus, ſaluo eccleſiae iure, competit, §. XXII.
ius conſtituendi doctores & praeceptores in ſcholis, §. XXIII.
ius condendi leges eccleſiaſticas, §. XXIV.
ius viſitandi ſcholas & eccleſias, §. XXV.
ius reformandi eccleſiam, §. XXVI.
ius coercendi haereticos, illorumque conatus impediendi, §. XXVII.
ius conſeruandi diſciplinam eccleſiaſticam, §. XXVIII.
ius conuocandi & dirigendi concilia, §. XXIX.
ius diſputationibus theologicis certos limites praeſcribendi, §. XXX.
ius praeſcribendi ceremonias eccleſiaſticas, §. XXXI.
ius diſpenſandi bona eccleſiaſtica, §. XXXII.
& denique, ius conſtituendi forum eccleſiaſticum, §. XXXIII.
Quinam ſubditorum nomine veniant: ſub eo & clericos comprehendi, §. XXXIV.
Officia imperantium, §. XXXV.
ſubditorum generalia, §. XXXVI.
ſpecialia, pro officiorum diuerſitate, §. XXXVII.
Quod ad haecce officia, tum imperantes, tum ciues, iure diuino obligati ſint, probatur, §. XXXVIII.
Quotuplici ratione contra ea peccetur, §. XXXIX.
Ad media, quibus ad officia haec praeſtanda induci poſſumus, vt & ad impedimenta, remouenda, nos itidem obligatos eſſe, §. XL.

§. I.

CVm ea hominum poſt lapſum eſſet conditio, vt per familias diſperſi, ab aliorum inſultibus aut inſidiis tuti non eſſent, neceſſe erat, vt in maiores ſocietates coirent, quas *ciuitates*, ſeu *respublicas*, vocare, moris eſt. Quae cum conſiſtere nequeant ſine imperio, in duplici, qui in iis degunt, conſtituti ſunt diſcrimine, aliique *imperantium*, alii *ciuium* nomine veniunt, quorum certa erga ſe inuicem ſunt officia, iure quoque diuino praeſcripta, quae adeo diſtincte conſiderare, huius loci eſt.

§. II.

Quae etiuici ſcriptores, de origine ciuitatum, ſeu rerumpublicarum

carum tradunt, incerta sunt, & lubrico superstructa fundamento.* Certiora sunt, quae scriptura sacra nos hac de re condocet, multiplicato post primam rerum originem, hominum genere, Cainum primam condidisse ciuitatem, eique a filio Hanocho nomen impositum, *Gen. IV, 17.* de cuius, in condenda hacce ciuitate consilio, licet nihil certi affirmare liceat, valde tamen verosimile, dominandi cupidine abretum Cainum, eiusmodi quid suscepisse. An vero & Sethi posteri suae securitatis caussa in maiores societates coiuerint, quod verosimile videri poterat, an vero per familias dispersi vixerint?** incertum, & ob monumentorum defectum, definiri nequit. Qui vero ante diluuium nullas prorsus fuisse respublicas contendunt, rationibus iustis, quibus hoc euincere queant, destituuntur.***

* Io eo pletique consentiunt, ante imperia constituta ἀναρχίαν fuisse; quamuis statum hominum, qualis eo tempore fuerit, diuersimode describant. Nonnulli enim vt longe felicissimum nobis sistunt, vt OVIDIVS *metamorphos. lib.* 1. alii, vt miserrimum & corruptissimum, vt SALLVSTIVS, de *bello Catilin. cap.* 6 & LVCRETIVS, *lib.* 5. vel qui initio fuerit felix, mox corruptus, vt inde necessitas respublicas condendi hominibus fuerit imposita. Ita TACITVS: *vetustissimi mortalium, nulla adhuc mala libidine, sine probro, scelere, eoque sine poena aut coercitionibus agebant: neque praemiis opus erat, cum honesta suopte ingenio peterentur, & vbi nihil contra morem cuperent, nihil per metum vetabantur. At postquam exui aequalitas, & pro modestia ac pudore ambitio & vis incedebat, prouenere dominationes, multosque apud populos aeternum mansere; annal. lib.* 3. *cap.* 26. Quae quidem ex fama de statu hominum felicissimo ante lapsum, eodemque post lapsum, praesertim ante diluuium, corruptissimo, ethnici scriptores hausisse videntur.

** AVGVSTINVS, vt imperiorum originem ad Cainitas refert, ita Sethi posteros in maiores societates seu ciuitates coaluisse, abnuit, per familias sub regimine parentum eos vixisse, contendens, *de ciu. Dei, lib.* 15. *cap.* 20. Regum antediluuianorum ex ABYDENO, scriptore Assyriaco, meminerunt CYRILLVS, *lib.* 1. *ad Iulianum*, EVSEBIVS, *lib.* 9. *praepar. euangel. cap.* 12. aliique,

** Sic putant nonnulli, si fuissent ante diluuium respublicae, fieri vix potuisse, adeo vt corrumperentur hominum mores, vt rebus perditis non alia, quam per humani generis delectionem, excepto Noacho cum suis, medicina adferri poterit. Sed si post diluuium, hominum in ciuitatibus degentium adeo corrumpi & deprauari mores potuerunt, vt, integras exscindi ciuitates, diuinae iustitiae ratio postulauerit, quod vel Sodomorum & Gomorrhae exemplo patet, cur hoc ante diluuium, quoad vniuersum hominum genus, fieri non potuisse, etiamsi tum quoque respublicae fuerint, existimemus?

§. III.

Post diluuium, hominum genus per familias dispersum, iterum aliquandiu vixit. At cum numero eorum aucto, humani ingenii prauitas iterum se proderet, aliis imperium in alios adfectantibus, aliis ne libertate sua priuarentur, aut aliorum insultibus expositi essent, annitentibus, ortae hinc iterum sunt ciuitates, minores initio,* vt credere par est, tandem ex minoribus varias ob caussas inter se coniunctis, maiores.

* Quae enim de magnitudine & amplitudine imperii Assyriaci ex fide & auctoritate CTESIAE, qui reuera nullam meretur fidem, vulgo traduntur, hodie merito explosa sunt, & prorsus reiecta a viris doctis. Assyriacum quidem imperium condidit Nimrod, *Gen.* X, 8. 9 cuius haud dubio magna fuit inter turris Babelicae exstructores auctoritas; sed statim hoc tam amplum fuisse, tamque potens, vt vulgo creditur, falsum est. Plures alias vero mox enatas respublicas, quibus qui praerant, regum nomine veniunt, discimus ex *Gen. XIV*, 1. 2. Interim vel Nimrodi exemplum docet, homines improbos, ambitione & imperandi cupiditate ductos, in condendis & amplificandis imperiis, studium operamque collocasse. Horum vero qui resistere conatibus cupiebant, vix aliter hoc facere poterant, quam vt & ipsi in maiores societates coirent.

§. IV.

Coniunctio ista hominum, in vnam societatem coalescentium, fieri aliter non potuit, quam per pacta, siue explicite siue implicite, inita, quibus non tantum ad commoda mutua promouenda se obstrinxerunt, sed summo alicui imperanti, sine quo eiusmodi societas subsistere nequit, se submiserunt. * Vnde hactenus quidem, rerumpublicarum introductio, & summi imperii constitutio ab hominibus originem habet, quo pacto & Petrus *1 epist. II. 13.* eam ἀνθρωπίνην κτίσιν vocat. Cum tamen, humani generis conseruatio, atque salus, eiusmodi statum requireret, rectissime inde colligitur, factum hoc esse dirigente, consentiente, & adprobante supremo Numine. Quod & scriptura diserte testatur, *Rom. XIII, 1. seqq. Ioan. XIX, 11. Tit. III, 1.*

* Hinc structura illa rerumpublicarum, quam pluribus explicat SAM. PVFENDORFIVS, de *iur. nat. & gent. lib. 7. cap.* 2. & nos in compendio in *element. philos. pract. part.* 2. *sect.* 13. §. 4.

** Cum ergo ad rerumpublicarum introductionem, summique adeo imperii constitutionem, & homines & Deus concurrant, patet, quod haec ordinatio certo modo *humana*, & certo modo *diuina*, dici queat. Homines quidem id fecerunt, sed non sine nutu, consensu, & adprobatione Numinis, vnde illi quodammodo rationem caussae instrumentalis, Deus autem caussae principalis, habet. Et hoc sensu a Petro magistratum ἀνθρωπίνην κτίσιν vocari, docet B. IO. GERHARDVS, in *locis theolog. loc. de magistratu, p. m.* 250. *Vocatur*, inquit, *humana ordinatio, non respectu primae originis & principalis caussae efficientis, sed respectu caussae instrumentalis, quia per homines sapientes constituitur magistratus.* Immo per homines primum respublicae sunt introductae, summumque imperium constitutum. Obseruat deinde idem auctor, OECVMENIVM humanam κτίσιν exponere per θείαν, quod *constitutus & positus sit magistratus ab hominibus, Deo tamen sic iubente & sanciente.* Quod prorsus ad rem nostram facit. Verba OECVMENII haec sunt: κτίσιν ἀνθρωπίνην τὰς ἀρχὰς λέγει χαριζομένας ὑπὸ τῶν βασιλέων, ἤγουν αὐτὰς τὰς βασιλάς, καθότι καὶ αὗται ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ἐτάχθησαν κτίσει ἐτέθησαν, οὐδὲ γὰρ ἡ γραφὴ καὶ τὴν θείαν κτίσιν καλεῖ. Docet deinceps GERHARDVS, magistratum etiam ἀνθρωπίνην κτίσιν vocari posse, tum respectu subiecti recipientis, siue materiae in qua, tum respectu finis cui, sed haec primae explicationi non derogant, quam praeter alios etiam calculo suo comprobat ABRAHAMVS CALOVIVS, *ad b. l. Humana ergo*, inquit, *creatura dicitur, propter caussam instrumentalem, quia per homines instituitur, diuina ordinatio ob caussam principalem, qui est Deus.* Atque ita se res olim habuit, cum primum respublicae instituerentur, vt id fieret per homines: & hodie, postquam respublicae constitutae sunt, vbi summi imperii collatio itidem a Deo quidem fit, sed per homines, vt deinceps §. 15. pluribus demonstrabitur.

§. V.

§. V.

Quae imperantium in ciuitate sit potestas, ex fine, propter quem constitutae sunt, quam rectissime intelligitur. Hic vero cum sit, ciuitatis conseruatio, * manifestum est, ad ea omnia, quae ad ciuitatis conseruationem pertinent, hancce se extendere potestatem. Proinde & recte summum imperium, seu maiestas, a quibusdam definitur, quod sit summa vbique in ciuitate potestas.

* Cum ciuitates seu respublicae plurima hominibus praestent commoda, variis quoque inducti potuerint causis, vt in eas coalescerent. Quas inter tamen praecipua merito censetur, securitas ab insultibus aliorum, cum inter commoda, quae vita ciuilis praestat, haec primum facile locum teneat. Interim si consideremus, quem reuera finem habuerint primi rerumpublicarum conditores, non aliud saepius, quam vt ambitioni vel imperandi cupiditati satisfacerent, eos spectasse, deprehendemus. Vnde rursus aliis necessitas securitati suae consulendi, imposita est. Sententiam illorum, qui, hominem per naturam ad vitam ciuilem rapi, autumant, impugnat SAM. PVFENDORFIVS, de *iur. nat. & gent. lib. 7. cap. 1. §. 7.* qui *& §. 5* philosophiam IO. FRIDERICI HORNII, ciuitatem opus naturae vocantis, cum naturali ordine & consecutione producatur, *polit. architect. lib. 1. cap. 4. §. 6.* profligat. Quae ipse PVFENDORFIVS hac de re disserit, exigenda ad ea, quae erudite monet IO. BARBEYRACIVS, ad *l. c. §. 7. p. 192.* Ego saltem addo, a fine societatis constituendae, distinguendum quodammodo finem ciuitatis constitutae, qui est eius conseruatio, hoc est, vt in eo statu permaneat, vt, quae extrinsecus vel intrinsecus eam destruere, & felicitatem ciuium imminuere possunt, repellere queat. Hoc enim vt fiat, omnium ac singulorum ciuium maxime opere interest

§. VI.

Dum *summa* dicitur haec potestas, sequitur, eandem esse independentem, adeo, vt qui ea gaudent, nemini nisi Deo actionum suarum rationem reddere teneantur. Talem namque finis & scopus reipublicae, eiusdem scilicet conseruatio, omnino requirit. Ideoque nec populi iudicio submittendi sunt, vt nonnulli perperam sibi persuadent. * Etsi enim populus summis imperantibus eam potestatem conferat, ea tamen id fit ratione, vt hoc ipso potestate illa se abdicet, & summis imperantibus plane, in omnibus quae ad ciuitatis salutem pertinent, se submittat. ** Vnde & distinctio inter maiestatem *realem* & *personalem*, qua nonnulli ad imminuendam summorum imperantium potestatem, vtuntur, omni fundamento destituitur. *** Populo enim nulla competit maiestas, multo minus realis, & summorum imperantium maiestas non esset maiestas, si ab alia potestate humana dependeret.

* Hi *Monarchomachorum* nomine venire solent, quibus nonnulli *Machiavellistas* opponunt. Quemadmodum enim hi summis imperantibus eousque fauent, vt, illis ad commodum proprium cuncta referre, fas esse, contendant, etsi hoc cum maximo subditorum damno coniunctum sit, ita illi summos imperantes populi arbitrio iudicioque subiiciunt.

Praecipuos auctores, qui pro Monarchomachis habentur, eorumque scripta, recensui in *historia iuris nat.* quae *in selectis iur. nat. & gent.* extat, §. 52. *p.* 77. *seqq.* Addenda tamen *historia sectae Machiauelliſtarum & Monarchomacherum*, quae ex manuscriptis B. IACOBI THOMASII exhibetur, in *obseruationibus Hallensibus, tom.* 6. *obs.* 1. ubi varia lectu digna occurrunt. De STEPHANO IVNIO BRVTO, cuius in hoc genere eminent *vindiciae contra tyrannos, siue de principis in populum, populique in principem legitima potestate*, & quisnam sub hocce nomine lateat? vid. PETRVS BAELIVS, in peculiari dissertatione, *lexico* eius *historico critico* subnexa, *p.* 3087. *seqq.*

* Hoc est, quod alii dicunt, populum conferre summum imperium non *cumulatiue*, sed *priuatiue*, vid. CHRISTOPH. BECMANNVS, *meditat. polit. cap.* 12. §. 6. Et hinc responderi potest ad Monarchomachorum argumentum, dum ex eo, quod populus summum imperium confert, penes illum summum quoque imperium esse, colligunt. Reliqua illorum sophismata, quae contra potestatem summorum imperantium independentem proferre solent, accurate refellit HVGO GROTIVS, de *iur. bell. & pac. lib.* 1. *cap.* 3. §. 8. & 9.

** Solennis haec apud Monarchomachos est distinctio. conf. IO. ALTHVSIVS, *polit. cap.* 9. *p.* 179. vbi eodem plane sensu inter maiestatem *regni* & *regis*, distinguit. Falluntur autem, qui fundamentum eius in hypothesi illorum, qui, maiestatem immediate a Deo esse, negant, quaerunt. Potest enim, vt antea demonstrauimus, populus summum imperium conferre, vt tamen nihil summi imperii siue maiestatis, retineat.

§. VII.

Sequitur etiam inde, summos imperantes, legibus humanis non teneri. Diuinis enim quod subiecti sint, per se patet, cum sint homines. Humanis autem legibus nemo obligatur, nisi qui potestati humanae est subiectus, quod de summis imperantibus dici nequit. * Interim prudentiae est, vt leges, quas accurate obseruari a ciuibus volunt, obseruent ipsimet, cum ad mouendos animos, & ad obsequium legibus praestandum inducendos, nihil sit aeque efficax, ac exemplum superiorum. ** Immo ad hoc per leges etiam diuinas obligati sunt, quae a summis imperantibus requirunt, vt omnia ea diligenter faciant, quae ad ciuitatis salutem & conseruationem pertinent. Leges autem fundamentales, cum non tam leges proprie sic dictae, quam pacta atque conuenta sint, *** eas accurate obseruare iure diuino tenentur, cum iuris naturalis scitum vniuersalissimum sit, pacta esse seruanda.

* Ex instituto hoc a me demonstratum in dissertatione, de *principe legibus humanis, sed non diuinis, soluto*, vbi & distinctionem, quam nonnulli fingunt, inter vim legis directiuam, & coactiuam, explosimus.

** Recte PLINIVS: *vita principis censura est, eaque perpetua: ad hanc dirigimur, ad hanc conuertimur, nec tam imperio nobis opus est, quam exemplo. Quippe infidelis recti magister est metus. Melius homines exemplis docentur, quae imprimis hoc in se boni habent, quod adprobant, quae praecipiunt, fieri posse*: in *panegyr. cap.* 56 *p. m.* 55. Nec male LIVIVS: *si quid iniungere inferiori velis, id prius in te ac tuos si ipse iuris statueris, facilius omnes obedientes habeas, lib.* 26. *cap.* 30.

*** Hoc itidem *dissertat. cit. prop.* 4. euictum.

§. VIII.

Ex indole quoque atque natura summi imperii fluit, *sanctos & inuiola-*

inuiolabiles esse summos imperantes. Hoc rerumpublicarum iterum salus & conseruatio requirit. Petulantium enim hominum insultibus cum nunquam non expositi sint, cum in optima etiam regiminis ratione, non desint temere, qui statum reipublicae aut imperii mutatum vellent, securitati illorum quouis modo vt consulatur, par est. Sanctitas itaque ista requirit, vt non tantum nulla ratione laedantur, sed ne quis etiam iis violenter resistat, etsi quae minus recta sunt, agere nobis videantur. *

* Sublimius enim quid illa summorum imperantium inuiolabilitas inuoluit, quam ea, qua generatim neminem mortalium laedere licet. Et recte quoque hinc colligitur, de omnibus ac singulis illorum factis summa cum reuerentia ac modestia loquendum esse.

§. IX.

Non tamen hoc eousque extendendum, ac si imperantibus pessundare plane ac euertere rempublicam liceat. Cum enim imperans hostilem erga rempublicam induit animum, atque in tyrannum degenerat, omnino vt illi resistatur, par est. * Hoc natura & finis societatis ciuilis postulat, in quam homines coiuerunt, non vt perderentur, sed vt conseruarentur. Multo magis hoc tum licet, si imperantis limitata sit potestas, atque status aut ordines regni, in consortium summi imperii quodammodo veniunt.

* HVGO GROTIVS plures refert casus, in quibus licitum putat, summo imperanti resistere, *lib. 1. de iur. bell. & pac. cap. 4. §. 8. ad 15.* Sed in omnibus ei suffragari nequeo. Nonnulli quoque huc non pertinent, cum in iis sermo sit de principibus, qui actu summum imperium non habent. In eo quoque extra controuersiam fallitur, & grauissime errat, dum populo ius puniendi principem seu summum imperantem, tribuit. Cum enim populus summo imperanti resistere potest, hoc fit per modum belli, non per modum iudicii & poenae, quae superiorem supponit. Populus autem non est superior summo imperante. Interim etiam quoad facultatem resistendi, quam populo tribuimus, certi obseruandi sunt gradus. Primo enim, cum summi imperantes aliquid iubent, quod legibus diuinis aduersatur, fas est non obedire, *Actor. IV, 9.* Sed non statim vim vsurpare licet. Deinde, si ipse imperans vim addat, incipiatque saeuire in innocentes, sed, vt hactenus directe rempublicam non pessundet, quiduis potius, praesertim religionis caussa, tolerandum, quam violenter resistendum est, exemplo christianorum primitiuae ecclesiae. Denique, si non tantum in innocentes saeuiat, sed leges etiam fundamentales violet, & cuncta conturbet, tum demum ei vt hosti resistere licet.

§. X.

Non tamen temere quis pro tyranno habendus, sed tum demum, si imperans aperte hostilem erga rempublicam animum prodat. Hoc vero minime ex sententia ciuium quorundam, praesentem rerum statum aegro forte animo intuentium, diiudicandum, sed manifestis documentis constare debet, vt nulla ratione hac de re dubitari queat. * Quare & si vitiis aliis indulgeat imperans, statum tamen ciuitatis non

laedat, neutiquam habendus eſt pro tyranno. Nec ſummus imperans eſſe deſinit, aut in tyrannum degenerat, ſi vnum forte aut aliquot ciues laedat. Etſi enim hoc ipſo grauiſſime peccet, Deo aliquando omnium actionum ſuarum rationem redditurus, ſtatus tamen reipublicae aut imperii, hoc ipſo non ſtatim euertitur.

* Ceſſat hinc quaeſtio, quis iudicare debeat, an ſummus imperans hoſtis ſit, adeoque talis, cui ciues vim opponere queant? Populi namque arbitrio hoc ſimpliciter non eſt committendum, cui nec iudicium in imperantes competit, & qui facile etiam regem pro hoſte declarabit, ſi rerum praeſentium ſit pertaeſus. Apertis, vti dictum, hoc indiciis conſtare debet. Recte autem nonnulli monent, perſonae principis etiam tum, quantum fieri poteſt, parcendum, quando ei, ceu hoſti, violenter reſiſtere licet.

§. XI.

Quae hactenus diximus, intelligenda ſunt de illis, qui reuera ſummum imperium habent. Solent enim interdum per leges fundamentales, aut federa inaequalia, aut nexum feudalem, aliaue ratione ita circumſcribi, vt externam ſaltem habeant imperii ſpeciem, reuera inter ſubditos, intuitu illorum, a quibus dependent, referendi, aut coimperantium loco, reſpectu illorum, qui itidem in ſummi imperii conſortium veniunt, itidem habendi. * Multo autem minus, *inuaſores*, *& vſurpatores*, quamdiu tales ſunt, ea ſibi vindicare poſſunt, quae ſummis imperantibus conueniunt.

* conf. quae dixi in *element. philoſ. pract. part.* 2. *cap.* 4. *ſect.* 13. §. 14.

§. XII.

Ceterum, vt ſumma haecce imperantium poteſtas, ſe extra ciuitatis limites non extendit, ita contra omnia, quae in ciuitate ſunt, homines ipſi, eorumque & actiones & bona, eousque imperio huic ſubiacent, quousque finis reipublicae hoc exigit. Neque ſub religionis praetextu, aut quacunque alia de cauſſa aliquem hinc eximere licet, * cum reipublicae conſeruatio, poteſtatem eiusmodi, quae ad omnia ſe extendit, requirat.

* Obſeruandum hoc contra pontificios, qui, clericos ſummorum imperantium poteſtati ſubiectos eſſe, negant: quam illorum ſententiam prae ceteris propugnandam ſibi ſumpſit ROBERTVS BELLARMINVS, *de clericis*, *cap.* 29. *ſeqq.* His ſe merito oppoſuerunt noſtrates, contendentes, clericos non ſolum quoad res, ſed & perſonas ſuas, etiam in cauſſis criminalibus, poteſtati & iurisdictioni magiſtratus ſeecularis iure diuino obnoxios eſſe. Et ſane res ipſa hoc docet, cum in religione chriſtiana nihil deprehendamus, quod obſtet, quo minus, qui eam docent, eiusque ſacra adminiſtrant, ſummorum imperantium poteſtati obnoxii eſſe queant. Immo ſeruator ipſe, & apoſtoli ſe poteſtati imperantium ſubiecerunt, *Matth. XVII*, 27. *Ioan. XIX*, 11. *Actor. IV*, 19. Cur ergo illorum ſucceſſores, aut, qui tales videri volunt, a poteſtate imperantium liberi eſſe deberent? Diſerte praeterea Paulus: *omnis anima* (id eſt, omnes homines, nemine excepto) *magiſtratibus ſubiecta eſto*, *Rom. XIII*, 1. Omnes ergo homines ſi magiſtratibus ſubiecti ſunt, ſequitur, & clericos, quos vocant, eidem ſubiectos eſſe, quod ex antiquis eccleſiae doctoribus CHRYSOSTOMVS, THEO-

THEOPHYLACTVS, aliique fatentur, adprobante illorum ſententiam ex ipſis pontificiis CLAVDIO ESPENCAEO, ad *Tit* 3 *digreſſ* 10. *p.* 572. *ſeqq.* Sic & Petrus 1. *epiſt.* 11. 13. 14. magiſtratibus, ſpeciatim regi, vt poteſtate pollenti, & praetoribus, vt ab eo, tum ad maleficorum vltionem, tum ad beneficorum laudationem miſſis, parere omnes iubet; omnibus ſcilicet, quibus iniungit, *timere Deum*, & *fraternitatem diligere*, iniungit etiam, *timere regem*, v. 17. quod cum ad presbyteros & clericos non minus, quam ad reliquos, pertineat, hos quoque pariter poteſtati imperantium obnoxios eſſe, aperte innuit. Quae contra huncce locum ſatis inepte excipit INNOCENTIVS III. pontifex, accurate diluit B. IO. ADAMVS SCHERZERVS, in *breuiar. Hulſeman. extenſo, cap.* 19. *p.* 1536. *ſeqq.* Conſtat vero, inter ipſos pontificios hac de re diſputatum fuiſſe. Inter capita enim controuerſiarum, quae Paulo V. pontifici, cum republica Veneta intercedebant, erat quoque iurisdictio, quam respublica Veneta in eccleſiaſticos ſibi vindicabat, renitente quidem & indignante pontifice. Variis quoque ſcriptis haecce cauſſa tum agitata fuit, pro Venetis quidem IO. MARSILIO, NICOLAO CRASSO, PAVLO SERVITA, HIERONYMO VENDRAMENO, ANTONIO QVIRINO, pro Romano contra pontificem BARONIO, BELLARMINO, aliisque pugnantibus, calamosque ſtringentibus; conf. THVANVS, *hiſtor. lib.* 137. *ad annum MDCVI.* ROHANIVS, dux, in *treatina ſtatuum Europae, part.* 2. *diſcurſ.* 3. & quae *ad h. l.* notauit IOSVA ARNDIVS, *p.* 98. *ſeqq.* IO. HENRICVS HEIDEGGERVS, *hiſtor. papatus per.* 7. §. 220. *p.* 322. *ſeqq.*

§. XIII.

Subiectum ſummi imperii proprium, non ſemper vno eodemque ſe habet modo; vnde *formae* iſtae rerum publicarum, quas *accidentales* vocant, originem habent. Interdum enim ſummum imperium penes vnum eſt hominem, vnde *monarchia*; interdum penes concilium ex ſelectis ciuibus conſtans, vnde *ariſtocratia*; aliquando penes concilium ex vniuerſis patribus familias compoſitum, vnde *politia*, ſiue *democratia*. Rurſus interdum contingit, vt diuerſae perſonae, non coniunctim, ſed ſeorſim ſimul, ſubiectum proprium ſummi imperii conſtituant, idque iterum diuerſa ratione. Atque inde, formae rerumpublicarum *irregulares* oriuntur, quas alii *mixtas* vocant. Quod ſi plures ciuitates arctiſſimo quodam federe inter ſe colligentur, vt vnum corpus conſtituere videantur, *ſyſtemata ciuitatum* vocari ſolent.* Plane autem ſingularis fuit ea regiminis ratio, quae in gente Iſraelitica olim obtinuit, quam nonnulli *theocratiam*, adpellitant.** Qui enim ſemper in hac gente monarchiam obtinuiſſe, ſibi perſuadent, prorſus falluntur. *** Vtcunque autem ſummum imperium, quoad ſubiectum proprium ſe habeat, eſt tamen atque manet ſummum imperium, a Deo adprobatum, adeoque ea omnia vbique locum habent, quae generatim de eo, hucusque in medium attulimus.

* Haec omnia prolixius philoſophi explicant, apud quos variae etiam de hiſce formis rerumpublicarum accidentalibus, controuerſiae occurrunt, quae huius loci non ſunt. conf. *elem. philoſ. pract. part.* 2. *cap.* 4. *ſect.* 13. §. 34. 35.

** Idque praeeunte FL. IOSEPHO, qui iam pridem hoc obſeruauit, tum alibi, tum & *lib.* 2. *contra Apionem, p.* 1071. Verba eius ſunt: *innumerae ſunt ſarticulatim gentium & morum*

morum apud omnes hominet differentiae : alii ſiquidem monarchiis, alii obligarchiis, alii vero democratiis, reipublicae poteſtatem commiſerunt : ὁ δὲ ἡμέτερος νομοθέτης εἰς μὲν τούτων οὐδετῶν, ἔκρινεν, ὡς δὲ ἄν τις εἴποι βιαιάμενος τὸν λόγον, θεοκρατίαν ἐπέτηκε τὸ πολίτευμα, θεῷ μᾶλλον μὲν τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ κράτος ἀνατιθείς, *noſter autem legislator, nihil horum intendens, politiam noſtram theocratiam declaravit, Deo praecipue principatum aſſignans & potentiam.* Vtique ita ſe res habet. Siue enim primam reipublicae huius inſtitutionem, ſiue eius adminiſtrationem, ſiue iurium, quae vocant, maieſtaticorum exercitium ſpectes, quae omnia Ipſi Deo tribuuntur, iure meritoque hanc regiminis formam θεοκρατίαν dici, deprehendes, idque praeter alios pluribus euicere HERMANNVS WITSIVS, & IOAN. HENRICVS HOTTINGERVS, vir doctiſſimus vterque in peculiari de hocce argumento diſſertatione, THOMAE GOODWINI libello, cui titulus: *Moſes & Aaron* &c. ſed diuerſis eius, editionibus, praemiſſa. Iungendi, qui ex inſtituto de republica Ebraeorum ſcripſerunt, ſpeciatim MELCHIOR LEIDEKKERVS, vir celeberrimus, de *republ. Ebr. lib. 5. cap. 1. p. 268. ſeqq.* it. IO. SPENCERVS, in *diſſert. de theocratia Iudaica*, quae extat in opere eius *de legibus Ebraeorum ritualibus, & earum rationibus. lib. 1. p. 300. & ſeqq.* vbi cumprimis in rationes inquirit, cur Deus eiusmodi regiminis formam in gente ſua eſſe voluerit.

** Quam ſententiam propugnauit ADRIANVS HOVTVYN, iureconſultus Batauus, in libello, cui titulus: *Monarchia Ebraeorum, quae eſt de imperio monarchico in populum Ebraeum probatio, ab Abrahamo ad diſperſam gentem*, cui ideo peculiarem diſſertationem, de *ſicta Ebraeorum monarchia ante Saulum*, oppoſuit ADAMVS RECHENBERGIVS, Lipſienſis academiae theologus longe celeberrimus, quae inter *diſſertationes eius hiſtorico-politicas*, iunctim editas, extat, *part. 1. p. 334. ſeqq.*

§. XIV.

Acquiritur ſummum imperium, & quidem, monarchicum, ordinarie, aut per *ſucceſſionem*, aut per *electionem*. Vtrobique ad conſenſum populi res cuncta redit. Si enim conſentiente populo imperium ſummum in integram conferatur familiam, oritur inde *ſucceſſio*:* quod ſi in vnum hominem conferatur, vocatur *electio*. Extraordinarie imperium acquiritur per bellum, de quo tamen obſeruandum, quod, vti hicce ac quirendi modus, iam cauſſam iuſtam, cur imperium nobis vindicare queamus, ſupponit, ita tum demum vim ſuam exerit, ſi conſenſus tacitus aut expreſſus, populi deuicti acceſſerit. ** In ariſtocratia per electionem fere optimates in ſummi imperii conſortium adſciſcuntur, vti in democratia, hoc ipſo, quo aliquis ciuis fit, illis etiam, qui coniunctim imperium habent, aſſociatur.

*Quae tamen aliter in regno patrimoniali, aliter in regno legitimo ſe habet, cum in illo ordo eius a voluntate anteceſſoris, in hoc a voluntate populi dependeat, vt tamen vtrobique ſi voluntas expreſſa non adſit, is obſeruetur ſuccedendi ordo & modus, qui conſeruationi regni quam maxime eſt conueniens. Pluribus haec ediſſerui in *element. philoſ. practi. part. 2. cap. 4. ſect. 13. §. 33. ſeqq.* vbi & indicatum, quibus fundamentis innitatur ſucceſſio primogenitorum, de qua & ex inſtituto dictum, in *diſſertat. de ſucceſſionibus primogenitorum.*

** Et hac de re dictum, in *element. philoſ. practi. part. 2. cap. 4. ſect. 13. §. 37. & cap. 5. ſect. 6. §. 20. & ſeqq.*

§. XV.

§. XV.

Quae cum ita ſe habeant, & experientia quotidiana conſtent, non immediate, ſed mediate a Deo ſummum imperium hodie conferri manifeſtum eſt.* Enimuero, licet tum in electione, tum in ſucceſſione, res omnis ad voluntatem atque conſenſum populi vltimato redeat, ſpecialiori tamen Deus ſemper & vbique concurrit ratione, voluntates ciuium mouendo, dirigendo, flectendo, vt in huncce hominem, ſi regnum fuerit electiuum, aut in hancce familiam, ſi fuerit ſucceſſiuum, ſummam rerum conferant. Subinde & ex ſingularibus, quae hic concurrunt circumſtantiis, diuinam directionem euidentiſſime intelligere licet. conf. *Prouerb. VIII, 15. Dan. IV, 32. Sap. VI. 4.* In veteri teſtamento quibusdam immediate collatum eſſe imperium, legimus, vt Moſi, *Exod. III, 10.* Ioſuae, *Num. XXVII, 18. Deut. III, 28.* Immo & Saulis ac Dauidis exempla huc pertinent, *1 Sam. IX, 15. ſeqq. XVI, 12.* Sed haec extraordinaria fuerunt, nec in cenſum heic loci veniunt.

* Pluribus hoc & ex inſtituto demonſtraui in *diſſertatione* de *concordia religionis chriſtianae, ſtatuique ciuilis, cap. 4. §. 5. & ſeqq.* Et licet nonnullis ea, quam ibi propugnaui, ſententia diſpliceat, nihil tamen contra eam, quod momentum trahat, in medium hactenus allatum eſt, nec adferri poteſt. Quod & vlterius oſtendi in *diſquiſit. theolog. de moderam. inculpatae tutelae in controuerſiis theologicis, p. 12. & ſeqq.*

§. XVI.

Cum diuerſa etiam ſint ſummae poteſtatis obiecta, circa quae verſatur, diuerſas etiam ſortitur denominationes. Hinc & a nonnullis vt totum aliquod poteſtatiuum conſideratur, cuius partes *iura maieſtatica*, itemque *regalia* vocari ſolent. De numero & partitione iurium iſtorum maieſtaticorum, cum alii, quorum hoc proprium eſt, ex inſtituto agant, qui & ſigillatim, quae de ſingulis obſeruanda ſint, condocent,* nobis quidem de iure ſummorum imperantium circa ſacra tantum quaedam delibanda, duximus, cum vt iuſti poteſtatis huius, & legitimi conſtituantur limites, ipſius religionis chriſtianae vel maxime intereſt.

* Quos inter prae reliquis commendandus B. CASPAR ZIEGLERVS, in praeclaro opere, de *iuribus maieſtaticis* Praecipua etiam, quae notatu digna ſunt, exhibuimus, in *element. philoſ. practt. part. 2. cap. 4. ſect. 13. §. 16. ſeqq.*

§. XVII.

Id primo igitur extra controuerſiam poſitum puto, multum intereſſe reipublicae, vt religionis cura ea, qua decet, ratione ab imperantibus geratur. Etſi enim tranquillitas & conſeruatio rerumpublicarum, neutiquam praecipuus religionis verae ſcopus ſit, qui

potius in ſalute aeterna hominum conſiſtit, plurimum tamen ad ſecuritatem, tranquillitatemque rerumpublicarum, religionem, ſi recte adminiſtretur, conferre, palam eſt. ** Vnde & quam neceſſaria ſit legitima religionis directio, patet. Idque eo magis, quo ſaepius contigit, vt perditiſſimi mortalium, religionem cupiditatibus ſuis obtendentes, motibus grauiſſimis, atque turbis, rerumque publicarum euerſionibus, occaſionem praebuerint. ***

* Multo autem minus vnicus religionis ſcopus eſt, vt perperam ſibi perſuadent, qui cum NICOLAO MACHIAVELLO, aliisque, religionem pro dominandi ſaltem inſtrumento habent.

** Quod ſpeciatim de chriſtiana religione, quae ſola vera eſt religio, intelligendum. Eam vero ad feliciratem & conſeruationem rerumpublicarum conferre plurimum, deinceps §. 19. demonſtratur.

*** Quod de regibus Hiſpaniae, ſpeciem ſacrorum conſiliis olim praetexentibus, IOAN. BARCLAIVS pronuntiauit: *maxime ſolenne eſt ad parandam reuerentiam, nomine coelitum vti, ſpecieque ſacrorum ſubducere ambitum oculis vulgi. Numini ſuas cupiditates imputant, & veluti pro illo depugnantes, ſolertiſſime ſibi vincunt. Illa veluti praefatione in omnium rerum coepta, tanquam in ſcenam & tragoediam, intrant &c. in icone animorum, cap. 7.* id de omnibus illis dici poteſt, qui, religionem cupiditatibus obtendentes, res nouas moliuntur, aut reipublicae ſtatum turbant. Quae pericula prudenti religionis directione, ſi vera religio non niſi legitimis mediis conſeruetur & propagetur, diſſenſiones, quantum fieri poteſt, imminuantur & conſopiantur, & omnis adeo occaſio, religionem cupiditatibus ſuis obtendendi, eiusmodi hominibus praeſcindatur, euitari poſſunt.

§. XVIII.

Non tantum autem imperans, vt felicitas externa & tranquillitas reipublicae conſtet, curare debet, ſed idem etiam, ſaltem prout chriſtianae religioni ſe addictum profitetur, obſtrictus eſt, aeternam ciuium ſuorum ſalutem, ea, qua poteſt & debet, ratione, promouere. Hoc vel chriſtianae charitatis poſtulat ratio. Si enim quilibet mortalium, vt non de ſua modo, ſed aliorum quoque ſollicitus ſit ſalute, & huc ea omnia, quae in ſua poſita ſunt poteſtate, conferat, obligatus eſt, multo magis a ſummis hoc requiri imperantibus, exiſtimandum, quos profecto non fruſtra tanta pollere auctoritate Deus voluit, & qui conferre plurimum, vt coeleſtis veritatis cognitione homines imbuantur, poſſunt. *

* Etſi enim imperans, vt impérans ſpectatus, ad externam ciuium & ſubditorum felicitatem praecipue reſpiciat, ad quam ipſae respublicae comparatae ſunt, vt ſupra docuimus, idem tamen, vt chriſtianus conſideratus, omnino ad aeternam quoque ſubditorum felicitatem promouendam, obligatus eſt. *Neque* enim *pro ſe quisque tantum, ſed & pro mandata ſibi poteſtate, Chriſto ſeruire debet*; vt recte pronuntiat HVGO GROTIVS, *lib. 2. de iur. bell. & pac. cap.* 15. §. 12. Referri huc ſolet illud Eſaiae, *cap. XLIX. 23. & erunt reges nutritii tui, & reginae nutrices tuae &c.* Indicat enim hisce verbis diuinus vates, regum quoque atque principum ſtudio operaque alendam, fouendam, propagandam eſſe eccleſiam noui teſtamenti. Quod dum ceu inſigne & praeſtans quid Deus pollicetur, recte omnino & laudabiliter agunt imperantes, qui curas ſuas & conſilia eo conuertunt. Nec metuendum, ne eadem ratione principes, ſuperſtitioni aut falſae religioni addicti, induci queant ad vexan-

ad vexandos & opprimendos eos, qui verae religioni sunt addicti, & tyrannidem in illos exercendam. Supponimus enim, quod promotio & propagatio verae religionis, fieri debeat absque vi & coactione, modo naturae & indoli religionis christianae conuenienti, vt deinceps docebitur.

§. XIX.

Sed nihil magis etiam ad veram rerumpublicarum felicitatem, tranquillitatemque confert, quam si vera religio floreat. Cum enim mala pleraque, quibuscum rebus publicis societatibusque ciuilibus, conflictandum est, a prauis adfectibus, vitiisque aut imperantium aut ciuium, speciatim ab ambitione, auaritia, ac voluptate eorum proueniant, tutior ea euitandi, aut auertendi, non est ratio, quam si cupiditatibus imponere modum, prauosque exuere adfectus condoceantur homines. Id vero religio christiana egregie praestat, quippe quae, si doctrinae sacrae sua vbique puritas constet, non tantum nihil quod tranquillitati rerumpublicarum aduersetur, continet, sed eiusmodi praescribit mores, quibus imperantes pariter ac ciues, ad felicitatem reipublicae conseruandam apti fiunt, neque praescribit modo, sed media etiam, quibus compesci exorbitantes cupiditates, & improbi coerceri adfectus queant, suppeditat. *

* Prolixe & ex instituto hoc a me demonstratum, in *dissertatione, de concordia religionis christianae statusque ciuilis, cap.* 1. Quam inique olim christianis a gentilibus obiectum sit, eorum doctrinam reipublicae rationibus non conuenire, euici ibidem, *cap.* 2. Sed religionis quoque christianae in hocce genere prae gentili & Mahumedana praerogatiuam luculenter demonstraui, *cap.* 3. Cum vero in varias partes sciisi sint christiani, puram illam sanamque, quam in nostris ecclesiis profitemur, euangelii doctrinam, hancce cum primis ἐξοχὴν sibi vindicare, quod per eam saluti quoque & incolumitati externae rerumpublicarum vel maxime consulatur, euictum & comprobatum, *cap.* 4. & 5.

§. XX.

Est praeterea christianae religionis haecce indoles, vt & per externa promoueri quodammodo queat, & directionem quoque quandam admittat, immo eadem opus habeat. Sed vtrobique, quid religionis, speciatim quid christianae religionis indoles permittat, dispiciendum. Per vim itaque externam ad eam nemo est cogendus, cum eiusmodi coactio non possit non in meram tandem desinere hypocrisin. Fides vera in Christum, quae omnis religionis summa est, tantum per verbum diuinum, & legitimum sacramentorum vsum, accenditur & conseruatur. Hinc & Paulus Apostolus, *arma*, inquit, *militiae nostrae non carnalia sunt, sed potentia Deo ad demolitionem munitionum, quibus consilia demolimur, & omnem celsitudinem, quae extollitur aduersus cognitionem Dei, & captiuam ducimus omnem cogitationem ad obediendum Christo*, 2 *Cor. X.* 4. 5. add. 2 *Cor. VI*, 4. *seqq. Coloss. I*, 23. 25. 2 *Thessal. III*, 13. 14. 15. Quare si summus imperans curet, vt verbum diuinum recte praedicetur, & sacramenta legitime

administrentur, si impedimenta, quae verbi & sacramentorum vim & efficaciam sufflaminant, quantum fieri potest, remoueat, si externa reliqua ita dirigat, vt cuncta ordine & decenter fiant, suo omnino hac in parte merito satisfecisse creditur officio.

§. XXI.

Ita ergo si potestas imperantium circa sacra explicetur, & suis limitibus circumscribatur, recta incedimus via, nec imperantibus, quod illis competit, denegamus, nec dominatum tamen in conscientias illis tribuimus,* quem nemo etiam sine summa sibi vindicabit impietate. Atque haecce potestas circa sacra, vi summi imperii, imperantibus competit, cuius quippe partem eximiam constituit. ** Immo sine ea mancum foret ac mutilum summum, imperium, vt non sine ratione dubitatum sit, an summum plene habeant imperium, qui ius circa sacra Romano pontifici concedunt. *** Qui vero hancce circa sacra potestatem, *ius episcopale* vocant, minus accurate loquuntur, & secundum erroneas pontificiorum de episcopis notiones, potestatem docendi, quae tantum episcopis competit, cum potestate imperandi confundunt.*

* Fuerunt plurimi, qui tolerantiam religionum adsererent atque defenderent, quod recentiori quoque aetate praeter alios fecit IO. LOCKIVS, in epistola de *tolerantia*, & GERHARDVS NOODT, iureconsultus celeberrimus, in *dissertatione de religione ab imperio iure gentium libera*, quae una cum alia eiusdem auctoris oratione, de *potestate summorum imperantium*, ex latina in gallicanam linguam transtulit, IO. BARBEYRACIVS Ex ipsa sane indole & natura, tum religionis generatim spectatae, tum speciatim christianae, hoc satis superque docet vim omnem hic abesse debere Vnde sententia illorum, qui per vim & arma religionem propagare & dissentientes quoslibet gladio & igne persequi non dubitant, quod Romanensium fere proprium est, ceu repugnans & rationi & religioni, saniorum iudicio, merito damnatur. Nec tamen tolerantiae limites vltra, quam par est, extendendi. Tolerandi sunt dissentientes, ita tamen, vt veritati nullum inde crectur periculum, & qui nostrae curae concredi sunt, in discrimen amittendae salutis aeternae coniiciantur: tolerandi sunt, non tamen statim facultas, impune & pro lubitu errores disseminandi & alios seducendi, illis est concedenda, tolerandi sunt, simul tamen in viam veritatis, ea, qua decet ratione, reuocandi. Paucis: tolerantia non debet excludere curam conseruandi, propagandique veram religionem Quibus limitibus si potestas summorum imperantium circa sacra circumscribuntur, cuncta sibi recte constabunt. Legi interim atque expendi merentur, quae hac de re habet ELIAS SAVRINVS, *dans ses reflexions sur les droits la conscience*, vbi inter auctorem libri: *commentaire philosophique sur les paroles: contraint les d'entrer*, quem PETRVM BAELIVM esse ferunt, quique tolerantiam vltra, quam par est extendit, & inter auctorem libri: *droits des deux souverains* &c quem PETRVM IVRIVM esse constat, qui nimis arctis limitibus eam circumscribit, media velut via incedit, & vtrumque refellit.

** Referuntur hic pontificii, papalis auctoritatis defensores, & Romano pontifici supremum ius circa sacra vindicant. Prae ceteris hoc omnibus viribus agunt THEOPHILVS RAYNAVDVS, de *eo omnigena pontificis p.* 233 *seqq.* CAESAR BARONIVS, in *annalib. ad annum Christi* DCCLII. ROBERTVS BELLARMINVS, de *Romano pontifice, cap.* 7. alique. Sed quam lubrico illorum asserta nitantur fundamento, ostendi facile potest.

Primo

Primo enim non expendunt quod officium episcopi non sit imperare, sed docere, 1 *Petr. V*, 2. 3. Ius autem circa sacra administrare, imperantium est, non docentium, quales esse debebant episcopi, tum ceteri, tum & Romani. Nullibi quoque in scriptura sacra aut Romano, aut aliis episcopis, iurisdictio quaedam, aut ius circa sacra tribuitur. Dum enim Petrus, *Ioan. XXI* 15. *seqq.* pascere oues Christi iubetur, hoc non de imperio quodam, aut iurisdictione, sed de doctrina itidem est intelligendum Praeterea, nec religionis christianae, nec ecclesiae indoles requirit, vt ius circa sacra penes alium sit, quam summum imperantem. Non illius, quia nihil obstat, quo minus verbum diuinum rite docere & sacramenta, vt decet, administrare queant verbi diuini ministri, etsi directio ecclesiae a summo imperante pendeat. Nec huius, quia ecclesiae non alia debet esse ratio quoad externa, quam aliarum societatum, quae ciuili subordinatae sunt, & a summo imperante diriguntur. Idem exemplis quoque, & perpetua veteris ecclesiae praxi, ex quo summi imperantes christianae religionis sacra amplexi sunt, comprobari posset, nisi iam ab aliis hoc factum esset conf. HVGO GROTIVS de *imperio summarum potestatum circa sacra*, NICOLAVS VEDELIVS, de *episcopatu Constantini magni*, aliique. Ideoque cum Romani pontifices hanc sibi circa sacra potestatem, praesertim quoad investituram episcoporum, vindicare vellent, acriter illis tum imperatores Germanici, tum Galliae reges, se opposuerunt, vt praeter alios pluribus euicit IO. SCHILTERVS, magni quondam nominis iureconsultus, in praeclaro opere, de *libertate ecclesiarum Germaniae*. Idque cum NATALIS ALEXANDER in Galliae regibus laudasset, non satis sibi constat, dum in eadem causa vituperat imperatores Germanicos, merito ideo notatus ELIAE VRIELIO, in *dissertatione isagogica in selecta historiae ecclesiastic. capita Natalis Alexandri, p.* 279. *seqq.* Romanensibus interim, qui summam imperantium circa sacra potestatem cum ea, quam sibi Romanus pontifex vindicat, conciliare annituntur, plurimae se offerunt difficultates, ex quibus se vix expediunt, vt non alterutram partem offendant, vt vel ex PETRI DE MARCA opere, de *concordia sacerdotii & imperii*, liquet. Nos ista non morantur, qui citra ambages, episcopis nullum iure diuino competere imperium, pronunciamus. Quod si autem in spiritualibus, episcopis speciatim Romano, imperium nullum aut iurisdictio competit, multo minus in temporalia regum principumque potestatem quandam habebunt. Quod solide ex ipsis pontificiis probat LVDOVICVS ELIAS DV PIN, de *antiqua ecclesiae disciplina dissertat. 7. p.* 433. *seqq.* conf. & quae hac de re dixi, in *dissert. de concordia religionis christianae statusque ciuilis, cap.* 4. §. 16.

*** Dubitat sane, nec sine ratione, hac de re, ALBERICVS GENTILIS, de *legat. lib.* I. *cap.* 2.

* Episcopos enim iurisdictione gaudentes, & potestate imperandi instructos, scriptura ignorat. Dicetur hac de re ex instituto capite sequenti. Potestas circa sacra est pars summi imperii, seu superioritatis territorialis, quam a Romanae ecclesiae episcopis sibi ereptam, iure meritoque iterum sibi vindicarunt principes protestantium. Par itaque etiam erat, vt rem ipsam vero nomine exprimerent, ne vmbra illa superstitionis papalis, variis abusibus tegendis inseruiens, remaneret.

§. XXII.

Quaenam singillatim ad ius hocce circa sacra pertineant, ex dictis fere intelligere licet. Iuuabit tamen nonnullas iuris huius indicare partes. Imperantis itaque summi est, dispicere, vt eiusmodi ecclesiis praeficiantur pastores, qui verbum Dei rite docent, & sacramenta recte administrent, non minus & exemplum auditoribus praebeant, quod imitentur. Praecipuum hocce medium est, religionem christianam propagandi, & conseruandi, hominesque ad vitae pietatem, sanctitatemque traducendi. Hoc tamen ita intelligendum, ne,

ecclesiae, cui ius eligendi pastores competit, * quidquam derogetur. Potestque, omnino ac debet cuilibet hoc relinqui ecclesiae, modo imperans summus dispiciat, nec hocce iure abutatur. Quod si enim per malitiam aut alias causas sibi ipsi quis consulere nequit, iustum & aequum est, vt illi consulant, quorum subest imperio.

* Explicabitur hoc vlterius *sect. sequenti* §. 3. 4. add. DAVIDIS BLONDELLI dissertatio, de *iure plebis in regimine ecclesiastico*. Praecipuum itaque, quod hic summis imperantibus conuenit ius, in eo consistit, vt dispiciat, vt cuncta ordine & decenter fiant, neue ecclesia iure suo abutatur; hinc dirigere electionem, & postquam facta est, confirmare potest, & quae reliqua sunt eiusdem generis. Quod vero summis imperantibus eiusmodi potestas competat, res ipsa & summi imperii ratio docet. Hinc & reges principesque christianos hocce ius olim exercuisse, annales ecclesiastici testantur. In quo tamen annon quandoque potestatis suae limites cum imminutione iuris, quod ecclesiae competit, excesserint, nunc non disquiram. Interim conf. PETRVS DE MARCA, de *concordia sacerdotii & imperii, lib. 8. cap. 9.* & B. CASPAR ZIEGLERVS, de *iuribus maiestat. lib. 1. cap. 18.* Immo ipsos Romanos pontifices ab imperatoribus quandoque constitutos fuisse, constat. vid MARCVS ANTONIVS DE DOMINIS, de *republ. ecclesiast. lib. 6. cap. 7.* & ONVPHRIVS PANVINIVS, in *vita Gregorii VII.* Sequitur vero ex dictis, quod imperantibus quoque potestas, eos, qui officio suo non recte funguntur, ab eodem remouendi, competat.

§. XXIII.

Quod de ecclesiis diximus, id pariter & de *scholis*, intelligendum. Praeceptorum enim vnice a magistratu supremo, aut illis, qui eius vicibus funguntur, dependet constitutio. * Idque rectissime, cum reipublicae vel maxime interfit, bene constitutas habere scholas, in quibus bonis litteris imbuantur, simulque ad sapientiam pariter ac pietatem erudiantur, qui ecclesiae ac reipublicae praeesse debent. ** Vnde & seminaria reipublicae & ecclesiae, merito dicuntur. Hoc autem tum de minoribus scholis, tum de maioribus, gymnasiis ac academiis, est intelligendum.

* Non tantum ius constituendi praeceptores & professores, sed ius quoque erigendi scholas & academias, ob eandem, quam deinceps afferimus, rationem, illis competit. Hoc vero in ecclesia Romana perperam, nec sine summi imperii imminutione, pontifices sibi vindicant. vid. ZIEGLERVS, de *iurib. maiestat. lib. 1. cap. 23.*

** Magna citra controuersiam scholarum est vtilitas, & pro praesenti humani generis conditione, necessitas, quam contra THOMAM HOBBESIVM, *Leuiath. cap. 46.* peculiari dissertatione euicit ADAMVS REICHENBERGIVS, de *origine & vsu scholarum.* Prolixe etiam pro vtilitate & necessitate scholarum disputat GISBERTVS VOETIVS, *polit. ecclesiast. part. 2. lib. 3. tractat. 4. cap. 3. p. 738. seqq.* Interim difficendum non est, varios scholarum hinc inde esse naeuos, nec id vbique ea, qua decebat, ratione agi, vt finis, propter quem institutae sunt, obtineri queat. Legi merentur, quae sua aetate de scholae Carthaginiensia corruptelis grauiter conqueritur est AVGVSTINVS, *confessionum lib. 5.* Sed nostra quoque aetate viri cordati animaduerterunt, pietatis vitaeque sanctae, ad quam tamen non minus, quam ad multarum rerum scientiam, iuuentus erudienda erat, in scholis & academiis non eam semper, quae debebat, rationem haberi; conf. VITVS LVDOVICVS SECKENDORFIVS, de *statu christianorum, lib. 3. cap. 9. §. 3.* Nec tamen ob naeuos atque vitia docentium & discentium, ipsae statim damnandae & reiiciendae sunt scholae, quod

VALEN-

VALENTINVM WEIGELIVM, CHRISTIANVM HOBVRGIVM, aliosque feciſſe memorant, quorum duriora quaedam & aſpera in ſcholas & academias effata, paſſim referuntur, & refutantur. conf. EHREGOTT DANIEL COLBERGIVS, in *chriſtianismo Hermetico-Platonico. part. 1. cap. 15. §. 7. p. 702. ſeqq.* Rectius agunt, qui in eo potius operam collocant, vt corrigantur & emendentur, quae minus recte fiunt, vt morbis his medela adferatur. Huc variae virorum eruditorum de ſcholis inſtituendis & emendandis ſpectant conſultationes, de quibus vid. DANIEL GEORGIVS MORHOFIVS, *polyhiſt. litterar. lib. 2. cap. 2.* Addendus omnino GOTHOFREDVS VOCKERODT, in *conſultationibus de litterarum ſtudiis recte & eligioſe inſtituendis*, nec non de *publicarum ſcholarum vſu, pretio, & diſciplina ſanctiori.*

§. XXIV.

Praeſcribere etiam ſummus imperans certam regulam atque normam poteſt, iuxta quam in ſcholis & eccleſiis, cuncta ſunt peragenda. Nec enim alia ratio, dirigendi actiones hominum, ſuppetit. Atque hoc eſt, quod alii dicunt, competere ſummis imperantibus poteſtatem condendi *leges eccleſiaſticas.* Leges vero eccleſiaſticas reuera ciuiles eſſe, & ab obiecto ſaltem eccleſiaſticas vocari, ſupra iam dictum eſt. Eo minus itaque dubitandum, quin grauiſſime errent, qui aut Romano pontifici, aut conciliis hanc poteſtatem tribuunt. * Hoc ipſo enim ſe non ſatis quid lex ſit, aut cui poteſtas legislatoria competat, perſpicere, aperte indicant. Reges populi Iudaici olim leges circa ſacra tuliſſe, conſtat ex *1. Chron. XXIV, 2. ſeqq.* & *2. Chron. XIX, 8.*

* conf. quae ſupra dicta ſunt, *cap. 1.* huius partis, §. 17. 18.

§. XXV.

Non ſufficit, praeſcribere leges circa ſacra, ſed intereſt etiam reipublicae, vt accurate obſeruentur. Vnde fluit *ius viſitandi*, quod vocant, ſcholas & eccleſias, quod itidem ſummo imperanti competit. Cuius enim eſt, leges ferre, eius etiam eſt, diſpicere, an leges obſeruentur, conf. *2. Corinth. XVII, 7. ſeqq.* & *XXIX, 4.*

§. XXVI.

Quod ſi in viſitationibus illis, aut alias, innoteſcat, corruptum eſſe eccleſiae ſtatum, erroresque gliſcere qua doctrinam, aut mores inualeſcere prauos, res ipſa & eccleſiae pariter ac reipublicae ſalus poſtulat, tempeſtiue vt hiſce morbis adhibeatur medela. Idque ſi publica auctoritate agendum ſit, ſummis iterum hocce ius competit imperantibus, immo officii, quo funguntur ratio, hocce efflagitat. * Docent id quoque exempla regum veteris teſtamenti, Aſſae, *1 Reg. XV, 12*, Ioſaphati, *2 Chron. XVII, 6.* Ezechiae, *2 Reg. XVIII, 4.* & *2 Chron. XXIX, 5. ſeqq.* Ioſiae, *2 Reg. XXIII 4. ſqq. 2 Chron. XXXIV, 3. ſqq.* Vocare hoc ſolent, *ius reformandi eccleſiam.*

* Modus

* Modus tamen non ſit violentus, aut cum coactione conſcientiarum coniunctus Hoc enim naturae & indoli religionis repugnant, iuxta ea, quae ſupra dicta ſunt. Nec ſub praetextu reformandi aut emendandi eccleſiam, vexandi vel expellendi ſunt, qui cereroquin, etſi circa religionis quaedam capita diſſentientes, aut per aequitatem naturalem, aut omnino per pacta, vel alias rationes, tolerandi erant.

§. XXVII.

Cumque hocce ius corrigendi & emendandi eccleſiae corruptelas, tum ad doctrinam, tum ad mores hominum ſpectet, de doctrina quidem porro obſeruandum, non omnes, qui errores quosdam fouent, eodem habendos loco. Nonnulli ex imbecillitate intellectus in errores incidunt, alii errori addunt malitiam. Sunt ſeducti alii, alii ſeductores, quos & ſi errores capitales foueant, eosque pertinaciter defendant, haereticos vocare ſolent. Vt vero ſeducti, & per imbecillitatem errantes, diligenti informatione, omnique manſuetudine in viam rectam ſunt reuocandi: * ita haeretici & ſeductores, coërceri a ſummis imperantibus poſſunt, ne errores ſuos diſſeminent, & ſi alia hoc fieri ratione nequeat, e republica ſunt eiiciendi, ** niſi forte pacta quaedam publica obſtent. Multo autem minus ferendi, ſed pro re nata poenis quandoque ob malitiam afficiendi ſunt, qui talia docent, quae omnis vitae honeſtae pariter ac pietatis fundamenta labefactant, vt athei, aut quae directe tranquillitati ac ſecuritati reipublicae, repugnant.

* Magnopere ergo falluntur Romanenſes, dum, in quosuis errantes ac diſſentientes igne atque ferro ſaeuire, fas eſſe, arbitrantur. conf DIDACVS COVARRVVIAS, *tom. 2. veſol. lib. 2. cap. 12.* aliique. Perperam nimirum ſupponunt, haereticos eſſe latrones, homicidas, aut his peiores, poenasque ciuiles ad ea etiam peccata extendendas, quibus directe reipublicae ſalus non laeditur. Sed cuncta, quae pro ſententia tam immani atque crudeli afferri in medium poſſunt, ſolide diſcuſſit ELIAS SAVRINVS, *dans ſes reflexions ſur les droits de la conſcience, part. 4. ſect. 1. per integr.*

** Luculenter haec omnia ediſſerit SAM. PVFENDORFIVS, de *habitu religionis chriſtianae ad vitam ciuilem, §. 49. p. m. 231. ſeqq.*

§. XXVIII.

Corruptelis quoad mores, obuiam iri poteſt, ſi diſciplina eccleſiaſtica rite adminiſtretur. * Non autem confundenda eſt diſciplina eccleſiaſtica, cum poena ciuili. Vt enim haec tantum ſummis imperantibus competit, ita illa eccleſiae eſt propria. Summorum tamen imperantium eſt diſpicere, vt rite adminiſtretur, eosque excitare aut corrigere, qui hac in re negligunt, quae ſuarum erant partium. **

* Per diſciplinam eccleſiaſticam hic ſpeciatim intelligimus rationem emendandi illos, qui vitae morumque prauitate, ſe vera & genuina eccleſiae membra non eſſe, demonſtrant, id quod fit per admonitiones, increpationes, tandemque per excommunicationem. Ita vero emendandi homines ratio, vt a poena ciuili multum diſtet, ita eccleſiae propria eſt, etſi imperanti ſummo cura incumbat, diſpiciendi, vt rite adminiſtretur. Dicentur hac de re plura, *parte tertia, cap. 3. §. 63. ſeqq.*

** Immo

** Immo diſpicere etiam debet ſummus imperans, ne eccleſiaſticae emendationes in poenas ciuiles degenerent, quo ipſo contingere poteſt, vt ordo eccleſiaſticus inſtrumentum dominandi accipiat, quo aliquando aduerſus ipſos imperantes vtatur. Sic excommunicationum iſtarum abuſum, ad imperii pontificii incrementum plurimum contuliſſe, conſtat.

§. XXIX.

Ad controuerſias in eccleſia ortas conſopiendas, optimum olim medium viſum fuit conuocatio conciliorum, in quibus viri pii & prudentes, inuocato rite Numine, collatis ſuffragiis, ad ductum ſcripturae ſacrae diſpicerent, quid veritati eſſet conueniens, & ita litem dirimerent. * Eiusmodi concilia conuocandi, eaque dirigendi poteſtas, itidem ſummis merito tribuitur imperantibus. Pertinet enim & hoc ad externam eccleſiae directionem, quae imperantibus, hoc ipſo, quod imperantes ſunt, conuenit. Summi enim ceteroquin imperii ſibi non conſtaret ratio. Accedit exemplum & praxis veteris eccleſiae, in qua poſtquam imperatores chriſtianae religionis ſacris imbuti ſunt, hanc poteſtatem conuocandi & dirigendi concilia ſemper ſibi vindicarunt. **

* Cuiusmodi fuit concilium illud Hieroſolymitanum, ab ipſis apoſtolis ad obortas in eccleſia Antiochena controuerſias conſopiendas, habitum, *Actor. XV.* quod adeo primum eſſe, merito cenſetur. BARONIVM namque, primum concilium a Chriſto atque apoſtolis habitum, contendentem, & huc hiſtoriam *Matth XVI, 13. ſeqq.* trahentem, iam pridem refutauit ISAACVS CASAVBONVS, & RICHARDVS MONTACVTIVS, ille *exercit. 16. contra Baronium, n. 8.* hic in *origin. eccleſiaſt. part. 2. p. 159.* add. B. ZIEGLERVS, de *iurib. maieſtat. lib. 1. cap. 15. §. 3.*

** Eundo per omnia veterum conciliorum exempla hoc comprobare poſſemus, ſed ingenue pariter ac erudite ex ipſis pontificiis hoc praeſtitit EDMVNDVS RICHERIVS, in *hiſtoria conciliorum generalium.* Immo hoc adeo certum eſt, vt ſeculo adhuc octauo, quo tamen iam magna erat Romanorum epiſcoporum auctoritas, concilia ab imperatoribus fuerint conuocata, atque directa. Quod vel Francofurtenſis ſynodi a Carolo M. Imperatore conuocatae, exemplo, patet. conf. IO. GEORGIVS DORSCHAEVS, in *collat. ad concil. Francofurt. ſect. 2. cap. 1. p. 93.* add. MARCVS ANTONIVS DE DOMINIS, de *republ. eccleſ. lib. 6. cap. 5.*

§. XXX.

Cum vero eiusmodi eccleſiae ſtatus in hac vita ſperandus non ſit, in quo non ſint controuerſiae & certamina inter doctores, imperans quidem prohibere nequit, quo minus quis eam ſententiam, quam veram putat, propugnet, & quae ei opponuntur, refellat: ** immo ſi illi, a quorum partibus ſtat veritas, in ea propugnanda & defendenda, aut erroribus diſſentientium, qui eccleſiae periculum adferre poſſunt, refellendis, ſegnes ſint, ſummus imperans doctores ſui admonere officii poteſt. Quoniam tamen ſaepe contingit, vt qui de rebus ſacris inter ſe diſputant, nimio feruore abrepti, modum excedant, lites non

neceſſarias excitent, aut foueant, ad λογομαχίας deflectant, contumeliis potius & conuitiis, quam rationum momentis, certent, & hoc ipſo veritatem diuinam omnium ludibrio exponant, vnde religio ipſa, ſimulque eccleſiae & reipublicae ſalus in periculum adducitur, imperantibus competit poteſtas, diſputationibus eiusmodi & concertationibus, modum, limites, & formam praeſcribendi, ** & eos, qui officii ſui ſunt immemores, poenis promeritis coërcendi.

* Pertinet enim hoc ad officium elenchticum, omnibus eccleſiae paſtoribus, ſerio a Chriſto & apoſtolis commendatum, *Ioan. X*, 12. 13. *Actor. XX*, 28. 29. 2 *Tim. II*, 25. *Tit. I*, 9. Cuius adeo plena libertas verbi diuini miniſtris merito conceditur, ſed, ne eadem ad turbandam eccleſiam pariter ac rempublicam abutantur, diſpicere omnino ſummorum eſt imperantium.

** Quod & iam olim aliquando ab imperatoribus factum fuit: extatque in codice Theodoſiano integer titulus: *de his, qui ſuper religionem contendunt.* Et ſane, vt ſcriptura ſacra elenchticum officium grauiſſime commendat, ita eadem non minus controuerſias inutiles & ſuperuacaneas fugere iubet, & contendendi pruritum in epiſcopis & eccleſiae doctoribus diſerte damnat, 1 *Tim. VI*, 3. 4. 5. 2 *Tim. II*, 23. *Tit. III*, 19. alibique. Ceterum de naeuis & abuſu theologiae polemicae, & peruerſa ratione controuerſias theologicas tractandi, plurimae extant cordatorum virorum querelae: qua de re alibi. conf. *prolusio* noſtra *academica, de ſtudio theologiae polemicae recte atque ſobrie inſtituendo.*

§. XXXI.

Requirit praeterea indoles, ac natura religionis chriſtianae, vt qui eidem ſe addictos profitentur, aliquando, certo loco & tempore, ad audiendum verbum diuinum, aut adminiſtranda ſacramenta, conueniant. In quibus conuentibus, vt & alias in omnibus actibus publicis ad cultum ſacrum ſpectantibus, vt omnia εὐσχημόνως καὶ κατὰ τάξιν, iuxta monitum Pauli, 1 *Cor. XIV*, 40. peragantur, ritibus certis & ceremoniis opus eſt. Hoſce ritus & ceremonias praeſcribere,* abrogare, ſi vitium inuoluant, aut ad ſuperſtitionem ducant, mutare denique ac emendare, ſummorum eſt imperantium. Namque & hoc ad externam eccleſiae directionem pertinet. Diſpiciendum tamen hic ſedulo, ne quid temere, quod noxium ſit, aut cum libertate chriſtiana pugnet, vel omnino verbo diuino aduerſetur, eccleſiae obtrudatur. Tum enim ſuae poteſtatis tranſilirent limites. Multo minus ergo & in ea, quae iure diuino conſtituta ſunt, & ad ipſam religionem chriſtianam pertinent, quidquam iuris illis competit. Nec temere mutanda, quae a veteri eccleſia accepimus, ** modo vitium non adſit, & quae olim ſalubriter conſtituta fuerunt, in apertam ſuperſtitionem degenerauerint.

** Loquitur de ritibus humanis, non diuinis, ſen a Deo ipſo praeſcriptis, quanquam, quod & ad hos attinet, etſi circa rem ipſam nihil libertatis hominibus relictum ſit, circumſtantiae tamen excipiendae ſunt, vt locus, tempusque agendi, quippe quae humana ſanctione determinari

determinari possunt. Sic, vt euangelium docearur, & sacramenta administrentur, Deus ipse praecepit. Quibus vero diebus, & quota diei hora hoc publice fieri debeat, ab humano pendet arbitrio, & a summo imperante rectissime determinatur. Humanorum autem rituum, qui imperantium dispositioni subiacent, magna est varietas. Possunt namque imperantes ferias, diesque poenitentiales indicere, quo ordine in conuentibus publicis cuncta agenda sint, quibus vtendum sit cantilenis, quinam textus explicandi, constituere, publicarum precum formulas praescribere, & quae reliqua sunt eiusdem generis. Haec enim omnia ad externam saltem ecclesiae directionem spectant.

* Huc festa christianorum solenniora, vt natiuitatis Christi, paschatos, pentecostes, & reliqua, pertinent, quae, etsi non sint iuris diuini, recte tamen, vtpote a veteri ecclesia accepta, retinemus. conf. MARTINVS CHEMNITIVS, in *exam. concil. Trident. part. 4. p. m. 807. seqq.*

§. XXXII.

Bonorum quoque ecclesiasticorum dispensatio summis imperantibus competit. Sunt enim bona ecclesiastica, reuera publica, ad certos saltem vsus destinata, speciatim ad sustentationem illorum, qui scholis & ecclesiis praesunt. * Vt ergo ecclesiae & reipublicae interest, vt ad hosce usus certa, & sufficientia bona destinentur, & quae destinata sunt, rite administrentur, ita summus imperans, si ecclesiae & reipublicae salus aut summa necessitas hoc postulauerit, haecce bona abalienare, aut ad vsus alios, ex quibus forte maior ad ecclesiam & rempublicam vtilitas redundet, conuertere potest. ** Qui vero bona ecclesiae ministris, aut qui scholis praesunt, sustentandis necessaria, illis subtrahunt, aut quae ecclesiae dicata fuerunt, in vsus profanos, idque sine necessitate, conuertunt, sacrilegii crimine, adeoque peccato grauissimo, se obstringunt.

* Vt Romanae ecclesiae morem merito improbamus, inter cuius arcana haud vltimum illud locum obtinet, quo immensas opes congerunt, & amplissimas possessiones, iustis dominis ereptas, ecclesiae vindicant, adeo, vt iam suo tempore Hildericus, rex Francorum, conquestus sit: *ecce pauper remansit fiscus noster, ecce diuitiae nostrae ad ecclesias sunt translatae; nulli penitus, nisi soli episcopi, regnant: periit honor noster, & translatus est ad episcopos ciuitatum*, apud GREGORIVM TVRONENSEM, *lib. 6. histor. Franc. cap. vlt.* ita rursus non esse nefas putamus, si certa constituantur bona, ex quibus alantur, qui scholis & ecclesiae praesunt. Dignus enim est operarius mercede sua, & qui altari inseruiunt, vt de altari victum sumant, par est, 1 *Cor. IX*, 13. In veteri ecclesia ad bona eiusmodi administranda & conseruanda, constituti fuerunt certi oeconomi, defensores & aduocati, quos quidem omnes nonnulli pro iisdem habent, sed distinguendos esse, docet B. ZIEGLERVS, de *iurib. maiest. lib. 1. cap. 22. §. 7.* Interim factum inde, vt nonnulli *ius aduocatiae* speciatim de administratione bonorum ecclesiasticorum intelligant, quod tamen latius patet, & ius defendendi & protegendi ecclesiam, denotat. Sed, quidquid huius sit, suprema horum bonorum dispensatio ad summum citra controuersiam spectat imperantem. Et sane, vt ecclesia neutiquam est status aliquis a statu ciuili independens, ita nec bona ecclesiae independentia sunt, sed directioni status ciuilis seu summorum imperantium, subiacent. Errant itaque, qui Romano pontifici, aut ecclesiae ea ratione horum bonorum dominium tribuunt, vt summis imperantibus nihil in ea iuris relinquatur. Nec Deo ipsi horum bonorum possessio tribui potest, vt satis inepte fit a quibusdam, cum ille sit dominus totius orbis, nec specialiter quarundam dominio indigeat.

** Diiudicari hinc possunt, quae de *secularisatione*, quam vocant *bonorum ecclesiasticorum*, vulgo disputari solent. Quod si bona ecclesiastica ad alium, sed itidem sacrum & meliorem, transferantur vsum, minus recte dicitur secularisatio, eaque translatio & iusta est & laudabilis. Nihil ergo, quod reprehendi debeat, egerunt principes protestantes, qui bona, sustentandis monachis otiosis destinata, ad erigendas & conseruandas scholas transtulerunt. Quod si autem translatio fiat ad alios vsus, quam sacros, tum, quid nec ssitatis ratio, aliaeue circumstantiae requirant, dispiciendum, conf. IO. CHRISTOPHORVS BECMANNVS, in *meditat. polit. cap.* 17. §. 13. 14. & in *polit. parallela*, *cap.* 17. §. 15.

§. XXXIII.

Denique, cum imperans summus ipse omnibus, quae quotidie occurrunt, negotiis, etiam quoad sacra, expediendis, non sufficiat, res ipsa postulat, vt *forum* aliquod *ecclesiasticum*, quod *consistorium* vocare solemus, constituatur. Cuiusmodi quidem forum ecclesiasticum, vt solus imperans summus constituere potest, ita ab eo solo pendet, omnemque ab eo nanciscitur auctoritatem. * Cumque in eo eiusmodi diiudicandae sint causiae, in quibus religionis quoque christianae habenda est ratio, viros pios, vitaeque integritate eminentes, peritissimosque, in illud adsciscere oportet. Nec inconsultum, quod & hactenus moribus receptum est, theologos adiungere iurisperitis, ** cum illos diuinarum rerum notitia accuratiori prae ceteris instructos esse, credere par sit.

* Fluit hoc sua sponte ex iis, quae supra generatim de potestate summorum imperantium circa sacra, disputauimus. conf. IO. BRVNNEMANNVS, in *iure ecclesiast. lib.* 3. *cap.* 1. §. 3. qui simul docet, finem, cur consistoria constituantur, esse, vt religio fidei pura & integra conseruetur, diuinus cultus cum aedificatione populi instituatur, vitae puritas morumque sanctitas, conseruetur, & denique matrimonii castimonia & dignitas defendatur, & scandala amoueantur. Paucis dici posset, curam conseruandi & propagandi religionem veram & genuinam, consistoriis incumbere. Ex singulari tamen summorum imperantium erga sacrum ordinem fauore accedere solet, vt consistorium eiusmodi forum ministrorum ecclesiae proprium, in personalibus, vt loqui solent, censeatur, coram quo actionum suarum reddere rationem, teneantur. Vnde neutiquam inferendum, ac si potestati ciuili non sint obnoxii, sed honori saltem illorum & existimationi, in quantum merentur, hac ratione consultum velint principes, summique imperantes.

** Non equidem hoc prorsus necessarium est, cum etiam per iureconsultos pios, rerumque ad religionem christianam spectantium peritos, expediri ea queant, quae ad causias ecclesiasticas, vt vocari solent, pertinent. Non tamen temere a more recepto hic est discedendum, praesertim si ex theologorum ordine non desint, qui eiusmodi muneribus admoueri queant. vid. BRVNNEMANNVS, in *iure ecclesiast. lib.* 3. *cap.* 1. §. 5. qui & in sequentibus alia huc spectantia suppeditat.

§. XXXVI.

Vt vero illi, penes quos summum est imperium, quod hactenus, & generatim, & quoad partes praecipuas, quae hic in censum veniunt, delineauimus, *magistratus* supremi, nomine veniunt; ita reliqui omnes, *subditorum*, nomine adpellantur: quod quidem nomen, vt alibi * obseruatum, latius patet, quam nomen *ciuium*, etsi hi quoque ex numero sint subditorum. Ordine enim imperantium, ac parentium,

tota

tota conſtat respublica. Inferiores magiſtratus, cum ſupremi ſaltem vicem gerant, eius intuitu itidem in ſubditorum numero habendi. Nec differentia eſt inter clericos & laicos, prout vtrique tanquam membra reipublicae ſpectantur. Namque & clericos, poteſtati magiſtratus ſubiectos, ſupra iam docuimus,**

* in *element. philoſ. pract. part. 2. cap. 4. ſect. 13. §. 45.*
** §. 12. huius ſectionis.

§. XXXV.

Officia imperantium ſunt, vt ad ciuitatis & ciuium ſalutem, cuncta referant; ciuium commoda, qua ſpiritualia pariter ac temporalia, quauis ratione promoueant, eos defendant, ac tueantur; poteſtate ſua, adeoque omnibus iuribus maieſtaticis legitime, hoc eſt, ad ciuium ſuorum ſalutem ac felicitatem, vtantur. Paucis: cogitare eos oportet, ſe eſſe ὑπηρέτας τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, adeoque ſupremo regum omnium regi, ſuarum actionum, rationem reddere debere. *Sap. VI, 5. Rom. XIII, 4.* Cum primis ad regnum Chriſti, hoc eſt eccleſiam veram, conſeruandam, tuendam, propagandam, conſilia omnia & cogitationes conferant, cum maxima hinc demum in ipſos pariter ac ciues eorum redundare queat felicitas, & Deus etiam ad regnum Chriſti amplificandum, omnia referri velit. Caueant tamen, ne conſcientiis imperare in animum inducant ſuum, quippe quod ſoli Deo eſt proprium, *Actor. V, 29.*

§. XXXVI.

Officia ſubditorum, aut *generalia* ſunt, aut *ſpecialia*. Generalia ſunt, vt magiſtratus eo, quo par eſt, honore ac veneratione proſequantur, *Rom. XIII, 7. 1. Petr. II, 17.* obedientiam illis praeſtent, idque ſincere, ex conſcientia, *Rom. XIII, 5.* ſed in rebus licitis, *Actor. VI, 19. V, 29.* tributa illis ſoluant, *Rom. XIII, 6. 7.* preces pro iis fundant, *1. Tim. II, 2.* Quae omnia impiis quoque magiſtratibus praeſtanda, *Rom. XIII, 1.*

§. XXXVII.

Specialia officia vocantur, quae ab illis, qui in certo quodam ſtatu conſtituti ſunt, exiguntur. Huc officia miniſtrorum reipublicae, qua *ſacra*, qua *ciuilia*, qua *militaria* ſpectant. Immo, quot ſunt in republica quadam ordines, quot ſocietates, quot collegia, quorum infinitus fere eſt numerus, tot inde oriuntur officia ſpecialia, quorum ab illis haberi ratio debet, qui in iſtis ſocietatibus, ordinibus, collegiis, ſunt conſtituti Haec omnia diſtincte enumerare ſuperuacaneum foret, cum omnia tandem huc redeant: ne quis vllum in republica munus

affectet, aut negotium aliquod ſuſcipiat, ad quod ſe parum idoneum deprehendit, item, vt quisque munere ſuo, ſumma fide & induſtria fungatur, idque non ex metu poenae, aut commodi cuiusdam intuitu, ſed ex conſcientiae ductu, vt ſupremo Numini ſuarum rerum, actionumque aliquando reddere rationem queat.

§. XXXVIII.

Quod tum imperantes, tum parentes, ad haecce officia obligati ſint, patet ex principio, ex quo & reliqua officia hypothetica fluunt: inſtitutis, & ſtatibus a Deo conſtitutis, ſecundum Numinis praeſcriptum ita vtendum, prout vnionis noſtrae cum Deo ratio, hoc requirit. * Quod vero praeter reliquos ſtatus, & ciuilis ad vnionem noſtram cum Deo aliquid faciat, vel inde conſtat, quod per eum & plurima obſtacula remoueri, & per eccleſiae ac ſcholarum conſeruationem, media quamplurima, huc facientia, ſuppeditari queant. Conſtat denique idem ex praecepto quarto, vbi parentum & liberorum nomine & imperantes ac ſubditi merito intelliguntur, itemque ex aliis ſcripturae oraculis, vt, *Sap. VI, 2. 3. 4. Rom. XIII, 1. 2. ſeqq. 1 Petr. II, 17.* & reliquis.

* iuxta ea, quae ſupra diximus, *cap.* 2. huius, partis, §. 52.

§. XXXIX.

Contra officia haecce diuerſimode peccatur, tum ab imperantibus, tum a ſubditis. Ab imperantibus quidem, per ignauiam & negligentiam in adminiſtratione imperii; per iniuſtitiam tum erga alios, tum maxime erga ſubditos; per ſtudium, ſuum potius, quam reipublicae aut eccleſiae commodum promouendi; per nimias exactiones; per exceſſum in ſeueritate, aut nimiam indulgentiam ac lenitatem, & quae alia ſunt eorum vitia, quotidie inter mortales obuia. A ſubditis peccatur, per inobedientiam, irreuerentiam, legum ac magiſtratuum contemptum, iuſtorum tributorum denegationem, murmurationes, ſeditiones, tumultus, aliaue ratione.

§. XL.

Media, quae vt officia haecce obſeruemus, nos inducere poſſunt, ſunt: ſapientiae & benignitatis diuinae, in ſtatu quoque ciuili elucescentis, diligens meditatio; itemque finis, ob quem inſtitutus eſt, conſideratio, quippe qui neutiquam in eo conſiſtit, vt ſuis ſaltem quilibet conſulat commodis, ſed vt vtilitati ſecuritatique omnium, totiusque ſocietatis, proſpiciatur; tum & quam exacte ſui muneris quilibet reddere rationem aliquando debeat, cogitandum, cum, in quocun-

quocunque ſtatu collocatus ſit, pro diſpenſatore tamen ſaltem bonorum a Deo ſibi concreditorum, ſit habendus. Impedimenta, quae remouenda ſunt, ex prauis praecipue oriuntur adfectibus, auaritia, ambitione, voluptatisque cupiditate. Quidquid aut ab imperantibus, aut a ciuibus peccatur, hinc originem ducit. Accedunt praeiudicia, de poteſtate imperantium ipſis quoque legibus diuinis exempta, de ſtatibus idealibus, de vitiis hominum ipſis ſtatibus imputatis, & quae reliqua ſunt eiusdem generis.

CAPITIS TERTII
SECTIO VIII.
DE
OFFICIIS MINISTRORVM
VERBI DIVINI ET AVDITORVM.

Σύναψις.

SVpereſt ſtatus eccleſiaſticus, in quo docentes, miniſterii eccleſiaſtici nomine, prout ad nouum teſtamentum pertinet, veniunt, §. I.
Miniſterii eccleſiaſtici origo, & inſtitutio, §. II.
Vocantur verbi diuini miniſtri, a Deo ipſo, ſed hodie mediate per eccleſiam, §. III.
Hinc quaelibet eccleſia particularis ius habet eos vocandi, §. IV.
Qua ratione, & quo ordine cuncta circa vocationem peragantur, §. V.
Quaenam magiſtratus ciuilis, & miniſterii eccleſiaſtici hic partes ſint, §. VI.
Quinam patroni eccleſiae dicantur, & in quo conſiſtat ius patronatus, §. VII.
Vocationem miniſtrorum verbi diuini excipit ordinatio, quae ab aliis verbi diuini miniſtris rite peragitur, §. VIII.
Muneris eccleſiaſtici limites ex fine eius ſunt aeſtimandi §. IX.
Hue ergo pertinet poteſtas publice docendi, §. X.
errantes conuincendi, reluctantes redarguendi, ad vitam & mores ſingulorum attendendi, §. XI.
adminiſtrandi ſacramenta, & remittendi pariter ac retinendi peccata, §. XII.
Quantum poteſtatis circa externam eccleſiae directionem verbi diuini miniſtris competat, §. XIII.
Ex dictis colligitur, poteſtatem miniſtrorum eccleſiae non eſſe temporalem, ſed ſpiritualem, illis quoque tantum poteſtatem, quam vocant, ordinis, non autem poteſtatem iurisdictionis, competere, §. XIV.
Iure diuino omnes verbi diuini miniſtri ſunt aequales: iure tamen humano, aut conſuetudine eccleſiae, inaequalitas quaedam locum habere poteſt, §. XV.
Officia miniſtrorum eccleſiae circa ſacri muneris ſuſceptionem, §. XVI.
circa eius adminiſtrationem, qua verbi diuini praedicationem, ſacramentorum adminiſtrationem, & vſum clauis ligantis atque ſoluentis, §. XVII.
qua elenchum, epanorthoſin, paediam, & conſolationem, §. XVIII.
qua vitae integritatem, cuius exemplum praeire auditoribus debent, §. XIX.
Officia auditorum, §. XX.
Quod tum verbi diuini miniſtri, tum eorum auditores ad haec officia iure diuino obligati ſint, probatur, §. XXI.
Quotuplici ratione contra haec officia peccetur ab ipſis verbi diuini miniſtris, §. XXII.
& ab eorum auditoribus, §. XXIII.
Ad media, quae vtrosque ad haec officia rite praeſtanda inducere poſſunt, adhibenda, & impedimenta remouenda, eos itidem iure diuino obligatos eſſe, §. XXIV.

§. I.

§. I.

SVpereſt vltimus ſtatus, eccleſiaſticus ſcilicet, in quo tum docentium, tum auditorum habenda eſt ratio. Quod ad docentes attinet, munus illud, quo funguntur, *miniſterium eccleſiaſticum* vocatur,* intelligiturque illud, quod Deus in nouo teſtamento inſtituit. Quod enim in veteri teſtamento fuit ſacerdotium, itidem a Deo ipſo inſtitutum, cum iam pridem deſierit, nunc ad nos non pertinet.

* Quemadmodum & apoſtolatus officium διακονία vocatur, *Actor. I, 17. VI, 4* alibique. Vnde & Paulus ſe atque alios vocat ὑπηρέτας χριστοῦ καὶ οἰκονόμους μυστηρίων θεοῦ, 1. *Cor. IV*, 1. Haec vero appellatio omnes verbi diuini miniſtros, eleganter ſui admonere poteſt officii. Ceterum cum fides, per quam aeternam ſalutem conſequimur, per verbi praedicationem, & legitimam ſacramentorum adminiſtrationem, in hominibus producatur, augeatur, confirmetur, verbi autem praedicatio & legitima ſacramentorum adminiſtratio rite procedere nequeat, niſi certi homines ad hoc ſint conſtituti, qui iſto munere fungantur, miniſterii eccleſiaſtici neceſſitas inde intelligitur.

§. II.

Origo itaque miniſterii ab inſtitutione diuina eſt repetenda, & quidem ipſius Chriſti ſeruatoris, *Ioan. XX, 21. ſeqq. Matth. XXVIII, 19. Marc. XVI, 15.* conf. *Epheſ. IV, 11.* Neque Chriſtus tantum, immediate miniſterium inſtituit, ſed ſimul doctrinam praeſcripſit, *Gal. I, §. 9. 12.* & rationem adminiſtrandi rite ſacramenta, miniſtros edocuit, *1. Cor. XI, 23.* & facultatem remittendi ac retinendi peccata iis conceſſit, *Ioan. XX. 23.*

§. III.

Praeterea & ipſe Deus verbi diuini miniſtros vocat,* quod olim quidem aliquando fecit immediate, quo pacto Moſes, & plurimi prophetae veteris teſtamenti, & in nouo, apoſtoli, vocati ſunt. Hodie autem mediate id facit,** per eccleſiam, cui Deus ipſe hanc facultatem conceſſit. Idque ex natura etiam & indole eccleſiae patet, quippe cui, ceu, ſponſae, bonorum ſpiritualium adminiſtratio, adeoque & conſtitutio eorum, qui eiusmodi bonorum diſpenſatores eſſe debent, merito concredita cenſetur. conf. *Matth. XVIII, 17. 1. Cor. IV, 1.* Accedit praxis veteris eccleſiae, *Actor. I, 15. VI, 2.*

* Supponimus nunc vocationis, ad miniſterium ſacrum rite obeundum, neceſſitatem, quam contra Photinianos, Anabaptiſtas, Weigelianos, ſpeciatim & Arminianos, aliosque defendere noſtrates ſolent; conf. ABRAHAMVS CALOVIVS, in *conſiderat. Arminianismi, cap. 21. p. 472. ſeqq.* De quaeſtione autem: annon aliquis in coetu chriſtianorum, vbi nulli amplius ſuperſunt eccleſiae miniſtri, miniſterio eccleſiaſtico ſine vocatione fungi, verbum praedicare, ſacramenta adminiſtrare, aliosque actus miniſteriales exercere poſſit? vid. B. FRIDEMANNVS BECHMANNVS, *theolog. conſcient. de miniſterio eccleſ. ſect. 1. cap. 2. pag. 14.*

** Falluntur enim, qui & hodie immediatam vocationem requirunt, quae Weigelianis tribui ſententia ſolet. Nec neceſſe fuiſſet, vt apoſtoli docuiſſent, quinam & quomodo vocandi & conſtituendi eſſent ab eccleſia verbi diuini miniſtri, ſi immediata vocatio ſemper

semper obtinere debuisset. Factum autem hoc ab apostolis, constat ex 1. *Tim. II*, 2. *Tit. I*, 5. *seqq*. Ceterum immediata vocatio non ea tantum vocatur, quae fit a Deo, nemine interueniente, sed & quae interuenientibus quidem aliis, at ita peragitur, vt Deus κατ' ἐξοχὴν vel conceptis verbis, vel signo externo, aliquem sacro officio a se destinatum declaret. Quo pacto & Matthias immediate recte ad apostolatum vocatus dicitur, etsi hoc factum sit intercedente sorte, *Actor. I*, 24.

§. IV.

Quod de ecclesia dictum, penes eam esse facultatem constituendi verbi diuini ministros, id non de vniuersali tantum, sed de particulari quauis ecclesia etiam intelligendum. Nulla enim obstat ratio, quo minus haecce facultas in omnibus & singulis ecclesiis locum inueniat. * Nec enim deteriori conditione, vt ecclesia particularis sit, par est, quam aliae societates aut collegia, quibus integrum est, communi suffragio, qui rebus suis praesint, eligere. Qui nostris autem ecclesiis ius constituendi pastores denegant, probare prius debent, quod non sint verae ecclesiae, aut quod illis, dum iustissimis de caussis a Romana discesserunt, aut potius ab ea expulsae sunt, recte schismatis nota inuratur. **

* Ita quidem, vt omnia quoque atque singula ecclesiae istius particularis membra, tam clerici, quam laici, ad vocationem concurrant. Quanquam enim singuli actus non competant singulis in solidum, vt ex dicendis ad §. 6. constabit, singulis tamen competit facultas cognoscendi & iudicandi de doctrina, itemque de vita & moribus vocandi, praeterea ius suffragii, idque tum adprobationis, si eum ad munus istud idoneum iudicauerint, tum reprobationis, si quid habeant, quod in vita aut doctrina desiderent. Idque vel inde constat, quod omnibus atque singulis iniunctum sit, vt sibi caueant a pseudoprophetis, *Matth. VII*, 15. vt probent spiritus, num a Deo sint? 1. *Ioan. IV*, 1. Inde enim sequitur, omnibus atque singulis iniunctum esse, curare, ne ecclesiae pro pastore lupus, pro doctore seductor, praeficiatur. Accedit exemplum primae atque apostolicae ecclesiae, *Actor. I*, 15 *seqq*. *VI*, 3. Atque haec cum ita se habeant, manifestum est, errare, qui ius vocandi verbi diuini ministros aut soli magistratui, aut cum Anabaptistis soli populo, aut cum pontificiis episcopis solis, aut cum quibusdam ex reformatae ecclesiae doctoribus, solis clericis tribuunt. Competit enim hocce ius toti ecclesiae. conf. IO. ADAMVS SCHERZERVS, in *breviar. Hülsemann. extenso, cap.* 19. *thes.* 6. *p.* 1446. *seqq*.

** Quod contra pontificios notandum, qui, nostras ecclesias ius vocandi & constituendi legitimos pastores habere, negant, falsis prorsus & erroneis innixi hypothesibus. conf. B. IO. MVSAEVS, *tract. de ecclesia, part.* 2. *disp.* 4. §. 35.

§. V.

Vt autem rite vocetur verbi diuini minister, res ipsa & ordinis ratio postulat, vt ecclesiae noti quodammodo sint, ex quibus vnus eligatur, cui gregis cura committenda. * Tum vt ipsa sequatur *electio*, & *vocatio*, speciatim sic dicta. Hinc, vt de eius eruditione & aptitudine, ad munus demandatum obeundum, ecclesia eo certior reddatur, mitti solet ad episcopum vel consistorium, vt eius profectus ibi explorentur, quod *praesentationem* vocant. Tum sequitur *ordinatio*, qua quis

in numerum miniſtrorum verbi diuini recipitur, quam vltimo loco excipit *inueſtitura*.

* Recepti tamen moris eſt, vt, qui facultatem nominandi habet, aliquem eccleſiae ſiſtat, vt de eo, an ad miniſterium obeundum idoneus ſit, iudicet. Solentque adeo actus ſequentes in verbi diuini miniſtro legitime conſtituendo, iuxta noſtrae eccleſiae conſuetudinem, obſeruari, *nominatio*, *electio* v. *catio*, ſpeciatim ſic dicta, *praeſentatio*, *ordinatio*, & *inueſtitura*. vid. CARPZOVII *iurisprud. conſiſtor. lib.* 1. *tit.* 3. *def.* 22.

§. VI.

Patet hinc, quaenam ſingulorum, quos vocant ſtatuum hierarchicorum, circa miniſtrorum verbi diuini conſtitutionem, partes ſint. * Magiſtratui incumbit, curare, vt cuncta ordine & decenter fiant, neue eccleſia quaedam particularis iure ſuo abutatur. Vnde ſuprema electionis directio & confirmatio eidem competit, eo tendens, vt homines idonei eligantur, qui ſuo rite fungi munere, queant. Vtque intelligatur, num idonei ſint, ſacri ordinis recte in conſilium adhibentur viri, qui in profectus illorum inquirant, & vitae ſtudiorumque rationem explorent, deque ea magiſtratum & eccleſiam certiorem reddant, & rite vocatum in ordinem ſacrum recipiant.

* Qui ad miniſtri eccleſiae vocationem & conſtitutionem concurrunt, duplici ratione ſpectari poſſunt: primo, vt membra eccleſiae, tum, vt in certo quodam ſtatu ſunt conſtituti. Priori modo ſpectati, omnes ac ſinguli, qui eccleſiae membra ſunt, concurrunt ea ratione, qua ſupra §. 4. dictum. Poſteriori modo conſiderati, non eadem ratione concurrunt, cum aliae hic ſint partes magiſtratus, aliae clericorum, qui forte in eadem ſunt eccleſia. Magiſtratui ſpeciatim inſpectio, totius negotii directio, confirmatio, inueſtitura, & quae reliqua ſunt eiusdem generis, conueniunt. Id ſua ſponte fluit ex iure circa ſacra, quod ſummis imperantibus ſupra vindicauimus. Verbi autem diuini miniſtris reliquis, facultas in profectus illorum, qui muneri ſacro deſtinantur, inquirendi, & eos iuſſu magiſtratus ordinandi, merito relinquitur. B. IO. GERHARDVS noſter, quae ſingulis ſtatibus circa miniſtrorum verbi diuini conſtitutionem conueniunt, ita exprimit: *Presbyterio competit examen, ordinatio*, & *inauguratio*, iuſſu ſcilicet & auctoritate magiſtratus: *magiſtratui chriſtiano*, *nominatio*, *praeſentatio*, *confirmatio*, (niſi patrono eccleſiae partem iuris ſui ceſſerit, qua de re deinceps) *populo*, *conſenſus*, *ſuffragium*, *adprobatio*, *vel etiam pro ratione circumſtantiarum poſtulatio*: *loc. theol. de miniſtr. eccleſ.* § 85. *p.* 491. Deprehenditur tamen in his omnibus, ſpeciatim quoad actus quosdam ſpeciales, quaedam hinc inde varietas, pactis, conceſſionibus, conſuetudine firmata. Vbi quidem, quae ſemel recepta ſunt, merito tolerantur, modo id, quod in hoc negotio praecipuum eſt, ea ratione non euertatur, vt pars quaedam ſua poteſtate, quam iure diuino habet, ſpolietur.

§. VII.

Qui eccleſias olim fundarunt, aut dotarunt, aut in illorum ſucceſſerunt locum, *patroni eccleſiae*, vocari ſolent. * Quorum, vt in conſtitutione miniſtrorum eccleſiae praecipue habeatur ratio, par eſt, modo non ea ſibi vindicent, quae eccleſiae competunt, aut huius iura labefactant. Solet illis plerumque ius *nominandi & praeſentandi* tribui, ita tamen, vt conſenſus quoque eccleſiae adſit, & nemo inuitis obtrudatur.

Sed

Sed liberum tamen etiam ecclesiae esse debet reiiciendi omnes, si nemo ex illis iis instructus fuerit dotibus, quae ad sacri muneris legitimam administrationem, requiruntur. Cuncta sane ita temperanda sunt, ne, quae ecclesiae competunt, ei eripiantur, aut id, quod praecipuum esse debet in ministrorum ecclesiae constitutione, salus hominum, per cautam & prudentem rerum diuinarum dispensationem, promouenda, insuper habeatur.

* Origo iuris patronatus vulgo ad IVSTINIANVN imperatorem referri solet, nec sine ratione. Post Constantini M. enim demum tempora, templa splendida & magnifica in vsum cultus publici extrui coeperunt: cumque ea aetate priuatae sortis homines imperatorum liberalitatem, in extruendis templis, fundandisque, & dotandis ecclesiis, aemularentur, IVSTINIANVS demum, vt zeli sui praemium ferentyius illud iis concessit, quod deinceps patronatus dici coepit. conf. *nouell.* 57. *c.* 12. *& nouell* 123, *c.* 8. Fundamenta tamen huius iuris antea iam iacta sunt, mentioque eius initicitur in concilio Toletano I. in cuius *canone* 10. sancitum legimus: *clericos non esse ordinandos, nisi probatae vitae fuerint, & patroni consensus accesserit.* Cum vero in iure canonico *canon. decernimus, cap.* 16. *q.* 7. origo huius iuris Itidem ad concilium Toletanum, refertur, non primum, sed nonum intelligitur, vt viris eruditis obseruatum est, vnde & hoc non obstare aiunt, quo minus prima origo huius iuris ad IVSTINIANVM imperatorem referatur conf. FRANCISCVS DVARENVS, de *sacr. eccles. minist. lib.* 5. *cap.* 5. & B. IO. GERHARDVS, *loc. de minister. eccles.* §. 113. Disputatum vero post ecclesiae reformationem fuit, an ius hocce patronatus in ecclesiis euangelicis tolerandum sit? Negauit id prae reliquis GISBERTVS VOETIVS, in *disput.* de *iure patronatus*, & in *polit. eccles. part.* 2. *lib.* 3. *tract.* 2. *cap.* 3. cui se opposuit MARTINVS SCHOOCKIVS, in *disput.* de *iure patronatus*, quae inter disputationes eius est 18. SCHOOCKII vestigiis insistens prolixe etiam contra VOETIVM disputat IO. ADAMVS SCHERZERVS, in *breuior. Hülsemann ext. cap.* 19 *thes.* 9. *p.* 1458. *seqq.* Et sane, si iustis limitibus hocce ius circumscribatur, nihil iniqui inuoluit, modo abusus omnis euitetur, per quem ex vna parte iura principum circa sacra, quae episcopalia vocari solent, ex altera parte iura ecclesiae, quae circa ministrorum verbi diuini constitutionem merito sibi vindicat, labefactentur. conf. IO. BRVNNEMANNVS, in *iure eccles. lib.* 2. *cap.* 7. praesertim §. 30. & quae ad *h. l.* notauit B. SAMVEL STRYKIVS, De quaestionibus: an accepranda vocatio a patrono falsae religionni addicto? item, quid facto opus sit, si patroni inter se dissentiant? vid. B. FRIDEMANNVS BECHMANNVS, *theolog. casuist. de minist. eccles. sect.* 1. *cas.* 4. *& 7. p.* 18. *seqq.*

§. VIII.

Minister ecclesiae rite electus, atque vocatus, impositione manuum, iunctis precibus ardentissimis, & praemissa admonitione, in ordinem sacrum recipiendus est. Ritum enim huncce antiquissimum, in ecclesia apostolica iam receptum, * pium etiam atque salutarem, merito retinent nostrae ecclesiae, etsi per eum characterem indelebilem imprimi non credant, nec physicam quandam efficaciam, aut simile quid, quod superstitio Romana sibi finxit, eidem tribuant.** Quod autem ordinatio ab episcopis, qui iusta successione hanc potestatem ab apostolis acceperint, & quales sibi Romanenses fingunt, fieri debeat, perperam asseritur, & omni scripturae destituitur fundamento.

mento. *** Haec enim vt discrimen inter episcopos & presbyteros ignorat, ita nostri pastores & ministri verbi diuini, reuera tales episcopi sunt, quales vetus ecclesia apostolica habuit. Preces etiam efficaces sunt, & a Deo exaudiuntur, a quibuscunque fundantur, modo recte & ea ratione fundantur, vt Deo placere queant.

* Vt patet ex *Actor. VI, 6. XIII, 2. 3. 1. Tim. IV, 14. V, 22.* Ritum vero, impositione manuum, diuinam benedictionem alicui adprecandi, & ad certum officium hac ratione aliquem consecrandi, ab Ebraeis petitum, & iam in veteri testamento vsitatum fuisse, notum est, pluribusque comprobatum, ab HENRICO HAMMONDO, ad 1. *Tim. V*, 22. qui tamen sine vlla necessitate locum istum *non de receptione in ordinem sacrum*, sed de absolutione a peccatis, quae itidem per manuum impositionem fieri solebat, accipit. Nec obstat, quod Paulus addat: *neque communicaueris peccatis alienis.* Namque & illi, qui homines indignos & inidoneos in ordinem sacrum recipiunt, se hoc ipso alienorum peccatorum participes reddunt.

** Ineptiae istae Romanensium satis explosae sunt a nostratibus. Legi autem istae possunt apud ROBERTVM BELLARMINVM, de *ordin. cap.* 10. *& lib. 2. de effect. sacrament. cap.* 19. add. RICHARDVS MONTACVTIVS, *origin. eccles. tom.* 2 *fol.* 471. Hodie sane, vbi rerum mortalium indoles accuratissime perquisita est, eo minus talia hominibus, nisi mentis inopes fuerint, persuadebuntur. Quod autem ritum ordinationis nec nos repetendum statuamus, ideo fit, quod nullam videamus rationem, cur reiterari debeat, neutiquam autem, quod character quidam indelebilis, qui reuera non ens est, & merum figmentum, animo ordinati imprimatur.

*** Solenne hoc est Romanensium, sed simul miserum, sophisma, quo se probare posse putant, nostrae ecclesiae pastores non esse rite ordinatos. Sed iam pridem illud profligauit B. IO. HVLSEMANNVS, in solidissima commentatione, de *Ministro ordinationis*; conf. & quae de hac re diximus, in *dissert. de origine & potestate episcoporum, contra Henricum Dodwellum*, §. 31.

§. IX.

Potestas ministrorum ecclesiae ex fine ministerii, qui est reconciliatio hominum cum Deo, *2. Cor. V, 19.* & incrementum in fide & sanctitate, *Ephes. IV, 12. seqq.* immo ex ipsa ministerii institutione, est aestimanda. Quae enim ad huncce finem in auditoribus obtinendum sunt necessaria, ea quoque verbi diuini ministris, a Deo concessa esse, palam est. Qui enim vult finem, media quoque, quibus obtineri finis potest, velle censendus est.

§. X.

Pertinet autem ad huncce finem obtinendum, potestas docendi, & quidem publice,* *Matth. XXVIII, 19.* Priuatim enim quibusuis fidelibus, vi sacerdotii spiritualis, alios erudire, informare, commonefacere, licet, *Actor. XVIII, 26. Ephes. VI, 4. Coloss. III, 16.* Sed cum ecclesiae salus requirat, vt omnes & singuli publice in conuentibus hunc in finem institutis erudiantur, res ipsa postulat, vt certis personis

hoc

hoc demandetur, qui iis instructi sint dotibus, vt docere & erudire totam ecclesiam queant. conf. *Ierem. XXIII, 1. Rom. X, 15. Ephes. IV, 11. 1. Tim. III, 1. Tit. I, 5.*

* De hisce omnibus, quae ad potestatem ministrorum ecclesiae spectant, & quo pacto prudenter circa ea versari debeant, dicetur ex instituto *parte* 3. huius operis.

§. XI.

Sed idem finis quoque ministerii requirit, vt non tantum rudes cognitione sufficiente instruantur, sed vt errantes conuincantur, & in rectam viam reducantur, vt reluctantes redarguantur, languidi excitentur, & qui recto itinere ad salutis arcem contendunt, commonefiant, ne ab eo deflectant, sed strenue pergant, donec voti compotes reddantur. Vnde ministris verbi diuini potestas, publice & priuatim, prout aut ecclesiae, aut cuiusque salus postulauerit, conuincendi errantes, redarguendi omnes & singulos, competit: quem in finem etiam ipsa scriptura sacra nobis data est, *2. Tim. III, 16.* Hinc vero & sequitur, quod ad vitam, moresque auditorum, diligenter attendere debeant, vt haecce potestate sua recte & prudenter vti queant, *Ezechiel. III, 17. 21. Actor. XX, 31.* Quod & ipsum nomen ἐπισκοπὸς, quod omnibus olim ecclesiae doctoribus competebat, vnumquemque condocere potest.

§. XII.

Praeterea cum inter media salutis sacramenta quoque locum obtineant, potestas haecce administrandi, verbi diuini ministris competit, *Matth. XXVIII, 19. 1. Cor. XI, 23.* Id quod & de potestate remittendi & retinendi peccata censendum, quae itidem ministris verbi diuini, ceu rerum diuinarum dispensatoribus, concessa, vt erigerent adflictos, qui corde contrito & poenitenti gratiam diuinam quaerunt, immorigeris autem & improbis ostenderent, diuinae gratiae ad eos non pertinere promissiones, quamdiu non resipiscant, *Matth. XVI, 19. Ioan. XX, 23.*

§. XIII.

Quod vero ad externam ecclesiae directionem attinet, quorsum & ius praescribendi, abrogandi, & mutandi ritus ecclesiasticos pertinet, cum ea summo imperanti competat, ministris quidem verbi diuini, nihil aliud hic relictum, quam vt consilia suppeditent, quo pacto ad salutem ecclesiae & aedificationem cuncta instituenda sint, vt suasionibus & hortationibus, quae vtilia sunt, & profutura promoueant, noxia autem, aut vitium inuoluentia, aut ad superstitionem ducentia,

indicent, precibusque & commonefactionibus eos, in quorum hoc positum est potestate, vt ea abrogent, aut emendent, inducant.

§. XIV.

Ex hactenus dictis sequitur, potestatem ministrorum ecclesiae non esse *temporalem*, sed *spiritualem*, quippe quae summatim in potestate docendi, administrandi sacramenta, itemque remittendi & retinendi peccata, consistit. Nec aliam scriptura iis potestatem tribuit, quae potius ab imperio aut dominatione quam longissime eos vult abesse. *Gentium reges*, inquit Christus ipse, *in eas dominantur, quique imperant, gubernatores adpellantur: at vos non ita. Luc. XXII, 25. 26.* conf. & *1 Petr. V, 2. 3.* Patet hinc simul, & eos non recte sentire, saltem non accurate loqui, qui potestatem episcoporum, in *potestatem ordinis, & potestatem iurisdictionis ecclesiasticae*, diuidunt. Sola namque proprie & accurate loquendo illis competit potestas ordinis, ea quidem ratione, qua hactenus illam explicauimus. Iurisdictionem siue ciuilis, siue ecclesiastica sit, nusquam scriptura verbi diuini ministris tribuit, quae eos non dominos, aut imperantes, sed seruos, rerumque diuinarum dispensatores esse, aperte docet.

* Admittitur equidem haec distinctio in *apologia Augusl. conf. ff. artic. vlt. abusuum, p. m. 294.* Sed longe alio sensu, ac vulgo vsurpari solet, & speciatim a pontificiis vsurpatur. *Et placet nobis*, inquiunt ibidem pii confessores, *vetus partitio potestatis, in potestatem ordinis, & potestatem iurisdictionis. Habet igitur episcopus potestatem ordinis, hoc est, ministerium verbi & sacramentorum, habet & potestatem iurisdictionis, hoc est, auctoritatem excommunicandi obnoxios publicis criminibus, & rursus absoluendi, si conuersi petant absolutionem.* Vbi palam est, quod per *potestatem ordinis* potestatem intelligant docendi & administrandi sacramenta, per *potestatem* autem *iurisdictionis* potestatem retinendi & soluendi peccata. Quo quidem sensu admitti hanc distinctionem posse, lubentes concedimus. Simul tamen fatendum, quod & iampridem a nostratibus est obseruatum, tum vocem *iurisdictionis* admodum improprie sumi, quae imperium aliquod alias denotat, quod tamen episcopis seu verbi diuini ministris non competit, vt praeter alios recte inculcat IO. BENEDICTVS CARPZOVIVS, in *isagoge ad libros symbolicos*, speciatim in *Aug. confess. eiusque apologiam, p. m. 745.* Ex instituto etiam de hac distinctione dixi, in *dissertat. de origine & potestate episcoporum* &c. §. 30.

§. XV.

Sed nec sibi inuicem imperare debent ministri verbi diuini. Hinc iure diuino eatenus omnes inter se sunt aequales, discrimenque, quod inter episcopos & presbyteros deinceps intercessit, plane ignorat scriptura, tantum abest, vt episcopis imperium aliquod in reliquos aut tribuat, aut concedat. * Potest sane ministrorum ecclesiae quaedam esse diuersitas, & inaequalitas, pro diuersitate functionum aut donorum, *1. Cor. XII, 28. seqq. Ephes. IV, 11.* sed inde non sequitur talis inaequalitas, per quam vni ἐξοχὴ quaedam ciuilis, aut omnino imperium

imperium in reliquos concedatur. Possunt etiam pro diuerso ecclesiae statu functiones quaedam illis demandari, quae ceteroquin in eo, quo ordinarie funguntur, munere, non continentur: *** sed hic iterum dispiciendum, ne quid iis vindicetur, quod cum muneris praecipui, quo funguntur, indole pugnat: * neue statim iure diuino constituta credantur, quae ab ecclesia sunt introducta: ** denique, ne cum ordinariis extraordinaria, *** cum essentialibus accidentalia * confundantur. Cauendum denique, ne falsas de ipsa ecclesia nobis formemus notiones, eamque pro statu quodam ciuili, ** qui eadem, qua respublicae, gubernari debeat ratione, habeamus, quippe ex quo fonte plerique de potestate ministrorum ecclesiae, eorundemque inaequalitate, aut a se inuicem dependentia, oriuntur errores.

* Qui ab apostolis ecclesiis a se plantatis praeficiebantur, voce a Iudaeis accepta, *presbyteri* adpellitabantur, quod non semper aetatis, sed quandoque etiam dignitatis, erat nomen, iidemque, quod ad mores vitamque ceterorum, qui Christo nomen dederunt, attendere debebant, *episcopi* dicebantur. Nullum itaque inter presbyteros atque episcopos erat discrimen. Sic, quos Paulus Epheso euocari curauerat presbyteros, *Act. XX*, 17. episcopi dicuntur *ibid. v.* 28. Vtrisque etiam commune ibidem tribuitur officium, regere ecclesiam. Pari ratione Petrus, *presbyteros*, inquit, *obsecro ego compresbyter*, (*συμπρεσβύτερος*) *pascite gregem*, *qui in vobis est*, 1. *epist. V*, 1. 2. Quod si supponamus cum pontificiis, quibus haec maxime opposita sunt, Petrum fuisse episcopum, etiam presbyteros, quos adloquitur, episcopos fuisse, necesse est, cum se illorum, *συμπρεσβύτερον* adpellitet. Discrete vero & sine ambagibus, quod episcoporum munus est, pascere gregem, presbyteris tribuit. Et rursus Paulus, cum iussisset Titum, oppidatim constituere presbyteros idoneos, qui essent inculpati, tanquam dispensatores rerum diuinarum, non luxu infames aut contumaces, *Tit. I*, 5. 6. Itarim rationis loco subiicit, quod tales deceat esse episcopos. Mitto reliqua, ab aliis iamptidem in medium allata, speciatim a WALONE MESSALINO, sub quo nomine CLAVDIVM SALMASIVM latitare, constat, in *tract. de episcopis & presbyteris*; add. DAVID BLONDELLVS, in *apolog. pro Hieronymi sententia*, *sect. 3. p.* 89. *seqq.* MARCVS ANTONIVS DE DOMINIS, de *republ. ecclesiast. lib. 5. cap.* 12. B. IO. GERHARDVS, *loc. de ministr. eccles.* §. 224. aliique. Quo pacto vero, cum plures in vna ecclesia essent presbyteri, & vnius, qui aetate & prudentia reliquis praestabat, singularis quaedam esset auctoritas, episcopalis dignitas orta, & sensim aucta sit, vt tandem inter episcopos & presbyteros discrimen intercederet, pluribus a me expositum, in *dissertatione de origine & potestate episcoporum contra Henricum Dodwellum.* §. 15.

** Constat satis ex locis allegatis, quaenam regiminis ecclesiastici in veteri & apostolica ecclesia fuerit ratio. In priori namque ad Corinthios epistola, *cap. XII*, 28. *seqq.* apostolus tres velut classes eorum, quorum opera in ecclesia conspicua erat, constituit, quarum prima est *docentium*, altera *miracula patrantium*, tertia *alia munia administrantium*. Docentium ideo primo loco meminit, non, quod illorum aliquod in reliquos velut sit imperium, aut ciuilis quaedam *ἐξουσία*, sed quia ipsa illa functio praestantissima est ob vtilitatem. Docentes autem in veteri ecclesia vel *extraordinarii* erant, certo tantum tempore a Deo excitati & constituti, vel *ordinarii*. Extraordinarii erant *apostoli*, atque *prophetae*, de quorum vt quidquam dicamus munere, necesse non est, cum instituti nostri hoc non postulet ratio. Ordinarios doctores voce *διδάσκαλοι*, designat apostolus, qui & alias *pastores*, *episcopi* & *presbyteri* adpellitabantur, quorum praecipuum munus erat, docere alios & erudire ad

metatem

pietatem, simulque ad vitam & mores illorum, qui curae suae commissi erant, attendere. Alt era classis ab apostolo designata illorum erat, qui miracula patrabant, virtutes insignes edere apti, donoque sanationum pollentes. Quorum vt ad plantandam ecclesiam opera erat necessaria, ita cum iam plantata esset, dona haecce cessarunt.* Interim doctoribus postponuntur, cum donum quantumuis excellens minoris merito fiat, doctrinae comparatum, quae sola fide n excitare, fouere, atque alere apta est, per quam aeternam demum salutem homines consequuntur. Vltimam denique classem occupant ἀντιλήψεις, qua voce illorum indicatur opera, qui aegrotis opitulabantur, itemque κυβερνήσεις, *gubernationes*, seu administrationes & dispensationes rerum temporalium, quae vt pauperum quoque haberetur ratio, in ecclesia necessariae erant. Vt adeo munera disconis fere propria apostolus hisce verbis insinuet, nisi quod & γένη γλωσσῶν adhuc adiungat extraordinarium equidem itidem donum, idem tamen non aeque, ac priora, necessarium ad ecclesiae aedificationem, adeoque vltimo loco positum. Consentiunt plane, quae de eadem re tradit apostolus, *Ephes. IV*, 11. etsi docentium tantum, ceu primarii in ecclesia ordinis, mentionem faciat. Namque & *apostolos* & *prophetas* ibi commemorat, ceu doctores extraordinarios, quibus tamen *euangelistas* addit, quo nomine apostolorum intelligebantur comites, quos sibi, ad leuandos labores adiungebant: & *pastores*, seu episcopos, quos etiam *doctores* adpellitat. Qui enim διδάσκαλοι seu doctores ibi a pastoribus discernunt, nullo idoneo nituntur fundamento. Interim illud ex dictis luculenter patet, fuisse in veteri ecclesia eorum, qui ecclesiae praefuerunt, quandam diuersitatem, non tantum ratione donorum atque functionum, sed & ratione dignitatis, quae ex functionum nobilitate aut ignobilitate oriebatur: quod & ex aliis scripturae locis patet, in quibus diserte ab episcopis seu presbyteris distinguuntur diaconi, 1. *Tim. III*, 2. 8. *Philipp. I*, 1. Inde tamen, vt dixi, non talis sequitur inaequalitas, quae cum imperio quorundam in alios coniuncta sit, quam potius diserte damnat Petrus, 1. *epist. V*, 3. Veteris autem, seu apostolicae, ecclesiae exemplum merito imitatur & hodie ecclesia, modo obseruentur, quae deinceps monuimus. Prolixius de his omnibus a me actum in *dissertat.* de *origine & potestate episcoporum contra Henricum Dodwellum*, § 10. *seqq.* De Hierarchia autem ecclesiae Romanae, qua praeter episcopos, & presbyteros, quos iure diuino distinctos credunt, itemque diaconos, subdiaconos etiam, acoluthos, exorcistas, lectores seu psalmistas, & ostiarios in ordinem sacrum referunt, vid. prae reliquis B. CASPAR ZIEGLERVS, de *diaconis & diaconissis*, *cap.* 1. §. 4. *seqq.*

*** Nihil ergo obstat, quo minus vna inspectio quaedam in alios pastores & presbyteros conferatur. Qua ratione episcopos a veteri ecclesia constitutos non improbamus, nec in nostra ecclesia episcopatus prorsus abrogatus, sed suis saltem limitibus, iuxta verbi diuini praescriptum, circumscriptus est, vt contra virum clarissimum HENRICVM DODWELLVM pluribus euici, in *dissert. cit.* §. 42.

* Imperium aliquod temporale, quo omnino a docendi munere, quod tamen praecipuum est, abstrahantur, quod in ecclesia Romana est frequentissimum. Nihil quoque illis vindicandum, quod cum Imminutione iurium, quae alia competunt, coniunctum sit, quorsum pertinet independentia a potestate magistratus, quam praeter alios illis quoque asserit HENRICVS DODWELLVS, sed perperam, vti ostensum, *l. c.* §. 45.

** Quod cum pontificiis iterum faciunt hierarchiae sacrae defensores in Anglia, potestatem, quam episcopis tribuunt, eorumque ἐξουσίαν prae presbyteris, iuris diuini esse, acriter contendentes. Qua de re plurima illorum prostant scripta, quae alibi indicantur.

*** Sic munera prophetarum, apostolorum, & reliqua, quae dona extraordinaria supponebant, hodie in ecclesia cessant.

* Sic apostoli initio & docendi munere, & dispensandi eleemosynas, fungebantur: cum autem ob auctum credentium numerum, vtrumque amplius non commode administrare possent, diaconos constituerunt, quibus pauperum curam demandarunt, *Actor. VI*, 1. *seqq* Hoc ipso exemplum reliquerunt, posse in accidentalibus circa ecclesiae regimen nonnulla mutari, aut aliter constitui, si forte ecclesiae id ita postulauerit necessitas, modo in essentialibus saluus

manet

maneat docentium ordo, nec is in iis, quae ad eccleſiae aedificationem hominumque ſalutem faciunt, impediatur. conf *citata diſſertat.* §. 12.

** Errorem hunc, ceu aliorum circa hierarchiam eccleſiaſticam errorum fontem foecundiſſimum, recte detexit, & profligauit SAM. PVFENDORFIVS, de *habitu chriſtianae religionis ad vitam ciuilem.*

§. XVI.

Iam, quaenam docentium, ſeu miniſtrorum eccleſiae, officia ſint, facile intelligere licet. * Primo quidem, vt nemo tam graue officium ſuſcipiat, niſi viribus probe exploratis, an ad illud recte adminiſtrandum ſit idoneus, iisque donis inſtructus, vt aliis rite viam monſtrare ſalutis queat, *Luc. VI, 39. 1 Tim. IV, 16.* Et licet ſacrum expetere munus non ſit nefas, ſi quis cauſſis ſanctis, cupiditateque aliorum ſalutem promouendi, ad hoc inducatur, *Eſ. VI, 8. 1 Tim. III. 1.* nemo tamen ſeipſum obtrudere aliis debet, ſed expectare, donec rite vocetur. Multo autem minus ambire munus eiusmodi fas eſt, vt conſequamur ea, quae ad vitam ſuſtentandam ſunt neceſſaria, vel omnino vt opes ac diuitias acquiramus, & qui alii hominum, *πορισμὸν εἶναι τὴν εὐσέβειαν* exiſtimantium, *1 Tim. VI, 5.* peruerſi ſtolidique fines eſſe ſolent.

* Lucem his, quae hic in compendio de miniſtrorum verbi diuini officiis traduntur, affundent, quae *parte* 3. de prudentia paſtorali, in ſingulis hiſce officiis adhibenda, adferentur in medium.

§. XIII.

Praeterea, docentium eſt officium, ſummam in demandato munere recte adminiſtrando, demonſtrare fidem; omnesque corporis & animi eo conferre vires, vt eidem accurate ſatisfaciant, *1 Cor. IV, 1. 2. Tit. I, 9.* Operam itaque dare debent, vt gregem rite paſcant, *Ioan. XXI, 15. 16. 1 Petr V, 2.* idque diligenti verbi diuini praedicatione, *1 Tim. IV, 13. Actor. XX, 27.* & prudenti ſacramentorum adminiſtratione, vt & eauto clauis ſoluentis pariter ac ligantis vſu, obſeruato probe diſcrimine inter regenitos & irregenitos, inter infirmos & robuſtos &c. *1 Tim. IV, 13. 2 Tim. II, 15. IV, 2. Tit. I, 13. 1 Cor. III, 1. 2. Ebr. V, 12. Ioan. XVI, 12.* Eumque in finem gregis ſui accuratam ſibi acquirere notitiam debent, vt quis cuiusque ſtatus animi ſit, pernoſcant. conf. *Ioan. X, 3. 14. Ezechiel. XXXIV, 16. 17.*

§. XVIII.

Cumque etiam mox elenchtico, mox epanorthotico, aut paedeutico, aut conſolatorio officio verbi diuini miniſtris vtendum ſit, res ipſa poſtulat, vt vbique prudenter, cordate, manſuete ſe gerant, reque ipſa demonſtrent, non carnali quodam zelo, ſed ſpirituali, non commodi cuiusdam intuitu, ſed amore ſincero ſe impelli, & ad ſalutem

ſuorum auditorum quauis ratione quaerendam induci, vt cum Paulo dicere queant: ἡ ἀγάπη τὸ χριστὸ συνέχει ἡμᾶς, *2 Cor. V, 14.* conf. *Eſ. LVI, 10. LVIII, 1. 2 Tim. II, 24. IV, 2.*

§. XIX.

Requiritur etiam ab iis, qui docentium munere funguntur, vt exemplo non minus, quam voce auditores erudiant, eamque vitae ineant rationem, vt ad ſui eos adhortari imitationem, & cum Paulo dicere queant: μιμηταί μου γίνεσθε, καθὼς κἀγὼ χριστοῦ, *1 Cor. XI, 1.* conf. *1 Cor. IV, 16 Phil. III, 17. 1 Tim. IV, 12. 2 Tim. III, 10. Tit II, 7. 8. 1 Petr. V, 3.* Quorſum & pertinet, vt quisque ſuae rite praeſit familiae, *1 Tim. III, 4. 5. Tit. I, 6.* itemque, vt pro auditoribus ſuis diligenter oret, *1 Sam. XII, 23. Pſalm CXXVII, 1. 2. 1 Cor. III, 7.*

§. XX.

Auditorum officia ſunt: Deum orare, vt fideles doctores mittat, *Matth. XI, 36. 38.* falſos doctores a veris diſcernere, *Ezech. XXXIV, 2. 4. Matth. VII, 15. ſeqq. XXIII, 3. 1 Ioan. IV, 1. 6. Actor. XVII, 11.* illosque euitare, *Matth. VII, 15. XV, 14. XXIII, 3. Ioan. X, 5.* hos vero, pro diſpenſatoribus myſteriorum diuinorum habere, & verbum illorum, cum omni manſuetudine & obedientia recipere, *1 Cor. IV, 1. 2 Cor. V, 20. 1 Theſſ. II, 13. Iacob. I, 21. Rom. VI, 17.* exemplum eorum ſequi, & virtutes imitari, *Phil. III, 17. Ioan. X, 4.* Spiritus ſancti dona, in omnibus ex aequo admirari, partium ſtudio procul faceſſere iuſſo, *1 Cor. I, 12. 13. III, 4. 7. IV, 6 7.* eos alere, & quae ad vitam honeſte ducendam ſunt neceſſaria, illis ſuppeditare, *Matth. X, 10. Luc. X, 7. 1 Cor. IX, 4. 14. 1 Tim. VI, 17. 18.* denique & diligenter pro illis orare, *Rom. XV, 30. Ebr. XIII, 18. Epheſ. VI, 18. 19. Actor. IV, 24 ſeqq.*

§. XXI.

Quod tum docentes, tum auditores, ad haecce officia iure diuino obligati ſint, ipſa miniſterii eccleſiaſtici indoles & natura, omnes condocet. Patetque idem ex iſto, quod poſuimus, officiorum hypotheticorum principio, inſtitutis diuinis iuxta praeſcriptum Numinis vtendum eſſe, vt hac ratione vnio noſtra cum Deo promoueatur. Cumque huc omnia comparata ſint, de miniſterio eccleſiaſtico eo minus dubitandum, quia pro ſcopo habet, vt homines cum Deo reconciliati, per fidem in Chriſtum, in vnione eius proficiant; vnde & διακονία τῆς καταλλαγῆς vocatur, *2 Cor. V, 18.* Accedit & praeceptum decalogi quartum, vbi, quae de parentum & liberorum officiis dicuntur, ad officia etiam docentium in eccleſia & auditorum, pertinent: ſunt enim docentes, patres ſpirituales, *1 Cor. IV, 15. Gal. IV, 19.*

§. XXII.

§. XXII.

Contra haecce officia diuerſimode, tum a docentibus, tum ab auditoribus, peccatur. A docentibus quidem, defectu amoris, & legitimae vocationis, tum internae, tum externae, ignauia, auaritia, ſuperbia, dum non paſcunt gregem, ſed ei dominantur, & pro paſtoribus fiunt mercenarii *Ioan. X, 12.* immo lupi, *Actor. XX, 29.* praeſertim ſi & peruerſa inſuper ac erronea doceant, a regula verbi diuini diſcedentes. Peccant iidem, ſi commodi potius ſui, quam gregis rationem habeant, ſi temporalium magis quam ſpiritualium rerum cura tangantur, item timiditate, in redarguendis hominum vitiis, nimiaque lenitate, aut rurſus inconſulto & intempeſtiuo zelo. Si res ſpirituales velut vendant, certo accepto pretio, *ſimonia* vocatur, quod, vt longe grauiſſimum, ita & ſubinde frequentiſſimum eſt crimen. *

* Dictum de eo ſupra, ad *ſect. 5. huius capitis, §. 35.*

§. XXIII.

Sic & auditores multiplici ratione hic peccant, dum verbum diuinum eiusque miniſtros contemnunt, immo odio proſequuntur, & contumeliis afficiunt, & ſpiritui ſancto reſiſtunt, *Actor. VII, 51.* item, dum verbum diuinum per ignauiam non audiunt, nec repetunt, nec meditantur, aut impedimenta remouent, quae obſtant, quo minus verbum vim ſuam exerere queat; porro, dum exemplum & virtutes docentium non imitantur, commonefactiones contra reſpuunt, & quouis modo reluctantur; denique, dum laborem docentium grato non agnoſcunt animo, alimenta, & quae ad vitae ſuſtentationem neceſſaria ſunt, denegant, aliisue modis quamplurimis.

§. XXIV.

Media, quae impellere nos poſſunt, vt officia, quae nobis incumbunt, & hic praeſtemus, eadem fere ſunt, quae in reliquis ſtatibus eundem in finem ſunt comparata. Cumprimis cogitandum, quanta miniſterii eccleſiaſtici ſit neceſſitas, quanta dignitas, quanta ſacrorum munerum grauitas, quanta Numinis in his omnibus eluceſcat benignitas & ſapientia, quae nos conſequamur commoda, ſi quae noſtrarum hic ſunt partium, agamus ſtrenue, quae contra, ſi hoc intermittamus, ſequantur incommoda. Impedimenta maxima ex naturali omnis ordinis odio oriuntur, quod hic augetur, cum per huncce ſtatum vitiis mortalium, quibus indulgent, quam maxime obuiam eatur. Accedunt praeiudicia varia; ex parte docentium, poteſtatem ſibi conceſſam non eſſe mere ſpiritualem, habere eam indolem imperii;

ex parte auditorum, hunc ſtatum non adeo neceſſarium eſſe, cum quilibet verbi diuini lectione ſibi ipſi conſulere queat, item, dum vitia hominum ipſis ſtatibus imputant, & ob prauos quorundam verbi diuini miniſtrorum, mores, ipſum miniſterium contemnunt, aut dum omnem zelum pro carnali habent, & prauis ſuſpicionibus abrepti, commodi cuiusdam temporalis cauſſa ſtatim ſuſcipi credunt, quae pro gloria nominis diuini ſuſcipiuntur, & quae reliqua ſunt, quibus ſibi ipſis flexus & anfractus diſponunt miſeri mortales, ex quibus deinceps emergere nequeant.

CAPVT QVARTVM
DE
MEDIIS LEGALIBVS QVIBVS AD LEGES DIVINAS OBSERVANDAS HOMINES COMPELLVNTVR.

Σύνοψις.

LEx proprie ſic dicta ſemper cum vi coactiua coniuncta eſt, §. I.
Media haecce coactiua ſunt legalia, a quibus diſtinguuntur euangelica, §. II.
Mediorum legalium, ſeu poenarum, vſus, §. III.
Deus tum immediate, tum mediate punit, & aliis quoque facultatem per vim exigendi, quae illis debentur, concedit, §. IV.
Poenae definitio, §. V.
Quis puniendi poteſtatem habeat? §. VI.
Vna gens alteram, quae ab ea non dependet, punire nequit? §. VII.
Imperantes ad puniendum certo modo obſtricti ſunt, §. VIII.
De fine poenarum, tum interno, tum externo, §. IX.
Quinam puniri poſſint? §. X.
An & quousque aliquis ob delictum alterius puniri queat? §. XI.
Obſeruationes quaedam, per quas ad difficultates hic occurrentes, commode reſponderi poteſt, §. XII.
An omnes hominum actus poenae ſubiaceant? §. XIII.
De proportione inter poenam & delictum obſeruanda, §. XIV.
De poenarum exaſperatione & mitigatione, item de earum remiſſione, §. XV.
De poenarum humanarum impedimentis, vbi & de aſylis, §. XVI.
Poenae, ratione cauſſae efficientis, vel diuinae ſunt, vel humanae, §. XVII.
illae, ratione durationis, vel temporales ſunt, vel aeternae; & temporales quidem iterum vel determinatae ſunt, quae rurſus non ſunt vnius generis, §. XVIII.
vel indeterminatae, haeque iterum vel naturales, vel poſitiuae, item vel internae, vel externae, §. XIX.
De poenis aeternis, earumque varietate, §. XX.
Mediate Deus homines ad legum ſuarum obſeruantiam compellit per magiſtratus, §. XXI.
idque per poenas, ſi iis cum ſubditis ſuis res ſit, §. XXII.
quae ad ſupplicia capitalia quoque ſe extendunt, §. XXIII.
ex vſu & neceſſitate reipublicae, non tantum conſtitutione legum Moſaicarum definienda, §. XXIV.
Quod ſi magiſtratui cum aliis imperantibus, aut gentibus independentibus res ſit, oriuntur inde bella, quae in ſe ſpectata, non ſunt illicita, §. XXV.
Quaenam ad bellum legitimum, tum ratione cauſſae, tum ratione modi, requirantur, §. XXVI.

§. I.

§. I.

LEgum proprie sic dictarum, haec natura est & indoles, vt semper coniunctae sint cum vi quadam coactiua. * Frustra enim leges ferrentur, nisi illi, quibus feruntur, ad eas obseruandas compelli possent. Id quod & de legibus diuinis intelligendum, quas non consilia, sed leges proprie ac stricte sic dictas esse, supra obseruauimus. ** Nec admittenda est distinctio legis in *perfectam* ac *imperfectam*, eo quidem sensu, ac si lex imperfecta sit, quam, si migretur, nulla sequitur poena. Hoc enim modo plane lex non esset, vt alibi demonstratum. ***

* Quod probatum est ad *cap.* 1. huius partis, §. 7.
** itidem *cap.* 1. §. 4 *seqq.*
*** vid. *element. philos. pract. part.* 2. *cap.* 2. §. 11.

§. II.

Media haecce, dicere fas fuerit *legalia*, a quibus *euangelica* distinguimus, quae eo comparata sunt, vt gratiam Numinis, & per eam maiores indies vires ad seruandam legem a Deo homines impetrent, vt sunt legitima verbi diuini tractatio, speciatim promissionum euangelicarum consideratio, preces, & reliqua, quibus fides augetur, & corroboratur, & per fidem amor Numinis, vnde ad obsequium Deo in omnibus praestandum homo promptior, alacriorque, redditur. De his cum alibi dictum, nunc de legalibus nobis sermo est.

§. III.

Enimuero & in his summa Numinis conspicitur benignitas & sapientia. Etsi enim illud demum obsequium, quod libere, non ex poenae metu, sed ex filiali spiritu fluit, Deo gratum sit, poenae tamen consideratio apud incredulos manuductio quaedam ad vitam meliorem esse potest, apud credentes hoc efficit, vt eo cautius incedant, & maiori diligentia a peccatis sibi caueant, securitatemque omnem ex animo eiiciant. Quod si etiam per metum poenae in externo saltem officio homines contineantur, ad societatis tamen conseruationem, tranquillitatemque publicam hoc plurimum facit, quam saluam itidem atque intemeratam vult supremum Numen. *

* conf. dicta in *prolegom.* huius partis, §. 8.

§. IV.

Neque tantum Deus ipse legis transgressores punit, sed hominibus etiam quandoque hanc facultatem concedit, vt alios, si leges ad humani generis tranquillitatem comparatas migrent, punire, aut alia ratione ad ea praestanda, quae societatis custodia requirit, illos com-

pellere queant. Quae omnia vt eo rectius intelligantur, primo de poena generatim quaedam praemittenda sunt.

§. V.

Poenam alibi iam definiuimus, * per malum passionis, quod a superiori seu imperante alicui ob malum actionis infligitur. Vbi per *malum passionis* intelliguntur etiam actiones, prout *molestae* sunt. ** At infligi debet ob *malum actionis*, *** seu delictum aliquod, quo quis poenam promeruit. Quae enim non inuitis, aut sine iussu imperantis, aut sine antegresso delicto, * alicui infliguntur, poenae rationem non habent.

* In *element. philos. pract. part. 2. cap. 5. sect. 1. §. 5.* Eodem fere modo HVGO GROTIVS, poenam definit, *lib. 2. de iur. bell. & pac. cap. 20. §. 1.* Sed omittit, quod poena infligi debeat a superiori, idque ex falsa hypothesi, quam mox notabimus.

** Si enim spectentur, quatenus debitae sunt, rationem poenae non habent, & a summis imperantibus aliis etiam, qui non deliquerunt, iniungi possunt. vid. PHIL. REINHARDVS VITRIARIVS, *instit. iur. nat. & gent. lib. 2. cap. 2. qu. 3.*

*** Actionis vox latissime accipienda, prout etiam omissiones denotat. Quod si obseruetur, cortuunt ea, quae B. CASPAR ZIEGLERVS disputat ad *Grot. lib. 2. cap. 20. §. 1. add.* IO. GEORGIVS KVLPISIVS *colleg. Grot. exercit. . §. 1.* Immo si poenae diuinae habeatur ratio, non de externis tantum, sed & internis actionibus, hoc est intelligendum.

* Hinc, quae christiani, tum veteres, tum recentiores, pro veritatis diuinae confessione perpessi sunt, poenae rationem non habent, nec supplicia, sed *martyria* dici solent. Diiudicari hinc etiam potest quaestio: an incommoda & varia morbotum genera, quibus nonnulli per corporis constitutionem obnoxii sunt, poenae rationem habeant? Etenim si homines fuerint improbi, omnino habent rationem poenae, cum haec ce. consequentia peccatorum quae ex iusto Dei iudicio illis contingunt, merito spectentur. Quod si poenitentiam egerint, & per fidem veram in Christum cum Deo reconciliati sint, poenae non amplius locus est, ob plenissimam satisfactionem Christi, sed talia, vt incommoda quaedam & calamitates, ferenda sunt. Eadem ratio est mortis temporalis, quae hominibu etiam piis ex necessitate naturae subeunda est. Etsi enim ea cereroquin poena peccati sit, *Gen. II, 17. Rom. VI, 23.* sublata tamen apud credentes per satisfactionem Christi culpa, cessat quoque poena. Hinc Christus ipse dicit, *eos non venire in iudicium, sed a morte ad vitam transisse, Ioan. V, 24. eos non visuros mortem in aeternum, Ioan. VIII, 51.* conf. hac de quaestione CAMPEGIVS VITRINGA *observation. sacrar. lib. 2. cap. 7. & 8. p. 329. seqq.*

§. VI.

Nemo habet potestatem poenam aliis infligendi, nisi sit superior, seu imperans, siue is Deus, siue homo sit. * Is enim habet potestatem puniendi, qui habet potestatem leges ferendi, & secundum leges illas iudicandi, rationemque a nobis exigendi, cur leges istas violauerimus. Quae sane potestas superioritatem, seu summum imperium, supponit. Facultas autem verbis quandoque, seu admonitionibus corrigendi alios, quae inter aequales locum habet, non est poena: ** quemadmodum nec castigationes parentum, & praeceptorum, aut dominorum, quibus liberos, aut discipulos, aut seruos, emendare studeant, pro poena, proprie loquendo, haberi possunt. ***

* Inter

* Inter reliquos errores, quibus nobilissimum illud de iure belli & pacis opus, commaculauit HVGO GROTIVS, & hic est, quod facultatem puniendi secundum ius naturae omnibus, qui paria non deliquerunt, competere, docet: quae solennis eius est hypothesis, *lib. 2 cap. 20. §. 3.* inculcata, & tum in eodem capite, tum alibi saepius repetita, sed subinde etiam a CASP. ZIEGLERO, IO. ADAMO OSIANDRO, aliisque, refutata. Nec profecto quali cunque prae aliis ἐξοχὴ statim dat ius alterius actiones dirigendi, multo minus autem ius puniendi. Et licet quodlibet delictum inferat reatum poenae, inde tamen non sequitur, quod puniri possit a quolibet, sed ab eo, cuius leges migrauit, quiue in illum habet imperium. Nec exemplis, probari potest, ius illud olim fuisse singulis concessum, & deinceps ad solos magistratus restrictum. Namque quod ad *ius*, quod vocant *zelotarum*, in gente Ebraea, attinet, perperam quidem illud huc aduocatur. Pinehae factum *Numer. XXV, 7. seqq.* prorsus singulare fuit, & ex instinctu diuino extraordinario profectum, adeoque in exemplum, quod imitari fas sit, trahi nequit. Illis enim, qui eum non vt priuatae sortis hominem, sed publica quadam auctoritate pollentem, spectandum esse statuunt, suffragari nequeo. Quod in sequenti aetate in gente Ebraea in vsu fuit ius zelotarum, corruptae reipublicae indicium fuit, adeoque minime laudandum. Quanquam si imperans in certis casibus eiusmodi quid permittat, tum non priuata, sed publica hoc fit auctoritate, adeo, vt, qui alterum hac ratione punit, pro ministro saltem iunimi imperantis sit habendus. Pluribus hoc disserui in *dissertat. de iure zelotarum in gente Ebraea, §. 34. seqq.* Locus *Deut. XIII, 9.* huic iuri non patrocinatur, cum, quod res ipsa docet, de processu iudiciali ibi sermo sit. Sed errant etiam, qui Christum seruatorem hoc iure vsum putant, dum negotiatores ac nummularios ex templo Hierosolymitano eiecit. *Matth. XXI, 12. Marc. XI, 15.* Diuina enim potius seruatoris maiestas in hocce facinore eluxit. Disputat ea de re GVIL. SALDENVS, *exercit. de iure zelotarum*, in *otiis* eius *theolog. lib. 4. pag. 604. seqq.* Reliqua huc spectantia legi possunt in dissertatione nostra antea citata. Ad HVGONIS GROTII sententiam comprobandam afferri etiam solet, quod de *vindice sanguinis* passim legitur, seu proximo hominis occisi cognato, cui ius homicidam interficiendi, competerebat. Sed iterum, priuata hoc eum fecisse auctoritate, perperam supponitur. Concedebat hoc magistratus, vt sanctioni diuinae, de homicidio capitaliter puniendo, *Gen. IX, 6.* eo certius satisfieret. Magistratus ergo vicem velut gerebat vindex sanguinis. Saltem in gente Ebraea ipsa lege diuina illi haec facultas competebat, *Num. XXXV, 21.* Ad reliqua, quae obiici solent, eadem fere ratione responderi potest.

** Hinc & admonitiones istae *fraternae correptiones* vocari solent, quippe quae, ex amore fraterno fluunt, & studio aliorum salutem promouendi, vti supra dictum. add. IOAN. HVLSEMANNVS, de *iure & moderatione correptionis fraternae*, &c.

*** Interim tamen & hae castigationes superioritatem quandam supponunt, sed suis similibus pro fine & scopo cuiusuis societatis, circumscripram. Hinc & ad mortem vsque aut alias duriores corporis adflictiones non procedunt, vt ex iis, quae supra de hiscce societatibus diximus, constat.

§. VII.

Nec adeo vna gens alteram, quae ab ea non dependet, punire potest, cum nullum in eam habeat imperium, etsi vna gens erga alteram se defendere, aut si laesa fuerit, ad satisfactionem, & cautionem, quod imposterum amplius laedere nolit, illam cogere possit. Vnde & bellum punitiuum frustra a nonnullis fingitur. * Qua de re deinceps. Neque hoc licet in delictis, quibus Deus immediate laeditur, cum Deus hominum opera in eiusmodi delictis puniendis

non

non indigeat, nec fas ſit hominibus ea ſibi vindicare, quae Deus, vt bonitatem, longanimitatem, ſapientiam, iuſtitiam ſuam demonſtraret, ſibi reſeruauit.

* Ab HVGONE ſcilicet GROTIO, *lib. 2. de iure belli & pacis, cap.* 1. §. 2. alibique, quem & ideo iam notaui, in *element. philoſ. pract. part.* 2. *cap* 5. *ſect.* 2. §. 5. IO. HENRICVS BOECLERVS, etſi concedat, inter eos, qui ſumma vtrinque poteſtate praediti ſunt, non eſſe bellum poenarium, accurate loquendo, eſſe tamen aliquid *poenae comparabile*, putat, ad *Grotii l. c.* Sed, cum explicari nequeat, quid illud poenae comparabile ſit, fruſtra hoc dicitur. Fuerunt ceteroquin, qui ex hoc capite iniuſtiſſima Hiſpanorum erga Americanos bella, quibus eos ſibi ſubiecerunt, defendere conati ſunt. Sed, quam friuolum hocce ſit, vel me non monente, quilibet intelligit. Nec meliora tamen ſunt, quae ab aliis pro hiſce bellis defendendis ſunt excogitata vid. IO. CHRISTOPH. BECMANNI *hiſtoria orbis terrarum geographica & ciuilis, part.* 2. *cap.* 1. §. 2. *p.* 439. *ſeqq.*

§. VIII.

Imperantes autem, ſeu ſuperiores, neceſſario puniunt. Homines quidem, quia ad hoc legi naturali ſunt obligati. * Deus autem, quia diuinae iuſtitiae repugnat, non punire peccantes. Etſi enim Deum eſſe longe benigniſſimum, & ratio & reuelatio oſtendat, eundem tamen & longe iuſtiſſimum eſſe, utrumque lumen docet. Iuſtiſſimus autem non eſſet, niſi delicta puniret. ** Pertinetque adeo poena ad iuſtitiam *rectoriam*, cuius haud ignobilis ſpecies eſt *vindicatiua*. ***

* Poſita ſcilicet ſocietate ciuili, quae ſine poenis, in hoc quidem generis humani ſtatu conſeruari nequit. Cum ergo imperantes ad conſeruandum ſtatum reipublicae obligati ſint, ſequitur, eos etiam iure diuino obligatos eſſe ad puniendа delicta, quae conſeruationi ſtatus ciuilis repugnant. Neque tamen ideo ad omnia delicta puniенda obligati ſunt. Cum enim fundamentum huius obligationis ſit ſalus ciuitatis, palam eſt, ſi haec requirat, vt delicto venia concedatur, imperantem hoc facere poſſe, atque ad puniendum neutiquam obligari. Quod ſi obſtrueretur, facile dilui poterunt, quae LAMBERTVS VELTHVSIVS, contra hanc ſententiam adfert, in *tract. de iuſtit. diu. & hum. part.* 2. *p.* 64.

** Cum Deus ſit ſanctiſſimus, vt a ſe remoueat omne, quod cum ſumma eius perfectione pugnat, non poteſt quoque non eſſe iuſtiſſimus, vt deteſtetur & puniat in rebus creatis, quae ſummae eius ſanctitati aduerſantur. conf. *Pſalm. V*, 5. Immo, ſi contra ſuam iuſtitiam ageret, ſeipſum abnegaret, 2 *Tim. II*, 13. quod eſt ἀδύνατον. Hinc & diſerte Moſes: *Deus non poteſt* (ſalua ſua iuſtitia vindicatiua) *peccatorem habere inſontem*, (vt citra ſatisfactionem pro culpa ipſi remittat poenam) *ſed omnino vindicabit & puniet eius peccatum*, *Exod. XX*, 7. Quod enim ibi de abuſu nominis diuini dicitur, de omnibus peccatis, quorum quoad reatum poenae, in genere ſpectatae, eadem eſt ratio, merito intelligitur. Moſi ſuffragatur Iobus, *cap. X*, 14. *ſi pecco, parcis mihi quidem* (differendo poenam ad horam) *ſed tandem non patieris, me eſſe immundum ad iniquitate*, ſcilicet, vt eam mihi citra ſatisfactionem non imputes. Immo Deo abominationi eſſe, iuſtificare impium, pronuntiat Salomoh, *Proverb. XVII*, 15. Idque ipſa etiam ratio, iuſtitiae diuinae indolem expendens, quemlibet edocet. Hinc & Paulus, τὸ δικαίωμα θεοῦ, *quod mala facientes digni ſint morte*, ipſis gentilibus cognitum fuiſſe, aſſerit, *Rom. I*, 32. *II*, 15. Eiusque rei luculentum veſtigium conſpicitur in iudicio Melitenſium, de *nemeſi diuina*, *Actor. XXVIII*, 4. Haec vero obſeruanda ſunt contra Socinianos, ſeeus ſentientes, vt ſatisfactionis Chriſti neceſſitatem labefactent, quibus frigidam ſuffundit HVGO GROTIVS, de *ſatisfactione*, *cap.* 3. add. IO. ADAMVS SCHERZERVS, in *colleg. anti-Socinian.*, *fol.* 58. *ſeqq.* & quae diximus, in *animaduerſionibus in Petri Chauuini librum, de relig. natur. cap.* 1. §. 13.

*** Multum

*** Multum acriterque diſputari ſolet, num poena ad iuſtitiam commutatiuam, an diſtributiuam, pertineat? Sed vt inutilis fere ac ſuperuacua eſt tota haec diſceptatio, ita & reiecta vulgari, aliam iuſtitiae partitionem iam tradidimus, in *elem. philoſ. pract. part.* 2. *cap.* 2. §. 46. Paucis cuncta expediri poſſunt, ſi dicamus, ſpectare poenam ad iuſtitiam rectoriam, quae tria in ſe complectitur: primo, ius ſiue facultatem recte aliquid & licite agendi, quod imperantibus quidem ita competat, vt non competat inferioribus; tum obligationem, vt imperantes obligati ſint, non ſingulis ſubditis, ſed toti ciuitati, ad aliquid faciendum vel omittendum; denique, ratione ſubditorum, itidem obligationem quandam ad aliquid patiendum. Quae tria in poenae exactione prorſus concurrunt. Et ita recte affirmari poteſt, delinquentes ad poenam teneri, ſiue obligari, non ex conſenſu in poenam, ſed ex ratione perſonae moralis, quam ſuſtinent, dum ciues, ſiue inferiores ſunt. Hinc & ratio patet, cur ex carcere iniuſte elapſi, & iterum deprehenſi, grauius puniri queant.

§. IX.

Finis poenae * vel *internus* eſt, vel *externus*. Internus eſt ſatisfactio iuſtitiae, quem Deus praecipue intendit. ** Quod tamen eo, quo Deo hoc conuenit, modo, intelligendum, ne quid eo indignum admittamus. Externus vtilitatem reſpicit, aut integrae alicuius ſocietatis, aut ſingulorum hominum: & ad hos quidem quod attinet, aut eius qui peccauit, vt emendetur, aut eius, qui laeſus eſt, vt ſecuritati eius conſulatur, vel aliorum quorumlibet, ne ſimile quid aut faciant, aut patiantur. *** Qui quidem finis externus vt obtineatur, neceſſe quandoque eſt, vt delinquens plane e medio tollatur,* ſaltem vt voluntas aut vires nocendi ei adimantur.

* Legitimus enim omnino adeſſe debet finis, ſi poena recte ſe habere debeat. Inhumanum eſſet, punire aliquem, ſaltem, ut puniatur, aut vindictae cupiditati ſatisfiat. Quae crudelitas, vt in Deum non cadit, ita in hominibus non eſt ferenda.

** Immo non poteſt non intendere iuxta ea, quae ad §. *praecedentem* diximus, add. ANDREAS ADAMVS HOCHSTETTERVS, in commentatione de *iure poenarum* §. 4. *ſeqq.* vbi diligenter hac de re diſſerit.

*** Ex finibus iſtis, quos enumerauimus, omiſſo primo & ſecundo, vltimos tantum commemorat HVGO GROTIVS, de *iure belli & pacis, lib.* 2. *cap.* 20. §. 6. ſed rectius priores quoque addit IO. GEORGIVS KVLPISIVS, in *colleg. Grot. exercit.* 9. §. 4.

* Si vtilitas eius, qui punitur, tantum quaeratur, puniendi genus, ad huncce finem comparatum, ad mortem pertingere nequit. At, cum in poenis humanis ad aliorum quoque vtilitatem, praeſertim ad conſeruationem & ſecuritatem totius reipublicae, reſpiciendum ſit, ſupplicia quoque capitalia quandoque locum habent. Idque tum ex fine ciuilis ſocietatis recte intelligitur, tum exemplo poenarum capitalium, quas in gente Iſraelitica Deus ipſe ſanciuit, comprobatur, & ſupra quoque, ubi ſummis imperantibus hanc facultatem vindicauimus, oſtenſum eſt. Legendus tamen hac de re, quem iam laudauimus, HOCHSTETTERVS, *l. c. ſect.* 3. §. 5. *p.* 29.

§. X.

Puniuntur, qui peccarunt. Qui ergo non peccarunt, aut quibus peccata imputari non poſſunt, illi puniri quoque nequeunt. Nefas itaque, punire innocentes. Nec infantes, aut furioſi, aut rationis vſu deſtituti, puniri poſſunt. Quae enim ab inſciis, aut inuitis,

contra legem committuntur, illis imputari nequeunt. Quod vero in foro diuino peccatum tum originale, tum actualia etiam infantibus, omnibusque adeo hominibus, nemine excepto, imputentur, inde prouenit, quod primi parentes, totum hominum genus repraesentaverint, adeoque dum illi lapsi sunt,* simul in & cum illis omnes illorum posteri lapsi sint, vnde & poenam non possunt non subire, nisi per media a Deo praescripta veniam peccatorum impetrent. Bruta vero, quod puniri nequeant, per se patet, cum illis nullae datae sint leges.

* Diserte hoc testatur Paulus *Rom.* v, 12. *propterea quemadmodum per vnum hominem peccatum in mundum intrauit, & per peccatum mors, & sic ad omnes homines mors pertransiit, ἐφ' ᾧ πάντες ἥμαρτον.* Causam enim, cur mors ad omnes pertransierit, seu cur morti omnes sint obnoxii, hanc reddit apostolus, quod in Adamo omnes peccarint. Particulam *ἐφ' ᾧ* diuersimode quidem reddunt interpretes. Nonnulli namque eam vertunt: *in quo*, cum omnes homines, in Adami lumbis existentes, in eo tanquam communi stipite peccarint. Variis rationibus hanc interpretationem confirmat IO. HVLSEMANNVS apud CALOVIVM ad *h. l.* qui & ipse eandem calculo suo adprobat. IO COCCEIVS autem, licet sensum verum saluum esse fateatur, si *τὸ ἐφ' ᾧ* reddatur, *in quo*, qui tamen tum potius particulam *ἐν*, quam *ἐπὶ* adhibendam fuisse censet, hinc *τὸ ἐφ' ᾧ* explicare mauult, *cum quo*, hoc est, quo peccante, peccauerunt omnes. HVGO GROTIVS, *τὸ ἐφ' ᾧ* vertit: *per quem*, eamque explicationem variis scripturae locis, in quibus particula *ἐπὶ* hanc significationem obtineat, confirmare annititur: quanquam, quod iam aliis obseruatum, non in omnibus, quae adfert, locis causae suae praesidium inueniat. Dissentit ab his omnibus SCHOMERVS, *τὸ ἐφ' ᾧ* reddens, *eo quod*, rationemque huius explicationis adferens, quod *Phil.* III, 12. haec particula eandem habeat significationem, tum &, quod nullo hactenus idoneo exemplo probari potuerit, *τὸ ἐπὶ* quandam denotare inexistentiam, in *exegesi epist. ad Rom. pag.* 22. Perinde tandem est, quamcunque ex allatis amplectaris explicationem, modo firmum ratumque sit, posteros Adami delicti ab eo perpetrati reuera fuisse participes, quia poena huius transgressionis ad omnes pertinet. Quod enim HVGO GROTIVS vocem *ἁμαρτάνειν* metonymice de poenae peccato promeritae perpessione explicat, eosque per metalepsin peccati reos dici posse asserit, qui malum aliquod sine culpa ferunt, haud immerito ceu absonum reiicitur ab ABRAHAMO CALOVIO. Distincte enim apostolus de peccato & morte, de culpa & poena, loquitur, quae adeo non sunt confundenda. Ne dicam, quod a iustitia diuina prorsus alienum sit, infligere poenam iis, qui in delicti cuiusdam consortium non veniunt. De modo, quo posteri Adami participes delicti ab eo perpetrati sint, vt curiosius disputemus, necesse non est. Sufficit, quod de re ipsa scriptura nos dubitare non sinat. Interim ex doctrina de foederibus res haud incommode explicari pariter ac illustrari potest. Quemadmodum enim in foedere operum totum genus humanum repraesentauit Adamus, adeo vt & promissiones, si illud seruaturus esset, non eum solum, sed & omnes eius posteros, spectarent, quod & de comminationibus pariter est intelligendum, ita &, postquam hocce foedus transgressus est, & violauit, omnes simul posteri eius hoc violasse censendi sunt, poenamque adeo in foederis illius transgressores constitutam, merito incurrunt. Caute tamen & circumspecte hic quoque procedendum esse, alibi iam monui. Non inepte rem omnem illustrat SAM. PVFENDORFIVS, in *iure feciali diuino*, §. 26. *p.* 115. *seqq.* Ceterum vt haecce omnia eo spectant, vt constet, Deum innocentes non punire: ita ad reliqua, quae hic dubium adhuc mouere possent, facili negotio responderi potest, si obseruemus, aut eos, qui puniti dicuntur, non prorsus fuisse innocentes, sed in delicti veniisse participationem, aut afflictiones, quae illis obtigerunt, non tam

tam poenae, quam incommodi cuiusdam aut calamitatis, habuisse rationem. Hinc diiudicanda, quae de familia Achanis, ob patris delictum excisa, de Saulis, Ierobeami, Achabi posteris, diuinarum comminationum veritatem expertis, & reliquis, vulgo obuertuntur. Immo pater hinc, quid respondendum sit ad verba ipsius Dei, quibus, se peccata parentum vindicaturum in tertiam & quartam generationem, comminatur, *Exod.* XX, 7. Sed de his deinceps adhuc quaedam monebuntur.

§. XI.

Ob delictum alterius proprie loquendo nemo puniri potest, nisi, ceu caussa moralis, vel ea ratione ad illud concurrerit, vt illi imputari quoque queat. * Hinc quousque singuli ob delictum vniuersitatis, ** communitas ob delicta singulorum, imperantes ob delicta subditorum, & vice versa teneantur, patet. Interim ab vniuersitate, non semper exigi poena potest. Licet enim pereuntibus indiuiduis, semper persistat vniuersitas, merita tamen ex eorum genere sunt, quae vniuersitati non primo & per se, sed quatenus insunt singulis, competunt. ***

* Ex instituto hoc argumentum tractat HVGO GROTIVS, *lib. 2. de iur. bell. & pac. cap* 21. Fundamentum autem petendum est ex doctrina de imputatione.

** Si scilicet consenserunt. Ad eos enim, qui non consenserunt, aut qui aliorum sententiis victi sunt, nec culpa, nec poena pertinet. Quae ad eos, qui non consenserunt, inde redundant incommoda, non poenae, sed infortunii rationem habent, saltem in foro humano: si enim ceterocquin improbi fuerint, quoad forum diuinum, quaecunque illis obtingunt aduersa, pro poena peccatorum suorum merito reputant.

*** Hoc iam obseruatum a me in *elem. philosoph. pract. part.* 2. *cap.* 5. *sect.* 1. §. 17. add. HVGO GROTIVS, *de iur. bell. & pac, lib.* 2. *cap.* 21. §. 8.

§. XII.

Recte vero nonnulli monent, & alibi quoque a nobis inculcatum est, * a poena proprie sic dicta distinguendum esse damnum, aut incommodum, quod occasione delicti ab altero perpetrati, nobis subeundum est: ** deinde, damnum aliquando dari occasione peccati alterius, sed ex caussa propria. *** Hinc enim variae expediri difficultates possunt; speciatim intelligitur, quo pacto Deus posteros ob peccata maiorum punire dicatur, si vel maxime propria illorum non accesserint delicta, * vt adeo dominium aliquod Dei absolutum hic fingere necesse non sit. **

* in *elem. philos. pract. l. c.* §. 18.

** Namque per modum poenae ea tantum alicui auferri possunt, ad quae ius proprium habuit: per modum damni etiam ea aliquis amittit, quae sub certa saltem conditione habituus fuerat. Sic filii ob delicta parentum puniri nequeunt, nec talia illis eripi possunt, ad quae ius proprium habent: incommoda tamen quaedam ex poena parentum in illos redundare possunt, nec iniquum est, iis eos spoliari bonis, quae nonnisi sub certa conditione illis competebant.

*** Sic, qui occasione alieni debiti aliquid promisit, malum patitur, non propter debitum alienum, sed propter suam promissionem, quae caussa proxima obligationis est. conf. HVGO GROTIVS, *l. c.* §. 11.

* In primo scilicet decalogi praecepto Deus minitatur, se peccata parentum vindicaturum in tertiam & quartam generationem, *Exod.* XX, 5. quod non tantum iustitiae diuinae repugnare videtur, sed loco quoque *Ezech.* XVIII, 20. vbi dicitur: Deum nolle, vt filii ob delicta parentum teneantur. Sed conciliari haec facile inter se possunt. Aut enim filii parentum impietatem imitantur, aut non imitantur. Si imitantur, ob propria quoque delicta, quae illis obueniunt, aduersa, patiuntur. Si non imitantur, gratiae singularis, & commodorum quorundam, quorum cereroquin participes fieri potuissent, si in pietate perstitissent praecentes, subtractionem, merito pro incommodo reputant, non autem pro poena. De ista autem subtractione, vel non concessione gratiae singularis, loquitur Moses, de poena autem proprie sic dicta Ezechiel.

** Quod facit HVGO GROTIVS, de *iure belli & pacis*, *lib.* 2. *cap.* 21. §. 14. Tale autem dominium absolutum cum iustitia & bonitate diuina pugnat.

§. XIII.

Puniri possunt omnes actus, qui legi conformes non sunt. Et in foro quidem diuino interni pariter & externi, immo omnes isti actus & motus, qui ob deprauatae naturae conditionem hodie euitari nequeunt, recte puniuntur: cum lex diuina in his omnibus perfectam sanctitatem a nobis requirat. * At in foro humano externi saltem puniuntur actus, non interni, & quidem ex externis illi tantum, qui securitati & tranquillitati reipublicae, ac vitae sociali vel maxime aduersantur. Vt omnia ac singula peccata etiam externa puniantur, non videtur praesentis vitae status permittere. ** Interdum tamen & ea rerum conditio esse potest, vt actus interni, si innotescant, puniri queant, *** saltem si externa facta accesserint, ad poenam aut intendendam, aut remittendam plurimum conferunt: quod & generatim de animi certis dispositionibus est intelligendum.

* Nec obstat, quod hodie nemo mortalium legem diuinam perfecte seruare queat. Per hominum enim culpam factum, vt in hocce statu versentur, vt iam alibi dictum.

** Hinc minutissimi lapsus, qui per naturae humanae conditionem difficulter euitantur, itemque vitia animi ex corruptione mortalium communi resultantia, in foro ciuili non puniuntur. Optandum equidem esset, vt ab his quoque homines essent immunes, & saluti quoque atque conseruationi reipublicae rectius ea ratione consuleretur. Sed haec omnia si poenis ciuilibus subiacerent, imperantibus nihil aliud agendum esset, quam vt punirent. De reliquis, quae hic disputari solent, vid. HOCHSTETTERVS, de *iure poenarum*, *sect.* 5. *p.* 44. *seqq.*

*** Sic, nonnullos ob solam conscientiam caedis, superioribus intentandae, capitali adfectos fuisse supplicio, constat. Vbi tamen consensus & adprobatio supponitur, & id spectatur, vt alii eo magis ab eiusmodi delictis perpetrandis deterreantur, quae tacito consensu adprobare, periculo non carer. vid. IO. CHRISTOPH. BECKMANNVS, *polit. parall. cap.* 15. §. 4. Et hinc etiam liquet, quid de *poena conatus* censendum.

§. XIV.

Accurate quoque obseruanda est proportio, inter poenam & delictum. * Quod vt rite fiat, tum ad delicti grauitatem, tum ad condi-

conditionem patientis, attendendum est. Delicti grauitas, quae poenam intendit, aestimanda ex adfectu, ex propositi prauitate, ex caussa, quae peccantem impulit aut retrahere debuit,** ex agentis ad euitandum delictum aptitudine, vitio animi accessorio, similibusue. Quod ad conditionem patientis attinet, cogitandum, quod pro diuersitate status, fortunarum, corporis, aliarumque circumstantiarum, vna eademque poena alios magis, alios minus adficiat. Quae omnia vt in poenis humanis rite procedunt, ita, quousque in diuinis quaedam ex his locum habeant, res ipsa quemlibet facile condocere potest. Speciatim, quod in diuinis quoque poenis certi dentur gradus, constat ex *Matth. X, 15. XI, 22. 24. Luc. X, 12.*

* Non nomen talio simplex, quae in multis delictis locum habere nequit, & aliquando cum iniquitate quadam esset coniuncta. Obstare equidem videtur lex forensis Mosis, *Exod.* XXI, 23. 24. 25. *Leuit.* XXIV, 18. 19. 20. *Deut.* XIX, 21. Nec ipsi circa eius interpretationem inter se consentiunt Iudaei, aliis quidem litterae inhaerentibus, aliis autem de aestimatione damni dati verba Mosis capientibus. Et horum quidem omnino praeferenda est sententia, cum secundum legem Mosaicam & alia eiusdem fere generis crimina, vt excussi vteto foetus, & hominis vulnerari, pecuniariis mulctis fuerint expiata. Hinc & IONATHAN pariter ac Hierosolymitanus paraphrastes vertunt: *pretium oculi pro oculo, pretium dentis pro dente, pretium manus pro manu &c.* add. IO. CLERICVS ad *h. l. De origine talionis ad mentem gentilium, Iudaeorum & Christianorum*, extat erudita dissertatio, sub praesidio IO. ANDREAE DANZII, viri celeberrimi, in hac academia, habita.

** Ad caussam, quae retrahere aliquem debuit, spectat etiam iniustitia, quae eo maior est, quo maius alteri damnum infertur. Hinc primum locum obtinent delicta consummata, postremum non consummata. In vtrouis genere tanto grauius delictum est, quo plures per illud laeduntur, id quod ordine, qui a Deo inter decalogi praecepta seruatus est, illustrat HVGO GROTIVS, *lib. 2. de iure belli & pacis cap. 20. §. 28. seqq.* apud quem & reliqua huc spectantia legi possunt. add. SAM. PVFENDORFIVS, de *iur. nat. & gent. lib. 8. cap. 3. §. 18. seqq.*

§. XV.

In poenis humanis etiam contingit, quod pro diuerso reipublicae statu aliquando aut exasperari, aut mitigari debeant. Interdum etiam omnino delictorum quorundam concedi venia potest,* si salus ac conseruatio reipublicae hoc permittat, aut omnino exigat. At Deus, nisi satisfactio intercedat, delictorum concedere veniam, salua iustitia sua, nequit.** Accedit, quod caussae, cur in poenis humanis hoc quandoque licitum, aut omnino necessarium sit, in diuinis cessent.

* Stoici quidem negabant, viri sapientis esse, ignoscere delictis, aut illorum dare veniam. Sed vt lubrico plane atque infirmo fundamento haec illorum sententia innitebatur, ita in puerilem verborum lusum omnis tandem controuersia exibat, dum, virum sapientem *parcere* quidem, non autem *ignoscere* aut *dare veniam*, contendebant. Ita enim hac de re philosophatur SENECA, *lib. 2. de clem. cap. 7.* Sed ex instituto hunc Stoicorum errorem discussi, *dissert. 2. de praecipuis Stoicorum in philos. morali erroribus*, §. 13.

** iuxta ea, quae supra ad §. 8. diximus.

§. XVI.

Homines etiam quandoque impediri poſſunt, quo minus delicta punire queant, quae tamen punire vellent ac deberent: quod itidem in poenis diuinis ſecus ſe habet. Interim grauiſſime peccant, qui quacunque ratione poenas iuſtas impediunt, aut homines, qui eas promeruere, iis ſubtrahunt. * Vnde & patet, quid de *aſylis* ſentiendum. ** Licet enim forte aliquis eorum vſus eſſe poſsit, prout tamen per ea magiſtratus impeditur, quo minus delinquentes punire queat, minime ſunt ferenda.

* Sequitur igitur, quod, qui deliquit, & fuga poenae ſe ſubtraxit, non ſit ab aliis imperantibus recipiendus, vel, ſi receptus ſit, quod aut puniendus aut dedendus ſit, ſi magiſtratus, cuius imperio ſe ſubduxit, hoc exigat. Ad alterutrum, non praeciſe ad dedendum, ipſo iure diuino is ad quem ſe recepit, obligatus eſt, niſi pacta forte deditionem requirant. Sufficit enim, ſi reſugia demonſtret, a ſe delictum non probari, nec poenam eius ſe impediturum, ſed inflictorum potius.

** In rebuspublicis bene conſtitutis, & vbi iuſtitia recte adminiſtratur, aſyla ſunt prorſus ſuperuacanea. Qui enim eo ſe recipit, aut nocens eſt, aut innocens. Si nocens ſit, nulla loci ſanctitas eum poenae ſubtrahere poteſt ac debet. Sin innocens, tutus erit, & poenae immunis, etiamſi ad nullum aſylum confugiat. Idque tum de ſubditis, tum de exteris, eſt intelligendum. Hi enim ſi nocentes ſint, ex aſylo etiam extrahendi, & aut puniendi aut dedendi ſunt. Si innocentes ſint, poteſt imperans illorum patrocinium in ſe ſuſcipere, etiamſi nullum adſit aſylum. Nec obſtant exempla, ex gente Iſraelitica petita. Longe alia enim in ea rerum fuit conditio, ac hodie eſt in plerisque rebuspublicis. Homicidas enim perſequebatur vindex ſanguinis, ſeu proximus cognatus eius, qui occiſus erat. Qua quidem ratione etiam illi, qui per caſum fortuitum & praeter culpam ſuam homicidium commiſerant, in periculo vitam iterum amittendi verſabantur. Horum ergo vt per certa aſyla conſuleretur ſecuritati, par erat. Nec templorum aediumque ſacrarum ea eſt ſanctitas, vt nefas ſit, ex iis extrahere, qui poenam iuſtam promeriti ſunt. De aſylis Ebraeorum legendus IO. SELDENVS, de *iure nat. & gent. iuxta diſcipl. Ebraeor. lib* 4. *cap.* 2. de Graecorum, SAMVEL PETITVS, *comment. ad leges Attic. f.* 13. add. CONRADVS RITTERSHVSIVS, de *iure aſylorum*, IO. ADAMVS OSIANDER, *diſſert. de aſylis*, aliique.

§. XVII.

Poenae, ſi cauſſam efficientem ſpectes, ſunt vel *diuinae*, vel *humanae*. Et ad diuinas quidem quod attinet, conſtat, quod Deus omnino delicta puniat, vid. *Exod. XX, 5. 6. Deut. V, 9. 10.* & quidem poena poſitiua ac proprie ſic dicta, *Eſ. XXX, 33. Rom. II, 8. 9. 2 Theſſal. I, 6. 7. 8. 9. Apoc. XIX, 20,* * idque ob iuſtitiam diuinam, quae neceſſario requirit, ut Deus peccata puniat, nec niſi intercedente ſatisfactione, condonet, *Ebr. IX, 22. Exod. XX, 7. Iob. X, 14. Prouerb. XVII, 11.* ** Neque obſtat, quod Deus ſit benignisſimus, immo ipſe amor. *1 Ioan. IV, 8.* Non minus enim ſanctus eſt, atque iuſtus, vt iam antea obſeruauimus. conf. *Pſalm. V, 5. 6. 7. XLIX, 8. CXLV, 17. 2 Theſſal. I, 6. 7.*

* Sunt

* Sunt enim leges diuinae leges proprie ſic dictae, vt demonſtrauimus ſupra, *cap.* 1. §. 4. *ſeqq.* ideoque & poenas poſitiuas & ſtricte ſic dictas ſecum coniunctas habent.

** Quod pluribus euictum ad §. 8. huius capitis

§. XVIII.

Poenae diuinae, ſi durationem ſpectes, ſunt vel *temporales*, vel *aeternae*. Temporales ſunt, quae in hac vita infliguntur, & finem habent; aeternae, quae poſt hanc vitam ſequuntur, & ſemper durant, Et temporales quidem, itidem non ſunt vnius generis. Quaedam enim determinatae ſunt, & ab ipſo Deo lege quadam expreſſae, quaedam indeterminatae; illae vel ad *omnes homines* pertinent, vt poena capitalis homicidii, * *Gen. IX, 5. 6.* vel ſpeciatim ad *gentem Iſraeliticam*, quae a Moſe deſcribuntur, & pro varietate delictorum, in varias itidem ſpecies abeunt: praecipue tamen in *ordinarias*, & *extraordinarias* diſpeſci poſſunt: ordinariae erant, quae per magiſtratum iuxta praeſcriptum Numinis infligebantur; extraordinariae, quae immediate a Deo originem habebant, vt *poena excidii*.**

* Qui enim, verbis *Gen.* IX, 6. *quisquis effuderit ſanguinem hominis, per hominem ſanguis eius effundatur*, non praeceptum de homicidio capitaliter puniendo, ſed euentus futuri ſignificationem, contineri, autumant, prorſus falluntur. Nec obſtat, quod in textu ebraeo extet tempus futurum שפך *effundetur*. Solenne enim eſt Ebraeis, & eorum linguae fere proprium, vt per tempus futurum leges exprimantur, vt vel ſigula decalogi praecepta oſtendunt. Praeterea, vt praecepta, quae hoc de non effundendo ſanguine innocente, & ſi effuſus fuerit, vindicando, aut antecedunt, aut ſequuntur, vim imperandi habent, ita ratio nulla afferi poteſt, cur reliqua vim indolemque legis habeant, hoc autem ſolum de euentu futuro ſit intelligendum. Idem enincit ſubiuncta ratio: *quia in imagine Dei fecit* (Deus) *hominem*. Quae verba fruſtra addita eſſent, ſi priora non legem aut praeceptum exhiberent. Accedit, quod falſum quid praedixiſſet Deus, ſi euentum indicare voluiſſet, cum ſaepiſſime contingat, vt homicidae vindictam in hac vita effugiant. Ceterum, quod ad omnes omnino homines ſanctio haec poenalis pertineat, itidem vel inde conſtat, quod Noacho, non Ebraeorum modo, ſed gentium omnium, quotquot poſt diluuium vixerunt, patri, data ſit. Id modo dubium alicui mouere poſſet, ad quam legum diuinarum ſpeciem poenalis haecce conſtitutio referenda ſit. Sunt quidem, qui & hanc ad leges diuinas poſitiuas vniuerſales referunt, quibus & ego olim adſtipulatus ſum. Sed cum ſupra dictum ſit, nulla ad eiusmodi leges admittendas cauſſa praegnanti nos vrgeri, eina ambages aſſero, ſanctionem hanc poenalem pertinere ad leges naturales. Ratio enim ipſa hoc dictitat, inter poenam & delictum debere eſſe proportionem, adeoque vita iterum priuandum eſſe, qui eam eripuit alteri. Vnde hoc fratricida Cainus ex accuſantis conſcientiae dictamine agnouit, *Gen.* IV, 14. Licet autem omnes homines ex ratione hoc intelligere poſſint, placuit tamen Deo, hoc iterata promulgatione repetere, haud dubio, quod ante diluuium homicidia fuiſſent frequentiſſima, eiusque obſeruantiam Noacho eiusque poſteris ſerio inculcare, neceſſarium duxerit. add. IO. SELDENVS, *de iur. nat. & gent. iuxta diſcipl. Ebr. lib. 4. cap.* 1. Exinde quoque conſtat, ſummis imperantibus non fas eſſe, circa huius delicti poenam diſpenſare, ceſſareque hic ius, quod vocant, aggratiandi, quod pluribus demonſtrat ADAMVS RECHENBERGIVS Lipſienſis academiae theologus

theologus celeberrimus, in peculiari dissertatione, de *iure prin ipis christiani aggratiandi circa homicidium negato.*

** Triplex genus excisionis statuunt doctores Ebraei: primum, quo corpus tantum excidi-tur, alterum, quo anima tantum excidi tur, tertium, quo corpus & anima simul excidun-tur, qua de re prolixe disserit IO. SELDENVS, *de iur. nat. & gent. lib. 7. cap. 9. p. 812. seqq.* add. ISAACI ABARBANELIS dissertatio, de *poena excidii*, in latinum sermonem conuersa a IO. BVXTORFIO, & addita eiusdem tractatui de *sponsalib. & diuortiis*, item IO. HENRICVS HOTTINGERVS, in *iure Ebraeor. p.* 310. EDVARDVS POKOCKIVS, in *porta Mosis, n.* 158. *p.* 164.

§. XIX.

Poenae diuinae temporales, indeterminatae, vel *naturales* sunt, vel *positiuae*, itemque vel *internae*, vel *externae*. Naturales voco, quae per naturalem consequentiam vitia quandoque comitantur, vt morbi, contemptus, paupertas, mors praematura, morsus conscientiae, & alia. Haec enim omnia quin apud improbos poenae rationem habeant, dubitari nequit, cum constet, talia sine Numinis prouidentia hominibus non contingere. Quod vero ob peccata iis immittantur, vel ex iustitia Numinis recte colligitur. Positiuae sunt, cum improbis grauissima quandoque immittuntur mala, quorum nullam inuenire licet causam naturalem, vt tantum ad iustitiam diuinam recurrendum sit. Id saepius contingere, exempla quamplurima docent.* Internae poenae sunt, quae ad mentem pertinent, vt morsus conscientiae:** externae quibus corpus adfligitur, aut res externae, quae ad vitae huius sustentationem necessariae sunt, hominibus adimuntur. Ad internas referre etiam licet spirituales, vt *desertionem diuinam, traditionem in sensum reprobum, Rom. I, 28.* & alias.

* conf. IO. CONRADVS DANHAVERVS, in *theologia casuali. p.* 315.

** Perspectum hoc fuit ipsis ethnicis, dum agnouerunt, nihil esse miserius conscientia mala. HORATIVS, *lib. 1. epist. 1.*

hic murus aheneus esto,
Nil conscire sibi, nulla pallescere culpa.

Mitto reliqua, quae passim adferri solent.

§. XX.

Praeter temporales, alias adhuc post hanc vitam improbis imminere poenas, & ratio quodammodo dictitat,* & scriptura sacra luculenter confirmat. Suntque istae poenae partim *priuatiuae*, in carentia bonorum omnium, quibus summa hominum beatorum felicitas absoluitur, consistentes, idque tum ratione *intellectus*, *Ioan. III, 36. Ps. XLIX, 20. Matth. VIII, 12. XXII, 13.* tum ratione *voluntatis*, *Zach. IX, 11.* partim *positiuae*, prout priuatiuis opponuntur, cruciatus maximos, sensumque malorum acutissimum inferentes, idque iterum tum ratione *intellectus*, *Apoc. VI, 16.* tum ratione *voluntatis*, *ib. v. 17.* tum denique ratione

corporis

corporis, Eſ. LXVI, 24. Matth. III, 12. X, 28. XXV, 41. Aeternas quoque haſce poenas fore, nec habituras finem, ſcriptura diſerte teſtatur, *Eſ. LXVI, 24. Matth. III, 12. XXV, 41. Apoc. XX, 10.*

* Cum enim experientia doceat, improbis ſubinde res ſuas ex voto fluere, cum piis contra & ſanctis hominibus cum variis calamitatum generibus conflictandum ſit, ſequitur, aut rerum humanarum cura Deum non tangi, aut praemia virtutis, pariter ac poenas peccati, dari poſt hanc vitam. Prius autem cum admitti nequeat, poſterius omnino admittendum, ratio ipſa dictitat. Hinc & nonnulli ethnicorum philoſophorum faſſi ſunt, de inferis, ſicut de diis, omnes homines communem habere notionem. Copioſe hac de re agit DANIEL CLASENIVS, *theol. gentil. part. 1. cap. 16. ſeqq.* add. PETRVS DANIEL HVETIVS, in *quaeſtionib. Alnet. lib. 2. cap. 24.*

§. XXI.

Interdum Deus & mediate homines ad legum ſuarum obſeruantiam compellit, idque per magiſtratus, quorum officium eſt, ad minimum ad externam legum diuinarum obſeruantiam homines inducere, * quippe, ſine qua nec conſiſtere vita ſocialis, nec hominum genus conſeruari poteſt.

* Fundamentum huius aſſertionis repetendum ex iis, quae ſupra diximus, in *prolegom.* huius partis, §. 8.

§. XXII.

Eſt vero magiſtratibus res aut cum ſubditis, aut cum aliis gentibus vel ſummis imperantibus, qui ab illorum imperio non dependent, & talia deſignant, quae cum publica humani generis tranquillitate conſiſtere non poſſunt. Si prius ſit, non tantum cogere illos, qui alios laeſerunt, queunt, vt iis ſatisfaciant, ne inpoſterum amplius laedant, ſed vt tum ipſi illi, qui peccarunt, tum alii rectius ſe in poſterum gerant, punire etiam illos poſſunt. Atque inde *ius puniendi*, magiſtratibus recte tribuitur. Puniri autem ſubditi poſſunt ac debent, non tantum ſi humanas, ſed & ſi diuinas leges migrent, prout harum quoque obſeruatio, ad tranquillitatem externam conſeruandam eſt neceſſaria. Ideoque & leges diuinae inter humanas repeti ſolent, addita quoque illis obligatione ciuili. *

* Lucem hic dabunt, quae dixi in *elem. philoſ. pract. part. 2. cap. 4. ſect. 13. §. 24.*

§. XXIII.

Ea vero poteſtas puniendi, quam ſummi imperantes habent, ſe omnino etiam ad ſupplicia capitalia extendit. Id ſalus namque & conſeruatio reipublicae poſtulat, cum coërceri interdum alia ratione homines improbi legumque contemptores nequeant, quam ſupplicüs capitalibus: immo quandoque ne ſic quidem coërceri queant.

Cumque ciues in omnia, quae ſalus reipublicae requirit, vt ab imperantibus ſuſcipi poſſent, conſenſiſſe merito credantur, in hoc quoque conſenſiſſe omnino exiſtimandi ſunt, vt magiſtratui fas eſſet, capitaliter punire immorigeros, ſi ſalus ac conſeruatio reipublicae, tranquillitasque publica hoc requireret. Accedit, quod a Deo ipſo ſupplicia quaedam capitalia ſint ſancita, *Gen. IX, 6. Num. XXXV, 31. 33.* Immo diſerte Paulus dicit, magiſtratui gladium datum, *quem non fruſtra gerat. Nam Dei*, inquit, *miniſter eſt, vindex ad iram ei, qui, quod malum eſt, fecerit*, *Rom. XIII, 4.* *

* Hoc ergo obſeruandum, contra Anabaptiſtas, inter quorum errores & hoc refertur, quod ſupplicia capitalia a chriſtianis exerceri poſſe, abnuant: quanquam MENNO SIMONIS, a quo Mennonitae nomen habent, alicubi facultatem, poenis capitalibus improbos afficiendi, magiſtratui conceſſerit. Fuerunt tamen etiam inter chriſtianos veteres, qui ſupplicia capitalia improbarent, immo, ne quidem iis ſibi intereſſe, fas eſſe putarent, tantum abeſt, vt ipſimet ea exercere poſſent. Quae de re extant teſtimonia ATHENAGORAE, *legat. pro chriſt. pag.* 28. TERTVLLIANI, de *ſpectaculis cap.* 16. LACTANTII, *inſtitut. diuinar. lib.* 5 aliorumque. Egit etiam noſtra aetate hoc vir quidam doctus, qui ſub CLEMENTIS IVSTINIANI nomine latitare voluit, vt oſtenderet, ſecuritati reipublicae etiam alia ratione, quam ſuppliciis capitalibus conſuli poſſe, in peculiari ſchediaſmate, lingua germanica de hocce argumento ſcripto. Sed is eſt rerum humanarum ſtatus, tanta quorundam improbitas, vt ſecuritas externa ſine ſuppliciis capitalibus non ſperanda videatur. Nec eſt, quod dicas, ne ſic quidem homines improbos a grauiſſimis ſceleribus deterreri. Inuerti enim argumentum poteſt, vt dicatur, cum per ſupplicia capitalia hominum vix coërceri improbitas queat, quid quaeſo futurum erit, ſi eiusmodi ſupplicio-rum metus ceſſaret? Quod autem iure diuino licita ſint, ex dictis abunde patet.

§. XXIV.

Quemadmodum vero extra dubium, ea delicta, quae capitaliter puniri Deus ipſe, aut generatim, aut ſpeciatim in gente Iſraëlitica, voluit, etiam hodie, ſi reipublicae ſtatus hoc requirat, itidem capitaliter puniri poſſunt: ita de reliquis, in quae poena capitalis a Deo ſtatuta non eſt, nonnulli ambigunt. Verum cum leges illae ſpeciales Iſraëlitarum nos hodie amplius non obligent, idoneo minime nituntur fundamento, qui, non alia delicta capitaliter puniri poſſe contendunt, quam in quae ſimilis poena in hac gente olim fuit ſtatuta. Hinc quaedam delicta mitius hodie puniri poſſunt, quam olim in gente Iſraëlitica punita fuerunt, quaedam autem acriorem poenam promerentur. Sunt enim poenae ſtatui reipublicae attemperandae: niſi lege vniuerſali certam poenam Deus ipſe conſtituerit, vti de poena homicidii conſtat. Sanctiones autem poenales, genti Iſraëliticae datae, hunc vſum habent, vt colligamus, delicta, quae Deus puniri capitaliter voluit, aut iis aequipollentia, rectiſſime & hodie capitaliter puniri, ſi reipu-

ſi reipublicae ratio hoc requirat. At, quod non alia delicta capitaliter puniri queant, quam quae ita in gente Iſraëlitica punita ſunt, inde non ſequitur. Et hinc patet, quid de ſupplicio capitali, in furtis apud nos ſancito, ſentiendum ſit. *

* Si enim ſtatus & incolumitas reipublicae hoc exigat, reliquaeue poenae delicti huius frequentiam ſiſtere non poſſint, capitaliter quandoque puniri poteſt. Nec obſtat, quod nonnulli regerunt, inter vitam hominis & bona, quae fur abſtulit, nullam eſſe proportionem. Non enim cum bonis ſaltem, quae abſtulit, ſed cum incommodis reliquis & periculis, quae ex furandi licentia in totam rempublicam redundant, vita furis comparanda eſt, & tum poenam hanc, ſi eam neceſſitas requirat, nihil habere iniqui, patebit. conf. BALTHASAR MEISNERVS, *philoſ. ſobr. part. 1. ſect. 2. cap. 4. qu. 3.*

§. XXV.

Quod ſi magiſtratibus cum aliis gentibus aut imperantibus, qui ea faciunt, quae publicam tranquillitatem turbant, res ſit, oritur inde *ius belli*. Bellum enim eo ſpectat, vt alii, qui violatis legibus diuinis vitam ſocialem turbant, cogantur, ea intermittere, & ita erga omnes ſe gerere, prout tranquillitas & humani generis conſeruatio id poſtulat. Vnde, quin bella, legitima de cauſſa ſuſcepta, licita ſint, dubitari nulla ratione poteſt * Accedit, quod bella in ſcriptura ſacra paſſim adprobentur. Quod docent exempla virorum ſanctorum, Abrahami, Ioſuae, Dauidis, qui bella geſſerunt; leges bellicae, quas Deus ipſe populo Iſraëlitico dedit; exempla militum, qui ob fidem & probitatem in nouo etiam teſtamento laudantur; *Matth. VIII, 9. 10. 13. Actor. X, 1. ſeqq.* quemadmodum & Ioannes Baptiſta milites, qui ad illum accedebant, vt baptizarentur, adhortabatur, vt iuſtitiae ſtuderent, & ſtipendio contenti eſſent; ſtatum ipſum illorum non damnat, *Luc. III, 14.*

* Fuerunt tamen tum ex veteribus, tum ex recentioribus, qui bella illicita eſſe crederent. Ex veteribus quidem ORIGENES atque TERTVLLIANVS, ille *lib. 8. contra Celſum, p. 425. ſeqq.* hic in *lib. de idololatria, cap. 19.* & de *corona milit. cap. 2.* Ex recentioribus praeter Anabaptiſtas, quibus & Sociniani iungi ſolent, DESIDERIVS ERASMVS Roterodamenſis in libello de *milite chriſtiano*, IO. FERVS, in *lib. de pace tenenda*, apud SIXTVM SENENSEM, *biblioth ſanctae, lib. 6. annot. 151.* De Anabaptiſtis conf. IO. MVLLERVS, de *anabaptiſmo err. 21.* vbi ex inſtituto contra eos diſputat: add. diſſertatio noſtra, de *concordia religionis chriſtianae ſtatuque ciuili, cap. 5. §. 5.* Veram ſententiam, quod bella licita ſint, recte quidem & erudite defendit HVGO GROTIVS, *de iure belli & pac. lib. 1. cap. 2.* & ad argumenta quoque diſſentientium reſpondet: ſed in eo ſubinde labitur, quod ius belli & ius puniendi inter ſe miſceat, cum tamen haec longe ſint diuerſiſſima. Sunt etiam, qui exiſtimant, bella defenſiua equidem licita eſſe, minime autem offenſiua. Sed non ſatis, vt puto, ſecum perpendunt, ad humanae ſocietatis tranquillitatem conſeruandam quandoque non minus neceſſarium eſſe, quae ſibi debentur, & ab aliis iniuſte denegantur, ſibi vindicare, quam ſua defendere. Interim lubens fateor, ad bellum, qualecunque demum ſit, ſiue defenſiuum, ſiue offenſiuum, nonniſi ex

 cauſſis

cauſſis grauiſſimis, ſummaque velut vrgente neceſſitate, eſſe accedendum, vt deinceps monebitur.

§. XXVI.

Sed tum demum bellum licite geritur, ſi cauſſa iuſta adſit, & in ipſo modo illud gerendi, iuſtitiae & aequitatis ratio habeatur. Et ad cauſſam quidem quod attinet, neceſſe eſt, vt non tantum cauſſa iuſtifica, quam vocant, vere iuſta ſit, ſed vt cum cauſſa ſuaſoria etiam coincidat, * hoc eſt, vt nulla alia cauſſa ad bellum gerendum quis moueatur, quam ea, quam obtendit, hoc eſt, vt ea conſequatur, quae per iuſtitiae leges illi debentur. Ad modum autem quod attinet, cuncta, quae prolixe ab aliis diſputantur, huc tandem redeunt: quae, vt finem belli conſequamur, ſunt neceſſaria, ea ſunt licita: illicita contra omnia, quae ad finem belli parum faciunt. ** Recte vero & alii monent, in cauſſa etiam iuſtiſſima, non temere bellum ſuſcipiendum eſſe, ob mala plurima, quae illud comitantur, niſi ſumma nos ad hoc cogat neceſſitas. conf. *Matth. V, 39. ſeqq.* ***

* Cauſſas *iuſtificas* vocant, quibus efficitur, vt bellum iuſtum ſit, aut tale videatur: *ſuaſorias*, quibus impelluntur imperantes ad bellum ſuſcipiendum. Iam, quod cauſſae iuſtificae reuera iuſtae eſſe debeant, per ſe patet. Si ſpeciem enim iuſtitiae ſaltem habent, bellum quoque iuſtum eſſe nequit. Nec minus iuſtificae & ſuaſoriae coincidere debent. Si enim quis vel maxime cauſſam iuſtam belli habeat, ambitio tamen potius, aut vindictae cupiditas, quam cauſſa illa iuſta, ad bellum ſuſcipiendum eum impelleret, non recte ageret. *Ad actionem* enim iuſtam & bonam requiritur, vt intentio quoque bona ſit, vt ſupra probauimus. Patet hinc multiplici ratione, ſi cauſſam ſpectes, bellum aliquod iniuſtum eſſe poſſe. Primo, ſi nec iuſtifica nec ſuaſoria cauſſa adſit, cuiusmodi bella *ferina* recte dixeris. Ita quidem SENECA: *poſſum dicere, non eſſe hanc crudelitatem, ſed feritatem, cui voluptati ſaeuitia eſt: poſſumus inſaniam vocare; lib. 2. de clement. cap. 7.* Vix tamen videtur eiusmodi belli exemplum adferri poſſe, vbi non praedae cupiditas vel ſimile quid, hoſtes incitauerit ad crudelitatem ſuam exercendam. Deinde iniuſta ſunt bella, ſi tantum ſuaſoriae, non autem iuſtificae, cauſſae adfuerint, quae bella iudice AVGVSTINO a latrociniis non differunt, *lib. 4. de ciu. Dei, cap. 6.* Praeterea iniuſta bella ſunt, ſi cauſſae iuſtificae quidem adſint, ſed quae, ſi accuratius examinentur, iniuſtae ſint, vt iniuſtus metus ex potentia vicini, item ſpiritus acquirendi dominii aut imperii titulus, & quae reliqua ſunt eiusdem generis, a me indicata in *elem. philoſ. practi. part. 2. cap. 5. ſect. 2. §. 14.* Denique, & iniuſta bella ſunt, ſi iuſtificae quidem eaeque iuſtae cauſſae adſint, ſed, qui bellum ſuſcipit, alias habeat ſuaſorias, & non tam ob cauſſas iuſtas, quam ob ſuaſorias, bellum gerat. Quanquam nonnulli obſeruent, tum non tam bellum ipſum *iniuſtum* reddi, quam *iniuſte geri*. Intentionem namque non ad iuſtitiam cauſſae, ſed actionum pertinere. Quaeri etiam ſolet, an bellum vtrinque iuſtum eſſe poſſit? At non eſſe poſſe, res ipſa docet, cum facultas moralis non detur ad contraria. Fieri tamen poſſe videtur, vt alter habeat cauſſam iuſtam, alter per ignorantiam inuincibilem neſciat, ſe habere cauſſam iniuſtam, & adeo vterque *iuſte* bellum gerat. Quorſum nonnulli referunt bellum inter Iſraëlitas & Cananaeos, de quo vid. SERRARIVS ad *cap. 6. Ioſ. quaeſt. 2 & 3. proëmiali*, & 10. ADAM. OSIANDER ad *Grot. de iure belli & pac. lib. 2. cap. 23. §. 13.* Verum cum fieri vix

vix possit, vt ignorantia, qua quis nescit, se caussam injustam habere, sit inuincibilis, frustra quoque eiusmodi quid asseritur.

** Vt enim omnis agendi facultas ex fine limites suos accipit, ita & belli iuris limites ex fine sunt constituendi. Pluribus hoc declaraui in *elem. philosoph. pract. part.* 3. *cap.* 5. *sect.* 5. §. 2. *seqq.* Ad specialia descendere huius loci non est: fecerunt id alii, praesertim HVGO GROTIVS, in opere saepe laudato de *iure belli & pac. lib.* 3. per integrum.

*** Diligenter hoc inculcat ipse HVGO GROTIVS, de *iure belli & pac. lib.* 2. *cap.* 24. in quo continentur monita de non temere, etiam ex iustis caussis, suscipiendo bello.

S. D. G.

SVMMA IVRIS DIVINI
SECVNDVM ORDINEM DECALOGI DISPOSITA.

DE *decalogo in genere*, dictum *cap. 2.* huius partis, §. 6. Immo huc tota fere spectat tractatio tum de legibus generatim, *cap. 1.* tum speciatim de legibus diuinis, *cap. 2.* & quae de fine legum diuinarum diximus, in *prolegomenis* §. 7. *seqq.*

Ad *praeceptum primum* pertinent, quae dicta sunt *cap. 3. sect. 1.* Addenda, quae tum de amore Dei, tum de abnegatione sui, dicta sunt, *part. 1. cap. 1. sect. 4.*

Ad *praeceptum secundum*, quae diximus, *cap. 3. sect. 2.* de glorificatione nominis diuini, §. 1. vsque ad 30.

Ad *praeceptum tertium*, quae dicta sunt eodem *cap. 3. sect. 2.* §. 30. vsque ad *finem.*

Ad *praeceptum quartum*, quae de officiis parentum & liberorum diximus, *c. 3. sect. 6.* §. 25. vsque ad 33. item de officiis dominorum & seruorum, *ibid.* §. 33. vsque ad *finem*, & denique de officiis imperantium & subditorum, *cap. 3. sect. 7.* per *integrum.*

Ad *praeceptum quintum*, quae de officiis hominum erga alios absolutis ex instituto dicta, *cap. 3. sect. 4.* Spectant huc etiam quodammodo, quae de vitae conseruatione, deque moderamine inculpatae tutelae, & αὐτοχειρία dicta sunt, *cap. 3. sect. 3.*

Ad *praeceptum sextum*, quae de officiis hominum erga seipsum dicta sunt, *cap. 3. sect. 3.* & de officiis coniugum, *sect. 6.* huius capitis §. 1. ad 26.

Ad *praeceptum septimum*, quae de dominio & pretio rerum, deque contractibus, & hominum circa haec omnia officiis dicta sunt, *cap. 3. sect. 5.* §. 14. *seqq.*

Ad *praeceptum octauum*, quae de officiis hominum circa sermonem in medium allata sunt, *cap. 3. sect. 5.* §. 2. *ad.* 14. conf. & § 33. & 34.

Ad *praeceptum nonum* & *decimum* quae dicta sunt de lege diuina *cap. 2.* speciatim §. 42. vbi demonstratum, quod omnis concupiscentia praua, habitualis & actualis, iure diuino prohibeatur. Iungenda tamen quae adhuc prolixius de concupiscentia praua dicta sunt, *part. 1. cap. 1 sect. 4.* §. 39. & *in annotationibus ad h. l.* vbi & de discrimine, quod inter praeceptum nonum & decimum intercedit, actum est.

INSTI-

INSTITVTIONVM
THEOLOGIAE MORALIS
PARS TERTIA.

Digitized by Google

Q. D. B. V.

PROLEGOMENA DE NATVRA ET INDOLE PRVDENTIAE CHRISTIANAE ET THEOLOGICAE DEQVE ADMINICVLIS EO SPECTANTIBVS.

Σύνοψις.

Prudentiae christianae & theologicae definitio, §. I.
Prudentia hic intelligitur non temporalis, sed spiritualis, §. II.
Quae ab omnibus equidem christianis, sed speciatim a doctoribus ecclesiae requiritur, vnde theologica prudentia cum christiana hic coniungitur, §. III.
Cur dicatur scientia, & quidem practica, §. IV.
Subiectum eius est homo regenitus, speciatim ecclesiae doctor, §. V.
Caussa efficiens est Deus, a quo per certa media est impetranda, §. VI.
Obiectum sunt actiones, ita dirigendae, vt id, quod in spiritualibus revera vtile seu optimum est, consequamur, §. VII.
Finis est, consequi in spiritualibus, quod revera vtile seu optimum est, §. VIII.
Ad eam acquirendam praeter alia plurimum confert librorum huc spectantium, speciatim scripturae sacrae, lectio, §. IX.
itemque historia ecclesiastica, si rite tractetur, §. X.
scripta pastoralia patrum, aliorumque, §. XI.
auctores, qui de prudentia christiana, speciatim ecclesiastica, egerunt, §. XII.
Methodus, & tractandi, qui hic obseruabitur, ratio, §. XIII.

§. I.

Per prudentiam christianam & theologicam, intelligo scientiam practicam, docentem quo pacto quilibet christianus, speciatim doctor ecclesiae, actiones suas ad commodum & salutem animae suae, & aliorum, inprimis fidei suae commissorum, promouendam, rite instituere debeat, vt remotis impedimentis, vbique finem optimum, eo certius obtineat.

§. II.

Prudentiae vox ita a nobis accipitur, vt denotet habitum practicum, actiones suas, habita singularum circumstantiarum ratione, ita dirigendi, vt consequamur vbique quod optimum, seu revera vtile est. * Cumque hoc tum de rebus temporalibus, tum de spiritualibus intelligi queat, non de illis, sed de his nobis sermonem esse, res ipsa docet. Ideoque & hanc prudentiam *christianam* vocamus, quae & alias *prudentia iustorum* dici solet, ex *Luc. I, 17.* conf. & *Matth. VII, 24. seqq.*

* Varias equidem vox prudentia habet significationes, sed specialior illa, in qua eam hic adhibemus, longe est vsitatissima, praesertim si absolute & sine additamento vox ista vsurpetur, conf. *elem. philos. pract. part.* 1. *cap.* 1. §. 4. & 8.

§. III.

Licet autem omnes christiani hac prudentia merito instructi esse debeant, doctores tamen ecclesiae speciali quadam ratione eadem opus habent, quippe qui *dispensatores sunt mysteriorum diuinorum*, *1 Cor. IV*, 1. vt sciant, quo pacto in domo Dei, quae est ecclesia, ambulare debeant. *1 Tim. III*, 15. Ideoque merito in hac tractatione cum christiana, speciatim theologicam prudentiam coniungimus. Etsi enim haec latius pateat, & ad plura se officia porrigat, ex iisdem tamen vtraque profluit fontibus, immo haec illam necessario supponit.

§. IV.

Dum eam *scientiam practicam* diximus, eadem hoc est intelligendum ratione, qua theologiam moralem speciatim sic dictam, itemque iurisprudentiam diuinam ita adpellitauimus. * Et licet hic praecipue singularum circumstantiarum habenda sit ratio, omnisque prudentiae vis in adplicatione principiorum ad actiones cum certis circumstantiis consideratas sese exerat, ipsa tamen principia, quae hanc adplicationem rite instituendam docent, certa, firma, vniuersalia & in scriptura sacra, certo respectu etiam in ipsa ratione fundata sunt, vt ea theologiae pars, quae de iis praecipit, non immerito *scientiae*, & quia hic quoque de actionibus hominum sermo est, *practicae*, nomine veniat.

* Est enim prudentia christiana & theologica pars quaedam theologiae moralis latius dictae, quae cum theologia morali, strictiori sensu sic adpellata, & iurisprudentia diuina, vnum integrum habitum constituit. Vnum ergo omnes istae partes merito habent genus: hinc & hic locum habent, quae in *prolegom. part.* 1. §. 4. *seqq.* dicta sunt.

§. V.

Subiectum prudentiae huius, est homo christianus, seu regenitus, speciatim doctor ecclesiae. Homo irregenitus enim non est capax prudentiae spiritualis. Immo prudentia huius mundi, qualis est hominum irregenitorum, stultitia est apud Deum, *1 Cor. III*, 18. 19. 20. & homo ψυχικὸς non potest diiudicare τὰ πνευματικὰ *1 Cor. II*, 14. Necessaria autem haec prudentia est quibusuis christianis ob periculorum, quibus obnoxii sunt, magnitudinem, itemque ob hostium, quibuscum iis conflictandum est, potentiam atque astutiam conf *Ephes. VI*, 12. Quod vero specialiori quadam ratione a doctoribus ecclesiae verbique diuini ministris requiratur, iam ex antea dictis constat, add. *Matth. X*, 16.

§. VI.

§. VI.

Quemadmodum etiam omnia dona bona & perfecta, ſuperne deſcendunt, a patre luminum, *Iacob. I, 17.* ita prudentia quoque haecce chriſtiana & theologica eundem autorem habet, precibusque ab eo eſt impetranda, *Iacob. I, 5. 6.** non tamen excluſis reliquis mediis & ſubſidiis, quae ad eam comparandam aliquid conferunt, de quibus deinceps.

* Sunt, qui putant, vocem σοφίας ibi poſitam eſſe pro voce φρονήσεως, ut & *Rom.* XVI, 19. *Eph.* V, 15. *Coloſſ.* IV, 5. Quidquid huius ſit, cum prudentia non minus donum Dei ſit, quam ſapientia, vtramque precibus a Deo impetrandam eſſe, patet.

§. VII.

Verſatur prudentia chriſtiana & theologica circa actiones, in quantum ita dirigendae ſunt, vt quod optimum atque vere vtile eſt, obtineatur.* Veram enim vtilitatem ab apparente, habita praeſertim ſingularum circumſtantiarum ratione diſcernere, id enimuero prudentiae opus. *1 Cor. VI, 12.* Vt vero per chriſtianam prudentiam ſuas quilibet actiones, ea, qua par eſt, ratione, dirigit, ita ad aliorum actiones quoque attendit prudentia theologica, idque tum intuitu ſingulorum, quorum cura illi demandata eſt, tum ratione totius eccleſiae, quae eſt domus Dei, *1 Tim. III, 15.* add. *Ebr. III, 2.*

* Quo pacto itaque prudentia chriſtiana & theologica, cum a theologia morali ſtricte ſic dicta, tum a iurisprudentia diuina differat, hinc intelligere licet.

§. VIII.

Finis prudentiae tum chriſtianae, tum theologicae eſt, vbique, quod optimum, ad minimum quod reuera vtile eſt, in ſpiritualibus, tum intuitu ſingulorum hominum, tum intuitu eccleſiae, circumſtantiarum omnium habita ratione, conſequi, vt ita vera tum ſingulorum hominum, tum eccleſiae totius felicitas promoueatur. Hoc voce *aedificationis* etiam exprimi poteſt, qua & ſcriptura vtitur, quaeue cum officio oeconomi, quales ſunt certo modo omnes fideles, ſpecialiori autem ratione verbi diuini miniſtri, bene conuenit. conf. *Actor. IX, 31.* add. *1 Petr. II, 5. Epheſ. II, 19. ſeqq.*

§. IX.

Ad prudentiam hancce chriſtianam pariter ac theologicam comparandam, praeter alia* plurimum confert librorum, eandem inſtruentium lectio: cumprimis ſcripturae ſacrae, quae vt norma, ita fons vberrimus eſt omnis & ſapientiae & prudentiae. Cumque omnes & ſinguli ſcripturae libri hunc quoque vſum praebeant,** ſpeciatim tamen eccleſiae doctorem inſtruit, & quo pacto prudenter & circumſpecte vbique ſe gerere debeat, condocet Paulus, in ſuis ad Titum

pariter ac Timotheum epistolis. Quas qui commentariis suis illustrant, *** varia huc spectantia attingere solent.

* Sunt, qui ad prudentiam ciuilem comparandam tria commendant, doctrinam, conuersationem & vsum. conf. IO. ANDREAS BOSIVS, de *comparanda prudentia ciuili*, §. 1. *seqq.* Quae facili negotio ad prudentiam christianam & theologicam adplicari possunt. De doctrina res certa & extra dubium posita. Experimentalis enim prudentia, doctrina omni, adeoque iustis principiis, destituta, & in ciuilibus & spiritualibus ac theologicis lubrica est, & vana. Ad doctrinam tamen si accedat vsus, insigniter hinc augetur prudentia. Vsus enim gignit experientiam, experientiam autem prudentiae matrem dicere consueverunt. Idque & in ciuilibus & spiritualibus ita se habet. conf. *Rom.* v, 4. Ideoque & νεοφύτους, vtpote experientia adhuc destitutos, ecclesiis praefici noluit apostolus 1 *Tim.* III, 6. vt suo loco dicetur. Huc & pertinet, quod dici solet, non tantum orationem, & meditationem, sed tentationem quoque facere theologum, quia scilicet multas variasque tentationes felicitet vincendo, experientiam rerum spiritualium hac ratione sibi comparauit. Nec contemnenda conuersatio cum hominibus piis, prudentibusque, & rerum spiritualium & ecclesiasticarum peritis. Multum hinc proficere licet in vera & genuina prudentia, si modo conuersatio recte instituatur. Namque & hoc necesse est, vt obseruemus, si fructum inde capere velimus. Sunt equidem multi, qui de arte homiletica seu conuersandi ex instituto scripserunt, speciatim de eruditorum conuersatione non contemnenda sunt, quae adfert GEORGIVS DANIEL MORHOFIVS, *polyhist. litter. lib.* 1. *cap.* 15. Nos autem speciatim de illorum loquimur conuersatione, qui in prudentia spirituali proficere cupiunt, & quo pacto ea secundum regulas prudentiae christianae instrui debeat, quod argumentum ab illorum instituto, qui de ciuili aut erudita conuersatione praecipiunt, alienum, dignum tamen est, quod excolatur. Ad conuersationem spectant quodammodo peregrinationes: quae an & quousque ad prudentiam ecclesiasticam & theologicam aliquid conferant, & quo pacto caute & circumspecte sint instituendae? quaeri posset: sed hisce nunc immorari non libet.

** Exempla enim pariter ac praecepta, quae prudentiam christianam pariter ac ecclesiasticam instruant, vbique occurunt. Idem pluribus confirmat NICOLAVS VEDELIVS. *Ex hac*, inquit, de scriptura sacra verba faciens, *vt ex fonte hauriamur nobilissimam partem prudentiae ecclesiasticae* multo (magis christianae) *quae circa veram religionem adeoque Deum immediate versatur; deinde ex ea actiones veras prudentiae ab actionibus falsae prudentiae discernimus. Quae enim verbo Dei conformes sunt actiones, aut ei non repugnant, eae verae prudentiae sunt, quae autem ei repugnant, illae aut ad versutiam, aut ad imprudentiam pertinent*; *de prudentia veteris ecclesiae, prolegom. cap.* 3. *p.* 9.

***) Fecit hoc, quod ad vtramque Pauli ad Timotheum epistolam attinet, praeter alios ex pontificiis CLAVDIVS ESPENCAEVS, cuius tum in has, tum in eam, quae est ad Titum, commentarii prostant. Commentario in priorem ad Timotheum subiunxit digressionum libros tres, in quibus de officiis ecclesiasticis, porro de vitiis & virtutibus pastorum, praesertim libro secundo, multa ea antiquitate ecclesiastica & iure canonico differit, quaedam etiam de naeuis, quae in ipsa ecclesia Romana conspiciuntur, eordate monuit. Commentario in posteriorem ad Timotheum epistolam itidem varias digressiones inseruit, in quibus tamen talia tractat, quae ad nostrum institutum non pertinent. Ex reformatae ecclesiae doctoribus prae ceteris commemorandus IO. COCCEIVS, qui vt ceteroquin in explicanda sacra scriptura magnum studium industriamque posuit, ita & vtramque ad Timotheum epistolam, commentariis suis illustrauit. Ex nostratibus praecipue commendandus FRIDERICVS BALDVINVS, cuius *apostolica ministrorum ecclesiae institutio, hoc est, apostoli Pauli epistolae ad Timotheum I. & II. commentatio*, Wittebergae anno MDCXXX. prodiit; iremque B. GERHARDVS noster' cuius *commentarius in vtramque ad Timotheum*, Ienae MDCLXVI. lucem adspexit publicam. Reliquos, quorum magnus adhuc est numerus, lubens praetereo. In epistolam ad Titum ex patribus commentatus est HIE-

eſt HIERONYMVS, ex noſtratibus FRIDERICVS BALDVINVS, GEORGIVS CALIXTVS, FRIDERICVS RAPPOLTVS, aliique quamplurimi, omnium autem recentiſſime IOACHIMVS ZENTGRAVIVS, cuius commentarius prodiit Argentorati MDCCVI. 4to.

§. X.

Hinc iungenda hiſtoria eccleſiaſtica, * cuius, ſi rite tractetur, inter alia hic quoque fructus eſſe debet, vt prudentiam chriſtianam & theologicam inſtruat. Varia enim tum integrae eccleſiae, tum ſingulorum hominum in ea nobis exhibentur fata, proſpera & aduerſa: quorum illa ſubinde prudentiam, haec imprudentiam hominum, arguunt: vt adeo capere hinc queamus, quae nobis profutura ſint, imitando quae recte & prudenter facta ſunt ab aliis, quae ſecus ſe habent, fugiendo & euitando.

* Pluribus hoc comprobat, quem iam laudauimus, NICOLAVS VEDELIVS, de *prudentia veteris eccleſiae, prolegom. cap. 3. p. 9. ſeqq.* qui & §. 4. *ſeqq.* rectiſſime monet, non omnes actiones omnium, vtut inſignium, & orthodoxorum, ſeruorum Dei, imitandas, nec omnes actiones diſſentientium condemnandas ac reiiciendas eſſe, idque memorabilibus exemplis Epiphanii, Theophili Alexandrini, Chryſoſtomi, & Siſinnii, Nouatianorum epiſcopi, confirmat.

§. XI.

Fuerunt etiam ex patribus ſcriptoribusque eccleſiaſticis, qui itidem eccleſiae doctores ſcriptis peculiaribus inſtruerent atque erudirent, quod ſpeciatim CYPRIANVM, * AMBROSIVM, ** IO. CHRYSOSTOMVM, *** HIERONYMVM, * GREGORIVM MAGNVM, ** ISIDORVM HISPALENSEM, *** aliosque feciſſe, conſtat: quod & poſt eccleſiae reformationem, feliciter a B. LVTHERO peractam, plurimi tum ex noſtratibus, * tum illis, qui placita a noſtris diuerſa ſequuntur, partim peculiaribus ſcriptis, partim in locis theologicis, vbi aut de eccleſia, aut de miniſterio eccleſiaſtico agunt, praeſtiterunt.

* *epiſt. 4. qui in antiſtites eccleſiae eligendi, & qua cura? it. epiſt. 5. qualis eſſe debeat vita ſacerdotum*, item, *de ſingularitate clericorum*, & alibi.

** Spectare huc praecipue AMBROSII librum *de officiis*, iam ſupra obſeruatum, *in prolegom. part. 2. ad* §. 17. Extat etiam inter Ambroſii opera liber de *dignitate ſacerdotali*, quem tamen Anſelmum potius, quam Ambroſium redolere pronuntiat THEOPHYLVS RAYNAVDVS, *erotem. de malis ac bonis libris, partic. 1. erotem. 10. p. 124* Gerberto eundem vindicat IO. MABILLONIVS, in *analectis*, vbi ſub titulo: *libri paſtoralis* extat, obſeruante LVD. ELIA DVPIN, *bibliothec. auctor. eccleſiaſtic. tom. 2. p. 291.*

*** In *libris 6. de ſacerdotio*, in quibus perfectam velut, omnibusque numeris abſolutam epiſcopi imaginem exhibere voluit. Extant *tom. 6. opp.* edit. Saulianae, & ſeorſim quoque anno proxime elapſo editi ſunt Cantabrigiae graece & latine a IO. HVGHES.

* in *epiſtola de vita clericorum ad Nepotianum*, ubique.

** In *libro paſtoralis curae ad Ioannem, Rauennae epiſcopum*, quem ineunte pontificatu ſuo ſcripſit, quique ab Anaſtaſio, patriarcha Antiocheno, in linguam graecam translatus fuit. Tantae autem hicce Gregorii liber olim auctoritatis celebritatisque fuit, vt in variis Galliae conciliis eius lectio epiſcopis atque paſtoribus iniungeretur. In concilio Turonenſi III. ſub

ſub Carolo M. anno DCCCXII. habito *can.* 3. ſancitur: *nulli epiſcopo liceat canones aut librum paſtoralis curae a B. Gregorio papa editum, ſi fieri poteſt, ignorare, in quibus ſe debet vnuſquiſque quaſi in quodam ſpeculo aſſidue conſiderare.* Immo in concilio Cabilonenſi II. ſub eodem imperatore habito, velut norma quaedam credendorum atque agendorum epiſcopis commendatur: *epiſcopi canones intelligant, & librum beati Gregorii de cura paſtorali, & ſecundum formam ibidem conſtitutam doceant*, & praedicent. add. LVDOV. ELIAS DV PIN, in *noua bibliotheca ſcript. eccleſiaſt. tom.* 5. *p.* 134. 135.

** in *epiſtola ad Ludifredum, epiſcopum Cordubenſem, de ſacerdotum in eccleſia officio.*

* In ipſis B. LVTHERI noſtri ſcriptis plurima occurunt, quae eccleſiae doctorem egregie ad munus ſacrum rite adminiſtrandum inſtruere poſſunt. Cum vero ea hinc inde diſperſa ſint, operae pretium fecit CONRADVS PORTA, dum *paſtorale Lutheri* concinnauit, in quo ex ſcriptis Lutheri, quae huc pertinent, coniunctim exhibet. Editio, quam ego poſſideo, anno MDCIV. in 4to prodiit. De hocce libro CONRADI PORTAE ita pronuntiat ABRAHAMVS CALOVIVS: *quod egregium opus omnibus ſacri miniſterii candidatis, ob ſpiritum entheum B. Lutheri, quo animatum eſt, merito eſſe debet quam commendatiſſimum:* in *paedia theolog.* circa finem. Fuerunt ceteroquin plurimi ex noſtratibus, qui hocce argumentum excolendum ſibi ſumpſerunt, ex quibus, ſi recentiores ſpectes, praecipui ſunt: IO. ANDREAS QVENSTEDIVS, in *ethica paſtorali, & inſtructione catbedrali*; IO. LVDOVICVS HARTMANNVS, in *paſtorali euangelico, ſeu inſtructione pleniori miniſtrorum verbi*, CHRISTIANVS KORTHOLTVS, in libello, cui titulus; *paſtor fidelis*, mole quidem exiguo, at ob rerum ſelectum lectu digniſſimo, IO. MICHAEL LANGIVS, in *inſtitutionibus paſtoralibus ad inſtitutionum medicarum methodum adornatis*, aliique. Iungendus his eſt IO. FRIDERICVS MAYERVS, in *muſaeo miniſtri eccleſiae*, tertia vice Lipſiae anno MDCCIII. recuſo, in quo itidem varia huc ſpectantia attinguntur, etſi de eo ceteroquin praecipue ſollicitus ſit, vt ſermones ſacros in variis caſibus ad populum rite facere verbi diuini miniſtrum condocear. Reliquos, praeſertim, qui ex pontificiis, aut reformatae eccleſiae doctoribus idem argumentum tractarunt, nunc lubens mitto.

§. XII.

Nec defuerunt, qui de prudentia tum chriſtiana generatim, tum ſpeciatim eccleſiaſtica, diuerſo tamen ſcopo, diuerſaque tractandi ratione commentarentur, * quorum ſi rite adhibeantur ſcripta, lucem quandam accendent commodumque afferent illis, qui ad chriſtianae theologicaeque prudentiae laudem adſpirant. Libris autem hiſce non ita inhaerendum, vt non ad praxin atque vſum cuncta referantur, cum haec demum genuina ratio ſit prudentiae ſibi comparandi habitum.

* Extant quidem variorum de prudentia chriſtiana, item eccleſiaſtica & theologica commentationes, quos omnes recenſere huius loci non eſt. Notiſſimus inter noſtrae eccleſiae theologos eſt ANDREAS KESLERVS, cuius de *prudentia chriſtiana* libellus, lingua Germanica ſcriptus, prodiit Coburgi, anno MDCXXVIII. quo docet, quo pacto chriſtianus inter tot pericula, quae tum eccleſiae imminebant, fidem integram & ſinceram, vitaeque ſanctitatem illibatam ſeruare debeat, idque non ſcripturae ſalrem dictis, ſed eumprimis B. LVTHERI teſtimoniis comprobat. Ad doctrinae etiam cumprimis puritatem conſeruandam ſpectat CONRADI TIBVRTII RANGONIS *prudentia eccleſiaſtico-politica circa errores & haereſes*, anno MDCXCIV. edita. Pertinet huc quoque IO. FABRICII, theologi Helmſtadienſis, diſſertatio de *prudentia eccleſiaſtica*, quae extat in *amoenitatibus* eius *theologicis*, *pag.* 114. *ſeqq.* Ex reformatae eccleſiae doctoribus commemorandus hic eſt NICOLAVS VEDELIVS, cuius de *prudentia veteris eccleſiae libri tres*, varia eruditione referti, Amſtelodami prodierunt anno MDCXXXIII. Iungendus ei IO.

IO. HENRICVS REITZIVS, ex aliis quoque ingenii monumentis notus, qui commentationi suae huncce titulum dedit: πανοῦργος πᾶσιν ἀρέσκων, siue *prudentia ecclesiastica, illustrata ex Matth.* X, 16. Heidelbergae anno MDCXCII. Ne quid nunc de DOROTHEO quodam SIGVRO dicam, cuius *prudentiam theologicam explicatione commendatam*, editamque Amstelodami anno MDCXCII. ab aliis subinde laudatam vidi. Et hi quidem omnes obseruationes haud contemnendas suppeditant, nec tamen omnia sine iusta δοκιμασία dimittenda. Facere non possum, quin & hic VITI LVDOVICI SECKENDORFII, mentionem faciam, ob librum egregium, quem de *statu christianorum* lingua Germanica scripsit, anno MDCCVI. Lipsiae recusum. Singulorum enim statuum secundum indolem veri christianismi emendatio & correctio inter praecipuos prudentiae christianae & ecclesiasticae merito referenda est fructus, quanquam subinde & alia adspergat, quae nostram mirifice illustrare tractationem possunt.

§. XIII.

Sed vt nos quoque paucis, iisque luculentis, praeceptionibus viam ad christianam theologicamque prudentiam pandamus, & ita perficiamus, quae de morum doctrina iuxta disciplinam christianorum tradere incepimus, primo generatim de prudentia, tum christiana, tum pastorali, dicemus, & ad huius deinde partes praecipuas sigillatim explicandas, descendemus.

CAPVT PRIMVM
DE
PRVDENTIA CHRISTIANA.

Σύνοψις.

Quaenam generatim ad prudentiam requirantur? §. I.
In spiritualibus quoque primo ad finem respiciendum est, §. II.
qui duplici ratione considerari potest, tum ratione status, in quo homines constituti sunt, §. III.
tum ratione singularum actionum, §. IV.
Colligitur hinc, si plura bona se offerant, quaenam aliis sint praeferenda, §. V.
Quotuplici ratione contra primam hanc prudentiae regulam peccetur? §. VI.
Prudentiae porro est, vt quis seipsum exploret, an ad finem aliquem obtinendum sit idoneus? §. VII.
idque etiam in spiritualibus ita se habet, §. VIII.
vbi pro functionum diuersitate, magna quoque donorum est varietas, §. IX.
Sunt ea vel ministrantia, vel sanctificantia & illa vel extraordinaria, vel ordinaria, §. X.
haec vel a natura originem habent, vel a gratia, adeoque cum sanctificantibus indiuulso nexu sunt coniuncta, §. XI.
quaenam ad priorem classem pertineant, §. XII.
quaenam ad posteriorem, §. XIII.
Dona haecce vtrinque inter se comparanda, & tum, num quis iis, quae ad finem consequendum necessaria sunt, instructus sit, difficiendum, §. XIV.
Prudentiae denique est, de mediis, quibus finis obtineri potest, esse sollicitum, §. XV.
vt eligantur media apta, & sufficientia, §. XVI.
faciliora praeferantur difficilioribus, §. XVII.
tutiora minus tutis, §. XVIII.
Singularum hinc circumstantiarum habenda est ratio, praesertim circumstantiae quis? §. XIX.
item, temporis, §. XX.
& loci, §. XXI.

impedi-

impedimenta quoque, quae obſtant, quo minus finis obtineri queat, ſunt remouenda · quid facto opus, ſi ſint inſuperabilia? §. XXII. ſi ſint ſuperabilia, & a nobis ipſis oriantur, §. XXIII. ſi ab aliis oriantur, §. XXIV.

§. I.

QVi prudentiae laudem conſequi cupit, ad tria cumprimis vbique attendere debet: primo, vt finem legitimum, & qui reuera commodum aliquod adferat, ſibi proponat; tum vt vires ſuas exploret, diſpiciatque, num ſufficiant ad finem iſtum conſequendum; & denique, vt media apta ad finem iſtum conſequendum adhibeat, non minus tamen de obſtaculis & impedimentis remouendis ſit ſollicitus. Atque ita ſe res quoque habet cum prudentia chriſtiana.

§. II.

Ad finem nimirum quod attinet, res ipſa docet, in ſpiritualibus quoque eligenda eſſe, quae ſunt optima & maxime conducibilia, docente ipſomet Paulo apoſtolo, *1 Cor. XIV, 1.*

§. III.

Qua de re vt recte ſtatuatur, obſeruandum, finem duplici ratione in chriſtianis conſiderari poſſe, tum quoad ipſum illorum ſtatum, tum quoad ſingulas actiones. Quoad ſtatum illorum ſi ſpectetur, finis proximus eſt reſtauratio imaginis diuinae per fidem in Chriſtum, *Epheſ. IV, 24.* ſeu, quod eodem recidit, fidei vitaeque ſpiritualis conſeruatio, corroboratio atque augmentum, *Epheſ. III, 16. 1 Petr. V, 10. 2 Petr. III, 18.* Ad huncce finem ſi ſerio homines contendant, per accidens inde commoda quoque varia ad vitam externam & ciuilem redundant,* ſi cuncta ſcilicet ad indolem veri chriſtianiſini inſtituantur atque emendentur.

* Pleraque enim vitae externae & ciuilis, immo ipſorum ſtatuum, incommoda ex prauis hominum adfectibus oriuntur. Hi ergo quo magis emendantur, eo facilius etiam incommoda externa ſuperantur, aut, qui in variis ſtatibus hominum culpa deprehenduntur naeui, corrigantur. Exempla ſuppeditabit VITVS LVDOVICVS SECKENDORFIVS, libro ſupra iam laudato, de *ſtatu chriſtianorum*. Vnde patet, genuinam prudentiam ciuilem ſine prudentia chriſtiana eſſe non poſſe, ab ea tamen recte diſtingui, cum prudentia chriſtiana per ſe emendationem ſtatuum ad huius vitae felicitatem non intendat, quod facit prudentia ciuilis.

§. IV.

Finis ſingularum actionum, ſecundum prudentiae leges, ad finem priorem ſemper eſt referendus, vt ceu bonum eligatur, quod cum priori fine ceu generali conuenit, quod non conuenit ſeu repugnat, ceu malum reiiciatur. Hinc prudentiae chriſtianae lex generalis: *πάντα πρὸς*

πρὸς οἰκοδομὴν, tum in nobis ipsis, tum in aliis. conf. *1 Cor. VI, 12. XIV, 1. 12. Coloss. III, 2.*

§. V.

Atque hinc diiudicare licet, quaenam bona vera sint, quaenam apparentia, quae a se inuicem discernere, vel maxime prudentiae opus est. Quae enim generalem istum & praecipuum finem reuera promouent, vera etiam bona sunt; de reliquis autem aliter est pronunciandum conf. *Luc. XII, 16. 20.* Sed tamen cum bona, quae christianis se offerunt, & circa quae subinde illis versandum est, inter se comparata, alia aliis maiora sint aut minora, certa alia, alia incerta, alia facilius aut difficilius obtineri queant, prudentiae est, maiora minoribus, incertis certa, praeferre. *Matth. XIII, 44. 45. 46. XVI, 26. 1 Tim. VI, 17.* Quae facilius obtineri possunt, tum demum praeferenda illis sunt, quae difficilius obtinentur, si haec in se quoque spectata nulla ratione fuerint praestabiliora. Ceteroquin enim, ne difficultate bonum praestabilius obtinendi, nos deterreri patiamur, prudentia suadet. conf. *Matth. VII, 13. 14.*

§. VI.

Ex hactenus dictis sequitur, imprudenter agere, qui nullum certum finem vitae sibi proponunt, qui non legitimum & optimum sibi proponunt, qui bona apparentia veris, minora majoribus, incerta certis praeferunt, qui finem, quem sibi proposuerunt, serio non concupiscunt, nec constanter consectantur, & quae reliqua sunt eiusdem generis. *

* De imprudentia hominum, legitimum finem sibi non proponentium, eleganter disserit HIERONYMVS CARDANVS, in *arcanis prudentiae ciuilis, p. 50. seqq.* quae haud inconcinne ad prudentiam christianam, seu spiritualem, adplicari possunt.

§. VII.

Circa finem ergo si quis ita se gerat, prout prudentia suadet, tum porro requiritur, vt ad seipsum attendat, & num iis viribus instructus sit, dispiciat, quibus instructus esse debet, qui finem aliquem rite consequi cupit. * Imprudentiae enim documentum est certissimum, si quis opus, quod vires suas superat, adgrediatur. Conatibus namque euentus respondere nequit. conf. *Luc. XIV. 28. seqq.*

* Hoc ratio aperte docet, & intellexit quoque SENECA, hac de re ita praecipiens: *inspicere autem debemus primum nosmet ipsos, deinde, quae adgredimur negotia, deinde, quorum caussa, aut cum quibus agendum est. Ante omnia necesse est seipsum aestimare, quia fere plus nobis uidemur posse, quam possumus. Alius eloquentiae fiducia prolabitur, alius patrimonio suo plus imperabit, quam ferre possit, alius infirmum corpus laborioso oppressit officio. Quorundam parum idonea est verecundia rebus ciuilibus, quae primam frontem desiderant, quorundam contumacia non facit ad aulam, &c. de tranquill. animi, cap. 4.* Recte quoque idem monet, vires nostras comparandas esse cum rebus, quas adgredimur. *Aestimanda*

manda sunt, inquit, *ipsa, quae adgredimur, & vires nostrae cum rebus, quas tentaturi sumus, comparandae. Debet enim semper plus esse virium in vectore, quam in onere. Necesse est opprimant onera, quae ferente maiora sunt, &c. l. c. cap. 5.* Principia haecce prudentiae sunt vniuersalia, quae ad quaeuis negotia, tum ciuilia, tum spiritualia, facile adplicari possunt.

§. VIII.

Sequitur inde, ad spiritualia parum prudenter se accingere, qui viribus gratiae non sunt instructi. Iis vero cum homines irregeniti destituantur, inepte eos agere, manifestum est, si ea suscipiant, aut sibi vindicent, quae christianorum, hoc est, hominum gratia diuina instructorum, sunt propria. conf. *1 Cor. II, 14. seqq.*

§. IX.

Sed cum functionum & actionum, quae a regenitis requiruntur, magna sit diuersitas, & varia quoque ac diuersa sint dona, per quae quidam ad has, alii ad alias, apti redduntur, *1 Cor. XII, 4. 5.* sequitur, vnumquemque suas explorare vires accurate prius debere, quam munus aliquod speciale suscipiat, aut functionem quandam sibi imponi patiatur, num ad ea, quae sibi administranda sunt, idoneus sit, & viribus sufficientibus polleat. Hoc si non faciat, imprudentiae notam non effugiet.

§. X.

Dona, quibus ad certum munus in ecclesia obeundum aliquis aptus redditur, *ministrantia* vocari solent: a quibus *sanctificantia* discernuntur, quae hominibus obtingunt, vt in vitae sanctitate proficiant. Ministrantia vel *extraordinaria* sunt, quae in primitiua ecclesia locum habuerunt, & de quibus Paulus apostolus agit, *1 Cor. XII, & XIV*, vel *ordinaria*. Non de illis, sed de his nobis sermo est, cum ex prudentiae praescripto postulamus, ne quis munus suscipiat, cui administrando vires eius non sufficiant.

§. XI.

Sunt autem dona ministrantia non vnius generis. Nonnulla namque a natura originem habent, & in irregenitis etiam deprehenduntur, in regenitis autem per Numinis diuini gratiam sanctificantur, & ad legitimum vsum diriguntur. Alia autem, cum donis sanctificantibus, nexum adeo necessarium habent, vt sine illis esse nequeant, ideoque tantum in regenitis locum habent.

§. XII.

Ad priorem classem pertinent * ratione intellectus, omnes vires ac virtutes ingenii, iudicii, memoriae, quibus alii aliis praestant; ratione voluntatis, omnes virtutes naturales & politicae, ** per exercitationem

tationem, consuetudinem, aliasue causſas comparatae, prout hiſce aliis inſeruire & illorum commoda promouere poſſumus; omnes praeterea habitus induſtria & exercitatione acquiſiti, vt linguarum artiumque vtilium peritia, eloquentia, & quae reliqua ſunt eiusdem generis; immo corporis quoque vires, prout hiſce ad certum munus obeundum aliquem inſtructum eſſe decet.

* Quod haecce dona a natura originem habeant, vel inde patet, quod e. g. praeſtans ingenium, memoria felix, & reliqua, etiam in gentilibus, Turcis, Iudaeis, deprehenduntur. Horum ergo donorum omnes homines ſunt capaces. In regenitis autem ſanctificantur, & ad bonum finem diriguntur, iuxta ea, quae *part. 1. cap. 1. ſect. 1. §. 36. 37.* alibique, diximus. Haec etiam, vt & reliqua dona, prout generatim in quibusuis chriſtianis ſpectantur, *miniſtrantia* vocamus, quia per ea non tantum ad certas functiones, ſed & ad officia quaedam aliis praeſtanda apti redduntur.

** Cumprimis & homileticae, quas vocant, modo illae intelligantur, quae hoc nomine dignae ſunt, quae circa decorum verſantur, & quarum non tantum in vita ciuili, ſed & chriſtiana, in commodis praeſertim aliorum, immo totius eccleſiae promouendis, vſus longe maximus eſt. *Phil. v, 8.* conf. *elem. philoſ. pract. part. 3. cap. 5. ſect. 1. §. 8. ſeqq.*

§. XIII.

Ad poſteriorem claſſem pertinent ea, quae ſpiritus ſancti gratiam inhabitantem in regenitis ſupponunt, vt, ſapientia & prudentia ſpiritualis, quae cum diſcretione, ſeu δοκιμασία, ſpirituum coniuncta eſt, *1 Ioan. IV, 1.* item omnes virtutes chriſtianae, prout regenitis ſunt propriae, ſed ſimul aliorum vſibus inſeruiunt, & ad exercitium ſacerdotii ſpiritualis, omnibus chriſtianis conuenientis, comparatae ſunt. *1 Petri II, 9.* conf. *1 Tim. III, 2.*

§. XIV.

Prudentiae eſt, primo dona haecce rite inter ſe comparare, tum ſeipſum accurate explorare, ne quid ſuſcipiamus, ad quod peragendum dona nobis neceſſaria, deſint. Comparamus ea rite inter ſe, ſi ſanctificantium praecipue habeatur ratio, iuxta monitum Pauli, *1 Cor. XIII, 1. 2. 3.* tum & miniſtrantium, *1 Cor. XIV, 1.* ea quidem ratione, vt quae vtiliora ſunt, & ad aedificationem magis faciunt, praeferantur reliquis. Tum vero, quibus quisque inſtructus donis ſit, accurate diſpicere debet, idque cumprimis intuitu functionis aut muneris, quod illi ſubeundum eſt.

§. XV.

Et haec quidem omnia ſi rite ſe habeant, de mediis ipſis ſollicitum eſſe oportet, qui rite ſuis conſulere rebus cupit. Haec vero vt ex cuiusque negotii indole petenda, ita, quae circa eorum electionem & vſum tradi ſolent, prudentiae monita neutiquam ſunt negligenda.

§. XVI.

Nimirum res ipſa docet, eligenda eſſe ex prudentiae praeſcripto media apta & ſufficientia. conf. *1 Cor. IX, 24. ſeqq. Phil. III, 14.* Stultitiae itaque & imprudentiae notam non effugiunt, qui finem conſequi volunt ſine mediis, qui victoriam optant, nec tamen pugnare fortiter volunt, *2 Tim. II, 5.* qui media equidem adhibent, ſed inepta, aut qui media apta eligunt, at non ſufficientia, nec iis rite & conſtanter vtuntur. Quae omnia vt in ciuilibus hominum negotiis poſita ſunt extra controuerſiam, ita in ſpiritualibus itidem locum inueniunt.

§. XVII.

Faciliora quoque media praeferenda ſunt difficilioribus, modo faciliora iſta reuera ſufficiant. Ceteroquin in ſpiritualibus difficultate rei nemo deterreri debet, quo minus ſtrenue in coepto ſemel certamine, pergat, vt iam antea * monuimus. conf. *Matth. XI, 12. Ebr. XII, 1.* Vtautem intelligatur, quaenam media faciliora, quaenam difficiliora ſint, non tantum media inter ſe, ſed & cum fine ſunt comparanda.

* §. 5. huius capitis.

§. XVIII.

Tutiora media praeferenda eſſe minus tutis, itidem prudentia ſuadet. Nec tamen fingendum eſt periculum ſine neceſſitate, quem ignaui hominis characterem ponit rex ſapientiſſimus Salomo, *Prouerb. XXII, 13.* In prudentia eccleſiaſtica haecce regula vim ſuam maxime exerit: ſequiturque ex ea, vetera & vſitata praeferenda eſſe recentibus, ſi ex his periculum metuendum ſit. Interim tamen noua quoque, ſi meliora & praeſtabiliora ſint, & periculo careant, praeferri etiam debent vſitatis & receptis. *

* Si enim vetera ſemper & ſine diſcrimine praeferenda eſſent nouis, nec Chriſtus corrigere Iudaeos debuiſſet, nec Lutherus pontificios. Non itaque quae noua ſunt, ſtatim vt noxia, periculoſa, & minus tuta reiicienda, ſed cuncta prius accurate exploranda, & quae vtilia ſunt, & neceſſaria, retinenda, ſiue vetera ſint, ſiue noua.

§. XIX.

Cumprimis prudentiae quoque chriſtianae eſt, ſingularum circumſtantiarum vbique diligenter habere rationem. * Pro harum enim diuerſitate vna eademque res, mox noxia, mox vtilis & ſalutaris fieri poteſt. Quae viris, hominibusque adultis proſunt, non ſtatim conducunt infantibus. In hoc vero diſcrimine & ratione fidei conſtitutos eſſe homines, conſtat, vid. *1 Cor. III, 1. 2. Ebr. V, 13. 14. 1 Ioan. II, 13. 14.* Quod recte & prudenter ſuſcipitur, ſi cum ſubditis nobis res ſit, non eandem ſtatim laudem meretur, ſi cum magiſtratibus & imperantibus ſummis

ſummis nobis negotium intercedat. Quae ethnicis ad externam vitae honeſtatem vtcunque conſeruandam proderunt, inutilia ſunt chriſtianis, melioribus praeſidiis inſtructis; & ſic porro.

* Solent a nonnullis prudentiae generatim ſpectatae quatuor partes ſeu proprietates conſtitui, *attentio, circumſpectio, prouidentia & diſcretio.* Dixi hac de re in *elem. philoſ. pract. part.* 1. *cap.* 4. §. 73. *ſeqq.* Quae quo pacto ad prudentiam eccleſiaſticam accommodari queant, oſtendit IO. HENRICVS REITZIVS, in *prudentia eccleſiaſtica, cap.* 11. *ſeqq.* Nec ratione, aut fundamento, qui ita incedunt, deſtituuntur. Vtique enim prudentis viri eſt, *attendere*, tum ad omnia, tum maxime ad ſcopum & finem, & hinc normam atque menſuram actionum ſuarum depromere; eiusdem eſt, circumſtantiarum omnium habere rationem, quod *circumſpectionis* eſt: euentum quoque actionis, & quid ex ea tum ſibi tum aliis futurum ſit, proſpicere debet, quod eſt *prouidentiae*: denique & bona a malis, noxia a profuturis diſtingaere debet, quod eſt *diſcretionis.* Haec autem omnia, etſi certo modo, & quoad finem, & quoad conditionem eius, qui aliquid perficere adgreditur: & quoad media locum habeant, ſpecialiori tamen ratione *attentio* ad finem, & ad conditionem eius, qui aliquid adgreditur, *diſcretio* ad media pertinet, *prouidentia* ad obſtaculorum remotionem, & *circumſpectio* ad ſingularum circumſtantiarum conſiderationem; quae tamen ſimul ad media referimus. Et ita quidem prudentiae iſta requiſita iuxta noſtram quoque tractandi rationem vim ſuam exerent, ſpeciatim *circumſpectio*, quae ſingularum circumſtantiarum accurate rationem habet. Nec tantum. eum de bonitate aut prauitate actionis quaeritur, circumſtantiarum in cenſum venit conſideratio, qua de re ſupra dictum, *cap.* 1. *part.* 2. §. 33. *ſeqq.* ſed vel maxime etiam, cum de actione ad prudentiae praeſcriptum componenda, conſultatio inſtituitur. De ſingulis circumſtantiis diſſerit IO. HENRICVS REITZIVS. *l. c. cap* 11. 12. *ſeqq.*

§. XX.

Non minus vero & in chriſtiana, quam ciuili prudentia *temporis* & *loci* habenda eſt ratio. Et *temporis* quidem, vt eo tempore, quo hoc quam facillime fieri poteſt, opus conuerſionis ſuſcipiamus. Quo citius autem hoc ſuſcipimus, eo rectius, eo facilius illud procedit. Omnis hic periculoſa mora eſt. conf. *Actor. XXIV, 25.* Vnde ſtultitiae arguuntur merito virgines ab ipſo ſeruatore, quae tempus opportunum intrandi ad nuptias, ignauia ſua neglexerunt. *Matth. XXV, 1. 2 ſeqq.* Sed in toto quoque vitae chriſtianae curſu temporis habenda ratio, ne vllam occaſionem proficiendi in bono, & peragendi, quae noſtri ſunt officii, praetermittamus, iuxta monitum Pauli: ἐξαγοραζόμενοι τὸν καιρὸν *Epheſ. V, 16.* Speciatim id opera danda, vt parati ſimus ad quaeuis ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ πονηρᾷ *Epheſ. VI, 13.* Denique, ſi quid agendum, ſi quid dicendum eſt, quo aliorum promoueatur ſalus, temporis & occaſionis habenda ratio, quae ſola ſubinde efficit, vt euentum felicem, quae ſuſcipimus, ſortiantur, *Prouerb. XXV, 11.** Hinc εὐκαιρία, ſeu *tempeſtiuitas*, prudentiae verae aut filia, aut comes inſeparabilis, a viris ſapientibus merito praedicatur.**

* Nihil frequentius in ſcholis politicorum, nihil ſaepius inculcatur, quam, occaſionem non praetermittendam, eam fronte capillatam eſſe, tempori inſertiendum, & quae reliqua

sunt eiusdem generis. Quae quidem in se spectata, prudentiae sunt axiomata, longe verissima. Nec reiicienda, quod iis ad mala perpetranda homines saepius abutantur. Immo annitendum potius, vt iisdem ad bona quaeuis promouenda vtamur. Filios enim lucis non minus prudentes esse decet, quam filios huius seculi, *Luc.* XVI. 8.

** Opponitur ei ἀκαιρία, de qua THEOPHRASTVS, in *characteribus morum*, *p.* 38. *seqq.* ad quem locum conferendus omnino ISAACVS CASAVBONVS, *p.* 256. *seqq.*

§. XXI.

Sed *loci* quoque habenda est ratio, idque tum maxime, cum nobis res est cum aliis hominibus, cum non perinde sit, num publice aliquid an priuatim fiat, num in conspectu aliorum hominum, an seorsim. conf. *Matth. VI, 5. 6.* Quae priuatim innocenter saepius suscipiuntur, scandalo non carent, cum fiunt publice: scandala autem quaeuis euitare, cuiusuis interest magnopere, idque charitas non minus, quam prudentia, requirit. conf. *1 Cor. XI, 22.*

§. XXII.

Prudentiae denique est, non tantum adhibere media ad finem consequendum idonea, sed ea quoque, quae obstant, quo minus eius compotes fieri queamus, solerter remouere. * Dispiciendum tamen, num superabile sit obstaculum, an insuperabile. Si hoc sit, prudentiae erit, circa eius remotionem frustra non laborare. Quod si hoc tempore insuperabile sit, commodius & opportunius expectandum tempus, quo forte superari atque remoueri potest. conf. *Actor. XVI, 6. 7. Matth. X, 14.* Interim cauendum, ne in iis, quae Deus omnibus hominibus promisit, quaeue ad illorum salutem spectant, illis, qui media a Deo praescripta legitime vsurpant, quidnam insuperabile, aut ἀδύνατον nobis esse persuadeamus. Quae enim ἀδύνατα sunt apud homines, non sunt ἀδύνατα apud Deum. *Luc. I, 37. Matth. XIX, 26. Psalm. CXXXV, 5. 6. Ephes. I, 19. Phil. IV, 13. 1 Ioan. V, 4.*

* Hoc speciatim prouidentiae proprium est, iuxta ea, quae diximus ad §. 19.

§. XXIII.

Quodsi superabile sit obstaculum, tum porro dispiciendum, num difficultas, quae adest, forte a nobis ipsis, an ab aliis hominibus, quibuscum nobis res est, aut quorum nobis vtendum est opera, procedat. Namque plurima & maxima obstacula ab ipsis hominibus, qui finem aliquem consequi cupiunt, eorumque aut ignorantia, aut prauis adfectibus oriuntur. * Hinc est, quod plurimi aliquid ideo ἀδύνατον iudicent, quod ipsi reuera, ac serio ea agere nolint, quae poterant ac debebant. Quorsum & id pertinet, quod alia simul agant, nec dimittere illa velint, quae cum opere primario non bene consistunt. conf. *Matth. VI, 24. 2 Tim. II, 4.*

* Immo

* Immo saepius etiam contingit, vt homines pii, zelo intempestiuo, vel alio quodam in se minime malo adfectu, abrepti, talia suscipiant, quibus sine necessitate grauissimas sibi attrahunt calamitates, euangelique cursum, aut regni diuini amplificationem impediunt, atque suffominant Quod quin imprudenter ab illis fiat, dubium non est. Suntque omnino, qui omnem fere prudentiae ecclesiasticae vim & nervum in eo constituunt, (nimis tamen arctis limitibus hoc ipso eam circumscribentes) vt quis actus suos & adfectus omnes, etiam bonos, ita moderetur, ne incommodum aliquod aut sibi aut ecclesiae attrahat, & adeo incremento regni Christi obstaculum ponat. Huc tota tractatio IO. HENRICI REITZII comparata est, de *prudentia ecclesiastica*, qui & ideo *cap.* 4. §. 12. prudentiam ecclesiasticam ita depingit: *haec speciatior, apostolis, quin cunctis christianis, demandata prudentia eccl. siastica vult, vt omnes nostras virtutes & adfectus, pietatem, mansuetudinem, facilitatem, odium, iramque aduersus peccata, externum habitum, gestus ac mores, vno verbo, quidquid amoris Dei & proximi impulsu vel omittimus, vel agimus, ita moderemur, ne Dei nomen profanetur, nec proximus arrepto scandalo a vera fide auertatur, inque nos arietet, sed potius sub ζυγὸν χρηστὸν iugum lene ac mite saluatoris nostri flectatur.* Atque huc reiecit etiam *serpentinam* illam *prudentiam*, a Christo seruatore eummendatam, *Matth. X*, 16. limulque *cap.* v. in genuinum dicti huius sensum inquirit.

§. XXIV.

Si vero obstaculum ab aliis oriatur, opera danda, vt per media honesta, legitima, spiritui & indoli christianae religionis conuenientia vincantur, aut in nostras trahantur partes. vid. *Actor. VIII, 9. 10.* Hic vero notitia & exploratio animorum, & latitantium adfectuum, vtramque facit paginam. Fluit vero hinc quod prudentiae etiam sit, omnium genio, quantum illaesa conscientia fieri potest, ad bonum illorum spirituale promouendum, se accommodare, quippe qua maxima saepius remoueri obstacula possunt, idque ad exemplum Pauli, *1 Cor. IX, 19. 20. 21.* **seqq.* conf. & *Actor. XXI, 20. 21. seqq.*

* Verba apostoli sunt: *cum enim ab omnibus liber essem, omnibus me mancipaui, quo plures lucrarer. Fuique Iudaeis, vt Iudaeus, quo Iudaeos lucrifacerem. Ex legibus, vt ex lex (non quod Deo ex lex essem, eram enim in lege Christo) quo exleges lucrifacerem. Fui infirmis perinde, vt infirmus, quo infirmos lucrifacerem: denique, quibusuis quiduis fui, vt omnino aliquos seruarem.* Quibus verbis non id sibi vult apostolus, ac si promiscue in omnibus, aliorum opinionibus, ingenio, moribus se accommodauerit, hoc enim & a prudentia, & a sanctitate eius prorsus abhorret, multo minus, ac simulauerit, se mox cum Iudaeis, mox cum gentilibus facere, hoc enim cum eius sinceritate pugnat. Non *mentiendo*, sed *compatiendo*, non *simulantis astu*, sed *commiserationis adfectu*, omnibus omnia factus est Paulus, vt recte pronuntiat AVGVSTINVS, *epist.* 9. & 19. Neutiquam itaque in Iudaeis aut gentilibus probauit, quae erronea aut illicita erant, sed in iis, quae salua pietate, salua veritate, fieri poterant, mox horum, mox illorum ingenio & indoli se magis accommodauit. Quo ipso consummatae nobis prudentiae citra controuersiam, exemplum reliquit. Falluntur autem magnopere, qui in rebus illicitis se aliorum attemperant genio, quod subinde, tum in doctrina, tum in moribus, contingere potest. In doctrina quidem, si quis in christianorum numerum eos recipiendos statuat, qui errores cum fundamento doctrinae christianae pugnantes fouent; in moribus, si quis in ea vitae ratione, quae cum Christi seruatoris disciplina neutiquam consistere potest, se aliorum attemperare indoli velit. Diiudicari hinc inter alia potest, quid de Iesuitarum instituto censendum sit, qui, vt Chinenses ad Romanae ecclesiae obsequium adducant, eousque illorum de Confutii & parentum mortuorum cultu, sententiae se attemperant, vt talia admittant, quae cum religionis christianae fundamentis e diametro pugnant. Quo ipso pseudo-prudentiae ecclesiasticae exemplum luculentissimum praebent. conf. quae dixi in *dissert. de superstitioso mortuorum apud Chinenses cultu, §. 11* ante

analect. hist. philos. p. 263. seqq. Nec imitantur hac in re Paulum, sed eius exemplum vel maxime deserunt. Id quod de illis dicendum, qui quoad vitae rationem a recto tramite discedunt, etsi hoc sub praetextu alios lucrandi fiat. Quo pacto autem legitima ratione minister ecclesiae, in omnibus ministerii sui partibus, omnibus omnia fieri queat, pluribus edisserit IO. ANDREAS SCHMIDIVS, Helmstadiensis Academiae theologus celeberrimus, in dissertatione theologica, cui titulus: *minister ecclesiae omnibus omnia &c.*

CAPVT SECVNDVM

DE

PRVDENTIA ECCLESIASTICA, ET PASTORALI IN GENERE.

Σύνοψις.

IN prudentia ecclesiastica, & pastorali, primo ad finem est respiciendum, qui est aedificatio & conseruatio ecclesiae, §. I.

Doctori itaque ecclesiae dispiciendum, vt puritas doctrinae conseruetur, haereses repellantur, schismata euitentur, & sanctitatis studium promoueatur, §. II.

Circa doctrinae puritatem conseruandam, quid ex prudentiae praescripto, obseruandum? §. III.

item circa haeresei, tum repellendas, §. IV.

tum, si latitent, detegendas, §. V.

praeterea, circa euitanda schismata, §. VI.

& sanctitatis studium promouendum, §. VII.

Prudentiae est, in his omnibus non tantum totius ecclesiae, sed & singulorum eius membrorum habere rationem, §. VIII.

Ex fine ministerii ecclesiastici intelligitur quoque eius dignitas, §. IX.

Qui ergo eodem rite fungi cupit, seipsum explorare oportet, num dotibus ad eiusmodi munus necessariis, qua intellectum & voluntatem instructus sit? §. X.

Quod ad intellectum attinet, oportet eum esse διδακτικόν, §. XI.

quorsum & naturalis ingenii vires pertinent, §. XII.

& eruditio, studio acquisita, §. XIII.

speciatim, accurata diuinarum litterarum notitia, §. XIV.

quae ea, qua decet, ratione tractandae, §. XV.

Quaenam hic quoad finem obseruandae prudentiae regulae? §. XVI.

itemque quoad media, quibus eruditio comparatur, §. XVII.

Facultate quoque, veritatem perspicue proponendi, ecclesiae doctorem instructum esse oportet, §. XVIII.

nec expertem donorum spiritualium, stricte sic dictorum, quae ad intellectum pertinent, §. XIX.

Sed ratione voluntatis quoque ita debet ornatus esse virtutibus, quae ad munus hocce legitime administrandum requiruntur, §. XX.

Irreprehensibilis namque, iuxta Pauli praescriptum, esse debet, §. XXI.

castitati deditus, §. XXII.

sobrius, §. XXIII.

modestus, decori studiosus, ac hospitalis, §. XXIV.

alienus contra ab omni intemperantia, contendendi pruritu, & auaritia, §. XXV.

vt domui quoque suae rite praesit, necesse est, §. XXVI.

neque sit νεόφυτος, §. XXVII.

qui denique ab exteris etiam, seu ecclesiae hostibus, honestae vitae testimonium referat, §. XXVIII.

qui hisce requisitis instructus non est, & nihilo secius munus sacrum suscipit, non tantum contra leges diuinas peccat, sed & imprudenter agit, §. XXIX.

Legitimum etiam affectuum regimen, in ecclesiae doctore requiritur, speciatim, ne circa zelum & mansuetudinem, aut in excessu, aut in defectu, peccet, §. XXX.

Zelus

Zelus omnino, ſed diuinus ac laudabilis, in doctore eccleſiae adeſſe debet, §. XXXI.
Vt autem intelligatur, quis diuinus aut carnalis, laudabilis aut vituperabilis ſit, ad principium eius eſt attendendum, §. XXXII.
item, ad obiectum, §. XXXIII.
vt & ad proportionem, quae inter illum & obiectum intercedit, XXXIV.
denique, ad modum, quo ſe tum in verbis, tum in facti exſerat: item, an vniformis ſit? §. XXXV.
Non minus in eccleſice doctoribus laudanda quoque eſt manſuetudo, §. XXXVI.
Sed vt manſuetudo laudabilis a vituperabili lenitate diſcernatur, itidem ad principium eius attendendum eſt, §. XXXVII.
vt & ad obiectum, §. XXXVIII.
item, ad proportionem inter eam & obiectum, legitimumque eius & zeli temperamentum, pariter ac ad eius vniformitatem, §. XXXIX.
Decori porro obſeruani eſſe debet eccleſiae doctor, XL.
quaenam ſpeciatim circa ſermonem, geſtus, veſtitum, obſeruanda, §. XLI.
Aetatis quoque in eo habenda ratio, §. XLII.
& corporis, ne inſigni quodam vitio laboret, §. XLIII.
Si omnibus requiſitis, ad munus ſacrum adminiſtrandum neceſſariis, inſtructus & rite vocatus fuerit eccleſiae doctor, de mediis quoque, quibus finis obtineri queat, ſollicitus eſſe debet, eaque generatim indicantur, §. XLIV.
vt & de obſtaculis remouendis, praeſertim iis, quae a magiſtratibus quandoque oriuntur, §. XLV.
aut ab illis, circa quorum emendationem occupatur, §. XLVI.

§. I.

QVae de prudentia chriſtiana diximus, ſpecialiori quadam ratione in prudentia eccleſiaſtica & paſtorali* locum inueniunt. Namque & hic primo ad finem reſpiciendum, qui eſt, vt iam ſupra diximus, aedificatio eccleſiae. Huc itaque omnis paſtorum, doctorumque eccleſiae cura tendere debet, vt nondum conuerſi, conuertantur, & ita per Chriſtum Deo reconcilientur, *2 Cor. V, 20.* quo ipſo praeparantur, vt lapides fiant aedificio ſpirituali eccleſiae accommodati, *1 Petr. II, 5.* tum vero, vt qui conuerſi ſunt, in fide conſeruentur, augeantur, & creſcant, *Epheſ. III, 16. 17. IV, 12. 13.*

* Vt diſcrimen, quod inter prudentiam chriſtianam & eccleſiaſticam intercedit, recte capiamus, obſeruandum eſt, pro diuerſis hominum ſtatibus, ſiue abſolutis, ſiue ex certis ſocietatibus, in quibus degunt, ortis, diuerſas eſſe prudentiae ſpecies, quae tamen rite ſibi inuicem debent ſubordinari. Secundum rationem itaque ſi homo conſideretur, idemque & vt homo, vt ciuis, vt maritus, parer, caput familiae ſpectati poſſit, & vero quilibet ſtatus certis regulis conſeruari debeat, totidem prudentiae inde oriuntur ſpecies, vt pluribus dictum, in *elem. philoſ. pract. part. 3. cap. 1. §. 3. ſeqq.* Sed in hiſce omnibus ita verſandum, vt vitae chriſtianae cumprimis habeatur ratio: quod ſi non fiat, prudentia non humana erit, ſed carnalis, ſed diabolica, immo ſtultitia potius, quam prudentia. Homines autem chriſtiani iterum duplici ratione conſiderari poſſunt, vel abſolute, vel relatiue, prout ſunt membra eccleſiae. Si abſolute ſpectentur, prudentis eorum eo tendit, vt rite omnia ea adhibeant media, quibus ſuam aedificationem promouere, adeoque in vita ſpirituali, remotis obſtaculis internis & externis, proficere queant. Hanc prudentiam nos ſpeciatim *chriſtianam* dicimus, deque ea *cap. praecedent.* egimus, etſi illuſtrationis cauſſa, quaedam adiecta ſint, quae ſpecialiori quadam ratione ad prudentiam eccleſiaſtica n pertinent. Alii eam *ſpiritualem* & *coeleſtem* vocant, *chriſtianae* contra prudentiae

tiae voce eam insignientes, quam nos *ecclesiasticam* vocamus, quod facit IO. HENRICVS REITZIVS, in *prudentia christiana cap.* 3. *pag.* 10. Considerari nimirum porro quilibet christianus potest, prout est membrum ecclesiae, & hinc ad ecclesiae statum conseruandum, eiusque felicitatem promouendam, obligatus est. Idque ea ratione, vt omnes vires potentiamque, quam ex statu etiam ciuili, aut aliunde habet, eo conferat, sed obseruatis iterum prudentiae regulis, vt id, quod ecclesiae reuera conducit, aut vtile est, obtineat. Et hanc quidem prudentiae speciem *ecclesiasticam* vocare licebit, in generaliori quadam significatione, vt adeo ea ab omnibus christianis, in quocunque statu constituti sunt, requiratur. Sic & a principibus seu imperantibus prudentia non tantum politica aut ciuilis, nec tantum christiana seu spiritualis, sed & *ecclesiastica* requiritur, vt, pro muneris a Deo sibi impositi ratione, ecclesiae res promoueant, eiusque statum conseruent. Quo sensu de prudentia ecclesiastica principum, & magistratus ciuilis, prolixe & ex instituto agit NICOLAVS VEDELIVS, de *prudentia vet. eccles. lib.* 2. *per integr. pag.* 127. *seqq.* Et possent sane hac ratione, quot hominum fere in republica sunt status, tot prudentiae ecclesiae species constitui. Sed, cum de his omnibus praecipere prolixum nimis minus etiam necessarium foret, sufficit exemplo ministrorum, doctorumue ecclesiae, ostendere, quo pacto praecepta generalia ad eos commode applicari queant. His itaque nunc speciatim prudentiam ecclesiasticam tribuimus, quo muneris eorum ratio praecipuo quodam modo, vt ecclesiae curam gerant, postulet. Idque cum ab omnibus, siue in scholis aut academiis doceant, siue ecclesiis praesint, requiratur, ad vtrosque etiam hic, subinde tamen in specie ad eos, qui ecclesiis praesunt, seu in ministerio ecclesiastico constituti sunt, respicimus; & inde prudentia haec nobis quoque *pastoralis* dicitur.

§. II.

Vt hicce finis, aedificatio scilicet, & conseruatio ecclesiae, rite obtineatur, necesse est, vt doctrinae puritas conseruetur; adeoque haeretici, qui eam corrumpere audent, repellantur, quae latent, in apricum producantur; vt schismata, quibus vel maxime aedificatio ecclesiae impeditur, euitentur, consopiantur, tollantur; & denique, vt vitae sanctae studium excitetur, foueatur, promoueatur. Et hi velut fines speciales sunt, prudentiae pastoralis & ecclesiasticae.

§. III.

In conseruanda doctrinae puritate, tum maxime prudentia opus est, cum disputationes oriuntur, & contentiones, ne sub specie veritatis nobis imponat error,* aut ex zelo inconsulto ceu falsum reiiciatur, quod tamen verum est, aut ne quis ex nimio contradicendi studio in alterum prolabatur extremum, adeoque incidat in scyllam, qui vult vitare charybdin.**

* Doctrinae puritas duplici ratione in periculum adduci potest: primo, si ipse qui ecclesiae praeest, in errorem, aut falsam doctrinam approbando, aut veram reiiciendo, inducatur; deinde, si illis, qui errores aut falsa dogmata spargunt, non ea, qua decet, ratione, se opponat. Quo pacto ipse sibi ab erroribus cauere debeat, hic ostendimus: qua ratione aliis obviam eundum sit, in §. *sequenti* exponimus.

** Quod exempla TERTVLLIANI, STEPHANI papae, DIONYSII ALEXANDRINI, ARII, MARCELLI, IOVINIANI, HIERONYMI, AVGVSTINI, PELAGII, FAVSTI RHEGIENSIS, EVTYCHIS, BERENGARII, AMSDORFII, FLACII, STANCARI, aliorumque

aliorum docent, de quibus IO. FABRICIVS, in *diſſert. de ſcylla theologica*, in *amoenitat.* eius *theolog. p. 232. ſeqq.*

§. IV.

Boni quoque atque cordati doctoris eſt, repellere haereticos, falſosque doctores. *Ioan. X, 12. Actor. XX, 28.* * Sed & hic prudentia non minus quam fortitudine, opus eſt. Namque non omnes eodem habendi ſunt loco, nec eodem tractandi modo. Sunt qui ex ſimplicitate errant, ſunt qui errori addunt malitiam. Quidam ſeueriorem promerentur cenſuram: alios lenitate facilius in rectam viam reduxeris, magna hoc ipſo eccleſiae incommoda euitaturus, ** cum aſperiori cenſura irritati homines ſaepius deteriores fiant, plurimosque nanciſcantur ſectatores, qui aliis durius quam par erat, habiti videntur. Sed in cauſſas quoque errorum inquirere prudentia iubet, *** & ea ad errantes conuincendos adhibere argumenta, quae habita omnium circumſtantiarum ratione, ſunt quam efficaciſſima.

* Exemplum quoque hic nobis praeiuere veteres eccleſiae doctores, IRENAEVS, DIONYSIVS, ALEXANDRINVS, ATHANASIVS, BASILIVS M. alibique doctrinae orthodoxae contra quoſuis haereticos propugnatores fortiſſimi. Recteque de eccleſiae doctoribus pronuntiat NICOLAVS VEDELIVS: *eſt igitur officium eorum omnium, veritatem diuinam, quae in eccleſia orthodoxa docetur, tueri, propugnare, ac ſtrenue defendere, nec pati vt quicquam ei quocunque praetextu detrahatur. In hunc finem debet, vt Damaſum, epiſcopum Romanum feciſſe,* Theodoretus commemorat: πάντα λέγων καὶ πράττων ὑπὲρ τῶν ἐκκλησιαστικῶν δογμάτων, *omnia dicere & facere pro apoſtolicis dogmatis*: de *prudentia vet. eccleſ. lib. 3. cap. 5.* vbi ſimul oſtendit, quantis periculis veritatis defenſores expoſiti ſint, & quaenam contra ea adhibenda ſint media.

** Magnopere hoc nomine Atticum, Conſtantinopolitanum epiſcopum, laudat SOCRATES, *hiſt. eccleſ. lib. 7. cap. 2. Vir*, inquit, *praeter magnam, quae in illo fuit, eruditionem, pietate quoque ac prudentia excellens. Vnde etiam eccleſiae ſub eius pontificatu maximum incrementum cepere. Neque enim ſolum domeſticos fidei tuebatur, verum etiam haereticos admiratione prudentiae ſuae percellebat. Et eos quidem nullatenus vexare cupiebat: ſed, cum eos terrere aggreſſus fuiſſet, mitem ſe poſthaec & placitum erga ipſos oſtendebat.* Ex eodem capite Proclum quoque, eiusdem eccleſiae epiſcopum, laudat, *lib. 7. cap. 41.*

*** Res hic eodem modo ſe habet, ac in morbis, quorum, ſi cauſſae perſpectae fuerint, curatio felicius procedit. De cauſſis errorum in theologicis nonnulla dixi in *praefat.* B. FRIDER. BECMANNI *theologiae polemicae* a me praemiſſa.

§. V.

Latitantes haereticos quandoque in apricum producendos, res ipſa docet. * Qua in re tamen caute incedit vir prudens, mediamque tenet viam, ne haereſes aut erroneas opiniones aliis imputando, & vel inuitis obtrudendo, opprimat innocentes, neue rurſus a callidis & verſutis haereticis ſibi imponi patiatur.

* Exemplum praebent Nicaeni patres, qui Arianos, ambiguis locutionibus se insinuantes, in apricum produxerunt, dum postularunt, vt filium patri ὁμοούσιον confiterentur. vid. ATHANASIVS, de *decretis synodi Nicaenae*, *tom.* I. *p.* 427. THEODORETVS, *hist. eccles. lib.* 1. *cap.* 8. *pag.* 28.

§. VI.

Quantopere ecclesiae, & singulorum aedificationi noceant schismata, vel experientia quemlibet condocet. Ea vero euitare, aut si enata fuerint, tollere & consopire, id vero vel maxime prudentiae opus. * Cuius rei exemplum luculentissimum reliquit Paulus apostolus, cum periculosissimum in Corinthiaca ecclesia ortum esset schisma, *1 Cor. I. II. III.*

* Attici itidem, atque Procli, episcoporum Constantinopolitanorum, exemplo hoc comprobari potest, qui schisma, ob iniurias, Chrysostomo illatas, in ecclesia Constantinopolitana ortum, prudentia sua composuerunt. Legendus hac de re SOCRATES, *hist. eccles. lib. 7. cap. 25. & 45.*

§. VII.

Doctrinae puritas, concordiaque ecclesiae ita conseruanda, vt vitae quoque sanctae ratio habeatur. * Namque & hoc vel maxime ad veram aedificationem requiritur. Parumque nobis prodesset veritatis cognitio, nisi eidem obsequi anniteremur ex toto corde, *Rom. VI. 17.* Prudentis itaque doctoris est, vitae quoque sanctitatem strenue vrgere, sed media quoque legitima, ** quibus vitae sanctae studium promouetur, proponere, & quo pacto in eorum vsu caute & prudenter versandum, ostendere.

* Pluribus hoc ostendit NICOLAVS VEDELIVS de *prudentia veteris eccles. lib.* 1. *cap.* 5. Rectissime inter alia scribit: *immo non solum religio vera teta absque vitae sanctitate subsistere non potest, sed etiam nec altera pars, quae est veritatis diuinae thesaurus, absque ea conseruari potest, aut propagari. Denuntiat enim dominus, se pro iusto suo iudicio priuaturum verbi sui possessione eos, qui vitae impietate & prefanitate eam temerant, & inquinant. Ecce! dies venturi sunt, dictum Iehouae, quibus immittam famem in hanc terram, non famem habendi panis, nec sitim aquarum, sed audiendi verba Iehouae, &c. Amos. VIII,* 11. 12. conf. & *Apoc. II,* 4. 5.

** Illegitima enim, & quae ad superstitionem ducunt, plus nocent, quam prosunt. Potest etiam contingere, vt media legitima & innocentia, si tanquam opus, quod vocant, operatum adhibeantur, in superstitionis arripiantur occasionem. Sic multa veteris ecclesiae instituta, minime vituperabilia, turpissimis superstitionum generibus, quae in Romana ecclesia conspiciuntur, occasionem praebuere.

§. VIII.

Prudentiae denique est, in his omnibus non totius tantum ecclesiae, sed omnium quoque ac singulorum eius membrorum, habere rationem, & dispicere, quid cuiuis, pro cuiusuis indole, statu, conditione, conueniat. Hoc est, quod Christus dicit, prudentis serui esse

τῦ διδόναι αὐτοῖς τὴν τροφὴν ἐν καιρῷ *Matth. XXIV*, 45. quod Lucas ita exprimit: τῦ διδόναι ἐν καιρῷ σιτομέτριον, *cap. XII*, 42.

§. IX.

Ex fine ministerii ecclesiastici intelligitur quoque eius dignitas atque difficultas. Atque hanc cognitam perspectamque habere plurimum refert, ne quis munus, cui ferendo par non est, suscipiat, quod summae esset imprudentiae. * Factum vero inde, vt nonnulli olim huic se oneri prorsus subtraxerint, & ad illud suscipiendum, quodammodo cogi debuerint. ** Qui quidem hoc ipso demonstrarunt, longe maiori se prudentia instructos fuisse, quam illos, qui temere docendi munus ambiendo, non satis se suas exploraſſe vires, nec muneris istius gravitatem, praestationumque difficultatem recte se intelligere, nimis aperte produnt.

* Praeclare AVGVSTINVS: *nihil in hac vita, & hoc maxime tempore facilius, laetius, hominibusque acceptabilius, episcopi, presbyteri, diaconi officio, si perfunctorie & adulatorie res agatur: sed nihil apud Deum miserius, tristius, damnabilius; nihil beatius, si eo modo militetur, quo noster imperator iubet*, epist. 148. ad *Valerium presbyterum*. Legi de hocce argumento meretur, B. CHRISTIANI KORTHOLTI commentatio, de *grauissimo onere muneris ecclesiastici*, lingua germanica scripta, editaque MDCLXXI. sed deinceps cum epistolarum aliquot BERNHARDI & AVGVSTINI accessione, & praefatione summe venerabilis abbatis, IOACHIMI IVSTI BREITHAVPTI, aucta, atque Halae MDCCIII. recusa.

** Fecerunt hoc EPHRAEM SYRVS, SYNESIVS, GREGORIVS NAZIANZENVS, CHRYSOSTOMVS, AMBROSIVS, AVGVSTINVS aliique. Legi etiam meretur B. CASP. ZIEGLERI dissertatio elegantissima, de *clerico renitente*, seu *muneris ecclesiastici fuga*.

§. X.

Ne quis ergo hic, & contra conscientiae, & contra prudentiae dictamina quidquam agat, perspectum, exploratumque habeat, necesse est, quibus instructum dotibus eum esse oporteat, qui eiusmodi muneri rite praeesse cupit. Idque tum ratione intellectus & eruditionis, qua hunc ornatum esse decet, tum ratione voluntatis, & virtutum, quibus eam instructam esse oportet, speciatim & quoad adfectuum regimen, pariter ac ea, quae in conuersatione & commerciis cum aliis hominibus, obseruare par est.

§. XI.

Quod ad intellectum & eruditionem attinet, Paulus ipse requirit, vt episcopus sit διδακτικὸς, *1 Tim. III*, 2 conf. *2 Tim. II*, 24. *Tit. I*, 9. Aptus ergo & idoneus sit, ad informandos atque instituendos alios. Eumque in finem requiritur, vt naturales ingenii non desint vires; vt industria eam rerum diuinarum cognitionem acquisiuerit, vt alios docere iterum atque erudire queat; vt facultate instructus sit, ordine & distincte

distincte veritatem coelestem cum aliis communicandi: vt praeter naturalia, spiritualia quoque adsint, vt possit πνευματικὰ πνευματικῶς discernere, *1 Cor. II, 14. 15.* verbum veritatis rite secare. *2 Tim. II, 15.* discernere denique atque probare spiritus, *1 Ioan. IV, 1.*

§. XII.

Quod de naturalibus ingenii viribus diximus, iis instructum esse debere, qui ad eiusmodi munus adspirat, dubio caret. Quaenam etiam istae ingenii vires sint, alibi explicatur.* Nunc ergo sequentia saltem indicabimus, prudentiae monita, quae hic omnino obseruanda: priusquam studio theologico, aut officio pastorali quis se addicat, probe se exploret, aut per alias explorari curet, sitne iis ingenii viribus praeditus, quae ad tantum munus requiruntur;** si deprehendat, se iis plane non pollere, consultum erit, vt aliud vitae genus eligat;*** nec tamen statim ob qualemcunque ingenii defectum, mutandum est consilium, cum non ab omnibus dona excellentissima requirantur, diuersaque sint in ecclesia munera, ad quorum quaedam, & mediocria sufficiunt;* denique, vt in studio theologico ea quisque maxime consectetur, ad quae per naturales ingenii vires, praecipue est idoneus.

* Prolixe hac de re dictum, in *dissert.* de *cultura ingenii, cap.* 2. §. 8 *seqq.* in *selectis iur. nat. & gent p.* 366. *seqq.* vbi demonstratum, nonnullos per ingenii defectum ad litterarum studia plane esse ineptos, alios ad certa tantum studiorum genera aptos esse. Exploratio itaque ita institui debet, vt non tantum *dispiciatur*, an quis ad litterarum studia, sed speciatim ad studium theologicum, per ingenii vires aptus sit.

** Legi merentur, quae de delectu ingeniorum ad studium theologicum differit GISBERTVS VOETIVS, in *exercitiis & bibliotheca studiosi theologiae lib.* 1. *cap.* 1. add. *dissert cit. cap.* 2. §. 12.

*** Etiamsi theologiae iam se consecrauerit, non est nefas, mutato consilio, aliam vitae rationem, aut aliud studiorum genus eligere, modo pravae non subsint cupiditates, quibus virium ingenii defectus, aut alia causa obtendatur, aut, si defectus aliquis ingenii adsit, ille tantus sit, vt ad sacrum officium plane sit inidoneus. Saepius namque contingit, vt destinatione parentum, aut aliis rationibus inducti, adolescentes ad sacras litteras adiungant animum, priusquam se explorent aut explorare possint, num ad eas perdiscendas ingenii sufficiant vires. Quod si ergo tandem deprehendant, se prorsus inidoneos esse ad sacrum munus rite gerendum, nihil video quid obstet, quo minus aliud vitae aut studiorum genus eligant, etsi certum sit, eiusmodi mutationem non temere esse suscipiendam, vt recte euincit ANDREAS HYPERIVS, in commentatione pererudita, de *sacrarum litterarum studiis non deserendis*, quae extat inter opuscula eius theologica, Basileae anno MDLXX. iunctim edita.

* Referri huc a nonnullis solet, quanquam praeter mentem apostoli, locus 2 *Tim.* II. 20. *in magna enim domo non tantum sunt vasa aurea, & argentea, sed etiam lignea, & testacea &c.* Quocum simile fere PLATONIS effatum, ex *lib.* 3. de *republ. pag.* 472. confert GVIL. BVDAEVS, de *studio instituendo, cap.* 21. *p.* 28.

§. XIII.

Praeter εὐφύειαν, requiritur etiam sufficiens eruditio, vt aliquis sit διδακτικός. Eruditio autem pastoris, doctorisque ecclesiastici, praecipue

cipue consistit in accurata scripturae sacrae cognitione, ceu fonte omnis doctrinae & sapientiae diuinae. Hinc Timotheum laudat Paulus, quod ἀπὸ βρέφους ἱερὰ γράμματα nouerit *2 Tim. III, 15.* ita vt esset ἐντρεφόμενος, *innutritus*, τοῖς λόγοις τῆς πίστεως, *1 Tim. IV, 6.* conf. & *vers. 13. & 15.* item *Psalm. I, 3. CXIX, 2.*

§. XIV.

Et sane ratio officii, pastoralis vel maxime assiduam scripturae sacrae lectionem requirit. * Doctoris enim est, vt *possit de thesauro suo proferre vetera & noua, Matth. XIII, 52.* vt sit δυνατὸς, *potens, & exhortari in doctrina sana, & contradicentes arguere. Tit. I, 9.* vt sit δυνατὸς ἐν ταῖς γραφαῖς *Actor. XVIII, 24.*. Accedit, quod praecipuum munus pastoris consistat in verbi diuini tractatione, *Matth. XXVIII, 19. 20. Marc. XVI, 15.* Ipsius ergo est officii, diligenter verbum diuinum legere, meditari, suosque ad illud componere mores, exemplo Esrae, *Esr. VII, 10.*

* Hinc & AMBROSIVS scripturam sacram eleganter vocat, *librum sacerdotalem*, *lib. 3. de fide cap. 7.* & DIONYSIVS ille AREOPAGITA, vel quisquis sub hocce nomine latitat, scripturam sacram, ait, esse *substantiam sacerdotii nostri*, de *eccles. hierarchia*, *cap. 1.* add. ZIEGLERVS, de *episcopis*, *lib. 2. cap. 4. §. 30. p. 342.* vbi vocem διδακτικὸς, qua Paulus vsus est, *1 Tim. III. 2.* ita explicat, vt ea praecipue significari contendat, episcopum in scriptura sacra debere esse versatissimum, & memorabilem quoque concilii Nicaeni II. constitutionem refert, qua scripturae diligens lectio verbi diuini ministris iniungitur.

§. XV.

Circa scripturae sacrae vero tractationem ita versari ecclesiae doctorem decet, vt non tantum in eius sensum inquirat, * sed argumenta quoque inde eruat, siue ad credenda, siue ad agenda pertineant, siue denique ad errores dissentientium refellendos comparata sint. ** Cumque scripturae accuratior interpretatio, sine linguarum, historiae, antiquitatum, aliarumque artium praesidio non rite procedat, *** hisce, quantum scopi, quem quisque sibi proposuit, ratio permittit, eum imbutum esse, necesse est.

* Hoc pluribus exponunt, qui de theologia exegetica, & interpretatione scripturae ex instituto praecipiunt, vt ex nostratibus, WOLFGANGVS FRANZIVS, IO. CONRADVS DANHAVERVS, AVGVSTVS PFEIFFERVS, aliique. add. AVGVSTI HERMANNI FRANCKII, summe reuerendi viri, *manuductio ad lectionem scripturae sacrae*,

** Ex scriptura nimirum, ceu fonte, fluunt theologia, quam vocant, thetica, moralis, polemica &c. quippe quae velut conclusiones ex scriptura desumtas continent, vnde, quod in his omnibus itidem ex, qua par est, ratione, ecclesiae doctor versatus esse debeat, manifestum est.

*** Secus, qui existimauerit, se rerum omnium ignarum esse, demonstrabit. Sunt etiam plurimi, qui hoc ex instituto demonstrarunt, sed commendandus praecipue GEORGIVS CALIXTVS, in *apparatu theologico*, in quo luculenter, quem linguae, historia, philosophia &c. in theologia vsum praestent, edisserit.

§. XVI.

§. XVI.

Sed in hiſce tamen omnibus certis prudentiae regulis opus eſt, quarum praecipuae ſequentes ſunt: vbique neceſſaria praeferenda ſunt minus neceſſariis, ſolida iis, quae tantum ad ornatum faciunt; * in ſtudiorum delectu quisque rationem habeat ingenii ſui, temporis, fortunarum, aliarumque circumſtantiarum, cum in eorum generibus ſecundariis diutius quibusdam immorari liceat & conſultum ſit, quam aliis; vbique ad caput cauſſae, hoc eſt, ſcripturae ſacrae intelligentiam & ſenſum, pariter ac praxin reſpiciendum, nec immorandum diu illis, quae huc non faciunt; ideoque & ad veritatis diuinae in ſcriptura ſacra inueſtigationem cuncta referantur, minime autem ad ſtultam & ineptam, quam in multis hodie obſeruare licet, oſtentationem.

* Licet itaque omnes eruditionis partes, quae encyclopaediam, quam vocant, abſoluunt, quodammodo vtiles eſſe theologo queant, non tamen omnes ſunt aeque neceſſariae. Non recte itaque ſentiunt, & ſui interdum potius commodi, quam veritatis, ſtudioſiores ſunt, qui omnes philoſophiae partes, ceu aeque neceſſarias, theologiae cultoribus commendant. Interim, etſi nonnullae ſacrarum litterarum cultori non ſint neceſſariae, inde illarum dignitati nihil decedit, cum alias vſum maximum in vita humana habere queant.

§. XVII.

Circa mediorum quoque, quibus eruditio theologica comparatur, vſum, cautione quadam & prudentia opus eſt. Viua namque inſtitutio praeferenda eſt ſtudio, quo quis tantum ſua induſtria ex librorum lectione proficere annititur, * praeſertim ſi obtingat doctor fidelis, prudens, *διδακτικός*; in librorum etiam lectione obſeruanda cautio, ne quis omnino nullos, aut nimis multos legat, item vt noxii ab vtilibus, & hi iterum a neceſſariis diſcernantur; ** porro, ne humanorum librorum lectioni plus tribuamus temporis, quam lectioni ſcripturae ſacrae; denique, ne neglectis veteribus, *** recentioribus tantum inhaereamus; interim veteres ita legamus, vt cuncta expendantur, & quod bonum eſt, retineatur.

* Dictum hac de re pluribus in *diſſert. de cultura ingenii*, *cap.* 3. §. 4.

** Dicendum hic eſſet, quinam libri in quauis theologiae parte prae reliquis commendandi eſſent, ſed hoc prolixum nimis foret, agiturque hac de re alibi ex inſtituto. Non deſunt equidem, qui bibliothecas theologicas ſcripſerunt, notitiamque librorum theologicorum ſuppeditare conati ſunt: ſed, quod multa merito in iis deſiderentur, conſtat inter omnes. Interim ex noſtratibus conferri poſſunt ABRAHAMVS CALOVIVS, in *paedia theologica*, & CHRISTIANVS KORTHOLTVS, in *prodromo ingenui theologiae cultoris academico*. add. & IO. ANDREAS QVENSTEDIVS, in *ethica paſtorali*, *p.* 49. *ſeqq.* Sed illis, quae ab his monita aut indicata ſunt, multa addi poſſent, qua de re alibi.

*** Etſi antiqui eccleſiae doctores naeuos ſuos habeant, non tamen ideo ſpernendi ſunt, cum vſus illorum ſimpliſſimus eſſe queat, conf. IO. DALLAEVS, de *vſu patrum &c.*

§. XVIII.

§. XVIII.

Feliciter quoque officio ſuo functurus doctor eccleſiae, facultate pollere debet, ordine, perſpicue & diſtincte veritatem proponendi. Siue enim in academica, ſiue eccleſiaſtica cathedra docere debeat, vtramque hoc facit paginam, plurimumque confert, vt auditores veritatis cognitione rite imbuantur. Et in eo vera etiam & genuina eloquentiae laus poſita eſt, vt perſpicue & diſtincte animi noſtri conceptus cum aliis communicare queamus. Huc vero licet cuiusuis indoles & ingenium plurimum conferat, non tamen negligenda eſt exercitatio, * & reliqua, quae periti harum rerum magiſtri tradunt, per quae emendari atque perfici natura poteſt. Et id quidem vt prudentiae eſt, ita eadem iubet tumidam illam & theatricam eloquentiam fugere, ** quae rerum diuinarum tractationi, dedecori potius eſt, quam ornamento.

* Iuxta illud CICERONIS, *lib. 3. ad Herennium: in omni doctrina infirma eſt omnis artis praeceptio, ſine ſumma aſſiduitate exercitationis.*

** A qua etiam nonnulli ex ipſis patribus non fuerunt alieni, quos tamen hac in re minime imitari decet. conf. IO. CLERICVS, *art. crit. tom. 1. part. 2. ſect. 1. cap. 16. §. 3. ſeqq. pag. 486. ſeqq.* Dicetur etiam hac de re infra, cum de *prudentia circa formandas concionet*, verba faciemus.

§. XIX.

Spiritualium donorum, ſtricte ſic dictorum, vis, maxime ſe exerit in legitimo vſu legis & euangelii, & vtriusque cauta & circumſpecta ad ſingulos homines adplicatione, vt & ſpirituum diſcretione, aliisque, vt ſupra dictum. * Quae omnia vt praecipuam merito prudentiae eccleſiaſticae partem conſtituunt, vt iis vel maxime inſtructum eſſe verbi diuini miniſtrum oporteat, *Matth. X, 16. Luc. XII, 42.* ita precibus a Deo ſunt impetranda. *Iacob. I, 5, 6.* Impetrari quoque poſſunt, ſed pro cuiusque menſura & capacitate dona iſta recipiendi, & voluntate Dei diſpenſantis, qui pro ſua benignitate tantum cuique largitur, quantum nouit ei & eccleſiae vtile eſſe, atque ſalutare.

* *cap. 1. §. 13.*

§. XX.

Ita ergo cum eccleſiae doctor ex legis non minus, quam prudentiae praeſcripto eſſe debeat comparatus ratione intellectus, nunc de virtutibus etiam, quibus qua voluntatem eum ornatum eſſe decet, vt diſpiciamus, par eſt. Has autem paucis ediſſerit Paulus, *1 Tim. III, 2.* cuius hic ſequi ductum, placet.

§. XXI.

Generatim primo cuncta complectitur, cum docet, epiſcopum debere eſſe *ἀνεπίλημπτον*: quod idem fere eſt, ac quod alibi docet, eum

debere esse ἀνέγκλητον, *Tit. I, 6. 7.* aut ὅσιον, *ib. vers. 8.* * Vitae nimirum sanctitas integritasque, qua pietati erga Deum, castitati & temperantiae erga seipsum, iustitiae erga alios episcopus studet, hac voce exprimitur. Etenim si ab omnibus christianis requiritur, vt sint *sancti*, *1 Petr. I, 15.* & *irreprehensibiles*, *Ephes. V, 27.* multo magis hoc requiritur a doctore, qui exemplum praebere debet suis, ad quod se componant. *1 Cor. IV, 16. XI, 1. Phil. III, 17.* Neque tantum leges diuinae ab eo hoc exigunt, sed prudentiae quoque ratio iubet. Ineptum valde & rerum omnium ignarum esse oportet, qui fructum egregium sibi in auditoribus suis promittit, quos vita moribusque ab eo tramite deterret, ad quem doctrina eius, si modo recte eam proponat, ducit.

* Etsi enim hoc intercedere videatur discrimen, quod ἀνεπίλημπτος & ἀνέγκλητος magis ad externa referantur, certum tamen, quod, qui ὅσιος, seu sanctus est, non quoque possit non esse ἀνεπίλημπτος & ἀνέγκλητος. Vnde & per has voces eiusmodi designatur irreprehensibilitas, quae non in externis subsistit, sed, quantum fieri potest, ad internos animi motus se extendit. Fallitur autem omnino HVGO GROTIVS, dum hanc vocem de iis intelligit, *qui post baptismum lapsi non sunt*, praesertim si hoc de lapsibus regenitorum intelligat, de quibus Iacobus *cap.* III, 2. *in multis labimur omnes.* Ea enim ratione neminem tenere inueniet, qui ad episcopatum sit admittendus. Non enim apostolus dicit, quod aliquis plane sine peccato esse debeat, sed quod non esse debeat *reprehensibilis.* Irreprehensibilis autem est aliquis in foro humano, si nihil poena aut animaduersione dignum admittat, in foro diuino, si contra prauas cupiditates strenue pugnet, & eas per fidem vincat, & peccatorum, quae admisit, veniam per meritum Christi impetret, quo sensu οὐδὲν κατάκριμα esse dicitur in illis, qui sunt in Iesu Christo, *Rom.* VIII, 1. Et ita AVGVSTINVS quoque *tract. 91. in Ioannem* hocce verbum explicat. Quaeritur autem, quid de illis censendum, qui per enorme aliquod peccatum gratia diuina exciderunt, sed iterum egerunt poenitentiam? Neutiquam illis aditum ad officium sacrum denegandum, exemplo Dauidis probat HIERONYMVS, in *cap.* III. *Michae*, idque ex *Psalmo* LI, 15. *docebo iniquos vias tuas!* & exemplo Petri, GREGORIVS M. *lib. 7. epist. 53.* add. CALOVIVS ad *h. l.* De quaestione, an consultum sit, vt studiosus theologiae, qui forte homicidium per modum moderaminis inculpatae tutelae commisit, & in iudicio absolutus est, ambiat officium sacrum? vid. IO. FRIDERICVS MAYERVS, in *Museo verbi diuini ministri*, *p. 52. seqq.* Vt autem irreprehensibilis esse debet, qui ad officium sacrum adspirat, ita, vt talis maneat, postquam illud adeptus est, omnino operam nauare debet, iuxta monitum Pauli: γύμναζε δὲ σεαυτὸν πρὸς εὐσέβειαν, *1 Tim.* IV, 7. De quo episcopi in pietate exercitio, legi merentur, quae habet ZIEGLERVS, de *episcopis*, *lib. 4. cap. 2. p. 8. seqq.*

§. XXII.

Speciatim vero eum vult primo esse *castitati puritatique* deditum. Hinc addit: μιᾶς γυναικὸς ἄνδρα. * Quod non positiue intelligendum, ac si necessario eligendus in episcopum vxorem habere debeat, sed negatiue, quod non plures habere debeat. Cuius requisiti ratio ex castitate episcoporum est repetenda, quae, vt ab omnibus christianis, ita vel maxime a pastoribus requiritur, & in matrimonio, secundum legum diuina-

diuinarum praeſcriptum inito, quam rectiſſime cuſtoditur, & conſeruatur. Confirmat idem apoſtolus, dum epiſcopum vult eſſe ἐγκρατῆ, *Tit. I, 8.* Per ἐγκράτειαν enim abſtinentia ab omni eo, quod impudicitiae, incontinentiae, ac intemperantiae ſpeciem praebere poteſt, intelligitur. **

* Quod ex hiſce apoſtoli verbis neutiquam colligi queat, polygamiam ſimultaneam eo tempore inter chriſtianos fuiſſe licitam, ſupra demonſtrauimus, *part. 2. cap. 3. ſect. 6. ad §. 5.* Nunc id ſaltem addimus, recte haecce apoſtoli verba opponi Romanenſibus, qui clericis coelibatum imponunt. Quod vt euitent telum, in omnes equidem ſe vertunt partes, ſed fruſtra. Nonnulli namque cum AMBROSIO, *de dignitate ſacerdotali cap. 1.* haec verba exponunt de ſpirituali coniugio epiſcopi cum eccleſia: ſed ſermo eſt de tali vxore, ex qua liberos ſuſcipere queat, quorum educationi rite inuigilare teneatur, *verſ. 4.* Alii in praeterito haecce verba capiunt, hoc ſenſu: *qui vnius vxoris vir fuit*, hoc eſt, qui ante ordinationem non plures, ſed vnam tantum habuerit vxorem. Sed cum reliqua requiſita epiſcopi citra controuerſiam de praeſenti tempore accipienda ſint, nulla nos ratio cogit, cur hoc de praeterito intelligamus. Nec meliora ſunt, quae alii, vt hinc ſe expediant, adferunt. conf. GEORGIVS, CALIXTVS, *tract. de coniugio clericorum &c.*

** Immo ἐγκράτεια eousque a nonnullis extenditur, vt is vere ἐγκρατὴς dicatur, non tantum, qui intemperantiam & libidinem coërcere queat, ſed & in linguam, & manus, & oculos, imperium exerceat, ne quid, quod a caſtitate alienum, admittat, vt THEOPHYLACTVS ad *h. l.* commentatur. Legi etiam merentur, quae hac de re diſſerit CLEMENS ALEXANDRINVS, *lib. 3. ſtrom. p. 450.*

§. XXIII.

Deinde & νηφάλεον eſſe cupit eccleſiae doctorem apoſtolus. Quae vox, etſi de corporis potius, quam mentis ſobrietate hic capienda ſit, * hanc tamen connotat, quemadmodum & ſobrietatem ac vigilantiam coniungit Petrus, *1 ep. V, 8.* Ebrietas nimirum obſtat vigiliis, & corda praegrauat. *Luc. XXI, 34.* Cumque grauiſſimum ſit ebrietatis vitium, ** *Eſ. V, 11. ſeqq.* a quo omnes chriſtiani maxime alieni eſſe debent, *Epheſ. V, 18.* eo magis hoc eccleſiae doctori *** fugiendum eſſe, palam eſt, quo minus & cum fructu & cum dignitate, muneri ſacro praeeſſe poteſt, qui eidem eſt deditus.

* CHRYSOSTOMVS hanc vocem expoſuit per *vigilantem*, qui non ſolum ſui, ſed & reliquorum, curam habeat, quo pacto & ERASMVS, & THEODORVS BEZA, aliique, eandem interpretantur. Vſitatior tamen ſignificatio eſt, qua *ſobrietatem* denotat, quo pacto eam hic capiendam eſſe, oppoſitum etiam, πάροινος, docet. Interim ſobrietatem cum vigilantia coniunctam eſſe, nec ſui aut aliorum rite curam gerere poſſe, qui non etiam ſit ſobrius, res ipſa docet.

** Id quod & gentiles fatentur. Recte SENECA: *multa faciunt ebrii, quorum poſtea ſobrios pudet; epiſt. 84.*

*** conf. CASPAR ZIEGLERVS, de *epiſcopis, lib. 4. cap. 5.* vbi ex inſtituto de ſobrietate & temperantia epiſcopi diſſerit.

§. XXIV.

Vult quoque, eundem eſſe σώφρονα *modeſtum*, vt nonnulli volunt,

lunt, vel vt alii *moderatum*, qui adfectuum teneat imperium, quod quam neceſſarium ſit, deinceps dicetur.* Sed κόσμιον quoque, qui decori ſit ſtudioſus, & in externis moribus ita compoſitus & ornatus, ne quid admittat, quo offendat alios, aut contemptum ſibi attrahat:** φιλόξενον denique, ſeu *hoſpitalem*, cum hoſpitalitas, pro iſtorum temporum conditione, charitatis erga alios documentum eſſet longe luculentiſſimum, *1 Petr. IV, 9. Rom. XII, 13. Ebr. XIII, 2.* ***

* §. 30. *ſeqq.*
** Et hac de re deinceps dicetur, §. 40. *ſeqq.*
*** Dictum hac de re ſupra, *part. 2. cap. 3. ſect. 4. §. 17.*

§. XXV.

Virtutes hae ſunt praecipue, quibus ornatum eccleſiae doctorem eſſe oportet, quibus vitia quoque ſubiungit apoſtolus, quae maximopere & ſummo fugere ſtudio debet. Serio itaque praecipit, ne ſit πάροινος,* quod *verſ. 8.* explicat: μὴ οἴνῳ πολλῷ προσέχοντας, vitium ſobrietati & temperantiae oppoſitum deſignaturus; neue ſit πλήκτης, ad iniurias reipſa pariter ac verbis aliis inferendas pronus, ἀλλὰ ἐπιεικῆς, *aequus, mitis, lenis*, qui ſtricto iuri aequitatem praeferat, & de ſuo potius cedat, quam rigorem vrgeat, tantum abeſt, vt ad violenta & aſpera ſtatim progrediatur. Quorſum & pertinet, quod porro contendit, eum debere eſſe ἄμαχον, *litium abſtinentem*, quod repetit, *2 Tim. II, 24.* & Chriſtus ab omnibus chriſtianis requirit, *Matth. V, 40. ſeqq.*** Denique, & μὴ αἰσχροκερδῆ & ἀφιλάργυρον eccleſiae doctorem iubet eſſe apoſtolus. Quibus vocibus licet vnum idemque denotari videatur vitium, recte tamen diſtinguuntur, *** cum turpis lucri cupidus equidem ſit auarus, ſed non vice verſa, omnis auarus ſtatim turpis lucri ſit cupidus. Omnem ergo auaritiam, tum craſſiorem, tum ſubtiliorem, a verbi diuini miniſtris procul remotam voluit. *

* CHRYSOSTOMVS equidem & THEOPHYLACTVS vocem πάροινος exponunt per ὀργίλον, qua voce homo ferox, aut ex vino ad iniuriam & contumeliam inferendam paratus, denotatur. Sed effectum temulentiae cum cauſſa ſimul hac ratione exprimere volunt.

** *Exempla*, grauiter inquit ZIEGLERVS, *veteris eccleſiae, & eorum maxime, qui inſigne in ea nomen meruerunt, & pro luminibus habentur, quoties intueor, totiens fixus animo haeret dolor, inuentos inter eos fuiſſe qui inuidia, aemulatione, ira, contentione, ſupplantatione, inimicitia, boſtilitate, odio inflammati, ipſam ſaepe turbarunt eccleſiam, ſuisque affectibus perciti, ſcandalum maximo cum proximi damno dederunt. Perquam celebres eadem aetate fuerunt Ioannes Chryſoſtomus, Theophilus Alexandrinus, & Epiphanius, Cypri epiſcopus. Sed pudet referre, quantae inter eos ſeſe exercuerint ſimultates, & quam acerbe ſe inuicem inſectati fuerint: de epiſcopis, lib. 4. cap. 10. in quo ex inſtituto de eo agit, quod epiſcopus non debeat eſſe contentioſus, nec inimicus, nec irreconciliabilis. conf.* & CLAVDIVS ESPENCAEVS, *lib. 2. digreſſ. in 1. ad Tim. digreſſione 8.* in qua ſiſtit *epiſcopum ſeu clericum litigioſum.*

*** Nullum

** Nullum itaque hinc peti argumentum pro illorum ſententia poteſt, qui τὸ αἰσχροκερδὲς 1 *Tim.* III, 3. ab aliena manu irrepſiſſe putant, cum αἰσχροκερδὴς & φιλάργυρος vnum idemque ſint. Namque, quod differant, ex dictis patet. Hinc & non obſtat, quod in quibusdam codicibus Graecis, interpreteque Syro & Latino, vox αἰσχροκερδὴς non inueniatur. Hoc enim inde fieri potuit, quod perperam voces iſtae pro ſynonymis haberentur.

* Quam grane, quamque foedum ſit auaritiae vitium, aliunde conſtat. Dolendum itaque, ſacri ordinis viros adeo ab eo alienos non eſſe, vt nihil frequentius clericis obiiciatur, quam auaritia. conf. SALVIANVS *contra auaritiam*, ſpeciatim *clericorum*, in operibus eius *p. m.* 190. *ſeqq.* Sequitur inde etiam, negotiationem indecoram eſſe dignitati paſtorali, niſi forte nonnullos, vt paſtores paganos, neceſſitas cogat, frumentum & pecora ad ſui ſuſtentationem vendere. Hinc & Paulus prohibet, ne ſe implicet ταῖς τοῦ βίου πραγματείαις, 2 *Tim.* II, 4. add. ZIEGLERVS. *l. c. lib.* 4. *cap.* 11. & 12. & CLAVDIVS ESPENCAEVS, *lib.* 1. *digreſſ.* 15. & 15. in *priorem epiſt. ad Timoth.*

§. XXVI.

De virtutibus epiſcoporum doctorumque abſolutis, ad ductum apoſtoli hactenus diximus: nunc de iis etiam quaedam adiungit, quae certum reſpectum ad externa quaedam inuoluunt. Vult itaque epiſcopum eſſe, ἰδίου οἴκου καλῶς προϊστάμενον, qui *domui ſuae rite praeſit*, operam praeſertim nauet, vt liberi recte inſtituantur in pietate & commonefactione domini, *Epheſ. VI*, 4. Cuius rei rationem praegnantiſſimam reddit ipſe apoſtolus *verſ.* 5. * Et ſane per ſummam imprudentiam, omnium ludibrio ſe exponit, qui hominibus perſuadere cupit, ſe eccleſiae, quae eſt domus Dei, 1 *Tim. III*, 15. rite praeeſſe poſſe, cum tamen ſuae ipſemet praeeſſe domui nequeat.

* Eleganter BERNHARDVS; *miror audaciam plurimorum, quos videmus de ſuis vineis non colligere, niſi ſpineas & tribulos, vineis tamen cuncti s ingerere ſe non vereri*; *ſerm.* 30. *in Cantic.*

§. XXVII.

Huc & illud pertinet, quod non debeat eſſe νεόφυτος, *recens implantatus*, tum reſpectu religionis chriſtianae, ad quam forte conuerſus fuit, tum reſpectu eorum, quae, vt quis rite ad officium eiusmodi ſacrum praeparetur, requiruntur. Non de naturali ergo, ſed de ſpirituali aetate * hoc loquitur Paulus, dum eccleſiae doctorem non amplius puerum aut iuuenem, ſed virum & patrem eſſe cupit, qui filios ſpirituales per verbum veritatis generare queat, 1 *Cor. IV*, 15. 1 *Ioan. II*, 13. Rationem praegnantem adiicit: ἵνα μὴ τυφωθεὶς εἰς κρῖμα ἐμπέσῃ τοῦ διαβόλου. Facile namque inflantur, qui ſubito ad honores perueniunt.**

* Quod enim ad aetatem naturalem attinet, iuuenes ab hoc officio non plane excludi, conſtat ex 1 *Tim.* IV, 12. Qua de re deinceps dicetur. Vox νεόφυτος etiam eleganter quadrat in eos, qui primum ad religionem chriſtianam conuerſi ſunt. Et hoſce ſane non temere muneri epiſcopali admouendos eſſe, variis veteris eccleſiae canonibus ſanctum fuit. vid. ZIEGLERVS, *de epiſcopis, lib.* 2. *cap.* 4. §. 73. *p.* 358. *ſeqq.*

* Κρῖμα itaque διαβόλου, seu *iudicium diaboli*, est poena, qualis diabolo euenit, qui de coelo deiectus est, 2 *Petr. II*, 4. nempe ob superbiam, *Ecclesiast.* X, 15. conf. HVGO GROTIVS, ad *h. l.* Alii calumniatorem in genere intelligunt, sed prior videtur praeferenda interpretatio.

§. XXVIII.

Eodem denique spectat, quod subiungit: δεῖ γὰρ αὐτὸν καὶ μαρτυρίαν καλὴν ἔχειν ἀπὸ τῶν ἔξωθεν hoc est, ab iis, qui non sunt in ecclesia. vid. *1 Cor. V, 12. 13. 1 Thessal. IV, 12.* Vitae namque antea actae quoque habenda est ratio. * Quod apostolus grauissima ratione probat: ne incidat εἰς ὀνειδισμὸν, ne aliquando ei exprobretur vita prior, & ita contumeliis notatus quaerat se vlcisci, quo ipso incidere potest εἰς παγίδας διαβόλου, qua loquendi formula omnes peccandi occasiones denotantur. conf. *1 Tim. VI, 9. 2 Tim. II, 26.*

* Non itaque, quod hic apostolus dicit, idem est, ac quod antea dixerat, eum debere esse irreprehensibilem. Irreprehensibilitas enim illa ad statum praesentem, testimonium autem bonum, quod ἀπὸ τῶν ἔξωθεν habere debebat, praeteritum respicit. Cum enim etiam grauissimi peccatores in numerum christianorum reciperentur, modo veram agerent poenitentiam, non tamen conueniebat ad episcopatum admittere, nisi tales, qui & ante conuersionem vitae honestae fama apud exteros floruerant. Horum enim apud exteros maior erat auctoritas, adeoque & ad illorum plus conferre poterant conversionem.

§. XXIX.

Et haec quidem episcopi doctorisque ecclesiae requisita, quae praeeunte apostolo exposuimus, ita comparata sunt, vt, si quis iis instructus non sit, & nihilosecius munus sacrum seu doctoris officium suscipiat, contra leges diuinas grauissime peccet, simulque imprudentiae summae notam merito incurrat. Inter prudentiae enim regulas vniuersalissimas, omniumque consensu adprobatas, hanc haud vltimam esse, quod nemo quidquam, quod vires suas superat, seu ad quod aptus non est, in se suscipere debeat, supra docuimus. * Ea autem, quae enarrauimus, doctoris ecclesiae requisita, si ad munus eiusmodi administrandum non essent necessaria, iis episcopum praeditum esse debere, non dixisset apostolus.

* *cap. 1. §. 7.*

§. XXX.

Supereſt, vt de prudenti adfectuum regimine aliquid dicamus, quod vel maxime in ecclesiae doctore requiritur, si suo rite fungi officio velit, & in quo pars haud vltima prudentiae pastoralis consistit. Quorsum & nonnulli referunt, quod apostolus episcopum iubeat esse σώφρονα. * Id vero cum ad omnes omnino adfectus pertineat, quorum moderа-

moderamen omnibus christianis incumbit, in *zelo* tamen, & *manſuetudine*, quae zelo quodammodo opponitur, praecipue ſe exerit, ne ille in iram aut odium vituperabile, haec in nimiam degeneret lenitatem.

* vti dictum §. 4.

§. XXXI.

Zelum diuinum in paſtore in laude poni, patet exemplo Chriſti, *Ioan. II, 17.* Pauli, *2 Cor. XI, 2.* Apollos, *Actor. XVIII, 25.* aliorumque.* Accedit, quod zelus, qui laudabilis eſt, cum amore coniunctus ſit, vnde defectus zeli quandoque arguit defectum amoris.** Ex zelo itaque & ſummum ſtudium oritur, quo pacto vox ζηλᾶτε vſurpatur, *1 Cor. XIV, 1.* & conatus quiduis potius patiendi, quam perdendi id, quod concreditum nobis, quodue amore ſincero proſequimur, cuiusmodi quid omnino in paſtore requiritur. conf. *Ioan. X, 12.*

* Pluribus hoc comprobat, & totam hanc tractationem illuſtrat GEORGIVS NITSCHIVS, Gothanarum eccleſiarum ſupremus antiſtes venerabilis, in commentatione, cui titulum fecit: *Myſta feruidus, ſeu diſquiſitio theologica de zelo, quo miniſter eccleſiae in ſuo calere debet officio, &c.*

** conf quae ſupra diximus, *part. 1. cap. 1 §. 21.*

§. XXXII.

Sed, ne quis hic fallatur, & iram carnalem pro zelo legitimo venditet, attendendum eſt ad principium veri zeli, quod eſt amor ſincerus Dei, & hominum aliorum, quorum ſalus nos ſollicitos tenet. Vnde apoſtolus: ζηλῶ γὰρ ὑμᾶς θεῦ ζήλῳ, *Dei zelo, 2 Cor. XI, 2.* Hinc & non naturae, ſed gratiae effectus eſt, a ſpiritu accenſus, *2 Chron. XXIV, 20.* Multum itaque diuerſus eſt hic zelus a naturali quodam impetu, licet forte intentio non adeo mala cum eo coniuncta ſit, *Luc. IX, 55.* Eſt quoque legitimus zelus cum ſcientia & cognitione coniunctus, nec niſi re bene cognita & explorata erumpit, cum falſus haud raro ex ignorantia procedat, *Rom. X, 2. Gal. I, 14.* Plane vero execrabilis eſt ille zelus, qui non ex ſtudio promouendi gloriam Dei aliorumque ſalutem, ſed honorem ſuum, commodumque proprium tuendi, aut amplificandi, proficiſcitur, qualis erat zelus Phariſaeorum, *Matth. XXIII, 15.* conf. *Actor. XXIII, 12. ſeqq.*

§. XXXIII.

Attendendum nimirum etiam eſt ad obiectum zeli, quod eſt gloria Dei & aliorum hominum ſalus. Quae ergo huc faciunt, promouere, remouere contra, quae iis repugnant, annititur, cuiusmodi ſunt mala quaeuis tum doctrinae, ſeu errores, tum vitae, ſeu peccata, *Exod. XXXII, 19. 20. Num. XXV, 7. 9. Ioſ. XXII, 11. ſeqq.* Eodem ſenſu dicitur, zelum

lum diuinum versari circa domum Dei, *Ioan. II, 17.* tum vt erigatur & aedificetur, *2 Sam. VII, 2.* tum vt incolatur & habitetur, *Psalm. XXVII, 4.* denique, ut purgetur ac reformetur. *Ioan. II, 15, 16.*

§. XXXIV.

Res ipsa & generatim natura atque indoles adfectuum postulat, vt iusta hic obseruetur proportio, neue modum excedat zelus. Studium sane diuini nominis gloriam promouendi limites non habet, sed vltra tendit. In quantum zelus autem vt adfectus consideratur, limitibus certis circumscribendus est, cum modus in adfectibus excedens non diuinus sit, sed corruptae naturae documentum.* Diuersa quoque cum sint zeli obiecta, diuerso etiam gradu se exerere debet, cum alia maiorem indignationem promereantur, alia minorem.

* Et ita capienda sunt, quae docet IO. HOORNBECKIVS, qui ceteroquin haud contemnenda hac de re profert, & quorum nonnulla nobis vsui fuere, *theol. pract. lib. 8. cap. 10. p. 125.* dum dicit: *quod zelus diuinus nullum sibi, nisi quem Deus, modum constituat, semperque vltra progrediatur, & nitatur alios superare atque seipsum, &c.*

§. XXXV.

Qui diuino zelo inducti aliquid suscipiunt, ita etiam se gerunt, ne immemores sint charitatis, immo vt haec vbique eluceat; nec modestiae, ne in facta aut verba indecora zelus erumpat; reuerentiae denique erga maiestatem Numinis, ne quid ea indignum admittant. Atque ex hisce, vt & reliquis, quae hactenus diximus, quinam veri falsiue zeli sint characteres, intelligere licet: quibus adhuc addendum, verum atque diuinum zelum esse vniformem, seu quouis statu, tempore & conditione semper eundem, expertemque omnis προσωποληψίας, *Iacob. II, 1.* Quod in falso atque carnali zelo, aliter se habet. conf. *2 Reg. X, 28. 31. Gal. IV, 17.*

* Hisce plures adhuc zeli veri & falsi characteres addi possent, sed legi de illis meretur IO. HOORNBECKIVS, *l. c.*

§. XXXVI.

Non minus in ecclesiae doctoribus laudatur *mansuetudo*, quae zelum quodammodo temperat. Denotat enim mansuetudo moderamen aliquod adfectuum, qui vitiis & pertinacia hominum facile concitari poterant, speciatim irae. Cum vero mansuetudo ab omnibus hominibus exigatur, *Tit. III, 2.* multo magis a doctore ecclesiae requiritur, idque exemplo ipsius Christi, *Matth. XI, 29.* add. *2 Tim. II, 24.* Estque in improbis & impoenitentibus corrigendis, alliciendisue, ad concordiam alendam, & schismata euitanda, virtutis huius fructus longe amplissimus. Vnde, in *mansuetudine esse sapientiam*, recte pronuntiauit Salomoh, *Prouerb. XIX. 11.* add. *Iacob. III, 13.*

§. XXXVII.

§. XXXVII.

Ne vero & hic a recto aberremus tramite, de tali nos hic loqui manſuetudine, obſeruandum, quae ſit fructus gratiae. Vt enim ira eſt opus carnis, ita inter *fructus ſpiritus* collocatur *manſuetudo*, & *longanimitas*, *Gal. V, 22.* conf. *Gal. VI, 1. 1 Cor. XIII, 4. 5. 2 Tim. III, 10. Epheſ. IV, 2.* Hinc naturalis lenitas & timiditas, multo magis peccatorum ex intuitu proprii commodi orta tolerantia, fruſtra ſpeciem manſuetudinis chriſtianae mentiuntur.

§. XXXVIII.

Verſatur manſuetudo iſta circa res omnes, omnesque homines, qui ad iram ac indignationem aliquem concitare poterant. Hinc generatim quoslibet Chriſtianos Paulus vult eſſe *πᾶσαν ἐνδεικνυμένους πραότητα πρὸς πάντας ἀνθρώπους*, *Tit. III, 2.* conf. & *1 Theſſal. V, 14.* Ita quidem vt iniuriis aliorum non commoueantur, aut irritentur, aliorum contra defectus & infirmitates patienter ferant, *Gal. VI, 1.* idque omni tempore, *2 Tim. II, 24. 25.* *

* Quaeritur, quinam hic intelligantur per *τοὺς ἀντιδιατιθεμένους*? Obſervantque nonnulli, in quibusdam codicibus verſionis vulgatae addi vocem *veritati*: vt ſpeciatim, qui per errores doctrinae verae ſe opponunt, intelligantur. Sed, cum haecce reſtrictio in textu graeco non habeatur, non eſt, vt haec nos morentur. Res ipſa equidem & contextus docet, apoſtolum loqui de haereticis ſui temporis, quibus ita obuiam ire debeat epiſcopus, ne tamen manſuetudinis ſit immemor, idque recte obſeruat IO. ANDREAS QVENSTEDIVS, *in ethica paſtorali mon. 40. p. 262.* Nihil tamen obſtat, quo minus ſimul ad homines, quorum improbi mores ſunt, hancce vocem extendamus, quod AVGVSTINVM feciſſe, idem auctor indicat, addita ratione: *cum pauciſſimi contradicant linguis, plurimi male viuendo.*

§. XXXIX.

Quemadmodum vero in manſuetudine pariter ac in zelo obſervanda eſt proportio, ita, ne per eam iuſto zelo quidquam decedat, diſpiciendum; quod quidem ſeueritatis ac lenitatis temperamentum longe difficillimum eſſe, iampridem viri harum rerum periti iudicarunt. Verae autem manſuetudinis, & lenitatis vituperabilis, quinam characteres ſint, ex dictis colligere licet. Id ſaltem addendum, etſi vera manſuetudo hactenus vniformis ſit, quod ad omnia ſe extendat, magis tamen ſe exerit in iniuriis & incommodis ad nos ipſos ſpectantibus, vti contra in iis, quae ad gloriam Dei & aliorum ſalutem pertinent, zelo iuſto ſuum concedit locum, quod plerumque in lenitate vituperabili aliter ſe habet.

§. XL.

Vt reliqua denique perſequamur, quae requiruntur, vt paſtor

eccleſiaeque doctor, ſuo rite praeeſſe muneri queat, decori quoque, atque aetatis, immo & corporis eiusque virium, hic habenda eſt ratio. Et ad *decorum* quidem quod attinet, Paulus ipſe epiſcopum iubet eſſe κόσμιον, *1 Tim. III, 2.* quam vocem de decoro, ſeu *de eo, quod decet*, recte capiunt praeſtantiſſimi interpretes. * Cumque decori pro diuerſis hominum ſtatibus diuerſa ſit ratio, quoad paſtores tamen, doctoresque eccleſiae praecipue in grauitate conſiſtit, ** quam, memores vbique dignitatis & excellentiae officii ſui, ſedulo ſeruare debent. Sunt enim *ſal terrae lux mundi, Matth. V, 13. 14.* interpretes, internuntii, & *legati Numinis, 2 Cor. V, 20. ſerui Chriſti, 1 Cor. IV, 1.* Nihil ergo factis, dictis, geſtibus, admittere debent, quod perſona iſta, quam ſuſtinent, indignum ſit.

* Sic HVGO GROTIVS interpretatur: *qui omnia facit κατὰ τὸ πρέπον*, ad *h. l.* eodemque collimat verſio B. LVTHERI. Vulgatus reddit: *ornatum*, quia compoſiti mores ſunt maximum hominis ornamentum, iudice B. IO. GERHARDO, *loc. de miniſterio*, §. 238. Conſentit HIERONYMVS, *ep. 83.* ad *Oceanum*, vbi ex Cicerone docet, ornatum vocari, qui decorum ſeruat in motu, inceſſu, habitu, & ſermone. Et hae ſunt partes praecipuae decori, vt alibi ex inſtituto docetur.

** Huc non immerito nonnulli referunt, quod diaconi, *1 Tim. III, 8.* iubeantur eſſe σεμνοὶ, quae vox, etſi quandoque in malam partem accipiatur, vt idem ſit, ac *tumidus, odioſe & immodice grauis*, hoc loco tamen in laude ponitur, pro eo, qui eſt cum auctoritate & modeſtia grauis, qui in verbis, factis, vita & moribus ita ſe gerit, vt reuerentiam quandam erga ſe in animis auditorum & ſpectatorum ſibi conciliet, vt bene obſeruat B. IO. GERHARDVS, *loc. de miniſterio*, §. 288.

§. XLI.

Obſeruari ſpeciatim decorum, ſeu τὸ πρέπον, ſolet in *geſtibus*, *ſermone*, & *veſtitu*. * In quibus omnibus vt eccleſiae quoque doctor, ita vt decet, ſe gerat, par eſt. In geſtibus ſcilicet, vt cum grauitate modeſtia eluceſcat; ** in ſermone, ne quid inconſiderate, improuide, intempeſtiue proferat, aut talia loquatur, quae animi leuitatem arguant; *** in veſtitu, ne aut luxus aut vanitatis ſuſpicionem ſibi attrahat, vel ſordidus videatur, * vel ſingularia ſectando ſuperſtitionis ** incurrat notam. Idque omnino prudentiae poſtulant leges, cum decori veri & chriſtiani *** neglectus, vitiorum variorum praebeat ſuſpicionem, aliorumque hac ratione ludibrio & contemptui expoſitus eccleſiae doctor inſigni ſaepius laborum ſuorum fructu ſe priuatum videat. Quo ipſo cum eccleſiae damnum & incommodum attrahitur, hoc euitare, prudentiae eſt.

* conf. *elem. philoſ. pract. part. 3. cap. 5. ſect. 1. §. 10. ſeqq.*

** Quo pacto decorum in geſtibus, quorſum & inceſſus ſpectat, obſeruandum ſit, iam ipſe docuit CICERO, de *officiis lib. 1. cap. 35. pag. 314.* qui ſummam rei in eo ponit, *ne quid* (in iis) *effoeminatum aut molle, aut ne quid durum aut ruſticum ſit.* Quo pacto cum omnium

omnium hominum morem comparari esse debeant, multo magis a sacri ordinis viris, quos clericos vocant, hoc requiritur. *Illorum episcoporum vitam detestabilem putes*, inquit PETRVS BLESENSIS, *quorum incessus erecta cervice, quorum facies torua, truces oculi, minae terribiles, dominantes in clero, non forma gregis in populo, quorum Deus venter est, quorum vita in morte sepulta est, mendaces, vaniloqui, superbi, &c. epist.* 15. BASILIVM contra sine tristitia grauitatem prae se tulisse, in *vita eius*, auctor est GREGORIVS NAZIANZENVS. Et de CYPRIANO, Carthaginensi episcopo, diaconus eius PONTIVS refert: *quod ei grauis fuerit vultus & laetus, nec seueritas tristis, nec comitas nimia, sed admixta vtrinque temperies, vt esses ambiguum, vereri plus, an diligi mereretur, nisi quod vereri & diligi meretur, &c.*

** In sermone quoque τὸ πρέπον seu decorum obseruandum esse, ipsimet agnouere gentiles. Hinc de eo praecipit CICERO, *lib. 1. de officiis, cap. 37.* Quid christianus circa sermonem deceat, paucis complectitur Paulus: ὁ λόγος ὑμῶν πάντοτε ἐν χάριτι, ἅλατι ἠρτυμένος, *Coloss.* IV, 6. Id vero praecipua quadam ratione ab illis, qui reliquis vitae exemplum praeire debent, requiri, res ipsa docet, add. IO. LVD. HARTMANNVS, in *pastor. euangel. lib. 2. cap. 7. p. 275.* vbi & de reliquis decori pastoralis partibus agit.

* Per vestitum quoque animi vitia prodi, philosophis iamdudum obseruatum est. In eo itaque vt modestia & grauitas eluceſcat, operam dare, viri sapientis, multo magis autem episcopi est, ecclesiaeque doctoris. Recte constitutum fuit in concilio *Carthagin 4. can. 45. Clericus professionem suam & in habitu, & in incessu probet, & nec vestibus, nec calceamentis decorem quaerat*; decorem, hoc est, elegantiam affectate nimis & delicate excultam. Tanta autem omni tempore quorundam clericorum fuit animi leuitas, per luxum & mollitiem in vestibus se prodens, vt eam per variorum conciliorum canones coërcere necesse fuerit: qua de re legendus, quem saepe citauimus, ZIEGLERVS, de *episcopis, lib. 4. cap. 7.* vbi de *episcopi habitu decenti*, agit, *p. 47. seqq*

** Quales cleticorum vestes, si formam spectes, esse debeant, lege quadam vniuersali determinatum non est, nec determinari commode potest. Vsu tamen fere receptum est, vt vestitus illorum a vestitu reliquorum distinctus sit. Nec id reprehendendum, modo hoc non fiat ex ea ratione, quod sacerdotum veteris testamenti vestitus a reliquorum fuerit discretus, hoc enim nihil ad rem facit, sed quod per peculiare vestitus genus eo adduci debeant, vt, omni leuitate in vestitu euitata, decentem contra grauitatem sectentur. Et hac quidem ratione receptam quilibet merito sequitur consuetudinem. Sed, qui certis vestimentorum generibus nescio quam sanctitatem tribuunt, aut cum pontificiis maximam insuper mysteria in iis quaerunt, vel omnem clericorum ἐξοχὴν in certo vestimentorum genere collocant, nihil aliud agunt, quam vt hypocriticam suam, ineptamque, immo ridiculam superstitionem prodant.

*** Decorum enim vel verum, vel apparens, seu pseudo-decorum est. Illud nititur iudicio hominum sapientum, hoc iudicio hominum stultorum, vana quaeuis consectantium. Ad hocce pseudo-decorum pertinet etiam τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου, a quo homines christiani procul sunt remoti, iuxta monitum Pauli, *Rom.* XII, 2. Sapientia autem cum iterum vel diuina, vel humana sit, decorum, quod iudicio hominum diuina sapientia praeditorum nititur, hoc demum illud est, quod christianorum est proprium: de quo & illud Pauli: καθὼς πρέπει ἁγίοις. *Ephes.* V, 3. est inprimis legendum. conf. & *Phil.* IV, 8. Cuius quidem decori fundamentum ipsae virtutes in animo latentes praebent, quae hac ratione per τὸ πρέπον in verbis, gestibus, vestitu, aliaque ratione vim suam exerunt. Vnde & sequitur, decorum verum non posse esse sine virtutibus: cereroquin saltem hypocrisis & virtutum quaedam est simulatio: qua de re alibi.

§. XLII.

Quod ad aetatem attinet, ea certis quidem annis circumscribi nequit, * cum quibusdam sapientia veniat ante annos. Timotheum

quoque, etsi iuuenem, episcopali praefuisse muneri, nouimus. *1 Tim. IV, 12.* Prudentiae interim est, non temere iuuenes, & qui per aetatem nondum idonei censentur, muneribus sacris praeficere, nisi plane nobis constiterit, virili prorsus robore eos praeditos esse: quemadmodum & imprudenter agit, qui suae aetatis, suarumque virium immemor, ipse eiusmodi officium affectat.

* In iure quidem canonico, triginta anni praefiguntur, antequam quis episcopus fiat, quod tempus & presbytero praefinitur, *can. si quis dist.* 28. idque exemplo Christi seruatoris, atque Ioannis Baptistae, comprobari posse autumant. Eandemque legem annariam in Leuitis veteris testamenti obseruatam fuisse, nonnulli colligunt ex *Num.* IV, 3. Verum, vti exemplum Christi, in hocce quidem capite, pro lege allegari nequit, ita aut ab ipso, aut ab apostolis annorum numerum in illis, qui ad verbi diuini ministerium eligendi sunt, determinatum esse, non legimus. Res tamen ipsa docet, caute admodum hic agendum, nec eligendos, qui per aetatis rationem, tam gratae sacri muneris onus, sustinere nequeunt. conf. IO. CONR. DANHAVERVS, *theol. conscient. tom* 1. *part.* 2. *sect.* 2. *dial.* 3. *p.* 940. *seqq.* & IO. BRVNNEMANNVS, in *iure eccles. lib.* 1. *cap.* 5. §. 11. & quae B. SAM. STRYKIVS, ad *h. l.* annotauit, *p.* 78.

§. XLIII.

Qui corporis insigni quodam vitio laborant, recte interdum & suis & ecclesiae rebus consulunt, si a sacro se abstineant munere. Namque & hoc est prudentiae, praesertim, si hac ratione ad finem officii consequendum parum idonei fuerint. Sed non semper, nec quodlibet corporis vitium obstat,* quo minus sacrum suscipere munus liceat, cum praestet ministrum carere oculo alterutro, quam ecclesiam idoneo ministro.

* Corporis insigni quodam vitio laborantes non vocandos esse ad ministerium ecclesiasticum, sancitum est in iure canonico, *c. poenitentes, dist.* 5. & in *c. vlt. de vnoculo &c.* Suntque, qui legem Israelitis *Leuit.* XXI, 17. datam, huc quoque trahunt. Sed, vt iuris canonici exigua apud nos est auctoritas, ita leges quoque particulares Israelitis datas, nos hodie non amplius obligare nouimus. Sunt &, qui, per corporis defectus, *Leuit.* XXI, 17. indicatos animi vitia denotari contendunt. vid. ABRAH. CALOVIVS, ad *h. l.* Interim, ne temere & sine necessitate sacro muneri admoueantur, qui vitio insigni corporis laborant, res ipsa postulat, & prudentiae quoque leges exigunt. Facile enim fieri potest, vt impedimenta hinc oriantur, quo minus singulis officii sui partibus cum fructu exoptato fungi queant, conf. B. IO. GERHARDVS, *loc. de minist. eccles.* §. 187. add. BRVNNEMANNEVS & STRYKIVS, *l. c. p.* 80.

§. XLIV.

Idoneum itaque si quis se nouerit, ad doctoris munus in ecclesia obeundum, sique tum rite vocatus fuerit,* nihil aliud supereſt, quam vt de mediis, quibus ecclesiae & auditorum suorum aedificatio promoueri potest, rite adhibendis, sit sollicitus. Media vero haecce cum non alia sint, quam verbi diuini diligens tractatio, *1 Tim. IV, 13. Actor. XX, 27.* vnde a pascendo pastores dicti sunt, *1 Petr. V, 2. Ioan. XXI, 15. 16.* cum appli-

adplicatione caute & circumſpecte inſtituenda, *1 Tim. V, 20. 2 Tim. II, 15.* vt & ſacramentorum & clauium, ligantis atque ſoluentis, legitima adminiſtratio, *1 Cor. XI, 23. Ioan. XX, 22. 23.* haec ipſa quoque ita adhibenda ſunt, prout prudentiae leges poſtulant, de quibus in ſequentibus ſpeciatim & ex inſtituto dicetur. Nec tamen negligenda eſt oratio pro eccleſiae conſeruatione & incremento, cum *Paulus quidem ſerat, Apollo inriget, ſed Deus det incrementum, 1 Cor. III, 6.* add. *Actor. VI, 4. IV, 29. Rom. I, 9. 10. 1 Cor. I, 4. Ephes. VI, 18.*

* Quo pacto vocatio legitima comparata eſſe debeat, dictum eſt ſupra *part. 2. cap. 3. ſect. 8. §. 2. ſeqq.* Qua ratione autem prudenter vocatio oblata ſit acceptanda, exponetur *cap. ſequenti.*

§. XLV.

Nec deſunt obſtacula, per prudentiam e medio remouenda. Primo namque ſaepius contingit, vt in muneris ſui exercitio impediantur eccleſiae doctores, prohibeanturue aut libere docere euangelium, aut redarguere pertinaciter errantes, aut caſtigare improbos ac refractarios. Quod cum non niſi a magiſtratibus, aut per magiſtratus fieri queat, non tantum precibus, vt Deus corda illorum ad meliora flectat, *1 Tim. II, 1. 2. 3.* & conſtantia, ne minis eorum ſtatim cedamus, ſed prudentia quoque opus eſt, ne intempeſtiuo zelo & rigore illos, qui veritatis dilatationem ſufflaminare poſſunt, irritemus, doctrinae contra ſinceritate pariter ac vitae innocentia eorum nobis conciliemus animos.

§. XLVI.

Deinde, ab aliis quoque, circa quorum emendationem eccleſiae doctores laborant, obſtacula oriuntur. Horum nonnulli cum omne conſilium Dei de ſalute ſua reſpuant, *Luc. VII, 30.* vt nulla amplius ſpes eos lucrandi ſuperſit, obſeruanda eſt regula Chriſti: *ne date rem ſacram canibus, neue margaritas veſtras porcis apponite, Matth. VII, 6.* Ad reliquos vero quod attinet, de quibus ſpes aliqua ſupereſt, obſtacula, quae conuerſionem impediunt, diligenter inueſtiganda, qualia ſunt varia praeiudiciorum genera, itemque vitia quaeuis, praeſertim dominantia, quae aut pro vitiis non habent, aut ea ſe exuere non poſſe putant, itemque, quae quiuis fere hominum ſtatus vitaeque genus quodlibet ſecum vehunt, impedimenta, *Luc. XIV, 18. 19. 20.* Haec tum ſimiliaue obſtacula, poſtquam detecta ſunt, argumentis ſolidis, ex ſcriptura ſacra petitis, indoli & captui cuiusuis accommodatis, ſolerter remouenda ſunt. Id namque prudentiae opus eſt.

CAPVT SECVNDVM

DE

PRVDENTIA ECCLESIASTICA, ET PASTORALI IN SPECIE.

Σύνοψις.

IN munere ſacro rite ſuſcipiendo vnuſquiſque prudenter ſeſe gerere debet, §. I.

Vocatio ſcilicet ad illud patienter expectanda, §. II.

oblata non temere recuſanda, §. III.

caute tamen acceptanda, §. IV.

Sacri muneris adminiſtratio officio docendi, & adminiſtrandi ſacramenta, abſoluitur, §. V.

Docendi officium, generatim ſpectatum, itidem variis conſtat partibus, §. VI.

ſpeciatim conſideratum, tum in concionibus, tum in catechiſationibus peragitur: catechiſationum neceſſitas, §. VII.

Prudentiae monita circa catechiſationes rite inſtituendas: tractanda ſcilicet in illis eſſe tantum maxime neceſſaria, §. VIII.

ad indolem & captum diſcentium cuncta eſſe accommodanda, §. IX.

non tantum memoriae, ſed cumprimis intellectus habendam eſſe rationem, §. X.

operam dandam, ne quis temere a ſubeundo examine catechetico deterreatur, §. XI.

cuncta denique ad vitae chriſtianae praxin dirigenda, §. XII.

Concionum ſacrarum vtilitas, & neceſſitas, §. XIII.

Quid generatim de illis iuxta prudentiae leges obſeruandum. §. XIV.

Supponitur, oratorem ſacrum ipſum orationis ſuae eſſe auctorem, §. XV.

Quid ſpeciatim itaque iuxta prudentiae praeſcriptum obſeruandum, circa textus explicandi electionem, §. XVI.

circa diſpoſitionem, §. XVII.

& explicationem, §. XVIII.

item, circa applicationem ad ſtatum auditorum, §. XIX.

& denique circa ſtylum §. XX.

circa quem & ſpecialius adhuc quaedam ex prudentiae lege monentur, §. XXI.

Quaenam circa pronunciationem, & actionem, ſeu geſtus, obſeruanda, §. XXII.

Didaſcalicum officium, ſpeciatim ita dictum, excipit elenchticum, cuius demonſtratur neceſſitas, §. XXIII.

Quo vi prudenter quis fungatur, diſtinguendum, quinam redarguendi: quid circa haereticos veteres & abſentes obſeruandum, §. XXIV.

item, circa praeſentes, §. XXV.

Diſtinguendi quoque ſunt a ſeductoribus ſeducti, §. XXVI.

In quo vera & genuina ratio elenchi conſiſtat? §. XXVII.

Vs prudenter elenchus inſtituatur, debet dirigi ſpiritu veritatis, manſuetudinis, zelique divini, §. XXVIII.

Loci quoque, & temporis, aliarumque circumſtantiarum eſt habenda ratio, §. XXIX.

Interdum etiam adhibendum eſſe elenchum nominalem, §. XXXI.

non tamen temere, nec ſine ſumma neceſſitate, §. XXXII.

Quotuplici ratione in officio elenchtico contra prudentiae regulas peccetur, §. XXXIII.

Officium ſaedeuticum in quo conſiſtat? §. XXXIV.

eius neceſſitas; item quo animi affectu, & erga quos adminiſtrandum ſit, §. XXXV.

ad regenitos ſcilicet praecipue pertinet, §. XXXVI.

Quaenam circa illud obſeruanda prudentiae menito, §. XXXVII.

Quotuplici ratione contra ea peccetur, §. XXXVIII.

Eparor-

Epanorthoſis in quo conſiſtat, eius neceſſitas: quo animi adfectu, & erga quos inſtituenda, §. XXXIX.
Quo pacto prudenter in ea verſandum, ſi nobis res ſit cum irregenitis, §. XL.
item, cum illis, qui ex infirmitate lapſi ſunt, §. XLI.
In cauſſas quoque peccatorum inquirendum: an omnia omnium hominum peccata redarguenda? §. XLII.
Quaenam porro circa peccata ipſa obſeruanda prudentiae monita, & quidem, ſi occulta ſint? §. XLIII.
item, ſi ſint manifeſta, §. XLIV.
Cum primis in delictis, quibus ipſe paſtor laeſus eſt, redarguendis, caute admodum verſandum, §. XLV.
Circa modum epanorthoſeos quaenam obſeruanda, §. XLVI.
Certi quoque & hic obſeruandi ſunt gradus, §. XLVII.
Quotuplici ratione contra haecce prudentiae monita peccetur, §. XLVIII.
Officii paracletici neceſſitas: in quo conſiſtat, quoue animi adfectu ad illud accedendum, §. XLIX.
Quinam ſolatio erigendi? §. L.
Quidnam ſpeciatim circa adflictiones ſpirituales & temporales obſeruandum, §. LI.
Prudentiae monita circa argumentorum, quae adhibentur, ſelectum, & adplicationem, §. LII.
Quotuplici ratione contra haecce prudentiae monita peccetur, §. LIII.
Non tantum totius eccleſiae, ſed ſingulorum quoque eius membrorum in officio paſtorali habenda eſt ratio, §. LIV.
Qua ratione haec fieri debeat, §. LV.
Reliqua huc ſpectantia ſummatim indicantur, §. LVI.
Ad alteram paſtoralis officii partem, quae in legitima ſacramentorum conſiſtit adminiſtratione, ſit tranſitus, cui nonnulla de clave ſoluente & ligante praemittenda, §. LVII.
Quinam abſoluendi? §. LVIII.
quibus contra abſolutio deneganda? §. LIX.
circa peregrinos quid obſeruandum, §. LX.
item, circa modum abſolutionis, §. LXI.
vt & circa ſigillum confeſſionis, §. LXII.
Excommunicationis ratio & indoles in qua conſiſtat, §. LXIII.
eſt vel minor, §. LXIV.
vel maior, §. LXV.
quaenam circa minorem excommunicationem obſeruanda prudentiae monita, §. LXVI.
Quid facto opus, ſi quis, per rumorem delatus, facinus neget, aut coram eccleſiae miniſtro fateatur, quod coram iudice negat, aut, ſi quis neget, cuius miniſter eccleſiae aliunde certus eſt, §. LXVII.
Quotuplici ratione & hic tum contra leges diuinas, tum contra prudentiae regulas peccetur, §. LXVIII.
Quaenam circa baptiſmi adminiſtrationem ex prudentiae praeſcripto ſint obſeruanda: ſpeciatim quinam baptizandi, §. LXIX.
Occaſio infantes baptizandi non temere negligenda: quid facto opus, ſi incertum, an infans baptizatus ſit? §. LXX.
Circa baptiſmum adultorum quid obſeruandum? §. LXXI.
itemque, circa formam & materiam baptiſmi? §. LXXII.
vt & circa ſuſceptores ſeu patrinos, §. LXXIII.
& denique, circa ritus baptiſmales, §. LXXIV.
In ſacrae coenae adminiſtratione diſpiciendum, ne admittantur indigni, §. LXXV.
Quo pacto circa contemptores ſacrae coenae verſandum, §. LXXVI.
Quid de illis cenſendum, qui praeter culpam ſuam ſacrae coenae vſu priuantur, §. LXXVII.
Circa materiam, formam, & ritus ſacrae coenae, quid obſeruandum? §. LXXVIII.
Sed generatim quoque ceremoniae & ritus eccleſiaſtici hic in cenſum veniunt, §. LXXIX.
Quid ex prudentiae praeſcripto, ſi aut noui ritus introducendi, aut veteres abrogandi ſint, obſeruandum, §. LXXX.
Speciatim cauebit paſtor, ne ritus ſacri in ſuperſtitionis occaſionem arripiantur, §. LXXXI.
aut ne luxui, ambitioni, aliisque cupiditatibus mortalium inſeruiant, §. LXXXII.

§. I.

§. I.

VT quis doctoris paſtorisque munere rite in eccleſia fungi queat, neceſſe eſt, vt non tantum dotibus neceſſariis ſit inſtructus, ſed vt rite quoque ſit vocatus. Hoc vero vt nunc, ceu euictum alibi,* ex *Ierem. XIV, 15. XXIII, 21. XXVII. 15. Ioan. III, 27. Rom. X, 15.* ſupponimus, ita paucis, quo pacto circa vocationem prudenter quisque ſe gerere debeat, exponere, huius loci eſt.

* *part. 2. cap. 3. ſect. 8. §. 2. ſeqq.*

§. II.

Primo itaque vocatio ad doctoris munus patienter eſt expectanda.* Hoc requirit indoles & natura, immo ipſa vox, *vocationis*. Qui enim ſua ſponte venit, non vocatur. Idque exemplis etiam virorum diuinorum, quae in ſcriptura ſacra occurrunt, Moſis, prophetarum, & apoſtolorum comprobari poteſt. Sed prudentia quoque hoc requirit, quia, qui ita expectat vocationem, inde, ſi & reliqua conſpirent, de voluntate diuina eo certior eſſe poteſt, qua in re maximum contra quaeuis aduerſa inuenit praeſidium.

* Nec obſtat locus 1 *Tim.* III, 1. Iſtud enim deſiderium, de quo ibi apoſtolus loquitur, vti ſanctum eſt & ſpirituale, ex ſincero Numinis amore ortum, & tantum ad eius gloriam amplificandam, aliorumque ſalutem promouendam, comparatum: ita non poteſt non coniunctum eſſe cum humillima ſubiectione, qua quis diuinae voluntati ſe ſubmittit, & diuinam patienter expectat vocationem. Quaeri equidem ſolet, an omnis petitio a vocatione abeſſe debeat? Suntque, qui exiſtimant, quae legitime quaerenti offeratur, non pro illegitima habendam vocationem. vid. IO. LVD. HARTMANNVS, in *poſteral. euangel. lib. 1. cap. 7. §. 1. pag.* 115. Nec abnuo, eiusmodi rerum ſtatum quandoque eſſe poſſe, vbi non ſit nefas, legitimo modo vocationem petere, ſi v. g. nemini alias aditus ad munus ſacrum concedatur, animusque ab omni praua adfectu ſit immunis. Interim tutius & prudentius agit, qui, quantum fieri poteſt, ab omni petitione abſtinet, cum de vocatione ſua, quod diuina & legitima ſit, tum eo certior eſſe queat.

§. III.

Nec tamen temere vocatio oblata recuſanda. Quod de illis praecipue intelligendum, qui nondum in officio publico ſunt conſtituti. Qui enim ab vno officio ad aliud vocantur, niſi grauiſſimae rationes mutationem ſuadeant, vocationem recte repudiant.* Sed illi quoque, qui in officio publico non ſunt conſtituti, recte prudenterque vocationem recuſant, cum muneri, quod illis offertur, ſuſtinendo, vires illorum non ſufficiunt, aut vocationi vitium adhaeret, vt non tam diuina, ſed ex humano conſilio profecta, cenſeatur. Haec autem omnia ſi rite ſe habeant, nullaque adſit praegnans ratio vocationem recuſandi, eam acceptare & officii eſt, & prudentiae. Officii quidem, quia Deo vocanti eſt obediendum. conf. *Exod. IV, 10. 11. Ionae I, 2. 3. Eſ. VI, 8.* Prudentiae, quia

quia nulla occaſio, quae Deus in nos contulit dona, in aliorum iterum vſus diſpenſandi, eſt praetermittenda. Qui vero ob cauſas in ſe pravas ** vocationem recuſant, ne digni quidem ſunt, qui hic in cenſum veniant.

* Non plane nefas eſſe, vt ab vno officio ad aliud quia tranſeat, conſtat. Interdum namque eccleſiae hoc requirit ſalus: nec praetermittenda occaſio, plures ad ſalutem aeternam perducendi. Si ergo vberior campus, in alia eccleſia regnum Chriſti amplificandi, verbi diuini miniſtro aperiatur, quam in ea, cui hactenus praefuit, perperam ageret, ſi Deo aliorſum vocanti obedire nollet. Quo ipſo tamen illis, qui commodorum huius vitae intuitu, ab vna eccleſia temere ad aliam transuolant, neutiquam patrocinamur. Certum namque, hoc non recte, nec prudenter fieri, ſi gloriae diuini Numinis amplificatio, & regni Chriſti dilatatio hoc non aperte ſuadeat. Sequitur inde, nec ad incommoda quaedam ſubterfugienda, nec ad collegae, moribus parum compoſitis praediti, praeſentiam declinandam, aut ob ingratos ac immorigeros auditores, mutationem temere ſuſcipiendam. Aliter tamen ſentiendum, ſi omni prorſus fructu careat labor, rite & diligenter in eccleſia quadam ſuſceptus.

** e. g. ob minus pingue ſalarium, ob laborum difficultatem, ob periculorum magnitudinem, &c. Quod ſi quaeras, an inuitis & reluctantibus, ex quacunque demum hoc fiat cauſſa, ſacrum munus imponendum ſit? id minime conſultum exiſtimauerim. Spontaneam enim ſequelam a nobis exigit ſeruator, *Matth.* x, 37. 38. ſeruitiaque coacta Deo non placent, *Pſalm.* CX, 3. 1 *Petr.* v, 2. Ad exempla eorum, quos Deus & eccleſia renitentes etiam ad officia ſacra adhibuiſſe videntur, vt Moſis *Exod.* IV, 1. 11. Ieremiae *cap.* I, 6. 7. Ionae III, 1. facile reſponderi poteſt. Agit hac de re ex inſtituto CASP. ZIEGLERVS, in commentatione ſupra iam laudata, de *clerico renitente*.

§. IV.

Interim caute tamen vocatio acceptanda. Conſiderandus ſcilicet ſcopus & conſilium vocantium cum ipſa vocatione, ne quid vitii ſubſit, ſpeciatim, num abſolute, an ſub conditione offeratur, & cuiusmodi ea ſit conditio?* Vires quoque ſuas, qui vocatur, exploret, non tantum generatim, an ad officium aliquod eccleſiaſticum idoneus ſit, ſed an ſpeciatim ad illud, quod offertur, rite obeundum vires ſuppetant? Eum in finem ſtatum eccleſiae, cui praeficiendus eſt, conditionemque auditorum cognitam vtcunque & perſpectam habeat, neceſſe eſt. Tum vero ardentiſſimis precibus Numen ſupremum inuocet, vt animum ad ea flectat, quae quam maxime e re eccleſiae fuerint.

* Huc celebris pertinet quaeſtio, an vocatio, ſub conditione, de ducenda vel vidua, vel filia defuncti paſtoris, oblata, ſit acceptanda? Non vero acceptandam, res ipſa docet. Legitimus enim finis, tum ex parte offerentis, tum ex parte acceptantis, eiusmodi vocationem, locum habere nequit. Ne quid de ſcandalo dicam, quod praebetur; itemque, quod hac ratione illi, qui magis idonei ſunt, ſaepius poſtponantur.

§. V.

Iam, ſi rite muneri ſacro admotus fuerit eccleſiae doctor, praecipua eius cura merito eſt, vt eodem rite atque prudenter fungatur. Cumque duabus praecipue partibus officium eius abſoluatur, vt eos,

qui fidei ſuae concrediti ſunt, doceat, & in iis, quae creditu & factu neceſſaria ſunt, inſtruat, tum vt ſacramenta legitime adminiſtret, vt vtrobique ſuo ſatisfaciat muneri, prudentiae in his omnibus monita non negliget.

§. VI.

Docendi officium aut generatim conſiderari poteſt, aut ſpeciatim, quoad adplicationem ad ſingulos. Priori modo ſpectatum, complectitur iterum iuxta praeſcriptum Pauli, *2 Tim. III, 16.* & *Rom. XV, 4.* *διδασκαλίαν*, ſpecialiori ratione ita dictam, *ἔλεγχον*, *παιδείαν*, *ἐπανόρθωσιν* & *παράκλησιν*. Quae omnia ordine nobis conſideranda erunt.

§. VII.

Docendi officium, ſeu *διδασκαλία* hoc modo ſpectata, tum in *concionibus*, tum in *catechiſationibus*, quae rudiorum praecipue informationi inſeruiunt, peragitur. Catechiſationum namque nonminor neceſſitas eſt, quam concionum, ob ſummam plerorumque hominum ignorantiam, cui non aliter, quam hac ratione, medela adferri poteſt. Per interrogationes enim cum & profectus & defectus, ingeniique vires intelligantur, rectius ſane, ſermone ad cuiusuis captum adcommodato, de ſingulis, quae ſcitu neceſſaria ſunt, informari poſſunt. Suffragatur praxis apoſtolorum, rudiorum, ſeu qui adhuc infantes in Chriſto erant, vel maxime rationem habentium, *1 Cor. III, 1. 2. Ebr. V, 12. 13. 14. VI, 1.* quorum deinceps exemplum diligenter imitati ſunt, veteris eccleſiae doctores reliqui. *

* conf. BALTHASAR BEBELIVS, in *antiquitat. eccleſiae euangelicis ſec. 2. p. 200.* & *ſec. 3. p. 520.* add MICHAELIS WALTHERI *diſſertatio de catechiſatione veterum, maxime ex antiquitate eccleſiaſtica*, & IO. BENEDICTI CARPZOVII *diſſertat. ad Auguſtini librum de catechiſandis rudibus*; VALENTINI ALBERTI *diſſertatio theologico-practica de catecheſi*, IO. ANDR. SCHMIDII *diſſertat. de catechiſatione*, aliique. Sed agitur quoque hac de re a nobis alibi.

§. VIII.

Sed, vt cuncta rite in catechiſationibus procedant, ſequentia obſeruanda prudentiae monita: primo, in catechiſationibus neceſſaria tantum, & maxime vtilia tractanda ſunt. Cum rudioribus enim ibi praecipue nobis res eſt, quorum intellectus & memoria cum neceſſariis capiendis & retinendis vix ſufficiat, a ſcopo magnopere aberraret, qui non neceſſariis aut ſuperfluis eos diſtinere vellet. * Ea autem maxime neceſſaria, quae ad fundamentum fidei directe aut indirecte pertinent, quae ita inſtillanda eorum, quos erudimus, mentibus ſunt, vt non tantum doctrinam coeleſtem recte capiant, ſed eandem ſcripturae quoque teſtimoniis adſtruere condiſcant.

* Maxime

* Maxime neceſſaria doctrinae capita neruoſe, eleganter, & perſpicue in *catechiſmo minori* complexus eſt B. MARTINVS LVTHERVS, cui merito ita inhaerendum, vt ab eo nunquam diſcedatur, ſed, quae aut breuiter aut obſcure dicta ſunt, explicentur, illuſtrentur, ſcripturae dictis confirmentur, & ad vitae fideique vſum, adplicatione rite inſtituta, deducantur.

§. IX.

Deinde, ad indolem & captum diſcentium cuncta ſunt accommodanda. Praecipua haec in omni prudentia didactica regula eſt. Quaeſtiones igitur ea, qua poteſt fieri, facilitate formandae atque proponendae ſunt. Iuuabit etiam eas ita formare, ne fuſiori ſermone, ad eas reſpondendum ſit, ſed vt affirmatione vel negatione, vel ſaltem paucis verbis ſenſus ab interrogato expediri queat. Iuuabit pluries rem eandem diuerſis quaeſtionibus, & verbis variatis proponere, vt ita conſulatur hebetioribus. Iuuabit, non ſemel, ſed ſaepius eandem rem repetere, vt conſulatur illis, qui equidem celeriter propoſita capiunt, ſed difficulter retinent. Iuuabit denique, datam reſponſionem clare repetere, vt tota concio inde vtilitatem quandam capiat.

§. X.

Praeterea non tantum memoriae, ſed praecipue intellectus in catechiſationibus haberida eſt ratio. Memoria tenere, quae non intelligimus, parum prodeſt. Ita enim homines a pſittacis non differunt. Facilius quoque retinentur, quae intelligimus, cum verba contra non intellecta cito memoria effluant. Non temere ergo certis verbis & formulis adſtringendi ſunt diſcentes, ſed adſuefaciendi ſunt, vt quisque ſuis verbis mentem ſenſumque ſuum exprimat, vt intelligatur, num recte tradita perceperint. Qua in re exemplum illis praeire debet, qui eos inſtituit. Si quae autem memoriae mandanda ſunt, eligantur praecepta maxime neceſsaria, & ſcripturae dicta, quibus praecipua coeleſtis doctrinae capita confirmari ſolent. Sed ea tamen hoc fieri conditione debet, vt recte prius intelligantur, quam tradantur memoriae.

§. XI.

Opera quoque danda, ne quis temere a ſubeundo examine catechetico deterreatur. Tractandi ergo qui examinantur, quam humaniſſime, nec ob ignorantiam acriori ſtatim cenſura notandi. Quare & reſponſa minus congrua vtcunque excuſanda, &, ſi fieri poteſt, verba ad ſaniorem aliquem ſenſum reducenda, ſimulque vera & adcurata reſponſio ſubminiſtranda. Cumque adultiores interdum vix adduci queant, ut ad eiusmodi examina ſe ſiſtant, opera nauanda, vt allicantur, & ſaltem ceu auditores eisdem interſint. Quod fieri poterit, ſi

cuncta ita tractentur, vt, qui interſunt, ſtatim intelligant, quantum ex iis proficere queant. Vnde deinceps, ſalutis ſuae promouendae ſtudio, ſua ſponte accedent.

§. XII.

Cuncta denique * ad vitae chriſtianae praxin dirigenda. Huc enim omnis doctrina chriſtiana tendere debet. Eiusmodi ergo formandae & proponendae quaeſtiones, ex quibus dogmatum fidei vtilitas in vita chriſtiana pateſcat, nec intermittenda adplicatio ad ſtatum illorum, qui hac ratione inſtituuntur, aut in quorum gratiam eiusmodi labor ſuſcipitur, ſubiuncta paraeneſi, & precibus ad rem ipſam accommodatis.

* De iis, quae hactenus de ratione catechiſandi diximus, vt & de reliquis, quae adhuc addi poſſent, vid. SPENERVS, in *praefatione*, quam *tabulis* ſuis *catechetici*s praemiſit: item in *reſponſis theolog. german. part.* I. *p.* 636. *ſeqq.* & alibi paſſim.

§. XIII.

Alter docendi modus, quo in erudiendo grege ſibi commiſſo verbi diuini miniſtri vtuntur, in *concionibus*, ſeu *ſermonibus*, quos ad populum habent, conſpicitur. Quae quidem docendi populumque erudiendi ratio, vt antiquiſſima, * ita ſimul vtiliſſima eſt, & ad eccleſiae aedificationem prorſus neceſſaria. Prudentia tamen & hic eo magis opus eſt, quo grauiores abuſus paſſim in hodiernis concionibus notari ſolent.

* De origine concionum, ſpeciatim textualium, quae hodie in vſu ſunt, vid. FRANCISCVS BERNHARDINVS FERRARIVS, de *ritu ſacrarum concionum*, IOACHIMVS HILDEBRANDVS, in *diſſertat. de veterum concionibus*; item in *ſacris publicis veteris eccleſiae*, *p.* 95. *ſeqq.*

§. XIV.

Caput cauſſae, & ſumma rei in eo conſiſtit: in concionibus, ſiue ſermonibus ſacris, non adplauſum hominum ſectandum, aut ad vanam gloriam, * ſed vnice ad auditorum aedificationem reſpiciendum. In eo quidem & officiorum circa ſermones habendos ſumma conſiſtit, ſed non minus id eſt prudentiae. Apud paucisſimos finem, ad quem eiusmodi ſermones comparati eſſe debent, obtinebit orator ſacer, ſi auditores animaduertant, aut in eam inducantur opinionem, nihil aliud, quam eruditionis aut eloquentiae laudem, eum quaerere. Omnis itaque eruditionis, artis, ingenii, eloquentiae, oſtentatio procul in ſacris ſermonibus abeſſe debet, *1 Cor. II, 1. 2.* ** Cumque in re tanti momenti nihil ſibi ſuisque viribus iure orator tribuat, *1 Cor. III, 7.* hoc ſibi praeci-

praecipue datum recte credit, ut diuini ſpiritus auxilium precibus ardentiſſimis a Deo impetret, *Iac. I, 17.*

* Vnde non male iudicarunt, qui ſtatuerunt, oratoris ſacri praecipuam virtutem eſſe abnegationem ſui. Per eam enim gloriae quoque omnis ac vanitatis ſtudio nuntium mittere debent, qui in numerum diſcipulorum Chriſti referri, & exempla apoſtolorum imitari cupiunt. Lectu digna ſunt, quae hac de re adfert RENATVS RAPINVS, *dans ſes reflexions ſur l'eloquence de la chaire*, §. 23. p. 83. *ſeqq.*

** Quaeſitum fuit, quid de concionibus quas vocant, artificioſis ſentiendum? Sed dubium nullum ſubeſſe poteſt, ſi modo explicetur, quid per conciones artificioſas intelligatur. Quod ſi enim hoc nomine veniant, in quibus orator operam nauat, vt ſecundum regulas artis hermeneuticae textum recte explicet, tum vt diſtincte, perſpicue, ordinate, cuncta proponat, porro, vt, quae probanda ſunt, argumentis ſolidis auditorumque animos conuincere & commouere aptis demonſtret, denique, vt ſermonis genere decenti, & inſtituto ſuo accommodato, vtatur, eas nemo ſapiens vituperauerit. Eum enim in finem dona diuina quaeuis, & litterarum quoque ſtudia comparata ſunt, vt aliorum aedificationi inſerviant. At, ſi per artificioſas conciones eas intelligas, in quibus per ingenii, eloquentiae turgidae, profanaeque eruditionis, oſtentationem, vana & inanis gloria quaeritur, eas quidem fruſtra in ſe defendendas aliquis ſuſceperit. Pluribus hoc demonſtrauit IOACHIMVS LANGIVS, theologus Hallenſis celeberrimus, in *oratoria ſacra ab artis homileticae vanitate repurgata.*

§. XV.

Ad ſpecialia priusquam deſcendamus, ſupponimus merito, oratorem ſacrum ſui ſermonis auctorem eſſe. Qui enim ex aliorum commentationibus ſua ſaltem ſurripiunt, nec ſuopte Marte aliquid componere didicerunt, vt miſerrimi ſunt mortalium, ita hiſce prudentiae monitis locum vix relinquent, cum in eorum hoc poſitum non ſit poteſtate. Non enim, quae volunt, & debent, ſed quae poſſunt, quorumve ex aliorum lucubrationibus copia ſuppetit, proponunt. *

* Videtur quidem AVGVSTINVS, *lib. 4. de doctrina Chriſtiana, cap. 29.* illorum haud improbare inſtitutum, qui, cum ipſimet nihil excogitare queant, aliorum ſermones memoriae mandant, & ad populum proferunt. Verum, ſi per naturalem ingenii defectum nihil excogitare poſſunt, aliud debebant eligere vitae genus. Sin per ignauiam ingenii vires intendere nolunt, maximopere hoc nomine ſunt culpandi. Ideoque grauiter merito ab aliis reprehenduntur, qui eiusmodi quid faciunt, & expoſtillis quas vocant, depromunt, quae pro ſuis venditant, & ſaepius a ſtatu & captu auditorum ſunt alieniſſima. conf. AEGIDIVS HVNNIVS, in *methodo concion.* ſtatim ab initio IO. ANDREAS QVENSTEDIVS, in *etbica paſtorali, mon. 13. p. 90. ſeqq.* IO. CONRADVS DVRRIVS, *theol mor. part. ſpec. cap. 3. p. 275. ſeqq.*

§. XVI.

Cum ſermonem ſacrum ad populum facturus, primo de eo ſollicitus eſſe debeat, vt textum, quem explicaturus eſt, eligat, modo hoc in eius poſitum ſit poteſtate, nec per conſuetudinem, aut magiſtratus conſtitutionem, aut alias cauſſas, certa ſcripturae loca explicare teneatur, prudentiae leges requirunt, vt eiusmodi textum eligat, qui argumentum arduum, idque pleno, quantum fieri poteſt, ſenſu, * contineat, quodue tempori & loco, & ſtatui auditorum ſit conueniens.

Praeſtat quoque textum eligere ex libris ſcripturae ſacrae canonicis, quam apocryphis. **

* Perperam igitur agunt, qui pauca verba textus loco eligunt, idque ſaepius eum ſaltem in finem, vt ingenium oſtentent, quod ex paucis, aut vnico interdum verbo, integram formare concionem queant.

** Ex libris apocryphis, aut ſcriptore quodam eccleſiaſtico, vel hymno quodam eccleſiaſtico, textum deſumere, fas eſſe negat IO HENRICVS HEIDEGGERVS, in *enchirid. bibl. lib. 2. cap. 1.* affirmat B. GEORGIVS GOEZIVS noſter, ſed ea lege, vt analogia cum libris canonicis ſingulariter oſtendatur, in *rhetor. eccleſ. part. 1. p. 1.* Prudentia poſtulat, ne id fiat temere, cum libri canonici textus, qui explicari queant, abunde ſuppeditent, conf. & IO. HOORNBECKIVS, de *ratione concionandi*, *p. 7.* qui & *p. 8.* erudite diſquirit, quid de pericopis illis dominicalibus & feſtiualibus, euangelicis & epiſtolicis, ſit ſentiendum.

§. XVII.

Ex textu vt argumentum, quod quisque pertractandum ſibi ſumit, rite proponatur, *diſpoſitione* opus eſt. Haec vero cum partim analytica, partim ſynthetica methodo inſtitui queat, circa vtramque, ſequentia prudentiae obſeruare monita iuuat: analytica methodus, vt ſimplicior, praeferenda quidem in ſe eſt methodo ſyntheticae, at, ſi ſynthetica forte magis ad aedificationem faciat, haec illi eſt praeferenda; * in analytica methodo opera danda, ne a ſcopo principali & primario textus aberremus; ** in ſynthetica itidem ſedulo diſpiciendum, ne thema a ſcopo principali textus nimis ſit remotum, & vt argumenta ſolida, & ſufficientia ex textu erui queant, quibus demonſtretur; in partitione id curandum maxime, vt totum textum, praeſertim in methodo analytica, ſaltem thema, quod tractandum nobis ſumpſimus, habita textus ratione, exhauriat; tota denique diſpoſitio eo tendat, vt ſummam dicendorum plane, perſpicue, ſimpliciter exhibeat. Omnis itaque ſubtilitatis artisque oſtentatio procul hinc ſit remota. ***

* Praeſertim, ſi iuxta *methodum analyticam notiſſimae hiſtoriae tantum ſint repetendae*, aut in variis circumſtantiis hiſtoricis enarrandis tempus inutiliter ſit perdendum, cum contra ſynthetica methodus vberiorem campum, dogmata ſalutaria & captui auditorum accommodata, proponendi, ſuppeditet.

** Pertinet hue, quod nonnulli monent, diſpiciendum eſſe, ad quodnam cauſſarum genus, didaſcalicum, an elenchticum, &c. textus biblicus referendus ſit? Sed recte alii monent, ſuperflua eſſe, quae vulgo de diſtinctis cauſſarum generibus dicuntur, cum raro textus occurrat, qui vnius ſaltem ſit generis. conf. IO. LVD. HARTMANNVS, in *paſtorali euangelico, lib. 3. cap. 7. p. 366. ſeqq.*

*** Patet hinc, allegoricas diſpoſitiones non temere adhibendas, niſi forte ſcriptura ſacra ſub tali ſchemate dogmata iſta proponere ſoleat, aut textus ſua ſponte eo nos manuducat.

§. XVIII.

Textus ipſius explicatio etſi pro diuerſitate methodi analyticae aut ſyntheticae diuerſimode inſtituenda ſit, * generatim tamen ſequentia obſeruanda ſunt prudentiae monita: vt ſenſus genuinus eruatur, fontium, hoc eſt, linguae Ebraeae in veteri, & Graecae in novo teſtamento,

mento, vt & regularum hermeneuticarum, vt par eſt, habeatur ratio, ſed ita, vt veritas hoc modo eruta nude & ſimpliciter proponatur, procul faceſſere iuſſis omnibus iis, quae ad vanam & ineptam ſaltem eruditionis oſtentationem faciunt; vocum, quae in textu originali occurrunt, emphaſes quaerendae, ſed ſobrie & caute hac in re verſandum; ***verſio recepta non temere corrigenda, idque ad euitandam omnem oſtentationis ſuſpicionem, nec tamen illi ita inhaerendum, vt non, vbi res poſtulet, paucis indicetur, quo pacto textus originalis adcuratius exprimi queat; ad ſtatum, indolem, adfectum perſonarum, qui loquuntur, aut de quibus ſcriptura loquitur, ſedulo eſt reſpiciendum; in ipſis vero dogmatibus proponendis diſpiciendum, vt vtilia ſaltem & neceſſaria conſectemur, eorum vbique habentes rationem, quae ad aedificationem faciunt; argumenta denique, quibus dogma aliquod probatur, adhibeantur ſolida, ſelecta, efficacia, captui auditorum accommodata; dubiaque ſimul, quae ſuboriri poterant, adcurata & ſolida reſponſione remoueantur.

* Hoc pluribus explicant, qui praecepta hermeneutica aut homiletica ex inſtituto tradunt.

** Controuerſiae itaque & ſubtilitates criticae, philologicae, variarumque ſententiarum, ad oſtentationem comparatae allegationes, procul hinc laceſſant. Haec enim ad aedificationem non faciunt.

*** Saepius enim contingit, vt homines artis criticae ignari in vocibus quibusdam emphaſin quaerant, vbi tamen nulla eſt emphaſis. Legi merentur, quae hac de re diſſerit IO. CLERICVS, *ars. crit. part. 2. ſect. 1. cap. 4. p. 233. ſeqq.*

§. XIX.

In adplicatione ad ſtatum auditorum ſequentia obſeruare, prudentia iubet; vt in qualibet concione vſus, quos vocant, quoad omnia cauſſarum genera tractentur, neceſſe non eſt, ſed conſultius interdum eſt, vni themati ita inhaerere, vt auditores pleniſſime conuincantur; argumenta tum itidem adhibenda ſolida, ſelecta, conuincentia, captui auditorum adcommodata; defectus auditorum indicentur cordate, cauſſae tamen ſimul inueſtigentur ſolerter, & remedia ingenue ſubiungantur; remoueantur praeiudicia, obiectionesque & argumenta, quibus aut errores aut vitia defendere ſolent, diligenter refellantur; * diſcrimen inter regenitos & irregenitos vbique adcurate obſeruetur, atque oſtendatur, quaenam ad hos, quaenam ad illos pertineant, cum ὀρθοτομία verbi diuini hoc vel maxime requirat; denique, cum hic adfectus auditorum praecipue commouendi ſint, omnis & affectatio & ſimulatio procul abſit, idque eo magis, quod is demum adfectus mouere queat, qui ex adfectu loquitur, **qualis autem in ſacro oratore adfectus eſſe debeat, res ipſa docet.

* Huc

* Hue varia quoque hominum plebeiorum praeiudicia admodum communia, de impossibilitate vitae christianae, de necessaria & inuitabili quorundam viriorum cum certis vitae generibus connexione, & reliqua eiusdem commatis spectant, quae diligenter refellenda, & illis eximenda sunt.

** Rhetorum itaque praecepta in commouendis adfectibus parum proderunt, nisi zelo diuino atque amore sincero accensus sit, qui verba facit. Sed qui ita comparatus est, adfectus auditorum concitabit, etsi de regulis, quae praescribi solent, nunquam cogitauerit.

§. XX.

Missis, quae circa introitum & exordium * moneri poterant, de stilo saltem obseruamus, quod semper meminisse orator sacer debeat, se homines informare ad salutem, non verba facere ad ostentationem, aut ingenii vel eloquentiae laudem captandam; constareque verbo diuino suam vim, suamque dignitatem, etiamsi absint λόγοι ἀνθρωπίνης σοφίας *1 Cor. II, 4.* Sit itaque stilus simplex, grauis, clarus, perspicuus, dignusque diuino isto, quod in sacris sermonibus tractatur, argumento

* Si rectae rationis ductum sequi velle mus, vnius concionis vnicum debebat esse exordium. Videmurque conciones, introitu & exordio constantes, similes monstro bicipiti. Sed dandum hic aliquid est consuetudini semel receptae. Quod autem exordium non debeat esse longius petitum, aut anxie quaesitum, sed potius simplex, congruum, appositum, ἐνεργητικόν, res ipsa docet, & prudentia suadet.

§. XXI.

Eumque in finem conueniens fuerit, stilo, quantum fieri potest, vti biblico, eosque imitari scriptores, quorum probata est in hoc genere auctoritas; verborum sequendus est delectus, sed ut profanus absit ornatus; * verba formulaeque loquendi nimis quotidianae, vulgares, adagiales, multo magis ludicrae & obscoenae, quouis modo fugiendae, quippe quae cum dignitate & grauitate argumenti, quod tractatur, e diametro pugnant; id quod etiam de vocibus peregrinis & exoticis censendum; absint quoque argutiae & acuminum consectationes, ad ingenii saltem ostentationem comparatae; itemque termini technici, vocesque Ebraeae, Graecae, Latinae; allegationes auctorum, historiae, emblemata, similiaque, eo vnice comparata, vt eruditionis laudem orator consequatur, quamuis apud prudentiores nihil aliud obtineat, quam vt insigni eum iudicii defectu laborare credant.

* *Cogitet euangelicus doctor*, inquit, IO. ANDR. QVENSTEDIVS, *se ministrum & legatum Christi esse, non histrionem, non comoedum, non oratorem gentilem, laudem eloquentiae & plausum popularem captantem. Cogitet, se in ecclesia, non in foro, verba facere, ac proinde orationem suam non modo ad sapientum iudicia accommodet, sed multo magis ad popularem captum atque intelligentiam attemperet, &c.* in *ethic. pastorali monit.* 107. *p.* 635. qui & in praecedentibus *monit.* 99. *seqq.* multa subinde tradit, quae nostris monitis lucem adferre

adferre possunt. Lectu quoque digna sunt, quae hic praecipit RENATVS RAPINVS, *dans les reflexions sur l' eloquence de la chaire*, §. 32. p. 98.

§. XXII.

Superest, vt de externis, seu actione, vt vocant, aliquid dicamus, quorsum *pronunciatio* atque *gestus* pertinent. De hisce multa quidem rhetores praecipiunt; sed prudentiae tamen est, ea diligenter euitare, quae finem, propter quem sermones sacri habentur, impedire possunt; itemque, quae animi quandam leuitatem aut aliud aliquod vitium arguunt. Ceteroquin naturae impetus, qui in hisce vtramque fere paginam facit, ita dirigendus, ne quid contra eum temere agamus. * Inde enim contingit, vt nonnulli in turpem & ridiculam *affectationem* incidant, quae plerumque ex inepta aliorum oritur imitatione, aut cum ea coniuncta est, cum, quae in aliis probari aut laudari vident, statim inuita natura imitari gestiunt. ** Temporis denique etiam habenda est ratio, ne breuitati nimis studentes, argumentum non exhauriamus, aut nimia prolixitate taedium creemus auditoribus.

* Recte & sapienter hac de re pronuntiat DESIDERIVS ERASMVS Roterodamensis: *est secundum naturam aliqua vocis mutatio non indecora grauibus viris: quae quidem inre naturam sequi optimum est, modo, quod naturae deest, aut supersit, aut vitiatum est, cura corrigatur. Quidquid autem notabiliter a natura recedit, vtut delectet, tamen fide caret*: in ecclesiaste p. 541.

** Obseruauit id iam QVINTILIANVS, dum *error*, inquit, *est, sese totum in alios transferre, ipseque populus, haec facile intelligens, quae in auctore probat, videt, contemnitque in histrione*: instit. orator. lib. 10. cap. 1. Ceterum de ratione rite formandi habendique concionem, de qua hactenus diximus, plura dabunt, qui ex instituto praecepta homiletica conscripserunt, vt IO. BENEDICTVS CARPZOVIVS, in *hodegetico*, cuius explicationem dedit IO. BENEDICTVS CARPZOVIVS iunior, additam eiusdem *theologiae exegeticae*; IO. HVLSEMANNVS & CHRISTIANVS CHEMNITIVS, in *methodo concionandi*, GEORGIVS GOEZIVS, in *rhetorica ecclesiastica*; quibus ex reformatae ecclesiae doctoribus IO. HOORNBECKIVS, LVDOV. WOLZOGIVS, DAVID KNIBBES, SALOMO VAN TIL, aliique, iungendi. Sed hi omnes ita legendi, vt cuncta ad prudentiae regulas exigantur. Scopulos in hocce mari occurrentes euitare docet IOACHIMVS LANGIVS, in *oratoria sacra ab artis homileticae vanitate repurgata*.

§. XXIII.

Didascalicum officium excipit *elenchticum*, cuius necessitas ex ipsa indole officii pastoralis fluit. Pastoris enim est, non tantum pascere gregem, sed & contra lupos defendere, & oues aberrantes quaerere, ac in viam reducere; conf. *Ioan. X, 12. 13. Actor. XX, 28. 29. 2 Tim. II, 25. Tit. I, 9. 10.* Sed, vt & hic cuncta rite peragantur, prudentia opus est, nec eius spernenda sunt monita.

§. XXIV.

Dispiciendum scilicet, primo, quinam redarguendi, probeque obseruandum discrimen inter haereticos *veteres* & *recentiores*, *praesentes*

ſentes & *abſentes*, *ſeductores* & *ſeductos*. In veteribus haereticis, quorum hodie nemo errores adprobat, refutandis, tempus conſumere velle, cum ſermonem ad populum facimus, ſumma eſt imprudentia. Ecquid enim iuuat, refutare errores, qui auditoribus plane ſunt ignoti? * Ad recentiores quod attinet, ſeu eos, quorum erroribus hodie adhuc turbatur eccleſia, ſi abſentes fuerint, diſpiciendum iterum, num ab illis gregi noſtro periculum immineat, an non? Si non immineat, & haereticorum iſtorum dogmata noſtris auditoribus non ſint nota, multo minus metuendum ſit, quod ea ſint adprobaturi, conſultius eſt, tempus rectius collocare, quam iſtorum errores refellere.**

* Nec aliud fere quid ſpectant, qui pro concionibus cum Marcionitis, Cerdonianis, Valentinianis, Pſychopannychitis, nunquam non congrediuntur, quam vt eruditionis opinionem apud plebeculam rudem capterent. Hunc ergo morem iam & alii atro notarunt lapillo. conf. VIL. ZEPPERVS, in *polit. eccleſiaſt. lib.* 2. *cap.* 7.

** Parum itaque prudenter agunt, qui in Germania, in erroribus Muhammedanorum refutandis, aut controuerſiis lanſeniſticis, vel aliis, quae aut in Belgio, aut Anglia ventilantur, enarrandis prolixi ſunt, cum ad homines plebeios, quorum ſcire talia non refert, nulla inde redundet vtilitas. Ad cathedram Academicam iſta referenda ſunt: in eccleſiaſtica alia, & magis neceſſaria, quae agamus, praeſto ſunt.

§. XXV.

Quod ſi praeſentes, hoc eſt, in ipſa eccleſia, cui quis praeeſt, ſunt, contra quos elenchus ſit vſurpandus, diſpiciendum rurſus, ne temere alicui erroris & haereſeos nota inuratur. Hoc enim ſi ex praecipitantia quadam fiat, leuis & inconſiderati animi eſt indicium, ſin omnino ex malitia & per calumniam, grauiſſimum cenſeri debet peccatum. Primo itaque adcurate in ſententiam, quae ceu erronea defertur, inquirendum, auctor eius ipſe audiendus, rationes eius ponderandae, priuatim ipſe admonendus, & argumentis ſolidis conuincendus, & ſi hiſce omnibus nihil proficiatur, ſitque error capitalis, tum demum publice elenchus adhibendus.

§. XXVI.

Sed diſtinguendi quoque a ſeductoribus ſunt ſeducti. Hi, cum ex imbecillitate errent, * mitiorem cenſuram promerentur, quam illi, qui plerumque ex malitia veritatem corrumpunt; conf. *2 Theſſal. III, 15.* Cumque ab illis etiam eccleſiae maius periculum immineat, eo citius elencho publico redarguendi, tandemque prorſus, ſi reſipiſcere nolint, reprobandi & reiiciendi ſunt. Per ſeductores autem non tantum publicos eccleſiae doctores, ſed priuatae etiam ſortis homines intelligo, qui veritatem coeleſtem pertinaciter impugnant.

* Id iam

* Id iam pridem praeeunte AVGVSTINO *epiſt* 162 noſtrates monuerunt theologi, qui & hoc addunt, refutationem haereſium ita inſtituendam, ne integrae temere damnentur eccleſiae: quorſum & proteſtatio maiorum noſtrorum pertinet, in *praefat. form. concord.* §. *ad condemnationes &c.* add. FRID. BALDVINVS, *diſſert. de anathematismis*; IO. GERHARDVS, de *miniſt. eccleſ.* §. 267.

§. XXVII.

Vt intelligamus, quomodo haeretici & a recta via aberrantes redarguendi ſint, attendendum ſaltem ad vocem ἔλεγχος, qua apoſtolus vtitur, *Tit. I, 9.* Elenchus autem ſignificat demonſtrationem & conuictionem per rationes ſolidas. Vnde elenchticum officium in eo conſiſtit, vt erroris conuincantur reluctantes, & veritas ita in aprico ponatur, vt ab omnibus agnoſcatur. Atque hoc eſt ἐπιστομίζειν *Tit. I, 11.* vti Chriſtus ἐφίμωσε Sadducaeos, *Matth. XXII, 34.*

§. XXVIII.

Hoc autem vt prudenter & legitime fiat, debet elenchus dirigi ſpiritu *veritatis*, *manſuetudinis*, *zelique diuini.* Veritatis, ne aduerſariis error tribuatur, qui illis in mentem non venit, neue verbis illorum alienis affingatur ſenſus, nec dicta illorum mutilentur, aut depraventur. Nec rationes illorum diſſimulandae, ſed ingenue proponendae, ſimul tamen ſolide refutandae ſunt. Sed ſpiritus quoque manſuetudinis adeſſe debet, vt omnes intelligant, non prauo impulſos adfectu, ſed amore ſincero & ſtudio veritatis inductos, non redarguere diſſentientes. Immoderatus adfectus, qui non niſi tonitrua & ſpicula linguae in aduerſarios iaculatur, ad iram concitat homines, non conuincit. Simul tamen zelus diuinus adeſſe debet, qui cum manſuetudine bene conſiſtere poteſt, * vt omnes intelligant, ſerio rem nos agere, nec pati vlla ratione velle, vt doctrinae puritati labes vlla adſpergatur conf. *Matth. XXIII, 13. ſeqq. 1 Cor. XV,* per integr. *2 Tim. II, 16. 17. 2 Petr. II, 10. ſeqq.*

* Zelum iuſtum commendat Paulus, dum peruerſa docentes dogmata ita vult reprehendi, vt *os illis obturetur*, *Tit.* I, 11. Immo vt ἀποτόμως redarguantur, ἔλεγχε αὐτοὺς ἀποτόμως: *rigide, ſeuere*, vt omnis elabendi via praecidatur, omnisque neruus obiectionum incidatur; *ib.* 13. Sed alibi tamen idem apoſtolus, *ſeruum Dei*, inquit, *non oportet pugnare, ſed manſuetum eſſe erga omnes, &c. cum lenitate corripientem eos, qui reſiſtunt*, 2 *Tim.* II, 24. 25. Quae apoſtoli verba de haereticis quoque eorumque doctoribus intelligenda eſſe, iam ſupra *cap.* 2. *ad* §. 38. obſeruauimus, add. IO. HVLSEMANNVS, de *iure & moderat. corrept. fraternae*, §. 10. *n.* 102. *p.* 73. Rem omnem paucis complectitur GREGORIVS NAZIANZENVS, dum *neque*, inquit, *inutiles ſunt, iners & ſupina ſegnities & imperitus feruor: orat.* 26.

§. XXIX.

Ad modum etiam pertinet, vt loci & temporis, * omniumque circumſtantiarum, ratio habeatur. Hinc, ſi praeſentes ſint, qui redargui debent, (contra abſentes enim ſcriptis, ſi res poſtulet, agendum)

diſpiciendum, num conſultius ſit, priuatim ſaltem eos conuincere, an ad aliorum praecautionem, publice eos redarguere. Ad publicum enim elenchum tum demum progrediendum, ſi hoc exigat neceſſitas, & metuenda ſit auditorum ſeductio, idque tum maxime, ſi textus ipſe occaſionem praebeat, ſiue quod eo abuti ſoleant haeretici, ſiue nobis contra, ad eos refellendos, egregie inſeruiat.

* Nec obſtat illud ἐναίρως, 2 *Tim.* IV, 2. Perpetuum enim ſaltem & indefeſſum ſtudium verbum diuinum praedicandi, hiſce verbis Timotheo ſuo commendare voluit apoſtolus. Sunt tamen, qui & aliter haec verba interpretantur, vt videre licet apud IO. HVLSEMANNVM, de *iure & moderat. corrept. frat.* §. II. *num.* 182. *p.* 87. *ſeqq.*

§. XXX.

In publico elencho hi porro obſeruandi ſunt gradus, vt primo perſonis parcatur, tum denique, ſi neceſſitas iuſſerit, hae quoque nominatim increpentur. Diſputari equidem ſolet, an & quousque elenchus nominalis contra haereticos adhibendus, aut intermittendus ſit? ſed diſpiciendum, quid eccleſiae ſtatus, temporisque praeſentis conditio poſtulet aut permittat, itemque, quo animo, quoue conſilio, & qua intentione aliquid aut fiat, aut intermittatur.

§. XXXI.

Generatim elenchum nominalem adhibendum quandoque eſſe, docet exemplum Chriſti, Phariſaeos & Sadducaeos redarguentis, *Matth. XXIII*, & alibi, itemque Pauli, Hymenaeum & Philetum, *2 Tim. II, 17.* & Alexandrum, *2 Tim. IV, 14.* increpantis, ſuntque omnino, ſi res poſtulet, auditores condocendi, quosnam cauere debeant. *Matth. VII, 15. 1 Theſſ. V, 21. 1 Ioan. IV, 1.*

§. XXXII.

At id tamen ſimul manifeſtum, non debere id fieri ſine graui cauſſa, & tum demum, ſi eccleſiae ſaluti non aliter conſuli queat. Praeterea conſiderandum quoque, quo fine, quoue conſilio elenchus nominalis aut adhibeatur, aut intermittatur. Si enim intermittatur, ſaltem vt hominibus placeamus, atque haereticis gratificemur, peccatum erit grauiſſimum, a quo & vir prudens ſibi cauebit. conf. *Gal. I, 10.* * Impietatis tamen pariter ac imprudentiae reus erit, qui eum adhibuerit, vt odio ſuo erga alios, aut vindictae cupiditati, vel aliis prauis adfectibus ſatisfaciat, aut auditores erga diſſentientes irritet. Hinc vero etiam diiudicandum, quid factu opus ſit, ſi magiſtratus elenchum nominalem omittere jubeat. **

* Exemplum praebere poteſt famoſiſſimus ille libellus, *interim*, qui ſedulo decimo ſexto tot in Germania motus dedit. Cum enim eius patroni eum ſaltem in finem nominalis elenchi omiſſionem

omiſſionem vrgerent, vt Romanenſibus occaſio proteſtantes opprimendi ſuppeditaretur, recte omnino & laudabiliter egerunt, qui maſcule & cordate eidem ſe oppoſuerunt.

* Si enim is rerum ſtatus ſit, vt eum ſalua conſcientia omittere nequeamus, Deo magis obediendum, quam hominibus. *Act.* IV, 19. Sed diſpiciendum tamen, ne quis per opinionem erroneam hic in transuerſum agatur. Quod ſi eccleſiae ſtatus nominalem elenchum non requirat, voluntati magiſtratus obediendum eſt.

§. XXXIII.

Patet ex dictis, quaenam circa elenchum euitanda ſint vitia. Peccant namque nonnulli in defectu, qui ex metu intempeſtiuo, aut aliis cauſſis, ſaepius carnalibus, elenchum plane intermittunt, aut frigide tractant; peccant tamen rurſus in exceſſu, qui toti in elencho ſunt, inſuper habitis iis, quae ad informandos rudiores, aut vitam recte inſtituendam pertinent. Peccant porro quoad modum, qui ex diſputandi pruritu, aut oſtentandi ingenii cauſſa controuerſias multiplicant, obſoletas & iamdudum conſepultas, & a quibus nullum amplius eccleſiae metuendum eſt periculum, reuocant, quiue non tam argumentis momentisque rationum, quam contumeliis, dicteriis, ſarcaſmis, exclamationibus, & inani verborum ſtrepitu cauſſam ſuam agunt. Pertinet huc etiam ſcandaloſa repetitio eorum, quae vix ſine blaſphemia ex aduerſariorum ſcriptis adduci poſſunt. *

* Cuiusmodi apud Scholaſticos, item Socinianos, aliosque, occurrunt.

§. XXXIV.

Vt officium verbi diuini miniſtri didaſcalicum & elenchticum eo comparatum eſt, vt doctrina coeleſti rite auditores imbuantur, eiusque puritas conſeruetur, ita ad mores chriſtiano homine dignos induendos, ſpectat παιδεία & ἐπανόρθωσις. Et per παιδείαν quidem intelligimus blandam & paternam caſtigationem & ſuaſionem, vt, qui in Chriſtum credunt, fidem quoque ſuam fructibus demonſtrent, & in vitae ſanctitate ſtrenue pergant, quotidieque proficere annitantur. *Epheſ. III, 16. 17.*

§. XXXV.

Officii paedeutici neceſſitas vel ex fine chriſtianae religionis intelligitur, qui eſt, vt per fidem imago diuina in vita ſancta reſplendeſcat, *Epheſ. IV, 24.* & ita beatitudo noſtra iterum inchoetur, in altera vita demum conſummanda. conf. *Tit. II, 11. 12.* Patet ſimul, quo pacto adfectus eſſe debeat, qui paedeutico rite fungi cupit officio, vt ſcilicet animo hoc faciat vere paterno. conf. *1 Cor. IV, 15. 16.* Patet vero etiam, quinam iſti ſint, qui per paediam ad virtutis exercitium, incremen-

tumque vitae ſpiritualis, excitandi ſint, illi ſcilicet, quos eccleſiae doctor filiorum loco habere poteſt.

§. XXXVI.

Nimirum, etſi ex paedia ad irregenitos etiam & reluctantes vtilitas quaedam redundare poſſit, cum virtutis verae ſanctitatisque indolem, commoda, praemia, promiſſiones, commendari tantopere audientes, contingere queat, vt ſtatus ſui miſeriam agnoſcant, & hinc de vita emendanda cogitationes ſuſcipiant, proprie tamen ad credentes ſeu regenitos ſpectat. Eos enim, qui viribus gratiae nondum pollent, fruſtra ad vitam ſanctam adhortatus fueris: & vbi fides non eſt, ibi quoque non poſſunt eſſe fructus fidei. conf. *2 Petr. I, 5.* Atque hoc diligenter obſeruaſſe, prudentiae eſt.

§. XXXVII.

Prudentia porro ſuadet, ſi publice officio paedeutico eccleſiae doctor fungatur, vt ad ſtatum auditorum ſuorum attendat, & interdum, ſi neceſſitas hoc poſtulauerit, ſpeciatim ad ſingulos quosdam paediam accommodet; vt argumenta proferat a captu auditorum non aliena; vt chriſtianarum virtutum indolem adcurate repraeſentet, eumque in finem naturam a gratia, virtutes ciuiles a chriſtianis & naturalibus, probe diſtinguat; vt oſtendat, virtutes indiſſolubili vinculo eſſe inter ſe connexas, vtque adeo error vulgaris, ac ſi vna virtus ſine alia eſſe poſſit, hominibus eripiatur; * porro, vt neceſſitatem virtutum, argumentis ſolidis & propriis, ** euincat; impedimenta quoque, & praeiudicia varia, quae ſtudio ſanctitatis & incremento vitae ſpiritualis obſtant, ſolerter remoueat; & denique, vt in his omnibus, oratione vtatur vere paterna, ad exemplum Pauli *1 Cor. IV, 14. 2 Cor. V, 11.* & Ioannis, *1 Ioan. II, 1.* alibique.

* De his omnibus in parte prima huius operis abunde & ex inſtituto dictum.

** Propriis & domeſticis argumentis oppono peregrina, qualia ſunt philoſophorum, quibus virtutes ſuadere, & a vitiis homines abſtrahere ſolent. Quae etſi in ſe ſpectata non contemnenda ſint, & hominibus nondum regenitis, vitiis que grauioribus immerſis pudorem incutere queant, non tamen confundenda ſunt cum propriis & domeſticis, vtpote ad flectendos regenitorum animos longe efficacioribus.

§. XXXVIII.

Contra haecce prudentiae monita ſaepiſſime peccari, ipſa docet experientia. Sunt, qui officium paedeuticum plane negligunt, aut frigide nimis tractant; ſunt, qui diſcrimen inter eos, qui per paediam caſtigandi ſunt, & reliquos, qui fidei adhuc ſunt expertes, inſuper habent; ſunt denique, qui varia & multiplici ratione, contra reliqus prudentiae monita, antea allata, peccant.

§. XXXIX.

§. XXXIX.

Grauiorem increpationem promerentur reluctantes & impoenitentes. Vnde ἐπανόρθωσις, qua voce significatur, cum aliquid, quod ex sua sede dimotum fuit, in pristinum locum restituitur. Vnde statim indoles atque natura epanorthotici officii intelligitur. Sed necessitas quoque huius officii inde constat, quae & ex ipso munere pastorali eluceſcit. Pastoris enim est, non tantum pascere gregem, & arcere lupos, sed oues aberrantes quaerere, & in viam reducere. conf. *Ezech. III, 17. XIII, 18. 19. Actor. XX, 31. 2 Tim. IV, 2. 2 Thessal. III, 15. Tit. III, 10.* Vnde simul patet, quo animi adfectu ad ἐπανόρθωσιν accedere pastor debeat. Quod autem ad eos attinet, qui hac ratione in viam reducendi sunt, praecipue quidem ad irregenitos, aut eos, qui ex statu gratiae per peccata mortalia exciderunt, pertinet, sed & ad eos, qui ex infirmitate quadam in peccata quaedam prolapsi sunt: licet diuersa erga vtrosque ratione, pastor se gerere debeat.

§. XL.

Si cum irregenitis in officio epanorthotico nobis res sit, ostendendum illis est, eos vitae spiritualis expertes, filiosque irae esse, nec aliter iis consuli posse, quam vt resipiscant. Ostendendum illis est, eos, quamdiu in hoc statu manent, perperam nomen christianorum sibi vindicare, nec veram eos habere fidem, eam vero, quam forte iactitant, esse meram hypocrisin. Quod si ob enorme aliquod delictum speciatim redarguendi sint, eius quidem foeditas prae reliquis demonstranda, simul tamen ostendendum, non sufficere ad veram poenitentiam, si ab eiusmodi delictis in posterum sibi caueant, sed totam vitae, quam hactenus tenuerunt, rationem, corrigendam esse atque emendandam.

§. XLI.

Quod si vero illi, qui per infirmitatem in peccata quaedam prolapsi sint, redarguendi nobis veniant, ostendendum illis, in quanto versentur periculo, & quam facilis ad securitatem sit relapsus. Recte quoque explicanda distinctio inter peccata venialia & mortalia, errorque hominibus eximendus, ac si peccatum aliquod per se veniale sit,* aut ac si leuium peccatorum rationem Deus non habeat. Nec praetermittenda peccatorum inter se connexio, sed ostendendum, quam facile a leuioribus ad grauiora quis prolabatur, & quo pacto ex decremento vitae spiritualis interitus, seu mors spiritualis, facili negotio consequi queat.

* Errorem

* Errorem huncce, quod quaedam peccata per se sint venialia, in pontificiis saepissime iam, solidissimeque, confutarunt nostrates. Ad eum tamen in praxi vitae admodum proclines sunt mortales, vt adeo peccata quaedam extenuare & eo securius committere queant. Hinc vt illis eximatur, omnis pastori nauanda est opera.

§. XLII.

Vt in causas peccatorum, quod itidem prudentiae est, rite inquiramus, vtrobique ad diuersum hominum statum, *securitatis* & *seruitutis*, * respiciendum. Non tantum enim irregeniti in alterutro horum statuum sunt constituti, sed & infirmitates ac imbecillitates regenitorum ex alterutro eorundem oriuntur. Specialior caussarum inuestigatio, in priuata potius, quam publica correctione, locum habet. Redarguenda ceteroquin sunt omnia peccata, nullo excepto, in quantum nobis innotuerunt. Hoc finis & scopus officii pastoralis, speciatim epanorthotici, postulat. Fieri id quoque debet erga quosuis homines, in quocunque statu degant, siue pauperes sint, siue diuites, siue nobiles, siue ignobiles, siue in dignitate constituti, ** siue plebeii. Omnis enim sedulo hic cauenda est προσωπολημψία, *Iacob. II. 1. 2. seqq.*

* De vtroque dictum, *part.* 1. *cap.* 1. *sect.* 1. §. 15. *seqq.*

** De magistratu, praesertim supremo, disquiri solet, an & quousque erga illum epanorthosi locus concedendus sit? Vbi quidem, quod ad eum quoque epanorthosis se extendat, positum est extra controuersiam. Cum enim generatim & omnium hominum salutem quaerere episcopus seu pastor debeat, adeoque & omnium redarguere vitia inbeatur, *Ff.* LVIII, 1. 1 *Tim.* V, 20. quod magistratus hic non sit excipiendus, patet. Cum enim & qui haece dignitate fulgent aeternae salutis compotes fieri velint, in rectam vtique viam reducendi sunt, si ab ea aberrauerint. conf. & *Exod.* VI, 11. *Ierem.* XIII, 18. *Ezech.* XIX, 2. Comprobant idem exempla prophetarum, Christi, Ioannis baptistae, aliorumque; 1 *Sam.* XV, 2 *Sam.* XII, 7. 1 *Reg.* XVIII, 18. *Ff.* I, 10. *Mich.* III, 1. *Matth.* XIV, 4. *Ioan.* XIX, 11. Immo magistratus correctio tanto magis est necessaria, quanto grauius ab illorum exemplo, ad quod imitandum subditi admodum proni sunt, ecclesiae imminet periculum. Interim & hic prudentia & moderatione opus est, quod vel Nathanis exemplum docet 2 *Sam.* XII, 1. & prophetae anonymi 1 *Reg.* XX, 39. Nec tantum gradus admonitionis sedulo sunt obseruandi, nec temere ac sine necessitate ad censuram publicam accedendum, sed seueritate ira vtendum, ne reuerentiae summis imperantibus debitae simus immemores. a vitiis quoque personarum distinguendum est officium: multo vero minus subditi irritandi sunt contra imperantes; cumprimis & loci, temporis, aliarumque circumstantiarum diligenter habenda ratio. De actibus quoque ciuilibus, modoque administrandi rempublicam, iudicium ferre, pastoris non est: vnde, qui talia agunt, muneris sui transiliunt limites, prudentiaeque pariter ac iustitiae leges violant, nisi in hisce peccata aperta & manifesta occurrant, quae redarguere, adhibitis admonitionis gradibus, officii ratio postulat.

§. XLIII.

In epanorthosi praeterea, tum ad peccata ipsa, quae redarguenda sunt, tum ad modum, quo redarguenda, attendendum. Quod ad prius attinet, iuxta prudentiae praescriptum, sequentia obseruanda: cum peccata quaedam subinde pro peccatis non habeantur, * homi-

nes

nes recte informandi sunt, vt ea quoque peccata esse intelligant, quae pro peccatis non habent; peccata plurima, quae leuissima saepius esse videntur, ** in se grauissima esse, demonstrandum est; cumque peccata singulorum hominum vel *occulta* sint, ita tamen vt pastori innotuerint, vel *manifesta*, quorum notitia ad plures aut integram ecclesiam peruenit, in illis quidem, quamdiu occulta manent, priuata sufficit admonitio, vt qui peccauit, emendetur, & in rectam reducatur viam. Hoc & prudentiae est, tum vt scandalum euitetur, tum vt peccantis existimationi consulatur.

* Occasio hinc viris quibusdam doctis suppeditata fuit, de *peccatis incognitis*, peculiares commentationes conscribendi. Exemplum singulare praebere possunt *peccata hypothetica*, quae vocantur, de quibus dixi, *part.* 1. *cap.* 1. *sect.* 5. §. 29.

** Exempla varia in contractibus, in denegatione aut defraudatione onerum a magistratu impositorum, similibusue conspiciuntur. Huc speciatim & peccata certo vitae generi & statui propria spectant, & quae vulgo pro ineuitabilibus habentur.

§. XLIV.

Si peccata pro manifestis vel notoriis habeantur, dispiciendum iterum, vnde eorum notitia ad nos peruenerit, num per indicium magistratus, aut iudicis, vel alia ratione. Si prius sit, nullum est dubium, quin publice etiam redargui possint & debeant, idque non ad infamiam ei, qui peccauit, inurendam, neque per modum poenae, sed partim ad emendationem eius, qui peccauit, partim ad deterrendos alios, atque euitandum scandalum. Sin ex rumore & fama publica delictum constet, prudentiae est, non cuilibet rumori statim adhibere fidem, aut si causae vel circumstantiae accedant, quae famam istam valde probabilem reddant, rationesque praegnantes adsint, cur publice eiusmodi delictum redarguendum sit, hactenus tamen caute incedendum, ne eiusmodi quid pro certo venditetur, simul admonendi auditores, ne quis innocens temere calumniis & falsis narrationibus oneretur. Quod si omnino fama ista falsa deprehendatur, innocentia eius, qui in suspicionem venit, publice quoque vindicanda, & maligni obtrectatores grauiter redarguendi sunt.

§. XLV.

Cumprimis magna prudentia & cautione opus est, si delicta redarguenda sint, quibus pastor ipse laesus est. Facillime enim in suspicionem tum deduci potest, ac si non gloriam Dei, aut salutem illorum, quos reprehendit, sed proprium commodum pro scopo habeat. Hanc ergo vt euitet suspicionem, si dissimulare, quae facta sunt, non liceat, modestissime in eo negotio versandum, ne aut auarus,

vel ambitiosus, vel vindictae cupidus videatur, iuxta monitum apostoli: ἀπὸ παντὸς εἴδους πονηροῦ ἀπέχεσθε, *1 Thess. V, 22.*

§. XLVI.

Iam quod ad modum ἐπανορθώσεως attinet, eadem fere hic recurrunt, quae iam supra * de regimine adfectuum in ecclesiae doctoribus, diximus. Hoc enim vel maxime in officio elenchtico & epanorthotico sese exerit. Scilicet, si zelus diuinus, ex amore fluens, lenitate fuerit temperatus, cuncta recte procedent. ** Speciatim itaque a contumeliis & verbis formulisque iniuriosis prorsus abstinendum: argumentis enim & rationibus, non conuitiis in rectam viam, qui ab ea aberrarunt, reducendi sunt. Imprecationes itaque etiam procul abesse debent, quae animum iratum & malignum indicant. Verbis contra formulisque scripturae, quantum res patitur, vtendum, *** sed vt in harum quoque adplicatione caute versemur. Quod si ad certam personam ἐπανόρθωσις dirigenda sit, fieri hoc debet sine contumelia, ironia, sarcasmis, quippe quae omnia cum grauitate & modestia veri ecclesiae doctoris non conueniunt.

* *cap. 2. §. 30. seqq.*

** *Talis sit ecclesiasticae reprehensio, vt charitas, non ira, loqui videatur*, recte inquit ERASMVS, *in ecclesiaste, lib. 3. p. 891.*

*** Id bene quoque ERASMVS obseruat *l. c. profuerit*, inquit, *hoc quoque, si concionator, detestaturus crimen aliquod, scripturam ipsam loquentem adducat, sic: audiant, qui talium scelerum sibi conscii sunt, non me, sed scripturam, immo si nul omnes audiamus Deum, per os apostoli sui loquentem, &c.*

§. XLVII.

Denique & certi hic obseruandi sunt gradus, vt non tantum leuiora delicta leuius, grauiora grauius redarguantur, sed vt priuatae primum reprehensioni locus concedatur, & ad publicam, contra certam personam speciatim dirigendam, non nisi ex causis grauissimis accedatur, & si hac quoque ratione parum proficiatur, is, qui suos neutiquam emendare mores cupit, ceu inutile membrum a corpore ecclesiae remoueatur. conf. *Matth. XVIII, 15. seqq.*

§. XLVIII.

Quaenam itaque & hic euitanda sint vitia, patet Peccant in defectu, qui impios & immorigeros plane non redarguunt, aut non eo id faciunt zelo, quo facere debebant. Nec procul hinc remota προσωπολημψία turpissima, qua nonnulli missis diuitibus, potentibus, auctoritate florentibus, in pauperes tantum vel viliores inuehuntur. Peccant rursus in excessu, qui nihil fere aliud agunt, quam vt peccata mortalium perstringant, ob leuissimos defectus, saepe vltra quam decet excande-

excandeſcentes, idque verbis ſaepius prorſus indecoris, & a grauitate officii, quo funguntur, alienis. Saepius etiam contingit, vt ex muſca elephantem faciant, camelum deglutientes, & excolantes culicem, *Matth. XXIII, 24.* Reliqua ex dictis facile intelligere licet.

§. XLIX.

Ceterum in infinita illa calamitatum, quae homines circumſtant, multitudine, piis quoque atque vitam chriſtianam ſectantibus, quibus praeter eas, quae illis cum aliis communes ſunt, etiam propriae quaedam ac peculiares adflictiones obtingunt, ſolatio ſaepius opus eſt, ne animum abiiciant. Vnde officium *paracleticum*, quo Deus ipſe per miniſtrum verbi adflictos alloquitur, & per promiſſiones verbi ſui erigit, vt de gratia diuina certi, patienter cuncta ferant, & in numinis voluntate placide acquieſcant. Hinc Paulus Timotheum iubet attendere παρακλήσει, *1 Tim. IV, 13.* conf. *2 Cor. I, 3. 4.* Animus hic requiritur in doctore amoris & commiſerationis plenus, vnde blanda, ſimilemque adfectum ſpirans, oratio.

§. L.

Prudentiae hic eſt, primo attendere ad eos, qui conſolandi ſunt. Etſi enim hoc ad omnes, qui in calamitatibus conſtituti ſunt, pertinere videatur, alia tamen hic eſt ratio impiorum, alia piorum. Illorum iterum quaedam eſt diuerſitas. Nonnulli namque, etſi aduerſa patiantur, immo mortem inſtare ſentiant, ſolatium tamen ex verbo diuino non deſiderant. His itaque offerre ſolatium, abſonum eſſet. Alii ſolatium deſiderant, ſed illicito modo. Si enim forte conſcientiae morſus ſentiant, intelligantque, ſe adhuc alienos eſſe a vita, quae in Deo eſt, & hinc triſtitia quadam afficiantur, ſtatim ſolatio quodam erigi cupiunt, cum nondum tamen veram egerint poenitentiam. Hi adhortandi ſunt, vt prius reſipiſcant, ſi remiſſionem peccatorum, verumque ſolatium conſequi velint, iuxta ordinem ab ipſo Chriſto praeſcriptum, *Luc. XXIV, 47.* add. *Ezech. XIII, 10. Matth. VII, 6.* Saepiſſime tamen contingit, vt temporale potius, quam ſpirituale ſolatium eiusmodi homines expetant. Et hoc ipſo demonſtrant, ſe indignos eſſe vero ſolatio, eiusque incapaces. Paucis: eiusmodi homines ſolatium ex verbo diuino non cupiunt, & quale cupiunt, in verbo diuino non inueniunt. Regeniti itaque ſunt, ad quos ſolatium pertinet, quorum tamen cum hic quoque, qua calamitatum varietatem, qua alias cauſſas, magna ſit diuerſitas, in adplicatione ad ea, quae in cuiusque ſtatum quadrant, diligenter reſpiciendum eſſe, res ipſa docet.

§. LI.

Vt in ipſa conſolatione rite verſemur, ſupponendum, adflictiones aut *ſpirituales* eſſe, aut *temporales*. Illae alias & *tentationes* vocari ſolent, quarum vt magna eſt varietas, * ita generatim prudentia poſtulat, cum tentationes iſtae cum infirmitate quadam coniunctae ſint, vt ſolatium ita ſuppeditemus, ne praetermittatur admonitio, neue extenuando malum, quo quis premitur, prauis cupiditatibus laxemus habenas. Circa temporales obſeruandum, quod in regenitis eae habeant rationem crucis, ceu characteris diſcipulorum Chriſti, vnde commoda ac effectus, qui crucem ſequi ſolent, hic vel maxime in cenſum veniunt, & efficaciſſimum eos conſolandi argumentum praebent.

* Quod ſatis ſuperque demonſtratum, *part.* 1. *cap.* 2. §. 32. *ſeqq.*

§. LII.

Quaenam remedia & argumenta in ſingulis calamitatum generibus adhibenda ſint, aliunde conſtat. * Prudentiae eſt, eligere ſolida, propria, ſtatui eorum, qui ſolatio erigendi ſunt, convenientia. Nec ex philoſophorum fontibus haurienda, ** quae longe rectius ſcriptura ſacra ſuppeditat. Cumque & publice & priuatim officium paracleticum aliquando exercendum ſit, ſi publice id fiat, prudentia rurſus poſtulat, ſermonem ita inſtituere, vt illi tantum ad ſe ſolatium adplicare queant, ad quos pertinet, ne impiis lata ad ſecuritatem via pandatur; in priuata conſolatione, vt adplicatio ſpecialiori ratione inſtitui poteſt, ita opera quoque danda, vt dubia & ſcrupuli, quibuscum haud raro adflictis colluctandum eſt, animis eorum eximantur. Vtrobique generatim ſedulo cauendum, ne quid adferatur, quo homines ad ſecuritatem carnalem abuti queant.

* Patetque ex iis, quae *part.* 1. huius operis *cap.* 2. diximus. Iungendi, qui ex inſtituto libellos conſolatorios ſcripſerunt, vt B. IO. GERHARDVS, in *enchirid. conſolator.* B. IO. OLEARIVS, in *gymnaſio patientiae*, & alii eiusdem generis.

** Cum vitae huius incommoda variasque calamitates & gentiles quotidie experirentur, ſapientiores illorum de ſolatio fuere ſolliciti. Vnde praeter alios ipſum CICERONEM, *conſolationem ſuper Tulliae obitu*, ſcripſiſſe, conſtat, quanquam non amplius extet: qui enim hodie ſub hoece titulo legitur, librum, CAROLVM SIGONIVM potius agnoſcere auctorem, iampridem eruditis obſeruatum eſt. Sic & SENECA tres de *conſolatione* reliquit libros, vnum ad Heluiam matrem, alterum ad Polybium, & ad Marciam tertium. Horum deinceps exemplum imitatus eſt ANICIVS MANLIVS TORQVATVS SEVERINVS BOETHIVS, in *libris* 5. *de conſolatione philoſophiae*. Verum cum gentiles veros & genuinos ſolarii fontes ignoraverint, rudes eorum, quae de ratione, peccatorum veniam apud Deum per Chriſtum impetrandi, deque myſterio crucis, de ſtatu animae poſt hanc vitam, & quae reliqua ſunt eiusdem generis, ſcriptura ſacra tradit, & quae ſcire illos oportet, qui non vana perſuaſione, ſed ſpe certa & viua, animum in aduerſis erigere & confirmare cupiunt, ineptum plane eſſet, ex illorum potius ſcriptis, quam ex ſcriptura ſacra,

sacra, haurire velle, quae solatium vere inducere possunt, aut contemnere argumenta vera & genuina, quae scriptura suppeditat, & spuria potius illa, vana & vaga adhibere, quae in philosophorum scriptis reperiuntur, &, si recte considerentur, animum equidem aduersus mala quaeuis obfirmare docent, sed nihil, quod eum vero solatio persuadere queat, continent.

§. LIII.

Vitia hisce opposita ex dictis facile intelliguntur. In excessu contra prudentiae regulas peccant, qui in consolationibus propinandis nimis liberales sunt, easque dignis & indignis offerunt; in defectu, qui eas plane intermittunt, alia agentes, aut eorum, qui in calamitatibus constituti sunt, miseriam non curantes. Peccant etiam saepius per imprudentiam, dum ad eorum, qui consolandi sunt, statum non attendunt, talia afferentes, quae illis parum conueniunt, & quae reliqua sunt eiusdem generis.

§. LIV.

Quae hactenus exposuimus, ad eam docendi rationem, qua verbi diuini minister publice plures simul, aut integram ecclesiam instruit, praecipue pertinent. Qua in re si vel maxime vt decet, & vt prudentiae regulae requirunt, versetur, suo tamen nondum satis fecit muneri, nisi speciatim singulorum quoque, qui fidei ipsius concrediti sunt, curam in se susceperit. * Id sane officii pastoralis ratio atque finis requirit. conf. *Luc. XV, 4. seqq.* Taceo, quod ita longe rectius multorum saluti consuli queat, quam si generatim saltem proponantur, quae ad omnes aut plures pertinent.

* Pluribus hoc & egregie confirmat B. CHRISTIANVS KORTHOLTVS, in *pastore fideli, cap. 8 posit. 3. p. 265. seqq.* Cum enim prolixum & memorabilem hac de re ex GREGORIO NAZIANZENO locum adduxisset, haec porro subiicit: *ex quibus prudentissimi praesulis verbis inter alia apparet, non existimasse ipsum, solis concionibus, quae ordinarie & publice ad populum habentur, expediri posse omnia, quae quidem fideli ministro, tanquam ecclesiae docturi, expedienda sunt. Etenim, si pro tanta ingeniorum diuersitate diuersimode etiam cum auditoribus agendum, vtique praeter ordinarias publicasque conciones insuper priuato opus erit labore. Vnde etiam de se testatur apostolus, quod docuerit auditores suos publice & domatim (κατ' οἶκους) nec cessauerit cum lacrymis admonere vnumquemque, Actor. XX, 20. 31. item, quod, tanquam pater filios suos, vnumquemque Thessalonicensium hortatus fuerit & consolatus 1 Thessal. II 11. Similiter eo tendit institutio Timothei: seniorem ne increpato, sed hortare vt patrem, iuniores vt fratres, &c. 1 Tim. v, 1. Nam de priuata exhortatione sermonem hic esse, palam est. Atque haec expendens* S. CHRYSOSTOMVS, *in epist. ad Ebr. hom. 31. omnium, inquit, & singulorum, qui curae tuae sunt commissi, mulierum, virorum, & puerorum, tibi reddenda erit ratio. Cogita in quanto versaris periculo. Mirum, si sacerdos saluetur!* Sed & reliqua, quae idem auctor hac de re habet, legi merentur.

§. LV.

Eum in finem necesse est, & prudentia quoque postulat, vt

paſtor accuratam notitiam eccleſiae ſuae & ſingulorum eius membrorum ſibi acquirat, cuiusque ſtatum diligenter exploret, &, ſi, defectus illorum, qua intellectum, qua voluntatem intelligat, iis emendandis corrigendisque, nulli labori parcens, omnem impendat operam. Optandum quoque eſſet, vt ſaepius viſitationes domeſticae inſtituerentur, * & in vitam domeſticam, moresque patrum familias, liberorum, ſeruorum, &c. inquireretur. Maximus enim inde ad eccleſiam redundaret fructus.

* Iungenda, quae ex inſtituto de viſitatione domeſtica diſſerit IOACHIMVS LANGIVS, in *oratoria ſacra ab artis homileticae vanitate repurgata, append part. 2. membr. 3. pag. 226. ſeqq.*

§. LVI.

Ad ſpecialia ſi deſcendere liberet, oſtendi poſſet, quomodo cura priuata circa ſingulos, pro diuerſo hominum ſtatu, gerenda? quo pacto in ea ſingulae partes officii paſtoralis, didaſcalici ſcilicet, elenchtici, paedeutici, epanorthotici, paracletici, exercendae? ſpeciatim, quaenam iuxta prudentiae praeſcriptum hic obſeruanda circa aegrotos, pauperes, melancholicos, obſeſſos, moribundos, maleficos, vltimo ſupplicio deſtinatos, ſagas & veneficos, &c. Verum haec ex principiis, quae poſuimus generalibus, & monitis, quae hinc inde iam inſperſimus, facile diiudicari queunt, * vt diutius hiſce immorari neceſſe non ſit.

* Interim legi poſſunt, quae de plerisque horum, copioſe diſſerit IO. LVD. HARTMANNVS, in *paſtorali euangel. l. 3. cap. 54. 58. 59. 60. &c.*

§. LVII.

Ad alteram itaque officii paſtoralis partem * progredimur, quae in legitima ſacramentorum conſiſtit adminiſtratione. Vbi tamen nonnulla de audiendis confeſſionibus, deque vſu clauis ligantis & ſolventis praemittenda fuerint, cum hic quoque magna circumſpectione opus ſit. Supponentes itaqe, quae alibi de natura & indole abſolutionis, de eius miniſtro, deque abſolutione & confeſſione priuata, & eius neceſſitate, de claue ligante & excommunicatione, eiusque indole, neceſſitate, gradibus, ex inſtituto traduntur, ** nunc ſaltem, quae hic obſeruanda prudentiae monita, paucis indicabimus.

* vid. ſupra §. 5.
** De his omnibus in theologia thetica agi ſolet.

§. LVIII.

Vt ergo circa abſolutionem caute quis procedat, diſpiciendum primo, quinam abſoluendi? Non enim omnes, qui abſolutionem expetunt,

tunt, eodem habendi ſunt loco. Si qui ergo hoc ea faciant ratione, vt verae ſimul poenitentiae edant ſigna, ex quibus paſtor morali ratione colligere queat, ſerio eos peccatorum poenitere, eos demum dignos eſſe, qui abſolutionem impetrent, palam eſt. Externum, quod inter homines intercedit, diſcrimen, in ipſa abſolutione nihil mutat, etſi in abſolutionis formula ad vitia pariter ac officia, ſingulis hominum ſtatibus propria, haud immerito reſpiciatur. *

* Exemplum praeclarum nobis praeiuit ipſe Ioannes baptiſta, ſpeciatim hominibus plebeiis, publicanis, militibus, indicans, quo pacto fructibus vitaeque ratione, cuiuis conuenienti, euitatis vitiis ſingulis ſtatibus propriis, poenitentiam ſuam ſeriam eſſe, demonſtrare deberent, *Luc.* III, 10. *ſ. qq.* Idem & nobis faciendum, ſiue cum principibus, ſiue aliis magiſtratus dignitate fulgentibus, ſiue cum eruditis, ſiue cum mercatoribus, ſiue cum aliis nobis res ſit.

§. LIX.

Impoenitentibus itaque, ac de quibus nulla ſpes eſt, eos vitam moresque mutaturos, abſolutio prorſus deneganda. Neque tantum in huncce referendi numerum, adulteri & ſcortatores, aut qui ira & vindictae cupiditate erga alios flagrant, * ſed & qui ebrietati, auaritiae, ſimilibusque vitiis dediti ſunt, etſi ea apud homines huius ſeculi pro peccatis non reputentur. Patet hinc etiam, abſolutionem recte denegari illis, qui eandem ab ordinario ſuo confeſſionario, ex odio, rancore, aut aliis cauſſis iniuſtis, petere renuunt. **

* Solenne eſt, vt cumprimis abſolutio illis denegetur, qui in litibus coram magiſtratu verſantur. Nec id vituperandum, ſi odio vindictae cupiditati, aliisque prauis adfectibus eos indulgere conſtet, aut inde colligi queat. Sed non minus tamen & illis abſolutio deneganda eſt, qui ebrietati, auaritiae, aut aliis vitiis aeque vituperabilibus ſunt dediti. Interdum tamen etiam contingere poteſt, vt homo innocens praeter omnem culpam ſuam litibus, a magiſtratu componendis, inuoluatur, quem ſi ab omni vindictae cupiditate, aut aliis prauis adfectibus, alienum eſſe certo conſtet, nulla adeſt ratio, cur abſolutio illi ſit neganda.

** Circa confeſſionarios variant eccleſiae noſtrae mores. Alicubi receptum eſt, vt vnicuique licitum ſit, mox ab hoc, mox ab illo abſolutionem petere, prout hoc conueniens, aut rebus ſuis conducibile exiſtimauerit. Alibi aut conſuetudine introductum, aut lege ſancitum eſt, vt, quem quis ſemel confeſſionarium elegit, eum ſemper retineat, nec ſine praegnanti cauſſa ab eo diſcedat. Si quis ergo in eccleſia viuat, vbi hoc receptum ſit, non licet alicui pro lubitu ab vno confeſſionario ad alium tranſire, cum, quem deſerit, in ſuſpicionem adducat, ac ſi ſuo non rite fungatur munere vel aliud quid animadverſione dignum in eo deprehenderit. Quod ſi omnino ex odio aut rancore hoc faciat, aut quod eius admonitiones iuſtas & rectas ferre nolit, grauiſſimo citra controuerſiam ſe obſtringit crimine, amoriſque pariter ac ordinis, qui in eccleſia ſeruari debet, leges, proterue uiolat. At, ſi quis iuſtas cauſſas habeat, cur confeſſionarium, cuius miniſterio hactenus vſus eſt, cum alio permutet, aliter pronuntiandum. conf. CHRIST. KORTHOLTVS, in *paſtore fideli cap. 4. poſit. 5. p. 163. ſeqq.*

§. LX.

§. LX.

Si homo peregrinus eam a nobis expetat, caute itidem incedendum. Instituendum namque prius est colloquium, vt de eius religione, animae statu, moribus, quantum fieri potest, certiores reddamur. Quod si idiomate nobis ignoto vtatur, nihil obstat, quo minus confessionem eius per interpretem audiamus, & eadem ratione illi respondeamus. Si quis autem criminis cuiusdam sit suspectus, priuatim is primo admonendus, &, si hoc inficietur, in rei veritatem, quantum licet, inquirendum.

§. LXI.

Modus absolutionis ex eius natura & indole, & statu illorum, qui eam a nobis expetunt, definiendus est. Non itaque vna vtendum est formula, sed cuncta ad statum eius, quocum nobis res est, prudenter sunt accommodanda. An autem absolutio aliquando hypothetice fieri queat? quaeri solet. Sane, si sensum absolutionis spectes, omnis absolutio tacitam conditionem inuoluit, & certo modo est hypothetica. Cum enim verbi diuini ministro concessum non sit, in intimos cordium recessus introspicere, non aliter, quam sub tacita hac conditione: *si confessio vera fuerit*, absolutionem impertire potest, nec vllum hac de re est dubium. Sed, num conditio expresse quandoque adiici queat? de eo non omnes idem sentiunt. Non temere quidem, & sine necessitate summa hoc faciendum esse, res ipsa docet, & prudentia suadet: *quod si tamen is, qui absolutionem expetit, valde sit suspectus, nec tamen causae tam apertae, vt absolutio ei denegari queat, nihil obstat, quo minus hac ratione confessionarius conscientiae suae consulat. **

* Eorum enim, qui absolutionem quaerunt, vel maxime interest, vt de praesenti gratiae statu certiores reddantur. Ne itaque spe haecce atque voto excidant, opera danda, si signa, quae animum contritum vereque poenitentem, sufficienter produnt, adsint.

** Non tantum conscientiae suae, sed saluti quoque eius, qui absolutionem petit, hac ratione consulet confessionarius. Si enim veram poenitentiam non egit, excitari hac ratione poterit, vt de vita emendanda serio sit sollicitus, vt de maximum in illum redundabit commodum. Sin egerit poenitentiam, praeterque rationem confessionario suspectus fuerit, sollicitam confessionarii curam grato merito agnoscet animo, ipse autem vt tutetur, necesse non est. Impleta enim conditione, adplicatio absoluta sua sponte sequitur. conf. B. SPENERVS, in *respons. theolog. German. part.* 4. *p.* 570. *seqq.*

§. LXII.

Cum etiam interdum contingat, vt delicta quaedam singularia confiteantur, qui absolutionem expetunt, confessionarii est, sacro hoc premere silentio, ne inde, qui eiusmodi quid ad exonerandam conscientiam fassus est, incommodum aliquod accipiat. Hoc *sigillum* con-

confessionis vocari solet. * Idque iterum & ipsa officii pastoralis ratio, & prudentia postulat, cum nemini vitio verti queat, quod aperire, quae conscientiam onerant, nolit, si in publicum ea iterum proferenda sciat. Hinc magno muneris sui fructu seipsos priuant, qui silentio premere, quae illis aperiuntur, non didicerunt.

* Sancto silentio premenda esse, quae confitentur, qui absolutionem expetunt, positum est extra controuersiam. Non enim tam homini, quam Deo, cuius vicibus hic ecclesiae minister fungitur, fit confessio. Sed quid? si quis talia confiteatur, quae sine aliorum, aut omnino ipsius reipublicae damno, aut praesenti periculo reticeri nequeant? Demonstrandum ei, qui talia fatetur, poenitentiam eius non esse seriam, nec placere Deo, nisi vel cum suo incommodo damna aliis imminentia auerti velit, eiusque adeo esse officii, vt talia ipse indicet. Si hoc facere renuat, absolutio deneganda, & ab ecclesiae ministro indicium eorum, quae ad periculum euitandum scitu necessaria sunt, faciendum. Reliqua, quae hic scitu necessaria sunt, suppeditabit IO. ANDR. QVENSTEDIVS. in *dissert. de sigillo confessionis.*

§. LXIII.

Quod ad excommunicationem attinet, supponendum, eam in se spectatam neutiquam esse poenam proprie sic dictam, cuius infligendae potestas soli magistratui competit, sed tantum declarationem, ab ecclesia, vel nomine ecclesiae factam, aliquem qui emendationem omnem respuit, nec a peccatis suis vult desistere, non posse haberi pro vero & viuo ecclesiae membro, donec resipiscat. * Vnde & patet, excommunicationem per se neutiquam infamiam ciuilem secum trahere. conf. *Matth. XVIII, 15. 16. 17.* Id quod tum de minori, quam vocant, tum de maiori excommunicatione est intelligendum. **

* Excommunicationem apud Ebraeos olim quoque in vsu fuisse, satis constat. Praetet multos alios, qui hac de re egerunt, conferendus CONSTANTINVS L' EMPEREVR, ad *Bonauenturam Cornelium Bertramum, de rep. Ebr. pag.* 380. item dissertatio nostra posterior de *ritibus ecclesiae latinae iudaicis*, §. 4. in *parergis historico-theolog. pag.* 121. *seqq.* An vero tempore captiuitatis Babylonicae, cum magistratibus ordinariis, adeoque facultate puniendi, Iudaei destituerentur, originem coeperit, vt adeo ea poenarum loco vsi sint, quod nonnullis placet, incertum est, nec dum satis demonstratum. Saltem, cum restituta republica facultas poenas tum ciuiles, tum capitales infligendi penes Iudaeorum magistratus esset, excommunicatio non potuit habere rationem poenae proprie sic dictae: etsi ceteroquin, ob corruptum populi huius statum, vitia quaedam & abusus instituto huic, per se innocenti, adhaerescent. A Iudaeis ad christianos hunc ritum transiisse, viri quidam docti sibi persuadent, habentque hac in re quosdam ex ipsis patribus praeeuntes: quibus tamen quo minus prorsus suffragari queam, obstat locus *Matth.* XVIII, 15. 16. 17. in quo Christus ipse discipulos suos a communione sua homines impenitentes & reluctantes, omniumque admonitionum contemptores, remouere iussit. Quidquid huius sit, si vel maxime a Iudaeis mos excommunicandi deriuandus sit, non tamen inde sequetur, excommunicationem esse poenam proprie sic dictam, cum nec dum euictum sit, apud Iudaeos eam poenae habuisse indolem, & christianos, si huncce morem a Iudaeis acceperunt, ea, quae per abusum ei adhaerebant, simul recepisse, probabile non sit. Sed obseruandum, excommunicationis diuersa fuisse in ecclesia christiana fata, quaeue initio tota ecclesia, innocenti consilio, ad salutem illorum, qui se ecclesiae adiungebant, administrabatur, deinde successu

ceſſu temporis ſolis epiſcopis vindicabatur, tandemque a Romanis praeſertim praeſulibus in dominandi & tyrannidis inſtrumentum conuerſa fuit. Legi hac de re meretur ex ipſis pontificiis LVD. ELIAS DV PIN, de *antiqua eccleſiae diſciplina*, *diſſert.* 3. *cap* 1. *pag.* 247. *ſeqq.* add. IO. SELDENVS, de *ſynedr. lib.* 1. *cap.* 8. Vera itaque excommunicationis indoles ex Chriſti ſeruatoris inſtitutione, & primitiuae eccleſiae praxi aeſtimanda. Eo enim, non alio, modo in noſtra quoque eccleſia locum inuenire debet. Hae vero ratione ſi ſpectetur, eam poenae proprie ſic dictae rationem non habere, manifeſtum eſt. Nec obſtat locus 1 *Corinth.* v, 3. 4. 5. quippe qui non de excommunicatione, ſed de poteſtate extraordinaria corporis adflictiones peccatoribus immittendi, apoſtolis conceſſa, intelligendus eſt.

** Diſcriminis, quod inter excommunicationem minorem & maiorem intercedit, exemplum iam apud Ebraeos nonnulli inuenire voluerunt. Dixi hac de re *in diſſert.* antea *citata*, §. 4. *p.* 123. Quidquid ſit, in veteri eccleſia diſcrimen inter eos, qui, acta rite poenitentia, iterum in eccleſiam recipiendi erant, & inter illos, qui ceu refractarii & pertinaces penitus erant reiiciendi, obſeruatum fuiſſe, conſtat. Illi ab vſu ſacramentorum excludebantur, & ſatisfactionibus canonicis ſubiiciebantur, hinc *excommunicatio minor*: hi vt putrida & inutilia eccleſiae membra corpore velut abſcindebantur, vnde *excommunicatio maior*. Vtriusque in canonibus conciliorum, & iure canonico, paſſim mentio iniicitur.

§. LXIV.

Minoris nimirum excommunicationis nomine venit ſuſpenſio a ſacra coena. Haec vero in eo conſiſtit, vt a verbi diuini miniſtro declaretur, eum, qui veram peccatorum ſuorum poenitentiam non egit, quod ex certis documentis conſtare debet, non poſſe ſalutariter & cum fructu, ſacra coena vti. Quo ipſo non magis ſibi imperium in eum, qui abſolutionem expetit, arrogat, quam medicus in aegrotum, dum illi oſtendit, quid noxium ei ſit, aut ſalutare. Cumque miniſter verbi diuini, ſit diſpenſator myſteriorum diuinorum nomine eccleſiae, *1. Cor. IV, 1.* nullum eſt dubium, quin haec ei poteſtas competat.*

* Denegari ſane haec poteſtas verbi diuini miniſtris nequit, niſi ſimul ſcripturae ſacrae aperte contradicere velimus. Quod enim Petro dictum eſt, *Matth.* XVI, 19. *quodcunque ligaueris in terra, ligatum quoque erit in coelo, &c.* id omnibus quoque apoſtolis, adeoque eorum ſucceſſoribus, verbi diuini miniſtris rite & legitime vocatis, dicitur, *Matth.* XVIII, 18. *Ioan.* XX, 23. Ideoque & *claues coelorum* illis tribuuntur, *Matth.* XVI, 19. vt indicetur, eos oeconomos & diſpenſatores eſſe myſteriorum Dei. Suprema equidem eccleſiae adminiſtratio Chriſto competit, qui in omni domo Dei fidelis fuit, *Ebr.* III, 2. qui ideo etiam habere dicitur clauem Dauidis. *Apoc.* III, 7. Cum vero ipſe alios ſub ſe oeconomos habere vellet, dedit illis ad munus hocce ſuſtinendum, claues regni coelorum, quibus claudere & aperire poſſent: eodemque ſenſu ligandi ſoluendique poteſtatem illis conceſſit, vt ex dictis patet.

§. LXV.

Excommunicatio maior eſt declaratio a tota eccleſia,* re prius cum omnibus, aut praecipuis eius membris, communicata, publice facta, aliquem ob admonitiones omnes reiectas, & quod pertinaciter in impro-

in improbo vitae genere pergat, nec ſpem emendationis relinquat, non amplius pro membro eccleſiae habendum. Huc pertinet, quod Chriſtus dicit, talem hominem *pro ethnico & publicano habendum*, *Matth. XVIII, 17.* hoc eſt, non pro fratre, ſeu membro eccleſiae, ſed pro infideli, vt ethnici extra eccleſiam erant, *Epheſ. II, 12.* quo loco & communi Iudaeorum iudicio habebantur publicani, *Matth. IX, 10. 11. Luc. XV, 1. 2.* ** Cum vero haec excommunicatio ſecundum mores hodiernos infamiam ciuilem ſecum vehat, ***interdum etiam poenam grauiorem plerisque conducibilius videtur, ſimulare poenitentiam, quam pertinacia ſua extrema experiri. Mirum igitur non eſt, quod maioris excommunicationis vix exemplum apud nos occurrat.

* Hoc non tantum ex effato Chriſti ſeruatoris conſtat, *Matth.* XVIII, 17. ſed ex praxi etiam primitiuae eccleſiae. GABRIEL equidem ALBASPINAEVS haud obſcute aſſerit, ſolis epiſcopis in veteri eccleſia competiiſſe facultatem ligandi atque ſoluendi peccata, *obſeruationum de veteribus eccleſiae ritibus, lib. 2. obſerv. 32. n. 6.* Sed fallitur, ſecusque rem ſe habuiſſe, tum ab aliis demonſtratum eſt, tum & ab ipſo LVD. ELIA DV PIN, de *antiquae eccleſiae diſciplina, diſſertat. 3. cap. 1. p. 247.*

** Non itaque excommunicationis vis eousque extendenda, vt iuribus ſocietatis ciuilis aliquis per eam priuetur. Recte hoc ex ipſis pontificiis obſeruat, quem aliquoties iam laudauimus, LVD. ELIAS DV PIN. Cum enim verba Chriſti: *ſit tibi ſicut ethnicus & publicanus*, ita bene explicaſſet: *iam non habeatur vt frater & chriſtianus, ſed quemadmodum ethnicus & publicanus*, ſubiicit: *ſicut ergo ſocietas ciuilis ſeruatur cum ethnicis & publicanis, ita per excommunicationem non excluduntur homines a ſocietate ciuili, nec iis priuantur officiis, adiumentis & bonis, quae ipſis tanquam hominibus & ciuibus, iure naturali, gentium & ciuili, debentur; itaque primus & praecipuus effectus, imo, ſi ſtricte & proprie loqui velimus, vnicus excommunicationis effectus, eſt priuatio officiorum ſpiritualium; de antiqua eccleſiae diſciplina diſſert. 3. cap. 1. p. 294.* vbi pluribus hoc comprobat, quod & ſubinde ex noſtratibus cum theologi, tum iureconſulti demonſtrare ſolent. conf. B. SAMVEL STRYCKIVS ad *Io. Brunnem. ius eccleſ. lib. 2. cap. 19. §. 10.*

*** Id quidem contra indolem & naturam excommunicationis, pariter ac morem & conſuetudinem veteris eccleſiae, vt ex dictis patet.

§. LXVI.

Interim circa minorem excommunicationem, ſeu clauis ligantis vſum, ſequentia obſeruanda ſunt prudentiae monita: etſi quilibet paſtor habeat poteſtatem arcendi impoenitentes ab vſu ſacrae coenae, ob abuſum tamen huius poteſtatis * tutius eſt, ſi hoc fiat cum conſenſu totius presbyterii, aut ſuperiorum; ſuſpenſio haec ſe extendit ad omnes, qui in peccatis contra conſcientiam pergunt, & ab iis deſiſtere nolunt; etiam ad magiſtratus, & eos, qui in magnis conſtituti ſunt dignitatibus; idque extra omnem controuerſiam, ſi de vita emendanda admoniti, aperte profiteantur, ſe non poſſe aut velle a peccatis, aut certo peccatorum genere, deſiſtere; ſin polliceantur emendationem, certum tempus conſtituendum, vt experimentum capiatur, an

ſerio eam polliciti ſint? quod ſi euentus doceat, ſpem emendationis vanam eſſe atque irritam, in iſta ſuſpenſione pergendum, donec certo, eos reſipuiſſe, conſtet.

* Saepius enim contingit, ut in poteſtatis huius exercitio adfectibus prauis indulgeant verbi diuini miniſtri, occaſionem hinc captantes, vexandi, quibus male cupiunt, reliquos impune dimittentes. Hinc conſultius, vt cuncta fiant cum conſenſu ſuperiorum, quanquam & pectus interdum viri cordati in vſu clauis ligantis impediri queant, quod itidem experientia docet. Sed ex duobus malis minimum eſt eligendum.

§. LXVII.

Praeterea, ſi quis rumoribus incertis deferatur, nec inueſtigatione adhibita, certi quid adpareat, delatus etiam factum conſtanter neget, ſuſpenſio locum non habet, grauiter tamen admonendus eſt, ne facinus negando, ſe indignum ſacra coena reddat, & peccata peccatis cumulet. Quod ſi quis coram eccleſiae miniſtro fateatur delictum, quod coram iudice conſtanter negat, non videtur abſoluendus, * eo quod pertinax facti coram iudice negatio, quae pro mendacio, adeoque peccato grauiſſimo habenda, cum vera poenitentia conſiſtere nequit. Denique, ſi aliunde certus de delicto ſit verbi diuini miniſter, non abſoluet reum, quamdiu id non fatetur, etiamſi teſtimonium innocentiae adferat, cum experientia conſtet, non multum ſaepius eiusmodi teſtimoniis tribuendum eſſe.

* Sunt equidem, qui ſecus ſentiunt, eo quod paſtor hic non verſetur in foro politico, ſed eccleſiaſtico. Sed obſtat, quod pertinax facti coram iudice negatio, cum vera poenitentia nullatenus conſiſtere queat.

§. LXVIII.

Diuerſa ratione & hic contra legum diuinarum pariter ac prudentiae praeſcripta, peccatur. In defectu peccant, qui in vſu clauis ſoluentis nimis liberales, & in vſu ligantis nimis parci ſunt; quiue promiſcue omnibus peccatorum remiſſionem annuntiant, poenitentia eorum an ſeria ſit, non ſatis explorata, idque aut ex metu, aut ſpe lucri, & ignauia quadam, aut aliis cauſſis vituperabilibus, conf. *Ezech. XIII, 19. Zach. V, 3.* In exceſſu rurſus peccant, qui in exercitio clauis ligantis nimis ſunt rigidi, eum omnino in occaſionem aut inſtrumentum imperii, quod in alios adfectant, conuertentes, * contra monitum Petri, *1 Petr. V, 3.* Denique quoad modum peccant, qui peccatorum aut perſonarum diſcrimen aut negligunt, aut non ea, qua decet, ratione obſeruant. Cum primis vero omnis procul abeſſe debet προσωπολημψία, quae, vt alias, ita vel maxime in vſu clauis ſoluentis ac ligantis, ſummopere eſt deteſtanda.

* Quod

* Quod vt craſſiori quadam ratione Romani fecerunt pontifices, quibus excommunicatio, ad imperium in reges principesque orbis chriſtiani ſibi aſſerendum, olim multum profuit, priusquam illorum fraudes detegerentur, ita non deſunt, qui hodie illud ſubtiliori quadam ratione faciunt. Vocari hoc vitium ſolet *papa-caeſaria*.

§. LXIX.

Iam, quod ad ſacramenta eorundemque adminiſtrationem, ſpeciatim baptiſmum, attinet, ſupponentes iterum, quae de eorum natura, indole, cauſſis & effectibus, alibi traduntur, quae hic iuxta prudentiae quoque leges obſeruanda, paucis indicabimus. Primo ergo extra controuerſiam poſitum ſit, eos baptizandos, qui effectus baptiſmi compotes fieri poſſunt, & quos baptizandos Chriſtus iuſſit, hoc eſt, homines veros, ſiue infantes, ſiue adultos. Quod ſi probe teneatur, variae hinc facili negotio ſolui quaeſtiones poſſunt, patebitque, quid de infantibus nondum perfecte natis, de monſtris, de iis, qui per abortum in lucem editi ſunt, & quod ad adultos attinet, de amentibus, ſimilibusque, cenſendum ſit.

§. LXX.

Ad baptiſmum nemo cogendus, * nec tamen occaſio, infantes, qui in noſtra ſunt poteſtate, ſi nemo ſit, qui repugnet, baptizandi, temere praetermittenda eſt. Vtrumque & officii eſt, & prudentiae. In caſu dubio, vbi incertum, an infans baptizatus ſit, tutiſſimum eſt, eum baptizare. ** Nec enim tum iteratur baptiſmus, ſed ſupponitur, eum non baptizatum eſſe.

* Sic infantes Iudaeorum, qui inter chriſtianos habitant, illis neutiquam vi abripiendi ſunt, vt baptizentur, qui parum etiam illis profuturus eſſet baptiſmus, ſi a parentibus in erroribus patriis educarentur. Qui vero per captiuitatem bellicam, aut alia ratione in noſtram poteſtatem venerunt, infantes infidelium, omnino baptizandi ſunt. conf. B. CHRIST. KORTHOLTVS, in *paſtore fideli*, *cap.* 5 *poſit.* 3. *p.* 195. *ſeqq.* qui & *poſit.* 2. illis, quae in §. *praecedenti* diximus, lucem adfundet.

** Quid vero, ſi ſchedam affixam habeat, quae de baptiſmo collato teſtetur? Nihilo ſecius baptizandum eſſe eiusmodi infantem, plerique cenſent, cum eiusmodi ſchedae nullam mereatur fidem. Quod ita intelligendum, niſi indicatum ſit, vbi & a quonam baptiſmus ſit collatus. Si enim hoc ſit, paſtor de veritate rei mox certus fieri poterit.

§. LXXI.

Vt vero in infantibus fides per baptiſmum incenditur, ita eadem in adultis iam ſupponitur. Circa baptiſmum itaque adultorum, qui forte a Iudaiſmo, aut Mahumedaniſmo, ad nos tranſeunt, magna cautione opus, ne externa fidei profeſſione nos decipiant, * cum tamen corde adhuc a Deo plane ſint auerſi, adeoque verae fidei expertes.

* Diligenter & recte quidem hoc inculcat B. SPENERVS, in *reſponſis theolog. Germ. part.* 4. *pag.* 56. *ſeqq.*

§. LXXII.

Prudens verbi diuini minister, diligenter quoque sibi cauet, ne circa materiam aut formam baptismi peccet. Hinc nec pro aqua alium liquorem substituet, nec a formula baptismi, ab ipso seruatore praescripta, vlla ratione discedet. Quod si per imprudentiam aut casu quodam hic aberratum sit, infans non recte baptizatus est, meritoque adeo baptismus ei est conferendus. In reliquis, quae ad essentialia baptismi non pertinent, receptos mores merito sequitur, quorsum & illud pertinet, quod loco immersionis, olim vsitatae, hodie adsperso obtineat. *

* Non desunt, qui optant, vt hodie adhuc immersio obtineret. Legi & expendi merentur, quae hac de re habet P. SPENERVS, in *resp. consil. theolog. Germ. part* 1. *cap.* 2. *p.* 143. *seqq.* Adsperso autem, siue fiat in capite, siue in fronte, aut pectore, perinde est, ideoque hac in re cuiusque loci sequenda est consuetudo.

§. LXXIII.

Prudentiae quoque, immo officii pastoralis est, dispicere, ne quiuis sine discrimine, vt susceptorum, seu patrinorum munere in actu baptismi fungantur, admittantur. Cum enim susceptorum officium sit, non tantum testari de baptismo infanti rite collato, sed & curare, vt in fide vera, & vita homine christiano digna educetur, non alios, quam qui ratione aetatis, pietatis, aliarumque virtutum christianarum, ad hoc idonei sunt, admittendos esse, palam est. *

* Excludendi ergo ab hocce munere sunt haeretici, hominesque impii, & quotquot ita comparati sunt, vt illorum curae & inspectioni infantes committi nequeant. Quantopere hac in re quotidie peccetur, ipsa quemuis docere potest experientia.

§. LXXIV.

Circa ritus baptismales, ab hominibus introductos, nec a Deo institutos, dispiciendum primum, an aliquid superstitiosi contineant? Si enim hoc sit, repudiandi omnino, & vt abrogentur, omnis impendenda opera. Sin innocentes sint, nec vitii quid secum trahant, non temere quidquam mutandum, nec a recepta consuetudine sine necessitate recedendum, * praesertim si sine aliorum scandalo mutatio fieri nequeat.

* Ergo nec exorcismus omittendus, cum hicce ritus, in se spectatus, nihil vitii inuoluat, & de summa hominis, in qua per naturam constitutus est, miseria, quodue filius irae, & captiuus infernalis genii sit, nos admoneat.

§. LXXV.

Alterum noui testamenti sacramentum est sacra coena, quae vt rite atque legitime administretur, sequentia non negligenda sunt prudentiae

dentiae monita: praecipua cura ſit, ne indigni ſint, qui ad eius participationem admittuntur. Hoc enim ſi per culpam aut negligentiam paſtoris fiat, grauiſſime peccat & contra officii ſui rationem, *Matth. VII, 6.* & contra illum, quem hac ratione admittit. *1 Cor. XI, 29.* Quinam autem indigni ſint, vel ex fine ſacrae coenae patet, qui eſt, vt commemoratione mortis Chriſti fides corroboretur. Vbi ergo non eſt fides, ibi corroborari nequit. Fides autem cum ex fructibus agnoſcenda ſit, palam eſt, eos, qui in peccatis proaereticis viuunt, fidem non habere, indignosque adeo eſſe, qui ad ſacram coenam admittantur.

* Manifeſte itaque flagitioſos, impoenitentes, crimine cuiusdam ſuſpectos, &c. ad ſacram coenam non eſſe admittendos, ſequitur. Recurrunt hic fere eadem, quae ſupra §. 58. *ſeqq.* de abſolutione diximus. Non enim in noſtris eccleſiis ad ſacram coenam aliquis admittitur, niſi abſolutionem prius rite impetrauerit.

§. LXXVI.

Ad vſum ſacrae coenae nemo inuitus cogendus eſt. Non minus enim peccant, qui, cum indigni minusque praeparati ſint, ad eam accedunt, quam qui eam contemnunt. Cultus quoque omnis chriſtianorum ſpontaneus eſſe debet, *Pſalm. CX, 3. LI, 12.* Recte interim legitimus ſacrae coenae vſus oſtenditur, eiusque neceſſitas demonſtratur, vtilitas, ad dignos conuiuas redundatura, commendatur, vt tamen ſimul addatur, eos qui indigne ſacro hocce cibo & potu vtuntur, reos fore corporis & ſanguinis Chriſti, *1 Cor. XI, 27.* * Contemptores namque ſacrae coenae, admonitionibus eo adducendi ſunt, vt peccata ſua agnoſcant, & reſipiſcant, & tum demum ad ſacram coenam admittendi ſunt.

* Sermo hic de eo eſt, quid verbi diuini miniſtet facere queat, aut debeat. Quodnam enim magiſtratus circa eiusmodi homines officium ſit, aliunde conſtat. Qui cogi homines ad ſacrae coenae vſum poſſe, exiſtimant, ad loca *Luc.* XIV, 13. *Ioan.* VI, 44. provocare ſolent. Sed in iſtis de externa & violenta compulſione aut coactione ſermo non eſt, quod & res ipſa docet, & pluribus oſtendit B. FRIDEMANNVS BECHMANNVS, *theolog. conſcient. de offic. miniſtr. eccleſ. circa ſacr. coenam, caſ.* 19. *p.* 214. *ſeqq.*

§. LXXVII.

Prudentiae quoque eſt, receptam iſtam theologorum obſeruare regulam: non priuatio, ſed contemtus damnat. Hinc enim intelligere licet, quo pacto eccleſiae miniſter erga eos ſe gerere debeat, qui praeter ſuam culpam impediuntur, quo minus aut omnino, aut non ea qua decet ratione, * ad ſacram accedere coenam poſſunt. Quod ſi quis aliunde non impediatur, ad minimum diſpiciendum, an ſeipſum explorare queat, iuxta monitum Pauli, *1 Cor. XI, 28.* Qui enim

enim per virium ſiue naturalium, ** ſiue ſpiritualium, defectum, hoc facere nequeunt, admittendi ad ſacram coenam non ſunt.

* Patet hinc, quo pacto circa abſtemios verſandum. Hi rectius ab vſus ſacrae coenae plane ſe abſtinent, quam vt ſub vna tantum communicent ſpecie. Patet hinc quoque, nunquam a laicis adminiſtrationem ſacrae coenae recte ſuſcipi. conf. IO. LVD. HARTMANNVS, in *paſtor. euangel. lib.* 3. *cap.* 37. *p.* 764. 769. Diiudicandus hinc etiam caſus a B. FRIDEM. BECHMANNO propoſitus, in *theol. conſcient. de offic. miniſtr. eccleſ. circa ſacr. coen. caſ.* 28. *p.* 224. *ſeqq.*

** Iudicare hinc licet, quid ſentiendum de communione mutorum, ſurdorum, aegrotorum, agonizantium, itemque infantum, furioſorum & obſeſſorum, vid. KORTHOLTVS, in *paſtore fideli, cap.* 6. *poſit.* 3. De furioſis & infantibus, add. B. BECHMANNVS, *theol. conſcient. l. c. caſu* 21. *&* 30. *p.* 217. *&* 228.

§. LXXVIII.

Quod de baptiſmo monuimus, de ſacra quoque coena obſeruandum, circa materiam & formam huius ſacramenti nihil prorſus mutandum, * nec ab inſtitutione diuina ſeruatoris, quoad eſſentialia, vel latum vnguem diſcedendum. In accidentalibus vero, & ritibus humano conſilio introductis, ſi nihil in illis, quod cum verbo diuino pugnat, contineatur, prudentiae eſt, receptam loci cuiusque ſequi conſuetudinem, ** niſi eccleſiae ſalus aliud quid poſtulet.

* Non itaque licet pro vino aquam, vel alium liquorem, & pro pane aliud cibi genus ſubſtituere. conf. diſſertatio noſtra de *ſymbolis euchariſticis*, quae extat in *parergis hiſtorico-theologicis*. Diiudicandi quoque hinc caſus varii B. BECHMANNO propoſiti, in *theol. conſcient. l. c. caſu* 31. *ſeqq. p.* 228. *ſeqq.*

** Exemplum vide apud IO. LVD. HARTMANNVM, in *paſtorali euangelico part.* 3. *cap.* 40. *pag.* 829.

§. LXXIX.

Supereſt, vt generatim quoque quaedam de ritibus ſacris, & quae prudentia circa eos obſeruare iubeat, addamus. Quod quidem non de diuinis, in quos homini nihil iuris competit, ſed de humanis intelligimus. Hos autem praeſcribendi & conſtituendi pariter ac abrogandi poteſtas, etſi ſummo imperanti competat, vt alibi iam euictum, ** paſtoris tamen eſt diſpicere, ne quid temere conſtituatur, vnde eccleſia detrimentum capere queat.

* Quae generatim noſtrae eccleſiae de ritibus eccleſiaſticis ſententia, conſtat *ex Auguſtana confeſſione artic.* 15. *de ritibus eccleſiaſticis docent, quod ritus illi ſeruandi ſint, qui ſine peccato ſeruari poſſunt, & proſunt ad tranquillitatem & bonum ordinem in eccleſia, ſicut certae feriae, feſta, & ſimilia, &c.* Praecipuos ritus ſpeciatim diligenter enarrat CASPAR CALVÖRIVS, *in rituali eccleſiaſtico, &c.*

** *part.* 2. huius operis, *cap.* 3. *ſect.* 7. §. 31.

§. LXXX.

Prudentiae itaque pariter ac officii eſt, ſi forte noui ritus introducendi

ducendi ſint, omnem adhibere operam, ne alii introducantur, quam qui neceſſarii ſunt, vt omnia εὐσχημόνως fiant & κατὰ τάξιν 1 Cor. XIV, 40. & quibus internus Dei cultus non impediatur, ſed promoueatur. Si ritus abrogandi, aut in iis aliquid mutandum, diſpiciendum ſedulo, ne abrogentur, qui vtiles ſunt & ſalutares, adeoque retineri potius debebant; nec committendum temere, vt eccleſiae libertas peſſundetur, & aliquid ceu illicitum abrogetur, idque inuita eccleſia, quod tamen, ceu licitum vel indifferens, retineri aut tolerari poterat.* Quod ſi in ritibus receptis ſuperſtitioſi aut incommodi quid deprehendatur, aut quod praxi verae pietatis impedimentum adferat, id paſtor quidem propria auctoritate mutare nequit, interim apud eos, in quorum hoc poſitum eſt poteſtate, horum rituum abrogationem, aut mutationem recte vrgere poteſt, idque vt faciat, prudentia quoque poſtulat.

* Huc pertinet celebris illa, multisque ſcriptis vtrinque agitata controuerſia *de exorciſmo*: de qua alibi. conf. quae dicta ſunt ad §. 74.

§. LXXXI.

Cum etiam nihil ſit frequentius, quam vt ritibus & ceremoniis ſacris ſuperſtitioſe adhaereſcant miſeri mortales, omnemque fere cultus diuini rationem in iis conſtituant, ſaltem maiorem ſaepius eorum quam debebant, neceſſitatem eſſe credant,* hoc ſibi merito datum fidelis & prudens paſtor putat, vt frequenter auditores ſuos, quid de ritibus & ceremoniis externis ſtatuere debeant, condoceat diligenterque inculcet illud apoſtoli: *non eſt regnum Dei cibus & potio, ſed iuſtitia & pax, & gaudium in ſpiritu ſancto, Rom. XIV, 17.*

* Hinc recte in *Auguſt. confeſſ. artic.* 15. dicitur: *de talibus rebus tamen admonentur homines, ne conſcientiae onerentur, tanquam talis cultus ad ſalutem neceſſarius ſit.*

§. LXXXII.

Vt vero ritus & ceremoniae, ad totam eccleſiam ſpectantes, in ſuperſtitionis ſaepius arripiuntur occaſionem, ita in iis, qui in actibus ad ſingulos pertinentibus adhibentur,* ſubinde vana mortalium ambitio, per luxuriam, pompam, oſtentationem, aliaque ratione ſe exerit. Huic ergo non minus vt obuiam eatur vitio, quam illi, & paſtoralis muneris ratio poſtulat, & prudentia ſuadet; idque tum omnem occaſionem hominibus, ad illicita pronis, adimendo, tum vitia iſta coërcendo & ſupprimendo, ne iis ad vetita & ſcandalum praebitura, mortales abripiantur.

* Per ritus ad totam quandam eccleſiam ſpectantes intelligo eos, qui adhiberi & obſeruari ſolent, in conuentibus ſacris totius eccleſiae: quorſum pertinent tempus, locus, perſonae,

a quibus sacra administranda, actiones ipsae, vt conciones, lectiones, cantiones & musica, & quae alia sunt eiusdem generis. Ad singulos autem homines, aut vnum vel aliquot ecclesiae membra illi spectant, qui in certis actibus, in quibus tota ecclesia non concurrit, obseruantur, vti sunt ritus nuptiales, qui circa sponsalia & nuptias obseruari solent, item sepulchrales, certo modo etiam baptismales, & qui circa hominis natiuitatem solent obseruari. De posterioribus certum est, & experientia constat, quod aliquando ita comparati sint, vt ambitioni & luxui mortalium alendae & fouendae inseruiant, vt priores superstitioni occasionem praebere possint. Hisce ergo *vitiis* hominum vt quauis ratione obuiam eat, merito sibi datum credit prudens & fidelis ecclesiae doctor.

S. D G.

INDEX

RERVM MAXIME MEMORABILIVM.

Numerus primus significat partem, secundus caput, tertius paragraphum, quartus si adest, indicat ille paragraphum, tertius vero sectionem, & Pr. Prolegomena.

ABNEGATIO sui, quid sit? I. 4. 22. eius causa efficiens principalis ib. minus principalis ib. obiecta ib. 95. 98. necessitas ib. 94. modus, fiat libere ib. 96. serio, ib. 97. constanter ib. 99. indicium ib. 100. effectus ib. 101. est comes perpetuus amoris Dei ib. 90.

ABSOLVTIO caute circa illam procedendum, III. 3. 58. quibus deneganda? ib. 59. it. 67. quinam absoluendi? ib. 58. it. 62. quomodo peregrini absoluendi? ib. 60. modus absolutionis ib. 61. vitia circa illam in defectu & excessu ib. 69.

ACCESSIONES cui competant? II. 3. 5. 18.

ACTIONES, earum norma est lex diuina II. 1. 2. it. leges, consilia & pacta humana ib. sunt bonae & malae ib. 32. necessariae & indifferentes ib. 19. an dentur indifferentes? ib. 30. earum moralitas a lege diuina repetenda ib. 29. quid de vanis statuendum? ib. 30. bonae cum omnibus legis circumstantiis conueniant ib. 33. seqq. finis & intentio sola non faciunt actiones bonas ib. 35. seq. circa omnes obseruandae circumstantiae, quis? ib. 37. quid? ib. 38. quibus auxiliis? ib. 39. quomodo? ib. seqq. ex fide proficiscantur ib. 41. sint iustae, sanctae &c. ib. 42. de aliorum moralitate iudicium ferre, difficillimum est ib. 36. nostrarum exploratio, sintne ex natura an gratia, necessaria est. ib. 4. 11. iniuriarum sunt illicitae. II. 3. 4. 22.

ADFECTVS, quid sint? I. 14. 29. mentales a sensualibus caute discernendi, ib. it. I. 1. 6. 5. & non statim pro spiritualibus habendi ib. * quotuplices sint? ib. 5. it. I. 1. 4. 29. eorum sedes est in voluntate I. 1. 6. 6. sunt commotiones passiuae & actiuae ib. 7. quo sensu passiones dicantur? ib. * eorum gradus seu motus ib. 8. terminus a quo & ad quem? ib. 9. semper in bonum aut malum aliquod futurum tendunt. ib. eorum causa proxima, ib. 10. seq. effectus in corpore ib. 13. mente ib. 14. it. 29. seq. commoda & incommoda ib. 15. quinam primitiui & principes? ib. 16. deriuatiui? ib. horum classis prima. ib. 17. secunda ib. 18. tertia ib. 19. seq. quarta ib. 21. quinta ib. 21. eorum diuersitas ratione obiectorum ib. 17. it. 23. signa ib. 13. & 29. coniunctio quorundam & mixtura. ib. 24. seq. sunt indicium corruptae naturae. ib. 27. seq. carnales damnantur in scriptura S. ib. 28. vitia, quae ex adfectibus oriuntur ib. 30. an omnes sint mali? ib. 31. seq. sintne eradicandi, an corrigendi? ib. an omnes indifferentes sint? ib. I. 1. 6. 32. irregenitorum semper mali sunt. ib. 33. regenitorum fiunt boni. ib. 34. impediunt hominis conuersionem. ib. 35. praecipue explorationem sui ipsius, ib. 35. seq. quomodo se habeant secundum gratiam? ib. 39. in regenitis esse possunt ib. 41. sunt in illis sanctificati ib. 40. spirituales non nocent, sed prosunt, ib. * naturae fallacia circa adfectus sedulo est attendenda. ib. 42. seqq.

Ἀδυναμία hominis in spiritualibus & naturalibus I. 1. 1. 7. seqq.

INDEX.

ADFLICTIONES ſunt ſpirituales & temporales III. 3. 51. ſolatium contra illas. ib. 52.

ADORATIONIS vox late & ſtricte ſumitur II. 3. 1. 26.

ADPETITVS SENSITIVVS, quid ſit? I. 1. 6. 2. differt a voluntate. ib. 3. eius pugna cum ratione ib. 4. eſt indicium corruptae naturae ib. 26.

ADVLTERIVM matrimonii vinculum ſolvit. II. 3. 6. 10.

AEMVLATIO quid? I. 1. 6. 21. an ſit vitium? ib. 38. *

AEQVALITAS eſt inter homines obſeruanda II. 3. 4. 8. in quo conſiſtat? ib. cur ſit ſeruanda ib. quomodo? ib. 9. humanitatis non ponit aequalitatem poteſtatis. II. 3. 6. 33. *

AEQVIVOCATIO quid? II 3. 5. 33. eius varia genera ib. **

AETATIS ratio habenda in eligendis Eccleſiae miniſtris. III. 2. 42.

AGENDA a credendis non ſunt ſeparanda I. Pr. 2. ſeq. interim tamen ſeparatim conſiderari poſſunt. ib. 4.

AGNITIO DEI ex Scriptura S. non ex ratione eſt hauienda. II. 3. 1. 3. it. 12. ſit efficax & explicita, ib. 4. ſufficiens. it. 5. eius obiectum eſt Deus ipſe quoad exiſtentiam ib. 6. * Eſſentiam ib. 7. attributa ib. 8. opera ib. 10. voluntatem ib. 11. huius agnitionis obligationem requirit, principium primum iuris diuini ib. 13. it. praeceptum primum ib. 14. requiritur ab omnibus Chriſtianis ib. 15. eam impedit ignorantia ib. 16. errores Anti-ſcripturariorum, ib. 17. Atheorum, ib. 18. Haereticorum & infidelium ib. eſt neceſſaria II. 3. 1. 7. *"

Ἀκρίβεια IN vita Chriſtiana I. 3. 15.

AMBITIO, quid ſit? I. 1. 4. 55. diuerſimode accipitur, ib. eſt philautiae filia & mater reliquorum vitiorum ib. 40. ſeq. eſt inſatiabilis, ib. 56. inepta & ridicula, ib. 57. craſſior & ſubtilior, ib. ſpiritualis, ib. eius obiecta varia ſunt. ib. & 58. in illa fruſtra animi quies quaeritur, ib. 59. impedit Chriſtianiſmum. ib. 83.

AMBITIOSVS, quomodo ſe gerat in officiis erga Deum & res diuinas? ib. 60. ſeq. ſeipſum ib. 62. alios ib. 63. in ſtatibus certis. ib. 64.

AMOR, quid ſignificet? I. 1. 6. 16. quomodo differat ab odio? * eius ſpecies ib. 17. * it. I. 14. 116. concupiſcentiae, quid? ib. 118. complacentiae, ib. 119. amicitiae, ib. 120. obedientiae, 121. eius obiectum praeſtantiſſimum eſt Deus. ib. 33.

AMOR DEI, in quo conſiſtat? I. 1. 4. 110. eius cauſa efficiens, ib. 111. non eſt nudus actus, ſed propenſio habitualis, ib. 111. naturalis non datur. ib. ** eius obiectum. ib. 112. modus ib. cauſa impulſiua, 113. it. 117. effectus & conſequens ib. 114. it. 135. indicium 115. incitamentum. 117. variae ſpecies, ib. 117. 124. eſt purus atque impurus ib. 123. eſt omnium reliquarum virtutum mater. ib. 125. it. 135. praeſupponit agnitionem Dei. II. 1. 1. 2. ſpecialis, II. 3. 1. 35. ſeqq. huius fundamentum & effectus. ib. 38. ſeqq. obligatio ad illum, ib. 80. it. 40. oppoſita, ib. 80. media 95. impedimenta, ib. 99. ſeqq.

AMOR proximi, eius deſcriptio. II. 3. 4. 1. ſeq. obiectum ib. 3. ordo, ib. 4. fundamentum 5. & 25. gradus. ib. 6. obligatio, ib. 20. contraria, ib. 21. ſeq. media, ib. 26. impedimenta, ib. 27.

AMOR SVI ordinatus & licitus eſt fundamentum officiorum hominis erga ſe ipſum. II. 3. 3. 2. ſeq. it. I. 14. 32. illicitus eſt fons omnium vitiorum, ib. 36. ſeqq.

ANABAPTISTARVM errores circa iuramenta. II. 3. 5. 10. rerum dominia. ib. 17. contractus ib. 25. ** ſupplicia capitalia. II. 4. 23. bella. ib. 25.

ANGELVS, officia erga Angelos quo referenda? I. 1. 4. 137. it. II. 2. 56.

ANIMAE facultates & potentiae I. 1. 2. 2. it. I. 1. 6. 2. * ſunt purae & mixtae, ib.

ANIMI emendatio, in quo conſiſtat? II. 3. 3. 5. ſeqq. media illi inſeruientia. ib. 21. impedimenta ib.

ANTHROPOMORPHITARVM error II. 3. 1. 19.

Ἀπάθεια, quid ſit? I. 1. 4. 131.

APPROXIMATIO ſubſtantiae diuinae in vnione myſtica an ſtatuenda? I. 1. 4. 88. *

Ἀπάθεια Stoicorum I. 1. 6. 31. it. 41. quomodo irrepſerit in eccleſiam? ib. * eſt capitalis doctrina pſeudo-domeſticae Theologiae. ib. *

ARBOR VITAE, it. cognitionis boni & mali, fuit inſtitutum Paradiſiacum. II. 2. 23.

ARISTOCRATIA, quid? II 3. 7. 13.

ARMATVRA SPIRITVALIS. I. 2. 70.

ARTES, diuinatoriae ſunt ſpecies idololatriae, II. 3. 1. 79. * * non omnes artes ſunt vtiles. II. 3. 3. 7. * non omnibus conueniunt. ib. ** earum cognitio non impediat profectus in ſpiritualibus. ib. *

ASCETICI SCRIPTORES, I. Pr. 25 eorum lectio, quomodo & quando rite inſtituenda? I. 5. 16.

Ἀσκήσεις Philoſophorum. I. 5. 1.

ASTROLOGIAE vanitas I. 1. 4. 23.

ASYLA proſus ſunt ſupperuacanea, II. 4. 16. **

ATHEISMVS, eius diuerſa ſunt genera, II. 3. 1. 18. quomodo differat a deiſmo? ib. 79.

ATTRIBVTA, Dei ſunt vel naturalia vel moralia, II. 3. 1. 8. ſeq.

AVARITIA, eius definitio, I. 1. 4. 65. Obiecta ſunt fere innumera ib. 67. ſeq. eſt inſatiabilis, ib. 66. non cadit in bruta & ſpiritus ib. eſt ſubtilior, ſubtiliſſima & craſſior. ibid. 68. in illa

fruſtra animi quies quaeritur, ib. 69. impedit Chriſtianiſmum. I. 1. 4. 84.

AVARVS, quomodo ſe geratin officiis erga Deum & res diuinas, I. 1. 4. 71. ſe ipſum, ib. 72. alios ib. 73. in ſtatibus certis. ib. 74.

AVDACIA, quid ſit? I. 1. 6. 21.

AVDITORVM verbi diuini officia, II. 3. 8. 20. obligatio ad illa, ib. 22. contraria peccata ib 23. media. ib. 24. impedimenta. ib.

Αυτάρκεια, quid? II. 33. 26.

Αυτοχειρία, eſt crimen longe maximum, II. 3. 8. 16.

BAPTISMVS, eſt inſtitutum Diuinum N. T. II. 3. 2. 17. quo ſenſu dicatur ſtipulatio? I. 5. 18. eius foederis ſemper ſimus memores. ibid. quinam baptizandi? III. 3. 69 ſeq. quid faciendum, ſi incertum, an infans ſit baptizatus? ib. 70. ad hunc nemo eſt cogendus, ib. circa adultorum baptiſmum quid obſeruandum? ib. 71. aqua non alia materia eſt baptizandum ib. 72. circa ritus nihil temere mutandum. ib. 74. non quilibet ad patrini munus admittendus. ib. 73.

BELLVM punitionis fruſtra fingitur. II. 4. 7. an ſit licitum? ib. 25. ſeq. quando illicitum? ib. 26.

BENEDICTIO SACERDOTALIS circa matrimonii conſummationem eſt ritus antiquiſſimus, II. 3. 6. 21. lege tamen diuina non praeſcriptus. ib. interim a magiſtratu adprobatus. ib. eius effectus ciuiles ib. 22.

BENEFICIA, quid ſint? II. 3. 4. 17.

BONA FORTVNAE, quid ſint? II 3. 1. 22. ſunt neceſſaria, ib. 33. valde tamen periculoſa ib. officia circa illa, ib. 24. obligatio ad illa officia, ib. 25. oppoſita ib. 26. media & impedimenta. ib. 33.

BONA OPERA non accurate media ſanctitatis appellantur. I 5. 8.

BONVM SVMMVM, in quo conſiſtat? I. 1. 4. 85.

BRVTA, officia erga illa quo referenda? I. 1. 4. 137. it II. 2. 56.

CALENDARIVM, quid de Biblicis ſentiendum? I. 5. 14.

CANONES Conciliorum an hodie vim obligandi habeant? II. 1. 17.

CARO noſtra quomodo nos tentet? I. 2. 28. quid per carnem intelligatur in Scriptura S. ib. 58. it. I. 1. 6. 39. eius inſultus in lucta cum Spiritu ib. 65. ſeqq.

CASTITATIS, ſtudium, II. 3. 3. 31. eius impedimenta. ib. media ib. 29.

CASVS CONSCIENTIAE, qui ſcripſerint? I. Pr. 23. II. Pr. 19. eorum vſus in Theol. Morali. II. Pr. 19.

CATECHISATIONES, earum neceſſitas III. 3. 7. modus prudens, ib. 8. ſeqq.

CEREMONIAE SACRAE, II. 3. 2. 21.

CHARITATIS officia, quae imperfectionem habent, denotat. I. 1. 4. 79. it. I. 5. 41.

CHOREAE, quid de illis ſentiendum? II. 3. 3. 31.

CHRISTIANA DOCTRINA praeſtat philoſophia gentilium, I. 1. 4. 114.

CHRISTVS non fuit nouus Legislator. II. 1. 11. it. 13. vocatur lux I. 1. 2. 49. * it. ib. 51. *

CIVITATES, earum origo ante diluuium, II. 3. 7. 2. poſt illud, ib. 3 cauſa principalis Deus, ib. 4. inſtrumentalis homines, ib. impulſiua, ib. finalis, ib. 5.

CLARITAS, commodum ſanctitatis, I. 3. 17.

CLERICI a poteſtate ſummorum imperantium non ſunt exemti, II. 3. 7. 12. eorum coniugium eſt licitum. III. 2. 22.

CLAVIS ſoluens & ligans quid? III. 3. 57. quomodo circa eius vſum peccetur? ib. 68.

COACTIO, quomodo pactum & promiſſum reddat irritum? II. 3. 4. 12.

COELIBATVS Clericorum Pontificiorum, quid de illo ſtatuendum? III. 2. 22. *

COENA SACRA, eſt inſtitutum diuinum N. T. II. 3. 2. 37. eſt medium ſanctitatis, I. 5. 19. quis ea vti poſſit? ib. 20. quando & quoties ea viendum? ib. 21. qua praeparatione? ib. 22. qua fide? ib. 23. eius fructus & effectus. ib. 24. quinam ad illam admittendi? III. 3. 75. ſqq. nemo ad illam cogendus ib. 76. eius contemtus non priuatio damnat. ib. 77. circa materiam & formam nihil mutandum. ib. 78.

COGNATI, in amore proximi reliquis ſunt praeferendi. II. 3. 4. 4.

COGNATIO naturalis. II. 3. 4. 20.
ſpiritualis, ib.

COGNITIONIS errores & defectus. I. 1. 2. 8.

COGNITIO SVI eſt neceſſaria. I. 5. 43. * quomodo inſtituenda? ib.

COMOEDIAE, quid de illis cenſendum? II. 3. 3. 34.

COMMISERATIO quid? I. 1. 6. 22.

COMMODA aliorum ſunt promouenda, II. 3. 4. 14. tum indefinite, ib. 15. tum definite & quidem varia ratione. ib 15. & 16.

COMMVNIO cum Deo I. 1. 4. 89. fidelium inter ſe, ib. rerum. II. 3. 5. 17.

CONCILIA, eorum conuocatio & directio cui competat? II. 3. 7. 29. eorum finis. ib.

CONCIONES publicae, earum antiquitas, III. 3. 13. neceſſitas, ib. vtilitas, ib. finis, ib. 14. autor ſit ipſe concionator, ib. 15. textus, ib. 16. diſpoſitio, ib. 17. explicatio textus, ib, 18. applicatio, ib. 19. exordia, ib. 20. * ſtilus, ib. 21. ſeq. pronuntiatio & actio, ib, 22. quantitas, ib. artificioſae, quid de his iudicandum, III. 3. 14. it. 17. non ſunt negligendae I. 5 12.

CONCV-

CONCVPISCENTIA prava eſt fons omnium viriorum I. 1. 4. 34. ſeq. non tantum actualis, ſed etiam habitualis eſt prohibita I. 1. 4. 39.

CONFESSIO delicti coram iudice, an ad illam teneatur reus? II. 3. 5. 9. ** fidei, cui, quando & quomodo reddenda? II. 3. 2. 5.

CONFESSIONARIVS, an liceat ab vno ad alium transire? III 3. 59. **

CONGRATVLATIO, quid? I. 1. 6. 22.

CONIVGVM officia. II. 3. 6. 24. it. 38. obligatio ad illa. ib. 39. media, ib. 40. impedimenta, ib. 41.

CONSCIENTIA inter reliquas intellectus operationes maxime inſignis eſt. I. 1. 3. 1. eius definitio ib. 2. Synonyma, ib. ſitne actus, an habitus an potentia fruſtra diſputatur. I. 1. 3. 3. falſum eſt, quoadam non habere conſcientiam, ib. * quomodo expergiſcere, dormire & excitari dicatur? I. 1. 3. 3. quomodo de Deo dicatur? I. 1. 3. 4. ** pro norma habet praecipue leges diuinas: I. 1. 3. 4. quo reſpectu dicatur liber, regula, iudex, &c. I. 1. 3. 5. vera ſ. recta. I. 1. 3. 6. ſeq. erronea, dubia, ib. 8. it. 10. * certa, probabilis, I. 1. 3. 6. it. 20. antecedens & conſequens, ib. 7. * it. 21. ſuadens & diſſuadens, ib. adprobans & reprobans, ib. bona & mala ib. 9. quomodo ſe habeat ſecundum naturam, tum in regenitis, tum iregenitis, ib. 10. ſeqq. quomodo ſecundum gratiam, ib. 20. laxa ſ. dormiens, ib. 15. eauteriſata, ib. ſtupefacta, ib. anguſta. ib. 16. eius imaginaria tranquillitas impedit rem Chriſtianam, I. 1. 3. 17. ſeqq. ſcrupuloſitas, ib. tranquillitas eius vera. I. 1. 3. 22. ſeq. reluctantia, I. 1. 3. 27. obligatio II. 1. 24. Examen ſ. praxis I. 5. 5. quid pura & bona? I. 1. 3. 20. ſeqq. infirma? ib. 21.

CONSENSVS, quid ſit? II. 3. 4. 12. quomodo declaretur? ib. requiſita. ib. impedimenta. ib.

CONSILIA, differunt a lege, II. 1. 3. quid de conſiliis Euangelicis Pontificiorum ſentiendum? II. 1. 14.

CONSISTORIA, ius illa conſtituendi cui competat? II. 3. 7. 35. illorum finis. ib. ex quibus perſonis conſtent? ib.

CONSTERNATIO, quid ſit? I. 1. 6. 19.

CONSVETVDO, quid valeat? I. 1. 4. 79.

CONTEMTVS aliorum eſt peccatum contra amorem proximi. II. 3. 4. 23.

CONTRACTVS inire Chriſtianis non eſt prohibitum II. 3. 5. 25. onerosi iuxta iuſtitiae leges exiguntur. ib. 6. benefici charitatis Chriſtianae normam obſeruant. ib. qui aliquid aleae continent pro illicitis habentur. ib. officia circa illos ib. 30. obligatio ad haec, ib. 31. contraria. ib. 32. media, ib. 36. impedimenta, ib.

CONTRITIO, ob peccata quomodo recte inſtituenda? I. 5. 6.

CONVERSATIO cum aliis, quid valeat, quidque noceat? I. 1. 4. 79. it. 1. 5. 41.

CONVIVIA, an & quomodo recte inſtituantur? II. 3. 3. 30.

CORDIS nomine interdum in ſcriptura S. conſcientia venit, I. 1. 3. 2. interdum voluntatem ſignificat, I. 1. 4. 4.

CORPVS, officia erga illud. II. 3. 3. 10. eius conſtitutio auget voluntatis corruptionem naturalem. I. 1. 4. 79. & plurimum confert ad animi propenſiones I. 1. 7. 2. an per illam peccatum in animum deriuetur? I. 1. 4. 79. it. I. 1. 7. 5. in eligendis Miniſtris Eccleſiae eſt obſeruanda. III. 2. 43. ad certos motus corporis certi ſequuntur motus mentis I. 1. 7. 4.

CORREPTIONES fraternae differunt a poenis, II. 4. 6. iis alterius commodum promouetur. II. 3. 4. 16.

CREATIO, errores circa eam, II. 1. 1. 20.

CREDVLITAS voluptatis & auaritiae filia, ſuperſtitionis vero mater eſt. I. 1. 2. 18.

CREDENDORVM & AGENDORVM nexus, I Pr. 1.

CVLTVRA mentis in quo conſiſtat? II. 3. 3. 5. ſeqq.

CVLTVS NVMINIS, quid ſignificet? II. 3. 1. 24. it. 26. eius obiectum vnicum eſt tota ſancta Trinitas, ib. 27. ſeqq. etiam humana Chriſti natura. ib. 29. ſeqq. it. Spiritus S. ib. 31. ad illum requiritur fides in Chriſtum, ib. 34.

CVLTVS DEI INTERNVS in quo conſiſtat? II. 3. 1. 25. it. 32. abſoluitur amore Dei ſpeciali, ib. 34. ſeqq. timore, ib. 41. ſeqq. ſpe & fiducia, ib. 48. ſeqq. obedientia, ib. 54. invocatione mentali ib. 61. gratiarum actione mentali, ib. 71 ſeq. fide ſpeciali. ib 78. ſeqq. eius oppoſita, ib. 79. obligatio ad illum obſeruandum ib. 79. it. 49. & 59. media, 95.

CVLTVS DEI EXTERNVS, num ex lumine naturae demonſtrari queat? II 3. 2. 2. nititur legibus diuinis abſolutis & hypotheticis. ib. 1. iuxta leges abſolutas quid ſit? ib. 2. declaratur verbis ſeu ſermonibus de Deo ib. 3. confeſſione fidei, ibid. 4. votorum obſeruatione ibid. 7. iureiurando. ibid. 14. glorificatur factis, nim. obſequio, II. 3. 2. 15. confeſſione, ib. obligatio ad hunc cultum, ib. 17. ſeqq. media ſunt cultus externus verbi diuini, ib. 19. ſeq. ieiunium religioſum, ib. ceremoniae ſacrae, ib. 2. preces publicae. ibid. 25. oppoſita & contraria ſunt profanatio nominis diuini, ibid. 26. ſeqq. impedimenta ibid. 30. iuxta leges hypotheticas quid? ib. 31. ad hunc pertinet Sabbathum. ib. 22. Sacramenta. ib. 37. obligatio ad hunc cultum, ib. 39. contraria. ib. 40. media & impedimenta. ib. 41.

CVPIDITATES, quomodo illis reſiſtendum? I. 4. 42.

CVRIOSITAS adfectibus eſt annumeranda, I. 4. 6. 23. * intempeſtiua eſt vitium grauiſſimum II. 3. 4. 21.

DAMNVM, laeſio interdum ita dicitur, II. 3. 4. 6. quomodo reſtituatur? ib. 7.

DEBITA, quid ſint? I. 5. 33.

DECALOGVS eſt ſumma legum diuinarum vniuerſalium II. 2. 9. eius promulgatio directa ſpeciatim ad Iſraëlitas. ibid. de eius diuiſione multa diſputari ſolent. ib.

DECORVM in geſtibus, ſermone & veſtitu. III. 2. 40. ſeq. eſt vel verum vel apparens, ib. 41. **

DEFENSIO ſui violenta num ſit licita? II. 3. 3. 20.

DEISMVS quid ſit? II. 3. 7. 79. differt ab Atheiſmo, ibid.

DEMOCRATIA, quid ſit? II. 3. 7. 13.

DESERTIO malitioſa vinculum matrimonii ſoluit. II. 3. 6. 10.

DESPERATIO, quid ſit? I. 4. 6. 19.

DEVS, eſt praeſtantiſſimum amoris obiectum, I. 1. 4. 34. eſt ſummum bonum. I. 1. 4. 85. eius vnitas & trinitas II. 3. 1. 7. eius concurſu & praeſcientia homo ſua libertate non priuatur, I. 1. 4. 22. quomodo ab hominibus tentetur? I. 2. 22. tentationes de Deo ib. 37. ſeq. cur Chriſtus Deum nomine Patris compellandum docuerit? I. 5. 31. ** Dei nomen, ib. regnum, ib. voluntas, ib.

DIABOLVS, quomodo tentet homines? I. 2. 27. eius ſtrategemata in luctu carnis & ſpiritus. I. 2. 62. ſeqq.

DIES DOMINICA, quo iure ſucceſſerit in N.T. in locum Sabbathi? II. 3. 2. 35. an Apoſtolorum tempore loco Sabbathi cultui ſacro deſtinatus fuerit? ib. eius ſanctificatio in quo conſiſtat? ib. 36. conſecratur merito inter alias exercitationes ſpirituales lectioni biblicae. I. 5. 15.

DIGNITATES pertinent ad bona fortunae. II. 3. 3. 22. officia circa illa. ib. 24. obligatio ad illa, ib. 25. oppoſita. ib. 26. an recipiare & vſurpare liceat? ib. 27.

DISCIPLINA ECCLESIASTICA eni competat? II. 3. 7. 28.

DISCRETIO SPIRITVVM quid? I. 4. 12. eſt etiam doctrinae ib. 13. morum & hominum. ib. extraordinaria & ordinaria ib.

DISPENSATIO, an eam ius naturae admittat? II. 2. 14. * differt a tolerantia ib.

DISPVTATIONES de Deo rebusque diuinis quomodo inſtituendae? II. 3. 2. 3. it. III. 2. 3.

DISSIMVLATIONES, quae ſint licitae? II. 3. 5. 9.

DIVITIAE, quomodo vitam Chriſtianam impediant? II. 1. 7. 22.

DIVINATORIAE ARTES ſunt ſpecies Idololatriae. II. 3. 1. 79.

DIVORTII cauſae. II. 3. 6. 10.

DOLVS, quomodo pactum reddat irritum? II. 3. 4. 13. it. iuramentum? II. 3. 5. 10.

DOCTRINAE puritas, qua ratione conſeruanda? III. 2. 2. quomodo in periculum adduci poſſit? ib. 3.

Δοκιμασία ſpiritualis, vid. Exploratio.

DOMINVS, eius in ſeruos poteſtas, II. 3. 6. 35. ſeqq. officium. ib. 37. obligatio ad illud. ib. 38.

DOMINIVM RERVM, ſumitur, late & ſtricte. II. 3. 5. 14. eius origo, ib. eſt vniuerſale & particulare, ib. & 15. particulare occupatione introductum ib. * an Chriſtianis poſſidere liceat? ib. 16. modi acquirendi illud, originarii, ib. 18. derivatiui, ib. 19. officia circa illud obſeruanda, ib. 23. contraria, vitia, ib. 35. an in ſtatu integritatis fuiſſet? II. 2. 31. it. 46. poſt lapſum neceſſarium erat. ib.

DONA ſpiritualia ſunt vel miniſtrantia, vel ſanctificantia. III. 1. 11. illa vel extraordinaria, vel ordinaria, ib. it. naturalia & ſupernaturalia. ib. 11. ſeqq. quomodo inter ſe comparanda? ib. 14.

DVBIA circa doctrinae coeleſtis capita, quomodo remouenda? I. 5. 42.

DVBITATIO eſt imbecillitas intellectus. I. 1. 2. 43.

EBRAEORVM ſcripta, quem in Theologia Morali praeſtent vſum? II. Pr. 14. ſeq.

EBRIETAS eſt magnum peccatum II. 3. 3. 12. it. III. 2. 23. facti pactum irritum II. 3. 4. 12.

ECCLESIA, illi competit ius eligendi paſtores, II. 3. 7. 22. eius viſitatio cui competat? ib. 25. ſeq. eius corruptelae quomodo corrigendae, tum quoad mores, tum quoad doctrinam? ib. 27. & 28. ritus, ib. 31.

ECCLESIASTICA DISCIPLINA, quid? ib. 28.

ECCLESIASTICA BONA, eorumque diſpenſatio, ib. 32. ſeculariſatio, ib. **

ECCLESIASTICVM REGIMEN, quaenam fuerit eius in Veteri & Apoſtolica Eccleſia ratio? II. 3. 8. 15.

ECSTASIS, quid? I. 1. 5. 18. differt ab Enthuſiaſmo, ib. **

EDVCATIO mala auget corruptionem hominis naturalem * I. 1. 4. 79. hodierna eſt valde corrupta, ib.

ELEEMOSYNAE, quid ſint? II. 3. 4. 16. ad illas nos iure naturali ſ. vniuerſali diuino ſumus obligati, ib.

ELENCHVS publicus, eius neceſſitas, III. 3. 23. obiectum, ib. 24. ſeqq. modus, ib. 27. gradus, ib. 30. nominalis quando adhibendus? ib. 31. ſeq. vitia in exceſſu & defectu, ib. 48.

Emen-

INDEX.

Ἐμπαθῆ Peripateticorum, I. 1. 6. 21.

ENTHVSIASMVS, quid? I. 1. 5. 17. ſumitur in bonam & malam partem, ib. * dicitur alias Ecſtaſis ib. eſt verus & fictus, ib. 18. varias habet ſpecies, ib. ** diuinatorius, ib. contemplatiuus ſeu Philoſophicus, ib. rhetoricus, ib. 18. naturalis eſt morbus mentis humanae ib. ** eius cauſae ib. 19. ad omnes mentis facultates ſe extendit ib. 20. eſt fructus imaginationis, I. 1. 2. 31. character certiſſimus, I. 1. 5. 21.

EPANORTHOSIS, quid? III. 3. 39. eius obiectum perſonale & reale, ib. 40. ſeq. modus, ib. 46. ſeq. gradus, ib. 47. vitia in exceſſu & defectu, ib. 48.

Ἐπιεικὲς quid ſignificet? I. 5. 18.

EPISCOPOS inter & Presbyteros nullum fuit diſcrimen. II. 3. 8. 15. eorum origo, 16. Epiſcopos iurisdictione & poteſtate gaudentes ſcriptura ignorat II. 3. 7. 21.

Ἐπιείκεια, quid ſignificet? I. 5. 33. 22

ERROR, quomodo pactum faciat irritum? II. 3. 4. 12.

ERVDITI, non omnes ſunt ſapientes, I. 1. 2. 66. *

ERVDITIO, vera quid? I. 1. 2. 56. quomodo vox ſumatur? ib. * ſaepe ſapientia dicitur. ib. 66. * improbis & irregenitis non deneganda ib. * eſt vana & ſtulida ſine ſapientia, ib. 67.

ETHICAE vox quomodo ſumatur? I. Pr. 4.

EVNVCHVS, cum hoc matrimonium non ineundum. II. 3. 6. 6.

EXAMEN conſcientiae quotidianum, quid? I. 5. 5. eſt neceſſarium, ib. Ethnicis etiam quibusdam cognitum, ib. * iuxta Scripturam S. eſt inſtituendum ib. **

EXCANDESCENTIA, quid? I. 1. 6. 21.

EXCOMMVNICATIO quid? III. 3. 63. eſt minor & maior, ib. ir. 64. ſeq. an infamiam ſecum trahat ciuilem? ib. eius origo ib. *

EXEMPLORVM vſus in Theol. morali I. Pr. 35.

EXPLORATIO ſpiritualis ſui ipſius, eius neceſſitas I. 4. 1. it. 3 alia eſt irregenitorum, alia regenitorum, alia conuertendorum, ib. 2. eius difficultas ib. 4. requiſita, ib. ſigna ib. 5. ſeqq. modus, ib. 9. & 12. certitudo, ib. 13. ** vtilitas, ib. 17. aliorum, I. 4. 12. ſeqq. dicitur alias diſcretio ſpirituum, ib. eius obiectum ſunt extraordinaria in homine, ib. 4. 14. ordinaria & quidem tum naturalia, ib. 15. tum ſpiritualia, ib. 16. vtilitas ib. 17.

FALSILOQVIVM, quid ſit? II. 3. 5. 9.

FANATICISMVS, quid? I. 1. 5. 22. differt ab Enthuſiaſmo ib. alius theologicus, alius Philoſophicus, ib. eius cauſae, ib. 23. eſt corruptae imaginationis nota, I. 1. 2. 31. innocenti non temere obiiciatur, I. 1. 5. 23. **

FATVM STOICVM. I. 1. 4. 23. II. 3. 1. 26.

FAVOR, quid? I. 1. 6. 22.

FICTIONES, non omnes ſunt illicitae II. 3. 5. 9.

FIDES, varie accipitur tum apud Philoſophos, tum apud Theologos I. 1. 2. 5. primum virtutum fundamentum & principium eſt, I. 1. 4. 125. omnibus eſt ſeruanda II. 1. 3. 4. 13.

FIDES ſalvifica, eius actus, I. 5. 7. effectus, ib. 8. ſpecialis in Chriſtum requiritur ad cultum Dei, II. 3. 1. 34. it. 73. eius contraria, ib. 93. media, ib. 95. it. 98. impedimenta, ib. 99. it. 106. obligatio ad illam, II. 3. 1. 34. it. 74. it. 76. in ſacrae coenae vſu vtramque facit paginam I. 5. 23.

FIDEI SOCII in amore proximi reliquis hominibus ſunt praeferendi, II. 3. 4. 4.

FIDVCIA, quid? I. 1. 6. 19. an inter adfectus ſit referenda? ib.

FIDVCIA ERGA DEVM, quid? II. 3. 1. 48. eius obiectum, ib. 50. ſeq. fundamentum, ib. 52. obligatio ad illam, ib. 53. contraria, ib. 88. media, ib. 95. ſeq. impedimenta, ib. 103.

FOEDERA, quomodo differant a pactis? II. 3. 4. 10. * ſunt ſeruanda, ib. an cum atheis & infidelibus poſſint iniri? ib. 13.

FOEMINEI SEXVS mores, I. 1. 7. 9.

FORTVNA, quid fuerit apud gentiles? II. 3. 3. 22. quid ſit apud Chriſtianos? ib.

FVGA, quando ſit licita vel illicita? II. 3. 2. 5.

FLAGELLATIONES, Pontificiorum, I. 5. 1.

FVROR, an pactum ſ. promiſſum faciat irritum? II. 3. 4. 12.

FVRTVM, quid? II. 3. 5. 35. cur capitali ſupplicio puniatur? II. 4. 24.

GAVDIVM conſtans cum animi tranquillitate coniunctum eſt ſanctitatis commodum I. 3. 18.

GENIVS Socratis, I. 1. 3. 7.

GESTVS ab omnibus praeprimis Eccleſiae miniſtris ad decorum componi debent, III. 2. 41.

GRADVS prohibiti ratione conſanguinitatis & affinitatis, II. 3. 6. 11. an in lege naturali abſoluta fundamentum habeant? ib. ** eorum ratio eſt proximitas ſanguinis, ib. 12. eorum regulae, ib. 13.

GRATIA, quid? I. 1. 1. 39. eius cauſa efficiens, ib. 42. it. 47. ſubiectum, ib. 44. ſeqq. obiectum, ib. 46. variae operationes, 49. conſideratio ratione ſtatus & actionum hominum I. 1. 2. 53. eſt operans, & cooperans, ib. 40. & 49. efficax & inefficax, ib. 52. illuminans, ib. 48. eius dona & opera naturae donis & operibus caute ſunt diſtinguenda? I. 1. 2. 75.

GRATIARVM ACTIO, in quo conſiſtat? II. 3. 1. 67. ſeq. eius fundamentum, ib. 68. ſeq. pertinet ad cultum diuinum, ib. 69. eius formalis ratio, ib. 70.

ib. 70. obligatio, ib. 71. seq. contraria ib. 92. media, ib. 95. & 97. impedimenta, ib. 99. & 105.

GRATITVDO, in quo consistat? I. 1. 6. 22. it. II. 3. 4. 19.

HABITVS intellectuales quinam sint? I. 1. 2. 6. quomodo se habeant secundum naturam & gratiam? ib. 19.

HAERESIS quid sit? I. 1. 2. 31. seqq. inepte & impie a pontificiis describitur, ibid. diuersimode sumitur, ib. 33. requisita ratione intellectus, ib. ratione voluntatis, ib. 34.

HAERETICVS, quis? II. 3. 1. 18. discrimen inter haereticos & infideles, ib. quomodo corrigendus? III. 2. 4. seq.

HERILIS status, an sit licitus? II. 3. 6. 33. eius fundamentum ib. it. 34. finis. ib. 35. potestas, ib.

HEROICA VIRTVS, quid de illa censendum? I. 1. 4. 77.

HISTORIA ECCLESIASTICA, inseruit prudentiae Christianae, I. 1. 2. 22. III. Pr. 10.

HISTORIARVM vius in Theol moali, I. Pr. 35.

HOMICIDIVM capitaliter est puniendum, II. 4. 18. corporis, II. 3. 4. 21. animae, ib.

HOMO duabus constat partibus I. 1. 2. 1. sibi relictus in spiritualibus nihil potest, I. 1. 4. 17. sq. regenitus aliquid operari potest, I. 1. 1. 44. eius conditio in statu integritatis II. 2. 20. post lapsum 24. seq. restitutionis, ib. 34. sqq. praestantia praebentis I. 1. 7. 1. eius officia erga se ipsum in genere, II. 3. 1. 1. in specie ratione intellectus & voluntatis seu animae, ib. 5. seq. corporis, ibid. 10. seqq. bonorum fortunae, ib. 22. seqq.

HONORES, pertinent ad bona fortunae, II. 3. 1. 22. officia circa illa, ib. 24. obligatio ad illa officia ib. 25. opposita s. repugnantia his officiis, ib. 26. an acceptare & usurpare Christianis liceat? ib. 27.

HORAE CANONICAE Romanensium, quid de illis censendum? I. 5. 31.

HOSPITALITAS, quid? II. 3. 4. 18. eius ius, ib.

HVMANITATIS officia, II. 3. 4. 17.

HVMILITAS oritur ex abnegatione sui, I. 1. 4. 101. seq. in quo consistat? ib. 103. eius obiectum, ib. 104. est comes omnium virtutum, ib. 105.

HYPOCRISIS, eius origo I. 1. 1. 28. descriptio, ib. 29. opposita, ib. classes s. genera, ib. 30. seqq. causae, ib. 35.

IDOLOLATRIA, erat circa obiectum cultus divini, II. 3. 1. 79. est crassior & subtilior, ib.

IEIVNIA, II. 3. 2. 19. quid de illis obseruandum? I. 5. 37.

ILLVMNATIO, quid sit? I. 1. 2. 46. eius causa efficiens principalis, ib. 47. minus principalis, ib. 49. subiectum quod, ib. 50. quo, ib. 51. effectus, ib. 53. incrementum & decrementum, ib. 54. est actiua & passiua, ib. 57. * eius modus, ib. 52. per omnes intellectus facultates se extendit, ib. 55. quo sensu impius & irregenitus illuminatus dici queat? ib. 57.

IMAGINATIO, quid sit? I. 1. 5. 1. pertinet ad facultates mentis mixtas, ib. eius obiectum, ib. 2. perturbatio, ib. 8. vis & imperium in intellectum & voluntatem, ib. 10. sensus externos, ib. corpus, ib. 11. alios homines, ib. communicatio, ib. * imputatio, ib. 15. secundum naturam consideratio, ib. 16. corruptio, ib. directio, ib. 17. vitia, ib. 29. secundum gratiam consideratio, ib. 32. seqq. differt ab intellectu, ib. 5. memoria, ib. 6. sensibus externis, ib. 7. quomodo corpus ad eum concurrat? ib. 2. quomodo mens? ib. 3. & 4. naturae corruptae est indicium, ib. 25. seqq. eius & adfectuum nexus impediunt Christianismum, ib. 28. & 29. emendatio, ib. 33.

IMAGINATIONES & figmenta sunt peccata hypothetica, I. 1. 5. 29.

IMAGINVM associatio, I. 1. 5. 9. in illa naturae corruptae se produnt vestigia, I. 1. 5. 24.

IMITATIO, est adiumentum sanctitatis, I. 5. 39. quomodo recte instituí debeat? ib. Christi, ib. ** aliorum hominum, ib. 40. quid prosit, & quid noceat? I. 1. 4. 79.

IMPERANTES SVMMI eorum potestas, II. 3. 7. 5. sq. non tenentur legibus humanis, ib. 7. leges tamen fundamentales accurate obseruare debent, ib. sunt inuiolabiles, ib. 8. obstricti sunt ad ciuium suorum aeternam salutem promouendam, ib. 18. habent ius circa sacra, ib. 21. seq. erigendi scholas, ib. 23. condere leges Ecclesiasticas, ibid. 24. visitandi scholas & Ecclesias, ib. 25. praescribendi ceremonias ecclesiasticas, ib. 31. dispensandi bona ecclesiastica, ib. 32. disputationibus theologicis certos limites praescribendi, ib. 30. reformandi ecclesiam. ib. 26. non temere pro Tyrannis habendi, ib. 10. an illis resistendum, ib. 9. eorum officia, ib. 35. obligatio ad haec, ib. 38. opposita seu contraria ib. 39. media, ib. 40.

IMPERIVM SVMMVM, eius origo, II. 3. 7. 2. potestas, ib. 5. est independens, ib. 6. immune a legibus humanis, ib. 7. inuiolabile, ib. 8. seq. illi subiacent homines eorumque actiones & bona, ib. 11. etiam Clerici, ib. subiectum eius varium est, ib. 13. acquirendi modus, ib. 14. hodie mediate a Deo est, ib. 15. eius iura maiestatica, ib. 16. praecipue ius circa sacra, ib. 17. seq.

IMPERFECTIONES regenitorum, earum origo, I. 2. 1. consideratio quoad statum hominis, ib. 2. probatio, ib. 3. conspiciuntur in omnibus mentis facultatibus. ib. 4. immo in omnibus actionibus, ib. 5. differunt ab eorum infirmitatibus. ib. 6.

IMPOSSI-

IMPOSSIBILITAS, quomodo pactum & promissum reddat irritum? II. 3. 4. 12.
IMPRECATIONES, quae licitae? 3. 2. 28.
IMPVRITAS, est peccatum grauissimum. II. 3. 3. 18.
INCREDVLITAS, quid sit? II. 3. 1. 93.
INDIFFERENTISMVS, quid? I. 2. 27. varias habet species. ib. 29. crassior est genitor atheismi ibid. ** Religionum, I. 1. 4. 10. actionum. II. 3. 30.
INDIGNATIO, quid? I. 1. 6. 21.
INFIDELES, quinam sint? II. 3. 1. 18.
INFIRMITATES regenitorum, differunt ab eorum imperfectionibus, I. 2. 6. quomodo se habeant? ib. seq. contrahuntur vel sine, vel cum eorum culpa, ib. 9. seq. quomodo in illis glorietur Paulus? ib. 11. supponunt luctam carnis & spiritus ib. 12. interdum etiam ignorantiam, ib. comitantur seria detestatione, ib. 13. quomodo in applicatione earum procedendum? ib. 14. an omnia peccata fidelium sint infirmitates? ib. 16. earum gradus, ib.
INGENIVM, diuersimode accipitur I. 1. 5. 12. seq. eius varietas, ib. 14. defectus naturales, ib. 27. emendatio, quomodo instituenda? ib. 32. seqq.
INGRATITVDO quid sit? II. 3. 4. 19. an detur actio ingrati? ib.
INIMICVS, est amandus, II. 3. 4. 3. gentilium testimonia de hoc amore, ib.
INIVRIAE, sunt reales & verbales, II. 3. 4. 21. earum actiones prorsus sunt improbandae, ib. 22.
INOBEDIENTIA erga Deum, II. 3. 1. 87.
INSVLTATIO, quid sit? I. 1. 6. 22.
INSTITVTA DIVINA, paradisiaca, II. 2. 23. post lapsum, ib. 29. in statu restitutionis quae remanserint? ib. 43. quae accesserint? ib. 47. quomodo differant a legibus? ib. 48. eorum obligatio, ib. 50. seq. sint varia, II. 2. 23. it. 29 seqq. it. 42. seqq it. II 3. 2. 31. N. T. sunt baptismus & sacra coena, II. 3. 2. 37. quomodo obseruanda? ib. 38. obligatio ad illa, ib. 39. opposita. ib. 40. media & impedimenta, ib. 41.
INSTITVTA HOMINVM uniuersalia, II. 3. 5. 1. eorum obligatio. ib.
INSTITVTA MONASTICA, quid de illis censendum? I. 5. 1.
INTELLECTVS, eius operationes variae sunt, I. 1. 2. 2. seq. quomodo in Scriptura sacra exprimantur? ib. 4. per institutionem & exercitationem perfici potest ib. 6. eius vitia in genere. ib. 7. seq. in specie in prima eius operatione, ib. 9. seq in altera, ib. 12. gignunt multa Christianissimi impedimenta; I. 1. 2. 40. seq. secundum gratiam consideratus ib. 45. eius signa, I. 4. 5. virtutes, quae in Scriptura Sacra commemorantur, I. 1. 2. 69. emendatio quomodo instituenda? ib. 70.
INVENTIO rerum. II. 3. 18. thesauri, ib.*
INVIDIA, quid sit? I. 1. 6. 22.
INVOCATIO Dei, quid sit? II. 3. 1. 61. seq. eius causa impulsiua, ib. 63. seq. formalis ratio, ib. 65. contraria, ib. 90. media, ib. 95. it. 97. impedimenta, ib. 99. it. 105.
IRA, quid sit? I. 1. 2. 21. an omnis sit mala? I. 1. 6. 32.
IRRISIO, quid? I. 1. 6. 32.
IRREPREHENSIBILITAS, quid sit? I. 3. 8.
IVDICIVM, diuersimode sumitur, I. 1. 5. 13. eius defectus naturales, ib. 27. errores I. 1. 2. 1. seq. emendatio I. 1. 5. 37. seq. iudicia falsa & peruersa multa conuersioni adferunt impedimenta, I. 1. 2. 42.
IVS, varias habet vox significationes, II. Pr. 2. circa sacra II. 3. 7. 21. Episcopale, II. 3. 7. 21. eui competat? ib. it. 17. erigendi scholas & constituendi Praeceptores, condendi leges, ib. 24. reformandi ecclesiam, ib. 26. sepulturae II. 3. 4. 16. necessitatis, II. 3. 3. 21. Ecclesiasticum, II. 3. 7. 33. Canonicum, II. 1. 18. Romani fata II. 1. 20. puniendi, II. 4. 22. seq. belli, ib. 25.
IVS NATVRAE, eius scriptores, II. Pr. 20. an dispensationem admittat? II. 2. 14. eius principium, ib. 53. seqq.
IVS IVRANDVM, quid? II. 3. 5. 10. an Christianis licitum sit? ib. differt ab adiuratione, ib. * Dei improprie tale est, ib. per solum Deum verum iurari potest ib. ** an formulae per propriam aut aliorum salutem etiam vim iuramenti habeant? ib * per falsum Deum an deferre aut acceptare liceat? ib. ** quid de Iudaeorum censendum? ib. quis praestare possit? ib 12. intentio adesse debet. ib. eius obligatio, ib. per vim extortum an obliget? ib. * non obligat, sed obligationem iam antea existentem confirmat, ib. ** eius finis, 13. remissio, ib. eius species sunt variae, ib.
IVRISPRVDENTIA DIVINA, eius existentia, II. Pr. 11. 3. est scientia practica, ib. 4. certa, ib. naturalis & vniuersalis, ib. 2. obiectum eius reale & personale, ib. 5. & 6. finis tum ante, tum post lapsum, ib. 7. norma, ib. 10. seqq. adminicula, ib. 13. seqq. methodus, II. Pr. 21.
IVSTITIA, a charitate quomodo differat? II. 3. 4. 14. correctrix, I. 4. 132. actionum differt a iustitia hominum II. 1. 42.
LACRYMAE sunt effectus tristitiae, I. 1. 6. 20.
LAESIO, ab omni laesione abstinendum est, II. 3. 4. 6. fit externe & interne, ib. in fama & existimatione, ib. in fructibus nostris ib. scandalo, ib. qua ratione dicatur damnum? ib. *** quomodo restituatur? ibid. 7.

LAETITIA, eius origo, I. 1. 6 19. effectus ib. 20. an & qua ratione a spe & fiducia differat? ib. 19.**

LEX, quid significet? II. 1. 3. differt a consilio, ib. ab instituto, II. 2. 48. vocatur alias decretum, II. 1. 6. non potest praescribi, nisi ab eo, qui imperio praeditus est, ib. 7. & qui iustas habet causas, ib.** eius obligatio, ib. 8. ir. 21. seqq. interpretatio, ib. dispensatio, ib.

LEX divina vniuersalis, quid sit? II. 2. 1. seqq.* eius promulgatio, ib. 4. omnium mentibus insita est, ib. reperita per Decalogum, ib. 6. seq. etiam gentilibus nota fuit, ib. ** eius obligatio, ib. 8. seq. obiectum, ib. 10. finis, ib. 11. affectiones, ib. 12. seqq. cognitio in statu integritatis, ib. 15. lapsus, ib. II. 2. 24 seqq. restitutionis, ib. 34. eius summa, II. 2. 40.

LEGES proprie sic dictae semper coniunctae sunt cum vi coactiua, II. 4. 1. an admittenda distinctio inter leges perfectas & imperfectas? ib. fundamentales, quid sint? II. 3. 7. 7. respectu Autoris vel humanae vel divinae, II. 1. 9.

LEGES DIVINAE, II. Pr. 3. naturales sunt, vel absolutae, vel hypotheticae, ib. 2. it. II. 2. 10.* non pro monitis tantum paternis habendae sunt, ib. 4. seq. earum promulgatio. ib. 6. necessitas, ib. 4. seqq. positiuae vniuersales an admittendae, II. 1. 10. seq. ceremoniales N. T. admittendae? ibid. 12. particulares genti Ebraeae datae hodie neminem obligant II. 1. 15.

LEGES humanae sunt vel Ecclesiasticae, vel ciuiles, ib. 16. Pontificis & Episcoporum neminem obligant. ib. 18. Principum tum Ecclesiasticae, tum ciuiles obligant, ib. 19. principes vero non obligant, ib. 21.

LEGES Ecclesiasticae, ius eas condendi Imperantibus competit. II. 3. 2. 24.

LIBELLI famosi, II. 3. 4. 21.

LIBERORVM imperium Parentibus competit, I. 3. 6. 27. eorum officia. ib. 31.

LIBRI impuri non legendi, 1. 5. 38.

LIBERTAS, quid? I. 1. 11. eius species, ib.* it. 21. hominis qualis & quanta sit in spiritualibus, ib. 25. seqq. in ciuilibus. ib. 19. seqq. eius restauratio, ib. 21. ea homo extra se non potest priuari, ib. 22.

LINGVARVM origo, II. 3. 5. 2. varietas, ib.* necessitas, ib. 4 prima fuit Ebraea, ib. 2.

LVCTA carnis & spiritus, eius origo, I. 2. 58. differt a pugna rationis & appetitus sensitiui, ib. seqq. it. I. 1. 6. 42. hostes in hac lucta, ib. 61. causae, ib. 62. seqq. milites, ib. 70. armatura, ib. modus pugnae & euentus, ib. 71.

LVDI, qui sortem supponunt, an sint liciti? II. 3. 5. 26. an qui per ludum aliquid acquisiuit, ad restitutionem teneatur? ib.**

LVMEN gratiae a lumine gloriae & naturae est distinguendum. I. 1. 2. 48. innatum & immediatum frustra fingitur. ib. 49.

LVX, per eam quid innuatur? I. 1. 2. 45. eius origo a Deo est ib. 47. Caritas in Scriptura S. passim lux vocatur. I. 1. 2. 49. spiritualis amitti potest. II. 2. 54.

MACHIAVELLISTAE, II. 3. 7. 6.

MAGIA est species idololatriae, II. 3. 1. 79.**

MAGISTRATVS, quid illi incumbat circa ministrorum verbi constitutionem? II. 3. 8 6. an & quomodo epanorthosis erga illos vsurpanda sit? III. 3. 42.**

MAIESTAS, distinctiones inter maiestatem realem & personalem, it. regis & regni, omni destituuntur fundamento. II. 3. 7. 6.

MALI origo, I. 1. 4. 78.

MANICHAEORVM error, II. 3. 1. 19.

MANSVETVDO, quid sit? I. 1. 4. 78. ministri Ecclesiae, III. 2. 36. seqq.

MARITVS, eius imperium in vxorem fundatur in Scriptura S. II. 3. 6. 5. an etiam ex iure naturae possit probari? ib. an in statu integritatis fuisset? ib.

MARTYR, quis? II. 3. 2. 6.

MARTYRIVM, quid? II. 3. 2. 6. it. II. 4. 5. quando & cur subeundum? ib.

MATRIMONIVM, in statu integritatis institutum, II. 2. 23. it. II. 3. 6. 3. mansit post lapsum, II. 2. 30 etiam in statu restitutionis, 45. an in primaeva eius institutione consanguinitatis prohibitio contenta? II. 3. 6. 4. etiam post lapsum ineundum, ib. 6. sed deliberato consilio, ib. 7. an cum furioso, eunucho, ineundum? ib. 7. senum est illicitum, ib. an inter personas diuersae religionis sit licitum? ib. ad illud ineundum omnes sunt obligati, ib. 8. est indissolubile ib. 10. quando eius vinculum soluatur, ib. consobrinorum it. compriuignorum, num sit licitum? ib. 13.** cum fratris vidua, it. cum vxoris defunctae sorore an sit licitum? ib * causae, cur ineundum? ib. 14. eius definitio, ib. 15. consensus, non concubitus, illud facit ib. 16. & 20. ad id requiritur benedictio sacerdotalis, ib. 21. inter personas diversae conditionis & dignitatis initum non repugnat legi diuinae, ib. 23. clandestinum non est probandum, ib. multa in honorem matrimonii minus accurate fiunt, ib. 20.* & 30.*

MEDIA sanctitatis, I. 5. 1. ex parte Dei, ib. 3. hominum, ib. eorum applicatio quomodo instituenda? I. 5. 43. coactiua sunt vel legalia, vel euangelica, II. 4. 2.

MEDITATIO, quantum valeat in acquirenda eruditione, I. 5. 17.* circa verbi diuini lectionem & auditionem non est negligenda, ib.

Methodus, quid sit? I. 2. 64.

MEMORIA, eſt intellectualis, corporea & ſenſualis, I. 1 5. 15.

MENDACIVM, II. 3. 5. 33.

MENS, in Scriptura S. interdum idem eſt ac conſcientia, I. 1. 12. in hac mali origo quaerenda I. 1. 4. 79. eius directio in imaginatione, I. 1. 5. 3. it. 17. vnio cum corpore, I. 1. 6. 1. elevatio, I. 5. 26.

METVS, vnde oriatur? I. 1. 6. 19 quomodo peccatum reddat irritum? II. 3. 4. 12.

MINISTER Eccleſiae, eius vocatio, II. 3. 8. 3. ſqq. electio, ib. 5. praeſentatio, ib. ordinatio. ib. & 8. inveſtitura, ib. poteſtas ſpiritualis eſt, non temporalis, ib. 9 & 14. it. III. 3. 64. aequalitas miniſtrorum Eccleſiae & inaequalitas, II. 3. 8. 15. officia quoad muneris ſuſceptionem, ib. 16. adminiſtrationem, ib. 17. vitam, ib. 19. obligatio ad haec officia, ib. 21. contraria peccata. ib. 22. media, ib. 24. impedimenta. ib. *dotes & requiſita*, quibus inſtructus miniſter Eccleſiae eſſe debet, III. 2. 10. quoad intellectum, ib. 11. & 18. ſqq. quoad voluntatem ſ. virtutes & mores, & quidem in genere ib. 21. ſq. ſpecie, ib. 22. ſqq. quoad adfectuum regimen, ib. 30. quoad decorum, ib. 40. aetatem ib. 42. corporis conſtitutionem. ib. 43. circa media rite munus adminiſtrandi, III. 2. 44. circa obſtacula removenda ib. 45. ſeq. eius *prudentia in genere* circa doctrinae puritatem, III. 2. 2. ſq. haereticos, ib. 4. ſeq. ſchismata ib. 6. vitae auditorum ſanctitatem, ib. 7. ſingulos in ſpecie. ib. 8. *in ſpecie* circa vocationem ad munus, III. 3. 1. 2. ſeqq. ab vno ad aliud officium, ib. 3 circa muneris adminiſtrationem publicam in *docendo*, in catechiſationibus, ibid. 4. ſeqq. concionibus, tum elaborandis, ib 15. ſeqq. tum habendis, ib. 22. in *redarguendo* haereticos, ib. 23. ſeqq. in *admonendo*, ib. 34 *increpando*, ib. 38. *conſolando*, ib. 49. circa adminiſtrationem numeris privatam quomodo prudenter ſe gerat? ib. 54. ſeqq. circa Sacramentorum adminiſtrationem? III. 3. 57. it. 69. circa abſolutionem? ib. 58. circa ſigillum confeſſionis? ib. 62. circa excommunicationem, ib. 65. circa baptiſmum. ib. ſeqq. circa ſacram coenam, ib. 75. circa ritus ſacros, ib. 79.

MINISTERIVM Eccleſiaſticum, quid ſit? II. 3. 8. 1. eius neceſſitas, ib. origo & inſtitutio, ibid. 2. eius finis, ib. 9. dignitas, III. 2. 9. quid illi incumbat circa conſtitutionem miniſtrorum Eccleſiae? ib. 6.

MODERAMEN inculpatae tutelae quomodo rite inſtituatur? I. 3. 3.

MONARCHIA, quid ſit? II 3. 7. 13. an ſemper in gente Iudaica obtinuerit? ib.

MONARCHOMACHI, II. 3. 7. 6.

MORBI, an poenae rationem habeant? II. 4. 3 **

MORES, quid ſint? I. 4. 27. eorum *diuturnitas* ib. 28. ratione temperamentorum. I. 2. 2. 8. ſexus ib. 9. aetatis. ib. 10. ſenſuum externorum, ib 11. temporis, ib. 13. * loci, ib. quoad integras gentes, ib. 13. ** ſtatus. ib. 14. eorum *corruptio*. ib. 15. & quidem quoad temperamenta, ib. 16. aetates, ib. 17. res externas, ib. 18. ſenſus externos, ib. 19. impedimenta, quae ex hac corruptione oriuntur, ib. 20. ratione temperamentorum, ib. aetatum ib 21. rerum externarum, ib. 22 ſtatuum, ib. 23. ſenſuum externorum, ib. 24. eorum *emendatio* per gratiam, quomodo fiat, tum ratione inclinationum, ib. 25. aetatum ib. 26. rerum externarum, ib. 27 gentium, ib. ſtatuum, ib. diuitiarum, ib. honorum, ib. & ſenſuum externorum, ib. 28.

MORGANATICA, quid ſit? II. 3 6. 23.

MORS naturalis, an ſit poena? II. 4. 5.

MVNDVS, eius nomine quid intelligatur I. 2. 29.

NATVRA, quid ſit? I. 1. 1. ſeqq. corruptae & reſtitutae conſideratio plurimum iuvat in ſtudio Theologiae moralis, I. Pr. 17. eius indoles in regenitis. I. 1. 36. eſt gratiae initatrix, I. 1. 2 71. ſeqq. I. 1. 3. 24. eius *corruptio* in ſpiritualibus, I. 1. 1. 7. & 9. & naturalibus. ib. 10. peccati originalis nomine venire ſolet, 11. it. variis nominibus in Scriptura S. inſignitur, ib. 12. conſpicitur in hominum actionibus, ib. 13. & eorum ſtatu, ib 14. eius *fallacia*, quoad ſapientiam. I. 1. 2. 71. ſeqq. prudentiam, ib. 74. conſcientiam, I. 1. 3. 24. ſeqq. voluntatem, I. 14. 144. abnegationem ſui, ib. ſeqq. humilitatem ib 146. ſeq. patientiam. ib. amorem numinis. ib. 148. ſq. pſeudovirtutes, ib. 150. ſeqq. imaginationem I. 1. 5. 39. ſeqq. pugnam rationis & adfectuum, I. 1. 6. 42. ſeq. emendationem morum, I. 1. 7. 29. ſeqq. naturae dona & opera a gratiae donis & operibus caute ſunt diſtinguenda, I. 1. 2. 75.

NATVRALISMVS, quid ſit? I. 1. 2. 30. eius ſpecies, ib.

NECESSITAS, eius ius & favor, II. 3. 3. 21 quae leges ei cedant? ib. *

NOMEN DEI, quid ſit? I. 5. 33. quomodo ſanctificetur? ib.

NOTITIA DEI inſita non eſt neganda II. 3. 1. 6. *

NVMMI ob commercia introducti ſunt, II. 3. 5. 24. iisdem hodie carere non poſſumus; ib inde non ſunt abrogandi, ib. an Thara eorum inventor? ib.

OBEDIENTIA, quid ſit? I. 1. 41 131. erga Deum, II. 3. 1. 54. ſeq interna. quomodo differat ab externa? ib. 55. eius fundamentum, ib. 56. effectus, ib. 57. modus 58. ſeq. obligatio, ib. 60. contraria, ib. 87. media, ib. 95. it. 97. impedimenta, ib. 99. it. 104.

OBLIGATIO, eius requiſita, ib. II. 1. 21. conſcientiae, quomodo ſe habeat? ib. 24. ignoran-

tis, ib. 26. regeniti & irregeniti, ib. conſuetudinis, ib. affectuum. ib. ebrii, ib. eſt perfecta & imperfecta. II. 3. 4. 14.

ODIVM, eſt naturalis, I. 1. 5. 15. voluntaria ſeu conuentionalis, ib. *

OCCVPATIO, rerum, II. 3. c. 18. quid circa illam obſeruandum? ib. ** eius ſpecies, ib.

ODIVM, quomodo differat ab amore? I. 1. 6. 16.

OFFICIVM, quid ſit? II. Pr. 1. eius vſus apud Stoicos & Chriſtianos, ibid. officia a Theologis vocantur bona opera, I. 1. 4. 141. II. II. Pr. 1. differunt a virtutibus, I. 1. 4. 141. eorum obligatio, II. 3. 6. 38. ſeq. erga Deum II. 3. 1. erga ſe ipſum, II. 3. 3. 1. ſeqq. erga alios, II. 3. 4. 1. erga mortuos, ib. 15. humanitatis. ib. 17.

ΟΦΘΑΛΜΑΤΑ, quid ſignificent? I. 5. 33. ***

OPERA diuina, I. 3. 2. 20. & 20.

ORATIO, eſt medium ſanctitatis, I. 1. 24. eſt eleuatio mentis, ib. 21. ſeq. in ſpiritu & veritate, quid? ib. 26. * fiat etiam clara voce, ib. 27. ad illam non omnes ſunt idonei, ib. 28. peccatorum non exaudiuntur. ib. * ad ſolum Deum eſt dirigenda, ib. 29. animo praeparato fiat, ib. 30. quando & quoties inſtituenda? ibid. 31. quid a Deo petendum, ib. 32. ſumma rerum petendarum continetur in Oratione Dominica, ibid. 33 quid de aliorum orationum ſeu precum formulis obſeruandum? ibid. 34. quibus verbis orandum? ib. * orationis vtilitas. ib. 35. neceſſitas, ib. efficacia, ib. exauditio. ib. 36.

ORATIO DOMINICA, eſt formula omnium perfectiſſima. I. 5. 33. eius analyſis, ib. autor eſt Chriſtus, ib. * cur in illa phraſibus & ſententiis Iudaicis alias vſitatis vſus fuerit? ib. * eius concluſio a quibusdam non pro authentica habetur. ib. omnium hominum ſtatui, conditioni & neceſſitatibus eſt accommodata, ib. 43. merito retinetur, ib. * eius fata, ib.

ORDINATIO miniſtrorum Eccleſiae, quomodo fiat? II. 3. 8. 8. an rite apud Proteſtantes fieri poſſit? ib.

ORIGO mali, I. 1. 4. 78.

OTIVM vituperabile, II. 3. 3. 26. literarium, quid de illo ſentiendum? ib. 27.

PACTA, quid ſint? II. 3. 4. 10. ſunt ſeruanda, ib. ſeqq. quomodo de Deo dicantur, ib. eorum requiſita ib. 12. cum atheis non ſunt facienda, ib. quomodo cum infidelibus &c. incunda? ib quomodo interpretanda, ib.

PAEDEVTICVM OFFICIVM, eius neceſſitas. III. 3. 34. obiectum. ib. 35. ſeqq. modus, ib. 37. & 37. vitia, ib. 38.

Παιδεία conſcientiae, II. 1. 3. 25.

PANIS QVOTIDIANVS, I. c. 33.

PARACLETICVM OFFICIVM, eius neceſſitas III. 3. 49. obiectum afflictum, ib. 50. ſeq. modus, ib. 52. vitia, ib. 53.

PARENTES, eorum imperium in liberos. II. 3. 6. 27. eius limites, ib. 29. an ius vitae & necis in liberos ipſis competat? ib. * quamdiu duret imperium eorum? II. 3. 6. 30. conſenſus eorum ad matrimonia liberorum, an ſit neceſſarius? ib. eorum officia, ib. 31.

PASTORALIA SCRIPTA, III. Pr. 11.

PASTORES ECCLESIAE, ius illos eligendi competit Eccleſiae. II. 3. 7. 22.

PATERNVS STATVS, eius neceſſitas II. 3. 6. 25. fundamentum ex lege naturae & ſcripturae, ib. 26.

PATIENTIA, oritur ex abnegatione ſui. I. 1. 4. 106. in quo conſiſtat? ib. 107. eſt comes reliquarum virtutum ib. 108. eius neceſſitas, ib.

PATRONI munus, ad illud non quiuis admittatur, III. 3. 71.

PATRONATVS IVS, eius origo, II. 3. 8. 7. an id Eccleſiis Euang. tolerandum ſit? ib. *

PATRONVS, quis? II. 3. 8. 7.

PATRVM SCRIPTA inſeruiunt Prudentiae Chriſtianae, III. Pr. 11. ſeqq II. Pr. 1. 7.

PECCATVM non facere & non peccare poſſe quomodo de regenitis dicatur? I. 2. 3. peccatorum agnitio, I. 5. 2.

PECCATVM ORIGINIS quid ſit? I. 1. 1. 2 eſt cauſa corruptionis humanae, ib. 38. it. I. 1. 4. 78.

PECCATA INFIRMITATIS, quaenam ſint? I. 2. 11. ſeqq. quomodo in adplicatione cum illis procedendum? ib. 14. an omnia peccata fidelium ſint peccata infirmitatis, ib. 16. ex infirmitate non peccat, qui deliberato animo peccat ib. 17. peccata infirmitatis reiterantur ſaepius, ib. 18. cur regeniti non omnis infirmitatis ſint immunes? ib. 19. eorum peccatorum origo, ibid. 20. quaedam tentationum nomine veniunt, ib. 21.

PECCATA MALITIAE, quaenam ſint? I. 2. 15. vocantur etiam mortalia, ib. malitiae & infirmitatis quomodo differant? ibid. 11 an detur terrium aliquod inter peccata malitiae & infirmitatis, ib. 16. *

PELAGIANORVM error, II. 3. 1. 2.

PERFECTIO CHRISTIANA, quid? I. 3. 8. quotuplex? ib.

PERFIDIA, II. 3. 4. 24.

PERIVRIVM, II. 3. 5. 34.

PHILAVTIA, quid ſit? I. 1. 4. 31. quae licita? ib. 32. illicita ib. 33. haec eſt omnium vitiorum fons & origo ib. 36. ſeqq. praecipue auaritiae, ambitionis & voluptatis, ib. 40. ſeqq. eius effectus, ib. 81.

PHILOSOPHIA Gentilium, ea praeſtat doctrina Chriſtiana, I. 1. 4. 114. moralis quomodo tractari debeat? I. Pr. 36. eius vſus in Theol morali, ib.

PHYSIOGNOMIA, I. 4. 5. *
PIETATIS VOX, quid denotet? II. 3. 2. 25. I. 4. 18.
PICTVRAE ad libidinem excitandam compa. ratae, II. 3. 3. 31.
PINGENDI ARS, an licita? II. 3. 3. 31.
PLAGIVM LITTERARIVM, II. 3. 5. 35.
POENITENTIA quotidiana, I. 5. 9. eſt medium ſanctitatis ib. 4. eius Synonyma. ib. terminus a quo & ad quem? ib. requiſita ſunt agnitio peccatorum ib. 5. contritio ib. 6. fides, ib. 7. incommoda, ib. 9.
POENAE, earum neceſſitas, II. 4. 3. it. 8 conceſ. ſio a Deo, ib. 2. definitio, ib. 5. differunt a martyrio, ib. item ab admonitionibus & caſtigationibus, ib. earum poteſtas competit tantum ſuperioribus, ib. * an gens vna alteram punire queat? ib. 7. an poenae ad iuſtitiam commutatiuam an diſtributiuam pertineant? ib. 8. *** earum finis, ib. 9. capitales cur & quando locum habeant? ib. * quinam puniri queant? ib. 10 cur omnes homines primorum Parentum poenis ſint obnoxii ib. ob alterius delictum quando quis puniri queat? ib. 11. ſeqq. differt poena a damno & incommodo, ib. 12. obiectum poenarum reale ib. 3. proportio inter poenam & delictum eſt obſeruanda, ib. 14. exaſperari & mitigari poſſunt poenae, ib. 15. impediri poſſunt, 16. ſunt vel diuinae, vel humanae. ib. 17. temporales & aeternae. ib. 18. 19 qq. determinatae & indeterminatae; ib. ordinariae & extraordinariae, ib. poena excidii, ib. puniendi ius, ib. 21. ſeqq. poenae & praemia cur locum habeant? I. 1. 4. 20.
POLYGAMIA ſimultanea non eſt licita, II. 3. 6. 9.
πολυθεότης gentilium, II. 3. 1. 19.
πονηρὸν, quid in ſeptima petitione ſignificet? I. 5. 31.
PONTIFEX ROMANVS perperam ſibi imperium aliquod in orbem Chriſtianum vindicat, II. 1. 18. it. ius circa ſacra, II. 3. 7. 21.
PRAECEDENTIA prae aliis, an & quomodo & quando quis ſibi vindicare poſſit? II. 3. 4. 21.
PRAECEPTORES, an aequiparandi parentibus? II. 3. 6. 28. quousque eorum imperium extendendum? ib. *
PRAEIVDICIA ſunt cauſa corrupti intellectus & voluntatis, item multorum errorum in ſpiritualibus, I. 2. 39.
PRECES publicae, II. 3. 2. 25.
PRESBYTERI, quinam? II. 3. 8. 15. inter illos & epiſcopos olim nullum fuit diſcrimen, ib.
PRETIVM rerum, eius deſcriptio, II. 3. 5. 24. eſt commune ib. ** eminens, ib. *** quaenam res pretium admittant? ib.
PRIMOGENITORVM praerogatiua, quo iure nitatur? II. 3. 5. 21. **
PRINCIPIVM iuris naturae uniuerſale. II. 2. 53. ſubordinatum, ib. 56.
PRINCIPIA practica, I. 1. 3. 4. an eorum notitia innata ſit admittenda? ib.
PRINCIPES legibus humanis ſunt ſoluti, II. 2. 53. eorum leges tum eccleſiaſticae, tum ciuiles ſubditos obligant. II. 1. 19. 20.
PRODIGALITAS, II. 3. 3. 26.
PROFANATIO nominis diuini, II. 3. 2. 26.
PROMISSA, eorum requiſita, II. 3. 4. 12. quomodo interpretanda, ib. 13. iure ſeruanda, ib. 10. & 13.
PROMVLGATIO legum neceſſaria eſt, II. 1. 16.
PRONVNTIATIO in concionibus III. 3. 22.
PROPENSIONVM iuni naturalium, tum ſpiritualium ſigna, I. 4. 10.
PROPOSITVM animi non intra votum tantum ſubſiſtat, ſed etiam actus accedat, I. 5. 8.
προσωποληψία eſt deteſtanda, II. 3. 4. 23.
PROVIDENTIA diuina, errores de ea, II. 3. 1. 20.
PROTOPLASTIS Deus ſe non tantum vt patrem, ſed etiam vt legislatorem & iudicem manifeſtauit, II. 1. 5.
PRVDENTIA, quid? I. 1. 2. 68. eius officium ib. eſt diuina & humana, ib. humana ſaepe pro diuina vult haberi, I. 1. 2. 74. eius diuerſae ſunt ſpecies, III. 2. 1. *
PRVDENTIA Chriſtiana, quid? III. Pr. 1. it. III. 2. 1. quomodo vox accipiatur? ib. 2 dicitur alia s prudentia iuſtorum. ib eius ſubiectum, ib. 3. & 5. genus, ib. 4. neceſſitas, ib. autor ib. 6 obiectum. ib. 7. finis, ib. 8. adminicula. ib. 9. ſeq. requiſita, III. 1. 1. ſeqq. differt a Theologia Morali & iurisprudentia diuina, III. Pr. 7.
PRVDENTIA Paſtoralis, III. 2. 1. * Eccleſiaſtica, ib.
PSALMI graduales, quo ſenſu ita dicantur, I. 3. 17. *
PVDOR, quid? I. 2. 36. 23. pudorem amittere quid? ib. ** non eſt argumentum iuſti & honeſti, ib. eius obiectum, I. 1. 6. 22.
PVGNA rationis & adpetitus ſenſitiui, I. 1. 6. 4. & 39.
PVNIENDI poteſtas, qui eam habeat? II. 4. 6.
PVSILLANIMITAS, I. 1. 6 21.
QVIES ANIMI, quousque extendenda? I. Pr. 33. in ſolo Deo inuenitur, I. 1. 4. 11 3.
RATIO, quid? I. 1. 2. 20. dinerſimode accipitur ib. 21. ſeqq. eius vires 22. corruptio, ib. 23. ſeq. principia. ib. 25. aeſtimatio theologica, ib. 26. vitia, ib. 27. pugna cum adpetitu ſenſitiuo non habeatur pro lucta carnis & ſpiritus, I. 6. 4. 2. vſus, quando ſe exerat? II. 3. 4. 12.
RATIOCINATIO, quid? I. 1. 1. 5. eius corruptio ib. 16. ſeq.
RATIOCINIA, falſis homo naturaliſtotus ſcatet, I.

tet. I. 1. 2. 44. his impeditur Chriſtianiſmus, ib.
RECONCILIATIO, eiusdem detrectatio eſt contra amorem proximi, II. 3. 2. 22.
REGENERATIO, eius ſigna, I. 4. 7. & 9.
REGNVM Dei quid & quotuplex? I. 5. 33. eius aduentus, ib.
RELIGIO, eius cura imperantibus incumbit, III. 1. 7. 17. directio legitima ad felicitatem reipubl. multum confert, ib 19. eſt neceſſaria, ib. per externa promoueri poteſt, ib. 20. per vim ad eam nemo cogendus ib. tolerantia & ceremoniae, ib. it. III. 4. ſeq. ſimulatio & diſſimulatio, II. 3. 2. 15. indifferentiſmus religionum I. 1. 4. 10.
RENOVATIONIS ſigna, eorumque applicatio I. 4. 8. ſeqq.
RES, earum dominia, II. 2. 32. pretium, II. 3. 5. 24. externarum abuſus, I. 1. 7. 18. it. 22.
RESPVBLICAE, earum origo. II. 3. 7. 2. ſq. cauſa efficiens principalis, ib. 4. inſtrumentalis, ib. impulſiua. ib. finalis, ib. 5. formae variae, ib. 13. ſqq.
RESERVATIONES MENTALES quid ſint? II 3 5. 23. quomodo differant ab aequiuocationibus, ib.*
RESPONSA THEOLOGICA, I. Pr. 23. vſum praeſtant in iuriſprudentia diuina, II Pr. 19.
RESTITVTIO, ad hanc tenetur, cui alteri damnum dedit. II. 3. 4. 7. quomodo inſtituatur? ib.
RIS S, quid? I. 1. 6. 5.
RITVS SACRI, eorum ſumma, II. 3. 7. 31. eos praeſcribere & abrogare quis poſſit? ib. quid circa illos miniſter Eccleſiae obſeruet? III. 3. 79 ſeq.
SABBATHVM, in ſtatu integritatis eſt inſtitutum, II. 2. 23. it. II. 3. 2. 33 * remanſit poſt lapſum ib. 30. etiam in ſtatu reſtitutionis, ib. 44. lex de Sabbatho ad leges naturales, qua tales referri non poteſt, ib. 32. quid de gentilium cenſendum? ib. nominis mutatio, ib. 35. eius ſanctificatio, ib. 36. in eius locum ſucceſſit in N. T. Dies Domini, ib. 35.
SABELLIANORVM error, II. 3. 1. 19.
SACRAMENTORVM vſus, ad media ſanctitatis pertinet, I. 5. 18.
SALOMONIS ſcripta inſignem in moralibus habent vſum, I. Pr. 16. **
SALTATIONES, quid de illis cenſendum? II. 3. 3. 31.
SANCTITAS, eſt finis Theologiae Moralis, I. 3. 1 quid vox ſignificet? ib. 2. eius deſcriptio ib. 3. ſq. cauſa efficiens. ib. 5. ſubiectum. ib. 6. finis proximus, ib. 7. Synonyma, ib. 8. neceſſitas ib. 10. difficultas, ib. 11. poſſibilitas, ib. imperfectio, ib. 12. & 12. incrementum, ib. 13. gradus Pontificiorum, ib.* inaequalitas, ib. 14. ſingularitas, ib. 15. commoda, ib. 16. ſeqq. media, I. 5. 1. imputata a propria probe diſtinguatur, ib. 6.*
SANGVIS, ex eius conſtitutione & motu temperamenti ratio aeſtimanda I. 3. 7. 2. per illa certae propenſiones animi produci poſſunt, ib. 4.
SANITAS, eius impedimenta, II. 3. 3. 32.
SANITSA, ſpiritualis I. 3. 4.
SAPIENS aliquis eſſe poteſt, qui non eſt eruditus, I. 1. 2. 6.*
SAPIENTIA, quid ſit? I. 1. 2. 54. diuerſimode accipitur, ib. 57. alia eſt hypothetica, ib. & 58. alia habitualis, ib. 59. ad intellectum proprie pertinet, ib. & 60. voluntatis emendationem ſupponit, ib. 64. eius officium, ib. 62. eſt diuina & humana, ib. 63. ſeq. gradus, ib. 66.* Incrementum & decrementum ibid. 65. ſpiritualis omnes regeniti ſunt capaces, ib. 66. humana haud raro pro diuina vult haberi, I. 1. 2. 93.
SATISFACTIO, quomodo fiat? II. 3. 4. 7.
SATYRICA SCRIPTA, II. 3. 4. 21
SCANDALVM, quid? II. 3. 4. 6. quotuplex? ib. quando imputari poſſit? ib.
SCALA PARADISI, Io. Sinaitae, quid de illa iudicandum? I. 3. 13.*
SCIPTICISMVS theologicus, I. 1. 2. 28. varia habet genera, II. 3. 1. 21.
SCHOLA, ius illas erigendi cui competat, II. 3 7. 23. earum neceſſitas ib. vtilitas, ib. varii naeui ib.
SCHOLASTICI ſcriptores, quid conferant ad ſtudium Theologiae Moralis? I. Pr. 21.
SCIENTIA, non omnes ſcientiae ſunt vtiles II, 3. 3. 7.* non omnes omnibus conueniunt, ib.** earum cognitio non impediat profectus in ſpiritualibus, ib.*
SECVLARISATIO bonorum Eccleſiaſticorum II. 3. 7. 32. II. 3. 6. 36.
SENSVS externi, I. 1. 7. 11. it. 19.
SENSATIO, ex defectu ſenſationis in ſpiritualibus non ſtatim colligendus defectus rei ipſius, I. 4. 9.
SEPVLTVRA, ius eius cui competat? II. 3. 4. 16.
SERMO, minus recte ad inſtituta hominum vniuerſalia refertur, II. 3. 5. 2. eius origo, ib.* varietas, ib. neceſſitas, ib. 4. officia circa illum in genere ib. 3. & 6. finis, ib. 3. officia in ſpecie, ib. 7. ſqq. contraria, ib. 23. ſeqq.
SERVITVS, peccati quomodo & quando tollatur in homine? I. 1. 4. 21. poteſt eſſe perpetua, II. 3. 6. 36. quomodo ſolluatur? ib.
SERVVS, an herus ius vitae & necis in illum habeat? II. 3. 6. 35* an vendi poſſit? ib. 36. eius officia. ib. 37. ſeqq.
SIGILLVM confeſſionis, III. 3. 62.
SIGNA, quibus mores & propenſiones hominum tum ſpiritualia, tum naturalia innoteſcunt, I. 4. 6.
SILENTIVM, officia hominis circa illud, II. 3. 5. 9.
SIMONIA, quid? II. 3. 5. 24. ** ib. 35.*

SIMVLATIONES, quae illicitae II. 3. 2. 16. licitae, II. 3. 5. 9. quotuplices ſint? ib.*
SIMPLICITAS, quid ſit? I. 1. 4. 33.
SINCERITAS, quid? I. 1. 4. 134.
SINGVLARITAS in vita Chriſtiana, I. 3. 15.
SOCRATIS GENIVS, I. 1. 3. 4.
SPES, eius origo, I. 1. 6. 19. in Deum quid ſit? II. 3. 1. 48. eius obiectum, ib. 50. ſeq. fundamentum, ib. 52. neceſſitas ſ. obligatio, ib. 53. contraria, ib. 84. media ib. 95. impedimenta, ib. 103.
SPIRITVS, opponitur carni, I. 2. 48. diſcretio ſpirituum, quid? I. 4. 12. ſeq. eſt ordinaria & extraordinaria, ib. ſolis regeneratis propria, ib.
SPONSALIA, ſunt vel de praeſenti, vel de futuro, II. 3. 6. 16. ſeq. conditionata, valida, invalida ib. quomodo differant a reliquis pactis, ib. 18. ſeq. cur diſſolui poſſint, ib. 19.
STATVS hominis, quotuplex? II. 3. 6. 1. ſeq. integritatis, II. 3. 16. ſeqq. lapſus, ib. 24. reſtitutionis, ib. 34. naturalis, I. 1. 14. ſeqq. gratiae, ib. beſtialis, humanus & Chriſtianus, ib. 26. habet ſuos tranſitus, ib. 24. regenerationis, quomodo explorari poſſit? I. 4. 7.
STILVS, qualis ſit in concionibus? III. 3. 20. ſqq.
STVLTITIA ſpiritualis, eius origo, I. 1. 2. 35. differentia, ab inſania, ib. 36. indicium, ib. 37.
STOICORVM fatum, I. 1. 4. 23. indifferentia ib. 25. ἀπάθεια, I. 1. 6. 31. ſeq.
SVBDITI, qui ſint? II. 2. 7. 34. eorum officia. ib. 35. ſeq. obligatio ad illa, ib. 38. contraria ib. 39. media, ib. 40.
SVCCESSIO ab inteſtato, eius fundamentum II. 3. 5. 20. ordo. ib.**
SVMMVM BONVM, I. 1. 4. 23.
SVPERSTITIO, aberrat circa modum cultus divini, II. 3. 1. 79. ** auaris propria eſt, I. 1. 4. 71.
SVSPICIO, I. 1. 2. 18.
Συντήρησις & συνείδησις, I. 1. 3. 4.
TEMPERAMENTVM plurimum ad animi propenſiones confert, I. 1. 7. 2. eius ratio ex ſanguine potiſſimum aeſtimanda, ib. it. ex parentum conſtitutione, ib. 3. Phlegmaticum in morum doctrina non in cenſum venit, I. 1. 4. 42. temperamentorum vis & efficacia, I. 17. 6. & 8. numerus, ib. 7. it. I. 1. 4. 42. mores ib. 8.
TEMPERANTIA, quid ſit? I. 1. 4. 139. officia erga ſe ipſum complectitur, II. 2. 42. eius impedimenta, II. 3. 3. 30. eſt neceſſaria ad ſtudium virtutis & ſanctitatis, I. 5. 37.
TENTATIONES, quid? I. 1. 21. it. I. 5. 33. ſunt bonae & malae, I. 2. 21. ſeq. internae & externae ib. 24. earum cauſae, Diabolus, ib. 27. caro, ib. 28. mundus, ib. 29. earum vſus & commodum, ib. 31. varietas. ib. 32. ſqq. Theoreticae circa credenda, nimirum de Scriptura S. ib. 35. ſeq. de Deo, ib. 37. ſeqq. circa providentiam diuinam, ib. 40. ſq. circa vltima hominis. ib. 42. de peccato, ibid. 43. ſeq. circa media ſalutis, ib. 45. ſeq. quomodo in hiſce procedendum? ib. 47. Practicae circa agenda ib. 48. ſeqq. contra primam tabulam decalogi, ib. 53. ſeqq. ſecundam. ib. 56. ſeqq. obres aduerſas, ib. 57. tentationes ſunt infirmitatis humanae documenta, ib. 30. iis regeniti & iregeniti obnoxi ſunt, ib. 25. ſeq. Spirituales, cui imputandae? ib. 30.*
TERROR, quid? I. 1. 6. 19.
TESTAMENTA, ſunt iuris naturalis. II. 3. 5. 21. in Scriptura Sacra adprobantur, ib. etiam minus ſolennia obligant, ib. *officia circa illa obſervanda. ib. 23.
TESTIMONIVM, falſum, II. 3. 5. 34.
TEXTVS, quid obſeruandum circa illius electionem? III. 3. 16. diſpoſitionem, ib. 17. explicationem, ib. 18. applicationem, ib. 19.
THEOCRATIA, quid ſit? I. 1. 6. 19.
THEOLOGIA, occupata eſt circa credenda & agenda, I. Pr. 1. ſeqq. eius ſtudium an poſſit mutari cum alio ſtudio, vel vitae genere III. 2. 12.** quomodo rite inſtituendum? ib. 13.
THEOLOGIA MORALIS, ſumitur late & ſtricte, I. Pr. 1. ſeqq. eſt ſcientia, ib. 5. vera, ib. 6. certa, ib. 7. viua & efficax, ib. 8. cum experientia ſpirituali coniuncta, ib. 9. practica ib. 4. & 10. habitualis, ibid. 11. differt a Philoſophia morali, ibid. *licet illa ei miniſtret, ib. 36. eius principium, ib. 11. Obiectum, ib. 12. Subiectum, ibid. Cauſſa efficiens principalis, ib. 13. inſtrumentalis, ib. finis, ib. 14. ſubſidia, ib. 15. ſeqq. Scriptores, ib. 23. ſeq. it. II. Pr. 18. triplici methodo tractari ſolet, I. Pr. 35. qua methodo ab Auctore tractetur? ib. 37.
THEOLOGIA MYSTICA, eius conuenientia cum Morali, I. Pr. 26. definitio, ib. origo, ib. ſeqq. commixtio cum Philoſophia Platonica, ib. 28. in vnum corpus a Dionyſio Arcopagita redacta eſt, ib. 29. in occidentali Eccleſia efflorescere coepit, ib. 30. Scriptores, ib. 31. ſqq.
THEOLOGIA POLEMICA, eius vſus & abuſus, II. 1. 7. 30.
THEOLOGIA SCHOLASTICA, occaſionem dedit Theologiae myſticae diligentius excolendae, I. Pr. 31.
THEOLOGIA SYSTEMATICA, eius origo & progreſſus, I. Pr. 21. ſeq. differentia ab Aſcetica ib. 25.
TIMOR DEI, quid ſit? II. 3. 1. 41. ſeq. quotuplex? ib. 43. eius fundamentum, ib. 44. effectus, ib. 46. neceſſaria ſeu obligatio, ib. 47. contraria, ib. media, ib. 95. ſeq. Impedimenta, ib. 101.

TITVLI, an illos expetere & vſurpare liceat? II. 3. 3. 27.
TRISTITIA, quid ſit? I. 1. 6. 19.
TYRANNVS, quis? II. 3. 7. 9. ſeq. quando & quomodo illi reſiſtere ſubditi poſſint? ib.
VERBVM DEI inter media ſanctitatis refertur, I. 5. 10. legitima eius tractatio, ib. ſeq. auditio non eſt neglegenda, ib. 12. quando & quomodo lectio inſtituenda? ib. 13. ſeq.
VERBA OBSCOENA, ſunt contra officia ſermonicantium & caſtitatem, II 3. 3. 15.
VESTITVS, ad decorum ſit compoſitus, III. 2. 41. praecipue miniſtri Eccleſiae, ib.
VIGILANTIA ſpiritualis in quo conſiſtat? II, 5. 38. eſt neceſſaria, ib.
VINDEX SANGVINIS, ius eius, II. 4. 6.
VINDICTA, vox varie ſumitur, II. 3. 4. 22. illicita eſt, ib. 7.
VIRTVS, quid? I. 1. 4. 125. ſeq. vnica tantum eſt ib. 136. diuerſas habet denominationes, ib. eius obiectum perſonale, 137. requiſita. ib. 127. proprietates, ib. 129. modi, ib. primitiuae virtutes, ib. cardinales, ib. 137. differunt ab officiis. ib. 141. ſunt inſeparabiles ib. 142. falſae, quaenam? ib. 150. earum cauſae ib. 158 virtus heroica, quomodo ita dicatur? ib. 77. virtutum omnium fundamentum. ib. 125.
VISITATIONES Eccleſiarum & Scholarum cui competant? II. 3. 7. 25. quomodo inſtituendae? ib. 26. ſeqq. domeſticae, quomodo a miniſtris Eccleſiae inſtituendae? III. 3. 55.
VITIA, interdum virtutum ſpeciem induunt, I. 1. 4. 77. hominum non ſunt imputanda ſtatui alicui, I. 1. 4. 22.* tria cardinalia, I. 1. 4. 40. omnibus hominibus natura inſunt, ib. 75 ex eorum coniunctione & commixtione infinita oritur inclinationum varietas, ib. ſeqq.
VIVA VOX, quantum inſtitutione commodi adferat? I. 5. 12.
VNIO MENTIS ET CORPORIS, I. 1. 6. 1.
VNIO CVM BONO adparenti, in illa ſumma hominis conſiſtit miſeria, I. 1. 4. 85.
VNIO CVM DEO, ſumma hominis felicitas eſt I. 14. 85. eius initium, ib. 86. media ib. cauſa efficiens, ib. ſubiecta, ib. 87. modus, ib. 88. non eſt eſſentialis. ibid. ſubſtantialis ratione termini a quo, ib. effectus, ib. 89 eſt ſumma iuris diuini, 2. 40. ex ea officia hominis communia deriuari poſſunt. II. 2. 41.
VOCATIO miniſtrorum Eccleſiae eſt neceſſaria. II. 3. 8. 1. it. 3. * fit hodie mediate ibid. 3. competit Eccleſiae ib. etiam particulari. ib. 4. etiam Eccleſiis Proteſtantium, ib. ad illam Clerici & laici concurrunt, ib. & 5. eſt expectanda, III. 3. 2. non temere reenſanda, ib. 3. caute tamen acceptanda ib. 4.
VOLVNTAS, quid ſit? I. 3. 1. differt ab intellectu, ib. 2. it. 11. ab adpetitu ſenſitiuo, I. 1. 6. 3. cordis nomine in Scriptura S. venit. I. 1. 4. 4. eius obiectum, ib. 5. ſeqq. varia eſt, ib. 6. conſideratio ſecundum naturam, ib. 31. ſecundum gratiam, ib 83. it. 143. corruptio, eiusque cauſae & effectus, ib. 78. it. 80. ſeq. emendatio. ib. 8. ſeq. it 91. libertas in ſtatu integritatis ib. 12. ſeqq. vita aeterna, ib. 14. poſt lapſum ib. 15. in ſpiritualibus ib. 16. ſeq. civilibus & moralibus ib. 19. imperium in reliquas mentis facultates & motus corporis quosdam, ib. 24. ſeqq. ſigna propenſionum & affectuum I. 4. 5.
VOLVNTAS DEI quid? 5. 33. quomodo fiat? ib.
VOLVPTAS, quid? I. 1. 4. 45. varie accipitur, ib eſt naturalis & habitualis, ib. 47. eius obiectum ib. 48. eſt varia. ib. eius vanitas ib. 49. impedit Chriſtianiſmum, ib. 50. ſeqq.
VOLVPTVOSVS, quomodo ſe gerat in rebus ad religionem ſpectantibus? I. 1. 4. 50. cultu numinis? ib. 51. erga ſe ipſum? ib. 52. erga alios? ib. 53. in ſtatibus certis? ib. 54.
VOTVM, quid? II. 3. 2. 7. votorum varia genera occurrunt in V. T.; in N. T. vero nullum extat exemplum, ib. 8. eorum requiſita, ib. 10. obſeruatio religioſa ib. 11. quit de votis de re iniuſta aut impoſſibili conceptis ſentiendum? ib. 12. quid de votis monaſticis Papiſtarum ib. 13. ſeq. II. 3. 3. 15. an diſtinguendum inter vota communia & particularia? ib. 9.
VSVRAE, an ſint licitae? II. 3. 5. 27. qua ratione in Scriptura S. prohibeantur? ib. 28. quantum accipere liceat? ib. 29.
VXORIS officia. II. 3. 6. 24.
ZELOTARVM ius, II. 4. 6.
ZELOTYPIA, quid? I. 1. 6. 24. differt a zelo. ibid.
ZELVS, quid? I. 1. 6. 21. Paſtorum, quid circa illum obſeruandum? III 2. 31. ſeqq. naturalis non pro ſpirituali habendus, I. 1. 6. 45.

S. D. G.

MAY 20 1922

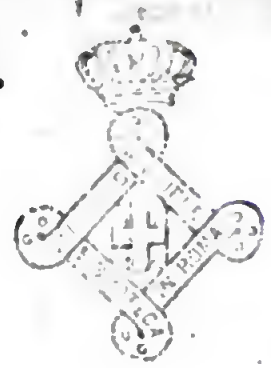

6 – 1

Digitized by Google

Digitized by Google